

خلق الانسان من علق
الانفس من علق
خلق الانسان من علق
الانفس من علق
خلق الانسان من علق
الانفس من علق
خلق الانسان من علق
الانفس من علق

له قورآن و سونه تدا

ئامانہ کانی کوریہ لہ زانی

منتدى القرآن الكريم

کاوہ فیہ بیج سہ صدون

www.qlra.allamontada.com

منتدی اقرأ الثقافی

للكتب (كوردی - عربی - فارسی)

www.iqra.ahlamontada.com

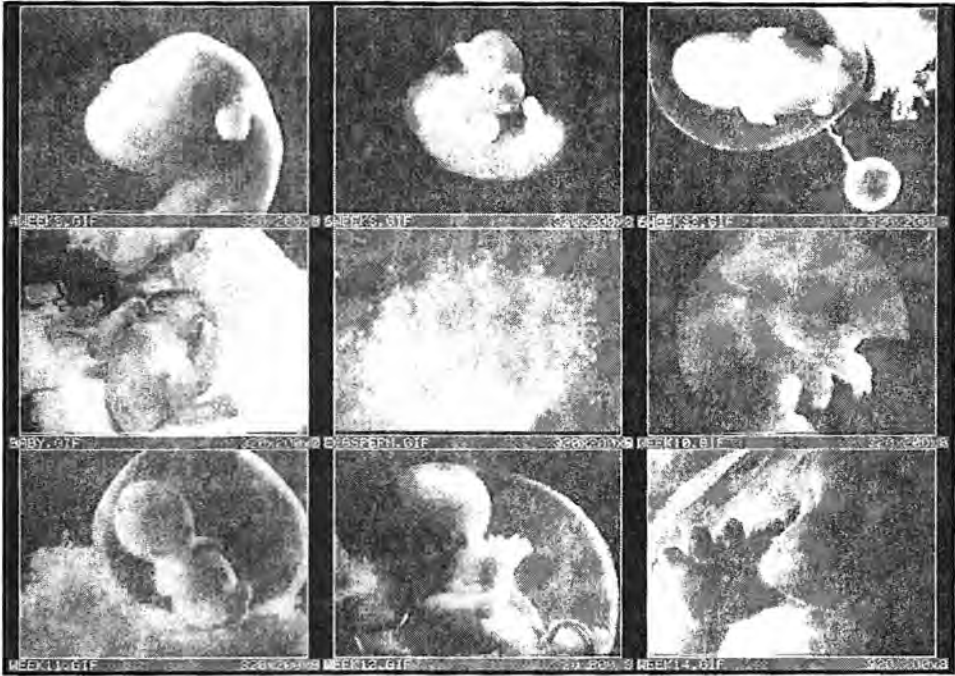

ئامازەكانى

كۆرپە لە زانى

لە قورئان و سوننەتدا

(دەرخستنى ئىعجازى زانستى قورئان و سوننەت لە بواری زانستى كۆرپە لە زانىدا)

كۆكردنەو و نامادە كردنى

د. كاوه فەرەج سەعدون

پزىشكى شارەزا لە نەخۆشى يەكانى سنگ و كۆنەندامى ھەناسەدان

چاپى يەكەم

سعدون، کاوه فرج. ۱۹۷۳ - م.
نامازہ کانی کورپہ له زمانی له قورئان و سوننه تدا... / کو کردنه وه و ناماده کردنی د. کاوه فه رهج
سه سعدون
تهران: احسان. ۱۳۸۷.
۷۳۱ ص: مصور.

ISBN: 978-964-356-593-0

فیا.

کردی.

۱- جنین انسانی -- جنبه های قرآنی، ۲. پزشکی در قرآن، ۳. انسان -- آفرینش -- جنبه های قرآنی.

۷س ۸۸۵ ج/ ۱۰۴ BP ۲۹۷/۱۵۹

۱۰۶۰۵۶۱

کتابخانه ملی ایران

نامازہ کانی کورپہ له زانی له قورئان و سوننه تدا

د. کاوه فرج سعدون

✦ نووسهر:

نه شری نیحسان

✦ بلاؤکار:

۱۰۰۰ دانه

✦ تیراز:

۲۰۰۸ ز - ۱۴۲۹ هـ

✦ چاپی یه کهم:

ژماره سپاردنی (۳۱۰) ی سالی (۲۰۰۷) ی دراوه تی له وه زاره تی روشنیبری

ISBN: 978-964-356-593-0

۹۷۸-۹۶۴-۳۵۶-۵۹۳-۰

ژماره نیونه ته وایه تی:

نیشنرا احسان

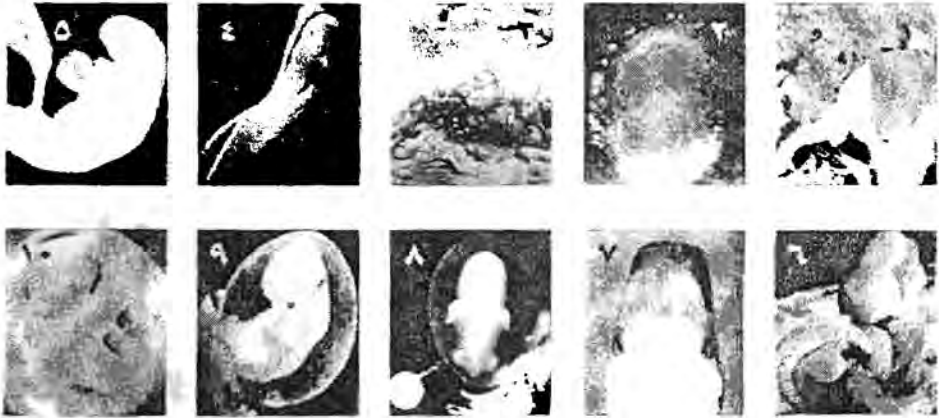
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

﴿مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَاراً﴾ {١٣} وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَاراً ﴿١٤﴾ ﴿نوح﴾

﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِّنْ طِينٍ﴾ {١٢} ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ
 ﴿١٣﴾ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا
 الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ ﴿١٤﴾ ﴿المؤمنون﴾

﴿الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ﴾ {٧} فِي أَيِّ صُورَةٍ مَا شَاءَ رَكَّبَكَ ﴿٨﴾ ﴿الإنفطار﴾

قوناغه كانس دروستبویونی کوپهله

﴿بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعَلَمِهِ﴾ ﴿يونس: ٢٩﴾

راستی ئەوەیە كە زانایان دانى پىدا دەنن

﴿شایەتى پىپۆرىك و كەسایەتییەكى ناسراوى كۆرپەلەزانى﴾

﴿من ماوهى ۲ساڵ لەگەڵ دەستەى كۆرپەلەزانى زانكۆى (شا عبدالعزیز) لە (جیددە) كارم كرد، كە تىدا یارمەتیم دەدان لە رافە كردنى ئەو زانیاریانەى لە قورئان و سوننەتدا دەربارەى دروست بوون و گەشە كردنى كۆرپەلەى مرۆفە هاتوو.

سەرەتا، زۆر سەرەنجیان راکێشام و مایەى سەرسورپمانەم بوون ئەم دەقانەى كە لە سەدەى حەوتەمى زاینیدا نووسراون، ئەهوىش پێش دامەزرانى زانستى كۆرپەلەزانى، لەگەڵ ئەوەشدا كە من زانیارییم هەبوو لەسەر پێشەدەستى زانایانى موسوڵمان و میژوووە زانستییە گەشەدارەكەیان لە سەدەى دەیهى زاینیدا، و بەشداری هەندیکیان لە پێش خستنى زانستى پزىشكىدا، بەلام من هیچ جۆرە زانیارییەكم دەربارەى راستىیەكان و باوەرپە ئاینىیەكانى ناو قورئان و سوننەت نەبوو.

من بە پىویستى دەزانم بۆ قوتابیانى موسوڵمان و غەیری ئەمانیش كە تىبگەن و شارەزا بن لەو دەقە قورئانىیانەى كە دەربارەى گەشە كردنى مرۆفە هاتوون، ئەهوىش لەزىر رۆشنایى راستىیەكانى زانستى نویدا.

پروڤیسۆر (كىت. ل. مور) * / تورنتۆ- كەنەدا / ئەیلوول ۱۹۸۳ز

هەر ئەم زانایە لە كۆنگرەى یەكەمى ئیججازى زانستى لە قورئان و سوننەتدا لە (قاھیرە) لە سالى (۱۹۸۶ز)دا ووتى:

﴿من شایەتى لەسەر ئیججازى خودایى دەدەم لە باس كردنى قۇناغەكانى دروست بوونى كۆرپەلە لە قورئاندا، و باوەرپیشم نىیە كە محمد و هەر كەسێكى تر لەو سەردەمەدا لە خۆیەوه ئەهوى روودەدات لە گەشە كردنى كۆرپەلە زانیبىتى، چونكە ئەم پێشكەوتنە تەنها لە بەشى كۆتایى سەدەى بیستەمدا زانست پىی گەشت، من دووبارە دەمەوى ئەهوى بچەسپینم و تەئكیدی لەسەر بكەم كە هەموو شتێك من خۆیندمەهوى لە قورئانى پىرۆزدا دەربارەى دروست بوون و گەشە كردنى كۆرپەلە لە سكى داىكىدا، هەمووى یەكەمگرتەهوى و دەچەسپیت لەگەڵ ئەوانەى من دەیزانم لە بواری كۆرپەلەزانىدا وەك زانایەكى ناسراوى ئەم بوارە﴾ ....

* دكتور (كىت. ل. مور) پروڤیسۆر و پىپۆرى بواری توىكارى و كۆرپەلەزانى و زانستى خانە زیندووكانە لە كۆلیژى پزىشكى زانكۆكانى (تورنتۆ) و (مانیتوبا) لە (كەنەدا)، و یەكێكە لە گەرە زانایانى كۆرپەلەزانى لە هەموو جیهاندا.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

پيشه‌کي

سوپاس و ستايش بۇ پەروەردگارى ھەموو جىھان، دروود و رەحمەت بۇ سەرگيانى پاکی
پيغەمبەرى نىسلام محمد (ﷺ) .....

قورئانى پيروز بریتی‌یه له تاکه شیوازی ووتەى پەروەردگار که تاوہکو
رۆژگارى ئەمرومان پارێزراوہ، و بەو شیوازەى که پئی ھاتووہتە خواروہ
ماوہتەوہ، ئاشکرایە که دەبیّت جیاواز بیّت له ووتەى مروّقەکان و ھەرچی له
دوو توئی‌ی دایە راستی‌یەکی رەھایە، ھەر له سەرەتای دابەزینی‌یەوہ
تەحەددای مروّقەکانی کردووہ که ناتوانن ھاوشیوہى بەینن، لەبەر ئەوہى
پەروەردگار بە شیوہیەک دایرشتووہ و ئەوہندە یاسا و راستی تى دا داناوہ
که مروّقەکانی دەستەوسان و بئى توانا کردووہ له بەرامبەرى دا.

قورئانى پيروز بەرنامەى پەروەردگارە بۇ ژيانى مروّقەکان و له ھەمان
کاتیشدا موعجیزەى⁽¹⁾ له ھەموو روویەکی‌یەوہ، موعجیزەى له رووی
دەرپرین و ریکخستنى‌یەوہ (لەبەر ئەوہى نہ شیعرە و نہ پەخشانە)، بەلکو
شیوازیکی تايبەتى‌یە له زمانى عەرەبى دا که داپشتنىکی ناوازە و ریک
خستنىکی بئى وینەى ھەیە، که تەنانەت زمان ناسان و رەوانبیرانى عەرەبیش

(1) (عجان چاوگە و له کردارى (أعجز- يُعجز)وہ ھاتووہ بە مانای دەستەوسان کردن و بئى توانا کردنى
مروّقەکان بەرامبەر بە شتىک، معجیزەش بە پئی مانا شرعى‌یەکی بریتی‌یە له: کردەوہیەکی له راددە
بەدەر که خوای گەرە لەسەر دەستی یەکیک له پيغەمبەرانى ئەنجامى دەدات، و خەلکی دەبیینن و
دەستەوسانن که ھاوشیوہى بەینن، ئەمەش بە مەبەستى بەرامبەرکى لەگەل خەلکى دا، و بۆ سەلماندنى
راستىتى ناردنى ئەو پيغەمبەرە لەلایەن خوداوہ.

پيشه‌كى

پىنى نەدەگە يىشتنەۋە و بەرامبەرى دەستەوسان بوون (كە خۇيان لە لوتكەى رەوانبىژى و بەلاغەتدا بوون)، و كەسيان نەيانتوانى ھاوشىۋەى بەينن.

ليپرەۋە كە بۇمان دەسەلمىت قورئان ووتەى پەرەردگارە، ھەرۋەھا بۇشمان روون دەبىتەۋە كە ھەموو ئەو لايەنانەى قورئان ئاماژەى پىنداۋە ھەموويان ھەق و راستىن: لايەنى عەقىدە و بىروباۋەر كە قورئان باسى كر دوۋە و بابەتئىكى پەنھانە راستى يەكى رەھايە، ھەرۋەھا دەر بارەى پەرسىتەشەكان (كە فەرمانى خودايىن)، رەووشت و موعامەلات و ھەئس و كەوتەكان ھەموويان راستى رەھان، مېژووش سەلمان دوۋىەتى كە مرقۇق ھەمىشە نەيتوانىۋە بەرنامە يەكى تىر و تەسەل بۇ ھەر يەككە لە و بابەتەنە بۇ خۇى داپرئىت.

ھەرۋەھا لە قورئاندا چەندىن ئاماژە ھاتوۋە بۇ گەردوون و پىكھاتەكانى و ھەندىك لە شتەكانى و ديار دەكانى، كە بە پىنى ئەم ياسا گشتى يە ئەمانەش دەبىت راستى رەھابن، ئەۋىش لەبەرئەۋىە كە پەرەردگارى دروستكەر لە ھەموو كەس ئاگادارترە بە دروستكراۋەكانى، و لە رۇژگارى ئەمپرۇشمانەدا دۇزىنەۋە زانستى يە نوپكان پىشتىگىرى ئەم راستى يانەى قورئان دەكەن.

ھەرۋەھا لايە يەنىكى تىرى موەجىزەى قورئان لە پىرۇگرامە پەرەردەيى يە ناۋازەكەى دا خۇى دەبىنئىتەۋە، و ھەرۋەھا لە ئاخاوتنى لەگەل دەرۋونى مرقۇقدا و بەرز كردنەۋەى بۇ ئاستە بەرزە نوورىنەكان، بە شىۋە يەك ھىچ گوتارىكى تر ئاۋا ناتوانىت بەرزى بكاتەۋە، ھەرۋەھا خۇيشى لە ھەۋالدان بە چەند شتىكى شارراۋە و غەيبى دا دەبىنئىتەۋە كە لە داھاتوۋدا ئاشكرا بوون و بە بەردەوامىش زىاتىرى ئىئاشكرا دەبىت بۇ مرقۇقەكان، قورئان بەم لايەنە ناۋازانەى تەھددا و بەرامبەركىى لەگەل ھەموو مرقۇقەكان و لەگەل جنۇكەكانىشدا كر دوۋە كە پىكەۋە بتوانن تەنھا يەك سوورەت لە ھاوشىۋەى بەينن، مېژووش شايەتە ھەموويان دۇرپراۋە بوون لەم پىشپىركىى يەدا.

پيشه‌کي

لايه‌نه‌کانی ئيعجازی قورئان وهک ئاماژه‌مان پيدان جوراوجورن، ئه‌ویش به‌هوی جوراوجوریتی ئه‌و لايه‌نانه‌ی که مروقیکی بی‌لايه‌ن ده‌توانیت له روانگه‌يانه‌وه قورئانی پیروز ببینیت و هه‌سه‌نگینیت، له‌و لايه‌نانه:

۱- ئيعجازی زمانه‌وانی، وویژه‌یی، ده‌رپرین، ره‌وانبیزی، ریکخستنی ووشه‌کانی، و زاراوه‌کانی و مانا‌کانی.

۲- ئيعجازی عه‌قیده‌یی (لايه‌نی بیروباوه‌رکه‌ی).

۳- ئيعجازی په‌رستنه‌کانی.

۴- ئيعجازی ره‌ووشتی (به‌وه‌ی که گونجاوه له‌گه‌ل سروشتی مروقه‌ به‌بی زیادپه‌وی و که‌مته‌رخه‌می).

۵- ئيعجازی ته‌شریعی و یاسا‌کانی بو‌ژیان.

۶- ئيعجازی میژوویی (ته‌ئریخی)، که دوزینه‌وه‌کانی شوینه‌وارناسی بو‌ئه‌و میله‌تانه‌ی که قورئان ناوی بردوون پشتگیری لی‌ده‌کات.

۷- ئيعجازی په‌روه‌ده‌یی.

۸- ئيعجازی ده‌روونی.

۹- ئيعجازی ئابووری.

۱۰- ئيعجازی به‌رپه‌وه‌بردن.

۱۱- ئيعجازی پیشبینی کردن.

۱۲- ئيعجازی زانستی.

۱۳- ئيعجازی ته‌حه‌ده‌ای مروقه‌ و جنوکه به‌یه‌که‌وه که بتوانن شتیکی هاوشیوه‌ی ئه‌و بینن له شیواز و ناوه‌پوکی‌دا، بی‌ئه‌وه‌ی که‌س بتوانیت ئه‌م کاره ئه‌نجام بدات.

۱۴- ئيعجازی پاراستنی به‌هه‌مان زمانی ناردنی به‌دریژی زیاتر له

۱۴سه‌ده، بی‌ئه‌وه‌ی یه‌ک پیتی لی‌زیاد و که‌م بکریت، له‌گه‌ل ئه‌وه‌شدا که هه‌موو شیوازه‌کانی پیشتری وه‌حی خودایی تووشی فه‌وتان و ده‌ستکاری کردن بوون.

پيشه‌کى

هه‌ربۆيه په‌روه‌ردگار خۆى له چه‌ندىن ئايه‌تدا وه‌سف و سه‌ناى قورئانى
کردوه که ده‌فه‌رموئیت:

﴿ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ﴾ (البقرة: ۲)، واته: ئه‌و قورئانه
کتیبه‌کىکه هه‌چ گومانیکى تى‌دا نى‌يه (که له‌لایه‌ن خۆى په‌روه‌ردگاروه بۆ
په‌غه‌مبه‌ر (ﷺ) نێردراوه) و مایه‌ى رێنموویى و سه‌رچاوه‌ى هه‌دايه‌ته‌ بۆ
خوانىسان و پارێزکاران.

﴿وَإِن كُنتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّن مِّثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُم
مِّن دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنتُمْ صَادِقِينَ﴾ (البقرة: ۲۳)، واته: جا ئه‌گه‌ر ئیوه له دوو دلیدان و
گومانتان (له‌م قورئانه په‌رۆزه) هه‌یه که دامانبه‌زاندووه بۆ به‌نده‌ى خۆمان
محمد (ﷺ)، ئه‌گه‌ر بۆتان ده‌کریت ئیوه‌ش هه‌ول به‌دن سووره‌تیکى وه‌ک ئه‌و
به‌یئن، هاوپه‌یمان و هاوکاره‌کانیشتان جگه له خوا (بۆ ئه‌و مه‌به‌سته) بانگ
بکه‌ن ئه‌گه‌ر ئیوه راست ده‌که‌ن.

﴿وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مَبْرُوكٌ مُّصَدِّقٌ لِّلَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَلِتُنذِرَ أُمَّ الْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا
وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَهُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ﴾ (الانعام: ۹۲)، واته:
ئه‌م قورئانه کتیبه‌کى په‌رۆزه، دامان به‌زاندووه، راستى کتیبه‌کانى پێشوو
ده‌سه‌لمیئیت، هه‌روه‌ها ناروومانه تا شاره‌ دێرینه‌که (مه‌که‌ه‌ى په‌رۆن) و
هه‌موو ده‌وربه‌رى داچله‌کینیئیت و (بانگیان بکات بۆ ئیسلام، که
دانیشتوانى هه‌موو گۆى زه‌وى ده‌گریته‌وه) جا ئه‌وانه‌ى که باوه‌ر به‌ رۆژى
دواى ده‌هیئن، به‌روا به‌ قورئانیشت ده‌هیئن و له‌سه‌ر نوێژه‌کانیان به‌رده‌وامن و
هه‌میشه له‌کاتى خۆى‌دا ئه‌نجامى ده‌ده‌ن و ده‌پارێزن.

﴿وَمَا كَانَ هَذَا الْقُرْآنُ أَنْ يُفْتَرَىٰ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِن تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ
وَتَفْصِيلَ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ (يونس: ۳۷)، واته: وه نه‌بیئت ئه‌م
قورئانه له‌لایه‌ن که‌سیکه‌وه دارێژرا بیئت و هه‌لبه‌سترا بیئت جگه له‌خودا،

پيشه‌کي

به‌لکو راستی و ره‌وانی کتیبه ئاسمانی‌یه‌کانی پیش خویشی دوپات ده‌کاته‌وه، هه‌روه‌ها روون که‌روه‌ی بیروباوه‌ر و ئه‌رکه‌کانه، به‌راستی هیچ گومان له‌وه‌دا نی‌یه که ئه‌م قورئانه له‌لایه‌ن دروستکه‌ر و په‌روه‌ردگاری هه‌موو جیهانه‌وه ره‌وانه کراوه.

– ﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ﴾ (العج: ۹)، واته: به‌راستی هه‌ر ئیمه قورئانمان دابه‌زاندوو و بیگومان هه‌ر ئیمه‌ش پاریزگاری ده‌که‌ین و (نایه‌لین ده‌ستی خیانه‌تکار هیچ جو‌ره ده‌ستیکی تی‌بخات و هه‌موو هه‌ولیک بو ده‌ستکاری کردنی نه‌زۆکه).

– ﴿قُلْ لئنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَن يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا﴾ (الإسراء: ۸۸)، واته: ئه‌ی محمد (ﷺ) پی‌یان بلی: سویند به‌خوا ئه‌گه‌ر هه‌موو ئاده‌میزاد و په‌ری‌یه‌کان کۆبینه‌وه و (هه‌ولی به‌رده‌وام بده‌ن تا) قورئانیکی وه‌ک ئه‌مه دانین و بیهینه‌ (مه‌یدان) ناتوانن کاری وا بکه‌ن و ناتوانن له‌ وینه‌ی بهینن، ئه‌گه‌ر چی هه‌موو لایه‌کیان ببه‌ پشته‌گیر و یارمه‌تیده‌ری یه‌کتر.

– ﴿طه، مَا أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَى، إِلا تَذْكِرَةً لِّمَن يَخْشَى، تَنْزِيلًا مِّمَّنْ خَلَقَ الْأَرْضَ وَالسَّمَاوَاتِ الْعُلَى﴾ (طه: ۱-۴)، واته: ئه‌ی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) ئیمه ئه‌و قورئانه‌مان دانه‌به‌زاندوو بو سه‌ر تو تا تووشی خه‌فت و غه‌م و په‌ژاره ببیت، به‌لکو یادخه‌روه‌یه بو ئه‌و که‌سه‌ی که له‌ لیپرسینه‌وه‌ی په‌روه‌ردگار ده‌ترسیت، قورئان، له‌لایه‌ن زاتیکه‌وه به‌ش به‌ش دابه‌زیوه، که زه‌وی دروست کردوو و ئاسمانه‌ بلنده‌کانی به‌دی هیناوه.

– ﴿قُلْ أَنزَلَهُ الَّذِي يَعْلَمُ السِّرَّ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا﴾ (الفرقان: ۶۱)، واته: تو ئه‌ی محمد (ﷺ) بلی: ئه‌و زاته‌ی ئه‌م قورئانه‌ی دابه‌زاندوو به‌ هه‌موو نه‌ینی‌یه‌ک ده‌زانیت له‌ ئاسمانه‌کان و زه‌وی‌دا، هه‌ر ئه‌ویش هه‌میشه و به‌رده‌وام لیخو‌شبوو و میه‌ره‌بانه.

پیشہ کی

- ﴿وَيَرَى الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ الَّذِي أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ هُوَ الْحَقُّ وَيَهْدِي إِلَى صِرَاطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ﴾ (سبا: ۶)، واتہ: ئەوانەى زانست و زانیاریان پێدراوه (پچ زانستی ئایینی (وەك گاور و جوولهكه)، یان ئەوانەى رۆدهچن له زانسته ماددی یهكاندا) چاك دهزانن ئەوهى له لایەن پەرورەدگار تەوہ بوۆت رەوانە کراوہ هەر ئەوہ هەق و راستی یە، هیدایەت و رینمووی بەخشە بوۆ ریبازی پەرورەدگاری خاوہن دەسەلآت و شایستەى سوپاس و ستایش.

- ﴿أَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ بَلْ لَّا يُؤْمِنُونَ، فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِّثْلِهِ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ﴾ (الطور: ۳۴-۳۳)، واتہ: یان دەلێن ئەم قورئانە خۆى هەلیبەستووہ و دایرشتووہ، نەخیر ئەوانە هەر ئیمان و باوەریان نی یە (ئەگینا چۆن وا دەلێن)، (دەى كەواتە خوۆ ئەوانیش قسەزان و لیزانن) دەبا فەرمايشتیكى ئاوا وەك ئەم قورئانە بهینن، ئەگەر راست دەكەن؟!

له لایەكى ترەوہ ئیمەى موسولمان باوەرمان وایە كە فەرموودهكان و كردهوهكان و دان پێدانانەكان و سیفاتهكانى پیغەمبەر (ﷺ) كە پێیان دەووتريت سوننەت⁽²⁾، ئەمانیش تەواو كەرى قورئانن و بوۆ خویان جوۆرێكن له نیگا و وهحى خودایی، چونكە پیغەمبەر (ﷺ) له خۆیەوهى قسە و كردهوهى نەكردووہ ﴿وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ، إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ، عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَىٰ﴾ (النجم: ۵-۳)، واتە: قسە و گوڤارى پیغەمبەر (ﷺ) هیچى له هەوا و هەوس و ئارەزوو بازى یەوہ نی یە، ئەمەى كە رايدەگە یە نیت تەنها نیگا و وهحى خودایی یە، جوورائیلی فریشتەى خاوہن هیز و توانایی زوۆر قورئانی فیئر كردهوه، پیغەمبەریش خۆى باسى ئەم راستی یەى كردهوه: له فەرمووده یەكى ئیمامى (أحمد) دا هاتووہ: كە یەكێك له هاوہلانی پیغەمبەر (ﷺ) بە ناوى

(2) سوننەت له پێناسەى شەرع زانان و زانایانى فەرمووده دا بریتی یە له: هو ما روى عن رسول الله (ﷺ) من قول أو فعل أو تقرير أو صفة (خلقية أو خلقية).

پيشه‌کي

(عبداللہی کورپی عہمري کورپی عاص) که فرموده‌کاني پيغهمبهری (ﷺ) دهنووسی‌یه‌وه لی‌ی پرسى: ئەى پيغهمبهری خودا تۆ له کاتى توپه‌یى و دلخوشی‌دا قسه ده‌که‌یت و من ده‌یستم، ئایا من له‌و کاتانه‌شدا ووته‌کاني تۆ هەر بنووسم؟ پيغهمبهر (ﷺ) فرمووی: بینووسه، سویند به خودا من له‌و کاتانه‌شدا هەر هه‌ق و راستی نه‌بیئت نایلیم.

هه‌رییه باوه‌رمان وایه که سوننه‌تى پيغهمبهریش (ﷺ) جوړیکه له موعجیزه، و ئەوانه‌ی ده‌رباره‌ی ئی‌عجازی قورئان و جوړه‌کاني لی‌ی دواين به‌سه‌ر سوننه‌ته‌کاني پيغهمبهریشدا (ﷺ) جئ‌به‌جئ ده‌بیئت، که‌واته سوننه‌تى پیرۆزیش موعجیزه‌یه، به‌تایبه‌تى له‌ روژگاری ئە‌مپۆدا گه‌وره‌یى سوننه‌ت ده‌رکه‌وتوو له‌و ئاماژانه‌ی که پيغهمبهر (ﷺ) له‌ بواره‌ زانستی‌یه جیا‌وازه‌کاندا فرموویه‌تى و زانستی نوئى پشتراستی کردوونه‌ته‌وه، که ئیستا پئى ده‌لێن ئی‌عجازی زانستی له‌ سوننه‌تدا.

لی‌رده‌دا حه‌ز ده‌که‌م که‌میک ووردتر ده‌رباره‌ی ئی‌عجازی زانستی له‌ قورئان و سوننه‌تدا بدوین، که بریتی‌یه له‌و ئاماژه‌دان و هه‌والدانانه‌ی قورئان و سوننه‌ت ده‌رباره‌ی هه‌ندیک راستی زانستی که له‌ روژگاری ئە‌مپۆدا زانستی تاقیکاری راستی‌یه‌کاني سه‌لماندوون، و هه‌روه‌ها سه‌لماوه که به‌ هۆکاره ماددی‌یه‌کاني سه‌رده‌می پيغهمبهر (ﷺ) مه‌حال بووه‌ بزانیئت.

له‌به‌ر ئە‌وه‌ی که محمد (ﷺ) کو‌تایین پيغهمبهره‌ خوای گه‌وره‌ دینه‌که‌ی بۆ پاراستوووه و له‌هه‌مان کاتدا به‌ به‌لگه‌یه‌کی ئاشکرا و گه‌وره‌ پشتمگیری کردوووه که تا روژى دوايى خه‌لکى سه‌رسام ده‌کات، وه‌ک له‌ ئایه‌تى (١٩)ی سووره‌تى (الأنعام) دا ده‌فرمویت: ﴿قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً قُلِ اللّٰهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَأُوحِيَ إِلَيَّ هَذَا الْقُرْآنُ لِأُنذِرَكُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ...﴾، واته: ئەى پيغهمبهر (ﷺ) به‌وانه‌ بلئى (که شایه‌تیا‌ن ده‌وئیت له‌سه‌ر پيغهمبهرایه‌تى تۆ) چ شتیک گه‌وره‌تر

پيشه‌کي

و راستره له شايه‌تي دا؟! هه‌رخۆت بَلَى: اللهُ راسترين شايه‌ته که شايه‌تي نيوان من و ئيوه‌يه،، من ئەم قورئانه‌شم به وه‌حی و نيگا بۆ هاتوووه تا ئيوه و هه‌موو ئەوانه‌ی پي‌يان گه‌يشتوووه ئاگادار و بيدار بکه‌م.

يه‌کيک له‌لایه‌نه گه‌وره‌کانی موعجيزه و به‌لگه‌ی قورئانیش بریتي‌يه له ئيعجازی زانستی، چونکه خوای گه‌وره به زانستی فراوانی خو‌ی ده‌زانیت که رۆژگاريک دیت مرۆفایه‌تي ده‌گه‌نه ئاستيکی به‌رز له زانینی نه‌ینی‌يه‌کان و سوننه‌ته‌کانی گه‌ردوون که هيج نه‌وه‌يه‌کی پيشتر پي‌ی نه‌گه‌يون، و ئەمه ده‌بیته هۆی بو‌غرا بوونیان به و پيشکه‌وتنه‌ی که پي‌ی گه‌يوون، و به‌رنامه‌ی په‌روه‌ردگاریان بیره‌چيته‌وه.

هه‌ر بۆیه په‌روه‌ردگار بۆ ئەوه‌ی به‌لگه و حوججه له‌سه‌ر خه‌لکی ئەم‌رۆ دامه‌زینیت ده‌بینین له قورئانه‌که‌ی‌دا له زیاتر له ۱۴۰۰ ئایه‌تدا ئاماژه‌ی داوه به بوونه‌وه‌ر و پیکهاته و دیارده‌کانی به ووردی‌يه‌کی زانستی‌يانه‌ی به‌رچاوه‌وه، که ته‌نیا زانستی تاقیکاری نو‌ی بۆ ماوه‌ی دوو سه‌ده ده‌چیت نه‌ینی ئەمانه‌ی بۆ ده‌رکه‌وتوو، ئەم ده‌ست پيشخه‌ری‌يه‌ی قورئانی پیرۆزه که پي‌ی ده‌لین ئيعجازی زانستی، که بریتي‌يه له زمانی ئاسانی ئاخاوتن له‌گه‌ڵ هه‌موواندا له رۆژگاری ئەم‌رۆدا بۆ ده‌رخستنی گه‌وره‌ی ئایینی پیرۆزی ئیسلام به‌سه‌ر هه‌موو بیروباوه‌ره‌کانی تر‌دا.

خوای گه‌وره له ئایه‌تيکی تر‌دا ده‌فه‌رمو‌یت: ﴿لَٰكِنِ اللّٰهُ يَشْهَدُ بِمَاۤ اَنْزَلَ اِلَيْكَ اَنْزَلَهُۥ بِعِلْمِهِۦ وَالْمَلٰٓئِكَةُ يَشْهَدُوْنَ وَكَفٰی بِاللّٰهِ شَهِيدًا﴾ (النساء: ۱۶۶)، واته: (ئهی محمد ﷺ) هه‌رچه‌نده ئەو خه‌لکه باوه‌رت پي‌ناکه‌ن، به‌لام خوا خو‌ی شايه‌ته له‌سه‌ر ئەو قورئانه‌ی که ره‌وانه‌ی کردوووه بۆت، به ئاگاداری و زانیاری خو‌یشی ره‌وانه‌ی کردوووه (یان زانیاری خودایي تیدا‌يه)، فریشته‌کانیش شايه‌تي ده‌دن (له‌سه‌ر ئەوه، هه‌رچه‌نده) خودا خو‌ی به‌سه‌ بۆ

پيشه‌كى

ئەو شايەتى دانە، ئىمامى راقەكارى قورئان (ابن كئير) لە تەفسىرى ئەم ئايەتەدا دەلىت: ﴿خَوَىٰ گەورە شايەتى پيغەمبەرايەتت بۆ دەدات ئەى محمد (ﷺ)، ئەو كەسەى كە كئيبەكەى بۆ نار دوويت كە قورئانى پىرۆزە، ھەربۆيە دەفەرموئت: (أَنْزَلَهُ بِعِلْمِهِ) واتە: ئەم قورئانە زانىارى و زانستى خودايى تىدايە كە وويستووويەتى نيشانى بەندەكانى بدات، كە برىتتىن لە بەلگەكان و رىنموويى كەرەكان، و جياكەرەوھەكان لە نىوان كوفەر و ئيماندا، ئەوانەى كە خودا پىئى خۆشە و ئەوانەش كە پىئى ناخۆشە و بەرگريقان ئىدەكات، ھەروھەا زانيارىشى تىدايە بە شتە غەيبى و نەزانراوھەكان، لە رابوردو و داھاتووشدا⁽³⁾.

دەربارەى ئەو مانايەش كە قورئان زانىارى شارراوھى خودايى تىدايە زۆرىك لە موفەسىران ھەمان بۆچوونيان ھەيە ھەك: (ابن الجوزي، الزمخشري، أبوحيان، البيضاوي، النَّسْفِي، الخازن، الألوסי، والشوكاني).
لە ئايەتتىكى تردا ھاتووه: ﴿إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ، وَلَتَعْلَمُنَّ نَبَأَهُ بَعْدَ حِينٍ﴾ (ص: ۸۷-۸۸)، واتە: ئەم قورئانە بە تەئكىد يادخەرەوھە و ئامۆزگارىيە بۆ ھەموو خەلكى جىھان لە ھەموو كات و شوئىنىكدە، بەراستى لە داھاتوويەكى نزيكدە ھەر لە دونيادا ھەوالى راستى و دروستى ئەم ئايىنە دەزانن، لە قىيامەتیشدا ھەموو شتىك بە تەواوھتى ئاشكرا و روون دەبىت.

لە تەفسىرى (حېن) كە لە ئايەتەكەدا ھاتووه (الفراء) موفەسىر دەلىت: {مەبەستى لە پيش مردن و دواى مردنە، واتە راستى ئەو ووتانەى من (مەبەست لە پيغەمبەرە (ﷺ)) دەيلىم پاش ماوھەك (لە داھاتوودا) بۆتان دەردەكەويت}، (الطبري) یش دەلىت: {راستترىن ووتە ئەوھە كە بلىين خواى گەورە بىپروايانى ئاگادار كردووه بەم قورئانە كە ھەوالەكانى لە داھاتوودا

(3) بىروانە (تفسير القرآن العظيم) دانراوى (ابن كئير) / ج ۲ - ۴۳۴.

پيشه‌کي

دهزانن، به‌بئ ديارى كردنى كاتيكى ديارى‌كراو له داهاتوودا، و خواى گه‌وره به په‌هايى هيلدوييتى‌يه‌وه}.

ئايه‌تيكى ترى قورئان ده‌فه‌رموييت: ﴿لِكُلِّ نَبِيٍّ مُّسْتَقَرٌّ وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ﴾ (الانعام: ٦٧)، واته: بو هموو هه‌واليك (كه له قورئاندا هاتوو) كات و شوينى به‌ديهاتنى خوى هه‌يه، له ئاينده‌شدا ده‌زانن، (الطبري) ده‌لييت: {ده‌لييت: بو هموو هه‌واليك جيگير بوونيك هه‌يه، كه له كوټايى دا له‌سه‌رى ده‌وه‌ستيت و راستى و ناراستى‌يه‌كه‌ى يه‌كلايى ده‌كاتوه، كه له داهاتوودا بوټان ده‌رده‌كه‌وييت ئيوه نه‌ى ئه‌وانه‌ى هه‌ول ده‌ده‌ن به‌درؤم بخه‌نه‌وه}، ئه‌مه راي زوربه‌ى راقه‌كارانى قورئانه.

قورئانى پيروژ پره له‌وه هه‌والانه‌ى كه باس له ديارده‌كانى گه‌ردوون و نهينى‌يه‌كانى ده‌كات، و له روژگارى ئه‌مپرودا كه زانيارى‌يه‌كانى ئاده‌مميزاد ته‌قيونه‌ته‌وه و يه‌كه له‌دواى يه‌كه دوزينه‌وه‌ى نووى ئه‌نجام ده‌دييت، كاتى ئه‌وه هاتوو راستى‌يه‌كانى زانست كه له نيگاي په‌روه‌ردگارا هاتوونه‌ته خواره‌وه ببينرين و ئاشكرا بين.

قورئانى پيروژ له سه‌رده‌ميكدا دابه‌زى كه نه‌زانى و جه‌هل بلا‌بوو له‌سه‌ر زه‌وى‌دا، خورافات و جادووگه‌رى و فالچييتى له هه‌موو جيهاندا روئى سه‌ره‌كى ده‌بينى به تايبه‌تى له‌لاى عه‌ره‌به‌كان، كه له هه‌موو كه‌س نه‌زانترو نه‌خوينده‌وارتر بوون، وه‌كه ده‌بينين قورئان ئاماژه به‌م راستى‌يه ده‌دات: ﴿هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ﴾ (الجمعة: ٢)، واته: هه‌ر ئه‌و زاته‌يه له‌ناو خه‌لكيكي نه‌خوينده‌واردا پيغه‌مبه‌ريكي له‌خويان ره‌وانه‌ كرد، ئايه‌ته‌كانى قورئانه‌كه‌ى ئه‌ويان به‌سه‌ردا ده‌خوينيټه‌وه و دل و ده‌روون و ره‌واله‌ت و ئاشكرا و نادياريان پوخته ده‌كات، فيرى قورئان و دانايى و شه‌ريعه‌تيان

پيشه‌کي

دهکات، بهراستی ئه‌وانه پيشتر له گومرایی و سهر لیشیواوی یه‌کی ئاشکرادا گیریان خواردبوو.

قورئان بۆ کهسانیک دابه‌زی که زۆر به توندی بهرامبه‌ری وه‌ستان به مه‌به‌ستی پارێزگاری کردن له بته‌کانیان، و ده‌ستیان گرتبوو به خورافات و جادووگه‌ریتیان و ره‌شبینیان به هه‌ندی که دروستکراوی وه‌ک: مانگ و ئازهل، ته‌نانه‌ت به‌رامبه‌رکیان ده‌کرد له‌سه‌ر داواکردنی پارێزگاری له پادشای جنۆکه له دۆل و شیوه‌کاندا!!! نه‌مه بریتی بوو له‌و گومرایی‌یه فیکری و عه‌قڵی‌یه‌ی که عه‌ره‌ب له کاتی هاتنه‌ خواره‌وه‌ی قورئاندا له‌سه‌ری بوون، له‌و سه‌رده‌مه‌دا و بۆ ئه‌و میله‌ته‌ بوو که قورئانی پیرۆز هاته‌ خواره‌وه‌، و له‌ دوو تووی‌دا نه‌ینی‌یه‌کانی دروستکراوه‌کان و وورده‌کاری‌یه‌کانی ده‌روون و له‌شی مرۆقی تی‌دایه‌، سه‌ره‌تا‌کان دیاری ده‌کات، و نه‌ینی‌یه‌کانی ئیستا و شارراوه‌کانی داهاتوو وه‌سف ده‌کات.

کاتیکیش مرۆف گه‌یشه‌ سه‌رده‌می دۆزینه‌وه‌ زانستی‌یه‌کان و سوپایه‌کی له‌ توێژه‌ره‌وان و ووردترین ئامیژه‌ زانستی‌یه‌کان ده‌ست که‌وت، چه‌ندین که‌س هاتنه‌ مه‌یدان بۆ گه‌ران به‌دوای نه‌ینی‌یه‌کان له‌ ئاسمان و زه‌وی‌دا، و له‌ بواره‌ مرۆیی‌یه‌کاندا، و ده‌ره‌نجامه‌کانیان کۆکرده‌وه‌، ئه‌وه‌بوو راستی ده‌رکه‌وت و گه‌ره‌ترین شتی سه‌رسوپه‌ینه‌ر رووی‌دا به‌ ده‌رکه‌وتنی رووناکی وه‌حی په‌روه‌ردگار، و سه‌له‌ماندنی راستیی ئه‌و ووتانه‌ی خودا و پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی (که پيش ۱۴۰۰ سال دابه‌زیون) به‌شیوه‌یه‌کی ووردی زانستی‌یانه، قورئانی پیرۆز خو‌ی ئه‌م هه‌واله‌ی پی‌داوین که ده‌فه‌رمووت:

﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ثُمَّ كَفَرْتُمْ بِهِ مَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ هُوَ فِي شِقَاقِ بَعِيدٍ ، سُرِّيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾ (فصلت: ۵۲-۵۳)، واته: ئه‌ی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) پی‌یان بلی: هه‌واله‌

پيشه‌كى

بدەنى، باشە ئەگەر ئەم قورئانە لەلايەن خواوە بىت، و پاشان ئىووش بىرواتان پىئى نەبىت! دەزانن چ سەرەنجامىكى سامنك چاوەپىتقانه؟! جا ئىتر كى هەيه لە ئىووش سەر سەختتر؟! و كى لارىترە لەوھى كە رىگەى جيا و دوور لە راستى گرتبىتەبەر؟! ئىمە لە نايىندەدا بەلگە و نيشانەى سەر سۆرھىنەريان نيشان دەدەين لە ئاسۆكانى بوونەوور و لە خودى خۆيشياندا، ئەمەيش بو ئوھى تا چاك بۆيان روون ببىتەو و دۇنيا بىن كە دەسەلاتى پەروەردگار و قورئانە نىردراوھەكەى حەق و راست و رەوايە، نايان شايەتى پەروەردگارت بەس نى يە كە بىگومان ئاگا و زانايە بە ھەموو شتىك؟!

(الْأَفَاق) مەبەستى لەوھى كە دەردەكەوئىت لە ئاسۆكانى ئاسمان و زەوى دا، (الشوكانى) دەربارەى (سُرِّيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاق) دەئىت: راستى بەلگە نىردراوھەكان لەسەر راستى قورئان و ئوھى كە لەلايەن خوداوە ھاتووھ بۆيان دەردەخەين، ئەوئىش بە پيشاندانى ئەو بەلگانە لە خۆيان و لە ئاسۆكاندا⁽⁴⁾، (الزمخشرى) دەئىت: (ئەو ئايەتانەى كە خواى گەورە بەئىنى داوھ دەربىخات دەبىت بە چاوى خۆيان ببىنن، كە بەھوى ئەمانەوھ بۆيان روون دەبىتەوھ قورئان لەلايەن خوداوە دابەزىوھ، ئەو كەسەى كە ئاگادارى ھەموو شتىكە و ئەمەش بەلگەيەكى بەسە لەسەر راستى ھاتنى لەلايەن خوداوە)، زۆرىك موفەسىرى ترىش ھەمان رايان ھەيه، دەربارەى (سُرِّيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاق) لە تەفسىرى (الجلالين) دا ھاتووھ: (مەبەست پىئى بەشەكان و پىكھاتەكانى ئاسمان و زەوى يە لە ئاگر و رووھك و درەختەكان)، (وَفِي أَنْفُسِهِمْ) مەبەست پىئى دانايى و رەنگىنى يە لە دروست كردنى مروقدا، لىرەدا ئىمە بەردەوام لە چاوەپروانى دەرکەوتنى بەلگەى نوئين لەسەر راستى

(4) بىروانە تەفسىرى (فتح القدیر) / ج ٤ - ص ٥٩٩، ھەروھەما (ابن كئىر) یش ھەمان رافەى كردووھ، بىروانە

(تفسیر القرآن العظیم) / ج ٥ - ص ٤٨٧.

پيشه‌کی

قورئان و فەرمووده‌کانی پیغمبەر (ﷺ)، که به‌هۆی ئەمەوه زانیاری وورد و راقه‌ی ته‌واوی ئایه‌ته‌کان ئاشکرا دەبن، خوای گه‌وره‌ ده‌فه‌رمووت ﴿وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ سِيرِكُمْ آيَاتِهِ فَتَعْرِفُونَهَا﴾ (النمل: ۹۳)، واته: تو بلی سوپاس و ستایش بو خودا، له ئاینده‌یه‌کی نزیکدا هه‌موو به‌لگه و نیشانه‌کانی خۆیتان نیشان دهدات و ده‌یناسنه‌وه (که هه‌مووی ده‌ستکار و به‌ده‌یه‌نراوی خودایه)، که دروستکاروه‌کانی په‌روه‌ردگار جوړیکن له ئایه‌ت و نمونه‌ی ده‌سه‌لای ته په‌روه‌ردگار، لی‌ره‌وه بو‌مان ده‌رده‌که‌ووت که مرو‌قایه‌تی به‌رده‌وام له چاوه‌روانی ده‌رکه‌وتنی نمونه‌ی نوین له‌سه‌ر گه‌وره‌ی ده‌سه‌لای ته په‌روه‌ردگار و سه‌لماندنی راستی ته‌وه‌ی له قورئان و سوننه‌تدا هاتوه.

روه‌کانی ئی‌عجازی زانستی له قورئان و سوننه‌تدا له‌م خالانه‌ی خواره‌وه‌دا خۆی ده‌بینیته‌وه:

- ۱- یه‌گرتنه‌وه‌ی ووردی نیوان ئەوه‌ی له قورئان و سوننه‌تدا هاتوه له‌گه‌ڵ ئەوه‌ی که زانیانی گه‌ردوون و مرو‌ق له‌ بواره جیا‌وازه‌کاندا دۆزیویانه‌ته‌وه، و ئەو نه‌ینی‌یانه‌ی که په‌رده‌یان له‌سه‌ر هه‌لم‌الیوه، که مه‌حال بووه ئەم زانیاری‌یانه له‌ سه‌رده‌می هاتنه‌ خواره‌وه‌ی قورئاندا بزانییت.
- ۲- راست کردنه‌وه‌ی قورئان و سوننه‌ت بو‌ ئەو بیر و بو‌چوونه هه‌له و خورافاتانه‌ی که له نیو مرو‌ق‌ایه‌تی‌دا بو‌ چه‌ندین سه‌ده و نه‌وه‌ی جیا‌واز ب‌لا‌وبووه، به‌ تابه‌تی له‌ بواری نه‌ینی‌یه‌کانی دروست بوونی مرو‌ق‌دا⁽⁵⁾، که ئەمه‌ ته‌نها به‌ زانیاری ئەو په‌روه‌ردگار خاوه‌ن ده‌سه‌لای ته‌ ده‌بیته‌ که ئاگاداری هه‌موو نه‌ینی‌یه‌کی ئاسمان و زه‌مینه.

---

(5) یه‌کێک له نمونه‌ی ئەو بیروبو‌چوونه هه‌لانه ئەوه‌بوو که تا سه‌ده‌ی ۱۷ی زاینیش زانیان وایان ده‌زانی که کۆرپه‌له‌ی مرو‌ق له خۆینی مانگانه‌ی ئافره‌ته‌وه دروست ده‌بیته و تۆوی پیاو رو‌لێکی نی‌یه له‌م دروست بوونه‌دا! (وه‌ک له‌ داها‌تو‌دا روونی ده‌که‌ینه‌وه).

پيشه‌کی

۳- ئەگەر دھقەکانی قورئان و فەرموودە لە بابەتێکدا کۆبکریڤنەوه دەبینین که تەواوکەری یەکتەین، بە هەموویان راستی یەکان روژن دەکەنەوه، لەگەڵ ئەوەشدا که ئەم دھقانه بە پەرتەوازەیی (لە کات و شوینی جیاوازا) دابەزیون، که ئەمانە تەنها دەبێت لەلایەن خوداوه هاتبێت، که ئاگاداری هەموو نەینی یەکانی ئاسمان و زەمینه.

۴- دانانی تەشریعات و یاسا و رێسا پەر حیکمەت و دانایی یەکان، که حیکمەتەکانیان لەوانە یە شارراوه بێت لە خەلکی ئاسایی، بە تاییەتی لە کاتی هاتنە خواراوه قورئاندا، بەلام دەبینین لە روژگاری دۆزینەوه زانستی یەکاندا تووژینەوه کان لە باواره جوړاوجوړەکاندا نەینی و حیکمەتەکانی تەشریعاتەکان دەرەخەن.

۵- لە نەبوونی هیچ جوړە بەرامبەرکێ و پێداکێشانیک لە نیوان دھقە شەریعی یە دامەزراوه کان که وەسفی گەردوون و نەینی یەکانی دھکن (که ژمارەیان زۆر زۆرە)، لەگەڵ راستی یە زانستی یە دۆزراوه کاندا (لەگەڵ ئەوەشدا که زۆر و وورد و بەریلاون)، بەلام دەبینین پێداکێشان و بە هەلە کردن لە نیوان زانایانی زانستە گەردوونی یەکان خۆیاندا هەیه، و لە هەمان کاتیشدا روژ لە دواي روژ زانیاری نوێ دەدۆزینەوه و بێردۆزی نوێ دینە کایەوه که بێردۆزە کۆنەکان هەلەوه شیننەوه.

بەلام دەبینین راستی یەکانی قورئان و سوننەت هەمیشە یکدەگریتەوه لەگەڵ زانستدا و هیچ کاتیک پێداکێشان روونادات، لەگەڵ بوونی ئەو ئاینە دەستکاری کراوانە (وەک ئاینی گاور و جوولەکه) که بەردەوام دژایەتی زانستیان کردووه و لە پێداکێشاندا بوون لەگەڵ دۆزینەوه زانستی یەکاندا، بەراستی پەروردگار جوانی فەرمووه:

پيشه‌کي

﴿وَمَا كُنْتَ تَتْلُو مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ إِذًا لِآرْتَابِ الْمُبْطِلُونَ {٤٨} بَلْ هُوَ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي صُدُورِ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا الظَّالِمُونَ {٤٩} وَقَالُوا لَوْلَا أَنْزَلَ عَلَيْهِ آيَاتٌ مِّن رَّبِّهِ قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُّبِينٌ {٥٠} أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرَىٰ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ {٥١} قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ شَهِيدًا يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالَّذِينَ آمَنُوا بِالْبَاطِلِ وَكَفَرُوا بِاللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ {٥٢}﴾ (العنكبوت)، واته: تُوئهي پيغهمبهر (ﷺ) پيش ناردي ئهه قورئانه هيچ كتيبتيكت نه ده خوئينده وه، به دهستي خوئيشت هيچ شتيكت نه نووسيوه (چونكه نه خوئينده وهار بوويت)؟! خوئنه گهر شتيكي وات ئه نجام بدييه له وه كاته دا نه فام و دم به تاله كان دونيايان پرده كرد له شك و گومان (كه گوايه قورئان له دانان و دارشتنى توئه)، نه خير هي توئيه، به لكو قورئان چهن دايه تيكي روون و ئاشكران له سينه و دل و دهر و نى ئه وه كه سانه دا كه عيلم و زانستيان پي به خشراوه و له بهريانه، به راستى جگه له سته مكاران كه س نكولى له ئايه ته كانى ئيمه نيه، كافران (وا دياره قورئان به به لگه دانانين بويه) ده ليين: باشه چي ده بوو ئه گهر نيشانه و به لگه ي له لايهن پهروه دگاري يه وه بو ره وانه بكرايه، توش ئه ي پيغهمبهر له وه لامياندا بلئى: موعجيزه و نيشانه و به لگه ماددى يه كان به ده ست خوا خوئيه تى و من ته نها ئاگادار كه ره وه و بيدار كه ره وه يه كى ئاشكرام بوئان.

ئايا بهس نى يه بويان كه به راستى ئيمه قورئانمان دابه زاندووه بوئ و به سهرياندا ده خوئيرئيه وه؟! بيگومان ئا له وه قورئانه دا رحمت و ياداوه رى ئاشكرا هيه بوئ وه كه سانه ي كه ئيمان ده هينن، (له وه ودوا ئه ي پيغهمبهر ﷺ) پي يان بلئى: ته نها خوا به سه شايه ت بيت له ئيوانماندا (كه من په يامه كه يم پي راگه ياندوون)، جا هر ئه و زاته زانا و ئاگايه به هر چي له

پيشه‌کي

ئاسمانه‌کان و زهوی‌دا هه‌یه، ئەوانه‌ش باوه‌ریان به ناحق و به‌تال هیناوه و باوه‌ریان به خودای (تاک و تهنها) نه‌هیناوه، ئا ئەوانه هەر خۆیان خه‌ساره‌تمه‌ند و زهره‌رمه‌ندن.

له لایه‌کي تره‌وه پینغه‌مبه‌ریش (عَلَيْهِ السَّلَام) ده‌ریاری موعجیزه‌که‌ی ده‌فه‌رمویت: ﴿عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ (ﷺ) قَالَ: « مَا مِنَ الْأَنْبِيَاءِ نَبِيٍّ إِلَّا أُعْطِيَ مِنَ الْآيَاتِ مَا مِثْلُهُ أَوْ مِنْ - أَوْ آمَنَ - عَلَيْهِ الْبَشَرُ، وَإِنَّمَا كَانَ الَّذِي أُوتِيَتْ وَحْيًا أَوْحَاهُ اللَّهُ إِلَيَّ، فَأَرْجُو أَنِّي أَكْثَرُهُمْ تَابِعًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ »﴾ روه البخاري، واته: هه‌موو پینغه‌مبه‌ریکی گه‌لانی پيشوو ئەوه‌نده‌ی شوین که‌وتوو هه‌بووه به‌پیی ئەو موعجیزه‌یه‌ی که‌ پیی درابوو وه‌ خه‌لکی بینیان، به‌لام موعجیزه‌که‌ی من په‌یامیکه‌ خوا پیی داوم، و هیوام وایه زۆرتین شوین که‌وتووم هه‌بیئت له‌روژی دوا‌یی‌دا، ئیمامی (ابن حجر) له‌ راقه‌ی ئەم فه‌رمووده‌یه‌دا ده‌لیت:

(موعجیزه‌ی قورئان به‌رده‌وامه‌ تا روژی دوا‌یی، و له‌ راده‌ به‌ده‌ره‌ له‌ شیوازه‌که‌ی‌دا، و له‌ ره‌وانبیرژی‌دا و له‌ هه‌والدانی به‌ شته‌ شارراوه‌کاندا، که‌ هه‌یج سه‌رده‌میک تینا په‌ریت ئیلا شتیک په‌یدا ده‌بیئت له‌وانه‌ی که‌ هه‌والی داوه‌ دینه‌دی، که‌ خوی له‌خوی‌دا ئەمانه‌ سه‌لمینه‌ری راستی قورئان، و به‌هویانه‌وه‌ سوودی گه‌وره‌ی قورئان بلاوده‌بیته‌وه، که‌ ئاماده‌بوو و غایب ده‌گریته‌وه، و ئەوه‌ی که‌ بوونی هه‌یه و ئەوه‌شی له‌ داهاتوودا دیته‌ بوون)⁽⁶⁾.

کامه‌رانیی خودی پینغه‌مبه‌ر (عَلَيْهِ السَّلَام) خوی به‌ په‌گه‌رتنه‌وه‌ی وه‌حی خودایی

له‌گه‌ل واقیعدا:

ئیمامی (موسلیم) له‌ (صحیح) هه‌که‌ی‌دا بۆمان ده‌گریته‌وه: ﴿عَنْ فَاطِمَةَ بِنْتِ قَيْسٍ أُخْتِ الصَّخَّاکِ بْنِ قَيْسٍ وَكَانَتْ مِنَ الْمُهَاجِرَاتِ الْأَوَّلِ .... فَقَالَتْ: .... سَمِعْتُ نِدَاءَ الْمُتَادِي مُنَادِي رَسُولِ اللَّهِ (ﷺ) يُنَادِي الصَّلَاةَ جَامِعَةً . فَخَرَجْتُ إِلَى الْمَسْجِدِ

(6) بروهانه (فتح الباري شرح صحيح البخاري) دانراوی (ابن حجر العسقلاني) ج ۱۲- ص ۲۰۵.

پيشه‌کي

فَصَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ (ﷺ) فَكُنْتُ فِي صَفِّ النَّسَاءِ الَّتِي تَلِي ظُهُورَ الْقَوْمِ فَلَمَّا قَضَى رَسُولُ اللَّهِ (ﷺ) صَلَاتَهُ جَلَسَ عَلَى الْمَنْبَرِ وَهُوَ يَضْحَكُ فَقَالَ: «لَيْلَزُمُ كُلُّ إِنْسَانٍ مُصَلَّاهُ». ثُمَّ قَالَ: «أَتَدْرُونَ لِمَ جَمَعْتُكُمْ». قَالُوا اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ. قَالَ «إِنِّي وَاللَّهِ مَا جَمَعْتُكُمْ لِرَغْبَةٍ وَلَا لِرَهْبَةٍ وَلَكِنْ جَمَعْتُكُمْ لِأَنَّ تَمِيمًا الدَّارِيَّ كَانَ رَجُلًا نَصْرَانِيًّا فَجَاءَ فَبَايَعَ وَأَسْلَمَ وَحَدَّثَنِي حَدِيثًا وَافَقَ الَّذِي كُنْتُ أُحَدِّثُكُمْ عَنْ مَسِيحِ الدَّجَالِ...»، واته: له (فاطمه‌ی کچی قه‌یس) ده‌گیړنه‌وه که ووتویه‌تی: روژیک گویم له بانگ بوو، که بانگی موسولمانانی ده‌کرد بو نویژ و منیش به‌ره و مزگه‌وت به‌پړی که‌وتم، و له‌گه‌ل پیغه‌مبه‌ردا (ﷺ) نویژمان کرد و من له ریزی نافره‌تاندا وه‌ستا بووم که ده‌که‌وته دواي ریزی پیاوانه‌وه، کاتیک که پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) له نویژ بووه‌وه چووه سهر مینبه‌ر به پیکه‌نینه‌وه و فره‌مووی: با هه‌موو که‌سیک له شوینی خوئی دابنیشیت.

پاشان فره‌مووی: ده‌زاندن بوچی کوم کردونه‌ته‌وه، ووتیان: خوا و پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی باشر ده‌زاندن، فره‌مووی: سویند به‌خوا من نه له ترسدا و نه له نومیددا کوم کردونه‌ته‌وه، به‌لکو بو‌ئه‌وه کوم کردونه‌ته‌وه که (ته‌میمی داری) پیاویکی گاور بوو، هات و په‌یمانی‌دا و موسولمان بوو و بابه‌تیکی بو‌ باس کردم که وه‌که‌وه‌بوو که من پیشر بوم باس ده‌کردن ده‌رباره‌ی مه‌سیحی دروژن، که پاشان ده‌رباره‌ی گه‌شته‌که‌ی و بینینه‌کانی بویان دوا و ده‌قاوده‌ق وه‌که‌ئه‌وه‌بوو که پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) بو‌ی باس کردبوون. به‌هه‌مان شیوه‌ی پیغه‌مبه‌ریش (ﷺ) موسولمانانی ئه‌مرو د‌لخوش و کامه‌ران ده‌بن کاتیک که واقع و بینینه جوړاو جوړه‌کانی ئه‌مرو یه‌کده‌گرنه‌وه له‌گه‌ل ده‌قه‌کانی قورئان و سوننه‌ت (که پیشر ۱۴۰۰ سال دابه‌زیون) و راستی‌یه‌کانیان ده‌سه‌لمینن.

گرنگی تویژینه‌وه‌کان ده‌رباره‌ی ئیعجازی زانستی له قورئان و سوننه‌تدا و سووده‌کانیان له‌م خالانه‌ی خواره‌وه‌دا خویان ده‌بیننه‌وه:

پيشه‌کی

۱- نوئ کردنه‌وهی به‌لگه‌ی پیغه‌مبه‌رایه‌تی له رۆژگاری دۆزینه‌وه زانستی‌یه‌کاندا: خه‌لکی سه‌رده‌می پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) به چاوی خویان چه‌ندین به‌لگه‌ی ئاشکرایان له‌سه‌ر راستیی پیغه‌مبه‌رایه‌تی بینی، که بۆیان ده‌رکه‌وت قورئان حه‌ق و راستی‌یه، هه‌ربۆیه له‌مپۆدا په‌روه‌ردگار موعجیزه‌یه‌کی نوئی قورئانی ده‌رخستوه که ده‌گونجیت له‌گه‌ل رۆحی سه‌رده‌مدا و بریتی‌یه له ئیعبازی زانستی، که خه‌لکی ئه‌مپۆ بۆ زانست زیاتر له هه‌موو شتیک مل ده‌نین به جیاوازی وولات و نه‌ته‌وه‌کانیا‌نه‌وه، توێژینه‌وه‌کانی ئیعبازی زانستی به وویستی په‌روه‌ردگار به‌هیزترین و ئاشکراترین به‌لگه نیشان ده‌دن بۆ هه‌ر که‌سیک که به‌دوای هه‌ق و راستی‌دا بگه‌ریت، و له هه‌مان کاتدا باوه‌ری باوه‌رداران به‌هیزتر و زیاتر ده‌کات ﴿وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا﴾ (الانفال: ۲)، واته: کاتیک ئایه‌ت و فه‌رمانه‌کانی ئیمه به‌سه‌ر ئیمانداراندا بخوینریته‌وه ئه‌وا ئیمان و باوه‌ریان زیاد ده‌کات.

۲- راست کردنه‌وه‌ی ریره‌وی زانستی تاقیکاری له جیهاندا:

خوای په‌روه‌ردگار داوای تیروانینی له دروستکراوه‌کان (که زانستی تاقیکاری ئه‌مپۆی له‌سه‌ر دامه‌زراوه) کردوه، و به ریگایه‌ک دایناوه بۆ ناسینی ئه‌و و پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی و باوه‌رپییه‌نیان، به‌لام خاوه‌نی ئاینه ده‌ستکاری کراوه‌کان (گاور و جووله‌که) دژایه‌تی زانستیان کرد و ریگا‌کانیان به پووچه‌ل داده‌نا و رابه‌رانی زانستیان تووشی ئه‌شکه‌نجه ده‌کرد، هه‌ربۆیه ئه‌م زانسته تاقیکاری‌یا‌نه شالۆی هی‌رشیان کرده سه‌ریان و دژایه‌تی‌یان کردن و درۆ و ده‌له‌سه‌کانیان بۆ جیهان ئاشکرا کرد، ئیتیر مرقۆایه‌تی که‌وته گیزاوه‌وه و سه‌رگه‌ردان بوو و ده‌ستی کرد به گه‌ران به‌دوای ئاینی راستدا، ئه‌و ئاینه‌ی که هانی مرقۆایه‌تی ده‌دات بۆ گه‌ران به‌دوای زانستدا و زانستیش رینومایی مرقۆه‌کان ده‌کات بۆ لای ئه‌و.

پيشه‌كى

موسولمانان له مړودا ده توانن بېنه پيشه‌وه بؤ راستکردنه‌وهى رپړه‌وى زانست له جيهاندا و دانانى له شوينى راستى خوځى‌دا، كه بریتى‌يه له ريگايه‌ك بؤ باوه‌رهيان به پروه‌ردگار و پينغه‌مبه‌ره‌كه‌ى و سه‌لماندنى راستى قورئان و به‌لگه‌يه‌ك بؤ ئاينى پيروزى ئيسلام و شاهه‌تيك بؤ ده‌ستكارى كردنى ئاينه‌كانى تر.

مروقايه‌تى پيوستى به ئاينى راست هيه بؤ ئه‌وهى رزگارى بكات له‌وهى كه به‌سه‌رى‌دا هاتووه له خالى بوونى روچه‌كان و فهوتانى هه‌سته‌كان و ناره‌حه‌تى ژيان، پيوستى به‌و ئاينه هيه كه ئاين و زانست، و مادده و روچ كوده‌كاته‌وه، و ياسا و ره‌ووشت و خوښه‌ختى له دونيادا و پاداى چاك له پاشه‌روژدا ده‌سته‌به‌ر ده‌كات، له هه‌مان كاتيشدا پيوستى به به‌لگه‌يه‌كى زانستى هيه كه راستى ئه‌م ئاينه‌ى بؤ بسه‌لمينيت، كه له تويزينه‌وه‌كانى ئيعجازى زانستى‌دا ئه‌م وه‌لامه‌ى ده‌ست ده‌كه‌ويت.

ئه‌وه‌ى كه دلخوشى ده‌به‌خشيت له‌رى‌ى گه‌يشتن به‌م ئه‌نجامه‌دا ئه‌وه‌يه كه ژماره‌يه‌كى زور له زانايانى گه‌ردوونى سه‌رپاست و دادپه‌روه‌ر هه‌ن، كه دوودلى نانوئين له ده‌رپرين و ئاشكرا كردنى ئه‌وه‌ى كه قه‌ناعه‌تى پى‌ده‌كه‌ن له راستى‌يه‌كان، كه ئه‌مان خاوه‌تى ووته‌ى بيستراون له وولاتانى خوياندا، و له‌وانه‌شه كه هوكانى راگه‌ياندن هوكاريك بن بؤ گه‌ياندننى ئيمان و زانست بؤ خه‌لكى ئه‌و وولاتانه.

۳- تيگه‌يشتنى باشترو فراوانتر له ده‌قه‌كانى قورئان و سوننه‌ت:

قورئان و سوننه‌تى پيروز بؤ ئه‌وه هاتوون كه ئيمه به ته‌واوه‌تى تى‌يان بگه‌ين و كاريان پى‌بگه‌ين، ده‌قه‌ گه‌ردوونى‌يه‌كانيش ناتوانريت به‌راستى و ته‌واوه‌تى له ماناكانيان تى‌بگه‌ين ته‌نيا له چوارچينه‌وى زمانه‌وانى‌دا، به‌لكو پيوست ده‌كات كه ئه‌م زانسته تاقىكارى‌يه نويناىانه بره‌خسپنرين، و له‌ژيتر

رؤشنایی راستی یہ زانستی یہ کاندہ دہ توانین بہ تہ واوتی لہ مانا و مہ بہستی
دہ قہ پیروزہ کان تی بگہین .

۴- چالاک کردنی موسولمانان بؤ ئہ نجامدانی دؤزینہ وہ گہردوونی یہ کان بہ ہوی

پالئہرہ ئیمانئ یہ کہ وہ :

بیرکردنہ وہ لہ دروستکراوہ کانی پەرورہ دگار جوریکہ لہ پەرستن، و لہ
ہمان کاتدا بیرکردنہ وہ لہ مانای ئاہت و فہرموودہ کانیش ہر جوریکہ لہ
پەرستن، و گہ یاندنی بہ خہ لکی بریتی یہ لہ بانگہ واز کردن بؤ لای خودا، کہ
ئہ مانہ ہہ مووی دینہ دی لہ تویرینہ وہ کانی ئیعجازی زانستی دا، کہ خوی
لہ خوی دا ہاندہریکہ بؤ موسولمانان بؤ دؤزینہ وہی نہینئ یہ کانی گہردوون بہ
پالئہرئکی ئیمانئ یہ وہ، کہ ہیوادارین بیئتہ ہوی پەرینہ وہ یان لہ و سہردہ می
دواکہ و تنہی کہ ماوہ یہ کی زورہ تی دا دہ ژین .

بہ دنئیایی یہ وہ دہ لئین کہ تویرہرہ وہ موسولمانہ کان لہ وتہ کانی
پەرورہ دگاردا دہر بارہی نہینئ یہ کانی دروست کراوہ کان بہ ئہ ندازہی ئہ وہندہ
دہ دؤزنہ وہ کہ بیئتہ ہوی رینوما ییکہ ریان لہ تویرینہ وہ کانیاندا و یارمہ تی
دہریان بیئت بؤ نزیک بوونہ وہ لہ ئامانجہ کانیاں و بہ فپرؤنہ دانی ہول و
کوششیان لہ شتی بی سوودا .

۵- بانگہ واز کردن بؤ ئیسلام بہ ہوی بہ کارہینانی بابہ تہ کانی ئیعجازی زانستی :

بہ کارہینانی ئیعجازی زانستی لہ قورئان و سوننہ تدا بریتی یہ لہ
گونجاوترین ریگا بؤ بانگہ واز کردن بؤ بہرنامہ کہی پەرورہ دگار لہ رؤژگاری
ئہ مپروماندا کہ سہردہ می پیشکہ و تنی زانستی یہ و خہ لکی بہ ہوی زانستہ وہ
فریو دراون و وازیان لہ ناین ہینا وہ، و ہہر وہا دہ توانین بہ ہوی ئہم زمانی
زانستہ وہ و ہلامی ئہ و ہیرشہی راگہ یاندنی رؤژئاوا بدہینہ وہ کہ بؤ سہر
ئیسلام دہیکہن و بیسہ لمینین کہ ئیسلام کؤتایین بہرنامہ ئاسمانئ یہ کانہ و

پيشه‌كى

تەنھا ئەمە كە لەلايەن پەرەردگارەوہ بۆ مروّقەكان نىردراوہ، ئەويش بە بەلگەكانى ئىعجازى زانستى لە قورئان و سوننەتدا.

يەككە لەلايەنە گرنگەكانى ئىعجازى زانستى لە قورئان و سوننەتدا برىتىيە لەو ئامازە و ئىشاراتانەى بۆ دروست بوون و گەشەکردنى كۆرپەلەى مروّقە ماتووە، ھەر لە سەرەتاي دروست بوونى يەوہ تاوہكو لەدايك بوون و ھاتنەژيانى، كە لەمروماندا زانستىكى تايبەت ھەيە باس لەو قوناغانە دەكات كە كۆرپەلەى مروّقە پىيادى تىدەپەرىت تاوہكو كامل بوون و لەدايك بوونى، ئەويش زانستى كۆرپەلەزانى يە ﴿علم الأجنة – Embryology﴾، لە قورئان و سوننەتى پىرۆزدا زۆر بەووردى باسى ئەو قوناغانە كراوہ كە كۆرپەلەى مروّقى پىدا تىدەپەرىت.

سەرەتاي گرنگى دانم بەم بابەتە دەگەرىتەوہ بۆ زياتر لە ۱۰ سال لەمەوپيش، كە دەستم كرد بە خویندەوہ و كۆکردنەوہى كتيب و بابەتەكان لەم بوارەدا (كە ئىستا لە ۵۰ سەرچاوەى عەرەبى و ئىنگلىزى تىپەرى كردووە)، كاتىك كە ئەو يەكگرتنەوہ وورد و زانستى يە سەرسۆرھىنەرەم بينى لە نيوان ئامازەكانى قورئان بۆ دروست بوونى مروّقە و راستى يەكانى كۆرپەلەزانى نویدا، زۆر بە گرنگم زانى كە رۆشنبيران و خوینەرانى كورد بەم بابەتە گرنگە ئاشنا بكەم، كە لە راستىدا نوقسانى زۆر ھەيە لە ناساندنى ئەم موعجىزەيە بە زمانى كوردى.

بۆيە ھەر لەو كاتەوہ ھەولمدا لەرىى ھۆكارە جۆراوجۆرەكانى راگەياندەوہ لەسەر ئەم بابەتە بدویم و روونى بكەمەوہ (وہك گرتنى چەندىن كۆر و سازدانى بەرنامەى تەلەفیزیۆنى و بلاوکردنەوہى زنجیرە بابەتیک لە گۆقارى (ھەيىق)دا).

خوینەرى بەرپۆز ئەم كتيبەى بەردەستت برىتىيە لە پوختە و درىژەى ئەو ھەولانەم لەم بوارەدا، كە وابزانم شتىكى ناوازيە و بەم جۆرە لە

پیشہ کی

کتیبخانہ ہی کوردی دا لہ سہر ئەم بابہ تہ نہ نووسراوہ، و ہیوادارم بییتہ سہرچاوہ لہم ہوارہ گرنگہ دا و تینویتی خوینہری کورد بؤ ئەم بابہ تہ بشکیینیت، بہ کورتی بہ شہکانی ئەم کتیبہ پیکھاتوون لہ:

– لہ بەشی یہ کہمدا دہربارہی: { **زانستی کۆرپہ لہ زانی و کورتہ یہ کی** **ہینژوووی** } دواوم، بہ مہبہستی دہرخستنی بیر و بوچوونہکان لہم ہوارہ دا ہەر لہ کۆنہوہ تا ئیستا و ناساندنی ئەو قۆناغانہی کہ کۆرپہ لہ زانی نوئی پیئی دا تیپہریوہ.

– بەشی دووہم بریتی یہ لہ { **چەند پیشہ کی یہ کی گرنگ** } بؤ بابہ تہ کہ کہ پیکھاتووہ لہ: باس کردنی { **سەرہتای دروست بوون** }، ہەر وہا روون کردنہ وہی ئەو راستی یہی کہ { **دروست بوونی کۆرپہ لہی مروؤف بہ قۆناغہ** } و ہەر وہا { **مہنہ جی یہ تی بہ کارہینراو لہ کاتی و ہسف کردنی قۆناغہکانی گہ شہ کردنی کۆرپہ لہ لہ قورئان و سوننہ تدا** }، و یہ کگرتنہ وہی ئەم ئاماژانہی قورئان و سوننہت لہ گہل راستی یہکانی کۆرپہ لہ زانی دا.

– بەشی سئی یہم کہ گرنگترین بەشی ئەم کتیبہ یہ دہربارہی: { **دروست بوونی کۆرپہ لہی مروؤف لہ قۆناغی سەرہتایی دا (مرحلہ النطفة)** } دواوم، و روونم کردووہ تہوہ کہ چۆن بہ ووردی ئەو ہەموو ئاماژانہی قورئان و سوننہت لہ گہل راستی یہکانی کۆرپہ لہ زانی دا یہکیانگرتووہ تہوہ، و ئەو پرہ زۆرہی زانیاری راست کہ لہ سہر { **نطفة** } کہ بناغہی یہ کہمی دروست بوونی مروؤفہ لہ قورئان و سوننہتدا ہاتووہ یہکیکہ لہ موعجیزہ گہورہکان کہ تہنانہت زانیانی کۆرپہ لہ زانییش شایہ تی یان بؤ ئەم راستی یہ داوہ.

– بەشی چوارہم بریتی یہ لہ: { **دروست بوونی کۆرپہ لہی مروؤف لہ قۆناغی (العلقہ) دا** }، کہ سەرہتای قۆناغہکانی دروست بوونی کۆرپہ لہ کہ یہ.

– بەشی پینجہم باسی: { **دروست بوونی کۆرپہ لہی مروؤف لہ قۆناغی گۆشتپارہ (المضغہ) دا دہکات** }.

- بهشى شه‌شه‌م باسى: {قۇناغى دروست بوونى (گۆشت و ئېسك-
العظام واللحم) له كۆرپه‌له‌ى مرؤفدا} دا ده‌كات، ئەم سى به‌شه‌ى سەرەوہ
يىكەوہ قۇناغى دروست بوون (مرحله التخليق) پىكىدىنن له روانگه‌ى قورئان و
سوننەتەوہ، لەم بە‌شانەشدا خالىكى گرنگمان بۇ روون دەبىتەوہ ئەويش
ئەوہيه كه تەنانت ئەو ووشە و زاراوانە (مصطلحات)انەى كه له قورئان و
سوننەتدا بۇ وەسف كرنى قۇناغەكان بەكار هاتوون هەموو مەرجىكى
زانستىيان تى‌دايه بۇ گرتنەوہى شوينى ئەو زاراوانەى لەمپۇدا له
كۆرپه‌له‌زانى دا زانايان بەكاريان دىنن.

- بهشى حەوتەم: {باسى دروست بوونى كۆرپه‌له‌ى مرؤف له قۇناغى
گەشه كرن (النشأة)} دا ده‌كات: كه كۆتايين بهشى سەرەكى كتيبه‌كه‌يه و
تا دواساتەكانى گەشه كرنى كۆرپه‌له له سكى دايدا دەخاتە بەر باس و
ليكۆلينيەوہ.

- بهشى هەشتەم ليكۆلينيەوہيه‌كه دەربارەى: {قۇناغەكان و بەشه‌كانى
قۇناغ و رووداوەكانى گەشه كرنى كۆرپه‌له كه له دەقە شەرعى يەكاندا
هاتووہ} كه به شيوہيه‌كى گشتى باسى سەرجه‌م ئەو وورده‌كارى يانە ده‌كات كه
دەربارەى قۇناغەكانى گەشه كرنى كۆرپه‌له له دەقە شەرعى يەكاندا هاتووہ.

- بهشى نۆيەم زياتر نووسينيكى وويژەيى به كه بۇ روونكردنه‌وہى سۆز
و بەزەيى و دەسەلاتى پەرورده‌گاره له دروست بوون و گەشه كرنى
كۆرپه‌له‌ى مرؤفدا، به ناونيشانى: {گەشتى دروست بوونى كۆرپه‌له‌ى
مرؤف له بۆجوونى ئەديبىكدا}.

- ديارە هەموو بابەتلىكى لەم جۆرە پىويستى به: {ووتەى كۆتايى و
دەرەنجامەكانى ليكۆلينيەوہكه} هەيه، كه كرددومەتە كۆتايى دەقەكانى
كتيبه‌كه و پوختەى پەندە وەرگىراوہكانە له باسەكه‌وہ.

پيشه‌کي

- کۆتايي کتیبه‌که‌شم به دوو هاوپيچيکي گرنگ هيئاوه بۆ روون کردنه‌وه‌ی زياتري بابه‌ته‌کان و هه‌روه‌ها باس کردنی هه‌نديک بابه‌تي تر که په‌يوه‌ندی توند و تۆليان هه‌يه به ناوه‌پۆکي کتیبه‌که‌وه، و دواييش ناوی ئه‌و سه‌رچاوانه‌مان هيئاوه که بۆ ده‌رکردنی ئه‌م کتیبه‌ به‌م جۆره سوودم ليوه بينيون، ئه‌ويش بۆ ئه‌وه‌ی هه‌ر که‌سيک زانياری زياتري بویت بگه‌رپه‌ته‌وه بۆ ئه‌و سه‌رچاوانه.

هه‌ر له‌ناو کتیبه‌که‌دا دوو هاوپيچي وینه‌ی ره‌نگاره‌نگمان بۆ به‌شه‌کان داناوه بۆ ئه‌وه‌ی خوینه‌ری به‌رپه‌ز له‌رێ‌يانه‌وه باشت له بابه‌ته‌کان حالي بيیت و لای روون بيیته‌وه، چونکه زۆر جار يه‌ك وینه‌ له‌بری چه‌ندين لاپه‌ره نووسين مانا ده‌دات به‌ده‌سته‌وه، به‌لام خوینه‌ری ئازيز ده‌بيت ئاگای له‌وه بيیت که زنجيره‌ندی و ژماره‌ی وینه‌کانی ئه‌م هاوپيچانه جياوازه له زنجيره‌ندی وینه‌کانی ناو به‌شه‌کان خۆيان، و ئه‌و وینه‌ی له‌ناو به‌شه‌کاندان به‌په‌ی‌ی ژماره‌ی به‌شه‌کان زنجيره‌ند کراون (بۆ نمونه: ۱-۱، ۳-۲، ۵-۹، ۷-۱۱ و ..... هتد)، به‌لام وینه‌کانی هاوپيچه ره‌نگاوپه‌نگه‌کان زنجيره‌ندی يه‌کی تری هه‌يه به‌م شيوه‌يه: ۱/ه، ۲/ه ..... تا ۱۶۴/ه، و له هه‌موو به‌شيکدا به‌په‌ی‌ی پيويست ئاماژه دراوه به‌و وینه ره‌نگاوپه‌نگانه‌ی که بابه‌ته‌که رووتر ده‌که‌نه‌وه، بۆ ئه‌وه‌ی خوینه‌ر بۆی بگه‌رپه‌ته‌وه.

هيوادارم ئه‌م کتیبه‌ بيیته مایه‌ی سوود و به‌هه‌يز بوونی بيروباوه‌ر و رينمووی کردنی ئه‌و که‌سانه‌ی که پيويستی‌يان پێ‌يه‌تی، و داواکارم له خوینه‌ری به‌رپه‌ز که له نزای خه‌ر بيته‌شمان نه‌کات ....
خوای گه‌وره پشت و په‌ناي هه‌موو لایه‌ك بيیت .....

نووسه‌ر

۲۰۰۶ / ۸ / ۱۸

زانستى كۆرپەلەزانى و كورتەيەكى ميژوويى

زانستی کۆریه له زانی و کورته یه کی میژووی

سه رها تا نه گهر پیناسه یه کی ووشه ی کۆریه له (الجنین) بکهین، له فه ره نگی زمانه وانی عه ره بی (القاموس المحيط) دا هاتوو: (الجنین: الولد فی بطن امه) واته: کۆریه له بریتی یه له و منداله ی له سکی دایکی دایه، بنه په تی ووشه ی (جنین) له زمانی عه ره بی دا له (جن) هوه هاتوو به مانای (المستور) واته شارراوه له سکی دایکی دا، له (القاموس المحيط) دا ده لیت: (جن فی الرحم: استتر، وكل ما ستر عنك فقد جن عنك)، بویه به عه ره بی پی ی ووتراوه (جنین) له به ره نه وه ی کۆریه له له سکی دایکی دا شارراوه یه، و عه ره ب زۆر نه شاره زا بوون ده رباره ی نه وه ی له ناو ره حمدا رووده دات (نهك نه وان به لكو هه موو خه لکی سه ر زه وی له و کاته دا هیچی نه ووتویان ده رباره ی کۆریه له نه زانیوه)، گرانی گه یشتن به جیهانی کۆریه له له ناو منالداندا لای کهس شارراوه نی یه.

ووشه ی (اجنة) له قورئاندا له یه ک شویندا هاتوو که ده فه رمویت: ﴿هُوَ اَعْلَمُ بِكُمْ اِذْ اَنْشَاكُمْ مِّنَ الْاَرْضِ وَاِذْ اَنْتُمْ اَجْنَةٌ فِي بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ﴾ (النجم: ۲۲)، واته: خوای په ره ردگار زیاتر ناگاداره به ئیوه چونکه نه و سه ره تاتانی له خوئی

زه وی یه وه دروست کرد، و پاشان هه ره نه ویشه ناگای لیتانه و دروستتان ده کات، که کاتی ک کۆریه له بوون له سکی دایکانتاندا.

په ره ردگار ده فه رمویت: ﴿مِنَ اَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ﴾ (عبس: ۱۸)، واته: با مروؤه بیر بکاته وه له وه ی له چی یه وه دروست بووه؟

ئه م نایه ته په رۆزه په سیاریکی سه ره کی زانستی بایۆلۆجی یه، خوئی له خوئی دا کیشه ی زانیی چۆنی تی دروست بوونی مروؤه به شیکی گه وه ی تو ماره زانستی یه کانی په رکردوه ته وه به دریزایی میژوو، له م به شه دا هه ول

زانستی كۆرپه له زانی و كورتته یه کی میژووی

دهدین كه قوناغه سه ره کی یه كانی میژووی زانستی كۆرپه له زانی بخهینه روو، كه ئەم میژوو به شیوه یه کی پته و به ستراوه ته وه به میژووی زانست به گشتی و پیکه وهش به گه شه کردنی بیری فهلسه فی یه وه به ند بوون، ئە وه بوو زانایان تا سه رده میکی نزیکیش پی یان ده و ترا - له لایه ن خه لکانی تره وه - فه یله سو فی سرو وشت.

نهینسی و راستی یه و ورد و دروسته کانی زانستی كۆرپه له زانی ته نها له كۆتایی سه ده ی نۆزده یه م و سه ده ی بیسته مدا دۆزرانه وه ئە ویش به هو ی ئە و به ره و پیشچوونه گه وره یه ی ته كنۆلۆژیا وه بوو كه ئە م دوو سه ده یه به خو یانه وه بی نی، به لام ده بینین پیشتر مرۆڤ ته نها به خه یال

ته سه وری دروست بوونی كۆرپه له ی کردو وه و وه سفی کردو وه، چونکه له و کاتانه دا ئە و هوکارانه نه بوون که لیکۆلینه وه ی زانستی پی بکات.

ده توانین میژووی زانستی كۆرپه له زانی بکهین به ۳ قوناغی سه ره کی یه وه:

۱- قوناغی كۆرپه له زانی وه سفی:

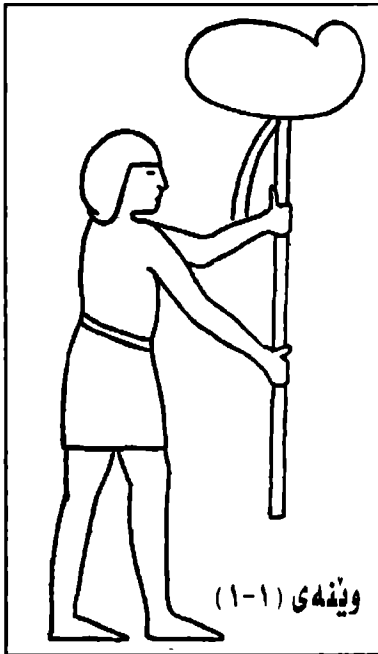
ئە م قوناغه ده گه ریته وه بو زیاتر له ۶ سه ده پیش زاین و تا سه ده ی نۆزده یه می زاینی خایاند، له م ماوه یه دا وه سفی ئە و تییینی یه تایبه تی یانه کرا سه بارت به دیارده ی گه شه کردنی مرۆڤ به چهند شیوازیکي جیاواز.

هه ندیک تۆماری تایبه تی که ده گه ریته وه بو سه رده می سولاله کانی چوارم و پینجه م و شه شه می فیرعه ونی له میسری کوندا باسی ئە وه ده کات که به لایه نی که مه وه ۱۰ که س نازناوی (هه لدری وویلاشی شایانه - فاتح مشیمة

زانستی کۆریه له زانی و کورتیه کی میژوووی

الملک)یان هه لگرتوو، مه راسیمی که ژاوهی شایانه وای ده خواست که سیک ئالایه که هه لگرت له به رده م که ژاوه که وه که ته عبیر له وویلاشی پاشا بکات (بروانه وینه ی ۱-۱)، ئه ویش له به رئه وه ی باوه ریان وابوو که وویلاش (المشیمه) سیقاتی سیحری هه یه، که ئه م بۆچوونه تا سه رده می یونانی یه کان و دوا ی ئه وانیش هه ر باو بوو و زانست به سترایه وه به سیحرو جادوو وه، کۆتترین نووسراویش سه باره ت به چۆنیتهی خۆپاراستن له

ئالایه که که نیشانه ی

(وویلاشی شایانه ی) فیرعه ونیکه
(Kleiss 1964)

سکپری (الوقایه من الحمل) به زمانی هیری (که زمانی کۆنی میسری یه کان بوو پیش زمانی هیرۆگلیفی) نووسراوه و میژوو که ی ده گه ریته وه بو ۲۰۰۰-۱۸۰۰ سال پیش زاین، هه روه ها میسری یه کۆنه کان نه شاره زا بوون به رۆلی تۆوی پیاو له کرداری دروست بوونی کۆریه له دا، و باوه ریان وابوو که مه نی پیاو له ناوچه ی بربره ی پشته وه پهیدا ده بیته، که ئه مه بیرو بۆچوونی کاهن و قه شه ئاینی یه کان یان بوو، به لام میسری یه کۆنه کان به نزیکه یی ماوه ی سکپری یان ده زانی (دایان نابوو ماوه ی ۲۷۵-۲۹۶ رۆژ ده خایه نیته).

له زانستی پزیشکی لای هیندی یه کۆنه کاندایه که به زمانی سانسکریتی (Sanskrit) دۆزراوه ته وه که باسی بۆچوونه کۆنه کان ده کات ده باره ی گه شه کردنی کۆریه له که ده لیته: (له یه کگرتنی خوین و مه نی یه وه کۆریه له پهیدا ده بیته، دوا ی تیپه ربوونی حه وت شه و ده بیته به تۆویک، دوا ی

زانستی كۆرپه له زانى و كورته يه كى ميژووي

٢ههفته كۆرپه له كه ده بىت به توپه لىك و بارسته يه كى خپر، دواى مانگىك ده بىت به بارسته يه كى پتو، دواى ٢ مانگ سه رى كۆرپه له كه دروست ده بىت، دواى ٣ مانگ جومگه كانى له شى پهيدا ده بن، كه ئاشكرايه ئه م بۆچوونانه چهند له راستى يه وه دوورن، و ئه وه دووپات ده كاته وه كه له كۆندا خه يال و ته سه ورى بى بناغه چهند رۆلى هه بووه له تىگه يشتنى قوناغه كانى گه شه كردنى كۆرپه له دا؟!.

يۆنانى يه كۆنه كان يه كه م كه س بوون كه زانستيان به مهنطقه وه گرى دا نه ك به هيزه سيحرى يه كانه وه، و ئه وه بوو به شيوه يه كى مهنطقى تيبينى يه كانيان لىك ده دا يه وه، به لام زور كات مهنطق له گه ل راستى يه زانستى يه كاندا يه ك ناگرى ته وه، يه كه م كه س كه له م بواره دا دوا زاناي يۆنانى هيپوكراتس (Hippocrates) بوو كه له سه ده ي پىنجه مى پىش زاندا ژياوه، كه ده لىت: (٢٠ هىلكه يان زياتر بىنه و بيانخه ره ژىر دوو مريشك يان زياتره وه، هه ر رۆژه ي هىلكه يه ك بشكىنه و سه يرى بكه، به ته وا وه تى ئه وه ده بىنىت كه بۆمان روون كردى ته وه كه له وان يه سروشتى مرؤقه چوونيه كى سروشتى بالنده بىت).

له م سه رده مه ي ميژووي زانستى كۆرپه له زانى دا نووسينه كانى (ارسطو طاليس) و (جالينؤس) زال بوون له گه ل ئه وه شدا كه ته نيا بۆچوون نه بوون له م بواره دا، (ارسطو Aristotle) (٣٨٤-٣٢٢ى پىش زانين) به بۆچوونه كانى ده رباره ي كۆرپه له زانى به ناوبانگ بوو كه وه سفى گه شه كردنى جوو جك و كۆرپه له ي ترى كردوه، لىره وه به دامه زرينه رى كۆرپه له زانى داده نرىت له گه ل ئه وه شدا كه بىرو بۆچوونه كانى له ده ورى: (گه شه كردنى كۆرپه له له خوينى مانگانه وه پاش ئه وه ي كه له لايه ن تووى پيا وه وه چالاك ده كرىت) ده خولا يه وه، (جالينؤس Claudius Galen) يش له سه ده ي دووه مى پىش

زانستى كۆرپەلەزانى و كورتە يەكى مېژووى

زايىندا كىتېيىكى دانا لەسەر گەشە و خۇراكى كۆرپەلە، و دەربارەى ووتلاشى دەۋرى كۆرپەلەش داۋە، كە بۇچوۋنەكانى تەنيا باسى قۇناغە كۇتايى يەكانى گەشەى كۆرپەلە دەكات.

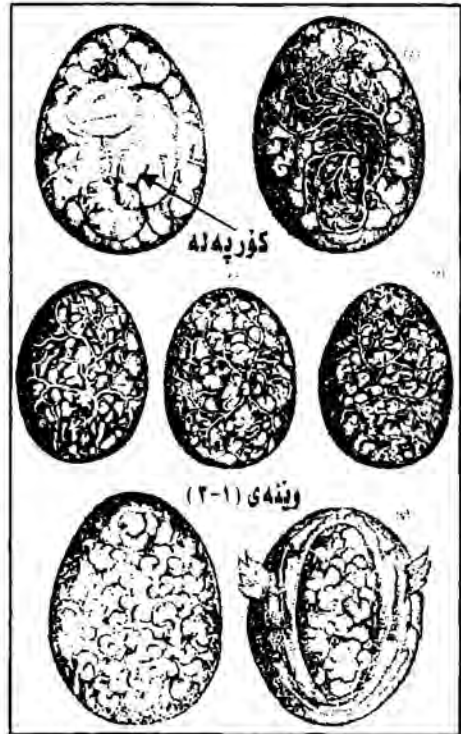
لە سانى ۲۰۰ يىش زايىنەۋە جۇرە ئامازە يەكى ئەۋوتۇ بۇ زانستى كۆرپەلەزانى نەھاتوۋە لە كىتېبە زانستى يەكانى رۇژئاۋادا، و

ئەگەر نووسەر و ۋەرگىرە موسولمانەكان نەبوۋايە ئەۋا زۇرىك لە نووسراۋە يۇنانى يەكان دەفەۋتا، تەنيا ئەۋ فەرموۋدانەى قورئان و سۈنەت نەيىت كە زۇر بە ووردى باسى گەشە كىردنى كۆرپەلەيان كىردوۋە، ھىچ كەسىكى تر نەچوۋەتە ووردەكارى يەكانى كۆرپەلەزانى يەۋە، زاناي رۇمانى (كۇنستەنتىن Constantinus Africanus) (۱۰۲۰-۱۰۸۷ى زايىنى) نامە يەكى كورتى نووسىۋە بە ناۋى سىروشتى مەرۇف (De Humana Natura) كە تىنىدا باسى ھەندىك قۇناغى گەشە كىردنى كۆرپەلەى كىردوۋە و بەستۈيەتى يەۋە بە ھەسارەكانەۋە، ئەمە بۇمان روون دەكاتەۋە كە ئەۋ بىردۇزانەى تەنيا بەھۇى گومان و خەيالەۋە دادەنرىن چۇن مەرۇف بەرەۋ خورافات دەبات، لە سەدەى پانزە يەمدا (ليوناردو دافىنشى Leonardo Da Vinci) چەند ۋىنچە يەكى ناۋ مەنالىدەنى بلاۋ كىردوۋەتەۋە كە كۆرپەلە و پەردەكانى دەۋرى دەردەخات، كۆرپەلەكە بە تەۋاۋەتى دەركەۋتوۋە، ئەمەش بلاۋى بىردۇزى دروست بوۋنى تەۋاۋ دەسەلمىنىت لەۋ سەردەمانەدا (بىروانە ۋىنچەي ۱-۲).

زانستی كۆرپه له زانی و كورته یه کی میژوووی

له دوای سه دهی شانزه یه مه وه توژیژنه وهی زانستی چالاک بو، به تایبه تی له سه دهی (۱۷) و (۱۸) دا، کاره کانی (فیسالیوس) و (فابریسیوس) و (هارقی) ریخوشکهر بوون بۆ ده ست پی کردنی سه رده می پشکنینی ووردییی، و سیمیناره زانستی یه کان چالاک بوون و پاشان تۆوی پیاو دۆزرایه وه.

بابه تی دروست بوونی پیشتر و دوست بوونی کاملی کۆرپه له (التکوین السابق والخلق الكامل) للجنين (Preformation theory) به سه ر بیرو بۆچووونی ئەو سه رده مانه دا زال بو، که تا وه کو سه دهی شانزه یه می زایی نییش ته نها ئەم بیرو بۆچووونه زال بو، ئەگهر تیبینی هه ندیک وینه بکه ین له کتیبه کانی مامانی سه دهی شانزه یه مده (وینه ی ۱-۳) ده یینین باسی ئەوه ده کات که کۆرپه له ی مروّقه له خوینی مانگانه ی ئافره ته وه (دم

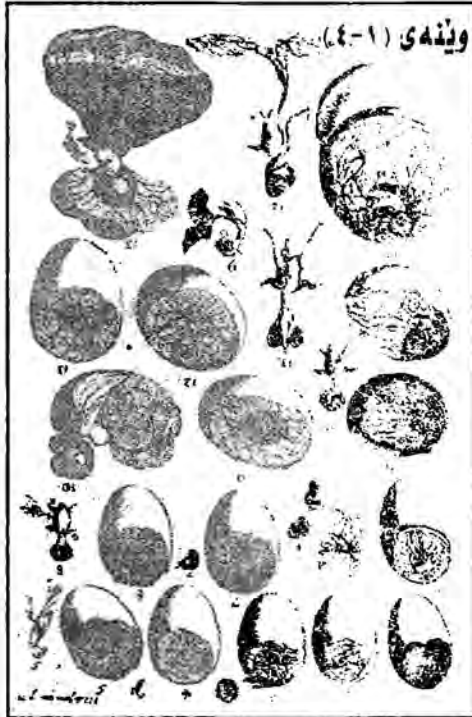

چه ند وینه یه کی کتیبی جاکوب رووفا (۱۵۵۴ز) که بارسته خوین و تۆوی کۆرپه له له منالدا نده روونده کاته وه به پی بۆچووونی (ده رسته تالیس)

ته نها له قه باره دا گه رره ده بیئت و پاشان له دایک ده بیئت (به لگه شیان بۆ ئەمه نه مانی خوینی عاده ی مانگانه ی ئافره ته له کاتی سکپری دا که ده یانوت ئەو خوینه یه که کۆده بیته وه له ناو منالدا نده و مناله که ی لیوه دروست ده بیئت)، واته تۆوی پیاو ه یچ رۆلیکی له م دروست بوونه دا نی یه، ئەم بیرو بۆچووونه

زانستی كۆرپه له زانی و كورته یه کی میژووپی

ههلهیه (ارسطو طالیس)ی یۆنانی ووتویهتی له سهدهی چوارهمی پیش زاینندا و بهدریژایی سهدهکان تهنا ئهم بیروبوچوونه باسکراوه.

ئهم ویڤانه دروستا بوونی مریشک روون دهکاتهوه

(Fabrius Meyer 1939)

لهگه‌ن نهوهشدا که ئهم بوچوونه باوبوو له‌لای پزیشکان تا دواى دۆزینـه وهی ووردبـین (میکروسکۆب)یش به‌لام موسولمانان به گشتی و زانایانی ئیسلام به تایبهتی ئهم بوچوونهیان رعت کردوو هتهوه، باوه‌ری ته‌واویان هه‌بووه که منداڵ له هه‌ردوو دایک و باوکه‌وه دروست ده‌بیئت و زانست به‌هه‌له‌ باسی دروست بوونی کۆرپه‌له‌ی ده‌کرد، ئه‌ویش به پشت به‌ستن به ئایه‌ته قورئانی‌یه‌کان و فه‌رمووده‌کانی پیغه‌مبەر (ﷺ) (1)،

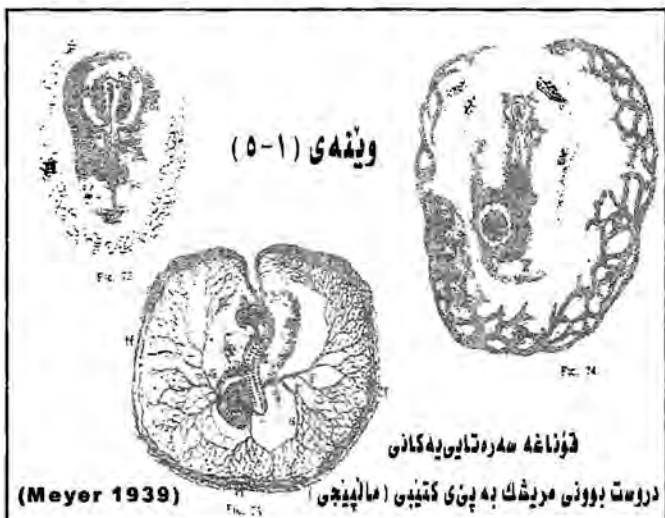
(1) بپوانه ووتی زانایانی موسولمان: ﴿ئیب قه‌یمی جه‌زی‌یه﴾ که له‌ سالی (٧٥١ی کۆچی) کۆچی دواى کردوو که ده‌لئیت: (ومنی الرجل وحده لا يتولد منه الولد ما لم یمازجه ماده آخری من الأنثی) واته: مه‌نی بپاو به‌ ته‌نیا منداڵی لئیه دروست ناییت نه‌گه‌ر بیته ماده‌یه‌کی تری تیکه‌لاره‌ نه‌بیئت له‌ ئافره‌ته‌وه (بپوانه کتیبی: التبیان فی علوم القرآن / لاپه‌ره ٢٤٤)، هه‌روه‌ها زانا ﴿ئین حه‌جری عه‌سقلانی﴾ که له (١٤٤٩ی زابینی‌دا) کۆچی دواى کردوو له کتیبی (فتح الباری شرح صحیح البخاری)دا ده‌لئیت: (وزعم کثیر من أهل التشريح أن منی الرجل لا أثر له فی الولد إلا فی عقده، وأنه إنما يتكون من دم الحيض، وأحاديث الباب تبطل ذلك) ج ١١ ص ٤٨٠، ده‌لئیت: زۆریک له زانایانی توێکاری له‌ سه‌رده‌مه‌ماندا وا‌ تصور ده‌که‌ن و ده‌لئین که تۆری بپاو رۆلی نیه‌ له دروست بوونی منداڵدا و کۆرپه‌له له‌سکی دایکدا ته‌نها له‌خوینێ مانگانه‌ی ئافره‌ته‌وه دروست ده‌بیئت، که فه‌رمووده‌کانی پیغه‌مبەر (ﷺ) ئهم قسه‌یه رعت ده‌که‌نه‌وه و ئهم قسه‌یه راست نیه‌!

زانستى كۆرپەلە زانى و كورتە يەكى مېژووى

وہك فەرمودەدى پەروردگار: ﴿أَلَمْ يَكُنْ نُطْفَةً مِّن مَّنِيِّ يُمْنِي﴾ (القيامة: ۲۷)، كە ئەمەش نىمۇنە يەكى ئاشكرايە لە پېشپەرەوى و پېش كەوتنى قورئان و سوتنەت بۇ ھەموو ئەو زانىارى يانەى كە لەلای زانىيانى غەيرى موسولمان بەدرىژايى سەدەكان جىگىرپوو بوو.

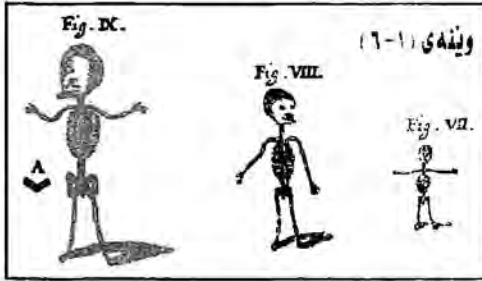
كارەكانى زانا (فابرىسيوس - Hieronymus Fabricius) (۱۶۰۴) وینە يەكى زۇر باش بۇگەشە كەردنى كۆرپەلەى مريشك روون دەكاتەو (وینەى ۱-۴)، يەكك لە قوتاييەكانى ئەم زانايە بەناوى (ويليام ھارفى William Harvey) بە سەرنجەكانى دەربارەى سووپانى خوین و گەشە

كەردنى كۆرپەلە ناوبانگى دەركرد، سالى (۱۶۵۱) ھارفى كتيبيكى بلاوكردەو كە ناوى نا (وچەى ھەيوانى De Generatione Animalium) كە تىي دا دەلييت:

(كاتىك تۇوى پياو دەچىتە ناو منالدانەو دەييت بە ماددەيەك بە ھاوشىووى ھىلكە كە كۆرپەلەى ليۇە دروست دەييت)، ئەم تىيىنى يانەى لە ليكۆلينەووى جووچكەو لەلا گەلأنە بوو، پاش ماوئەك زانا (مارسيللو مالپيچى Marcello Malpighi) پەيدابوو كە لە سالى ۱۶۷۲دا چەند وینە يەكى كۆرپەلەى مريشكى بلاوكردەو كە تۇپەلە پىشتى يەكان بە روونى دەردەخات (كە لەمرودا دەزانين ئەم تۇپەلەنەيە كە بەشى گەورەى ھەيكەلى ئىسك و ماسولكەكان دروست دەكەن لە كۆرپەلەدا) (وینەى ۱-۵)، لە ھەمان كاتدا

زانستی کۆریه له زانی و کورته یه کی میژوووی

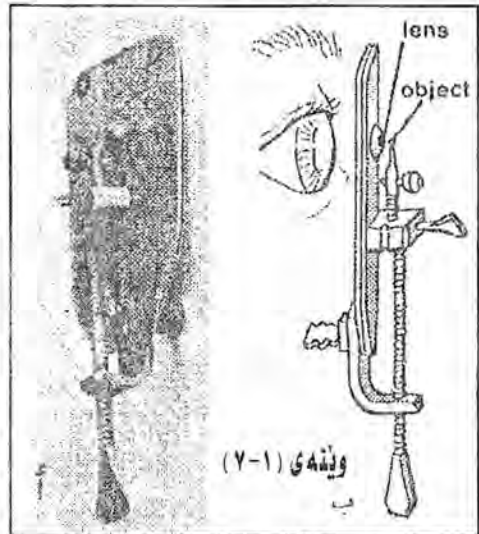
وینه یه کی کۆنه که دروست بوونی مرۆڤه روون ده کاته وه
(Needham 1959)

که گه شه کردنی مرۆڤه له سکی دایکدا ته نهها بریتی یه له زیاد بوون له قه باره دا بۆ یه ک وینه ی دیاری کراو، نه ویش به هوی زال بوونی بیردۆزی (دروست بوونی ته وای) ی مرۆڤه به سه ر بیروبوچوونی زانیان له و کاته نه دا.

ئه م بیروبوچوونه هه له یه هه ر به و شیوه یه مایه وه تاوه کو ووردبین (مایکروسکۆپ Microscope) دروست کرا⁽²⁾، له سالی ۱۶۷۷ دا (قان لیقینهوک Leeuwenhoek) به هاوکاری زانا (هام Hamm) و به هوی ووردبینه وه خانه ی زاووزی ی

نیڕینه (تۆو-الحيوانات المنوية SPERMS) یان دۆزی یه وه و باوه پریان و ابوو که مرۆڤی کی ته وای زۆر بچووکی تیندایه: و له به رامبه ر کۆمه له ی فه لسه فی شایانه ی به ریتانی دا ئاشکرایان کرد (وینه ی ۱-۷) (ههروه ها وینه کانی: ۱/ه، ۲/ه).

کۆمه لیک وینه ی تر بلو کرانه وه که گه شه کردنی کۆریه له ی مرۆڤی ده رده خست و هه موویان بریتی بوون له یه ک وینه به لام به قه باره ی جیاواز (وینه ی ۱-۶)، که ئه مه ش سه لمینه ری نه و بیروبوچوونه بوو

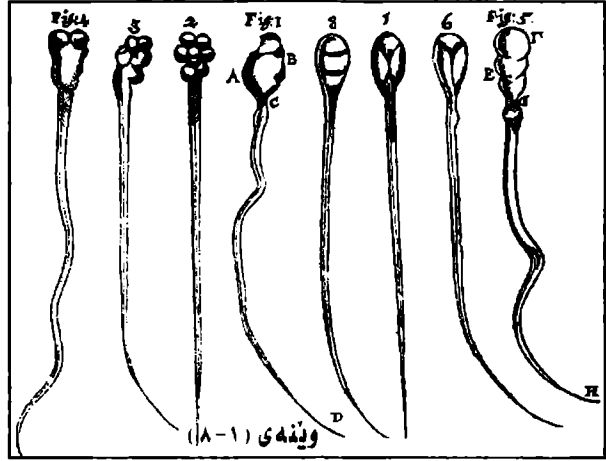

وینه ی ووردبینی کی کۆن و چۆنی ته ی به کاره ی زانی
(Leeuwenhoek 1673)

(2) بۆ یه که م جار زانی هۆله ندی (زاخاریاس جانسن) له سالی ۱۵۹۰ ز میکروسکۆپی داهینا، که نۆد سه رسوپه ی نه ر بوو له و کاته دا و له باره یه وه ده ووترا: به هوی ئه م بۆری به درێژه وه ده توانیت که مێش به قه باره ی مه رۆک ببینیت!

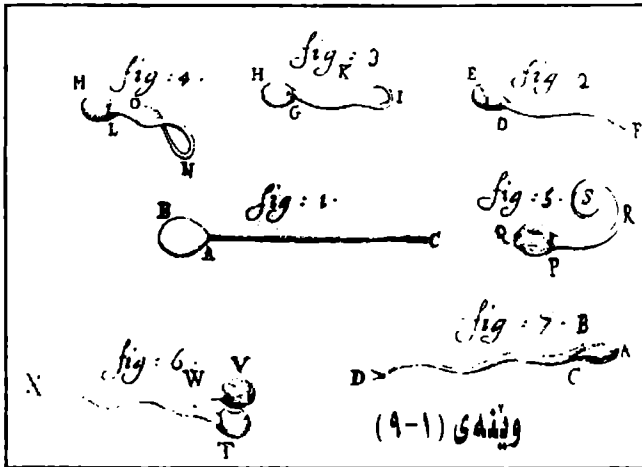
زانستی كۆرپه له زانى و كورتته يهكى ميژوويى

له و كاته كۆندهدا
گفتوگۆيهكى زۆر گهوره
دهربارهى ئهوه
تيببىنى يانهى كه تهصور
دهكرا رووى دا، بىروانه
(وئنهى ۲/ه) كه تۆوى
سهگ و مروقه (به پىى
بۆچوونى زانا (بوفون
(Buffon) (1749 زايىنى)

وئنه به كه له دانانى (ليشينهوك : بۆچوونى (بوفون) دهربارهى تۆوى كه روئيشك و سهگ روونده كاته وه
(Leeuwenhoek \ Meyer 1939)

روون دهكاته وه، ههروهه بىروانه (وئنهكانى: ۸-۱، ۹-۱) كه تۆوى كه روئيشك و
سهگ و مروقه روون دهكاته وه به پىى بۆچوونى زانا ليشينهوك.
ماوهيهكى زۆر تينه پهرى كاتيك زانايان بينى يان وورده كارى يهكى زۆر له

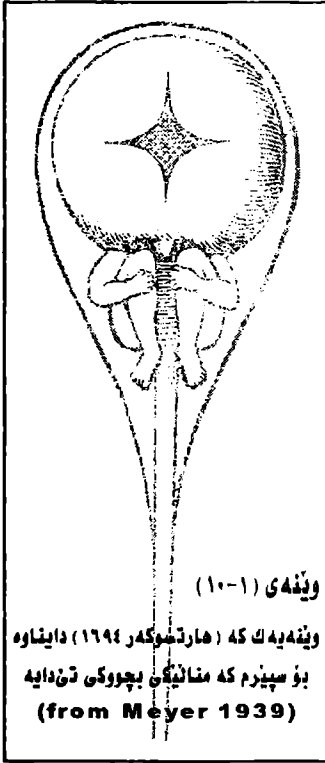
تۆو به پىى بۆچوونى زانا ليشينهوك (Leeuwenhoek \ Meyer 1939)

دروست بوون و
شيوهى تۆودايه كه
تهعبير له رۆحى
داهينان و دروست
بوون دهكات لهو
سهرده مه دا، بۆيه پاش
ماوهيهك ئهوه بىرو
بۆچوونه پهيدا بوو كه
له تۆوى پياوه وه

كۆرپه له دروست دهبيت، زاناي ئهلمانى سوامردام Jan Swammerdam
(1637 - 1680) زان يهكيكه له لايهنگره دنگه رمهكانى بىردۆزى (دروست

زانستی کۆرپه له زانی و کورتیه کی میژووویی

وینیهی (۱-۱۰)

وینیهیه ک ۴۵ (هارتسوکر ۱۶۹۴) دایناوه
بۆ سپیزم که منالیکان بچووکێ تێدایه
(from Meyer 1939)

بوونی کامل (Preformation theory) بوو و وتویهتی که کۆرپه له به بچووک کراوهیی له بهشی پێشهوهی سپیرمی پیاودایه (له شیوهی قهزه میکدا) و پاشان له ناو منالیداندا جیگیر ده بیئت، گه وره ده بیئت و له دایک ده بیئت، ئه و وینیهیهی (هارتسوکر Hartsoeker) له سالی ۱۶۹۴ دا بلاوی کردهوه سه لمینهری ئهم ووتیهی و روونی ده که نه وه که مایکرو سکۆپی ئه و کاته وورده کاری پیکهاتنی (توو) یان دهرنه خستوو و زانیان له خه یالی خویانه وه ئه و پیکهاته یه یان باسکردوو (وینیهی ۱-۱۰)، ئه مانه ش هه مووی سه لمینهری ئه وه بوو که زانیانی ئه و سه رده مه نه یانده زانی که کۆرپه له له سکی دایکدا به

قوناغی جیاوازدا ده روات له رووی پیکهاته و شیوه وه و ته نها له ناوه پرستی سه دهی نۆزده یه مه وه به م راستی یه گه یشتن، به لام ئه م راستی یه قورئان و سوننه تی پیروژ پێش ۱۴۰۰ سال بۆ یه که م جار باسیان کردوو و روونیان کردوو ته وه، ئه وه تا خوی گه وره ده فرمویت: ﴿يَخْلُقُكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا مِّنْ بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ﴾ (الزمر: ۶).

هه روه ها زانی فه رهنسی (دی گراف De Graaf) له سالی ۱۶۷۲ دا چه ند بۆشایی به کی له منالیدانی که رویشکدا بینی و ئه وهی لا گه لاله بوو که منالیدان کۆرپه له دهرنادات به لکو له ئه ندامیکی تره وه دیت که ناوی نا هیلکه دان (Ovaries)، هه روه ها هیلکه ی پینگه یشتوو ی ئافره ت (حویصلات گراف Graafian follicle) ی دۆزی یه وه (که به ناوی ئه وه وه ناو نراوه)، ئه م به

زانستی كۆرپه له زانی و كورته یه کی میژوووی

پنجه وانه وه دهیووت که کۆرپه له به کاملی له ناو هیلکه دایه، به هه مان شیوهش زانا (مالپنجی) که به باوکی زانستی کۆرپه له زانی ده ناسریت دهیووت که هیلکه ی مریشکی نه پیتینراو شنبوهیه کی بچوکی له مریشک تیدایه، نه ویش پاش تویرینه وه کانی له سه ر هیلکه ی مریشکی نه پیتینراو له سالی (۱۶۷۵) ی زاینی دا، ئەم بیرو بۆچوونه له سالی (۱۷۴۵) دا به هیژتر بوو کاتیک که زانا (بونیه Charles Bonnet) ئەوه ی دۆزی یه وه که هیلکه ی هه ندیک له میروو گه شه ده کات بۆ کۆرپه له ی ته واو به بی پیویستی به بوونی نیرینه، که ئەم دروست بوونه به دروست بوونی بی باوک (Parthenogenesis) ده ناسریت.

به م شیوهیه ده بینین که بیروکی (دروست بوونی پیشتر و ته واو) به رده وام زال بووه و زانایان باوه ریان پیی بووه، جیاوازی ته نیا له وه دا بووه که ئایا کۆرپه له به کاملی له ناو توو یان هیلکه دایه؟ ئەم جیاوازی و مونا قه شه یه له نیوان ئەم دوو بیرو بۆچوونه دا کۆتایی نه هات تا وه کو زانا سبالانزانی (Spallanzani) له سالی ۱۷۷۵ ی زاینی دا سه لماندی که هه ردوو تووی پیاو و هیلکه ی ئافره ت پیویستن بۆ دروست بوونی کۆرپه له ی مرۆقه، دوای ئەوه ی که تاقی کردنه وه کانی له پیتاندنی ده ستر ددا (واته له دهره وه منالدان) سه لماندی که تووی پیاو فا کته ری پیتینه ره بۆ هیلکه.

به لام ده بینین قورئان و سوننه تی پیروژ پیش زیاتر له ۱۴۰۰ سال له مه و به ر ئەم راستی یه زانستی یه ی زۆر به ووردی باس کردووه و دوو باره ی کردووه ته وه، که وه کو باس مان کرد ته نها دو سه د سال ده بیئت زانایان گه شتوونه ته ئەم راستی یانه، و له پرۆماندا وه کو موعجیزه یه ک سه یری ده که ین، ئیستاش فرموون ئیوه و هه ندیک له و ئایه ت و فرمووده پیرو زانه:

— ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ﴾ (العجرات: ۱۲). واته: ئە ی خه لکینه به

زانستی کۆریه له زانی و کورته یه کی میژوووی

دنیایی یه وه بزانی که ئیمه ئیوه مان له نیر و می دروست کردوه (واته نیر و می هردووکیان پێویستن بۆ دروست بوونی کۆریه له ی مروّقه).

– ﴿إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ﴾ (الذهر: ۲). مانای (امشاج) واته تیکه ل، که واته مانای ئایه ته که ئه وه یه که ده فهرمویت: ئیمه مروّقمان له نطفه یه کی تیکه لاو دروست کردوه (تیکه لاو له تووی پیاو و هیلکه ی ئافره ت)، که ئه نجامی یه کگرتنیان له ناو منانداندا بریتی یه له دروست بوونی هیلکه ی پیتینراو (Zygote).

– له فهرمووده یه کی پیروزی پیغه مبهردا (ﷺ) هاتوه: ﴿مَرَّ يَهُودِيٌّ بِرَسُولِ اللَّهِ (ﷺ) وَهُوَ يُحَدِّثُ أَصْحَابَهُ، فَقَالَتْ قُرَيْشٌ: يَا يَهُودِيَّ إِنَّ هَذَا يَزْعُمُ أَنَّهُ نَبِيٌّ، فَقَالَ: لَأَسْأَلَنَّ عَنْ شَيْءٍ لَا يَعْلَمُهُ إِلَّا نَبِيٌّ، قَالَ: فَجَاءَ حَتَّى جَلَسَ، ثُمَّ قَالَ: يَا مُحَمَّدُ مِمَّ يُخْلَقُ الْإِنْسَانُ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ﷺ): يَا يَهُودِيَّ مِنْ كُلِّ نُطْفَةٍ الرَّجُلِ وَنُطْفَةِ الْمَرْأَةِ﴾ رواه احمد بسند صحيح، واته: رۆژیک جووله که یه ک به لای پیغه مبهردا رۆیشته که له و کاته دا قسه ی بۆ هاوه له به ریزه کانی ده کرد، له و کاته دا قوره یشی یه بی باوه ره کان پی یان ووت: ئه ی جووله که ئه م پیاوه ی ده بیینیت وا خوی پیشان ده دات که ده لیت من پیغه مبهرم، جووله که که ش ووتی: ئیستا پرسیا ریکی لی ده که م ئه گهر پیغه مبهر نه بیته نایزانیته، ئه وه بوو هات و له لای پیغه مبهردا دانیشته و پاشان پرسیا ری کرد: ئه ی موحه ممه د مروّقه له چی یه وه دروست ده بیته، پیغه مبه ریش (ﷺ) فهرمووی: ئه ی جووله که بزانه که بنچینه ی مروّقه له هردوو نطفه ی پیاو و نطفه ی ئافره ت به یه که وه دروست ده بیته.

۲- قوناغی زانستی کۆریه له زانی تاقیگه یی:

له مه ی پیشه وه بۆمان ده رده که ووت که زانستی کۆریه له زانی تاوه کو کوتایی سه ده ی نۆزده یه م به ره و پیش چوونیک ی ئه ووتوی به خویه وه نه دی،

زانستى كۆرپەلە زانى و كورتە يەككى مېژووى

لەم كاتەدا تەنھا ھىلكەي شىردەرەكان دۆزرايەوۋە و تويژىنەوۋەي لەسەر كرا، لەم كاتە بەدواوۋە زانستى كۆرپەلە زانى تاقىگەيى (تجربىي) لەسەر دەستى كۆمەلە زانايەك لە نووسىنەكانياندا پەيدا بوو لەوانە: زانايان (قۇن بايرى ئەلمانى Von Baer) (۱۸۲۷ز)، و (شىلدن و شوان - ۱۸۳۹ز)، و (دارووينى ئىنگلىزى Charles Darwin) (۱۸۵۹ز) و (ھىگل)، كە لە كۆتايى سەدەي نۆزدەيەمەوۋە تا سەرەتاي چەلەكانى سەدەي بىستەمى خاياند، (پاندەر Pander) لە سالى ۱۸۱۷ى زايىنىدا ئەوۋەي دۆزىيەوۋە كە لەشى كۆرپەلە لە ۳چىن پىك دىت، زانا (قۇن باير) يەككە لەوانەي كە ھەنگاويكى گەورەي بە زانستى كۆرپەلە زانىدا ئەويش بەدارشتنەوۋەي بىروبۇچوون و چەمكەكانى زانستى كۆرپەلە زانى، لەرىي تاقىكردنەوۋە و سەرنجدانەكانەوۋە، بەدواي دابەش بوونى ھىلكەي پىتتىنراودا رويشت و لە چىنەكانى كۆرپەلەي كۆلىيەوۋە بە پشت بەستىن بە نووسىنەكانى (مالپىجى و پاندەر)، ھەرۋەھا دوو بۇچوونى گرنكى دانا لە كۆرپەلە زانىدا: كە كۆرپەلە بە قۇناغ گەشە دەكات، و پىشكەوتنى سىفاتە گشتىيەكان پىش سىفاتە تايبەتايەكان دەبىت، (شىلدن و شوان) لە سالى (۱۸۳۹ز)دا ئاشكرايان كرد كە لەشى مروفۇ لە خانە پىك دىت، ئەم بۇچوونە ئەو راستىيەي ئاشكرا كرد كە كۆرپەلە لە يەك خانەوۋە گەشە دەكات كە ھىلكەي پىتتىنراوۋە (Zygote).

سالى (۱۸۶۵ز) زانا (گريگور مەندل Gregor Mendel) بنچىنەكانى زانستى بۇماوۋە زانى (Genetics) دانا، كە پزىشكان تا چەند سالىكى زور لەم بۇچوونانە تىنەدەگەيشتىن، سالى (۱۸۷۵ز) زانا (ھىرتويگ Hertwig) تىببىنى پىتاندى ھىلكەي كرد لەلايەن تۆوۋە، و سەلماندى كە ھەردو ھىلكەي پىتتىنراو و تۆو بەشدارى دەكەن لە دروست كردنى ھىلكەي پىتتىنراودا، و يەكەم كەس بوو كە ئەم پىتاندىنى بىنى، ھەرۋەھا (فرانك

زانستی کۆرپه له زانی و کورتیه کی میژووی

راتری لیلی) لیکۆلینه وهی دووردریژی له سههر میکانیزمی پیتاندنی هیلکه له لایهن تۆوه وه ده کرد.

ههروه ها ئه م سهرده مه به گه ران به دوا ی میکانیزمه کاندایا ده کریته وه که له م بواره دا ناوی زانا (ویلهم رۆکس **Wilhelm Roux**) به ناویانگه، چه ندین زانای به ناویانگی تریش رۆلی گرنگیان هه بووه له م سهرده مه دا له وانه زانایان (ویلسون، ئیودور، و بو قیری) که مه سه له ی زانینی ئه و میکانیزمانه ی به هویانه وه خانه کان تایبه تمه ند ده بن بیرو بۆچوونیانی سه رقا ل کرد بوو، (فلیمینگ **Fleming**) له سا لی (۱۸۷۸) دا کرۆمۆسۆمه کانی (**Chromosomes**) بینی و پینشیاری ئه وه ی کرد که له کرداری پیتاندندا رۆلیان هه یه، زانا (فان بندن **Van Beneden**) له (۱۸۸۳) دا وه سفی که مه دابه ش بوونی (**Meiosis**) کردووه و ده لیت: ئه و خانانه ی له مه وه پهیدا ده بن ژماره یه کی که متریان له کرۆمۆسۆم تیدایه، زانا

کرۆمۆسۆمه کانی مرۆڤ: چهره ی نهینی دروست بووندا

(مۆرگان-۱۹۱۲) باسی له رۆلی جینه کان کردووه له بۆما وه زانی دا و ده یووت که ئه م جینانه له سههر چه ند شوینیکی تایبه تی کرۆمۆسۆمه کانی، (تجیو و لیفان **Tjio & Levan**) له سا لی (۱۹۵۶) دا ئاشکرایان کرد که ژماره ی کرۆمۆسۆمه کان (۴۶) دانه یه، (ستریتهر **Streeter**) سا لی (۱۹۴۲) گه شه کردنی کۆرپه له ی مرۆقی له (۲۳) قۆناغدا ریکخست، زانا (هانس سبیمان) ییش (۱۸۴۱-۱۹۴۱)

زانستی كۆرپه له زانی و كورته یه کی میژوویی

میکانیزمه کانی کارلیکه شانیهیی به کان له کاتی گه شه کردنی کۆرپه له دا سه رقالی کردبوو، زانا (یوهانس هولتفرتر) زینده کارلیکه کانی گه شه ی کۆرپه له ی دیراسه ده کرد، ههروهها زانی به ناوبانگی ئه وروپیش (ئۆتۆ وارپورگ Otto Heinrich Warburg) (1882-1970) ن توژیینه وه ی له سه ر میکانیزمه کیمیایی به کانی دروست بوون ده کرد.

۳- قوناغی ته کنه لوجیا و به کارهینانی ئامیره پیشکه وتوووه کان:

قوناغی سی یه می پیشکه وتنی زانستی کۆرپه له زانی له چله کانی سه ده ی رابووردوووه ده ستی پیکرد که تا رۆژگاری ئه مپرومان به رده وامه، ئه ویش دوای دۆزینه وه چه ندين ئامیری زانستی پیشکه وتوو له وانه: ووردبینی ئه لیکترۆنی⁽³⁾، ئامیری وینه گرتنی وورد و پیشکه وتوو، پیوانی هیزی ریژه یی پیکهینه ره کانی شه پۆلی رووناک، کۆمپیوتهری پیشکه وتوو، ئامیری دۆزینه وه ی پرۆتین و کاربوهدرات و ترشه ناووکي به کان و جیاکردنه وه یان له یه کتری و لیکۆلینه وه یان، که ئه م ئامیره پیشکه وتووانه وای له زانایانی بایۆلۆجی گه شه کردن (Developmental Biology) کردوو که چه ندين

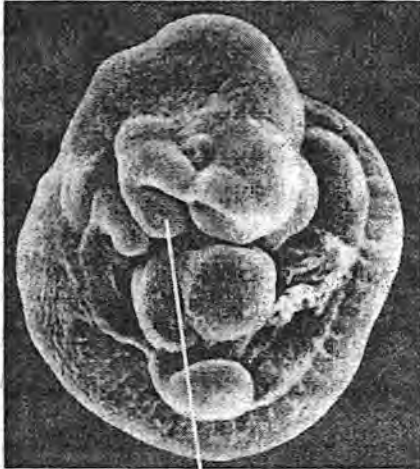
(3) ووردبینی ئه لیکترۆنی سالی 1922 ز بو یه که م جار له لایه ن هه ردوو زانی فیزیایی ئه لمانی (ئیرنست ره سکا و ماکس نۆل Ernst A. F. Ruska & Max Knoll) وه دروست کرا، که له جۆری ووردبینی ئه لیکترۆنی گوێزه ره وه (Transmission Electron Microscope or TEM) بوو، له گه ل ئه وه شدا که ئامیریکی سه ره تایی بوو به لام توانای گه وره کردنی هه بوو بو 400 جار، له رۆژگاری ئه مپرودا ووردبینی ئه لیکترۆنی ده توانیت تا نیو ملیۆن جار شت گه وره بکات، که ده وتانین به مۆیه وه ماوه ی نیوان 2 خال تا بچوکی 20-40 نانۆمیتەر (که به شیکه له 1 ملیۆن به شی میلیمه تریک) ببینن، به مۆی ووردبینی ئه لیکترۆنی روپپیه وه (Scanning Electron Microscope or SEM) ده توانریت وینه ی سی دووری دروست بکریت، که ئه م جۆره یان سالی (1952) له لایه ن ئه ندازیاری ئینگلیزی سیر چارلس ئوتلی (Sir Charles Oatley) وه دروست کرا، به مۆی ووردبینی ئه لیکترۆنی گوێزه ره وه (Transmission Electron Microscope or TEM) وه ده توانریت خانه کان و به شه کانی ناوه وه ی و ئورگانیه کانی ببینریت.

زانستی كۆرپەلەزانی و كورتەيەكى مېژووئى

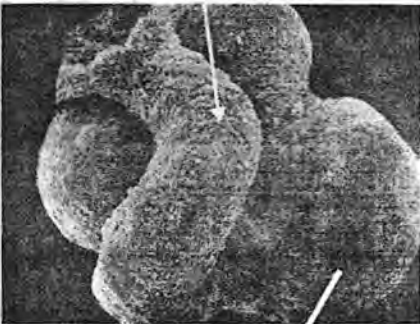
تاقىكردنەوھى وا بگەن كە پېشتەر خەلكى بە خەو و خەيالى زانستىيان دەزانى و زانستى كۆرپەلەزانى گەورەترين پېشكەوتنى بەخۆيەوھى بىنى، ئەمقۇ دەتوانين شىكردنەوھىكى ووردى رووكارى خانەكان بگەين لە كاتى گەشە كردنياندا، و دەتوانين ناوكى خانە و سايئوپلازم و بەشەكانى ترى خانە دىراسە بگەين، و دەتوانين چاندن لە دەرەوھى خانە ئەنجام بدەين لەرئى خانە ئامادە كراوھكانەوھ و ناوك و ماددەى بۇماوھى (جىنات) لەناو منالنداندا بچينين. ھەرەھا دەتوانين ئىستا بە شىوھىك سەيرى كۆرپەلە بگەين كە مەحال بوو لە سەردەمى زانا (مالپىجى)دا تەصەور بكرىت، و دەتوانين ناو بەشەكانى كۆرپەلە بە شىوھىك بىينين بە مەبەستى جياكردنەوھى ميكانيزمەكانى گەشەى ئاسايى لە گەشەيەكى شان و ئاناسايى (وئىفەى ۱-۱۲).

ئىستا دەپرسين: دەتوانين چى بلىين دەربارەى راستىيەكانى قورئان و سوننەت كە مېژووئان دەگەرپتەوھ بۇ ۱۴۰۰ سال لەمەوپېش؟
قورئان و سوننەتى پىرۆز لە سەدەى ھەوتەمى زايىنىدا بە شىوازيكى بەرز و پاراو وەسفى زۇررىك لەم دۆزىنەوھ زانستىيە نوئىيە سەرسورھىنەرانەى كردووه، كە زانستى نوئى تەنھا بەھوى ئامىرە وورد و ئالۆزەكانىيەوھ پەردەى لەسەر لاداون، دەبىينين تەنانەت دۆزىنەوھكانى سەدەى نۆزدەيەم و بىستەمىش لە قورئان و فەرموودەدا بەروونى ئامارھىيان بۇ ھاتووه، بېروانە ئەوھى لەم بەشەدا باس كراوھ بە بەراورد بەم ئايەتانەى خوارەوھ:

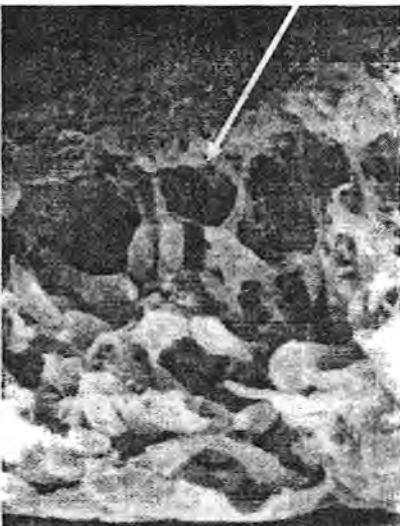
- ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى﴾ (العجرات: ۱۲).
- ﴿وَأَنَّهُ خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنْثَى { ۴۵ } مِنْ نُطْفَةٍ إِذَا تُمْتَى { ۴۶ }﴾ (النجم).

وئىنە يەكى وورد بېينى ئەلىكتىرۇنى
كۆرپەلە يەكى مەشك

وئىنە يەكى وورد بېينى ئەلىكتىرۇنى
دلى ھەمان كۆرپەلە يەكى مەشك

وئىنە يەكى وورد تىرى وورد بېينى ئەلىكتىرۇنى
بەشىكى دلى ھەمان كۆرپەلە يەكى مەشك كە
دروست بوونى ناو پۇشەكەكى روون دەكاتە وە

وئىنە يەكى (۱-۱۲)

ئەم وئىنەلە بۇمان رووندەكە ئەو كە چۇن دەتوانىن بەھۇى بەكار ھېنەننى تەكتە لۇجىيائى نويۇنە تەركىبىز بەخە يەنە سەر ئەندامىنك ئە ئەندامەكانى كۆرپەلەكە و بە روونى سەيرى بىكەين تەنەنە تەگەر ئەناو بەشىكىشى دا بېت.

زانستی كۆرپەلەزانی و كورتەپەكى مېژووی

قورئانى پېرۆز روونى كىردوۋەتەۋە كە كۆرپەلە لە تىكەلاۋىكەۋە لە دەردراۋەكانى ھەردوۋ پىياۋ و ئافىرەتەۋە دروست دەبىت، و ئەو زىندەۋەرەى كە بەھۆى ئەم پىتاندىنەۋە دروست دەبىت لەناۋ منالدىندا بەشىۋەى تۆۋىك دەچىنرىت، و پاش تىپەپىۋونى بە چەندىن قۇناغدا كە قورئانى پېرۆز بە زىنجىرەندى راستى خۆى ھىناۋىتى زىندەۋەرىكى نۆى لىۋە دروست دەبىت، لەگەل بوونى وورەكارىيەكى بىۋىنەدا و يەكگرتنەۋەى ئەم دەقانى لەگەل راستىيە نۆىكانى كۆرپەلەزانىدا ئىعجازە گەۋرەكەى قورئان و سوننەت بە ئاشكرا دەردەكەۋىت.

ئەۋەى ئەم بۆچۈۋنە بەھىز دەكات نەبوونى ھىچ جۆرە زانىارىيەكى باۋەپىنكراۋى ئەۋوتۆيە دەربارەى زانستى كۆرپەلەزانى لەو رۆژگارەى مېژوۋى دىرىنى عەرەبەكاندا، كە تارىكىيى و نەخۋىندەۋارى و نەزانىي نەك نىۋەدورگەى عەرەب بەلكو زۆرىك لە مىللەتان و نەتەۋەكان و ۋولاتانى سەر زەۋى داپۇشىبوۋ، ئەۋانەشى كە كەمىك زانىارىيان لەلا ھەبوۋ بە رىگەى ھەلەدا رۆشىتبوون لەبەر نەبوونى ئامىر و ھۆكارى لىكۆلىنەۋەى زانستى، و تەنھا بەھۆى خەيال و لىكدانەۋەى خۆيان و بەچاۋ بىننىيان دىاردەكانىان راڧە و شى دەكرەۋە.

ئەم كۆمەلە كەمەى زانايانىش ھىچ جۆرە پىشتىۋانىيەكىيان نەبوۋ لە كارەكان و بۆچۈۋنەكانىاندا، بەلكو دوۋچارى چەندىن تەنگ و چەلەمە و گرفت دەبوۋنەۋە لەسەر ئەۋ بۆچۈۋنەئەيان و توۋشى راۋەدوۋنان و زۆر جار كوشتن و لەناۋبىردن دەبوون، بۆيە باس كىردنى ئەم راستىيانە لەلايەن پىغەمبەرەۋە (ﷺ) لەو رۆژگارەدا و لەناۋ خەلكى ئەۋ سەردەمەدا ئىعجازەكە بەھىزتر دەكات و بوارى گومان ناھىلىتەۋە لە بەزىي سەرچاۋەيان و بالايىيان بۇ زانىارىيەكانى مروۋۋە لەۋ سەردەمەدا.

زانستی كۆرپەلەزانی و كورتە يەكی میژووی

لەمانەوه بۆمان دەردەكەوئیت كە ئەو راستی یانە ی كۆرپەلەزانی كە لە قورئان و سوننەتدا ھاتوو ھەردەبیئت وەحی بیئت و لەلایەن دروست كەری مرؤف و كۆرپەلەكەشی یەوہ بیئت چونكە وەك ووتمان ھیچ مرؤقیك و ھیچ زانستیك ئەم راستی یانە ی لەپیش ٤٠٠سال لەمەوبەر نەزانووہ.

چہند پیشہ کی یہ کی گرنگ

سەرەتاي دروست بوون :

سەرەتاي پەيدا بوونى مرقۇياھەتى لەسەر زەوى بە دروست كردنى ئادەم (عليه السلام) دەست پىدەكات، خۇاي پەرەردگار لە قورئانى پىرۇزدا باسى چۈنئىتى دروست بوونى ئادەممان بۇ دەكات و دەسفى ئەو ماددانەمان بۇ دەكات كە لىۋەى دروست بووہ :

يەكەم : ئاۋ :

ھەموو زىندەوھرىك لەم سەر زەوى يە لە ئاۋ دروست بووہ و ئاۋ فاكتەرى بەردەوام بوونى ژيانئىتى: ﴿وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ﴾ (الانبىاء: ۳۰)، واتە: لە ئاۋ ھەموو شتىكى زىندوومان فەراھەم ھىناوہ (ئاۋ زۆربەى پىكھاتەى لەشى ئادەمىزاد و زىندەوھران و رووھ پىكدەھىئىت)، ئايا ئەوانە ھەر باوہرناھىنن (بەو راستى يانە و بەو دەسەلاتە بىسنوورەى ئىمە)، ھەر وہا پىغەمبەر (ﷺ) دەفەرموئت: ﴿كُلُّ شَيْءٍ خُلِقَ مِنْ مَّاءٍ﴾ حەيئ صەيخ اخرجە احمد، واتە: ھەموو شتىك لە ئاۋ دروست بووہ^(۱)، كەواتە پىكھىنەرى يەكەمى لەشى زىندەوھرەكان بە مرقۇيشەوہ برىتى يە لە ئاۋ.

(۱) ئەم فەرموودە پىرۇزانە باسى راستى يەكى گەردوونى دەكەن كە كەم كەس دەيزانىت و نۆد تازە نۆزراوہ تەوہ، كە ئەويش برىتى يە لەوہى كە لەشى زۆربەى زىندەوھرەكان لە ئاۋ پىكھاتوہ و ئاۋ نۆد پىۋىستە بۇ بەردەوام بوونى ژيانيان، ئەم راستى يە زانستى نوئى بۆى سەلماندووين كە باسى پىكھاتەى لەشى زىندەوھرەكانمان بۇ دەكات، بە گشتى ئاۋ ۹۰-۵۰٪ لەشى ھەموو زىندەوھرەكانى سەر زەوى پىكدەئىت (بە پىژەى جياواز)، پىرۇتوپلازمى خانەكان (كە پىكھىنەرى سەرەكى خانە زىندوہكانە) بە نۆرى لە ئاۋ پىكھاتوہ، خوئىن لە ئاژەلاندا و شلەى لەشى رووھكەكان بە نۆرى ئاۋ پىكھىنەرىتى كە ئەم شلەمەنى يانە مېدىيائى گواستەنەوہى خۆراك و توكسىجىن بۇ خانە زىندوہكان، كەواتە ئاۋ پىكھىنەرى سەرەكى خانە زىندوہكانى زىندەوھرەكانى سەر زەوى يە، ئەگەر ھەندىك زىندەوھر بە نمونە بەئىنەوہ: دەبىنن لە بچوكتىن زىندەوھرەوہ وەك بەكتىيا ۹۰٪ پىكھاتەكى برىتى يە لە ئاۋ، ماسى ۷۰٪ لەشى برىتى يە لە ئاۋ، مرقۇيش ۶۵٪ لەشى لە ئاۋ پىكھاتوہ.

دووه‌م: خوَل:

هه‌روه‌ك له نايه‌ته‌دا هاتووه: ﴿فَبِأَنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِّنْ تُرَابٍ...﴾ (الحج: ۵)، واته: ئيمه سه‌ره‌تا ئيوه‌مان له خاك و خوَل دروست كردووه، و له فه‌رمووده‌ي پيغه‌مبه‌ردا (ﷺ) هاتووه: ﴿إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ آدَمَ مِنْ قَبْضَةِ قَبْضِهَا مِنْ جَمِيعِ الْأَرْضِ...﴾ رواه احمد والترمذي وقال: حديث حسن صحيح. واته: خواي گه‌وره ئاده‌مي باوكي مروقه‌كاني له مشتتيك خوَلي (گلي) هه‌موو زه‌وي دروست كرد، كه‌واته ده‌فه‌رمويت هه‌مان پيگه‌اته‌كاني هه‌موو خوَلي زه‌وي له له‌شي مروقيشدا هه‌يه.

كاتتيك كه ئه‌م خوَل و ئاوه كو‌ده‌بنه‌وه و يه‌كده‌گرن (قورپ) ي ليوه دروست ده‌بيت، ئه‌وه‌تا خواي گه‌وره ده‌فه‌رمويت: ﴿وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنْسَانِ مِنْ طِينٍ﴾ (السجدة: ۷)، واته: له سه‌ره‌تاوه ئاده‌ميرادي له قورپ دروست كردووه، كه سه‌ره‌تا ئه‌م قورپ نه‌رم و لينج بووه: ﴿إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِّنْ طِينٍ لَّازِبٍ﴾ (الصفات: ۱۱)، واته: بيگومان ئيمه ئه‌وانمان له قورپيكي نه‌رم و لينجه‌وه دروست كردووه، (طه‌به‌ري) ي موفه‌سير ده‌ليت: له‌به‌رئه‌وه به (لَازِبٍ) ناوي بردووه چونكه خوَليكي تيگه‌لاو به ئاوه.

هه‌روه‌ها له سيفه‌ته‌كاني ئه‌م قورپ ئه‌وه‌يه كه په‌شه، ئه‌ويش له‌به‌رئه‌وه‌يه كه گوپرانكاري به‌سه‌ردا دي‌ت تاوه‌كو ره‌شباو ده‌بيت، هه‌روه‌ك خواي گه‌وره ئاماژه‌ي پيداوه: ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ﴾ (العجر: ۲۶)، واته: سويند به‌خوا ئيمه سه‌ره‌تا ئينسانمان له قورپيكي ووشك دروست كرد كه پيشتر قورپيكي ره‌شباو و ترشاو بوو، (حَمَإٍ) وه‌ك له فه‌ره‌نگي (تاج العروس) دا هاتووه: بريتي‌يه له قورپ ره‌شي گوپراو، (قورتويي) موفه‌سيريش ده‌ليت: (حَمَإٍ) قورپ ره‌شه و (مَسْنُونٍ) به ماناي گوپراو يان بوگه‌ن و ترشاو دي‌ت، و مانايه‌كي تري (مَسْنُونٍ) بريتي‌يه له (المصقول) واته: شي‌وه‌ي وه‌رگرتووه وه‌ك له فه‌ره‌نگي (لسان العرب) دا هاتووه، كه‌واته ئه‌م قورپ ئه‌وه‌نده نه‌رم بووه كه به ئاساني ده‌توانري‌ت بخري‌ته سه‌ر شي‌وه‌ي مروقه، پاشان ئه‌م قورپ گه‌رم كرا تاوه‌كو ووشك بووه‌وه و وه‌ك سيراميك (قاپ و قاچاخ) له قورپ دروست بوو) ي ئه‌هات: ﴿خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ﴾

چەند پىشەكى يەكى گىرنگ

(الرحمن: ۱۴)، واتە: ئادەمىزادى دروست كىردووه لە قورپكى ووشكەوه بوو، هەر وەك فەخفورى.

لە ئايەتتىكى تردا خىواي گەورە ئامازە بە كىردارىكى تر دەدات لە دروست بوونى ئادەمى باوكى مەروۇفە كاندا كە دەفەرموئىت: ﴿وَاللَّهُ أَنْبَتَكُمْ مِّنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا﴾ (نوح: ۱۷)، واتە: هەر خودا خىواي ئىيوهى وەك روووك لە خاكى زەوى بە دىهئىناوه و پىئى گەياندوون، كە واتە مەروۇفە وەك چوون روووك و بە هوئى چى يەوه لە زەوى يەوه دەردە چىت بە هاوشىيوهى ئەو دروست كراوه، كە لىرەدا دەتوانىن بلىين كە خىواي گەورە مەبەستى لە كىردارى رووشنە پىكها تنە (التمثيل الضوئي Photosynthesis) كە روووك بە هوئى يەوه لە زەوى يەوه دەروئىت و گەشە دەكات، لە روووكدا ماددە يەك هەيە پىئى دەووترىت ماددەى سەوز يان كلوروفىل (Chlorophyll) كە دەكە وئىتە ناو ماددە يەكى ترەوه كە ئەو يىش هەر سەوزە و پىئى دەووترىت كلوروفىلاست (Chloroplast).^(۱)

(۱) لەم ئايەتتى قورئاندا ئامازە بۆ ئەم ماددە سەوزە كراوه: خىواي گەورە دەفەرموئىت: ﴿وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُّخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُتَرَاكِبًا﴾ (الانعام: ۹۹)، ووشەى (خضراً) لە ئايەتە كە دا موفەسىرە كانى قورئان دەللىن: برىتى يە لە شتىكى (ماددە يەكى) سەوز پىئى دەووترىت (أخضر)، ئەمە ووتەى (ابن الجوزي، الزمخشري، الخازن، البيضاوي، القرطبي و چەندىن موفەسىرى ترى قورئانن)، (ابن الجوزي) لە ماناى ﴿فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُّخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُتَرَاكِبًا﴾ دا دەللىت: خىواي گەورە دەفەرموئىت: ئىمە لەو روووكەوه ماددە يەكى سەوز دروست دەكەين، ﴿نُّخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُتَرَاكِبًا﴾ ئەو (هـ) كە لە (مِنهُ) دا يە دەگەرىتەوه بۆ ماددە سەوزەكە، واتە ئىمە لەم ماددە سەوزەوه دەنكى كۆرە بوو (دانه وئىلە) دروست دەكەين و دەردەكەين، بە هەمان شىئە موفەسىرە كانى تىرىش وەك (الزمخشري، الخازن، النسفي، أبو السعود) يىش وادەللىن، جا خويئەرى بەرئىز تىپروانە لە ووتەى ئەم موفەسىرە بەرئىزانەى قورئان كە پىئى سەدان سال لەمە و پىئى زىاون، كە هىچ كە سىك لەو كاتەدا نەيدە زانى كە ماددەى سەوز يان (كلوروفىل Chlorophyll) چى يە و نە دۆزرا بوو، بە لام بە پىشت بەستن بە ئايەتە كانى قورئان ئەم قەسە يە يان كىردووه و ووتوويانە كە ئەو ماددە سەوزە يە دانه وئىلە و بەرووبوومە كانى ترى لىئە پەيدا دەبىت، كە راستى ئەم فەرموودە يە پاش سەدان سال زانرا، باشە كى محمد (ﷺ) نە خوئىندە وارى فىزى ئەم راستى يە زانستى يانە كىردووه مەگەر خىواي گەورە و بە دەسەلات نەبىت.

چەند پېشەكە يەكە گرنەك

بەھۆي ئەم ماددە يەھە رووھەك ووزەي تيشكى خۆر دەمژىت و بەھۆيەھە هایدروژينى ئاھ و دووھم ئوكسىدى كاربۇن پېكەھە گرى دەدات بۇ دروست كرنى شەكر، كە ئەمە كرنارى رۇشنە پېكەھاتنە، و پاشانىش ئەم شەكرە دەگۆرپىت بۇ ماددەي ئەندامى، هەرھەك كۆرۇپلاستىش پىرۇتىنى رووھەك لىئوھ دروست دەكات، كە ئەم كرنارىيە كە زۆر سەرەكە و زىندەگى يە بۇ دروست بوونى هەموو زىندەھەرەكان و گەشە كرنىان (بە مرۇقىشەھە).

بەلگەشمان لەسەر ئەھەي كە ئايەتى: ﴿وَاللَّهُ أَنْبَتَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا﴾ باسى كرنارى رۇشنە پېكەھاتن دەكات ئەھ ئايەتەي پېشترە كە خواي گەورە دەفەرمويت: ﴿وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُتَرَاكِبًا﴾ (الانعام: ٩٩)، واتە: ئەھ خوادايە زاتىكە كە لە ئاسمانەھە باران دەبارىنىت كە بەھۆيەھە چىرۇ و چەكەرەي هەموو شتىكى پى دەردەھىنين، پاشان لەم رووھەكانەھە ماددەي سەوزى لىپەيدا دەبىت كە زنجيرە دانى سەفتەكراوى لىدروست دەكەين (وھەك: گولە گەنم و چەلتووك و گەنمەشامى و ... ھتد).

ئەم ئايەتە پىرۇزە ئامازە بەھە دەدات كە بەھۆي ماددەي سەوزەھە (كلوروفىل) رووھەكە لەرىي كرنارى رۇشنە پېكەھاتنەھە پېكەھىنەرەكانى خۆي و هەرھەك دانەويئە و بەرھەمى رووھەكىش دروست دەبىت، كە خۆي لەخۆي دا ئامازەدان بەم ماددە سەوزە موعجىزە يەكە گەورە يە، چونكە ماددە يەكە نەبىنراھە بەچاھ كە درىژى يەكەي ٦ مايكروُن و پانى يەكەي ٢ مايكروُن دەبىت (مايكروُن يان مايكرومىتەر برىتى يە لە ١ بەش لە ١مىلئون بەشى مەترىك)، و تەنھا لە سەھەي نۆزدە يەمدا لەسەر دەستى هەردو زانا (ھيوگو فون موھل Hugo Von Mohl) و زانا (يۇليۇس فون ساش Julius Von sachs) دۆزرايەھە، واتە دواي زياتر لە ١٢٠٠ سال!!!

چەند پىشەكى يەكى گىرنگ

ھەرۈھە ئايەتى ﴿وَاللَّهُ أَنْبَتَكُمْ مِّنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا﴾ ئاماژەى تىدايە بۇ ئەۋەى كە روۋەك زۆر گىرنگ و پىۋىستە بۇ بەردەۋام بوۋنى ژيان و گەشە كىردنى مروۋقەكان، ئەۋىش ۋەك باسما كىرد لەرىى كىردارى رۇشنى پىكھاتنەۋەيە روۋەك خۇراكى خۇى دروست دەكات، پاشان ئازەلانىش لەسەر ئەۋ خۇراكى روۋەك دەژىن و مروۋقىش لەسەر ھەردوۋ روۋەك و ئازەل دەژى. لەمانەى سەرۋە دەگەينە ئەۋەى كە دروست بوۋنى ئادەمى باۋكى بەشەر (عليه السلام) لە بۇچوۋنى قورئانى دا پىۋىستى بەمانە بوۋ:

۱- ئاۋ.

۲- خۇل.

۳- تىكەلاۋ بوۋنى ئاۋ و خۇلەكە بۇ دروست كىردنى قورپىكى نەرم.

۴- گۇرانى قورپەكە و مەيلەۋ رەش بوۋنى.

۵- گونجانى قورپەكە بۇ شىۋە ۋەرگرتن (صقل).

۶- دوچاربوۋنى قورپەكە بۇ گەرمى يەكى زۆر.

۷- كىردارى رۇشنى پىكھاتن بۇ دروست بوۋنى ماددەى زىندوۋ و

خانەكانە و شانەكان.

ھەموۋ ئەم راستى يانەى كە قورئانى پىرۆز ئاماژەى پىداۋن زانستى نوئى راستى يەكەى بۇ سەلماندوۋىن، زانايانى كىميا دەربارەى پىكھاتەى كىميايى لەشى مروۋقەۋە دەلىن: بىجگە لە ئاۋ (كە ۶۵٪ لەشى مروۋقە پىكدىنىت) لەشى مروۋقە بە زۆرى لە ۲۴ توخم پىك ھاتوۋە، كە رىژەكانيان جىاۋازە و زۆر بە ووردى دابەش بوۋن، بەم شىۋەيەى خوارەۋە:

- بە پلەى يەكەم: توخمەكانى: ئوكسىجىن، ھىدروژىن، كاربۇن، و

ناىترۇجىنە، كە ماددە ئەندامى يەكانى لەشيان پىناۋە، ۋەك: پىرۇتىنەكان،

چەۋرى يەكان، شەكرەكان، قىتامىنەكان، ئەنزىمەكان، ھۆرمۇنەكان و .... تاد.

چەند پېشەكى يەكى گىرنگ

- بە پلەي دووھەم: توخمەكانى: كلۆر، كالىسيۇم، صۇدېيۇم، پۇتاسيۇم، مەگنيسيۇم، و گوگرد و فوسفورن.

- بە پلەي سىيەم: ۷ توخمى تىرى تىدايە، وەك: ئاسن، مس، يۇد، مەنگەنيز، كۇبالت، خارسين (تەنەكە)، و مۇلبىديۇم.

- ۶ توخمى تر زۇر بە كەمى ھەن كە ئەمانەن: ئەلەمنىۇم، فلۇر، بۇرۇن، سىلينيۇم، كادميۇم، و كرۇم.

ئەم ماددانە دەقاودەق ئەو توخمانەن كە پىكھىنەرى گلن لە سروشتدا، كە ئەمە دەيسەلمىنىت مەروۋە برىتىيە لە پوختەيەكى خۇلى سەر زەوى، زۇرىك لە زانايانى بايولۇجى و ئىكۇلۇجى يان ژىنگەزانى (علم البيئة Ecology) لە رۇژگارى ئەمپۇدا گەيشتوونەتە ئەو راستىيەكى سەرەتا ژيان لە گل و خاكى نزيك دەرياكەنەو پەيدا بوو (واتە كۇبوونەوھى گل و ئا و پەيدا بوونى ژيانى لىوھ سەرھەلدا).

دوو زاناي ئەمريكى لە سەدەي بىستەمدا لىكۇلىنەوھيان لەسەر ئەو ماددانە كرد كە بوار و ھەلى پەيدا بوونى ژيانىان تىدايە، يەكك لەو زانايانەكى شايەتى خۇي لەم بواردە تۇمار كردووھ و راي ئەو زانايانەكى بۇ نەقل كردووين، زاناي كۇرپەلەزانى ئەمريكى (مارشال جونسون) كە سەرۇكى بەشى تويكارى و كۇرپەلەزانى و بەرپوھبەرى پەيمانگاي (دانىيال) لە زانكۇي (تۇماس جىفەرسۇن) لە (فىلادلفىا) وىلايەتە يەكگرتوھكانى ئەمريكا، لە يەكك لە كۇنگرە زانستىيەكاندا (كە كۇنگرەي جىھانى يەكەم بوو دەربارەي ئىعجازى زانستى لە قورئان و سوننەتدا لە ئىسلام ئابادى وولاتى پاكىستان) ووتى: (چەندىن زاناي كىميا لەم بابەتەيان كۇلىيەوھ و بۇيان دەركەوت كە گل نزيكترىن ماددەيە لە پىكھاتنى لەشى مەروۋە، و تەنھا گونجاوترىن ماددەشە بۇ پەيدا بوونى ژيان لىيەوھ).

چهند پيشه‌کي يه‌کي گرنګا

ده بېټ بزاینين که مروّځ له له‌ش و روّح پيک هاتووه، بوښمان ده‌رکه‌وت که لاشه‌ی زیندوو پيک هاتووه له گه‌رديله‌کانی توخمه‌کان و پيکه‌اته‌کانی زهوی، له خوّل و ئاو و هه‌واکه‌ی، خوی گه‌وره ده‌فه‌رمویت: ﴿مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى﴾ (طه: ۵۵)، واته: ئيمه ئيوه‌مان له گل دروست کردووه، که ده‌مرن بوّ ښو زهوی‌يه ده‌گه‌رینه‌وه، و له دواړو ژيشدا هه‌ر له‌و زهوی‌يه‌وه زیندووتان ده‌که‌ينه‌وه.

ښو گه‌رديلانه‌ی باسما ن کردن پيکه‌اته‌ی گه‌رده‌کانی ښو ماده‌ ښه‌ندامی و نائه‌ندامی يانه‌ن که خانه‌کانی له‌شی هه‌موو زینده‌وه‌ريک پيکديتن، خوی په‌روه‌دگاريش رووه‌ک و ئاژده‌لانی وه‌ک خوړاکيک بوّ مروّځ ره‌خساندووه که سه‌رچاوه‌ی ښو توخم و پيکه‌اتانه‌ن بوّ له‌شی مروّځ، بوّ ښه‌وی بتوانيت ژيانی له‌سه‌ر ښه‌م زهوی‌يه (که کراوه به‌جی نشين تئ‌ی‌دا) دريژه پي‌بدات.

دروست بوونى كۆرپەلەي مروۇق بەقۇناغە :

ئەو راستىيە زانستىيەي كە مروۇق بەقۇناغ دروست دەبىت لە سكى دايكى دا و لەناو منالداندا (Uterus) لە دواي ئەو پېش كەوتنە گەورەيەي تەكنولۇژياو دەزرايەو لە چلەكانى سەدەي بىستەمەو، ئەويش بە ھەول و كۇششى بەردەوامى كۆمەلئىك زاناي ناسراوى زانستى كۆرپەلەزاني و بەھوى ئەنجام دانى چەندىن تاقى كىرنەھوي زانستىيەو ھەستى پېكرا، ئەويش لەبەر ئالۇزى كىردارى دروست بوونى كۆرپەلەي مروۇق، ھەرەھا ئالۇزى پېكھاتەي بايولۇجى ئەندامەكانى لەشە، پىزىشكان و زانايانى پېشوو بۇچوونيان بە ھىچ شىئەيەك بەلەي ئەوھدا نەدەچوو كە كۆرپەلەي مروۇق بەقۇناغ دروست دەبىت، لە كۇتايى سەدەي شانزەيەمى زايىنى دا ووردبىن دەزرايەو و پاشان توى پىاو بىنرا، بەدواي ئە دەزىنەوھەدا ئەو بۇچوونە پەيدا بوو كە سىپىرم بە بچوك كراوھى مروۇقىكى كاملى ھەلگرتووه (وھ لە بەشى پېشوو دا ئامازەمان پىدا)، پاشان زانا (مالپىجى) - كە بە باوكى كۆرپەلەزاني دادەرنىت - لە سالى (۱۶۷۵) دا واى دانا كە ھىلكەي نەپىتتىنراوى مرىشك كۆرپەلەيەكى كاملى تىدايە بە بچوك كراوھى پاش لىكۆلئىنەو زۆرەكانى لەسەر ھىلكەي مرىشك.

كەواتە ئەو بىرو بۇچوونە باو بوو لەلەي زانايان كە ھىلكە يان تۆو مروۇقىكى كاملى بە بچوك كراوھى تىدايە و پىرۇسەي گەشە كىردنى كۆرپەلە تەنھا بىرىتىيە لە كىردارىكى زياد بوون لە قەبارەدا بۇ وئىنەيەكى جىگىر كە بە تىپەرىبوونى كات دورىيەكانى زياد دەكات.

لە راستى دا زۆر بىئاگا بوون لەو ھەقىقەتەي كە دروست بوونى مروۇق بە چەندىن قۇناغى جىاوازدا دەپوات، ئەم جەدەل و گىفتوگۆيەي نىوان زانايان كۇتايى نەھات تاوھكو زاناي زىندەوھەزاني ئىتالى لازارو سپالانزاني

چەند پېشەكۈيەكى گرنىگ

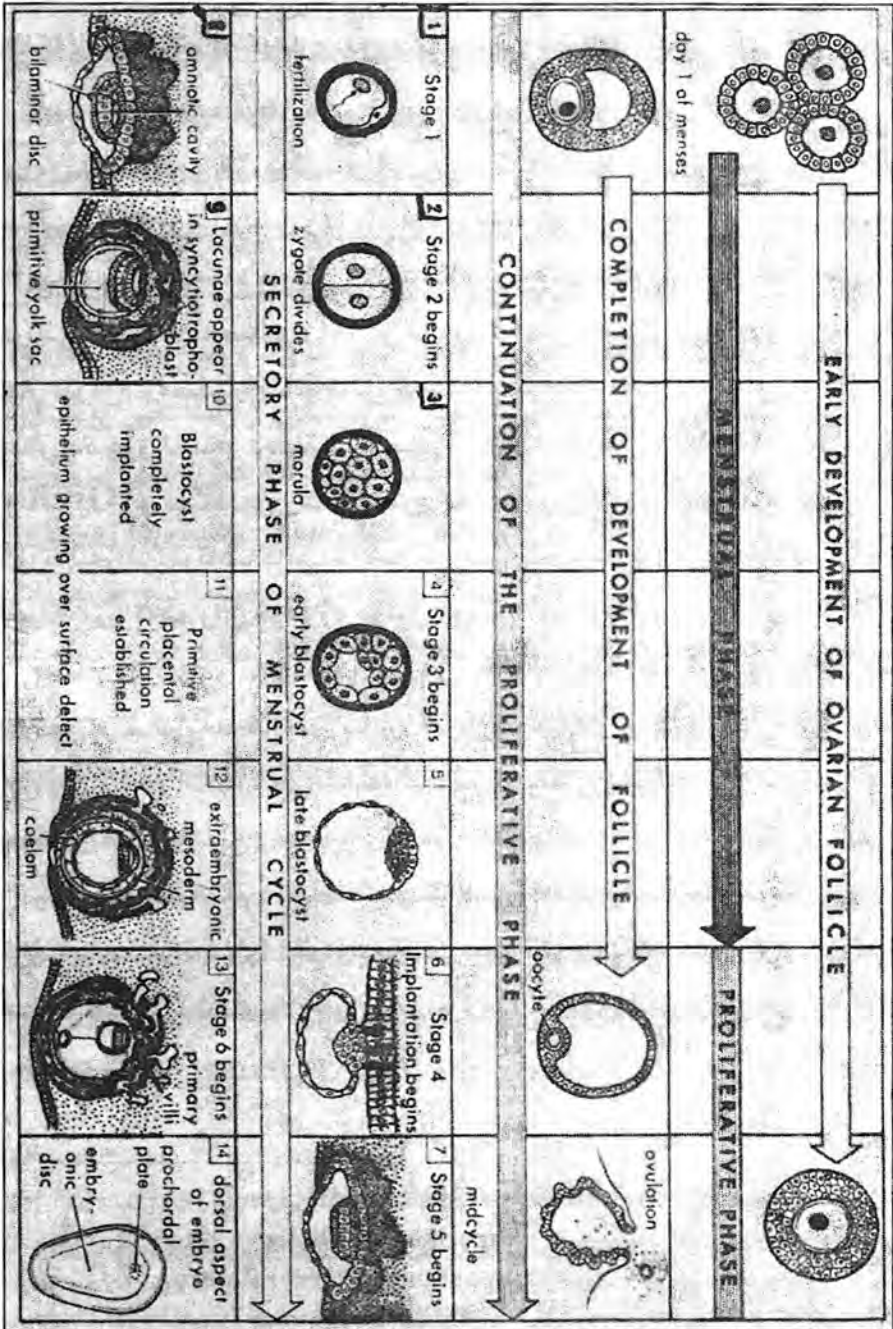
(Lazzaro Spallanzani)^(۳) لە سالى (۱۷۷۵) دا گرنىگى ھەردوو تۈۋ و ھېلكەي سەلمانە لە كىردارى دروست بوونى كۆرپەلەدا.

ئەم رووداۋە سەرەتايەكى نوئ بوو بۇ بۆچۈۋنەكان دەربارەي دروست بوونى پەردەكانى كۆرپەلە كە (قۇن بايەر Von Baer) بناغەكەي دانابوو لە سالى (۱۸۲۷) دا و تىئى دا ئامازەي داۋە بە قۇناغەكانى دروست بوونى كۆرپەلە، بەلام يەكەم ھەولئ راستەقىنە بۇ ۋەسەف كىردنى قۇناغەكانى گەشە كىردنى كۆرپەلە لە سالى (۱۹۱۴) دا بوو لەسەر دەستى زانا (موول Mool)، ئىتر لىرەۋە ۋەسەف قۇناغەكانى گەشە كىردنى كۆرپەلە رۇژ لەدواي رۇژ بەرەو پىش دەچوو لەسەر دەستى زانايانى ۋەك (ستىتر Streeter) و (ئورايلى Oreilly) و چەندىن زاناي تر، كە لە رۇژگارى ئەمپۇماندا زانايانى كۆرپەلەزانى قۇناغەكانى گەشە كىردنى كۆرپەلە بەھۆي ھىما و ژمارەۋە دەردەپن، ئەمە ۋاي كىردوۋە پۇلئىن كىردنى ئەم قۇناغانە زۇر ئالۇز بىت.

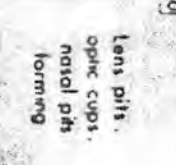

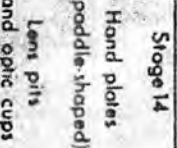

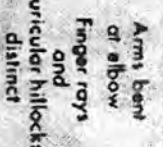
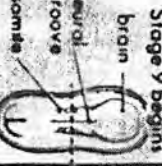
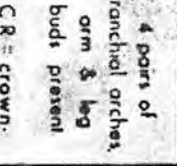
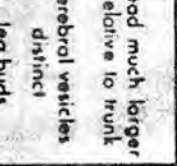

بەلام قورئان و سوننەتى پىرۇز (ۋەك باسمان كىرد) پىش ۱۴۰۰ سال لەمەۋبەر ئەم راستىيەي باس كىردوۋە كە كۆرپەلەي مۇقەبە قۇناغى جىاۋازدا دەروات لە كاتى گەشە كىردنى لە سكى داكىدا و زانايانى ئىسلام باۋەرى تەۋاويان پىئى ھەبوۋە كە موعجىزەيەكى گەرەيە ۋە ھەموو زانايەكى راستەقىنە سەرسام دەكات، چۈنكە ئەم راستىيە تاۋەكو كۇتايى سەدەي نۆزدەيەم نەزانرابوو، لىرەۋە بۇمان دەردەكەۋىت كە سەردارى مۇقايەتى محمد (ﷺ) پىشەدەست بوو لەم بۋارەدا بەھۆي ئەم نىگايەي كە لەلايەن پەرەردىگارەۋە بۇي رەۋانە كراۋە.

(۳) زاناي ئىتالى لازارو سپالانزانى (Lazzaro Spallanzani) (۱۷۲۹-۱۷۹۹) بەككە لە پىشەۋايانى زانستى بايقۇلۇجى تاقىگىي (Experimental Biology)، زوربەي تەمەنى خۇي بۇ نىئەتى كىردنى بىرلەختى دروست بوون لە خۇرە (Spontaneous Generation) ترخان كىرد، ھەموما لىكۇلپنەۋەي نەدى لەسەر پىتاندىن و پىتاندى دەستكرد (Artificial Insemination) لە ئازەلنە ئىمامەتە كەن ئىمامەتە كە بە تەۋەتى لە رۇلى سېئىرەكان تىنەگە بىشبوو و ۋەك مەشە خۇرەك دەمانتە پىش چاۋى.

خشتەى زەمەنى گەشەكردنى كۆرپەلەى مەۋقۇ (۱- ۶ ھەفتە)

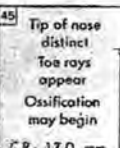

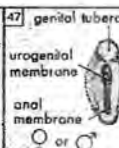
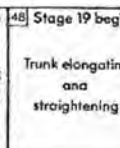

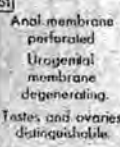

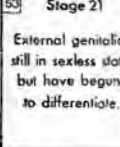

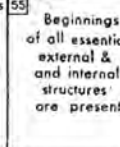

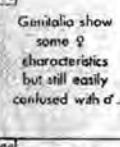
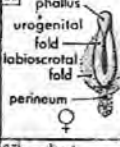
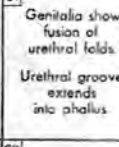
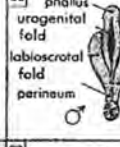

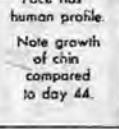

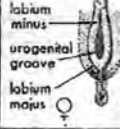
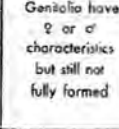
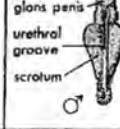

چەند پىشەكى يەكى گىرگ

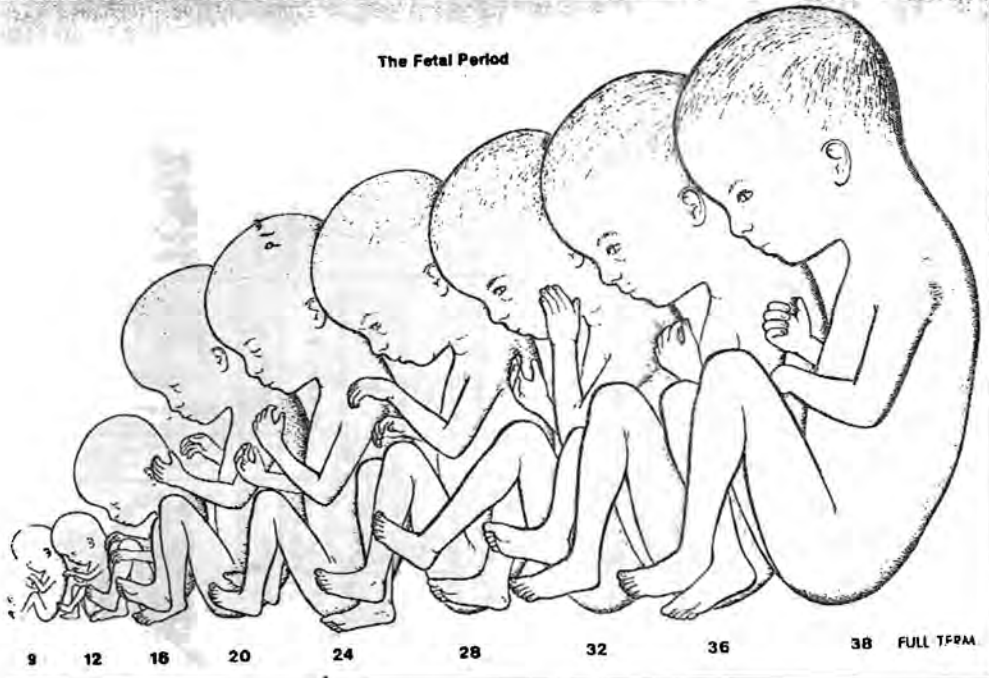
<p>15] first mixed menstrual period</p> <p>primitive streak</p>	<p>22] Stage 10 begins</p> <p>Heart begins to beat</p>	<p>29] Neural folds fusing</p> 	<p>36] Oral & nasal cavities confluent</p> <p>CR 5.0 mm</p>
<p>16] Stage 7 begins</p> <p>notochord chorda process</p>	<p>23] rostral neuropore premode of eye and ear present caudal neuropore</p> 	<p>30] Lens pits, optic cups, nasal pits forming</p> 	<p>37] Stage 16 begins</p> <p>CR: 9.0 mm</p>
<p>17] infra-embryonic mesoderm</p> 	<p>24] Stage 11 begins</p> <p>heart bulge rostral neuropore closes</p>	<p>31] developing eye</p> <p>nasal pit primitive mouth</p>	<p>38] Upper lip formed</p>
<p>18] Stage 8 begins</p> <p>neural plate primitive streak</p>	<p>25] otic pit</p> <p>3 pairs of branchial arches</p>	<p>32] Stage 14</p> <p>Hand plates (paddle-shaped) Lens pits and optic cups formed</p>	<p>39] CR 10.0 mm</p>
<p>19] neural fold</p> <p>notochord</p>	<p>26] Stage 12 begins</p> <p>arm bud otchul size</p>	<p>33] Stage 15 begins</p> <p>hand plate</p> <p>CR 7.0 mm</p>	<p>40] Arms bent at elbow Finger rays and auricular hillocks distinct Palates developing.</p>
<p>20] Stage 9 begins</p> <p>brain neural groove somata</p>	<p>27] 4 pairs of branchial arches, arm & leg buds present CR = crown-rump length</p> 	<p>34] Head much larger relative to trunk cerebral vesicles distinct leg buds (paddle-shaped)</p> 	<p>41] Stage 17 begins</p> <p>finger rays</p> <p>ventral view</p>
<p>21] neural groove</p> <p>somata</p>	<p>28] Stage 13 begins</p> <p>Heart tubes begin to fuse</p> <p>CR 4.0 mm</p>	<p>35] CR 8.0 mm</p> 	<p>42] CR 13.0 mm</p>

چەند پېشەکی بەدی گرنګ

خشتەدی زەمەنی گەشەکردنی کۆرپەلەدی مەرۆف (۷-۲۸ هفتە)

TIMETABLE OF HUMAN PRENATAL DEVELOPMENT
7 to 38 weeks

AGE	43	44	45	46	47	48	49
7	 CR: 16.0 mm	Stage 18 begins Eyelids beginning	Tip of nose distinct Toe rays appear Ossification may begin CR: 17.0 mm	 Loss of villi Smooth chorion forms.	genital tubercle urogenital membrane anal membrane ♀ or ♂	Stage 19 begins Trunk elongating and straightening	 CR: 18 mm
8	Upper limbs longer & bent at elbows Fingers distinct 	Anal membrane perforated Urogenital membrane degenerating. Testes and ovaries distinguishable. 	Stage 21 begins 	Stage 21 External genitalia still in sexless state but have begun to differentiate.	Stage 22 begins genital tubercle urethral groove anus ♀ or ♂	Beginnings of all essential external & internal structures are present. 	Stage 23 CR: 30 mm
9	beginning of fetal period 		Genitalia show some ♀ characteristics but still easily confused with ♂. 	phallus urogenital fold labioscrotal fold perineum ♀	Genitalia show fusion of urethral folds. Urethral groove extends into phallus. 	phallus urogenital fold labioscrotal fold perineum ♂	 CR: 50 mm
10	Face has human profile. Note growth of chin compared to day 44. 		 Face has human appearance.	clitoris labium minus urogenital groove labium majus ♀	Genitalia have ♀ or ♂ characteristics but still not fully formed. 	glans penis urethral groove scrotum ♂	 CR: 61 mm

چەند پيشەكى يەكى گىرنگ

خوای پەروردگار لە قورئاندا زۆر بە روونی باسی ئەوەمان بۆ دەکات کە کۆرپە لە لەسکی دایکدا بەچەند قووناغیکدا دەپوات و بەقووناغ دروست دەبێت وەکو دەفەرموین: ﴿مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا، وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا﴾ (نوح: ۱۲-۱۴)، واتە: ئەی مەروۇفەکان بۆ ئیئووە بە تەواوەتی خودا بە گەورە نازانن و نایپەرستن، ئەی ئیئووە نازانن کە خودا ئیئووی بە قووناغ دروست کردووە، (الطُّور) لە زمانی عەرەبی دا بریتی یە لە باریک یان شیوازیکى دیاری کراو^(۴)، لێرەو مانای نایەتە ئەوەیە: کە پەروردگار لەسەر چەند شیوازیک و چەند باریک دروستتان دەکات، و لەبەر ئەوەی (الطُّور) بە کوواتوووە (أَطْوَارًا) مانای ئەوەیە کە ئەم بارانە جیاوازن.

هەرەها لە نایەتیکى تردا ئەم بۆچوونە جیگیر دەبێت کە پەروردگار دەفەرموین: ﴿يَخْلُقُكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا مِّن بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ﴾ (الزمر: ۶)، واتە: پەروردگار ئیئووە لە ناو سکی دایکانتاندا دروست دەکات، لە دروست بوونیکەووە بۆ دروست بوونیکى تر لە ناو سى تاریکایى دا (واتە بەقووناغ)، ئەو دروست کەرە پەروردگارتانە کە خاوەنى مولکداریتى بوونەووەرە، زاراوەی (خَلْقًا مِّن بَعْدِ خَلْقٍ) ئەو دەگە یە نیت کە دروست بوونیکى نوێ بەدوای یە کدا زیاد دەبێت بۆ دروست بوونەکەى پێشتر، یان بۆ بار و حالەتەکەى پێشتر، لە تەفسیری (الالوسی) دا ئەم مانایە زۆر جوان باسکراوە کە لە راقەى ئەم نایەتە دا دەلیت: ﴿خَلْقًا مِّن بَعْدِ خَلْقٍ﴾ واتە ئیئووە دروست دەکات بە شیئووەیەکی پلە پلە و بەدوای یە کدا، کە دەبنە ئیسقان کە بە گوشت داپۆشراوە، کە پێشتر ئیسکی روت بوون، پێش ئەمەش گوشتپیارە بوون، پێشتر عەلەقە بوون، و لە سەرەتای هەموویەرە تنۆکیک ئاو بوون، کە بە (نطفة) ناوی بردووە.

(۴) بیوانە فەرهنگی (المعجم الوسیط) / ماددەى (طار).

چەند پىشەكى يەكى گىرنگ

هەندىك لە زاناينى ھاوھلەكان كە تەفسىرى قورئانيان دەكرد لەماناى ئەم ئايەتانه تىگەيشتبوون، ئەوھتا لە راقەى ووشەى (أَطْوَارًا) لە تەفسىرى (القرطبي) دا ھا تووھ: (ئىبن عەبباس) دەئیت: (أَطْوَارًا) بە ماناى ئەوھى (نطفة و علقة و پاشان مضغة) بووھ، كە بەمە ئاماژە دەدات بە قۇناغەكانى گەشە كردنى كۆرپەلە كە لە ئايەتەكانى ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِّن طِينٍ، ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ، ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَبَارَكُ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾ دا ھا تووھ و لە داھا توودا بە درىژى باسيان دەكەين، ھەر ھا ھەر لە تەفسىرى (القرطبي) دا لە راقەى دەستەواژەى (خَلْقًا مِنْ بَعْدِ خَلْقٍ) دا ھا تووھ: (قەتادە و السدي) دەئین: واتە (نطفة) پاشان دەبیت بە (علقة) دواى بە (مضغة) و پاشان (عظام) و دوايش (لحم)، كەواتە مەبەستيان لەوھ بووھ كە كۆرپەلە بەم قۇناغانەدا دەروات لە كاتى گەشە كردنى دا.

زۆرىك لە زاناينى سەردەم كە كاتىك ئەم راستى يەيان لە قورئانى پىرۆزدا بينيوھ سەرسوپمانى خۆيان دەربىرئوھ و شايەتىيان داوھ لەسەر ئەوھى كە ئەم ووتانە قسەى بەشەر نىيە، يەكئىك لەو زانايانە (پروفیسۆر ج. س. جورنجەر) كە مامۇستای تويكارى و كۆرپەلە زانىيە لە زانكۆى (جورج تاون) لە (واشنتۆن) لە ويلايەتە يەكگرتووھكانى ئەمريكا، لە گەفتووگۆيەكى نيوان زانا يەكى موسولمان كە (پروفیسۆر عبدالمجيد الزندانى) سەرۆكى زانكۆى (الإيمان) ھ لە وولاتى يەمەن لەگەل ئەم زانا يەى رۆژئاوادا، باسيك سەبارەت بە قۇناغەكانى دروست بوونى كۆرپەلە لە قورئاندا كرا، كاتىك (زندانى) لە (د. جورنجەر) ى پرسى: ئايا تا ئىستا لە مېژووى كۆرپەلە زانى دا سەلماوھ كە كەس ھەبووھ پيش سەردەمى پىغەمبەر (ﷺ) يان لە كاتى ئەودا يان لەدواى ئەویش بە چەندىن سەدە باسى ئەوھى كەردبیت كە كۆرپەلە بە قۇناغ لەسكى دا يكي دا دروست دەبیت؟ تەنھا لە كۆتايى سەدەى نۆزدەيەمدا نەبیت؟!

چەند پېشەكى يەكى گىرنگ

ئەويش لە ۋەلامدا ۋوتى: لەلاى يۇنانى يەكان گويدانىك ھەبوۋە بە ليكۆلىنە ۋەي گەشە كردنى كۆرپەلە، ۋ ھەندىكىان ھەۋلى ئەۋەيان داۋە ۋەسقى ئەۋ بارودۇخانە بكات كە بەسەر كۆرپەلەدا دىت، (زىندانى) ۋوتى: بەلى ئىمەش ئاگادارىن كە كەسانى ۋەك (ئەرستۆ) بىردۇزىان لەم بارەۋە دانائە، بەلام من دەپرسم: كە كەس ھەبوۋە باسى قۇناغ بكات؟ چونكە ئىمە دەزانىن كە تەنيا لە كۇتايى سەدەي نۇزدەيەم ۋ سەدەي بىستەمدا سەلما كە كۆرپەلە بە قۇناغى جياۋازدا دەروات لە گەشە كردنى دا.

ئەويش ۋوتى: نەخىر، لە ميژۋوى كۇندا تەنھا يۇنانى يەكان كەمىك گىرنگىيان داۋە بە باس كردنى دروست بوۋنى كۆرپەلە، بەلام باس كردنى زانستىيانەي كۆرپەلە ۋ جياكردنەۋەي روۋداۋەكانى دروست بوۋنى بۇچەند قۇناغىكى جياۋاز تەنھا لە ناۋەراستى سەدەي نۇزدەيەمەۋە دەستى پىن كىرد. پاشان (زىندانى) ئەۋ فەرموۋدانەي قورئان ۋ سوۋنەتى بۇ ئەم زانايە باس كىرد كە لەبارەي قۇناغەكانى دروست بوۋنى كۆرپەلەۋە دەۋىت، ۋ ئەۋ زاراۋانەي كە قورئان بۇ قۇناغەكانى كۆرپەلە بەكارى ھىناۋە پىش ۱۴۰۰ سال بۇي روۋن كىردەۋە، ئەۋەبوۋ پاش گىفتوگۆيەكى دوۋر ۋ دىرئىژ قەناعەتى بۇ دروست بوۋ بەم راستىيانە ۋ ھەر (د. جۇرنجەر) خۇي بابەتتىكى ئامادە كىرد سەبارەت بەۋ قۇناغانەي لە قورئاندا ھاتوۋە دەربارەي كۆرپەلە ۋ نەزانىنى مرقۇقەكان لەم بارەيەۋە لەۋ كاتانەدا، ۋ ھەرۋەھا ۋوردى ۋ گىشتىگىرى ئەم زاراۋانەي كە قورئان بەكارى ھىناۋن بۇ قۇناغە جياۋازەكانى گەشە كردنى كۆرپەلە كە تەعبىر لە زانبارىيەكى ھەمەلايەن دەكات، ئەۋەبوۋ ئەم بابەتەي لە يەكىك لە كۇنگرە پزىشكى يەكاندا پىشكەش كىرد.

(د. جۇرنجەر) راي خۇي لەم بارەيەۋە دەردەبىرئىت ۋ دەلىت: ئەمەي قورئان باسى كىردوۋە برىتتىيە لە ۋەسفا كىردنىكى زۇر ۋورد ۋ ھەمەلايەن بۇ قۇناغەكانى

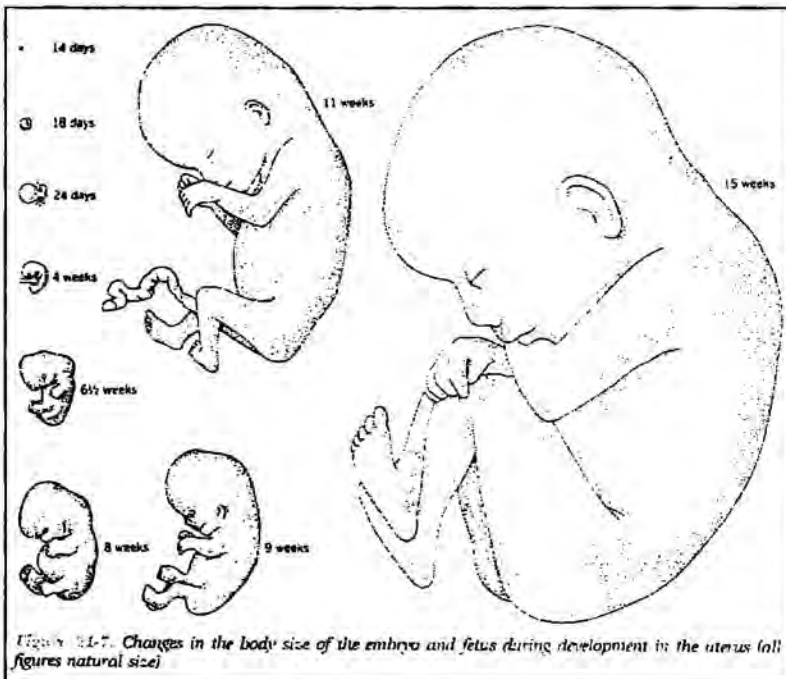
چەند پىشەكى يەكى گىرنگ

دروست بوونى كۆرپەلەي مەرۇقە ھەر ئە تىكە لاو بوونى ئاۋەكان تاۋەكو دروست بوونى ئەندامەكان و بارستە لەشى يەكان، ئەم وەسفا و روونكردنە وەيە گشتگىر و ھەمەلايەنە بۇ قۇناغەكانى گەشە كردنى كۆرپەلە، كە ديارە دەگەرپتە وە بۇ چەندىن سەدە ئەمە و پىش، پىش تۇمار كردنى زانستى يانەي ئەم قۇناغە لەلايەن زانايانى كۆرپەلە زانى يە وە.

ئەمەش وويستى پەرەردگارە كە پىشكە و تنى زانستى و تەكنەلۇجى بەلگە يەك بىت بۇ دەرخستنى ئە و راستى يانەي كە قورئانى پىرۇز ھىناونى، و بە بەرە و پىش چوونى كات و پىشكە و تنى ھۆكارە زانستى يەكان ئايەتەكانى قورئان زياتر رۇشن دەبنە وە و بۇ گەرە زانايانى رۇزگارمان و داھاتووش لە ھەموو بوارە زانستى يەكاندا راستى يەكانيان دەردەكە وىت.

ئەمە دەيسەلمىنىت كە ئەم ووتانە ھى مەرۇقە نى يە بەلكو ھى دروستكەرى

مەرۇقە. (بۇ زياتر تىگە يشتن ئە قۇناغەكان و بارەكان بېرۋانە وىنەكانى: ۵/۵، ۵/۶)

مەنھەجى يەتى بەكارھېنراو لەكاتى وەسفى كىردنى

قۇناغەكانى گەشە كىردنى كۆرپەلە لە قورئان و سوننەتدا:

زانايانى كۆرپەلە زانى لە سەرەتاي ھەولەكانىدا بۇ وەسفى گەشە كىردنى كۆرپەلە پىتيان داناوہ بۇ ھەر قۇناغىك كە كۆرپەلە لە سكى دايكى پىئىدا تىدەپەرىت، كە پاشان ئەم پىتانە گۆردان بۇ ژمارە، پاشان زانايان ھەولياندا كە ناوى تايبەت لەم قۇناغانە بنىن بەلام قورسى يەكى زۆر دەبىنن بۇ دۇزىنەوہى ووشەى گونجاو بۇ ئەم قۇناغانە، چونكە دەبىت ئەو ناوانەى كە بەكاردەھىنرىن چەند سىفاتىكى تىدا بىت، وەك: وەسفى كىردنى ووردى ئەو گۆرپانكارى يانەى كە بەسەر شكلى كۆرپەلەكەدا دىت و ئەو كىردارانەى لەناو لەشىدا روودەدەن، ھەرۋەھا بۇ ئەوہى تىكەلاو بوون روونەدات لە نىوان قۇناغەكاندا دەبىت ئەو ووشە و زاراوانەى كە بەكاردىن وەسفى شكلى دەرەوہى كۆرپەلەكەش بكات لەھەر قۇناغىكدا.

بۇيە لىرەوہ دەبىنن كە ئەو ووشە و زاراوانەى لە قورئانى پىرۇزدا بەكار ھاتوون زۆر گونجاون (وہك لە داھاتووشدا زياتر روونى دەكەينەوہ)، چونكە ئاسان و گشتگىن، و زۆر بە كورتى ئەندازەيەكى گەرەيان لە زانىارى تىدایە، لەھەمان كاتىشدا لەگەل كۆرپەلەزانى ئىستادا زۆر گونجاوہ چونكە تەعبىر لە گۆرپانكارى يەكانى ناو كۆرپەلەكە دەكات و وەسفىشە بۇ سىفاتە دەرەكى يەكانى كۆرپەلە.

لەگەل بوونى چەندىن ئايەت كە گەشە كىردنى كۆرپەلەى مرۇقى باس كىردوہ، بەلام چەند ئايەتىكى قورئانى پىرۇز زۆر بە ووردى قۇناغەكانى دروست بوونى كۆرپەلەى مرۇقى كۆكردوہتەوہ و بە رىزىبەندى باسى كىردوون كە دەفەرموئىت:

چەند پېشەكی یه کی گرنګ

﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِّن طِينٍ، ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ، ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾

المؤمنون/۱۲-۱۴

ئیمەش به پشٹیوانی پەرودگار باسی ئەو قوناغانە بەم شیوہیە دەکەین و دەیسەلمینین کە زانستی نوئی ئەمپروش هەمان ریزیەندی بو ئەو قوناغانە داناو، کە بەم شیوہیە خواروہیە:

- باسی دروست بوونی کۆرپەلە ی مروۆ لە قوناغی سەرەتایی دا کە بە (النطفة) ناوی لێنراو.

- باسی دروست بوونی کۆرپەلە ی مروۆ لە قوناغی (العلقة) دا.

- باسی دروست بوونی کۆرپەلە ی مروۆ لە قوناغی (المضغة) دا.

- باسی دروست بوونی کۆرپەلە ی مروۆ لە قوناغی دروست بوونی ئیسقان و گوشت (العظام واللحم) دا.

- باسی دروست بوونی کۆرپەلە ی مروۆ لە قوناغی (النشأة) دا.

بە یارمەتی پەرودگار و بە ووردی باسی ئەم قوناغانە دەکەین و راستیە زانستیە سەلمینەرەکانیشی لە چەند کتیبیک و نووسراو و بابەتی زانستی کۆرپەلە زانی باوهرپیکراوی چەند زانیەکی ناسراوی ئەم زانستە لە جیھاندا لە رۆژگاری ئەمروماندا وەرەگرین و دەیسەلمینین کە قورئان چ پێشەستی یه کی هەبوو لە باس کردنی گەشە کردنی کۆرپەلە دا، لەو زانا بەناوبانگە جیھانی یانە:

چەند بېشەكى يەكى گىرنگ

۱- پروفېسسور (د. كىث. ل. مور) پروفېسسور و پىسپۇرى بوارى تويكارى و كۆرپەلەزانى و زانستى خانە زىندووەكانە لە كۆليزى پزىشكى زانكۆكانى (تۆرنتۆ) و (مانيتوبا) لە (كەنەدا)، كە كتيبى (مروقى گەشەكردوو يان گەشەكردنى مروۆ - The Developing Human) ى داناو، كە برىتىيە لە سەرچاوەيەكى سەرەكى كۆرپەلەزانى لە ھەموو جىھاندا و بو ۸ زامانى جۇراوجۇر وەرگىردراو.

۲- پروفېسسور (د. ا. مارشال جونسون) سەرۆكى بەشى تويكارى و كۆرپەلەزانى و بەرپۆبەرى پەيمانگاي (دانيال) لە زانكۆي (تۆماس جيفەرسون) لە (فيلادلفيا) ى ويلايەتە يەكگرتووەكانى ئەمريكا.

۳- پروفېسسور (د. ت. ف. برسود) مامۇستا و سەرۆكى بەشى تويكارى لە زانكۆي (مانيتوبا) لە كەنەدا.

۴- پروفېسسور (د. ج. س. جۆرنجەر) مامۇستاي تويكارى و كۆرپەلەزانى لە زانكۆي (جۆرج تاون) لە (واشنتون) ى ويلايەتە يەكگرتووەكانى ئەمريكا.

۵- پروفېسسور (د. جولى سمسون) مامۇستاي نەخۆشىيەكانى ژنان و مندالبوون لە زانكۆي (نۆرث ويست) لە (شيكاگو) ى ويلايەتە يەكگرتووەكانى ئەمريكا و پىسپۇرى كۆرپەلەزانىيە.

۶- پروفېسسور (ت. و. سادلەر) مامۇستا لە بەشى تويكارى زانكۆي (نۆرث كارولاينا) لە ئەمريكا، كە خاوەنى كتيبى كۆرپەلەزانى پزىشكىيە (Medical Embryology) كە برىتىيە لە پىرۇگرامى خویندىنى كۆرپەلەزانى لە زانكۆكانى عىراقدا.

چەند پېشەكۈيەكۈ گۈنگ

ئىستاش با دەست بگەين به باس كۈرنى قۇناغەكان و بچينە ناوہ پۈك و
دريژەى با به تەكە مانەوہ:

**دروست بوونى كۆرپه لهى مروۆڭ
له قۇناغى سه ره تايى دا
(مرحله النطفة)**

دۆزینه وهی قوناغه جیاوازه کان و به دوایه کههکانی گه شه کردنی کۆرپه له یه کیکه له بابه ته ئالۆزهکانی میژووی زانستی کۆرپه له زانی، هوی ئه م ئالۆزی یه ش بریتی یه له قه باره ی زۆر بچوکی کۆرپه له له قوناغه سه ره تایی یه کانی دا به تاییه تی له چه ند هه فته ی یه که می سکپری دا که به هوی چه ند هۆکاریکی ته کنه لوژی زۆر پیشکه وتوو نه بیته درکی پی ناکریت، به هه مووی ته نها بو ۳۰۰ سال ده بیته (واته له سه ده ی چه قده یه می زایینی یه وه بو) که ئه م زانسته پیشکه وتنیکی راسته قینه ی به خویه وه بینی، ئه ویش پاش دۆزینه وه ی ووردبین (مایکرو سکوپ)، به لام ده بینین قورنانی پیروژ که میژووی دابه زانندی ده گه ریته وه بو سه ده ی چه وته می زایینی یه که م سه رچاویه له بهر ده ستماندا بو دیاری کردنی قوناغه کانی گه شه کردنی کۆرپه له، قورنان چه ند ناویک ده نیته له م قوناغانه که به ووردی باسی شکی ده ره وه و گرنگترین کرداره کانی ناوخوی کۆرپه له که ده کات، که ده بینین ئه م ناو و (مصطلحاً) انه به ووردی یه کی زۆره وه هه موو شه رتیکی تیدایه بو ناو لینانی زانستی قوناغه کان، وه که له و نایه ته پیروزانه ی پیشتردا هاتوو: ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سَلَالَةٍ مِّن طِينٍ، ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ، ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾ (المؤمنون).

هه روه ها له فه رمووده یه کی پیروزی پیغه مبه ریشدا (ﷺ) هه مان ئه م ناوانه هاتوون: عن عبدالله بن مسعود (رضي الله عنه) قال: حدثنا رسول الله (ﷺ) وهو الصادق المصدوق قال: ﴿إِنَّ أَحَدَكُمْ يُجْمَعُ خَلْقُهُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا، ثُمَّ يَكُونُ فِي ذَلِكَ عَلَقَةً مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ يَكُونُ فِي ذَلِكَ مُضْغَةً مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ يُرْسَلُ الْمَلِكُ فَيَنْفُخُ فِيهِ الرُّوحَ وَيُؤْمَرُ بِأَرْبَعِ كَلِمَاتٍ بَكْتَبِ رِزْقِهِ وَأَجَلِهِ وَعَمَلِهِ وَشَقِيٍّ أَوْ سَعِيدٍ﴾ رواه البخاري ومسلم وأبو داود والترمذي وابن ماجه وإدراج لفظ (نطفة) في (إن أحدكم يجمع خلقه في بطن أمه أربعين يوماً نطفة) لا

اصل له في جميع الروايات، واته: هه ر كه سيك له ئيوه دروست بوونی له سكي دا يكي دا له چل روژدا ته واو ده بئيت، هه ر له و چل روژدا (علقة) ده بئيت، هه ر له و چل روژدا (مضغة) ده بئيت، پاشان فريشته يه كه ده نيردرئيت له دواي چل روژ كه روچ بكات به به ري كۆرپه له كه دا، و فه رماني به چوار شت پي ده كرئيت: به نووسيني روژي يه كه ي له دونيادا و نه جه له كه ي و كر داره كاني و نايبا خووش به خته يان سه رگه ردا نه.

قوئاغی يه كه م وهك له نايه ته كه دا باس كراوه بريتي يه له قوئاغی (نطفة):

له زماني عه ره بي دا (نطفة) به ئاو يكي كه م ده ووترئيت به نه ندازه ي يه كه تنوك (القليل من الماء والذي يعدل قطرة)، وهك له فه ره نكه كاني زماني عه ره بي دا هاتوو ه، (ابن منظور) له فه ره نكي (لسان العرب) دا ده ئئيت: (النطفة) قطرة الماء، واته (نطفة) بريتي يه له تنوكي ئاو، (الزبيدي) يش له (تاج العروس) دا ده ئئيت: (ونظفت آذان الماشية وتنظفت: ابتلت بالماء فقطرت)، له و فه رموو ده يه ي پيغه مبه ريشدا ﴿﴾ ئاماژه بو (نطفة) كراوه: ﴿مَرَّ يَهُودِيٌّ بِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَهُوَ يُحَدِّثُ أَصْحَابَهُ، فَقَالَتْ قُرَيْشٌ: يَا يَهُودِيَّ إِنَّ هَذَا يَزْعُمُ أَنَّهُ نَبِيٌّ، فَقَالَ: لَأَسْأَلَنَّ عَنْ شَيْءٍ لَا يَعْلَمُهُ إِلَّا نَبِيٌّ، قَالَ: فَجَاءَ حَتَّى جَلَسَ، ثُمَّ قَالَ: يَا مُحَمَّدُ مِمَّ يُخْلَقُ الْإِنْسَانُ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: يَا يَهُودِيَّ مِنْ كُلِّ يُخْلَقُ مِنْ نُطْفَةٍ الرَّجُلِ وَنُطْفَةٍ الْمَرْأَةِ﴾ رواه احمد بسند صحيح.

قوئاغی (نطفة) ي كۆرپه له له رووي زانستي يه وه له دروست بوونی توو له پياو دا و هيلكه له ئافره تدا ده ست پي ده كات و به چوونه ناوه وه ي كۆرپه له بو ناو ديوا ري منالدا ن (Uterus) له ئافره تدا كو تايي دي ت.

كورت ه يه كي زانستي ده رباره ي ده ردا وه كاني زاووزئ ي پياو و ئافره ت:

بو ئه وه ي ئه م بابه ته لاي خوينه ر ئاشكرا بي ت ده ئين ئه و ده ردا وه ي له ئه ندا مي زاووزئ ي پياو وه ده رده چي ت و په يوه ندي به زاووزئ وه هه يه پي ي

دروست بیوونی کۆریه له ی مروّفه له قوئانی سه ره تایی دا (مرحله النطفة)

دهووتریت شله ی توواو (السائل المنوي Semen or Seminal fluid)

که شله یه کی سپی زهردباوه و پیکهاتووه له تووه کان یان سپیرمه کان

(الحيوانات المنوية Sperms) که شیوه یه کی

دریژکوله یان هه یه (له کلکیک و سه ریک پیکهاتووه

که کلکه که ی ۱۰ جار له سه ره که ی دریژتره،

کلکه که ی دریژی یه که ی ۵۰ مایکرونه و سه ره که ی

ته نها ۵ مایکرون دریژه (وینه ی ۱-۳)، له گهل

شله مه نی یه که له پرۆستات و له تووره که

کۆکه ره وه کانی سپیرمه وه (Seminal Vesicles)

دهرده درین، ئەندامی زاووزی له پیاودا بریتین له

گونه کان (الخصيتين Testis) که توو یان سپیرم

دروست ده که ن، هه ره که یان پیکهاتووه له زیاتر له

۱۰۰۰ وورده لووله ی پیچاوپیچ که ناو پۆش کراون

به و خانانه ی که له کۆتایی گه شه کردنیاندا

سپیرمه کان دروست ده که ن (وینه ی ۲-۳).

وینه ی (۱-۲)

پیکهاته ی تووینک

(سپیرمیک) روون ده کاته وه

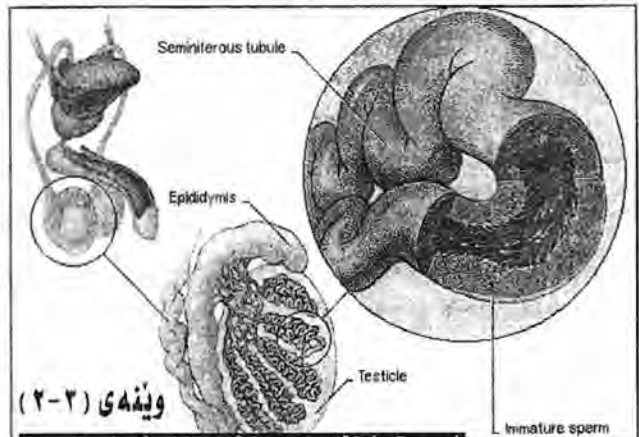
له ئافره تیشدا

ئەندامی سه ره کی

زاووزی بریتین له

هیلکه دانه کان

(Ovaries) که ۲ دانه ن

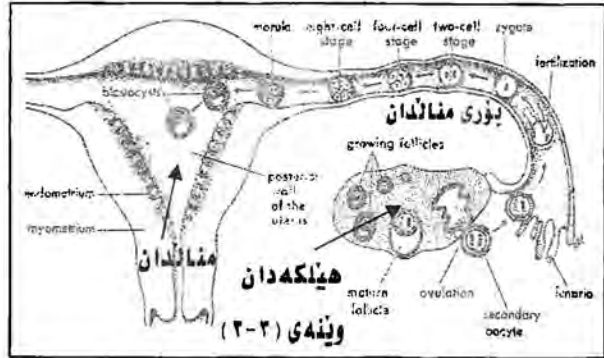
وینه ی (۲-۳)

پیکهاته ی تووینکاری گون له پیاودا روون ده کاته وه

دروست بوونی کۆرپه لهی مرۆف له قونای سهره تاییدا (مرحله النطفه)

و دهکهونه ئەملاولای منالدانهوه و بههوی بۆری بهکانی منالدانهوه (Fallopian or Uterine Tubes) پێوهی بهسترانهتهوه (وینهی ۲-۳)،

هیلکه دانهکان له ۲ چین پیکهاتون: تویکل که ژمارهیهکی بیشوماری له هیلکهی پیگه یشتوو و پینهگه یشتوو تی دایه و پی یان دهووتریست تووره کهکانی گراف

کۆنه دانهی زاووزی میینه

(Graafian Follicles) و چینی ناوهوه که هۆرمونه میینهکان دروست دهکات (وینهی ۳-۴)، هیلکه دانهکان خانهی زاووزی میینه دروست دهکن

که بریتین له هیلکهی پیگه یشتوو (Ovum).

له قورنایی پیروژدا ناماژه هاتوووه بۆ ئهو دهر دروانه ی پیاو و ئافرهت که کۆرپه لهی لیوه دروست دهییت:

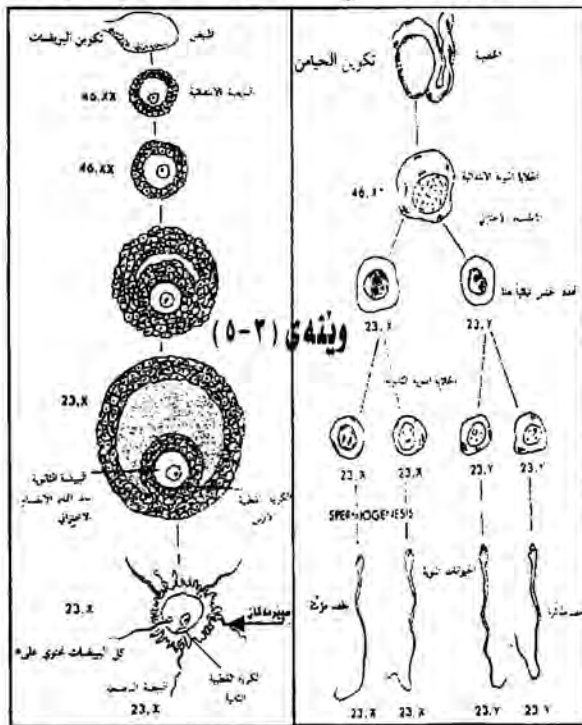
﴿فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ﴾
 ﴿۵﴾ خَلِقَ مِنْ مَّاءٍ ذَاقِ ﴿۶﴾ يَخْرُجُ
 مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ ﴿۷﴾
 (الطارق). واته: کهواته با

ئاده میزاد ته ماشا بکات و سه رنج بدات که له چی دروستکراوه؟! دروستکراوه له ئاویکی ههلقولاو و دهر په ریو (که مهنی پیاو و هیلکۆکهی

دروست بوونی کۆرپه لهی مروّقه له قوئاغی سه ره تا ییدا (مرحله النطفه)

ئافره ته، ههردووکیان هه لده قوئین بو پیکهینانی ئاده میزاد به وویستی خوا، له نیوان بربره کانی پشت و ئیسکه کانی سینهدا دهرده چیت.

﴿الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنْسَانِ مِنْ طِينٍ، ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلَالَةٍ مِّنْ مَّاءٍ مَّهِينٍ﴾ (السجدة: ۸، ۷)، واته: ئهو خویه زاتیکه هه موو شتیکی به چاکی و ریکوپیکی به دیهیناوه، له سه ره تا وه ئاده میزادی له قور دروست کرد، پاشان زنجیره ی نه وه کانی ئهم ئاده میزاده ی له پوخته ی (سلاله ی ئاو یکی

ساده و بی نرخ به دیهیناوه.
 ﴿أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى، أَلَمْ يَكْ لُطْفَةً مِّن مَّنِيَّيْ يُمْنِي﴾ (القيامة: ۲۶-۲۷)،
 واته: ئایا ئاده میزاد واده زانیت هه روا وازی ئی دههینریت به خو پرای (لیپرسینه وه ی ناییت)؟! باشه، ئایا کاتی خوی نو تغه یه که نه بووه له به شیکی مه نی یه وه که دهر ژینرایه شوینی خوی (که مئالدانی دایکه).

دروسته بوونی سپیرم و هیلاکه له ناو گون و هیلاکه داندا له زوربه ی نایه ته کاند

باس له وه دهکات که کۆرپه لهی مروّقه له ئاوی پیاو و ئافره ته وه دروست ده بیت، وهک بیتیشمان زانستی نو ئی دانی به و راستی یه دا ناوه که دهر دراوه کانی زاووزئی پیاو و ئافره ت شله مه نی یه که که زوربه ی له ناو پیکهاتوو و هه به ئاویش ناوی ده بات (بو زیاتر روون بوونه وه ی چوئیتی دروست بوونی خانه کانی زاووزئی پیاو و ئافره ت بروانه وینه ره نگا وره تگه کانی: ۷/ه، ۸/ه، ۹/ه، ۱۰/ه، ۱۱/ه، ۱۲/ه).

شوینی جیگیر بوون و هه لگرتن:

خوای گه وره ده فه رمویت: ﴿وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ﴾ (الانعام: ۹۸)، واته: هه ره ئه و زاته ئیوهی به دیهیناوه له تاکه که سیک، سه ره مێک بنچینهی ئیوهی له شوینیکی تایبه تی دا نیشته جی کر دبوو و هه لگرتبوو، (که گو یزرانه وه بو ناو سکی دایکتان)، ئه و شوینهی که ئیوهی گرته خو (تا تاییدا نه ش و نما بکه ن، یا خود بو ماوه یه که ئیوهی له سه ر رووکاری زهوی دانا، دوایی له توئی دا شاردنی یه وه تا قیامهت)، به راستی ئیمه نیشانه و به لگهی زۆرمان (له سه ر دروستکردنی ئیوه و دروستکاری خو مان هی ناوه ته وه) بو که سانیک که تی فکرن و ووردبینن، له فه ره هنگی (لسان العرب) دا ها تووه: (المستودع: المكان الذي تجعل فيه الوديعة، يقال استودعته وديعة إذا استحفظته عليه)، واته: (مُسْتَوْدَعٌ: به مانای عه بار دیت که بریتی یه له و شوینی شتی تیدا هه لده گیریت، به مه به سستی هه لگرتن و پاراستنی)، لی ره وه ئه وه حا لی ده بین (مُسْتَوْدَعٌ) بریتی یه له و شوینهی که شتی تیدا هه لده گیریت به کاتی، تا ئه و کاته ی که لی وهی ده رده هی نریته وه، ده بی ت ئه و شته ی که به ئه مانه ت و به کاتی هه لده گیریت و دوایی وه رده گیریته وه چی بی ت؟!

لی ره دا خوای گه وره با سی دروست بوونی مرۆڤ ده کات (وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ)، که واته ده بی ت ئه و شته ی که هه لگرا وه په یوه ندی به دروست بوونی یه وه هه بی ت، که وه ک و وتمان یه که م قوناغی دروست بوونی کۆرپه له بریتی یه له (نطفة) واته تنوکیک ناو، که له پیاو و ئا فره ته وه ده بی ت، که واته لی ره وه ئه وه تی ده گه ین مه به سستی په ره ردگار بریتی یه له (نطفة) ی مرۆڤ که بنچینهی دروست بوونی مرۆڤه، و ئه م نو تغه یه یه که به کاتی له شوینیکی جیگیر دا هه لده گیریت!

نه گهر بېروانینه نایه تیکي تر که په روه ردگار ده فرمویت: ﴿هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينَ مَنَ الدُّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئاً مَّذْكُوراً﴾ (الإنسان: ۱)، واته: به پاستی ماوه یه کی زور له روزگار به سه ر ئاده میزاددا هات که شتیکی وانه بوو ناو بېریت، لیږدها مه بهستی په روه ردگار هه موو ره گه زی مروؤ قایه تی یه له نه وهی ئاده م وهک (القرطبي) له ته فسیره که ی دا ده لیت، (حِينَ مَنَ الدُّهْرِ) وهک (الآلوسی) موفه سیر ده لیت: بریتی یه له کاتیکی دیاری کراوی که م و نریک، که واته مانای ووردی نایه ته که نه مه یه: هه موو مروؤ قیک کاتیکی زه مه نی نریکی به سه ردا ده روات که شتیکی باسکراو نه بووه، لیږدها ده پرسین: نایا مروؤ پیشتر شتیکی بووه پیش نه وهی که دواپی مروؤ قیکي لی ده رچیت؟

ده لین: به لی، پیشتر (نطفة) بووه پیش نه وهی که دروست ببیت، خوی گه وره ده فرمویت: ﴿أَلَمْ يَكُ لَكَ نُطْفَةٌ مِّنْ مَّنِيَّ يَوْمَ﴾ (القيامة: ۲۷)، واته: نایا کاتی خوی نوتفه یه که نه بووه له به شیکي مه نی یه وه که ده ر ژینرایه شوینی خوی (واته نایا نه وه له سه ره تاوه که دروستمان کرد به شیکي تنؤ کیک ئاو نه بووه)، (القرطبي) یش ده لیت: (لَمْ يَكُنْ شَيْئاً: أي كان شيئاً ولم يكن مذكوراً) به مانای نه وهی که پیشتر شتیکی بووه به لام باسکراو نه بووه و ناوی نه بووه (که نطفة بووه)، له ته فسیری (الکشاف) دا هاتووه: (أي كان شيئاً منسياً غير مذکور، نطفة في الأصلاب) واته: مه بهستی نه وهی که مروؤ پیشتر شتیکی له بیرکراو و باس نه کراو بوو، که نوتفه بووه له پشته کاندا، نه ویش له بهر نه وهی به نچینه ی مروؤ که نوتفه ی پیاو و ئافره ته له بهر بچوکی و نادیاپی باس ناکریت و ته قدیر ناکریت.

نه م مانایه به هیز ده ببیت به نایه تی ﴿ثُمَّ جَعَلْ نَسْلَهُ مِنْ سُلالَةٍ مِنْ مَاءٍ مَّهِينٍ﴾ (السجدة: ۸)، واته: پاشان زنجیره ی نه وه کانی له پوخته ی ئاویکی ساده و

بی نرخه وه به دیهیناوه، که ئاماژه دهدات به وهی بنچینهی مروّقه له ئاوئیکی کهم و لاواز و بی گرنگی به وهیه.

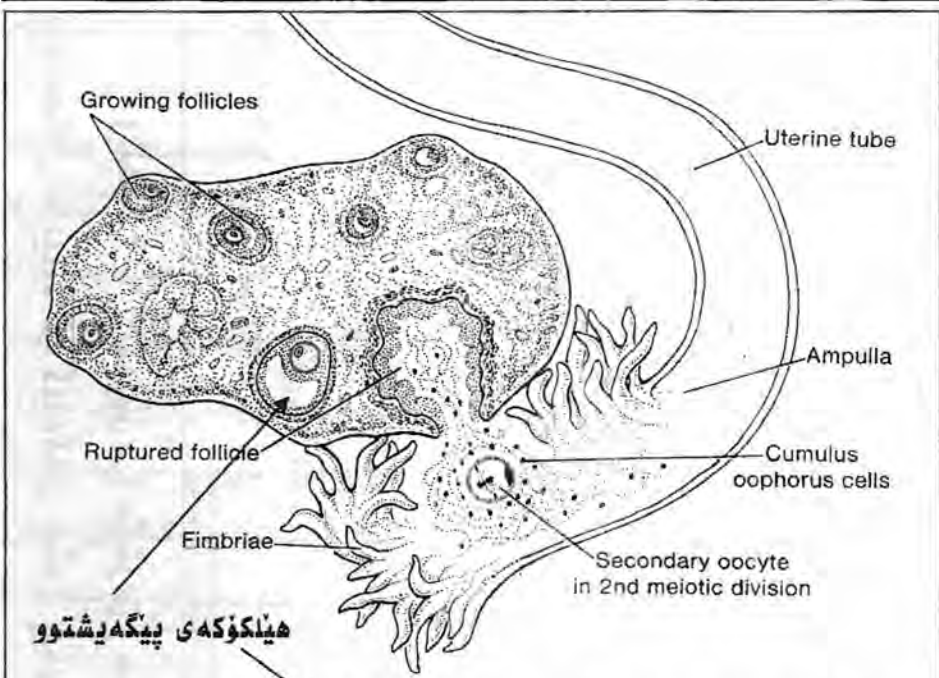
ههروهها ریزبهندی ئایه ته کانیش ئهم بۆچوون و مانایه بههیز دهکات، چونکه دواى ئایه تی ﴿هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينَ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَّذْكُورًا﴾، به کسه ره دهلیت: ﴿إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُّطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَّبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا﴾ (الإنسان: ۲) واته: ئیمه مروّقمان له تنوکیک ئاوی تیکه لا (نطفة امشاج) دروست کردوه، به مه بهستی تاقی کردنه وهی و کردوومانه به بیسه ره و بینهر، که واته لیروه وه دهگهینه ئهو راستی بهی مروّقه پیشتەر (نطفة) بووه پییش ئه وهی که دروست بییت، و تی دهگهین که هه لگیراوه وه که ئه مانه تیک بۆ کاتیکی دیاری کراو پییش ئه وهی که خواى گهوره دروستی بکات، که ئه مه له عه مباره که دا روونادات تا وه کو لیوهی دهرنه چییت.

ئه گهر بییتو مانای هه ردوو ئایه ته که ﴿هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينَ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَّذْكُورًا﴾ و ﴿وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ﴾ کۆیکه ینه وه بهم شیوهیهی لی دیت: به سه ره مروّقدا کاتیکی کهم رۆیوه که شتیکی زۆر له بیرکرا بووه له بهر بچووی و بی نرخه یه کهی، که نطفة بووه و له عه مباریکی جیگیردا هه لگیراوه پییش ئه وهی که خواى گهوره بیکات به ئاده میزادیک (موفه سیره کان کوکن له سه ره ئه وهی که نوتفه ی مروّقه له عه مباریکدا هه لده گیریت به لام له دیاری کردنی شوینی ئهم عه مباره دا جیاوازن)، ههروهها له ئایه ته کانه وه ئه وه تی دهگهین که خواى گهوره نوتفه کان دروست دهکات به ماوه یه کی کهم پییش له دهرچوونیان و پیتاندنیان (بروانه وینه کانی ۲-۶ ، ۲-۷) ، (ههروهها وینه رهنگاوه رهنگه کانی: ۱۴/ه ، ۱۵/ه).

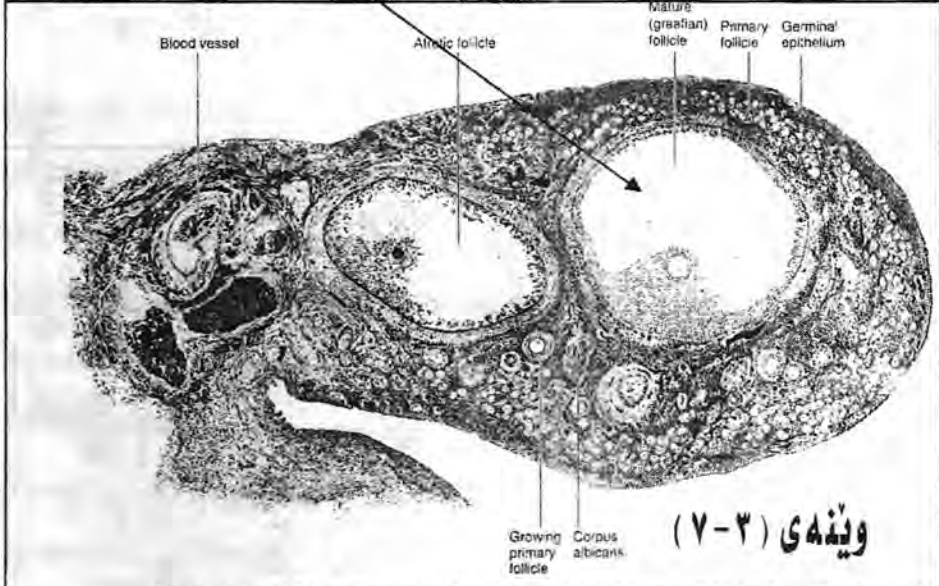

دروست بوونی کۆریه لهی مرۆف له قوناعی سه ره تایی دا (مرحله النطفه)

Relationship of fimbriae and ovary. During ovulation the fimbriae are thought to sweep over the rupturing follicle.

An ovary containing follicles at different stages of development. An atretic follicle is one that is dying by apoptosis, it will eventually become a corpus albicans.

شۆینی دروست کردن و عه بهار کردنی هیناکۆکه کان له نافرته تا که هیناکه دانه کانن

لیره دا ده لئین ئاماژه دان به م راستی یانه له ئایه ته پیروژه کاندایا هاتوو زۆر گرانه که هه موو که سیك بیزانییت (ته نانه ت ئه وانه شی له کۆرپه له زانی دا (شاره زان)، چونکه ئه گهر بشزانیین که مروّقه نوتفه ی هه یه، ئه مه ئه وه ناسه لمینییت که پیش ده رچوونی به ماوه یه که دروست ببییت، یان ئه وه روون بکاته وه که له شوینی کدا هه لده گیرین تا کاتی ده رچوونیان، که واته ئاماژه دان به بوونی ئه م عه مبارانه خوئی له خوئی دا شتیکی زۆر سه رسوریهینه ره، چونکه ئه م عه مبارانه نادیار و شارراوه ن له ناو له شی مروّقا، و پیویست ده کات که له ش توئیکاری بکه یین بو ئه وه ی بوونیان بدوژینه وه.

زانستی توئیکاری نوئی ده رباره ی ئه م عه مبارانه له له شی مروّقا داوا وه به ووردی پیکهاته کانی بو روون کردووینه ته وه، که ئه م شوینانه ن:

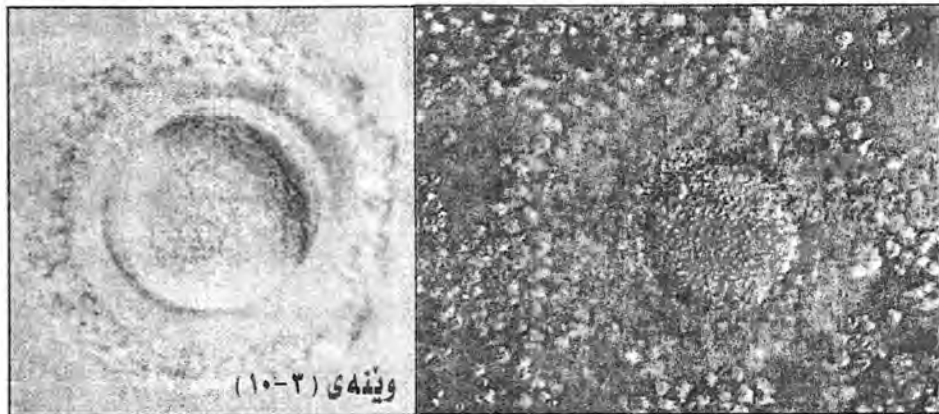
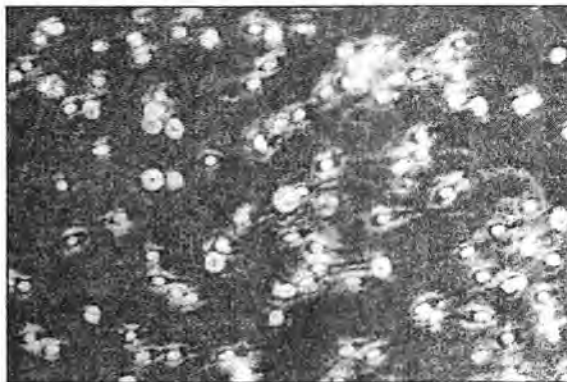
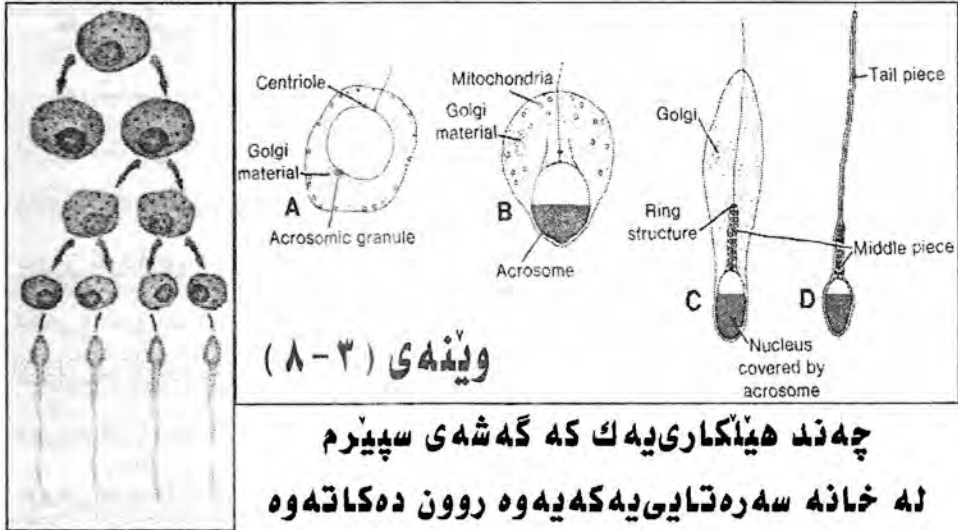
۱- له پیاو دا: گونه کان بریتین له م عه مباره که نوتفه ی پیاو (سپیرمه کان) و خانه پیکهینه ره کانی له خوگرتوو، گونه کان دریزی یان ۵ سم و ئه ستووری یان ۲,۵ سانتیمه تره، و ده کرین به چه ند پلیکه وه (که ژماره یان نزیکه ی ۴۰۰ پله)، و پیکهاتوون له چه ن دین لوه ی پینچاوپینچ (ژماره یان له ۱۰۰۰ دانه زیاتره)، دریزی هر لوه یه که له مانه ئه گهر پینچاوپینچی یه که ی بکریته وه ده گاته مه تریک! له گه ل پینگه یشتن (بالغ بوون) دا سپیرمه کان له خانه ناوپۆشه کانی ئه م لوه لانه وه دروست ده بن، و دوا ی ته واو بوونی دروست بوونیان سپیرمه کان به شه پۆل به مه له کردن ده پۆن بو شوینی هه لگرتنیان له به شیکی گوندا که زۆر پینچاوپینچه و پیی ده ووترییت (البریح Epididymis) که ئه گهر ئه م ییش پینچاوپینچی یه که ی بکریته وه دریزی ده گاتی ۶ مه ترا که واته گونه کان شوینی هه لگرتنی نوتفه ی پیاو (سپیرمه کانن) به گشتی (وینه ی ۳-۶).

۲- له ئافره تدا: هیلکه دانه کان ئه م عه مباره ن، له کۆرپه له ی هه فته دا ژماره ی هیلکوکه کانی ناو هیلکه دانه کانی نزیکه ی (۵ ملیونه)، به لام له کاتی گه شه کردن و گه وره بووندا زوربه ی ئه م نوتفانه له ناو ده چن، که کاتیک

دهگاته ته مه نی ۱۲ سال ئەم هیلکوکانه ته نیا نزیکه ی ۴۰۰,۰۰۰ دانه یان ئی ده مینیت هوه، و له م ژماره یه ش ته نیا ۴۰۰-۵۰۰ دانه یان به درییژی ته مه نی ئافره ته که له هیلکه دانه کانه وه درده چن و که میکیان چانسی ئه وه یان هه یه که بییتینرین، ئەم هیلکوکانه له ناو چه ند تووره که یه کدا ده بن له ناو هیلکه دانه کانا، که گه شه ده کن و تا له کوتایی دا له هیلکه دانه وه درده چن و سه ره تایی بووری منالدا ن ده یان گریته وه، که واته بو مان درکه وت که عه مباری نوتفه ی ئافره ت به شیوه یه کی گشتی بریتین له هیلکه دانه کان (وینه ی ۳-۷).

له م ووتانه وه تی ده گه ین که هه لبراردنی ووشه ی (مستودع: عه مبار) بریتی یه له ئی عجازی کی زانستی، که زانینی پیغه مبه ر ﴿﴾ ئاشکرا ده ییت دربارهی ئه وه ی که نوتفه پیش درچوونی به ماوه یه ک دروست ده کریت، و پاشان له شوینیکی پاریزراوی شارراو دا هه لده گریت، که له گه ل شله ی سپیرمی دا له فه وتان ده پاریزرین تا کاتی درچوونیان، ههروه ها ئه و زاواوه یه ی به کارهاتووه (مُسْتَوْدَع) زور گشتگیره و هه ردوو گونه کان و هیلکه دانه کان ده گریته وه، و ههروه ها ئاماژه ش به وه ده دات که نوتفه کان له شوینیکی پاریزراو دا هه لده گرین وه که ئه مانه تیک بو ماوه یه کی دیاری کراو، که پاشان له کوتایی دا له م شوینانه وه دینه دره وه، به لام ئه وه ی له زانستی ئه مپو دا به کاردی ت که بریتین له ووشه ی (هیلکه دان Ovary) له ئافره تدا و (گون Testicle) له پیاو دا، ئاشکرایه که ته نیا مه به ست پیان ئه وه یه که ئەم دوو ئەندامه نوتفه یان تی دایه، پاک و بیگه ردی بو ئه و پهروه دگاره ی که مروؤی فیری جوانترین دربرین و ره وان بیژی کردووه ﴿الرَّحْمَنُ﴾ {۱} عَ لَمَّ الْقُرْآنَ {۲} خَلَقَ الْإِنْسَانَ {۳} عَ لَمَهُ الْيَآنَ {۴} ﴿﴾ (الرحمن)، واته: خوی میهره بان، کانگای سوز و رحمه ت، قورئانی فیری ئاده میزاد کردووه، هه ر خودا مروؤی دروست کردووه، هه ر ئه ویش فیری دربرین و ره وان بیژی و گوفتار و ئاخوتنی کردووه.

دروست بوونی کۆریه لهی مروڤه له قوناعی سهره تاییدا (مرحله النطفه)

له ئاویکی ده رپه ریوه وه (من ماء دافق):

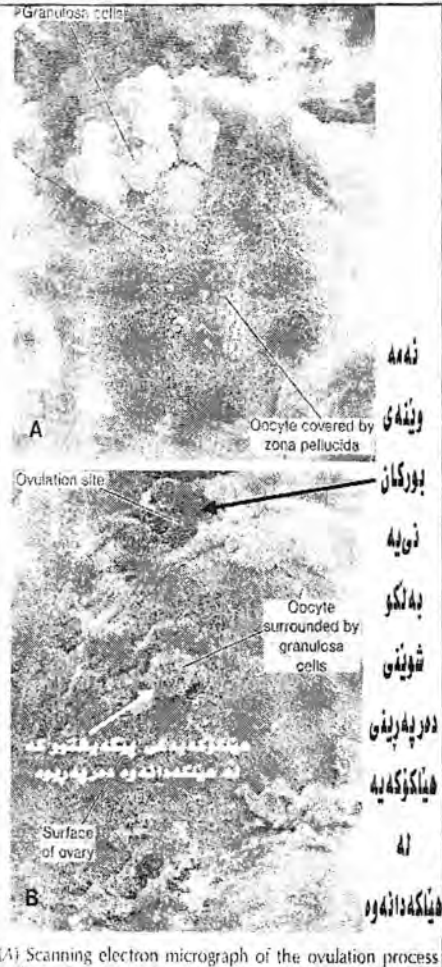
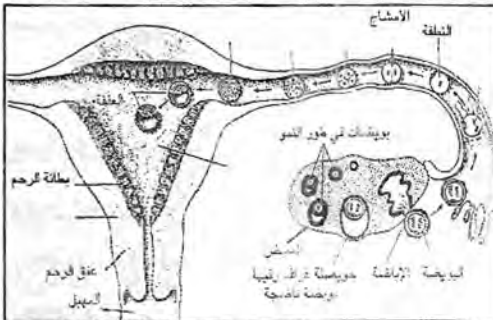
قورئانی پیروز ده فره مویت مرۆڤ له به شیکی ئاویکی ده رپه ریوه وه دروست بووه: ﴿فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ، خُلِقَ مِنْ مَّاءٍ دَافِقٍ، يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ﴾ (الطارق: ۵-۷)، لی ره دا ئه وهی سه رسو پهینه ره ئه وه یه که قورئانی پیروز کرداری ده رچوون و ده رپه راندن ده داته پال ئاوه که خوی و ده یکتا به بکه ر و دروستکه ری جووله، واته ئه و ئاوه خوی هیزی جوولان و ده رپه رانی تی دایه، هه موومان ده زانین کاتی ده رچوونی ئاوه له پیاودا به شیوهی ده رپه راندن ده رده چیت به هوی گرزبوونی دیواری تووره که کانی سپیرم و گرز بوونی ماسولکه کانی ده وری، که رۆلی سه ره کی له م کرداره دا بو کۆئه ندامی ده ماری خۆنه وویست (Autonomic Nervous System) ده بیئت (به هه ردوو به شییه وه: Sympathetic & Parasympathetic)، هه ره ها زانستی نوی ئه مپرو بۆی سه له ماندوین که له ئاوی پیاودا توو (سپیرم Sperms) هه یه که پیویسته ئه م سپیرمانه ش جوولا و زیندوو بن بو ئه وهی پیتاندن روویدات (وینه کانی: ۳-۸، ۳-۹، ۳-۱۱).

هه ره ها کۆریه له زانی نوی ده لیئت: ده ردرای هیلکه دانیش که ئاوی ئافره ته و هیلکه که ی تی دایه (مه به ستمان له و ئاوه نی یه که له کاتی جووت بووندا دیته ده ره وه) به شیوهی ده رپه راندن ده رده چیت و له هیلکه دانه وه به هوی ته قینی تووره که ی گرافه وه هیلکۆکه که ده رده په رپه رته ناو بو شایی سکه وه، ئه مه ش به هوی ئه وه وه یه که تووره که ی گراف شله مه نی یه کی تی دایه که وورده وورده په ستانه که ی به رز ده بیته وه تا ده گاته (۲۰ ملم جیوه)، ئیتر لی ره دا تووره که ی هیلکه که له ته نکترین شوینی دا ده ته قییت و ئه م ئاوه و هیلکه که فری ده داته ناو بو شایی سکه وه، له م کاته دا پله ی گه رمی له شی ئافره ته که به رز ده بیته وه و ئه م ئاوه له لایه ن گهنده پیکانی کۆتایی بۆری منالدا نه وه (Fimbriae) ده گریته وه و ده خریته ناو سه ره تای بۆری منالدا نه وه.

وینهی (۱۱-۳)

هه زان سپیرم دهره خات که به چالاکسی بهکی زۆروه پاش دهر په رانیان مه له ده که ن بۆ که یشتن به هیاکۆکه.

نهه
وینهی
بورمان
نی به
به لکو
شوینی
دهر په رانیان
هیاکۆکه به
له
هیاکۆکه دانوه

هیاکۆکه دواي دهر په رانیان له مهاندانه وه

هیاکۆکه بهکی زۆروه پاش دهر په رانیان مه له ده که ن بۆ که یشتن به هیاکۆکه.

(A) Scanning electron micrograph of the ovulation process

وینهی (۱۲-۲) چهند وینه بهکی راسته وینهی هیاکۆکه که به له پاش دهر په رانیان له هیاکۆکه دانوه له که ن شوینی دهر په رانیان که.

ئەگەر ئەم پەستانە نەبووایە بە هیچ شیوێهێک هێلکەکە نەیدەتوانی لە هێلکەدانەوه بێتە دەروە و خۆی هەنداته سه رهتای بۆری منآدانەوه، و ئەم پەستانە دەیسەلمینیت کە ئاوی ئافرهتیش هەروەک ئاوی پیاو دەرپەریو و جوولآوه (وینەى ۲-۱۲)، و یەکدەگریتهوه له گەل دەرپرینه قورئانی یەکهی کە بە گشتی باسی ئەو ئاوهی کردووه کە مرؤفی لیوه دروست دەبیت (جا ئاوی پیاو یان ئافرهت بیت) کە پێویسته دەرپەریو و جوولآو بیت، هەروەها دەبیت هێلکەکە خوشی جوولآو و دەرپەریو و زیندوو بیت بۆ ئەوهی پیتانندن بە سه رکه وتوویی پروبدات (هەروەها بروانه وینە رهنگاوهنگهکانی: ۱۶/ه، ۱۷/ه، ۱۸/ه).

هەروەها زانراوه کە ئاوی پیاو له گەل ئەوهی کە سپیرمی تێدایه، له پیش سه ری سپیرمهکانهوه چه ند پارچه مایتوکۆندریایهک (Mitochondria) ریز بوون (بروانه وینەى: ۱۹/ه) و ئەم مایتوکۆندریایانەن بە ماله ووزه (Power houses) ناسراون و پرن له ئاویتەى ئەدینۆسینی سى فوسفاتی (ATP)، کە بەخشەری سه رهکی ووزەن و وا له سپیرمهکان دهکەن کە چالاک و جوولآوبن بە بەردهوامی بۆ چه ندين سه عات، هەروەها ئەم ئاوه هەندیک ماددهی تریشى تێدایه کە یارمه تی پیتانندن دەدەن، یه کیک له وانه ماددهی پروستاگلاندینه (Prostaglandin) کە دەبیتە هۆی گرژبوونی منآدان له ئافرهتدا و یارمه تی گەیشتنی تۆوهکان ده دات بۆ شوینی هێلکەکە له سه رهتای بۆری منآداندا، که واته ئەم ماددهیهی له ئاوه که دایه هۆکاری دروست بوونی جوولآوه.

هەروەها له ئاوی ئافرهتیشدا (جگه له هێلکەکە) چه ندين ماددهی تر هیه کە یارمه تی پیتانندن دەدەن، له وانه هەندیک ئەنزیم کە ناوپۆشی منآدان و بۆری یه کهی ده ری دەدەن و وا له تۆو دهکات کە توانای پیتانندن هەبیت بە لابردنی بهرگی بهشی پیشه وهی تۆوه که (واته بهرگی سه ره کهی کە له

پروئتینی شه کردار پیکهاتوه، له هه مان کاتدا ئەم ئەنزیمانە هه لدهستن به لابردنی ئەو خانانە ی که دەوری هیلکه که یان داوه له گه ل لابردنی روپوشه پاریزه ره که ی له به رامبه ر سپی رمه کاند، به مه بهستی ئاسان کردنی کرداری پیتاندن، که واته ئاوی ئافره تیش پره له جووله و جووله دروست ده کات.

پیشتر باسمان کرد که مانای (نطفة) بریتی یه له ئاویکی کم به ئەندازه ی تنوکیک که ئەم وشه یه پراوپر سهره تایی دروست بوونی کورپه له ده گرتیه وه، هه روه ها ئاویکه پره له ده رپه ران و جموجوول له هه ردوو ئاوی پیاو و ئافره تدا و سه لمینه ری زانستی ئەو راستی یه یه که له ئایه ته که ی قورئاندا هاتوه و خوی له خوی دا موعجیزه یه کی گه وره یه.

ئاوی ئافره ت رهنگی زه رده :

له فه رموده یه کی پیغه مبه ردا (ﷺ) ئامازه یه کی سه رسوپهینه ر دراوه که ده فه رمویت: ﴿مَاءُ الرَّجُلِ أبيضٌ وَمَاءُ الْمَرْأَةِ أَصْفَرٌ ...﴾ رواه مسلم، واته: ئاوی پیاو سپی یه و ئاوی ئافره ت رهنگی زه رده، ئاشکرایه که رهنگی توواو (مه نی) ی پیاو سپی یه و بریتی یه له وه ده ردرای زاووزی ی پیاو که لی رده ا پیغه مبه ر (ﷺ) ئامازه ی پیداه، ده بیئت مه به ست له ئاوی ئافره ت که له فه رموده که دا هاتوه ده ردرای زاووزی ی ئافره ت بیئت، که وه ک ووتمان بریتی یه له هیلکه و شله کانی ده ور به ری که به چاو نابینریت، ئەگه ر پروانینه (وینه ی: ۲۰ / هـ) که به ووردبینی ئەلیکترونی گیراوه به ئاشکرا وینه ی هیلکوکه یه کی ئافره ت ده بینین که رهنگه کی زه رده، له هه مان کاتدا کورپه له زانی نوئ بوی روون کردووینه ته وه که کاتیک هیلکوکه و شله کانی ده ته قیته ناو بو شایی سکه وه له پاش خوی له ناو هیلکه دانداندا پاشماوه که ی ده بیئت به ته نی زه رده (الجسم الأصفر Corpus Luteum) که ئەمیش رهنگی زه رده (وینه ی: ۲۱ / هـ)، دیاره وه ک ووتمان ئەم ئاو و ته نانه و رهنگه کانیان به چاو نابینرین و ته نها

دوای دوزینه وهی ووردبینه پیشکه وتووهدکان له سه دهی بیسته مدا په ردهیان له سه ر لبرا، که نامارّه دانی پیغه مبه ر (ﷺ) پیئیان یه کیکه له موعجیزه کانی.

له نیوان دوو به شدا (من بین الصُّلبِ وَالتَّرَائِبِ)؛

هر لهو نایه ته پیروزه ی پیشتردا هاتووهد: ﴿خُلِقَ مِنْ مَّاءٍ ذَافِقٍ، يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ﴾، (التَّرَائِبِ) له زمانی عه ره بی دا به شتیکی تهخت دهو تریّت وهک زهوی تهخت، له فرههنگی (لسان العرب) دا هاتووهد: (وَرَجُلٌ تَرِبٌ: لَازِقٌ بِالتَّرَابِ (ما تستوي حاله مع التراب))، که مبهست پیئ له نایه ته که دا ئیسکه کانی قه فهسی سنگه (په راسووهدکان)، هر له فرههنگی (لسان العرب) دا هاتووهد: (التَّرَائِبِ عظام الصدر: ما بين الترقوة الى الثنودة)، ده ربارهی (الصُّلْبِ) له زمانی عه ره بی دا به مانای برپره ی پشت دیت، له فرههنگی (لسان العرب) دا هاتووهد: (الصُّلْبِ: عَظْمٌ مِنْ لَدُنِ الْكَاهِلِ إِلَى الْعَجَبِ)، له بارهی واتای ئەم نایه ته پیروزه وه (که ده فره مویت: له نیوان برپره ی پشت و قه فهسی سنگ ده رده چیّت) زانایانی راقه دوو رایان هه یه، هه ندیکیان ده لئین که ئەو شته ی له م نیوانه وه ده رده چیّت مبهست پیئ مروّقه به گشتی که له نیوان (الصلب و الترائب) دا دروست ده بیّت، هه ندیک ی تریان ده لئین که مبهستی ئەو ناویه که مروّقی لیوه دروست ده بیّت، به م پیئ یه له م نایه ته پیروزه دا موعجیزه یه کی تر هه یه که ده فره مویت: مروّقه له به شیک ناوی ده رپه ریوه وه دروست ده بیّت که ئەم ناوه له چهند ئەندامیکه وه ده رده چیّت، و ئەم ئەندامانه سه ره تا له نیوان برپره ی پشت و په راسووهدکان (الصلب و الترائب) دا دروست ده بن.

وهک نامارّه مان پیئ دا له فرههنگه کانی زمانی عه ره بی دا (الصلب) به مانای برپره ی پشت (العمود الفقري) دیت، و (الترائب) واته: ئیسکه کانی پیشه وهی سنگی مروّقه (عظام الصدر الأمامي مما يلي الترقوتين) واته په راسووهدکان.

كەواتە ئەوھى تى دەگەين لە ئايەتە پىرۆزەكەوہ وەك ئىعجازىكى نوئى و تەھەددايەك ئەوھىيە كە دەفەرموئىت كۆئەندامى زاووزىي پىياو و ئافرەت سەرەتا لە كۆرپەلەدا لە نىوان بىرپىرەي پىشت و ئىسكەكانى سىنگدا دروست دەبن لە پىشتدا، زانستى ئەمىرۇ دۆزىويەتەوہ كە لە كۆرپەلەدا ئەو خانانەي هىلكەدانەكان لە ئافرەتدا و گون لە پىياودا دروست دەكەن لەگەل ئەو خانانەي كە گورچىلەكان دروست دەكەن لە داھاتوودا سەرەتا لە ناوچەي چىنى ناوھراست (Mesoderm) وە لە كۆرپەلەدا جىا دەبنەوہ و دروست دەبن، كە دەكەونە نىوان چىنى سەرەوہ يان دەرەوہ (Ectoderm) كە ئەمەيان بىرپىرەي پىشت و دەمارە پەتك دروست دەكات لە داھاتوودا، و چىنى خوارەوہ يان ناوھوہ (Endoderm) كە لە داھاتوودا ئىسكەكانى قەفەزى سىنگ (پەراسوۋەكان) دروست دەكات (بىروانە وىنەي رەنگاۋرەنگى: ۲۲ - A / ھ)، ئەم چىنە (چىنى ناوھراست) تەنىكى لىوہ دروست دەبىت كە پىكەئىنەرى گورچىلەكان و گونەكان يان هىلكەدانەكان دەبىت و دەكەوئتە ئەملاولاي بىرپىرەي پىشتى سەرەتايىيەوہ، لەگەل بەرەو پىش چوونى دروست بوونى كۆرپەلەدا ئەندامەكانى زاووزىي مرۇقۇ (ھىلكەدانەكان لە ئافرەتدا و گونەكان لە پىياودا) كە وەك ووتمان سەرەتا لەگەل گورچىلەكانن لە نىكى پىشتى مرۇقۇدا، و پاشان دىنەخوارەوہ بۇ شوئىنى ناسايى خۇيان.

ئەوھى ئەم راستىيەمان بۇ دەسەلمىئىت ئەوھىيە كە هىلكەدانەكان و گونەكان و گورچىلەكانىش راستەوخۇ لە لايەن خوينبەرى گەورە يان شاخوينبەرەوہ (Aortic Artery) خوينيان بۇ دەچىت لە شوئىنىكى نىوان ھەردوۋ گورچىلەكانەوہ، ھەرەوھا لە لايەن دەمارى دەيەمى سىنگ (كە لە دىرکە پەتكى پىشتەوہ لە نىوان بىرپىرەي دەيەم و يانزەيەمەوہ دەردەچىت) لە مېشكەوہ دەماريان بۇ دەچىت، كە ھەموو ئەم دەمار و خوينبەرانە لە ناوچەي ناوھراست لە نىوان بىرپىرەي پىشت و قەفەزى سىنگدا شوئىنى خۇيان ۋەردەگرن (بىروانە وىنەي ۲-۱۳) و ھەرەوھا (۲۲ - B / ھ).

له نایه تیکی تریشدا
 نامارژه یهک بو ئهم
 راستی یه هاتوو ه که
 خوای گه وره
 ده فه رمویت: ﴿وَإِذَا أَخَذَ
 رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ
 ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ
 عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتَ بِرَبِّكُمْ
 قَالُوا بَلَىٰ شَهِدْنَا أَن تَقُولُوا
 يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا
 غَافِلِينَ﴾ (الأعراف: ۱۷۲).

واته: پهروه ردگار
 پیشتی پیش دروست
 کردنی مروّقه کان
 له پشستی باوکیان (واته
 دروست دهبن) پهیمانی ئی وهرگرتن که دان بهودها بنین که (الله)
 پهروه ردگاریانه، نه وانیش بهگشتی ووتیان به ئی پهیمان و شایه تی
 ده دهین... که وابزانم نامارژه یه کی روونی تی دیایه بو نه وهی له پشته وه
 بنچینه ی مروّقه و خانه کانی زاووزی یه تی.

ههروه ها له فهرموده یه کی پیغه مبه ریشدا ﴿﴾ نامارژه بو ئهمه کراوه:
 ﴿عَنْ عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا) قَالَتْ: دُعِيَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِلَى جَنَازَةِ
 صَبِيٍّ مِنَ الْأَنْصَارِ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ طُوبَى لِهَذَا عُصْفُورٍ مِنْ عَصَافِرِ الْجَنَّةِ لَمْ يَعْمَلْ

معجزة الماء الدافق والصلب والترائب

الصلب: انما هو الحبل الذي يربط الجنين في البطن والسرطان الذي يربطه بالصدر والخصيتين في الرجلين.

بِالْعِلْمِ تَسْطَعُ الْآيَاتُ

قال الطبري: (اختلف أهل التأويل في معنى الترائب، فقال بعضهم: الترائب موضع القلادة من صدر المرأة. وقال الآخرون: الترائب ما بين المتكئين والصدر. وقال الآخرون: هو البدن والرجلان والعينان. وقال الآخرون: يخرج من بين صلب الرجل ونحره، وقال آخرون: هي الأضلاع التي أسفل الصلب. وقال الآخرون: هي عصارة القلب.)

وما ان اخترعت المظاهر حتى بدت معجزة كبرى في كتاب الله تعالى، ان الماء الدافق سواء في الرجل أو في المرأة انما يخرج متخلصا بالاستعانة بالصبر والمقدرة لمبيد الصلابة والخصبية، النازلة منهما من بين الصلب والترائب (مكان الكليتين) بالتدرج أثناء فترة الحمل حتى تستقر الخصيتان والبايض في مكانهما الجديد أسفل البطن. وانه العلم اليلخ الذي لم يكن أحد يدري عنه شيئا قبل مائة عام عددا. سلوهم: من الذي أعطاه محمد صلى الله عليه وسلم في الزمن الأول.

يقول الله تعالى:

﴿...﴾

(سورة النساء: ۱۶۶)

وئذی (۲-۱۲): وئذیه کی توینکاری نه و خوینبه ره و خوینبه نه ره ی که
 خوین دهبن بو گوذه کان، ده بین راسته و خو له خوینبه ره و خوینبه نه ره
 گه وره وهرگیان که ده گوذه نیوان بربره ی پشت و په راسووه کانه وه
 پيش دروست بوونی مروّقه کان بهگشتی که پاشان له پشستی باوک و دایکه وه
 دروست دهبن) پهیمانی ئی وهرگرتن که دان بهودها بنین که (الله)
 پهروه ردگاریانه، نه وانیش بهگشتی ووتیان به ئی پهیمان و شایه تی
 ده دهین... که وابزانم نامارژه یه کی روونی تی دیایه بو نه وهی له پشته وه
 بنچینه ی مروّقه و خانه کانی زاووزی یه تی.

السُّوءَ وَلَمْ يُدْرِكْهُ، قَالَ: «أَوْغَيْرَ ذَلِكَ يَا عَائِشَةُ! إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ لِلْجَنَّةِ أَهْلًا خَلَقَهُمْ لَهَا وَهُمْ فِي أَصْلَابِ آبَائِهِمْ» ﴿رواه مسلم، واته: عائیشهی دایکی ئیمانداران ده لیت: (پیغه مبهردا)﴾ بانگرا بو ناشتنی مندالیکی پشتیوانان، منیش و وتم: ئهی پیغه مبهردی خودا خوش بهختی بو ئهم منداله که چوله که یه کی بهه شته، نه خراپه ی کردوو و نه خراپه ی دیوه، ئه ویش فهرمووی: هر ئه وه یه ئهی عائیشه، خوی گه وره بریاری داوه که کئی خه لکی بهه شته بو هه موو که سینک هر له و کاته ی که له پشتی باوکیان دان.

که واته له کو تایی دا ده گینه راقهی دروستی ئایه ته پیروژه که که مه بهست پی ئی ئه وه یه: بنچینه ی مروّقه له شوینیکه وه درده چی ت که ده که ویته نیوان بربره ی پشت و په راسوو ه کانه وه، و دوایی له ری ئی ئاویکی دره پر یوه وه که له گونه کان و هیلکه دانه کانه وه درده په ری ت دروست ده بی ت.

به راستی ئامازه یه کی سه رسو په ی نه ر و پر له ئی عجازه، چونکه کئی له سه رده مه ی پیغه مبهردا ﴿﴾ به خه یالیشیدا ئهم شتانه ده هاتن که گونه کان و هیلکه دانه کان له پشته وه دینه خواره وه و خوړاک و پیویستی یه کانیشیان هر له هه مان شوینه وه بو دیت، که له گه ورده دا وه ک بو هه مووان ئاشکرایه له خواره وه ن و دوور له په راسوو و بربره ی پشتن؟!

به م شیوه یه راستی یه زانستی یه کان و ئایه ته کانی قورئان یه که ده گرنه وه، که هیچ سه یر نی یه چونکه دروست که ری ئهم راستی یانه هر ئه وه که قورئانی پیروزی شی بو ناردووین به پیغه مبهردا ﴿﴾: ﴿أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ﴾ (الملك: ۱۴).

لیکدانه وهیهکی نوئی بۆ ئایهتی (يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ):

(د. داود سلمان السعدي) له کتیبی (أسرار خلق الإنسان-العجائب في الصلب الترائب) دا بۆچوونیکی تری هیناوه ده باره ی ئەم ئایه ته که پیم بۆچوونیکی جوانه و ده توانین زیادی بکهین بۆ بۆچوونه کانی پیشتر له سه ره مانای ئەم ئایه ته، (د. السعدي) ده لیت:

زانایانی ته فسیری پیشین هه موویان و توویانه که (الصلب) مه به ست پی ئی چه ند بربره یه کی پشته و (الترائب) چه ند په راسوویه کی سنغه، ده لیت که ئەوه ی لیروهه ده رده چیت بریتی یه له ئاوه ده رپه رپوهه که و ئەم دوو شوینه سه رچاوه ی ئاوه که ن؟! به لام زانستی نوئی ئەم ته فسیره ره ت ده داته وه و شوینی ده رچوونی ئاوی پیاو و ئافره تی بۆ روون کردووینه ته وه، هه ربۆیه (شیخ محمد مصطفى المرافي) له ته فسیره که ی دا ده لیت: ئایه تی (الصلب والترائب) زۆریک له زانایان و موفه سیرانی سه رسام کردووه و چه ن دین لیکدانه وه یان بۆ کردووه (هه ر که سه و به پی ئی زانیاری خوئی)، که زۆریک له و رایانه دووره له تیگه یشتنی راست و رایه کی دامه زراو.

(د. السعدي) به رده وام ده بیئت له قسه کانی دا و ده لیت: له سه رده می ئەم پڕۆشماندا پزیشکه موسولمانه به ریزه کان زۆر هه ولیانداوه بۆ راقه کردنی ئایه تی (الصلب والترائب) به پشت به ستن به راستی یه کانی زانستی نوئی، ئەوه بوو زۆریان گه یشتنه ئەو رایه ی که ئەم ده رچوونی ئاوه له (الصلب والترائب) وه مه به ست پی ئی له کۆرپه له دایه، که سه لماوه له کۆرپه له دا سه ره تا ئەندامه کانی زاووزی (گونه کان و هیلکه دانه کان) له پشتدا و له شوینیکی نیوان بربره ی پشت و په راسوو هکاندا دروست ده بن، هه روه ها هه ندیکی تریان به وه راقه یان کردووه که مه به ستی ئایه ته که بریتی یه له مروّقه به گشتی که کۆرپه له که ی له نیوان بربره ی پشت و په راسوو هکاندا دیته ده روه و له دایک ده بیئت (بروانه وینه ی ۳-۱۴).

خویندا (واته له پوختهی ئەم دووانه وه) شیریکی پاک و بیگهره و خویش و به تام به رهه م دهینین ..... که واته مه بهستی ئایه ته که ئەوه یه که له پیکهینه رهکانی خوین و کوئنه نامی ههرسی یه وه ئەم شیره پوخته دهردهینریت و پالفته دهکریت، نهک له ناوچه یه کی نیوانیان وه که ئەمه مانایه کی راست نی یه و زانستی سهلمینراو رهتی دهکاته وه، ههروه ها له ئایه تیکی تر دا ده فره مویت: ﴿أَنْزَلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ مِنْ بَيْنِنَا...﴾ (ص: ۸)، واته: بیباوه ران پئیان ناخویش بوو که پیغه مبهه ر (ﷺ) له نیو ئەواندا هه لبریز دراو ه بو پیغه مبهه رایه تی، نهک به مانا حه رفی یه که ی که ئەوه یان پئی ناخویش بیته که له شوینیکی نیوان ئەواندا وه حی بو هات بیته؟!

ههروه ها له فره مووده ی پیغه مبهه ریشدا (ﷺ) نمونه مان هیه که پشگیری ئەوه بکات که له پوخته ی پشتی مرۆڤه وه کۆریه له که ی دروست ده بیته، وهک ئەو فره مووده به ناوبانگه ی که دهر باره ی بیباوه رانی مه که که که ئازاریان دها پیغه مبهه ر (ﷺ) فره مووی: ﴿بَلْ أَرْجُو أَنْ يُخْرِجَ اللَّهُ مِنْ أَصْلَابِهِمْ مَنْ يَعْبُدُ اللَّهَ وَحْدَهُ لَا يُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا﴾ متفق علیه، واته: من ئومیدم وه هایه که له پشتی ئەمانه وه خوای گه وه نه وه یه ک دروست بکات و دهر بهینیت که پهروه ر دگار ببه رستن و هاوه لی بو دانه نین.

که واته پوخته ی ئەم رایانه دهگینه ئەوه ی که (الصلب والتراثب) وهک سه رچاوه یه کی حه قیقی دیاری کراوه بو ئەو ئاوه ی که کۆریه له ی مرۆڤی لیوه دروست ده بیته، و له پوخته یه کی ئەم دووانه وه یه که ئاوه که دروست ده بیته، ئەمه رای زۆریک له موفه سیره پیشینه کانه وهک له (الحسن البصری) یه وه دهگیره نه وه (که القرطبی له ته فسیره که ی دا ئەم رایه ی هیناوه) وتوویه تی: ئەم ئاوه له پشت و په راسووی پیاو و پشت و په راسووی ئا فره ته وه دهر ده چیته ..... که (الالوسی) یش له ته فسیره که ی دا هه مان رای هیه.

لیږه دا تووشی کیشیه کی تر دهبینه وه که نیمه نه مړو دزانی و زانستی نوئی بوی سه لماندوین که ناوی پیاو له گونه کانه وه، و ناوی ئافره تیش له هیلکه دانه کانه وه دروست دهن، نه که نه وهی له (الصلب والترائب) وه دربهینرین و پوخته بکرین، که واته دهبیت هردوو ووشه ی (الصلب والترائب) وه که نمونه و نوینه ریک (کناية) هینرابینه وه بو شتیکی گه وره تر که هه موو مړوځ خویه تی، واته له بری له شی ئاده میزاد هه مووی.

ئهمه ش رایه که که هندی که له زانایان و موفه سیران به ووردبینی و دوربینی خوین پیی گه یشتوون، له وانه (شیخ محمد عبهده) له (ته فسیری جزمی عم) دا ده لیت: { (الصلب) وه که نمونه هینراوه ته وه و مبهست پیی پیاوه، و (الترائب) یش مبهست پیی ئافره ته { واته هه موو مړوځه که یه، هه روها (شیخ حه سه نین مه خلوف) له ته فسیره که ی دا (صفوة البیان لمعانی القرآن) ده لیت: (الصلب والترائب) له بری هه موو له ش به کار هینراوه، و درچوونی ناوی درپه ریو له نیوان پشت و په راسووی هه ریه که له ئافره ت و پیاو مبهست پیی نه وه یه که نه دنامه کان و هیزه کانی له شی هردوو کیان به شداری ده که ن و هاوکاری ده که ن له دروست کردنی نه و ئاوه ی که سه رچاوه ی زاووزی مړوځه.

له لایه کی تره وه نیمه نیستا دزانی که نهینی دروست بوونی مړوځ و شیفره ی پیکه اتنی له مادده ی بو ماوه یی و جینه کانی سه ر کرومؤسومه کاندایه، که واته ده توانین بلین: کرومؤسومه کان ته عبیر له هه موو له شی مړوځه کان (به پیاو و ئافره ته وه) ده که ن، و مبهستی ئایه ته پیروزه که له (الصلب والترائب) دا بریتی یه له (کرومؤسومه کان)، که واته مانای ئایه ته که بهم جوړه ی لی دیت: مړوځ له ئاویکه وه دروست دهبیت (له پیاو و ئافره تدا) که پوخته ده کریت و درده هینریت له کرومؤسومه کانی یه وه (بروانه وینه ی: ۲۴/ه).

لیڤه‌دا پرسیاړیک دیته پېشه‌وه: ئەگەر مەبەستی پەروەردگار له (الصلب والترائب) ئەمە بووایه ئەی بۆ بە ئاشکرا ئەمە‌ی نەفەرموو خۆ پەروەردگار ئاگادار و زانایه به هەموو شتی‌ک؟! ئیمەش دەلێن له زەمانی هاتنه خوارە‌وی قورئاندا ماددە‌ی بۆماو‌هیی و کرۆمۆسۆمە‌کان به هیچ شیۆه‌یه‌ک نەبیسترا‌بوون و نەزانرا‌بوون، و قورئان به شیۆه‌یه‌ک هاتۆته خوارە‌وه که هەموو کەسی‌ک ئی‌ی تی‌بگات، بۆیه هیئانی زاراو‌ه‌ی وه‌ک (کرۆمۆسۆمە‌کان) شتی‌کی به‌جی نەبووه بۆ ئەو سەردەمه، و خە‌لکی ئاماده نەبوون بۆ زانی‌نی یاسا‌کانی زاووزی و بۆماو‌ه‌زانی که پاشان پەردە له‌سه‌ریان هە‌لمآ‌را.

نموونه له‌سه‌ر به‌کاره‌یانی له‌بری (کنایه) له قورئاندا زۆره، ئەوه‌تا خوای گه‌وره هەر له نایه‌ته‌کانی کۆرپه‌له‌زانی‌دا چه‌ندین ناوی تری هیئاوه بۆ ناساندنی قۇناغه‌کانی گه‌شه کردنی کۆرپه‌له وه‌ک (نطفه): که بریتی‌یه له تنۆکی‌ک ئاو که وه‌سفی سه‌ره‌تای کۆرپه‌له‌ی پیکراوه، علقه: واته پارچه‌یه‌ک خوینی هه‌لواسراو و ناوی کریمی‌کیشه که وه‌سفی قۇناغی‌کی تری پیکراوه، له هه‌مووی دیارتر بریتی‌یه له وشه‌ی (مضغه) که پێشتر له زمانی عه‌ره‌بی‌دا نەزانراوه و به مانای پارچه‌یه‌ک گوشتی جووراو دیت که ئەمیش قۇناغی‌کی تاییه‌تی گه‌شه‌ی کۆرپه‌له‌ی پێ‌وه‌سف کراوه (...))، ده‌توانین بلێن هه‌ردوو وشه‌ی (الصلب والترائب) ی‌ش به‌کاره‌ینراون بۆ ناوانی شتی‌ک که پێشتر نەزانراوه (واته کرۆمۆسۆمە‌کان) و ناوی هاوشیۆه‌ی نەبووه.

ئەگەر بگه‌رپین‌ه‌وه بۆ فەره‌ه‌نگه‌کانی زمانی عه‌ره‌بیش له مانای (الصلب)‌دا پشتگیریمان ده‌ست ده‌که‌وێت بۆ ئەم بۆچوونه، یه‌کی‌ک له خویندنه‌وه‌کانی وشه‌ی (الصُّلب) له قورئاندا بریتی‌یه له (الصُّلب) که بریتی‌یه له خاچه‌کان که کۆی (خاچ)ه‌یان هەر شتی‌ک که له دوو هینلی یه‌کتربری ئەستوون پیک بی‌ت (†)،

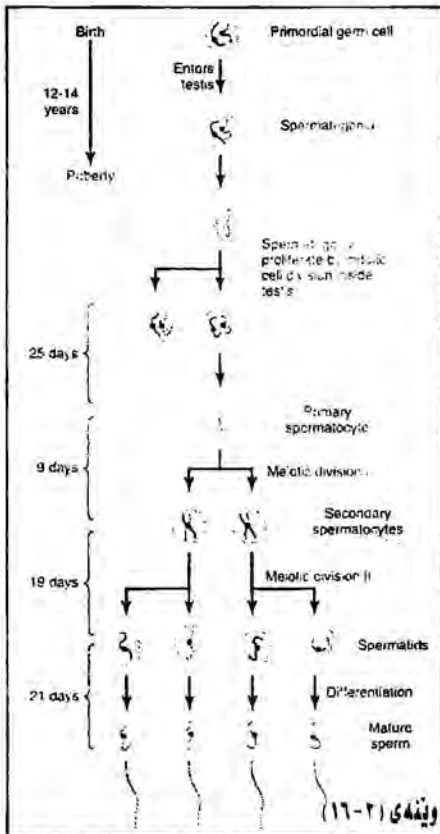
که نه گهر بپروانینه وینه کرۆمۆسۆمه کان ده بینین به ته و اه تی له شیوهی (الصُّلب) دان واته له دوو هیلی یه کتر بپیکهاتون (بپروانه وینهی ۳-۱۵)، ههروهها ووشه ی (الصُّلب) له زمانی عه ره بی دا مه به ست پی ی بنچینه و بنه په تی شتی که (الأصل واللّب والجوهر)، وهك عه ره ب ده لّین (لندخل فی صلب الموضوع) واته: با بچینه بنچ و بنه وانی باب ته که وه، بنچینه و بنچ و بنه وانی مرۆقیش له ناو کرۆمۆسۆمه کاندایه.

که واته به کورتی رای (د. داود سلمان السعدي) ئه وه یه که مه به ستی پهروه ردگار له ئایه تی (يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ) ئه وه یه که بنچینه ی مرۆڤ له پال فته یه کی پشت و په راس ووه کانه وه ده ره ده چیت و مه به ست له ووشه کانی (الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ) که وهك (کنایه) به کارهاتون بریتی یه له کرۆمۆسۆمه کان، که واته ئه و ئاوه ی که ده ره ده چیت و بنچینه ی مرۆڤه به هوی کرۆمۆسۆمه کانه وه ده رچوه.

کرۆمۆسۆمه کانی ش بریتین له و دروستکراوه سه مه ره و عه جیبانه ی که نه ئینی دروست بوونی مرۆڤ و هه موو سیفات ه کانی تی دایه، و له چه ند یه که یه کی بۆما وه یی پیکهاتون که پی یان ده ووتریت جینه کان، و له هه موو ۶ کرۆمۆسۆمه که ی پیکهینه ری خانه کانی له شدا نزیکه ی ۳ ملیار جین هیه که هه ره یه که یان تایبه ته به سیفه تیك و ورده کاری یه کی له ش یان نه خو شتی یه کی دیاری کراو، وهك ووتمان له هه موو خانه یه کی له شدا ۶ کرۆمۆسۆم هیه، زانایان ده لّین نه گهر بیتو پینچا و پینچی و لوول خواردنی ئه م کرۆمۆسۆمانه ی هه موو خانه کانی له ش بکه ی نه وه و بیان ده ی له یه ک، ئه و دریزی یه که یان ده گاته ۶ × ۱,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰ مه تر، که ده کاته ماوه ی ۸,۰۰۰ جار چوون و هاتن له نیوان زهوی و مانگدا!!.

له هه موو ناوه که وه (نطفة) که وه کۆرپه له دروست نابیت :

- خوای گه وه ده فه رمویت: ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِّن طِينٍ﴾ (المؤمنون)، السلاله: بمعنی الخلاصة المستخلصة. واته: ئیمه مرۆقمان له پوخته یه کی پالفته کرا وه دروست کرد وه که سه رچا وهی سه ره کی یه که م جاری له گله وه بو وه، هه ره ها له ئایه تیکی پیروزی تریشدا ده فه رمویت: ﴿الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنْسَانِ مِن طِينٍ، ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِن سُلَالَةٍ مِّن مَّاءٍ مَّهِينٍ﴾ (السجدة: ۷-۸)، واته: ئه وه په ره درگا ره هه موو شتیکی به وورده کاری ته وا وه دروست کرد وه و مرۆقیشی یه که م جار (واته ئاده می باوکی

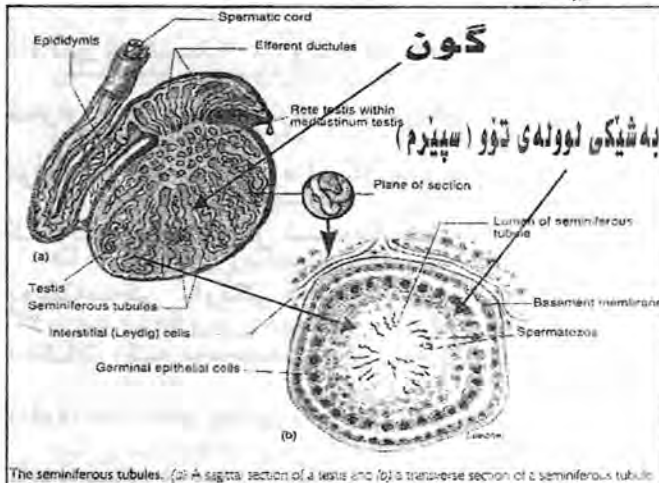
ده م هیلکاری به گه شه کردنی سپرم به پنی ته مهن له ئیرینه دا روون ده کات وه

مرۆقه کان) له سه ره تا وه له گل دروست کرد و پاشانیش نه وه کانی له پوخته یه کی ئاو یکی که مه وه دروست ده کات (که مه به ستی ئاو ی پیا و ئا فره ته)، ئه وه پیتی (ممن) هی له ئایه ته که دا هه یه زانیانی زمانه وانی ده لین بو (تبعیض) ه واته بو به ش کردنه که واته مه به ستی ده سه ته واژه ی (من ماء مهین) نه وه یه: (له به شتیکی نا وه که مه که وه دروست ده بیت).

به هو ی یه کگرتنی تووی پیا و هیلکه ی پینگه یش تووی ئا فره ته وه هیلکه ی پیتینرا و (زایگوت Zygote) یان کۆرپه له دروست ده بیت، به لام با باش بزاین ته نها له یه ک تووی پیا و

دروست بوونی کۆرپه لهی مرۆڤ له قوناخی سه ره تایی دا (مرحلة النطفة)

(یهك سپیرم) و یهك هیلکۆکهی ئافره ته وه ئه و کۆرپه له یه دروست ده بیئت،
 ئه مه راستی یهکی زانستی سه لمینراوه له رۆژگاری ئه مپروماندا، که ده بیئتین
 پیغه مبه ر (ﷺ) له فه رموده یه کی پیروزی دا هه مان راستی دوویات
 کردووه ته وه که ده فه رمویت: ﴿مَا مِنْ كُلِّ الْمَاءِ يَكُونُ الْوَلَدُ﴾ (رواه مسلم ۲-۱۰۶۴).
 واته: له هه موو ئای پیاو وه مندال دروست نابیئت (که واته له به شیکی
 ئاوه که وه کۆرپه له دروست ده بیئت).

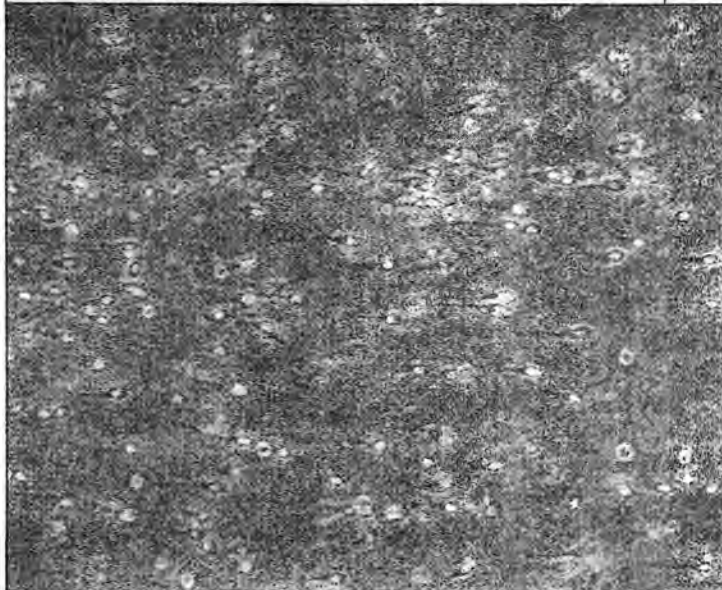
The seminiferous tubules. (a) A sagittal section of a testis and (b) a transverse section of a seminiferous tubule.

وینده ی (۳-۱۷)

له م کارگه بیوو چانه دا

رۆژانه به ملیونه ها

سپیرم به ره هم دیت !!

له ناو ۵ ملیون

له م سپیرمانه دا

ته نه ها یه ک دانه

چانسی نه وه ی

هه یه له گه ن

هیلاکۆکه که دا

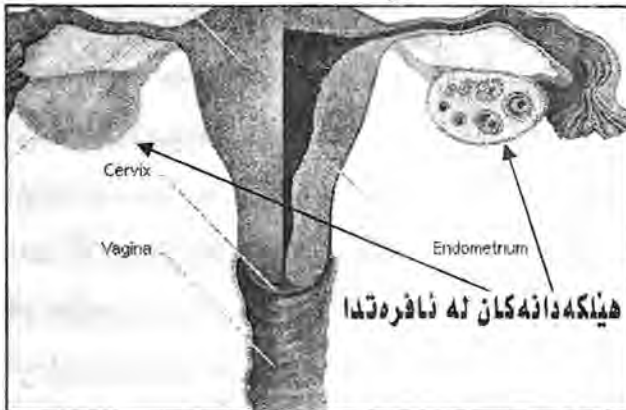
یه کبگریت و

زایگۆت

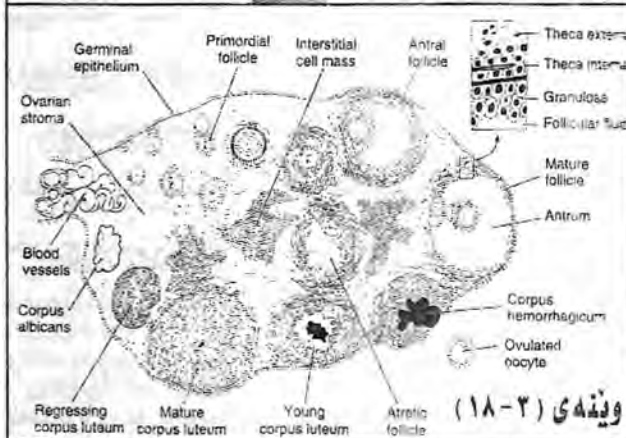
دروست بکه ن !!

دروست بوونى كۆرپەلەي مەۋقە لە قۇناغى سەرەتايىدا (مرحلة النطفة)

پاك و بېگەردى بۇ پەرودىگار و پېغەمبەرە بەرپىزە راستگۇ و دەست پاكەكەي، زانستى نوئى سەلماندوويەتى كە لەھەموو ۱سم ۳ لە ئاوى پياودا نىكەي ۸۰-۱۲۰مليۇن تۆۋ (سپىرم)ھەيە، واتە ھەموو پياويك لەكاتى كاريكى جنسىدا نىكەي ۵۰۰مليۇن تۆۋى دەيىت، كە لەناو ئەم ھەموودا تەنھا يەك دانەيان ھەلى ھەيە بۇ ئەۋەي كە لەگەل ھىلكەكەدا يەكبگريت و ھىلكەي پىتتىنراو (Zygote) دروست بكات، كە ئەم پىتاندنە لە سەرەتاي بۆرى ھىلكەدان (Fallopian Tube)دا روودەدات (ۋىنەكانى ژمارەي ۲-۱۶، ۲-۱۷)، كە واتە لە ھەموو ئاوى پياۋەكەۋە كۆرپەلە دروست نايىت.

ھەرۋەھا لە ئافرەتیشدا ھەموو مانگىك ھەزاران ھىلكۆكە چالاک دەين لە ھەردو ھىلكەدانى ئافرەتدا و لەناو ھەمووياندا تەنھا يەك دانەيان پىدەگات و ھىلكەي پىگەيشتوۋى ئىدروست دەيىت (ۋىنەي ۳-۱۸)، ئەۋانى تر دەپووكىنەۋە و ئەم ھىلكە پىگەيشتوۋە دەتەقىتە ناو بۆشايى سك، و پاشان دەچىتە ناو سەرەتاي بۆرى

لەناو ھەزاران ھىلكۆكە كە ھەموو مانگىك چالاک دەين تەنھا يەك دانەيان چانسى ئەۋەي ھەيە پىدەگات و دەرپەرىتە سەرەتاي بۆرى مئالدىن

منالدان، و به بوونی توو یه کگرتن له نیوانیاندا رووده دات و هیلکهی پیتینراو، پاشانیش کۆریه له دروست ده بیئت، که ته نها یهک توو بو ئه م کرداره پیویسته، دوایی کۆریه له که ده چیتته ناو منالدان و جیگیر ده بیئت، به راستی پیغه مبهری خودا راستی فهرمووه که: له به شیکی ئاوی پیاو ههروه ها به شیکی ئاوی ئافره تیش مندال دروست ده بیئت.

- نایه تیکی پیروزی قورئانیش هه مان راستی باس کردووه که ده فه رمویت: ﴿أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى، أَلَمْ يَكُنْ نُطْفَةً مِنْ مَنِيٍّ يُمْتَنَى، ثُمَّ كَانَ عَاقِبَةً فَخَلَقَ فَسُوَّى، فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنثَى، أَلَيْسَ ذَلِكَ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَنْ يُحْيِيَ الْمَمُوتَ﴾ (القيامة: ۳۶-۴۰)، واته: ئایا ئاده میزاد واده زانیت هه روا وازی ئی ده هینریت به خو پرای (واته لیپرسینه وهی نابیئت)؟! باشه، ئایا کاتی خو ی نوتفه یه که نه بووه له به شیکی مه نی یه وه که ده رزئینرایه شوینی خو ی (واته ئایا ئه وه له سه ره تاوه که دروستمان کرد به شیکی تنوکیک ئا و نه بووه)؛ که ئه ندازه مان بو دانا و تقدیر مان کرد، له م نایه ته پیرو زه دا سی موعجیزه هه یه که یه که میان وه کو باس مان کرد ده فه رمویت (نُطْفَةً مِنْ مَنِيٍّ) واته نوتفه یه که بووه که له به شیکی توو (مه نی) یه وه دروست ده بیئت، ههروه ک پیشتتر ئا ماژه مان پی دا ئه و پیتی (مَنْ) ه ی له نایه ته که دا هه یه زانایانی زمانه وانی ده لئین بو (تبعیض) ه واته بو به ش کردنه، که واته له به شیکی مه نی یه که وه ده بیئت.

ووشه ی (مَنِيٍّ) وه ک له فه ره نکه کانی زمانی عه ره بی دا هاتوو به مانای (القدر) واته ئه ندازه هاتوو، (تَمَنَّيْتُ الشَّيْءَ أَي قَدَّرْتَهُ، وَاسْتَمْنَى أَي اسْتَدْعَى خُرُوجَ الْمَنِيِّ) واته (تَمَنَّيْتُ) به مانای: ئه ندازه م بو دانا دیت ههروه ها به مانای ده ره یانیش دیت^(۱)، که واته مانای ووشه ی (يُمْنَى) له نایه ته که دا ده بیئته: (تَقْدِيرٌ)، واته بنچینه ی مروّقه له به شیکی تنوکیک ئاوه وه ده بیئت که کاتیک ده رده چیت ئه ندازه ی بو داده نریت (بۆ روونکردنه وه بپروانه وینه ره نگا وره نکه کانی: ۲۴/ ۵، ۲۵/ ۵).

(1) پروانه فه ره نگی (لسان العرب)، له ژنر باب ته ی (مَنِيٍّ).

ئیعجازی دووم ههروهك پيشتریش باسماں کرد ده فره مویت منداڵ به ره می ههردوو دایک و باوک، ئیعجازی سی یه له نایه تی (۳۹) دایه که ده فره مویت: ﴿فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنثَى﴾، ده فره مویت ئی مه هه ره له و تۆوه ی پیاوه وه نیڕ و می ی کۆریه له که دیاری ده که یں، که ئه وه هائهی له ووشه ی (منه) دایه ده که پریته وه یۆ ووشه ی (منی) واته به دلناییی یه وه بزانی که: نیڕ و می ی کۆریه له به هو ی (منی) واته تۆوی پیاوه وه (سیپیرمه کانه وه) دیاری ده کریت.

ئهم راستی یه زانستی یه زۆر نو ی یه و زانستی کۆریه له زانی بو ی ده رکه و تووه که له مرۆڤدا دوو جوړ کرۆمۆسۆمی جنسی هیه (کرۆمۆسۆمه کان بریتین له و ته نۆلکانه ی که هه موو سیفا ته کانی بو ماوه یی مرۆڤیان تی دایه و له هه موو خانه کانی له شدا هه ن له ناو ناوکی خانه که دا، و دوو جوړیان هیه: (کرۆمۆسۆمی له شیی و کرۆمۆسۆمی جینسی))، له هه موو خانه یه کی ئاسایی له شدا ژماره ی ئهم کرۆمۆسۆمانه بریتی یه له ۴۶ دانه، یان ۲۳ جووت، که ۲۲ جووتیان کرۆمۆسۆمی له شین و یه ک جووتیان بریتین له کرۆمۆسۆمی جینسی.

له کاتی دروست بوون و جیا بوونه وه ی خانه کانی زاووزی دا (که بریتین له تۆوه کان له گوندا له پیاو دا، و هیلکو که کان له هیلکه دانه کانی ئافره تدا) بینراوه خانه کانی زاووزی ی پیاو که له گوندا دابه ش ده بن و جیا ده بنه وه، و سه ره نجام تۆو (سیپیرم) دروست ده که ن، له کاتی ئهم کرداره دا جوړه دابه ش بوونیکی تایبته تی یاندا رووده ات که پی ی ده ووتریت که مه دابه ش بوون (Meiosis) که له م پرۆسه یه دا ژماره ی کرۆمۆسۆمه کان ده بیئت به نیوه ی ژماره ی ئاسایی (واته ۲۳ دانه)، و له بهر ئه وه ی خانه ی ئاسایی له پیاو دا دوو جوړ کرۆمۆسۆمی جنسی تی دایه (X, Y)، به هو ی که مه دابه ش بوونه وه ئهم

نیر دهرده چیت (XY)، له هه مان کاتیشدا نه گهر سپیرمیک که کرۆمۆسۆمی (X) ی هه لگرتوو هه لگه ل هیلکه یه کدا که هه لگری (X) بییت یه کبگریت نه و کۆریه له که میننه دهرده چیت (XX). (بروانه وینهی رهنگا ورهنگی: ۲۶/هه)

-ئه م راستی یه زانستی یه له نایه تیکی تری قورئاندا هاتوو هه که ده فهرمویت: ﴿وَأَنَّهُ خَلَقَ الذُّكْرَ وَالْأُنثَى، مِنْ نُطْفَةٍ إِذَا تُمْنَى﴾ (سورة النجم: ۴۵-۴۶). واته: هه ره زاته یه که دوو جوړی دروست کردوو هه که نیر و مینی، له نو تفه یه ی (مه نی یه ی) که دهرده چیت و له شوینی خو ی داده نریت، مانای (تُمْنَى): له نایه ته که دا (وه ک پیشترا ناماژ هه مان پی دا) له فهره ننگه کانی زمانی عه ره بی دا بریتی یه له (تُخْرَجَ). که واته مانای دروستی نایه ته که وای لی دیت: په روه ردگار نیرو می مروّقه دیاری ده کات له (مینی) واته له تووی پیاوه وه له کاتی کدا که دهرده چیت له پیاوه وه، نه مهش ده قاوده ق ئه وه یه که کۆریه له زانی نه مروّقه له سه ده ی بیسته مده گیشتوو یه تی، ئا لیره دا زیاتر بو مان دهرده که ویت که قورئان و زانستی نو ی هه میشه یه کده گرنه وه و به رده وام ها وئا ههنگی یه کترین.

-هه روه ها له نایه تیکی تریشدا ده فهرمویت: ﴿مِنْ نُطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَرَهُ﴾ (عبس: ۱۹)، واته: په روه ردگار مروّقی له (نطفه) وه دروست کردوو هه و نه اندازه ی هه موو شتیکی بو دیاری کردوو هه، که نه مانهش هه ره له دیاری کردنی ره گه زی کۆریه له که وه ده ست پی ده کات، پاشان نه اندازه بو دانان و دیاری کردنی رهنگی قر، رهنگی پیست، دریژی بالای، جوړی خوین، زیره کی، هه موو سیفه ته کانی تریش هه ره له تووی پیاو و هیلکه ی نافرته ته که وه (که نه و نطفه یه و پاشانیش کۆریه له که دروست ده که ن) بو منداله که ده گو یز ریته وه، به هو ی کرۆمۆسۆمه کانه وه، که وه ک با سمان کرد ئه م کرۆمۆسۆمانه و جینه کانی سه ریان به هو ی ترشه لۆکه ناو وکی یه کانه وه (DNA) (که شیفره ی دروست

کردنی ئەو سیفاتانەیان تێدایه)، له دواڕۆژدا ئەو سیفاتانە بۆ مندالەکه دروست دهکەن.

پاک و بێگهردی بۆ ئەو خودایهی که به دیهینەر و راگری ئەم وورده کاری بهیه له دروست بوونی مروّفدا.

هۆکاری نیرینهیی یان مینینهیی کۆرپه له که:

دهربارهی هۆکاری ده رچوونی رهگهزی کۆرپه له که که ئایا ئیر یان مئی ده بیته، و رۆلی ئاوی پیاو و ئافرهت له م کرداره دا فهرمووده یه کی پیغه مبه ر ﴿﴾ ههیه که ده فه رمویت: ﴿عَنْ أَبِي أَسْمَاءَ الرَّحْبِيِّ أَنَّ ثَوْبَانَ مَوْلَى رَسُولِ اللَّهِ ﴿﴾ حَدَّثَهُ قَالَ: كُنْتُ قَائِمًا عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﴿﴾ فَجَاءَ حَبْرٌ مِنْ أَحْبَارِ الْيَهُودِ فَقَالَ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا مُحَمَّدُ ... قَالَ: وَجِئْتُ أَسْأَلُكَ عَنْ شَيْءٍ لَا يَعْلَمُهُ أَحَدٌ مِنْ أَهْلِ الْأَرْضِ إِلَّا نَبِيٌّ أَوْ رَجُلٌ أَوْ رَجُلَانِ . قَالَ: «يَنْفَعُكَ إِنْ حَدَّثْتُكَ» . قَالَ: أَسْمَعُ بِأُذُنِي . قَالَ: جِئْتُ أَسْأَلُكَ عَنِ الْوَلَدِ، قَالَ: «مَاءُ الرَّجُلِ أَيْضُ وَمَاءُ الْمَرْأَةِ أَصْفَرُ فَإِذَا اجْتَمَعَا فَعَلَا مَنِيَّ الرَّجُلِ مَنِيَّ الْمَرْأَةِ أَذْكَرَا يَأْذِنُ اللَّهُ وَإِذَا عَلَا مَنِيَّ الْمَرْأَةِ مَنِيَّ الرَّجُلِ آتْنَا بِأَذْنِ اللَّهِ» . قَالَ: الْيَهُودِيُّ لَقَدْ صَدَقْتَ وَإِلَكَ لَتِي ثُمَّ انْصَرَفَ فَذَهَبَ . فَقَالَ: رَسُولُ اللَّهِ ﴿﴾: «لَقَدْ سَأَلَنِي هَذَا عَنِ الَّذِي سَأَلَنِي عَنْهُ وَمَا لِي عِلْمٌ بِشَيْءٍ مِنْهُ حَتَّى أَتَانِي اللَّهُ بِهِ» ﴿﴾ رواه مسلم، واته: رۆژیک یه کیك له زاناکانی جووله که هات بۆلای پیغه مبه ر ﴿﴾ ووتی: سه لامی خوات لى بیته ئەى محمد..... دواىى ووتى: هاتووم پرسىارى شتىكت لى بکه م که هىچ که سىكى سه ر زهوى (له و رۆژگارهدا) نایزانیت مه گه ر پیغه مبه ر بیته یان یه ک دوو که سىكى تر بیزانن! پیغه مبه ر ﴿﴾ فه رمووى: ئایا تو سوودى لى ده بینیت که من وه لامت بده مه وه؟ ئەویش ووتى: به لى ئەگه ر به گوئى خوّم بى بیستم، پاشان ووتى: هاتووم پرسىارى منالت لى بکه م (له سکی داىکی دا)، پیغه مبه ر ﴿﴾ فه رمووى: ئاوى پیاو رهنگى سپى یه و ئاوى ئافرهت رهنگى زه رده هه رکاتىک که کو بوونه وه و ئاوى پیاو سه رکه وت

به سه ره ئاوی ئا فره ته که دا ئه وا مناله که نی رینه ده ره ده چی ت، هه رکاتی کیش
ئاوی ئا فره ته که زال بوو و سه رکه وت ئه وا مناله که مینه ده ره ده چی ت، دوا ی
ئه مه جووله که که ووتی: به راستی تو ته واو راستت ووت و من شایه تی ده دم
که تو پیغه مبه ری و ئیتر رو ی، پاشان پیغه مبه ر (ﷺ) فه رمووی: ئه م که سه
که ئه و پرسیا ره ی لی کردم من هیچ زانیاری به که م نه بوو ده رباره ی ئه و
پرسیاره ی، که یه کسه ر خوا ی گه ره ئه و زانیاری به ی پیدام و فی ری کردم.

ئه و کرداره سه ره کی به ی له فه رمووده که دا راقه و با سی ده رچوونی
نی رینه یی یان مینه یی کۆریه له که ده کات بریتی به له وشه ی (عَلَا)، که ئه م
کرداره چه ند مانایه کی هه یه له وانه:

۱- به مانای زال بوو یان سه رکه وت (غَلَبَ)، له فه رهنگی (تاج العروس) دا
ها تووه: (عَلَوْتُ الرَّجُلَ: غَلَبْتُهُ) واته به سه ره ئه و که سه دا زال بووم.

۲- به مانای ئه وه ی شتیک بچی ته سه ر شتیکی تر و به سه ره ی دا
سه رکه ویت، هه ره له ((تاج العروس) دا ها تووه: (وَعَلَاهُ: ... (صَعِدَهُ) جَبَلًا كَانَ
أَوْ دَابَّةً) به سه ره ی دا سه رکه وت جا شاخ بی ت یان وولاخ.

که واته ئه و مانایه ی له فه رمووده که وه تی ده گه ین بریتی به له وه ی که
یه کی که له م ئا وانه ده چی ته سه ره ئه وی تر و زال ده بی ت، ئیستا بابزانی زانستی
نو ئی له م باره یه وه چی ده لی ت:

گو ئفاری زانستی (Zygote) له ژماره ی مانگی ۲ ی سالی ۱۹۹۹ دا
بابه تیکی بو تو یژه ره وه گیتی ریزا (Guitierrez) و ها وه له کانی بلا و
کرده وه که تی ی دا: سه له ماندی توانای ئه و سپیرمانه ی که کرۆمۆسۆمی
نی رینه (Y) یان کرۆمۆسۆمی مینه (X) یان هه لگرتووه بو پیتاندنی هیلکه که
پشت ده به ستی ت به کاتی ده رچوونی (ئا وه که) مه نی به که، و کاتی ده رچوون
و پیگه یشتنی هیلکه که، و هه ره ها به فا کته ره فیزیۆلۆجی به ناو خۆیی به

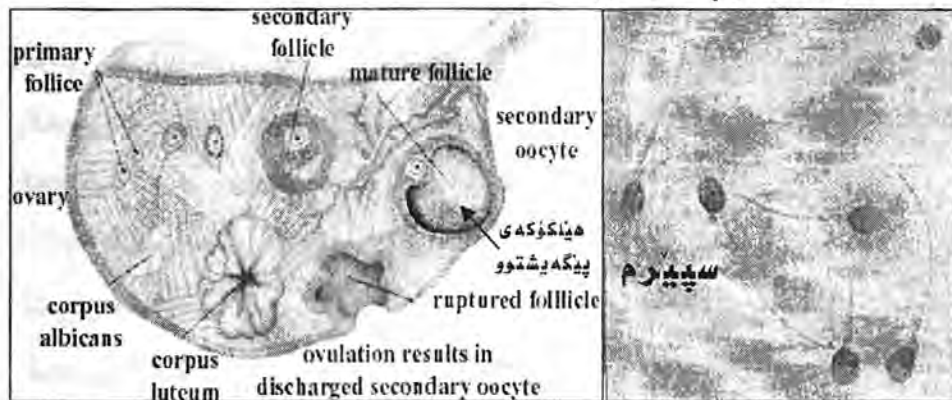
جۆراوجۆره کان و فاکتیره ژینگه یی یه کان، که یه کگرتنی جۆریکیان له گه ل هیلکه که دا زال ده کات، بۆ نمونه گو قاری زانستی (New Scientist) له ژماره ی رۆژی (۱۹۹۹/۷/۲۴) دا باسی نه وه ده کات که جوت بوون له رۆژی گهرما به زۆری کۆرپه له ی نیرینه ی ل ده که ویتته وه، به لام له کاتی سه رمادا میننه ی ل ده که ویتته وه، که به وه ی لیکدا وه ته وه سپیرمه نیرینه کان زیاتر بهرگه ی گهرمی ده گرن، هه ربویه بینرا وه دوای شه پوله سارده زۆره کان زیاتر کۆرپه له ی میننه له دایک ده بییت } ئەم ئەنجامانە بە پشت بەستن بە تووژینه وه یه کی تازه له دایک بووان له وولاتی ئەلمانیا له نیوان ساله کانی (۱۹۶۴-۱۹۹۵) دا ده رهینرا } .

له لایه کی تره وه زانرا وه که ده ردراوی رپه وه ی زاووزی ئی ئافره ت سیفه تی ترشی هه یه، نه ویش به هۆی بوونی ترشی لاکتیک (Lactic Acid) تی ئی دا، که له خانه کانی رپه وه ی زاووزی وه ده رپژرین که ده وله مه ندن به مادده ی گلایکوجین (Glycogen)، ئەم ترشی یه زۆر گرنگه نه ویش بۆ پاراستنی ئافره ت له هیرشی میکروب و هه وکردن، به لام له هه مان کاتدا ئەم ترشی یه زۆریک له و سپیرمانه ی که هه لگری کرۆمۆسۆمی نیرینه (Y) ن ده کوژیت یان لاواز ده کات، نه ویش به هۆی بچووکی قه باره یانه وه به به راورد له گه ل نه و سپیرمانه ی که هه لگری کرۆمۆسۆمی میننه (X) ن و و ده توانن به ره نگاری نه و ترشی یه بینه وه .

نه وه ی که یارمه تی سپیرمه کانی (Y) ده دات بۆ رزگار بوون له م باره نا هه مواره پزانی ده ردراوی زاووزی ئی ئافره ته له منالدان و ملی منالدانه وه که ئەم ئاوه تفته و ده بیته هۆی هاوسه نگ کردنی ترشی یه که ی رپه وه ی زاووزی، و به هۆی نه مه وه سپیرمه کانی (Y) رزگاریان ده بییت و ده گه نه ناو منالدان و بۆری منالدان، ئەم ئاوه ش به هۆی ووروژانی جنسی ئافره ته وه ده رده دریت .

دروست بوونی کۆرپه لهی مرۆڤ له قوناغی سه ره تایی دا (مرحلة النطفة)

لیره وه بینراوه که نه گهر پیاو له گه ل خیزانه که ی جووت بییت پیش نه وه ی که به ته وا وه تی له رووی جنسی یه وه ناماده بییت و نه و ئاوه ی ئافره ت ده پرێژریت، نه و ئاوی پیاو که ده چیته ناو ریه ی زاووزی ئافره ته وه تووشی نه و ده ووبه ره ترشه ده بییت و زوربه ی سپیره مکهانی (Y) له ناو ده چن و لیره وه چانسی دروست بوونی کۆرپه له یه کی نیرینه زور لاواز ده بییت، که پاش نه م له ناو چوونه ی سپیره مکهانی (Y) ئینجا ئاوی ئافره ت ده پرێژریت به سه ر سپیره مکهاندا و لیره وه ئاوی ئافره ت زال ده بییت و کۆرپه له که به زوری مینه ده ره چیت، که واته له م حاله ته دا یه که م جار ئاوی پیاو ده پرێژریت و پاشان ئاوی ئافره ت به سه ری دا ده پرێژریت و زال ده بییت و نه مه ده بیته هوی دروست بوونی کۆرپه له ی مینه .

له حاله ته پێچه وانه که شدا نه گهر بیته ئافره ته که پیشتر بوو و ژینریت له روی جنسی یه وه و بیته هوی رزانی ئاوی ئافره ت له مالدان و ملی مالدانه وه نه مه ده بیته هوی هاوسهنگ بوونی ریه ی زاووزی ئافره ت، که نه گهر دوا ی نه مه ئا و پیاوه که برژیته ناو ریه ی مالدوونی ئافره ته که وه نه و زوربه ی سپیره مکهانی (Y) رزگاریان ده بییت و له ناو ناچن و ده توانن گه شته که یان ته وا و بکه ن بو گه یشتن به هیلکه که و پیتاندنی، که واته له م حاله ته دا ئاوی پیاو زال ده بییت چونکه پیشتر ئاوی ئافره ت ده پرێژریت و

دواتر ئاوی پیاو به سه ری دا ده پرتزیت، هه ربویه چانسی مناله که بۆ ئه وهی نیرینه ده رچیت به هیتر ده بیئت چونکه ژماره یه کی زۆر له سپیرمه کانی هه لگری کرۆمۆسۆمی نیرینه (Y) رزگاریان ده بیئت، و له بهر ئه وهی ئه م سپیرمانه بچووکتن له هه لگره کانی (X) و له وانیش خیراترن ئه وا چانسیان زیاتره بۆ ئه وهی زووتر بگهن به هیلکه که و کۆرپه له که نیرینه ده رده چیت.

له م سالانه ی دوا ییشدا روونکردنه وه یه کی نوێ و فاکته ریکی یارمه تیده ر بۆ ئه م بابه ته په یدا بوو کاتی که زانایان تاقی کردنه وه یان له سه ر ده رداوه کانی زاووزی له ئاژه لدا ده کرد، بیینیان له زۆریک له ئاژه لندا ده رداوی زاووزی میینه سیفه تی ترشی هه یه و ده رداوی نیرینه سیفه تی تفتیی هه یه، هه رکاتی که ئه م دوو ئاوه به یه ک بگهن و سیفه تی ئاوی میینه (که ترشی یه) زال بیئت ئه وا زوربه ی تۆوه کانی هه لگری (Y) له ناوده چن به هوی که میی به رگرتنیانه وه بۆ ترشی و سپیرمه کانی (X) ده میننه وه و هیلکه که ده پیتین و کۆرپه له که میینه ده رده چیت.

به پیچه وانه شه وه ئه گه ر ئاوی پیاو زال بیئت که سیفه تی تفتیی هه یه ئه وا سپیرمه کانی هه لگری (Y) رزگاریان ده بیئت و به هوی زۆری چالاکی یانه وه ئه مان که هیلکه که ده پیتین و کۆرپه له که نیرینه ده رده چیت، ئه م تاقی کردنه وه یه له سه ر مانگا کرا له فه ره نسا و بیینیان که ۷۰٪ سه رکه وتنی به ده ست هیئا بۆ دروست کردنی نیرینه و میینه.

ئیسئا له جیهاندا رابه ری ئه م جوړه توپزینه وانه پروفیسۆریکی موسو لمانی میسری یه به ناوی (د. سعد حافظ) له ئه مریکا، که به دامه زیننه ری زانستیکی نوێ ده ناسریت به ناوی (زانستی نه زۆکی له پیاواندا Male Infertility)، هه روه ها سه رۆکی دوو گوڤاری زانستی یه له ئه مریکا و خاوه نی ۳۴ کتیبی چاپکراوه، ئه م دکتۆره ماوه ی ۱۰ سال خه ریکی تاقی

کردنه‌وه و ليکۆلینه‌وه بوو له‌سه‌ر په‌يوه‌ندى نيوان ئاوى پياو و ئاوى ئافرهت به‌به‌کاره‌ينانى ووردبينى ئەليکترونى و کۆمپيوته‌ر. ئەوه‌بوو له‌سه‌ره‌نجامى هه‌موو ئەم توپۆزینه‌وانه‌دا گه‌يشته‌سه‌لماندى ئەو راستى‌يه‌ى له‌فه‌رمووده‌که‌ى سه‌ره‌وه‌دا هاتووه‌که‌ ۱۰۰٪ راسته‌، چونکه‌ بۆى ده‌رکه‌وت که‌ ئاوى پياو تفته‌ و ئاوى ئافرهت ترشه‌، هه‌رکاتێک ئەم دوو ئاوه‌ بگه‌ن به‌يه‌کتى و ئاوى ئافرهت زال بێت به‌سه‌ر ئاوى پياو‌دا و ناوه‌نده‌که‌ ببيت به‌ترش، ئەوا ئەو سپيرمانه‌ى که‌ هه‌لگى سىفاتى نيرينه‌ن لاواز ده‌بن، و سپيرمه‌ ميينه‌ى يه‌کان سه‌رکه‌وتوو ده‌بن له‌ پيتاندنى هيلکه‌که‌دا و کۆرپه‌له‌که‌ ميينه‌ ده‌رده‌چييت، و به‌ پيچه‌وانه‌شه‌وه‌.

ئەم دوو روونکردنه‌وه‌ زانستى‌يه‌ و فاكته‌رانه‌ى که‌ باسمان کرد و ئيستا له‌لايه‌ن زانايانه‌وه‌ به‌ته‌واوه‌تى ناسراوه‌، سه‌لمينه‌ريكى ته‌واون بۆ ئەو ليکدانه‌وه‌يه‌ى که‌ پيغه‌مبه‌ر (ﷺ) کردوويه‌تى بۆ چوئيى ده‌رچوونى کۆرپه‌له‌که‌ (که‌ ئايا نيرينه‌ يان ميينه‌ ده‌بييت)، دوور نيه‌ له‌ داها‌توودا چه‌ندين فاكته‌رى تريش بدۆزرينه‌وه‌ که‌ هه‌مويان گه‌وره‌ى و ئيعجازى ووتاره‌که‌ى پيغه‌مبه‌ر (ﷺ) ده‌رده‌خه‌ن.

له (سالة) يه‌که‌وه‌ دروست ده‌بييت:

له‌ چه‌ند ئايه‌تيكى قورئاندا باسى (سالة) كراوه‌ له‌ كاتى باس كردنى دروست بوونى مروّفا، وه‌ك ده‌بين له‌م ئايه‌تانه‌دا:

– ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِّنْ طِينٍ﴾ (المؤمنون)، واته‌: ئيمه‌ مروّفمان له‌ (سالة) يه‌که‌وه‌ (پوخته‌يه‌که‌وه‌) دروست کردوووه‌ که‌ سه‌رچاوه‌ى سه‌ره‌كى يه‌که‌م جارى له‌ گله‌وه‌ بووه‌.

– هه‌روه‌ها له‌ ئايه‌تيكى پيرۆزى تريشدا ده‌فه‌رمويت: ﴿الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنْسَانِ مِنْ طِينٍ، ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلَالَةٍ مِّنْ مَّاءٍ مَّهِينٍ﴾

(السجدة: ۷-۸)، واته: ئەو پهروهردگاره هه موو شتیکی به چاکی و وورده کاری ته و اووه دروست کردووه، و مروّقیشی یه کهم جار (واته ئادهمی باوکی مروّقه کان) له سه ره تاوه له گل دروست کرد، پاشانیش نه وه کانی له (ساللة) یه کی (پوخته یه کی) ئاو یکی که مه وه دروست ده کات (که مه بهستی ئاوی پیاو و ئافره ته).

ووشه ی ساللة له فره هه نگه کانی زمانی عه ره بی دا به چه ند مانایه ک هاتووه له وانه: ۱- بمعنی الخلاصة المستخلصة. ۲- إنتزاع الشيء وإخراجه في رفق. ۳- السمكة الطويلة. ۴- الماء القليل. ۵- الخروج من الزحام. ۶- الخروج من مضيق. ۷- السير السريع والسباق.⁽²⁾

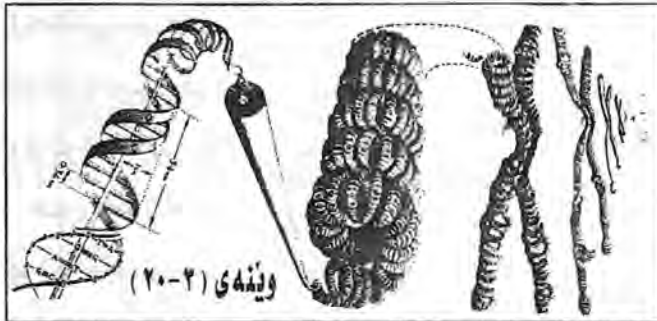
واتاگانیان: ۱- به مانای پوخته یه کی پالفته کراو. ۲- به مانای ده ره پهراندن و ده ره یانی شتیکی به هیمنی. ۳- به مانای ماسی یه کی درێژ. ۴- ئاو یکی که م. ۵- ده ره چوون له قه ره بالغی یه وه. ۶- ده ره چوون له شوینیکی ته سه که وه. ۷- رویشتن به خیرایی و پیشسپرکی کردن، (الماء المهین) که لیژدا هاتووه (واته له قوناغی ساللة دا) مانای ئاوی پیاو ده گه یه نیّت.

ئه گه ره له رووی زانستی یه وه سه یری بکه ین مانای یه گه می ساللة که بریتی یه له پوخته یه ک: وه ک له سه ره وه باسما ن کرد که چۆن کۆرپه له ی مروّقه له پوخته یه کی سیفاته کانی دایک و باوکی یه وه دروست ده بیّت، زانستی نو یی ئه مپرومان سه له مان دوو یه تی که له ناو خانه کانی زاووزی ی مروّقا (که بریتین له تووی پیاو و هیلکه ی ئافره ت) کرۆمۆسۆم هه یه که هه لگری هه موو سیفاته بو ماوه یی یه کانه و له کۆرپه له که دا دروستی ده که ن، واته ده توانین بلیین که ئەو هیلکه پی تیئرا وه ی له و دووانه وه دروست ده بیّت پوخته یه کی

⁽²⁾ بپوانه فره هه نگه کانی: (لسان العرب)، (القاموس المحيط)، (الصحاح)، (تاج العروس)، له ژێر باب ته ی (سَلُّ، سَلَل).

مروۛ و هه موو سیفاته کانی تیدایه، ئه و هیلکه پیتینراوه (٤٦) کروموسومی تیدایه (ژماره ی ناسایی کروموسومه کانی هه موو خانه کانی له ش بریتی یه له ٤٦)، که به نیوه یی له دایک و باوکه وه وه ریده گریت (هه موو توویک (سپیرمیک) ی پیاو و هیلکه یه کی ئافره ت ته نها ٢٣ کروموسوم هه لده گرن)، و به یه کگرتنی ئه و دووانه ژماره ی ناسایی کروموسومه کانی له شی ئاده میراد دروست ده بیئت (واته ٤٦).

ئه گه ر کروموسومیک جیا بکه ی نه وه و به هو ی وورد بیینی ئه لیکترونی یه وه سه یری بکه ین ده بیین شیه یه کی لوولپچی هه یه (وینه ی ٢-٣)، ئه گه ر ئه و شیه لوولپچی یه بکه ی نه وه به شیه یه کی دریز ده بیینن که وه کو په یزه

وایه، که هه ر پلیکانه یه کی ئه م په یزه یه هه لگری سیفه تیکی بوما وه یی تایبه تی یه، ئه و خاله ی که به لای رومه تته وه یه و

دیه گه ر پیه چا و پیه چی کروه موسومیک بکه ی نه وه ده بیین له په یزه یه کی پیه چا و پیه چی بکه ی نه وه (له دوو ریزی تر شه لئوکی ناووکی)

له دایک و باوکه ته وه بۆت ماوه ته وه بزانه که به هو ی ئه و کروموسومانه وه بۆت ماوه ته وه، ئا لیره وه گه یشتینه ئه و راستی یه ی که مروۛ له پوخته یه کی ئه و ئاوه (نطفه یه) وه دروست ده بیئت، ئه مه ش پراو پری ئه و فه رموده پیرۆزانه یه که له سه ره وه باسکران.

مانای دووم و سه یه م: وه ک باسما ن کرد به تایبه تی ئاوی پیاو ده گریته وه، که له ناو ئاوی پیاو دا سپیرم هه یه و به ته واوته ی ئه م مانایانه ی به سه ردا ده چه سپیئت، ئه گه ر سه یری توو (سپیرم) ی پیاو بکه ین ده بیینن کاتیک که به

جووله‌ی خو‌ی له منالدانی ئافره‌ته‌وه ده‌چیته‌ ناو بو‌ری منالدان بو‌ ئه‌وه‌ی له‌گه‌ل هیلکه‌که‌دا یه‌کبگریت، سه‌ره‌تا ئه‌م سپی‌رمه‌ ده‌رده‌هینریت به‌ هیمنی له‌ناو ئاوی پیاوه‌که‌وه، و به‌رگ و پوو‌پۆشه‌ پارێزه‌ره‌که‌ی ئی‌ده‌بیته‌وه، و ته‌نها ناوکی سپی‌رمه‌که‌ ده‌رده‌په‌ریته‌ ناو هیلکه‌که‌وه (بروانه‌ وینه‌ی ره‌نگاو‌ره‌نگی: ۲۸/ه)، له‌هه‌مان کاتدا سپی‌رمه‌کان له‌ناو چوارده‌وریکی ئاوی‌دا مه‌له‌ ده‌که‌ن ئه‌ویش به‌ یارمه‌تی کلکه‌ درێژه‌که‌ی (هه‌روه‌ک ماسی ناو رووبار و ده‌ریاکان)، ئه‌گه‌ر سه‌یری شکلی ده‌ره‌وه‌ی سپی‌رمه‌که‌ بکه‌ین ده‌بینین درێژی‌یه‌که‌ی زۆر زیاتره‌ له‌ پانی‌یه‌که‌ی، که‌ درێژی‌یه‌که‌ی ۰.۶ ی میلیمه‌تریک ده‌بیته‌، و درێژی سه‌ره‌گه‌وره‌که‌ی ته‌نیا ۵ مایکرو‌نه، به‌لام به‌شه‌کانی تری (به‌شی ناوه‌پاست و کلکه‌که‌ی) به‌ لاکیشه‌یی درێژ ده‌بنه‌وه و زوربه‌ی درێژی سپی‌رمه‌که‌ پیکدینن، که‌واته‌ سپی‌رمه‌که‌ ده‌یبینیت به‌ ته‌واوه‌تی نه‌ک ته‌نها له‌ ماسی ده‌چیت به‌ لکو‌ پراوپر له‌ ماسی‌یه‌کی درێژ ده‌چیت (بروانه‌ وینه‌ی ۲-۲۱) (هه‌روه‌ها وینه‌ی: ۲۹/ه).

هه‌روه‌ها کرداری ده‌ره‌ینان به‌ هیمنی له‌ هیلکه‌ی ئافره‌تیشدا رووده‌دات چونکه‌ وه‌ک ووتمان هیلکو‌که‌که‌ له‌ هیلکه‌داندا له‌ناو تووره‌که‌یه‌کدا‌یه‌ که‌ پره‌ له‌ شله‌مه‌نی، و به‌هو‌ی زیادبوونی په‌ستانی ئه‌م شله‌یه‌وه‌ ده‌رده‌په‌ریت و له‌م به‌رگه‌ی ده‌رده‌هینریت.

مانای چواره‌م: ئاوێکی که‌م: مه‌به‌ستیش پنی سپی‌رم و هیلکو‌که‌ی ئافره‌ته‌، پیتی (من) له‌ ئایه‌ته‌که‌دا بو‌ به‌ش کردنه‌، که‌واته‌ مانای ئایه‌ته‌که‌ وای ئی‌دیت: له‌ به‌شیکی ئاوێکی که‌مه‌وه‌ دروست ده‌بیته‌، هه‌مووشمان ده‌زانین که‌ بپری ئاوه‌که‌ چه‌ند که‌مه‌، به‌لام ئه‌گه‌ر ووردتریش ئی‌ بکو‌لینه‌وه‌ ئاماژه‌ پیر له‌ ئی‌عجاز و سه‌رسوپه‌ینه‌ره‌که‌ی قورئانمان بو‌ ده‌رده‌که‌ویت، چونکه‌ قه‌باره‌ی سپی‌رم ۱۰۰۱ ی میلیمه‌تریکه‌ که‌ به‌ راستی زۆر بچووک و که‌مه‌، هه‌روه‌ها بابزانی زاراوه‌ی (سلالة) مه‌به‌ستی له‌ ئاوی پیاو و ئافره‌تیشه‌.

دروست بوونی کورپه لهی مروفه له قوناعی سره تاییدا (مرحله التطفه)

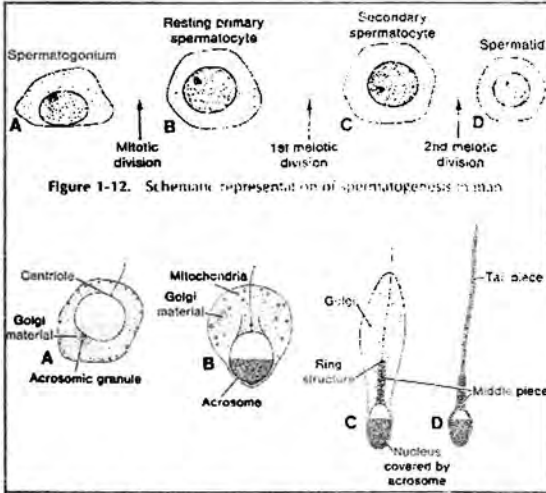

Figure 1-12. Schematic representation of spermatogenesis in man

ویندھی (۲۱-۳)

نهم ویندیه گه شه کردنی سپیرمیک درده خات
 که سره تا شیوه که ی خپه و وورده وورده دریز
 ددیندوه تا ددیتته سر شیوه ی ماس یه کن
 دریز که خاوه نی کلکیکي دریزه

که نهم ویندیه ده بینین دیه نیکی
 زیز دریمان بیر ده که ویتدوه،

به لام نه راستی دا نه مانه ج
 که روک ساسه ایله خورده مانه نه مانه

چونکه ئاشکرایه که ههردووکیان زهروورن بۆ دروست بوونی کۆریه له وهک ئایه تهکانی تر روونیان کردوه ته وه، هه ربۆیه ئه م مانایه ی (سلالة) زۆر رووتر له ئاوی ئافره تدا ده رده که ویت که به راستی زۆر که مه و نه بیئراویشه، که تیره ی ئه و هیلکه یه ی له هیلکه دانه وه ده رده په ریت ته نها ۱۳، ۰ ی میلیمه تریکه و بپری ئه و ئاوه ی له گه لێ دا ده رده په ریت ته نها ۱۰-۱۵ میلیلیتره، که ئاشکرایه چه ند بپریکی که مه، زانینی ئه م راستی یه ده رباره ی ئاوی ئافره ت له سه رده می پیغه مبه ردا (ﷺ) مه حال بووه، چونکه ته نها به هۆی ئامیره زانستی یه پیشکه وتوو ه کانه وه ده بیئریت و ده پیئریت که هه زاران ساڵ دوای سه رده می پیغه مبه ر دۆزرانه وه، دیاره ته نها له ری ی نیگای خودایی یه وه ئه مه ده زانریت، که مه به ستی بووه ئاشکرای بکات که ئاگاداره له قه باره ی بچوکی سپیرم و هیلکوکه کان.

مانای پینجه م: که بریتی یه له ده رچوون له قه ره بالغی یه وه، زۆر به روونی له ئاوی پیاو دا ده رده که ویت، چونکه وهک پیشتر باسمان کرد بپری ئاوی پیاو بریتی یه له ۳،۵ میلیلیتر، که زیاتر له ۵۰۰ ملیون سپیرمی تیدایه له م قه باره بچوکه دا، که واته ئاوه که زۆر قه ره بالغه به سپیرم، هه روه ها کاتی که سه پیرمه کان به ناو ملی منالدا ندا ده رۆن که شوینیکی زۆر ته سه که

قه ره بالغی یه کی زۆر روو ده دات له م سپیرمانه و ته نها که میکیان ده توانن تیپه رن و به ناو منالدا ندا سه رکه ون و بگه نه شوینی به یه ک گه شتی منالدا ن و بۆری منالدا ن و سه رکه وتوو بن له وه ی ئیره بپرن و بگه نه بۆری منالدا ن و

وینهای (۲-۲۲) مجموعه من الحيوانات المنوية مخزون الرجل من الرشد
ده رچوونی سپیرمه کان له قه ره بالغی یه وه

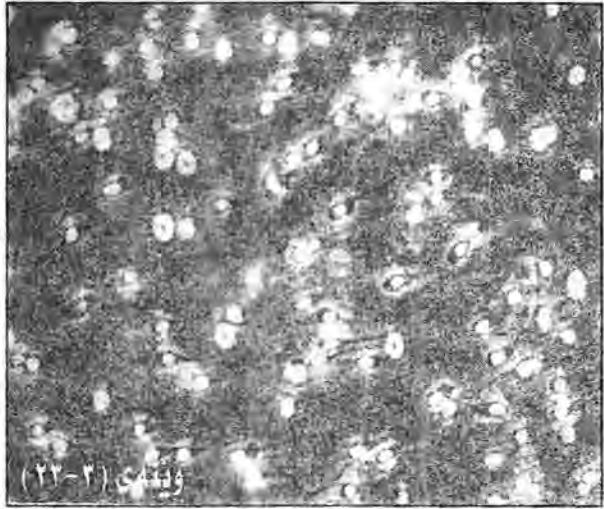
پاشانیش ته نها ۵۰۰ دانه ده توانن گه شته که ته واو بکن و بگه نه هیلکوک که له سه ره تایی بووری منالدا، که لی ره شدا هر قه ره بالغی دروست ده کن چونکه ته نها ریگه به یه ک سپیرم ده دریت که بجیته ناو هیلکوک که وه و بیپیتینیت (وینهی ۲-۲۲) (ههروه ها وینهی ره نگا وره نگی: ۲۰/ه).

سه بارت به مانای شه شه م: که بریتی به له: ده رچوون له شوینیکی ته سکه وه، نه میش له گه شتی سپیرمه کاندای زور به ناشکرا درده که ویت، چونکه ده بیت ناوچهی ملی منالدا (عق الرحم Cervix) بپن که زور ته سکه و دریژی به که ی ۲-۵ میلیمه تر ده بیت، له ژیر کاریگه ری هورمونی ئیسترۆجین (Estrogen) نه ناوچهیه پرده بیت له مادده یه کی لینج بو نه وهی یارمه تی سپیرمه کان بدات بو درچوون به ناو نه مله دا، ئالی ره وه قورسی گه شتی سپیرمه کاندای بو درده که ویت که ده بیت به ناو نه ری ره وه ته سکه دا برۆن، هه ربویه زوریان سه رکه وتوو نابن له ته واو کردنی گه شته که یاندا و له و پیناوه دا خویمان به خت ده کن (بروانه وینهی: ۲۱/ه).

مانای جه و ته م و گو تایی: رویشتن به خیرایی و پیشپرکی کردن: هر له گه شتی سپیرمه کاندای درده که ویت، چونکه نه و ماوه یه کی که سپیرمه کان ده پین ده گاته ۱۵-۱۸ سم تا ده گه نه هیلکوک که، که به شیوه یه کی گشتی و له باری ئاسایی دا نه م گه شته به چند سه عاتی که ته واو ده کن، به لام بینراوه که هه ندیک سپیرم نه م گه شته به ته نها ۳۰ ده قیقه ته واو ده کن، که نه مه نه وه ده گه یه نیپ خیرایی هه ندیک له سپیرمه کان ده گاته ۳ ملم له ده قیقه یه کدا، که نه م ماوه یه له دریژی خو ی ۵۰ جار زیاتره و ته نها به یه ک ده قیقه ده پیریت!!! (وینهی ۲-۲۳).

لی ره دا بری خیرایی و پیشپرکی که مان بو درده که ویت له نیوان سپیرمه کاندای بو نه وهی درکه ویت که کامه یان چالا کتر و خیرا تر بیت هر نه وه شیانه که شه ره فی یه کگرتنی پی ده به خشریت له گه ل هیلکه که دا،

لیره شدا جاریکی تر به
بوونی ئیججازی
زانستیمان له وشه ی
(سلالة) دا بو دهرده که ویت
که به مانای پیشبرکی و
تیز رویشتن دیت.

لیره دا به ته واوه تی
مانای وشه ی (سُلالَة) و
ئایه ته که ی ﴿ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ

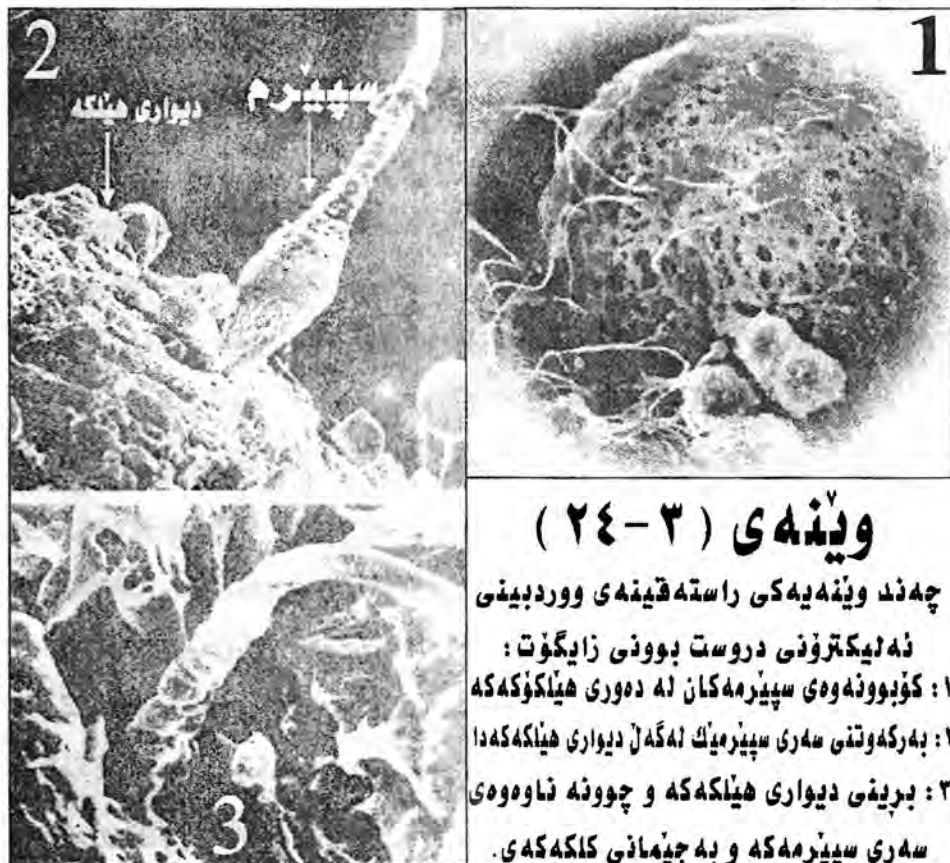
پیشبرکی خیرای سپیره کمان دهرده خات بو گه یشتن به هیله که
دهرده که ویت و مانای (سُلالَة) ته واو روون ده بیته وه که مه به ست پی ئی ئه و
(نطفه یه) یه که مروّقی لیوه دروست ده بیته و زور به کورتی ئه م (نطفه) یه
به شیکی که می ئه و ئاوه یه که له پی او و ئافره ته وه دهرده چیت، و له شیوه ی
ماسی یه کی دریزدایه، به شیوه یه کی هیمنانه مه له ده کات و دوایی
دهرده هیتریت له روپوشه که ی، و قه ره بالغی دروست ده کات له ملی
منالداندا و له شوینیکی ته سکه وه دهرده چیت و به خیرایی یه کی زور ده پروات
به مه به ستی هه ستان به کرداری پیتاندن.

له مانه وه ئیججاز و وردی مانای ئایه ته که ی قورئان و ئه و سیفاتانیه ی
داویه تی یه پال ئاوی پی او و ئافره ت (به تایبه تی سپیرمی پی او) که له پیش
۱۶۰۰ سال باسکراوه به ته واوه تی له پروی زانستی یه وه دهرده که ویت، و
هیچ به رامبه رکئی یه که له نیوان ئایه ته کانی قورئان و زانستی نوی دا نی یه، با
ئه و زانیاری یه هه لانه شمان له یاده نه چیت که هه موو دونیا وه ریانده گرت له
سه ده کانی چه قده و هه ژده دا، شایه تیشمان بو ئه مه ئه و ووته یه ی پزشکی
به ریتانی (هارقی) یه که له سالی (۱۶۵۱ز) دا نووسیویه تی: (کۆریه له منالدانی

دروست بوونی کۆریه لهی مرۆڤ له قوناشی سه ره تایی دا (مرحلة النطفة)

ئافرهت ده ری ده دات و دروستی ده کات؟!، ئه وه بوو له سه دهی بیسته مدا به ته واوه تی راستی به کان ده رکه وتن و بۆچوونه هه له کان پووجه ل بوونه وه، و گه ره یی و ئی عجازی فه رمووده کانی قورئان و سوننه ت وه ک روژی رووناک بۆ هه موو جیهان ده رکه وتن.

وینه ی (۲۴-۳)

چه ند وینه یه کی راسته قینه ی وورد بینه ی
 نه لیکترۆنی دروست بوونی زایگۆت :
 ۱ : کۆبوونه وه ی سپیره کان له ده ری هیلکه کۆکه ده
 ۲ : به رکه وتنی سه ری سپیره ی که له گه ل دیواری هیلکه ده دا
 ۳ : برینه ی دیواری هیلکه ده و چوونه ناوه وه ی
 سه ری سپیره ده و به جیهانی کاکه ده ی.

له کاتی کرداری پیتانندا (وهک پیشتر باسکرا) کاتی که سپیره کانی پیاو که ژماره یان به سه دان ملیونه ده جۆلین به ناو منالدا ن (Uterus) و بۆری منالدا ندا (Fallopian tube) له کۆتایی دا ده گن به هیلکه که له سه ره تایی بۆری منالدا ندا، ته نها ژماره یه کی که میان ئه م سه فه ره زۆر دوور و درێژه ته واو ده که ن، و له کۆتایی ئه م سیناریۆیه دا ته نها یه ک تۆو شه ره فی ئه وه ی

دهبیّت که له روپووشی خوی دهرهینریت و بچیته ناو هیلکه که وه، و پاشان ئەم دووانه یه کبگرن و هیلکه ی پیتینراو (زایگۆت Zygote) دروست بکه ن که یه که م قوناغی کۆرپه له یه (وینه ی ژماره ۲-۲۴).

راسته و خو پاش چوونه ناوه وه ی ئەم ته نه ا سپیرمه دیواری روپووشی هیلکه که چه ند گۆراناکی یه کی وای به سه ردا دیت که ده بیته هوی رینگری کردن له سپیرمه کانی تر که بچه ناو هیلکه که وه و هه موویان ده مر ن بۆ ئە وه ی نه بنه هوی تیکدانی ئەم وورده کاری یه سه رسوهرینه ره، ئەم راستی یه له و فه رموده پیروزه ی پیغه مبه ردا ﴿هاتوو ه که ده فه رمویّت: له هه موو ئاوی پیاوه که وه کۆرپه له دروست نابیت به لکو ته نه ا له به شیکی یه وه ده بیّت، و راستی یه زانستی یه کان بۆیان سه لماندین که ئەم کرداره بریتی یه له هه لبژاردنیکی تایبه تی و وه سفه که ی پیغه مبه ر ﴿نۆر به ووردی ئەم راستی یه ی باس کردوو ه: ﴿مَا مِنْ كُلِّ الْمَاءِ يَكُونُ الْوَلَدُ﴾ رواه مسلم، پاک و بیگه ردی بۆ په روه ردگاری راگری ئەم وورده کاری یه.

(نطفة ی تیکه لآو (النطفة الأمشاج):

خوای په روه ردگار ده فه رمویّت: ﴿إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا﴾ (الدهر: ۲)، واته: ئیمه مرۆڤمان له تنۆکیک ئاوی تیکه لآ (نطفة أمشاج) دروست کردوو ه، به مه به ستی تا قی کردنه وه ی و کردوو مانه به بیسه ر و بینه ر، مانای (نطفة) وه کو پیشتر باس مان کرد بریتی یه له ئاویکی که م به قه د تنۆکیک، و مانای (أمشاج) وه کو له فه ره نگه کانی زمانی عه ره بی دا هاتوو بریتی یه له: (قطرة مختلطة من مائین)، واته: تنۆکیک که تیکه لآ وه له دوو ئاو، له ته فسیری ئەم ئایه ته دا (إبن عباس) ده لیت: (من ماء الرجل وماء المرأة حين يَحْتَلِطَان)، واته: (نطفة أمشاج) بریتی یه له ئاوی پیاو و ئاوی ئافره ت کاتیک که تیکه لآو ده بن، (الزجاج) ی موفه سیریش ده لیت: (أمشاج:

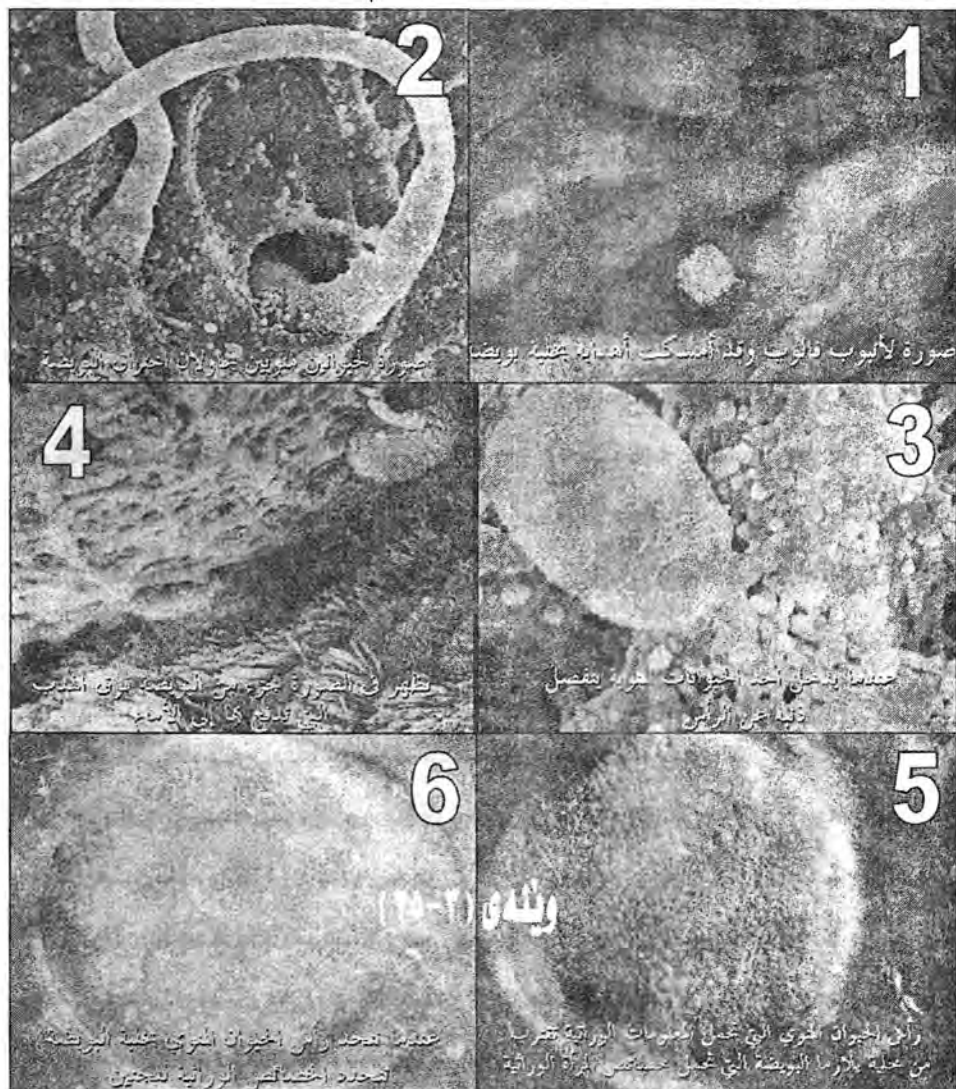
أخلاق ماء الرجل والمرأة، واته: (أمشاج) بریتییه له تیکه لایکی ئاوی پیاو و ئافرهت، (حه سه نی به صریش) ده لیت: (مَشَج) واته تیکه لای کی کرد، و (نطفة أمشاج) بریتییه له و نوتفه یه ی له تیکه لای بوونی ئاوی پیاو و خیزانه که یه وه دروست ده بییت.

زانستی ئەمپۆ ئەم راستییه و مانای ئایه ته که ی به ئاشکرا بو سه لماندوین که له تیکه لای بوونی ئەم دوو ئاوه، و پاشان یه کگرتنی توویک له ئاوی پیاو دا و هیلکۆکه یه که له ئاوی ئافرهت دا هیلکه ی پیتینراو، و پاشان کۆریه له که دروست ده بییت، ئەمه ش کاتیک سپیرمه که خۆی ده کیشیت به دیواری هیلکۆکه که دا و پاشان چالی ده کات و رییه که بو خۆی ده کاته وه بو ئەوه ی ناوکه که ی لیوه ده ریپیت و له گه ل ئاوی هیلکه که دا یه کبگرن و بن به یه که، بینراوه که هیلکه ی پیتینراویش له گه ل ئاو و خانه کانی ده وری دا سه ره تا شکلی له تنۆکیک ئاو ده چیت که سه لمینه ری مانای وشه ی (نطفة) یه.

به لام لیرده دا خالیکی گرنگی تر که باسی بکه ین ئەوه یه: وشه ی نطفة ناویکی تاکه (اسم مفرد) به لام وشه ی (أمشاج) که ئاوه لئاوه (صفة) یه وشه یه کی کۆیه (اسم جمع)، که هه موومان ده زانین له ریژمانی زمانی عه ره بی دا پیویسته ئاوه لئاوه (صفة) وه کو وشه ی وه سف کراو (موصوف) بییت له حاله تی تاک و کۆدا، وه ک ریژمان زانه کان ده لین: (الصفه تابعة للموصوف في الأفراد والجمع) که لیرده دا وشه ی (نطفة) که وه سف کراوه که یه، زانایانی راقه (تفسیر) پیشتی بو روون کردنه وه ی ئەم حاله ته ده یانوت: له گه ل ئەوه دا که (نطفة) تاکه به لام له مانای کۆدایه (في معنى الجمع)، به لام ده بینین له روژگاری ئەمپۆ دا و له گه ل پیشکه وتنی زانستی دا به ته واوه تی بو مان ده رکه وتوو که ئەم ووته یه ی پیشتی ووتراوه زۆر راسته چونکه ئەو (نطفة) یه یه که زینده وه ره، به لام له تیکه لایکی له خانه کانی زاووزی ی پیاو و ئافرهت

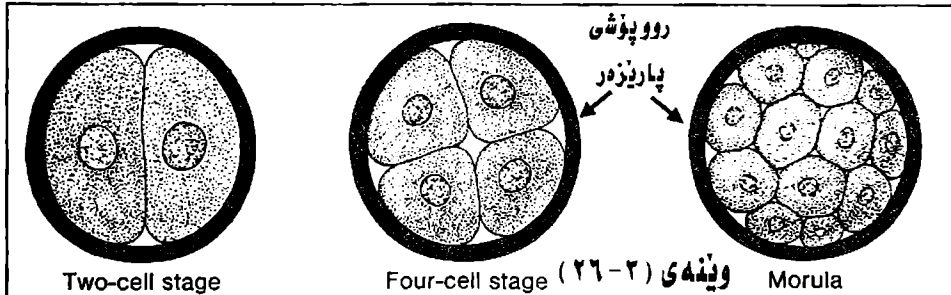
دروست بوونی کۆریه لهی مروۆه له قوناعی سه ره تایی دا (مرحلة النطفة)

پێک هاتوو، و ههروهها ههنگری کۆمه لێک سیفاتى جیاوازه له ههردوو دایک و باوکه که یه وه (وینهى ۲-۲۵) (ههروهها وینهى رهنگا ورهنگى: ۲۲/ه، ۲۳/ه، ۲۴/ه).

چهند ديه نهیكى يه كگرتنى سپيرى پيار و هيلكۆكهى ئافردت و دروست بوونى نوتهى تيكه لاو (يان هيلكهى پيغيراو (زايگوت))
 ۱: هيلكۆكه له سه ره تاى بۆرى منالداندا جاوه ركۆى سپيرم دهكات ۲: سپيرمه كان كه دهگه نه لای هيلكۆكه كه ههولى چوونه ناوه وهى دوه دن
 ۳: كانێك يه كێك له سپيرمه كان سه ركه وتوو ده بێت له برینى هيلكه كه سه رى له كلكه كى جيا ده بێته وه و به ته نها ده چینه زوره وه
 ۴: له م گاته دا هيلكه پيغيرا وه كه به رده وام ده بێت له سه ر جووله و به ياره مته گه نده پيكان به ره و منالدا ن پال ده نریت
 ۵: نزيك بوونه وهى ماده دى بۆ ماوه دى نه دايك و باوکه وه له يه كترى 6: يه كگرتنى ماده دى بۆ ماوه دى دايك و باوکه كه

پاش یه کگرتنی تۆ و هیلکۆکه که و دروست بوونی زایگۆت، ئەم کۆرپه له سه ره تایی یه بهردهوام له گه شه کردن و دابهش بووندا ده بیئت، و دوا ی چوار رۆژ تۆپه لیک خانە ی باز نه یی دروست ده کات که له توو ده چیت و پئی ده ووتریت (Morula) (وینه ی ۲-۲۶) (ههروه ها وینه ی رهنگا ورهنگی: ۲۵/ه، ۳۶/ه).

Figure 2-8. Schematic representation of the development of the zygote from the 2-cell stage to the late morula stage. The 2-cell stage is reached approximately 30 hours after fertilization; the 4-cell stage at approximately 40 hours; the 12- and 16-cell stage at approximately 3 days; and the late morula stage at approximately 4 days. During this period the blastomeres are surrounded by the zona pellucida, which disappears at the end of the fourth day.

دابهش بوونی هیلگه ی پیتینرا و (زایگۆت) تا دروست بوونی تۆپه لیک خانە یان توویه ک (Morula) دوا ی پینچ رۆژ ده بیئت به (Blastocyst)، ئەویش کاتی که ئەم تووه ده بیئت به دوو بهش خانه وه، له گه ل هه موو ئەم گۆرانا کاری یه دا کۆرپه له که بهردهوام پارێزگاری له شیوه ی دهره وه ی ده کات (که له شیوه ی تنۆکیک ئاودایه)، ئەویش به هۆی روپوشیکی ئەستورره وه که ده وری ئەم خانانه ی داوه (بروانه وه وینه ی ۲-۲۶)، ههروه ها له م قوناغه شدا هه ر ئەو زاراوه ی (نطفة أمشاج) به ته وا وه تی به سه ر کۆرپه له دا ده چه سپیت، چونکه تا ئەم کاتهش هه ر به شیکه له ئاوی پیاو و ئافره ت و هه ر له شیوه ی تنۆکیک ئاودایه، و ههروه ها بهردهوام هه ر (یه ک) زینده وه ره به لام له چه ند پیکهاتیکی جیاواز پیک هاتوه، که به راستی ئەم زاراوه یه (نطفة أمشاج) جوانترین و گونجاوترین ناوه بۆ وه سف کردنی شکلی دهره وه ی کۆرپه له که و ههروه ها پیکهاته

وورده که ییشی له و کاته دا، به لام زاراوهی له توو چوو (Morula) که له کۆریه له زانی دا به کار دیت ئەم سیفاتانە ی تیدانی یه، و ئەم مانایانە ی لیوه وەرناگرین، به هه مان شیوه ئەو ژمارانهش که ئیستا به کار دین بۆ وه سف کردنی ئەم قوناغانە ی گه شه کردنی کۆریه له.

ده توانین له نایه تیکی تری قورنانه وه هه مان ئەم مانایه وه ریگرین که پهروه ردگار ده فهرمویت: ﴿وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَبَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا﴾ (الفرقان: ۵۴)، واته: هه ره ئەو زاتیه که له ئاوی (نوتفهی) به شه کۆریه له دروست ده کات (له وه ودواش زۆریه ی پیکهاته ی له شی هه ره ئاوه)، و کردوویه تی به هو ی خزمایه تی و یه کگرتن و تیکه لاوی (له ریگه ی پیاوه وه کۆمه لیک خزم دروست ده بییت ههروه ها له ریگه ی ئافره تیشه وه کۆمه لیک)، بیگومان پهروه ردگاری تو به ره دوام ده سه لاتی بی سنوره (له هه موو بواری کدا)، هه ندیک له زانایان ده لیک که وشه ی (صه راً) ی نایه ته که چاووگه و له (صه ره) وه هاتووه به مانای تیکه لاو بوون و توانه وه، ههروه که له ته فسیری (القرطبی) دا ده لیت: (واشتقاق الصهر من صهرت الشیء اذا خلطته)، ئەو ئاوه شی لی ره دا هاتووه مه به ست پی ی (نطفه) که یه، (القرطبی) ده لیت: (ای خلق من النطفة إنساناً....) واته له (نطفه) که وه مروّقیکی دروست کرد.

که واته مانایه کی نایه ته که وای لی دیت: ئەو ئاوه (نطفه) یه ی که مروّقی لیوه دروست ده بییت تیکه لاوه و پاشان ده تویته وه بۆ ئەوه ی مروّقیکی نوی ی لیوه دروست بییت، که ئەمه ده رخه ری گه وره یی ده سه لاتی پهروه ردگار، وه که ووتمان کۆریه له زانی بو مان باس ده کات که (نطفه) له سپیرمی پیاو و هیلکۆکه ی ئافره ته وه دروست ده بییت، کاتیک که ناوکی سپیرمه که ده چیته ناو هیلکۆکه که وه، نزیک ده بیته وه له ناوکی هیلکه که و به رگی هه ردوو ناوکه که ده توینه وه و پاشان به هیزیک زۆر بۆ لای یه کتری راده کی شیرین و

دروست بوونی کوربه لهی مروقة له قوناعی سه ره تایی دا (مرحله النطفة)

پاشان یه کده گرن و ده توینه وه له یه کتری دا و پیتانندن (Fertilization) روو ده دات و زایگوت دروست ده کن (وینهی ۲-۲۷) (ههروهها وینهی رهنگاوهرنگی: ۲۷/ه).

ده توانین ئەم مانایه له نایه تی (۱۳) ی سووره تی (المؤمنون) یشدا وه ریگرین که پهروه دگار ده فه رمویت: ﴿ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ﴾، له

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

هَكَذَا قَالَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي تَالِبٍ فِي تَرْغِيبٍ مَرَكَنِيَّةٍ مَدَّ كُورًا ۝ إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نُسَبَّغُهَا بِمَاءِ صَبْرٍ ۝

نواة الحيوان المنوي بعد أن استقرت في البويضة، وسرعان ما تتحد النواتان في غاية القوة وبعد الجذب الشديد بينهما لتكوين الإنسان الجديد من حاصل مورثات الأب والأم باتحاد رأس المنوي مع نواة البويضة. إنها هنا في طور النطفة الأمشاج أي القطرة الواحدة المليئة بالمورثات المختلطة: وقال المفسرون: الأمشاج أي الأخلاط الكثيرة. وینهی (۲-۲۷)

فه ره نه گه کانی زمانی عه ره بی دا مانای (جعل) فراوانتره له مانای دروست کردن (خلق) و بریتی به له کوکردنه وهی چه ند شتیکی دروستکراو به په رش و بلاوه یی، که واته مانای نایه ته که وای لیدیت: ئیمه مروقمان سه ره تا له نوتفه وه په یدا کرد (که ئەم نوتفه یه پیشتر په رش و بلاو بووه له پیاو و نافرته دا،

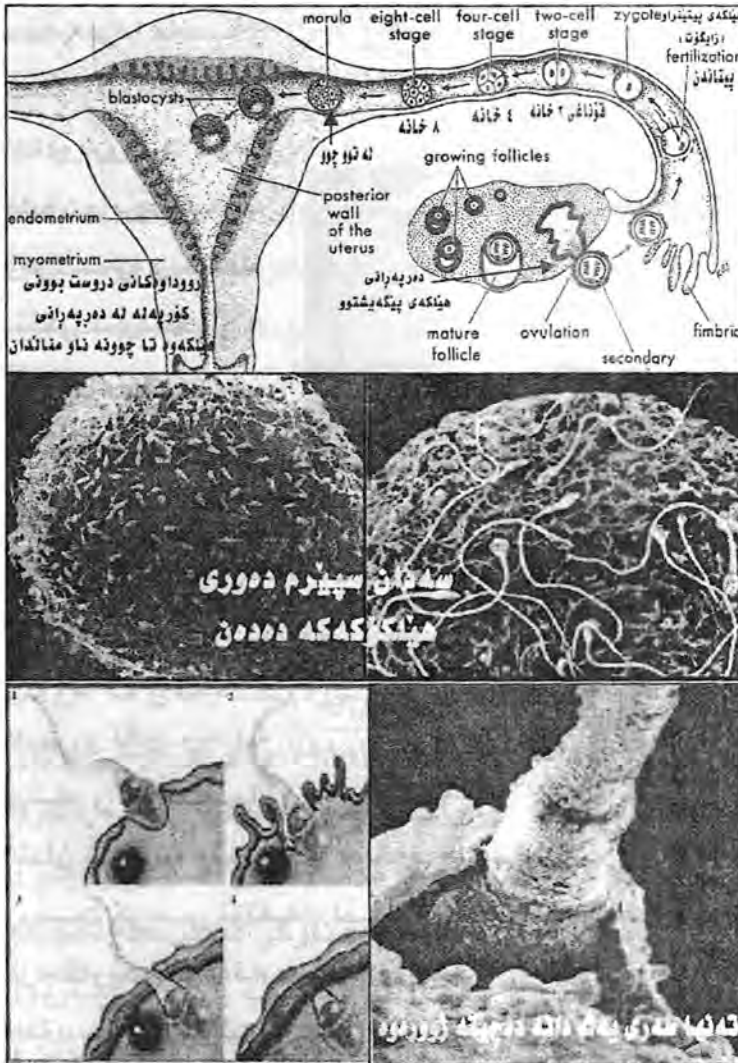
ئهم ویناناهه نزیکه بوونه وه و یه کگرتنی مادده ی بۆماوه یی پیاو و نافرته ته زایگوتدا روون ده کاته وه.

پاشان ئیمه ئەم سپیرم و هیلکه یه مان کوکردنه وه و تیکه لاومان کردن بۆ دروست کردنی نوتفه، لیره دا حیکمه تی ووتهی پهروه دگار مان بۆ دهرده که ویت که ده فه رمویت: ﴿ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً﴾ و نافرته رمویت: ﴿ثُمَّ خَلَقْنَاهُ نُطْفَةً﴾، چونکه ووشه ی یه که م مانا که ی ووردتره و دهرخه ریکی ئیعبازیکی زانستی تری نایه ته که یه.

دروست بوونی کۆریه لهی مرۆقه له قوناغی سه ره تایی دا (مرحله النطفة)

ده ره نجامه کانی دروست بوونی (نطفة ی تیکه لاو) (النطفة الامشاج):

۱- دروست بوون (الخلق): ئەم قوناغه بریتییه له سه ره تایی راسته قینهی په یدا بوونی مرۆقه، چونکه له ئەجامی یه کگرتنی تووی پیاو که ۲۳ کرومۆسۆمی تیدایه و هیلکهی ئافرهت که ئەویش ۲۳ کرومۆسۆمی تیدایه ژمارهی تهوای کرۆمۆسۆمه کانی لهشی مرۆقه دروست دهییت، که بریتییه له

۴۶ کرومۆسۆم، و هه موو ههنگاو ههنگاو گه شه کردنی کۆریه له له داها تودا له سه ره ئەم بناغه راسته سه ره چاوه ده گریت، که واته ئەم کـرداره بریتییه له ههنگاوی په یدا بوونی زینده وهریکی نووی و ناوازه (وینهی ۳-۲۸).

وینهی (۲-۲۸): یه کگرتنی توو و هینکۆکه و دروست بوونی مرۆقیکی نووی.

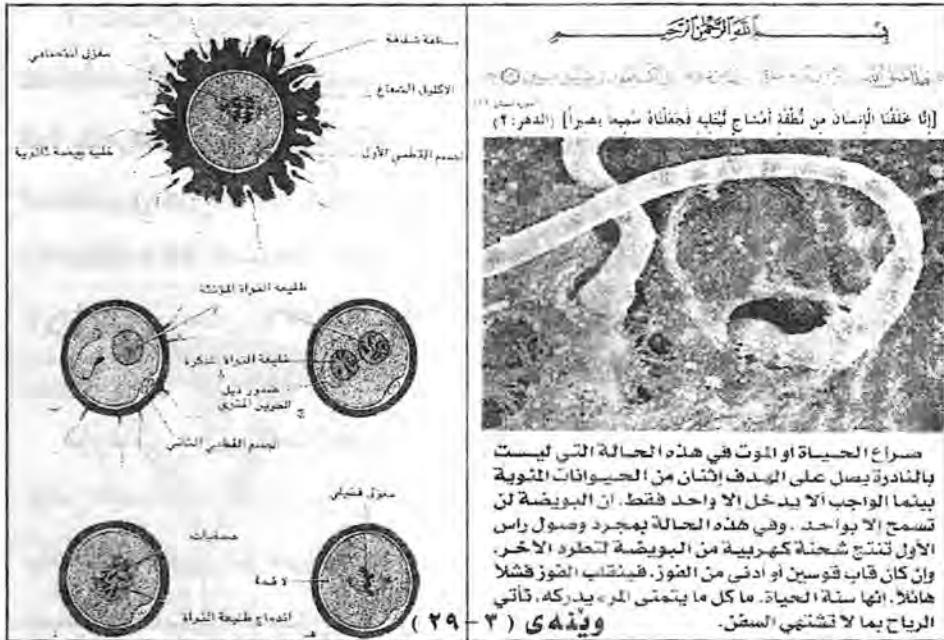

۲- ئەندازه بۆدانان (التقدير و البرمجة الجينية): دواى چەند سەعاتیكى كەم لە دروست بوونی خانەى يەكەمى كۆرپە لە كرداریكى تر دەست پێدەكات كە سەرەنجامەكەى بریتىيە لە ئەندازه بۆدانان و دیارى كردنى سیفاتی داها تووی كۆرپە لەكە كە بریتىيە لە: دەر كە وتنى سیفاته بهیژ و زاله كان (Dominant Characters)، و دەر نە كە وتن یان شار دنه وهى سیفاته لاواز و به زیوه كان (Recessive Characters)، كه واتە لیروه ئەندازه بۆ سیفاته كانى كۆرپه لەكە دیارى دەر كړیت.

قورئانى پیرۆز نامازەى بۆ ئەم ئەندازه دانانە كړدووه كە دەر مویت: ﴿قُلِ الْإِنْسَانُ مَا أَكْفَرُهُ، مِنْ أَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ، مِنْ نُطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَرَهُ﴾ (عبس: ۱۷-۱۹)، واتە: تیا چوون بۆ مروّقه بیّت كە ئەوه ندە بیباوه پرى دكات!، ئەى باشە بۆ سەیر ناكات كە لە چى یه وه دروست بووه، ئەو سەر هتا لە تنۆكێك ئاوه وه دروستمان كړد كە یەكسەر ئەندازه مان بۆ دانا.

به گه رانه وه بۆ راستى يه زانستى يه كان به تايبه تى راستى يه كانى زانستى كۆرپه له زانى و به تايبه تى تر بۆ ماوه زانى (علم الوراثة Genetics)، ئەم بابە ته مان زیاتر بۆ پوون دەبیته وه كە ئەم زانسته بۆى سەلمان دووین لە زیندە وه ره كاندا دوو جور سیفاتی بۆ ماوه یی هیه: ۱- سیفەتى زال (Dominant): ئەوه یه كە ئەگەر ته نها لە یه كێك لە باوانه وه (دايك یان باوكى زیندە وه ره كه وه) بۆى بمینیته وه ئەوا به مسۆگه رى لە داها توودا لە كۆرپه له كه دا دەر دكه ویت، به لام ۲- سیفەتى به زیوو (Recessive): ئەوه یه كە ئەگەر لە دایك یان لە باوكى یه وه به ته نها بۆى بمینیته وه، ئەوا لە كۆرپه له كه دا ئەو سیفە ته دەر ناكه ویت، به لكو پئویسته ئەو سیفە ته به زیوه لە هەردوو دایك و باوكه كه دا هەبیّت و بۆ منداله كه بگوێزیتته وه بۆ ئەوه ی لە داها توودا لە كۆرپه له كه دا به مسۆگه رى دەر كه ویت.

دروست بوونی کۆرپه لهی مروؤف له قوذاغی سه ره تایی دا (مرحله النطفة)

قوذاغی نوتفهی تیکه لاو و دیاری کردنی سیقاتی مروؤفه نوتیه که

پاک و بیگهردی بۆ پهروهردگار و پیغه مبهره بهرزه کهی، ده بینین ئەم راستی یه له چهند فهرمووده یه کی پیغه مبهردا ﴿﴾ ئامارژی پیدراوه، ئەوه تا ده بینین کاتیك پیغه مبهر ﴿﴾ له پهروهردگار ده پارایه وه، له یه کیک له نزاکانی دا ده یفرموو: ﴿مَتَّعْنَا اللّٰهُمَّ بِأَسْمَاعِنَا وَأَبْصَارِنَا وَقُوَّتِنَا أَبَدًا مَا أَحْيَيْتَنَا، وَاجْعَلْهُ الْوَارِثَ مِنَّا﴾ حدیث حسن رواه الترمذی والنسائی، واته: ئەی پهروهردگار خۆشیمان پی ببه خشه به گوێکانمان و به چاوه کاتمان، و به هیز و قووه تمان ههتا له ژياندا ماوین، و که مریدین ئەمه بکه به سیفه تیکی زال بۆ نهوه کانی پاش خۆمان، به راستی سه رسور هینه ره که ده فره مویت: ﴿وَاجْعَلْهُ الْوَارِثَ مِنَّا﴾ که به (اسم فاعل) هیناویه تی، واته مه بهستی پیغه مبهر ﴿﴾ ئەوه یه: ئەو سیفه تانه خۆیان بکه (فاعل) بن و سیفاته کان له نهوه کانی داهاتوودا به دلنیا یی یه وه دروست بکه ن، که وه ک و تمان ئەم بۆچوونه به وشه ی زانستی بۆما وه زانی ئەمرو پی ی ده لێین سیقاتی زال.

ههروهها له فهرموودهیهکی تردا هاتوو: ﴿عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رضي الله عنه): أَنَّ أَعْرَابِيًّا أَتَى رَسُولَ اللَّهِ (ﷺ) فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ امْرَأَتِي وَلَدَتْ غُلَامًا أَسْوَدَ وَإِنِّي أُنْكِرْتُهُ، فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ (ﷺ): « هَلْ لَكَ مِنْ إِبِلٍ »، قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: «مَا أَلْوَأَتْهَا»، قَالَ: حُمْرٌ، قَالَ: « فَهَلْ فِيهَا مِنْ أَوْزَقٍ »، قَالَ: نَعَمْ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ﷺ): « فَأَلَى هُوَ »، قَالَ: لَعَلَّهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ يَكُونُ نَزْعُهُ عِرْقَ لَهُ، فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ (ﷺ): « وَهَذَا لَعَلَّهُ يَكُونُ نَزْعُهُ عِرْقَ لَهُ » رواه مسلم، واته: پیاویکی دهشتهکی هات بۆلای پیغه مبهه و پیی ووت: خیزانه کهم مندالیکی رهشی بووه که من رهش نیم و له من ناچیت! پیغه مبهه (رضي الله عنه) (بو ئه وهی تیگه یشتنی ئەم بابته هی لا ئاسان بکات) ئی یی پرسی: تو ووشترت ههیه؟ ئه ویش ووتی: به ئی، پاشان پیی ووت: رهنگیان چۆنه؟ ئه ویش ووتی: سوورن، ووتی: باشه سپی رهنگیان تیدا ئییه؟ ووتی: به ئی سپی تیدایه، پیغه مبهه (رضي الله عنه) پیی ووت: ئه وه تو چۆن دهیبینیت (ئاوا ووشتریکی سپی له نیوان ئه و ووشتره سوورانه دا له دایک بووه)؟ کابرا ووتی: له وانهیه ئه ی پیغه مبهه ری خوا ئه وه رهگیکی پیشتربیت و بۆما وهیه بۆ ئەم، پیغه مبهه ریش (رضي الله عنه) فهرمووی: دهبزانه له وانهیه رهنگی منداله که شت هه ر بریتی بیت له رهگیکی بۆما وهی پیشترتان و بۆ ئەم ما وه ته وه.

ئەم فهرمووده پیرۆزه دوو ئامازه ی بۆما وهی گرنگی تیدایه که زۆر تازه دۆزراونه ته وه له م رۆژگار ه دا، ئه وانیش ئه وه یه که: ۱- زۆر سیف هت هه یه به زیوه، ۲- زۆر سیف هتی تریش هه یه که له وه چه یه کدا دهر ده که ویت به لام پاشان چه ند وه چه یه کی تر ده په رینیت و له وه چه کانی داها توودا دهر ده که ویت، ئەم ه دایسه لمینیت که به راستی پیغه مبهه (رضي الله عنه) له خۆیه وه قسه ی نه کردوو: ﴿وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ، إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ﴾ (النجم).

ههروهها له فهرموودهیهکی تردا هه مان ئه و بۆچوونه هاتوو که زۆر سیف هت هه یه له باوک و دایکه وه بۆ نه وه کانیان ده گو یزین ه وه که ده فه رموویت:

﴿تَخَيَّرُوا لِنُطْفِكُمْ فَإِنَّ الْعِرْقَ دَسَّاسٌ...﴾، واته: بزائن که کئی هه لده بژیرن بییت به هاوسه رتان و شوینی نوتفه کانتان له بهر نه وهی که رهگی خراب هه روه که رهگی چاک بو نه وه کان ده گوینزیته وه، که واته نهو سیفاتانهی که مروڤه هه یه تی زوری به هوئی بو ماوه وه له باو و باپیرانی یه وه بوئی ده گوینزیته وه به هوئی جینه کانی سه ر کرومؤسؤمه کان (بروانه وینهی رهنگا ورهنگی: ۲۸ / ه).

باشترین به لگه یه که بیهینینه وه بو سه لماندنی راستی نه م فه رمووده پیروزه بریتی یه له میژووی دوو خیزانی نه مریکی که له لایه ن کومه لهی زیندانه کانی نه مریکی یه وه به دریزایی چه ندین سال به دوا دا چوونیا ن بو نه نجامدرا، خیزانی یه که م به دریزایی سی نه وه چاودیری کران له سالی (۱۸۷۴ن) بو (۱۹۴۹ن)، ناویان خیزانی (جوکسن) ی تاوانبار بوو که سه روکی خیزانه که پیاویکی مه یخوری تاوانبار و شکست خواردوو بوو، له شاری (نیویورک) ه وه هه لات و کوچی کرد بو ناوچه یه کی چوڤ و دور له ناوه دانی له دی یه کی دووره ده ستدا، و له گه ل خوئی دا هاوه لیکی ئا فره تی برد که داوینپیس بوو، له دوا ی نه مان چه ندین هاوه لی خرابی تریان چوون بو لایان و پیکه وه کولونی یه کی جیاکراوه یان بو خو یان دروست کرد و زاووزی یه کی زور له نیوانیا ندا رووی دا.

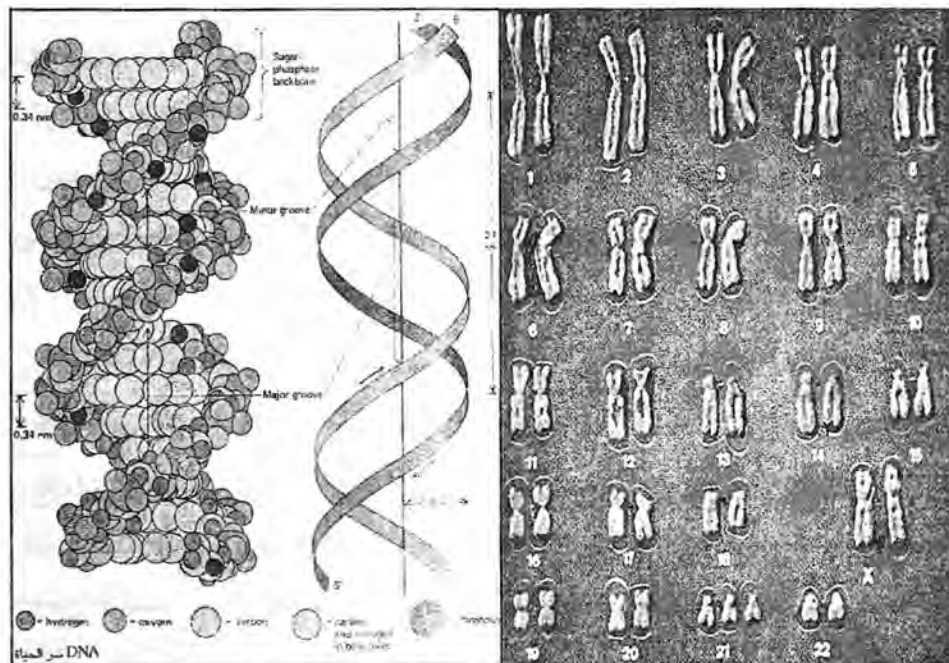
زوربه ی نه وه کانی نه م که سانه نه مانه بوون: ۲۰۰ که سی که م ژیری، ۳۰۰ سوالکه ر و بیلانه، نزیکه ی ۳۰۰ ئا فره تی داوینپیس، ۱۴۰ که سی موجریم و تاوانبار که زوریان خوینریژ بوون، له سه رجه می ۲۰۰۰ که سی نه م کومه له یه ته نها ۲۰ که سیان فییری کاریکی به سوود بوون که نه مانیش له زیندانا فییری نه م کارانه بوون، و بری نه و پارهی یه که نه م خیزانه وه که زهره ر گه یان دیا ن به حکومه تی نه مریکی له و کاته دا زیاتر له ۱،۵ ملیون دولا ر بووا.

خیزانی دووه م به خیزانی (کالیکوک) ناسرا بوو، که ناوه که ی له (مارتین کالیکوک) ه وه وه رگرتووه که پیش شه ری ناو خوئی نه مریکی مندالیکی زولی

دروست بوونی کوربه لهی مروژ له قوناغی سه ره تاییدا (مرحله النطفه)

بوو له کچیگی گیلوه، نهوانه ی که توانران به دوا دا چوونیان بو بکریت له نه وه کانی بریتی بوون له ۴۸۰ کهس، که له نیوانیاندا نه مانه هه بوون: ۱۴۳ گیل، و ۳۶ مندالی زول، ۳۴ کهسی خووگرتوو به مه ییوه که تووشی فی (په رکه م) بوون، ۱۱ تاوانبار و ۳۳ ره ووشت نزم، ۸۳ مندالیش له کاتی شیره خوړی دا مردوون، سالی ۱۹۳۸ کوتایین نه وه ی نه م خیزانه کچیگی گیل و که م ژیری بوو به ناوی (دیپورا کالیکوک) که ته مه نی ۲۴ سال بوو به لام رادده ی ژیری یه که ی هی کچیگی ته مه ن جهوت سال بوو!!

له مه ی پیشتره وه گه یشتینه نه و راستی یه ی که نه دازه بو دانان له کاتی نه م قوناغی نطفه ی تیکه لاوه دا رووده ات، ده بینین نه م جه قیقه ته به ئاشکرا راستی فه رموده که ی قورئان ده سه لمینیت که ده فه رمویت: ﴿قُلِ الْإِنْسَانُ مَا أَكْفَرَهُ، مِنْ أَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ، مِنْ نُطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَرَهُ﴾ (عبس: ۱۷-۱۹).

وینه ی (۲-۲۰): ژماره ی کره مۆسۆمه کان و پیکهاته بیان دهرده خات که ده لگری هه موو سیفات هه کانی له شی مروژن.

۳- دیاری کردنی پهگهزی کۆرپه له که (تحديد الجنس): ئەمەش هەر بەشیکیه له ئەندازه بۆدانان که له قوناغی (نطفة) ی تیکه لاودا رووده دات، ئەوهتا له قورئاندا هاتوه: ﴿وَأَنَّهُ خَلَقَ الذُّكْرَ وَالْأُنثَى، مِنْ نُطْفَةٍ إِذَا تُمْنَى﴾ (النجم: ۴۵-۴۶)؛ واته: پهروهردگار نیر و می له (نطفة) ی پیاوه وه دروست دهکات، کاتیک که دهرده چیت، و ئەندازه ی بۆ دیاری دهکریت ((إِذَا تُمْنَى)) بمعنی: حین تخرج أو حین تقدر، که زانستی نوئی ئەمپرو ئەم راستییه ی بۆ سهلماندووین که دیاری کردنی پهگهزی کۆرپه له بهوی تووی پیاوه وه دهییت که پیشتربه دریژی باسی ئەو بابته مان کرد.

دووکه رت بوونی (نطفة) که و دیارده ی جووتیی (الزوجية) له دروست بووندا:

پهروهردگار دهفرمویت: ﴿إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَى يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ ذَلِكُمْ اللَّهُ فَالِي تُوْفِكُونَ﴾ (الانعام: ۹۵)؛ واته: بهراستی پهروهردگار له تکه ری دهنک و تو و دانه ویله یه بۆ ئەوه ی بیپشکوینییت و پرۆیت، زیندووش له مردوو دهرده هینییت و دهرهینه ری مردووشه له زیندوو، ئا ئەوه یه خوی پهروهردگارتان جا ئیتر ئیوه بۆ کوئی لا دهرین و بۆ کوئی ویل دهکرین!

ههروه ها دهفرمویت: ﴿وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾ (الذاریات: ۴۹)؛ واته: له هه موو شتیکی ئیمه جووتمان دروست کردوه (له جیهانی ئاده میزاد و گیاندار و رووهک و بیگیانی شدا، له هه موو شتیکی ماددی و مهعنه وی دا)، ئەمەش بۆ ئەوه ی بیرکه نه وه و یاداوه ری وه ربگرن.

له ئایه تیکی تر دا هاتوه: ﴿سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ وَمِنْ أَنفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ﴾ (یس: ۲۶)؛ واته: پاک و بیگه ردی بۆ ئەو زاته ی هه ره هه موو به دیهینراوه کانی به جووت دروست کردوه، له وه ی له زه وی دا دهرویت و له خووشیان و لهو شتانهش که نایزانن (که له سهرده می عیلم و

زانباری دا روون بوته وه که هه موو به دیهینراوان - ماددی و مه عنهوی - جووتن، لی ره دا ئه م ئایه تانه چه ند ئی عجازی کی زانستی یان له خو گرتوو ه که به یارمه تی پهروه ردگار ده یان خهینه روو.

سه باره ت به ئایه تی یه که م له فه ره نکه کانی زمانی عه ره بی دا هاتوو ه: (الْحَبَّةُ مِنَ الشَّيْءِ، الْقِطْعَةُ مِنْهُ) ⁽³⁾، واته: (حَبَّةٌ) بریتی یه له پارچه یه کی بچووکی هه ر شتی ⁽⁴⁾، (القرطبي) موفه سیریش ده رباره ی ئه م ئایه ته ده ئی ت: (يُخْرِجُ الْبَشَرَ الْحَيَّ مِنَ النُّطْفَةِ الْمَيِّتَةِ، وَالنُّطْفَةُ الْمَيِّتَةُ مِنَ الْبَشَرِ الْحَيِّ ...)، واته: مروّقی زیندوو له نوتفه ی مردوو وه دروست ده کات و نوتفه ی مردوو له مروّقی زیندوو وه دروست ده کات.

که واته ئه گه ر ئی مه سه رجه می و ته ی موفه سیره کان ده رباره ی ئه م ئایه ته وه رگرین مانا که ی به م جو ره ی ئی دیت: خوای پهروه ردگار له تکه ری پارچه بچووکه کانی له شی مروّقه له گه ل ناوکه کانیاندا (که مه به ست پی ئی تووی مروّقه یان نوتفه)، و مروّقی زیندوو له نوتفه ی مردوو وه دروست ده کات و نوتفه ی مردوو له مروّقی زیندوو وه دروست ده کات.

لی ره دا سه رسو پرمان دامان ده گریت چونکه له تبوون و دابه ش بوون سیفه تی کی گه ردوونی گشتی یه له جیهانی رووه ک و ئاژهل و مروّقا، که

(3) بپوانه فه ره نگی (لسان العرب) / مادده ی (حب).

(4) لی ره دا ده توانین بلین ئه و پارچه بچووکه ی که پهروه ردگار باسی کردوو و ناوی هتاوه به (حَبَّة) بریتی یه له خانه کانی له شی زینده وه ره کان که بچووکتین پیکهینه ریانه، هه ره ها یه کیک له مانا کانی مه به ست پی ئی نوتفه یه که له یه کگرتنی توو و هیلکۆکه وه دروست ده بیت، چونکه ئه گه ر سه سیری ئایه تی کی تر بکه ین که ده فه رمویت: ﴿نَسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ﴾ (البقرة: ۲۲۲)، واته: ئافه ره تانتان شوینی چاندنی ئیوه ن، دیاره هه موو ئی مه ش له نوتفه وه دروست بووین، که واته مه به ستی ئه م ئایه ته ئه وه یه که ئافه ره تان شوینی چاندنی نوتفه ی ئیوه یه، ئاشکراشه که ئه وه ی له زهوی دا ده چیتریت دانه ویله یان تووی رووه که کانه که به عه ره بی پی ئی ده ووتریت (حَبَّة)، که واته نوتفه ش جو ریکه له (الْحَبِّ).

له تبوون سیفه تیکی گشتی هه موو خانه کانیانه (خانهی لهشی بیئت یان سیکیسی) وهک زانستی بایولوجی بۆمان باس دهکات، و ههروهها له دارشتنی ئایه ته که شهوه ئه م مانای له تبوونه گشتی یه تی دهگهین، که تایبهت نی یه به جوړیکی تایبهتی یه وه چونکه دهسته واژهی ئایه ته که ره هایه.

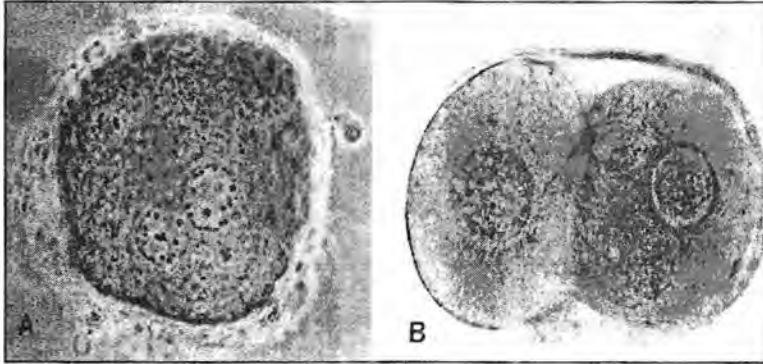
کۆرپه له زانی بۆمان باس دهکات که هیلکهی پیتینراو یان زایگۆت (له یه کگرتنی توو و هیلکه) یه کسه ر دوای پیکهاتنی کهرت ده بیئت و دابهش ده بیئت بۆ دوو بهش (إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الْحَبِّ)، که ئه م دابه شبوونه ناوکی زایگۆته کهش دهگریته وه (إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالتَّوْرِي) و ده بیئت به دوو خانهی جیاواز (وینیهی ۳-۲۱) (ههروهها پروانه وینیهی رهنگا ورهنگی: ۲۸/ه)، ئه م کرداری کهرت بوون و دابه شبوونه یه که سه ره نجام ده بیئه هۆی دروست بوونی دروست کراویکی زیندوو ههروهک له ئایه ته پیروژه که دا هاتوو: (يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ ...) (5)، که ئه گه ر ئه م کرداره رووی نه دایه له دوایی دا ئه و کۆرپه له یه گه شهی نه ده کرد.

لیروه دهگهینه ئه و راستی یه ی که نیگای په روه ردگار پیش ههردوو زانا (پریفوست و دوماس Prevost & Dumas) (۱۸۲۴ن) که وتوو له وه سف کردنی دیاردهی کهرت بوونی هیلکهی پیتینراو (Cleavage)، ههروهها پیش زانا ولف (Wolf) ییش (۱۷۵۹ن) که وتوو که باسی ئه وهی کردوو که کۆرپه له چه ندین جار دوولت ده بیئت بۆ دروست کردنی چه ند چینی که خانه بۆ دروست کردنی ئه ندامه کانی کۆرپه له که، ههروهها پیش زانا (قوون بندن Von Beneden) ییش (۱۸۸۳ن) که وتوو که وه سفی له ت بوونی ناوکی زایگۆتی کردوو (وینیهی ۳-۳۲).

(5) وهک ووتمان موفه سیران (القرطبي) و (ابن کثیر) به م شیوه یه راهی ئایه ته که یان کردوو.

دروست بوونی کۆریه لهی مرۆف له قوناشی سه ره تایی دا (مرحله النطفه)

وینەهی (۲-۲۱)
 دوو وینەهی
 راستە قینەهی
 دوو کهرت بوون
 و له ت بوونی
 زایگۆت بۆ
 دوو خانە.

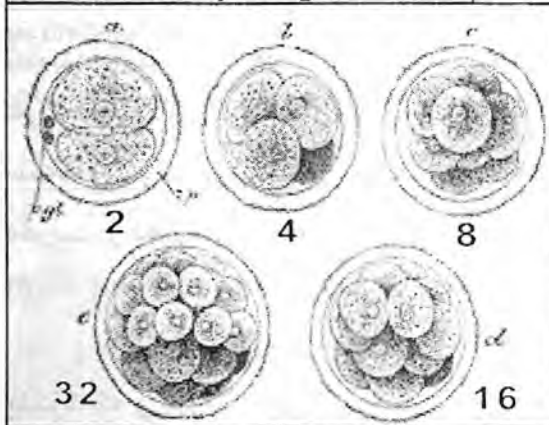

قوناشی ۴ خانە
 مرحله الأربع خلايا في تكوين الجنين

نویات الارب والتم جاسا... داخل البويضة المخصبة

قوناشی ۲ خانە

قوناشی ۱۶ خانە
 الجنين في اليوم الرابع (مرحلة السبعة عشر خلية)

وینەهی (۲-۲۲): چەند دیمەنیکی راستە قینە کە بە ووردبین گیراوه
 بۆ دابهش بوونی خانەهی یەكەمی کۆریه له (هیناکەهی پیتینراو یان زایگۆت)

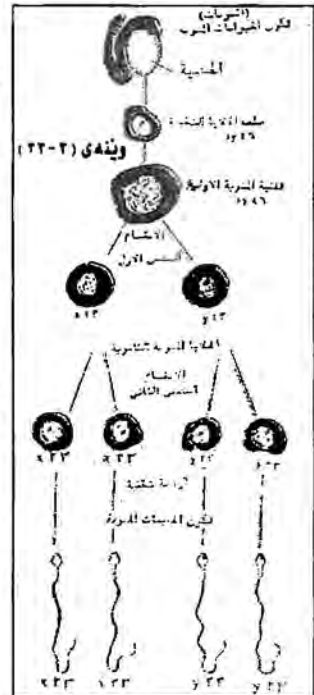
دروست بوونی کوزپه لهی مروؤ له قوناشی سه ره تایی دا (مرحلة النطفة)

سه بارهت به دوو نایه ته که ی تریش ده لئین: نه گهر تیبینی گه شه ی نوتفه و پیکهینه ره کانی بکهین ده توانین ئەم خالانه تو مار بکهین دربارهی دیاردهی جووتیی له دروست بووندا:

۱- سپیرمی پیاو له کاتی گه شه کردنیان له ناو گوندا له خانه سه ره تایی یه کانی تو یکلوه و بو ناوه وه، کهرت ده بن بو دوو دانه به بهرده و امی (واته ههر خانه یه که ده بییت به جووتیک) تا دروست کردنی سپیرمه کان (وینه ی ۲-۳۳).

۲- خانه کانی هاو پینچ له گه ل هیلکه که دا پیش پیتانندن ده بن به دوو به شه وه که به شیکیان له دهوری هیلکه که وه ده میننه وه و به شه که ی تر جه مسره ته ن (Polar Body) دروست ده کن (بروانه وینه ی ۲-۳۴) (ههروه ها وینه ی ره نگا ورهنگی: ۴۰/ه).

۳- کاتی که ناوکی سپیرم ده چیتته ناو هیلکه که وه، ناوکی هیلکو که که پیش نه وه ی له گه ل ناوکی سپیرمه که دا تیکه لاو بییت و یه کبگریت، کهرت ده بییت بو دوو به ش که به شیکیی له گه ل سپیرمه که دا یه کده گریت و

سپیرم له کاتی گه شه کردنی له گوندا بهرده و ام دوو له ت ده بییت.

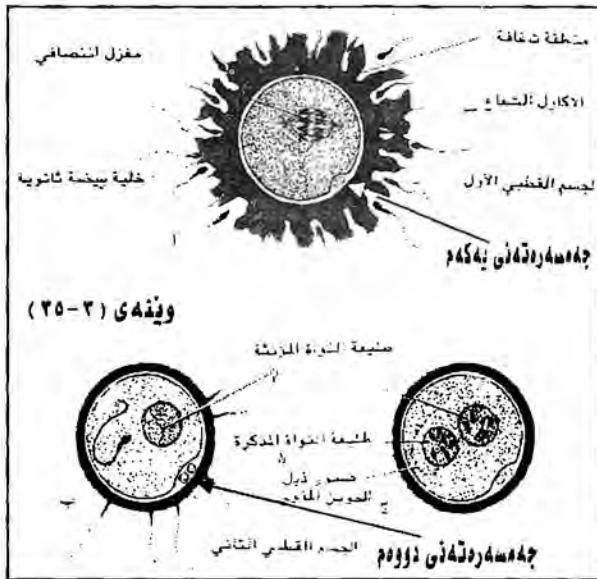

وینه ی ۲-۳۴

به شه که ی تر له سووچیکیی هیلکه که دا که نار ده گریت و ده بییت به جه مسره ته نی دووه م (Second Polar Body). (وینه ی ۲-۳۵) (وینه ی: ۴۱/ه).

۴- پاش یه کگریتنی ناوکی سپیرم و هیلکو که که و دروست بوونی زایگوت (النطفة الامشاج)، زایگوته که ده ست ده کات به

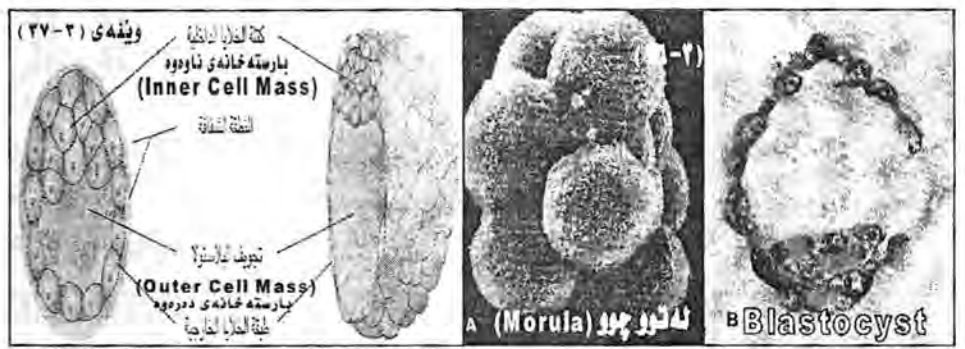
دروست بوونی کۆریه لهی مرۆقه له قوئاغی سه ره تایی دا (مرحله النطفه)

دابه شیبوون بو دوو خانه، که هه ره یه کیکیان ده بیئت به دووانی تر، و ئەمانیش ده بن به دووان و بهم شیویه به ره دوام ده بیئت، له قوئاغی ۸ خانه یی دا کۆریه له که پی ئی ده ووتریئت توو شیویه (Morula)، و دوا یسی ده بیئت به تۆپه لیک خانه یان

به زاروهی کۆریه له زانی پی ئی ده ووتریئت (Blastocyst). (بروانه وینهی ۳-۲۶) (هه ره ها وینه ره نگاو ره نگه کانی: ۴۲/ه، ۴۳/ه، ۴۴/ه).

۵- کاتیك که کۆریه له که ده چیته ناو منالدانه وه، خانه کانی دروست بوو لهم دابه ش بوونانه وه، ده بن به دوو گرووپه وه: کۆمه لیکیان جیاواز ده بن بوو دروست کردنی کۆریه له که که پی ئیان ده ووتریئت بارسته خانه ی ناوه وه (Inner Cell Mass)، کۆمه لهی دووم رۆلی دروست کردنی وویلاش و په ره کانی ده وری کۆریه له ده بیئن و پی ئیان ده ووتریئت بارسته خانه ی ده ره وه (Outer Cell Mass) (وینهی ۳-۳۷) (وینهی: ۴۵/ه).

دروست بوونی کۆریه لهی مرۆقه له قوناغی سه ره تایی دا (مرحلة النطفة)

ئه م 5 خاله ی سه ره وه سه له مینهری ئه و راستی یه ن که په ره وردگار پێش زیاتر له 14 سه ده پێی راگه یاندووین که ناوک و تۆوی مرۆقه دوولت دهکات و هه موو ئه م کردارانه به جوت ده بێت، هه ره ها ئایه تی سی یه مێش ته ئکید له سه ره ئه م با به ته دهکاته وه (سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُبِتُ الْأَرْضُ وَمِنْ أَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ)، که ئه م ئایه ته ماناکه ی گشتگیرتره و راستی زیاتر دهگریته وه و ده ره خات، که هه موو شتی که له م گه ردوونه دا به جوتیی هه یه، جا ئه گه ر دوولت بێت یان نا.

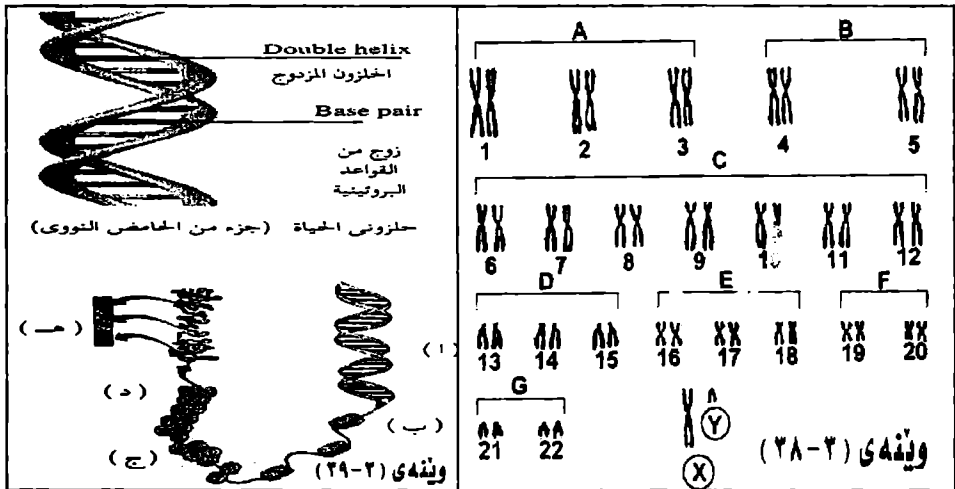
- ئه وه تا مرۆقه له نیر و می پێکهاته وه.

- نوتفه ی مرۆقه له سپیرمی پیاو و هیلکۆکه ی ئافره ت دروست ده بێت.

- سپیرمی پیاو له ئه نجامی دوو له ت بوونه وه دروست ده بێت، به هه مان شیوه هیلکه ی ئافره تیش، نوتفه ی تیکه لاو (زایگۆت) یش ده بێت به دوو خانه که هه ریه کیکیان ده بێت به دوو خانه ی تر و به م شیوه یه ... سه ره نجام کۆی ئه و خانانه ی که کۆریه له دروست ده که ن ده بن به دوو کۆمه له وه پاش ئه وه ی که ئه م تۆبه له خانه یه ده چیته ناو مالدانه وه.

- ناوکی خانه ی ناسایی (چ له پیاو و چ له ئافره تا) پێکهاته وه له 23 جوت

کرۆمۆسۆم، که هه ر جوتی که پێکه وه نووساون (وینه ی 2-28) (هه ره وه ها وینه ی: 45/ه).

کرۆمۆسۆمه کان پێکهاته یه کی په یژده یی 45 سه ره 23 جوت و 45 وت گرووپن. 45 نه زۆنی پێچاو پێچیان هه یه (دوو نوولپێچن).

- هه ر کرۆمۆسۆمیک گه ر پیکهاته که ی هه لوه شینین (که له ترشی ناوکی DNA پیکهاتوه)، ده بینین له دوو شریت یان زنجیره پیکهاتوه وه که په یژه یه کی هه له زۆنی پینچاوپینچ (بروانه وینه ی ۳-۳۹) (ههروه ها وینه ی: ۴۶/ه).
- هه ر یه کی که له دوو زنجیره که ی (DNA) پیکهاتوه له کۆمه لیک گه ردی تایبه تی، که هه ر گرووپیک ی زنجیره ی یه که م به ستراره ته وه به گرووپیک ی زنجیره ی دووه مه وه به شیوه ی جوت جوت.

ئه مانه ی باس مان کرد سه لمینه ری راستی به جوت بوونی هه موو دروستکراوه کانه وه که له ئایه ته که دا هاتوه: (سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ وَمِنْ أَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ)، که به تایبه تی ئاماره ی به مرۆقه خۆی داوه (وَمِنْ أَنْفُسِهِمْ) که جووتی له هه موو پیکهاته کانی دایه، ههروه ها ده فهرمویت (وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ) که ئاماره یه بو ئه وه ی زۆریکی نه دۆزراوه ته وه، و نازانین زانست له داها توودا چی تر له م باره وه ده دۆزیته وه، ئه وه شمان بیرنه چیت که ئایه ته که جووتی ته نیا به مرۆقه وه نه به ستووه ته وه، زانستی نوێ هه مان راستی ده رخستوه که رووه ک و ئاره لان و پیکهاته کانیان و ته نانه ت ته نه نازیندوه کانی ش هه موویان به جوت هه ن.

- ئه گه ر به رده وام بین له سه ر ئه م باسه ده بینین: زنجیره کانی (DNA) له چوار جوړ ترشه لۆکی نایترۆجینی (Nuclear acids) پیکهاتوون، که ئه مانه ن: ئه دینین (Adenine)، گوانین (Guanine)، سایتۆسین (Cytosine)، و ثایمین (Thymine)، که ئه م ترشه لۆکانه له زنجیره کانی (DNA) دا به جووتی هه ن.

ههروه ها بینراوه که ئه دینین هه میشه له گه ل ثایمیندا جوت ده بییت، و گوانین هه میشه له گه ل سایتۆسیندا جوت ده بییت، و هه رگیز ناگونجیت که ئه دینین و گوانین یان گوانین و ثایمین یان سایتۆسین له گه ل ئه دینین یان ثایمین له گه ل سایتۆسیندا یه که گریت (بروانه وینه ی رهنگا وره نگی: ۴۷/ه).

- ههروهها هه ریه کیک له م چوار ترشه لۆکانه به ستراره ته وه به شه کریکی که م ئوکسجینه وه (Deoxy Ribose) که ئه میش به ستراره ته وه به گهردیکی فۆسفاته وه و له گه لی دا جووتیک دروست ده کات که ئی جیانا بیته وه، بۆ روونکردنه وهی ئه مه (بڕوانه وه وینه ی ره نگا وره نگی: ٤٧/ه).

ئیتیر دوا ی ئه مانه ئه وه ش بزانی که دیارده ی جووتی له هه موو دروستکرا وه کانی تری گه ردووندا هه یه هه ر له گه ردیله وه (به رامبه ر پڕۆتۆنی موجه ب ئه لیکترونی سالب هه یه و ... هتد) تا وه کو گه له ستیره کان، و به ناو دروستکرا وه کانیشدا هه ر له رووه ک (که ئیر و مئی هه یه)، و ئاژه له کان، و شته نازیندوو ه کانیش هه موویان به جووتی هه ن (کاره با سارد و گه رمی هه یه، موگناتیس جه مسه ری باکور و باشووری هه یه و ... هتد).

ئه م راستی به زانستی یانه سه لمینه ری حه قیقه ته قورئانی به که یه که ده فه رمویت: ﴿وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾ (الذاریات: ٤٩)، واته: له هه موو شتیکی ئیمه جووتمان دروست کردوو ه (له جیهانی ئاده میزاد و گیاندار و رووه ک و بی گیانی شدا، له هه موو شتیکی ماددی و مه عنه وی دا) ... به لام له مه سه یرتر و سه رسوپه ینه تر ئه و ئایه ته یه که ده فه رمویت: ﴿سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ وَمِنْ أَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ﴾ (یس: ٣٦)، واته: پاک و بیگه ردی بۆ ئه و زاته ی هه ر هه موو به دیه ینرا وه کانی به جووت دروست کردوو ه له وه ی له زه وی دا ده پرویت و له له شی خووشیان و له و شتانه ش که نایزان.

له سه رده می عیلم و زانیاری دا ئه و راستی به روون بۆته وه که هه موو به دیه ینرا وان - ماددی و مه عنه وی - جووتن، و زۆریکی دروستکرا وی جووت دۆزرا ونه ته وه و زانراون که له سه رده می پیغه مبه ردا ﴿﴾ به هیچ شیوه یه که نه زانرا وه، که واته ئه م ئایه ته پیروژه ئی عجازیکی هه و آلدانی تی دایه که له

داها تودا دیاردهی جووتیی له چه ن دین دروستکراودا ده دۆزیتته وه که پیشتر
کهس نه یزانیوه و به خه یالی دا نه ها توهه!
(نطفة) که ده که ویتته ناو منالدانه وه:

له فه رمووده یه که دا نامازه یه کی سه یر ها توهه: ﴿عن عبدالله بن مسعود
(رضی الله عنه) قال: إِذَا وَقَعَتِ النَّطْفَةُ فِي الرَّحْمِ، بَعَثَ اللَّهُ مَلَكًا فَقَالَ: يَا رَبِّ مُخَلِّقَةٌ أَوْ غَيْرَ
مُخَلِّقَةٌ؟ فَإِنْ قَالَ: غَيْرَ مُخَلِّقَةٍ، مَجَّتْهَا الْأَرْحَامُ دَمًا، وَإِنْ قَالَ: مُخَلِّقَةٌ، قَالَ: يَا رَبِّ فَمَا
صِفَةُ هَذِهِ النَّطْفَةِ؟ أَدَكَرُ أَمْ أُنْثَى؟ مَا رِزْقُهَا؟ مَا أَجَلُهَا؟ أَشَقِيٌّ أَمْ سَعِيدٌ؟ قَالَ: فَيُقَالُ لَهُ:
انْطَلِقْ إِلَى أُمِّ الْكِتَابِ فَاسْتَنْسِخْ مِنْهُ صِفَةَ هَذِهِ النَّطْفَةِ، قَالَ: فَيَنْطَلِقُ الْمَلَكُ فَيَنْسَخُهَا، فَلَا
تَزَالُ حَتَّى يَأْتِيَ عَلَى آخِرِ صِفَاتِهَا﴾⁽⁶⁾، واته: کاتیک که نوتفه که (کۆریه له که)
ده که ویتته ناو منالدانه وه، خوای گه وره فریشته یه کی بو ده نیییت، فریشته که
پرسیار ده کات: په روه ردگار دروست ده بییت یان دروست نابییت؟ فه گه ر
بفه رمویت دروست نابییت، نه وا منالدان له گه ل خویندا فریی ده داته ده ره وه،
و نه گه ر بفه رمویت دروست ده بییت، فریشته که پرسیار ده کات: نه ی
په روه ردگار سیفاته کانی نه م کۆریه له یه چی یه؟ نایا نییره یان می یه؟ رزق و
روزی چی ده بییت؟ و نه جه ل و کاتی مردنی که ی ده بییت؟ و نایا خو شبه خت
یان سه رگه ردان ده بییت؟ ووتی: له و کاته دا به فریشته که ده ووترییت: ده بچو بو
لای دایکی کتیبه کان (اللوح المحفوظ) له وئ هه موو سیفاته کانی هه یه، له وئ
وینه یه کی سیفاتی نه م نوتفه یه ی له به ر بگه ره وه، له و کاته دا فریشته که
ده رده چییت و کۆپی ده کات، به رده وام ده بییت له و کۆپی کردنه که تا وه کو
دواین سیفاتی کۆپی ده کات.

(6) رواه الطبري والطبراني بإسناد صحيح، قال العيني في (عمدة القاري شرح صحيح البخاري): (وهو
موقوف لفظاً، مرفوع حكماً، لأن الإخبار عن شيء لا يدركه العقل محمول على السماع)، إن هذا الخبر لا يقال
من قبل الرأي، ولا سبيل إلى معرفة هذا إلا عن طريق النبوة، لذا وجب أن يقول هذا الحديث استناداً إلى شيء
عنده عن طريق الرسول (ﷺ).

ئهم فهرمودهیه دوو ئاماژهی سه رسورهینهری تری تیدایه ده ربارهی چه ند کرداریک که له کاتی گه شهی کۆرپه له که دا رووده دن، یه کیکیان ئه وهیه⁽⁷⁾ که وه ک کۆرپه له زانی نوئ بۆمان باس ده کات دوا ی ئه وهی که کۆرپه له سه ره تایی یه که دابهش بوون به سه ری دا رووده دات و له تۆپه لیک خانه پیک هاتوه.

پاشان ده ست ده کات به جوولان له سه ره تایی بۆری منالدانه وه بۆ ئه وهی خۆی بگه یه نیته ناو منالدان (که ئاماده کراوه بۆ پیشوازی کردنی) (وینهی؛ ٤٨/ه)، هه ر که ده گاته شوینی به یه ک گه شتنی بۆری منالدان له گه ل منالدان خۆی دا به خیرایی کۆرپه له که ده که ویته ناو منالدانه وه - که ئهم کرداره له چه ند ده قیقه یه که دا رووده دات - و قه باره ی ئهم تۆپه له خانه یه (Blastocyst) زیاتر نی یه له ٠,٧ میلیمه تر (بروانه وینه ی ره نگا وره نگی؛ ٤٩/ه).

فهرموده که زۆر به ئاشکرا ده فهرمویت که ئوتفه که ده که ویته ناو منالدانه وه (إِذَا وَقَعَتِ النُّطْفَةُ فِي الرَّحْمِ ...)، که به ته واوه تی ئه مه یه که

---

(7) ئاماژهی دووم که له فهرموده که وه وه ریده گرین بریتی یه له دیارده ی روودانی له بارچوونی سه ره تایی (له کاتیکی زۆر زووی سکپری دا): (فَإِنْ قَالَ: غَيْرَ مُخْلَقَةٍ، مَجْتَهَا الْأَرْحَامُ دَمًا)، که ئهم دیارده یه زۆر نوئ نۆزراوه ته وه، ئه ویش له بهر قورسی زانیی سکپری له و کاته سه ره تایی یانه دا، ئه ویش له بهر ئه وه یه که کۆرپه له که یه کسه ر دوا ی که وتنه ناو منالدانه وه یان دوا ی خۆچاندنی له دیواره که ی دا منالدان فپئی ده داته ده ره وه (که هۆکاری ئهم دیارده یه زۆر و جۆراوجۆرن)، ئهم کاته نزیکه له کاتی حه یزه وه و ئافره ته که هیچ پئی نازانیت که سکپری بووه، که له وانه یه ته نیا چه ند رۆژیک عاده که ی دوا بکه ویت و ابزانیت ناسایی یه، دوا یی یه کسه ر خوین دیت و هه ست ناکات که سکپری بووه، بینه راوه له و ٤٥٪/ی حالاتی له بارچوون که رووده دن (واته به گشتی ٤٥٪/ی حالاتی سکپری به له بارچوون کوتایی دیت و ٥٥٪/ی سکپری یه کان سه رکه وتوو ده بیئت) ته نها ١٥٪/ی ئافره ته که پئی ده زانیت و ٣٠٪/ی تری هه ره سه ستیشی پئی ناکات که سکپری بووه و به دوا که وتنی عاده لیک ده داته وه، له راستی دا ئهم ئاماژه یه بۆ له بارچوونی سه ره تایی خۆی له خۆی دا ئیعجازیکی زانستی گه وره یه، چونکه له سه رده میکدا ووتراوه که هیچ جۆره هۆکاریک نه بووه بۆ زانیی سکپری له سه ره تایی دروست بوونی کۆرپه له دا!.

روودهات له کاتی چوونه ناوه وهی کۆریه له که بو ناو منالدان⁽⁸⁾، ئەمهش ئیعجازیکی زانستی گه ورهیه له م فرمووده یه دا، چونکه زور قورسه پێشبینی ئەم دیاردهیه بکریت، مه گهر که سیك نه بیته که به هوی ووردبینی ئەلیکترونی یه وه چاودیری ووردی ئەم کردارانە ی ناو منالدان بکات و ئەمه ببینی، له وانیه زۆریک (ته نانه ت شاره زایانی کۆریه له زانیش) به بیرى خویان و ابزانن که کۆریه له که له کاتی چونه ناوه وهی بو منالدان به هیمنی وه کو توپیک خوول ده خوات تا ده چیته ناوی، هه ربۆیه لایه نه ئیعجازی یه که ی له م خاله دا ده رده که ویت.

رۆچوون و وون بوون له منالدانه کاندای (غیض الأرحام):

خوای پهروهردگار ده فرمویت: ﴿اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنْثَىٰ وَمَا تَغِيضُ الْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ﴾ (الرعد: ۸)، واته: ته نیا پهروهردگار خوی ده زانیته که ئافرهت له کاتی سکپری دا چی هه لگرتوو، و ئەوانهش که له منالدانه کاندای پۆده چن، وون ده بن و تیا ده چن چین، یان زیاد بوونی منالدانه کان چی یه؟ و هه موو شتیکی لای ئەو به ئەندازه یه و قه ده ری ووردی خوی بو دانراوه.

هه روه ها له فرمووده یه کی پیغه مبه ردا ﴿﴾ هاتوو که فرموویه تی: ﴿وَلَا يَعْلَمُ مَا تَغِيضُ الْأَرْحَامُ إِلَّا اللَّهُ...﴾ رواه البخاري، واته: ته نها خودا خوی ده زانیته ئەوانه ی له منالدانه کاندای پۆده چن، وون ده بن و تیا ده چن چین؟!

(8) له هه مان کاندای ئەم فرمووده یه ئاماژه یه کی ئیعجازی تری تیدا به که: کۆریه له به ره می منالدان خوی نی یه و له ده ره وهی منالداندا دروست ده بیته و دوا یی دیته ناوی (ده که ویته ناوی)، که وه ک پێشتر باس مان کرد تا سه ده ی حه قده یه مێش زۆریک له زانایان وایان ده زانی که کۆریه له یان دروست کراویکی منالدان خویه تی و خوی ده ری ده ات، یان ئەوه یه که له خوی نی مانگانه وه دروست ده بیته، به لام فرمووده که ی پیغه مبه ر ﴿﴾ زور به جوانی ئاماژه به وه ده ات که نوتفه ی کۆریه له که له ده ره وهی منالدان دروست ده بیته و پاشان به ره و ناو منالدان ده جوولیت تا وه کو ده که ویته ناوی.

تۆ بلیی ئەوانه ی له ناو منالدا نه كاندا پۆده چن و وون ده بن یان زیاد ده کهن چی بن؟! نایه ته پیرۆزه که باسی دوو کردار ده کات که له منالدا ندا رووده دن و بریتین له: ۱- غیض الأرحام (که به م مانایانه دیت: چوونه ناوه وه یان رۆچوون یان وونبوون یان تیاچوون). ۲- إزدیاد الأرحام (واته: زیاد بوون له قه باره یان بارسته دا).

لیره دا باسی کرداری یه که م ده کهین که بریتی یه له: (غیض الأرحام)، سه ره تا با بزانی له فه ره نکه کانی زمانی عه ره بی دا (غیض) به مانای چی هاتوه؟ به گشتی ئەم مانایانه ی هه یه: ۱- الغور خلال شيء أو نفوذ السائل الى الأعماق وذهابه وغيابه، كغوران الماء في الأراضي وابتلاعها. ۲- النقصان⁽⁹⁾. واته: ۱- چوونه ناوه وه یان پۆچوون به ناو شتی کدا، یان پۆچوونی شله مه نی به ناو قوولایی یه كاندا و دیار نه مانی، وه کو پۆچوونی ناو به ناو زه وی دا و قووتدانی*. ۲- که م بوون. سه باره ت به ته فسیری نایه ته که (القرطبي) ده لیت: (الغیض: ما تُنقصه الأرحام من الدم والزيادة ما تزداد منه، وقيل: الغیض والزيادة يرجعان الى الولد)، واته: (غیض) بریتی یه له که مکردنی خوین له منالدا نه كانه وه و زیاد بوونیش له قه باره که یدایه، و وتراوه (که مبوون و زیاد بوون) ده گه پیته وه بۆ بوونی منداله که، له گه ل ئەوه شدا که ته فسیری کی زۆر جوانه و یه کده گریته وه له گه ل زانیاری یه نوێکانی کۆریه له زانی دا، به لām با ناگاداریین که که م بوون و زیاد بوون ته نها بۆ خوین ناگه پیته وه، ئەویش له بهر ئەوه ی که دهسته واژه ی نایه ته که ره هایه، هه ربۆیه شتی تریش ده گریته وه.

(9) بروهانه فه ره نکه کانی (لسان العرب) و (المعجم الوسيط) له ژێر ماده ی (غیض)، هه ره ها (معجم البلدان) / باب الغین والیاء وما یلبهما.

* نموونه ی ئەم مانایه له نایه ته پیرۆزه دا ده بینین که ده فه رمویت: ﴿وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكَ وَيَا سَمَاءُ أَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَاءِ﴾ (هود: ۴۴)، واته: پاشان فه رماندرا به زه وی: ناوه کات با رۆچیت به ناخدا، ئە ی ناسمان: تۆش با به س بیت و باران مه بارینه، ئیتر ناوه که رۆچوو به ناو زه وی دا.

ئهم فهرمووده پیرۆزانه قوناغیکی پیشکه وتووی دروست بوونی کۆریه له باس دهکات هر له کاتی چوونه ژوره وهی تۆو بو ناو منالدان تاوه کو پۆچوون و چوونه ناوه وهی نطفه ی تیکه لاو (النطفة الأمشاج)، ئایه ته که باسی پۆچوون و که مبوونه وه یان زیاد بوونی شتیک یان ههردووکیان دهکات له ناو منالدانه کاندای که زانیاری ئهم شتانه ته نها تایبه ته به په ره ردگار وه، و کاتی که ههردوو مانای (غیض) ببهستین به یه که وه به پوونی مه بهستی فهرمووده پیرۆزه کان دهرده که ون، هر له سه ره تایی دروست بوونی تۆو و هیلکه وه تاوه کو چاندنی نوتفه که له ناو منالداندا (وینه ی رهنگا وره نگی: ۵۰/ه). با بزانی زانستی نو یی کۆریه له زانی له مرۆدا چی ده ئیت له باره ی ئهم شتانه وه: سه لمینراوه که له هر کاریکی جنسی دا پیاو زیاد له ۵۰۰ ملیۆن تۆوی ده بییت که ته نها یه ک دانه یان هه لی نه وهی هه یه که پۆبجییت به ناو منالداندا و سه ربکه ویت و سه فه ره که ته واو بکات تا ده گاته هیلکه که، و ئهو تۆوانه ی تر که ده میننه وه تیا ده چن و وون ده بن له ناو منالدان و بۆری یه که ی دا، که ته نها خودای راگری ئهم وورده کاری یه نه بییت که سی تر نازانییت که کام دانه له م ۵۰۰ ملیۆن تۆوه ئهو هه له ی ده بییت (وینه ی ۳-۴)، تا

ئیسستا و له داها تودا و هیچ کاتیکیش پیشکه وتنی زانستی ناگاته نه وهی ئهو دانه یه دیاری بکات که له ناو منالداندا تیا ناچییت، و ده گاته هیلکه که، مه گه ره ته نها ئهم کرداره دهستی تیوه ربدرییت و له دهر وهی منالدان به یه که تۆو و هیلکه یه کی دیار کرا و ئه انجام

بدییت، به لام زانینی ئهو تۆوه دیاری کراوه لهو ژماره بیشوواره به ریگهی ئاسایی هیچ کهسیک هه رگیز ناتوانییت بیزانییت، کهواته لیروهه بۆمان ده رکهوت که ههردوو مانای غیض الأرحام له تۆوی پیاودا چییه.

له ئافره تیشدا ئهو هیلکه یه ی که ههلی ئهم پیتاندنه ی ههیه یه کیکه له سه دان ههزار هیلکۆکه که مانگانه له هیلکه دانه کانه وه چالاک ده بن، و ته نه ا

یه کیک له تووره که کانی گراف یه کیک له تووره که کانی گراف (Graafian Follicles) له وانی تر زیاتر گه شه ده کات و سه ره نجام ده ته قیته سه رهتای بۆری منالدان، و سه رده که وییت، و ههلی ئه وه ی ده بییت که له گه ل تۆوی کدا یه که بگرییت و هیلکه کانی تر ده پوو کیته وه و تیا ده چن له ناو هیلکه دانه کاندان، هیچ کهسیک وهیچ ته کنۆلۆژیایه ک ناتوانییت ئهو هیلکه یه دیاری بکات که ده رده ده په رییت و ته نه ا پهروه ردا گار ده زانییت که کامه یانه کاندیدی ئهم

ده بییت ئهم هیلکۆکه یه کامه بییت ئهو هه زاران هیلکه یه ی له هیلکه دانان چالاک ده بن؟

کرداره یه، ئه گه ر له سه رهتای بۆری منالداندا تۆو نه بییت یان تۆوه کان چالاک و زیندوو نه بن و نه توانن بگه نه شوینی هیلکه که، ئه وا ئهو هیلکه یه ش وون ده بییت و تیا ده چییت و به ناو منالداندا رۆده چیته خواره وه بۆ ده ره وه، که لی ره شدا ته نه ا خوی گه وه نه بییت که سی تر پی ی نازانییت، ئه مه ش بریتی یه له (غیض) له هیلکه ی ئافره تدا (وینه ی ۳- ۴۱).

له لایهکی ترهوه له وانهیه پیتانندن رووبدات و هیلکهی پیتینراو (Zygote) دروست بییت، به لام ئەم کۆریه لهیه شکست بیییت له وهی که خوی بچینیته ناو دیواری منالدانهوه (Implantation)، که ئەم حالته هۆکاری زۆری ههیه و که میکی زانستی ئەمرۆ زانیویهتی و زۆری ته نهها پهروهردگار دهیزانییت، که سه ره نجام ئەو کۆریه لهیه وون ده بییت و تیا ده چیت و به منالداندا پۆده چیتته خواره وه، ههروهها له وانهیه ئەو کۆریه لهیه خوی بچینیته ناو دیواری منالدانهوه (ویتهی ۳-۴) (ههروهها ویتهی رهنگا ورهنگی؛ ۵۱/ه)، و له قه باره شدا گه وره بییت به لام له قوناغیکی داها توودا تووشی له بارچوون (Abortion) بییت، و به ناو منالداندا رو بچیتته دهره وه.

قوناغه کانی کۆریه له له پیتانندهوه تا چوونه ناو دیواری منالدان.

سه بارهت به لیكدانه وهی (غیض) به له بارچوون زۆریک له موفه سیران ئەم رایه یان ههیه، ئەوه تا له کتیبی (المفردات فی غریب القرآن للأصفهانی) دا هاتوه: (وَمَا تَغِيضُ الْأَرْحَامُ: أَي مَا تَفْسِدُهُ الْأَرْحَامُ فَيَجْعَلُهُ كَالْمَاءِ الَّذِي تَبْتَلَعُهُ الْأَرْضُ) واته: به مانای ئەوه دیت که منالدانه کان له ناوی ده بهن و خراپی ده کهن ههروهک چوون زهوی ئاو قووت ده دات و له ناوی

ده بات، (ئیبین عه باس و قه تاده)

ده لاین: (وَمَا تَغِيضُ الْأَرْحَامُ: السَّقَطُ) واته: بریتی یه له له بارچوون، ههروهها

(الضحاک) ده لیت: (أَنْ تُسْقَطَ الْمَرْأَةُ الْوَلَدَ)، یان (حه سه نی به سه ری) ده لیت:

(الذی یكون سقطا لغير تمام) یان ده لیت: (السَّقَطُ الناقص).

که واته پوختهی رای ئەم موفه سیرانه ده لیت: (غیض) بریتی یه لهو کۆرپه لهیهی که له سکی دایکی ده که ویته خواره وه پیش ته واو بوونی دروست بوونی، یان بریتی یه لهو کۆرپه لهیهی که له ناو منالداندا له ناو ده چیت و شی ده بیته وه و منالدان قوتی ده دات و شوینه واری نامینیت، بایزاین زانستی کۆرپه له زانیش له گه ل ئەم رایه دایه؟

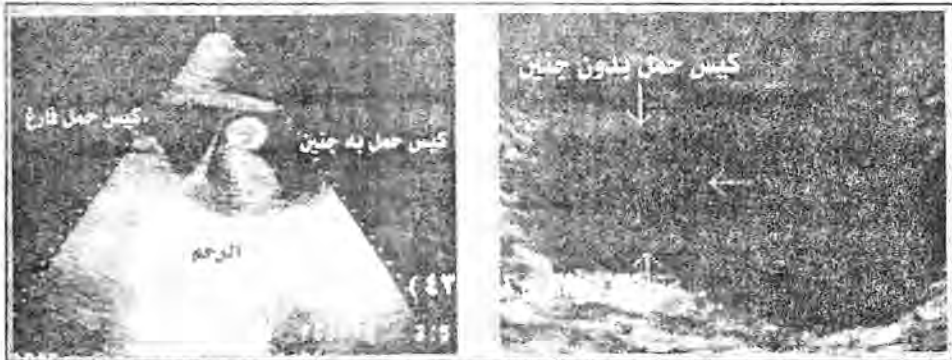
بیگومان به ئی، چونکه کۆرپه له که له ۸ ههفتهی یه که می ته مه نی دا له ناو ده چیت یان ئە وه یه فری دهریته دهره وه، یان شی ده بیته وه و به ته واوه تی له ناو منالداندا نامینیت.

زانایانی کۆرپه له زانی ئەم دوو له ناو چوونه به له بارچوونی خویی سه رهتای (Early Spontaneous Abortion) ناو ده بن، که به ته واوه تی له گه ل و ته کانی ئەو زانایانهی ته فسیر و زمانه وانیدا یه کده گریته وه، له بارچوونی خویی به هه موو ئەو حاله تانهی له بارچوون ده ووتریت که پیش ۲۰ ههفتهی ته مه نی کۆرپه له که رووده دن، که زوربه ی ئەم حاله تانه له ۸ ههفتهی یه که مدا رووده دن، ئەم حاله ته زور باوه و زور جار ئافره ته که هه ست به روودانی ناکات، به زوری ئەو ژنانه ی که سووره که یان ههفته یه ک یان دوو ههفته دوا ده که ویت و دوا یی به ریژه یه کی زور خوینیان ده بیت، ئەمانه به حاله تی له بارچوونی خویی داده نرین.

ریژه ی ئەم له بارچوونه پیش ۴ ههفته ده گاته ۰.۴٪ ی سکپری یه کان، دوا ی ۴ ههفته ش ده گاته ۱۵-۲۰٪، ئیدموندز (Edmonds) و هاوړیکانی له سالی (۱۹۸۲) دا هه ستان به تویرینه وه یه ک، ئەویش به پشکنینی میز بو سه لماندنی سکپری له ۱۹۸ ئافره تی ته ندروستی ئاماده بو سکپری دا، بینی یان که (۱۱۸) یان دوو گیانن، ئەوه بوو له دوا یی دا (۶۷) یان له باریانچوو به بی ئەوه ی خویان بزائن که سکپری یان هه یه (ئهم ریژه یه زور جار ده گاته

دروست بوونی کۆریه لهی مروژة له قوناغی سه ره تاییدا (مرحلة النطفة)

٦٠٪، له زۆریک له توژیینه وهی تر له سه ره له بارچوونی خوی بیئرا که کۆریه له که له ناو کیسه که ی دا نه ماوه و شیبۆته وه، نه بوونی کۆریه له که ش له کیسه که ی دا پیی دهووتریت تووره که ی به تالی سکپری (وینه ی ٢-٤٣)، ئەمه به تایبه تی له حاله تی نه مانی دووانه (Vanishing Twin Syndrome) دا بیئراوه، له وانه شه کۆریه له له ناوچوو ده که نه که ویته خواره وه و بو ماوه یه کی زور له منالدا ندا بمینیته وه، که ئەم حاله ته پیی دهووتریت له بارچوونی له بیرچوو (Missed Abortion) که قه باره ی منالدا ن بچوک ده بیته وه و شله ی ئەمینیونی ده مژریته وه و له کۆتاییدا ئەمیش به که و تنه خواره وه دوایی دیت (وینه ی ٣-٤٤)، له هه ندیک حاله تی ده گمه ندا کۆریه له که به ته واوه تی نامینیته، سه رچاوه پزیشکی یه کان ده لێن: تا ئیستا وه لامی ته واوی ئەو پرسیا ره نه زانرا وه: بو هه ندیک کۆریه له دوای مر دنیا ن ده که ونه خواره وه و هه ندیک تریا ن نا که ونه خواره وه.

وینه ی سکپری یه که له هه قه ی شه سه ما که به نه میزی جاؤنه ر دۆژه برکه یه کی منالدا ن که به سوئه ر گپاوه و سکپری یه کی دووانه گپاوه؛ و کیسه سکپری ده رده خات به پی بوونی کۆریه له که - ده رده خات که به کیکیان کۆریه له ی تن دایه و نه وی تریا ن نه ماوه و نه مه حاله تیکی نه مانی کۆریه له که یه نه ناوسکا. خانی یه - باش ماوه یه کی تر نه م کیسه خانی یه ش نامینیته.

له توژیته وه یه کی هه ردوو زانا هیرتیج و شیلدۆن (Hertig & Sheldon) دا که له سا لی ١٩٤٣ له سه ره ١٠٠٠ حاله تی له بارچوونی خوی ئەنجا میا ندا بو، بی نی یان که کۆریه له که له ٤٩٪ حاله ته کا ندا شیبۆته وه و نه ما بو، حاله تیکی تر که ئیستا بلاوی یه که ی ده رکه وتوو ه بریتی یه له حاله تی نه مانی

دووانه (Vanishing Twin Syndrome) که بینراوه یه کیځ له دوو کورپه له دووانه که نامینیت و له ناو ده چیت له منالداندا و هیچ شوینه واریکی

نامینیت له سهره تایی سکپری دا،

نهمه به یارمتهی ئامیری سوئنه

(Ultrasound) دوزراوه توه،

هر دوو زانا (روبنسون و جانیس) له

سالی ۱۹۷۷ دا به دواو اچوونیان کرد

به ئامیری سوئنه بؤ ۳۰ نافره تی

دووگیان که سکه که یان دووانه بوو

له ۳ مانگی یه که می سکپری دا،

نهنجامه کان بهم شیوه یه بوون:

ویتهی (۳-۴۴) وینه یه کی سکرپی له هفتتهی شه شه دا، که کیسه که به به تالی ددبیریت به بن بوون هیچ کورپه له یه ک یان هاو بیچه کانی، که رزچووه و له نارچووه، نه ده ش حاله تیکان له بارچوون له دیرچووه.

(۱۴) یان دووانه یان بوو، (۱۱) یان ته نها یه کی یه ک منالیان بوو، یه کیکیان

تووره که ی سکپری یه که ی خالی بوو، و چواره که ی تر هیچیان نه بوو (که

کورپه له کان له لایه ن منالدانده شیوو بوونه وه و هلمژرا بوون).

زانایانی موسولمان له چه ندین سده له پیش زانستی نویوه ناماژهیان

داوه به کورپه له له ناو چووه کانی ناو منالدانده کان، نه وه تا زانا (ابن عطیة

الاندلسی) یش ده لیت: (غیض) بریتی یه له له ناو چوون و نه مانی شتی که له

منالدانده کاند، خوا پاداشتی خیبری (شیخ عبدالرحمن بن ناصر السعدي)

بداته وه که له ته فسیری (تیسیر الکریم الرحمن فی تفسیر کلام المنان) دا وه ک

نه وه ی بلیت که تویرینه وه ی له سهر کورپه له له ناو چووه کان کرد بیت یان له

نویترین سهرچاوه ی پزیشکی دا خویندبیتی یه وه که ده لیت: (وَمَا تَغِيضُ

الرَّحَامَ) واته: که م ده کات له ناوی دا، به وه ی که یان سکپری یه که له ناو ده چیت (که

وه ک ووتمان نهمه نه کورپه لانه یه که منالدا ن فری یان دده نه دهره وه)، یان

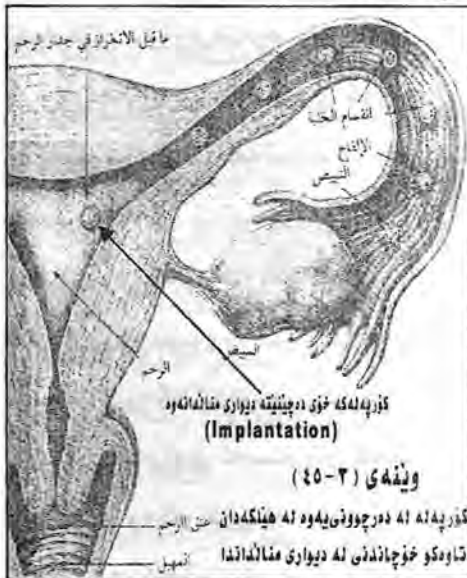
بچووک ده بیته وه (که وهک ووتمان ئەمه بریتی یه له له بارچوونی له بیرچوو که کۆرپه له که ده چیته وه یهک و بچووک ده بیته وه)، یان به ته واوه تی نامینیّت (که بریتین له و کۆرپه لانه ی که له ناو منالدانه کاندایا له ناو ده چن و شیده بنه وه و شوینه واریان نامینیّت).

ئهم ته فسیره ی ناماز ه که ی قورئان ئی عجازی کی زانستی زۆر گه و ره ی تی دایه، چونکه عه رب له گه ل ئە وه شدا که مانای زار او هی (غیض) یان ده زانی به لام به هیچ شی وه یه ک به زار او هی (وَمَا تَغِيضُ الْأَرْحَامُ) به کاریان نه هی نا وه، که ئە مه پیش ده سته یه کی گه و ره ی قورئانه، و له رۆژگاری ئە مپروماندا له گه ل به ره و پییش چوونی زانستی کۆرپه له زانی دا مانا وورد و گشتگیره که ی به ته واوه تی دۆزرا وه ته وه.

وورده کاری و داها تووی کۆرپه له ته نها خودا نه بیّت که س نایزانیّت، دیاره زانستی پزیشکی هه ندیک له له بارچوون و هۆکاره کانی زانیوه به لام هه موو راستی یه کانی ته نها له لای په ره وردگاره که ته نها ئە و پاشه روژ، به تایبه تی پاشه روژی کۆرپه له ده زانیّت، که واته له مانه ی پیشه وه بو مان ده رکه وت که کرداری و ونبوون، تیا چوون و رۆچوون به ناو منالدانه کاندایا له هه موو قۇناغه کانی گه شه کردنی کۆرپه له دا هه لی روودانی هه یه، و ته نها په ره وردگار زانیاری ته واوی له سه ریان هه یه، که ئە مانه هه مووی سه لمینه ری کرداری (غیض) ن وه کو چۆن له فه رمووده پیروژه کاندایا هاتوو و هه موو ماناکانی به پوونی ده رکه وتن.

ئه گه ر زۆر به کورته ی مانای ته واوی (غیض) وهک له ئایه ته که دا هاتوو باس بکه ین ده بینین کۆرپه له زانی بو مان باس ده کات که نوتفه وهک چۆن توو به ناو زه وی دا رۆ ده چیّت و شوینی خو ی ده کاته وه، به هه مان شی وه ش ئە م نوتفه یه دیواری منالدان شه ق ده کات و تی دا دفن ده بیّت و دیار نامینیّت

(بروانه وینهی: ۵۲/هـ)، هه ربویه ده بیین هه موو کتیبه کانی توینکاری و کۆریه له زانی ئەم کرداره به چاندن (الغرس) **Implantation** باس ده کهن (وینهی ۲-۴۵) (ههروهها بروانه وینهی رهنگا ورهنگی: ۵۳/هـ)، و منالدان به زهوی ده شو بهینن که کاتیک تۆوی تی دا داده نریت و دوایی ده پویت، زانایانی کۆریه له زانی به خه یالی خوین واده زانن که وه سفیکی وورد و بی نمو نه یان کردوه بو ئەم کرداره ی کۆریه له زانی که له گه ل واقیعدا ده گونجیت، به لام بیگومان به ته واره تی سه ریان ده سو پر میت کاتیک ده بیینن که قورئانی پیروز وه سفی ئافره تی به مه کردوه: ﴿نَسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ فَأَتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ...﴾ (البقرة: ۲۲۲)، واته: خیزانه کانتان شوینی چاندنی ئیوهن!!

که واته خوینهری به ریز تیبینی ئەوه بکه که نوتفه که رۆده چیتته ناو منالدانه وه و له لایه کی تره وه که ده چیتته ناوی روپوشه که ی له ده ست ده دات و ههروهها به شیکیش له کۆریه له که خوی جیا ده بیته وه بو دروست کردنی وویلاش و به شه که ی تری ده مینیتته وه، که واته رۆده چیت و لی کهم ده بیته وه به ته واره تی وه ک مانا کانی زاره وه ی (غیض) که

هیچ زاره وه یه کی تر نی به هه ردوو ئەم مانایه له خو بگریت. تیبینی یه کی پیوووست:

له نایه تیکی قورئاندا باسی کلپه کانی غه یب کراوه که ده فه رمویت: ﴿إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنزِلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَّاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ﴾ (لقمان: ۲۴)، واته: عیلم و

زانینی کاتی روژی دواوسی تهنها لای خودایه، و ههرئه ویشه که باران دهبارینیت، و دهزانیت چی له ناو منالدا نه کاندایه، و هیچ که سیك نازانیت که سبهینئ کاری چی ده بیئت و چی رووده دات، و که سیش نازانیت که که ی و له کوئ دهرمیت، به پراستی خودایه که زانا و شاره زایه به هه موو شتیک.

هه روها له فرمووده یه کی پیغه مبه ریشدا ﴿﴾ روونکرده وهی ئه مانه هاتووه که ده فرمویت: ﴿عَنْ ابْنِ عُمَرَ (رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا) عَنِ النَّبِيِّ ﴿﴾ قَالَ: «مَفَاتِيحُ الْغَيْبِ خَمْسٌ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا اللَّهُ: لَا يَعْلَمُ مَا فِي غَدِّ إِلَّا اللَّهُ، وَلَا يَعْلَمُ مَا تَغِيضُ الْأَرْحَامُ إِلَّا اللَّهُ، وَلَا يَعْلَمُ مَتَى يَأْتِي الْمَطَرُ أَحَدٌ إِلَّا اللَّهُ، وَلَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ إِلَّا اللَّهُ، وَلَا يَعْلَمُ مَتَى تَقُومُ السَّاعَةُ إِلَّا اللَّهُ» ﴿﴾ رواه البخاري، واته: کلیله کانی غه یب و شته شارراوه کان که تهنها خودا دهیان زانیت پیجن: تهنها خودا دهزانیت که سبهینئ (واته له داهاتوودا) چی رووده دات، و تهنها خودا دهزانیت که نه وهی له ناو منالدا نه کاندایه رو ده چیئ چی یه ....

دهرباره ی ئه م کلیلانه ی غه یب گفتوگوئی زور کراوه له نیوان قوتابیانی قوتابخانه ثانییه کان و قوتابیانی قوتابخانه زانستی یه کانه وه، به تایبه تی دهرباره ی ره گزی کورپه له که که ئایا نیره یان می یه؟

ئه مان واده زانن به شیوه یه کی روو که شی یانه که که س بوئ نی یه به ره های ی ئه مه بزانیئت، و ئه وانیش به بی پروای ی ده لئین: زانست ماده م ئیستا ئه مه ده زانیت که واته ده که کان هه لده وه شینیت وه؟!

زانایانی موسولمان له م سرده مه دا زور خه ریکی ئه مه بوون، و پاش هه ولیکی زور ئینجا گه یشتنه مانا راسته قینه که ی ئایه ته که له ژیر روشنایی زانستی نوئ دا، به لام تیبینی ئه وه یان نه کردووه که ئیمامی راقه کاری قورئان (ابن کثیر) پیش چهن دین سه ده هه مان بوچوونی هه بووه دهرباره ی نایه ت و فرمووده که، خه لکی به شیوه یه کی گشتی ئه م نایه ته یان لیک ده دایه وه و ده یانوت ئه وه ی بلئت من ده زانم چی له سکی دایکدایه ئه وا بیباوه ر بووه!!

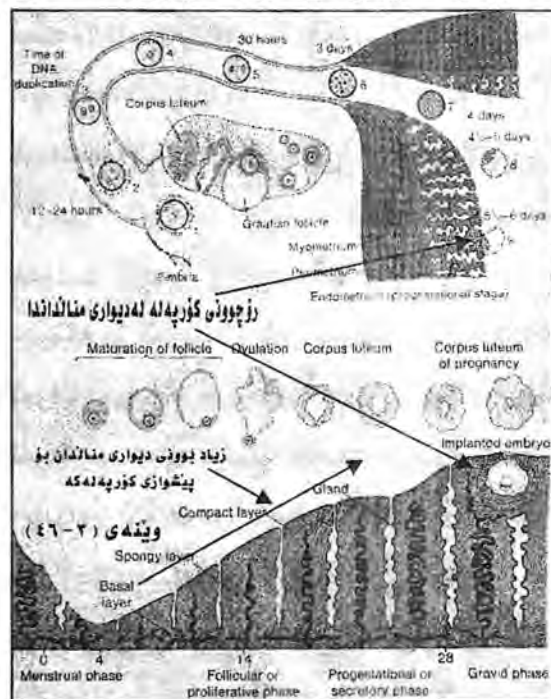
به لام زانای موسولمان (ابن کثیر) هه موو ده قه کانی له م بابه ته دا کو کردوو ته وه و پاشان گه یشته راقه ی دروستی ئه م بابه ته، باشه چون ده بیته به ره های بلین زانینی ئه وه ی له سکی دایکدایه بریتی یه له کللیکی غه یب؟! ئه ی ئه وه نی یه له فه رموو ده ی تر دا ها تو وه که دوای ۴۲ روژ فریشته کان ده زانن که ئه و کۆرپه له یه نی ره یان می یی؟ رزق و روژی چی یه؟ ئایا خو ش به خت یان به د به خت ده بیته؟

لی ره دا ئی مامی (ابن کثیر) زور به جوانی مانای هه موو فه رموو ده کان پیکه وه کو ده کاته وه و ده ئیته: هیچ که سی که ده باره ی ئه وه ی له سکی دایکدایه (کۆرپه له) هیچ زانیاری یه کی نی یه پیش زانینی فریشته کان به و زانیاری یانه، هر کاتی کیش فریشته که زانی ئیتر ئی مه ش توانای زانینی مان ده بیته، له بهر ئه وه ی غه یری په رو هردگار پی ی زانی وه، که بریتی یه له فریشته که و ئه وانه ی که په رو هردگاری وویستی هه بیته بزائن له به نده کانی.

که واته ئه و فه رموو دانه ی پیغه مبه ر: {له وانه فه رموو ده ی: ﴿عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ الْمَكِّيِّ أَنَّ عَامِرَ بْنَ وَائِلَةَ حَدَّثَهُ أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ مَسْعُودٍ يَقُولُ: الشَّقِيُّ مَنْ شَقِيَ فِي بَطْنِ أُمِّهِ وَالسَّعِيدُ مَنْ وَعِظَ بِغَيْرِهِ. فَأَتَى رَجُلًا مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ يُقَالُ لَهُ حُدَيْفَةُ بْنُ أَسِيدِ الْغِفَارِيِّ فَحَدَّثَهُ بِذَلِكَ مِنْ قَوْلِ ابْنِ مَسْعُودٍ، فَقَالَ: وَكَيْفَ يَشَقِي رَجُلٌ بِغَيْرِ عَمَلٍ، فَقَالَ لَهُ الرَّجُلُ: أَتَعْجَبُ مِنْ ذَلِكَ فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: « إِذَا مَرَّ بِالنُّطْفَةِ ثِنْتَانِ وَأَرَبْعُونَ لَيْلَةً بَعَثَ اللَّهُ إِلَيْهَا مَلَكًا فَصَوَّرَهَا وَخَلَقَ سَمْعَهَا وَبَصَرَهَا وَجِلْدَهَا وَلَحْمَهَا وَعِظَامَهَا ثُمَّ قَالَ يَا رَبِّ أَذْكَرُ أَمْ أَثْنَى فَيَقْضِي رَبُّكَ مَا شَاءَ وَيَكْتُبُ الْمَلِكُ ثُمَّ يَقُولُ يَا رَبِّ أَجَلُهُ. فَيَقُولُ رَبُّكَ مَا شَاءَ وَيَكْتُبُ الْمَلِكُ ثُمَّ يَقُولُ يَا رَبِّ رِزْقُهُ. فَيَقْضِي رَبُّكَ مَا شَاءَ وَيَكْتُبُ الْمَلِكُ ثُمَّ يَخْرُجُ الْمَلِكُ بِالصَّحِيفَةِ فِي يَدِهِ فَلَا يَزِيدُ عَلَى مَا أَمَرَ وَلَا يَنْقُصُ﴾ رواه مسلم}، ئه م فه رموو دانه تاییه تین و راقه ی ده قه گشتی یه که ی قورنانیان کردوو ه ﴿إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ

دروست بوونی کۆریه لهی مروڤ له قوئاغی سه رهتایی دا (مرحله النطفة)

السَّاعَةِ وَيُنزَلُ الْغَيْثُ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ ... ﴿٤٦﴾، و لیروهه بو مان روون بووهوه که شهوهی شارراوه ته وه له کاتیك و قوئاغیکی دیاری کراوی گه شهی

رۆچووونی کۆریه له له مانداندا و زیاده بوونی ماندا نه کان به پنی نایه تن: [... وَمَا تَغِيضُ الْأَرْحَامَ وَمَا تَزْدَادُ ...]

کۆریه له که دایه نه ک به گشتی.

نه گهر بپروانینه

فهرموده که ی پیغه مبه ریش

﴿مَفَاتِيحُ﴾ که ده فه رمویت: ﴿مَفَاتِيحُ﴾

الْغَيْبِ خَمْسٌ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا اللَّهُ: لَا

يَعْلَمُ مَا فِي عَدِّ إِلَّا اللَّهُ، وَلَا يَعْلَمُ

مَا تَغِيضُ الْأَرْحَامَ إِلَّا اللَّهُ ... ﴿٤٦﴾

رواه البخاري، واته: کلیله کانی

غه یب و شته شارراوه کان که

ته نها خودا ده یانزانییت

پینجن: ته نها خودا ده زانییت

که سه بهینی (واته له

داهاتوودا) چی رووده دات، و

ته نها خودا ده زانییت که شهوهی به ناو ماندا نه کاندایه چیه ...

ده بینین پیغه مبه ر ﴿مَفَاتِيحُ﴾ ته نها باسی (مَا تَغِيضُ الْأَرْحَامَ) ی کردووه واته

شهوهی له ماندا نندا رو ده چیت، و باسی زاروهی (وَمَا تَزْدَادُ) ی نایه ته که ی

نه کردووه (به مانای شهوهی له ماندا نه کاندایه ده بن) (وینیه ی ۲-۴۶)،

شه مهش به لگه یه کی تره که شهوهی کهس نایزانییت ته نها په روهر دگار نه بییت، و

شهوهی له عیلمی غهیری خودا شارراوه ته وه ته نها له قوئاغی رۆچوون و

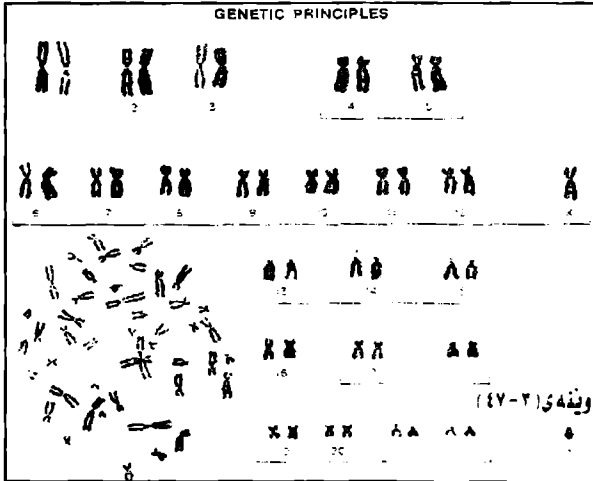
(غیض) دایه، نه ک له قوئاغی زیاده بوونی ماندا نه کاندایه (شه مه بابه ته له سه ره

بابه تی داهاتوودا باس کراوه)، چونکه له و قوئاغی رۆچووندا مه حاله کهس

بزانیئت که ئەو کۆرپه له یه چی یه و چی دهرده چیئت، ئەمەش وهک ئەوه وایه که وهستیایهک دوو ریز بهرد هه لچنیئت و بلیئت من لهم بهردانه بینایهک دروست دهکم؟ ئایا لهو قۇناغدا کهس دهرانیئت بههوی ئەو دوو ریزه بهردانهوه که ئایا له داهاتوودا ئەو بینایه چی ده بیئت؟! ئایا نهخۆشخانه دهرده چیئت؟ یان قوتابخانه؟ یان خانوویهکی نیشته جئ بوون؟! بیگومان نهخیر...

مرؤقیش لهو قۇناغدا تهنها له دوو ریز خانه پیک هاتوه، ئەگەر زۆر ههولیش بدهین و بمانه ویئت بزانی ئەو کۆرپه له یه چی یه سه رکه وتوو نایین، چونکه بۆ نمونه ئەگەر ته نانهت خانه یه کیش وه رگرین له کۆرپه له لهو کاته دا له وانیه بینه هوی له بارچوون و له ناو بردنی کۆرپه له که، چونکه ئەو خانه یه له وانیه ئەوه بیئت که له داهاتوودا کۆنه ندای هه ناسه دروست دهکات (بابزانی که هه موو ئەندامه کانی کۆرپه له لهو کاته سه ره تاییه دا له یهک خانه یان زیاتر پیکهاتوه).

دهرباره ی ئەم بابته پرؤفیسۆر (عبدالمجید الزندانی) سه روکی زانکوی (الإیمان) له (یه مهن) پرسیاری کرد له زانای توپکاری و کۆرپه له زانی ئەمریکی (مارشال جۆنسۆن) که یهکیکه له زانا پسپۆره گه وره کانی جیهان به تایبه تی له بواری زانستی بۆماوه یی و توپزینه وه له کرؤمۆسۆمه کان له ئەمریکادا، ئی ی پرسی: ئایا ئیوه هه ولتان داوه بزانی سیفاتی کۆرپه له چی یه له قۇناغ سه ره تایی یه کانی دا به تایبه تی له کاتی رۆچوونی له ناو منال داند، ئەویش ووتی: به ئی، من خۆم چه ندین تاقی کردنه وه له سه ره هندیک له کرؤمۆسۆمه کان کرد (که هه لگری سیفاتی بۆماوه یین) (وینیه ی ۲-۴۷)، و ئەم توپزینه وه یه م زیاتر له ۱۰ اسالی خایاند، که من هه ولم ده دا بزانی چون ئەم زینده وهره گه شه دهکات له مانه وه؟ و چی شتی که له مه وه به تایبه تی گه شه دهکات؟ زیندانی ده لیئت لی م پرسی: ئەنجامی ئەم تاقی کردنه وه و

تویژینه وهیه ت چی بوو؟
 ئه ویش ووتی: من گریام
 پاش ئه و ماوه یه، له بهر
 ئه وهی شکستم هینا و
 نه متوانی هیچ شتیگ له و
 باره یه وه بدۆزمه وه و
 بزانه م. زیندانیش ده لیت
 پیم ووت: ده ستت خوش

بیت. به لام بزانه که ئه م کرۆمۆسۆمه کان که 45 ئه گری سیفاتای بۆماوه یی کۆریه 44 کان
 شته له لای ئیمه ئاماره ی پیدراوه، که کهس ناتوانیت له و قوناغه دا هیچ
 ده رباره ی کۆریه له که بزانی و تیگات ئه گهر زۆریش هه ول بدات.

که واته وه ک زانا (بهن کثیر) زۆر به جوانی لیکی داوه ته وه: شارراوه یی
 سیفاته کانی کۆریه له که و نه زانین ده رباره ی ته نها له ماوه یه کی دیاری
 کراودایه، و ههر کاتیگ که فریشته که زانی ئیتر ئه م شارراوه یی به نامینیت، و
 فهرموده که ی پیغه مبه ریش (ﷺ) ئه وه ی بۆ روون کردوینه ته وه که له
 قوناغی رۆچوون (غیض) دا به ته نها نازانریت، و ئه مه یه که یه کیگه له
 کلله کانی غه یب و شارراوه یه، پاشان کاتیگ کۆریه له که یه کسه ر ده چیته
 قوناغی زیادبوونه وه ئه و ئه م زانیاری یانه ده کرینه وه بو مرۆقه کان و ده توانین
 ئیمه ش وه ک فریشته کان زانیاریمان له م باره وه ده ست که ویت.

له کۆتایی دا ئه وه مان له بیر نه چیت که دیاری کردنی سیفاتای بۆماوه یی
 ئه م زینده وه ره نوییه که له سه ر کرۆمۆسۆمه کان نووسراوه، و تیکه لاوی ئه م
 سیفاتانه له دایک و باوکه وه، و کام سیفته زال و کام سیفته به زیو ده بیت،
 دوویاتی ده که ینه وه که ئه مانه هه مووی ته نها له زانیاری خودادایه، و هیچ

مروۇڤك و هيچ تهكنولوزيايهك له م سهره تايه ي كۆرپه له دا ناتوانيت بيزانيت، بۇ نموونه: رهنگى چاو، رهنگى پيىست، رادده ي زيرهكى و ژيرى، سيفاتى ماسولكه كان و تواناكانى، توانا ده ماري يه كانى، و شته كانى ترى كۆرپه له كه ئايا چۆن دهرده چيىت؟ هرچه نديك زانست به ره و پيش بچيت ناتوانيت ديارى يان بكات.

پاك و بيگهردى بۇ ئه و پهروه رداگاره ي كه كليلى هموو نهينى يه كان له لاي ئه وه و نموونه ي به رز ته نها بۇ ئه وه، و هر ئه وه كه گه وره ترين و وورده كارترين دروست كهره.

زيادبوونى منالدا نه كان (ازدياد الأرحام):

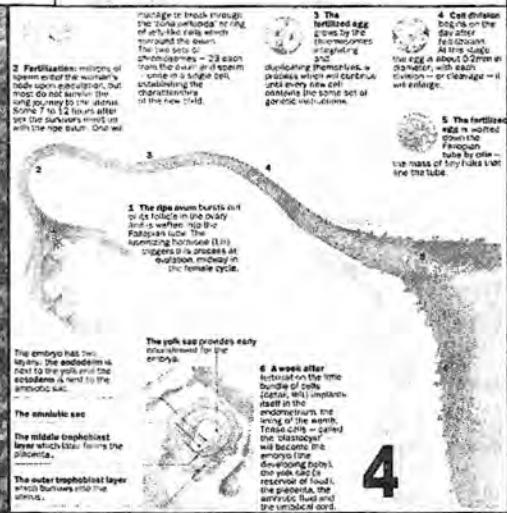
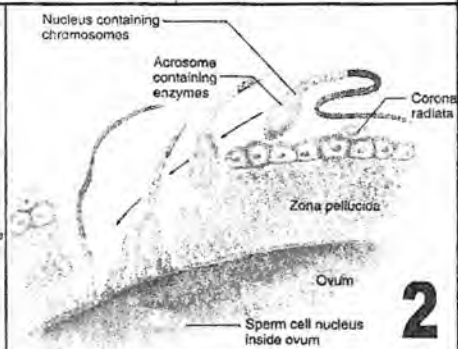
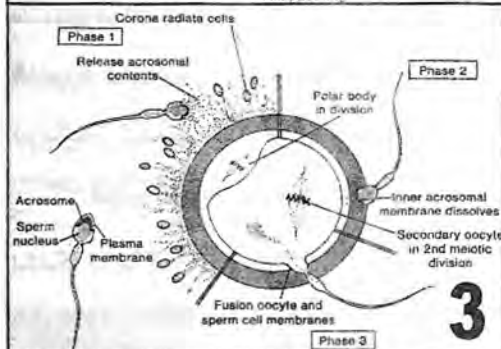
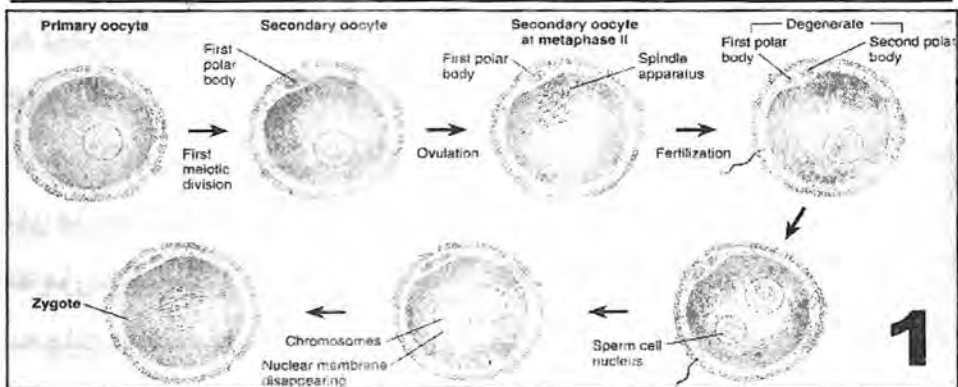
هه مان ئايه تى پيرو زى سهره وه (اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنْثَىٰ وَمَا تَغِيصُ الْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ) باسى روودانى كردارىكى تر دهكات له ناو منالدا نه كاندا كه ته نها پهروه رداگار زانبارى دهر باره ي هيه، كه ئه و يش زيادبوونى منالدا نه كانه.

زانايانى كۆرپه له زانى بۆمان باس دهكهن كه له روژى دوانزه يه مينى گه شه ي كۆرپه له كه دا به رزايى يه كى بچوك به قه دهر نوكته يه ك له ديوارى منالدا نه وه دهرده كه ويىت (ويىنه ي ۲-۴۸)، كه بري تى يه له و كۆرپه له يه ي خوى چاندو وه، و ئه مه يان وهك سهره تاي زياد بوونى منالدا نه به هو ي كۆرپه له كه وه ديارى كردو وه، كه پاشان ئه م نوكته يه وورده وورده زياد دهكات له گه ل به ره و پيش چوونى گه شه ي كۆرپه له كه دا و سهره نجام هموو ناو منالدا نه پرده كاته وه.

له لايه كى تره وه پيوست دهكات باسى ئه و گوپرانكارى يانه بكه ين كه هموو مانگي ك به سه ر منالدا ندا دي ت بۇ ئه وه ي گونجاو بي ت بۇ پيشوا زى كردن له كۆرپه له كه (ئه گهر دروست بيىت) و گوش گرتنى، له برى ئه وه ي كه دهرى بكا ته دهره وه به هاوشيوه ي هر ته نيكى بيگانه كه بچي ته ناو له شه وه، ئه مه ش بري تى يه له شيوا زىكى ترى زيادبوونى منالدا نه كان (ويىنه ي؛ ۵۴/ه).

دروست بوونی کۆریه له ی مرۆقه له قونامی سه ره تایی دا (مرحله النطفه)

وینەهی (۲-۸): کۆریه له ی پیماندنه وه تاوه کو چاندن له دیواری منالاندانا :
 ۱: قونامه کانی دروست بوونی هیلکۆکه . ۲، ۳: یه ککرتهی سپیرم و هیلکۆکه که .
 ۴: گهشی هیلکه ی پیتیراو (زایگوت) بۆ ناو منالان که به خۆچاندن له دیواره که دا کۆتایی دیت .
 ۵: وینه په کی راسته هینه ی ووردبینی کۆریه له ی که خۆی چاندووه ته ناو دیواری منالان و له دیواره که ی دا وه ک نوکته یه ک و به رزایی به ک دهرکه وتوووه .

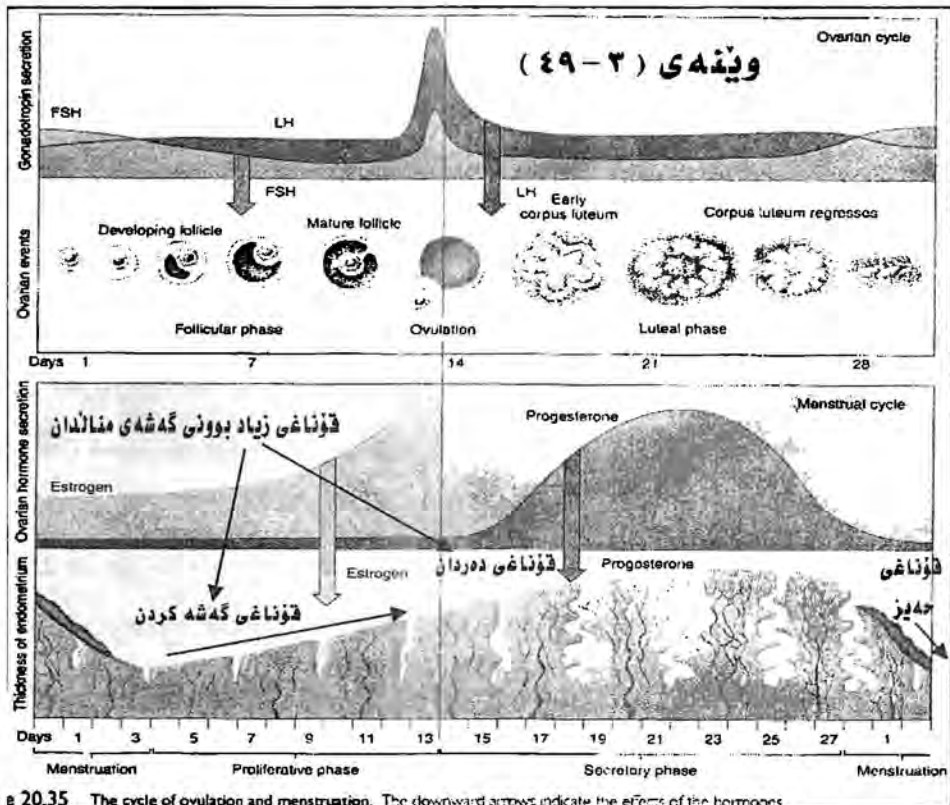
بىنراوہ كە منالدىن مانگانە لە كاتى سوورى بىنويژىدا (الدورة الحيضية Menstrual Cycle) بە سى قۇناغى سەرەكى دا دەروات، كە برىتىن لە:
۱- قۇناغى گەشە كردن (Proliferative Phase): كە تى دا ھىلكۆكەكانى ناو ھىلكەدانەكان ھان دەدرىن بۇ گەشە كردن و ھەروھا رىژەيەكى زياترىش لە ھۆرمونى مېينە (ئىستروژىن) لە ھىلكەدانەوہ دەپرېژىت كە لەگەل خويندا دەچىت بۇ منالدىن و دەبىتە ھۆي زياد بوونى قەبارەي ناوپۆشى منالدىن، كە لە نيو مىللىمەترەوہ ئەستور دەبىت بۇ (۵ملم) و لوولە خوينەكان ئەوہندە گەورە دەبن تاوہكو پىچاوپىچ دەبن و رىژنەكانى منالدىنىش وەك بۆرى درىژيان لىدىت (بىروانە وىنەي رەنگاوپرەنگى: ۵۵/ھ).

۲- قۇناغى دەردان و رزاندىن (Secretory Phase): بەھۆي زيادبوونى زۆرى رىژەي ئىستروژىنەوہ، ژىرمىشكە رىژن ھاندەدرىت بۇ رزاندىنى زۆرى ھۆرمونى (L.H: Luteinizing Hormone)، كە كارىكى وادەكات ھىلكۆكەيەك لە يەكىك لە ھىلكەدانەكانەوہ دەرپەرىت، پاشماوہي ھىلكەكە لە ناو ھىلكەدانەكەدا تەنى زەرد (Corpus Luteum) دروست دەكات، كە ھەلدەستىت بە رزاندىنى زياترى ھۆرمونى ئىستروژىن و ھەروھا ھۆرمونى پروژىستىرون (Progesterone) ىش، كە ھەردو ئەم ھۆرمونە كار دەكەنە سەر ناوپۆشى منالدىن بۇ ئەوہي ئامادە بىت بۇ پىشوازي كۆرپەلە، لىرەدا ناوپۆشەكە لە (۵ملم) ھوہ بۇ (۸ملم) ئەستور دەبىت، و رىژنە رەحمىيەكان ئىچگار زياد و گەورە دەبن و ناويان پردەبىت لە دەردراو و ھەروھا خوينبەرەكانى منالدىن و ديوارەكەي گەورە و زياد دەبن (بىروانە وىنەي رەنگاوپرەنگى: ۵۴/ھ).

ئەم دوو قۇناغە پىكەرە پىيان دەوترىت قۇناغى زياد بوونى گەشەي منالدىن كە تى دا منالدىن ئامادە دەكرىت بۇ وەرگرتنى ھىلكە پىتتىنراوہكە

دروست بوونی كۆرپەلەي مرقۇلە قۇناغى سەرەتايىدا (مرحلة النطفة)

بۇ ئەھۋى كە كۆرپەلەي لىۋە دروست بېيىت (۳-۴۹)، لىرەدا ئىعجازى گەۋرەي ئايەتە پىرۋزەكەمان بۇ دەردەكەۋىت كە ۋەسفى زىاد بوون و گەشەي مىنلاندان دەكات، كە ۋەك وتمان زىادبوون برىتىيە لەم دوو قۇناغەي مانگانەي مىنلاندان كە تىيىدا لە قەبارەدا گەۋرە دەبىيت و ژمارە و قەبارەي لوولەكانى خويىن و رژىنەكان زىاد دەكات، خۇنامادە كىردن بۇ ۋەرگىرتنى نوتفەكە بە ئەستور بوونى دىۋارى مىنلاندان و زىاد بوونى گلايكوجىن و رژىنى ھەلگىراۋ لە دىۋارەكەي دا دەبىيت كە خۇراكى پىۋىستى بۇ دەستەبەر دەكات، ئەمانە ھەموى پىش سىكپرى دەبىيت، كە ئەگەر ئافرەتەكە سىكپرىيىت ئەۋا مىنلاندان بەردەۋام لە زىادبووندا دەبىيت بەھۋى كۆرپەلەكەۋە.

20.35 The cycle of ovulation and menstruation. The downward arrows indicate the effects of the hormones

سوۋرى مىنلاندان (يان سوۋرى مانگانەي ئافرەت) روۋندەكەتەۋە ئەگەن كارىگەرىيى ھۇرمۇنەكان تىيىدا

۳- قوئاغی چه یز یان رۆچوون و هاتنه خواره وه (Menstrual Phase or Endometrial Break down): ئەگەر پیتاندن و سکیپری روونه دات، ئەوا تهنی زهر د ده پووکیته وه و ده وه سستی له رژاندنی هۆرمونی ئیستروژین و پروجیستیرون، کاتیکیش که ناستی ئەم هۆرمونانه ته واو کهم ده بیته وه بۆ ناستیک که نه توانیت ناو پۆشی منالدان رابگریت، ئەوا عاده ی مانگانه (چه یز) رووده دات، که بریتی یه له خوینی که له منالدانه وه ده پرژیت له چه ند کاتیکی دیاری کراودا، به هۆی ده رچوونی ئەم خوینه وه قه باره و بارسته ی منالدان وورده وورده بچوک ده بیته وه و کهم ده کات، ئەمهش روونکه ره وه ی مانایه کی تری (وَمَا تَغِيضُ الْأَرْحَامُ) ی ئایه ته پیروژه که ی سه ره وه یه که بریتی یه له که مکردنی منالدان به هۆی چه یزه وه، ده بینین له و فرموده یه ی پیشتردا: (إِذَا وَقَعَتِ الْتُّفْةُ فِي الرَّحِمِ، بَعَثَ اللَّهُ مَلَكًا فَقَالَ: يَا رَبُّ مُخَلِّقَةٌ أَوْ غَيْرُ مُخَلِّقَةٌ؟ فَبَانَ قَالَ: غَيْرُ مُخَلِّقَةٌ، مَجَّتْهَا الْأَرْحَامُ دَمًا) زۆر جوان باسی ئەم بابته ی خوین به ربوون و چه یزه ی کردووه که ئەگەر چاندنی کۆرپه له روونه دات ئەوا له گه ل خویندا فری دهریته خواره وه (که وه ک پیشتر ووتمان بریتی یه له دیارده ی له بارچوونی سه ره تایی به پیی زانستی نوێ).

ده رباره ی ئەم کرداری رۆچوونه یان (چه یز) فرموده یه کی تری پیغه مبه ر ﴿هه یه که ئافره تیک پرسیا ری له م باره وه لی ده کات، ئەویش له وه لامدا ده فرمویت: ﴿... فَتَحِيضِي سِتَّةَ أَيَّامٍ أَوْ سَبْعَةَ أَيَّامٍ فِي عِلْمِ اللَّهِ، ثُمَّ اغْتَسَلِي، فَإِذَا رَأَيْتِ أَلْكَ قَدْ طَهَّرْتِ وَاسْتَنْقَأْتِ، فَصَلِّي أَرْبَعًا وَعِشْرِينَ لَيْلَةً أَوْ ثَلَاثًا وَعِشْرِينَ لَيْلَةً وَأَيَّامَهَا وَصُومِي وَصَلِّي، فَإِنَّ ذَلِكَ يُجْزِيكَ، وَكَذَلِكَ فَافْعَلِي كُلَّ شَهْرٍ كَمَا تَحِيضُ النِّسَاءُ وَكَمَا يَطْهَرْنَ لِمَيَّاتٍ حَيْضِهِنَّ وَطَهْرِهِنَّ﴾ حدیث حسن اخرجه احمد و ابو داود و الترمذی و ابن ماجه، واته: تو بۆ ماوه ی شهش رۆژ یان سهوت رۆژ له زانیاری خوادا چه یز حیساب بکه، پاشان خۆت بشو، ئەگەر بینیت پاک بوویته ته وه و خوین براوه

دروست بوونى كۆرپەلەي مەۋقۇ لە قۇناغى سەرەتايىدا (مرحلة النطفة)

ماوهى ۲۴ يان ۲۳ رۆژ بە شەۋەكانى يەۋە رۆژۋو بگرە و نوپۇز بگە، ئەۋا لەبىرت دەكەۋىت، تۇش ھەموو مانگىك ئاۋا بگە ۋەك چۈن بەم شىۋەيە ئافرەتان چەيز دەبن و پاك دەبنەۋە بۇ ئەم ماۋە ديارى كراۋانە.

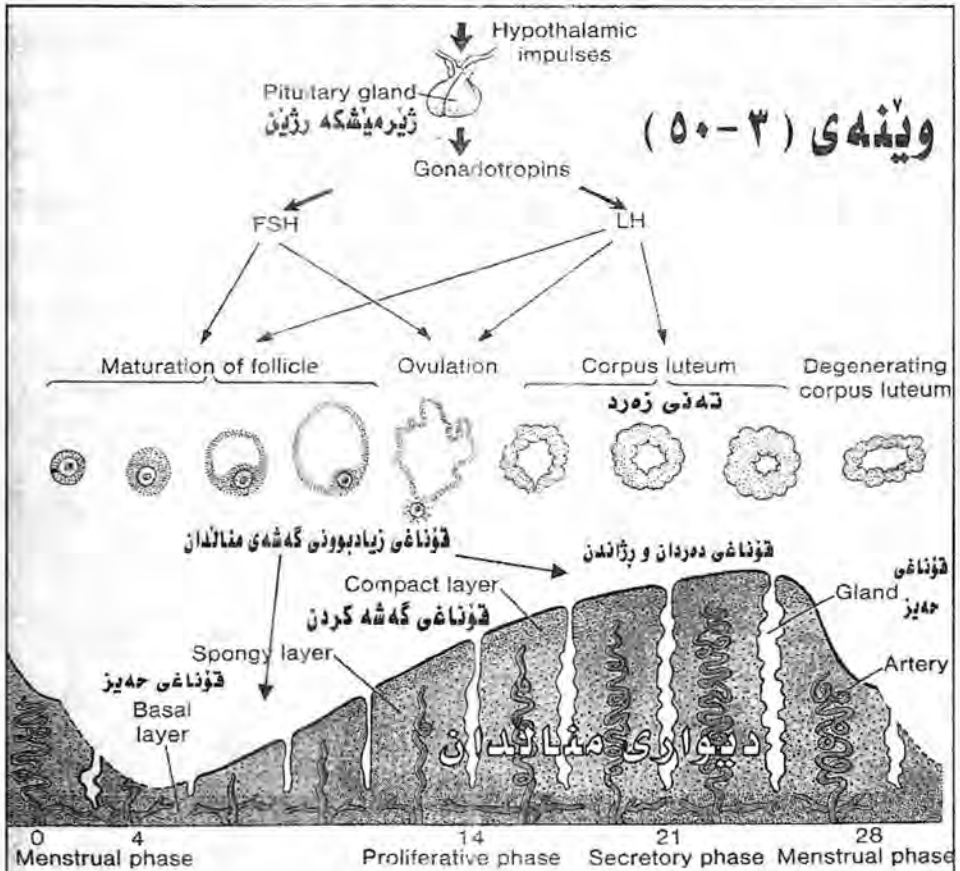

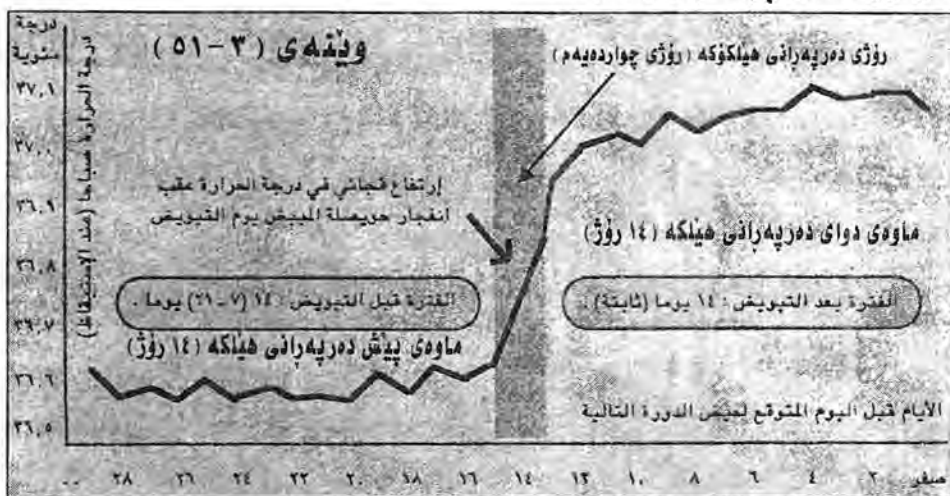
Figure 2-13. Schematic drawing of changes taking place in the uterine mucosa (endometrium) during a regular menstrual cycle in which fertilization fails to occur. Note the corresponding changes in the ovary.

ئەم ھىلكارىيە نەۋ گۇرۇنكارىيانە دەخاتەرۋو كە لە دىۋارى مائىداندا بەھۇي ھۇرمۇتەكانەۋە روودەدات لە كاتى سوۋرى مانگانەي ئاسايى ئافرەتدا، كاتىك كە پىتاندن شىكست بىنىت.

ديارى كىردنى ماۋەي ئەم رووداۋە دووبارە بوۋە لە ژيانى ئافرەتدا، ۋەك لە فەرموودەكەدا ماۋەي بىنۋىژى (كە ماۋەي كەم بوونەكەيە و بە ۶-۷ رۆژ) و پاك بوونەۋە (كە ماۋەي زىاد بوونەكەيە و بە ۲۳-۲۴ رۆژ) ديارى كراۋن،

دروست بونى كۆرپەلەي مۇۋەلە قۇناغى سەرەتايىدا (مرحلة النطفة)

خۇي لەخۇي دا ئامازەيەكى زانستىيە، چۈنكە ئەم ماوئە ناوئەندى كاتى روودانى ئەم دياردانەيە لە ئافرەتاني ئاسايىدا وەك لە كتيبەكانى نەخۇشىيەكانى ژنان و مندالبوندا (Obstetrics & Gynecology) ديارى كراو، كە تىي دا هاتوو: ماوئە ناوئەندى خوئىن رۇشتن (حەين) برىتىيە لە: ۵ رۇژ ± ۲ رۇژ، ماوئە گشتى ئەم سوورە مانگانەيەش برىتىيە لە: ۶ + ۲۴ = ۳۰ رۇژ، يان ۷ + ۲۳ = ۳۰ رۇژ، وەك لە فەرموودەكەدا ديارى كراو، دەبينىن زانستى نوئىش هەمان ماوئە ديارى كراو وە بۇ ئەم سوورە كە ناوئەندەكى برىتىيە لە: ۲۸ ± ۲ رۇژ، كە يەكدەگرىتەو لەگەل فەرموودەكەي پيغەمبەر (ﷺ).

كاتى دەريپەرائى هياكە ئە سوورەكانى بينوئىژى ئافرەتدا (كە رۇژى چواردەيەمى سوورەكەيە).

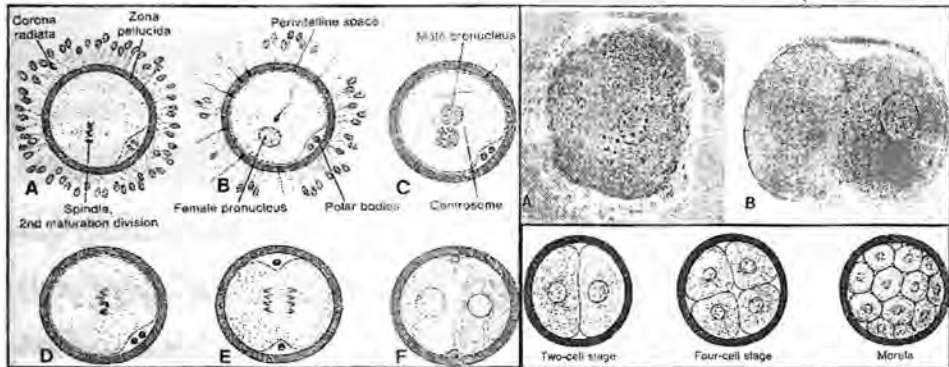
چاندن (الحرث):

لە ئايەتئىكى قورئاندا هاتوو كە: ﴿نَسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَغْلَى سِئَمٍ...﴾ (البقرة: ۲۲۲)، واتە: خيزانەكانتان شوئىنى چاندنى ئىوون، لە فەرھەنگى (لسان العرب)دا دەريارەي (حرث) دەئيت: (قدفك الحب في الأرض لإزدراع) واتە: برىتىيە لە فريدانى تووى روو ك بۇ زەوى بە مەبەستى چاندنى، كە لە ئايەتەكەدا مەبەست لە توو كەي كە دەچيئىرتى برىتىيە لە

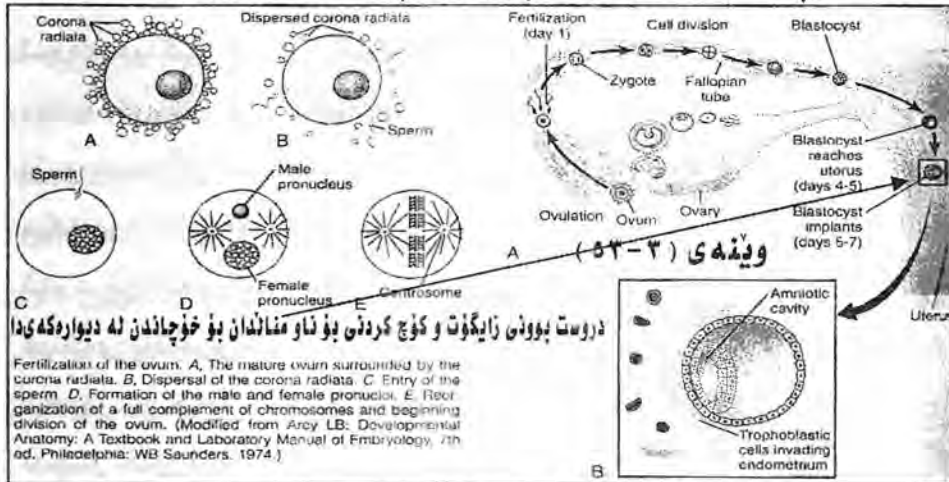
دروست بوونی کورپه لهی مرؤقه له قوناغی سهرهتایی دا (مرحله النطفه)

نوتفهکه، (طبری) موفهسیر له (جامع البیان عن تاویل آی القرآن) له مانای ئەم نایه ته دا ده لیت: (نساؤکم مزدرع اولادکم)، واته: خیزانه کانتان کینگهی چاندنی منداله کانتان، باشه توبلی نی بوجی ئەم نایه ته به تایبه تی له نیوان هه موو سیفاته کانی نافره تا باس له وه دهکات که نافره ت شوینی چاندنمانه (بروانه وینهی رهنگا ورهنگی: ۵۷/ه).

له به شه کانی پیشتردا باسی ئەوه مان کرد که چون دوا یه کگرتنی توو و هیلکه له سهره تای بووری مناداندا و دروست بوونی هیلکه ی پیتینراو نیتر ئەم کورپه له نوی یه دهست دهکات به جوولان له بووری منادانه وه بو ناو منادان خو ی، که ووتمان ئەم قوناغه قوناغی ناوی تیکه لاوه (النطفه الامشاج) (بروانه وینه کانی: ۵۲-۲، ۵۲-۳).

وینهی (۵۲-۲): کورپه له له قوناغی ناوی تیکه لاوه له (سپرم و هیلکه که) بیکدیت، له کهل دروست بوونی زایگوت و دابهش بوونی دا.

دروست بوونی زایگوت و کوچ کردنی بو ناو منادان بو خوچاندن له دیواره که ی دا

Fertilization of the ovum. A, The mature ovum surrounded by the corona radiata. B, Dispersal of the corona radiata. C, Entry of the sperm. D, Formation of the male and female pronuclei. E, Reorganization of a full complement of chromosomes and beginning division of the ovum. (Modified from Arcy LB: Developmental Anatomy: A Textbook and Laboratory Manual of Embryology, 7th ed. Philadelphia: WB Saunders, 1974.)

با لییره شدا که میك بوهستین و بیر بکهینه وه له وهی که چون ئەم تۆو و هیلکه یه دهگه ن بهیه کتری و یه کتری ده دۆزنه وه؟! پاشان چون ئەو کۆرپه له تازه دروست بووه ری خوی ده دۆزیته وه بۆ ناو منالدان؟! که وهک ووتمان له سه ره تایی بۆری منالداندا کۆرپه له که دروست ده بیئت.

زانایه کی کۆرپه له زانی نمونه یه که مان بۆ ده هیئیته وه بۆ ئە وهی له م بابه ته تی بگهین که بهیه که گه یشتنی تۆو و هیلکه وهک ئە وه وایه که که سیك له ئە مریکا وه له رۆژئاوای گۆی زهوی و یه کیکی تریش له یابانه وه له

رۆژه لاتی زهوی یه وه بنییرین به پی برۆن و به چاوه به ستراوی بۆ ئە وهی له ناوه راستی زهوی دا له شاری مه که که به یه ک بگه ن؟؟!! که له راستی دا ئە مه هه رگیز روونادات و به هیچ شیوه یه ک ئە و دووانه به یه ک ناگه ن.

به ته وا وه تی ئە مه ئە وه یه که له گه ل تۆو و هیلکه دا رووده ات چونکه تیره ی هیلکه ۲۰۰ مایکرو ن ده بیئت (مایکرومه تر = ۱ له ۱۰۰۰ به شی میلیمه تریک) و تیره ی تۆو له چه ند مایکرو نیک تی ناپه ریئت، به لام تیره ی بۆری هیلکه دان (سانتیمه تر و درئی یه که ی ۱۵ سم ده بیئت، واته له چاوه تۆو و هیلکه دا درئی یه که ی ۲۴۰ هه زار جار گه وره تره که پیویسته تۆوه کان ۳/۲ ئە م درئی یه و هیلکه که ۳/۱ ی بریئت بۆ ئە وهی بگه ن به یه کتری، ههروه ها هیلکه ی پیئینراویش که له یه که گرتنی ئە م دووانه وه دروست ده بیئت، تیره ی ئە میش له چه ند مایکرو نیک تی ناپه ریئت و پیویسته ئە م ماوه دوور درئی ره له چاوه خوی دا بریئت بۆ ئە وهی بگاته ناو منالدان، که شوینی جیگیر

بوونی، باشه کئی رینوومایی ئەمانه دهکات و ئاگای ئیانه بۆ ئەوهی ههريه کهيان بگه نه شوینی مه بهستی خویان و ری یان لی وون نه بیئت؟! (بۆ زیاتر روون بوونه وه بروانه وینه رهنگا وره نگره کانی: ۵۸/ه، ۵۹/ه، ۶۰/ه، ۶۱/ه، ۶۲/ه، ۶۳/ه، ۶۴/ه، ۶۵/ه).

بیگومان ده بیئت ئەو که سه بیئت که هیچ شتیکی لی وون نابییت و رینووما ییکه ری هه موو دروست کراوه کانه، که خودای پهروه ردگاری هه موو زینده وه ره کانه، ده بینین ئەم راستی یه له ئایه تیکی قورئاندا ئاماژهی بۆ کراوه که ده فەرمویت: ﴿مِنْ نُّطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَرَهُ، ثُمَّ السَّبِيلَ يَسْرَهُ﴾، واته: پهروه ردگار که مرۆڤ له نطفه یه کی ئەندازه بۆ دانراوه وه دروست دهکات، پاشان ری بۆ ئەم کۆرپه له یه ئاسان دهکات که بگاته مه بهستی خوی.

هیلکه ی پیتینراو (زایگۆته که) پاش پیتان دن خیرایی جوولانی زۆر خاوه بیته وه که وای ئی دهکات ماوه ی چه ند رۆژیک (۳-۴ رۆژ) له بۆری منالدا ندا بمینیته وه، که تی ئی دا به رده وامه له دابه ش بوون، به لام ئەوه ی یارمه تی ده دات که به رده وام بیئت له جووله ی دا بۆ ناو منالدا ن چه ند فاکته ری که، له ناو بۆری منالدا ندا دارستانیک هیه له مووی زۆر بچووک (گه نده موو) که وه ک ده ریا شه پۆل ده دن و پال به زایگۆته که وه ده نی ن (وینه ی رهنگا وره نگی: ۴۸/ه).

ههروه ها فاکته ری کی تر ئەو سپیرمانه ن که سه رکه وتوو ده بن له چوونه ناو بۆری منالدا ن و گه یشتن به هیلکه که (ژماره یان نزیکه ی ۵۰۰ دانه ده بیئت)، دوای ئەوه ی یه ک دانه یان سه رکه وتوو ده بیئت له برینی دیواری هیلکه که و چوونه ناوه وه ی، ئەوانی تریش زۆر به خیرایی ده پۆن و خویان ده کیشن به دیواری منالدا ندا و جوړه خولانه وه یه کی بۆ دروست ده که ن به ده وری خوی دا که رۆشتنی هیلکه که ئاسان دهکات، کاتی کیش که ده گاته کۆتایی بۆری منالدا ن له نزیکه ی منالدا ندا که شوینی کی ته سه که، راسته وخۆ ئەم شوینه

فراوان ده بیئت و ری به روشتنی کۆریه له که ده دات، و به م شیوهیه کۆریه له که ده که ویته ناو منالدانه وه.

نوتفه که پیش کرداری چاندنی له دیواری منالداندا به بهرده وامی له جووله دایه، دواى چوونه ناوه وهی کۆریه له که بو ناو منالدان و

خونووساندنی به دیواره که یه وه و پاشان خوچاندنی بو ناوی ئەم قوناغه (قوناغی نوتفه) ته و او ده بیئت، و قوناغی تر ده ست پی ده کات که زانستی کۆریه له زانی بو مان باس ده کات که ئه ویش بریتی یه له خو هه لواسینی کۆریه له سه ره تاییه که به دیواری منالدانی دایکه که وه و پاشان جیگیر بوونی له منالداندا، ئەم روداو له فه رموده یه کی پیغه مبهردا ئامازهی بو هاتوو ه که

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 ﴿قَدْ أَفْلَحَ مَن زَكَّاهُ﴾
 ﴿وَمَا زَكَّاهُ إِلَّا بِمَاءٍ طَهُورٍ﴾
 ﴿وَمَا نَجَّاهُ إِلَّا بِمَاءٍ طَهُورٍ﴾
 ﴿وَمَا نَجَّاهُ إِلَّا بِمَاءٍ طَهُورٍ﴾

لقد اتمت القرآن الانظار
 سراوا على دقة الشبه بين
 نشأة الجنين في الرحم
 ونشأة النبات في التربة،
 وهما تروى الحق الساطق
 بالمعجزة القرآنية، فما هو
 الجنين ينمو على سطح
 وجدار الرحم ويأخذه رزقه
 ريشدا من ثحته عبر انفار
 الدماء السارية في جدران
 الرحم، ما تشبه ما تراه
 الآن بالنسبات إذ ينمو
 بمجموعه وفروعه فوق
 سطح الارض بينما يمد
 جذوره لامتصاص الغذاء من باطن الارض. هل ترى في خلق الرحمن من
 تفاوت 66 من علم محمدا صلى الله عليه وسلم ما لم يعلم، انها المعجزة
 الشاطقة بان الذي اوحى بهذا القرآن عليم بالنبات وعلوم الجنين في
 هذه الرحلة المبكرة التي لا ترى الا باعقد التقنيات الحديثة. عليم
 بالسر واخفى.

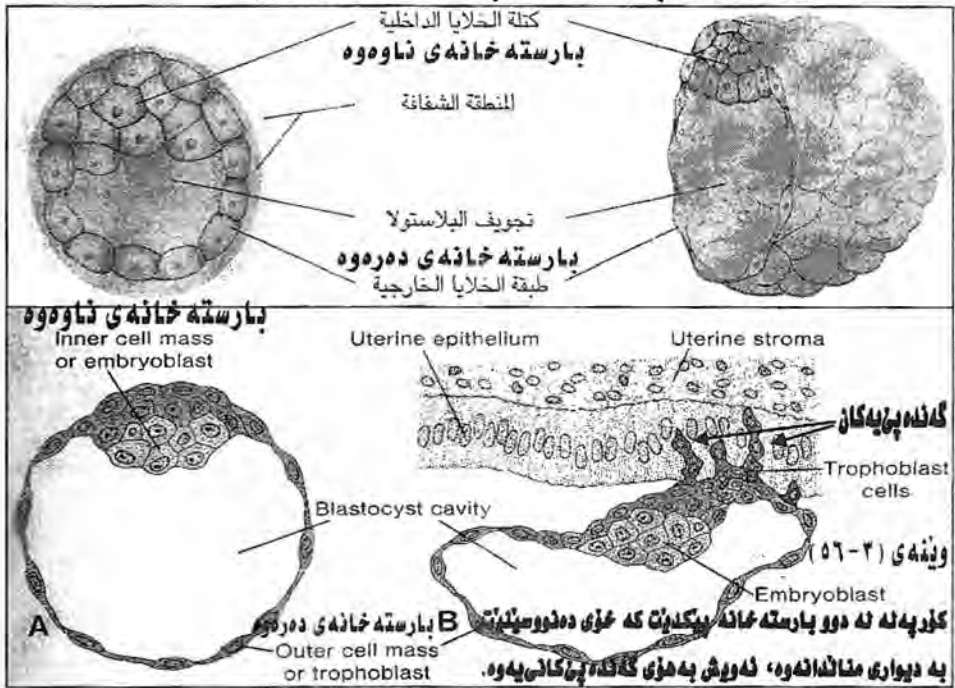
ويتمهه (٣-٥٥)

كۆریه له له تۆبه لیک خانه پیکدایا که ده که ویته ناو منالدانه وه. ده فه رمویت: ﴿عَنْ حُدَيْفَةَ بْنِ أَسِيدٍ يَبْلُغُ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «يَدْخُلُ الْمَلِكُ عَلَى النَّطْفَةِ بَعْدَ مَا تَسْتَقِرُّ فِي الرَّحْمِ بِأَرْبَعِينَ أَوْ خَمْسَةَ وَأَرْبَعِينَ لَيْلَةً فَيَقُولُ يَا رَبِّ أَشَقِي أَوْ سَعِيدٌ فَيَكْتَبَانِ فَيَقُولُ أَيُّ رَبِّ أَذْكَرٌ أَوْ أُنْثَى فَيُكْتَبَانِ وَيُكْتَبُ عَمَلُهُ وَأَثَرُهُ وَأَجَلُهُ وَرِزْقُهُ ثُمَّ تُطَوَّى الصُّحُفُ فَلَا يُزَادُ فِيهَا وَلَا يُنْقَصُ»﴾ (رواه مسلم)، واته: پاش ئه وهی که نوتفه جیگیر ده بیئت له منالداندا، دواى ٤٠-٤٥ رۆژ خواى گه وهه فریشته یه کی بو ده نیریت، که نامه ی کرده وه کانی بو ده نووسیت.

له کۆتایی قوناغی نوتفه دا زایگۆته که ده چیتته ناو دیواری منالدانه وه، ئەگه به شیوه یه کی ووردتر باسی بکهین ئەم پرۆسه یه بریتی یه له کرداری

دروست بوونی کۆرپه لهی مرووق له قوناغی سه ره تایی دا (مرحله النطفة)

خۆچاندنی کۆرپه له که بۆ ناو دیواری منالدان (ههروهک چاندنی تۆوی رووهک له زهوی دا) که له روژی شه شه می گه شه کردنی کۆرپه له که وه ده ست پێ ده کات، ئەم کرداره به هۆی چەند خانە یەکی تایبەتی هە لکۆ له ره وه ده بی ت که له کۆرپه له که خۆیه وه دروست ده بن⁽¹⁰⁾ (وینە ی ۲-۵۶)، که به هۆیا نه وه دیواری منالدان هه لده کۆ لیت تا وه کو بۆ شای یه که بۆ خۆی دروست ده کات له دیواره که دا، کاتی ک چوونه نا وه وه ی کۆرپه له بۆ ناو دیواره که ته وا و ده بی ت ئەو شوینه ی لی وه ی ها تو وه ته ژو ره وه داده خریت (بروا نه وینە کانی ۲-۵۷ / A ، ۲-۵۷ / B)، به م شی وه یه پرۆ سه ی خۆچاندنه که ته وا و ده بی ت.

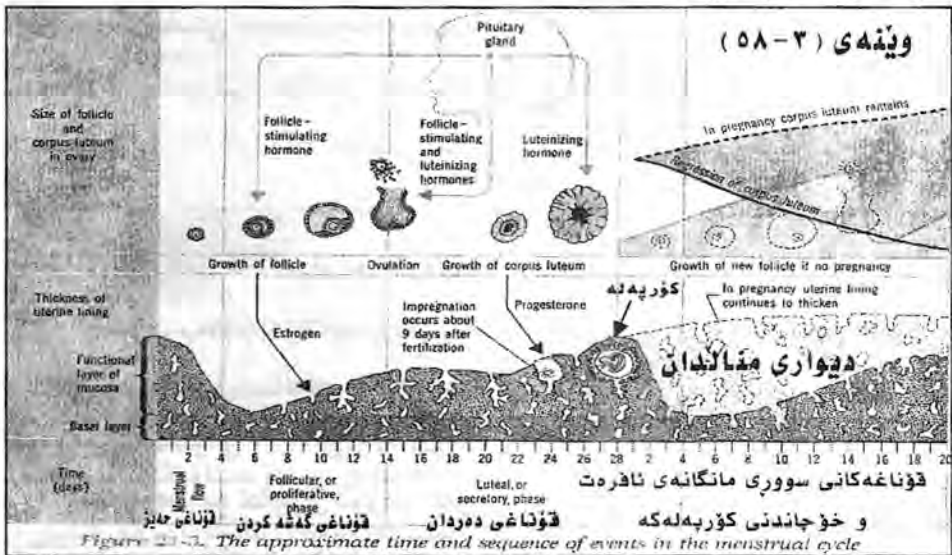
(10) پاش ئە وه ی که کۆرپه له زنجیره یه که دابه شی بوونی به سه ردا دیت، له سه ره تا دا ئە م کۆمه له خانە یه جیا ده بنه وه بۆ دوو تۆپه لی خانە ی جیاواز، به کێکیان بأرسته خانە ی ده ره وه یه (outer cell mass or Trophoblast)، له گه ل بأرسته خانە ی نا وه وه (Inner cell mass or Embryoblast) (وینە ی ۲-۵۶)، بأرسته خانە ی ده ره وه ده بی ت به دوو چین خانە: چینێکی هه لکۆ له ر (Syncytiotrophoblast) که به رامبه ر دیواری منالدان ده بی ت و چینێکی تر (Cytotrophoblast) که ده که ویتنه ژێر ئە مه وه، ئە م خانە هه لکۆ له رانه له دا ها تو ودا وویلاش (المشيمة Placenta) دروست ده کەن.

دروست بوونی کۆرپه لهی مرۆڤ له قوناغی سه ره تایی دا (مرحله النطفه)

سکپری، که ئیتر لیروهه ویلاشی کۆرپه له که خۆی دهست دهکات به دروست کردن و رژاندنی، له وانه یه له کاتی گواسته نه وه یه دا که م بوونیک روودات له ریزهی هۆرمونی پرۆجیستیروندا و ببیته هۆی روودانی خوین به ربوونیک که له منالدا نه وه، که ئافره ته دوو گیانه که ابزانیت حه یزه بۆی هاتوه . به لام روودانی حه یزی سئیه م به ته واوه تی چانسی بوونی سکپری ناهیلیت، که واته زۆر به شیوه یه کی دروست و زانستی یانه ئەم ماوه یه دیاری کراوه چونکه وهک ووتمان روودانی دوو حه یز چانسی بوونی سکپری دهرناکات (چونکه له وانه یه به هۆی مناله که وه خوین به ربوون له منالدا نه وه روودات)، به لام له گه ل روودانی حه یزی سئیه م ئافره ته که دلنیا ده بیته که سکپری نی یه، و دوا ی ته واو بوونی سوور په که ی حه یزه که و خۆپا کردنه وه ی ماوه که ی ته واو ده بیته .

لیره دا ابزانین که پرۆسه ی خۆچاندنی کۆرپه له که بۆ ناو دیواری منالدا ن بریتی یه له کۆتایین به شی قوناغی نوقفه، که له گه ل ته واو بوونی ئەم قوناغه دا شکلی کۆرپه له که ده گۆریت و ده چیته قوناغیک نیوه، که ئەمه ش له رۆژهی پانزه هه می گه شه ی کۆرپه له که دا ده بیته .

چوونه ناوهوهی کۆرپه له که بو ناو منالدان و جیگیر بوونی:

وهك له بابتهی (رۆچوون و وونبوون له منالداندا) باسمان کرد یه كيك له ماناكانی (غیض) بریتی یه له چوونه ناوهوه، كهوته مانای ئایهتی (اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنْثَىٰ وَمَا تَغِيصُ الْأَرْحَامُ ...) ده بیئت بهوهی: كه تهنها خوای گهوره ده زانیت كه ئهوهی ههر مینهیهك ههلی گرتووه، و ئهوهی كه دهچپته ناو منالدانهوه و قووتی ده دات، كه وهك ووتمان ئه مه وهسفیکی ووردی ئه و کردارهیه كه رووده دات له چوونه ناوهوهی کۆرپه له بو دیواری منالدان، ئه ویش پاش هه لکۆئینی دیواره که ی و چوونه ناوهوهی بو ناو ئهستووری دیواره که و پاشان داخرانی شوینی چوونه ناوهوه که (وینه ی ۲-۵۷).

لیردها له وانیه خه لکیک بپرسیته وه: بوچی پیغه مبه ر (ﷺ) له فه رمووده یه کی دا پیمان راده گه یه نیت: ﴿وَلَا يَعْلَمُ مَا تَغِيصُ الْأَرْحَامُ إِلَّا اللَّهُ...﴾ رواه البخاري، واته: تهنها خودا خو ی ده زانیت ئه وانیه له منالدانه كاندا ده چنه ناوهوه و رۆده چن، وون ده بن و تیا ده چن چین؟ له کاتیکدا زانایان له مرۆدا گه یشتوونه ته ده رخستنی ئه و کردارانه ی که له ناو منالدانه كاندا روو ده دن؟ له وه لامدا دووباره ده لێین: ئه و که سانه بی ناگابوون له وه ی که پیغه مبه ر (ﷺ) ووشه ی (تغیض) ی به کاره ی ناوه، که ئه م ووشه یه مانای چوونه ناوهوه و رۆچوون بو ناو رووکاری منالدان ده گه یه نیت، که لیروه وه ده توانین بلیین (وهك له پیشتردا زیاتر روون کراوه ته وه) زانیاری خه لکی ده رباره ی وورده کاری یه کانی قوناغه کانی دروست بوونی کۆرپه له ته نیا قوناغه کانی دوای چاندن و چوونه ناوهوه (غیض) ده گریته وه، نهك قوناغه کانی پیش ئه مه، ئه گینا خوای گه وره ته حه ددای مروّقه کانی نه ده کرد به وه ی که زانیاری یان له گه ردوون و له شی خو یاندا بو ده رده که ویت که راستی فه رمووده کانی قورئان ده رده خه ن، هه روهك له ئایه تی (۵۳) ی سووره تی (فصلت) دا هاتووه: ﴿سَتْرِبِهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ﴾

أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ، واته: ئيمه له پاشه رۆژدا نيشانی خه لکی ده دهين به لگه كانمان له ناسوكان و له لاشه ی خوشياندا بو ئه وهی كه بويان ده ربكه ویت ئه م كتيبه ی پهروه رديگار (قورئانی پيرۆز) هه ق و راستی به، كه واته زانیاری خه لکی ته نیا دیاری كراو ده بییت به وهی كه فه رمووده كه باسی كرده وه و پيشتر ئامازه مان پئی دا.

قوناغی رۆچوون و چوونه ناوه وه (غیض) دوا ی قوناغی پیتاندنی هیلکه كه و دوا ی دابه ش بوونی و كه وتنه ناو منالدانه وه دیت، له بهر ئه وه كه س ناتوانیت بزانییت وورده كاری به كانی ئه م پیتاندنه له ناو سکی دايكدا چین و ئایا چی ئی ده كه ویته وه؟ و ره گه ز و سیفاتی كۆرپه له كه چی ده بییت دوا ی پیتاندن، و هیه چ ئامریك ناتوانیت ئه مه بدۆزیته وه و بگاته ئه نجام، بو یه پهروه رديگار عیلم و زانیاری ئه م شتانه ی كه له ناو سکی دايكدا رووده ات ته نیا تايبه ت به خو یه وه كرده وه.

هیلکه ی پیتینراو كه دابه ش ده بییت بو چهند خانه یه ك و له ناو دیواری منالداندا نوقم ده بییت دریزی به كه ی (له رۆژی هه شته مدا) ته نیا ۰,۷ میللیمه تره، كه ئه م نوتفه یه شیوه ی دهره وه ی وورده وورده له ده ست ده ات و له شكلی تنوکیك ئاو (نوتفه) دهره چیت كاتیك كه ده چیته ناوپۆشی منالدانه وه، ئه م كۆمه له خانه یه جیاده بنه وه بو دوو بارسته خانه: بارسته خانه ی دهره وه و بارسته خانه ی ناوه وه (وئیه ی ۲-۵۶)، كه بارسته خانه ی دهره وه چوارده وری بارسته خانه ی ناوه وه (كۆرپه له كه) ده ات، و له كۆتایی دا له گه ل ناوپۆشی منالداندا یه كده گریت و به م شیوه یه نوتفه كه شیوه ی دهره وه ی (كه له تنوکیك ئاو ده چیت) به ته واوه تی له ده ست ده ات، به م شیوه یه ته نیا بارسته خانه ی ناوه وه ده مینیته وه وه ك به شیکی سه ره کی بو دروست كردنی كۆرپه له كه.

ئه گهر بزانی نهم بارستهیه کۆمه لئیکي ئیجگار زۆره له خانه (که ژماره یان به ۲۰۰۰ خانه مه زنده ده کړیت له رۆژی دوانزه یه مدا)، و له قه باره یه کی زۆر بچووکدان که له دوا یه مین رۆژی رۆچوونه که دا (که ده کاته رۆژی چوارده یه م که له کۆرپه له زانی نوئی دا به قوئاغی ژماره ۷ ئاماژه ی بۆ ده کړیت) قه باره ی کۆرپه له ته نیا (۸، ۰) میلیمه تره له ناو ناو پووشی منالدا ندا، ئیتر چون ته صهر ده کړیت که نه یئی یه کانی ناوی ئاشکرا بکړیت؟! مه گهر ته نیا له حاله تی دهره ییانی له منالدا نه وه بۆ دهره وه نه بییت!

یه کی که له و نمونانه ی که به لگه یه له سه ره ئه وه ی که روودا وه کانی پئیش رۆچوونی نوتفه که به ناو دیواری منالدا ندا (غیض) بریتین له نه یئی لای په روه ردگار ئه وه یه که وه ک پئیشتر باسما ن کرد کاتی که هیلکه که له لایه ن سپیره وه ده پیتئیریت دابه ش ده بییت بۆ چه ند خانه یه ک، نهم خانه نه به ته وا وه تی له یه ک ده چن تا ژماره یان ده بییت به هه شت خانه (واته له قوئاغی له تووچوو (Morula) دا ده بییت)، ئیتر دوا ی نهمه خانه کان وورده وورده ده ست ده که ن به جیاواز بوون و به رده وام ده بن له سه ره دابه ش بوون، تا ژماره یان ده گاته ۵۰ خانه، ئیتر له گه ل به رده وام بوونی دابه شبووندا نهم تۆپه له خانه یه ده بن به دوو بارسته وه:

یه کیکیان که له داها توودا کۆرپه له که دروست ده کات پئی ده ووتریت (بارسته خانه ی ناوه وه)، ئه وی تریان که ویلاش دروست ده کات پئی ده ووتریت (بارسته خانه ی دهره وه)، پاشان خانه کانی بارسته ی ناوه وه (که کۆرپه له که دروست ده که ن) ده بن به سه سئ چین: ۱- چینی دهره وه (ئیکتودیرم Ectoderm). ۲- چینی ناوه پراست یان میزودیرم (Mesoderm). ۳- چینی ناوه وه (ئیندودیرم Endoderm). سه باره ت به وه ی که ئایا هه ر خانه یه ک چون ده زانیت که ده چیته چ گروو پیکه وه؟ ئایا بۆ بارسته خانه ی دهره وه یان ناوه وه، یان چینی دهره وه یان ناوه پراست یان ناوه وه ده چیت؟ و

ئایا به شداری له دروست کردنی چ ئەندامێکدا دهکات؟ ئەمه بابەتیکی نادیاره تا ئیستا و تهنه له زانیاری پهروهردگار دایه، له م بارهیهوه (د. لارس هامبیرگر) شارهزای کۆرپه له زانی وهك شایهتی یهك ده ئیت: (ئهمه یهکیکه له نهینی یهکانی ژیان که تا ئیستا سه رسامی کردووین، و بابەتی چه ندين لیکۆلینه وهی زانستی به رفراوانه) (11).

لیره شدا با بزانی که مه بهستی پهروهردگار له ئایه تی: ﴿إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنزِلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَّاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ﴾ (لقمان: ۲۴)، واته: به راستی هه ر خودا خوی زانیاری به ریا بوونی روژی قیامهت ده زانیت، بارانیش هه ر ئه وه دیبارینیت، ده زانیت چی له سکی دایکاندا هه یه، هه یج که س نازانیت سه بی چی به سه ردیت و چی ده ست ده که ویت (له به ره می مادی و دنیا یی یان له زه خیره و تویشووی قیامهت)، هه یج که سیش نازانیت له سه ر چ زه وی یه که ده مریت و کو تایی به ژیا نی دیت (ههروه ها کاتی مردن و چو نیتی یه که یشی شاررا وه یه)، به راستی خودا به هه موو شتیک زانا و ناگاداره.

جاریکی تر ده ئین: مه بهستی پهروهردگار له وهی که ته نیا خودا ده زانیت که چی له سکی دایکدایه ئه وه یه که ئایه تی: ﴿اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنْثَىٰ وَمَا تَغِيضُ الْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ﴾ روونی کردووه ته وه، که بریتی یه له کۆرپه له له قوئاغی پیش چوونه ناوه وه و روچوونی دا به ناو دیواری منالدا ندا.

ته نیا پهروهردگار ناگاداری سیفاته کانی و وورده کاری یه کانی تی، و هه یج مروؤیک ناتوانیت ئه وه زانیاری یانه له و کاته دیاری کراوه دا ده رباره ی کۆرپه له له سکی دایکی دا ده ست بخت (بو زیاتر روون بوونه وهی روودا وه کان بروانه وینه رهنگا وره نکه کانی: ۵/۶۶، ۵/۶۷، ۵/۶۸، ۵/۶۹).

(11) له کتیی: مندالیک له دایک بوو (A Child is Born).

رۆچوونی کۆرپه له به دیواری منالداندا هاوشانه له گه ل بلا بوونه وهیه کی چری خانه هه لکۆله ره کان به ناو ناویوشی منالداندا که ئەم پرۆسه یه یارمه تی جیگیر کردنی کۆرپه له که ده دات له ناو منالداندا، ههروهک له فه رمووده ی ﴿يَدْخُلُ الْمَلَكُ عَلَى النُّطْفَةِ بَعْدَ مَا تَسْتَقِرُّ فِي الرَّحْمِ بِأَرْبَعِينَ أَوْ خَمْسَةَ وَأَرْبَعِينَ لَيْلَةً﴾ دا روون کراوه ته وه⁽¹²⁾، ئەمهش ئیعجازیکه که پیغه مبه ر ﴿﴾ به ووردی کاتی جیگیر بوونی کۆرپه له که ی دیاری کردوه له چاو ماوه ی زۆری سکپری دا (که ۹ مانگه)، و ههروه ها به بوونی ئەو رووداوه جوړاوجۆرانه ی که له م ماوه یه دا به دوای یه کدا دین، لی ره دا زۆر سه رسوپه ی نه ره که پیغه مبه ر ﴿﴾ ئاماژه ی داوه بۆ ئەوه ی که له م کاته وه دوو پرۆسه له یه ک کاتدا رووده دن:

(12) له فه رمووده یه کی تر دا هاتوه: (روي عن النبي ﴿﴾ أنه قال لأحد الصحابة: ما وُلِدَ لَكَ؟ قَالَ الرَّجُلُ: يا رسول الله: ما عَسَى أَنْ يُولَدَ لِي إِمَّا غُلَامٌ وَإِمَّا جَارِيَةٌ! قَالَ: فَمَنْ يَشِيءُ؟ قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ: ما عَسَى أَنْ يَخْبِيَهُ؟ إِمَّا أَبَاهُ وَإِمَّا أُمَّهُ! فَقَالَ الرَّسُولُ -صلوات الله عليه وسلامه-: مه! لا تقولن هذا، إن النطفة إذا استقرت في الرحم أحضرتها الله تعالى كل نَسَبٍ بينها وبين آدم أما قرأت هذه الآية في كتاب الله تعالى: ﴿في أي صورة ما شاء ركبك﴾ الإنفطار: ۸، قال: شكلك رواه الطبراني بسند ضعيف جداً، واته: ده گێرپه وه که رۆژیک پیغه مبه ر ﴿﴾ له یه کێک له هاوه له کانی پرسی: چیتان بووه؟ نه ویش ووتی: ئە ی پیغه مبه ری خودا له وانه یه چیم ببیت! یان کۆپه یان کچه، پیغه مبه ر پرسی: ئە ی له کێ ده چیت؟ نه ویش ووتی: له کێ بچیت! یان له باوکی یان له دایکی، پیغه مبه ر ﴿﴾ فه رمووی: له سه رخۆ به، وامه لێ، هه ر کاتیک که نو قفه له منالداندا جیگیر ده بیت، خوای گه وره هه موو نه وه کانی پشتی پێش خو ی بۆ دینیت (که له وانه یه له هه ر به کێکیان بچیت)، ئایا ئیوه نه و ئایه ته ی په روه ردگار تان نه خیندۆ ته وه (له سه ره ر شیوه و شکلیک ئاره زووی ل بیت دروستتان ده کات)، که مه به ست له (رکبک) بریتی به له دیاری کردنی شکلتان، ئە م فه رمووده یه له گه ل ئە وه شدا که زۆر لاوازه به لام ئاماژه یه کی جوانی تێدایه له سه ره نه وه ی که کۆرپه له که له وانه یه له یه کێک له باو و باپیرانی بچیت، له به ره نه وه ی که پیلانی بۆ ماوه یی کۆرپه له که له وانه یه له سه ره هه ر به کێک له و شیوازانه ی پێش خو ی بیت، که ئە مهش بواریکی غه یبی و نادیا ره و له و سه رده مه دا زانیاری له سه ره نه زانراوه (که پیلانیکی جینی هه یه بۆ دروست بوونی کۆرپه له)، ههروه ها بۆ به هێز کردنی مانای فه رمووده که ی سه ره وه ش ده ست ده دات چونکه ئاماژه ی تێدایه که دروست بوون و کامل بوونی کۆرپه له که دوای جیگیر بوونی له ناو منالداندا ده بیت.

پروۆسهی جیگیڕ بوونی کۆرپه له، و کۆبوونه وهی خانه کانی (جمع خلیا الجنین)⁽¹³⁾، که ئەمه ئەوه دهگه یه نیت زانیاری یه کانی قورئان و سوننهت هه موو لایهک و هه موو وورده کاری یه کی ئەو رووداوانه ی باس کردووه که به سه ر نوتفه که دا دین، جا ئەگه ر وورده کاری ده ره وه بیئت (جیگیڕ بوونی کۆرپه له که)، یان وورده کاری ناوه وه (وهک کۆبوونه وه خانه کانی)، هه روه ها به ته واوه وتیش ئەو میژووانه ی که ئەم رووداوانه ی تی دا رووده ات دیاری کردووه، که ئەمه ش ته نیا به هوی زانیاری ئەو که سه وه ده زانریت که هیچ وورده کاری یه کی زینده وه ره کان و ئاسمانه کان و زهوی له لا شارراوه نی یه ﴿وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ﴾ (یونس: 61).

کۆبوونه وهی خانه کانی کۆرپه له که:

له چه ند فه رمووده یه کی پیغه مبه ردا ﴿ﷻ﴾ ئاماژه یه کی سه یر ها تووه بۆ دیارده یه ک که له کاتی دروست بوونی کۆرپه له دا رووده ات و فه رمووده کان به کۆکردنه وه و کۆبوونه وهی کۆرپه له که ناویان بر دووه:

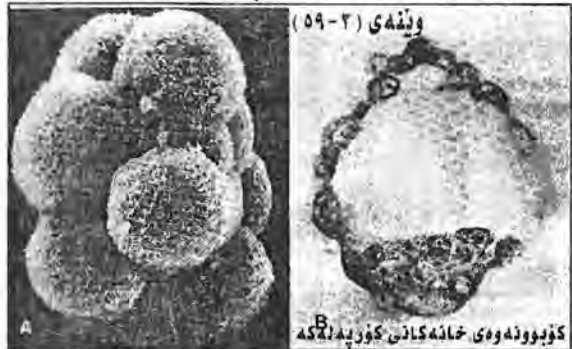
— ﴿عن ابن مسعود (رضي الله عنه) قال: قال رسول الله (ﷺ): ﴿إِنَّ أَحَدَكُمْ يُجْمَعُ خَلْقُهُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا...﴾ رواه مسلم، واته: بزانی به دلنیا یی یه وه که

(13) له فه رمووده یه کی تر دا ها تووه: عن مالك بن الحويرث: أن النبی (ﷺ) قال: ﴿... فإذا كان يوم السَّابِعِ، جَمَعَهُ اللهُ تَعَالَى، ثُمَّ أَحْضَرَ لَهُ كُلُّ عَرَقٍ لَهُ بَيْتُهُ وَبَيْنَ آدَمَ، ثُمَّ قَرَأَ: [فِي أَيِّ صُورَةٍ مَّا شَاءَ رَكَّبَكَ]﴾ (الإنفطار: 8) رواه الطبراني والبيهقي وابن منده، وقال الهيثمي (في مجمع الزوائد): رجاله ثقات، واته: کاتیک که روژی چه وته می دروست بوونی کۆرپه له که دیت په روه ردگار کۆی ده کاته وه (واته خانه کانی کۆمه ل ده بیئت)، و پاشان هه موو نه وه کانی پیش خوی تا ئاده م بۆ دینیت (بۆ ئەوهی دیاری بکریت که له کامیان ده چیت)، پاشان پیغه مبه ر ﴿ﷻ﴾ ئەو ئایه ته په رۆزه ی خوینده وه (له سه ره شه ر شیوه و شکلیک ئاره زووی لی بیئت دروستان ده کات)، لێره دا ئەم فه رمووده په رۆزه زۆر به ووردی ئەو کرداره ی دروست بوونی کۆرپه له ی دیاری کردووه (که بریتی یه له کۆبوونه وهی خانه کانی کۆرپه له و جیگیڕ بوونی له ناو منالدا نا)، که زانستی کۆرپه له زانی نویش به ته واوه تی هه مان رای هه یه.

هه ره کهک له ئیوه کۆبوونه وهی و پهیدا بوونی ئەندامه کانی لهشی له سکی دایکی دا له چل رۆژدا ته واو ده بیته ...

- ﴿عن مالك بن الحويرث: أَنَّ النَّبِيَّ (ﷺ) قَالَ: [... فَإِذَا كَانَ يَوْمَ السَّابِعِ، جَمَعَهُ اللَّهُ تَعَالَى ...]﴾ رواه الطبراني والبيهقي وابن منده، وقال الهيثمي (في مجمع الزوائد): رجاله ثقات، واته: کاتیک که رۆژی هه وته می دروست بوونی کۆریه له که دهیته په ره رده گار کۆی ده کاته وه (واته خانه کانی کۆمه له ده بیته)، (جمع) وه که له فه ره نهگی (معجم مقاییس اللغة) دا هاتوه (یَدُلُّ عَلَى تَضَامِّ الشَّيْءِ) واته: مانای کۆبوونه وه و چوونه یه و یه کگرته شتی که له چه ند شتی که وه دهیته، له م فه ره موده یه دا به ناشکرا دیاره که مه به سته په ره رده گار (نطفه که) یه که ئەم کرداره ی به سه ردا دهیته، چونکه به تاک هاتوه، بابزانی چۆن رووده دات؟

کۆریه له زانی بۆمان باس ده کات که ئەم کرداری کۆبوونه وه یه خانه کان و لهشی کۆریه له که له کاتی پرۆسه ی رۆچ بوونی کۆریه له که به ناو دیواری

منالداندا رووده دات و بریتی یه له پرۆسه ی خۆجیگیر کردنی زایگۆته که، که له م کاته دا له تۆپه لیک خانه پیکهاتوه به هۆی دابهش بوونی به رده وامی یه وه، ئەم تۆپه له خانه یه جیا ده بیته وه بۆ دوو بارسته خانه: بارسته خانه ی دهر وه (که وویلاش دروست ده کات) و بارسته خانه ی ناوه وه (که کۆریه له که دروست ده کات) (ویژه ی ره نگا وره نگی: ۷۰ / ه)، ئەم دوو بارسته خانه یه له جه مسه ری کدا به یه که وه نووساون که پی ئی ده ووتریت جه مسه ری کۆریه له یی (Embryonic pole) (ویژه ی ره نگا وره نگی: ۷۱ / ه)، که زۆری پی ناچیت ده ست ده کن به جیا واز بوون له یه کتری و بارسته خانه ی ناوه وه له بارسته ی

دەرەۋە جىادەبىيەتەۋە لە ناۋەراستىدا و بۆشايىيەك و چۆلىيەك لە نىۋانىندا دروست دەبىت بەناۋى بۆشايى ئەمىۋنى (Amniotic Cavity) (ۋىنەي رەتگاۋرەنگى: A-۷۲ / ھ، B-۷۲ / ھ)، بەلام كۆتايىيەكانى ئەم دوو بارستەيە ھەر پىكەۋە نووساون (ۋىنەي: ۷۳ / ھ)، لەدۋاي ئەمە گۆرانكارى تەۋاۋ بەسەر كۆرپەلەكەدا (بارستەخانەي ناۋەۋە) دىت كە دەبىتە ھۆي ئەۋەي شىۋەي دىسكىكى تەختى بازەيى ۋەربگرىت و پىي دەۋوترىت دىسكى كۆرپەلەيى (القرص الجنيني Embryonic Disc)، كە ئەم دىسكە ھەر پەيۋەندى دەبىت بە خانەكانى دەرەۋە لە كۆتايىيەكانىدا.

سەرەنجام ئەم كۆتايىيانەش جىادەبنەۋە لە خانەكانى بارستەي دەرەۋە، و خانەكانى كۆرپەلەكە بەرەۋ يەكترى گەشە دەكەن و دەچنەۋەيەك و كۆدەبنەۋە و يەكدەگرن لە چۈرچىۋەي ئەم دىسكەدا لە رۆژى سيانزەيەمدا، و لە رۆژى چۈرەيەمدا بە تەۋاۋەتى كۆرپەلەكە بە سەربەخۆيى دەرەكەۋىت (ۋىنەي: ۷۴ / ھ)، كەۋاتە ۋەك بىنيمان لە رۆژى ھەۋتەمەۋە كۆبوونەۋەي كۆرپەلەكە دەست پىدەكات (ۋەك فەرموۋدەكە ئامازەي پىداۋە) و لە رۆژى ۱۴دا كۆتايى دىت.

ئىعجازى زانستى فەرموۋدەكانى سەرەۋە بە ئاشكرا دەرکەۋت، بەلام ھەزەكەم ئامازە بە ئىعجازىكى تر بدەم كە لە فەرموۋدەكانەۋە تىي دەگەين، ئەۋىش ئەۋەيە: فەرموۋدەكان ئامازە بە كۆبوونەۋەي كۆمەلە شتىك دەدەن، ئەمە ئەۋە دەگەيەنىت كە پىشتەر ئەم شتە (كۆرپەلەكە) لە چەند شتىكى بلۋەبوو و دابەشبوو پىك ھاتوۋە، كە برىتىن لە خانەكان ۋەك زانستى نوي بۆمان باس دەكات كە بەردەۋامن لەسەر دابەشبوون، ئەمە خۆي لەخۆي دا ئامازەدانە بەۋەي كە لەشى مەۋقە (و كۆرپەلەكەشى) لە خانە دروست دەبىت و لە خانە پىكھاتوۋە، كە ئەمە بۆچوونىكى زۆر گرنگە و برىتىيە لە بنەماي زانستى بايۋولۇجى نوي، و ھەردوۋ زانا (شىلدن و شۋان) تەنيا لە سالى

(۱۸۳۹ن) دۆزی یانه وه، واته دواى نزیكهی ۱۲۰۰ سال له هاتنی

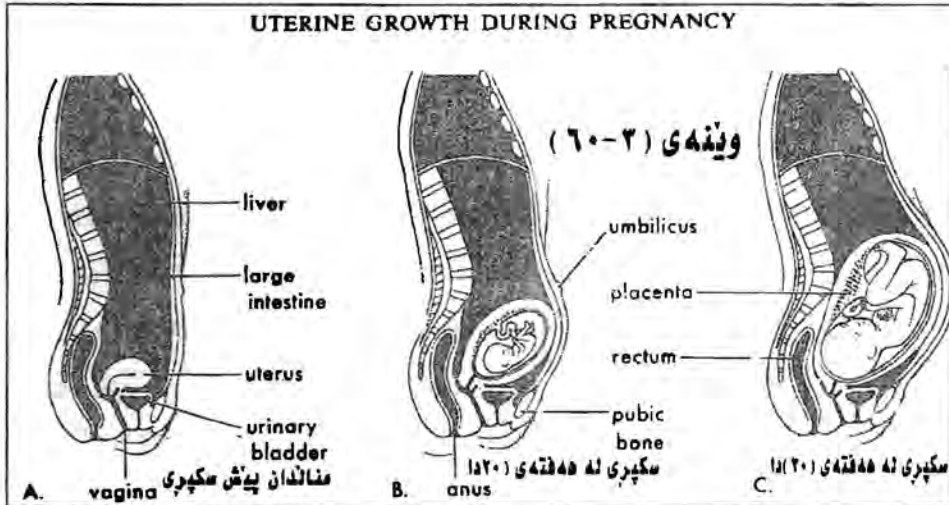
فهرموده كانی پیغه مبهەر (ﷺ)!!

منالدان باشترین شوینی جیگیر بوونی کۆرپه لهیه (القرار المکین):

قورئانی پیروژ وهسفی منالدانى ئافره تی به ووردترین شیوه کردوو، به وهی: ﴿ثُمَّ جَعَلْنَا نُطْفَةَ فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ﴾ (المؤمنون: ۱۲)، واته: پاشان مروّقه تنوکیك ئاو بووه كه له شوینیکی زۆر گونجاو و دامه زراودا جیگیرمان کرد، ههر له ئایه تیکی تردا ده فرمویت: ﴿لَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ مَّاءٍ مَّهِينٍ﴾ {۲۰} فَجَعَلْنَاهُ فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ {۲۱} إِلَى قَدَرٍ مَّعْلُومٍ {۲۲} ﴿ (المسرات)، واته: ئه ی ئه وه بۆ سه رنج نادهن، ئایا ئیوه مان له ئاو یکی كه م و بی نرخ دروست نه کردوو؟! ئینجا له جیگه یه کی قایم و مه حكه مدا ئه م نوتفه یه مان جیگیر نه کردوو؟! بۆ ماوه یه کی دیاری کرا؟!

به راستی وهسفیکی گشگیر و پر له ره وان بیژی یه و هیچ زمانیک نی یه له سه ر زهوی كه وشه ی ئاوا ره وان بیژی تی دا بیت (قَرَارٍ مَّكِينٍ).

وشه ی (قرار) واته: شوینی گیرسانه وه و جیگیر بوون، له فره هنگی (تاج العروس) دا هاتوو: (قرار: بمعنی استقر واستراح، وكذلك هو مكان يستقر فيه الماء)، واته: به مانای جیگیر بوون و چه وان وه دیت، ههروه ها بریتی یه له شوینه ی كه ئاو تی دا جیگیر ده بیت، ههروه ها له فره هنگی (لسان العرب) دا ده باره ی (قرار) هاتوو: (والقرار من الأرض: المطمئن المستقر)، واته: به شوینیکی زهوی ده و تریت كه پر له دلنیا یی و جیگیر بیت، وشه ی (قرار) له ئایه ته پیروژه دا ئاماره بۆ په یوه ندی نیوان کۆرپه له و منالدان ده کات چونکه منالدان شوینیکی پر له دلنیا یی یه بۆ جیگیر بوونی کۆرپه له که (مكان آمن لإستقرار الجنین)، به لام وشه ی مکین (واته: دامه زراو) ئاماره یه بۆ په یوه ندی نیوان منالدان و له شی ئافره ت، كه منالدان به شیوه یه کی زۆر باش و ته واو له له شی ئافره تدا دامه زراوه و جیگیر بووه (وینه ی ۲-۶۰) (ههروه ها وینه رهنگا وه رهنگه کانی: ۷۵/ه، ۷۶/ه).

ئهم ويناڤانه وهسفي مائالداڤ دهرده خهڤن كه (القرار المكين)ه، كه له گهڤ گه شه گوردن كۆرپه له كه دا قه باره كه ي زياد دهكات بۆ له خۆ گرتن ئهم گه شه گوردن، و ههروهها مائالداڤ خۆيشي به توندي له ناو سڭدا جيگير بووه.

قورئانی پيروژ وهسفي مائالداڤی ئافرهت (كه نطفه كهی تيدا جيگير دهبيت) به وه كردوو كه شويني جيگير بوونه (قرار)، و ته نكيديشي له سه ر كردوو، له راقه ی ئهم نايه ته دا (الالوسي) له ته فسيري (روح المعاني) دا ده ليت: (في قرار: اي مستقر وهو في الاصل مصدر من قر يقر قراراً بمعنى ثبت ثبوتاً، و اطلق على ذلك مبالغة)، واته: به مانای جيگير بوو ديت كه چاوگه و مه به ست پئی جيگير بوونه به ته واوه تي، و بۆيه ئهم وشه يه به كار هينراوه به مه به ستی موباله غه و ته نكيد كردنه له سه ر جيگيري به كه ی.

زانستی نوئی ئهمپۆ زۆر وورده كاری ئهم بابته ی بۆ روون كردووینه ته وه، و بۆمان باس دهكات كه چۆن كۆرپه له بۆ ماوه ی نۆ مانگ له ناو مائالداڤا جيگير دهبيت، له گهڤ ئه وه شدا كه له شی مرۆڤ كاتيک هه ته نيکی بيگانه بچيته ناو له شه وه به رهنگاری دهبيت وه و له ناوی ده بات، به لām ئهم كۆرپه له يه (كه ته نيکی بيگانه يه) ده گرتته خۆ به خيويشي دهكات!! (وينه ی رهنگاو په نگی: 77/ه) مائالداڤ به چه ندين ماسولكه ده وه دراوه كه كۆرپه له كه ده پاريزيت، و له هه مان كاتدا له گهڤ گه شه كردن كۆرپه له كه دا قه باره ی مائالداڤيش گه وه

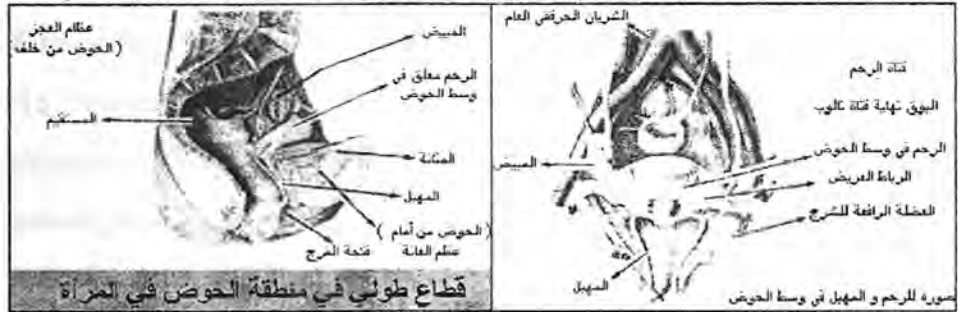
دروست بوونی کۆرپه لهی مرۆڤ له قونامی سهره تایی دا (مرحله النطفة)

دهبیته بۆئه وهی لهگه ن قهبارهی کۆرپه له دا بگونجیته که ورده و ورده گهشه

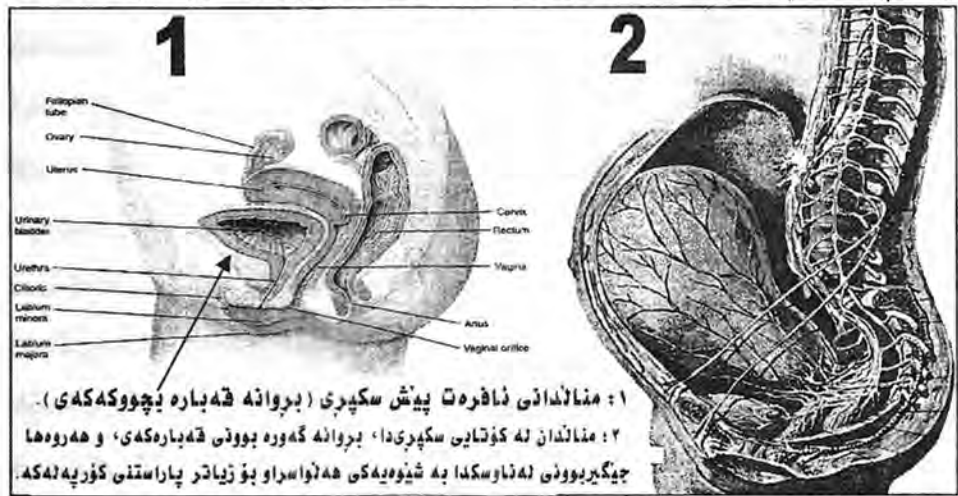
دهکات (چونکه شوینی جیگیر بوونیتی تا له دایک بوون) (وینهی ۳-۶۱).

مقارنه بین الحوض العظمی للرجل والمرأة
بروانه پیکهاتهی بههینز و پارێزهری نیشکهکانی حهوز، ههروهها
پانی و فراوانی حهوزی ناههت له چاو و پیاو دا بۆ له خۆگرتنی کۆرپه له.

چهند برههیهکی ناوچهی حهوزی ناههت لهگه ن وینهی مئالدا ن و هیاکه دان که جیگیرینی شوینه که بیان له ناو سکا دهره خات

وینهی (۲-۶۱): چهند هیاکهارییهک که مئالدا ن دهره خات چۆن جیگیر و ناراه له ناو سکا و به ناراه کۆرپه له که له خۆ دهگرتنی تا له دایک بوون.

دروست بوونی کۆرپه لهی مرۆڤ له قوناغی سهرده تاییدا (مرحلة النطفة)

ههروهها بینهراوه که کۆرپه له به سێ بهرگ داپۆشراوه دواى شلهى ئەمنیۆنى (Amniotic Fluid) که تى دا مهله دهکات، ئەوهى که مایهى سهرسوپمانه ئەوهیه که له قورئانى پیرۆزدا ئەم راستى یهش باسکراوه که دهفه رمویت: ﴿يَخْلُقُكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا مِّن بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ...﴾ (الزمر: ٦٠) واته: پهروهردگار ئیوه دروست دهکات لهسکی دایکانتاندا قوناغ به قوناغ لهناو سێ تاریکی دا، ئەو سێ روپۆش و بهرگهى که دهورى کۆرپه لهی داوه و سێ تاریکی به که پیکدینن زانستی نوێ بۆمان باس دهکات که بریتین له: ١- دیواری سک (Abdominal Wall): که له پینست و ماسولکه و شانە بهسته رهکان پیک هاتوه. ٢- دیواری منلاندان (Uterine Wall): که له ماسولکهى بههیز پیک هاتوه. ٣- روپۆشهکانى داپۆشهرى کۆرپه له خۆى (Chorionic Membrane)، که ئەمانه هه مووی وادهکات منلاندان

شوينيكي گونجاوييت بۆ گهشه كردنيكى باش.

بهلام له راستى دا ئەمهى باسکرا به کم ئيعجازى زانستى ئايه ته كه يه، ئيعجازى دووهم ئەوهيه که زانايهكى فه ره نسى باسى کرد له يه کيک له کۆنگره زانستى به کاندان، که وتى: (ئيمه له تاقىگا کانداندا که خهريکی گهشه پیکردنى

کۆرپه نه لهناو تاریکايى ٢ ديواردايه، و به ٢ په رده ش دهوره دراوه.

کۆرپه له بووین له دهره وهی منالنداندا بینیمان که کۆرپه له که پاش ماوه یه که له ناو دهری تاقیکردنه وه که دا دهره ستییت له گه شه کردن له گه ل ئه وه شدا که هه موو بارودۆخیکی گونجاوی بۆ دهره خسینین، له دوایی دا بۆمان دهرکه وت که هۆکاری ئه م وه ستانی گه شه کردنه بریتی بوو له نه بوونی تاریکی که زۆر پیویسته بۆ گه شه کردنی کۆرپه له که (14)!!

پیشتر بینیمان که خوی پهروه رداگار باسی سئ تاریکی دهکات نه که ته نها سئ دیوار، که وه ک بۆمان دهرکه وت و زانستی نوئی ئه مپروش بۆی سه لماندین که کۆرپه له به بی ئه و سئ تاریکی یه ناتوانییت گه شه بکات و به رده وام بییت له ژبانی دا (وینه ی ۲-۶۱) (ههروه ها بره وانه وینه گانی: ۷۸/ه، ۷۹/ه). لیره وه بۆمان دهرده که وییت که کاتیك قورئان وه سفی منالندان به وه دهکات که شوینیکی گونجاوی جیگیربوونه (قرار)، هه موو راستی یه زانستی یه دۆزراوه گانی له خو گرتوو و به راستی وه سفیکی گونجاو و گشتگیره، چونکه هه موو ئه و سیفاتانه ی منالدان ی له خو گرتوو که یارمه تی جیگیر بوونی کۆرپه له که و گه شه کردنی ده دات.

ووشه ی دووه م که قورئان وه سفی منالدان ی پیکردوو و بریتی یه له ووشه ی (مکین)، واته به هیژداهه زراو له ناو له شی ئافره تدا، له فره هنگی (لسان العرب) دهرباری مانای (مکین) هاتوو: (مکین: بمعنی ثابت، راسخ فی مکانه)، واته: به مانای جیگیر و دامه زراو له شوینی خوئی دا دییت، و په یوه ندی منالندان به له شی ئافره ته که وه دهرده خات که شوینیکی نمونه یی یه بۆ گه شه کردنی زینده وه ریکی نوئی، به گه رانه وه بۆ زانستی تویکاری ده بینین شوینی منالندان له له شی ئافره تدا دامه زراو ترین و پاریزراو ترین شوینه، که ده که ویته ناوه راستی له ش به گشتی و ناوه راستی چه زه وه به تایبه تی، که له هه موو

(14) له محازه ره یه کی (پروفیسۆر عبدالمجید الزندانی) به رامبه ر قوتاییانی زانستدا وه رگه راره .

لايەكەوہ بە ئىسك دەورە دراوہ، و وەكو سندوقىكى بەھىز چواردەورى داوہ، لە ھەمان كاتدا بە چەندىن ماسولكە⁽¹⁵⁾ و شانەي بەستەر و لكينەرى بەھىز جىگىرېوہ لە شوپنى خۇيدا، لە ھەمان كاتىشدا پىش چوونە ناوہوہى كۆرپەلە بۇ ناومالدىن بەھوى چەند ھۆرمونىكى تايبەت لە ئافرەتدا ديوارى منالدىن چەندىن گۆرانكارى بەسەردا دىت و ئەستورتر دەبىت بۇ ئەوہى وەكو دۆشەكىكى نەرم و نىان پىشوازى لە كۆرپەلەكە بكات.

لە لايەكى ترەوہ يەكك لە كارەكانى منالدىن ئەوہيە كە يارمەتى كۆرپەلەكە بدات لە بەردەوام بوون لە گەشە كردندا، ھەربۆيە منالدىن دەتوانىت ھەزاران جار گەرە دەبىت (لە ۲-۳ سانتىمەتر سى جا پىش سىپرى بۇ ۵۰۰۰ سانتىمەتر سى جا لە كۆتايى سىپرىدا، واتە نرىكەي ۲۵۰۰ جار گەرەتر دەبىت)، كە بەمە لەگەل قەبارەي گەرە بووى كۆرپەلەكەدا خوى دەگونجىنىت

كۆرپەلە لە ناو سكى دايكىدا لە ناو سى تارىكايىدا پارىزراوہ

بەپىي قۇناغە جياوازەكانى، و بەھوى ھۆرمونى پرۇجىستىرۇنەوہ گرژبوونەكانى زۆر كەم دەبن و بە ھىمنى دەبن بۇ ئەوہى زىان بە كۆرپەلەكە

(15) ديوارى منالدىن لە ماسولكەي بەھىز پىكھاتوہ، كە واى لۇكردوہ منالدىن بە ئەندامىكى ماسولكەيى دابنرىت، ئەستوررىي ديوارەكەي ۲،۵سم دەبىت، و لە سى چىن پىكھاتوہ، كە لە دەرەوہ بۇ ناوہوہ ئەمانەن: ۱- چىنى پىرۇتىنى (Perimetrium) كە لە دەرەوہ منالدىن دادەپۇشىت. ۲- چىنى ماسولكەيى (Myometrium) كە زوربەي ئەستوررىي ديوارەكە پىكەتىنىت. ۳- ناپۇشى منالدىن (Endometrium) كە لە ناوہوہ داپۇشيوہ.

نهگهیه نیت (بروانه وینهی رهنگا ورهنگی: ۷۷ / هـ)، نیت ده بیئت چ شوینیک
ئه مینتر و هیمنتر بیئت لهم جیگایه ی پهروهردگار ره خساندوو یه تی. ۱.
ئه م وشه یه ش زۆر گونجاو و له باره بۆ وه سف کردنی باری منالدان له ناو
له شی ئافره تدا، که واته لیروه به بۆمان دهرده که ویت هه موو ئه و وه سفانه ی
قورئانی پیروژ ده یكات هه موویان له شوینی خویدان و زۆر گونجاو و له بارن و
زۆر به ووردیی وه سفی کار و شوینی منالدان ده کات، که ئه وه ی شاره زا و
پسپۆر نه بیئت له و بواره دا به ته وا وه تی لیان تیناگات و به راستی
موعجیزه یه کی گهره ن بۆ یه کیک که تیباگات: ﴿وَبَرِّی الَّذِیْنَ اُرْتُوا الْعِلْمَ الَّذِی
اَنْزَلَ اِلَیْكَ مِنْ رَبِّكَ هُوَ الْحَقُّ وَیَهْدِیْ اِلَی صِرَاطِ الْعَزِیْزِ الْحَمِیْدِ﴾ (سوره سبا: ۶).

کورتیه زانیاری یه کان دهرباره ی نوتفه:

دوای ئه وه ی که زۆر به ی ئایهت و فهرمووده کانی باسی نوتفه ده که ن
باسکران، پیویسته موراجه عه یه کی گشتی ئه و زانیاری یانه بکه ین که له م
باره وه هاتوون، بۆ ئه وه ی به دلنیا یی یه وه بۆمان دهریکه ویت که مه حاله
قورئان و سوننهت به ریکه وت باسی ئه م بپه زۆره یان له زانیاری وورد
کرد بیئت ته نها ده بیئت وه حی بیئت له لایه ن ئه و که سه ی که دروستکهری مروّفه
و هر ئه ویشه گه شتی منال به ره م هیئانی بۆ روون کردووینه ته وه، کۆی
گشتی زانیاری و سیفات هکان که ئایه ته کانی قورئان و فهرمووده کانی
پیغه مبه ر ﴿﴾ باسیان کردوو ه ئه مانه ن:
سه بارهت به هیلکه که ی ئافرهت:

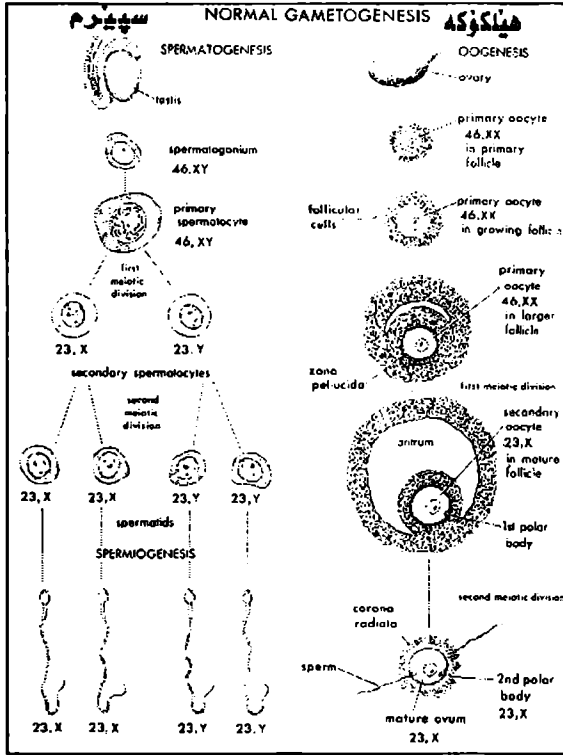
- ۱- نوتفه کان له کاتیکی زۆر زوودا دروست ده کرین.
- ۲- ئه م هیلکۆکانه له عه مباریکی جیگیر و شارراوه دا هه لده گیرین.
- ۳- بچوکی قه باره ی هیلکۆکه که که له شیوه ی تنوکیک ئاودایه.
- ۴- دهرپه رینی هیلکۆکه و ئاوه که ی، که هیزکی پالنه ری خوپی تی دایه.
- ۵- دهره یئانی هیلکۆکه که له تووره که داپۆشه ره که ی و دهرپه رانی به
شیوه یه کی هیمنانه.

- ۶- ھىلكۆكەكە رەنگى زەردە.
  - ۷- پىتاندىن و تىكەلەبوونى ئاۋەكان.
  - ۸- رۇيشتن بەخىرايى و دەرىپەران.
  - ۹- ھىلكۆكەكە گەورەترە لە سپىرم.
  - ۱۰- كردارى رۇچوون لە ھىلكۆكەي ئافرەتدا.
  - ۱۱- ھىلكۆكەكە كرۇمۇسۇمى تىدايە (كە پوختەي ھەموو سىفاتەكانى دايكەكەي تىدايە).
- سەبارەت بە سپىرمەكان:
- ۱۲- لە قۇناغىكى زوودا دروست دەكرىن.
  - ۱۳- سپىرمەكان لە ەمبارىكى جىگىر و شارراۋەدا ھەلدەگىرىن.
  - ۱۴- بچووكى قەبارەي سپىرمەكە كە لە شىۋەي تىنۇكىك ئاۋدايە.
  - ۱۵- دەرىپەرىنى سپىرمەكان و ئاۋەكەي، كە ھىزىكى پالئەرى خۇيى تىدايە (واتە خۇي جوۋلەي تىدايە و جوۋلەش دەبەخشىت).
  - ۱۶- دەرىپەرىنى سپىرمەكە لە تۇۋاۋەكەي و دەرىپەرانى بە شىۋەيەكى ھىمانە.
  - ۱۷- لە شىۋەي ماسىيەكى درىژدايە.
  - ۱۸- سپىرمەكان لە قەربالغىيەۋە دەردەچن و ژمارەيان زۆرە.
  - ۱۹- بەناۋ شويىنىكى تەسكدا تىدەپەرن.
  - ۲۰- بەخىرايىيەكى زۆر دەپۇن.
  - ۲۱- ھەستانى سپىرم بە كردارى پىتاندىن و تىكەلەبوونى ئاۋەكان.
  - ۲۲- كردارى رۇچوون لە سپىرمى پياۋدا.
  - ۲۳- سپىرمەكان كرۇمۇسۇمىيان تىدايە (كە پوختەي سىفاتەكانى باۋكەكەيە).

۲۴- تۆۋ بچووكترە لە ھىلكۆكە.

۲۵- سپىرم ھۆكارى نىرىنەيى و مېنەيى كۆرپەلەكەيە.

دروست بوونی كۆرپەلەي مەزۇنە لە قۇنغۇي سەرەتايىدا (مرحلة النطفة)

ويئەي (۳-۶۳)

بەراوردىك ئەنيوان دروست

بوونى ھىناكۆكە و سپىرما،

كە تىيىنى ئەمانە دەكرىت:

۱- ئە ئاكانى ۲ كەمە دابەشبووندا

ژمارى كرۇمۇسۇمەكان ئە (۴۶)

دانەو دەبىت بە نيوہ (۲۳) دانە.

۲- چوار سپىرم ئە يەك خانەي تۇوي

سەرەتايى يەوہ دروست دەبىت بەلام

تەنھا يەك ھىناكۆكە ئە خانەيەكى

سەرەتايى ھىناكۆكەوہ دروست دەبىت.

ھىلكەي پىتىنراو (زاگوت):

۲۶- دروست بوونى ھىلكەي پىتىنراو لە نوتفەي پياو و نوتفەي ئافرەت.

۲۷- پىتاندى ھىلكە لە دەرەوہي منالدا دەبىت.

۲۸- تىكەلاو بوون و يەگرتنى ماددەي بۇماوہي ھىلكە پىتىنراوہكە

(كرۇمۇسۇمەكان كە لە دايك و باوكەوہ ھاتوون).

۲۹- ليكچوون و سىفاتەكانى كۆرپەلەكە لە زاگوتەكەوہ دەبىت (راتە لە

باو و باپىرانەوہ دەبىت).

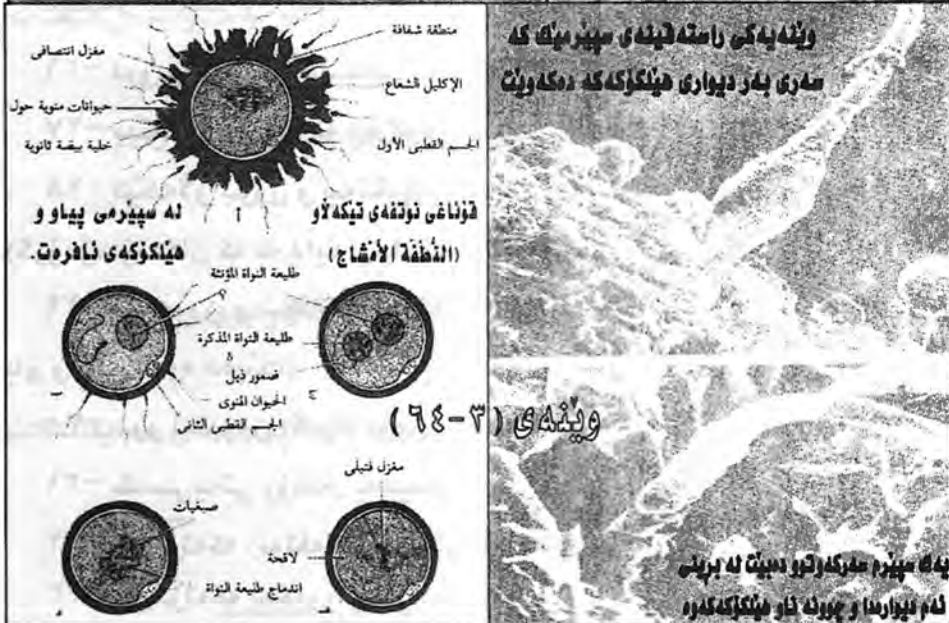
۳۰- دوو لەتبوون (كەرت بوون) ھىلكە پىتىنراوہكە.

۳۱- خاسىيەتى رۇشتن بەھىمنى.

۳۲- زاگوتەكە (نوتفەكە) تەسكى يەك دەبىت.

۳۳- زاگوتەكە دەكەويتە ناو منالداوہ.

- ۳۴- میوانداری کردنی زایگۆته که له لایهن منالدانه وه و پاراستنی گه شه کردنه که ی تا ته واو ده بییت.
- ۳۵- خوچاندنی هیلکه پیتینراوه که له ناو دیواری منالداندا.
- ۳۶- هه لی له بارچوونی ئەم زایگۆته.
- ۳۷- رۆچوونی زایگۆته که به ناو دیواری منالداندا.
- ۳۸- کۆکردنه وه و کۆبوونه وه ی کۆریه له که.
- ۳۹- کۆریه له له خانه پیکهاتوه.

بەراستى زۆر سەرسۈرھىنەرە كە ناىەت و فەرمودەكان ئەم رىژە زۆرەى زانىارىيان تىدايىت دەربارەى قۇناغى (نطفة)، و ئەو ھەموو مانا ووردانە لەخۇ بگرن كە ھەسفى نوتفەى پىاو و ئافرەت و نوتفەى تىكەلەو بە ووردى دەكەن بەشئوھىەك ھەك بەھەردو و چاوى خۇمان بىبىننن واىە، ئەمانە دەيسەلمىنن كە دەبىت ئەم ناىەتانە لەلاىەن پەرورەدگارى زانا و داناوە نىردرابن، و ئەو كەسەشى كە ھەوالى بەمانە داوہ دەبىت نىردراو و پەيامبەرى بەپىز و راستگوى ئەو بىت.

لىرەوہ دەگەينە ئەو راستىيەى كە قورئانى پىرۇز ھەموو لاىەنىكى گەشەى كۆرپەلەى باس كردووہ لە قۇناغى يەكەمدا (قۇناغى نطفة) ھەر لە سەرەتاوہ تا كۇتايى، كە لەم باسەىدا چەند زاراوہىەكى ھەسفىكەرى ووردى زانىستى بەكار ھىناوہ بۇ ھەموو بەشئىكى ئەم قۇناغە، كە ھەك ووتمان مەحالە بتوانىت ئەو گەشە كردن و گۇرانكارىيانە بدۇزىنەوہ بەبى بوونى ووردىنى زەبەلاح و بەكارھىنانيان لەم بواردە! ئەوئىش بەھوى قەبارەى بچووكى نوتفەوہ.

لەو سەردەمەى كە قورئان و سوننەتى پىرۇز ئەم زانىارىيانەيان باس كردووہ دەربارەى قۇناغى يەكەمى گەشەى كۆرپەلە، زانىانى تونكارى غەيرى موسولمان واىان دەزانى كە كۆرپەلە لە خوئنى مانگانەى ئافرەتەوہ گەشە دەكات، كە ئەم بۇچوونە باوبوو تاوہكو دۇزىنەوہى مايكروۇسكۇپ لە سەدەى ۱۷ى زايىنىدا، دۇزىنەوہى سىپىرم و ھىلكەش دواى ئەمە بووہ ھوى پەيدا بوونى چەند بىروبوچوونىكى ھەلەى تر كە زال بوون لەم سەردەمانەدا، بەلام تەنھا لە كۇتايى سەدەى ھەژدەدا دەرکەوت كە ھەردو سىپىرم و ھىلكە پىويستن بۇ دروست بوونى كۆرپەلە.

سەبارەت بە زانىارىى عەرەبەكانى سەردەمى پىغەمبەرىش (ﷺ) كە زۆر لەدواوہ بوو دەتواننن نمونەىەك بىننىنەوہ، لەو كاتەدا تەنبا سەرچاوہى زانىارىى ئەوان برىتى بوون لەو جوولەكانەى كە لەناوایاندا دەژيان، و لە

یه کیك له ووته کانیاندا دهیانوت که ئەگەر پیاو کاتیك بجیته لای خیزانه که ی له دواوه (واته له شوینی شهرعی یه وه بجیته لای به لام له دواوه)، ئەوا منداله که ی خیل دهرده چیت! ئەوه بوو هاوه له کان هاتن و ووتیان جووله که کان شتیکی وا ده لاین ئایا ئەمه راسته؟

خوای گهرهش بۆ رهواندنه وهی ئەم قسه پرپووجه ئەو ئایه تهی نارده خواره وه ﴿نَسَاؤُكُمْ حَرْتُ لَكُمْ فَأَتُوا حَرَّتْكُمْ أَلَى شِئْمٍ...﴾، که سه لماندی ئەم کرداره هیچ رۆئیکی نی یه له نوقسان بوونی کۆرپه له که دا (به تایبه تی خیلی)، که واته قورئانی پیروز ته نها به وه وه نه وه ستاوه که به ووردی باسی راستی یه کانی دروست بوونی کۆرپه له ی کردبیت به لکو خورافات و قسه ناراسته کانی شی له و بواره وه دهره وانده وه، ئەمهش به لگه یه له سه ره ئەوه ی چه ندین ههنگاو له پیش زانیاری یه کانی ئەو سه رده مه وه بووه و به هیچ شیوه یه که له زانیاری یه کانی ئەو کاتوه وه رنه گیراوه.

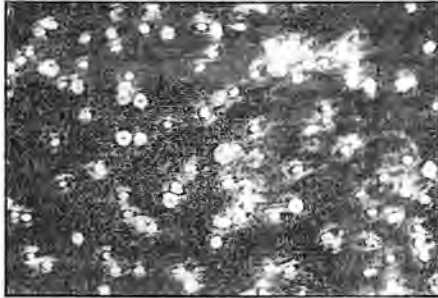
که واته بۆمان دهرکهوت دوا ی چه نین سه ده ئینجا زانستی نوێ گه یشته هه ندیک له و زانیاری یانه ی دهریاره ی گه شه کردنی کۆرپه له ی ئاده میزاد له قورئان و سوننه تدا هاتوون، وه ک ووتمان ئەو زاراوانهش که قورئان به کاری هیناون زۆر گشتگیر و ووردن و ده ست ده دن بۆ ناو لینیانی زانستی، که له گه ل پیشکه و تنی زانستی له م بواره دا له وانیه ئەم زاراوه قورئانی یانه (له هه موو بواره زانستی یه کاندا) گونجاوترین له و زاراوانه ی ئیستا به کار دین، به شیوه یه که که زانیان و توێژهره وان وه ک به دیلیک بۆ زاراوه کانی سه رده م به کاریان به یینن، ئەویش له بهرئه وه ی که به ووردی وه سفی سه ره تا و کۆتایی هه موو کرداریک ده که ن و زۆر ساده و ئاسانیشتن بۆ تیگه یشتن.

کی باوه پی ده کرد و به خه یالیدا ده هات له سه رده می پیغه مبه ردا ﴿﴾ که (نطفة) ئەم هه موو نه ینی یانه ی تیدایه، به لام ده بینین قورئانی پیروز له و کاتدا ئەم زانیاری یانه ی وه کو راستی یه کی بی گومان باسکردووه و تحدی هه موو مروؤه کانی شی پی کردووه، ده با لی ره دا هه موومان به گشتی ئەو

راستىيە دووپات بكة يىنەوہ كە قورئان و سوننەتى پىرۇز ھاوئاھەنگى بەردەوامى يەكتىرىن و زانستى نوئى ئەمروۇش سەلمىنەرى راستىيەكانى ھەردووكيانە.

ئەى مروۇقە؛ چۇن بىباوهرى دەكەيت ؟؟

ئەى ئادەمىزاد ئايا لەخۇت پرسىوہ كە تۇ لەكوئى بوويت پىئش لەدايك

بوونت؟ چۇن دروست بوويت؟ لە

چىيەوہ دروست بوويت؟ و چەندەھا

پرسىارى تر؟!

- ئايا دەزانىت چۇن دروست بوونت

دەستى پىئكرد؟

+ لەشى مروۇقە دەردراوى زۇرى ھەيە، لەوانە ئارق، و فرمىسك، و لىك،

ھەروہا مىز و شىر و بەلغەم، ھەروہا ئاويكى زۇر كەم و حىساب بۇ نەكراو،

كە وەك دەردراوہكانى ترنىيە، چونكە لەم ئاوہ بىئىرخەوہ گەل و نەتەوہكان

و ھۇز و تىرەكان دروست دەبن.... تۇ سەرەتا دوو بەش بوويت كە نىوہى

باوكت و نىوہى داىكت دەريانداويت... ئەى ناپرسىت ئايا چۇن ئەم دوو

نىوہىيە بەيەك گەشتن؟! ئەمە بە وويست و ئەندازە بۇدانانى پەرەردگارى

بەدەسەلات و زانىار بووہ.

كئىيە ئەو خۇشەويستى و مېھرەبانىيە

دەخاتە نىوان ژن و مىردەوہ كە ھاندەر بىت بۇ

ھاوسەرى گرتنىيان؟ كئىيە نىوہى توى لە باوكتەوہ

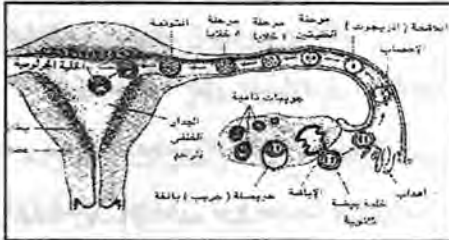
ئامادە كرد و بارودۇخىكى وەھا گونجاوى ژيانى

بۇ رەخساند و ئامادەى كرد و ئىمدادى كرد بە

خۇراك و چالاكىي و جوولە؟؟

دروست بوونی کۆرپه لهی مرۆف له قۇناغی سهرده تاییدا (مرحلة النطفة)

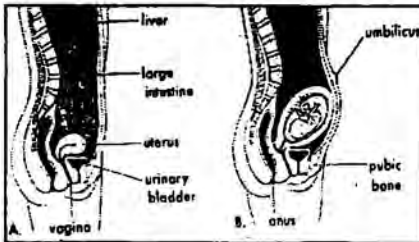
کئیه که بهرئیی کرد له جئیه که وه بۆ جئیه کی تر؟ و کارناسانی بۆ کرد بۆ ئه وهی که نیوه کهی تر بیینیت و ده رگاگانی بۆ والا کرد؟ کئیه که

کارئیکی وای کرد منالدانی دایک گرژبییت بۆ ئه وهی که یارمهتی نیوه کهی باوکت بدات به رده وام بییت له سه ر جووله و پیشپرکئی به مه بهستی

گه یشتن به شوینی دیاری کراوی به یه ک شادبوون؟ کئیه نیوه کهی دایکتی گواسته وه و خوړاک و شوینی بۆ ئاماده کرد؟

کئیه ئه م دوو نیوه یه ی کۆکرده وه له کاتیکی دیاری کراو و شوینیکی و ده ربه رئیکی دیاری کراو دا؟ و ئاماده ی کردن له ماوه یه کی دیاری کراوی

ته مه نی دایکتدا که بتوانیت سکپر بییت و هه لتبگرت؟ بۆ ئه وهی بوونی دروست کراویکی نوئی ئاشکرا بکرت .... کئیه هه موو ئه و ئه ندازه و ته قدیره ی

کرد بۆ ده رچوون و دروستبوونی زینده وه رئیکی بلیمه ت که توئی؟ زینده وه رئیک که کاره کانی بۆ ریکخرا به ووردی، و وه سفه کانی و باره کانی بۆ ته قدیر کرا به ته وای، ئه ندازه بۆ دانانیکی که کات و شوینی گرته وه، و ئه ندازه بۆ دانانی بارودوخ و هه یئته و باره کانی، ئه ندازه دانان بۆ رژینه کان و

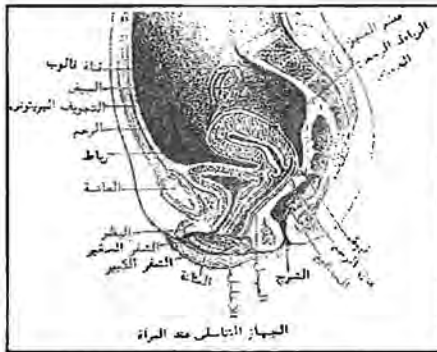

هۆرمونه کان، و ئه ندازه دانانیکی که سیفات و جیاکه ره وه کان و هه نس وکه وت و تواناکانی گرته وه، ئه ندازه دانان بۆ نه وه کان و رۆله کانی دواروژ، ئه ندازه دانان بۆ دواروژی و

دەرھینانی لە رابوردووی شارراووە بۆ زەمەنى ئیستاتا... و گواستەنەوہى سیفاتەکان لە باوانەوہ بۆ نەوہکان ... تۆ ئەى مروۋە کە ھەر چى یەك بىت... و پلە و پایەت ھەرچى یەك بىت: بچووک یا

گەورە، پێشەوا یان کەلەپیاو، پاشا یان سەرۆک، زانا یان نەزان بىت... تۆ پێشتر ئاویكى بى نرخی بوویت کە ئەندازەى بۆ دانرا و کاروبارەکانى ئاوا

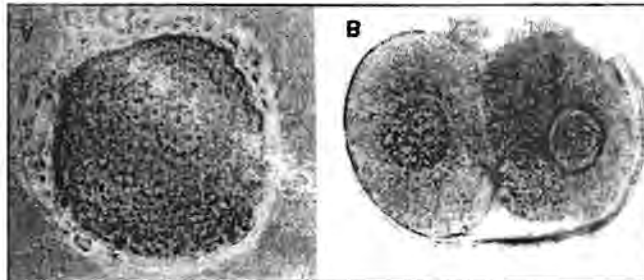
تەقدیر کرا، و بووی بە مروۋىكى بیسەر و بینەر!! دەبىت كئى لە پشت ئەم رىكخستن و ئەندازە بۆ دانانەوہ بىت؟ ئایا بە رىكەوتى كویر بووہ؟ یان نوتفەكە خۆى ئەم كارەى كردووە؟ یان كارى رزىن و ھۆرمۆنەکانە بە تەنیا؟

تۆ بلىنى یەكێك لەمانە لە پشت ئەم پىكھاتنە وورد و ئەندازە دانانە دامەزراووە بىت بۆ شىوہەکان، و قەبارەکان، و کارەکان و سیفاتەکان، و کات، و شوین!! ئەمانە کە ھىچیان خاوەنى تەقدیر و تەدبیر نین، و ناگایان لە پرۆسەكە نى یە لە سەرەتاوہ تا كۆتايى!!

یان بىگومان ئەمە كارى دروستكەرى زانا و دانا و خاوەن دەسەلاتە کە ناگای لە ھەموو شتىكە و زەرپرەيەك لە زانىارى ئەو وون نابىت!! و ئەندازە و تەقدیری کارەکانى بۆ ھەموو ئەندامىك داناوہ، و ئەركەکان و پىووستى یەکانى ھەموو رىك خستووہ و كاملى كردووە!!

﴿قُلْ الْإِنْسَانُ مَا أَكْفَرُهُ، مِنْ أَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ، مِنْ نُطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَرَهُ، ثُمَّ السَّبِيلَ يَسْرَهُ، ثُمَّ أَمَاتَهُ فَأَقْبَرَهُ، ثُمَّ إِذَا شَاءَ أُنشِرَهُ، كَلًّا لَمَّا يَقْضِ مَا أَمَرَهُ﴾ (عبس: ۱۷-۲۳)، واتە:

تیا چوون بۆ مرۆقه بیته (ئه ی ئاده میزاد به گوشت بچیت) که ئه وه نده بییاوه ری ده کات! که چه ند سه پله یه! چه نده خوانه ناس و یاخی یه! (یان

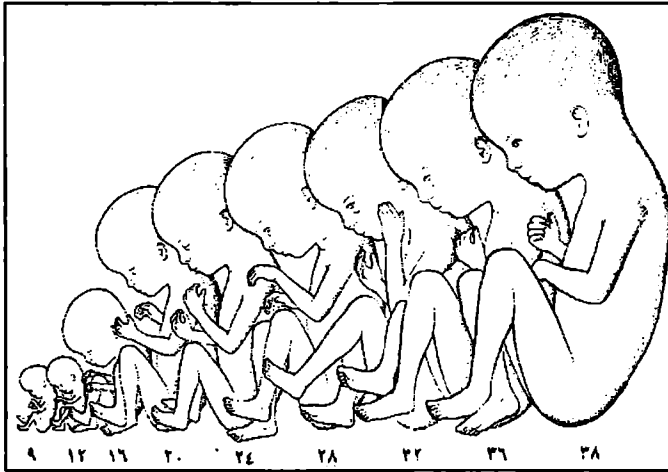
به گوشت بچیت
ئاده میزاد چی وای
لی کردوه که کافر
بیته؟! چ پاساویکی
هه یه بۆ خوانه ناسی و

یاخی بوون)، ئه ی باشه بۆ بیرناکاته... و سه یر ناکات که له چی یه وه دروست بووه، ئه وه سه ره تا له تنۆکیک ئاوه وه (نوتفه یه که وه که به چا و نابینریت) دروستمان کرد و یه کسه ره ئه ندازه مان بۆ دانا (هه موو ئه ندامانی ده ر و ناوه وه ی په یوه وه و ئه ندازه گیری ووردی له دروستکردنی دا ئه نجامدا وه)، له وه ودوا ریگه ی بۆ ئاسان کردوه که بیته ژیا نه وه و ژیا نی بۆ ئاسان کردوه و سه ره شکی کردوه له په یه وه ی کردنی ریگه ی چاکه یان خراپه، ئیمان یان کو فر (دوا ی ئه وه ی که ده ست نیشانی هه ردووکیانی بۆ کردوه و سه ره نجامی روون کردوه ته وه)، له وه ودوا ده یمرینیت و ده یخاته ناو گۆره وه، پاشان کاتیک بیه ویت زیندووی ده کاته وه، به راستی ئه وه ی که خوا فه رمانی پی دا وه هینشتا ئاده میزاد به چی ی نه هینا وه.

هه ره ک چون ئه مه بریتی بوو له سه ره تای مرۆقه له نوتفه یه که وه که هه موو ئه وه ماده بۆ ماوه یی و کرۆمۆسۆمانه ی تی دایه که به چا و نابینرین و بوونی مرۆقی لیوه په یدا بوو، و به هۆیا نه وه مرۆقیکی ریک وراست و ریک و پیک په یدا بوو که زه وی پرکرد له کار و کردار و شارستانی یه کانی دامه زراند، به هه مان شیوه ش زیندوو بوونه وه و دروستبوونه وه ی دوا پۆژی ش رووده ات... ئه وه که سه ی که یه که م جار توانی دروستی بکات ده توانیت

جاریکی تر دروستی بکاته وه، خوی گه وره زور جوان وه سفی مروّقی سپله و نارده سنی کردوه که ده فرمویت:

﴿أَوَلَمْ يَرِ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ {۷۷} وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَكَيْسِي خَلَقَهُ قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ {۷۸} قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ﴾ (سورة يس)، واته: ئایا ئاده میزاد سرنجی نه داوه که ئیمه بیگومان دروستمان کردوه له نوتفه یه که، که چی خیرا بووه ته دوزمنیکی

ناشـــــــکرا و
درّایه تیمان دهکات؟!
نمونه ی لاوازی و
بی ده سه لاتی بو
ئیمه هیئاوه ته وه و
به دیه اتنی خوی
له بیر کردوه،
ده یووت: کی ئه م

ئیسکانه زیندوو دهکاته وه له کاتی کدا که پزیوو و پرتوو کاون؟!.

ئایا ئه مه ئه و په پری بی عه قلی نی یه له به رامبه رکئی دا؟! له که سیکی دروست بوو له نوتفه یه که وه به رامبه ر په روه ردگاری ئاسمان و زهوی و دروستکهری ژیان و زینده وه ره کان.

زه مانیکی زور به سه ر زهوی دا رۆی که نه یده توانی شایه تی له سه بوونی مروّقه بدات و هیچ جوّره بوونیکی نه بوو، ئه وه بوو له پری کدا بوو به سه روه ر له سه ر زهوی دا و نه وه کانی بوّی دهرده چوون له نوتفه یه کی تی که لاوه وه و به ئاماده کراوی و پرچه ک کراوی به هوکاره کانی وه رگرتنی زانست (بیستن و بینین و ... هتد) بو ئه وه ی مروّقه شایه نی وه رگرتنی هی دایه ت و ئه مانه تی

دروست بوونی کۆرپه لهی مرۆڤه له قوناغی سه رهتایی دا (مرحلة النطفة)

خودایی بیئت، خوای گه وره ده فه رمویت: ﴿هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئاً مَّذْكُوراً﴾ (الإنسان: ۱)، واته: به راستی ماوه یه کی زۆر له رۆژگار به سه ره ئاده میزادا هات که شتیکی وانه بوو ناو بی بیئت.

ئه مانه هه مووی به مه بهستی تاقی کردنه وهی مرۆڤه له سه ره زه وی دا، و بو ئه وهی ئه وهندهی خودا وویستی لئ بیئت له زانست و کرده و مرۆڤه وه ریبیگریت و بیکات، که پاشان هه موو شتیکی له دونیادا له ناو ده چییت و ته نیا کرده وه چاک و خراپه کان ده میینه وه که ئاده میزاد پاداشت یان سزایان له سه ره وه رده گریت.

ھاویچی وینه ره نگاوره نگه کانی به شه کانی (۱، ۲، ۳)

دەرکە ی مناندان به بهر بهستیکی لینج گیراوه که کاریکی وا دهکات
لیکۆلینه وهی کۆر په له له سکی دایکی دا کاریکی زۆر گران بیت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿لَوْ خَلَقْنَا النُّفُوسَ عَلَاقًا خَالِقًا الْمَاءَ نَضِجَةً قَالُوا الضَّمَّةُ

عِظْمًا فَكُنُوزًا الْعِظْمَ حَمِيمًا﴾ سورة المؤمنون: ١٧٤

الفصول الرئيسية في خلق الجنين

لا يزال تضارب الأطباء قائماً حتى يومنا هذا في تحديد الفصول الأساسية لعملية خلق الجنين والتي تمر عبر منات المراحل.

في حين أن كتاباً منذ ١٤٠٠ عام حده أنها خمسة فصول أساسية:

١ - نطفة.

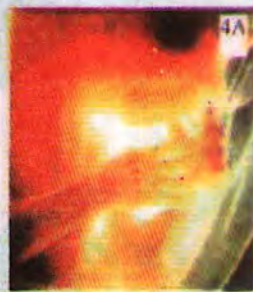
٢ - علقة، وتعني الشيء المعلق .. انظر الصورة ولاحظ كيفية التعلق بجدار الرحم ..

٣ - مضغطة، قبل العظام واللحم ..

٤ - عظام.

٥ - اللحم.

لقد أصيب العلماء بالذهول، فمنهم من أقر بالإسلام ومنهم من جحد الحق وهو يعلم .

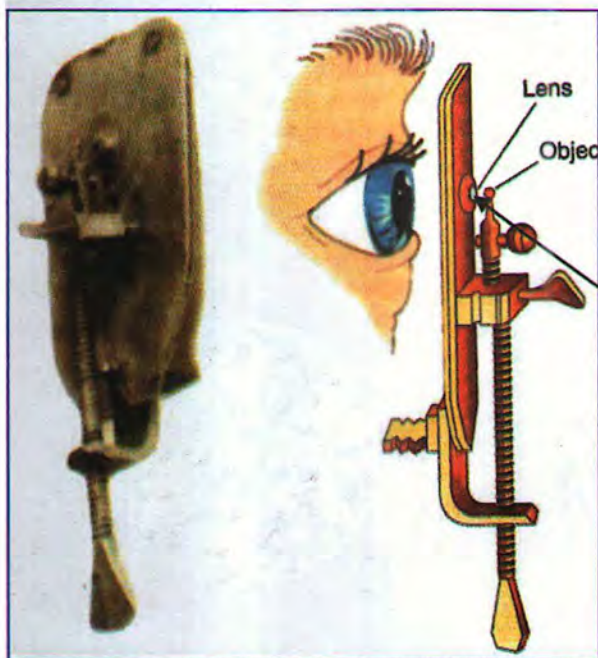

﴿حَتَّىٰ إِذَا جَاءَهُ وَقَالَ آذِنُ لِي وَلِي مَخْطُوبًا عَلِمَ أَنفَادًا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾

سورة النمل: ١٨٤

وینەکانی بەشی ١

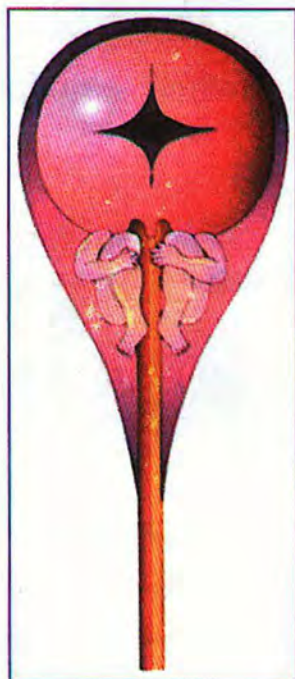

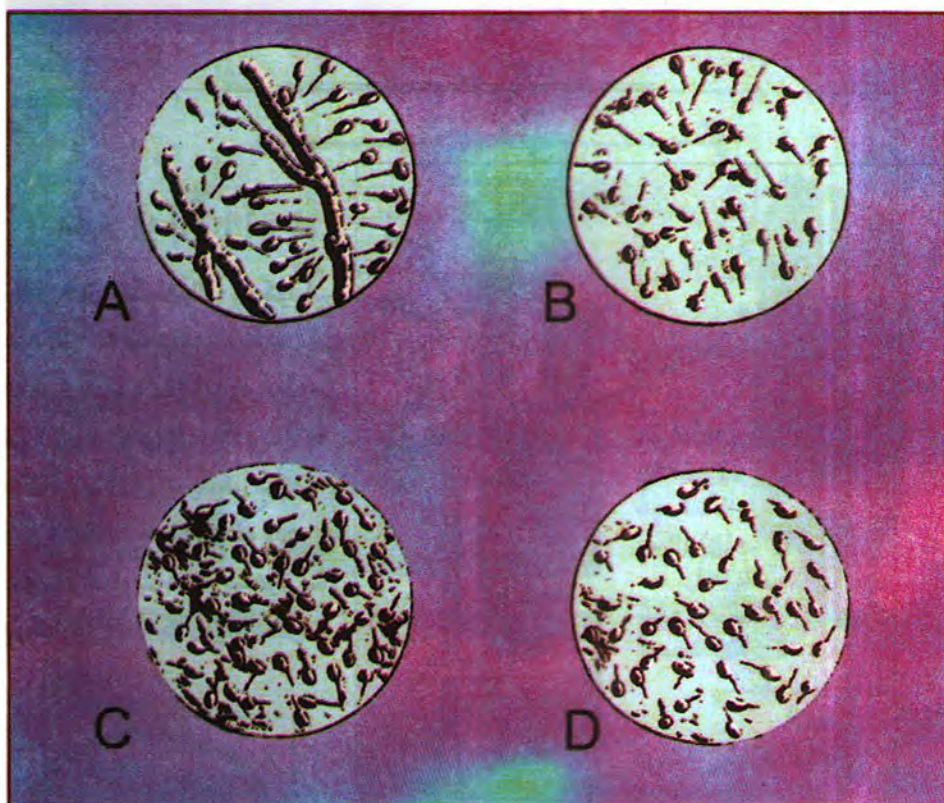
وینە ی ژمارە (١ / هـ)

زانا (شان لیقینھۆك) ئە كۆتایی سە دە ی حە قە دە یە مە دا ووردبینی بە كارھینا و بە ھۆیە وە سپیری دۆزی یە وە ، ئە م وینە یە دا دیمە نیکی بە كارھینانی ووردبینی كۆن روون كرا و تە وە ، كە تە نە كە دە خرایە بە ر دە م ھا وینە كە و بە ھۆی ئە و بە ر غ و و وە شوینە كە ی رێك دە كرا .

وینە ی ژمارە (٢ / هـ)

ئە و زانایە ی كە سپیری دۆزی یە وە (بە ھۆی ووردیی دروست بوونی یە وە) وای دە زانی كە سپیری پیاو مرقۆئیی كی بچووك كرا و ی تێ دا یە ، ئە م وینە یە ی كە زانا (ھارتسوكەر ١٦٩٤ ز) دا ی نا وە ئە و بۆ چوونە مان بۆ روون دە كاتە وە ، كە مرقۆئیی كی تە وای قە زە م ئە گە ن بوونی دە ستە كان و قاچە كان ئە نا و سپیرمە كە دا پیشاندر او وە .

وینهی (۳ / ه)

زاووزی به پینی زانا (Buffon 1749) :

وینهی (A) تووی پیاوه و تیکه لآو کراوه نهگه ن باراناودا به مه بهستی جیاکردنه وهی نهو ته نه بچووکانهی که باومریان وابووه تی دایه .

وینهی (B) هه مان توواوه که ماوهیهک وازی نیهینراوه بو نه وهی شلتر بییت .

وینهی (C) نه نیرینهی سه گیکه وه وهرگیراوه .

وینهی (D) نه مینهی سه گیکه وه وهرگیراوه که هیشتا نه بیتهینراوه .

نهم وینانه نهو بوچوونه مان بو روون ده که نه وه که زانایان پیشتر له خه یائی خویانه وه هه وئی لیکدانسه وهی دروست بوونی مروقیان ددها که نیردها ناشکرایه وویستووینانه به خه یائی خویان نهو مروقه بچووکرراوانهی که نه ناو سپیرمدایه بهم کرداره جیابکه نه وه !!

وینەکانی بەشی ٢

وینە ی (٤ / هـ)

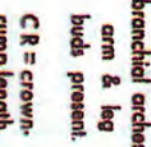

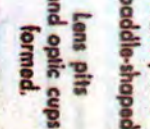

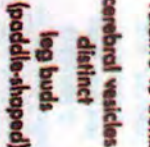

نەمە وینە ی کەشتی یەکی ناسمانی نی یە بە لکو بریتی یە ئە
کۆرپە ئە یە ک ئە ناو پەردەکانی دا !!

خښتې زېږونې ګاهه ګردنې مړونې (۱ تا ۳۸ هفته)
 TIMETABLE OF HUMAN PRENATAL DEVELOPMENT
 1 to 38 weeks

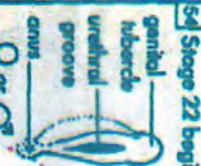
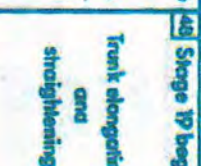

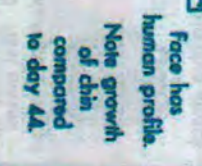

AGE (weeks)	1	2	3	4	5	6	7	
	Stage 1 fertilization	Stage 2 begins zygote divides	Stage 3 morula	Stage 3 begins early blastocyst	Stage 4 late blastocyst	Stage 4 implantation begins	Stage 5 begins midcycle	
	CONTINUATION OF THE PROLIFERATIVE PHASE							
	COMPLETION OF DEVELOPMENT OF FOLLICLE							
	MENSTRUAL PHASE							
	EARLY DEVELOPMENT OF OVARIAN FOLLICLE							
	day 1 of menses							
	ovulation							
8	omniotic cavity bilateral disc		9] Lacunae appear in syncytiotrophoblast primitive yolk sac		10] Blastocyst completely implanted epithelium growing over surface defect		11] Primitive placental circulation established	
	SECRETORY PHASE OF MENSTRUAL CYCLE							
	12] extraembryonic mesoderm coelom		13] Stage 6 begins primary villi		14] dorsal aspect of embryo prochordal plate embryonic disc			

هاو پيچي وينه رنگا وره تنگه کان

<p>16] first missed menstrual period</p> <p>primitive streak</p>	<p>18] Stage 7 begins</p> <p>notochord process</p>	<p>17] intra-embryonic mesoderm</p> 	<p>19] Stage 8 begins</p> <p>neural plate primitive streak</p> <p>length: 1.5 mm I</p>	<p>18] neural fold</p> <p>neural fold notochord</p>	<p>20] Stage 9 begins</p> <p>brain neural groove somite</p> <p>Thyroid begins to develop.</p>	<p>21] neural groove</p> <p>neural tubes begin to fuse. somite</p>
<p>22] Stage 10 begins</p> <p>Heart begins to beat</p>	<p>23] rostral neuropore primordia of eye and ear present</p> <p>caudal neuropore</p>	<p>24] Stage 11 begins</p> <p>heart bud rostral neuropore closes</p>	<p>25] optic pit</p> <p>3 pairs of branchial arches</p>	<p>26] Stage 12 begins</p> <p>arm bud leg bud</p> <p>indicates actual size → I</p>	<p>27] 4 pairs of branchial arches, arm & leg buds present.</p> <p>C R = crown-rump length.</p>	<p>28] Stage 13 begins</p> <p>CR: 4.0 mm</p>
<p>29] Neural folds fusing.</p> <p>CR: 5.0 mm I</p>	<p>30] lens pits, optic cups, nasal pits forming.</p> 	<p>31] developing eye</p> <p>nasal pit primitive mouth</p>	<p>32] Stage 14</p> <p>Hand plates (paddle-shaped) lens pits and optic cups formed.</p>	<p>33] Stage 15 begins</p> <p>hand plate</p> <p>CR: 7.0 mm I</p>	<p>34] Head much larger relative to trunk. cerebral vesicles distinct</p> <p>leg buds (paddle-shaped)</p>	<p>35] CR: 8.0 mm</p>
<p>36] Oral & nasal cavities confluent.</p> 	<p>37] Stage 16 begins</p> <p>fetal plate</p> <p>CR: 9.0 mm</p>	<p>38] Upper lip formed.</p> 	<p>39] CR: 10.0 mm I</p> 	<p>40] Arms bent at elbow. Finger rays and auricular hillocks distinct</p> <p>Palate developing.</p>	<p>41] Stage 17 begins</p> <p>finger rays ventral view</p>	<p>42] CR: 13.0 mm</p>

week	43	44	45	46	47	48	49
7	<p>CR: 16.0 mm.</p> 	<p>Stage 18 begins</p> 	<p>CR: 17.0 mm</p> 	<p>Stage 21</p> 	<p>Stage 22 begins</p> 	<p>Stage 19 begins</p> 	<p>Stage 23</p>
8	<p>Upper limbs longer & bent at elbows Fingers distinct</p>	<p>Anoal membrane perforated Urogenital membrane degenerating. Testes and ovaries distinguishable.</p>	<p>Stage 21 begins</p>	<p>Stage 21</p>	<p>Stage 22 begins</p>	<p>Stage 19 begins</p>	<p>Stage 23</p>
9	<p>beginning of fetal period</p> 		<p>Genitalia show some female characteristics but still easily confused with male.</p>	<p>phallus urogenital fold lobosacrotal fold perineum</p> 	<p>Genitalia show fusion of urethral folds. Urethral groove extends into phallus.</p>	<p>Stage 19 begins</p>	<p>Stage 23</p>
10	<p>Face has human profile. Note growth of chin compared to day 44.</p> 		<p>Face has human appearance.</p> 	<p>clitoris labium minus urogenital groove labium majus</p> 	<p>Genitalia have female characteristics but still not fully formed.</p>	<p>Stage 19 begins</p>	<p>Stage 23</p>
	<p>64</p>	<p>65</p>	<p>66</p>	<p>67</p>	<p>68</p>	<p>69</p>	<p>70</p>
	<p>CR: 50 mm</p>	<p>CR: 61 mm</p>	<p>CR: 61 mm</p>	<p>CR: 61 mm</p>	<p>CR: 61 mm</p>	<p>CR: 61 mm</p>	<p>CR: 61 mm</p>

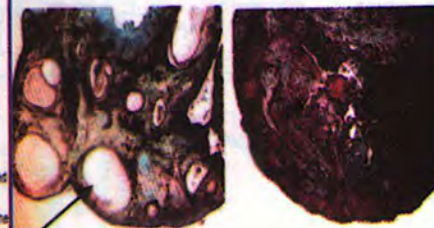
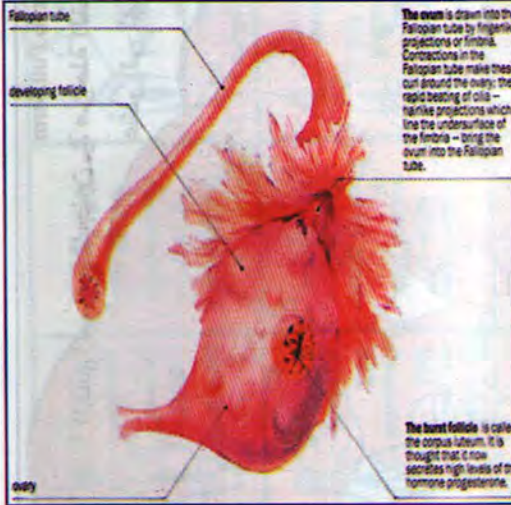
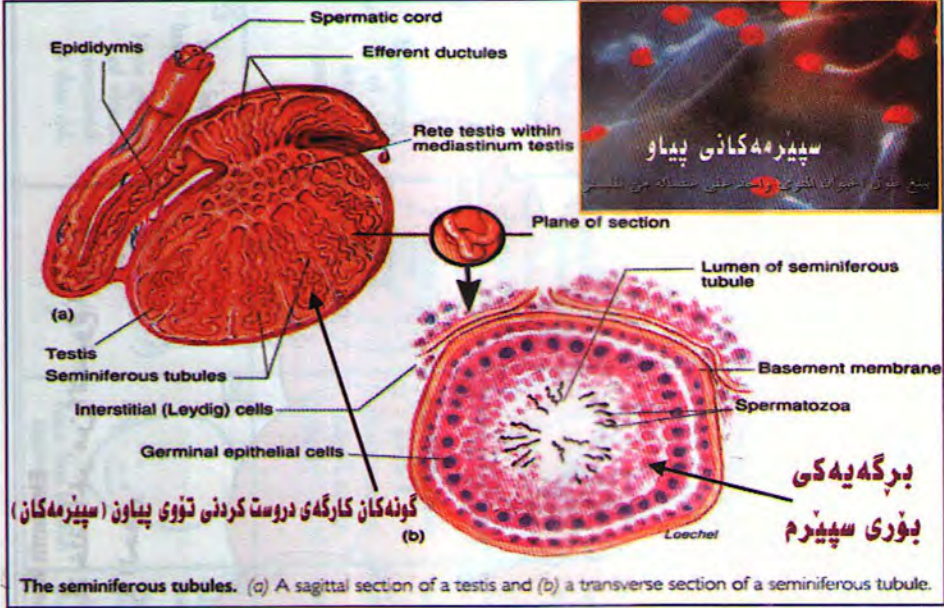

هاوینچی وینه رهنکارهنگه کان

وینهی زنجیردی ژماره (۶/ه): نهم وینانه ووردهکاری قونناغه جیاوازهکانی دروست بوونی کورپه له روون دهگه نهمه

نهم وینانه هینکه دانی نافرته دمرده خات که کارگهی دروست کردنی خانهکانی زاووزی نافرتهن که (هینکۆکه پیگه یشتوووهکانن).

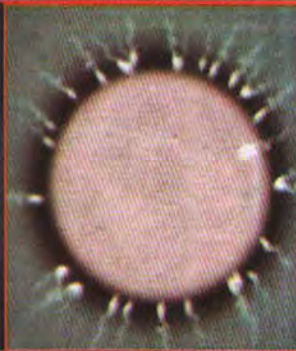
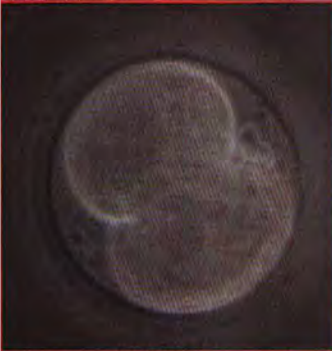
من المضارقات المثيرة أن المولودة الأثني تولد وتشمل مبايضها العدد الكامل من البويضات التي تفرزها طوال عمرها. وفي الصورة العليا مبيض طفلة ولدت وبه البويضات البدائية. والصورة اليسرى مبيض امرأة بالغة خصبة وفيه البويضات المستعدة للإطلاق. وفي اليمنى مبيض امرأة في سن اليأس حيث لا توجد أية بويضات في المبيض.

هاو پینچی وینه رهنگاورهنگهکان

روژی یه 454 م

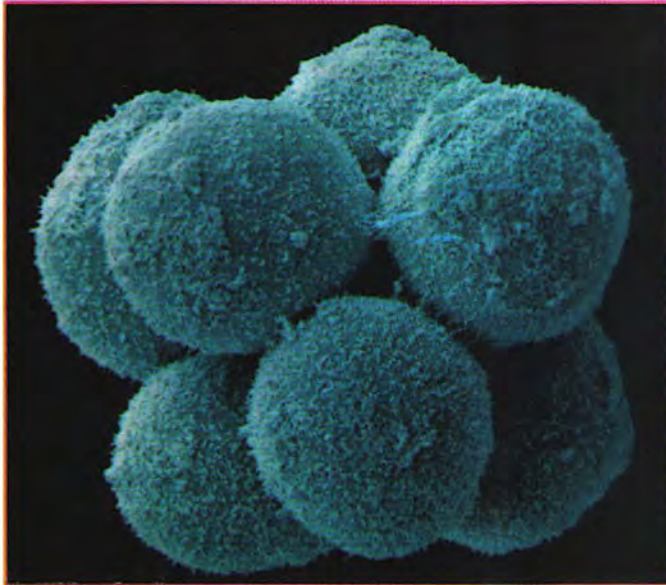
یه کهم خانهی مروقیکی نوئی
که پنی دهووتریت هیلکهی
پیتینراو (زایگوت)، که له
یه کگرتنی توو و هیلکوکه وه
دروست دهیبت.

بعد ساعات قليلة من التحام النواتين تنقسم البويضة
المخصبة للمرة الأولى بقوة كبيرة

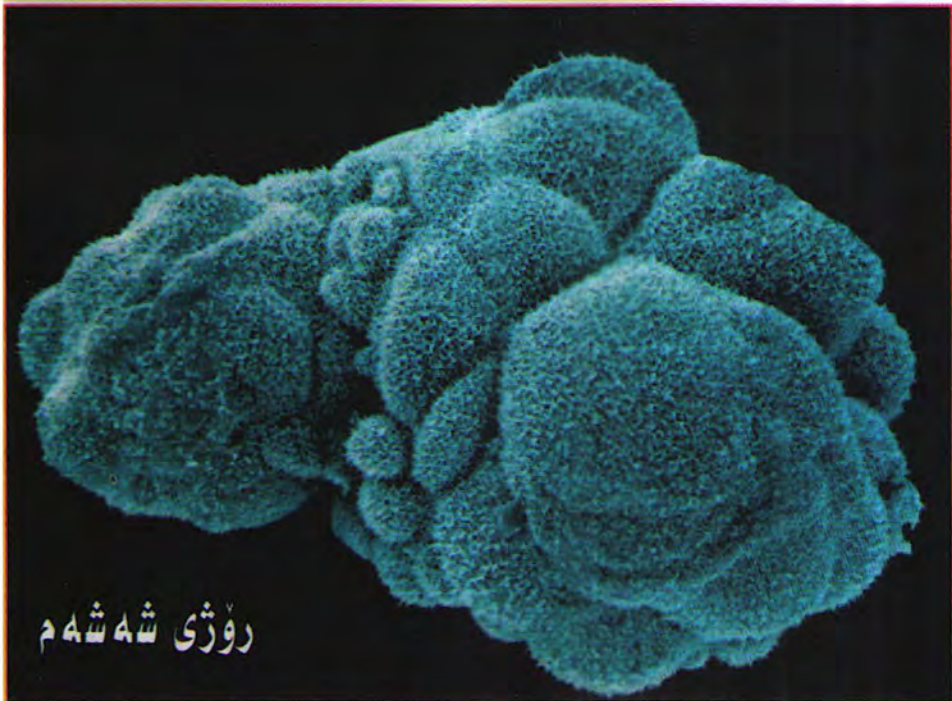
چهنه دیمه نیکی
به رکه وتنی سپیرم
له گهن هیلکوکهدا و
یه کگرتنیان و
دروست بوونی زایگوت
و دابه شیوونی.

رۆژى سىيەم :

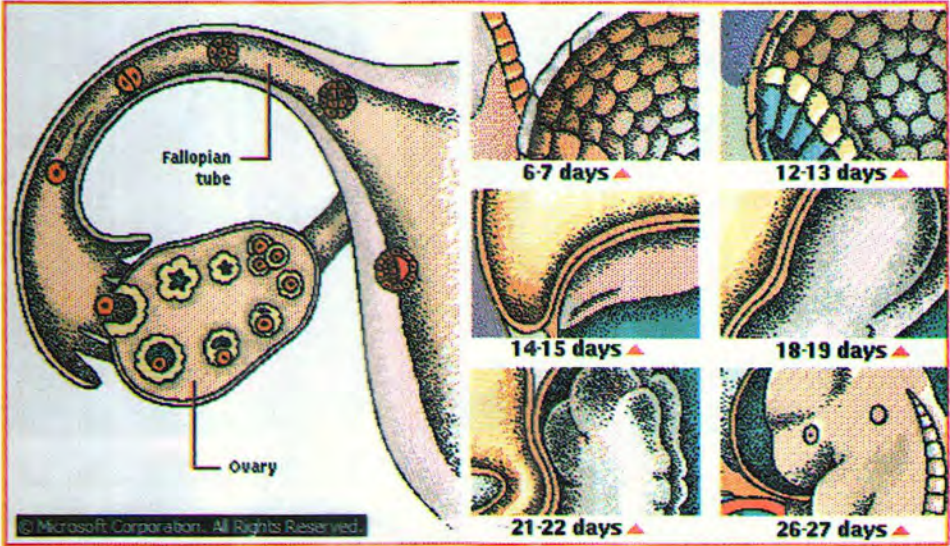
زايگۈتەكە دوای پېتاندىن
بە ۳ سەعات دەست دەكات
بە دابەش بوون ئە بۆرى
مناڭداندا و ئە ھەمان
كاتدا بەناو ئەو بۆرىيەدا
دەجوونىت بوگەيشتن
بو ناو مناڭدان.

رۆژى شەشەم

ئە رۆژى شەشەمدا : تۆپە ئىك خانە (كە ژمارەيان دەگاتە نزىكەى ۱۰۰ خانە) دەكە وىتە ناو
مناڭدانەو و پىنى دەووئىت (Blastocyst) ، كە تۆپە ئىك خانەيە ئەناو رۇپوشىكى بەھىزدا .

ھاۋىپىچى ۋىنە رەنگاۋرەنگەكان

گەشە كۆرۈنۈشى ئەمەس مانگى يەكەمدا : دۋاي گەيشتى زايگۇت بۇ ئاۋ مائالداق و خۇچاندنى ئە ئاۋ دىۋارەكەدا ، ئىتر ئىرەۋە پىنى دەۋوتىرت كۆرۈنۈش و بە ھىۋاشى ئەندامە جۇراۋجۇرەكانى دروست دەپن و گەشە دەكەن .

دۋاي خۇچاندن ئە ئاۋ مائالداقدا خانەكانى كۆرۈنۈشكە دەست دەكەن بە جىۋاۋز بوون و سەرەتاي ئۇرگانەكان دروست دەكەن ، ئەم كۆرۈنۈش ۴ ھەفتەيە درىزىيەكەى ۵ مەم دەپىت (ئە سەرەۋە تا كۆتايى ئەش) .

ھاۋا پېچى ۋىنە رەنگاۋرەنگەكان

۸ ھەفتە

المضغة وتظهر فيها بداية التشكل العشري

كۆرپەلە ئە قۇناغى گۆشتپارە و دوای ئەودا : دەبىنېن چۇن وورده وورده شكلى مرۇق وورده گریت، سەرەتای ھەموو نۇرگانەكان دروست بووه، و دەبىنېن چۇن ئەناو شلەى ئەمىيۇنىدا مەلە دەكات كە مژەرىكى پەستان و بەرکەوتنە بۇ پاراستنى كۆرپەلەكە، ئە كۇتايى ۸ھەفتەدا دريژى كۆرپەلەكە دەگاتە ۳۰ ميلليمه تر.

تظهر عظم الساق و عظمة اللحم

التشاد الأستيرين بحسب الجنين

تصل الأعشيد التي تحفظ بالجنين على حمايته من الرطوبة والصددمات

يولد كل إنسان وهو يحمل بصماته المميزة له

چەند د يەنئىكى راستە قىيەنى تەواۋ بوونى دروست بوونى كۆرپەلە ئە قۇناغە كۇتايى يەكاندا

وینته ی روخساری کورپه نه په ک
نه مانگی چوارهمی دا

نه ګه ن نه وه شدا که مندان ۹ مانگ نه سکی دایکی دا ده بیت، به لام کورپه نه که نه هه فته ی
دوا نزمه روخساری ته اوای مروقی و مرگرتووه، به لام هایشتا نه ندانه کانی به ته اووه تی
ګه شهبان نه کردووه، و نه و ماوه یه ی که ده مینیت ماوه یه کی ته او وکه ر و ګوش گرتنه نه او
منالندان، پاک و بیګه ردی بو نه و په رومر دګاره ی نه م ورده کاری یه ی را ګرتووه:

﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِّنْ طِينٍ {۱۲} ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ {۱۳} ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَرْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ {۱۴}﴾ (المؤمنون).

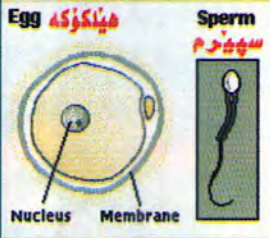
وینه کانی به شسی ﴿ ۳ ﴾

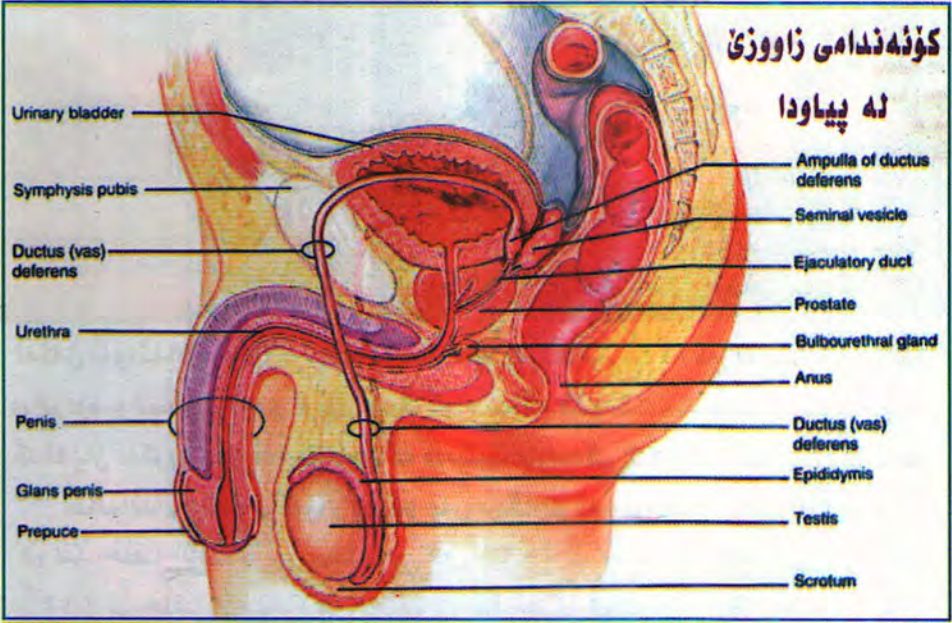
صورة للحيوانات المنوية للرجل وهي تنتج في الخصية باللايين يوميا، وتخلق مؤهلة بكافة القدرات الممكنة لها من رحلتها الشاقة المثيرة داخل الرحم، وسواء القدرة الهائلة على الحركة أو التعرف القطري على الاتجاه الصحيح، أو القدرة على مواجهة الصدمات والمضاجات.

سپیرمیکی
پینگه یشتوو

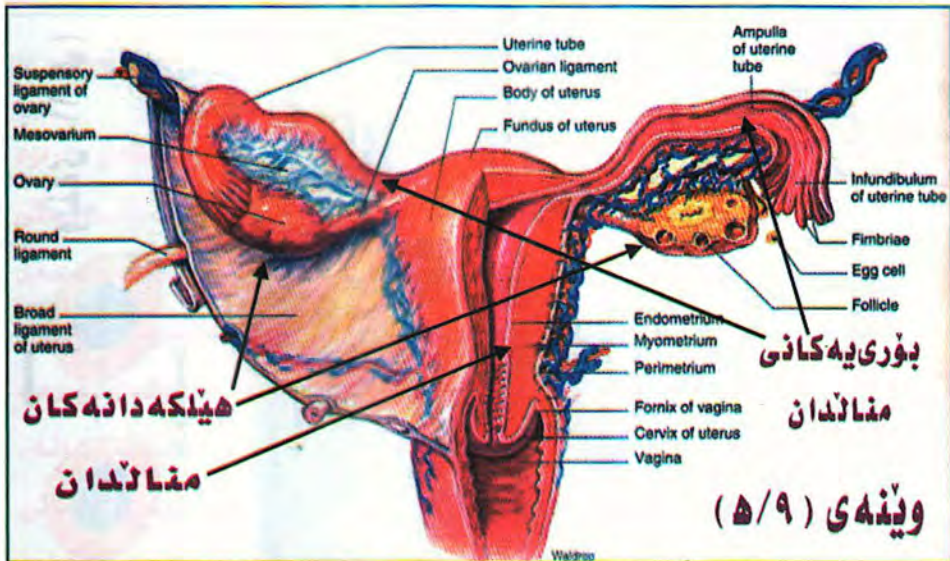
وینه ی (۷ / ه)
 پینگه تدهی سپیرمه کان
 له پیاودا ؛ وینه ی
 لای چه پ وینه یه کی
 راسته قینه ی به شیکی
 گونه له پیاودا که
 سپیرمه کانی تدها
 دروست دهبن .

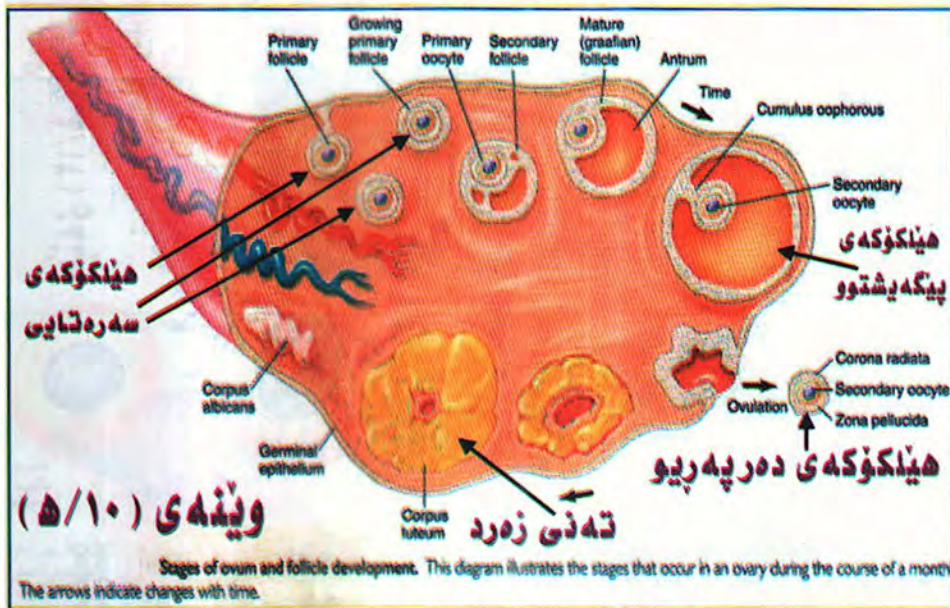
وینه ی (۸ / ه) : گونه کان له پیاودا کارگهی دروست کردنی خانه کانی زاووزین (سپیرمه کان) .

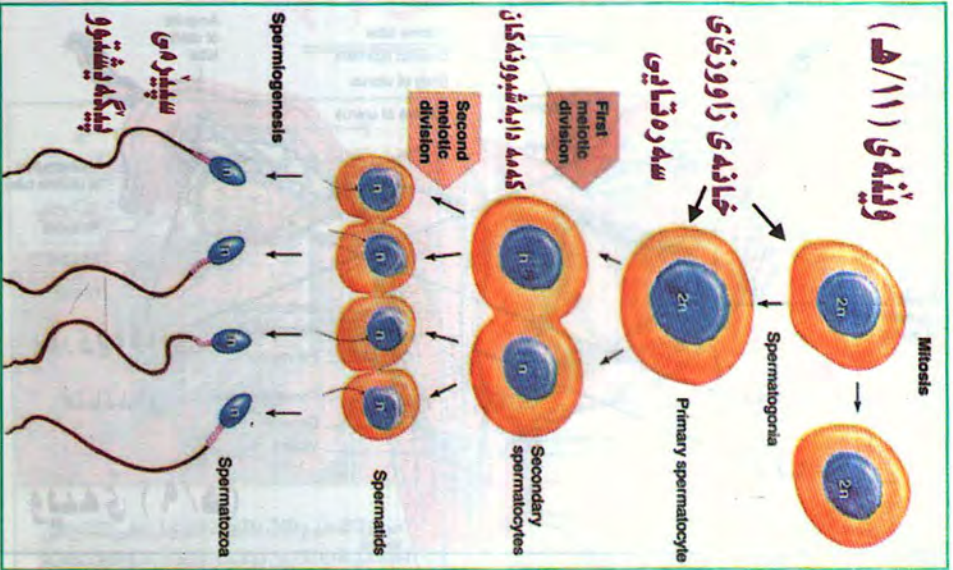
هاو پینچی وینده رهنگاورهنگه کان

نهم وینده یه کؤنه ندای زاووزئی له نافرته دا روون دهکاته وه، که تنیدا هیئکه دانه کان دره که وتوون، که کارگهی درست کردنی خانه گانی زاووزئی مینندن (هیئکه گانه کان).

نهم وینده یه درست بوونی هیئکه گانه ی پینگه یشتوو له خانه سهره تایی یه کان، و دره پهرینی له هیئکه دانه وه و درست بوونی ته نی زهره و سهره نجامه گانه ی روون دهکاته وه.

ئە‌م مایکروپیتە دروستیۆز و گە‌شە‌کردنی سە‌پەر و فایکۆکۆکە‌ی پێ‌گە‌ی یشتەر لە‌ خزانە‌ سە‌ره‌تایە‌ی پێ‌گە‌ی یشتەر

روژ و هە‌فتایە‌ی ٤٥

ئە‌گاتی گە‌شە‌ کردنیان

کرداری کە‌مە‌ دانە‌ش

بۆ‌نیان بە‌سەر و دیتە

و دیتە‌ فۆ‌ی کە‌م

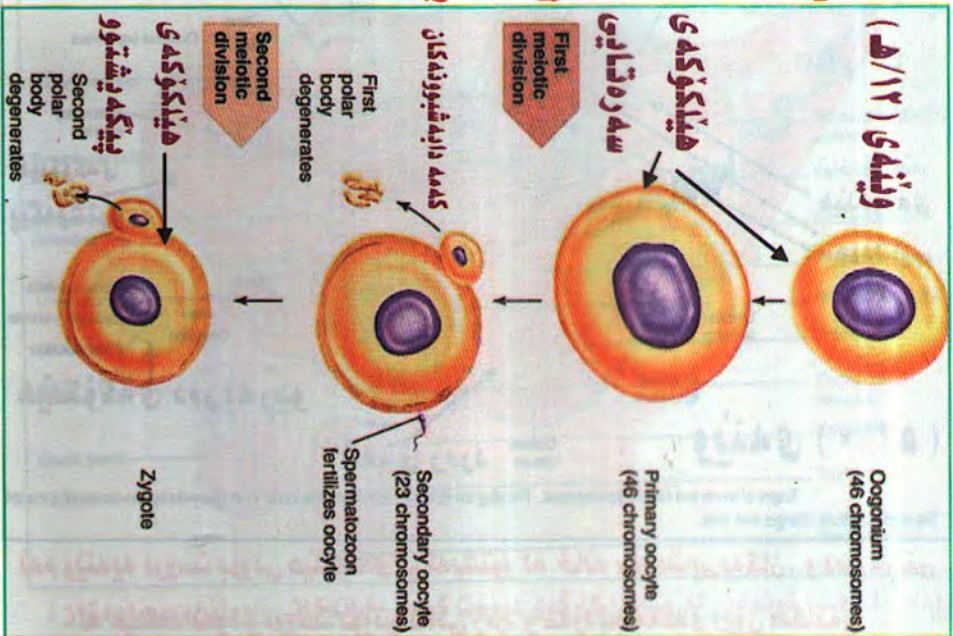
بۆ‌نە‌وێ‌ ژماری

کۆ‌نۆ‌سۆمە‌ گایان

بۆ‌ فۆ‌ی ژماری

ناسایی خانە‌کانی

٤٥-ش

وينه ي (١٣ / هـ)

نهم وينانه ي سهروهه
جهند وينه يه كي
راسته قينه ي
وورد بيني ي
هينكو كه و سپيرمه
بينگه يشتووه كانه ،
هينكار ييه كانه ي
خواره وه شويني
دروست كردنيان و
هه نگر تنيانه نه
نه ندامه كاني
زاووزني ي پياو و
نافره تدا .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

﴿ خُلِقَ مِنْ مَّاءٍ مَّالٍ فِي ۝ يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصَّلْبِ وَالتَّرَائِبِ ۝ ﴾

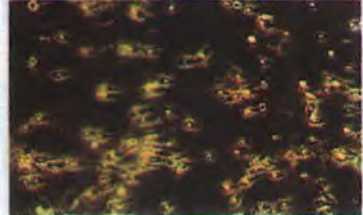
اسورة العلق: ٩ - ١٧

حشد الفسرون كل سلاح من الأثر والنظر وانتهوا الى عشرة آراء
وحشد علماء الأجنة اعظم مجاهرهم لكشف تفاصيل الأحداث المثيرة المؤدية الى تكون الجنين
عبر أربعة قرون كاملة ..

واذا بالحقيقة العلمية المذهلة :

صورة باهرة لبويضة (أنثوية) وقد استقرت في قناة فالوب عقب رحلة (طائرة) منطلقاً من المبيض إلى قدر محدود. إنها بانتظار جموع المنويات المندفعة من غير هودة لتخصيبها. (أسفل)

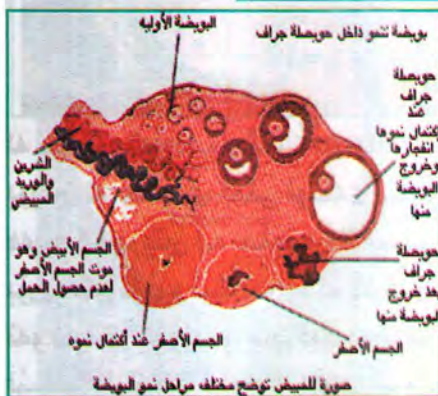
• لم يكن ماء الرجل إلا ستاراً يموج بملايين الحويصلات (الدافعة) في سباق رهيب صوب الموعد الموعود.
• لم يكن ماء المرأة إلا سائل (دافق) يعد اضجار مثير به (تندفق) البويضة طائرة من جرابها عبر تجويف البريتون صوب الموعد الموعود.
• أما الأصل الأول لنشوء الخصية والمبيض فكان فريداً. إنه يبدأ هناك عند زاوية التقاء الصلب مع الترائب. ثم يرحل ساحباً وراءه جسراً من الدماء ممتداً من ركب الزاوية وحتى الصفتن (هي الرجل) والحوض (هي المرأة).
لقد اختصرت جهود أربعة قرون متواصلة في علم الأجنة في أربع عبارات.

يخلق الإنسان من: سائل (الرجل والمرأة). مندفع بسرعات رهيبية. يتخلص وينتج. من كيميائية تكوين الخلايا الحية من مكوناتها عبر مسارات الدماء من زاوية الصلب والصلوع. ويأبجج مجز إذ هي أربع كلمات: ماء دافق - يخرج - من بين الصلب والترائب ..

وقال الله تعالى:

﴿ تَبَرَّأْنَا لِلَّهِ تَبَرُّاً وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَرَبُّهُمْ يَكْفُرُ ۝ ﴾

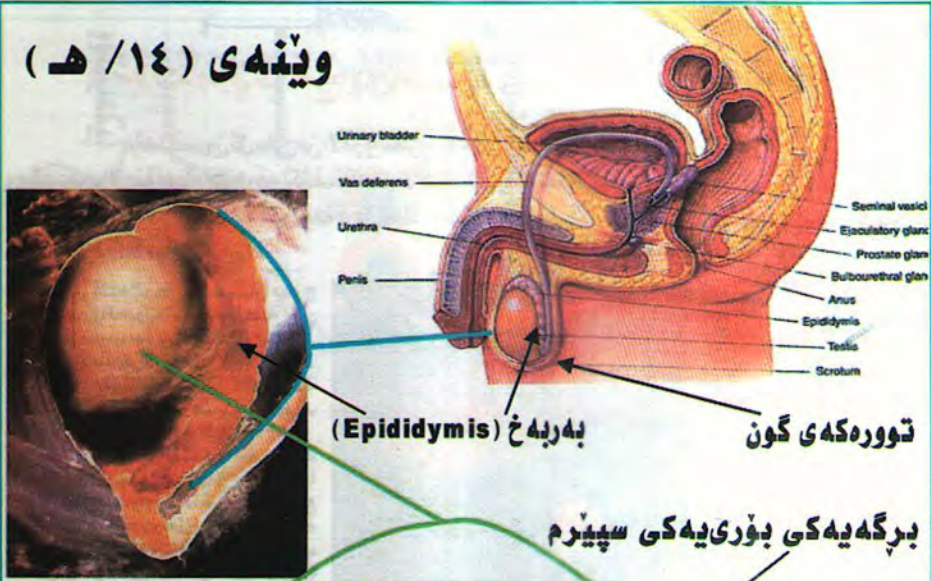
اسورة نهار: ٨١

مقطع يوضح الخصية في الجهاز التناسلي للرجل

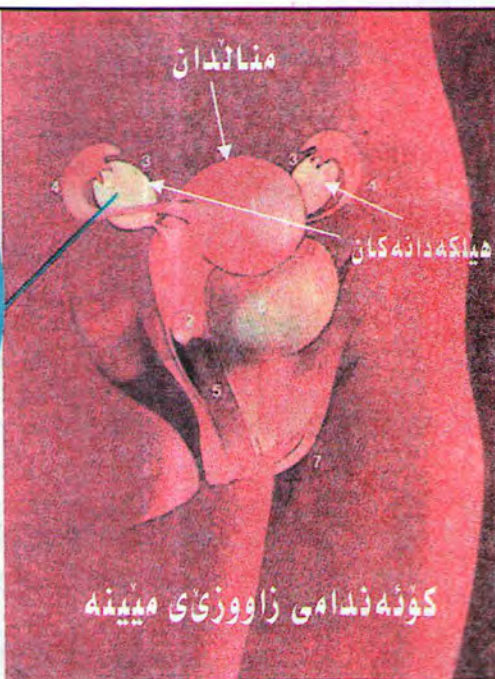
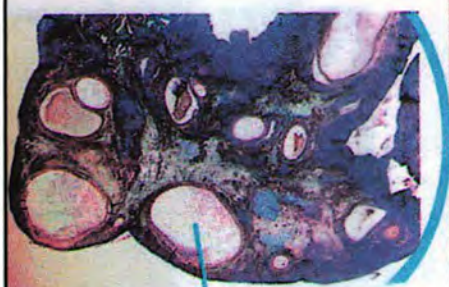
ویندهی (۱۴ / ه)

له سهروهه تورره که ی گون (Scrotum) ده بینین که گونه کانی تی دایه، و نه مانیش بریتین له عه ماری گشتی نوتفه ی پیوا، و له ته نیشتیانه وه به ربه خ (Epididymis) هه یه که بریتین له عه مباره تاییه تی یه که ی سپیرمه کان، له خواریشه وه برگه یه کی بوری یه کی سپیرم نیشاندراوه که کارگه ی دروست کردنی سپیرمه کانن، هه موو نه مانه راستی نهو نایه ته پررزه دوویات ده که نه وه که ده فه رمویت: ﴿ وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَكُمْ مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ ﴾ (الانعام: ۹۸).

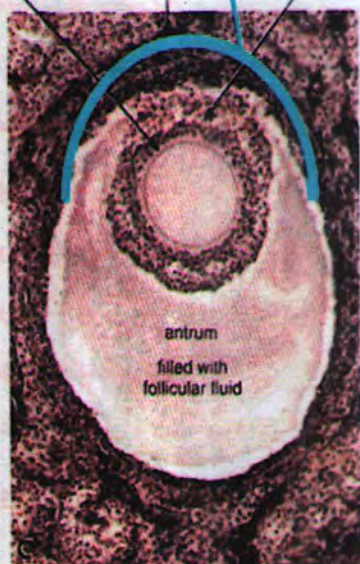
برگه یه کی هیلکه دان

کۆده ندامی زاووزی میینه

هیلکه یه کی پیگه یشتوو

zona pellucida   theca interna   cumulus oophorus

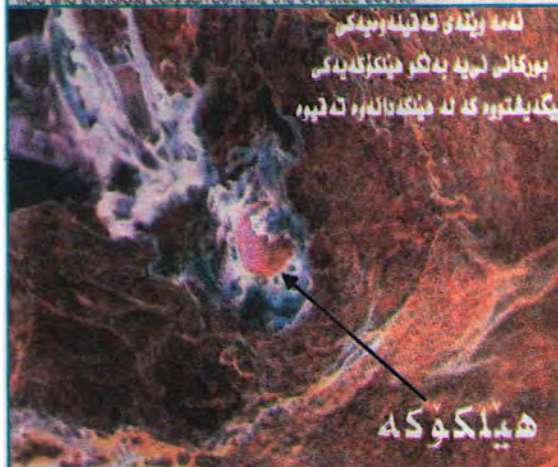
وینه ژماره (۱۵ / ه)

له وینهی سه ره وهدا و له ملاولای منالندانوه هیلکه دانه کان (Ovaries) ده بینین، که بریتین له عه ماری هه لگرتنی هیلکۆکه کان، و وینهی لای چه پ برگه یه کی وه رگیراوه له هیلکه دانیک که تی دا چه ندین تووره که ده بینین، و وینهی خواره وهش تووره که یه کی (گراف) پیگه یشتوو و هیلکۆکه کی تی دایه، که واته هیلکه دانه کان عه ماری گشتین و تووره که کانی (گراف) یش عه ماری تایبه تی خانه کانی زاووزی میینه.

هاو پینچی وینه رمتکاوردنگه کان

Ovulation from a human ovary. Notice the cloud of fluid and granulosa cells surrounding the ovulated oocyte.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
 ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ ۚ عَلِيمٌ ۙ﴾
 ﴿وَرَاٰظِبًا عَلٰی رَبِّیْ ۙ اِنَّ اَبْرٰهٖمَ لَكَافِرٌ ۙ﴾

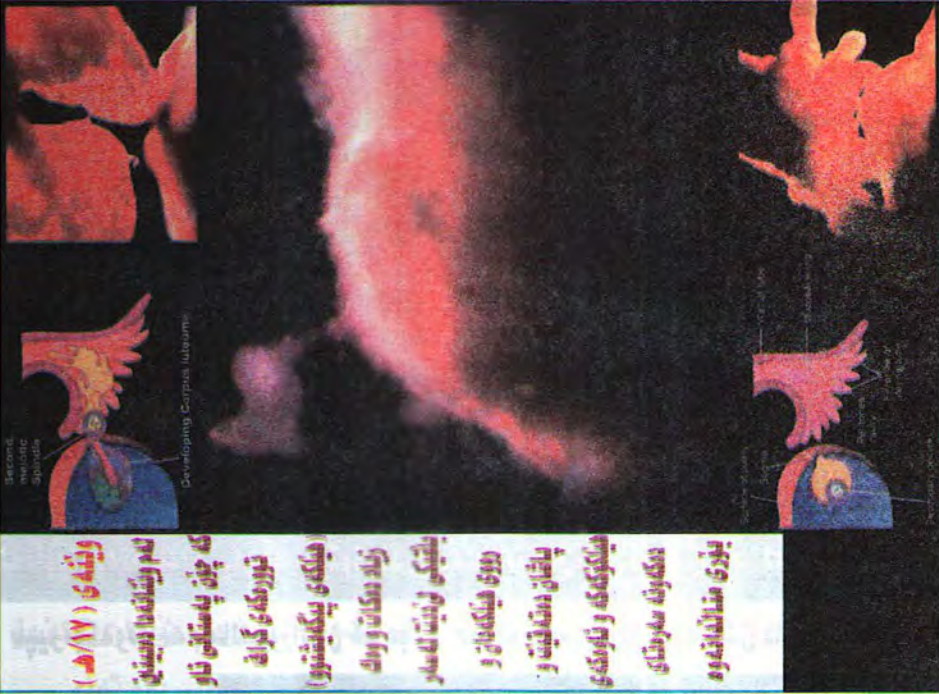
صورة لقناة فالوب (قناة المبيض) وهي تحيط بالمبيض وفيه البويضة في طريقها إلى القشر من المبيض في علمية دقق هائلة متجهة نحو قناة فالوب (الجزء المرتفع وسط الصورة) بينما الرحم (هو الدائرة الكبيرة على يمين الصورة)، يقول الله تعالى عن ماء الرجل والمرأة أنه دافق.

وینهی ژماره (۱۶ / ه)

چهند دیمه نیکی ته قینی هیلکهدیه ک که له هیلکهدانه وه که ژور به جوانی نه وه مان بزوون ده که نه وه که هیلکهدیه ک که له هیلکهدانه وه که دمرده چیت به گورجی و به هیزه وه دمرده په ریت، که به ته واوتی نه وه به نایه تی پیروزی:
 ﴿خَلِقَ مِنْ مَّاءٍ دَافِقٍ﴾ (الطارق: ۵)
 روونی کردوه ته وه.

هاو پیچی وینه رهنگاوردنگه کان

Second trimester specific ultrasound
Developing Corpus luteum

ویته ی (۱۷/هـ) لدم وینانگه دویینج که چنن په ستانی تاو نور ونگه ی گرانگ هیلکه ی بیگه یستور (زیاد دکات و وک بائیکس لوبت له سار ووی هیلکه تان و پانان دتلقیت و هیلکه که و لوبه ی دنگه و نه سورتای بیاری منالانگه و

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
قَسَمٌ بِالَّذِينَ هُمْ عَنْهُ بِالْحَيْضَةِ فِي الْفِرَاحِ
الْبُرِّيَّةِ فِي بَطْنِ الْمَرْأَةِ طَائِرَةٌ فِي رِحَالِ الْحَيَاةِ أَوْ
الْمَوْتِ نَحْوُ قَنَاةِ الرَّحِمِ حَيْثُ تَنْتَظَرُهَا مَلَائِكَةُ
الْحَيَوَانَاتِ الْمُتَوَيَّةُ لِلتَّخْصِيْبِ .

صورة مصبرة للمبيض في حالة انفجار بركاني وسط
سائل متدفق ينتج عنه القذف بالبويضة في الفراغ
البريوتي في بطن المرأة طائرة في رحال الحياة أو
الموت نحو قناة الرحم حيث تنتظرها ملائكة
الحيوانات المتويبة للتخصيب .

ویته ی (۱۸/هـ) وینه یه کی راسه قینه ی دور به یسی هیلکه که یه که له هیلکه دانگه و

ھاو پېچى وىنە رەنگاۋرەنگەكان

ۋىنەھى (۱۹ / ھ)

لەم وىنەھىدا چەند پارچە مائىتۇكۇندىر يايەك دەبىنەن (رەنگىيان زەردە) لە پشتى سەرى

سپىرمىكەۋە، ئەم مائەۋوزانەن كە شىزى جۈۋنە و دەرىپەران دەبە خىش بە سپىرمەكان

ۋىنەھى (۲۰ / ھ)

ئىرەدا ئىلكۇكە يەكى
دەرىپەرىۋ دەبىنەن
ئەناۋ ئۈچەكانى
سەرەتەى بۇرى
مىئاداندا، كە
رەنگى زەرد دىيارە،
ئەمەش دەقوادوق
ئەگەن فەرموددى :

﴿مَاءُ الْمَرْأَةِ أَصْفَرُ﴾

(رواه مسلم)

يەك دەگىتەۋە.

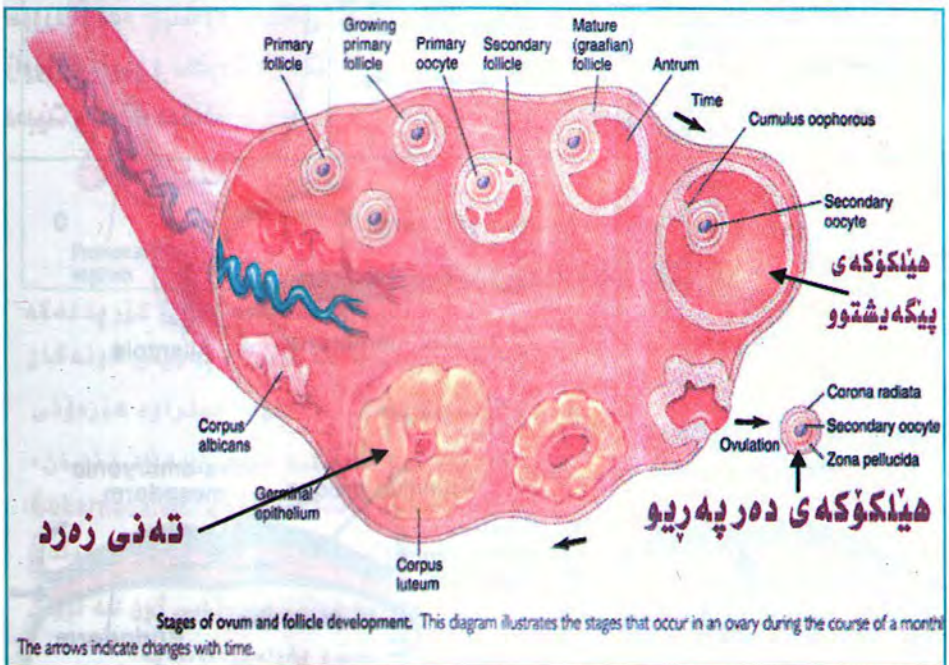
شاو پىچى وىنە رەنگاۋرەنگەكان

ۋىنەى (۲۱ / ھ)

ئەم ۋىنەنە دروست
 بوۋنى تەنى زەرد
 روون دەكەنەۋە،
 ۋىنەى سەرۋە
 ۋىنەى يەكى راستە -
 قىنەى ۋەرگىراۋە
 بۇ بىرگە يەكى
 ھىلگە دان كە
 تەنى زەرد تىدا

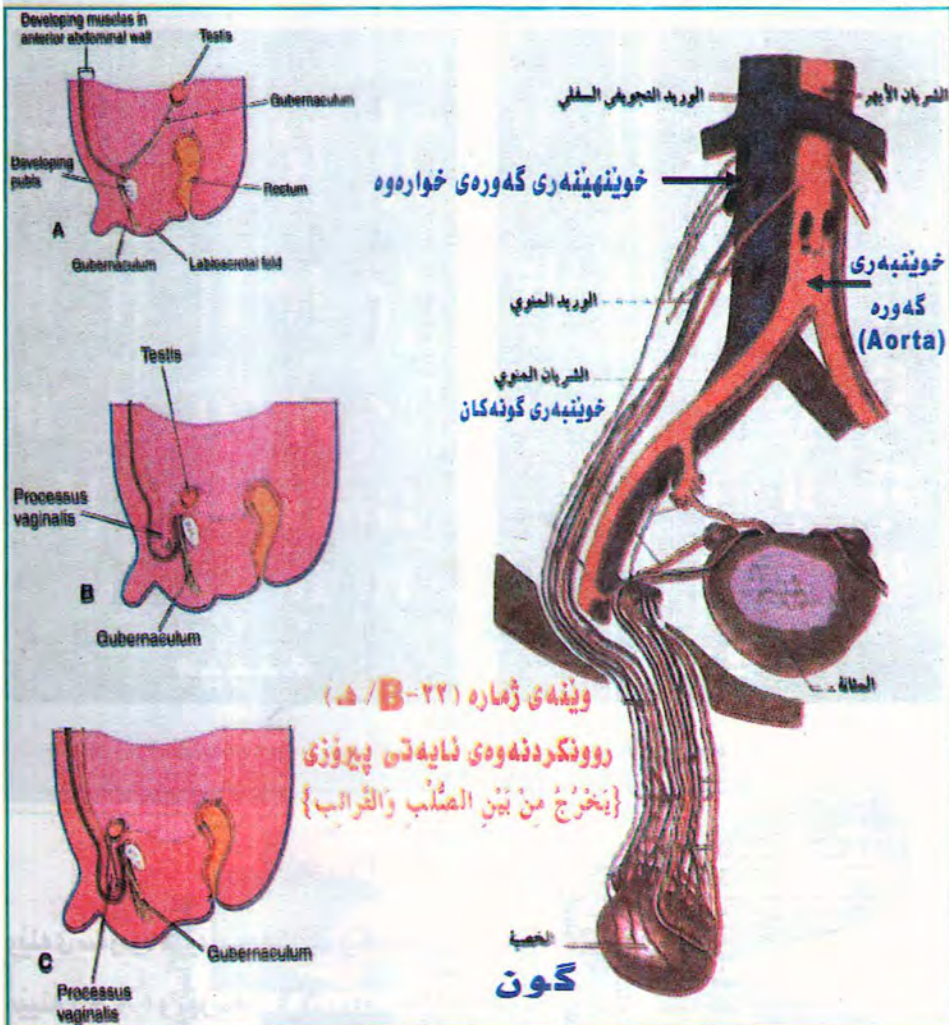
بە ئاشكرا دەبىنرېت كە رەنگە كەى زەردە، ھەرۋە ۋىنەى خوارموش ھىلگارى يەكە بۇ
 چۈنئىتى دروست بوۋنى (ئە پاشماۋەى توورەكەكەى گرافەۋە) ۋ ئەناۋچوۋنى ئەم تەنە.

ھاو پېنجى وينه رنگاوردنگه كان

وينه زماره (۲۲- B / هـ)

روونگرددنه وهى نايه تنى پېروژى
{نخروج من بين الصلب والثرائب}

نهم وينه يه برگه يه كى نه شى كورپه نه كه
نیشاندهدات تا كاتى دابه زينى گونگه كان
نه هه فقهى (۲۸) وه، پينراوه هورمؤنى
نيرينه ده بيتسه هوى دابه زاندينسان،
وله هه مان كاتدا ماسونگه كى (Gubernaculum)
ناراسته كه كى بۇ ديارى ده گات بۇ ناو تووره كه كى
گون، كه واته شوينى سهره تايى گون له نيوان
پشت و په راسوه كاندا يه.

وينه يه كى توپكارى خونينهنهري و خونينهنهري
گون كه راسته و خۇ خونين ددهن به گونگه كان
و نيشانى ددهت كه چۇن له خونينهنهري و
خونينهنهري گه وروه له ناو سگدا دروست
دهن له ناوچه يه كدا كه ده كه وينته نيوان
پېرپهري پشت و په راسوه كانده وه.

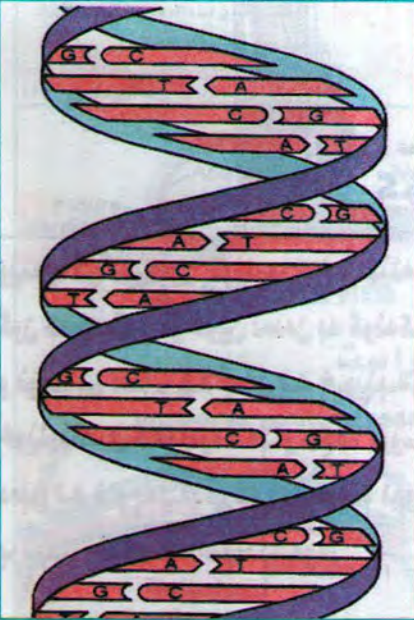

(a)

(b)

Homologous pairs of chromosomes. These were obtained from diploid human cells. The first twenty-two pairs of chromosomes are called the autosomal chromosomes. The sex chromosomes are (a) XY for a male and (b) XX for a female.

وينه زماره (۲۲ / ه)

وينه سهرهوه كرؤمؤسؤمه كانى پيكنهنه رى له شى
 ميينه (XX) و نيرينه (XY) روون ده كاته وه،
 كه هه نگرى هه موو سيفاته بؤماوه ييه
 گؤيزراوه كانن بؤ كؤرپه نه كه له دايك و باوكه وه،
 وينه خواره وه نه وه مان نيشان ده دات كه نه گهر
 بيتو پيكنه اته پيچاوپيچه كه ي كرؤمؤسؤمه كان
 بكه يينه وه ده بينين له دوو ريز له ترشه لؤكى
 ناووكى جؤراو جؤر پيكنه اتوون هه روه كو په يژه.

وینهی ژماره (۲۵)

نهم وینه یه دا هینکوکه یه ک ده بیتن که له هینکه دانه وه دهر پسه ریسوه و دهوره دراوه به و ناوهی که له گه لی دا دهر پهری بوو، نه ههش به ته واوه تی نه وه یه که له نایهت و دهر مووده کانی:

﴿... ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ مَاءِ مَهِينٍ﴾ (المجدة)
 ﴿مِمَّا مِنْ كُلِّ الْمَاءِ يَكُونُ الْوَالِدُ﴾ (رواه مسلم)
 نامسارهی بو کراوه که له به شینکی ناوه گه وه سه رچاوهی بوونی مروقه.

وینهی ژماره (۲۶ / ه)

نهم وینه یه دروست بوونی نیر و من له خاله کانی زاوونکی پیساو نافرته وه روون ده کاتسه وه، و به ناکتکرا دهر یه ستووه که اسپیرمی پیساو تاکه ناکتکری نهم هسه ته یه یه ته واوه تی وه که نه وهی نایهتس: ﴿فَجَعَلَ نَسْلَهُ الذَّكَرَ وَالْأُنثَى﴾ (القیامة) ده هه روونیه.

ھاو پېچى وينه رنگاوردنگه كان

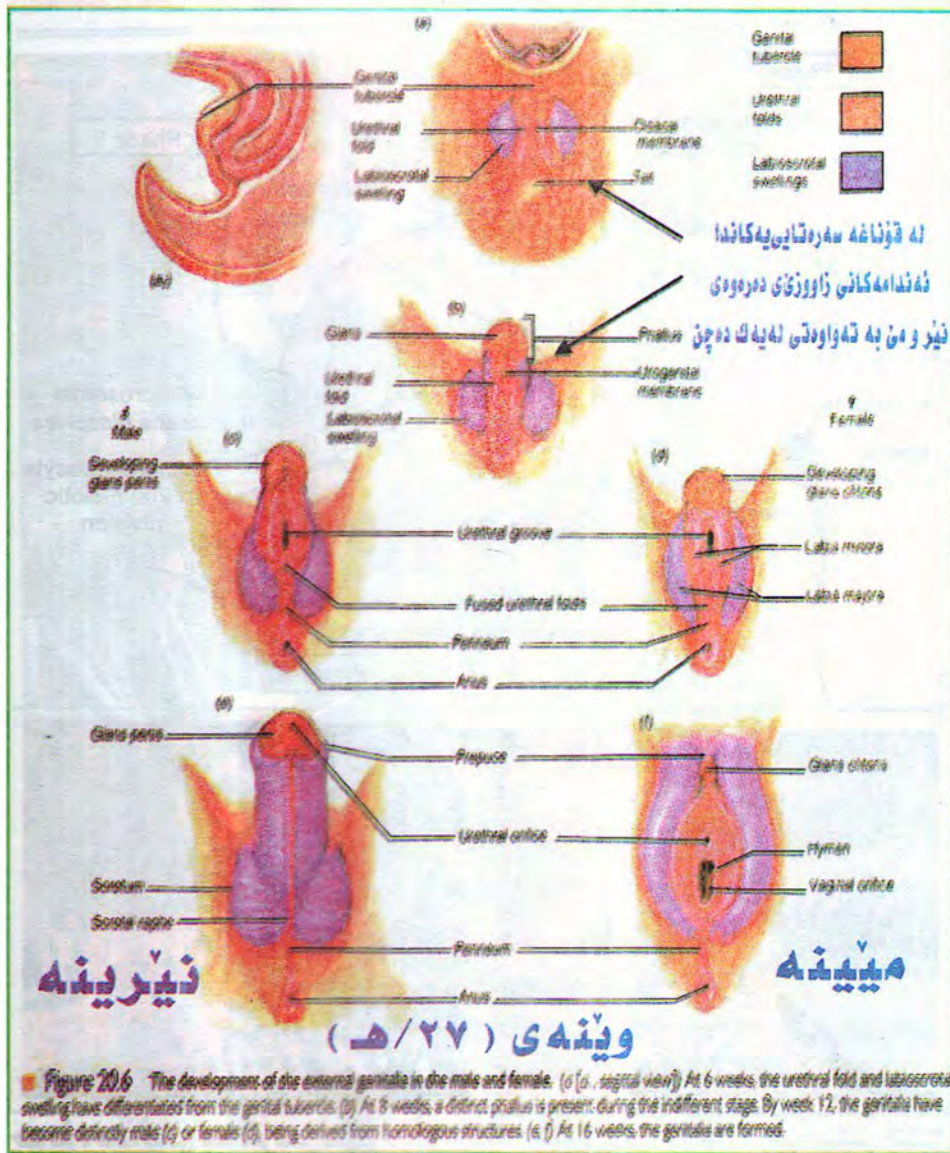
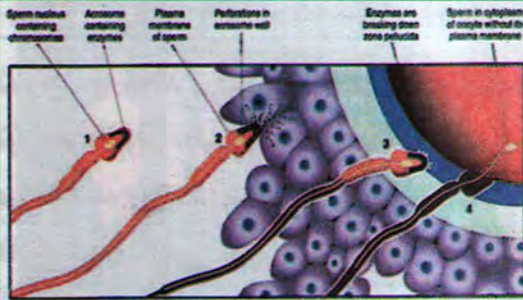
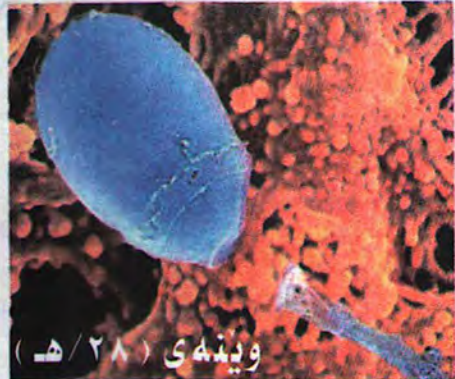
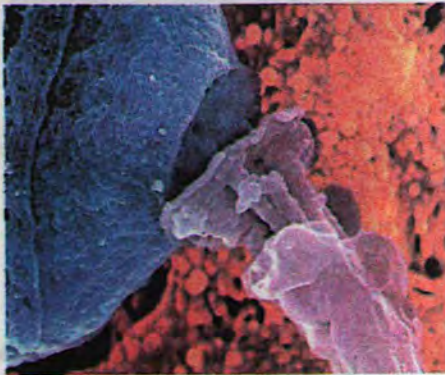
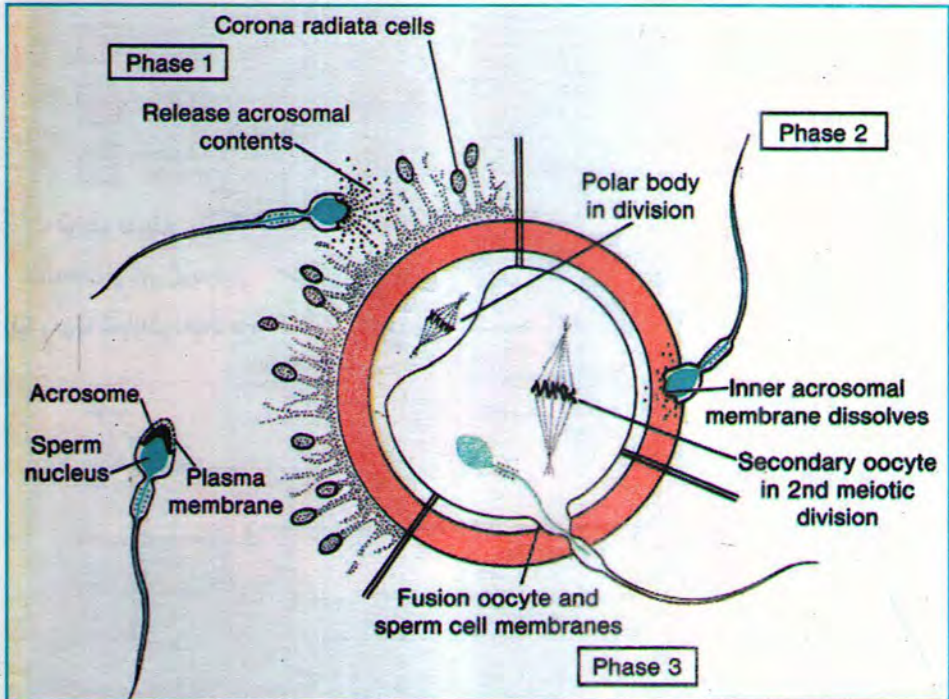

Figure 20.6 The development of the external genitalia in the male and female. (a) At 6 weeks, the urethral fold and labioscrotal swelling have differentiated from the genital tubercle. (b) At 8 weeks, a distinct prepuce is present during the indifferent stage. By week 12, the genitalia have become distinctly male (c) or female (d), being derived from homologous structures. (e, f) At 16 weeks, the genitalia are formed.

نهم ويندیه گه شه گردنى نه ندانه كانى زاووزكاي دمره وه نه خانه سدره تايين په كانى په موه نه نېر و من دا روون ده كاته وه، كه به ناشكرا دپاره چوڼ نه ندانه كانى زاووزكاي دمره وي نېر و من به ته اووتى له يه ك ده چن نه سدره تادا و پاشان جيساواز سوون رووهدات په هسوى شاكترى، بوماوېي (بوونى كړموسومى Y)، و كارېگه رېي هورمونه كان و ..... هې تر.

هاو پیچی وینه رهنگاورهنگه کان

چه نده دیمه نیکی یه کگرتنی سپیرم و هیلکوکسه، وینهی ناوهراست وینه یه کی راسته قینهی ووردبینی یه بو لنبوونه ووی کلکی سپیرمه که و دهرپه پانی سهری بو ناو هیلکوکسه که، که نه مه کرداری دهرهینانی پوختهی سپیرمه که یه.

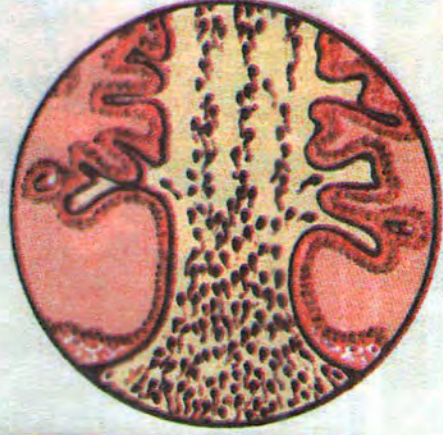

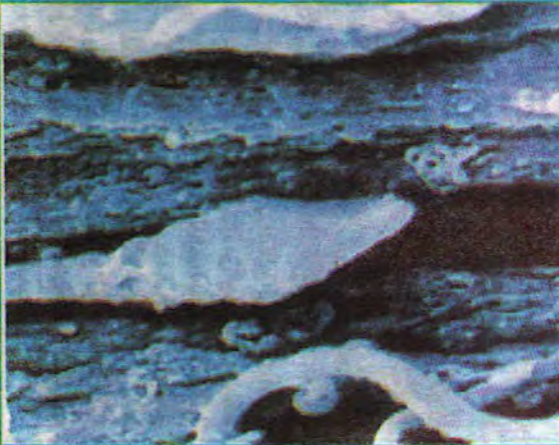
ۋېنەى ژمارە (۳۰ / ھ)

ئەلەى راست ھېلىكارى دەركاى مئالداۋە دەپپىلېن كە چۇن سېپىرمەكان قەرەبالغى دەكەن و دوایی بە ژمارەى كەم ئەم قەرەبالغى پەۋە دەردەچن، ئە خوارىشەۋە ۋېنەىيەكى راستەقىنەپە روونى دەكاتەۋە كە چۇن سېپىرمەكان لەناۋ مائاددى ئېلچى مئالداۋا قەرەبالغى دروست دەكەن و دوایی بە ژمارەى زۇر كەم ئەم شۇنە تەسكەۋە دەردەچن.

ۋېنەى ژمارە (۳۱ / ھ)

ۋېنەىيەكى راستەقىنەى ووردېپىنى سېپىرمىكە، و روونى دەكاتەۋە كە چۇن لەناۋ كەنالىكى تەسكى مائاددى ئېلچى ناۋ مئالداۋان و بۇرى مئالداۋا مەلە دەكات و سەردەكەۋىت بۇ كەىشتن بە ناما نچەكەى.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿ إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَبْتَلِيهِ وَفَعَلْنَا سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿٢٠﴾ ﴾

صورة الإنسان: ٢٠

كيف يمكن أن تكون الصفة جمعا بينما الموصوف مسردا؟ إنه مما يعين على زيادة البيان ما نطقت به المجاهر الإلكترونية تلك التي قررت الحقائق المذهلة الآتية:

ما النطفة الا وعاء يجمع العشرات من الصبغيات الوراثية التي تحوي مئات الآلاف من الحاملات الوراثية (الجينات). وبعبارة أفصح.. إنها خلط (أمشاج) بأعداد هائلة تجتمع في قطرة واحدة (نطفة). ويتعبير معجز.. هي (نطفة) ملئت (بالأمشاج) إنها (نطفة أمشاج).

وإذا بالسؤال المزمل يقفز فجأة.. لم يكن النبي يملك في ياديه مكة الموحشة مجهرا الكترونيا ولا من الأجهزة الدقيقة التي يسرها الله للناس اليوم، ولكن الله أوحى له تلك البيضة المدوية، فهل من معتبر؟!

صورة فريدة للبويضة الأنثوية وقد اجتمعت حولها مئات الآلاف من الحيوانات المنوية الذكرية. لا يسمح الا الواحد فقط بالدخول فتستكون (النطفة الأمشاج).

صورة مكبرة ٢٠٠٠ مرة للحيوان المنوي وقد نجح في اختراق غشاء البويضة (يمين). وحين تستقر الرأس داخلها تبدأ الالتحام مع نظيرتها بعد تسع ساعات مكونة (النطفة الأمشاج) (يسار).

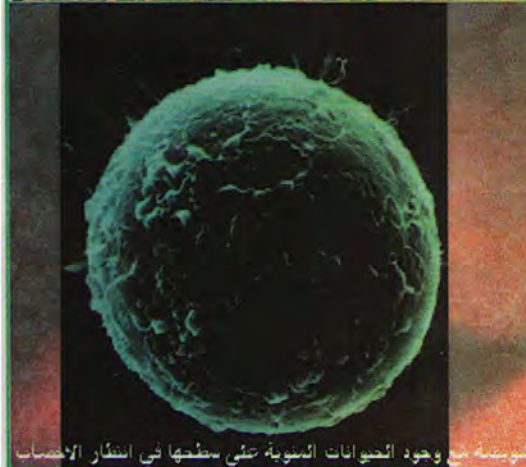
ويُنْهَى زَمَارَهُ (٢٢ / هـ) : نُوْتَفَهِي تِيكَه لَاو

هاو پینچی وینه رهنکاوردنگه کان

لهم وینه راسته هیناندها ده بینین که چون سپیرماتوگان رینه وویک بو خویان
 هه ئنده که نن له دیواری هینکوکه دا و نه گه لره دا تیکه لاو دهین، و پینکده
 دهین به نوتفه ی تیکه لاو، به ته وای و دهک خوی گه وره که دهغه رموت،
 {إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ
 نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ} (الإنسان)

Scanning Electron microscope in which a spermatozoan is seen in contact with the Ovum

وینه ی (۳۳ / ه): لهم وینه راسته هیناندها ده بینین که چون نوتفه ی تیکه لاو له کۆبوونه وهی
 سپیرمی پیاو و هینکوکه ی نا هه ته وه دروست ده بیت، له خواره وه دوو وینه ی بهر که ووتنی
 سپیرم روون ده کاته وه نه گه ل دیواری هینکوکه دا.

هاو پیچی وینه رهنکاوردننگه کان

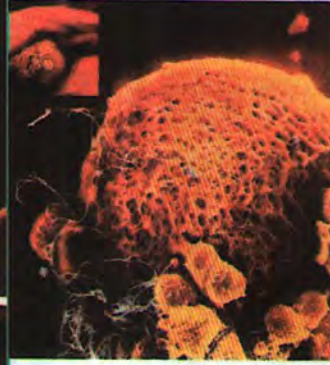

ساتی بهرینه ککه وتدی سهری
سپیرم له گه ل دیواری هیلکوکه

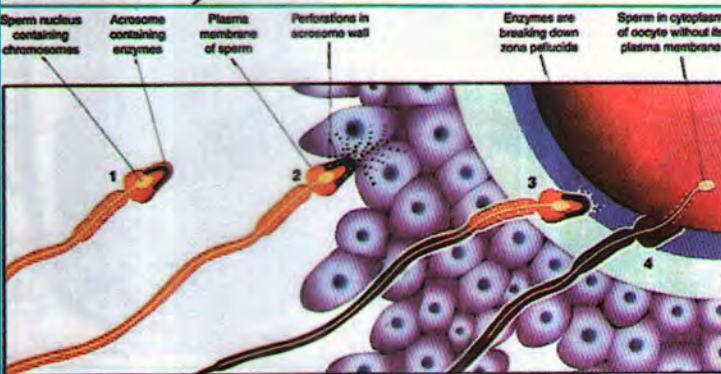
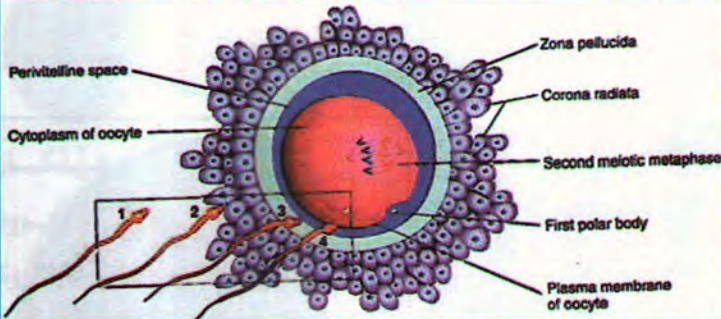
سهری سپیرم بهرینه ککه وتدی سهری
هیلکوکه دیواری هیلکوکه

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم :

« يا يهودي من كل يخلق .. من نطفة الرجل . ونطفة المرأة »

هنا نهاية السباق المعجز بين خمسمائة مليون حيوان متوي وها هي البويضة في تمام زينتها وبهااتها (هذه الكرة الصغراء الكبيرة) . كم من قتيل قضى نحبه وهو يحلم بهذا اللقاء . الصراع المريع بين خمسمائة مليون ليفوز واحد فقط . وهنا تكون المكافأة الكبرى حيث ينعم الفائز بالوصل والجانزة . واحد فقط والباقيون على الأبواب بين قتيل أنهكه الألم وجريح يلحق جراحاته الدامية.

وينه ي (٣٤/هـ)

له سهرهوه چه ند

وينه يهكي راسته قينه ي

يه كگرتني سپيرم و

هيلكوكه نيشان ديدات

وله خوارهوش

هيلكاري يهك كه

ورده كاري يه كاني

نهم يه كگرتنه روون

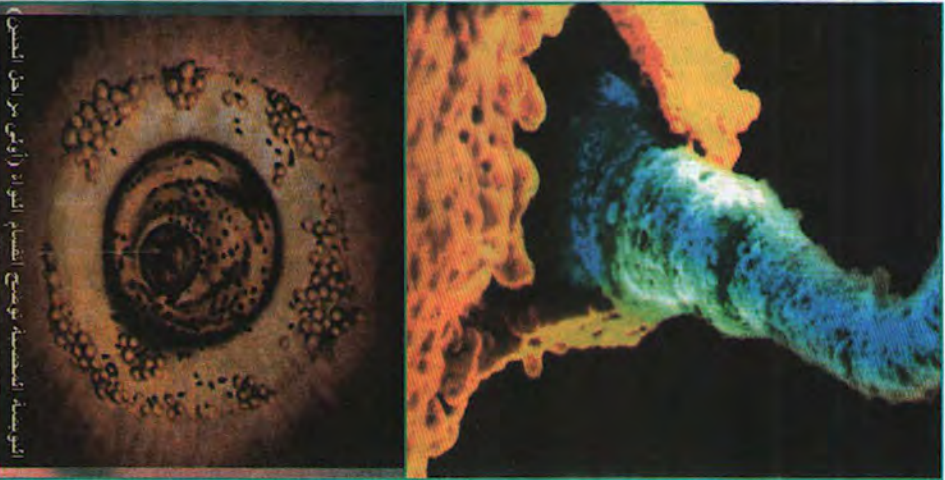
دهكاته وه (له چوونه

ناوهوي سهره كهي و

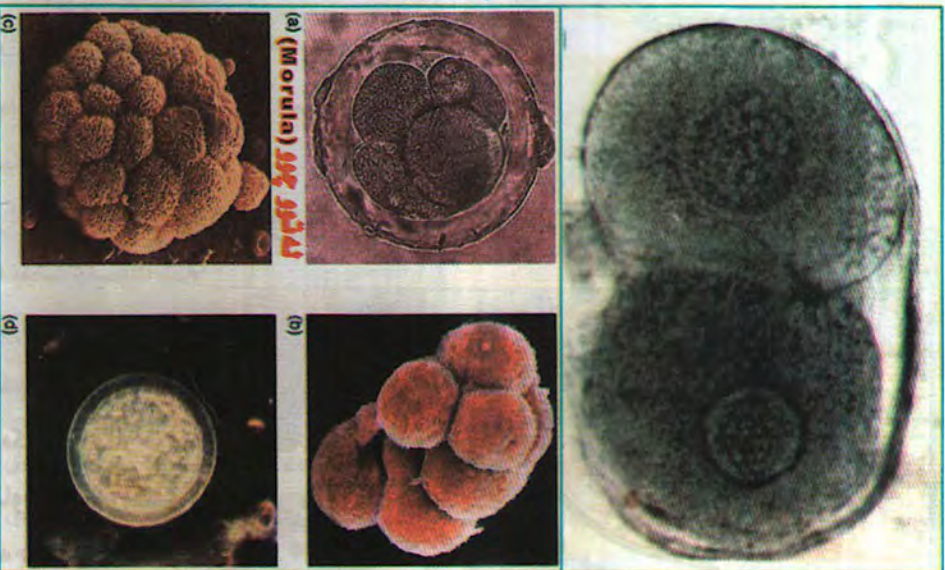
به جيماني كلكه كهي).

هاو پيچي وينه رهنگار دنگه كان

وينه‌ي (٢٥ / هـ)
 نه سارهوه
 وينه‌يه‌گي
 راسته‌هينه‌ي
 چوونه ناوهوي
 سپيرم يو ناو
 هيلكزه
 ده‌پين،
 و نه خواروه‌ش
 پاش چوونه
 ناوهوي
 ناووكي
 سپيرمه‌گه
 يه‌گه‌تئينان
 و يه‌گه‌سهر
 دابه شېوونيان
 روو ده‌دات.

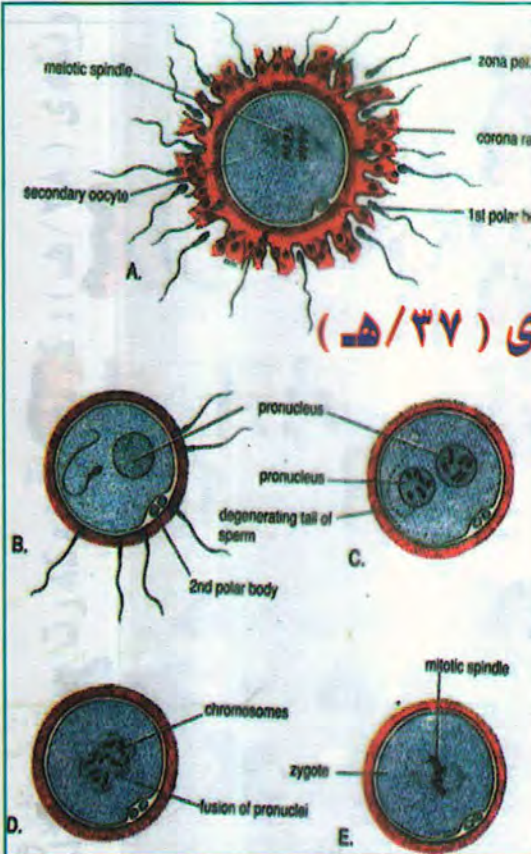

وينه‌ي (٢٦ / هـ)
 نه سارهوه
 دابه شېوونيان
 خانه‌ي يه‌گه‌م
 (زاينگوت) يو
 دوو خانه،
 و نه خواروه‌ش
 به‌ده‌وام يوونيان
 نه‌م دابه‌ش
 بوونه‌يه
 قونانغ تاووكو
 تو‌يه‌نيك خانه
 (سه‌توو چوو)
 دروست ده‌پيت.

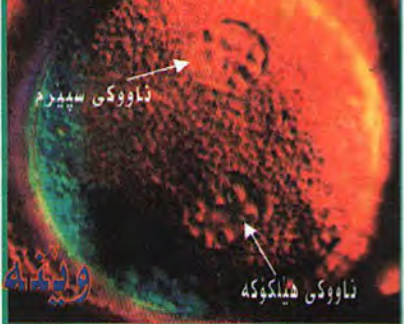

هاو پیچی وینه رهنگاورهنگه کان

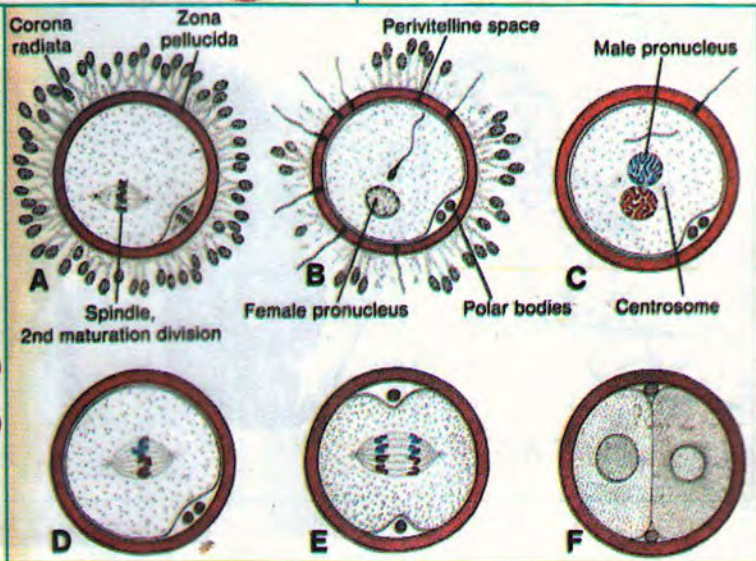
وینه ی (۳۷ / هـ)

ناووکى سپيرم که ده چيته ناو هيلکوه ده ناوسيت

دوو وینه ی راسته قینه ی يک نزيک بوونه وه و يه گرتنى ناووکى سپيرم و هيلکوهه و توانه وه يان له يه گتردا.

دوو هيلکارى کردارى چوونه ناوه وه ی ناووکى سپيرم بو ناو هيلکوهه و يه گرتنى له گه ئىدا و بوونيان به يه گرتنى و دروست بوونى زايگوت و پاشان دابهش بوونى.

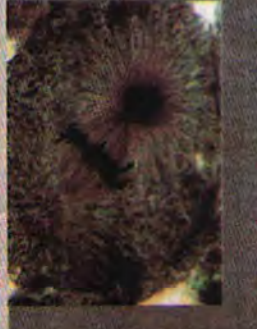

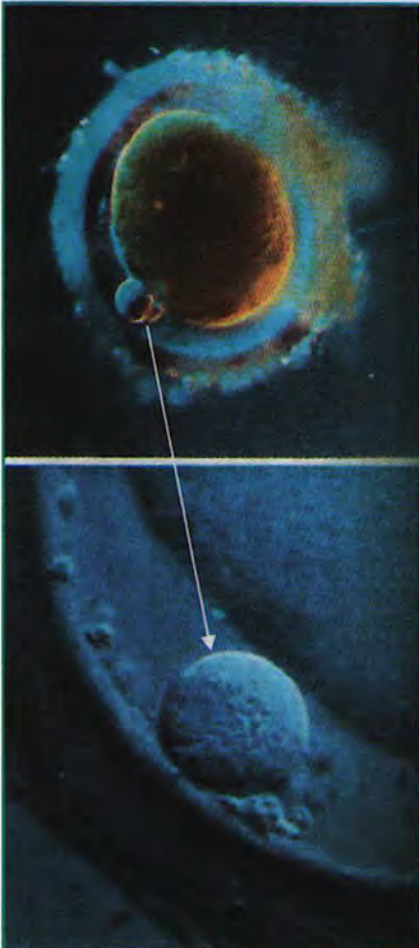
كرؤمؤسؤمه كانى مرؤفؤ كه ۴۶ دانهن، و له ناو جينه كانياندا هه موو سيفاته كاني مرؤفؤ هه لگيران.

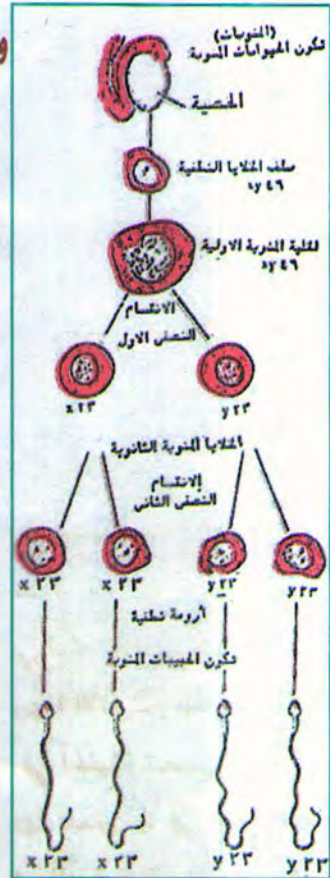
وينه ي (۳۸ / ه) : كردارى دوو كرت بوونى هيلكه پييتييراو كه (نوتفه كه)

 <p>A Male pronucleus</p>	 <p>B</p>	 <p>C</p>	 <p>D</p>
<p>Centrosome</p> <p>تلم وينه يه دا ده پيئين كه ناووكى تورو و هيلكوكه چون تلمه كتر نريك ده پنه و، نه وينه ي خوار تروا هيلكاريه ك ده پيئين كه چون هردوو ناووكه كه هرا مبر جه كترن و چاودرين تلمه كتره پتونه و.</p>	<p>ليزدا ده پيئين كه چون كروموسوم كان نه ناووكه ستدا ريزدين و هيلكه تيشك يه كان نه هردوو تلمه ناووندي يه كانه و بو كروموسوم كان ريزر ده پنه و.</p>	<p>تلم وينه يه دا ده پيئين كه چون دوو چوونه كروموسوم كه تلمه كتر جه اده پنه و، و به هوى هيلكه تيشك يه كانه و كه ووك ريكاپه ك وايه بو يان هه ريكه كان ده چيت بو لا يه كى خا نكه.</p>	<p>تلم وينه يه دا كوتايى دوو كرت بوون و دايه شپوونه كه ده پيئين، و خا نكه دايه كه بووه به دوون و دوو ناوكيش هه يه، به لام زايگوتنه كه هيلكنا هه ريكه دوو پووشى هه يه، تلمه ش ساهيلنه رى ووتنه ي هه روره كاره،</p> <p>{ ان الله قائل الحب والتوى } (الانعام)</p>

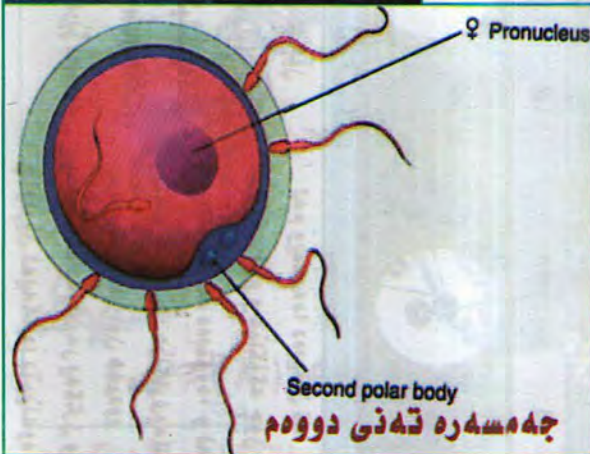
هاو پیچی وینه رهنگاوردنگه کان

وینهی (٤٠/ه):
 هیناکۆکه و
 هاو پیچه کانی
 نه کاتی گه شه
 کردنیاندا
 دهبنی به
 دووان، که
 بهشی دووم
 نه سووچیکدی دا
 به بچووک
 کراوهی
 دهینهیهوه.

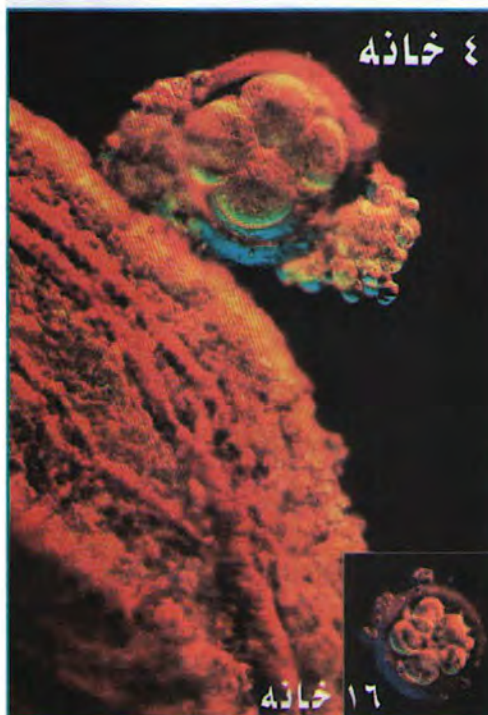

وینهی (٢٩/ه): به کرداری دوولته
 بوون سپیرمی پیاو دروست دهییت
 و نه هر خانهیهکی سههتایییهوه
 دوو جووت سپیرم دروست دهییت.

وینهی (٤١/ه): لیژده دا جههسههه
 تهنی دووم (Second Polar
 Body) دهبنین که نه دابهش
 بوونی هینکۆکهوه دروست دهییت
 پاش نهوهی که سههه سپیرمه که
 دهچینه ناوییهوه.

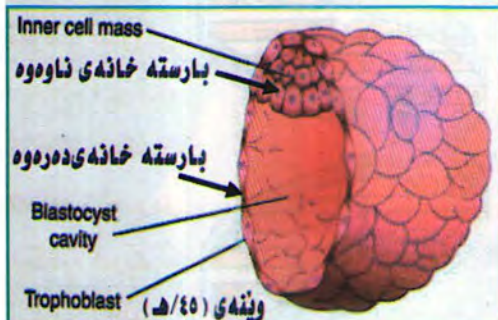

ہیبات الایم والایم بحالت بعضہما الآخر داخل النوبیضاء المخصیة

وینہی (۴۲/ھ): زایگوت نہ ناووکی سپیرم و
ہیلکوکہ نہ پان یدکدا دروست دہبیت (واتہ
نہ جووتیک ناووک)، بروانہ نہ سہرہوش
سہردوو جہ مسہرہ تہن دہرکہ وتوون.

وینہی (۴۴/ھ): دوو وینہی ناو مناندان کہ
نوتفہ کہ دابہش بووہ بو ۸ خانہ و پاشان ۱۶
خانہ، وک نہوی نایہ تہ کہ کہ دہرہ رمویت:
{إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَى} (الأنعام)

نہم وینہیہ بؤمان روون دہکاتہوہ کہ دابہ شہوونہ
بہر دہوامہ کان وا نہ کور پہ لہ لہ دہکان کہ بہبیت
بہ دوو بارستہ خانہ.

وینہی ژمارہ (۴۳/ھ)

زایگوتہ کہ دوی دروست بوونی یہ کسہر
دابہش دہبیت و دہبیت بہ جووتیک خانہ.

ھاو پېچى وىنە رەنگاۋرەنگەكان

ۋىنەى (۴۵/ ھ): ئەم وىنە راستەقىنە يە بۇمان روون دەكاتەوہ كە چۇن كرۇكۇسۇمەكانى مروۇق ھەمىشە بە جووتى ھەن ئە خانە ئاسايى يەكانى ئەشدا.

ۋىنەى ژمارە (۴۷/ ھ)
 ئەم وىنە يە پېكەتەى زنجىرەكانى (DNA) روون دەكاتەوہ كە ھەمىشە ترشە ئۆكەكان جووتىن پېكەوہ.

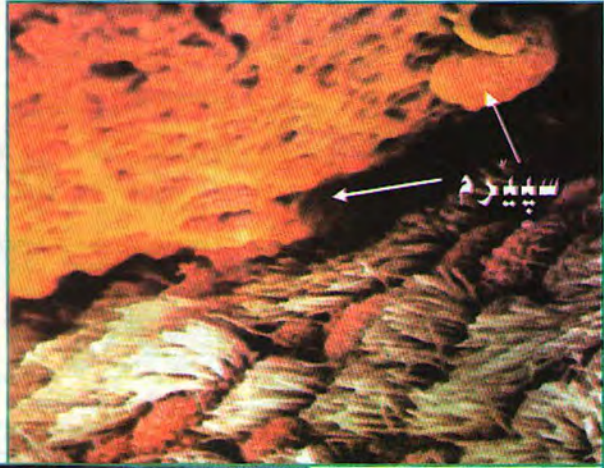

ۋىنەى (۴۶/ ھ)
 ئەم وىنە يە ش بۇمان روون دەكاتەوہ كە ترشى ناووكى (DNA) ى ناو كرۇمۇسۇمەكان ئە دوو زنجىرەى پېكەوہ گریدراو ئە ترشە ئۆكى ناووكى پېك ھاتووہ.

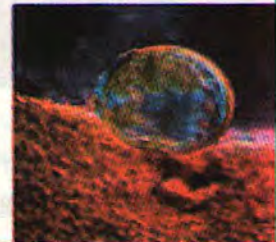
ھاو پىنجى وىنە رەتگاۋرەتگەكان

ۋىنەى (۴۸ / ھ): دىۋارى بۇرى مىئالدىن ناۋپۇش كراۋە بە گەندەموو كە پان بە زاىگۇتەكەۋە دەئىت بۇ پىنشەۋە، ۋ ئەۋ سىزىرمانەش كە خۇيان دەكىشەن بە ھىلكۇكەكەدا جۈۋلەيەكى بە خۈۋلى پىندەدەن، بە ھۇى ئەمانەۋە زاىگۇتەكە بە دەۋرى خۇيدا دەسۈرپىتەۋە ۋ كۇچ دەكات ئە سەرەتساي بۇرى مىئالدىنەۋە بۇ ناۋ مىئالدىن بۇ ئەۋەى تىدا جىگىرپىت.

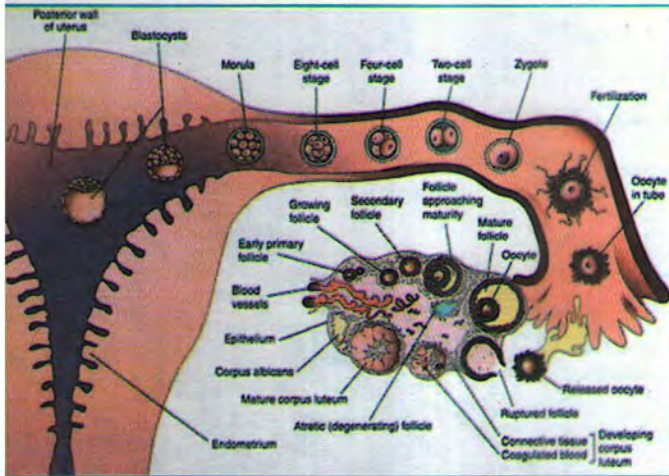

ۋىنەى ژمارە (۴۹ / ھ)

ئەم ۋىنەيەدا دىمەنىكى راستەقىنەى زۇر جوانى كەۋتە خوارەۋەى نوتفە (زاىگۇتەكە) بە ھىۋاشى بۇ ناۋ مىئالدىن ئە بۇرى مىئالدىنەۋە دەبىنەن، بە تەۋاۋەتى ۋەك ئەۋەى پىنقەمبەر ﴿﴾ دەققەرمۈيت: ﴿إِذَا وَقَعَتِ الْتُّفَّةُ فِي الرَّحْمِ.....﴾

ھاو پېنجى وىنە رەنگاۋرەنگە كان

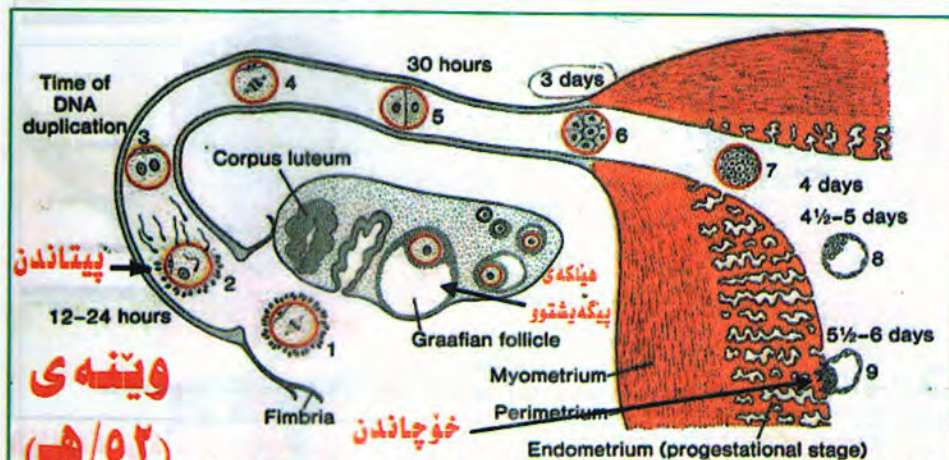
ۋىنەى ژمارە (۵۰/ھ) نەم وىنەيە گەشتى كۆرپەلەى مەۋقۇمان بۇ روون دەگاتەۋە، ھەر نە پىستاندەۋە تاۋەكو گەۋتتە ناۋ مەنلەدان ۋ خۇچاندنى نە دىۋارەگەىدا.

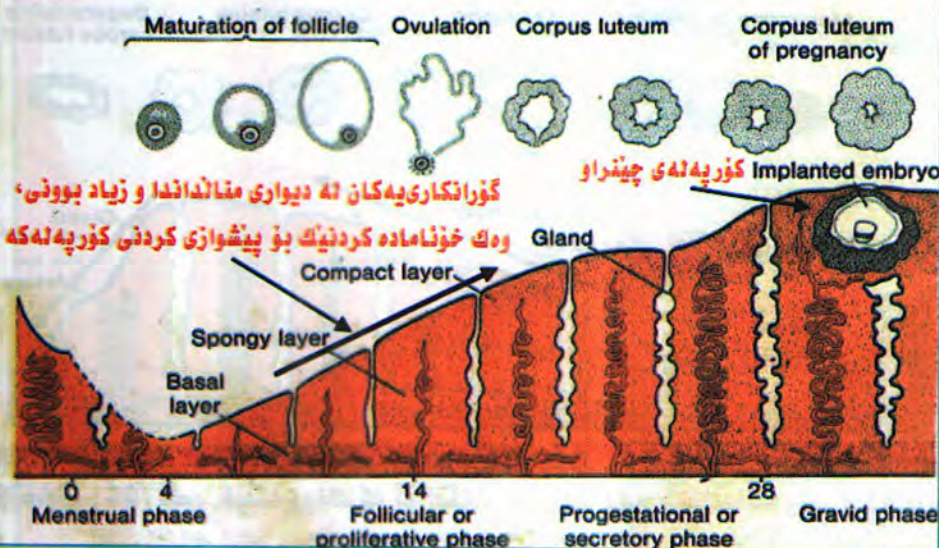
ۋىنەى (۵۱/ھ): نەم وىنە راستەقىنەيەدا دەبىنىن كە چۇن ئوتتەكە ھەندىك ماددەى شەكرەمەنى دەپۇزىت بۇ نەۋەى ناشكرى بىكات كە زاىگۆتەكە كەۋتۆتە سەر رووى مەنلەدان، بە مەبەستى نەۋەى مەنلەدان نەىكاتە دەرمەۋە ۋ نەۋاىىدا بە ناسانىى خۇى تىدا بچىنىت.

ھاو پېچى وينه رەنگاۋرەنگەكان

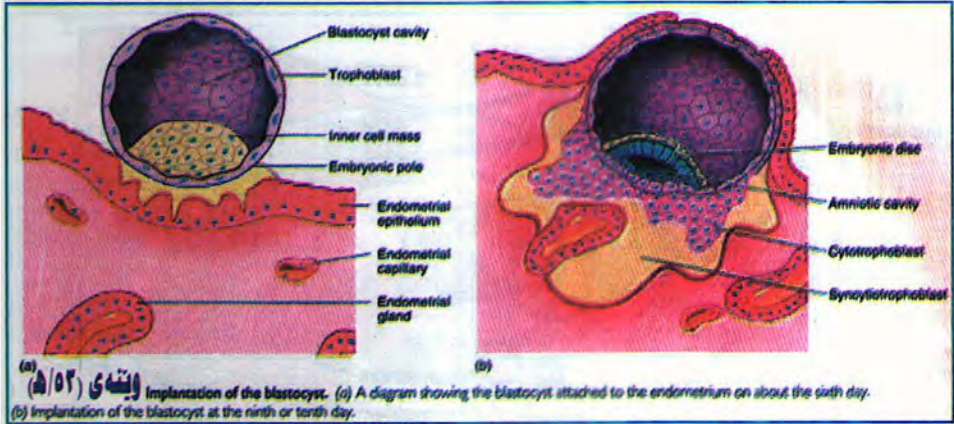
(۵/۵۲) Schematic representation of the events taking place during the first week of human development. (1) Oocyte immediately after ovulation. (2) Fertilization approximately 12 to 24 hours after ovulation. (3) Stage of the male and female pronuclei. (4) Spindle of the first mitotic division. (5) Two-cell stage (approximately 30 hours of age). (6) Morula containing 12 to 16 blastomeres (approximately 3 days of age). (7) Advanced morula stage reaching the uterine lumen (approximately 4 days of age). (8) Early blastocyst stage (approximately 4½ days of age). The zona pellucida has now disappeared. (9) Early phase of implantation (blastocyst approximately 6 days of age). The ovary shows the stages of the transformation between a primary follicle and a Graafian follicle as well as a corpus luteum. The uterine endometrium is depicted in the progestational stage.

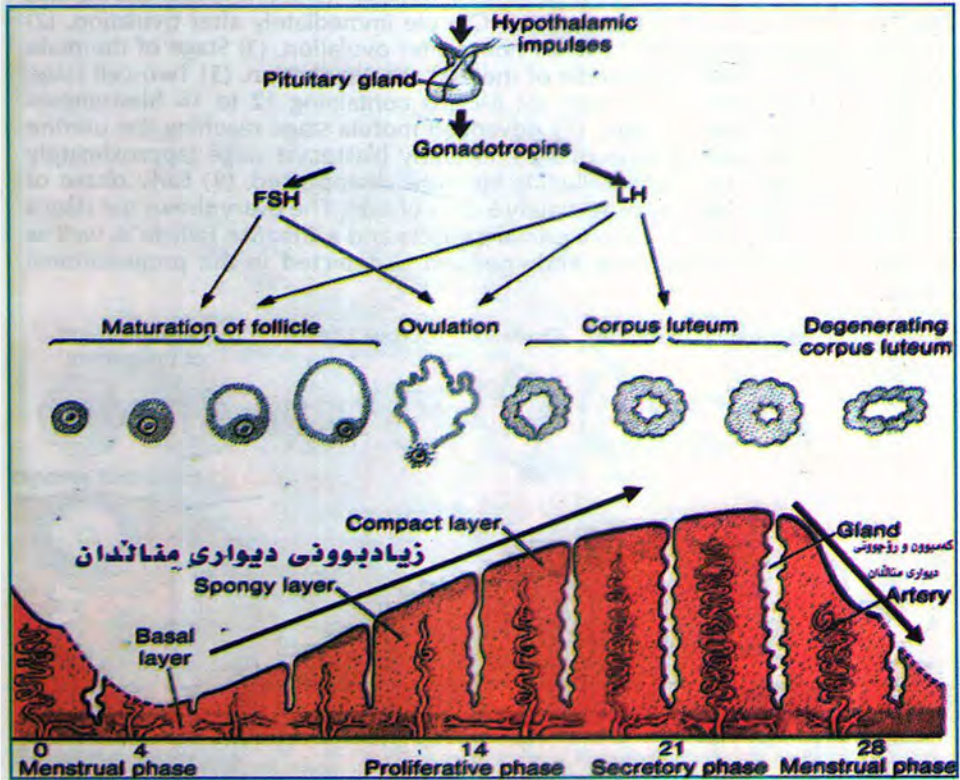
ھىلكارى يەك كە رووداۋەكانى ھەقتەى يەكەمى دروست بوونى مروف روون دەكاتەۋە.

هاو پېچي وينه رهنګاوره نګه کان

قوناغه کاني کرداري خوجاندي کورپه له نه ديواري منالداندا به هوي گنده بيکاني په وه.

وینهي (۵۴هـ): هیلکاري بهک که گوزانکاري بهکان نه ديواري منالداندا روون دهکاتوه نه سووریکي بيټويزي ريک وپيکدا، نه مه نه کاتيکدايه که پيتاندين شکست بينيت، بروانه نه و گوزانکاري يانهش که نه هيلکه داندا روودمدات (بريتي به نه دروست بووني تهني زرد).

هاو پینچی ویند رهنگا ورهنگه گان

ویندی (۵۵/ه)

- A: برگیه کی منالدان که ناویوشه کی درده خات.
 B: قوناغه کانی زیادبوونی ناویوشه که وهک نایه تی: ﴿...وما
 تفيض الأرحام وما تزداد...﴾ (الرعء) ناماژی پینده دات.
 C: زیادبوونی دیواری منالدان به رژینه گان ولووله کانی خوین.

في الوقت الذي تنضج فيه
 البويضة في المبيض فإن بطاها
 مخاطية الرحم تبدأ بالانحراز

لدى نفض البويضة تبدأ
 الهرمونات بتغيرك عملية انتفاخ
 المخاطية

نمر البويضة عبر القناة وتصبح
 قناة فالوب سمكة جداً

مخاطية الرحم يبدأ بالتمزق
 وفي المبيض الثاني تنضج بويضة أخرى

ویندی ژماره (۵۶/ه)

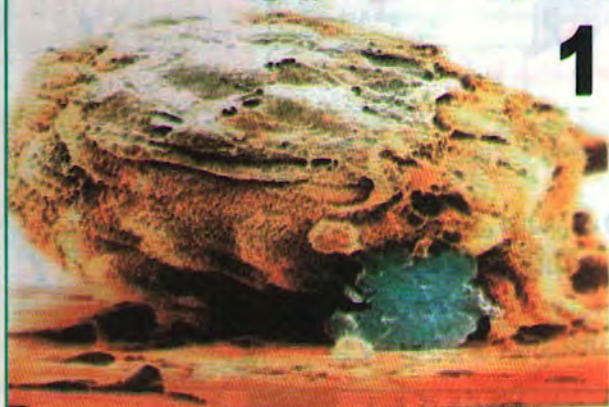
نهم ویندی ره رودانی
 کرداری دهر پهرینی
 هیلکوکه و په یوهندی
 به سووری مانگانه کی
 نافرته وه درده خات،
 وه ره هانوه
 کردارانهش که پیوهیان
 بهنده روون دهکاته وه.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿يَسْأَلُونَكَ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنْ شِئْتُمْ وَقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ
وَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَعْلَمُوا أَنَّكُمْ مُلْقَوَةٌ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ﴾ (سورة البقرة: ۲۲۳)

قال أهل التفسير:

1

الحرث هو الأرض التي يخرج منها النبات، وها هو الجنين ينبت نباتاً تاماً على سطح جدار الرحم نباتاً جديداً ولاحظ عرق الدماء الأزرق الصاعد فوق جدار الرحم، فسبحان الذي قال للنبي صلى الله عليه وسلم:

2

﴿وَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُن تَعْلَمُ وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا﴾ (سورة النساء: ۱۱۳)

وینهای (۵۷/ هـ): دوو وینهی راسته قینهی: ۱- بهرکه وقتی زایگوت له گه ل دیواری منالدان و پاشان خوچاندنی له دیواره که دا، ۲- دهرکه وقتی وهک بهر زایین بهک (نوخته بهک) له دیواره که دا.

هاو پیچی وینه رهنگاوردنگه کان

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مَنْ مَتَّعَ اللَّهُ الذِّمَى الْقَرَى كَأَنْ يَتَمَرَّ بِمَا تَقْتَضُونَ ﴿١٠﴾

سورة لقاح ١٠

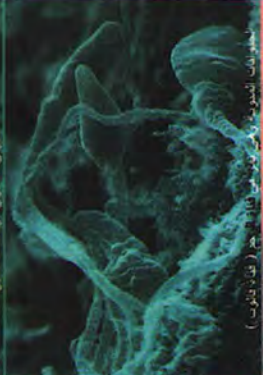

ملايين الجيومفات المنوية الموقوفة على أبواب الرحم للتحقق من قدراتها ومؤهلاتها ثم سماح الرحم لعبورها واحدا واحدا في عملية فحص جدارها المسؤول عن تكوين حياة جديدة لا بد أن يكون جديرا بهذا الشرف . فلا مكان هنا للضعفاء والشوهين .

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مَنْ مَتَّعَ اللَّهُ الذِّمَى الْقَرَى كَأَنْ يَتَمَرَّ بِمَا تَقْتَضُونَ ﴿١٠﴾

سورة لقاح ١٠

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مَنْ مَتَّعَ اللَّهُ الذِّمَى الْقَرَى كَأَنْ يَتَمَرَّ بِمَا تَقْتَضُونَ ﴿١٠﴾

سورة لقاح ١٠

وليشي (٥٨/هـ) : چه نله ونيهيهكي راسته قيني وركيراو بو سپهره كان له كاتني كه شته كه ياندا بهناو منالان و بوري منالاندا، كه به هوي كلكه در نيزه كه يانه وه مهله ددكان و ددچو نين بهناو لهو دورزه ره ندر اراودا، مه گهر به زهني په دور دگار رينمو ويويان بكات لهم كه شته پر مهتر سپردها بو دا زينه ووي مه به سته كه يان !!

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مَنْ مَتَّعَ اللَّهُ الذِّمَى الْقَرَى كَأَنْ يَتَمَرَّ بِمَا تَقْتَضُونَ ﴿١٠﴾

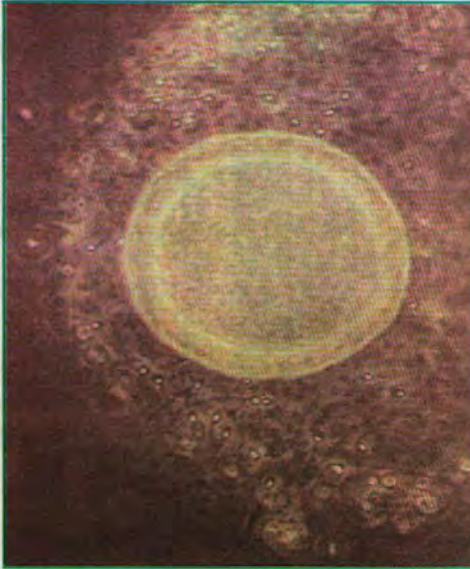
سورة لقاح ١٠

رحله الحياتة للنبسة بالاشوات والعشرات، فعلى هذه الجيومفات المنوية أن لعبير في مجاهل الرحم التي لا تدرى عنها شيئا مواجبهة الاظلمات ومخاطر الرحم والخلايا القاصية ومخاطر الهلاك الهائلة. وثق يصل الا من كان على هذا القدر من القوة والكفاية. انه الانسان في رحلته عبر الموت الى الحياتة لا ترعهه الا عنابة الله تحرسه في وجه الهلاك المحقق.

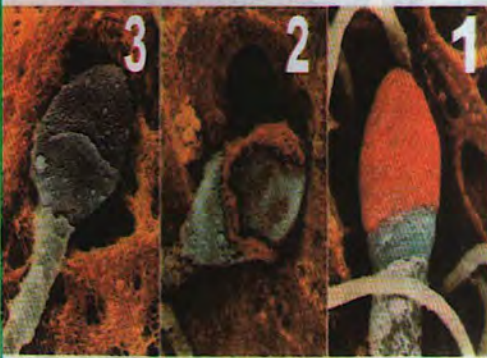

هاو پینچی وینه رهنگاورهنگه کان

صورتان لعنق الرحم وتبين الصورة اليمى حالته فى احواله الطبيعية. بينما الصورة اليسرى تبين اطلاقه كميات من المخاط عقب عمالية التبويض وذلك من اجل تخصص المنى لاختيار الأقوى والأفضل. وبعد يومين يتفلق عنق الرحم تماماً حيثما يمتس المخاط حادلاً بين التويجات الضعيفة والشوطة من الوصول الى الرحم. وهى سنة ريانة ماشية لانتخاب أقوى وأفضل العناصر الضمان امثل سبيل لتسيرة الحياة.

وینه ی (۵۹ / هـ): دهر دراوه کانی مغاندان یاره تیده ریکی گه وری بیتاندن، وینه یه کی راسته قینه ی دهر جوونی دهر دراوه کانه.

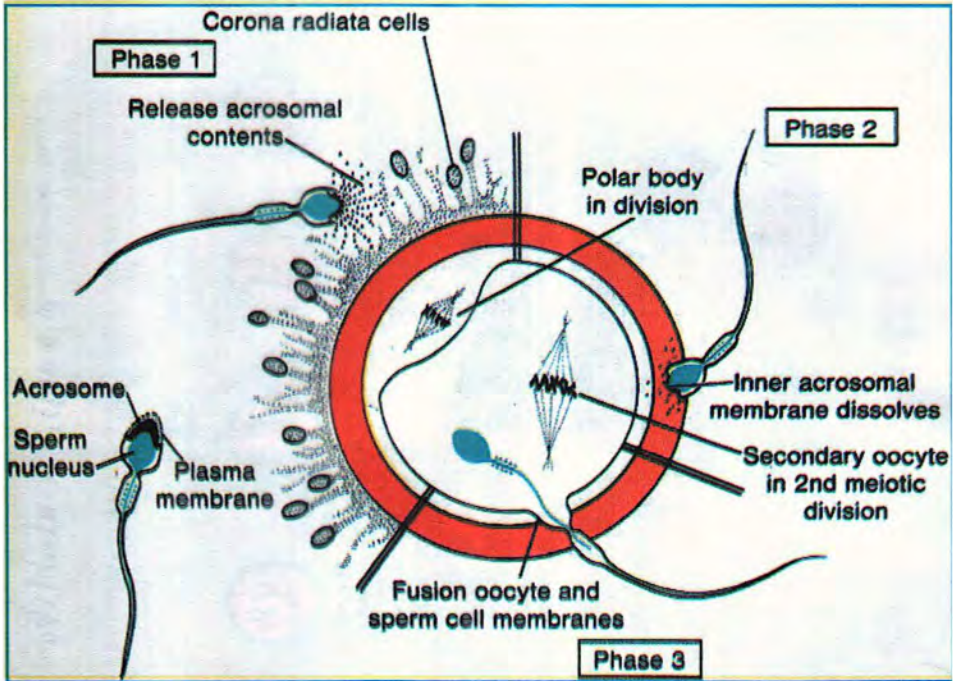
هذا الوطن الذي تغلخ عنده القبعات، وترى الحيوان المنوي وقد انتهى من رحلته المضنية بلا نوم أو راحة أو تقاعس، فتبدأ قبعة الصدمات في التآكل، لأنه لا يصح أن يدخل البويضة به، هنا مقام الأمن بعد الخوف والراحة بعد العناء.

وينه ی (۶۱ / هـ)

چه ندين
ديمه نی
سپيرمه کان
له کاتی
به رکه وتیان
له گه ن دیواری
هیلکوکهدا و
لنیوونه وهی
زرنپوشه که ی
و پاشان
چوونه ناو
هیلکوکهدا وه.

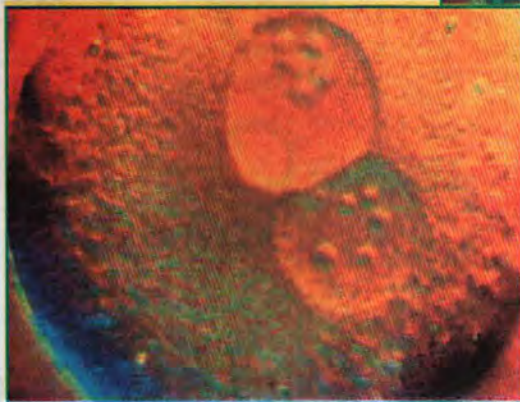
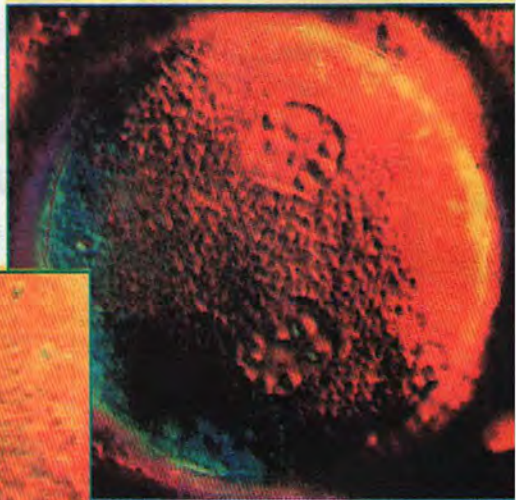

هاو پینچی وینه رنکاوردنگه کان

ویندهی (۶۲ / ه) : هینکاری به ک که هوناهه گانی به گگرتنی سپیرم و هینکۆکه روون دهگاته وه .

ویندهی (۶۳ / ه) : دوی چوونه ناوهوی ناوکی سپیرم بوناو هینکۆکه هه ن دهناوسیت ، و به هیواشی له ناوکی هینکۆکه که نزیك دهبیته وه (وینه به کی راسته قینهی ووردبینی به) .

ویندهی (۶۴ / ه) : وینه به کی راسته قینهی پینکوه نووسانی هه ردوو ناوکه که ، که پاشان به گدهگرن و دهبن به به ک .

هاو پيچي وينه رهنكاورهنكه كان

1

الخلايا أخذت في الانقسام الأولى لتكوين الجنين

وينه يه كي راسته تينه ي هيلكه ي پييتيندراو (زايجوت)

2

الجنين في بداية اليوم الثالث (مرحلة النمان خلايا)

8 خانده

3

الجنين في بداية اليوم الثالث (مرحلة النمان خلايا)

10 خانده

4

تويه ليك خانده (Blastocyst)

Inner cell mass or embryoblast
Trophoblast cavity
Outer cell mass or trophoblast

الجنين في الأسبوع الأول وبطانة الرحم وقد تضحمت لتغذية الجنين

خونووساندن به ديوارى منالاندوه

غدة في بطانة الرحم
شعيرات دموية في بطانة الرحم
الخلايا المبطنه لجدار الرحم

بطانة الرحم

كغلة الخلايا الداخلية

التجويف الجنين

الخلايا المكونة لفضاء السلى

5

هه لكه نذنى ديوارى منالاندان به هوى كه ننده بيكانه وه

إفرازات غدديه

تجويف الرحم

بداية تعلق الجنين بجدار الرحم مع نهاية الأسبوع الأول

6

وينه ي ژماره (66/ه)

1: هيلكه ي پييتيندراو (زايجوت).
2: قونافى (8 خانده يى). 3: قونافى (10 خانده يى).
4: كورپه نه كه بووه به دوو بارسته خانده كه وينه كه ي لاي چه پى روونى كردووه ته وه.

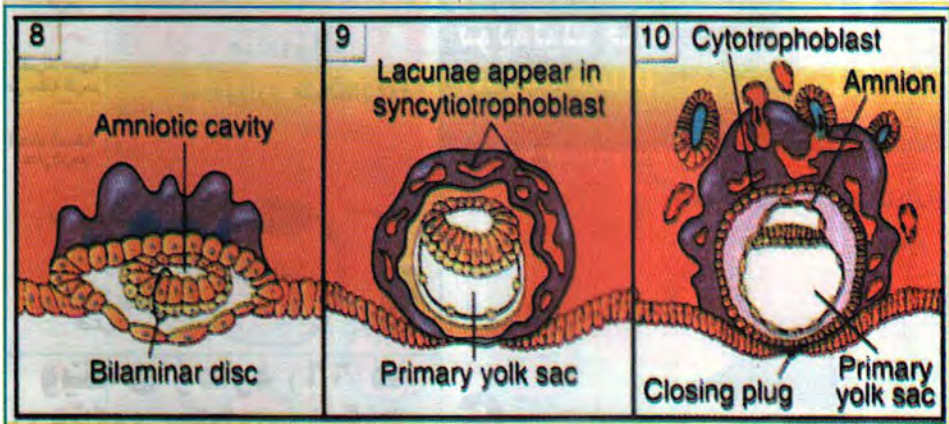
هاو پینچی وینه رهنگا ورهنگه کان

البريخامة المصغرة. وقد تم رؤيتها في طبانة الرحم
وینهی (۶۷/هـ): چند دیمه نیکی راسته قینهی کورپه له چینرا و گه یه له ناو دیواری منالدا، که وهک بهر زایی یهک (نوگته یهک) له دیواره گه یه دا

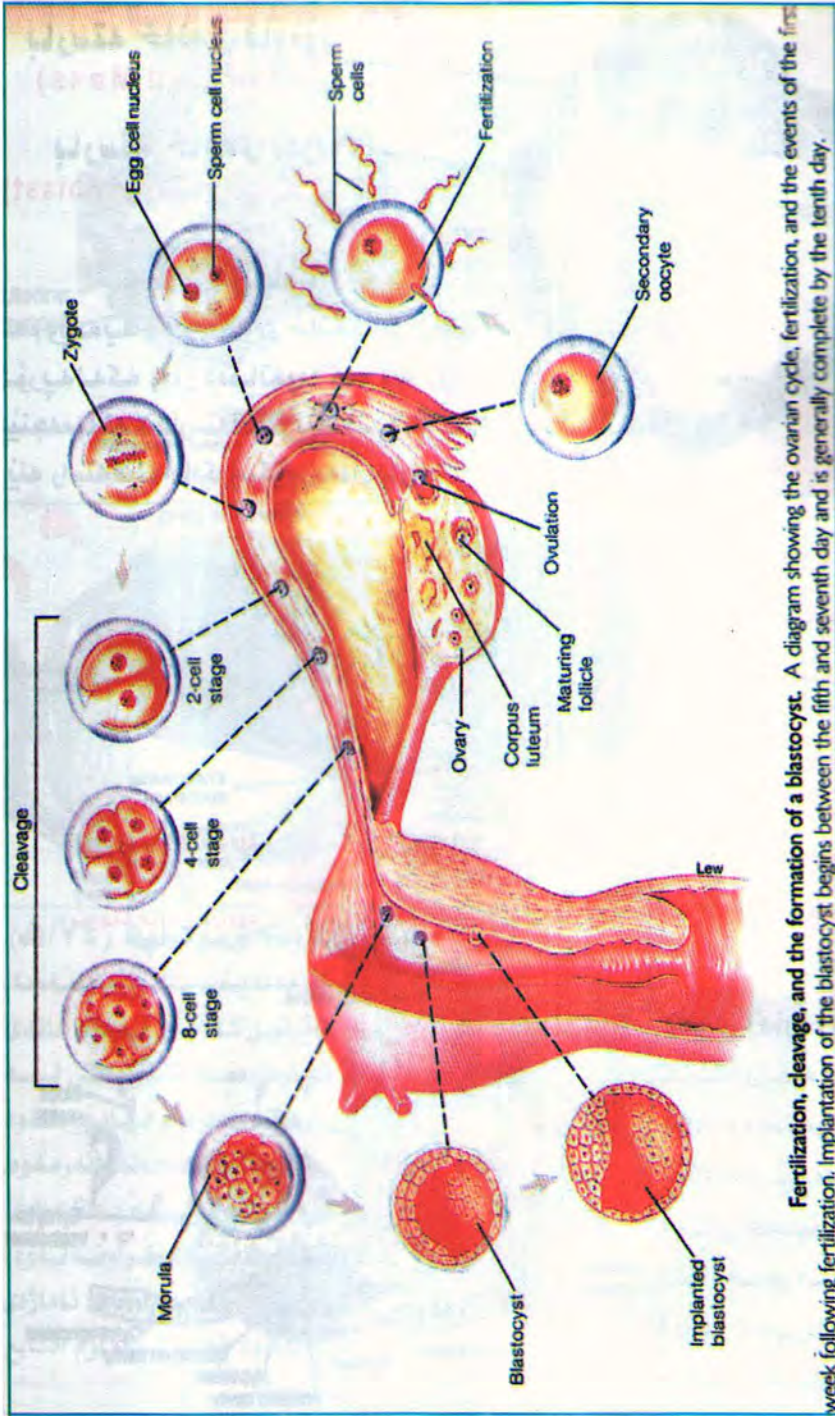

دهردهگه ویت، هیلکاری لای چه پیش کرداری خوجاندنه که به هوی گه نده بیگانه وه دهرده خات.

وینهی (۶۸/هـ): لهم کومه له هیلکاری یه دا ده بینن که چون زایگوتنه که روده چینه ناو دیواری منالدا، و پاشان له شوینهی لای چووته ژوروه داده خریت به (Closing Plug).

Fertilization, cleavage, and the formation of a blastocyst. A diagram showing the ovarian cycle, fertilization, and the events of the first week following fertilization. Implantation of the blastocyst begins between the fifth and seventh day and is generally complete by the tenth day.

وینهی (۶۹/هـ): نهم هینکاری به قوناشه کانی گه شه کردنی کورپه له له ههفتی یه کانه روون دهکاتهوه، ههر له پیتاندهوه تاووکو خوجاندهی له دیواری مناندها که له نیوان روژی پینجهه و ههوتهدا دهست بیدهدکات و به کشتی له روژی دهیهدها کوتایی دیت.

بارسته خانده ناووه
(Inner Cell Mass)

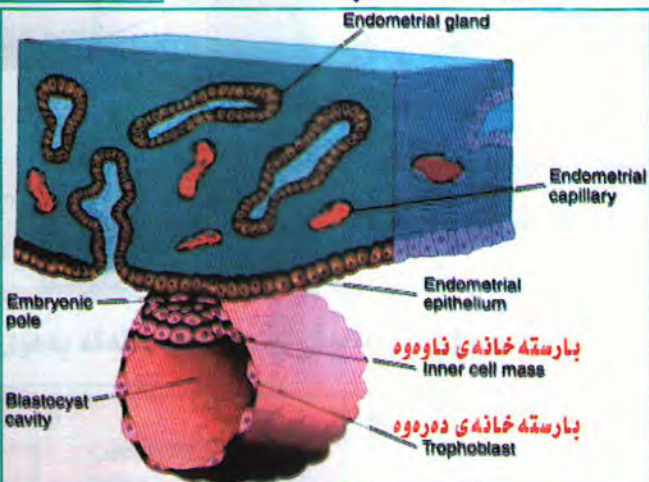
بارسته خانده دهرهوه
(Outer Cell Mass or Trophoblast)

وینهی ژماره (۷۰):

نهم وینهیه کویونوهوی خانهکانی له شی کورپه له که روون دهکاتوه، که له روژی پینجهدا له ۲ بارسته خانده پیکدیت، وک له وینه راسته قینه مایکروسکوپیه دا دیاره.

وینهی ژماره (۷۱) هـ/

هیلکارییه کی کورپه له له روژی شه شه مدا، که به ناشکرا روونی دهکاتوه ههردوو بارسته خانده کی پینکه وه به ستراون له جه مسهری کورپه له که دا.

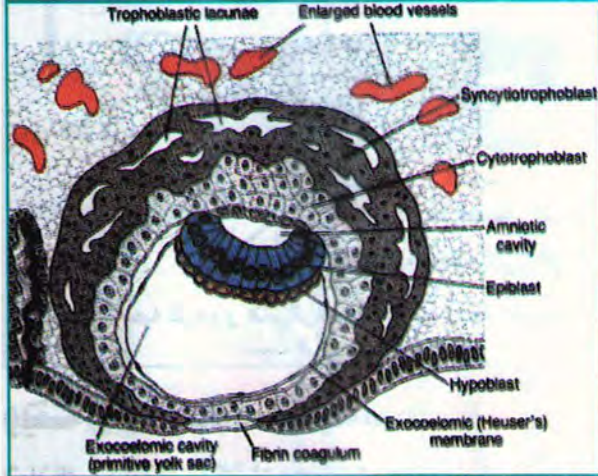
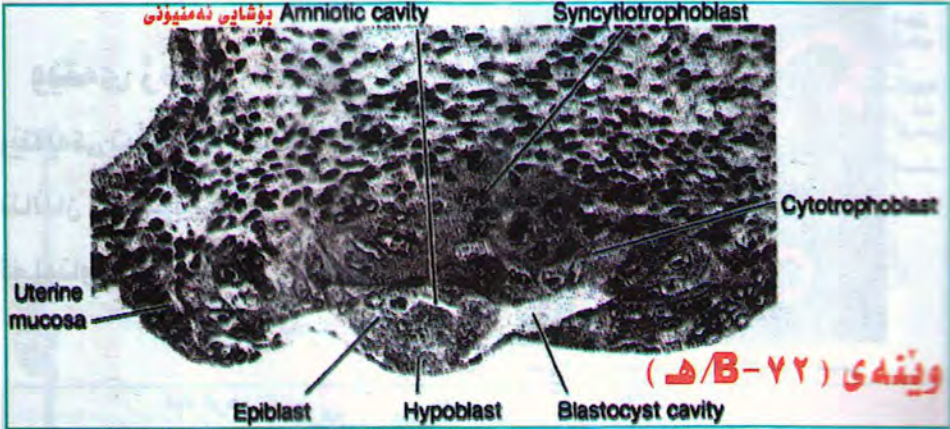
وینهی ژماره (۷۲-۸/هـ)

هیلکارییه که بومان روون دهکاتوه که ههردوو بارسته خانده کی کورپه له به هوی بوشاین له منیونی یه وه له ناوچه کی جه مسهری کورپه له یی دا له یه ک جهاده بده وه له روژی هه شه مدا.

هاو پيچي وينه رهنكاوردهنگه كان

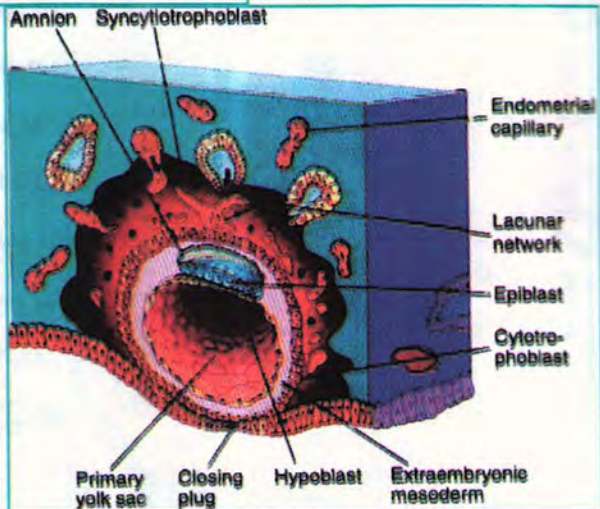

وينه يه كي راسته قينه ي هيلكاري
ژماره (72-A/ه) نه پيشه وه.

وينه ي (73-ه): نه م هيلكاري به
برگه يه كي كورپه نه يه كي 9 روزه، كه
دهيينين بوشايي نه منيوني به
تهواوي گه وره بووه، به لام هه ردوو
بارسته خانه ي كورپه نه كه هيشتا
نه كوتايي به كاندا پيكه وه نووساون.

وينه ي ژماره (74-ه)

كورپه نه يه ك له روژي دهيه مدا،
دهيينين كه چون بارسته خانه ي
ناووه به تهواوتي له
بارسته ي دهره وه جيا بووه ته وه
به هوي چينيك خانه ي نه رمه وه،
ليرده كورپه نه كه به تهواوي
خانه كانى كوكراونه ته وه،
نه مهش نه م هه رمووده يه دا ناماژي
بوكراوه: ﴿فَإِذَا كَانَ يَوْمَ السَّابِعِ
جَمَعَهُ اللَّهُ.....﴾

هاو پیچی وینه رهنکاوردنگه کان

صورة تشريحية للرحم وقناة الرحم والمبيض

وینهی ژماره (۷۵/هـ):

وینهیهکی تویکارییه منالندان و بووری منالندان و هیلکه دانه کان دهرده خات، که له ناو سکدا هه ئواسراو و جیگیرن.

وینهی ژماره (۷۶/هـ):

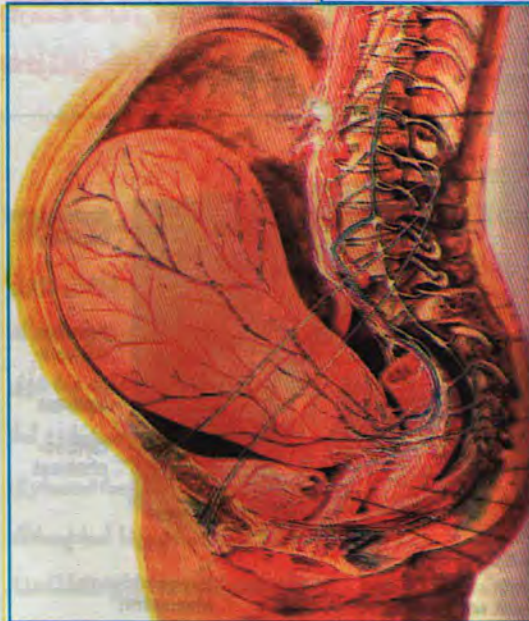
یه هوی چه قدیق ماسولکه و یه سته ره شانهای یه هیتره وه منالندان و هاو پیچه کاتی یه توندی له شونیتی خویان له ناوسکدا جیگیر کراون.

صورة تشريحية للرحم وقناة الرحم والمبيض وبعض الأربطة التي تثبت الرحم في مكانه

وینهی (۷۷/هـ): لهم وینهیهدا

توانای منالندان بوکشان دهیینین، به راددهیهک که زوربهی ناوسکی نافرته داگیر دمکات له کوتایی سکپریدا، نه مهش به بهراورد کردن به وینه کاتی سهروه که هه باره ی بچووکی منالندان له حالتهی ناسایی دا روون دمکه نه وه، له لایهکی ترموه هه ئواسراوی منالندان له ناو سکدا دهیینین که دهیپارزیت له پهستان و بهرکه وتی راسته وخو.

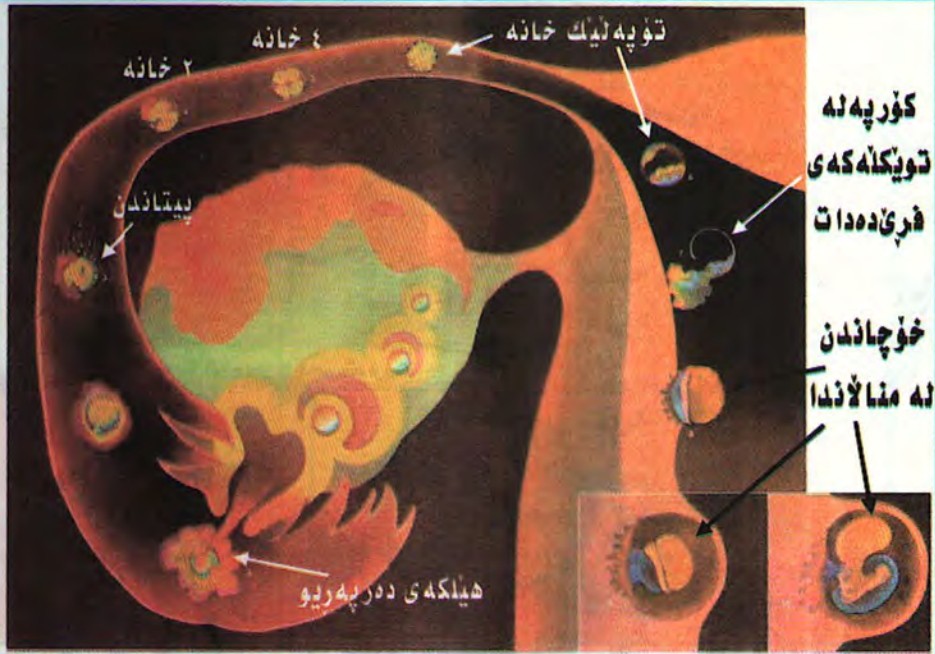

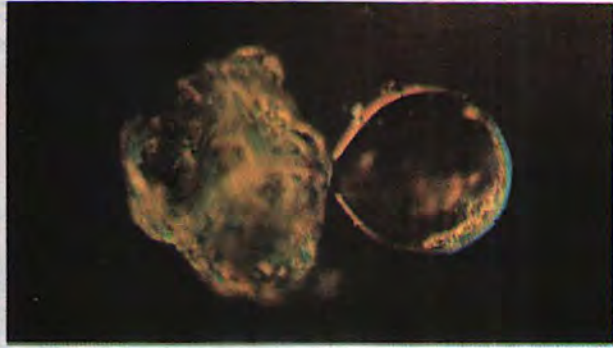

هاو پیچی وینه رهنگاورهنگهکان

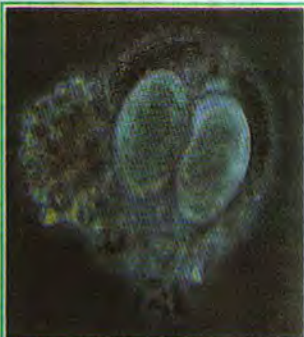

له م وینانه دا ده بینین که چۆن هیلکه که دوای درچوون، و پاشان پیتاندنی، و رویشتنی به ناو بۆری منالاندا به تویکلکی نه ستور دهوره دراوه که تاریکایی یه که مه، و له ناو بۆری منالاندا یه که تاریکایی دوومه، و نه میش له ناو سکا دیه که تاریکایی سه یه مه.

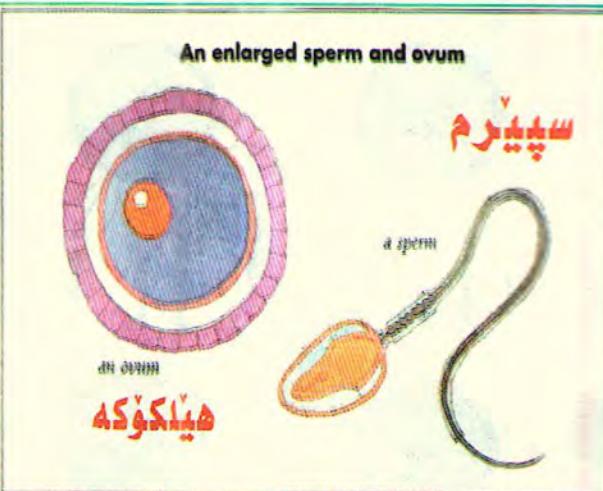
وینه ی (۷۹/هه): له بهشی سه ره مو دا سه ئاندنی راستی نایه تی: ﴿بَخْلُقْكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا مِّنْ بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ﴾ (الزمر: ۶) ده بینین، که ۳ تاریکایی یه که هه ره نه درچوونی هیلکۆکه که وه دهوری کۆرپه له که ی داوه، له بهشی خو ره مو ش وینه یه کی راسته قینه ی هیلکۆکه یه که تویکل و به رگه که ی ئیده بیته وه و فری ده دات، پاشان له ناو دیواری منالاندا خو ی ده چینی تا، به مهش له ناو ۳ تاریکایی به ره مو امدا ده بی ت: ۱- دیواری سگ، ۲- دیواری منالان، ۳- په رده کانی دهوری.

هاو پیچی وینه رنگاورهنگهکان

This fertilized egg now has two cells called blastomeres and is the primitive embryo. It will multiply to over 100 cells.

هینکه یه کی پیئتیرا و دابهش بووه بو دووان.

A sperm and an ovum are tiny. A man ejaculates about 500 million sperm, while a woman usually produces one ovum half-way through her menstrual cycle.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
 اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ اَنْزَلَ عَلَیْنَا الْقُرْاٰنَ الْعَرَبِیَّ الْعِلْمَ الَّذِیْ یُبَیِّنُ لَنَا کُلَّ شَیْءٍ
 کَلِمَةً بِکَلِمَةٍ عَلَی سَبْعِ اَلْفِ اَمْرَةٍ مِّنْ اَمْرٍ ۗ وَهُوَ الَّذِیْ یُحَدِّثُ لَنَا سُوْرَةَ النَّازِعَاتِ
 اَلَّذِیْنَ یُحْمَلُوْنَ فِی الْاَبْوَابِ ۗ وَیُحْمَلُوْنَ فِی الْاَبْوَابِ ۗ وَیُحْمَلُوْنَ فِی الْاَبْوَابِ ۗ وَیُحْمَلُوْنَ فِی الْاَبْوَابِ ۗ

هنا هو الحيوان المنوي الاول على خمسمائة مليون من بني جنسه في سياق بالغ العنف والسرارة، وحق له الطور بعد رحلة الكفاح، وحقيق به الآن ان يصل بالرسالة الحيوية، ان البويضة تستقبله بالنفط والعضلات من مادة (البروستاجلاندين) والانزيمات النشطة ثم تفتح له الابواب على مصارعها، بينما تفرس سورا مانعا من اي اخر سواد .. وهذه هي الحياة .. لا تفكك حتى تتكلم، وفي الوقائع الناطقة بقدره المدير الحكيم .. اين اصحاب نظريات الكفر والاحاد ؟؟ اين اصحاب نظريات العبيثية والصدفة ؟؟

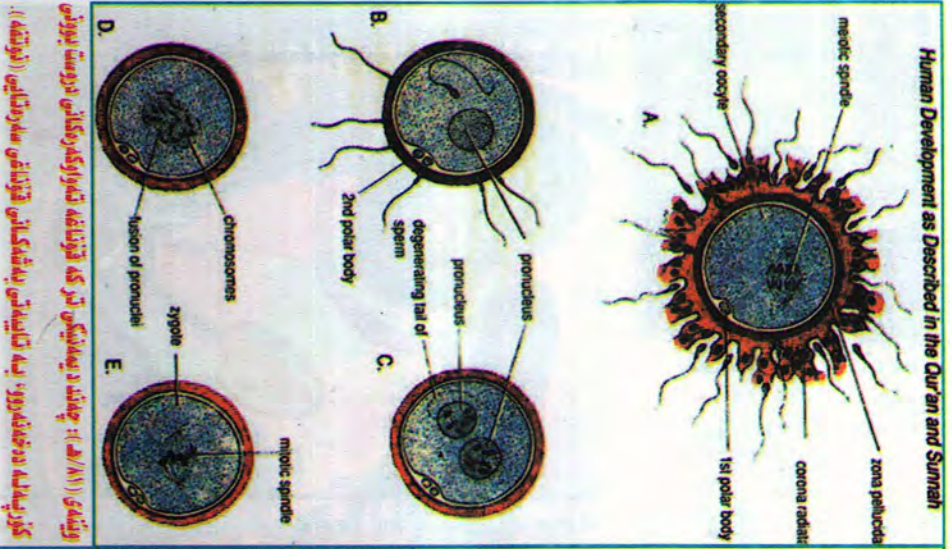
الطف الإنسانية

وينه ي (٨٠/هـ): پاك و بيگه ردي بو په روه دگاري راگري نه م وورده گاري يه له دروست بووني مړوقدا، نه گهر سه رنجيكي گشتي له پيگهاته گان و رووداوه گاني بدهين دهستي ميه ربهاني نه م دروستگه زانا و دنايه به ناشكرا ده بينين ﴿فَبَارِكْ لَّهِ اَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾.

هاو پیچی وینه رهنکاره تنگه کان

**دروست بوونی کۆریه لهی مرۆڤ
له قوناغی خۆه ئواسه ره
(العلقة) دا**

دروست بوونی کۆریه لهی مروؤ له قوئاغی (العلقة ۱۸)

قورئانی پیروز ته نکید له سهر قوئاغه کانی گه شه کردنی کۆریه له دهکاته وه و دابهشیان دهکات له م ئایه ته پیروزانه دا: ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِّن طِينٍ، ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ، ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾ (المؤمنون ۱۲-۱۴).

لیره دا قورئان قوئاغه کانی گه شه کردنی کۆریه لهی کردوو به سنی قوئاغی سه رهکی یه وه، که به پیستی عه طف (ئسم) له یه کی جیا کردوو نه ته وه که مانای هیواشی و ریکخستن ده گه یه نیت (الترتیب مع التراخي) نه گهر سه یری فه ره نه گه کانی زمانی عه ره بی بکه یین، له به ره وه له ژیر رۆشنا یی ئه م ئایه ته پیروزانه دا ده توانین بلین قوئاغه سه رهکی یه کانی گه شه کردنی کۆریه له نه مانای خواره وه ن:

۱- قوئاغی نوتفه (مرحلة النطفة).

۲- قوئاغی دروست بوون (مرحلة التخلیق).

۳- قوئاغی نهش و نما و گه شه کردن (مرحلة النشأة).

باسی قوئاغی (نوتفه) مان کرد، نه گهر بیینه سه ره باس کردنی قوئاغی سه رهکی دووم ده بینین له چه ند قوئاغ و باریکی تر پیکهاتوو که چوار دانه ن: (العلقة، المضغ، العظام، واللحم)، ئه م قوئاغه سه رهکی یه له هه فته ی سنی یه مه وه ده خایه نیت تا کوئایی هه فته ی هه شته م، گه وه ترین جیا که ره وه کانی بریتی یه له زیاد بوونی خیرایی دابه شبوونی خانه کان، و چالاکی یه زوره کانیان له دروست کردنی ئه ندامه کانی له شدا (بروانه خشته ی ژماره ۱ له کوئایی ئه م به شه دا)، که خوئی له خوئی دا وه سف کردنی ئه م قوئاغه سه رهکی یه به وه ی قوئاغی دروست بوونه زور و ورده و وه سفکه ری کرداره کانی ناو کۆریه له که، و هه ره ها شکلی ده ره وه ی کۆریه له که یه، چونکه

دروست بوونی کۆرپه لهی مروؤ له قوئاغی (العلقة ۸)

له شكلیکی نه ناسراو و ناجیا کراوه ده گۆریت بۆ شكلی تایبه تی مروؤ له ههفتهی چهوتهدا، ئه ویش به هۆی بلاو بوونه وهی په یکه ری ئیسه کی به ناو له شی دا و پهیدا بوونی ماسولکه کانه وه له ههفتهی ههشته مدا.

له بهر ئه وهی که کرداره کانی قوئاغی دروست بوونی کۆرپه له که زۆر به خیرایی رووده دن و رووداوه کان به دوا ی یه کدا دین له م ماوه یه دا، تیبینی ئه وه ده که یه که قورئانی پیروز پیتی به یه که وه به ستنه وهی (عطفی) (فی) به کاره ی ناوه که له فره هه نگه کانی زمانی عه ره بی دا مانای ریکخستن و به دوا ی یه کدا هاتن ده گه یه نیت، به مه به سستی به یه که وه به ستنه وهی باره جیاوازه کانی ئه م قوئاغه سه ره کی یه.

ده با ده ستنه که یه به باس کردنی یه که م قوئاغی ناسه ره کی ئه م زنجیره یه که بریتی یه له:

قوئاغی (العلقة):

له پاش گه یشتنی کۆرپه لهی مروؤ پاش گه شته سه رسوهره یه نه ره که ی له بۆری هیلکه دانه وه بۆ ناو منالدا ن قوئاغی (النطفه) ته واو ده بیته و ئه م قوئاغه نو ی یه ی گه شه کردنی کۆرپه له ده ست پێ ده کات که قوئاغی (العلقة) یه، و له روژی ۱۴ تا روژی ۲۴ ده خایه نیت.

قورئانی پیروز ده فره مویت: ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِّن طِينٍ، ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ، ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً﴾ (المؤمنون: ۱۲-۱۳). واته: ئیمه بنجینه ی مروؤ فمان له پوخته یه کی گله وه دره ست کردوه، پاشان نه وه کانی له (نطفه) یه که وه دروست ده بن که له شوینیکی دامه زراودایه، پاشان ئه م (نطفه) یه ده بیته به (علقه)، له ئایه تیکی تر دا هاتوه: ﴿إِذَا قَرَأْتَ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ، خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ﴾ (العلق: ۱-۲)، واته: بخوینه ئه ی محمد (ﷺ) به ناوی ئه و خودایه ی که دروست که ره، مروؤی دروست کردوه له (علق)، هه ره ها له ئایه تیکی تر دا ده فره مویت: ﴿أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى، أَلَمْ يَكْ نُطْفَةً مِّنْ

دروست بوونی کۆریه لهی مروؤ له قوناغی (العلقة) دا

مَنِّي يُمْنِي، ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوَّى ﴿٢٦﴾ (القيامة: ٢٦-٢٨)، واته: ئايا مروؤ وا گومان دهبات كه ههروا به جئ بهيلرييت و ئي پرسينه وهى له گهل نه كريت له دواروژدا، بو وا خوئ به گوره دهزانييت، ئهئى بو ئه و بيرناكات وه و سهير ناكات سه رهتا كه دروست بوو (نطفة) بوو كه به شيكى له ئاوى پيا وه وه بووه، پاشان بوو به (علقة) كه دوايى دروست كراو ريك و پيكا كرا.

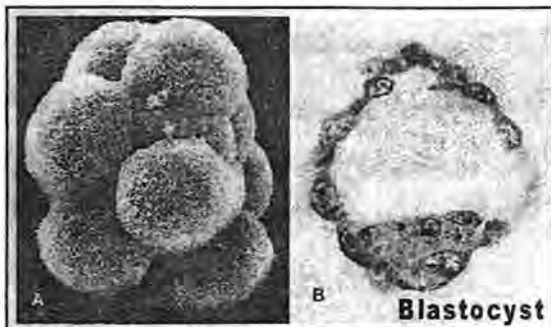
له فهرمووده يه كى پيغه مبه ريشدا (ﷺ) هاتووه: عن ابن مسعود (رضي الله عنه) قال: قال رسول الله (ﷺ): ﴿إِنَّ أَحَدَكُمْ يُجْمَعُ خَلْقُهُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا، ثُمَّ يَكُونُ فِي ذَلِكَ عَلَقَةً مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ يَكُونُ فِي ذَلِكَ مُضْغَةً مِثْلَ ذَلِكَ...﴾ رواه مسلم، واته: ههريه كيكا له ئيوه كو بوونه وهى و پهيدا بوونى ئه ندامه كانى له شى له سكى دا يكي دا له چل روژدا ته واو ده بيت، كه هه ره له م چل روژدا (علقة) ده بيت، كه پاشان هه ره له م چل روژدا قوناغى (المضغة) ته واو ده كات.

له هه موو ئه و فهرمووده پيرو زانهئى سه ره وه ئامار ه بو ئه وه كرا وه كه مروؤ له قوناغيكى سه ره تايى دروست بوونى دا (علقة) ده بيت، وشهئى (العلقة) له فهره نكه كانى زمانى عه ره بى دا به م مانايانه هاتووه: ١- مُشْتَقَّةٌ مِنْ (عَلَق) وَهُوَ: الْإِلْتِصَاقُ وَالتَّعَلُّقُ بِشَيْءٍ مَّا. ٢- والعلقة: دودة في الماء تَمْتَصُّ دَمَ الحيوانات و تَلْتَصِقُ بِهَا و تعيش في البرك و جمعها (العَلَقُ)، وعلقت الدابة إذا شربت الماء فعلق بها العلقة. ٣- والعلق: الدم عامة، و الشديد الحمرة أو الغليظ أو الجامد. ٤- الدم الرطب^(١). واته كانيان: ١- به ماناي خو نووسان دن و خو هه لواسين به شتيكدا. ٢- به ماناي جو ره كرميكا دييت كه له زونگاودا ده ئى و خوئ ده نووسينييت به قورگى ئار ه له وه و خوئنى ده مزييت، شيوهئى له شى ئه م كرمه پارچه پارچهئى باز نه يى به (ئه م كرمه به ئينگليزى پئى

(1) برونه ئه م فهره نكه انهئى زمانى عه ره بى: (الصحيح للجوهري)، (لسان العرب)، (مقاييس اللغة)، (القاموس المحيط)، (مفردات ألفاظ القرآن للراغب الأصبهاني).

دروست بوونی کۆرپەلەى مرۆڤ لە قوئاغى (العلقة) دا

دەوتریت (Leech). ۳-مانای علق: خوین دەگەیهنیت بەگشتى، ھەرەھا خوینی زۆر سوور، یان خوینیکی ئەستوور، یان خوینی وەستاو. ۴-خوینی گەش و تازە.

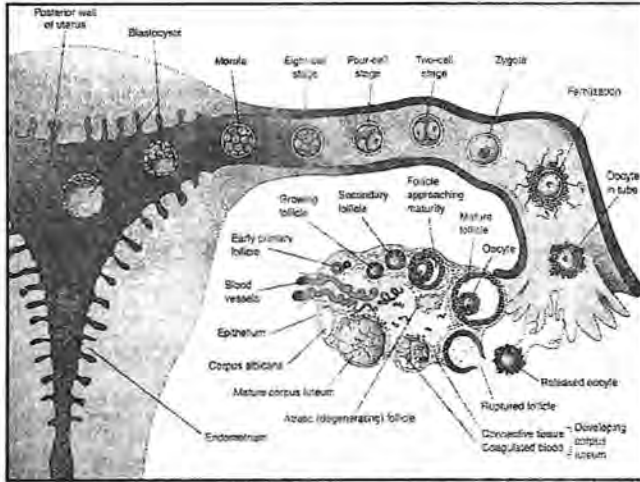
ووشەى (علقة) لە قورئان دا بە پەھایى ھاتووە کە ئەو مانایانەى سەرەوہ ھەمووی دەگریتەوہ، بۆ ئەوہى کە گەورەىی ئەم زاراوہیە و ماناکانىمان بۆ دەرکەویت، بابزانی زانستى کۆرپەلەزانى ئەمرو چۆن وەسفى کۆرپەلە و باسى دروست بوونی دەکات لەم قوئاغەدا:

کاتیك کە کۆرپەلە دەگاتە ناو مائەدانى ئافرەت (کە لەم کاتەدا پىئى دەوتریت Blastocyst) (وینەى ۱-۴)، لە رۆژى شەشەمى دروست بوونی کۆرپەلەدا یەكسەر خوێ دەنووسینیت بە دیوارى پشتەوہى مائەدانەوہ، و لە بەر ئەوہى کە قەبارەى لەم قوئاغەدا زۆر بچووکە بە ھەئواسراوى دەردەکەویت گەر بە ووردبەین سەیر بکړیت، ئەم کردارە روودەدات کاتیك کۆرپەلەکە تەنھا لە تۆپەلێك خانە پیک دیت، ئەم خۆھەئواسینەى کۆرپەلەکە بەھۆى چەند گەندە پىیەکەوہ دەبیت کە لە بارستەخانەى دەرەوہى کۆرپەلەکەوہ پەیدا دەبن (وینەى ۲-۴) (۳-۴).

وینەى (۲-۴): خۆھەئواسینى کۆرپەلە بە دیوارى مائەداندا و پاشان ھەتکۆنیتى.

دروست بوونی کۆریه لهی مرۆقه له قوناعی (العلقه) دا

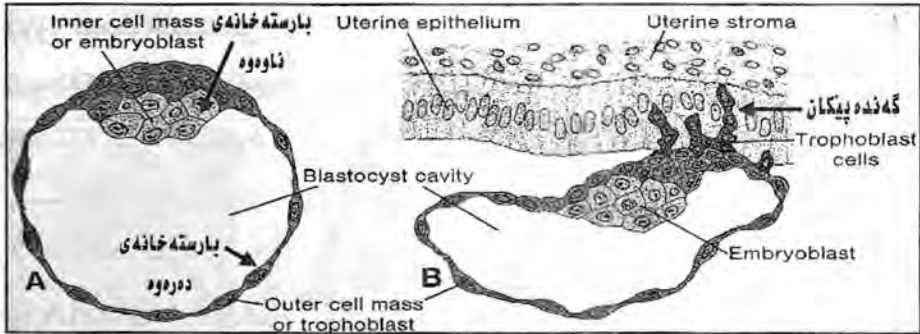
زۆر به هیواشی
 کۆریه له که به هۆی ئەم
 گەندە پێیان هه
 دیواری منالدان
 هه لده کۆلیت تاره کو به
 ته واره تی خووی
 ده چینیته ناو دیواری
 منالدان هه
 و (Implantation)

وینەهی (۴-۳): له کۆتایی گەشتە کەیدا بۆ ناو منالدان
 کۆریه له که ده که وینە ناوی و خووی به دیواره که یه وه ده نووسینیته.

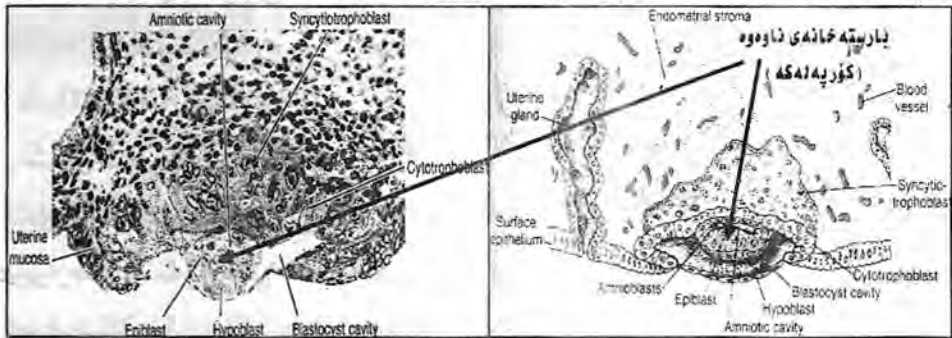
دیواره که به ته واره تی داده پۆشریته له دوایه وه (وینەهی ۴-۴)، ئەم کرداره له
 قورئانی پیرۆزدا زۆر به جوانی باس کراوه که پهروهردگار ده فەرمویت:
 ﴿نَسَاؤُكُمْ حَارَتْ لَكُمْ...﴾ (البقرة: ۲۲۳)، واته: ئا فره تانتان شوینی چاندنی
 ئیوهیه، وه ک بینیمان زانایانی کۆریه له زانی ئەم پۆ هه مان ناویان له م کرداره
 ناوه که بریتی یه له خوچاندن (Implantation)، و ئەمه یه کیکه له
 ماناکانی (علقه) که به راستی موعجیزه یه کی گه وریه!!

ئەم کرداره تاره کو خوچاندنی ته واری کۆریه له یه که هه فته ی پێ ده چیت،
 که پاشان ئەو به شه ی کۆریه له که ده نووسیت به دیواری منالدانه وه
 (بارسته خانه ی دهر وه) ئەندامیکی زۆر گرنگ دروست ده کات بۆ به رده وام
 بوونی گه شه کردنی کۆریه له که که ئەویش وینا لشه (المشيمة Placenta)،
 هه روه ها گه نده پیکان ئەو به شه لکینه رهش دروست ده کەن که کۆریه له و
 وینا لاش به یه که وه ده به ستیت و کۆریه له به هه لواسراوی راده گریته له ناو
 منالداندا، ئەو به شه ش که له شیوه ی گوریسی کدایه پێی ده ووتریت په تی
 ناووک یان ناوکه په تک (الحبل السري Umbilical cord) (وینەهی ۴-۵).

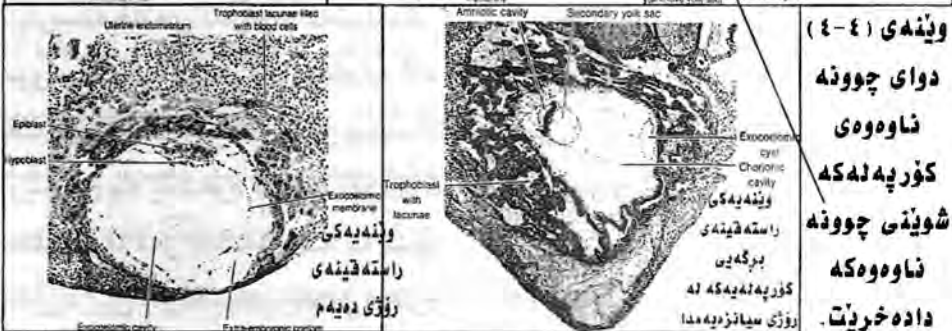
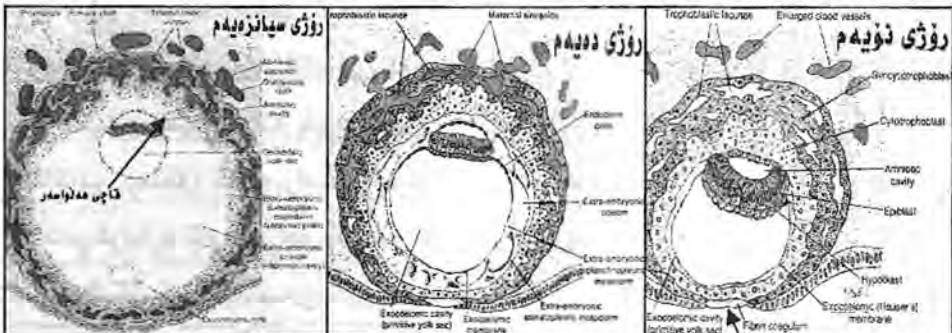
دروست بوونی کۆریه لهی مروفه له قوناغی (العلة) د

کۆریه له له رۆژی پینجه مده له دوو بارسته خانده پیکدیته، پاشان له رۆژی شه شه م به دووه به هوی گه نده پیکانه وه دیواری مئالان هه لده کۆلیته

کۆریه له گه به راده دهی گه باش چۆته ناو دیواری مئالان هوه (وینه یه گه راسته قینهی چوونه ناوه ده گه یه)

وینه یه (4-4)
 دوا ی چوونه
 ناوه وه ی
 کۆریه له گه
 شوینه ی چوونه
 ناوه وه گه
 داده خریت.

دروست بوونی کۆرپه لهی مرۆڤ له قوناغی (العلقه) دا

ئهم کرداره‌ی که له روی زانستی یهوه باسمان کرد به ته‌واوه‌تی سه‌لمینه‌ری مانای یه‌که‌می (علقه) یه وه‌ک له قورئاندا هاتوو که ئه‌ویش بریتی یه له خو‌نوساندن و خو‌ه‌ئواسین به شتی‌کدا (بوزیاتر رووبوونه‌وه‌ی ئهم کردارانه ب‌روانه وینه ره‌نگاو‌ره‌نگه‌کانی: ۸۲/ه ، ۸۲/ه ، ۸۴-ا/ه ، ۸۴-ب/ه ، ۸۵/ه ، ۸۶/ه).

بابزانی زانستی کۆرپه‌له‌زانی گۆپانکاری یه‌کانی تر چون باس ده‌کات؟ نه‌گه‌ر بی‌تو مانای چه‌رفی ووشه‌ی (علقه) وه‌ر‌ب‌گ‌ری‌ن ده‌بینین له کاتی خو‌چاندنی کۆرپه‌له بۆ ناو دیواری منال‌دان کرداریکی تر روو ده‌دات که ئه‌ویش بریتی یه له گۆپانی شکلی کۆرپه‌له‌که، که شکلی وورده وورده له خ‌پ‌ری یه‌وه به‌ره‌و درێژ‌کۆله‌یی ده‌گۆپیت (ئه‌ویش به‌هۆی په‌یدا‌بوونی په‌تی پشت‌ه‌وه

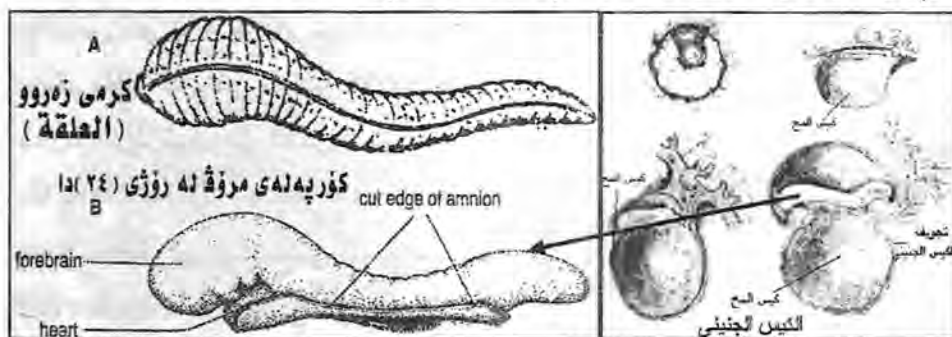
وینه‌ی (۴-۵): کۆرپه‌له له منال‌داندا به‌هۆی ناووکه په‌تکه‌وه هه‌ئواسراوه

(Notochord) ده‌بی‌ت له‌هه‌مان کاتدا په‌یدا‌بوونی چینی ناوه‌پ‌راست (Mesoderm) له‌شی کۆرپه‌له‌که ره‌ق ده‌کات) تا شیوه‌ی کۆرپه‌له‌که له کرم ده‌چیت (سه‌ری ئه‌ستوور ده‌بی‌ت و ناوه‌پ‌راستی باریک ده‌بی‌ته‌وه و خه‌تیکی درێژ به‌درێژایی ناوه‌پ‌راستی په‌یدا ده‌بی‌ت)، به تایبه‌تی نه‌گه‌ر به‌راوردی بکه‌ین له‌گه‌ل ئه‌و شکله‌ی که قورئانی پی‌رۆز باسی کردوو که ئه‌ویش کرمی زه‌روو (العلق) ه، ده‌بینین ۱۰۰٪ له یه‌ک ده‌چن له شیوه‌ و قه‌باره‌دا، ته‌نانه‌ت شکلی ده‌ره‌وه‌ی کۆرپه‌له‌که‌ش هه‌روه‌کو

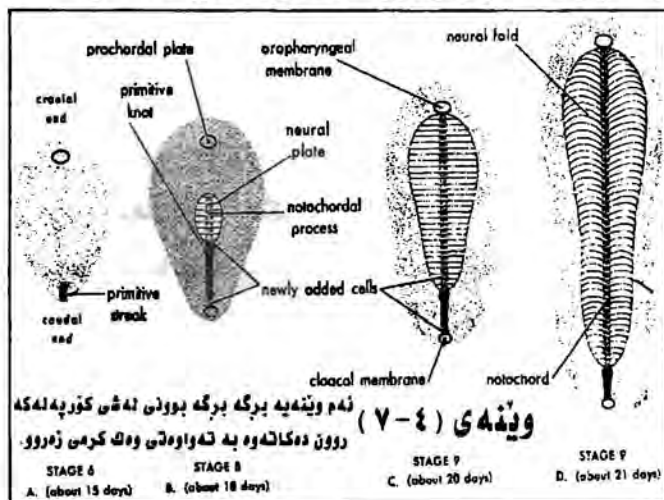
ئه‌و کرمه ده‌بی‌ت (وه‌کو پی‌شت‌ر ووتمان) پارچه‌ پارچه‌ی بازنه‌یی ده‌بی‌ت، ئهم بازانه به‌هۆی په‌یدا‌بوونی چینی ناوه‌پ‌راست (Mesoderm) و سه‌ره‌تا ده‌ماری‌یه‌کان له لاشه‌ی کۆرپه‌له‌که‌دا په‌یدا ده‌بن، که پاشان بارسته له‌شی‌یه

دروست بوونی کۆرپه لهی مرۆڤ له قوناغی (العلاقة) دا

بازنهیی یهکان (Somites) دروست دهکەن و لەشی کۆرپه له که دهیته شیوهی پارچه پارچهی بازنهیی (وینهکانی: ۶-۴، ۷-۴)، ههروهها کۆرپه له له قوناغدا دهست دهکات به وهگرتنی خۆراک و ئۆکسجین له دایکه کهوه (واته: له خوینی دایکه کهوه خۆراک و ئۆکسجین ده مژیت و خوی ده ژینیت) به تهواوهتی وهکو کرمی (علق) که ووتمان ئەم کرمه به هوی مژینی خوینی قورگی نازلهوه دهژی. (ههروهها بڕوانه وینه رهنگاوردنگهکانی: ۸۷/ه، ۸۸/ه، ۹۲/ه).

وینهی (۶-۴): ئەم وینهمانه راددهی لیکچووونی نیوان کرمی زهروو و کۆرپه لهی مرۆڤ رووندەکاتەوه ئە هههوه ووردهکاری یهکی بیکهاتنیاندا. ههروهها کۆرپه له لهم کاتهدا به شله مەنی یهکی لینیج دهوره دراوه ههروهکو کرمه که که به ئاو دهوره دراوه، ئا لیرهوه بۆمان ده رده که ویت که وهسف

وینهی (۷-۴): ئەم وینهیه بڕگه بڕگه بوونی لهشی کۆرپه له که روون دهکاتەوه به تهواوهتی وهکو کرمی زهروو

کردنی کۆرپه له لهم قوناغدا بهوهی که له کرمی (علق) دهچیت وهکو قورئان ده لیت گونجاوترین وهسف و باس کردنه، چونکه کۆرپه له که به تهواوهتی له کرم

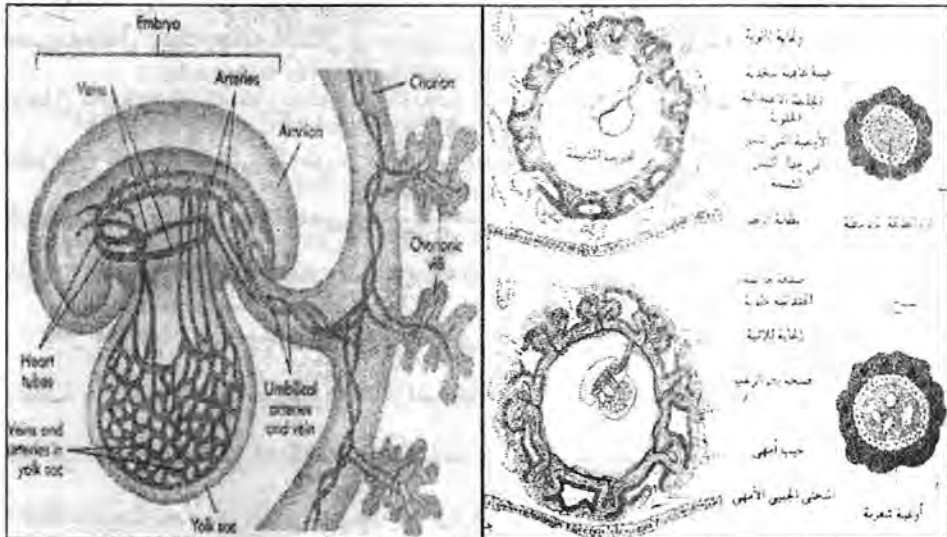
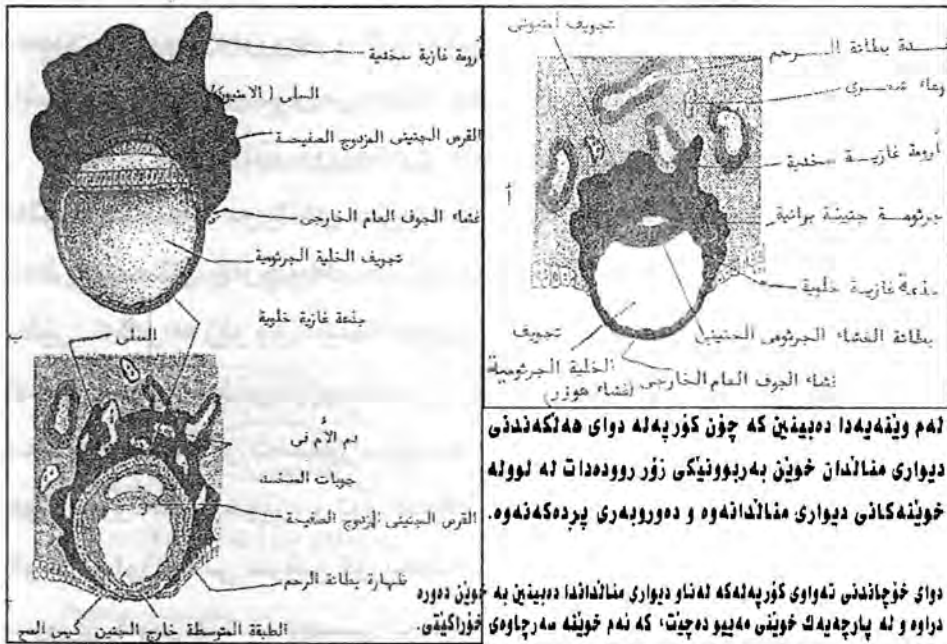
دروست بېۋى كۆرپەلەي مړۍ له قۇناغى (العلقة) دا

دەچىت له پړوى دەورېبەر و كړدارىشى يەو، ئەمە برىتى بوو له سەلماندنى زانستى يانەي ماناي دووهمى (علقة) ھەروەكو له قورئاندا ھاتووه.

ئىستا با بچىنە نىو ووردهكارى ماناكانى ترى (علقة) وەكو له قورئاندا ھاتووه، سەبارەت بە ماناي سىيەم كە بە ماناي خوئىنىكى زۆر سوور، زۆر گەش، وەستاو، پارچەيەك خوئىنى ئەستور دىت، زانايانى كۆرپەلەزاني دەئىن: ئەگەر لە ژىر ووردىندا سەيرى كۆرپەلە بگەين لەم قۇناغەدا دەبىنين شكلى دەرەو و ئەو توورەكانەي پىۋەي نووساون لە پارچەيەك خوئىنى مەيىو (وەستاو)ى ئەستور دەچىت (وئىنەي ۴-۸)، چونكە لەم كاتەدا دل، خوئىن: لوولەكانى خوئىن، و توورەكەكانى وىلاش دروست دەبن، بەلام خوئىنى ناو دل و لوولەكانى خوئىنى كۆرپەلەكە خوئىنىكى وەستاوە چونكە لىدانى دل و سوورى خوئىن ھىشتا دەستى پىنەكردووه، كە تەنھا دواى كۆتايى ھەفتەي سىيەم دل دەكەوئتە لىدان و سوورى خوئىن دەست پىنەكات، بەم شىۋەيە بۇمان دەرەكوت كە كۆرپەلە لەم كاتەدا خوئىنىكى ئەستورى وەستاو، بەلام با بشزانين كە خوئىنىكى گەش و تازە دروست بوو، لەگەل ئەوھشدا كە ناجولئىت، كە ئەمەش ماناي چوارەمى (علق) دەسەلمىنىت بە ماناي خوئىنىكى گەش و تازە. (ھەروەھا برۋانە وئىنە رەنگاۋرەنگەكانى: ۸۹/ھ، ۹۰/ھ، ۹۱/ھ، ۹۲/ھ).

ئەو ماۋەيەي كە پىۋىستە بۇ ئەوھي كۆرپەلە لە قۇناغى (نطفة) وە بىيىت بە (علقة) وەكو زانايانى كۆرپەلەزاني باسى دەكەن: كۆرپەلە بە ھىۋاشى لە كاتى خۇ چاندنى دا گەشە دەكات و دەگۆردىت، كە ماۋەي ھەفتەيەك دەخايەنىت لە سەرەتاي خۇچاندنەو تا دەبىت بە (علقة) تاوەكو لە رۆژى ۱۴ يان ۱۵ دا خۇي ھەلدەواسىت، دروست بوونى ناووكە پەتك (يان پەتى ناووك Umbilical cord) نزيكەي ۱۰ رۆژ دەخايەنىت، كە سەرەنجام دەبىتە ھۇي ھەلواسىنى كۆرپەلە لەناو مئالداندا، و لەناو ئاۋى پەردەكانى كۆرپەلەدا (Amniotic fluid) مەلە دەكات، و دەبىت بە (علقة).

دروست بوننى كۆرپەلەي مۇۋەتە قۇناغى (العلقة ۱۰)

كۆرپەلە ئە رۆژى (۲۱) دا ئە نە وای بۇشایی وویلاشدا ھە نە وای بە ھۆی قەچیکە وە، و ئە نە وای شە یە کى لێنجدایە و خوینى ئە نە وای دەروستبوو بە لام ھێشتا وەستاو (کەواتە پارچە یە ک خوینى ھە نە وای). بە تە وادە نى ئە کۆنیکە خوینى گە وەرە دە چیت. ویتە نى (۴-۸): ئەم ویتە نە دا ھۆکارى نە وای کۆرپەلە کە بە (پارچە یە ک خوینى گە شى وەستای ھە نە وای) دەبیین.

دروست بوونی کۆریه لهی مروڤه له قوئاغی (العلقة) دا

ئەو ئامارژانەیی لە ئایەتەکانی قورئاندا ھاتووە باسی ھیواشی ئەم قوئاغە دەکات کە ئەمەش موعجیزەیکە ترە، خوای پەروردگار لە قورئاندا پیتی (ئەم) بەکارھێناوە کە دەفەرمویت: ﴿ثُمَّ خَلَقْنَا النَّطْفَةَ عَلَقَةً﴾، کە لە زمانی عەرەبی دا بەکارھێنانی ئەم پیتە مانای ھیواشی دەگەییەنیت لەو کردارەدا (التراخي)، واتە ماوھیک دەخایەنیت تاوھو کو گوڤان بو ئەم قوئاغە نوئیە رووبدات و کۆریە لە زانیش ئەمەیی بو سەلماندووین.

کەواتە لەمانەیی سەرھوہ بو مان دەرکەوت کە ئەو وەسفەیی قورئان کردوویتی بو کۆریە لەم قوئاغەدا (بە بەکارھێنانی زاراوھیی علقە) بە تەواوھتی پراوپی خۆیەتی و وەسفیککی وورد و ھەمەلایەنەییە دەربارەیی قوئاغی دووھمی گەشە کردنی کۆریە لە، و ھیچ ووشەیک نییە وەک ئەم ووشەیی بێت چونکە ھەموو جیاکەرھوہ سەرھکی بەکانی دەرھوہ و ناوھوہی کۆریە لەکەیی لەخو گرتووہ.

ئەم ووشەیی (علقە) یە ئەوھندە ماناکەیی فراوانە کە وەسفیی روخساری گشتی کۆریە لەکە دەکات کە لە کرمی (علق) دەچیت، و ھەرھوہا کردارە ناوخیی بەکانی ناو لەشی کۆریە لەکەش روون دەکاتوہ (وہک دروست بوونی خوین و لوولە داخراوھکانی خوین)، ھەرھوہا مانای خوھەلواسینی کۆریە لەکەش بەدیواری منالدانەوہ دەگەییەنیت، زانستی کۆریە لەزانی ھەمووی ئەمانەیی سەلماندووہ، تەنانەت ئەو پیتانەشی کە ئایەتەکان بو بەستنەوہی ووشەکان بەکاری دەھینن ئەوپەری ووردەکاری تیدایە، بەئی ھەرۆا دەبیت چونکە خاوەنی قورئان ھەر ئەوہ کە دروستکەری مروڤە و راگری ئەم ووردەکاری یە: ﴿أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ﴾ (المک: ۱۴).

پیتی (ئەم) بەکارھێنانی ئەم پیتە مانای ھیواشی دەگەییەنیت لەو کردارەدا (التراخي)، واتە ماوھیک دەخایەنیت تاوھو کو گوڤان بو ئەم قوئاغە نوئیە رووبدات و کۆریە لە زانیش ئەمەیی بو سەلماندووین.

ئىعجازى پزىشكى له و فهرموودانهى پىغهمبهر (ﷺ) كه كلىنچكه (عجب الذنب) ى كردووه به بنچينهى دروست بوونی مروّقه

وهك ئاماژهمان پىدا نۆرىك له فهموودهكانى پىغهمبهر (ﷺ) باسى چه ندىن بابەتيان كردوو له لهشى مروّقدا كه تهنه زۆر نوئ له رۆزگارى ئەمرودا راستى به كانيان دوزاونه تهوه، هه ندىك لهو فهرموودانه شوئىنكى گرنكى لهشى مروّقيان باسكردوو كه لهم دوايى يانهدا مهلبه نده زانستى به كان توئىزىنه وهيان له سه ر بلاو كردوو تهوه و راستى فهرموودهكانى خواى گهوره و پىغهمبهرمان (ﷺ) ئەسهلمىنن، (وهك پيشتر باسمان كرد) خواى گهوره له قورئانى پىروژدا بۆى روونكردووئىنه تهوه كه چه ندىن به لگه ي روون و ئاشكرا له لهشى خوْماندا و له ئاسمان و زهوى دا ههيه، كه گهوره يى دهسه لاتى پهروه رداگاران بۆ دهسهلمىنن، و ههروهها ئەم فهرموودانه بوْمان روون دهكه نهوه به به لگه ي زانستى كه ووته كاني خوا و پىغهمبهر راستى به كى ره هان، خواى گهوره ده فهرموئىت: ﴿سُرِبِهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَ فِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوْ لَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾ (فصلت: ۵۴).

له چه نده فهرمووده يه كى دا پىغهمبهر (ﷺ) باسى كلىنچكه ي كردوو كه به شىكى گرنكى لهشى مروّقه، و به بهردى بناغه ي دروست بوونی كۆرىه لهى مروّقى داناوه، و به روونى باسى ئەوه ي كردوو كه مروّقه له مهوه دروست ده بئىت، ههروهها هه ر ده رباره ي كلىنچكه فهرموويه تى كه هه موو ئىسكه كاني لهشى مروّقه له خاكدا ده رزىت و ئەبىته وه به خوْل، جگه له به شىكى زۆر بچووك له ئىسكى كلىنچكه كه به ئەندازه ي تووى خه رته له ئەبىت له ناو خاكه كه دا ناپزىت و ده مئىنئىته وه، و به فه رمانى خواى گهوره جارئىكى تر مروّقى لئوه زىندوو ئەكرئىته وه له رۆژى دوايى دا، واته ئەو به شه بچووكه له

کلینچکيه که نارزیت به تووی زیندوو بوونه وهی مروقه دادهنریت له روژی دوايي دا، ئەمەش دەقی فەرموودهکانی پیغه مبه ره (ﷺ) له م بارهيه وه:

۱- (ئیمامی بوخاری) له فەرمووده راستهکانی پیغه مبه ردا (ﷺ) بومان دهگیریته وه: ﴿عن أبي هريرة (رضي الله عنه) قال: قال رسول الله (ﷺ): (ما بين الثفختين أربعون، قال: أربعون يوماً؟ قال أبو هريرة: أبيت، قال: أربعون شهراً؟ قال: أبيت، قال: أربعون سنة؟ قال: أبيت (أي أن أبا هريرة أبا أن يُحدد الأربعين هل هي يوماً أو شهراً أو سنة)، قال: (أي أبو هريرة يرفعه إلى النبي (ﷺ)): (ثم ينزل الله من السماء ماء فينبون كما ينبت البقل، ليس من الإنسان شيء إلا يبلى إلا عظماً واحداً، وهو عجب الذنب، ومنه يركب الخلق يوم القيامة)﴾ رواه البخاري، واته: له نيوان ههردوو فوو پياکردنه که دا⁽²⁾ چله (ئەبو هورهيره ديارى نه کرد ۴۰ روژه يان مانگه يان ساله)، پاشان خواي گه وه بارانيك دهبارينيت كه له شى مروقه كانى ليوه دهروينيته وه وهكو چون رووهك دهرويتته وه، هيچ شتيك نييه له له شى مروقه كه نه پرزيت و نه فهوتيت، تهنيا به شيكى ئيسكيك نه بيت، ئەويش به شيكى کلينچکيه، له مه وه مروقه كان دهروينه وه و دروست دهكرينه وه له دواروژدا.

۲- (ئیمامی موسليم) له فەرمووده راستهکانی پیغه مبه ره (ﷺ) وهك ئەو فەرموودهيهی سه ره وهی بو گيپراوينه ته وه: عن ابي هريرة (رضي الله عنه) قال: قال رسول الله (ﷺ): (كُلُّ ابْنِ آدَمَ يَأْكُلُهُ التُّرَابُ إِلَّا عَجَبَ الذَّنْبِ، مِنْهُ خُلِقَ وَمِنْهُ يُرَكَّبُ)، وفي لفظ آخر: (وَلَيْسَ مِنَ الْإِنْسَانِ شَيْءٌ إِلَّا يَبْلَى إِلَّا عَظْماً وَاحِداً هُوَ عَجَبُ الذَّنْبِ، وَمِنْهُ يُرَكَّبُ الْخَلْقُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ)، وفي لفظ آخر لمسلم أيضاً: (إِنَّ فِي الْإِنْسَانِ عَظْماً لَا تَأْكُلُهُ الْأَرْضُ أَبَداً فِيهِ يُرَكَّبُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، قَالُوا: أَيُّ عَظْمٍ هُوَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟

(2) مه به ست له فووکردنه به که په نادا (الصور)، که فريشته يه کی تاييه ت په روه ردگار بق نه م مه به سته ديارى کردوه (به ناوی ئيسرافيل)، هه ر کاتیک يه که م جار فووی پيادا بکات روژی دوايي به رپا ده بيت، که دووم جار فووی پيادا ده کاته وه نيت زینده وه ره کان زیندوو ده بنه وه.

قال: عَجَبُ الذُّبِّ، مانای فەرمووده کان: هه موو به شیکی مروّفه زهوی دهیخوات و ده پزینیت تهنه به شیکی ئیسکیک نه بیئت که هه رگیز زهوی ناتوانیت بیغه وتینیت، لهه ئیسکه وه ئاده میزاد دروست بووه و هه ره له میشه وه زیندوو ده بیته وه، هاوه له کان پرسسیان ئه و ئیسکه کامهیه؟ پیغه مبهه (عَلَيْهِ السَّلَامُ) فەرمووی: به شیکی کلینچکهیه.

۳- (ئه بو داود) له سونه نه که ی دا هه مان فەرمووده ی گپراوه ته وه له زاری هه مان هاوه له وه (ئه بو هورهیره) بهه شیوهیه: (كُلُّ ابْنِ آدَمَ تَأْكُلُ الْأَرْضَ إِلَّا عَجَبَ الذُّبِّ مِنْهُ خُلِقَ وَفِيهِ يُرْكَبُ).

۴- ئیمامی (ئه حمهه) فەرمووده یه کی ترمان بو ده گپریته وه: ﴿عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخَدْرِيِّ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) عَنْ رَسُولِ اللَّهِ (ﷺ) أَنَّهُ قَالَ: يَأْكُلُ التُّرَابُ كُلَّ شَيْءٍ مِنَ الْإِنْسَانِ إِلَّا عَجَبَ ذَنْبِهِ، قِيلَ: وَمِثْلُ مَا هُوَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: مِثْلُ حَبَّةِ خَرْدَلٍ مِنْهُ تَتَّبِعُونَ﴾.

۵- زانایانی فەرمووده (النسائی، ابن ماجه) هه مان فەرمووده یان له چه نه شوینیکی کتیبه کانیا نندا گپراوه ته وه، هه ره ها ئیمامی (مالیک) یش له کتیبه که ی دا (الموطأ) به هه مان شیوه ی پیشوو فەرمووده که ی گپراوه ته وه.

۶- ئیمامی (ابن حبان) یش هه مان فەرمووده ی گپراوه ته وه له چه نه شوینیکدا له (ئه بو هورهیره) وه، تهنه یه که فەرمووده یان نه بیئت که له (ابی سعید الخدری) وه گپراوی به ته وه: که پیغه مبهه ری خوا (عَلَيْهِ السَّلَامُ) فەرموویه تی:

(يَأْكُلُ التُّرَابُ كُلَّ شَيْءٍ مِنَ الْإِنْسَانِ إِلَّا عَجَبَ ذَنْبِهِ، قِيلَ: وَمَا هُوَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: مِثْلُ حَبَّةِ خَرْدَلٍ مِنْهُ يُشَاءُ)، واته: زهوی هه موو شتیکی مروّفه دهخوات تهنه به شیکی کلینچکه ی نه بیئت، هاوه له کان پرسسیان: ئه و به شه چی به ئه ی پیغه مبهه ری خودا؟ ئه ویش فەرمووی: به قه ده ره دنکه خه رته له یه که ده بیئت که مروّفی لیوه ی دروست ده بیئت.

دروست بوونی کۆریه لهی مرۆڤ له قوناغی (العلقة) دا

زانایانی زمانهوانی سهبارهت به (عَجَبُ الذَّنْبِ) دهلین: (هو العظم الذي في سفلى الصلب عند العجز) (پروانه فهههنگی لسان العرب/ ماددهی (عجب))، واته: بریتییه لهو ئیسکهی که له کۆتایی بپرهری پشتدا هیه له بهشی خوارهوه (که له زاراوهی زانستی ئەمڕۆدا پئی دهوتریت ئیسکی کلینچکه)، ئەم ئیسکه له ئاژه لاینشدا هیه که کلک دروست دهکات، فەرموودهکه وشهیی (ذَّنْبِ) بهکارهیناوه به مانای (کلک)، که ئەوه دهگهیه نیت کۆریه لهی مرۆڤ پیشتەر کلکی ههبووه و له دواپی دا دهپووکیتهوه.

ئەم فەرموودانه چەند ئاماژهیهکی زانستی زۆر نوئی تیدایه، یهکه میان: ئەوهیه که مرۆڤ کلکی هیه، دووه میان: کۆریه لهی مرۆڤ لهم کلینچکهوه دروست دهبیت، سنیه میان: ئەوهیه که شوینی دروست بوونی کۆریه له کۆتایی ئەم کلکه دایه، چوارهم: ئەوهیه ئەم شوینه بریتییه له ئیسک، پینچهم: کۆتایی ئەم کلکه زۆر بچووک (پروانه وشهیی (حَبَّة خَرْدَل) که له فەرموودهکاندا بهکارهاتووه)، شه شه م: یهکهم شتی که له کۆریه له که دا دروست بوونی تهواو دهبیت بریتییه لهم کلکه که پاشان مرۆڤ و ههموو ئەندام و شانەکانی لیوه دروست دهبیت، جهوتهم: بهرگه گرتنی ئەم بهشهیه بو گۆرانکارییهکانی رۆژگار، که له دواپی پزانی ههموو لاشهیی مرۆڤ بهشی که لهم ئیسکه ههرده مینیتتهوه و له دوارۆژدا مرۆڤ و شانەکانی و ئەندامهکانی لهم بهشهوه وهکو چهکه رهیه که دروست دهبیتتهوه و زیندوو دهبیتتهوه.

کۆریه له زانی بۆمان باس دهکات که ئەم کرداره له رۆژی پانزهیه مهوه تا رۆژی نۆزدهیه می گهشه کردنی کۆریه له که دهخایه نیت، و ئەم کرداره بهشیکه له قوناغی (العلقة)، چونکه کۆریه له که لهم کاتدا خۆی ههلواسیوه به دیواری منالدهانهوه بههۆی قاچیکهوه.

دهبا ئیستا له ژیر رۆشنایی نویتترین دۆزینهوه و تاقی کردنهوهی رۆژگاردا به شیوهیهکی وورد و بهدریژی لهم فەرموودانه بکۆلینهوه:

کلینچکه له زانستی کۆرپه له زانی دا (شریتی سه ره تایی):

تازه ترین تووژینه وهی زانستی کۆرپه له زانی روونی کردووه ته وه که کلینچکهی مروؤ له سه ره تا دا بریتی به له ئەندامیکی بچوک پیی دهووتریت: شریتی سه ره تایی (Primitive Streak)، له گه ل ده رکه وتنی ئەم شریتی سه ره تایی بهی کۆرپه له، چینه کانی له ش و ئەندامه کانی کۆرپه له و کۆئه ندامی ده ماری کۆرپه له که پیکدینیت، دوایی ئەم شریتی سه ره تایی به هیچ شوینه واریکی نامینیت جگه له جیماوه یه که نه بییت، که له مروؤی پیگه یشتوودا پیی ده لین ئیسکی کلینچکه (عظم العصصي Coccygeal Bone).

پیگه اتنی شریتی سه ره تایی:

له به شی پیشتردا باسی ئەوه مان کرد که خانه کانی کۆرپه له کۆده بنه وه له شیوهی دیسکیکی باز نهیی دا (وه که له فرمووده یه کی پیغه مبه ردا (ﷺ) هاتووه)، (بروانه وینه ی ره نگاو ره نگی: ۹۴/ه، ۹۵/ه) لیره وه کۆرپه له که دیته دونیای بوونه وه که پیشتر بوونی نه بووه، ئەوهی که رۆلی سه ره کی له م هاتنه بوونه دا ده بینیت بریتین له کرۆمۆسۆمه کان که له دایک و باوکه وه بۆ کۆرپه له که هاتووه و پوخته یه کی سیفاته کانی ئەوانی تی دایه، ئەگه به شیوه یه کی ووردتر باسی ئەم رووداوانه بکهین: دوای ئەوهی ئەو توپه له خانه یه (Blastula) بهی له هیلکه ی پیتینراوه وه دروست ده بییت ده گاته مندالان، خۆی به دیواری منالاندا هله ده واسیت و تیایدا جیگر ده بییت، پاشان جیا ده بیته وه بۆ دوو بارسته خانه:

۱- بارسته خانه ی ده ره وه (Outer cell mass or Trophoblast):

ده بییت به دوو چین: چینیکی هه لکۆله ر که خانه داخۆره کان یان خۆره خانه کان (الخلايا الاكلة Syncytiotrophoblast) ی تی دایه و به رامبه ر دیواری منالان ده بییت، و چینیکی تر (Cytotrophoblast) که ده که ویته ژیر ئەمه وه، خۆره خانه کان هله ده ستن به کرۆژین و هه لکۆلینی دیواری

دروست بوونی کۆرپه لهی مرۆڤ له قوناغی (العلاقة) دا

مندالدان، و کارئیکی وا دهکهن که تۆپه له خانه که ی له سههر جیگیر بییت (وینهی ۴-۱۰)، ئەم بارسته خانهیه ریگه ئەدات به خۆراک که بپروات بۆ خانه کانی تری (کۆرپه له که)، ئەویش وهریده گریت له وانهی له چوار دهووریتی له خوین و دهردانه کان (افرازات) ی رژیینه کانی منالدانی دایکه که، ئەم خانه هه لکۆله رانه له داهاتوودا وویلاش (المشيمة Placenta) دروست دهکهن.

ب- بارسته خانهی ناوه وه (كتلة خلايا الداخلية Inner cell mass):
له م بارسته یه ی ناوه وه یه که له شی کۆرپه له که دروست ده بییت، کۆی گشتی ئەو گۆرپانکاری یانه ی به سههر ئەم بارسته خانه یه دا دیت سههره نجام سی جور خانه ی لیوه دروست ده بییت.

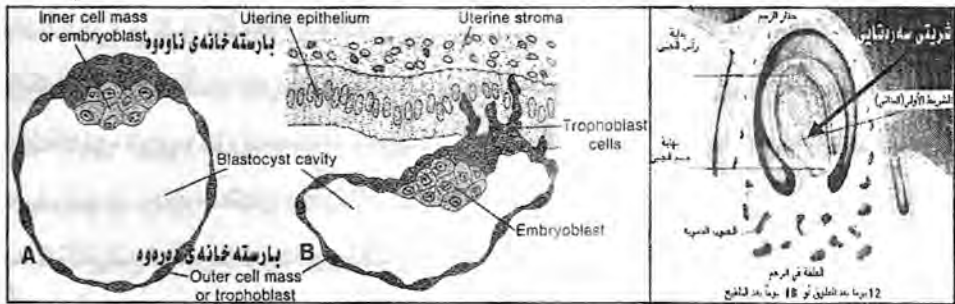
ئەم خانانه ن که دابهش ده بن و زیاد دهکهن و کۆچ دهکهن بۆ دروست کردنی ئەندامه کانی له شی کۆرپه له که، ئەم پرۆسه یه پیی دهووتریت (سههرتای دروست بوون و پیکهاتنی کۆرپه له که Gastrulation)⁽³⁾، پاش جیابوونه وه ی کۆرپه له که بۆ دوو بارسته خانه، بارسته ناوه کی یه که جارئیکی تر دابهش ده بییت بۆ دوو په رهی ته نک له خانه که وه ک کاغز وان:

(۱) دهره کی یه که ی پیی ده لئین ئیپی بلاست (Epiblast)، که دوایی ده بییت به ئیکتودیرم (Ectoderm).

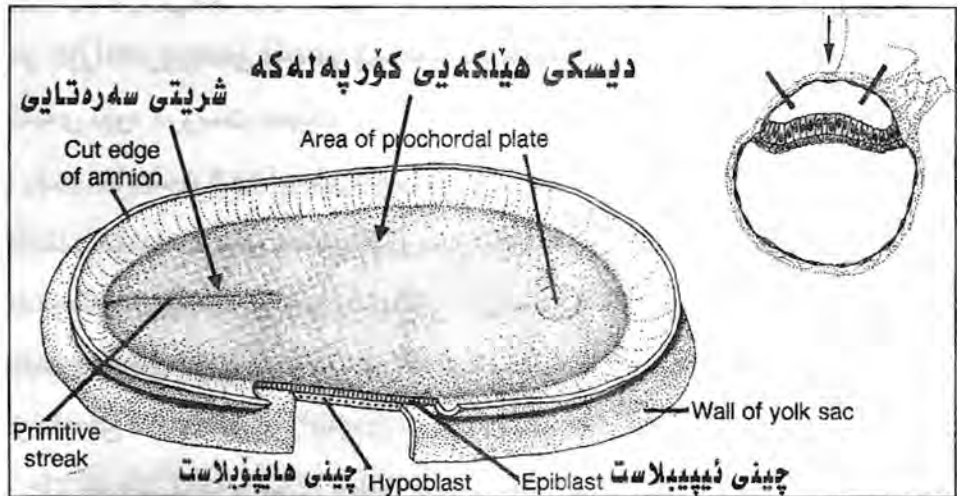
(۲) ناوه کی یه که ی پیی ده لئین هایوبلاست (Hypoblast)، که دوایی ده بییت به ئیندودیرم (Endoderm) (وینهی ۴-۱۰).

(3) ئەم بریتی یه له سههرتای پیکهاتن و ریکبوونی مرۆڤ، ههر بۆیه پیغه مبه ر (ﷺ) له کاتی باس کردنی په یدابوونی کۆرپه له دا ئەم نایه ته ی هینایه وه که په روه ردگار ده فرمویت: ﴿فِي أَيِّ صُورَةٍ مَا شَاءَ رَكَّبَكَ﴾ (الإنفطار: ۸)، واته: له سههر ههر شیوه و شکلیک ئاره زوی لی بییت دروستتان ده کات و شکلتان بۆ دیاری ده کات، لیروه ده گه یه نه و راستی یه ی که زانایانی کۆرپه له زانی هه مان وتی په روه ردگار و پیغه مبه ره که ی (ﷺ) دووباره ده که ناره که کرداری (Gastrulation) بریتی یه له سههرتای راسته قینه ی په یدا بوونی کۆرپه له که.

دروست بوونی کۆرپەلەدی مرۆڤە ئە قۆناغی (العلقە) دا

کۆرپەلەدی خۆچاندوو که شریقی سەرەتایی تێدا پەیدا بووه

وینەیهکی راستەقینەدی مایکروسکۆپی شریقی

شریقی سەرەتایی

وینەدی (۴-۱۰): ئەم وینەیه ئەمانە روون دەکاتەوه: جیاوازی بوونی کۆرپەلەکە بۆ دوو بارسەتە خانە، و پاشان دروست بوونی دیسکی (خە پەلی) کۆرپەلەکە و جیاوازی بوونی چینهکانی، و دوایی پەیدا بوون و گەشە کردنی شریقی یان هێلی سەرەتایی (Primitive Streak) که ئە وینەکاندا بە ناسکرا بۆمان روون دەبیتەوه.

- چىنى ھايپوبلاستى ناۋەۋە لە ھەشتەمىن رۇژ دواي پىتاندى ھىلكەكە لە مائالدا دەردەكەۋىت، كەلئىكى بچوك دەردەكەۋىت لە سەرەۋەي چىنى ئىپپىلاستى دەردەۋە و ئەم بەشە دەبىتە پىكھىنەرى سەرەتايى بۇشايى ئەمىيۇن (Amniotic Space)، سەرى بۇشايى ئەمىيۇن پىكدىت لە خۇرە خانەكان (الخلايا الأكلة)، بەلام بنكى بۇشايى ئەمىيۇن لە خانەكانى ئىكتۇدىرم پىكدىت.

- لە نۆھەمىن رۇژدا لە خانەكانى چىنى ناۋەۋە (ھايپوبلاست يان ئىندۇدىرمەۋە) شرىتتىك لە خانە درىژ دەبىتەۋە و بە خانەكانى چىنى مىزۇدىرمى دەردەكى يەۋە دەنوسى و دەبىتە پىكھىنەرى تورەكەي زەردىنەي يەكەم (Primary Yolk Sac).

- لە رۇژى سىانزەھەمىندا لە خۇرە خانەكانى دەردەكى يەۋە نووكەكان (نتوءات) پەيدا دەبن و گەشە دەكەن، كە پاشان بە نووكە نەرمەكانى پەردەي وئلاش ئەناسرىن (مخملات الغشاء المشيمي Chorionic Villi)، بەھۇي ئەو نووكانەۋە تورەكەي كۆرپەلە بەمنداۋانەۋە خۇي جىگىر دەكات، دوايى ئەم تووكانە لقيان لى دەبىتەۋە ۋەكولقى درەخت، ھەروەھا خانەكانى ئىندۇدىرى ناۋەۋە گەشە دەكەن و دەبنە پىكھىنەرى تورەكەي زەردىنەي دووھەم كە زۇر لە تورەكەي زەردىنەي يەكەم بچوكتەرە.

- لە كۇتايى ھەفتەي دووھەمدا كۆرپەلەكە لە دوو خەپلەي بەيەك گەشتوودا خۇي ئەبىنئىتەۋە كە ئەمانەن:

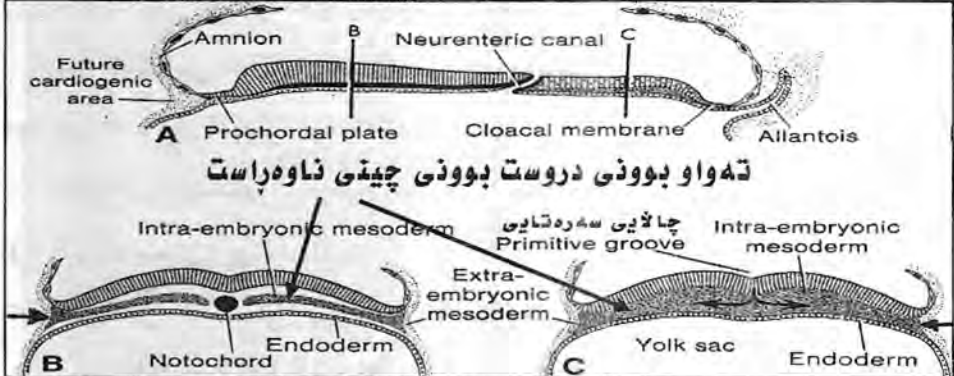
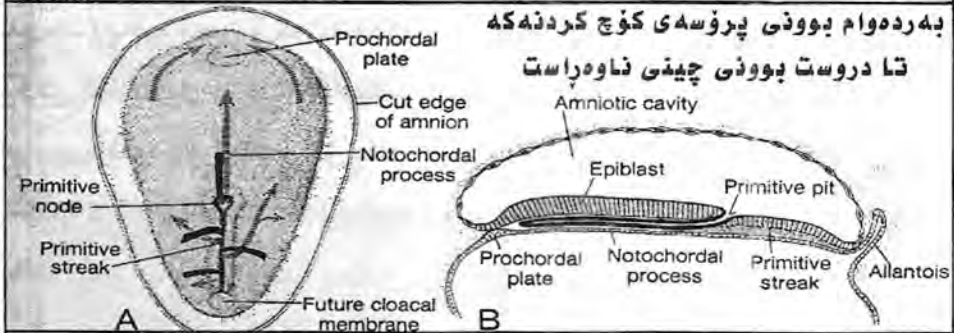
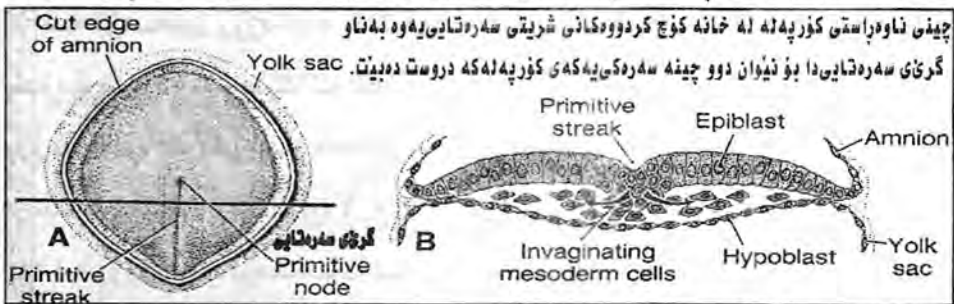
۱) خەپلەي (دىسكى) دەردەۋە (القرص الخارجي) يان (ئىكتۇدىرم): كە بنى (بۇشايى ئەمىيۇن) پىك دىنئىت.

۲) خەپلەي (دىسكى) ناۋەۋە (القرص الداخلي) يان (ئىندۇدىرم): كە سەرى بۇشايى تورەكەي زەردىنە پىكدىنئىت (ۋىنەي ۴-۱۱).

دروست بوونی کۆرپه لهی مروڤه له قوناعی (العقّة) x

له رۆژی 16 به داوه کۆرپه له که شینوی ده بیهته ههره یینی و شریقی سه رته تایی تی دا په ییذا ده بیته

وینە ی (4-11): دواى دروست بوونی شریقی سه رته تایی ههر له مه وه چینی ناوه راستی کۆرپه له که ش دروست ده بیته

كەمىك بەرز دەبنەۋە و كۆتايى يەكەشى بەرزتر دەبىت و پىي دەلئىن گرىي سەرەتايى (Primitive node) (۱۱-۴).
لە كاتى درىژ بوونەۋەي ئەم شىرئەدا لە ناۋەپراستىدا رىپرەۋىك دروست دەبىت بەھۋى بەرز بوونەۋەي ئەملاۋاكەي كە پىي دەۋوترىت رىپرەۋى يان چالايى سەرەتايى (Primitive groove)، كە لەم رىپرەۋەۋە خانەكانى شىرىتى سەرەتايى دەچنە ناۋ دىسكى كۆرپەلەكەۋە لەرىي كونيك لە كۆتايى ئەم رىپرەۋەدا كە دەپوانىت بەسەر ناۋەۋەي كۆرپەلەكەدا و پىي دەۋوترىت كونى سەرەتايى (Primitive pit)، لىرەۋە شىرىتى سەرەتايى دروست بوونى تەۋاۋ دەبىت كە دەكەۋىتە بەشى دەرەۋەي كۆتايى دىسكى كۆرپەلەكەۋە (Caudal End of Embryonic Disc).

كاتىك كە شىرىتى سەرەتايى دروست دەبىت ئىتر دەتوانرىت تەۋەرەي پىشەۋە بۇ دواۋەي كۆرپەلەكە بزانرىت و كۆتايى پىشەۋە و دواۋەي دىارى دەبىت، و ھەرۋەھا بەشى پىشتى و سكى و راست و چەپى جىادەكرىتەۋە، كەۋاتە لىرەۋە خالى شەشەممان لە ئامازە زانستى يەكانى فەرموودەكان بۇ روون دەبىتەۋە كە دروست بوونى ئەم بەشى كلكە پىش دروست بوونى كۆرپەلەكە دەكەۋىت.

پاش دروست بوونى شىرىتى سەرەتايى بە ماۋەيەكى كەم كۆچى خانەكان لە دەرەۋە بۇ ناۋەۋە بەناۋ رىپرەۋەكەدا روو دەدات، و دىسكى كۆرپەلەكە جىادەبىتەۋە بۇ سى چىن، بەم شىۋەيەي خوارەۋە:

خانە دروست بوۋەكان لە شىرىتى سەرەتايى يەۋە لە كونى سەرەتايى يەۋە دەچنە ناۋ كۆرپەلەكەۋە و بەلاي راست و چەپدا بلاۋ دەبنەۋە لە نىۋان ھەردوۋ چىنى ھايپوبلاست (ئىندۇدىرمى ناۋەۋە) و ئىپىبلاست

دروست بوونى كۆرپەلەي مۇقۇلە قۇناغى (العلقة دا)

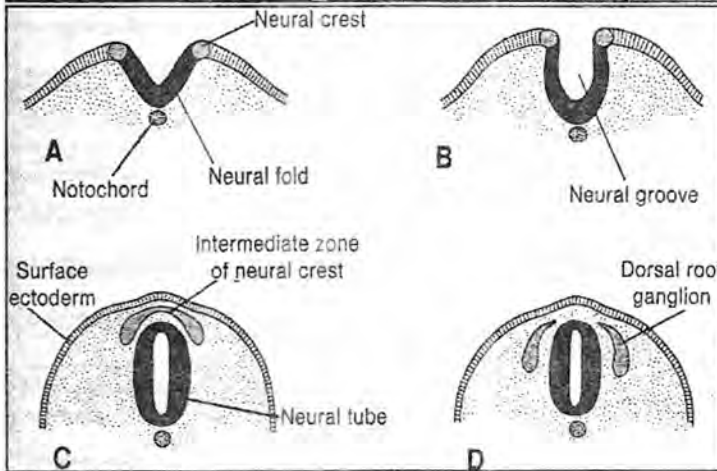
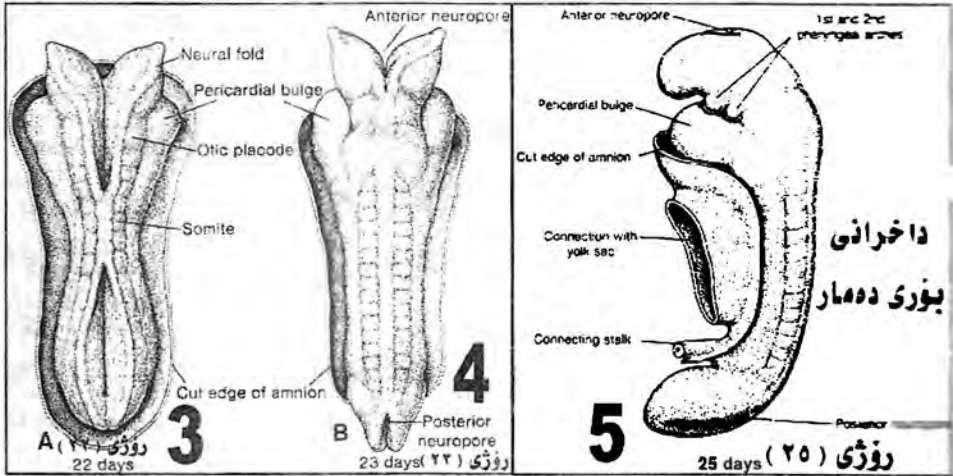
(ئىكتودېرمى دەرەوھە)، كە دوايى ئەم خانە كۆچ كىردووانە دەبنە پىكەپنەرى چىنىكى نوئۇ لە كۆرپەلەكەدا، كە پىئى دەووترىت چىنى ناوهراسىت يان (مىزودېرم Mesoderm) (وئىنەي ۴-۱۱) (ھەرۇھا وئىنەكانى: ۹۶/ھ ، ۹۷/ھ). ئەم چىنە نوئۇيەي دروست بووھ (چىنى مىزودېرم) پاش ماوھىيەكى كەم كاردەكاتە سەر چىنى ھايپوبلاست (Hypoblast) و دەبىتە ھۇي گۇرپانى ئەم چىنە و دروست بوونى چىنىكى نوئۇ لىيەوھ كە جىئى دەگرىتەوھ و پىئى دەووترىت چىنى ئىندودېرم (Endoderm)، ئەوئىش لەرىئى كىردارىكەوھ كە پىئى دەووترىت لادان (Displacement).

- بەھۇي كۆچى بەردەوامى خانەكان لە دەرەوھ بۇ ناوھوھ لەرىئى كونى سەرەتايىيەوھ و بۇ ناو چىنى ناوهراسىت، تونىلىكى درىژ لە خانە دروست دەبىت لە چىنى ناوهراسىتدا كە پىئى دەووترىت تونىلى پىشت (Notochordal canal)، كە ئەمە دەبىتە ھۇي درىژبوونەوھى دىسكى كۆرپەلەكە و قەبارەكەي زىاد دەكات و شىوھى (ھەرمى) وەردەگرىت، لە پاش چەندىن پىرۇسەي نوشتانەوھ و يەكگرتن ئەم تونىلە دەگۇرپىت بۇ پىشتەپەت يان نۇتۇكۇرد (Notochord) كە دوايى بېرپەرى پىشتى كۆرپەلەكەي لىوھ دروست دەبىت (بىروانە وئىنەي رەنگاوپرەنگى: ۹۷/ھ).

- زۇر بە كورتى دەتوانىن بلىن لە ئەنجامى پىكەھاتنى شىرتى سەرەتايى و زىادبوونى دابەشبوونە چالاكىيەكەي دا، دىسكى كۆرپەلەكە درىژ دەبىتەوھ و ھەر سى چىنەكەي لەشى دروست دەبن و لە يەكترى جىيادەبنەوھ، پاشانىش خانەكانى كۆئەندامى دەمارى لەشى كۆرپەلەكە و بېرپەرى پىشت {يان نۇتۇكۇرد (Notochord)} پىكىدەت. (بىروانە وئىنەكانى: ۴-۱۲ ، ۴-۱۳) (ھەرۇھا وئىنە رەنگاوپرەنگەكانى: ۹۸/ھ ، ۹۹/ھ).

دروست بوننی کۆریه لهی مروڤه له قوناغی (العقبة) دا

وینهی (۴-۱۳) :
ته وایوونی گه شه
کردنی بینکاته کانی
کۆنه نداسی دهمار و
داخراڤی بۆری دهمار له
روژی (۲۵) دا، له
خوارموه جاریکی تر
ههنگا و مکانی داخراڤی
بۆری دهمار له هیلکاری
یه کدا نیشان دراوه.

دروست بوونی کۆرپه لهی مرؤف له قۇناغی (العقّة) دا

له ناسراوترین ئەو زانا یا نهی باسی شریتی سهره تاییان کردوو ههردوو زانای ئەلمانی (هانس سپیمان Hans Speman) و (هایلد مانگۆلد Hilde Mangold) ن، که ههستان به توژیژینه وه لهسه شریتی سهره تایی و کونی سهره تایی و دۆزی یانه وه که ئەم کونانهن (کونی سهره تایی) که کرداری دروست بوونی کۆرپه له که ریکده خه ن، و ناویاننان ریکخه ری سهره تایی (Primary organizer)، ئەم دوو زانایه تاقی کردنه وه کانیان لهسه گیانداره و وشکاوه کی یه کان (البرمائیات) ئەجامدا و ههستان به برینی ئەم به شهی کۆرپه له یه ک و چاندنی له کۆرپه له یه کی تری و وشکاوه کی دا که له هه مان ته مه ندا بوو له ژیر چینی ئیپیبلاستدا، ئەویش له کاتیکی زۆر زوی گه شه کردنی دا (له هه فته ی سئیه م و چواره مدا)، ئەوه بوو ئەم پارچه چینراوه بووه هۆی دروست بوونی کۆرپه له یه کی تری لاهه کی له کۆرپه له سهره کی یه که دا، بینییان ئەم پارچه چینراوه کاری کرده سه ر خانه کانی ده و روبه ری که خانه ی وه رگه که بوون و ریکی خستن و لیروه وه کۆرپه له یه کی نوئی ئی دروست کردن که له ناو له شی وه رگه که دا چینرا بوو.

هه روه ما له بآنده شدا هه مان تاقی کردنه وه ئەجامدرا به چاندنی گریی سهره تایی (Henson's node) که له ناوچه ی دواوه دروست ده بیته ، بینییان ده بیته هۆی دروست بوونی ته وه ره ی کۆرپه له یه کی تر له کۆرپه له وه رگه که دا، مرؤقیش به شیکه له خیزانی گیانداره شیرده رکان و ئەجامی ئەم تاقی کردنه وانه به سه ر ئەمیشدا ده چه سپیته ، که واته لیروه به ته و اوه تی بۆمان روون ده بیته وه که شریتی سهره تایی هۆکاری سهره کی دروست بوونی دیسکی کۆرپه له که یه ، وه ک ئەوه ی که فه رموو ده پیروژه کان ئاماژه یان پی داوه . سالی ۱۹۳۵ زانای ئەلمانی سپیمان خه لاتی (نۆبلی) وه رگرت له سه ر ئەو ده ستپیشخه ری یه ی بۆ دۆزینه وه یه ی شریتی سهره تایی و چاندنی، به لام

دروست بوونی کۆرپه له ی مروّقه له قوئاغی (العلة لا)

دهبینین پیغه مبهەر (ﷺ) پیش ۱۴۰۰ سال باسی کاری ئەم شریتهی کردووه، به لام به زاراهوی جیاواز و ناوی (عجب الذنب) ی لیناوه که فرموویه تی (منه خلق) واته مروّقه له مهوه دروست بووه⁽⁶⁾.

له بهر ئەوهی که ههرسی چینه که ی (ئیکتودیرم و میزودیرم و ئیندودیرم) ن که دهبنه هۆی دروست بوونی کۆرپه له که و هه موو په رده و رۆپۆش و ناوی پۆشه کانی، هه ر بۆیه ده تانین بلّین که شریتی سه ره تای (عجب الذنب) بریتی یه له هۆکاری دروست بوونی کۆرپه له که، له بهر ئەم گرنگی یه ی شریتی سه ره تای یه که لیژنه ی (وارنک Warnock) له په رله مانی به ریتانی دا (که تایبه ته به پیتاندنی ده ستکرد له ده ره وه ی منالدا ن و قوئاغه کانی گه شه کردنی کۆرپه له) کردوویه تی به نیشانه و قوئاغی جیا که ره وه، بۆ

(6) لیژنه دا سه به رته به و زاراه یه ی که له فرمووده کاندا هاتووه (عجب الذنب) ده لّین: له رووی کۆرپه له زانی یه وه گونجاوترین زاراه یه بۆ وه سف کردنی ئەو به شه ی که کۆرپه له که ی لیۆه دروست ده بیته، و زۆر گونجاوتره له زاراه کانی (شریتی سه ره تای) و (رێکخه ری سه ره تای) که زانایانی کۆرپه له زانی به کاری دینن، چونکه زاراه ی (عجب الذنب) ئاماژه ده دات به بوونی کلک له کۆرپه له دا (ذنب) که زۆر راسته، و هه ره ها ئاماژه ده دات به و شوینه ی که مروّقی لیۆه دروست ده بیته (ئو ویش به هۆی ووشه ی عجب: که به مانای کۆتایی کلک دیت).

هه ره ها ئاماژه ده دات بۆ قه به ره ی ئەو شته ی که مروّقی لیۆه دروست ده بیته (ئو ویش له رێی ووشه ی عجب: که مانایه کی تری بریتی یه له به شیکی بچوکی کۆتایی ئیسکی کلک یان به شیکی کلینچکه)، هه ره ها ئاماژه شه بۆ ئەو قوئاغی که تی دا رووده دات که قوئاغی کی سه ره تای یه (عجب الذنب: واته سه ره تای کلک)، به لام ده بینین که زاراه ی (شریتی سه ره تای) ئاماژه ده دات بۆ ئەو شیوه یه ی که (عجب الذنب) له سه ری ده بیته که له شریته ده چیت، هه ره ها ئاماژه یه بۆ ئەو قوئاغی که تی ایدا یه (که ووشه ی سه ره تای مانای قوئاغه سه ره تای یه کان ده گه یه نیت)، هه ره ها زاراه ی (رێکخه ری سه ره تای) یش ئاماژه یه بۆ ئەو رۆله ی که شریتی سه ره تای ده بینیت که بریتی یه له رێکخستنی گه شه ی خانه کانی کۆرپه له و هه ره ها بۆ قوئاغه سه ره تای یه که شه ی، که واته دوو زاراه ی کامل نین وه (عجب الذنب)، ئەم له پێشی یه ی که زاراه که ی فرمووده کان هه یه تی به سه ر زاراه زانستی یه کاندا خۆی له خۆی دا ئیعجازی کی ده برین و به یان کردنه له فرمووده کانی پیغه مبه ردا (ﷺ).

دروست بوونی کۆرپه لهی مرۆڤ له قوناغی (العقّة) دا

ئهنجامدانی تاقیکاری لهسهر ئهو کۆرپه لانهی مرۆڤ که زیاد دهبن له کاتی ئهنجامدانی پیتاندنی دهستکرد له دهفری تاقیکردنهوه دا، پيش پهیدا بوونی ئه شریته لیژنه که ریگا به تاقی کردنهوه دهدات لهسهر کۆرپه لهی مرۆڤ، به لام پاش پهیدا بوونی ئه شریته (که لیژنه که به سه ره تایی پهیدا بوونی راسته قینهی مرۆڤی داناوه) لیژنه که هه موو جوړه تاقیکاری یه کی لهسهر کۆرپه لهی مرۆڤ قه دهغه کردووه له رۆژی چوارده یه می دروست بوونی کۆرپه له که وه (که له م رۆژه وه شریتی سه ره تایی پهیدا ده بیته)، چونکه دوا ی پهیدا بوونی ئه شریته سه ره تایی کوئه ندای ده مار و سه ره تایی ئه ندامه کانی له ش وورده وورده ده ست به پهیدا بوون ده کن.

(د. کیث مور) یش له م باره وه ده لیت: به شی هه ره زۆری گه شه کردن و دریز بوونه وهی تۆپه له خانه که ی کۆرپه له ده گه ریته وه بۆ کوچ کردنی خانه کان له شریتی سه ره تایی یه وه، و له بهر ئه وهی ئه م شریته ده که ویته به شی دوا وهی (به شی کلکی) تۆپه له خانه ی کۆرپه له که وه⁽⁷⁾، که واته ئه م کلکه ی کۆرپه له که یه که بناغه و سه ره تایی راسته قینهی دروست بوونی ئه ندامه کانی کۆرپه لهی مرۆڤه.

سه ره نجامی گشتی ئه م باسه ده گه یه نه وهی که له ئه نجامی پهیدا بوونی ئه م شریته و چالاکی یه زۆره کانی یه وه، ئه م دروست کراو و پیکه اتوانه ی خواره وه پهیدا ده بن:

۱- پشته پهت یان نۆتۆکۆرد (سه ره تایی په تکی پشت یان سه ره تایی برپه ری پشت): که ئه م بۆری یه له گری ی سه ره تایی یان گری ی هانسن (Primitive or Henson's Node) وه دریز ده بیته وه به ره و به شی سه ری له کۆرپه له که دا.

(7) بره وانه کتیبی: گه شه کردنی مرۆڤ یان مرۆڤی گه شه کردو (The Developing Human)

دانراوی (د. کیث مور) / لاپه ره ۷۵.

دروست بوونى كۆرپەلەي مەۋجۇت لىق قۇناغى (العلقة) دا

۲- دىۋاي پىكھاتنى شىرىتى سەرەتايى، خەپلەي بازىنەيى كۆرپەلەكە دەگۆرپىت بۇ شىۋەي ھەرمىيى كە دەتوانىت ھەردوۋ سەرەكەي لىك يەك جىا بىرىتەۋە، بەشە پانەكەي پىي دەۋترىت بەشى سەرى كۆرپەلەكە و بە بەشە بارىكەكەي دەۋترىت بەشى خواروۋى كۆرپەلەكە (بەشى كلكىيى كۆرپەلە).

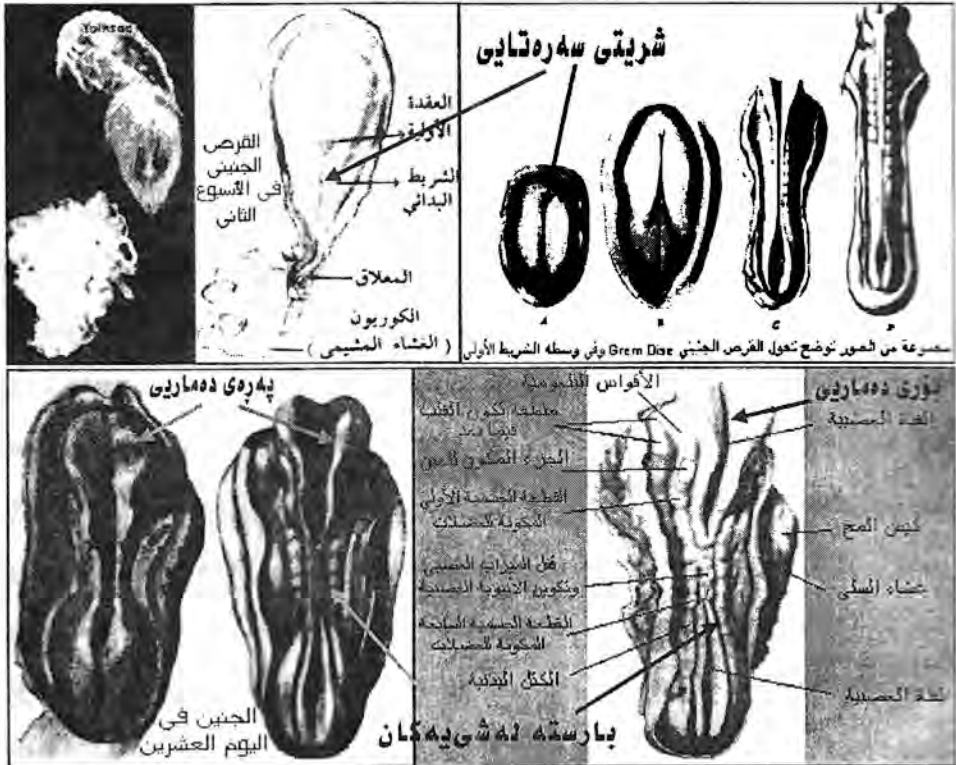
۳- سەرەتاي كۆئەندامى دەمار: لىك چىنى دەركى (ئىكتۇدىرم) ھەۋە دەردەكەۋىت لىك كۆتايى ھەفتەي سىيەمدا (۲۰-۲۱ رۇژ)، ئەم چىنە وورده وورده و بەدىۋاي يەكدا ئەم پىكھاتانەي خوارەۋەي كۆئەندامى دەمار دروست دەكات:

پەرى دەمارىي (الصفحة العصبية Neural Plate)، ئەم پەرىيە لول دەخوات بۇ دروست كىردنى لولپىچى يان تويى دەمارىي (الإلتفاف العصبى Neural Folds)، ئەم لولپىچەش لەملاۋاۋە يەك دەگىرت بۇ دروست كىردنى بۇرى دەمارىي (الأنبوبة العصبية Neural Tube) كە دوۋ سەرى دانەخراۋى ھەيە، لەرۇژى ۲۵ دا كونى سەرەۋە دادەخىرت و لەرۇژى ۲۷ دا كونى خوارەۋە دادەخىرت، لەم كۆئەندامە سەرەتايى يەۋە دىر كەپەتك (النخاع الشوكي) و مىشك (ۋاتە كۆئەندامى دەمارى مەۋجۇت) دروست دەبىت، لەۋ كاتەي ئەم بۇرى دەمارىيە دادەخىرت پەرىي بىستىن (الصفحة السمعية Otic Placode) و پەرى لىنس يان ھاۋىنەي بىنىن (الصفحة العدسية Lens Placode) دروست دەبن (بىروانە ۋىنەي ۴-۱۴).

۴- چىنى مەزۇدىرم: كە لە شىرىتى سەرەتايى يەۋە دروست دەبىت، و چىر دەبىتەۋە بەدەۋرى تەۋەرى كۆرپەلەكەدا، و بارستە لەشى يەكان (الكتل البدنية Somites) دروست دەكات، ئەمانىش دىۋايى بىرپەرى پىشت و ماسولكەكان دروست دەكەن، ھەروەھا سەرەتاي ھەر چىۋار پەلەكە (دوۋ

دروست بوونی کۆرپه لهی مرۆڤ له قوناغی (العلة) دا

دوست و دوو قاچ) له م چینه وه چه کهره ده کات و درده چیت، هر ئه م چینی ناوهراسته شه کۆنه ندای ئیسک و ماسولکه ی لیوه دروست ده بییت.

وینهی (4-14): ئەم دیه ندانه گه شه کردنی کۆرپه له ئه شریقی سه ره تایی یه وه روون ده که نه وه، به تایه تی گه شه ی کۆنه ندای ده مار له پهری بیه سه نه وه که ده ست ده کات به داخران و دروست کردنی بۆری ده مار.

چینی ناوهراس (میزۆدیرم) دابهش ده بییت بۆ سنی بهش، به پیتی دووری

له سه نه تهری کۆرپه له که وه، واته له ناو وه بۆ دره وه، که ئه مانه ن:

بهشی یه که م: ئه و به شه یه که له سه نه تهری کۆرپه له که و بۆری ده ماری یه وه

نزیکه، له م به شه وه تۆپه له له شه یه که ان یان بارسته له شه یه که ان (اکتل

البدنية Somites) دروست ده بییت، ئەم بارستانه دیارترین به شی کۆرپه له ن

له نیوان هه فته ی سنیهم و پینجه مدا، له م بارستانه وه یه که کۆنه ندای ئیسک

و ماسولکه و هر چوار په له که ان دروست ده بییت (وینهی 4-14).

دروست بوونى كۆرپەلەي مەۋقۇ ئە قۇناغى (العلقة) دا

بەشى دووم: بەشى ناوھندى ئەم چينەيە يان بەشى مېزۇدېرمى ناوھنجى (Intermediate Mesoderm)، بە فەرمانى خودا لەم بەشەو ئەمانە دروست دەبىت: ناوپۇشى داپۇشەرى ناوسك يان پېرىتۇن (Peritoneum)، روپۇشى داپۇشەرى سىيەكان و ديوارى سىنگ يان پلوورا (Pleura)، پەردە و روپۇشى داپۇشەرى دل (Pericardium).

بەشى سىيەم: لەم بەشەوئەيە كە بۇرىيەكانى خويۇن و دل، و ماسولكەكانى كۆئەندامى ھەرس دروست دەين.

كەواتە تەواو روون بووئەو كە دروست بوونى شىرىتى سەرەتايى برىتىيە لە سەرەتايەكى جىابوونەوئەي شانەكانى كۆرپەلە بۇ دروست كىردنى چينە جىاجىاكان و ئەندامەكانى لەشى كۆرپەلەكە، لەپراستى دا ئەوئەي دەناسرىت بە قۇناغى دروست بوونى ئەندامەكان (Organization) تەنھا دوای پەيدا بوونى شىرىتى سەرەتايى و بارستە لەشىيەكان دەست پىئەكەت، كە لە سەرەتاي ھەفتەي ۴ تا كۆتايى ھەفتەي ۸ دەخايەنىت، بە شىوئەيەك كە كۆرپەلەكە لە كۆتايى ئەم ماوئەيەدا ھەموو كۆئەندامە سەرەكىيەكان و ئەندامەكانى تى دا دروست بوو، و تەنھا ووردەكارىيەكانىيان و گەورە بوون و گەشەكردنى ئەم ئەندامانە ماو، كە لە قۇناغەكانى داھاتوودا روودەدەن.

سەرەنجامى شىرىتى سەرەتايى:

لېرەدا كاتى پرسىيارىك ھاتوو كە دەئىت: ئايا ئەم بەشە كۆتايىيەي كە مەۋقۇ لىوۋە دروست دەبىت، ئايا بەپراستى كلكە؟ و سەرەنجامەكەي بەچى دەگات و چى لىدئىت؟

ئەگەر سەيرى (وئىنەي رەنگاۋرەنگى: ۱۰۰/ھ) بىكەين كە گەشە كىردنى كۆرپەلە روون دەكاتەو، دەبىنن بە جوانى وەلامى ئەم پرسىيارەمان دەدرىتەو، كە بۇمان دەردەخات چۇن ئەم بەشەي دووئەي كۆرپەلەكە لوول

دروست بوونی کۆرپه لهی مرۆڤ له قوناغی (العلاقة) دا

دهخوات بۆ ئهوهی کلکیك دروست بکات، ئهگهر سهیری وینه رهنگاو رهنگهکانی (۱۰۱/ه، ۱۰۲/ه) یش بکهین وینهی سروشتی ئهم کلکه دهبینین له کۆرپه لهیهکی چوار ههفتهدا، و نهمانی ئهم کلکه له ههفتهی چهوتهدا.

وهك باسمان كرد شریتی سهرهتایی گرنگییهکی گهرههی ههیه، چونکه چالاکیه یهکهجار زۆرهکانی دهبیته هۆی دروست بوونی کۆئهندامی دهمار و چینی ناوهپاست و چینی ناوهوه، که ئهمانییش زۆربهی کۆئهندامهکانی لهشی کۆرپه لهکهیان لیوه دروست دهبیته، پاش دروست بوونی ئهو ئهندامانهی باسمان کرد لیوه و تهواو بوونی کاری ئهم شریته، له ههفتهی چوارهدا، سهرهنجام ئهم شریته دهست دهکات به پووکانهوه، و تهنها له کۆتایی برپهرهی پشتی کۆرپه لهکه و پاشان منداله لهدایک بووه کهدا دهمینتهوه، (د. کیث مور) دهلیت: شریتی سهرهتایی دواي ئهم کرداران زۆر به زوویی دهچیتتهوهیهک و له قهبارهدا بچوک دهبیتهوه و دهبیته به ئهندامیکی بیگرنگیی له ناوچهی کۆتایی برپهرهی پشتدا (له ئیسی کلینچکهدا)⁽⁸⁾، کهواته له بهرئهوهی شریتی سهرهتایی بریتییه له هۆکاری گهشه کردنی کۆرپه له، و له مرۆڤی گهرهدا شوینه وارهکهی تهنها بریتییه له ئیسی کلینچکه، سهرهنجامی گشتی دهتوانین بلین که بهشیکی ئهم ئیسی کلینچکهیهیه که بنچینهی دروست بوونی مرۆڤه، به تهواوهتی وهك فهرمودهکان ئامارهیان پێداوه!

ههروهها لهگهڵ پووکانهوهی ئهم شریته سهرهتایییه له ئیسی کلکدا (کلینچکه)، ئهم کلکه خۆیشی دهست دهکات به پووکانهوه و به تهواوهتی نامینیت له ههفتهی چهوتهم یان ههشتهدا، دهربارهی ئهم کرداری

(8) پروانه کتیبی: گهشه کردنی مرۆڤ یان مرۆڤی گهشه کردو (The Developing Human) /

دانراوی (د. کیث مور) / لاپه ره ۷۵.

دروست بوونی کۆرپه لهی مرۆڤ له قوئاغی (العلة ۵)

پووکانه وهیه (د. لارس هامپیڤرگەر) له کتیبی (مندالیک له دایک ده بیئت) دا ده لیئت: (ئیمه تهنه چهنه برهگه یهکی چوو هیهک و بچووکی کلکمان بو ده مینیتته وه دوای له دایک بوونمان، که به لگه یه له سه ره ئه وهی له کاتی دروست بوونماندا کلکمان هه بووه)، ههروهها ناوچهی ئیسکی کلینچکه ناوچه یهکی ئیسکی یه، و له بهرته وهی که شریتی سه ره تایي ده بیئت به به شیک له م ناوچه یه ئه و ده توانین بلین: له گه وردها شریتی سه ره تایي یان (عجب الذنب) بریتی یه له ئیسکیک! ئه مهش به ته واوه تی ئه و راستی یه یه که فه رموده که ی پیغه مبه ر (ﷺ) ئاماژه ی پی داوه که ده فه رمویت: ﴿... لیس من الإنسان شیء إلا یبلی إلا عظاماً واحداً، وهو عجب الذنب...﴾ (بروانه وینه ی روئگا ورهنگی: ۱۰۲/ه).

وهک ووتمان شریتی سه ره تایي له ئیسکی کلینچکه دا شوینه واریک دروست ده کات که زانایان ده لین ئه وهنده بچووکه که حیسابی بو ناکریت و به چاو نابینریت، که ده قاوده ق ئه مه یه پیغه مبه ر (ﷺ) ئاماژه ی بو ئه وه داوه که هه موو له شی مرۆڤ پاش مردن شی ده بیته وه و ده پرزیت و نامینیت، تهنه به شیک کی که می ئه م کلینچکه یه نه بیئت که به چاو نابینریت (واته: عجب الذنب)، فه رموو یه تی: ئاده میزاد له مه وه دروست بووه، و هه ر کاتیک په روه ردگار وویستی لیبیت له روژی دوایی دا بارانیک ده بارینیت، که له شی مرۆڤه کان له و به شه که مه وه که نافه وتیت له ناوچه ی ئیسکی کلینچکه دا ده روینیتته وه وهک رووهک.

ئه مه ی له سه ره وه باسکرا ئی عجازی یه که می فه رموده که یه که ئاماژه به دروست بوونی مرۆڤ ده دات له م (عجب الذنب) وه، لیره وه ده گه یه ئی عجازی دووه می فه رموده که که ئه ویش مانه وه ی به شیک کی ئه م کلینچکه یه یه، و به رگه گرتنی ئه م به شه یه بو گۆرانه کاری یه کانی روژگار، و نه فه وتان و نه پرزانی ئه م به شه به تایبه تی پاش مردنی مرۆڤه که و شی بوونه وه و خواردنی لاشه که ی له لایه ن زه وی یه وه.

له شی مروؤ هه مووی دهرزیت و دغه وتیت
ته نیا به شیکی کلینچکه (عجب الذنب) نه بیت:

هه مان ئه و فرمودانه ی پیشترن که باسی نه فه وتانی ئه م به شه ی له شی مروؤ ده کن، به تایبه تی فرموده کانی:

«إِنَّ فِي الْإِنْسَانِ عِظْمًا لَا تَأْكُلُهُ الْأَرْضُ أَبَدًا فِيهِ يَرْكَبُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، قَالُوا: أَيُّ عِظْمٍ هُوَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: عَجْبُ الذَّنْبِ» رواه مسلم، واته: هه موو به شیکی مروؤ زهوی ده خوات و دهرزینیت ته نها به شیکی ئیسکیک نه بیت که هه رگیز زهوی ناتوانیت بیغه وتینیت، له م ئیسکه وه دروست بووه و هه ر له میشه وه زیندوو ده بیته وه، هاوه له کان پرسسیان: ئه و ئیسکه کامه یه ئه ی پیغه مبه ری خوا (ﷺ) ئه ویش فرمووی: به شیکی کلینچکه یه.

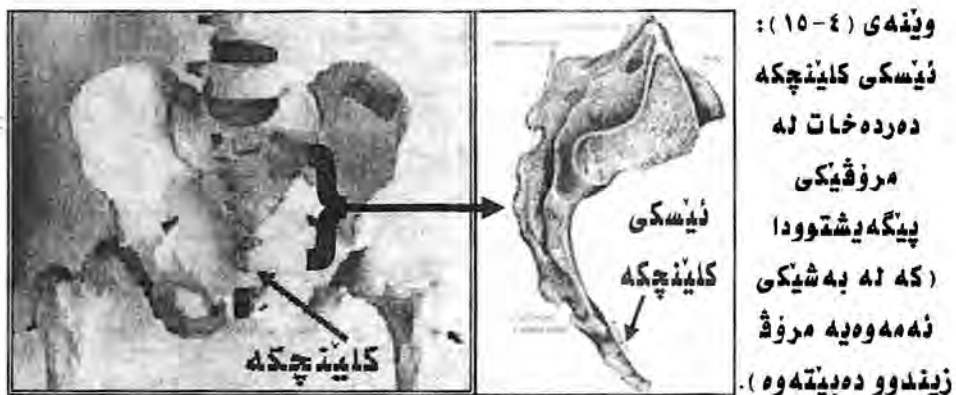
«يَأْكُلُ الثَّرَابُ كُلَّ شَيْءٍ مِنَ الْإِنْسَانِ إِلَّا عَجْبَ ذَنْبِهِ، قِيلَ: وَمَا هُوَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: مِثْلُ حَبَّةِ خَرْدَلٍ مِنْهُ يَنْشَأُ» رواه ابن حبان، واته: زهوی هه موو شتیکی مروؤ ده خوات ته نها به شیکی کلینچکه نه بیت، پرسسیان: ئه و به شه چی یه ئه ی پیغه مبه ری خودا، ئه ویش فرمووی: به قه دهر دهنکه خه رته له یه ک ده بیت که مروؤی لیوه ی دروست بووه و دروست ده بیته وه.

وه ک باسما ن کرد له رووی زانستی یه وه سه لماوه که مروؤ له شریتی سه ره تای یه وه دروست ده بیت، و ئه م شریته دواپی ده پووکیته وه ته نها به شیکی که می نه بیت له کو تایی بربره ی پشتدا (ئیسکی کلینچکه - عظم العصصی) دا ده مینیته وه، کاتیک مروؤ دهرزیت هه موو له شی دهرزیت و دغه وتیت ته نها ئه م به شه بچووکه ی نه بیت، که به رگه ی هه موو بارودوخیکی ناهه موار ده گریت و ده مینیته وه، و ده بیته توو و چه که ره ی زیندوو بوونه وه ی مروؤ له روژی دواپی دا.

دیاره ئه م جوړه کاره هیچ قورس نی یه بو دسه لات ی ئه و په روه ردگاره ی که ناگاداری هه موو نه ینی یه کانه، و ناگاداری ئه وانه شه له له شی هه موو

دروست بوونی کۆریه لهی مروؤف له قوناعی (العلة لا)

مروؤفیک کهم ده بیتهوه و نه وهشی که ده مینیتهوه و هیچ شتیک لای نهو نافه وتیت، پهروه دگار ده فرمویت: ﴿قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنْقُصُ الْأَرْضُ مِنْهُمْ وَعِندَنَا كِتَابٌ حَفِیْظٌ﴾ (ق: ۴)، واته: به راستی ئیمه زانیومانه کاتیک که مردن، زهوی چون به ره بهره لاشه یان داده پزینیت و ده یکاتهوه به خاک، ئیمه تو ماری تایه تیمان هیه که هه موو شتیک تیدا تو مار کراوه، و هیچ شتیک له باره ی نه وانه وه له ئیمه شاراوه نییه، له ته فسیری (ابن کثیر) دا هاتووه: (واته: ئیمه ده زانین نهو به شانیه ی لاشه یان که ده فه وتین و ده پزین له لایه ن زهوی به وه کامانه ن، و لیمان شارراوه نییه که به شهکانی لاشه کان بو کوی په رش و بلاو ده بنه وه)، که واته عیلم و زانیاری خودایی هه مه لایه نه.

بو سه له ماندنی ئه م راستی به نهو تا قی کردنه وانه ده که یه به به لگه که هه ندیک له زانیانی وولاتی (چین) پیی هه ستان له م سالانه ی دوایی دا، که بو یان سه لما هه رگیز ناتوانریت ئه م ئیسکه (کلینچککه یان عجب الذنب) به ته واوه تی بفه وتیریت، له رووی کیمیایی به وه هه ولایاندا بیفه وتین به تواندنه وه ی له به هیزترین ماده ی ترشدا (الأحماض Acids) به لام بینی یان که هه ر خانه ی زیندوو تیدا ده مینیت و به ته واوه تی ناتووته وه، هه روه ها وویستیان له رووی فیزیایی به وه خانه کان و پیکه اتوو هکانی بفه وتین نه ویش به سووتاندنی له به هیزترین فرندا، و پاشان هارین و پان کردنه وه ی

دروست بوونی کۆریه لهی مرۆڤ له قونای (العلقه) دا

به بهیژترین ئامیز لهو بواره دا، له کۆتایی دا خستنه بهری ئەم ئیسکه بۆ بهردهم مادهیهکی ناوکی تیشکدهر و چه ندىن جور تیشکی ناوکی زیان بهخش که هه مو مادهیهکی زیندو دهقه وتینیت و دهمینیت، به لام سه ره نجام دواى هه مو ئەم کردارانه و هه لانه نه یانتوانی به ته واوه تی هه مو ئەم ئیسکه بهقه وتینن و بینى یان که هیشتا هه ر خانهى تیدا دهمینیت و مه حاله بتوانریت ئەم ئیسکه به ته واوه تی بهقه وتینریت⁽⁹⁾.

زانای ئەلمانی (هانس سپیمان) یش له سالی (1931 ز) دا، هه ستا به ها پرین و پان کردنه وه و په ستاندى ریکخه ری سه ره تایى کۆریه له یه ک (Primary Organizer)، و پاشان هه ستا به چاندى له کۆریه له یه کی تر دا، شتیکی زۆر سه یری بینى که ئەم ها پرینه کارى نه کردبووه سه ر ریکخه ره که و پاش چاندى هه ستا به دروست کردنى شریتیکی سه ره تایى نوئى، و پاشان شریته کهش هه ستا به دروست کردنى ده ماره په ره یه ک، له مه وه بۆی ده رکه وت خانه کانی ئەم پیکهاته یه به هوی ها پرینه وه کاریان نه کرابوو سه ر، و به کاری خویان هه ستان.

ویڤه ی (4-16) :
 ویڤه ی ئەو دوو
 زانایه ی ده رباره ی
 شریتی سه ره تایى
 تویرینه وه یان
 نه نجام داوه .

(9) به ریز (م. شه مال موفتی) بابه تیکی له م باره یه وه پێش کهش کرد له رۆژی 2002/4/25 که له لایه ن (ناوه ندی کوردستان بۆ ئیجازی زانستی له قورئان و سوننه ندا) بۆ به ریزیان ساز کرابوو، هه ره ها بپوانه کتیبی (کۆبسه کانی میجراب)، 1-6/ م. شه مال موفتی.

دروست بوونی کۆریه لهی مرؤف له قوناعی (العلة) دا

ههروهها ئەم زانایه و چه‌ند زانایه‌کی تر له سالی (١٩٣٣ن) دا ههستان به کولاندنی ئەم ریکخه‌ره سه‌ره‌تاییه و پاشان چاندنی پاش کولاندنه‌که، بیینیان که کرداری هاندانی گه‌شه‌کردن (Induction) له‌لای ئەم ریکخه‌ره هه‌ر کار ده‌کات و به‌هۆی کولاندنه‌وه کاری نه‌کراوه‌ته سه‌ر.

له‌ ره‌مه‌زانی (١٤٢٤ن) دا پزیشکی موسولمان (د. عثمان جیلان علي معجمي) له زانکۆی (ئیمان) له (یه‌مه‌ن) به سه‌ره‌په‌رشتی سه‌رۆکی زانکۆکه (شیخ عبدالمجید الزندانی) هه‌ستا به تاقیکردنه‌وه‌یه‌ک له سه‌ر ئیسی کلینچکه که به کامیرای قیدیوی تو‌ماریان کرد، پینچ ئیسی کلینچکه‌ی مه‌ریان هی‌نا و هه‌ستان به سوتاندنیان له سه‌ر به‌رد به‌هۆی ئاگری ده‌مانچه‌یه‌کی غازه‌وه، و دلنیا‌بوو له‌وه‌ی که به ته‌واوه‌تی سووتاون، ئەوه‌بوو یه‌که‌م جار سووربوونه‌وه و دوایی ره‌ش بوون و بوون به خه‌لۆز، پاشان ئەم پارچه سوتاوانه‌ی نارد بۆ ناسراوترین تاقیگه له شاری (صنعا) که تاقیگه‌ی (د. صالح العولقی) - که پرۆفیسۆری زانستی شانه‌زانی و نه‌خۆشیزانی‌یه له زانکۆی صنعا) بوو، ئەم دکتۆره هه‌ستا به پشکنینی شانه‌یی بۆ ئەم پارچانه، و سه‌ره‌نجامی‌کی دلفرینی هه‌بوو کاتی‌ک که بیینی خانه‌کانی ئیسی کلینچکه‌کان کاریان تێ‌نه‌کرا‌بوو، و هه‌ر زیندوو بوون وه‌ک ئەوه‌ی که نه‌سووتینرابن (که خانه‌کانی تری وه‌ک: ماسولکه خانه‌کان و شانه چه‌وری‌یه‌کان و مۆخی ناو ئیسقانه‌که هه‌موویان فه‌وتابوون و بووبوون به خه‌لۆز!! به‌لام خانه‌کانی ئیسی کلینچکه‌کان کاریان تێ‌نه‌کرا‌بوو)⁽¹⁰⁾.

خوای گه‌وره پاداشتی خیری ئەم پزیشکه موسولمانه ب‌داته‌وه که له ریی تاقیکردنه‌وه‌یه‌کی تۆکه‌وه هه‌ستا به ده‌رخستنی لایه‌نیکی ئیجازی زانستی

(10) بۆ زانیاری زیاتر بپو‌انه ئەو تو‌ویژینه‌وه‌یه‌ی که (د. عثمان جیلان علي معجمي) پشکه‌شی کرد له کۆنگره‌ی جیهانی حه‌وتم بۆ ئیجازی زانستی له قورئان و سوننه‌تدا که له شاری (بویه‌ی) سازدرا/ له ٢٢-٢٤ی ئازاری ٢٠٠٤ز.

دروست بوونی کورپه لهی مروقه له قوناضی (العلقة دا)

فهرموودهکان، و ئیمه موسولمان پیویستییمان زور زوره بهم جوړه تاقی کردنهوانه بۆ سهلماندن زياتری راستیی ثابته و فهرمووده پیروزهکان.

لیزه دا نهگه بچینهوه سهر فهرموودهکانی قورئان و سوننهت و چوینیتی زیندوو بوونهوه له روژی دوايي دا به ناشکرا ئهم بابهتهمان بۆ روون دهکهنهوه. ئهم بهشهی کلینچکه (عجب الذنب) که نافهوتیت و تووی زیندوو بوونهوه. لهوانه به له ناخی زهوی دا بیت یان له ژیر بینایهکی ۱۰۰ انهومی دا بیت یان نههنگینک ئهم مروقهی خوارد بیت، و له ناخی دهريادا ئهم بهشه گهرما بیتهوه. یان هر شوینیکی ترا!!

خوای گهوره بۆمان باس دهکات که بوومهلهزهیهکی زور مهزن روو دهوات له روژی دوايي دا و دهبیته هوئی هیئانه دهرهوهی ئهم بهشانهی مروقهکان لهناو زهوییهوه بۆ سهروهوه ﴿إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا، وَأُخْرِجَتِ الْأَرْضُ أَنْقَالَهَا﴾ (الزلزلة: ۱-۲)، واته: کاتیک دیت که زهوی بوومهلهزه ترسناکهکی بهسهردا دیت، ئهم بوومهلهزهیه دهبیته هوئی هیئانه دهرهوهی قورساییهکانی ناخی زهوی (موفهسیرهکان یهکیک له ماناکانی ئهو قورساییهانی دینه دهرهوه به هاتنه دهرهوهی (عجب الذنب) ی مروقهکانیان لیک داوهتهوه).

کاتیک ئهم تووانهی مروقهکان دینه سهر رووی زهوی، دوايي خوای گهوره بارانیك دهبارینیت، که له کتیبی (شرح العقیده الطحاویة) دا هاتوه: وهک مهنی پیاو وایه، و دهبیته هوئی رواندنئ ئهم بهشانه و دهرهاتنیان له زهوییهوه وهک چۆن تووی درهخت له زهوییهوه سهر دهردینیت و دهرویت، خوای گهوره دهفهرمویت: ﴿يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَيُخْرِجُ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَكَذَلِكَ نُخْرِجُكَ﴾ (الروم: ۱۹)، واته: پهروهردگار تان ئهو خوداییه که زیندوو له مردوووه دهردینیت، و مردوو له زیندوووه دهردینیت، و زهوی پاش مردنی زیندوو دهکاتهوه و رووهکی لی دهردینیت، ئیوهش به هه مان شیوه زیندوو دهکرنهوه، و له زهوییهوه (وهک رووهک) دهردهیترین (له روژی دوايي دا).

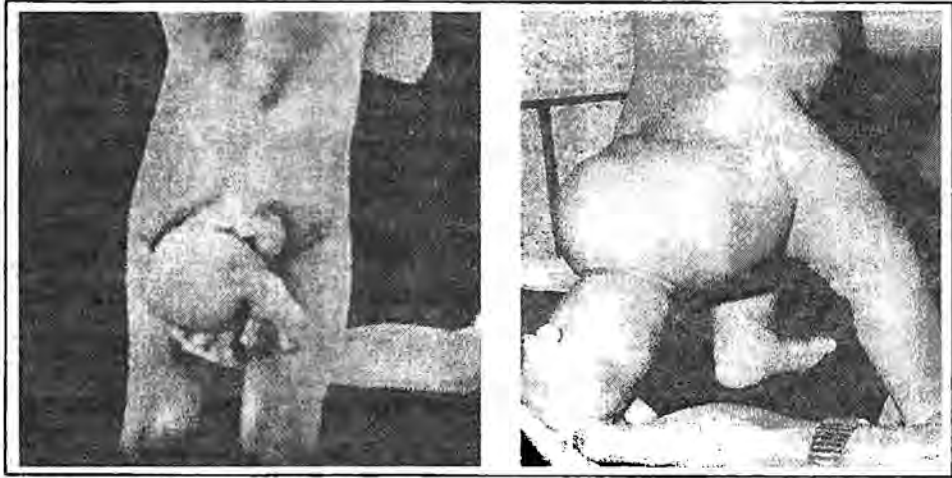
دروست بوونی کۆرپه لهی مرۆڤه له قوناخی (العلقه) دا

لاشه‌ی مرۆڤه‌کان ده‌پویتیوه له (عجب الذنب) هوه هه‌روه‌ک چۆن به‌که‌م جاریش له سکی دایکی‌دا له‌مه‌وه دروست بووه، بۆ دووهم جاریش هه‌ر له‌م به‌شه‌وه له زه‌وی‌یه‌وه ده‌رده‌هینریت، هه‌ر کاتیک لاشه‌کان رووانه‌وه، گیان (رۆح) هه‌کانیش به‌ره‌لا ده‌کرین و دینه‌وه بۆ ناو لاشه‌کانیان، ئه‌مه‌یه‌ که خوای گه‌وره ده‌فه‌رمویت: ﴿وَإِذَا النُّفُوسُ رُوِّجَتْ﴾ (التکویر: ۷)، واته: رۆژیک دیت که لاشه‌کان جووت ده‌خړینه‌وه له‌گه‌ل رۆحه‌کانیاندا، ﴿فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ﴾ (الزمر: ۶۸)، واته: پاشان مرۆڤه‌کان زیندوو ده‌کرینه‌وه و هه‌لده‌ستنه‌وه و به‌چاوی خۆیان ده‌بیینن، لی‌رده‌دا و له‌و رۆژه سه‌خته‌دا مرۆڤی بی‌باوه‌ر هه‌چی بۆ نامینیته‌وه و دان به‌و راستی‌یه‌دا ده‌نیت و ده‌لیت: ﴿قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَن بَعَثَنَا مِن مَّرْقَدِنَا هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ﴾ (یس: ۵۲)، واته: تیاچوون بۆ ئیمه ئه‌وه کئی به‌ ئیمه‌ی ئاوا له گۆره‌کانمان ده‌ره‌ینا و زیندووێ کردینه‌وه، به‌پراستی ئه‌مه ئه‌وه‌یه‌ که په‌روه‌ردگار به‌لینی پی‌داین و په‌یامبه‌ره‌کان راستیان ووت. ئه‌مه په‌شیمان بوونه‌وه‌یه‌که له کاتیکدا که په‌شیمان بوونه‌وه هه‌یچ جوهره سوودیکی نی‌یه.

له‌گه‌ل ئه‌وه‌دا که ئیمه ئه‌م باوه‌ره پته‌وه‌مان هه‌یه به‌ ده‌سه‌لاتی په‌روه‌ردگار له زیندوو بوونه‌وه‌دا، به‌لام زه‌ره‌ری نی‌یه هه‌ولبده‌ین ئه‌وه روون بکه‌ینه‌وه که زیندوو بوونه‌وه ده‌کریت رووبدات له رووی زانستی تیۆری‌یه‌وه، چونکه خوای گه‌وره هه‌ر له‌م دونیا‌یه‌دا نمونه‌مان له‌سه‌ر ئه‌م راستی‌یانه‌ پیشان ده‌دات ﴿كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ﴾ (الرعد: ۱۷)، واته: ئا به‌و شیوه‌یه‌ خودا نمونه‌ جو‌راو جوهره‌کان دینیته‌وه، که‌واته ده‌توانین ئه‌وه نزیک بکه‌ینه‌وه بۆ می‌شکه‌کان که زیندوو بوونه‌وه له رووی زانستی‌یه‌وه ده‌کریت، به‌لام با بیریشمان نه‌چی‌ت که ئه‌م نمونه‌مانه‌ ته‌نها بۆ روون بوونه‌وه‌یه، و پیوه‌ره‌کانی رۆژی دوا‌یی زۆر جیاوازه له پیوه‌ره‌ دونیا‌یی‌یه‌کان.

دروست بوونى كۆرپه لى مرؤفة له قۇناغى (العلقة دا)

- يەگەم؛ زانستى كۆرپه لى زانى نوئى ئەمپۇ بوى سەلماندووين كە لى شىرىتى سەرەتايى يەو (واتە لى (عجب الذنب) هو) خانە بنەرەتى يە دايكانە كان (الخلايا الجذعية الأم Stem Cells) دروست دەبن، ئەم خانانە برىتىن لى خانە فرە چالاكىي (متعددة الفعالية Pluripotent)، واتە دەتوانن ھەموو جۆرە خانە يەكى ناو لەشى مرؤفة دروست بىكەن (بىجگە لى وويلاش)، ھەر لەم خانانەو خانە كانى ھەر سى چىنە سەرەكى يەكەى كۆرپە لى كە دروست دەبن (ئىكتودىرم، ميزودىرم، لەگەل ئىندودىرم) كە مرؤقى لىو دروست دەبىت، كاتىكىش كە شىرىتى سەرەتايى دەپووكىتەو لى ناوچەى كلىنچكە دا ھەندىك لەم خانە بنەرەتى يانەى تى دا دەمىنىت.

ويئەى (A/۱۷-۴)؛ ويئەى مىنائىكە كە وەرەمىكى (Teratoma) نى ناوچەى كلىنچكەى تى دا پەيدا بوو، و بوو تە ھوى پەيدا بوونى پىنەك بە پە نچە كانى و نىئۇكە كانى يەو، ئەويش بە ھوى گە شە كردنى خانە بنەرەتى يە دايكانە كان.

ويئەى (B/۱۷-۴)؛ ويئەى مىنائىكە كە وەرەمىكى (Teratoma) نى ناوچەى كلىنچكەى تى دا پەيدا بوو، و بوو تە ھوى پەيدا بوونى دەستىك لە نە نچاسى گە شە كردنى خانە بنەرەتى يە دايكانە كان.

بەلگە شىمان لە سەر ئەم راستى يە ئەو يە كە لى ھەندىك حالەتدا و بۇ ھەندىك لە كۆرپە لى كان وەرەمىك (شانەى زىادە) دروست دەبىت لەم ناوچەى كلىنچكە يە دا، كە پىئى دەووترىت وەرەمى فرە شانە (الورم المتعدد الأنسجة Teratoma) (ويئەى ۱۷-۴)، كە پىكدىت لە شانەى جۇراو جۇر (ماسولكە،

دروست بوونى كۆرپەلەي مەۋقۇ ئە قۇناغى (العلقة ۱۵)

پېست، كېرپراگە، ئىسك، و ھەندىك چار ددان)، لەگەل ئەوئەشدا كە ئەم وەرەمە لە ناوچەي كلىنچكەدا دروست دەبىت كە ناوچەيەكى ئىسكىيە لە كۆرپەلەكەدا دەبىنن ئەم شانە جۇراوجۇرانەي تىدايە! كە ئەمە بە پىچەوانەي ھەموو وەرەمىكى ترەويە كە لە شانەكانى ترى لەشدا دروست دەبن، چونكە ئەمان ھەمان خاسىيەتى ئەو شانانەيان ھەيە كە ئىيانەوہ دروست دەبن! بۇ نمونە: وەرەمى ماسولكە لە شانەي ماسولكە پىكھاتوہ، وەرەمى ئىسك لە ئىسك پىكديت، و وەرەمى رژىنە لىمفىيەكان لە لىمف پىكھاتوہ، بەلام ئەوہى سەرسورھىنەرە كە وەرەمى كلىنچكە لەم ھەموو شانە جۇراوجۇرانە پىكديت، كە ئەمە دەيسەلمىنىت خانەي بنەرتى تىدا دەمىنىت، و لەمانەويە كە ئەم وەرەمانە دروست دەبن.

بىنراوہ وەرەمى فرەشانەي كلىنچكە نەك تەنھا لەم شانانە پىكھاتوہ بەلكو شانەي تىدايە لە ھەر سى چىنەكانى لەشى كۆرپەلە (ئىكتۇدىرم، مىزۇدىرم، لەگەل ئىندۇدىرم)⁽¹¹⁾، كەواتە ئەم وەرەمە لە كۆرپەلەيەك دەچىت بەوہى كە خانەي ھەر سى چىنى (ئىكتۇدىرم، مىزۇدىرم، لەگەل ئىندۇدىرم) تىدايە، لە ھەندىك حالەتى تردا بىنراوہ كە ئەندامىكى تەواو لەم وەرەمانەوہ دروست دەبىت، وەك دەستىك بە نىنوكەكانىيەوہ، يان قاچىك بە پى و پەنجە و نىنوكەكانىيەوہ (۱۷-۴)، دەتوانىن بلىن ئەم وەرەمانە برىتىن لە كۆرپەلەيەكى لاوہكى شىوئىنراو كە لە ناوچەي كلىنچكەوہ دروست دەبن، ئەويش لەبەر ئەوہيە كە شرىتى سەرەتايى ھەندىك چار بە تەواوہتى ناپووكىتەوہ لە ناوچەي كلىنچكەدا و دەبىتە ھوى دروست كردنى سى چىنەكەي كۆرپەلەكە، و ئەمانىش دەبنە ھوى پەيدا بوونى ھەندىك ئەندامى شىوئىنراو وەك قاچ يان دەست، و شانەكانى ترىش لەناو وەرەمەكەدا

(11) پروانە كىتابى (Short Practice of Surgery) // چاپى ۲۱ - ۱۹۹۱ / لاپەرە (۸۶۹) / نەم

كىتابە برىتىيە لە پروگرامى خویندىنى نەشتەرگەرى پزىشكى لە زانكوكانى عىراق و كوردستاندا.

دروست بوونی کۆرپه لهی مرۆفه له قونافی (العلقه) دا

دروست دهن و ده میننه وه به شیوهیهکی جیاواز، به جوړیک نه گهر پزیشکی نهشته رگهر ئەم وەرهمه بکاته وه پاش لابردنی و پشکنینی بۆ بکات ده بینیت که شانەکانی تری تێدایه، وهک: ددان، ریخۆله، پیست، قرژ و رژینه کان و چه ندين شانەى تریش.

له کتیبی پروگرامی پزیشکی: کورتهیهک له پراکتیک کردنی نهشته رگهری دا (Short Practice of Surgery) دا هاتوه: ئەم وەرهمه سه ره تاییهانه (Teratomas)، خانەیان تێدایه له هر سێ چینه که ی کۆرپه له: (ئیکتودیرم، میزودیرم، له گه ل ئیندودیرم)، ئەم وەرهمانه قرژ، ددان، ماسولکه، رژینه خانه، و چه ندين جوړ خانەى تریان تێدایه، یه کیك له جوړه کانی وەرهمه نائاساییه کان بریتییه له وەرهمی ناوچه ی کلینچکه (Sacrococcygeal Teratomas)، که ده توانین بلین بریتییه له کۆرپه له یه کی تر له ناو کۆرپه له سه ره کی یه که دا (Fetus in Fetu)⁽¹²⁾.

که واته له بهر ئەوهی که کلینچکه نافه وتیت به ته واوه تی و ئەم خانه بنه رته یانەشی تێدا ده مینیت، ده توانین بلین که پاریزه ره ی ئەو ماده یه یه که توانای دروست کردنه وهی مرۆفه که ی هیه (به وویستی پهروه رداگان).

- دووهم: زانستی بۆماوه زانی ده ریخستوه که خانه له شی یه کان (Somatic Cells) ئەو پلانه جینییه ی تێدایه که مرۆقی لیوه دروست ده بییت (وهک پیشتر باسمان کرد) له شی مرۆقه به گشتی له روی بۆماوه یی یه وه له دوو جوړ خانه پیکدیت:

(خانه له شی یه کان و خانه سیکیسی یه کان)، و نه گهر بزانی که کلینچکه (عجب الذنب) ئەم خانه له شی یانە ده پاریزیت له فهوتان ئەوا بۆمان روون

(12) بېوانه کتیبی (Short Practice of Surgery) // چاپی ۲۱ - ۱۹۹۱ / لاپه ره (۱۲۹).

دروست بوونی کۆرپه لهی مرۆڤ له قوناعی (العلاقة) دا

دهبیتهوه که وهک سندوقی رهشی ناو فرۆکه⁽¹³⁾ وایه که دهبیته هوی پاراستنی پلانی جینی مرۆڤ، بۆشمان دهرکهوت که کلینچکه بهرگهی فهوتان و تیاچوون دهگریت، ئەوا به تهواوهتی ئەم راستییه مان بۆ روون دهبیتهوه: که ناوچهی کلینچکه بریتییه له شوینی مانهوهی ههندیك له شریتی سهرهتایی، که بریتین له کۆمهلیك خانه که توانایهکی گشتی تهواویان ههیه، و دهتوانن ئەم توانایانهیان له ههموو خانهیهکی لهش زیاتر پیاڕین، و بهمهش سهرهتای مرۆڤ، و ههروهها هۆکاری دروست بوونهوهی رهگهزی مرۆقیش دهپاریزن.

- سێیهم: زانستی بۆماوهزانی له تاقیکردنهوهکانی کۆپی کردنی مرۆڤدا سهلماندی که ئەو هیلکهیهی ناوکهکهی دهردههینریت، و لهبری ئەم ناوکی خانهیهکی لهشی تی دهگریت، دهتوانیت دابهش ببیت و زیاد ببیت بههوی لیدانی تهزوویهکی کارهباوه، واته هاندهدریت بۆ دابهش بوون لهژیر کاریگهری هۆکاری دهرهکی دا.

لهمانهی سهروهه بۆمان دهرهکهویت که له رووی زانست و مهنتیقهوه زۆر گونجاوه و دهگریت مرۆڤ له کلینچکهوه دروست بکریتهوه، ئەویش بههوی ئەو هۆکارانهی سهروهه، که به کورتی بریتین له:

۱- ئەو خانانهی له کلینچکه (عجب الذنب) دایه پارێزراوه تا رۆژی دواهی، و توانایان ههیه که ههموو خانهکانی لهشی مرۆڤ دروست بکهن، واته دهتوانن جهستهیهکی کاملی مرۆڤ دروست بکهن لهو کاته دا.

---

(13) سندوقی رهش: داهینراویکه که له ناو ههموو فریکهیه کدا ههیه و له شوینیکی پارێزراودا له ناو فرۆکه که دا داده نریت، ئەم سندوقه چهند نامێریکی تۆمار کردنی تێدایه که ههموو زانیارییهکان دهریارهی فرۆکه که تۆمار دهکات له گهڵ ئەو گفتوگۆیانهی له ژووری لیخویندا روو دهدهن، ئەم سندوقه له کاتی کهوتنه خوارهوهی فرۆکه که دا گرنگی بهکی گهروهی ههیه له بهر ئەو زانیارییهی که تێیدا تۆمار دهگریت.

دروست بوونی کۆرپه لهی مروؤ له قوناعی (العلقه) دا

۲- پلانی جینییه که خانهکان رینیشان دهدات بۆ دروست بوون و گهشهکردن به مهبهستی دروست کردنی ئادهمیزاد، و هر ئه مانیشن که بۆ هموو مروؤقیك سیفاته تایبهتی و جیاکه رهوهکانی ده به خشن، ئه م ماده بوماوهیییه پاریزراوه له خانهکانی کلینچکه دا و له روژی دوایی دا ئاماده دهکریت بۆ دروست بوونه وه.

۳- ئه م خانانه وه لامیان ده بیئت بۆ کارتیکه ره دهره کییه کان، که ئه گهر له روژی دوایی دا هه وره بروسکه یه ک رووبدات (بۆ نمونه) یان هر هانده ریکی تر که ته زوویه کی کاره بایی دیاری کراوی تی دابیئت (یان هر شتیکی تر که هانی خانهکان بدات بۆ دابهش بوون) ئه وا ئه م خانانه وه لامیان ده بیئت و ده ست دهکن به دابهش بوون.

به شیکی ئه م کلینچکه یه وه ک توویکی مروؤی لی دیت دوا ی شیبوونه وه ی جهسته که ی، ته نانه ت ئه گهر له بنکی دهریا یان له ژیر چینیکی ئه ستووری زهوی دا بیئت یان له هر بارودوخ و شوینیکی تر دا ئه وا خوای گه وره دهریان دینیت بۆ چینی سه ره وه ی روه ی زهوی (وه ک پیشت باسما ن کرد) به هو ی بوومه له رزه یه کی سامناک که خوای گه وره له و روژه دا به رپای ده کات: ﴿إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا، وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا﴾ (الزلزله: ۱-۲).

خانهکانی کلینچکه که نه خشه ی ئه ندازیاری تایبه تی هموو مروؤقیکی تی دایه. ئه و توانایه یان هیه (به ویستی په روه رداگار) که هموو خانهکانی له شی مروؤ دروست بکه ن، ئه م به شه به رگه ی هموو کارتیکه ره دهره کییه کان دهگریت هر وه کو تووی روه که له خاکدا که نه خشه ی جینی روه که که له فهوتان ده پاریزیت، و له دوایی دا ده بیته هو ی دروست کردنی روه کیکی نو ی کاتیک که باران لی دهدات به پی ی ئایه تی ﴿وَوَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً إِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَأَنْبَتُ مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ﴾ (الحج: ۵)، واته: (به لگه یه کی تر له سه ر زیندوو بوونه وه ئه وه یه که) تو زهوی ده بینیت ووشک و برنگه، جا

دروست بوونی کۆرپه لهی مرۆڤ له قوناغی (العلة) د

کاتیك كه ئاوی بارانمان به سهردا باراند داده چله کیت و دهله زیت و تووه کان چه کهره ده کهن و رهگ و رهچه لهک ده رده کهن و ده پوین، نهوسا له هه موو جوړه گژوگیا و گول و گولزاریکى جوان په روه رده گار جوت ده پوینیت، هه ربویه له رۆژى دواییشدا په روه رده گار بارانیك ده بارینیت كه ئەمه هاندهریک ده بیت بۆ هاتنه ده روه ی خانه زیندوووه کان له کلینچهکى مردوووه و وهک رووهک ده بیته هوی روواندنه وهی له شى مرۆقه کان جاریکى تر وهک له م فهرموو ده یه دا هاتوه: ﴿قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «ثُمَّ يُنَزَّلُ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً، فَيَنْبُتُونَ كَمَا يَنْبُتُ الْبَقْلُ...﴾ رواه البخاري، واته: پاشان خوای گه وره له ئاسمانه وه بارانیك ده بارینیت كه ده بیته هوی روواندنه وهی مرۆقه کان هه روه کو رووهک.

لیره دا ده پرسین: ده بیت بۆچی پیغه مبهه (ﷺ) باسی بارانی کردیت بۆ زیندوو کردنه وهی کلینچه (عجب الذنب) و پاشان مرۆقه که؟ و بۆچی باسی شتی تری نه کردوه؟ دیاره ده بیت له ژیر رۆشناى ئه و تیبینی یانه ی پیشت داما ن ئەمه ش روون کردنه وه یه کی زانستی یانه ی هه بیت.

له وه لامدا ده لاین: پیغه مبهه (ﷺ) له و فهرموو ده یه ی سه ره وه دا، و هه روه ها په روه رده گاریش له ئایه تی: ﴿وَالَّذِي نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَنْشَرْنَا بِهِ بَلْدَةً مِّثْلًا كَذَلِكَ نُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ﴾ (الزخرف: ۱۱)، واته: هه روه ها ئه و خوايه له ئاسمانه وه به ئەندازه یه کی دیاری کرا و بارانی باراندوو و ده فه رمویت: وولاتی ووشک و مردوو مان پێ زیندوو کردۆته وه، هه ر به و شیوه یه ش ئیوه له گوڤه کانتان ده هینرینه ده روه و زیندوو ده کرىنه وه.

به ئاشکرا باسی ئه وه ده کهن كه پرۆسه ی زیندوو کردنه وهی مرۆڤ به هه مان شیوه ی کرداری روواندنه وهی تووی رووهک ده بیت، به ووتیه کی تر ئه و کرداره کیمایى و بایۆلۆجى یانه ی له کاتى روواندنى رووه کدا به کار دین هه مان ئه و کردارانه ک به بۆ زیندوو کردنه وهی مرۆقه کانیش به کار دیت، و له بهر ئه وهی مادده ی بۆما وه یی كه ترشى ناووکى سه ره کی یه (DNA)

دروست بوونی کۆرپه لهی مروّقه له قوئاخی (العلاقة دا)

زۆربهی پیکهینهی ماددهی ئەو بەشە بچووکهیە و گرنگترینیشی، کهواتە بریتی یە لە خالی هاوبەشی نیوان تۆوی رووک و تۆوی مروّقه، و ئەو کردارانهشی که ووتمان له کاتی زیندوو بوونه وەدا روودەدەن پەيوەندیان بەم پیکهاته یەوه هەیه.

دەقه شەری یەکان باسی ئاویان کردوو که ئەم ئەندامانە بەکاری دینن بۆ ئەنجامدانی ئەو کارلیکانە، کهواتە ئاوه که دەبیته هۆی گێرانهوی چالاکی بۆ ماددهی بۆماوهی له کلینچکەدا و بە فەرمانی پەرەردگار رووکێکی نوێ یان مروّقیکی ئی دروست دەبیتهوه، بابزانی زانستی نوێ چی دەلیت:

زۆر بە کورتی: ترشی ناوکی سەرەکی چەندین گەردیلە تی دایە، لەناو ئەم گەردیلانەدا گەردیلە یەکی تایبەتی هەیه که یارمەتی بەر دەوام بوونی ژیان و درێژە پیدانی دەدات، که بریتین له گەردیلەکانی بۆندی هایدروجینی (Hydrogen Bonds)، ئەم گەردیلانە هایدروجین بە بەر دەوامی بۆندی نوێ و یەکگرتنی نوێ دروست دەکەن له نیوان چوار ترشە لۆکه ناوکی یە نایتروجینی یەکانی کرۆمۆسۆمەکان (ئەدینین، گوانین، سایتۆسین، و ئایمین)، که لەرێی ئەمەوه یارمەتی گواستنەوه و بەر دەوام بوونی ژیان دەدەن کاتی که دوو بەشە که ی پەیزەهی ترشی DNA له یەک جیا دەبنەوه و هەریە که یان زنجیرە یەکی تر دروست دەکات له کاتی کرداری زۆریووندا و زنجیرە کۆنە که له گەل زنجیرە نوێ یە که دا یەک پێ دەگرن.

تەنیا سەرچاوهی ئەم توخمی هایدروجینە بریتی یە له گەردی ئاو که له گەل ئۆکسجیندا یەکی گرتوو و کاتی که ئاوه که شی دەبیتهوه و بە ئایون دەبیته گەردی هایدروجین بەرە لۆ دەکات⁽¹⁴⁾، و ئەم هایدروجینە یە که له

(14) ئەوهی سەرچاکی شە ئەوهی که سەرە کێترین رێگا بۆ بەرە لۆ بوونی ئەم گەردیلە هایدروجینە له

گەردی ئاوه و شیبوونهوی بریتی یە له بەکارهێنانی تەزوی کارهبا (که له هەورە بروسکه دا هەیه)!!

دروست كردنى گەردى نوئى ترشى ناووكى دا DNA بەكارديت، ئەم ياسايە ھەموو دروستكراوھكان دەگريتەوھ بەبئ جياوازى (واتە رووھك و گياندار و مرۇقىش)، كە ئەگەر بئتو ھەر زىندەوھريك يان تۆوھكەي بەبئ ئاو بميننەوھ ئەوا دەتوانيت كە ئەم ترشە ناوكى يە سەرھكى يە و شيفرە بۆماوھىيەكەي بەھيلىتەوھ و بىپاريزىت، بەلام ئەم گەرد و شيفرانە بەشيۆھىكەي وھستاو و ووشكەوھبوو دەبن و ناتوانن بجوولين و زياد بكن، ھەر كاتيك كە ئاو دەستەبەر ببيت و گەردىلەكانى ھايدروچين بدات بە ترشى ناووكى ئەوا ئەم شيفرەيە دەژئتەوھ و دەكەويتە جوولە و زياد بوون.

بينراوھ كە ئەم ياسايە بە تايبەتى بەسەر ميكروبهكاندا جئبەجئ دەبيت بە ئاسانى، بەلام لە زىندەوھرە پلە بەرزەكان و ئالۆزەكاندا نەمانى ئاو بۆ ماوھىكەي زۆر دەبيتە ھۆي پووكانەوھى شانەكان و فەوتانيان، كە دەستەبەر بوونى ئاو دواي ئەم قۇناغە ھىچ سوودىكى نىيە و نابيتە ھۆي ژيانەوھى ئەو ئەندامانە، و مردنيان بەردەوام دەبيت، بەلام بە نىسبەت كلينچكە (عجب الذنب) ھوھ ئەم كردارە جياوازە، چونكە ئەم پاريزگارى لە خانە بنەپرەتى يە دايكى يەكان دەكات بە ساغى بۆ ماوھىكەي زۆر دريژ، ھەر كاتيك كە باران دابارى بۆ سەرى ئەوا بۆندە ھايدروچينى يەكان دەژئتەوھ و دروست دەبنەوھ و يارمەتى دابەش بوون و زياد بوونى ماددە بۆماوھىيەكان دەدەن، و سەر لە نوئى لەشى مرۇقى ليۆھ دروست دەكەنەوھ.

لەم روون كردنەوانەي پيشەوھ ئەو راستى يە زانستى يە سەرسورھينەرانەمان بۆ دەردەكەويت كە لە فەرموودەكاندا ئاماژەي بۆ دراوھ، كە لە لايەن كەسيكى نەخيندەوار و لە دەوروبەريكى نەخويندەوارى دا ووتراوھ، تەنھا دەتوانين بلين ئەمە نيگاي ئەو كەسەيە كە بنەماكانى دروست بوونى كۆرپەلەي داناوھ لە بەشيكى كلينچكەوھ و ئاگادارى ھەموو شتيكە و ھەموو شتيكىش ھەر بۆلاي ئەو دەگەريتەوھ.

له ناو سنی تاریکایی دا :

پیشتر باسمان کرد که خوی گه وره باسی ئه وه دهکات کۆرپه له له سکی دایکی دا له ناو سنی تاریکی دا گه شه دهکات: ﴿يَخْلُقُكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا مِّنْ بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ﴾ (الزمر: ۶) واته: له وه ودوا له سکی دایکانتاندا ئیوه دروست دهکات به چه ند قوناغیک له ناو سنی تاریکایی دا، ئه م ئایه ته پیروژه باسی دوو بابه تی سه ره کی دهکات که بریتین له: تاریکایی یه کان و دروست بوونی یه ک له دوا ی یه ک، ئایه تی (خَلْقًا مِّنْ بَعْدِ خَلْقٍ) ئاماژه یه بو ئه وه ی کۆرپه له به قوناغ دروست ده بیئت، به لام لیرده ئه وه ی بو زیاد ده که یین که ئه م قوناغانه ده بیئت هه ریبه که یان دروست بوونی (خلق) ی نوئی له گه لدا بیئت وه ک ئایه ته که ئاماژه ی پی ده دات، و کۆرپه له زانی نوئی بوئی سه له مان دووین و ههروه ها ئایه ته که ئاماژه ی ئه وه ش ده دات که ئه م دروست بوونانه ده بیئت له تاریکایی دا بن بو ئه وه ی سه ره که وتوو بن.

ده بیئت ئه و تاریکایی یانه چی بن؟ و سیفاتیان چی بیئت؟ و بوچی لیرده باس کراون؟ لیرده که میک به درێژی له م بابه ته ده دوین:

پیویست دهکات هه ندیک ئایه تی تری قورئان که باسی تاریکایی ده که ن بکه یین به نمونه بو ئه وه ی بابه ته که رووتر بیئت، خوی گه وره ده فه رمویت: ﴿أَوْ كَظُلُمَاتٍ فِي بَحْرِ لُجِّيٍّ يَغْشَاهُ مَوْجٌ مِّنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ مِّنْ فَوْقِهِ سَحَابٌ ظُلُمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكِدْ يَرَاهَا وَمَنْ لَّمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا لَّمَّا لَهُ مِنَ النُّورِ﴾ (النور: ۴۰)، واته: یاخود (کرده وه یان) وه ک چه نده ها تاریکایی وایه که له ناو ده ریایه کی قولدا شه پۆل له سه ر شه پۆل بدات به سه ری دا، له سه رووشی یه وه هه ورێکی تاریک دایگرت بیئت، تاریکایی یه کان چین له سه ر چین نیشتین، کاتی که دهستی ده ربه ی نیئت خه ریکه دهستی خوئی نه بی نیئت (له بهر تاریکایی) بیگومان ئه وه ی خوا نووری پی نه به خشیئت هه رگیز نووری ده ست ناکه ویئت، ئه گه ر بپروانینه ئه م ئایه ته ده بیئین ده بیئت ئه و تاریکایی یانه یه ک له سه ر یه ک

دروست بوونی كۆرپەلەي مەۋقۇ ئە قۇناغى (العلقة ۱۰)

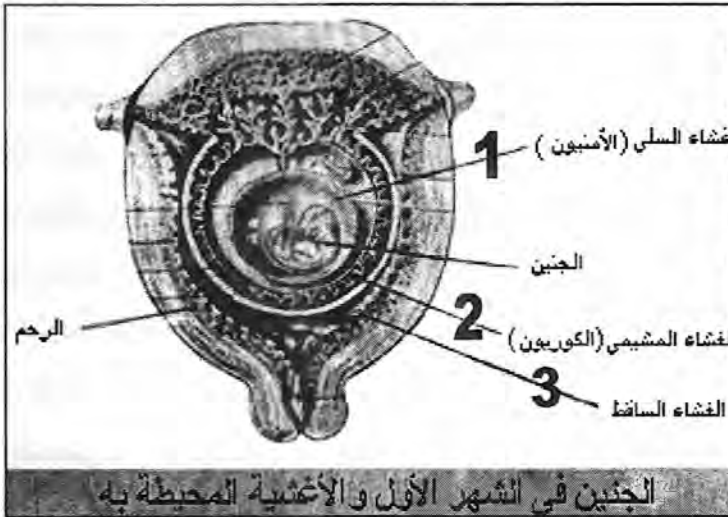
بن، وەك دەفەرموئىت ﴿بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ﴾، ھەرودھا ئەم تارىكايى يانە بوونى رووناكى بە تەواۋەتى رەت ناكەنەۋە وەك دەفەرموئىت ﴿إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكْذِبْ رَأْسًا﴾ واتە زۆر بە ئەستەم دەستى دەبىنىت و نەيفەرموۋە كە بە ھىچ شىۋەيەك نايىبىنىت.

ئايەتەكەي سوورەتى (الزمر) ژمارەي تارىكايى يەكان بە سى دانە ديارى دەكات، ئەم تارىكايى يانە تەنھا برىتىن لە سى دانە داپۇشەر كە دەورى كۆرپەلەكە دەدەن لە قۇناغەكانى دروست بوونى دا، كە ديارە ھەر داپۇشەرىك برىتىيە لە بەربەستىك و تارىكى دروست دەكات، بوونى سى داپۇشەرىش دەبىتە ھۆي دروست بوونى سى تارىكايى.

دروست بوون كاتىك دەست پى دەكات كە نوتفەي نىرىنە (سپىرم) دەچىتە ناو نوتفەي مېنەۋە (ھىلكۆكە)، ھەرودەك بىنى مان خانەكانى ئەو ھىلكە پىتتىنراۋە (زاىگۆتە) دابەش دەبىت بۇ چەندىن خانە، كە ئەو تۆپەلە خانەيەي دروست دەبىت لەناو پەردەيەكدايە كە لە ھەموو لايەكەۋە داپۇشىۋە (كە پەردەي ھىلكەي سەرەتايىيە)، و ئەم ھىلكەيە لەناو بۆرى مئالداىە (بۆرى فالووپ)، و ئەم بۆرىيەش لەناو سكدايە (بېروانە وىنەي رەنگاۋرەنگى: ۷۹/ھ)، كە واتە دەبىنىن سى تارىكايى چوار دەورى ئەم دروست بوونە دەدات: تارىكايى سكى دايكەكە، تارىكايى بۆرى مئالداى، و تارىكايى پەردەي ھىلكەكە.

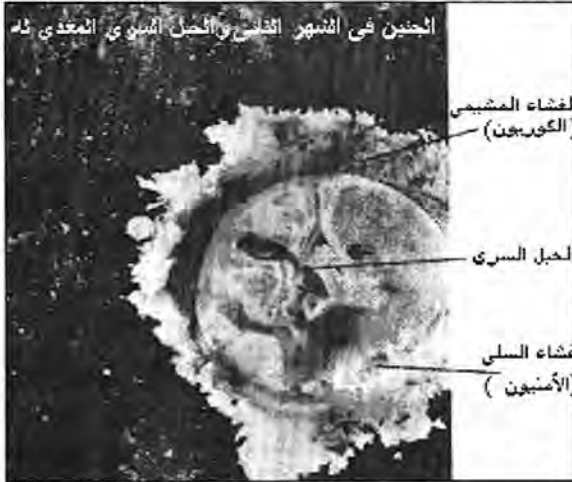
پاشان ئەم زاىگۆتە دەكەۋىتە ناو مئالداىەۋە و لە كاتى كەۋتنە ناۋەۋەي ئەو پەردەي ھىلكۆكەيەي دەورەي داۋە ئى جىيادەبىتەرە، و دوايى دەچىتە ناو دىۋارى مئالداىەۋە و بە پەردەيەكى نوئ دەورە دەدرىت كە برىتىيە لە پەردەكانى وويلاش، لىرەشدا زانىارىيە قورئانىيەكان لەگەل راستىيە زانستىيەكاندا جارىكى تىرىش يەكدەگرەنەۋە و سى تارىكايى يەكە دەبن بە: تارىكايى سىك، تارىكايى دىۋارى مئالداى، و تارىكايى پەردەكانى وويلاش، كە ئەمانە ھەموو تارىكايىن لەسەر تارىكايى (بېروانەۋە وىنەي: ۷۹/ھ).

دروست بوونی کۆرپه لهی مرۆڤ له قوناغی (العلقه) دا

وینە ی (٤-١٨):

دەبیژن کۆرپه لهی مرۆڤ له قوناغی (العلقه) دا له ناو ٢ تاریکایه دایه و به ٢ پەردەش دەوره دراوه.

وینە ی (٤-١٩): ئەم وینە

راسته قینه مایکروسکۆپی یه دا دەبیژن کۆرپه له به هۆی ناو و که په تکه وه له ناو مانیاندا هه ئواسراوه (که ریزه ی وه گرته نی خوراکیتی) و ههروه ها به سی پەردەش دەوره دراوه.

ئەمە به شیوه یه کی گشتی، ئەگەر بمانه ویت و وردتر سهیر بکهین دەبیژن ئەم پەردانه ی وویلا شیش که چوار دەوری کۆرپه له که یانداوه ئەمانیش له سی چینی له سه ریه ک پیکهاتوون، که له دهروه بو ناوه وه ئەمانه ن (بروانه وینە گانی: ٤-١٨ و ٤-١٩) و (وینە ی رهنگاو رهنگی: ١٠٤/ه):

١- پەردە ی که وتوو (دیسیدوا Decidua).

٢- پەردە ی کۆریونی (Chorion).

٣- پەردە ی ئەمینۆسی (Amnion).

دروست بوونی كۆرپەلەي مەۋقۇ لە قۇناغى (العلقة ۱۸)

ھەرۋەھا مەئەدان و بۆرىيەكەشى دىۋارەكەيان لە سى چىن پىكھاتوون، كە لە دەرەۋە بۇ ناۋەۋە ئەمانەن: يەكەمىيان: چىنى پەردەي ناۋپۇشى سەكە (پىریتونى Peritoneal) كە جىسىمى مەئەدان دادەپۇشىت، دوۋەمىيان: چىنى ماسولكەيى دىۋارى مەئەدانە، و سىيەمىيان: لە ناۋەۋە مەئەدانى داپۇشىۋە و برىتىيە لە پەردەي ناۋپۇشى مەئەدان (ۋىنەي رەنگاۋرەنگى: ۱۰۴/ ھ).

لېرەدا ئامازە بەۋە دەدەين كە خۋاي گەۋرە فەرموۋىەتى (يَخْلُقُكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ)، واتە لەناۋ سەكى داىكانتەندا دروستقان دەكات و نەيفەرموۋە لەناۋ مەئەدانى داىكانتەندا دروستقان دەكات، كە ئەمە ئامازەيە بەۋەي ئەم تارىكايىيانە تەنھا نەبەستراۋنەتەۋە بە مەئەدانەۋە، بەلكو ئەم تارىكايىيانە لەناۋ مەئەدان و دەرەۋەشى دا ھەن، سەبارەت بە گەنگى بوونى تارىكايى بۇ كۆرپەلەكە كە لە ماناي ئايەتەكەۋە تى دەگەين، دەللىن: كۆرپەلەزانى نوئى بۆي دۆزىۋىنەتەۋە كە بوونى تارىكايى بۇ دروست بوونى كۆرپەلەكە زۆر گەنگە، و بوونى رووناكى بەگشتى زىيانى ھەيە بۆي.

بوونى ئەو رووناكىيە لەۋانەيە بېيىتە ھۆي زەرەرھىنانى تۆرى بىنن لە چاۋي كۆرپەلەكەدا پىش ئەۋەي كە دروست بوونى تەۋاۋ بېيىت، رووناكى لەۋانەشە زەرەر بەدات لە خانەكانى تىرى كۆرپەلەكە و بىنراۋە كە كۆزەرە بۇ ھىلكۆكەكە، توۋىژىنەۋەكان دەريان خستوۋە كە شەپۆلى رووناكى سەروو ۋەنەۋشەيى (شەپۆلى نىۋان ۳۲-۴۰۰ نانۆمىتەر)، و شەپۆلى تىشكى چىرو نىزىك لە شەپۆلى سوور (ۋاتە زىاتر لە ۷۵۰ نانۆمىتەر) لەۋانەيە زەرەرى گەۋرە بە كۆرپەلەكە بەگەيەنئىت⁽¹⁵⁾، ھەرۋەھا ئەو رووناكىيە زەرەدە

(15) ئەم زانبارىيانە لە توۋىژىنەۋەكەدا خرايەروو كە لە كۆنگرەي جىھانى شانزەيەمى نەزكى و بەبىتى (The 16th world Congress on Fertility & Sterility) دا كە لە ھى توكتۆبەرى سالى

۱۹۹۸ لە كۆلېۋى پزىشكى زانكۆي ئەنقەرە لە توركىيا گېرا پىشكەش كرا.

دروست بوونی کۆرپه لهی مرؤف له قۇناغی (العلقة دا)

هالۆجینییهی (که له حالهتی رووناک کردنه وهی ئاسایی دا به کار دیت) بینراوه که زهره رمه نده بۆ هیلکه به تایبهتی بۆ ترشه ئه مینییه سه رهکی یه که ی (DNA).

بۆ نموونه ئه گهر سه یری کاریگه یری تیشکی سه روو وه نه وشه یی له سه ر DNA و کارتیکردنه لاوه کی یه کانی ئه م کاریگه یری یه بکه ین ئه م بابه ته مان بۆ روون ده بیته وه، لوولپینچی DNA پیکه اتوو له دوو زنجیره گهره، هر زنجیره یه که له دووانه پیکه اتوو له زنجیره یه که نیوکلیوتاید (Nucleotides) که به دوا ی یه کدا ریزکراون، که ئه م (نیوکلیوتاید) انه ش بریتین له کۆمه لیک گهردی فوسفات و شه کری که م ئوکسجین (Deoxyribose) و ترشی نایترۆجینی، ئه م دوو زنجیره گهرده ی (DNA) پیکه وه به ستراون به هۆی چه ند بۆندیکه وه که له گهردیله ی نایترۆجینی به ستراو پیکه وه دا به بۆندی هایدرو جینی پیکه اتوون.

ئه و ووزه یه ی که له تیشکی سه روو وه نه وشه یی دایه و گهردی (DNA) ده میژیت ده بیته هۆی دروست بوونی بۆندی کیمیایی نوئی له نیوان ترشه لۆکه نایترۆجینی یه کانی هه مان زنجیره دا، ئه م حاله ته گۆرانه کاری له جووتیی ترشه لۆکه نایترۆجینی یه کان له کاتی کۆپی کردندا (کۆپی کردنی DNA و پاشان خانه کاندایا) دروست ده کات و ده بیته هۆی په یدا بوونی بازدان (Mutation) که بریتی یه له گۆرانه کاری له ریزه ندیی ترشه لۆکی ناوکی یه کانی زنجیره کانی (DNA) دا، و ئه م بازدا نانه ده بیته هۆی روودانی گۆرانه کاری بۆ ماوه یی له دروست کردنی پروتیندا له لایه ن خانه کانه وه.

ئه ویش له بهر ئه وه یه که گۆرانه کاری له ریزه ندیی ترشه لۆکه ناوکی یه کاندایا و له ئه نزیمی (RNA Polymerase) ده کات که شیفره ی بۆ ماوه یی لوولپینچی (DNA) به شیوه یه کی جیاواز بخوینیته وه، و به پئی ئه مه

دروست بوونی كۆرپه لهی مرؤف له قوناغی (العلقة ۱۷)

ئاویتهیه کی تر به ناوی (mRNA) دروست بکات، ئەم ئاویتهیه له ناوی خانەوه دەردەچیت و دەنیردیت بۆ کارگهی دروست کردنی پرۆتینەکان که رایبۆسۆمەکانە (Ribosomes) له سایتۆپلازمی خانەکاندا، و لەبەرئەوهی که شیفەرەکه جیاوازه ئەوا پرۆتینیکی جیاواز دروست دەکریت.

ئەم گۆرپانکاری یانە دەبیته هۆی دروست بوونی تیکچوون و روودانی گۆرپانکاری له سیستمی زیندە چالاکی یەکاندا (Metabolism)، بەلام لەهەمان کاتیشدا هەندیک ئەنزیمی تر هەیه که ئەم عەیب و تیکچوونانە چاک دەکەنەوه و ساریژیان دەکەن، که پێیان دەوتریت ئەنزیمی (دی ئین ئەی) چاکەرەوه (DNA repair Enzymes).

ئەو تەنھا رووناکی یەی که زیان بە کۆرپە له ناگە یەنیت بریتی یە له رووناکی سەوز (که دریزی شەپۆلەکهی له نیوان ۵۲۵-۵۷۵ نانۆمیتەردایە)، هەرەها دەشزانین که دروست بوونی کۆرپەلەکه پشت بە کۆپی کردنی خانەکان دەبەستیت، هەر کاتیکیش که خانە سەرەتایی یە سەرەکی یەکان زیانیان پێگەیشت ئەوا ئەو خانانە ی تر که لەمانەوه دروست دەبن خانە ی زیان لیکەوتوو و زەرەرمەند دەبن.

لێرەدا نامازە بەو ش دەدەین لەبەر ئەوهی که رووناکی زیان بە خانەکان دەگە یەنیت، هەر کاتیکی کۆپی کردنی خانە زەرەر لیکەوتوووەکان بەهۆی رووناکی یەوه کهمی کرد ئەوا راددهی ئەو زیانانە ی بە کۆرپەلەکه دەگات که مەر دەبییت، ئەمەش ئەوه دەگە یەنیت که هەر کاتیکی کۆرپەلەکه له تەمەندا بەرهو پێیش بچیت و له قوناغی دروست بوونی خانەکاندا (Organogenesis) تێپەریت، ئەوا کاریگەری خراپی رووناکی بۆ کۆرپەلەکه کهم دەبیتهوه چونکه له مانگە کوتایی یەکانی کۆرپەلەدا دروست بوونی نوێ روونادات و تەنھا کۆرپەلەکه له قەبارەدا گەرە دەبییت، هەرەها

دروست بوونی کۆرپه لهی مرۆڤ له قوناغی (العلقة) دا

دروست بوونی پېستیش بۆ کۆرپه له که و داپوشینی هه موو له ش جوره ریگریک دروست دهکات له بهردهم رووناکی دا، له مانه وه حکمهت و دانایی ووتهی پهروهردگار مان بۆ دهردهکه ویت له پیکه وه بهستنی قوناغه دروست بوونهکانی کۆرپه له به بوونی تاریکایی یه وه.

وه کو پېشتیش (له بهشی زانستی کۆرپه له زانی و کورته یه کی میژوویی دا) ئاماژه مان پێ دا یه کهم که سیک که وینهی ووردی دهرباره ی پهردهکانی دهوری کۆرپه له بلاو کرده وه زانی ئیتائی لیوناردو داڤینشی (Leonardo Da Vinci) بوو له سه دهی پانزه یه می زاینی دا، واته نزیکه ی ۱۰۰۰ سال پاش هاتنه خواره وهی قورئان بۆ پیغه مبه ر (ﷺ)!! باشه ده بیئت کی ئەم نیگا و هه واله وورده ی دهرباره ی کۆرپه له و پهردهکانی دهوری به پیغه مبه ر (ﷺ) راگه یاند بیئت؟! و کی یه ئاگاداری کردوه ته وه که تاریکایی زۆر گرنگه بۆ گه شه کردنی کۆرپه له؟! وه لام: (اللهم) ی پهروهردگاری هه موو جیهانه.

کورته ی باس:

به راستی ئەم فرمودانه ی پهروهردگار و پیغه مبه ر که ی (ﷺ) موعجزیه یه کی گه ورن و له روژگاری ئەمرودا راستی یه کانیان دوزراونه ته وه، لیته دا پرسیا ریک دیته میشکمانه وه که ئایا بۆ پیغه مبه ر (ﷺ) له پېش ۱۴۰۰ سال باسی چه ند بابه تیکی زانستی ئاوه ها دهکات که له لای هیچ که سیک و هیچ زانستیکی ئەو روژگاره دا نه ناسرا بوو؟

بۆ وه لامی پرسیا ره که ی سه ره وه ده لێن: خودای زانا به هه موو رووداوه کان تا روژی دوایی به م زانینه فراوانه ی خو ی دهیزانی که روژیک دیت مرۆقه کان ده گه نه نهینی یه کانی زانستی کۆرپه له زانی و به تایبه تی بۆیان روون ده بیته وه که مرۆڤ له م شریتی سه ره تایه ی وه (کلینچکه) وه دروست ده بیئت، هه ر ئەمیشه که هانی خانه کانی له ش ده دات بۆ دروست کردنی ئەندامه کانی له ش و پسیپۆر کردنیان به کاره کانیانه وه، و

دروست بوونى كۆرپه لى مرقۇق لى قۇنالى (العلقة د)

خۇيشى دەبىتتە ھۆى دروست كىردنى زوربەى ئەندامەكانى لەش، ھەرودھا پەرودىگارپىش دەيزانى كە مرقۇقەكان دەگەنە ئەو راستىيەش كە بەشىكى ئەم كلىنچكەيە ھەرگىز نافەوتىت و دەمىننىتەوہ (لەرۆزى دوایىشدا مرقۇقەكانى لىوہ زىندو دەبىتتەوہ)، ھەر بۆيە ئەم نىگايەى ناردووہ بۆ پىغەمبەر و بە ئىلھام خستوويەتىيە دلى پىرۆزىيەوہ بۆ ئەوہى لە فەرمودەكانى دا ئەم راستىيەمان بۆ روون بىكاتەوہ، و ئەم بابەتە بىتتە بەلگەيەك لەسەر راستىيى پىغەمبەرايەتى محمد (ﷺ)، و راستىيى وەرگرتنى فەرمودەكانى لە پەرودىگارى بالآ دەستەوہ، ھەرودھا بۆ سەلماندى گونجاويى ئەم پەيامەيە بۆ ھەموو سەردەم و رۆزگارپىك تا رۆزى دوایى و يەكگرتنەوہى راستىيە زانستىيە سەلمىنراوہكانى ئەمپۇ لەگەل فەرمودەكانى قورئان و سوننەتى پىرۆز، ھەتاوہكو زانستى مرقۇقەكانپىش بەرەو پىش بچىت بەلگەى زياتر دەدۆزىتەوہ لەسەر ئىعجازى قورئان و سوننەتى پىرۆز.

لىرەدا پىم خۇشە چەند ووتەيەكى زانايەكى كۆرپەلەزانى رۆزئاوا بىنم لەسەر ئەم بابەتە، كە ئەويش (پروفىسۆر كىث آل. مورە)، كە يەككە لە گەورە زانايانى كۆرپەلەزانى لە جىھاندا و مامۇستاي كۆرپەلەزانى چەند زانكۆيەكى ئەمريكا و كەنەدايە، و سەرۆكى (كۆمەلەى زانايانى توپكارى و كۆرپەلەزانى لە كەنەدا و ئەمريكادا) بووہ، و ھەلبىزىردراوہ بە ئەندامى كۆمەلەى پزىشكى شاھانەى كەنەدا، و يەككىتى زانايانى توپكارى ئەمريكا، ھەرودھا خاوەنى ھەشت كىتیبى پزىشكىيە كە ھەندىكىان برىتىن لە پىرۆگرامى كۆلىزى پزىشكى، لەو كىتیبانە: كىتیبى گەشەكردنى مرقۇق يان مرقۇقى گەشە كىردوہ (The Developing Human) كە سەرچاوەيەكى سەرەكى كۆرپەلەزانىيە لە جىھاندا (بە تايبەتى لە ئىنگلتەرا و ئەلمانىادا وەك پىرۆگرامى خويندىنى كۆرپەلەزانى لە كۆلىزەكانى پزىشكى دا دىبارى

دروست بوونی کۆرپه لهی مرۆڤ له قۇناغی (العلقة)دا

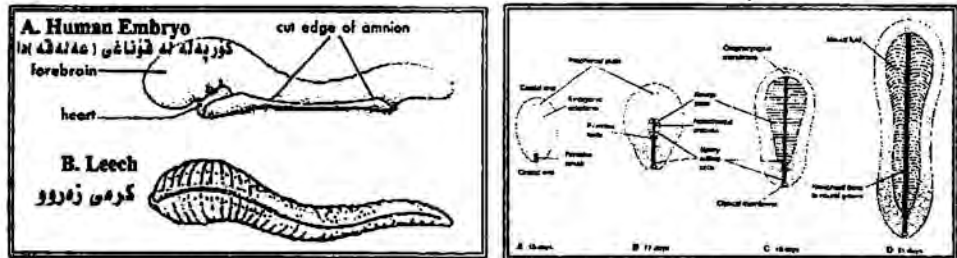
کراوه)، و وەرگێردراوه بۆ چه ندىن زمان و ۸ جۆر چاپى ههیه به زمانهکانى (روسى و یابانى و ئەلمانى و صینى و ئیتالى و پورتوگالى و ئینگلیزى و یوگوسلافى)، کاتیکیش که لیژنهیهک له ئەمریکا دانرا بۆ دیارى کردنى باشتىن کتیب که له لایه ن یهک نووسه ره وه دانرابییت، ئەم کتیبه براوه بوو له لای ئەو لیژنهیه.

کاتیك که داواى ئىکرا ببییت به راویژکارى زانستى بۆ دهربرینی رای زانستى یانهى خۆى دهربارهى هه ندىك نایهت و فهرمووده له بواری پسپۆرى خۆى دا که کۆرپه له زانىیه، کاتیك که نایه تهکان و فهرموودهکان و ماناکانیانى بیست سه رسوپمانى خۆى دهربرى و ووتى: چۇن ده بییت محمد (ﷺ) پيش ۱۴۰۰ سال توانیبتى ئاوا به و شیوه وورده باسى قۇناغهکانى گه شه کردنى کۆرپه له بکات که زانیان ئەمرۆ ته نها ۲۰ سال ده بییت گه یشتوونه ته ئەم راستى یانه؟! ئەوه بوو زۆر به زوویى ئەم سه رسوپمانه ی گۆپرا بۆ دهربرینی کامه رانى و ئیجاب بۆ ئەم دهربرینه جوان و ئەم رینموویى کردنه، و ئەوه بوو ده ستى کرد به پشتگیری کردنى ئەم بیروبوچوونانه و له کۆمه له زانستى یهکاندا باسى ده کردن، ته نانهت موحازه ره یهکی پیشکەش کرد به ناو نیشانى یه کگرتنه وه ی زانستى کۆرپه له زانى له گه ل قورئان و سوننه تدا (مطابقة علم الأجنة لما في القرآن والسنة).

له م موحازه ره یه دا (د. مور) ووتى: من زۆر خوشحالم که به شدار بسم له روون کردنه وه ی ئەم نایهت و فهرمووده پیرۆزانه ی که باسى دروست بوونی کۆرپه له ده کەن، و ئەمه بۆم دهرده خات که محمد نیردراوى خودایه و له لایه ن ئەوه وه ئەم زانیارى یانه ی پى دراوه، چونکه ئەم هه موو زانیارى یه ته نیا زۆر نوئ و دواى چه ندىن سه ده دۆزراونه ته وه، کاتیکیش که وه سفى قورئانى پیرۆزى بینى بۆ کۆرپه له له قۇناغى (علقة) دا به وه ی له کرمى (علق) ده چییت ووتى: (کۆرپه له ئەم قۇناغه دا به ته وا وه تى له شیوه ی کرمى (علق) دایه و به هه مان شیوه ی ئەم کرمه به دیوارى

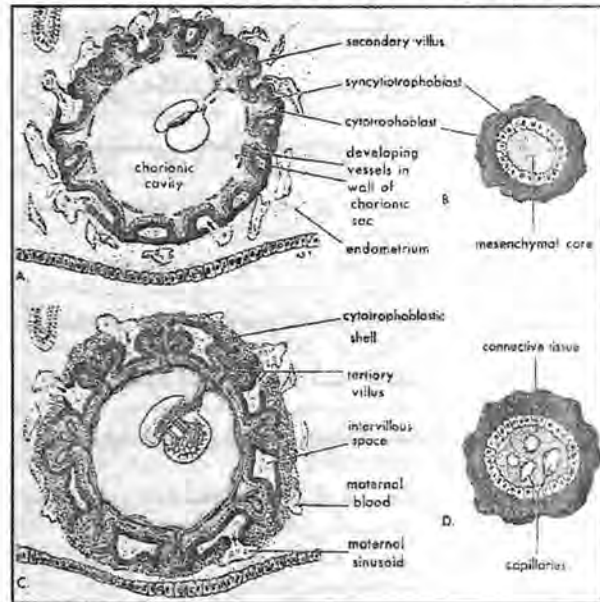
دروست بوونی کۆرپه لهی مرۆفه له قوئاغی (العلقه) دا

مناڵدانه وه هه ئواسراوه، و سه رسوپمانیی گه وره ی خو ی دهر بپری کاتیك كه به راوردی شكلی هه ردووکیانی کرد و دوو وینه ی هیئا كه یه کیکیان کرمی زهروو (علق) بوو و شهوی تریان وینه ی کۆرپه لهیه ک بوو لهو قوئاغه دا و كه کۆی کردنه وه و به راوردی کردن بیینی ده قاو دهق لهیه ک دهچن و شه م وینه یانی پیشانی زانایاندا له چه ند کۆنگره یه کی زانستی دا، و شه وه بوو ته به ننا ی شه م وه سفه ی کرد (بروانه وینه کانی؛ ۴-۲۰، ۴-۲۱).

وینه ی (۴-۲۰): پارچه پارچه یی له شی کۆرپه له هه روه ک کرمی زهروو. وینه ی (۴-۲۱): به راوردیکی نیوان کۆرپه له و کرمی زهروو.

هه ره ها پرۆفیسۆر (مور) شه وه ی روون کرده وه كه کۆرپه له له قوئاغی (علقه) دا به دیواری مناڵدان ی دایکی یه وه هه ئواسراوه (وینه ی ۴-۲۲)، و له

وینه ی (۴-۲۲): کۆرپه له له ناو مناڵداندا هه ئواسراوه و خوینیکی وه ستاوه.

زمانی عه ره بی دا به مانای خوینی به ستوو دیت، كه واته وشه ی (علقه) هه مور وه سفه کانی کۆرپه له که ی تی دایه، و پاشان پرۆفیسۆر (کیث مور) باسی گۆشپاره (مضغه) ی کرد و شه وه بوو كه پارچه یه ک قور ی هیئا و قه پیکی لی گرت و دوایی وینه ی کۆرپه له یه کی هیئا

دروست بوونی کۆرپه لهی مرۆڤ له قوناقی (العلاقة) دا

لهم قوناقه دا و بهراوردی کرد، بیینی که ۱۰۰٪ لهیه که دهچن (بروانه وینهی ۵-۵). ههندی که له رۆژنامهکانی که نه دا زۆری که له ووتهکانی (د. کیث مور) یان بلاوکرده وه، و له کۆتایی دا ته له فیزیۆنی که نه دی سێ زنجیره ی بلاوکرده وه له سه ره یه گگرتنه وه ی ووتهکانی قورئان پێش ۱۴۰۰ سال له گه ل ئه و راستی یانه ی که زانستی نه مرۆ دۆزیویه ته وه، دوا ی نه م ووتانه یه کسه ره نه م پرسیاره له م زانیه کرا: (پروفیسۆر مور) که واته تۆ با وه پرت به وه هیه که قورئان له لایه ن خودا وه بۆ محمد نێردرا وه؟ ئه ویش ووتی: (هیچ قورسی یه که نه بیینی له وه رگرتنی نه م راستی یه دا)، پاشان ووتیان: تۆ چۆن با وه پرت به (محمد) دینیت که خۆت با وه پرت به (مه سیح) هیه؟ ئه ویش ووتی: من با وه پرم وایه که هه ردووکیان له یه ک قوتا بخانه وه نێردرا ون.

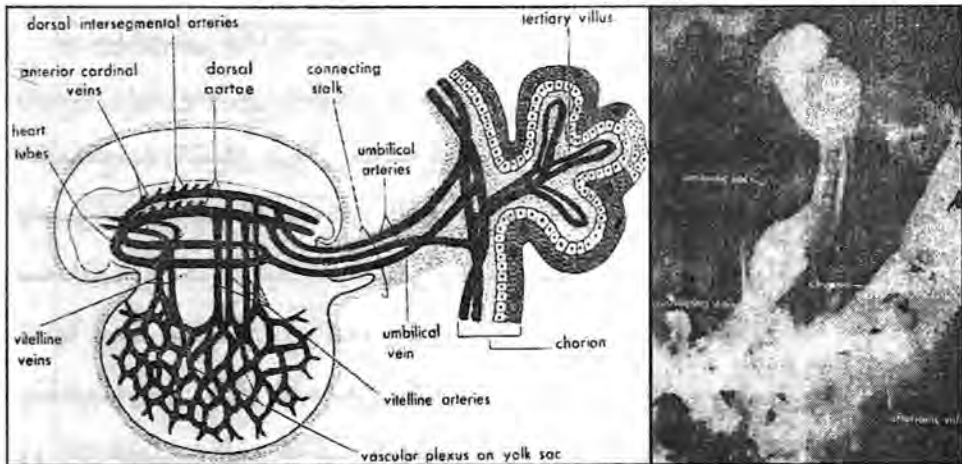
له دیداریکی تر دا که پروفیسۆر (عبدالمجید الزندان) سه رۆکی زانکۆی (ئیمان) له (یه مهن) له گه ل (د. مور) دا سازی دا، پرسیار ی لێ کرد: تۆ له کتیبه که تا (کتیبی مرۆقی گه شه کردو (The Developing Human)) با سی سه ده نا وه راسته کان (القرون الوسطی) ت کردو وه و ووتو ته: نه م سه دانه هیچ جۆره پێشکه و تنیکی زانستی یانه ی کۆرپه له زانی تی دا نه بو وه، و ته نها چه ند شتیکی زۆر که م زانرا ون، ئا له م سه رده مه دا بوو که قورئان بۆ پیغه مبه رمان (ﷺ) داده به زی که هی دایه تی خه لکی ده کرد و وه سفیکی ووردی قوناقه کان گه شه کردنی کۆرپه له ی مرۆقی شی کردو وه، تۆش زانیه کی جیهانیت بۆچی دادپه ره ره نه بوویت و نه م راستی یانه ت نه خستۆ ته نا و کتیبه که ته وه؟

له وه لاما ووتی: نه مه خه تای خۆتانه، ده ئیوه ئه و بابته پێشکه ش به من بکه ن با منیش بیخه مه نا و کتیبه که مه وه!! ئه وه بوو زانیه کی ئازا و دادپه ره ره ده رچوو و ئه و زیاد کردنانه ی پروفیسۆر (الزندان) پێشکه شی کرد خستی یه نا و به شی میژووی کتیبه که یه وه له چاپی سێ یه می دا،

دروست بوونی کۆرپه لهی مرۆڤ له قوناغی (العلقه) دا

پروفیسۆر (مور) له ژێر ناو نیشانی (سهده ناوهراستهکان) له کتێبهکهی دا
ئه مهی نووسیوه:

پیشکەوتنی زانست له سهده ناوهراستهکاندا زۆر هێواش بوو، و دهبارهی
کۆرپه له زانی زۆر که ممان ده زانی، به لام ده بینین له قورئاندا (که کتیبی
پیروزی موسولمانانه) هاتوو که مرۆڤ دروست ده بیئت له تیکه لاویکی
ده دراوه کانی نیر و می، و چه ندین ئاماژه بو ئه وه هاتوو که ئاده میزاد له
نوتفه وه دروست ده بیئت، و ئه وه شی روون کردوو ته وه که ئه م نوتفه دروست
بووه پاش شهش رۆژ وه کو چه که ره یه که له مئالدا نندا جیگیر ده بیئت،
زانرا ویشه که هیلکه ی پیتینراو دوا ی ئه وه ی که ده ست ده کات به دابه ش
بوون دوا ی شهش رۆژ پاش پیتان دن ده ست ده کات به گه ره بوون.

وینە ی (٤-٢٢): کۆرپه له له قوناغی (العلقه) دا پارچه یه ک خوینی گه شی وه ستاوی هه ئه و ساراوه.

ههروه ها قورئانی پیرو ز ده بیئت: ئه م نوتفه یه گه شه ده کات بو ئه وه ی بیئت
به پارچه یه ک خوینی وه ستا و (علقه)، که هیلکه ی پیتینرا و له م قوناغه دا
ده ست ده کات به دابه ش بوون و پارچه یه ک خوینی وه ستا وه و له و ده چیئت
(بروانه وینە ی ٤-٢٢)، ههروه ها ده توانیئت شکی دهره وه ی کۆرپه له که
بینیئت له و قوناغه دا، که له کرمی زه رو و (علقه) ده چیئت (ومک له وینە ی ٤-٢١)

دروست بوونی کۆرپه لهی مرۆڤ له قوناغی (العلقة) دا

دیاره)، که له وینهیه دا دهیینین وینه کهی جیاوازی یه له شکلی کرمی زهروو (علقة) یان مژهری خوین و لهو دهچیت.

وینهی (۴- ۲۴) :

کۆرپه له له

قوناغی

(۴هه له قه) وه

ده چیتته قوناغی

گۆشته پاره وه .

پاش ئەمه کۆرپه له که له قوناغیکی تر دا له شتیکی جووراو به ددان دهچیت، ههروهک بنیشت (بڕوانه وینهی ۵-۵)، وینه کهی به تهواوهتی شوینه واری ددانهکانی مرۆڤی تێدا یه وهک ئەوهی جوورابیت، ههروهها وایان داناوه که دوا ی پتیپه بڕ بوونی ۴۰ یان ۴۲ رۆژ شکلی ئادهمی وهردهگریت و ئیتر له کۆرپه لهی ئازهلان ناچیت، نهویش له بهر ئەوهیه که کۆرپه لهی مرۆڤ دهست دهکات به وهرگرتنی سیفات و جیاکه ره وه مرۆیی یهکان لهم قوناغه دا (وهک له وینهکانی بهشی جهوته مدا دیاره).

لیزه دا با بڕوانینه ووتهی پهروه دگار: ﴿يَخْلُقُكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا مِّنْ بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ...﴾ (الزمر: ۶)، ئەم ئایه ته پیروزه ئاماژه بو ئەوه دهدات که کۆرپه له له ناو سنی بهر بهستی تاریکدا گهشه دهکات، که بریتین له:

۱- دیواری سکی ئافره ته که له دهره وه.

۲- دیواری منالدان.

۳- رووپۆشه ناوکی یه کهی که راسته وخۆ دهوری کۆرپه له کهی داوه، لیزه دا بوار نی یه که بابه تی سهرنج راکیش و گرنگتر گهفتوگو بکه یین که له قورئاندا هاتوه دهر باری گهشه کردنی ئاده میزاد له قوناغی پیش له دایک بوونی دا...

دروست بوونی کۆریه لهی مروؤ له قوناغی (العلقة) دا

ئەمە ئەو ووتانە بوون که (د. مور) له کتیبه کهی دا نووسیویه تی و له هه موو جیهاندا بلأوبوو ته وه، و به پشتیوانی خودا ئەمە سه ره نجامی تووژینه وهی زانستی یانه یه، ههروه ا (د. مور) قه ناعه تی به وهش هینا وه که ئەو دابهش کردن و پۆلین کردنه ی قوناغه کانی گه شه کردنی کۆریه له که نیستا له هه موو جیهاندا پیاده ده کریت، دابهش کردنیکی قورسه و تیگه یشتنی ئاسان نی یه (که به ژماره دابهشکرا وه بۆ قوناغه کانی: ۱، ۲، ۳، ۴، ۵.... و بهم شیوه یه)، ههروه ا ناتوانین ئی وه به جوانی تی بگه یین له گۆر انکاری یه تایبه تی یه کانی هه ر قوناغیک، به لام ئەو دابهشکردنه ی که له قورئاندا هاتوو ه پشت به ژماره نابهستیت به لکو پشت به شکله جیا که ره وه ئاشکرانکی کۆریه له ده بهستیت له هه ر قوناغیکدا، هه ربۆیه دابهشکردنی قوناغه کان له قورئاندا بهم شیوه یه یه: {نطفة)، (علقة)، (مضغة)، (ئیسک- عظام)، (داپوشینی ئیسک به گوشت- کساء العظام باللحم)، (گه شه کردن- النشأة)، (دروست کراویکی جیاواز- خلقاً آخر)}، خوا ی گه وه ده فه رمویت: ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِّن طِينٍ {۱۲} ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ {۱۳} ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَبَارَكُ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ {۱۴}﴾ (المؤمنون).

ده باریه ی ئەم دابهش کردنه قورئانی یانه که پشت به شکلی دیاری کرا و جیا که ره وه ده بهستیت (د. مور) ده ئیت: بریتین له دابهشکردنیکی زانستی یانه ی ورد، و ههروه ا ئاسان و تیگه یه نه ر و سوو ده خشن، و ئەوه بوو له یه کی که له کۆنگره زانستی یه کاندا وه ستا و ووتی: کۆریه له له سکی دایکی دا به سئ به ره به ست یان چین ده پاریزریت: ۱- دیواری سک. ۲- دیواری منالان. ۳- په رده کانی وویلاش.

له بهر ئەوه ی که قوناغه کانی گه شه کردنی کۆریه له زۆر ئالۆزن و به هو ی ئەو گۆر انکاری یه به رده و امانه ی که به سه ری دا دین، ده توانریت پشت به

سیستمیکی نوئی پۆلین کردن ببه ستریت که دامه زراوه له سه ره به کارهینانی نه و زاراوه و بۆچوونانهی که له قورئان و سوننهتی پیروژدا هاتوو، و ئەم سیستمه نوئی به به وه جیا ده کریته وه که ئاسانه له تیگه یشتندا و وردی به کی زۆری تئ دایه و گونجاوه له گه ل راستی به نوئی کانی کۆرپه له زانی دا، به تایبهتی توژی نه وه نوئی کانی ئەم چند ساله ی دوایی گهرهیی ئەم نامیری پۆلین کردنه سه رسوهرهینه ره ی سه لماند، که له سه ده ی حه وته می زاینی دا نه وه نده ی زانیاری و ورد ده رباره ی گه شه ی کۆرپه له و یۆلین کردنی قوناغه کانی دروست بوونی قۆمار کردوو، که له میژووی مروؤفایه تی دا ته نها له سه ده ی بیسته مدا ئەم زانیاری یانه دۆزراونه ته وه، هه ربۆیه لی ره وه ده گه ی نه ئەوه ی ئەم زانیاری یانه ناتوانریت بووتریت که له ئاستی زانستی سه ده ی حه وته مه وه وه رگه راره، و ته نها بۆچوونی مه عقول و راست ئەوه یه که بلین ئەم وه سفانه به نیگا و وه حی خودایی بو محمد (ﷺ) هاتوو، چونکه هیچ که سیك له و کاته دا نه ی ده توانی ئەم و ورده کاری یانه بزانی، به تایبهتی که محمد (ﷺ) نه خوینده وار بووه و هیچ جو ره راهینانیکی زانستی وه رنه گرتوو.

پروفیسور (الزندانی) له چاوپیکه وتنه که ی دا به (د. موری ووت: ئەمانه ی تو ده یلیت زور راستن، به لام به شیکی که مه له وه ی ده رباره ی قورئان و فه رمووده کان زانیوته له بواری کۆرپه له زانی دا، و هیوادارم که زیاتر داد په ره و به ئینصاف بیت و بواری بکه یته وه بو روون کردنه وه ی هه موو ئەو ئایهت و فه رموودانه ی له م بواره ده هاتوو که پسپۆری خۆته، ئەویش له وه لامدا ووتی: من نه وه نده ی پیویست بیت له پیشه کی کتیبیکی زانستی له م جو ره دا بلوم کردوو ته وه، به لام من بواری به تو ده دم که به شیك له کو تایی کتیبه که مدا زیاد بکه یته که تی دا هه موو ئەو ئایهت و فه رموودانه ی که باس مان کرد و گفتوگومان له سه ره کرد کۆبکه یته وه و له شوینی خویاندا

دایان بنییت، و دوایی لایه نهکانی ئیعجازیان روون بکهیه تهوه، ئەم بابەتەش وهک هاوپیچیککی ئیسلامی دهخه مه سهر کتیبه کهم.

پروفیسۆر (الزندانی) دهلیت: ئەوه بوو منیش کردم، و (د. مور)یش پیشه کی یه کی بو ئەم زیاد کر نه ئیسلامی یانه دانا و کتیبه کهی له گه ل زیاد کر دنه ئیسلامی یه کاندای چهنه جاریک چاپکرا له ژیر ئەم ناو نیشانه دا: (The Developing Human-with Islamic Additions).

له پیشه کی ئەم زیاد کر دنه ئیسلامی یانه دا بو کتیبه کهی (د. مور) دهلیت: (محمد) پیغه مبه ری ئیسلام پیاویکی نه خوینده واری ساده بووه که له سه دهی حه وته می زاینی دا ژیاوه و مردووه، واته له سه رده می کدا که کۆریه له زانی هیچ جو ره هه وال و دهنگ و باسیکی نه بووه، هه ره ها وورد بینیش به هیچ شیوه یه ک بوونی نه بووه و زانستی هاوینه کان و به صهریات نه ها تبوونه بوون، باشه ده بییت ئەم زانیاری یانه ی له کیوه ده ست که وتبییت؟! و چون توانی یه کگر تنی تو و هیلکه بینیت!؟

پاشان پروفیسۆر (مور) دهلیت: من هیچ گومانیکم نی یه له وه دا که ئەم زانیاری یانه له لایه ن خودا وه بو محمد نیر درا وه، و هیچ گومانیکیشم له وه دا نه ما وه که محمد نیر درا و پیغه مبه ری خودایه، ئەمه شایه تی زانیه کی روژئاویه نه ک موسولمان له سه ر ئەوه ی که قورئان په یامی خودایه.

زانایانی ئەمرو ده توانن بزائن ئەم قورئانه به زانیاری خودایی نیر درا وه و پر ه له و زانیاری یانه: ﴿لَكِنَّ اللَّهَ يَشْهَدُ بِنَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ أَنْزَلَهُ بِعِلْمِهِ﴾ (النساء: ۱۶۶)، و لیره وه ئەو راستی یه یان بو دهر ده که ویت که محمد (ﷺ) نیر درا وی خودایه ﴿وَيَرَى الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ الَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ هُوَ الْحَقُّ وَيَهْدِي إِلَى صِرَاطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ﴾ (سبا: ۶).

خىستەي ژمارە (۱)

سىفاتە سەرەكى يەكانى كۆرپەلە لە ماوەي گەشە كردنى لە قۇناغى (علقة) وە بۇ گۆشتپارە (مضغە)، كە بارستە لەشى يەكان بەخىرايى دروست دەبن لە رۆژەكانى كۆتايى قۇناغى (علقة) دا، و گۆرانی كۆرپەلەكە بۇ گۆشتپارە بە خىرايى يەكى زۆر روودەدات.

تەمەن (بە رۆژ)	ژمارەي بارستە لەشى يەكان	درىژى كۆرپەلەكە (مىللىمەتر)	خاسى يەت و سىفاتە سەرەكى يەكان
۲۱-۲۰	۳-۱	۳-۱,۵	پەيدا بوونى چالايى يەكى قوولى دەمارى و بارستە لەشى يەكەمەكان، ئاشكرا بوونى لۇچى سەر (بەرزايى سەر).
۲۳-۲۲	۱۲-۴	۳,۵ - ۲	كۆرپەلەكە رىكە يان چەماوەيە بە كەمىي، و بۆرى دەماريى لە رىگەي دروست بووندايە (يان دروست بووہ) لە بەرامبەر بارستە لەشى يەكاندا، بەلام بە شىوہ يەكى فراوان كراوہ تەوہ لە ھەردوو كۆتايى كۆرپەلەكەدا.
۲۵ - ۲۴	۲۰-۱۳	۴,۵ - ۲,۵	كۆرپەلەكە چەماوہ دەبىت بەھۆي ھەردوو بەرزايى سەر و كلكەوہ، كۆئەندامى دەمار لە بەشى سەريى دا دەست بە داخران دەكات، ديسكى گويى پەيدا دەبىت، و توورەكەي چاوەكانيش پەيدا دەبن.

دروست بوونى كۆرپەلەي مەزۇنە ئە قۇناغى (العلة) دا

<p>پەيدا بوونى چەكەرەي ھەردوو پەلى سەرەو، كۆئەندامى دەمار لە بەشى كۆتايى (كلكى) دا دەست بە داخران دەكات، پەيدا بوونى سىن جووتى كەوانە سنگ، ئەگەرى ئەو ھەيە بەرزىي جياكەرەو ەي دل ببينرئت، پەيدا بوونى ھەردوو كونى گوئكان.</p>	<p>۵ - ۳, ۵</p>	<p>۲۹-۲۱</p>	<p>* ۲۷-۲۶</p>
<p>كۆرپەلە لەم كاتەدا لە شىوہى پىتى C دا دەبىت، ھەردوو چەكەرەي دوو پەلەكەي سەرەو لە شىوہى سەولدا دەبن، چوار جووتى كەوانە سنگ پەيدا دەبن، دوو چەكەرەي پەلەكانى خوارەو دەست دەكەن بە دەركەوتن، توورەكەي ھەردوو گوئ پەيدا دەبن، دەتوانرئت ديسكى ھاوئنەكانى ھەردوو چاۋ جيا بكرئتەو، و كلكى تەنك پەيدا دەبىت بۇ كۆرپەلەكە.</p>	<p>۶-۴</p>	<p>۳۵ - ۳۰</p>	<p>۳۰-۲۸</p>
<p>ھەردوو پەلى سەرەو لە شىوہى سەولدا دەبن، ھەردوو كونى لووت و ھاوئنەي چاۋ پەيدا دەبن، لەگەل ئاشكرا بوونى ديسكى چاۋەكان.</p>	<p>۷-۵</p>		<p>** ۳۲-۳۱</p>

دروست بوونی کۆریپه لهی مرؤف له قۇناغی (العلقة ۱۵)

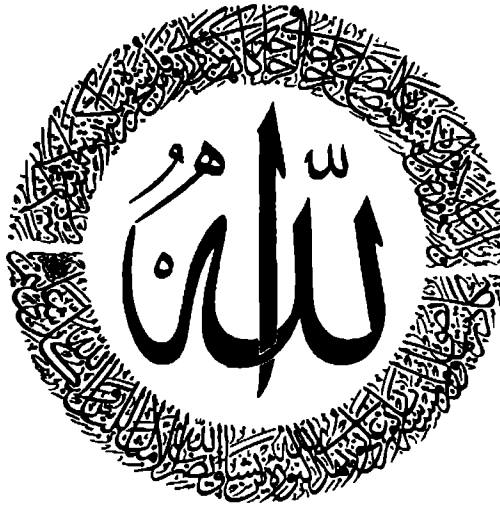
پهیدا بوونی پانیی هەردوو دەستەکان، پهیدا بوونی توورەکهی هاوینەیی هەردوو چاوهکان، بەرز بوونەوهی هەردوو کونی لووت، هەردوو پەلی خوارەوه له شیۆهی سهولدان، پهیدابوونی لۆچیککی مل.	۹-۷	۴۲-۳۶	۳۶-۳۳
پهیدا بوونی پانیی هەردوو پیکان، پهیدابوونی رەنگ له تۆری چاودا، گەشه کردنی هەردوو بەرزیی گوێکان.	۱۱-۸		۴۰-۳۷
پهیدابوونی پەنجەکانی پەلەکان، گەشه کردنی هەردوو بەرزیی گوێکان بە شیۆهیهک که شکلی دەرەوهی گوئی جیادهکریتەوه، ریک بوونەوهی دەمارە پەتک و پەشت دەست پئ دەکات، دەرکەوتنی توورەکهکانی میشک.	۱۴-۱۱		۴۳-۴۰

* چەندین هەلۆساری و چالایی و تۆپەلی لەشی پهیدا دەبن که شۆینەواری ددان دەبەخشن، که ئەمە یەکهەم دەرکەوتنی ناشکرای شیۆهی گوشتپارەیه (المضغة).

** لەم قۇناغە و قۇناغەکانی دوایی دا زۆر گرانه که ژمارەیی بارستە لەشی یەکان دیاری بکریت، و ئەم ژمارەیه وهک پێوهریک سوود بەخشی نی یە.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
إِنَّمَا أَخِشِي
الَّذِينَ عِبَادَهُ
الْعُلَمَاءُ
صِدْقَ اللَّهِ الْعَظِيمِ

**دروست بوونی کۆرپه لهی مروّڤ
له قۆناغی گۆشتپاره (المضغه) دا**

دروست بوونی کۆرپه لهی مروؤ له قوناغی گۆشتپاره (المضغة) دا

کۆرپه لهی مروؤ له روژانی ۲۳ و ۲۴ ی ته مه نی دا له کۆتایی قوناغی (العلقة) دا ده بیئت، و پاشان ده چیته قوناغیکی نویوه که قورئانی پیروز به (مضغة) باسی کردوه، ئه ویش له روژانی ۲۵-۲۶ ی ته مه نی دا، که دیاره ئه م گۆرانی کاری به زور به خیرایی ده بیئت، ئه گهر سه رنج به دین ده بینین له م ئایه ته پیروزانه دا باسی (مضغة) هاتوه:

– ﴿ثُمَّ خَلَقْنَا النَّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً﴾ (المؤمنون: ۱۴)، واته: پاش ئه وهی

کۆرپه له ده بیئت به (علقة)، ئیمه به کسه ر ده یگۆرین بو (مضغة).

– مهروه ها له ئایه تیکی تر دا هاتوه: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِن كُنتُمْ فِي رَيْبٍ مِّنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِّن نَّرَابٍ ثُمَّ مِّن نُّطْفَةٍ ثُمَّ مِّنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِّنْ مُّضْغَةٍ مُّخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُّخَلَّقَةٍ لِّنَبِّئَنَّ لَكُمْ﴾ (العج: ۵)، واته: ئه ی خه لکینه ئه گهر ئیوه گومان تان هه به له زیندوو بوونه وه ئه وا بو سه یری ده سه لاتی ئه و خودایه نا که ن که سه ره تاتانی له گله وه دروست کرد پاشان نه وه کانی له (نطفة) وه که ده بیئت به (علقة) و دو ات ریش ده بیئت به (مضغة)، که ئه م (مضغة) به هه ندیکی دروست بووه و هه ندیکی تریشی دروست نه بووه، ئیمه نه مه بو ئیوه باس ده که یین تا وه کو بو تان روون بییته وه و با وه رتاقان به زیندوو بوونه وه به هیز بیئت.

– له فه رمووده یه کی پیغه مبه ریشدا (ﷺ) هاتوه: ﴿عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ (رضي الله عنه) قَالَ: حَدَّثَنَا رَسُولُ اللَّهِ (ﷺ) وَهُوَ الصَّادِقُ الْمَصْدُوقُ قَالَ: «إِنَّ أَحَدَكُمْ يُجْمَعُ خَلْقُهُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا، ثُمَّ يَكُونُ فِي ذَلِكَ عَلَقَةً مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ يَكُونُ فِي ذَلِكَ مُضْغَةً مِثْلَ ذَلِكَ...﴾ (رواه مسلم، واته: پیغه مبه ر (ﷺ) فه رموویه تی: هه ریه کیك له ئیوه کۆبوونه وه و دروست بوونی له ۴۰ روژدا ته وا وه ده بیئت، هه ر له وه ۴۰ روژده دا (علقة) ده بیئت، و هه ر له وه ما وه یه شدا گۆشتپاره (مضغة) ده بیئت.

– له فه رمووده یه کی تر دا هاتوه: ﴿عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ (رضي الله عنه) عَنِ النَّبِيِّ (ﷺ) قَالَ: «إِنَّ اللَّهَ وَكُلَّ فِي الرَّحِمِ مَلَكًا يَقُولُ يَا رَبِّ نُطْفَةٍ، يَا رَبِّ عَلَقَةٍ، يَا رَبِّ مُضْغَةٍ، فَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَخْلُقَهَا قَالَ: يَا رَبِّ، أَذْكَرٌ أَمْ يَا رَبِّ أُنْثَى؟ يَا رَبِّ شَقِيٌّ أَمْ سَعِيدٌ؟ فَمَا

دروست بوونی کۆرپه لهی مرؤف له قوناغی گوشتپاره (المضغة) دا

الرَّزْقُ فَمَا الْأَجَلُ؟ فَيَكْتُبُ كَذَلِكَ فِي بَطْنِ أُمِّهِ ﴿﴾ رواه مسلم، واته: خوی گهوره فریشتهیهکی دیاری کردوو که ناگای له منالدان بیئت، کاتیک که کۆرپه له که دروست ده بیئت، ئەم فریشتهیه نازانیئت کهی ده بیئت به چی و پرسیار ده کات: ئەهی په روهردگار نوتفهیه؟ ئەهی په روهردگار بووه به (علقة)، ئەهی په روهردگار بووه به گوشتپاره (مضغة)؟ کاتیکیش که په روهردگار ویستی دروست بیئت فه رمان به فریشته که ده کات، ئەویش ده لیئت: نی ره یان می یه؟ ئایا خوش به خته یان زهره رهنه ند؟ رۆزی چی یه؟ ئەجه لی که یه؟ خوی گهوره پی ئی ده لیئت و فریشته که بۆی ده نووسیت، ئاوا له سکی دایکی دا.

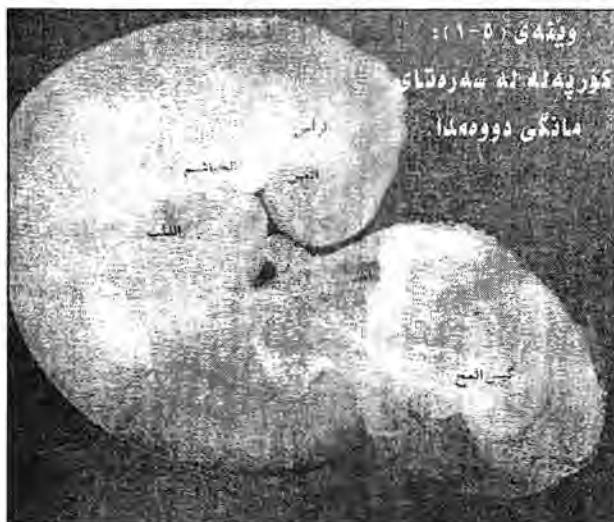
ئه گه ر جاریکی تر بگه رپینه وه بۆ فه ره ههنگه کانی زمانی عه ره بی، وشه ی (مضغة) له زمانی عه ره بی دا به م ماناییه هاتوو: ۱- شیء لاکته الأسنان. ۲- مضغ الأمور: یعنی صفارها. ۳- المضغة: فی حجم ما یمكن مضغه⁽¹⁾. و اتا کانیان: ۱- به مانای شتی که دان جوی بییتی (واته پاروویه ک)، هه ر بۆیه لی ره وه ده توانین بلین که مانای کوردی (المضغة) بریتی یه له گوشت پارو یان گوشتپاره. ۲- به مانای شتیکی زۆر بچووک. ۳- هه روه ها هه ندیک له راقه کارانی قورئان ده لین به مانای شتی که دیت که قه باره کهی ئەوه نده بیئت ددان بتوانیت بیجویت.

له کاتی هه لبژاردنی زاراویه که بۆ وه سف کردنی قوناغیکی گه شه کردنی کۆرپه له پیویسته ئەو زاراویه شکلی ده ره وه و گوپانکاری یه کانی ناو له شی کۆرپه له که وه سف بکات به وردی، که ده بینین وشه ی (المضغة) هه موو ئەم سیفات ه زانستی یانه ی تی دیایه وه که له خواره وه باسی ده که یین، زانستی کۆرپه له زانی وردی له هه لبژاردنی ئەم زاراویه دا بۆ روون کردووینه ته وه،

(1) بهوانه فه ره ههنگه کانی: (لسان العرب)، (تاج العروس)، (معجم مقاییس اللغة)، هه روه ها ته فسیره کانی:

(الطبری)، (ابن کثیر)، (فتح القدیر)، (البیضاوی)، (القرطبی).

دروست بوونی کۆرپه لهی مرۆڤ له قوئاغی گۆشتپاره (المضفة) دا

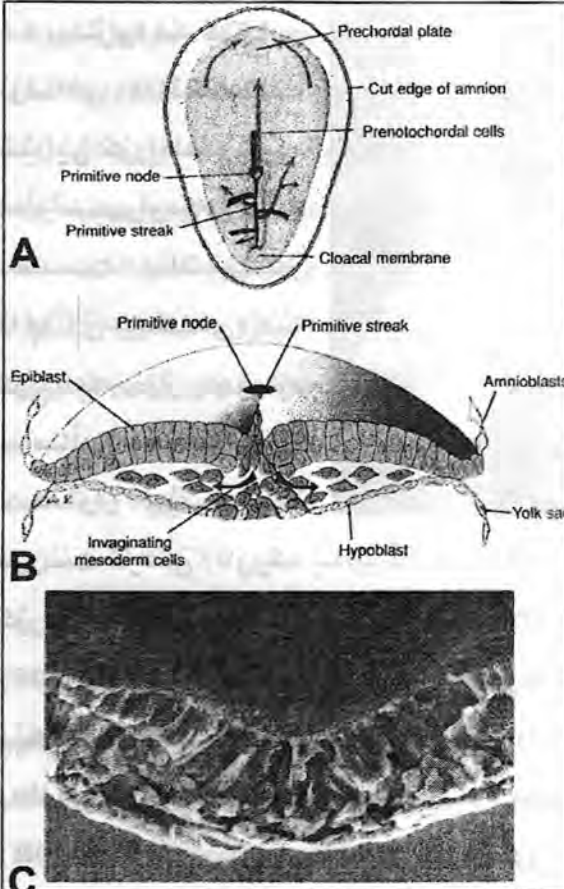

که بینراوه له کۆتایی قوئاغی (العلقة) دا به خیرایی کۆرپه له که شیوه هه لواسراوه که ی له دهست ده دات، ئه و قاچه ی (به شه ی) که کۆرپه له که خۆی به هۆیه وه به منالدا نه وه هه لواسیوه جیاواز ده بیئت بو

دروست کردنی (ناووکه په تک Umbilical Cord)، به هۆی چه مانه وه ی کۆرپه له که به سه ر خۆی دا له رۆژانی ۲۲-۲۶ دا به شیک ی تووره که ی هیلکه (Yolk Sac) ده چیته وه ناو کۆرپه له که و له گه ل به شیک ی قاچی هه لواسه ردا پیکه وه ناوه راس ته ریخۆله ی سه ره تای ی (Midgut) دروست ده که ن، ئه و به شه ی تر که له م دووانه ده مینیته وه یه که ده گریت و په رده ی ئه مینیۆنی (Amnion) ده وریان ده دات و پیکه وه ناووکه په تک دروست ده کات.

له لایه کی تره وه پاش دروست بوونی سه ره تای ی کۆرپه له که و ویلاشه که ی ئیتر کۆرپه له ده ست ده کات به وه رگریتی خۆراک و ووزه له دایکه که وه، که ئه مه ده بیته هۆی خیرابوونی پرۆسه ی گه شه کردنی کۆرپه له که و سه ره نجام ده بیته هۆی په یدا بوونی تۆپه له له شه ی یه کان یان بارسته له شه ی یه کان (الفلقات Somites) له م زۆربوونه خیرایه ی خانه کانه وه (به تایبه تی خانه کانی چینی ناوه راس ته (میزۆدیرم)) (بڕوانه وینه ی ۵-۲)، به هۆی بوونی ژماره یه کی زۆر له م بارسته له شه ی یانه ی که دروست ده بن شکلی کۆرپه له که به ناشکرا و به ته واوه تی نزیك ده بیته وه له شکلی ماده ده یه کی جوراو که شونی ددانه کانی له سه ر ده رچوو ه!! (بۆ روون بوونه وه ی بابه ته که بڕوانه وینه رینگاو رینگه کانی: ۱/۵ ه).

دروست بوونی کۆرپه لهی مرۆڤ له قوناغی گۆشتپاره (المضغه) دا

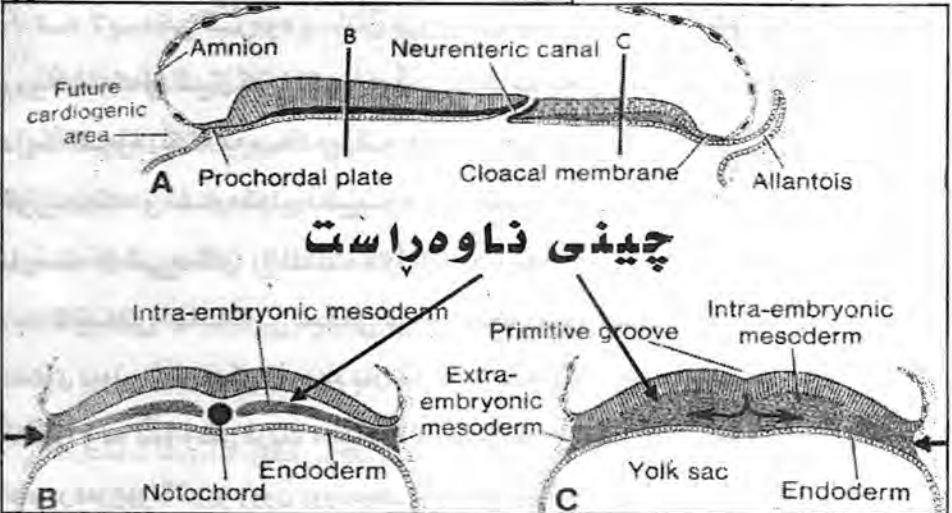

وینەهی (۲-۵): پرۆسەیی دروست بوونی چینی ناوهراس (میزۆدیرم):
 - هیلکارییهکی دیسکی کۆرپه لهیه که دهریده خات چۆن خانه گانی چینی دهرمه کۆچ دهکهن بۆ ناو دیسکه که به هه موو لایه کی دا.

- هیلکاری برگه یهکی کۆرپه لهیه کی (۱۵ رۆژ)، به ناشرکا کۆچی خانه گان دهرده خات له دهرمه بۆ ناووه به مه بهستی دروست کردنی چینی ناوهراس (میزۆدیرم Mesoderm).

- وینەیهکی راسته قینهی مایکرو سکۆپی هیلکارییه که ی سهرمه یه.

- وینەهی خوارمهوش هیلکارییه کی ته و او بوونی پرۆسه که یه.

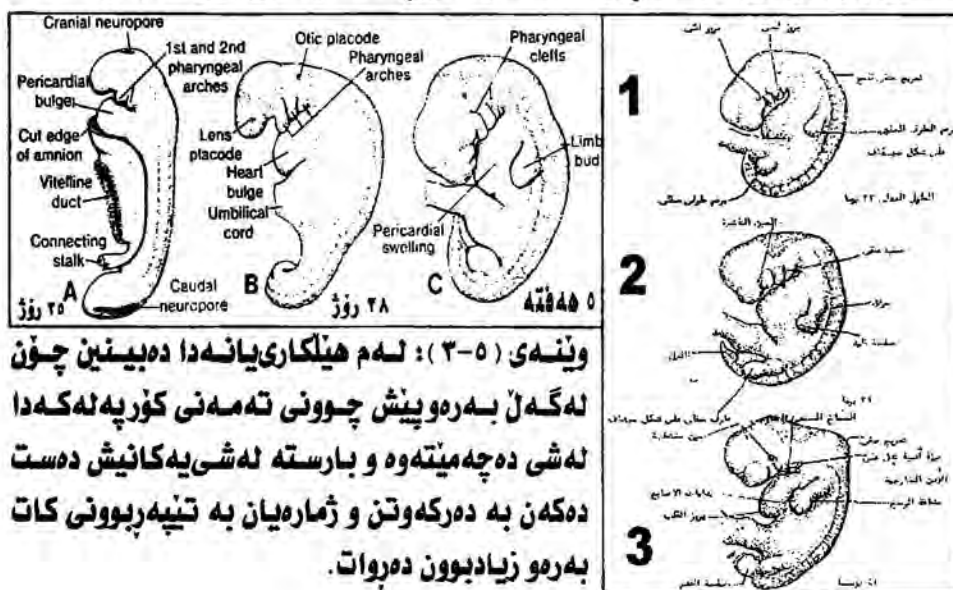
چینی ناوهراس

دروست بوونی کۆرپه لهی مروؤ له قوئاغی گوشتپاره (المضغة) دا

به پئی ئه و وورده کاری یانهی که زانایانی کۆرپه له زانی ئه مپو باسیان کردوه زاراوهی (مضغة) به ته و اهوتی وهسفی ئه و کردارانه دهکات که له م قوئاغه دا رووده دن، ئه و کردارانهی رووده دن له م قوئاغه دا بریتین له:

۱- په یدا بوونی چه ند بارسته یه کی له شی (الفلقات Somites) له چینی ناوه راسته وه (Mesoderm) پاش قوئاغی (العلقه) له پشتی کۆرپه له که وه (که پاشان ئیسقان و گوشتی کۆرپه له که له مانه وه په یدا ده بیت)، په یدا بوونی ئه م توپه لانه که ژماره یان وورده وورده زور ده بیت شکلی پاروویه ک ده دات به کۆرپه له که که ددان جویبیتی (بروانه وینهی ۵-۳)، که ده رکه و تئیان به خشته یه کی زه مهنی ووردی دیاری کراو ده بیت به شیوه یه ک ده توانریت به هوئی زانیی ژماره ی ئه م بارسته له شی یانه وه ته مهنی کۆرپه له که دیاری بکریت (بروانه خشته ی ژماره ۱) له به شی پئشوودا، به ردوام شکلی کۆرپه له که له م قوئاغه دا به خیرایی له گوپاندایه (به هاوشیوه ی پارو که له ناو ده مدا به به رده وامی شکلی ده گوپریت) به لام ئه و بارسته له شی یانه هر ده مینن که شکلی به رده وامی گوشت پاره ده دات به کۆرپه له که به درژیایی ئه م قوئاغه .

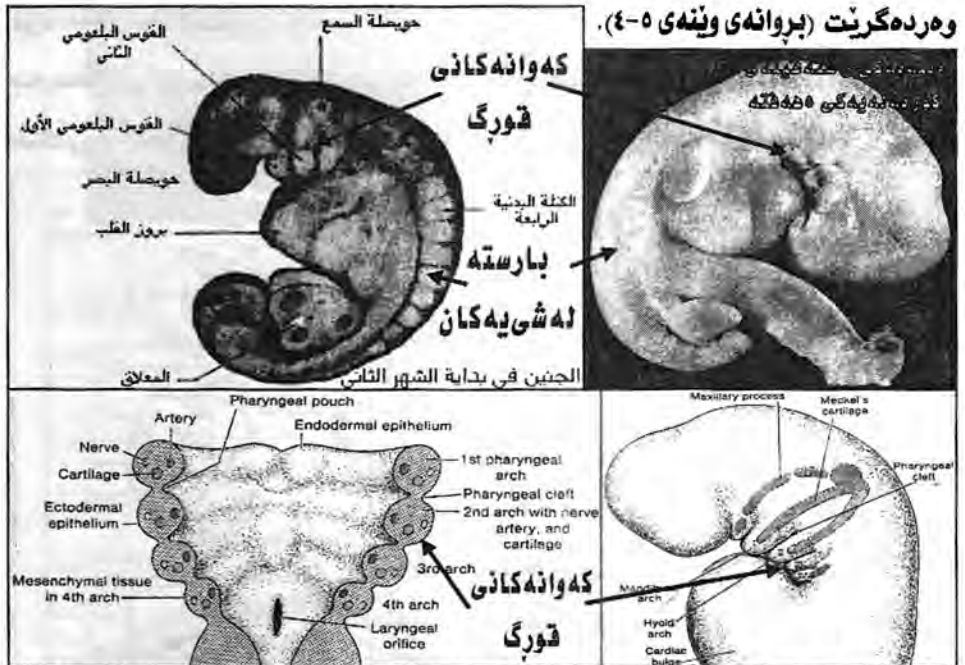
وینهی (۵-۳): له م هیلکاری یانه دا ده بیتین چون له گه ل به ره وینش چوونی ته مهنی کۆرپه له که دا له شی ده چه میته وه و بارسته له شی په کائیش ده ست ده که ن به ده رکه و تن و ژماره یان به تیبه ربوونی کات به ره و زیاده بوون ده روات.

دروست بوونی کۆرپه لهی مرۆڤ له قۆناغی گۆشتپاره (المضغه) دا

۲- شکلی پاروو بههۆی جویینهوه بهردهوام دهگۆریت له ناو دهمدا، بهههمان شیوهش شکلی کۆرپه لهه قۆناغه دا بههۆی پهیدا بوونی لق و پارچه و ههئاوساوی و نووشتانهوهی بهردهوام هه میسه له گۆراندایه به تهواوهتی وهک پاروو له کاتی جوییندا (وینهکانی: ژماره ۴-۵ ، ۵-۵).

۳- لهگهڵ ئەمانهشدا له ههمان ئەم کاته دا و لهژێر بهرزایی سهردا چهند ریزیک ههئاوساوی پهیدا دهبن له چینی ئیکتودیرمی دهرهوه دا که ئەمانه کهوانهکانی قورگ (Pharyngeal Arches) پیکدینن له مرۆڤدا و هه کسهیک سهیری دهکات وادهزانیته که ۵ بارستهی لهشین و له نیوانیاندا درز ههیه (بروانه وینهی رهنگاوهنگی: ۱۰۶/ه)، ههروهها بههۆی چهمانهوهی سهه و کلک بۆ لای سکوه و دهرکهوتنی بهشی پێشهوهی سهه و زیادبوونی ههئاوساویهکانی ههموو لایهکی لهشی کۆرپه لهکهوه، کۆرپه لهکه شیوهی پارچهیهک گۆشتی لهت لهتکراو

وهردهگرت (بروانه وینهی ۴-۵).

وینهی (۴-۵): بارسته لهشی یهکان و کهوانه کانی قورگ و ههئاوساوی بهرزای و نزمی لهشی کۆرپه لهکه شیوهی پاروویهکی جووراو (گۆشتپاره) ی دهواتن.

دروست بوونی کۆرپه‌له‌ی مرۆڤ له قوناغی گۆشتپاره (المضغه) دا

٤- گۆرپانکاری له باری له‌شی کۆرپه‌له‌که‌دا رووده‌ات به‌هۆی گۆرانی چه‌قی قورسای له‌له‌شی‌دا، و دروست بوونی به‌رده‌وامی شانە‌ی نوێ، که ئەمه له‌ گۆرپانکاری شکل و باری پاروو ده‌چیت کاتی‌ک له‌ناو ده‌مدا ده‌جووریت، که‌واته‌ کۆرپه‌له‌که‌ له‌ پارچه‌یه‌ک گۆشتی بێ‌شکل ده‌چیت و له‌ مرۆڤ ناچیت و هیچ به‌لگه‌یک نی‌یه‌ که‌ بیسه‌لمینیت ئەمه‌ کۆرپه‌له‌یه‌کی مرۆیی‌یه‌ (هه‌روه‌ک موفه‌سیره‌کانی قورئان که‌ به‌م شیوه‌یه‌ راقه‌ی ووشه‌ی (مضغه)یان کردوه‌).

وێنه‌ی (٥-٥) : له‌لای راست پارچه‌یه‌ک قورپه‌ که‌ شیوه‌ه‌واری دانسه‌کانی مرۆڤی به‌سه‌ره‌ و له‌لای چه‌پ کۆرپه‌له‌یه‌که‌ له‌ قوناغی گۆشتپاره‌دا (په‌روانه‌ ئینگلیزی ته‌واوی ئینۆئیبان).

٥- هه‌روه‌کو چۆن له‌ کاتی قوتدانی پاروو بۆ ناو قورگ پارووه‌که‌ شکیکی نیو بازنه‌یی (وه‌کو پیتی C ئینگلیزی) وه‌رده‌گریت، به‌ هه‌مان شیوه‌ش کۆرپه‌له‌ له‌م قوناغه‌دا به‌ ته‌واوه‌تی له‌ شکی پیتی C

ئینگلیزی‌دایه (په‌روانه‌ وێنه‌ی ٥-٦)، ئەمانه‌ی له‌سه‌ره‌وه‌ باسمان کرد سه‌لمینه‌ری زانستی‌یانه‌ی مانای یه‌که‌می (مضغه)یه‌ که‌ به‌ مانای پاروویه‌ک یان (گۆشتپاره) دیت (بۆ روونبوونه‌وی زیاتر په‌روانه‌ وێنه‌ ره‌نگاو په‌نگه‌کانی: ١٠٧/ه، ١٠٨/ه، ١٠٩/ه، ١١٠/ه).

٦- درێژتی کۆرپه‌له‌ له‌ کۆتایی ئەم قوناغه‌دا ده‌گاته (اسم) واته‌ زۆر بچوکه‌، ئەمه‌ش سه‌لمینه‌ری مانای دووه‌می (مضغه)یه‌ که‌ به‌ مانای (شتیکی زۆر بچووک) دیت، که‌ له‌م کاته‌دا سه‌ره‌تاکانی هه‌موو ئەندامه‌کان دروست بوون به‌لام له‌ شیوه‌ی چه‌که‌ره‌ و خونچه‌یه‌کدان، و له‌ قوناغه‌کانی داها‌توودا ئەم ئەندامانه‌ شکل و قه‌باره‌ی ناسایی خۆیان وه‌رده‌گرن، که‌واته‌ (مضغه) بچووکترین مرۆڤه‌ که‌ سه‌ره‌تای هه‌موو ئەندامه‌کانی له‌شی دروست بوون.

دروست بوونی کۆریه له ی مرۆف له قوئاغی گۆشتپاره (المضغه) دا

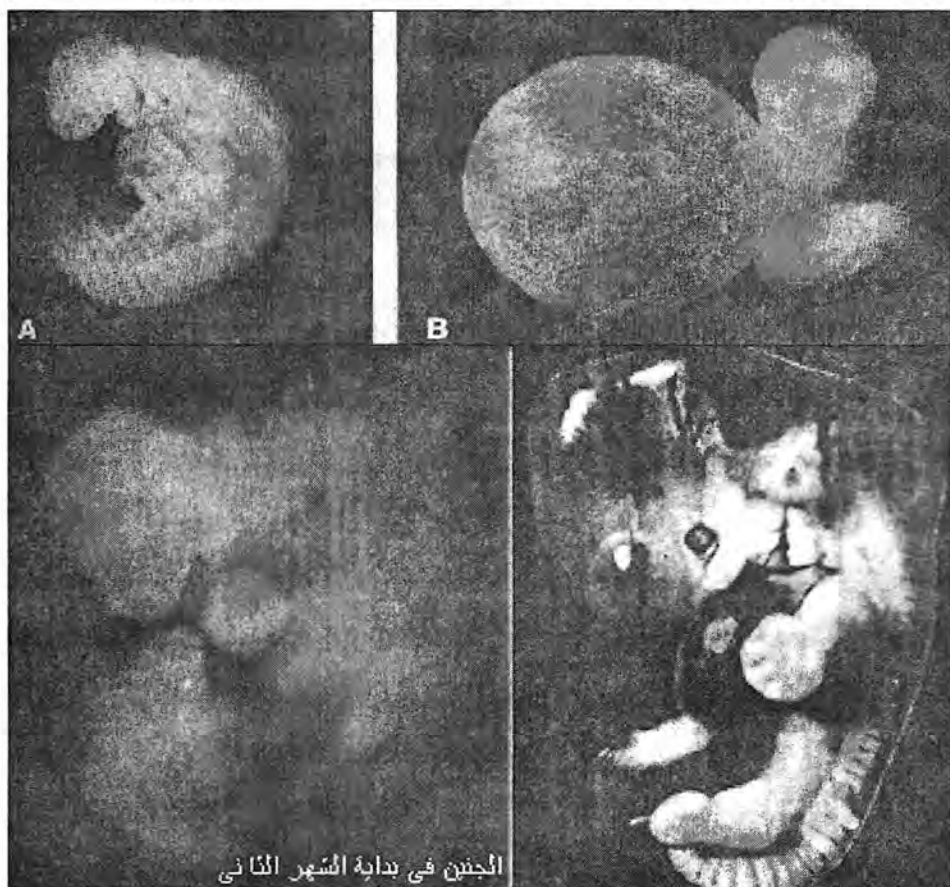
۷- مانای سئیه می (مضغه) که راقه کارانی قورئان باسیان کردوو، واته به مانای شتی که قه باره که ی نه وهنده بی ت دان بتوانیت بیجویت، نهم مانایه ده چه سپی ت به سه ر قه باره ی کۆریه له دا چونکه وه ک ووتمان زانیانی کۆریه له زانی ده لئین: دریی کۆریه له له م قوئاغه دا (اسم) ده بی ت (وینه ی: ۱۱۱/هـ)، ئەمه ش بچووکتین شته که ددان بتوانیت بیجویت (بروانه وینه ی ۵-۷)، به لام له قوئاغی پیشترا دا واته (العلقه) قه باره ی کۆریه له (۳،۵ ملم) ده بی ت، که نه وهنده بچووکه ددان ناتوانیت بیجویت، قوئاغی (المضغه) تاوه کو کۆتایی هه فته ی

شه شه می سکپری ده خایه نی ت.

وینه ی (۵-۶): چەند وینه یه کی راسته قینه ی مایکروسکۆپی کۆریه له یه له مانگی دووه می دا، ده بی نین چون له شی ده چه میتوه به سه ر خۆی دا و شیوه ی بی تی (C) ی نینگلیزی و مرده گری ت.

دروست بوونى كۆرپه لهى مرۇق له قۇناغى گۆشتپاره (المضغة) دا

الجنين في بداية الشهر الثاني

ويظهى (٥-٧): له كۆتايى قۇناغى گۆشتپاره دا دريژى كۆرپه له 45 دهگاته ١٢ ميلليمتر، 45 بچووكترين شتيكه ددان بتوانيت بيجويت، دهبيئين سهرى زور له قۇناغى كانى پيشتر زياتر گه شهى كردووو ... وهك باسمان كرد گۆراني كۆرپه له كه له قۇناغى (العلقة) وه بۇ قۇناغى گۆشتپاره (المضغة) زور به خيراىى دهبيت، كه له رۆژى 24 دا (علقة) يه و يه كسهر له رۆژى 25 دا دهبيت به (مضغة)، ئه ويش به هوى ئه وه وه يه كه له يهك دوو رۆژى كۆتايى قۇناغى (العلقه) دا كۆرپه له كه دهست دهكات به وه رگرتنى خاسى يه ته كانى گۆشتپاره (المضغة)، كه بارسته له شى يه كان (Somites) دهست دهكهن به پيدا بوون بۇ ئه وهى له دواىى دا بن به

دروست بوونی کۆرپه لهی مروؤ له قۆناغی گۆشتپاره (المضغة) دا

گرنگترین جیاکه رهوهکانی قۆناغی گۆشتپاره، قورئانی پیروز وهسفی ئەم خیراییه ی کردوو له گۆرانکاری یانه دا، که له ئایه ته که ی سوورته ی (المؤمنون) دا ده بینین نیوانی (العلقه) و (المضغة) ی به پیتی (فی) ی پیکه وه بهستن گریداوه (فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً)، که وه که له فرههنگهکانی زمانی عه ره بی دا هاتوو به کار هیئانی ئەم پیته مانای ریکخستن و به دوادا هاتنی خیرای رووداوه کان دیت (للترتیب والتعقیب).

بیجگه له بوونی ئەو بارسته لهشی یانه چهند ته فاصیلیکی تری لهشی کۆرپه له که هیه که زاوه ی (مضغة) ی به سه ردا ده چه سپینیت، له ناو کۆرپه له که خوی دا بارسته ی تر هیه که پی یان ده ووتریت پارچه لهشی یه کان (القطع البدنية Metameres)، که له ناویاندا بۆری یه سه ره تایی یهکانی گورچیله دروست ده بیت، ئەمانه له گه ل پهیدا بوونی بارسته لهشی یهکان له ناوچه ی سه ر و ملدا پهیدا ده بن، و پاشان به ره و ناوچه ی کلکی کۆرپه له که (Caudal Portion) دریت ده بنه وه به هیلیکی ته ریب بۆ ئاراسته ی بارسته لهشی یهکان.

ههروه ها وهسفی په روه رداگار بۆ کۆرپه له له قۆناغه دا به زاوه (مضغة) مانای ئەوه ده گه یه نییت که لهشی کۆرپه له که له وپه ری نه رم و نیانی دایه، چونکه ئەو پاروه ی ده جووریت نه رمه و به تاییه تی نه رم تریش ده بیته وه له کاتی جوورانی له ناو ده مدا، ئەگه ر له رووی کۆرپه له زانی یه وه سهیری ئەو ماده یه بکهین که له م کاته دا لهشی کۆرپه له که ی ئی پیک هاتوو، زانایان بۆمان باس ده کن که له خانه و شانیه ک پیک هاتوو که پی یان ده ووتریت شانیه ی میزه نکیمی (Mesenchymal Tissues)، که زانایان له وهسفی ئەم شانانه دا ده لین: بریتین له چهند شانیه کی نه رمی ریکبوو به شیوه یه کی خاو و پیکهاته یان پته ونی یه، ئەم نه رمی یه گرنگه بۆ ئەوه ی کۆرپه له که به سه ر خوی دا پیچ بخوات له هه موو لایه که وه و وورده وورده شکلی ئاسایی

دروست بوونی کۆریه لهی مروؤف له قوئاغی گۆشتپاره (المضغة) دا

وه ربگريئت، به تايبه تي كه ههردوو دهقی قورئانی: ﴿لَمْ يَكُ نُطْفَةً مِّن مَّنِيِّ يُمْنِي﴾ {٣٧} ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوَّى {٣٨} ﴿ (القيامة)، ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سَلَالَةٍ مِّن طِينٍ، ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ، ثُمَّ خَلَقْنَا النَّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾ (المؤمنون) ئاماژه به وه دهدهن كه كۆریه له كه له قوئاغی دواى گۆشتپاره وه ريك دهبيته وه، ئه ویش به هوی پته و بوونی له شی یه وه، كه ئه مه به لگه یه له سه ر ئه وه ی كه پیشت له شی نه رم و خا و بووه.

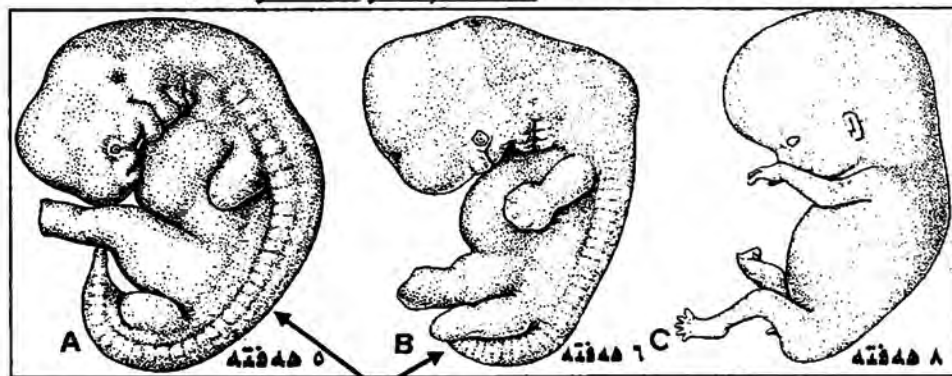
له لایه کی تره وه له سه ره تادا ئه و تۆیه له یان بارسته له شی یانه ی باسما ن کرد جیا نابنه وه بۆ دروست کردنی ئه ندامه کان، به لکو له دوا یی دا ئه م کرداره دهست پێ ده کات، و ده بیته هوی دروست بوونی سه ره تای ئه ندامه کان و خانه سه ره تایی یه دروست که ره کانی ئه ندامه کانی له شی، وه ک:

{ دل و میشک و جگه ری سه ره تایی كه له م کاته دا دروست بوونیان ته وا و نابیت، سه ره تای کۆئه ندمی سوورانی خوین، سه ره تای گورچیله (Pronephron) و کۆئه ندامی میز، و سه ره تای کۆئه ندامی هه رس و هاو پیچه کانی، و خونچه ی هه ر چوار په له که که به شیوه یه ک ده رده که ون وه که یه کی که ده ست و قاچی برابیتنه وه، پاشان سه ره تای په نجه کانی تی دا په یدا ده بیته و دهسته که تیشکده ر ده رده که ویت و له شیوه ی سه ولدا ده بیته له کۆتایی قوئاغی (المضغة) دا، ههروه ها هه یکه لی سه ره تایی چاوه کان و گو یچکه کان ده رده که ون، که هه ردوو چا و و هه ردوو گو ی به ته وا وه تی لی ره دا دروست نابن و به لکو ته نها سه ره تا کانیان په یدا ده بن و له قوئاغه کانی داها توودا گه شه یان ته وا و ده بیته }، که له کۆریه له زانی نو ی دا پی ی ده ووتریت قوئاغی دروست بوونی سه ره تای ئه ندامه کان (Organogenesis) (بروانه وینه کانی: ٥-٨، ٥-٩) (ههروه ها وینه ی رهنگا ورهنگی: ١١٢/ه).

دروست بوونی کۆریه لهی مروڤه له قوڤاغی گۆشتیاره (المضغه) دا

وینه‌ی (۵-۸): له کۆتایی قوڤاغی گۆشتیاره‌دا هه‌موو نه‌ندامه‌کانی کۆریه‌له‌که دروست بوون، به‌لام هه‌ندیکیان دروست بوونیان ته‌واو کامل بووه، و هه‌ندیکیان له داها توودا ته‌واو ده‌بیت، نه‌مه‌ش پراو پیری مانای نایه‌ته‌ته‌که‌ی سووره‌تی (الحج ۵): ﴿... ثُمَّ مِنْ مُضْغَةٍ مُخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ.....﴾.

وینه‌ی (۵-۹): کۆریه‌له‌ له قوڤاغی گۆشتیاره‌دا شکلی مروڤی نیه، له داها توودا نه‌و شکله و مرده‌گریت.

دروست بوونی کۆرپه‌له‌ی مرۆڤ له قۆناغی گۆشتپاره (المضغة) دا

كهواته هه‌ندیك له‌و ئەندامانه به‌ ته‌واوه‌تی له‌ قۆناغی (المضغة) دا دروست دەبن و ئەوانی تر له‌ قۆناغه‌کانی داهاتوودا دروست دەبن، واته له‌ قۆناغی (المضغة) دا تهنه‌ها به‌شیککی ئەندامه‌کان به‌ ته‌واوه‌تی و به‌ کاملی دروست بوون و به‌شه‌که‌ی تر هیشتا به‌ ته‌واوه‌تی دروست بوونیان ته‌واو نه‌بووه (که له‌ زمانی زانستی کۆرپه‌له‌زانی ئەم‌رۆدا پێیان ده‌ووتریت خانه جیاواز بوو و جیاواز نه‌بووه‌کان Differentiated & undifferentiated Cells) (هه‌روه‌ها برۆانه وینه‌ی رهنگاوهرنگی: ۱۱۳/ه).

لیره‌دا با بگه‌رێینه‌وه بۆ ئەو ئایه‌ته‌ پیرۆزه‌ی پیشتر ئاماژه‌مان پێ‌دا که ده‌فه‌رمووت: ﴿ثُمَّ مِنْ عِلْقَةٍ ثُمَّ مِنْ مُضْغَةٍ مُخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِّنِيبٍ لَّكُمْ﴾، واته: ئەو (مضغة) یه هه‌ندیکی دروست بووه و هه‌ندیکی تری هیشتا به‌ ته‌واوه‌تی دروست نه‌بووه (یان هه‌ندیکی جیاواز بووه و هه‌ندیکی نا)!!

زانای کۆرپه‌له‌زانی ناودار (د. کیث مور) له‌ کتیبی (گه‌شه‌ کردنی مرۆڤ یان مرۆڤی گه‌شه‌ کردو The Developing Human) دا ده‌ریاره‌ی ئەم بابته‌ و له‌ وه‌سفی ماسولکه‌کاندا ده‌لیت: (سه‌ره‌تای ماسولکه‌کان له‌ گه‌ل پیکه‌ینه‌ری ئیسکه‌کان و شاننه‌کانی تر له‌ گرووپیککی به‌کۆمه‌لی سه‌ره‌تایی دا ده‌بن، هه‌موو ئەمانه له‌ چل رۆژی یه‌که‌مدا دروست دەبن له‌ قۆناغی گۆشتپاره (المضغة) دا، به‌لام پیکه‌ینه‌ره سه‌ره‌تایی‌یه‌کانی ماسولکه له‌م کاته‌دا هیشتا جیاواز نه‌بوون بۆ پیکه‌ینانی ماسولکه راسته‌قینه‌کان).

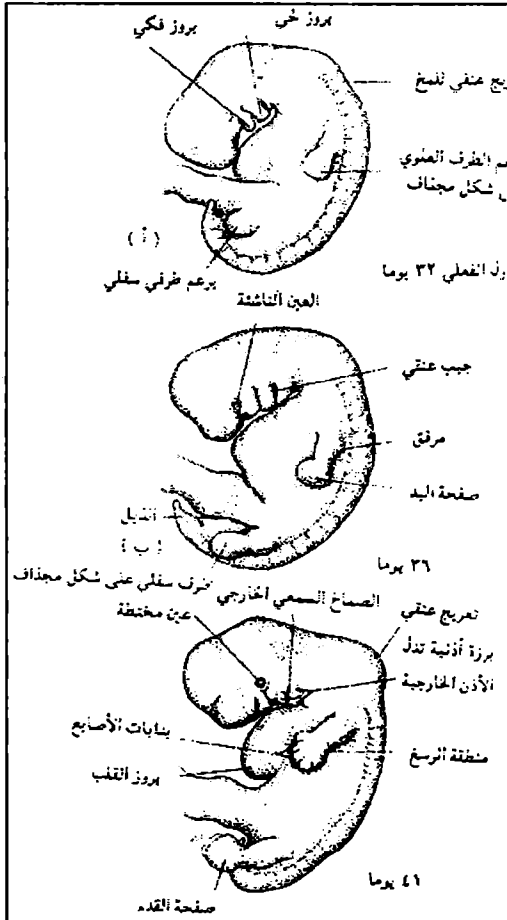
زانایانی پیشینیش له‌م راستی‌یه تیگه‌یشته‌بوون له‌ قورئان و فه‌رمووده‌کانه‌وه بۆیه‌ چه‌ند ووتیه‌کیان ووتووه که بریتی‌یه له‌ ناوه‌پرۆکی دۆزینه‌وه زانستی‌یه‌کانی ئەم‌رۆ، بۆ نمونه موفه‌سیری قورئان زانا (ابن کثیر)⁽²⁾ له‌ ته‌فسیره‌که‌ی دا ده‌لیت: (المضغة) بریتی‌یه له‌ پارچه‌یه‌که‌ گۆشت که شکلیک و ریکخستنیکی دیاری کراوی نی‌یه، که دوا‌ی ئەمه‌ شکلی

(2) ئەم زانا موسولمانه له‌ سه‌ده‌ی (۱۴) زاینی‌دا ژیاوه.

دروست بوونی کۆرپه لهی مروڤه له قوناغی گۆشتپاره (المضغه) دا

ریکده خریت، و سهر و دهستهکان و سنگ و سک و رانهکان و قاچ و سهرجه م ئەندامهکانی بۆ وینه دهکریت و دروست دهبیئت⁽³⁾.

بهراستی چهند ئاماژهیهکی سهرسورهینهرن!! و ئیعجازیکی زانستی نایابن که به تهواوهتی ئەم زاراوانه تهعبیر لهو پرۆسهیه دهکهن که پیشتر باسمان کرد، دهی ئەگهر ئەمه فرموودهی خودا نهبیئت کی دهیتوانی پیش

۱۴۰۰ سال له مه و بهر ئەم قسه دامه زاراوانه بکات، که وهک پیشتر باسمان کرد یه کهم که سیک که وای دانا لهشی کۆرپه له تۆپه ل تۆپه له زانا (مارسیللو مالبیجی) بوو له سالی (۱۶۷۲) دا کاتی که چهند وینهیهکی جووگی مریشکی بلاو کرده وه، به لام قورئانی پیروز ۱۰۰۰ سال پیش زانیاری مروڤهکانی داوه ته وه، چونکه ووتهی پهروه رداگاره: ﴿قُلْ أَنْزَلَهُ الَّذِي يَعْلَمُ السِّرَّ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا﴾ (الفرقان: ۶)، ﴿أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ؟ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا﴾ (النساء: ۸۱)، ﴿لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِّنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ﴾ (فصلت: ۴۲).

وینهی (۵-۱۰): سه رهتای هه موو نه ئه دامه کانی مروڤه له قوناغی گۆشتپاره دا دروست دهبیئت.

(3) بڕوانه ته فسیری (ابن کثیر) / ج ۴ - لاپه ره ۴۰۹ / سووره تی (الحج) نایه تی (۵).

شەق کردنی (دروست کردن و دهرهینانی) بیستن و بینین:

یه کیك لهو دیمه نه سه رنج راکیشانهی که مرۆڤه سه رسام دهکات بریتی یه له رووداوی دروست بوونی چاوه کان و گوئکان له کۆرپه له دا، ئەمانه به شیوه یهکی زۆر نائاسایی له لای مرۆڤه دروست ده بن، و هیچ که سیك ناتوانیت ته سه وری دروست بوونیان بکات ئەگه ر بیته به چاوی خوی نه بیینیته.

هه ر بۆیه زۆر سه رسوهرهینه ره که پیغه مبه رمان (ﷺ) له هه ندیک پارانه وه و کړنووش بردنی دا ده یفه رموو: ﴿عَنْ عَلِيٍّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ (رضي الله عنه) عَنْ رَسُولِ اللَّهِ (ﷺ)..... وَإِذَا سَجَدَ قَالَ «اللَّهُمَّ لَكَ سَجَدْتُ وَبِكَ آمَنْتُ وَلَكَ أَسَلْتُ، سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ وَصَوَّرَهُ وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَّرَهُ تَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ».....﴾
رواه مسلم، واته: پیغه مبه ر (ﷺ) له کاتی کړنووش بردندا ئەم نزایه ی ده خویند: خوای گه وه بۆ تۆ کړنووشم برد و باوه رم به تۆ هیناوه و خۆم ته سلیمی تۆ کردووه، روخسارم کړنووشی برد بۆ ئەو که سه ی که دروستی کردووه و وینه ی کیشاوه و بیستن و بینینی لیوه شهق کردووه و دروست کردووه، پاک و بیگه ردی بۆ ئەو خودایه ی که باشتیرینی دروستکه رانه.

زۆر سه رنج راکیشه که ده بینین ئەم فه رمووده یه ی پیغه مبه ر (ﷺ) هه والی ئەوه ی پێداوین که بیستن و بینین له روخساره وه به شیوه ی شه قبوون دروست ده بیته، و خوی له خوی دا بریتی یه له ئیعجازیکی زانستی و ئیعجازیکی هه والدان، کۆرپه له زانی نوێ بۆمان باس دهکات که ۳ کرداری سه رهکی هه یه له میژووی دروست بوونی چاوه کان و گوئکاندا:

۱- کرداریکی دروست بوون له ریی جیا بوونه وه ی ئەندامیک له ئەندامیکی تر و دهرهینانی ئییه وه.

۲- کرداریکی دروست بوون له ریی دروست بوونی چالایی یه که وه.

۳- کرداریکی له تبوون و دووکه رت بوونی په رده کان.

دروست بوونی کۆرپه لهی مرؤف له قوئاغی گۆشتپاره (المضفة) دا

له زمانى عه ره بى دا ئه و وشه يه ي كه ته عير له م هموو كردارانه دهكات و هموو ئه و مانايانه كۆدهكات وه برىتى به له وشه ي شهق كردن (شق)، له فرههنگى (لسان العرب) دا هاتوه: (واشتقاق الحرف: اخذ منه) واته: شهق كردن وهك له شهق كردن و دهرهينانى پيتيك له پيتيكي تر ماناي دهرهينان دهگهيه نيئت، ههروهها له (معجم مقاييس اللغة) دا هاتوه: (شق: يدل على انصداع في الشيء) واته: شهق كردن ماناي دروست بوونی چالايى له شتيكدا دهگهيه نيئت، هه ره له (لسان العرب) دا هاتوه: (والشق: الصدع البائن) واته: شهق برىتى به له چالايى بهكى ئاشكرا، دهر باره ي ماناي سئ بهم: له (لسان العرب) دا هاتوه: (شق الثياب: مرقة تمزيقاً) واته: شهق كردنى جل برىتى به له ت و پهت كرنى، كه واته هه ره سئ مانا زانستى به كه ي زاراوه ي شهق كردن له زمانى عه ره بى دا ده دريته پال وشه ي (شق).

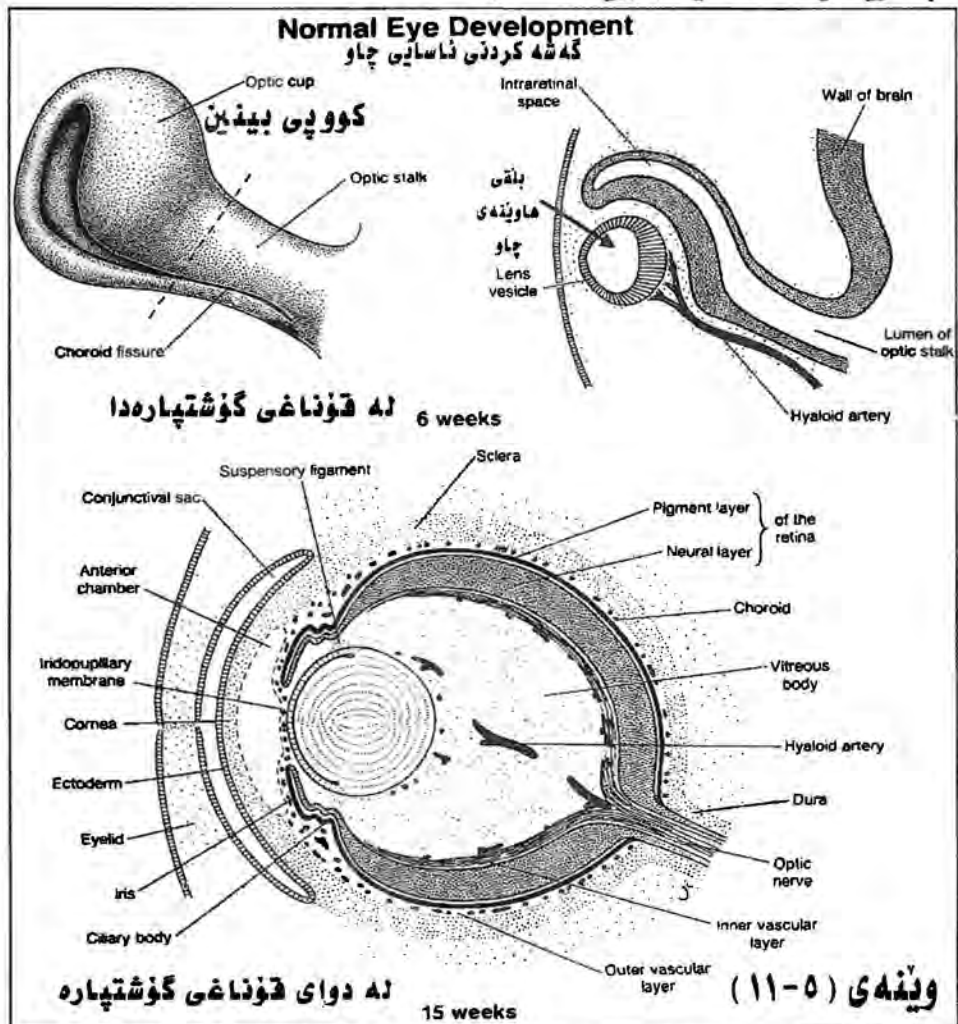
با ئيستا بچينه سه ره دريژه ي بابه ته كه، تا بزانيه له روى كۆرپه له زانيه وه ئه وه ي كه روودهدات له بوارى دروست بوونی گوئكان و چاوه كان چى به و نايان وه مانايانه ي به سه ردا ده چه سپيئت؟
له بوارى دروست بوونی چاوه كاندا:

يه كه م جار له به رزايى سه رى كۆرپه له كه دا دوو چالايى بچوك پهيدا ده بن كه ناوده برين به چالايى بينين (الفجوة البصرية Optic Sulcus) له به شى پيشه وه ي هه ردوو لاي بۆرى ده ماريى يان تووى ده ماريى (الأنبوب العصبي Neural Folds) له روژى ۲۲ دا (واته له كوتايى قوئاغى (العلاقة) و سه ره تاي قوئاغى (المضغة) دا)، كه پاشان هه ردوو لاي بۆرى ده ماريى يه كده گرن و ميشكى پيشه وه (Forebrain) ي كۆرپه له كه دروست ده كن، له هه مان كاتدا ئه و دوو چالايى به ي كه له هه ردوو لاي بۆرى به كه دا بوون ئه ستوو ر ده بن و هه ره يه كه يان قاچيكي بينينى به تال (ساق بصرية مجوفة Optic Stalk) دروست ده كن، كه هه ريه كه يان نزيك ده بيته وه له سه ر

دروست بوونی کۆرپه لهی مرۆف له قۇناغی گۆشتپاره (المضغه) دا

رووی پێست له ههردوو لای میشکی کۆرپه له کهوه، و پاشان به شیوهی تووره کهی بینین دهرده کهون له سهه رووی پێست، کۆتایی ئەم قاجه به تاله بۆ ناوهوه ده چه میته وه، لیرو هه شیوه تووره کهی به کهی ده گۆریت بۆ چالایی به که له کووپ ده چیت و پئی ده ووتریت کوویی یان کاسی بینین (الكاس البصرية Optic Cup) (وینهی ۵-۱۱).

نهم وینانه گه شه کردنی چاو روون ده کاته وه، ده بینین که چون بلقى هاوینهی چاو له چینی دهره وه هه ق ده بیت و جیاده بیته وه و ده چیته ناو چالایی کوویی بینینه وه.

دروست بوونی کورپه لهی مرؤف له قوناغی گوشتپاره (المضفة) دا

له هه مان کاتدا له گه ل چه مانه وهی کوتایسی ئەم قاجه بۆ ناوه وه کرداری لۆج بوونی پیست (یان ئیکتودیرمی دهره وه) به سهر خوی دا روودهدات بۆ دروست کردنی بلقی هاوینهی چاو (عدسة العين Lens Vesicle) که هه به نووساوی به پیسته وه (یان ئیکتودیرمی دهره وه Surface Ectoderm) ده مینیته وه، له کرداریکی تر دا ئەم بلقه (هاوینهیه) که له پیسته وه دروست بووه ئی جیاده بیته وه شهق ده بیست و له پیست ده هیئرته دهره وه و ده چیته ناو چالایی کووی بینینه وه (بروانه وه وینهی ۵-۱۱) (ههروه ها وینهی: ۱۱۴/ ه).

وینهی (۵-۱۲) قوناغهکانی دروست بوون، و دهرکه وتنی چاوهکان و گوئکان.

له گه ل ئە مانه شدا چینیک له میزودیرم که ئەم هاوینهیه داده پوشیت و پیی ده ووتریت په ردهی پاریزه ری هاوینهیی کووی (المحفظة العدسية الوعائية Iridopupillary Membrane)، ئەم په رده پاریزه ره له ت ده بیست و شهق ده بیست و کونیک دروست ده کات له پیشه وهی هاوینه دا (له دواویی دا Iris) ی چاو دروست ده کات⁽⁴⁾ (بروانه وینهی رهنگا ورهنگی؛ ۱۱۵/ ه)، ههروه ها پیلوههکان که له ههفتهی دهیه مدا پیکه وه دنوو سین، له ههفتهی ۲۶ دا له ت ده بن و شهق ده بن و ده کرینه وه.

(4) کتیبی کورپه له زانی پزشکی (Medical Embryology) / لاپه ره (۳۲۶).

له بواړی دروست بوونی گوینکاندا :

گوئی مرؤفی پیگه یشتوو له سئ بهش پیکهاتوه: ۱- گوئی ناوهوه (Inner Ear). ۲- گوئی ناوه پراست (Middle Ear). ۳- گوئی دهرهوه (Outer Ear).

گوئی ناوهوه بهه مان ریگه ی دروست بوونی هاوینه ی چاو دروست دهبن، به لام له بهشی پشته وهی میسکه وه (Hindbrain)، که چالایی به کی بچوک به ناوی چالایی گوئی (Otic Pit) له چینی ئیکتودیرمی دهرهوه دروست ده بیئت، که ئەم چینه به سهر خوی دا لوول ده خوات و ده بیته هوئی جیابوونه وه و شهق بوونی بلقی کی پیست که لیوه دهره ده بیئریت و به ره و ناوهوه کوچ ده کات و تووره که ی یان بلقی بیستن (Otic Vesicle) دروست ده کات، ئەم تووره که یه پاشتر گه شه ده کات بو دروست کردنی پیکهاته کانی گوئی ناوهوه: لوله ی پهرده یی (Membranous Labyrinth) و لوله ی ئیسکی (Bony Labyrinth) (بروانه وینه ی رهنگا ورهنگی: ۱۱۶/ه).

ئیسکه کانی گوئی ناوه پراستیش دروست دهبن و شهق دهبن له: کرکراگه ی یه که م که وانه وه (First Arch Cartilage) که پاشان ئەم که وانه ئیسکه کانی چه ناگه دروست ده کات، ههروه ها له کرکراگه ی که وانی دووه میشه وه (Second Arch Cartilage) که به چه ند ریگه یه کی ئالوز دروست دهبن (بو روونبوونه وهی دروست بوونی گوینکان و پیکهاته کانی بروانه وینه ی ۵-۱۲).

گوئی دهره وهش له ئەنجامی زیاد بوون و گه شه کردنی خانه کانی چینی ئیکتودیرم بو ناوهوه دروست ده بیئت، ئەم بارسته خانه یه چینی کی به هیز و پته و دروست ده که ن که پیی ده ووتریت (داخه ری گوئی دهره وه)، که پاشان ئەم چینه داخه ره له ت وپهت ده بیئت و ریپه ویک دروست ده کات که له شه قیقی ئاشکرا ده چیت و پیی ده ووتریت ریپه وی یان که نالی گوئی دهره وه (External Acoustic Meatus) (بروانه وینه ی رهنگا ورهنگی: ۱۱۷/ه).

دروست بوونی کوربه لهی مروه له قوناعی گوشتهاره (المضغه) دا

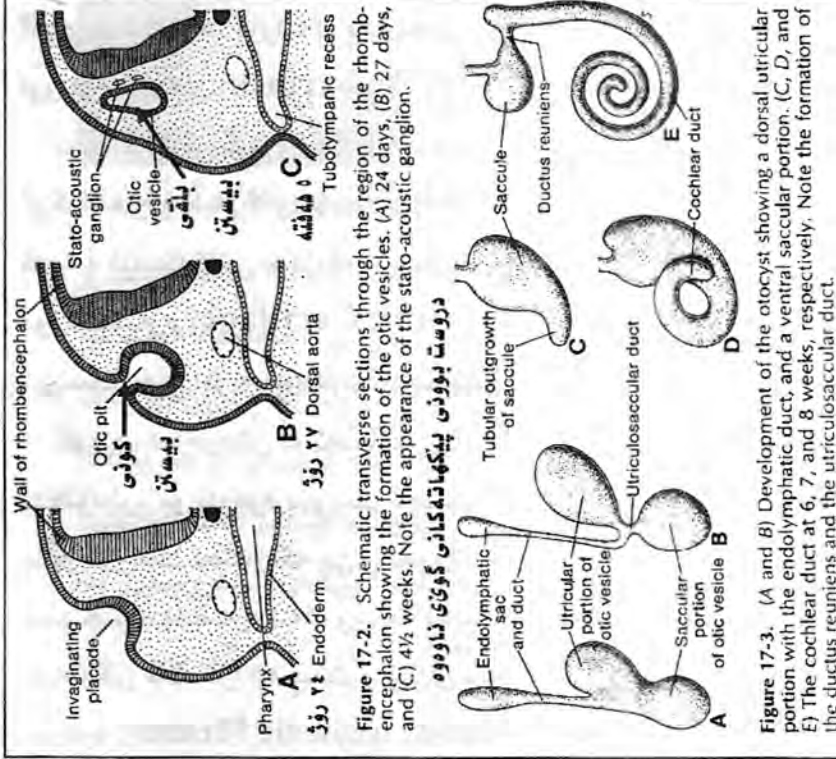
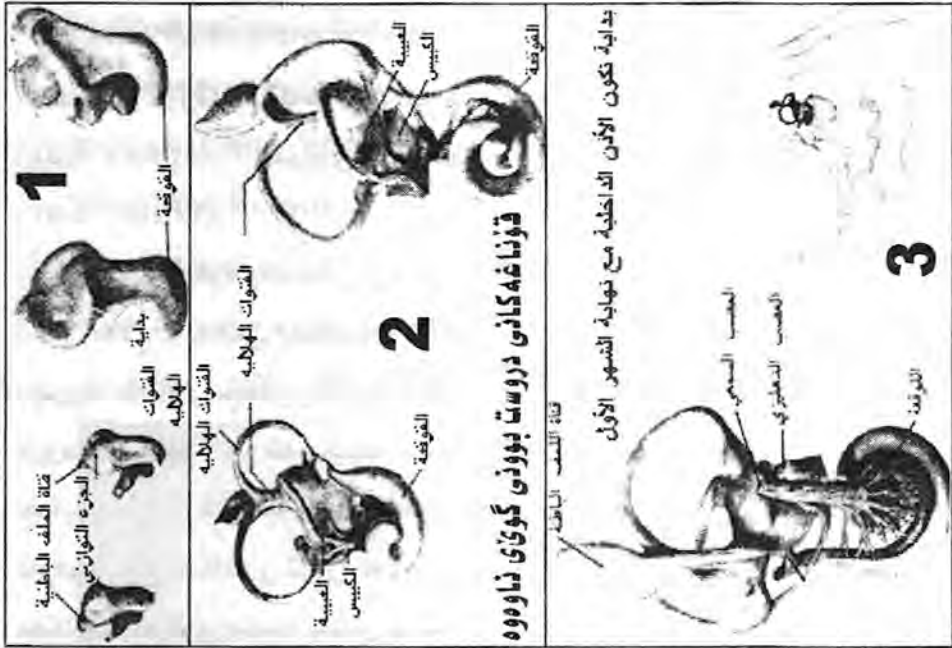

Figure 17-2. Schematic transverse sections through the region of the rhombencephalon showing the formation of the otic vesicles. (A) 24 days, (B) 27 days, and (C) 4½ weeks. Note the appearance of the stato-acoustic ganglion.

Figure 17-3. (A and B) Development of the otocyst showing a dorsal utricular portion with the endolymphatic duct, and a ventral saccular portion. (C, D, and E) The cochlear duct at 6, 7, and 8 weeks, respectively. Note the formation of the ductus reuniens and the utriculosaccular duct.

ویتهی (٥-١٢): قوناعه سدرتایته کانی دروست بوونی کوئی و شق بوونی له چینی دروه (بلی بیسٹن) هدرهها به تاییته تی تر دروست بوونی پیکھاتا کانی کوئی ناووه وون کر اوتهوه.

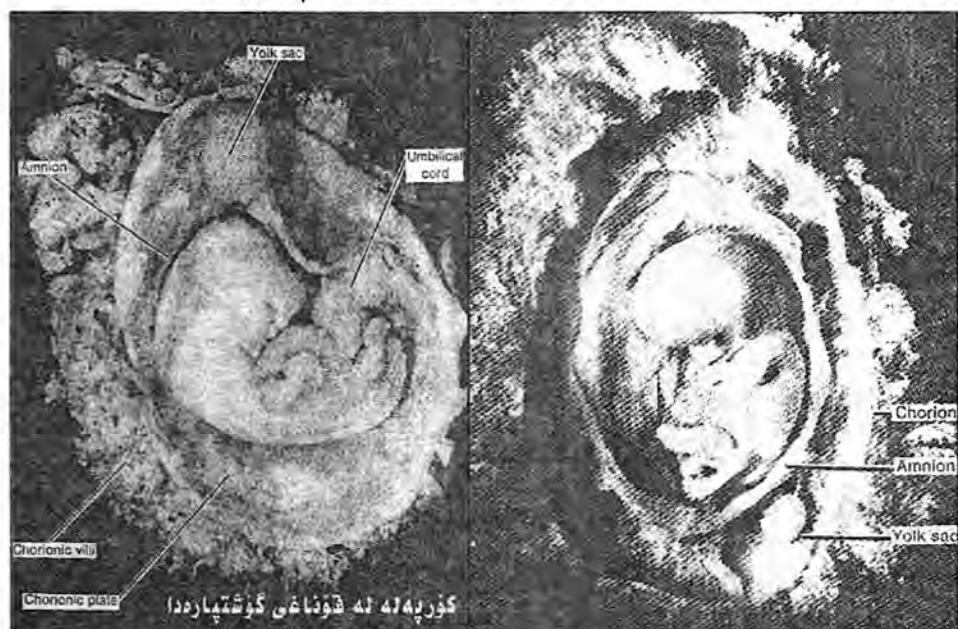
لیږه وه به ته واوه تی بو مان روون ده بیته وه که مانا کانی ووشه ی (شوق) زور به جوانی یه کده گریته وه له گه ل کرداری دروست بوونی چاو و گوئی، که جاریک به وه یه کده گریته وه له نه جامی په یدا بوونی چالایی یه که وه، و جاریکی تر له نه جامی دروست بوونی نه نامیک له نه نامیکی تره وه، و جاریکی تریش له نه جامی له ت بوون و پهرت بوونی په رده کانه وه ده بیته، که له کو تایی دا هه موو نه م کردارانه به لاغت و فصاحه تی پیغه مبر (ﷺ) ده سه لمینن و ئیعجازی زانستی له فرموده که ی دا ناشکرا ده کن.

جیگیر بوون:

خوای په روه ردگار ده فرمویت: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِن كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِّن تُرَابٍ ثُمَّ مِّن نُّطْفَةٍ ثُمَّ مِّن عِلْقَةٍ ثُمَّ مِّن مُّضْغَةٍ مُّخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لَّيْسَ لَكُمْ وَتَقْرُ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشَدَّكُمْ وَمِنْكُمْ مَّن يُتَوَفَّىٰ وَمِنْكُمْ مَّن يُرَدُّ إِلَىٰ أَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِّن بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئًا وَتَرَىٰ الْأَرْضَ هَامِدَةً فَإِذَا أَنزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَّتْ وَأَنْبَتَتْ مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ﴾ (الحج: ۵)،
واته: ئه ی خه لکینه ئه گهر ئیوه گومانان له زیندوو بوونه وه هه یه، ئه وه چاک بزنانن که ئیمه سه ره تا ئیوه مان له خاک و خو ل دروست کردوو، له وه ودوا نه وه کان له نوتفه یه ک په یدا بوون، پاشان نوتفه که ش ده بیته خو هه لواسه ریک (علقه) له ناو مانلانداندا، له وه ودوا ده بیته گوشتپاره یه که هه ندیکی دروست بووه و هه ندیکی دروست نه بووه، هه موو نه م شتانه ده یینینه وه یادتان تا بو تان روون بکه ینه وه که ئیمه ئاوا ئیوه مان دروست کردوو و دووباره دروست کردنه وه شتان لمان ناسانه، ئه وه ش بمانه ویته له مانلاندانه کانداندا جیگیری ده که یین تا کاتیکی دیاری کراو، له وه ودوا به ساوایی و به بچووکیی ده رتانه هیینن (له سکی دایکتان)، دوا یی بو ئه وه ی گه وره ببن و بگه نه ئه وپه ری هیز و تواناتان، هه تانه ده مریت به گه نجی و هه شتانه ده گه ریترته وه بو په ریپوت ترینی ته مه نه کان بو ئه وه ی که هیچ شتیکی

دروست بوونی کۆریه لهی مرۆقه له قوئاغی گوشتپاره (المضفة) دا

نهزانی دواى ئهوهى كه جاران دهيزانى، (به لگهيهكى تريش له سهر زيندوو بوونهوه ئهوهيه كه ئهه ئينسان) تو زهويش دهبينيت ووشك و برنگه، جا كاتيک ئاوى بارانمان به سهردا باراند داده چله كييت و دهله رزييت و تووه كان چه كهره دهكهن و رهگ و رهچه لهك دهردهكهن و دهپوين، ئهوسا له هه موو جوړه گژوگيا و گول و گولزارينكى جوان به جووت دهپوينييت.

وئنهى (٥-١٤): چه نده وئنهيهكى راسته قينهى كۆريه له له ناو منانداندا (كه شوئنى جيگير بوونيتى).

له فرههنگى (مختار الصحاح) دا هاتوو: (القرار في المكان الإستقرار فيه) واته: قه رارگرتن له شوينيكدا به ماناي جيگير بوون تى دا دييت، ههروهه له (لسان العرب) دا هاتوو: (وَأَقْرَتِ الناقَة: ثَبَتَ حَمْلُهَا) واته: ووشترهكه قه رارى گرت به ماناي جيگير بوونى بارهكهى دييت، كه واته (وَأَقْرَتِ فِي الْأَرْحَامِ) به ماناي ئهوهى كه له منالدانه كاندا ئهوهى بمانه وييت جيگيرى دهكهن، له م ووتيهيهى پهروه رگاردا ئيعجازينكى زانستى ئاشكرا دهبينريت، چونكه خواى گهوره قوئاغى جيگير بوونى دواى قوئاغى گوشتپاره باس كردوو، ئه مه ئهوه

دروست بوونی کۆریه‌له‌ی مرۆڤه‌ له قوئاغی گۆشتپاره (المضغه) دا

ده‌گه‌یه‌نی‌ت مه‌به‌ستی په‌روه‌ردگار ئه‌وه‌یه‌ که جیگیر بوونی یه‌کجاره‌کی کۆریه‌له‌که‌ دوا‌ی ماوه‌ی گۆشتپاره ده‌ست پێ‌ده‌کات، و ریزبه‌ندی زاوه‌کان له‌ نایه‌ته‌که‌دا ئه‌م مانایه‌مان ده‌دات. هه‌ر بۆیه‌ لی‌رده‌دا خوا‌ی گه‌وره‌ باسی قوئاغه‌کانی تری کۆریه‌له‌ی نه‌کردوه‌ که له‌ نایه‌ته‌کانی سووره‌تی (المؤمنون) دا باس کراوه **﴿ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نَظْفَةً فِي فَرَارٍ مَّكِينٍ، ثُمَّ خَلَقْنَا النَّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَبَارَكُ اللَّهُ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ﴾**.

ئه‌وه‌ی ئه‌م بۆچوونه به‌هینز ده‌کات ئه‌وه‌یه‌ که خوا‌ی گه‌وره‌ هه‌ر له‌م نایه‌ته‌دا باسی ئه‌وه‌ی کردوه‌ که ئه‌م حه‌مله جیگیر ده‌کات بۆ ماوه‌یه‌کی دیاری کراو (إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى)، که بریتی‌یه‌ له‌و ماوه‌یه‌ی که په‌روه‌ردگار دیاری کردوه‌ بۆ کۆتایی هاتنی سکپری (که ۹ مانگه‌)، که‌واته‌ ئه‌م جیگیر کردنه‌ بۆ ماوه‌یه‌کی دیاری کراو هه‌موو ئه‌و قوئاغ و ماوانه‌ی تر ده‌گریته‌وه‌ تا کۆتایی سکپری، خوا‌ی په‌روه‌ردگاریش ئه‌م جیگیر بوونه‌ی به‌ستوه‌ته‌وه‌ به‌ وویستی خۆیه‌وه‌ که ئه‌وه‌ی ئاره‌زووی ئی‌بیت له‌ منالدا‌ندا جیگیری ده‌کات و ئه‌وه‌ی وویستی ئی‌ی نه‌ییت جیگیر نابیت.

ئه‌وه‌ش زانراوه‌ که ماوه‌ی گۆشتپاره (المضغه) له‌ هه‌فته‌ی چواره‌می سکپری‌یه‌وه‌ ده‌ست پێ‌ده‌کات و له‌ کۆتایی هه‌فته‌ی شه‌شه‌مدا دوا‌یی دیت، واته‌ دوا‌ی چل رۆژ له‌ پیتان‌دنی هیلکۆکه‌که‌وه‌، لی‌روه‌ ده‌گه‌ینه‌ ئه‌و راستی‌یه‌ی که ماوه‌ی جیگیر بوونی سکپری له‌ هه‌فته‌ی شه‌شه‌مه‌وه‌ به‌ره‌و ژوو‌ر ده‌خایه‌نی‌ت.

وینه‌ی (۵-۱۵):

قوئاغی گۆشتپاره دوا‌ی قوئاغی (عه‌له‌قه) و له‌ هه‌فته‌ی چواره‌مه‌وه‌ ده‌ست پێ‌ده‌کات.

دروست بوونى كۆرپەلەي مەۋقۇلە قۇناغى گۆشتىپارە (المضغة) دا

لە بواری زانستى نوئىدا چەندىن دۆزىنەۋەي جۇراوجۇر كراۋە لەم بواردەدا كە يەكەدەگىرئەۋە لەگەل ئايەتە پىرۆزەكەدا، (دكتور ت. ف. ن. برسود)⁽⁵⁾ ئەۋەي روون كەردەۋە كە كۆرپەلە لە كاتى دروست بوونىدا بە ماۋەيەكەدا تىدەپەرىت كە پىئى دەۋوترىت ماۋەي دروست بوونى ئۇرگانەكان و ئەندامەكان (Organogenesis)، كە لەم ماۋەيەدا كۆرپەلەكە زۇر ھەستىيار دەبىت بۇ بچوكتىن بەسەرھات كە روودەدات چۈنكە بچوكتىن بەسەرھات لەۋانەيە بىتتە ھۆي روودانى تىكچوون و شىۋاندىن لە دروست بوونى كۆرپەلەكەدا و لەۋانەيە كۆزەر بىت بۇي، رىژەي ئەم مەترسىيە لە بەرزىتىن پلەدا دەبىت كاتىك كۆرپەلەكە لە (علقة)ۋە دەگۆرپىت بۇ گۆشتىپارە (مضغة)، ئەۋىش لەبەر ئەۋەيە كە ئەندامەكان زىاتر چانسى ئەۋەيان ھەيە كە توۋشى شىۋان بىن لە كاتى دەرچوونىان لە ماۋەي دروست بوونى ئەندامەكانەۋە، كە كاتىك ئەم ماۋەيە تىدەپەرىت (كە ماۋەي كۆبۈنەۋەي دروست بوونە ۋە ۴۰ رۆژە) ئىتر جىگىر بوون بۇ كۆرپەلەكە روودەدات، و لە ھەمان كاتدا رىژەي بەرزى لەبارچوونىش كەم دەبىتەۋە كە ئەم رىژەيە دەگاتە ۲، ۳٪ لە كۇتايى ماۋەي گۆشتىپارەدا (ۋاتە دۋاي ۴۰ رۆژ لە سىكپىرى).

لە درىژەي ئەم بابەتەدا زانستى تىراتۆلۇجى (Teratology) كە گىرنگى دەدات بە لىكۆلىنەۋەي ئەۋ تىكچوون و شىۋاۋىيانەي كە توۋشى كۆرپەلە دەبىت لەگەل ھۆكارەكانىاندا، ئەم زانستە ئەۋ ماۋە خەتەرناكانەي كە بەسەر كۆرپەلەدا دەپرات بۇمان تۇمار دەكات، ھەرۋەھا تىراتۆجىن (Teratogen) يىش برىتىن لەۋ فاكتەرانەي كە دەبنە ھۆي دروست بوونى شىۋانەكانى دروست بوون لە كۆرپەلەدا يان چانسەكانى توۋش بوون بەۋ شىۋاۋىيانە زىاد دەكەن.

(5) ئەم بەرىزە پىسپۇرە لە بواری توپكارى و كۆرپەلەزانىدا، كە ئەم بابەتەي بۇ (يەكەمىن كۆنگرەي ئىسلامى پزىشكى جىھانى سەبارەت بە ئىعجازى پزىشكى لە قورئان و سوننەتدا) پىشكەش كەرد لە بەروارى ۱۹۸۵/۹/۲۵.

دروست بوونی كۆرپەلەي مرۇقۇ لە قۇناغى گۆشتپارە (المضفة) دا

مەترسى لىرەدا لە ھەستىيارىي كۆرپەلەكەدايە بۇ ئەم فاكترە زەرەبەخشانە كە لەوانەيە بىنە ھۆي فەوتاندنى يان لەباربردنى، لىرەدا ئامازە دەدەين بەم فاكترە تىراتۇجىنى يانە كە دەكرىن بە دوو گرووپەوہ:

۱- گرووپى فاكترە زىان بەخشەكانى دروست بوو لە ژىنگەوہ.

۲- گرووپى فاكترە زىان بەخشەكانى دروست بوو لە تىكچوون و

شىوانى بۇماوہىيەوہ.

تويژىنەوہكەي ئىمە پەيوەندى بە گرووپى دووہمەوہ ھەيە، لەبەر ئەوہي كە فاكترەكانى گرووپى يەكەم لەوانەيە لە ھەر كاتىكدا پەيدا بىن و كۆرپەلەكە ھىچ جۆرە توانايەكى نى يە بۇ بەرەنگار بوونەوہيان، ھەستىيارىي كۆرپەلەكە بۇ ئەم فاكترەانە لە دوو ھەفتەي يەكەمى دروست بووندا (واتە لە قۇناغى نوتفەدا) زۆر كەم دەبىت، و ھەر كاتىك كۆرپەلەكە بەھۇيانەوہ كارى تىبكرىت ئەوا لە زوربەي جارەكاندا دەبىتە ھۆي لەبارچوونى و زۆر بە كەمى لەوانەيە بىيئە ھۆي شىوانى دروست بوونەكەي.

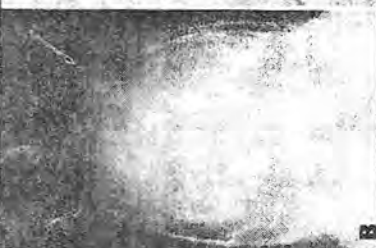
بەلام لە قۇناغى گۆشتپارەدا، ھەستىيارىي كۆرپەلەكە دەگاتە لوتكە و كاريگەرىي فاكترە تىراتۇجىنى يەكان زۆر بەھىز دەبىت، كە ئەم ھەستىيارىيە بەستراوہتەوہ بە رىژەي دابەش بوونى خانەكانى ئەندامە دروست بووہكانەوہ، ھەربۇيە ماوہي گۆشتپارە (كە ماوہي دروست بوونى ئەندامەكانە) ماوہيەكى زۆر گىرنگ و شلۇقە و لەوانەيە كۆرپەلەكە تووشى چەند شىواووى يەكى مەترسىدار بىيئە لە زوربەي كاتەكاندا، و لەوانەيە لەبارىش بچىت {بۇ بىيىنى ھەندىك شىواووى بۇماوہيى بىروانە وئىنەي (۵-۱۶)، ھەروہا وئىنە رەنگاوپرەنگەكانى: ۱۲۰/ھ}.

بەلام لە قۇناغەكانى دواي گۆشتپارەدا (كە قۇناغى رىكبوونەوہيە) راددەي ھەستىيارىي كۆرپەلەكە ھەر بە بەرزىي دەمىنئىتەوہ و زوربەي كات فاكترە تىراتۇجىنى يەكان دەبنە ھۆي روودانى شىوانى مەترسىدارى كۆرپەلەكە و لە ھەندىك جارى كەمدا لەوانەيە بىنە ھۆي لەبارچوون.

دروست بوونی کۆرپه لهی مرۆف له قوناعی گۆشتپاره (المضغه) دا

شیواوی په کانی په له کانی و روخساری کۆر په له کانی
 وینهی (۵-۱۶): هه ندیك له شیواوی په بۆما وینهی په کانی
 که به هوی فاکتوری جۆرا و جۆره و روودەن.

شیواوی په کانی روخسار و میشک و که له ی سەر

دروست بوونی کۆریه لهی مروّقه له قوئاغی گۆشتپاره (المضفة) دا

تیببینی ئەوه کراوه که له بارچوون بەستراوه تەوه بە زۆریی تیکچوون و شیواوی یه بۆماوهیی یه کان، زانا بۆوی (Bouet \ 1975) ریزهی له بارچوون بههۆی تیکچوونه بۆماوهیی یه کانهوه به ۶۱٪ی داناوه، به لام زانایان کار و جه دعون (Carr & Gedeon \ 1977) ئەم ریزه یه یان به ۵۰٪ داناوه.

که واته تیکچوون و شیوانی بۆماوهیی زۆر بوار به کۆریه له که نادات که دروست ببیت و گه شهی په کده خات، هەر له بهر ئەوه یه که له بارچوون به زۆریی له قوئاغی گۆشتپاره دا رووده دات (که قوئاغی دروست بوونی ئەندامه کانه) و له قوئاغه کانی تر دا زۆر که متر رووده دن.

ئەوهی جزی سهرنجه ئەوه یه که تیکچوون و شیوانی بۆماوهیی له لای پیغه مبهەر (پیغمبر) ناسراو بووه، له یه کیك له نزا و پارانه وه کانی دا هاتوو که په نای گرتوو به خودا له نه خووشی و نازاری سهخت، ئەو پارانه وه یه ئەمه یه: عن ابن عباس (رضی الله عنه): «أَنَّ النَّبِيَّ (ﷺ) كَانَ يُعَلِّمُهُمْ مِنَ الْحُمَى وَالْأَوْجَاع كُلِّهَا أَنْ يَقُولُوا: بِاسْمِ اللَّهِ الْكَبِيرِ، أَعُوذُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ، مِنْ شَرِّ كُلِّ عَرَقٍ نَعَارَ، وَمِنْ شَرِّ حَرِّ النَّارِ» أخرجه الترمذي وأحمد وابن ماجه وصححه الحاكم وأقره الذهبي، واته: پیغه مبهەر (پیغمبر) فیبری هاوه لانی ده کرد که بهرام بهر هه موو نه خووشی و نار هه ته یه کدا بلین: به ناوی خوای گه وره، په نا ئەگرم به په روه ردگاری بالاده ست، له شه پ و خراپه ی هه موو ره گیکی زیان به خش و له شه پری گه رمیی ناگری دۆزه خ.

مانای رهگ (عرق) وه که له فره هه نگه کانی زمانی عه ره بی دا هاتوو، به تایبه تی (ابن منظور) ده رباره ی ده لیت: (وعرق كل شيء: أصله) (6) واته: بریتی یه له رهگ و بنچینه ی هه موو شتیك، هه روه ها (نعار) به مانای زه ره ر و زیان به خش دیت، که واته پیغه مبهەر (پیغمبر) په نای ده گرت به خوای گه وره له

(6) بیوانه فره هه نگه (لسان العرب) / ماده ی (عرق)، هه روه ها (عرق) به مانای کرۆسۆمه کانیش دیت، هه روه که له به شی یه که مدا ناماژه مان پێ دا.

دروست بوونی کۆرپە لەی مرۆڤ لە قۇناغی گۆشتپارە (المضفة) دا

شەرپ و زیانی ھەموو رەگنکی زیانبەخش بۆ بنچینەى مرۆڤ کە کۆرپە لە کەبەتەى، بە مانایەکی تر پەنای دەگرت لەو فاکتەرە نەخۆشى یانەى کە دەبنە ھۆى دروست بوونی تیکچوون و شیواندنى کۆرپە لە کە (کە بە زۆرى فاکتەرە بۆ ماوەیى یەکانن).

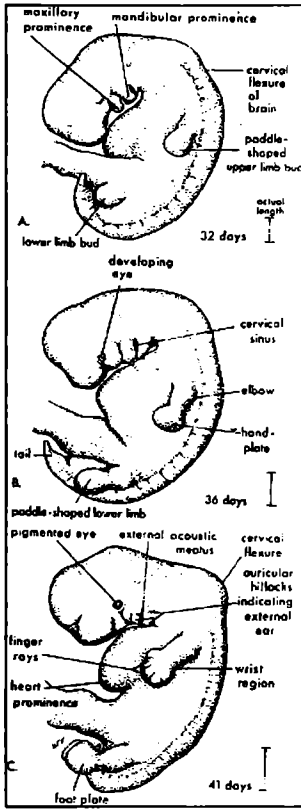
کەواتە ئەو ئامارەىەى لەم فەرموودەىەدا ھاتووہ تىمان دەگەىەنیت کە پیغەمبەر (ﷺ) تیکچوون و شیوانى بۆ ماوەىى لەلای غەریب نەبووہ، سەرەنجامى گشتى ئەم بابەتە دەگەىنە راقەى تەواوى ئایەتى (وَلَقَرُ فِى الْأَرْحَامِ...) و مەبەستى پەرورەدگار بە تەواوہتى تى دەگەىن لەوہى کە بە وویستى ئەو کۆرپە لە کە بە یەكجاریى جیگیر دەبیت لە منالداندا، و ئەو ھەمان بۆ روون دەبیتەوہ کە ماوەى پىش ئەم جیگیر بوونە بریتى یە لە ماوەىەكى ناسک و تۆکمە نى یە بۆ دروست بوونى ئەندامەکان، ئەگینا سوودى جیگیر کردن چى یە؟ کەواتە دروست بوونى ئەندامەکان لە قۇناغى گۆشتپارەدا دەبیت و دواى ئەم قۇناغەىە کە کۆرپە لە کە جیگیر دەبیت.

کۆتایى:

لە کۆتایى ئەم باسەدا زۆر بە گرنگى دەزانم کە گفتووگۆیەكى تر باس بکەم لە نیوان (پروفیسۆر عبدالمجید الزندانى) و زانایەكى ترى ناسراوى کۆرپە لە زانى رۆژگارى ئەمڕۆ کە ئەویش (پروفیسۆر د. مارشال جونسون) ە کە سەرۆكى پەیمانگای (دانیال) و مامۆستای توپکارى و کۆرپە لە زانى یە لە زانکۆى (توماس جیفەرسون) لە (فیلادىلفیا) ی وولاتە یەكگرتووہکانى ئەمریکا، ئەم دوو زانایە لە کۆنگرەى پزىشكى ھەشتەم کە لە (شانشینى سعودیە) سازدرا یەكترى یان بینى، و ھەردووکیان لەم کۆنگرەىەدا خزانە لیژنەىەكى تاییبەتەوہ بۆ لیکۆلینەوہى بابەتى ئیججازى پزىشكى لە قورئان و سوننەتدا، ئەو ھوو (د. جونسون) لە (زیندانى) پرسى: بابەتى ئەم لیژنەىەى ئیمە چى یە؟ ئەو ھوو (زیندانى) ووتى: بابەتى لیژنەکە بریتى یە لە

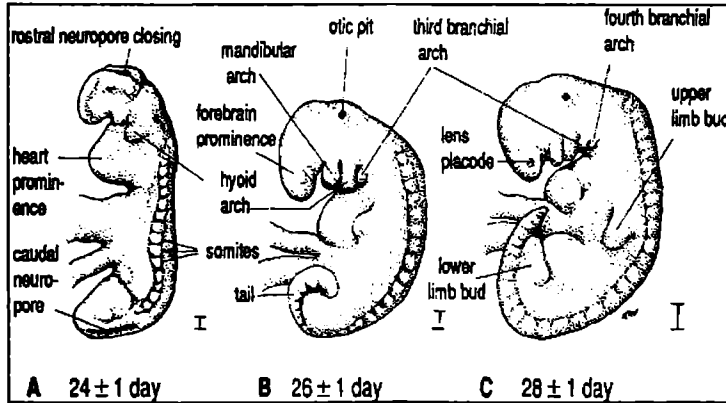
دروست بوونی کۆرپه لهی مروۆ له قوئاغی گۆشتیاره (المضغه) دا

لیکۆلینهوهی ئهو په یوهندی یانهی که ههیه له نیوان ئهو ئاماژانهی که له قورئان و سوننه تا پێش ۱۴۰۰ سال هاتون له گهڵ دۆزینهوهکانی زانستی نوێ دا، ئهوهبوو پرسسی: وهك چسی؟ (زیندانی) یش ووتی: وهك ئهوهی که زانستی کۆرپه له زانی نوێ دهئیت مروۆ به قوئاغ دروست دهبیت و قورئانی پیروژیش باسی ئهم قوئاغانهی کردوه پێش ۱۴۰۰ سال!! (د. جونسون) به سهرسوپرمانیکی زۆره وه ههستایه سهه پئی و هاواری کردو ووتی: نه خیر، نه خیر، نه خیر.

پاشان (زندانی) پئی ووت: دکتۆر دابنیشه، ئه ویش ووتی: دانانیشم، ئهم قسانه چین تو دهیکهیت؟ (زندانی) دهئیت: کاریگهری ئهو قسانم له سهه بینی چونکه ئهو زانیهکی ناسراوه و

یهکیکه له گهوره زانیانی ئهمریکا، و باش دهزانیت که پاش دۆزینهوهی ووردبین (مایکروسکۆب) له دواي سهدهی هه قدهیه مهوه وورده وورده نهینی یهکانی زانستی کۆرپه له زانی ئاشکرا بوون، و پێش ئهمه و به درێژایی

سهدهی شانزهیهه و هه قدهیه مه زانیان وایان ده زانی که کۆرپه له به ته و اهتی له ناو

دروست بوونی کۆرپه لهی مروڤه له قوناغی گۆشتپاره (المضفة) دا

پاشان ووتمان: چیتر دهلییت؟ د. مارشال ووتی: له وانهیه بووتریت: دهبییت محمد چه نلین مایکرو سکۆلی زه به لاجی هه بووییت تا نه و ورده کاری یانهی بینیبییت و به و شیوهیه وه سفی کردبییت و پاشان نه و نامیره پیشکه وتووانهی بۆ نه وه کانی دواى خۆی جی هیلابییت، (زندانی) یش پیی ووت: تو ده زانییت که زانیینی ئەم قوناغانه و نه و گۆرانکاری یانهی که به سههر کۆرپه له که دا دین و ورده کاری یه کانیان و نه وهی که زانستی نوئی پیی گه یشتوو پئیستی به بوونی ووردیبینی (مایکرو سکۆبی) زه به لاج ههیه.

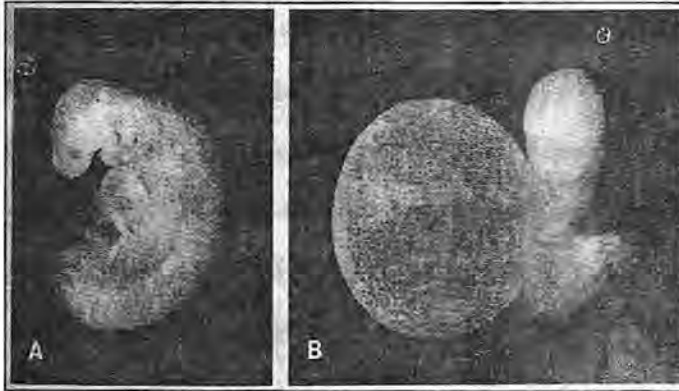
نه و که سههش که ئەم ووردیبینانهی له لا بییت ده بییت خاوهنی ته کنۆلۆجیا یه کی زۆر وورد و پیشکه وتوو بییت (به تایبهتی بوونی هاوینهی شووشه و شاره زایی هونه ریی زۆر گرنگ بۆ دروست کردنیان، و هندیك زانیاری ههیه که به ووردیبینی نه لیکترونی ده دۆزیتوه و پئیستی به کارهبا و زانستیکی زۆر پیشکه وتوو ههیه)، که ئەم پیشکه وتنه ده بییت له هه موو ژیا نی دا رهنگ بداته وه که له خواردن و خواردنه وه و جهنگ و ناشتی دا، و پئیسته که ئەمه ی له نه وهی پیش خۆی و هرگرتبییت و بۆ نه وهی دواى خۆی به جی بهییت.

هه ر د. مارشال خۆی له م وه لاهه دهستی کرد به پیکه نین و ووتی: من له یه کیك له پیشانگا کاندایه که م مایکرو سکۆبم بینیه که له کۆتایی سه دهی شانزه یه می زانی دا دروست کراوه که ده توانییت ته نها ده جار شت گه وه بکات و وینه که شی زۆر لیله، که واته نه خیر محمد ووردیبینی زه به لاجی لانه بووه و ئەم گریمان ههش راست نییه.

پاشان پرۆفیسۆر (جۆنسۆن) ووتی: ته نها نه و گریمان هه ماوه که دان بنیین به وهی که ئەم قورنانه له لایه ن خودا وه هاتوو، و من وه کو زانییه ک هیج به لگه یه ک نابینم که ئەم راستی یانهی محمد رهت بکاته وه، و ده بییت ئەم زانیاری یانهی له سه رچاوه یه کی به رزتر له مروڤه وه هرگرتبییت.

دروست بوونی کۆرپه لهی مرؤف له قۇناغی گۆشتپاره (المضغة) دا

ئیتیر پاش ئەم گفگوگیه (د. جۆنسۆن) تەبەننای ئەو تووژینەوانەهی کرد
دەربارەهی ئیعیجازی زانستی بە تاییبەتی لە بواری کۆرپەلەزانی دا، و لە

تووژینەوانەکانی دا
بە تاییبەتی
تەرکیزی لەسەر
باس کردنی
قۇناغەکانی
دروست بوونی
کۆرپەلە دەکرد که

لە قورئاندا هاتوو، لە یەکیک لە کۆنگرە زانستی یەکاندا ووتی: قورئان لە
راستی دا شەرحی قۇناغەکانی دەرەوهی کۆرپەلەهی کردوو بەلام لە هەمان
کاتدا تەئکیدى لەسەر قۇناغەکانی ناو لەشی کۆرپەلەکش کردوو لە کاتی
گەشە کردنی دا، و چەند رووداوێکی سەرەکی باس کردوو کە زانایانی

سەردەم هەموویان لەسەری کۆکن.

د. جۆنسۆن) زیاتر کاریگەر بوو بەو

نایەتەنەهی باسی (مضغة) دەکەن و ماناکانی بۆ

روون بوو، ئەو بوو دەربارەهی ئەمە ووتی:

قورئان لەو زاراوانەهی هیناویەتی ئەک تەنھا

گرنگی داو بە شکلی دەرەوهی کۆرپەلەکە لەو

قۇناغەدا بەلگو کردارەکانی ناو لەشیشی روون

کردوو تەو، ئەو شکلی کە دەبینین بۆ گۆشتپاره

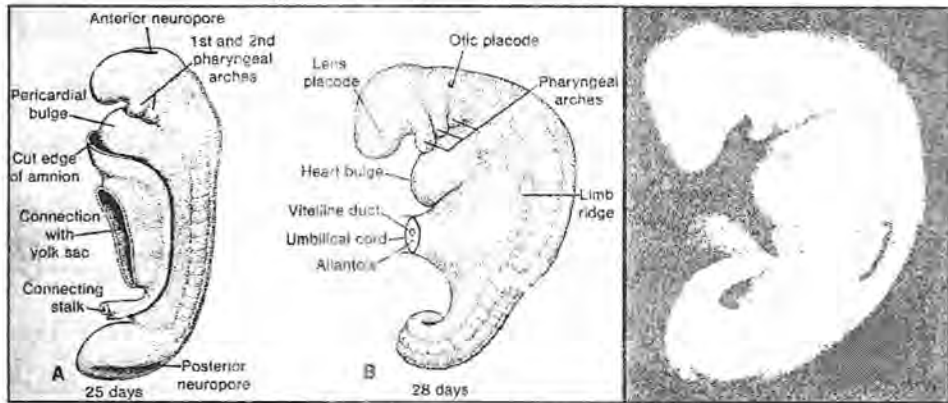
زۆر زانستی یە، چونکە کۆرپەلەکە چەماوویە ئەم کاتەدا و لە کۆتایی ئەم

چەماوویەدا چەند شوینەواریک هەیه و ئاوساوی و بەرزى و نزمى هەیه کە بە

تەواوەتی وەک شوینەواری ددان دەچیت لەسەر پارووی خواردن، ئەم گۆشتپارەیه

دروست بوونی کۆرپه نەمی مرۆفە لە قوئاغی گۆشتپارە (المضغة) دا

دریژی یەكەى یەك سانتیمە ترە، کاتیک قورنەن دەئیت کە کۆرپە لە لە گوشت پارە دەچیت زانست سەلماندووئیتى کە شکلی دەرەوئى و تۆپە ئەکانی پشتی کە وەکو شوئنه واری ددانەکان وایە لەسەر پاروو، و کە دەبیینیت پارووت بیر دەکەوئیتە وە. هەر وەها ئەگەر ئیئە ناو لەشی کۆرپە لە کە توئیکاری بکەین دەبیین کە زوربەى ئەندامەکان دروست بوون، و لەناو ئەندامەکاندا دەبیین خانەکانی هەندیکى دروست بوون و هەندیکى دروست نەبوون، کە ئەگەر بمانەوئیت وەسفی ئەم گۆشتپارە یە بکەین دەئین هەندیکى دروست بوو (کە ئەم وەسفە دەچەسپیت بەسەر ئەو بەشەکانى کە دروست بوون) و هەندیکى تری دروست نەبوو (کە ئەم وەسفە دەچەسپیت بەسەر ئەو بەشەکانى لەشی کە دروست نەبوون)، کەواتە ئەناو لەشی کۆرپە لە کەشدا هەندیک لە ئەندامەکانى دروست بوون و هەندیکى دروست نەبوون، و پێویستە بەو شیوەیەى قورنەن ووتووئیتى ئەم گۆشتپارە یە وەسفا بکریت، کە بەراستى جوانترین وەسفا وەسفی قورنەنە کە دەئیت: ﴿نَمِّ مِنْ مَّضْغَةٍ مُخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ﴾.

پاشان پرۆفیسۆر (جۆنسۆن) ووتى: من وەکو زانایەك تەنیا دەتوانم هەلس وکەوت لەگەڵ شتی کدا بکەم کە دەتوانم ببینم، من دەتوانم لە گەشە کردنى زانستى بايۆلۆجى و کۆرپە لە زانى تى بگەم و هەر وەها دەتوانم لەو دەقانهى قورنەن کە بۆم وەر دەگێردریت تى بگەم هەر وەك چۆن پێشتر نمونەم بۆ هینانە وە، ئەگەر وای دابنێن کە من خۆم بگۆزێمەرە بۆ ئەو ماوە

دروست بوونی کۆرپه لهی مروؤ له قوناغی گۆشتپاره (المضفة) دا

زهمه نی یه ی که قورئانی تی دا دابه زیوه و لهو کاته دا بتوانم وهسفی ئه و شتانه بکه م که نیستا باسی ده که م، لیروه ده گه مه ئه و راستی یه ی که هیچ جوړه ریگریک نی یه، یان هوکاریک یان به لگه یه ک نی یه که ره تی ئه وه بداته وه که ده بییت محمد (ﷺ) ئه م زانیاری یانه ی له شوینیکی تره وه وه رگرتبییت، هه ربویه من باوه رم وایه که ته ده خول و ده ست تیخستنی خودایی روئی هه بووه له م راگه یان دانانه دا.

ئه مه شایه تی یه کیکه له و زانا سه ر راستانه ی که یه که م جار باوه پی نه ده کرد و ره تی ده کرده وه، به لام کاتیک که راستی یه کانی بو ده رکه وت به ته و اوه تی دانی پیدا ناو مل که چی بوو، و بوو به یه کیک له پشتگیری که ره کانی ئه م توئیژینه وانه له چه ندین کونگره ی جیهانی دا*، و کاتیک که پرسیا ری ئی کرا ده رباره ی رای خوئی له سه ر ئه م راستی یانه ی قورئان و سوننه ت که زانستی ئه مروؤ ده ریخستوه به ئاشکرا ووتی: به ئی ئه وه نیگا و وه چی خودایی یه.

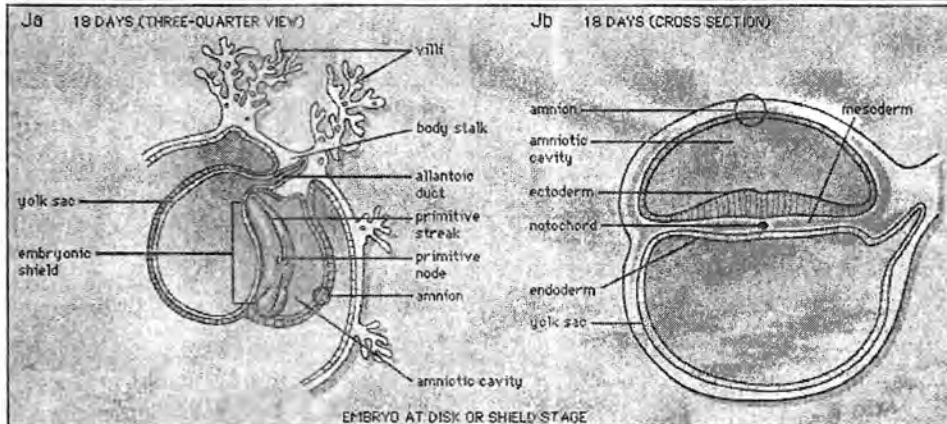
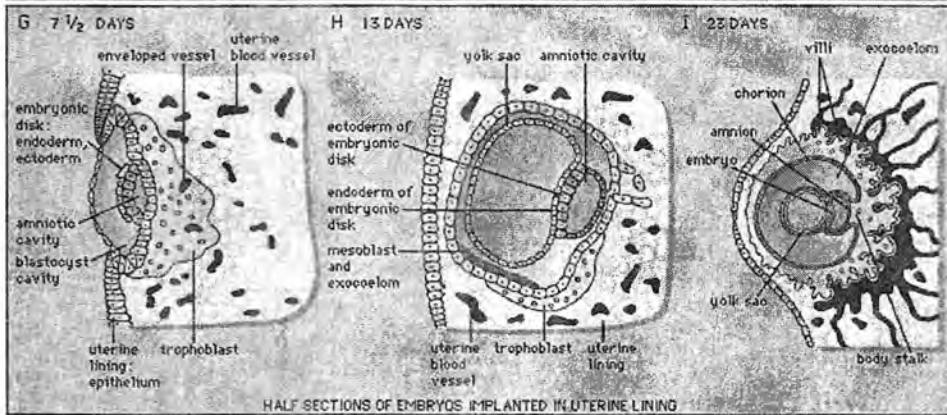
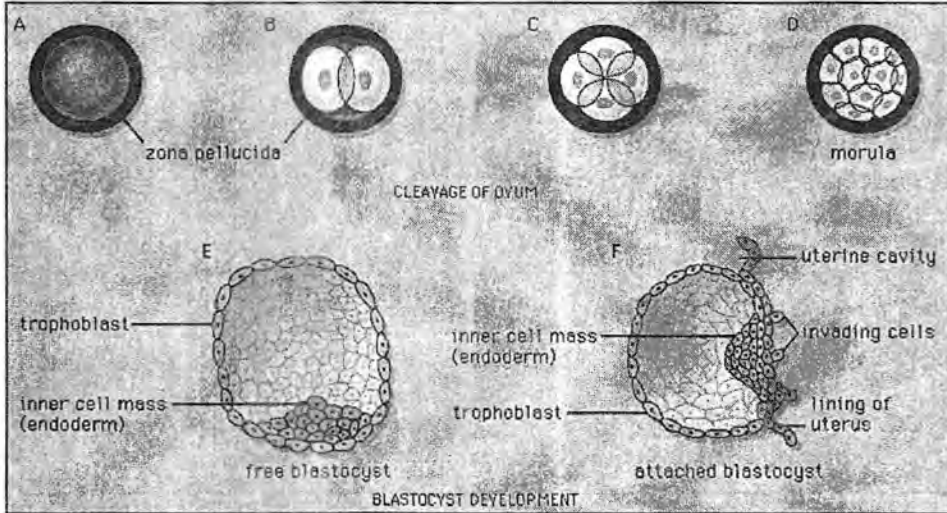
هیچ ریگه یه کیش نی یه له به رده م مروؤ قایه تی دا ته نیا ئه وه نه بییت که وه ک ئه م زانایانه دان بنییت به وه دا که قورئان کتیبییکه په ره وردگار به نیگا و وه چی نار دوویه تی بو محمد (ﷺ) و زانیاری خودایی تی دایه، ده رکه وتنی ئه م راستی یانه ش خوئی له خوئی دا هاتنه دی ئه و به لیئنه ی په ره وردگاره له روژگاری ئه مروؤ دا که ده فه رمویت: ﴿وَلَتَعْلَمَنَّ نَبَأُ بَعْدَ حِينٍ﴾ (ص: ۸۸)، ﴿لَكُلِّ نَبِيٍّ مُّسْتَقَرٌّ وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ﴾ (الانعام: ۶۷).

* لیروه ده گه یه ئه و راستی یه ی که زانایان له جیهاندا دوو جوړن: کومه ئیکیان بریتین له و زانا سه ر راستانه ی که به دوا ی زانستدا ده گه رین و پیوه ی پابه ندن و هه موو کاتیک گوئی له ووته و بوچوونی راست ده گرن و دانی پیداده نین و له قسه و فشاری ئه م و ئه و ناترسن، به لام کومه ئیکێ تریان ئه وانن که ملکه چ ده بن بو فشاره کان و له ژیر کاریگری که سانی تر دا هه لس و که وت ده که ن و به هوی ئه مه وه راستگری و سه ر راستی یان له ده ست ده دن!

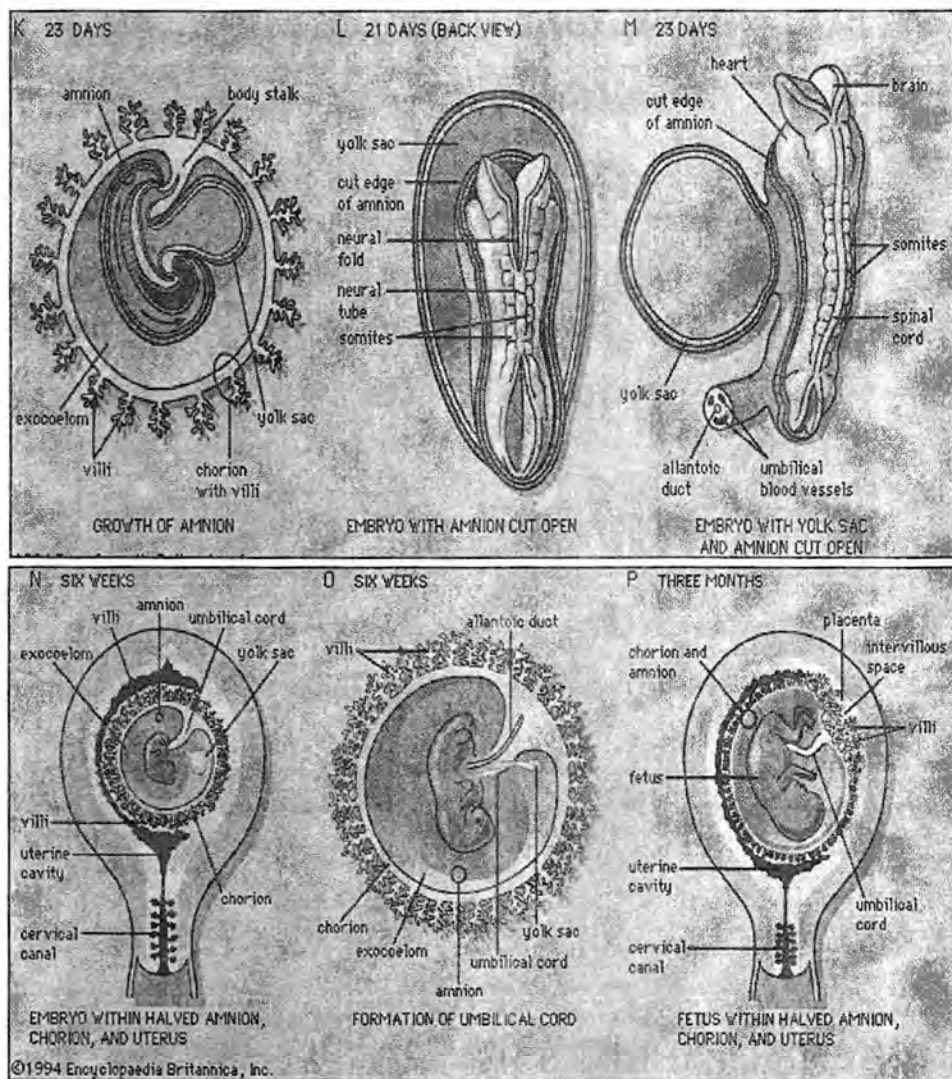

دروست بوونی کۆرپه لهی مرۆڤ له قوئاغی گۆشتپاره (المضغه) دا

قوئاغهکانی دروست بوونی کۆرپه له بهدوای یهکدا تا قوئاغی گۆشتپاره

دروست بوونی کورپه له ی مروقه له قونای گۆشتپاره (المضفة) دا

قوناغه كانى دروست بوونى
(ئىسك و گوشت - العظام واللحم)
له كۆرپه لهى مروثدا

قوناغه كانى دروست بوونى (ئىسك و گوشت - العظام واللحم) له كۆرپه لهى مرقۇدا

قورئانى پىرۆز قوناغه كانى دروست بوونى كۆرپه لهى مرقۇى به شيوازيكى روون وئاسان باس كردووه، هر له قوناغى (النطفة)، (العلقة)، پاشان بۇ (المضغة)، دواتریش كۆرپه له ده چيته قوناغىكى تره وه كه برىتى به له قوناغى (دروست بوونى ئىسك) و پاشان داپوشىنى ئىسكه كان به گوشت (ماسولكه)، خواى گوره ده فهرمويت: ﴿فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عَظْمًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا﴾ (المؤمنون)، واته: ئيمه ئه و گوشتپاره (مضغة) به ده گۆپىن و ده يكه ين به ئىسك، و پاشان ئه و ئىسكه مان به گوشت داپوشى، هر وه ها له ئايه تىكى تردا ده فهرمويت: ﴿... وَانظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوها لَحْمًا...﴾ (البقرة: ۲۵۹)، واته: بىروانه ئىسكه كان كه چۆن دروستى ده كه ينه وه (وهك پيشتر دروستمان كرد) و پاشان به گوشت دايدە پوشىن.

ئيمه ش به شيوازيكى سهرده مانه و به پشت به ستن به زاراوه كانى زانستى كۆرپه له زانى نوئى ده چينه ناو بابته كه وه و به كورتى باسيان ده كه ين بۇ نه وهى جارىكى تر ها ونا ههنگى قورئان و زانستى نوئى و ئيعجازى زانستى قورئان زياتر ده ريكه ويئت.

يه كه م: دروست بوونى ئىسك:

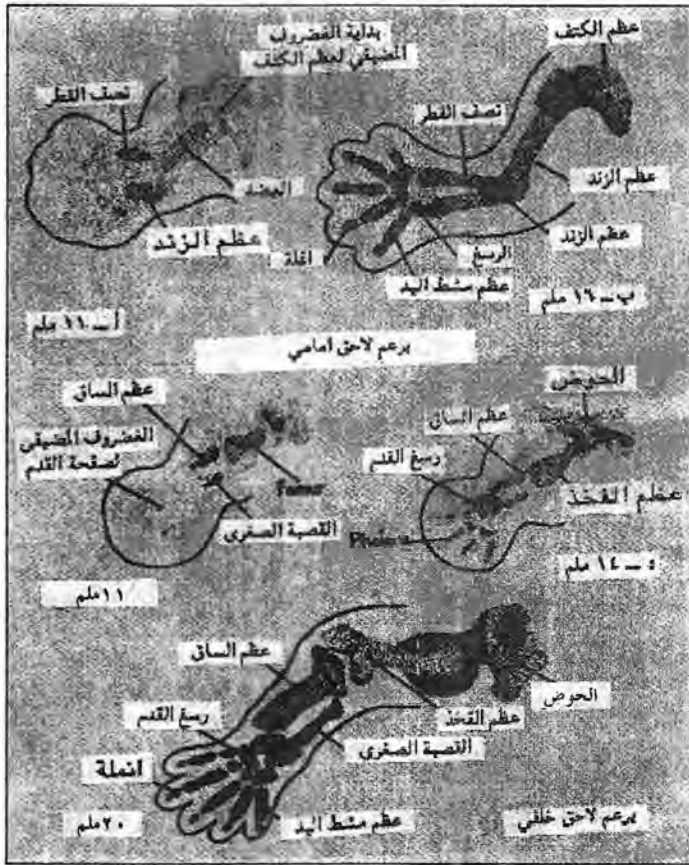
سهرچاوه نوئى كانى زانستى كۆرپه له زانى وه سفىكى دور و دريئى دروست بوونى ئىسكه كان و ماسولكه كانى له شى كۆرپه له يان كردووه، ئىستا زانراوه كه ئىسكه كان هه مووى له يه كه كاتدا پهيدا نابن و دروست بوونيان ته وا و نابيئت، به لكو خشته يه كى زه مهنى هه يه بۇ دروست بوونيان، چونكه مرقۇ به رده وام له گه شه كردن و گه وه بووندايه، يه كه م ئه و ئىسكه انهى كه دروست بوونيان ته وا و ده بيئت ئىسكه كانى گوئى ناوه راستن (له ناو سكى دايكدا)، و كوئايينيان سه نته ره كانى گه شه كردنه (Epiphysial Plates) له ئىسكه دريئره كانى په له كانى خواره وه دا (له ته مهنى ۲۰ ساليديا يان زياتر).

دەتوانىن پەيدا بوونى سەرەتاكانى ئىسكەكان {واتە كپرگاگەكان (Cartilages)} بە ھەفتەي ھەوتەمى ژيانى كۆرپەلەكە ديارى بگەين، زانستى كۆرپەلەزانى بۇمان باس دەكات كە لەم كاتەوہ شىوہى نارپكى گۆشتپارہ (المضغة) (كە سيما و شىوہى مرقى پىوہ ديارنى يە)، وورده وورده بەھوى دروست بوونى سەرەتاكانى ئىسكەكان شىوہى چوارچىوہى پان پەيكەرى ئىسكى (الهيكل العظمي) لەشى مرقۇ وەرده گریت.

پرۇسەي دروست بوونى ئىسكەكان ئەو خانە سەرەتايى يانەي چىنى ميزۇدىرم (بەستەرە شانەكان) دەگریتەوہ كە ئىسكە پەردەيى و ئىسكە كپرگاگەيى يەكان دروست دەكەن، كاتىك كە ئىسك لە نيوان پەردەكاندا دروست دەبن (وہك ئىسكەكانى شەويلگەي سەرەوہ و خواریوہ) ئەم سەرەتا ئىسكى يانەي كە دروست بوون لە بەشى ناوہراستى كۆرپەلەكەوہ (چىنى ميزۇدىرم Mesoderm) چر دەبنەوہ، وچەند تۇپەلە خانەيەك دروست دەكەن كە جيا دەبنەوہ و ئىسكە خانەي سەرەتايى دروست دەكەن، ئەم خانانە بە دەوروبەرى خۇياندا ماددەيەكى ئەندامى ئىسك دروستكەر دەپرىژن، كە دەولەمەندە بە ماددەيەكى كەتيرەيى بەستەر و چواردەورى خانەكان دەدات، وورده وورده كانزاكان دەگریتە خوى (بە تايبەتى كالىسيوم)، و رەق دەبىت و ئىسك دروست دەكات.

ئىسكە كپرگاگەيى يەكانىش بەھەمان شىوہ دروست دەبن، ئەو خانانەي كە لە چىنى ناوہراستەوہ چر دەبنەوہ سەرەتا ئەمانە جيا دەبنەوہ لە شىوہى رەگىكى كپرگاگەيى دا كە برىتقن لە پىكھىنەرى ئەندامى ئىسكە كپرگاگەيى يەكان، لىرەوہ بۇمان روون دەبىتەوہ كە كۆئەندامى (پەيكەرى) ئىسكى سەرەتايى كۆرپەلە لە كپرگاگە پىك دىت، و پاشان ئىسك جىي ئەم كپرگاگانە دەگریتەوہ، بەم شىوہى: چىنىك لە شانەي بەستەر (پىيان دەوترىت پەردەي كپرگاگە) دەورى ئەم ئىسكە سەرەتايى يانە دەدەن، كە

پاشان رووپوشى ئىسك (السمحاق Periosteum) دروست دهكەن، و وهك كۆگايهك و ايه بو خانه بنه رته تى يه كان له كاتى گه شه كردنى ئەم شانانەدا، بو جىگرتنه وهى ئىسكه خانه له ناوچوه كان (ويتهى ۱-۶).

ويتهى (۱-۶):

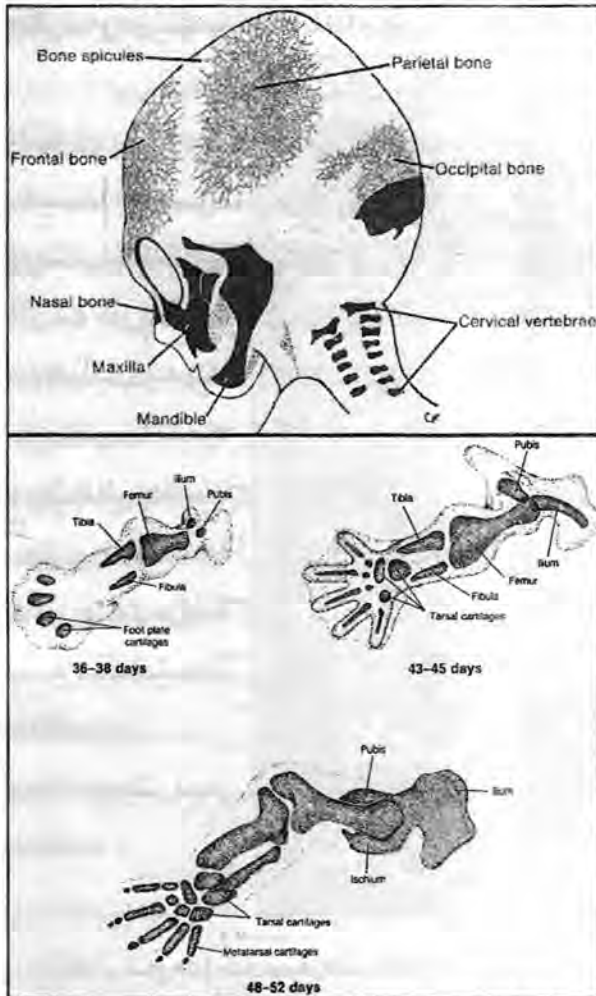
پهيدا بوونى
سهره تاي ئىسكه كانى
لهش له كۆرپه لهدا،
ئەم هيلكارى يه به
تاييه تى سه نتره
سهره تاكانى به ئىسك
بوون روونده كاته وه
له كۆرپه لهى مروقددا
له ههفتى
جهوته مى دا.
(به تاييه تى له
په له كاندا).

له گه ل ئه وه دا كه سهره تا خانه كانى ئىسك و ماسولكه كان له گه ل يه كدا دروست دهبن به تاييه تى له توپه له له شى يه كاندا (الفقات Somites)، به لام له دوايى دا له يهك جيا ده بنه وه و جياواز دهبن، پاش دروست بوونى ئىسكه سهره تايى يه كان ئينجا خانه ماسولكه يى يه سهره تايى يه كان به ناو به شه جياواز ه كانى له شدا بلاو ده بنه وه بو داپوشى نى په يكه رى ئىسكى سهره تايى كۆرپه له كه، كه ئەم بلاو بوونه وهى خانه ماسولكه يى يه كان به ناو له شدا تهنه

قوزاغه‌کانی دروست بوونی (نیسک و گوشت - العظام واللحم) له کۆریه‌له‌ی مروّقا

له‌دوای دروست بوونی په‌یکه‌ری (هه‌یکه‌لی) کپرکراگه‌یی له‌ش ده‌بیت، ئەمه‌ش سه‌لمینه‌ری ئەو راستی‌یه قورئانی‌یه‌یه که نیسک پیش گوشت (ماسولکه) دروست ده‌بیت.

ئیسکه درێژه‌کانی له‌ش له‌و خانانای چینی ناوه‌راسته‌وه دروست ده‌بن که چر ده‌بنه‌وه له په‌له‌کاندا له‌و شوینانه‌ی که ئیسکی تێدا دروست ده‌بیت، له‌م بارسته‌ چهری خانه‌کانه‌وه کرداری دروست بوونی شانەکان ده‌ست پێ‌ده‌کات، و جیاده‌بنه‌وه له‌ شیوه‌ی ره‌گی ئیسکی‌دا، ئەم ره‌گه‌ خانانه‌ وه‌ک باسکرا پیکه‌ینه‌ره‌کانی دروست بوونی کپرکراگه‌ پاشان ئیسک ده‌پێژن به‌ده‌وری خۆیاندا، له‌ ئەنجامی ئەم

وینه‌ی (٦-٢): په‌یدا بوونی سه‌ره‌تا ئیسکی‌یه‌کان له‌ کاله‌ی سه‌رو په‌له‌کاندا.

کرداری بوون به‌ کپرکراگه‌یه‌دا نمونه‌ی چوارچینه‌یه‌کی کپرکراگه‌یی دروست ده‌بیت که شیوه‌ی په‌یکه‌ری ئیسکی (الهیکل العظمی)، وشیوه‌ی تایبه‌تی مروّقه‌ به‌ کۆریه‌له‌ ده‌به‌خشیت، ئەم خانانه‌ له‌ به‌سته‌ره‌ شانەکان جیاده‌بنه‌وه و پاشان له‌ده‌وری ئەم چوارچینه‌ کپرکراگه‌یی‌یه‌دا زنجیریک ئیسکه‌ خانه

دروست دەبىت و چواردەورىان دەدات، شانەى كپرگاگەىى بىلوولەى خوین جیادەبىتەوہ و ئەم كردارە وورده وورده دەبىتە ھۆى نەگەىشتنى خۇراك بو كپرگاگەكان و مردنيان و پاشان دروست بوونى مۇخى ئىسقان ئىيانەوہ.

دواى ئەم كردارە بلابوونەوہى خانەكانى بەستەرە شانەكان و شانە لوولە خویندارەكان روودەدات له بەستەرە شانەكانى دەرووبەرەوہ، ئەم خانە بلابووانە بەشيوہى رەگى ئىسكى كۆدەبنەوہ و چواردەورى خویمان بە رەگىكى ئىسكى - كپرگاگەىى تازە دروست بوو دەدن، بەم شيوہى ئىسكە خانەكانى ئىسكە تازە دروست بوو كە (كە پىشتەر نمونەىەكى كپرگاگەىى بوو) پەيدا دەبن (بروانە وىنەكانى: ۶-۱، ۶-۲).

لەگەل ئەوہدا كە دروست بوونى ئىسكەكان له لەشى كۆرپەلەدا لەيەك كاتدا نابىت، و شانە ئىسكى يەكان بەدواى يەكدا پەيدا دەبن، بەلام ھەفتەى ھەوتەم بلابوونەوہى پەيكەرى ئىسكى له لەشى كۆرپەلەدا بەخوئەوہ دەبىنىت، و ئىسكەكانى پەلەكان وورده وورده لەناو چەكەرەى پەلە سەرەتايى يەكاندا لەگەل درىژ بوونياندا گەشە دەكەن لەناو شانەى چىنى ناوہ پراستدا، سەرەتا ئىسكى يەكان له پەلەكانى خوارەوہدا (لە راندا بە تايبەتى) لەھەفتەى ھەوتەمدا پەيدا دەبن، لەسنگ وشەويلگەكاندا لە ھەفتەى ۸و۹ پەيدا دەبن (بۇ روونبوونەوہى چوئىتى دروست بوونى ئىسكەكان بروانە وىنە رەنگاوپرەنگەكانى: ۱۲۱/ھ، ۱۲۲/ھ، ۱۲۳/ھ، ۱۲۴/ھ).

پروئسەى دروست بوونى ئىسك له كۆرپەلەى مروۇقدا لەم دەيانەى دواىىدا زۆر بە باشى باس كراوہ و تۆمار كراوہ، بە تايبەتى لەگەل بەرەو پىش چوونى زانستەكانى كۆرپەلەزانى، و زانستى شانەزانى (علم الأنسجة Histology)، توانراوہ زۆر بە ووردى ليكۆلینەوہ بكرىت له شانەى ناوہ پراست و رەگە ئىسكى يەكان، قۇناغەكانى نىشتنى كپرگاگەكان و كانزاكان، و خانە ئىسك دروست كەرەكان و خانە ئىسك شكینەرەكان، كە ئەمە بوو ھۆى ئاسان كردنى ناسىنى قۇناغەكانى نىشتنى كپرگاگەكان و

قۇناغەكانى دروست بوونى (ئىسك و گوشت - العظام واللحم) له كۆرپهلهى مروۇندا

بهكانزا بوونيان له كۆرپهلهدا، به تايبهتى پاش جى بهجى كردنى كردارهكانى رهنگ كردنى تايبهت به كركراگه و ئىسكهكان.

لهگهَل ئهوهدا كه خانه ماسولكهيى به سهرهتايى بهكان له دهورى ئىسكه پىگه يشتووهرهكان ههن، بهلام وهك باسكرا جيا بوونه وهيان وهك ريشال و بهستهره وهى ماسولكهيى ههيكهلى كه ئىسكهكان داده پۆشيت و گرى دهدات، ئەم كرداره تهنيا له پاش پرۆسهى پهيدا بوونى ئىسك له پهيكهره كركراگه يى بهكاندا دهبيت.

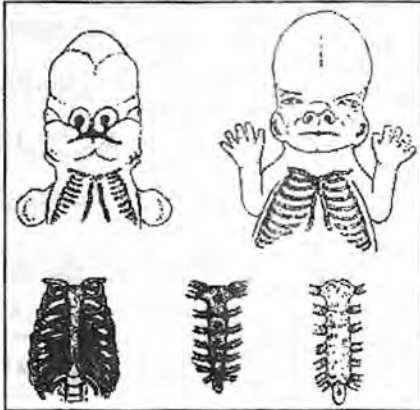
دووهم: زاراوهى ئىسك:

خوای گهره دهفهرمويت: ﴿فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا﴾، ئەم دهسته واژه قورئانى به بۆمان روون دهكاتهره كه قۇناغى ئىسك دروست بوون پاش قۇناغى گوشتپاره (مضغة) ديت، و ئەم گوشتپاره به بناغه بهكى پهيكهريى (ههيكلى) بۆ دروست بووه، له قورئانى پيرۆزدا چهند زاراوه بهكى ديارى كراو هاتوو به و هسفى قۇناغه جيا جياكانى گهشه كردنى كۆرپهله كه زانستى نوئى ئه مپۆ بههوى هۆكاره پيش كه وتووهرهكانى بهوه سهلماندوو بهتى كه شيوهى دهرهكى كۆرپهله به تهواوهتى ئەو زاراوانهى بهسهردا دهچسهپيت له ههموو قۇناغهكاندا، بۆ نمونه:

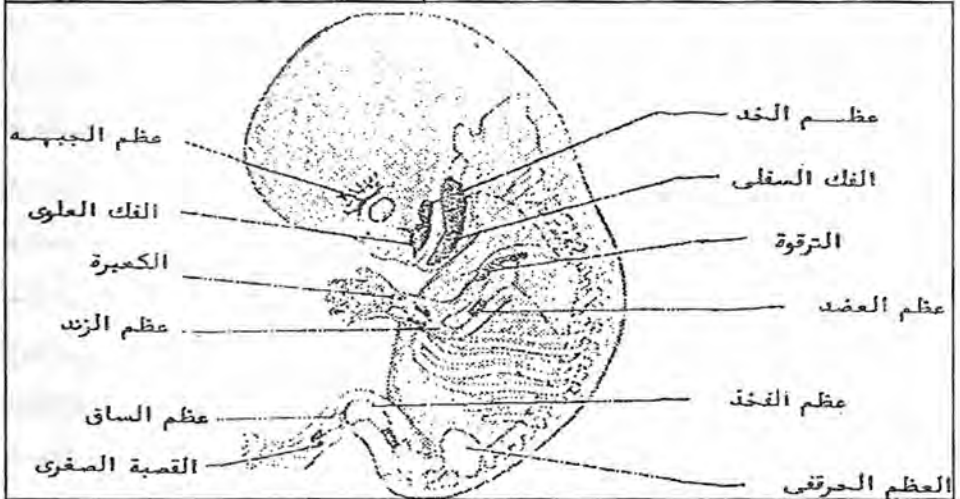
كۆرپهله له (نطفة) وه دهبيت به (علقة) كاتيك كه شيوهى تنۆكه ئاوى بهكهى له دهست دهدات، ههروهها له (علقة) وه دهبيت به (مضغة) كاتيك كه شيوهى پارچه بهكه خوئنى وهستاوى ههلواسراو له دهست دهدات، ئەو قۇناغهى كه دواى ئەمانه ديت پئى دهوتريت قۇناغى ئىسك (العظام) چونكه كۆرپهله كه له شيوهى گوشتپاره بهكى نارپك و پىكه وه شيوه بهكى ئىسكى رىكوپىك وهرده گريت، ئەويش به بلا بوونه وهى پهيكه رىكى ئىسكى بهناو له شىدا، پيتى (ف) له ئايه ته پيرۆزه كه دا ئەوه دهگه به نيت كه قۇناغى ئىسكى پاش ماوه بهكى كورت له قۇناغى گوشتپاره وه دهست پئى دهكات، كه زانستى كۆرپهله زانى بۆمان باس دهكات: قۇناغى (المضغة) بهردهوام دهبيت

قۇناغەكانى دروست بوونى (ئىسك و گۆشت - العظام واللحم) له كۆرپەلەى مروۇقا

تاوهكو هەفتەى شهشەم و يەكسەر له هەفتەى حەوتەمدا قۇناغى ئىسك دەست پىدەكات به دروست بوونى پەيكەرى كپرگاگەى، كه شىوہى مروۇقا دەدات به كۆرپەلەكه (وینەى ۶-۳).

وینەى (۶-۳): له گەن پەيدا بوونى پەيكەرى ئىسكى كۆرپەلەكهدا وورده وورده شىوہى مروۇقا و مرده گرىت وەك له هیلكارى يەكاندا دەبىنرىت، له خوارموش وینەىكه راسه قىنەى كۆرپەلەىكه دەبىنرىن له ناو پەردەكانىدا (له رۇزى ۴۴ دا، كه ئىسكەكانى بۇ دروست بووه و خەرىكه شىوہى جياكەرەوہى مروۇقا و مرده گرىت.

سه بارهت بهم بابته فهرمووده يه كمان ههيه كه (حذيفة ابن اسيد الغفاري) رهزاي خواي لى بيت بومان ده گيرتته وه پيغهمبه (ﷺ) فهرموويه تى: ﴿إِذَا مَرَّ بِالنُّطْفَةِ نَتْنَانَ وَأَرْبَعُونَ لَيْلَةً، بَعَثَ اللَّهُ إِلَيْهَا مَلَكًا فَصَوَّرَهَا وَخَلَقَ سَمْعَهَا وَبَصَرَهَا وَجَلَدَهَا وَلَحْمَهَا وَعِظَامَهَا﴾ اخرجه مسلم والطبراني وابوداود، واته: كاتيك كه (نطفة) ده گاته ٤٢ رۆژ پهروه ردگار فريشته يه كي بۆده نييرت بۆ ئه وهى شيويه مروقتى پى بدات وبيستن وبينين وپيست وگوشت وئيسكى بۆ دروست بكات.

بينراوه كه كۆرپه له له سه ره تاي قوناغى ئيسكدا شيويه مروقت وهرده گريت كه جياي ده كاته وه له كۆرپه لهى زينده وه رانى تر ههروهك چۆن فهرمووده كه ئاماژه ي پيداوه به وشه ي (فصوّرها: واته شكل وشيويه مروقتى پييده دات)، زۆر گرانه پيش رۆژى ٤٢ ي ژيانى كۆرپه له يى (واته ههفته ي حه و ته م) كۆرپه لهى مروقت له كۆرپه لهى زۆريك له زينده وه رانى تر جيا بگريته وه، له گه ل ئه وه شدا كه شيوه كه ي زۆر تايبه تى يه و له م كاته دا خانه جيانه بووه كان ده ست ده كهن به جيا وازبوون، بۆ ئه وهى خانه ي تايبه تى و پاشان ئه ندام و كوئه ندامه تايبه ته كان دروست بكهن و ئاماده ي كهن بۆ ژيانى دهره وهى منالدان، له م كاته دا رووى دهره وهى له شى كۆرپه له كه زياتر ته خت ده بيت له قوناغى ئيسكدا و شيويه كي ريكتر وهرده گريت، ههروهك پهروه ردگار له ئايه تيكى تر دا زۆر به موعجيزه يى ئاماژه ي پيداوه كه ده فه رمويت:

﴿الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ﴾ (الإنفطار: ٧)، واته: ئه و پهروه دگار يه كه دروستى كردوويت، و ريك و پيكى كردوويت و له شتى ريك كرده وه.

ژماره ي ئيسكه كانى له شى كۆرپه له :

دواى ئه وهى كه باسى پهيدا بوونى ئيسكه كانمان كرد، لي ره دا باسى بابته تيكى ترى گرنگ ده كهن كه له لايه نى ئيعجازى يه وه له مه ي پيشتر كه متر نى يه، ئه ويش له بهر ئه وهى وورده كارى يه كي زياترى تيدا يه له و ئيعجازه خه بهرى يه ي كه پيشتر ليوه ي دواين. لي ره دا ده پرسين: ده بيت ژماره ي ئيسكه دروست بووه كانى له شى كۆرپه له كه چهن د بن؟!

پيغهمبهرى خودا (ﷺ) وهلامى ئەم پرسىاره مان له فەرمووده يەكى دا دەداتەوہ كه دەفەرمویت: عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ قُرُوحٍ أَنَّهُ سَمِعَ عَائِشَةَ تَقُولُ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ﷺ) قَالَ: ﴿إِنَّهُ خُلِقَ كُلُّ إِنْسَانٍ مِنْ بَنِي آدَمَ عَلَى سِتِّينَ وَثَلَاثِمِائَةِ مَفْصِلٍ فَمَنْ كَبَّرَ اللَّهَ وَحَمِدَ اللَّهَ وَهَلَّلَ اللَّهَ وَسَبَّحَ اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ اللَّهَ وَعَزَلَ حَجْرًا عَنِ طَرِيقِ النَّاسِ أَوْ شَوْكَةً أَوْ عَظْمًا عَنِ طَرِيقِ النَّاسِ وَأَمَرَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ نَهَى عَنْ مُنْكَرٍ عَدَدًا تِسْتِ نِسْتَيْنِ وَالثَّلَاثِمِائَةِ السَّلَامَى فَإِنَّهُ يَمْشِي يَوْمَئِذٍ وَقَدْ زُحِرَ نَفْسُهُ عَنِ النَّارِ﴾ رواه مسلم. واتە: له عائشەى خيزانى پيغهمبەرەوہ دەگيڤرنەوہ: كه پيغهمبەر (ﷺ) فەرموويەتى: خواى پەرورەدگار هەموو مروفيكى له سى سەد و شەست جومگە نروست كردوہ: هەر كەسك روژانە (الله أكبر، الحمد لله، لا اله الا الله. سبحان الله، استغفر الله) بليت، يان بەردىك لەپرى خەلك لابات يان بركىك يان ئيسقانك لابات، يان فەرمان بە چاكەيەك بكات يان بەرگرى له خراپەيەك بكات، بەقەد ژمارەى ئەو سى سەد و شەستە ئەوا ئەو كەسە كه ئىوارەى بەسەردا هات خوى له ناگرى دۆزەخ پاراستووہ و دوورخستۆتەوہ.

سەرەتا با بزانی ئەم فەرمووده پيروزە باسى رەووشتى بەرز دەكات، كه چون پيويستە هەموو موسولمانيك بەردەوام خەرىكى كارى چاكە بيت و رەووشت بەرزى خوى بنويڤت له يارمەتى دانى خەلكى دا، و بزانيت كه هوكارىكى سەرەكى رزگار بوونى له سزای دۆزەخ و بەدەست هينانى بەهەشت و رەزامەندى خودا بریتى يە لەم كردهوہ چاكانه، لەهەمان كاتدا دەبينن ئەم فەرمووده يە ئاماژە يەكى زانستى زۆر سەر سوپهينەرى تيدايە كه زۆر مەحاله لەو رۆژگارەى پيغهمبەردا (ﷺ) ئەو راستى يە لەرووى زانستى يەوہ بزانی يە، كه ئەويش ئەو يە دەفەرمویت: مروقة كه دروست دەبيت لەشى له ۳۶۰ جومگە پيک ديت.

كەواتە لە لەشى كۆرپە لەدا (۳۶۰) جومگە يان دەتوانن بليين ۳۶۰ ئيسقان هەيه، بەلام كه سەيرى ژمارەى ئيسكە كانى لەشى مروفيكى بالغ و

پىنگەيشتوو بكهين دهبينين تهنها ۲۰۶ ئىسك ههيه له لهشى دا، ئەمه بىجگه له ئىسكه وهتهرىيهكانى پهنجه گهورهكانى دهست و پى (كه ئەگەر ئەمانهى بخريته سەر كۆى گشتى دهبيته ۳۱۶ ئىسك)، باشه بوچى دهبيت ئەم جياوازىيه ههبيت؟

دهبينين پىنغهمبەر (ﷺ) له فەرموودهكهدا باسى دروست بوونى مرۇق دهكات له رابوردودا (إِنَّهُ خُلِقَ كُلُّ إِنْسَانٍ مِنْ بَنِي آدَمَ....)، كهواته مهبهست له كۆرپهلهى مرۇقه كه له كاتى دروست بوونى دا پهيكهرى لهشى له (۳۶۰ ئىسك) پىكها تووه، بابزانين زانست لهم بارهيهوه چى دهليت؟

له هه موو ئىسكىكى پهلهكانى مرۇقدا (تهنانهت ئىسكه بچووكهكانى پهنجهكانى پى و دهستيش) ناوچهيهكى ناوهندي ههيه كه لهويدا به ئىسك بوون روودهات و شانە كركراگهيهيهكان وورده وورده دهبن به ئىسك لهگهّل گهشه كوردنى كۆرپهلهكهدا (كه پىيان دهوترىت سهنتهركانى بهئىسك بوون)، ههروهها كۆتايى هه موو ئىسكىكى دريژ به شانەيهكى كركراگهيهيه ديّت كه دوايى به هيواشى زياد دهكات و دهبيت به ئىسك (واته پاش لهدايك بوونى كۆرپهلهكه و لهگهّل دريژبوونى بالاي دا).

ئەم شانە كركراگهيهيهكانى كۆتايى ئىسكهكان به (سهنتهره لاوهكىيهكان يان سهرهتايىيهكانى به ئىسك بوون) ناودهبرين، كه ژمارهيان لهگهّل پهيدا بوونى ئىسكهكاندا دهگاته ۱۴۴ سهنتهرى بهئىسك بوون، بوون به ئىسكى ئەم سهنتهرا نه به سيستمىكى ديارى كراوى تۆكمه دهبيت كه لهگهّل پىويستىيهكانى گهشه كردندا دهپوات به تىپه رپوونى كات تا تهمهنى ۲۰ سالى، كاتيكيش ئەم سهنتهرا نه دهبن به ئىسك دهگورپن بو شانەيهكى ئىسكى و يهكدهگرن لهگهّل پاشماوهى ئىسكهكهى نزيكى و دهبن به يهك ئىسك، سهرهنجامى ئەم كردارانەى يهكگرتن برىتىيه لهوهى كه ئەو ۳۶۰ ئىسكهى كه كۆرپهلهكهى لهسەر دروست دهبيت دهبن به ۲۰۶ ئىسك (پاش

ئەوھى كه سەنتەرەكانى به ئىسك بوون ھەمووى دەببىت به ئىسك)، ئەمەش له نزيك تەمەنى ۲۰ سالى دا دەببىت.

دەتوانين ئىسكەكانى لەش دواى تەواو بوونى گەشە كردن به ۲۰۶ دانە ديارى بکەين كه ئەمانەن:

۲۸ ئىسك له سەردا، ۷ بربېرى مل، ۱۲ بربېرى سنگ، ۵ بربېرى سك، ۵ بربېرى كۆتايى، ۴ بربېرى كلينچكە، ۲۴ پەراسوو، ۳ ئىسكى سنگ، ۲ ئىسكى دەفەى شان، ۲ ئىسكى تەرقوھ، ۲ ئىسكى باسك، ۴ زەند و كەوهرە، ۱۶ ئىسكى مەچەكەكان، ۱۰ ئىسكى دەستەكان، ۲۸ ئىسكى پەنجەكانى دەستەكان، ۶ ئىسكى ھەوز، ۲ ئىسكى ران، ۴ قاميش و تەلەزم لە قاچەكاندا، ۱۴ ئىسكى بچووكى پاژنەى پىكان، ۲۸ ئىسكى پەنجەكانى پىكان، ئەگەر ئىسكە و تەرىيەكان بخەينە سەريان: (۲×۲) لە پەنجە گەورەكانى دەستەكاندا، (۲×۳) لە پەنجە گەورەكانى پىكاندا، كه كۆيان دەكاتە ۱۰ دانە، و ھەروھا سەنتەرە سەرەتايىيەكانى به ئىسك بوون كه وەك ووتمان ژمارەيان ۱۴۴ دانەيە، ئەوا كۆى گشتى ئەو ئىسكەكانەى كه كۆرپەلەكەى لەسەر دروست دەببىت برىتىيە له:

$$۲۰۶ + ۱۰ + ۱۴۴ = ۳۶۰ \text{ ئىسك.}$$

سەبارەت به ئامازەيەكى ترى فەرموودەكه كه دەلئيت مروۇق له ۳۶۰ جومگە

دروست دەببىت، برىتين لەمانە:

(۱۴۷) جومگە له بربېرى پشندا (۲۵ ديسك له نيوان بربېرەكان خوياندا + ۷۲ له نيوان پەراسووهكان و بربېرەكاندا + ۵۰ له نيوان پەراسووهكان له ريگەى بەستەرە لاتەنيشتەكان).

(۲۴) له سنگدا (۲ ئىسكى پيشەوھى سنگ + ۱۸ له نيوان ئەم ئىسكە و پەراسووهكاندا + ۲ له نيوان تەرقوھ و ئىسكى دەفەى شان + ۲ له نيوان دەفەى شان و سنگدا).

قۇناغەكانى دروست بوونى (ئىسك و گوشت - العظام واللحم) له كۆرپهلهى مرؤفدا

(۲×۴۳) پهلهكانى سهرهوه (جومغهى شان + ۳ باسك + ۴ مهچكه + ۳۵ ئىسكهكانى دهست).

(۲×۴۴) پهلهكانى خوارهوه (جومغهى ران + ۳ ئهژنؤ + ۳ پاژنه + ۳۷ ئىسكهكانى پى).

(۱۳) حوز (۲ ئىسكى سمت + ۴ بېرېرهكانى كلينچكه + ۶ ئىسكى حوز + ۱ بهرزايى دواوه).

(۲) جومغه له شهويگه دا.

- كۆى گشتى = ۱۴۷ + ۲۴ + (۲×۴۳) + (۲×۴۴) + ۱۳ + ۲ = ۳۶۰ جومغه.

فهرمووده پېرۆزهكه كه باسى ژمارهى جومغهكانى لهشى مرؤف دهكات، مهبهستى ئهوهشه كه له مرؤفى بائغ و پيگه يشتووشدا ههمان ژمارهى جومغه ههيه و بهدریژايى پاشماوهى ژيانى مرؤفهكه ئهم ژمارهيه ناگۆرپيت، كه ئهم ههوالدانه له روى زانستى يهوه زۆر راسته و گۆرانكارى بهسهردا نايهت، زانستى تويكارى لهشى مرؤف (علم التشریح - Anatomy) له رۆژگارى ئهمرؤماندا ووردهكارى يهكانى پيگ هاتنى لهشى مرؤفى بو روون كردووينه تهوه، دكتورىكى موسولمان لهسهر بناغهى راستى يهكانى زانستى تويكارى لهسالى ۱۹۸۵ ههستا به ژماردنى جومغهكانى لهشى مرؤفى پيگه يشتوو و گه يشته ههمان ئهوه راستى يهكه كه له لهشى مرؤفى پيگه يشتوودا ۳۶۰ جومغه ههيه.

ئهو كهسهش (دكتور السباعى حماد) بوو كه مامؤستا و سهروكى بهشى تويكارى و شانەزانى و كۆرپهلهزانى بوو له كۆليجى پزىشكى (زانكۆى انبار) له عىراق، كه به هاوكارى خيزانهكهى (د.شاديه احمد) ههستان بهم تويژينهويه و كاتيك كه بلاويان كردهوه بووه مايهى خوشحالى موسولمانان و ريزلينانان له وولاته ئىسلامى يهكاندا.

قۇناغەكانى دروست بونى (ئىسك و گۆشت - العظام واللحم) له كۆرپەلەي مرقۇدا

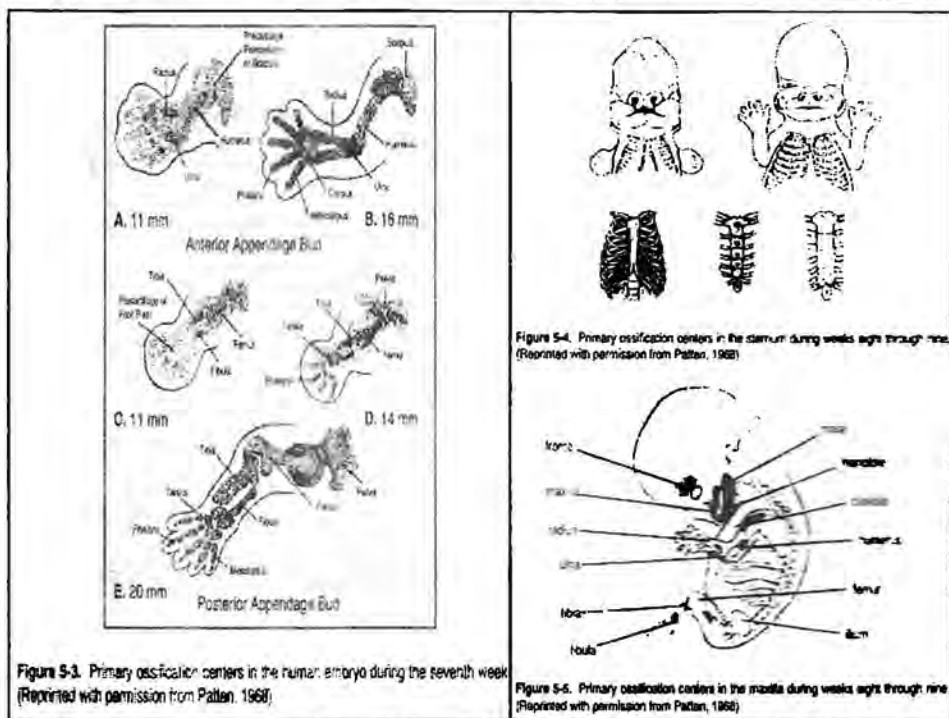

Figure 5-3. Primary ossification centers in the human embryo during the seventh week (Reprinted with permission from Patten, 1968)

Figure 5-4. Primary ossification centers in the sternum during weeks eight through nine (Reprinted with permission from Patten, 1968)

Figure 5-5. Primary ossification centers in the maxilla during weeks eight through nine (Reprinted with permission from Patten, 1968)

ۋېنەھى (۶-۴): ئىسكە سەرەتايىيەكانى بېكەينەرى لەشى كۆرپەلە له هەفتەكانى (۷، ۸) دا.

ديارى كردنى ژمارەي ئىسكەكان و جومگەكان له كۆرپەلەدا و له مرقۇي پىنگەيشتووشدا بەم شىۋەيە خۇي لەخۇي دا موعجىزەيە، چونكە ئەگەر ئىمە بە خەيال بىر لەم گرىمانە بگەينە، ئەوا چانسى ئەو مان نايىت بگەينە ژمارەي راستى ئىسكەكان و جومگەكان، چونكە سەدان بەلكو هەزاران گرىمان و ژمارە بە خەيالماندا دىت، لەگەل ئەمانەشدا زانىنى ژمارەي ئىسكەكان و جومگەكانى كۆرپەلە زۆر گرانتەرە لە زانىنى ئەم ژمارەيە لە مرقۇي پىنگەيشتوودا، چونكە ژماردنى ئىسكى بچووك لە جەستەيەكى بچووكدا گرانتەرە لە ژماردنى ئىسكى گەورە لە جەستەيەكى گەورەدا، هەروەها ئەم كردارى سەرژمىرى كردنە پىويستى بە دەستكەوتنى چەندىن كۆرپەلە هەيە كە تويكارى بگرين بەھۇي چەندىن ئامىرى تايبەتەيەو كە ئىسكەكان لە ماسولكەكان (گۆشت) جىباكاتەو، كە ئەم تەكنىكانە لە سەردەمى

قۇناغەكانى دروست بوونى (ئىسك و گوشت - العظام واللحم) له كۆرپەلەى مروۇفا

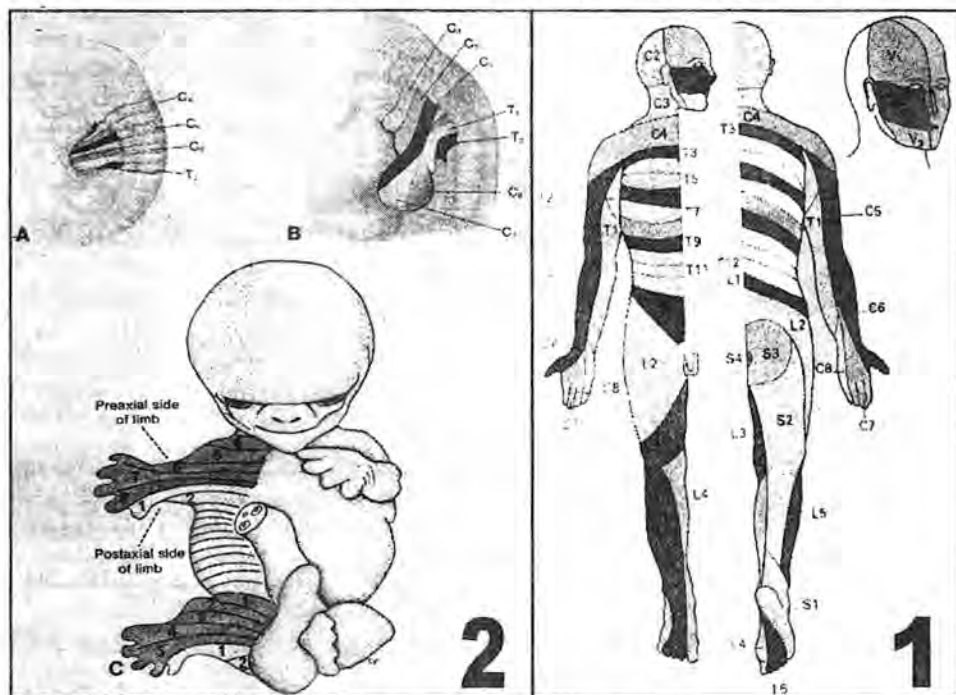
پيغەمبەردا (ﷺ) نەزانرابوون و لەبەر دەستدا نەبوون، چونكە نيوە دورگەى عەرەبى لەژيىر بارى قورسى نەزانى و نەفامىدا دەينالاند بە تايبەتى لە بوارى زانىارى يەكانى دروست بوون و گەشە كردنى كۆرپەلەى مروۇفا له سكى دايكىدا. گەيشتن بەم حەقىقەتە بەلگەيەكى ترە لەسەر موەجيزەى زانستى سوننەتى پيغەمبەر (ﷺ)، كه چۆن و بە چ شيوازيك پيغەمبەر توانى لەشى مروۇفا تويكارى بكات و بۆى دەرکەوت كه لەناو لەشدا ۳۶۰ جومگە هەيه؟! له روژگار يىكدا كه وهك و وتمان زانستى پزىشكى ئەوئەندە دواكەوتوو بوو كه خەلكى و پزىشكانيش لەو سەردەمەدا ايان دەزانى تەنيا هوكارى تووش بوون بە نەخۆشى بريتىيە له چوونە ژوورەوہى جنۆكە و شەيتانەكان بۆ ناو لەشى مروۇفەكان، ديارە پيغەمبەريش (ﷺ) خووى ئەمەى نەدەزانى ئەگەر بە نيگا و وەحى لەلايەن دروست كەرى مروۇفەوہ لەم بابەتە ئاگادار نەكرايەتەوہ، بەپراستى ئەمانەى باسکران بەلگەن بۆ كەسيك كه بيهويت بۆى دەرکەويت سوننەتى پيغەمبەريش (ﷺ) هەر وەحىيە و لەلايەن خواى بەدەسەلاتەوہ بۆ مروۇفەكان نيردراوہ.

سىيەم: دروست بوونى گوشت (ماسولكەكان):

زوربەى خانە سەرەتايىيەكانى ماسولكەكانى كوئەندامى جوولە لە بارستە لەشىيەكاندا (الفلاقات) دروست دەبن هەربۆيە ماسولكەكان بەشيۆەى پارچە پارچە دروست دەبن، كه دابەش بوونى دەمارە پيىستىيەكان له مروۇفى پيگەيشتووفا نامازە بۆ ئەم بەش بەشىيە دەدەن و هەروەها ئەم بەش بەشىيە ماسولكەيىيەش نامازە دەدات بە بەش بەشيى لەشى كۆرپەلەكە، له كوئايى هەفتەى پينجەم و سەرەتايى هەفتەى شەشەمى گەشەى كۆرپەلەدا خانە سەرەتايىيەكانى ماسولكە دور دەكەونەوہ لە ناوچەى بارستە لەشىيەكان و لەگەل خانە پيىستىيەكان بەناو لەشدا بلأو دەبنەوہ، پاشان ئەم خانانە گەشە دەكەن و بۆند دەبن بە خانەكانى دەوروپەريانەوہ،

قۇناغەكانى دروست بوونى (ئىسك و گۆشت - العظام واللحم) نە كۆرپەلەي مروفۇدا

گەشەكەيان رووهو سك دەبىت بۇ پىك ھىنانى پارچە ماسولكەيى يەكان، ئەم پارچە ماسولكەيى يانە دابەش دەبن بۇ دوو بەشى سەرەكى: دەرەكى يان پشتى (Epimeric) و بەشى ناووه يان سكى (Hypomeric) كە ھەرىكەتلىك دەمارە پەتك دەچىتە ناوى، بەشى دەرەكى لە داھاتوودا ماسولكەكانى پشت دروست دەكات و بەشى ناووه ماسولكەكانى دىوارى سك و ماسولكەي پەراسووهكان دروست دەكات (۵-۶-۵).

۵-۶-۵: ۱- دابەش بوونى دەمارەكانى

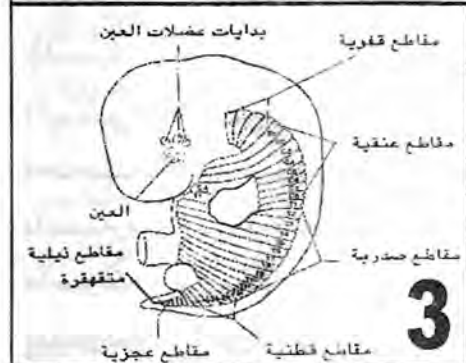
پىست نە مروفۇكى پىگە يشتوودا نەو رىرەووه روون دەكاتەوہ كە ماسولكەكانى نەسەر دروست دەبن.

2, 3- چەند بىرگە يەكى كۆرپەلەيە كە دروست

بوون و گەشە كردنى كۇنەندامى ماسولكە لە

قۇناغى (گۆشت - اللحم) دا روون دەكاتەوہ بۇ

نەوہى كە نە دوایی دا ئىسكەكان دا پۇشن.

کردارى دروست بوونى ماسولكهكان لهم دهيانهى پيششودا زۆر به باشى ليكۆلینهوهى ليكراوه، و دهركهوتوه كه خانه سهرهتاييهكانى ماسولكه يه كدهگرن و پيگهاتووى فرهناوك دروست دهكهن كه شيوهى لوهى ماسولكه يى (Myotubes) وهردهگرن، گهشه كردن بهردهوام دهبيت بههوى ئهم يه كگرتنانهى خانه و لوهله ماسولكه يى يه كانهوه، له كاتى يان يه كسه ر له دواى ئهم يه كگرتنانه ريشاله ماسولكه يى يه كان (Myofilaments) دروست دهبن له ناو ئهم خانانهدا و وورده وورده ريكدهبن، له سهرهتادا ئهم ريشاله ماسولكه يى يانه ريك نين بهلام به هيواشى ريز دهبن له چهپكه ريشالى ماسولكه يى دا (وهك له شانهى ماسولكه يى ههيكه لي ئيسكى مروقى ئاسايى پيگه يشتودا ده بينرئيت)، پاشان ئهم خانه ماسولكه يى يانه و ريشاله كانيان ده به سترينه وه به روپوشى ئيسكه پيگه يشتووه كان لهم شويئانهدا و دهبنه هوى دروست بوونى ئهو شانهى ماسولكه يى يانهى كه ئهم ئيسكانه داده پوشن، ئهم كرداره له كوتايى ههفتهى ههوتهم وسهرهتايى ههفتهى ههشته مدا روودهدات وهك زانستى كۆرپهله زانى بۆمان باس دهكات، دهتوانرئيت به ئاشكرا ماسولكه كانى سهر و لهش و پهله كان لهم كاته دا ببينرئيت، و ههروهها لهم كاته دا كۆرپهله دهتوانرئيت چهند جووله يهك به پهله كانى بكات، پيش ۱۴۰۰ سال له مه و بهر قورئانى پيروژ پيشدهستى كردوه له باس كردنى دروست بوونى ئيسك له كۆرپهله دا و پاشان داپوشينى ئهم ئيسكانه به گۆشت (ماسولكه)، وهك پهروه رديگار ده فهرمويت: ﴿فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا﴾ (المؤمنون: ۱۴)، واته: پاشان ئيسكه كانمان به گۆشت داپوشى، وهك باسمان كرد ريشاله ماسولكه يى يه پيگه هاتووه كان خويان ده به ستنه وه به روپوشى ئيسكه كانه وه، ئه و يش به هوى گورزه يهكى شانهى به ستهروه يان وه ته رى ماسولكه يى (اوتار عضلية) كه زۆر به توندى ماسولكه و روپوشه كانيان ده به ستيته وه به روپوشى ئيسكه كانه وه كه پيشتر دروست بووه (بروانه ويئنه رهنكاوره نكه كانى: ۱۲۵ ه، ۱۲۶ ه، ۱۲۷ ه، ۱۲۸ ه).

زانستى گەشەکردنى ژيان (علم الحياة النمائية) كه گرنگى دەدات به زنجيره كردهكانى گەشەکردن كه له كاتى دروست بوونى ئىسك و ماسولكهكاندا روودهەن، بۆمان باس دەكات كه دەتوانين كردهارى گەشەکردنى ئىسك و ماسولكه به زنجيره رووداويك كورت بكهينهوه بهم شيوهيه:

(كاتىك كه ئىسكهكانى هەيكەلى لەش دروست دەبن چينه خانەى ناوهراستى كۆرپەله كه ماسولكهكان دروست دەكن دەست دەكن به كۆبوونهوه له شيوهى تۆپەلى لەشىدا له پشت و سكددا، كه پاشان ئەم ماسولكه دروست بووانه هەلدهستن به داپۆشىنى بەشەكانى پەيكەرە ئىسكىيه دروست بووهكه) *.

چوارەم: زاراوهى داپۆشين بەگۆشت:

ئىسكهكان و ماسولكهكان شيوهى ئاشكرا و ناسراوى خويان وەرناگرن له ٤٠ رۆژى يەكەمى ژيانى كۆرپەلهدا، بەلكو له هەفتهى حەوتەمدا ئەم شيوه ئاسايىيه وەردهگرن و ليرەوه كۆرپەله به ئاشكرا پيوه دياره كه چووته قۇناغىكى ترهوه و پىكهاتهكهى له قۇناغى پيشتى (المضغة) زۆر جياوازه، دواى ئەمە قۇناغى داپۆشىنى ئىسكهكان به ماسولكه له هەموو لاكانيانهوه ديتەپييش، كه ليرەدا شيوهى مرۇقانهى كۆرپەله وەردهكهويت و ئەندامەكانى لەشى ووردتر ريك دەبن، پاشان كۆرپەله دەست دەكات به جوولە له كۆتايى هەفتهى هەشتمەدا، كه جياكەرەوهيهكى ترى قۇناغى ماسولكهيه له قۇناغى ئىسك له پىكهاته و شيوه و هاوسەنگى و تواناى كۆرپەلهدا بۆ جوولان (بروانه وئىنهى رەنگاوپرەنگەكانى: ١٢٩/ه، ١٣٠/ه).

ئەم قۇناغى داپۆشين به ماسولكهيه له كۆتايى هەفتهى حەوتەم و سەرەتاي هەفتهى هەشتمە دەست پىدەكات كه يەكسەر لەدواى قۇناغى

* Patten; Human Embryology, 3rd Edition-1968, P 248.

دروست بوونى ئيسكوه دىت، ههريويه دارشته قورئانى يه كه پىتى (فى) به كارهيناوه بۆ بهستنه وهى ئەم دوو قوناغه كه ماناي به دواى يهكى و پيکه وه بهستنه وه دهگه يه نىت، ههروهها ئايه ته پيرۆزه كه ئاماژه به وه ده دات كه قوناغى داپوشين به گوشت كۆتايى قوناغيكى گه شه كردنى كۆرپه له كه يه، كه به دواى دا قوناغيكى تر دهست پى ده كات كه قوناغى كامل بوون و گه شه كردنه (النشأة)، كه ئەمەيان ماوه يه كه ده خايه نىت، ههريويه پىتى (ئىم) ي به كارهيناوه بۆ بهستنه وهى ئەم دوو قوناغه كه ماناي ريكخستن وماوه پيچوون و خاوى دهگه يه نىت (الترتيب والتراحي)، هه موو ئەم مانا به رز و ئيعجازانه له م ئايه ته پيرۆزه دا به دى ده كه ين: ﴿فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً، فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا، فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا، ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾.

رېك كردنه وه و شيوه پيدان (التسوية والتصوير):

- خواى گه وه ده فه رمويت: ﴿أَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِّن مَّيِّ يُمْنِي، ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوَّى﴾ (القيامة: ٢٧-٢٨) واته: ئايا كاتى خوى ئاده ميزاد نوتفه يه كه نه بووه له به شيكى مهنى يه وه كه ده رز ئنرايه شوينى خوى (واته ئايا ئەو له سه ره تا وه كه دروستمان كرد به شيكى تنوكيك ئاو نه بووه)؟! پاشان بوو به خو هه لواسينهر (علقة) كه دوايى دروستمان كرد، و ئينجا ئەندازه مان بۆ دانا و ريكممان كرده وه، ههروهها ده فه رمويت: ﴿سَبَّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى، الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّى﴾ (الاعلى: ١-٢) واته: خواى پهروه ردگارى پايه به رزى خوت يادبكه و به رز رايگه ره، ئەو خودايه ي كه زينده وه ره كان دروست ده كات و پاشان ريكيان ده كاته وه و له شيان ريك و پيک ده كات (هه ر زينده وه ره و به شيوه ي خوى).

- ههروهها له ئايه تيكي تريشدا ده فه رمويت: ﴿الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ﴾ (الإنفطار: ٧)، واته: ئەو پهروه ردگاره يه كه دروستى كردوويت، و ريك و پيكي كردوويت و له شتى ريك كرده وه، له ئايه تيكي تريشدا ده فه رمويت: ﴿هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ...﴾ (آل عمران: ٦)، واته: هه ر پهروه ردگاره كه وي نه تان ده كي شيت له منال دانه كاندا به و شيوه يه ي كه وويستى لى بيت ...

قۇناغەكانى دروست بوونى (ئىسك و گوشت - العظام واللحم) له كۆرپهلهى مروۇقا

- له فەرموودەيەكى پېغەمبەردا (ﷺ) هاتووه: ﴿إِذَا مَرَّ بِالنُّطْفَةِ ثِنْتَانِ وَأَرْبَعُونَ لَيْلَةً، بَعَثَ اللَّهُ إِلَيْهَا مَلَكًا فَوَصَّوَرَهَا وَخَلَقَ سَمْعَهَا وَبَصَرَهَا وَجِلْدَهَا وَلَحْمَهَا وَعِظَامَهَا﴾
 أخرجه مسلم والطبراني وأبو داود، واته: كاتيك كه (نطفة) دهگاته ۲۴ رۆژ پهروهردگار
 فريشتهيەكى بۆدهنيريت بۆ نهوهى شيوهى مروقى پىبدات ويىستن ويىنين
 ويىست وگوشت وئىسكى بۆ دروست بكات.

وينهى (۶-۶): وينهكانى لاي راست وينهى
 راستهقينهى كۆرپهلهن و نهوانهى لاي
 چهپ هيلكارين، كه هه موويان نهوهمان بۆ
 روون دهكه نهوه دواى دروست بوونى
 ئىسكهكان و نه ههفتهى جهوتم بهروه
 سهر كۆرپهلهكه شيوهى مروۇقه ومردهگريت.

لهم نايهت و فەرموودە پيروزانەى سەرەوهدا باسى چەند رووداويك كراوه
 كه له كاتى گەشه كردنى كۆرپهله له سكى داىكى دا روودهەن، ئەويش پاش
 ئەوهى كه كۆرپهلهكه له دروست بووندايه (تسوية و تعديل) دهكريت و

وئىنهى مروۇقى پئىدهبهخشرئىت و (تصوير) دهكرئىت، و ههروهها ئىسك و گوشت و چاو و گوئ و ئەندامهكانى ترى بو دروست دهبيئت، ئىستا پئىم خوُشه كهمىك بهدرئىژى لهم رووداوانه بدوئىم:

پئىشتر باسى دروست بوونى ئىسك و گوشتمان كرد له كاتى گهشه كردنى كۆرپهلهكهدا، دهبارهى (تسوية): له فرههنگهكانى زمانى عهرهبى دا بهگشتى به ماناى رىك و رهوانى و رىكبوونهوه دئىت و له رهگى (سوى) وه هاتووه، و كوى ماناكانى (سوى) برئىتىن له:

۱- به ماناى ئەوهى كه شتىك رىك و رهوان بيئت (ان يكون الشيء مستقيماً)، بهلگهشمان لهسهر ئەمه ئەم نايهتەيه كه دهفرمهوئىت: ﴿أَفَمَنْ يَمْشِي مُكِبًّا عَلَىٰ وَجْهِهِ أَهْدَىٰ أَمَّنْ يَمْشِي سَوِيًّا عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ (المك: ۲۲)، واته: جا نايا ئەو كهسهى كه دهمه و روو كهوتووه و بهو حاله دهپوات، چاكرت رىگه دهزانئىت؟ يان ئەو كهسهى كه بهسهر شهقامىكى راست و رهواندا بهرئىك و پئىكى دهپوات بهرپئوه؟! (سويًا) واته: (مستقيماً) رىك و رهوان.

۲- ههروهها به ماناى ئەوه دئىت كه شتىك رىك بيئت بئىبهرزى و نزمى.

۳- واته شتىك رىك و پئىك بكرئىت، وهكو چوُن دانايى و حكمهت وادهخوازئىت، بهواتاى ئەوهى كه مروُقهكه بخريته سهر شيوهى تهواو رىك و كاملى مروُفانه، بهلگهش لهسهر ئەمه ئەم نايهتانهيه: ﴿فَأَتَّخَذَتْ مِنْ دُونِهِمْ حِجَابًا فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا﴾ (مريم: ۱۷)، واته: ئىنجا لهنىوان خوُى و ئەواندا پهردهيهكى رايهل كرد (تا دوور له خهلكى بهسۆزهوه خواپهبرىتى بكات) ئيمهش جوبراىلى فرىشتهمان نارد بو لاي، وهكو بهشهرئىكى رىك و تهواو (خوى خسته بهر چاوى)، ﴿قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَكَفَرْتَ بِالَّذِي خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ سَوَّاكَ رَجُلًا﴾ (الكهف: ۳۷)، واته: هاوهله ئيماندارهكهى له كاتئىكدا كه گفتوگوئى لهگهلدا دهكرد پئى ووت: نايا باوهپت نهماوه بهو زاتهى كه سهههتا توئى له خاك دروست كردووه؟! لهوهودوا نوتفهيهك بوويت و پاشان كرديتى به پياوئىكى رىك و تهواو.

لهو فهرموده پیروزه ی پیغه مبهردا (ﷺ): ﴿عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ (رضي الله عنه) قَالَ: حَدَّثَنَا رَسُولُ اللَّهِ (ﷺ) وَهُوَ الصَّادِقُ الْمَصْدُوقُ قَالَ: «إِنَّ أَحَدَكُمْ يُجْمَعُ خَلْقُهُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا...﴾ رواه مسلم، واته: ههريه كيك له ئيوه كؤبوونه وه و دروست بوونی له ۴۰ رۆژدا تهواو ده بیئت ...

لیردها فهرموده كه قوناغی دروست بوونی بنه رتهی كؤرپه له كه ی به ۴۰ رۆژ دیاری كردوه، و به پیی ئایه ته پیروزه كانی سه ره وهش دوا ی ئه م دروست بوونه بنه رته یه قوناغی کی تر ده ست پی ده كات كه بریتی یه له (ته سویه) و ریکبوونه وه، ههروهك خوا ی گه وه ده فهرمویت: ﴿ثُمَّ كَانَ عِلْقَةً فَخَلَقَ فَسْوَى﴾، لیردها ده پرسین: چۆن ده توانین وای دابنئین كه ریکبوون (ته سویه) پاش ۴۰ رۆژ ده ست پی ده كات؟

وهلام: هه موو ده قه كانی قورئان و سوننه ت و به لگه زانستی یه نو یگان له گه ل یه كتری دا یه كده گرنه وه، هه موویان ئه و مانایه ده به خشن كه قوناغی دروست بوونی سه ره تایی تهواو ده بیئت و ریکبوون ده ست پی ده كات، ئه وه تا ئه و فهرموده یه ی سه ره وه به لگه یه له سه ر ئه وه ی كه قوناغی دروست بوونی سه ره تایی پاش ۴۰ رۆژ تهواو ده بیئت.

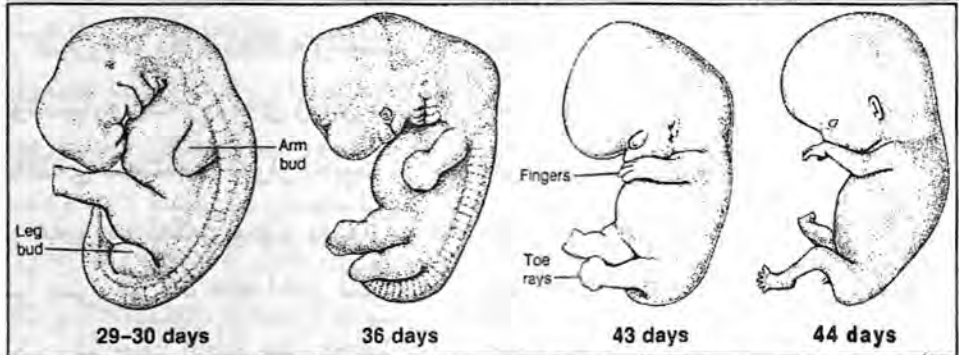
ههروه ها ده رئه نجامه زانستی یه كانیش به لگه ن له سه ر ئه وه ی قوناغی گوشتپاره (كه زوربه ی زوری ئه ندامه كانی له شی تی دا دروست ده بیئت) له هه فته ی شه شه مدا تهواو ده بیئت (واته پاش ۴۲ رۆژ) (وینه كانی: ۶-۶، ۶-۷).

ههروه ها ئه گه ر بیئت و به رواردی ئه م دوو ئایه ته بکهین: ﴿أَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِّنْ مَّنِيِّ يُمْنِي، ثُمَّ كَانَ عِلْقَةً فَخَلَقَ فَسْوَى﴾ (القیامه: ۲۷-۲۸)، ﴿ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ، ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً، فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا، فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا﴾ (المؤمنون: ۱۲-۱۴)، ئه و ئه م ده رنه نجامه مان ده ست ده كه ویت كه له خشته ی ژماره (۲) دا دیاره:

خىستەى ژماره (۲)

سورەتى (القيامة)	سورەتى (المؤمنون)	دەره نچامە كان
أَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِّن مَّنِي يُمْنِي	ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ	ئەم ئايەتانه مەبەستيان له قۇناغى نوتفەيه.
ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً	ثُمَّ خَلَقْنَا النَّطْفَةَ عَلَقَةً	ئەم ئايەتانه مەبەستيان له قۇناغى عەلەقەيه.
فَخَلَقَ	فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً	يەكگرتنەوەى ئەم دوو ئايەتە ئەوەمان بۇ روون دەكاتەوہ كه قۇناغى گوشتپارە (مُضْغَةً) بریتىيه له قۇناغى دروست بوونى بنەرەتى ئەندامە كان.
فَسَوَى	فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا	ئەم ئايەتانهش ئەوەمان بۇ روون دەكەنەوہ كه قۇناغى رىكبوون (تسوية) خۇى له خۇىدا ھەردوو قۇناغى (کردنى گوشتپارەكه بە نيسك، و پاشان داپوشىنى ئەم نيسكانە بە ماسولكە) بەدواى يەكدا دەگریتەوہ.
	فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا	

ويىنەى (۶-۷): ئەم ويىنانەوہ ئەوەمان بۇ روون دەبىتەوہ كه دواى ۴۲ رۆژەى گەشە كردنى كۆرپە ئەكە بە تەواوەتى شكلى مروۇف و مردەگرىت، بە تەواوەتى ھەك فەرموودەكەى يىقەمبەر (ﷺ): ﴿إِذَا مَرَّ بِالنُّطْفَةِ ثِنْتَانِ وَأَرْبَعُونَ لَيْلَةً، بَعَثَ اللَّهُ إِلَيْهَا مَلَكًا فَصَوَّرَهَا...﴾ .

كهواته قۇناغى دروست بوونى بنهپهتى كۆرپهلهكه برىتىيه له قۇناغى گۆشتپاره (مُضَغَةٌ)، چونكه ليزهدا سهرهتاي ههمو ئهندامهكان دروست دهبن، ئەمەش ئەو بۇچوونەيه كه راقهكارى بليمهتى قورئان (ابو السعود) بۆى چووه كه دهليت: ﴿ثُمَّ كَانَ عِلْقَةً﴾ واته به قودرهتى خواى گهوره دروست دهبيت (ثُمَّ خَلَقْنَا النَّطْفَةَ عِلْقَةً)، ﴿فَخَلَقَ﴾ واته: خواى گهوره تهقدىرى كرد بهوهى كه كردى به گۆشتپارهيهكى دروست بوو (مُضَغَةٌ مُخَلَّقَةٌ) **.

قۇناغى رىكبوونيش (تەسويه) هەردوو قۇناغى (كردنى گۆشتپارهكه به ئىسك، و داپۇشىنى ئەم ئىسكانه به ماسولكه) دهگرتهوه، ئەويش لهبەر ئەوهى ئەم كردارانه برىقين له جۆريك له تهصوير و وينهكان به كۆرپهلهكه، به مانايهكى تر رىكبوونەوهى ئەندامهكانه، كه خۆى لهخۆىدا خالى نىيه له كردارى دروست بوون، بهلام ئەم دروست بوونه برىتى نىيه له كردارى دروست بوونى ئەندامهكان له سهرهتاوه تا كۆتايى بهلكو تهنها دروست بوونىكى تهواوكهره، و جۆريكه له دروست بوونى سنووردار، چاوهكان و گوپكان دروست بوون و شەق بوونيان له ههفتهى چوارهمهوه دهست پىدهكات، له ماوهى دروست بوونى بنهپهتى ئەندامهكاندا، بهلام رىكبوونيان و هەرگرتنى وينهى مروىى تهنها له ههفتهى ههشتهمدا دهبيت (واته له كۆتايى ماوهى رىكبوون و تەسويهدا).

بهلگهشمان لهسەر ئەمه ئەو فەرمودهيهى پينغهمبهره (ﷺ) كه دهفهرمويت: ﴿إِذَا مَرَّ بِالنَّطْفَةِ نِثَانٌ وَأَرْبَعُونَ لَيْلَةً، بَعَثَ اللَّهُ إِلَيْهَا مَلَكًا فَصَوَّرَهَا، وَخَلَقَ سَمْعَهَا وَبَصَرَهَا وَجَلَدَهَا وَلَحْمَهَا وَعِظَامَهَا﴾ اخرجه مسلم والطبراني وابوداود، واته: كاتيك كه (نطفه) دهگاته ۴۲ رۆژ پهروهردگار فرىشتهيهكى بۇدهنيريت بۇ ئەوهى شيوهى مروقى پىبدات وبيستن وبينين وپيستن وگۆشت وئىسكى بۇ

** بروانه تەفسىرى (ابو السعود) / ج ۹ - ص ۶۹.

دروست بكات، كهواته ئەم قۇناغە برىتىيه له قۇناغى رىكبوون و شكلىپيدان و تهصويرى كۆرپهلهكه، دهبينين كه چارهكان و گوپكان وىنهى مروقتا وهردهگرن له ههفتهى ههشتهمدا كه خويان سهرتا له رۆژى ۲۲دا دروست بوونيان دهستى پىكردوو (بروانه وىنهى رهنكاورهنكى: ۱۳۱/ه).

زاناي كۆرپهلهزانى (لارس هامبىرگەر) دهلييت: (گووى دهروه شىوهى خوى وهردهگرىت لهگهه سهرهتاي ههفتهى ههشتهمدا ...)

ئهگر بچينه سهر درىژهى ماناكانى (سوى) و روون كردنهوى له رووى راستىيهكانى كۆرپهلهزانىيهوه:

۱- سهبارت به ماناي يهكهم (به ماناي ئهوى كه شتىك رىك وپهوان ببييت): بهكارهينانى ئەم ووشهيه لهم ئايهتهدا دهلالهتيكى تايبهتى خوى ههيه، ئەويش لهبهر ئهويه كه ئەوه دهگهيه نييت كۆرپهله پيش ئەم قۇناغە لهشى رىك نهبووه (واته چهماوه بووه) و ليرهوه رىك دهبييتهوه، كه ئەمه خوى لهخوىدا ئيعجازىكى ههوالدانه، ئەم قۇناغى رىكبوونهويه ههردوو دياردهى دروست بوونى ئىسك و داپوشينيان به ماسولكه دهگرىتهوه، كه لهگهه دروست بوونى ئىسكدا لهشى كۆرپهلهكه رهق و بههيز دهبييت و ئيتر شىوه چهماوهييهكهى (كه پيشتر له قۇناغى گوشتپارهدا له شىوهى پيىتى C ئينگليزىدا بووه) لهدهست دهوات و رىكدهبيتهوه (بروانه وىنهى رهنكاورهنكى: ۱۳۲/ه).

۲- ماناي دووهم: ئەوهى كه شتىك رووهكهى رىك ببييت بىبهرزى و نزمى، كه وهك باسمان كرد لهم كاتهدا به هينواشى بهرزى و نزمى و ئاوساوى و چالايى لهشى كۆرپهلهكه نامينييت بههوى رهقبوونى ئەندامهكان و دروست بوونى ئىسك و داپوشينيان به ماسولكه، ئيتر بههوى ئەمانهوه رووى لهشى كۆرپهلهكه تهواو رىك دهبييتهوه.

*** بروانه كتيبى (A Child is Born) / لاپره (۱۱۴).

۳- ماناي سىيەم: واتە شتىك رىك و پىك بىكرىت، وەكو چۆن دانايى و حىكمەت وادەخوازىت، بەواتاي ئەوہى كە مرقۇقەكە بخرىتە سەر شىوہى تەواو رىك و كاملى مرقۇقانە، بىنراوہ كە لە كۆتايى ھەفتەي ھەشتەمدا كۆرپەلەكە دەبىتە بارستەيەكى مرقۇيى تەواو و كامل، (د. لارس ھامبىرگەر) دەلىت: دواي ھەشت ھەفتە درىژى كۆرپەلەكە تەنھا ۴ سانتىمەتر دەبىت، بەلام لەناو ئەم لەشە بچووكەي دا ھەموو ئەندامەكان لە شوينى خوياندان، و ھەموو ئەو شتانەي كە پىويستە بوونيان ھەبىت لە مرقۇقىكى كاملدا دروست بوون. (لە كىتپى A Child is Born وەرگىراوہ / لاپەرە ۹۱).

لەم قۇناغەدا كلكى كۆرپەلەكە نامىنىت و گوئى دەرەوہ شكلى خوى وەردەگرىت لە ئەنجامى كامل بوونى پىچەكانى گوئى ناوہوہ، و گوئى ناوہوہ بە تەواوہتى دروست دەبىت، چاوەكانىش بەھوى پەيدا بوونى پىلووہكانەوہ وىنەي ئاسايى خويان لە رووخساردا وەردەگرن (بىروانە وىنەي رەنگاوپرەنگى: ۱۳۳/ ھ)، پەنجەكانى دەست و پى بە ئاشكرا پەيدادەبن، و لووت دەرەكەوئىت، لىرەوہ وىنەي كۆرپەلەكە لە وىنەي مرقۇيىيەوہ نزيك دەبىتەوہ و بە شىوہيەك رىكدەبىتەوہ كە مرقۇقى لىجىابكرىتەوہ ئەوئىش بەھوى جىاوازبوونى ئەندامەكانىيەوہ، بەمەش ماناي سىيەمى رىكبوون و ووشەي (سـوئى)ى ئايەتە پىرۆزەكە دەرەكەوئىت، و ھەرەھا راستىي زاراوہى (فصوّرھا) واتە وەرگرتنى وىنەي مرقۇقە كە لە فەرمودەكەي پىغەمبەردا (ﷺ) ھاتووہ بە تەواوہتى ئاشكرا دەبىت (بىروانە وىنەي رەنگاوپرەنگى: ۱۳۴/ ھ).

كەواتە قۇناغى رىكبوون سىفەتىكى تايبەتى ھەيە بەوہى كە وىنەي مرقۇقە دەبەخشىت بە كۆرپەلەكە، ئەوہى جىي ئامازە پىكردنىشە ئەوہيە كە رىكبوون (تەسوہيە) برىتىيە لە ھالەتى پەيدا بوونى سىفاتى دەرەكى كۆرپەلەكە و چەند شتىك دەگرىتەوہ (رىكبوونەوہى لەش، ئامادەكردنى ئەندامەكان، و .....)، بەلام كىردارەكانى دروست بوونى ئىسك و داپوشىنى بە

قۇناغەكانى دروست بوونى (نيسك و گوشت - العظام واللحم) له كۆرپهلهى مروؤفا

ماسولكه بریتین له چهند پرؤسهيهكى ناوهكى كه لهناو لهشى كۆرپهلهكهدا روودهدهن و دهبنه هوئى ناشكرا بوونى سيفاته دهرهكىيهكانى تهسويه و ريكبوونهوه و شكليپيدان (ههروهها بروانه وينه رهنگاورهنگهكانى: ۱۲۴/ه، ۱۲۵/ه، ۱۲۶/ه).

تهواو بوونى دروست بوونى سهرهتايى (إتمام الخلق):

له بهشهكانى پيشترا باسى ماوهى لهبارچوونى سهرهتاييمان كرد (Spontaneous Abortion)، و روونمان كردهوه كه منالدان لهوانيه لهم كاتهدا كۆرپهلهكه وهرنهگريئت كاتيئك كه دهكهويته ناوى، پاشتر باسى ماوهى جيگير بوونمان كرد بو كۆرپهلهكه و روونمان كردهوه كه ماوهى دواى قۇناغى گوشتپاره بریتىيه له كاتيئكى جيگير بوون و سكيپرييهكه بهزورى تئىدا دادهمزرئيت.

با ئيستاش باسى ماوهى تهواو بوونى دروست بوونى سهرهتايى (إتمام الخلق) بكهين كه ئامارثيه بو ئهوهى ماوهى شلوقى و ناجيگيرى بو كۆرپهلهكه كۆتايى هاتووه، و قۇناغيك دهستى پئىكردووه بو تهواو بوون و كامل بوونى دروست بوونى سهرهتايى، به مانايهكى تر ئهوه ماوهيهى تر كه ديئت هيچ شتيئكى ئهوتوئى تئىدا نيه كه ريگريئت له گهشه كردنى كۆرپهلهكه به ويستى پهروهردگار.

دروست بوون و گهشه كردنى كۆرپهلهكه بو ئهوهى ببئيت به مروؤفيئكى پيگهيشتوو بهستراوهتهوه به كهوتنه ناوى بو ناو منالدان، ههروهكه لهو فهرمووده پيروزهدا هاتووه: ﴿عن عبدالله بن مسعود (رضي الله عنه) قال: إِذَا وَقَعَتِ التُّفَّةُ فِي الرَّحِمِ، بَعَثَ اللَّهُ مَلَكًا فَقَالَ: يَا رَبِّ مُخَلِّقَةٌ أَوْ غَيْرُ مُخَلِّقَةٍ؟ فَإِنْ قَالَ: غَيْرُ مُخَلِّقَةٍ، مَجَّئَهَا الْأَرْحَامُ دَمًا.....﴾ رواه الطبري والطبراني بإسناد صحيح، ههروهها جيگير بوونى كۆرپهلهكه لهناو منالندان بهستراوهتهوه به تهواو بوونى دروست بوونى گوشتپارهكهوه، پهروهردگار دهفهرموئيت: ﴿فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ

نُطْفَةٌ تُمْ مِنْ عَلَقَةٍ تُمْ مِنْ مُضْغَةٍ مُخْلَقَةٍ وَغَيْرِ مُخْلَقَةٍ لَنْبِنَ لَكُمْ، وَتَقْرُ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى ﴿ (العج: ٥١).

ههروهها له لایهکی تروه تهواو بوونی دروست بوونی سه رهتایی و کامل بوونی به ستراوه تهوه به جیابوونه وهی شکلی دهره وهی کۆرپه له که به گشتی و شکلی نه ندانه کانی زاووزی دهره وهی ههروه که له فرموده یه کی پیروزی پیغه مبهردا ئامارزه بو ئه مه دراوه: ﴿عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ (رضي الله عنه) عَنِ النَّبِيِّ (صلى الله عليه وسلم) قَالَ: « وَكَلَّ اللَّهُ بِالرَّحِمِ مَلَكًا يَقُولُ: أَيُّ رَبِّ نُطْفَةٍ؟ أَيُّ رَبِّ عَلَقَةٍ؟ أَيُّ رَبِّ مُضْغَةٍ؟ فَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَقْضِيَ خَلْقَهَا قَالَ: أَيُّ رَبِّ ذَكَرٍ أَمْ أُنْثَى؟ أَشَقِيٌّ أَمْ سَعِيدٌ؟ فَمَا الرِّزْقُ؟ فَمَا الْأَجَلُ؟ فَيُكْتَبُ كَذَلِكَ فِي بَطْنِ أُمِّهِ ﴾ (رواه البخاري، واته: خواي گهوره فريشته يه کی ديارى كردوو كه ئاگای له منالدان بيټ، كاتيک كه كۆرپه له که دروست ده بيټ، ئه م فريشته يه نازانيت که ي ده بيټ به چي و پرسيار ده کات: ئه ي پهروه ردگار نوتفه يه؟ ئه ي پهروه ردگار بووه به (علقة)، ئه ي پهروه ردگار بووه به گوشتپاره (مضغه)؟ كاتيکيش که پهروه ردگار ويستی دروست بيټ (واته دروست بوونی سه رهتایی تهواو و کامل بيټ) فرمان به فريشته که ده کات، ئه ويش ده ليټ: خوايه ني ره يان مي يه؟ ناي خوش به خته يان زهره رمه ند؟ روژی چي يه؟ ئه جه لي که يه؟ خواي گهوره پي ي ده ليټ و فريشته که بو ي ده نووسيت، ئاوا له سکی دايکی دا.

دهسته واژه ي (يَقْضِي خَلْقَهَا) که له فرموده که دا هاتوو به مانای تهواو بوون و کامل بوونی دروست بوونی سه رهتایی (يُتِمَّ خَلْقَهَا) ديټ، که واته ئامارزه به سه رهتاي دروست بوون نادات به لکو به تهواو بوونی دروست بوون ديدات به مبهستی گه يشتن به پله ي کاملتي له چاو باره کانى پيش خوي دا، ئه ويش له بهر ئه وه يه که دروست بوون پيش ئه مه دهستی پي كردوو به تايبه تي له قوناغي گوشتپاره دا ﴿فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ ... مِنْ مُضْغَةٍ مُخْلَقَةٍ وَغَيْرِ مُخْلَقَةٍ﴾.

له فهره‌هنگی (لسان العرب) دا هاتوو: (القضاء: ... إنقطاع الشيء وتامه) واته: بریتی‌یه له ته‌واو بوونی شتیك و کامل بوونی، هه‌ر له‌م فهره‌هنگه‌دا ده‌ریاره‌ی نایه‌تی ﴿فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ...﴾ (سبا: ۱۴) ده‌لیت: (اللیث) ووتوو‌یه‌تی: به مانای ئه‌وه‌ی (مردنیمان ته‌واو کرد) هاتوو، نمونه‌شمان زۆر هه‌یه له قورئاندا که کرداری (قَضَى) به مانای ته‌واو بوون دیت، له‌وانه: ﴿فَإِذَا قُضِيَتْ مَنَاسِكُكُمْ فَادْكُرُوا اللَّهَ كَدِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا...﴾ (البقرة: ۲۰۰)، واته: جا هه‌ر کاتیک ئه‌رك و مه‌ناسیکه‌کانتان به‌جی هیئا و ته‌واوتان کرد، ئه‌و کاته‌یادی خوا بکه‌ن هه‌روه‌کو چۆن یادی باو و باپیرانتان ده‌که‌ن، یاخود زۆر زیاتریش له‌وان، (القرطبي) ده‌لیت: (قَضَيْتُمْ) لیرده‌دا به‌مانای (ته‌واوتان کرد و لیبوونه‌وه) دیت، هه‌روه‌ها نایه‌تی: ﴿فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ فِي يَوْمَيْنٍ...﴾ (فصلت: ۱۲)، (القرطبي) ده‌لیت: واته ته‌واوی کردن و له دروست بوونی ئاسمانه‌کان بووه‌وه له ۲ رۆژا.

ئه‌وه‌ی شایه‌تی زیاتر بو ئه‌م مانایه‌ ده‌دات گێرانه‌وه‌یه‌کی تری فهرمووده‌که‌یه که له (مسند الطیالسی) دا به‌م شیوه‌یه هاتوو: ﴿إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يُوَكِّلُ بِالرَّحِمِ مَلَكًا يَقُولُ: يَا رَبُّ نُطْفَةٌ؟ يَا رَبُّ عَلَقَةٌ؟ يَا رَبُّ مُضْغَةٌ؟ فَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ (عَزَّ وَجَلَّ) أَنْ يُتِمَّ خَلْقَهَا قَالَ: يَا رَبُّ ذَكَرًا أَمْ أُنْثَى؟ شَقِيٌّ أَمْ سَعِيدٌ؟ فَيُكْتَبُ ذَلِكَ فِي بَطْنِ أُمِّهِ﴾، که لیرده‌دا له جیاتی (يَقْضَى خَلْقَهَا) به‌ ده‌سته‌واژه‌ی (يُتِمَّ خَلْقَهَا) هاتوو، که‌واته مانای فهرمووده‌که به‌م شیوه‌یه‌ی ئی دیت: هه‌ر وه‌ختیک کاتی ته‌واو بوونی دروست بوونی سه‌ره‌تایی کۆرپه‌له‌که‌هات، ئه‌و کاته به ته‌واوه‌تی وینه‌ی مروؤ و هه‌رده‌گریت و به تاییه‌تی شیوه‌ی جینسی ده‌ره‌وه‌ی جیاده‌بیته‌وه و ئاشکرا ده‌بیته به‌ وویستی په‌روه‌ردگار.

ئه‌وه‌ی جی‌ی ئامازه‌ پیکردنه ئه‌وه‌یه که ته‌واو بوونی دروست بوونی سه‌ره‌تایی کۆرپه‌له‌که (إتمام الخلق) دوا‌ی قوناغی گوشتپاره‌ باس کراوه،

قۇناغەكانى دروست بوونى (ئىسك و گوشت - العظام واللحم) له كۆرپهلهى مروۇندا

بهلام ئەمە ئەوہ ناگەيەنیت که يەكسەر دوای گوشتپارە دیت، ئەویش تەنھا لەبەر ئەوہی بەبئ بوونی بەین له نیوانیاندا له فەرموودەکهدا باس کراوه*، بابزانین ئەمە بریتی یە له شیوازیکی بەلاغەت و رەوانییژی پیغەمبەراییەتی که له زۆریک له فەرموودەكانى پیغەمبەردا (ﷺ) پیادە کراوه، که بههۆیەوہ پیغەمبەر (ﷺ) ووتەکان کورت دەکاتەوہ و سەرنجی بیسەر بۆ رووداوہ دیار و ئاشکراکه رادەکیشییت، هەرۆک لەم فەرموودەيەشدا دەبیینین: ﴿إِذَا مَرَّ بِالنُّطْفَةِ ثَنَانٌ وَأَرْبَعُونَ لَيْلَةً، بَعَثَ اللَّهُ إِلَيْهَا مَلَكًا فَصَوَّرَهَا، وَخَلَقَ سَمْعَهَا وَبَصَرَهَا وَجِلْدَهَا وَلَحْمَهَا وَعِظَامَهَا، ثُمَّ قَالَ: يَا رَبِّ أَذْكَرٌ أَمْ أُنْثَى؟﴾^۱ أخرجه مسلم والطبراني وأبو داود، واته: کاتیکی که (نطفة) دەگاتە ۴۲ رۆژ پەرۆردگار فریشتەيەکی بۆدەنیڤریت بۆ ئەوہی شیوہی مروۇقی پئیدات و بیستن و بینین و پیست و گوشت و ئیسکی بۆ دروست بکات، و پاشان دەپرسیت: ئەی پەرۆردگار نیرە یان مئیه؟

وہک باسمان کرد له راستی دا کۆرپهلهکه وہک نوتفە نامینیتهوہ تا ۴۲ رۆژ، و کرداری شیوہدان و وینەپیدانی مروۇقە يەكسەر دوای قۇناغی نوتفە روونادات، بهلام دەبیینین پیغەمبەر (ﷺ) باسی رووداوہکان و قۇناغەكانى دوای نوتفەى نەکردووہ و تەنھا باسی قۇناغە بنەرەتی یەکهی کردووہ (که قۇناغی نوتفەيە)، ئەمەش بە مەبەستی ئەوہیە که سەرنجی بیسەر بۆ لای کردارە گرنگەکه رابکیشییت که کرداری وینەپیدان و شکلیپیدانە (تەصویر) بۆ گوئی و چاو و .....هتد.

ئەم شیوازی کورت کردنەوہیە چەندین سوودی تریشی هەيە (بیجگە لەم مەبەستی سەرنج راکیشانەى بیسەر بۆ بابەتیکی وویستراو)، لەوانە:

* بهلام ریزبەندی تەواو وہک له فەرموودە و نایەتەکانی تردا ماتووہ بەم شیوہيەيە: قۇناغی گوشتپارە، جیگیریبوون (الإقرار)، ریکبوون (التسوية) که دروست بوونی ئىسك و ماسولکەش دەگریتەوہ، پاشان تەواوبوونی دروست بوونی سەرەتایی (قضاء الخلق).

۱- باس نه كردنى قۇناغەكانى نىوان قۇناغى يه كه م و قۇناغەكانى دوایی بۇ ئاگادار كردنه وه و ووریاكردنه وهى بیسه ره، و بۇ زیندوو كردنه وهى توانای گه ران و لیكۆلینه وهیه به مه به ستی پر كردنه وهى بۇشایی به به نه نقه ست دروستكراوه له فهرموده كاندا، و به ستنه وهى هه موو قۇناغەكانى دروست بوونه به یه كه وه، و لیكۆلینه وهى فهرموده كانه به شیوه یه كى قولتر و ووردتر، نه مانه ش هه مووی بۇ نه وهیه كه هه موو رووداویك حه قى خوی بدهینى له تویرینه وه و لیكۆلینه وه، كه به هووی نه مه وه چه ندین مانای نوی درده كه ویت كه ئیمه پیشترا لى بى ئاگا بووین.

۲- درخستنى موعجیزه ی دروست بوونى مروقه به شیوه یه كى ئاشكراتر، نه ویش له بهر نه وهیه كه بۇ نمونه باس كردنى قۇناغى نوتفه یه كسه ر به رامبه ر به قۇناغى وینه پیدان و دروست بوونى بیستن و بینین و ئیسك و گوشت و پیست، نه و گۆرانكارى و جیاوازی به گه وره یه درده خات كه دروست ده بیئت له قه باره و پیكها ته ی نوتفه كه دا كه له شیوه دا زور ساده یه به لام له پیكها ته دا زور ئالوز ده بیئت و گوئی و چاو و ئیسك و ماسولكه ی بۇ دروست ده بیئت، نه م شیوازی به لاغه ت و كورت كردنه وهیه كاریگه ریی زیاتری ده بیئت له سه ر بیسه ر، وه ك له وهى كه شته كه ی به دوورودریژی بۇ باس بكهیت و قۇناغە دواى یه كه كان به ته فصیل باس بكرین كه نزیكن له یه كه وه و له یه كده چن وه ك نه وهى كه له چه ند فهرموده یه كى تردا وا هاتوه.

۳- كورت كردنه وه به مه به ستی ساده و ئاسان كردنى بابته تی دروست بوونى مروقه بۇ بیسه ر و ئاسان كردنى تیگه یشتنى بابته كه بۇ هه موو تویرته كانى كۆمه لگا و تاكه كانى، جا خوینه وار بن یان نه خوینده وار، گه نج بن یان به ته مه ن، چونكه یه كیك له خاستی به ته جیاكه ره وه كانى نه م ئاینه پیروزه نه وهیه كه (جیهانی به)، واته رووده كاته هه موو خه لكی به تویرته جیاواز و

قۇناغەكانى دروست بوونى (ئىسك و گۆشت - العظام واللحم) له كۆرپەلەي مرقۇدا

رۇشنىبىرىيە جۇراو جۇرەكانيانەوه ﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا
وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾ (سبا: ۲۸).

كهواته رووداوى سەرەكى له فەرموودەكەي پيشتردا كه تەركيزى خراوہتە
سەر برىتىيە له: (فَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَقْضِيَ خَلْقَهَا) كه كردارى تەواوكردى
دروست بوونى سەرەتايىيە و مەبەستيش له و ئوسلوبە رەوانبىژىيە سەرئىچ
راكيشانى بيسەرە بۆلاي ئەم كردارە.

له فەرموودەكەوه شتىكى تىرىشمان بۆ روون دەبىتەوه كه ئەوہيە كردارى
تەواوبوونى دروست بوونى سەرەتايى له گەل جياواز بوونى شكلى دەرەوہي
ئەندامەكانى زاووزىي كۆرپەلەكەدا دىتەدى، ھەرەھا بينيشمان (له باسى
بابەتى جيگىرپووندا) كه ھەستيارىي كۆرپەلەكە بۆ كارتىكەر و فاكتەرە
شيۆينەرەكان (تيراتۆجىنىيەكان) و فاكتەرە زيان گەيەنەرەكان زۆر بەرز
دەبىت له قۇناغى گۆشتپارەدا، كه لەوانەيە بىتە ھۆي شيوان و تىكچوونى
خەتەرناك له كۆرپەلەكەدا له زوربەي كاتەكاندا، و لەوانەيە بشىبىتە ھۆي
لەبارچوونى كۆرپەلەكە.

بەلام له قۇناغى رىكبوون (تەسوہ)دا كه بەدواي قۇناغى گۆشتپارەدا
دىت، ھەستيارىي كۆرپەلەكە بۆ ئەو فاكتەرە شيۆينەرەھە بەر بە بەرزىي
دەمىنىتەوه و له زوربەي كاتەكاندا ئەم فاكتەرە تيراتۆجىنىيانە دەبنە ھۆي
شيوان و تىكچوونى خەتەرناك له كۆرپەلەكەدا، و كەمترىش لەوانەيە ببنە
ھۆي لەبارچوونى كۆرپەلەكە.

بەلام له قۇناغى دوايىدا كه قۇناغى گەشە كردن (النشأة)يە كه بەدواي
قۇناغى رىكبوون (التسوية)دا دىت (كه تىي دا رەگەزى دەرەكى كۆرپەلەكە بۆ
نير و مى جيا دەبىتەوه)، لەم قۇناغەدا ھەستيارىي كۆرپەلەكە و كاريگەرىي
فاكتەرە تيراتۆجىنىيەكان كەم دەبىتەوه، له كاتى دەست پى كردنى جياواز
بوونى شكلى دەرەوہي ئەندامەكانى زاووزىي كۆرپەلەكەدا ھىچ ئەندامىكى

ئەووتۇ نامىنىت كە ھەستىيار بىت بۇ كارتىكەرە دەرەكى يە زىانبەخشەكان تەنيا كۆنەندامى دەمار نەبىت، ھەربۆيە لە زۆرپەى كاتەكاندا ھىچ رىگرتىك نابیت لە بەردەم گەشە كردنى كۆرپە لە كەدا كە ببیتە ھۆى شیوان و تىكچوونى خەتەرناك يان لە بار بردنى.

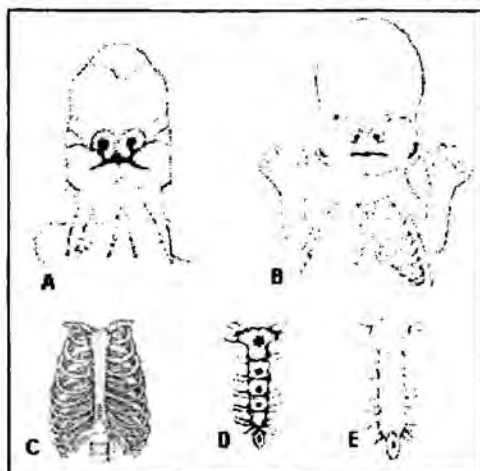
ھەرەك لە (خشتەگەى وینەى رەنگاۋرەنگى: ۱۲۷/ھ) دا دەبىنن ماۋەى ئەگەرى روودانى شیواندەن سەرەكى يەكان كۆتايى دىت لە دەوربەرى سەرەتاي ھەفتەى نۆيەمدا (واتە دواى تەواۋ بوونى ماۋەى قوناغى رىكبوون بە چەند رۆژىك و دەست پىن كردنى قوناغى گەشە كردن)، ھەرەك دەشزانن كە جىاۋاز بوونى شكلى دەرەۋەى ئەندامەكانى زاۋوزىي كۆرپە لە كە پاش تەواۋ بوونى ماۋەى رىكبوون (تەسۋىە) بە چەند رۆژىك دەبىت، ئەۋىش بەپىي فەرموودەى پەرۋەردگار: ﴿أَلَمْ يَكُنْ نُطْفَةً مِنْ مَنِيِّ يَمَنِي {۳۷} ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوَّى {۳۸} فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنثَى {۳۹}﴾ (القيامة).

ئەمەش ئەۋە دەگەيەنىت كە لە گەل دەست پىن كردنى قوناغى دەرەكە وتنى نىرینەيى و مینەيى دەرەكى لە كۆرپە لە كەدا چانسىكى كەم ھەيە بۇ روودانى شیواندنى خەتەرناك، و ھەر كاتىكىش كە فاكتەرە زىانبەخشەكان روۋىدەن و بوونيان ھەبىت ئەۋا لەۋانەيە ببنە تىكچوونى كردارىي يان شیۋاندنىكى كەم لە كۆرپە لە كەدا، كە ئەمانەى دوايى نابنە ھۆى رىگرتن لە گەشە كردنى كۆرپە لە كە، و بەرەست نابن لە بەردەم تەواۋ بوون و كامل بوونى دروست بوونى كۆرپە لە كەدا، ئەمەش بە تەۋاۋەتى ئەۋ راستى يەيە كە فەرموودە پىرۆزەكەى: ﴿فَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَفْضِيَ خَلْقَهَا قَالَ: أَيُّ رَبِّ ذَكَرٌ أَمْ أُنْثَى؟﴾ زۆر بە جوانى ئاماژەى پىداۋە.

پاك و بىگەردى بۇ ئەۋ خودايەى كە ئاگاي لە ھەموو وورده كارى يەك و نەپتى يەكى پىرۆسەى دروست بوونى مروۇقە ﴿أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ﴾ (المك: ۱۴).

بەكورتى:

بەكارهينانى ھەردوو زاراوھى ئىسك (بەيكەرى ئىسكى)، و گۆشت (ماسولكەكان) بە ئاشكرا سىفاتە جياكەرەوھەكانى ھەردوو ھەفتەى ھوتەم و

ھەشتەمى گەشە كۆرپەلەكە بەدوای بەكدا دەردەخات، كە ئەم دوو ھەفتەىە جياادەكۆرپەلەكە بەوھى دوو ماوھى دروست بوونى ئىسكەكان و ماسولكەكانن لە كۆرپەلەكەدا، ئەم دوو زاراوھىە زۆر بە ئاشكرا و زمانىكى ئاسان و دوور لە ئالۆزى و شارراوھىى وەسفى ئەم

دوو قۇناغەى گەشە كۆرپەلە دەكەن، پاشان باس كۆرپەلەى رىكبوونەى كۆرپەلەكە و رۆيشتنى بە قۇناغىكدا كە چەند كۆرپەلەكى تىدا روودەدات و واى ئۆدەكات لەشى رىك بىيئەوھە (تەسوئە بىيئە) و وئەى مروۇبى وەربگىرئە،

خوى لەخوىدا زۆر سەرنج راکىشە!!

لەگەل ئەوھشدا كە (ئەرسىتۆ) و ھەندىك لە زانايانى كۆن پىشكەوتنىكى كەمیان لەم بوارەدا بەدەست ھىنا و ئاماژەيان بە بوچوونى زنجىرەندى داوھ، بەلام زۆرىك لەو تىببىنىيانەيان پىشتى بەستبوو بە وەسفى كۆرپەلەكى گەشەى كۆرپەلەى بەئندەكان، كە زۆر جياوازە لە گەشەى

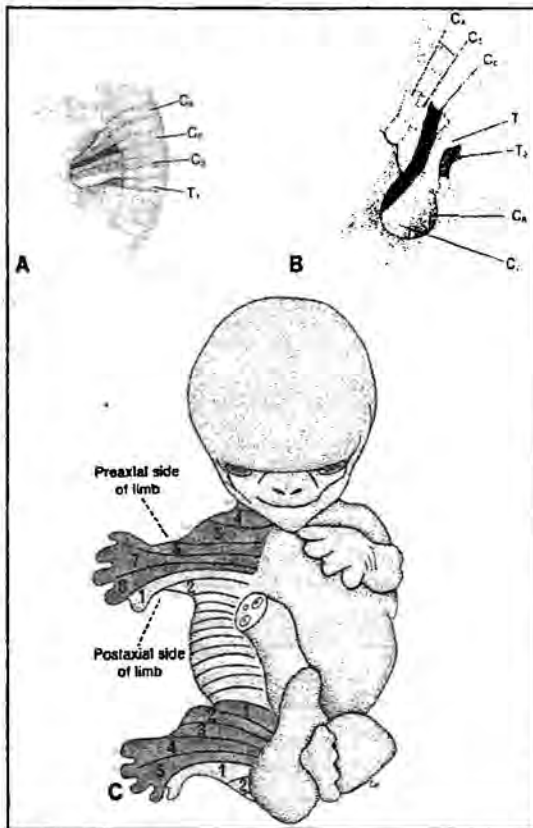
كۆرپەلەى مروۇفە لە قۇناغە سەرەتايى بەكاندا، ھەرەھا مروۇفايەتى نەگەيشتە

قۇناغەكانى دروست بوونى (نىسك و گوشت - العظام واللحم) له كۆرپهلهى مروقددا

ئەو راستىيەى كه دروست بوونى مروقة له منالداندا به چەند قۇناغىكى جياواز دەروات تەنيا له كۆتايى سەدهى نۆزدهيه مەدا نەبيت.

مروقة دەتوانىت له قورئانى پىروژدا بگەرپت بو ئهوهى كه يەكەم وەسفى دوورودرئى كۆرپهلهى دەست بگەويت به پئى قۇناغەكانى دروست بوون و گەشه كردنى، كه چەندىن سەده پيئى ئه و زانبارى يانەى داوہتەوہ كه تەنيا پاش ھەول و كۆششيكى گەورەى زانبايان و توئزەرەوان بەدەست ھاتوون، و

پاش بەكارھىنانى ووردترين و پيئشكە و تووتترين ئاميرى زانستى كه بو مروقى ئەمرومان لەبەر دەستدایە.

ليزەشدا پيئ باشە شايبەتى يەككە له گەورە زانبايانى روژئاوا بيئەمەوہ كه (د. مۇرىس بوكاى) يە كه يەككە له گەورە پزىشكان و نەشتەركارە بەناوبانگەكانى روژئاوا كه خواى گەورە ھيدايەتى دا بو ئيسلام و موسولمان بوونى خوى ئاشكرا كرد پاش قەناعەت كردنىكى زانستى يانە.

(د. بوكاى) توئزىنەوہ يەكى دوورودرئى دەربارەى قورئان سازدا، كه به ليكۆلينەوہى وەرگىرپانەكانى قورئان بو زمانە روژئاوايى يەكان دەستى پيئ كرد، و سەرەنجام خوى فيرى زمانى عەرەبى كرد و به شيوہ يەكى راست و

قۇناغەكانى دروست بوونى (ئىسك و گوشت - العظام واللحم) نە كۆرپەلەى مرقۇدا

خوداويه و محمد نيردراو و پيغهمبەرى خودايە، ئەم موحازەرەيە ھەرايەكى
راگەياندى نايەوہ لە ھەموو ئەوروپادا، كە سەلماندى ئەم راستىيە
زانستىيانە بەلگەيەكى ئاشكرايە لەسەر پيشدەستى قورئان لە بەرامبەر
زانستە نوپكانى وەك كۆرپەلەزانى و غەيرى ئەميشدا ....

باسی دروست بوونی

کۆریه لهی مرۆڤ له

قۆناغی گهشه کردن

(النشأة) دا

سه ره تا:

قورئانی پیروژ نه وه بو ۱۴ سه ده زیاتر ده روات که بهرام به رکئی له گه ن بی باوه پاندا راگه یاندوه، به وه شه وه نه وه ستاوه به لکو ئه م ته حه ددایه ی دریزه پینداوه تا مانه وه ی مروّقه له سه ر زه وی دا و به ئاشکرا رایگه یاندوه: ﴿قُل لِّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا﴾ (الإسراء: ۸۸)، ئه م بهرام به رکئی به خوئی له خوئی دا موعجیزه یه کی گه ره یه چونکه مروّقه کانی دهسته وسان کردوه له وه ی که بتوانن وه لامی بده نه وه، و ده یسه لمینیت که قورئانی پیروژ زور له سه روو توانای مروّقه کانه وه یه، و یه کیئک ئه م قورئانه ی ناردوه که به ده سه لاتترین و به توانا ترین که سه، و هه ر ئه ویشه که دروست که ر و په ره ردگاری هه موو جیهان و راگری وورده کاری یه که یه تی.

ئیعجازی زانستی له قورئان و سوننه تا یه کیئکه له و ته حه ددا گه ورانه و سه لمینره ئاشکرایانه بو راستی قورئان و سوننه تی پیروژ، چونکه باس کردن و ئامازه هیئان بو چه ندین راستی سه لمینراو و یاسای زانستی له بوونه وه ر و گه ردووندا له پیش ۱۴۰۰ سال و ده رکه وتنی راستی ئه و فه رموودانه له روژگاری ئه مپوذا گه ره یی ئیعجازی قورئان و سوننه ت و به رزیی سه رچاوه که یان ده رده خات.

یه کیئک له و ئامازه و راستی یانه ی که له زور شوینی قورئان و سوننه تا ئیشاره تی بو کراوه بریتی یه له سه رچاوه و چوئیتی دروست بوونی کۆریه له ی مروّقه، که له روژگاری ئه مپوذا به زانستی کۆریه له زانی ﴿علم الأجنة - Embryology﴾ ناسراوه، ئیئمه له بابه ته کانی ئه م کتیبه دا هه وئمانداوه باسی ئه و ئایه ت و فه رمووده پیروزانه ی پیغه مبه ر ﴿عَلَّمَهُ﴾ بکه ین که ئه و ئامازانه ی تیدایه و لایه نه زانستی یه سه لمینره کانیشی له چه ند کتیبیکی زانستی کۆریه له زانی باوه پیکراوی چه ند زانایه کی ناسراوی ئه م زانسته له روژگاری ئه مپوذا و ه گرتوه.

پیشتر به دریژی باسی سه ره تاکانی پهیدا بوونی زانستی کۆرپه له زانی مان کرد و پاشان قوئاغهکانی دروست بوونی کۆرپه له مان یهک له دواوی یهک خسته روو له ژیر رۆشناپی ئایه تهکانی قورئان و فهرمودهکانی پیغه مبهردا (ﷺ)، یهکیک له گرنگترین نهو ئاماژانه بریتی یه لهم چهند ئایه ته: ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِّن طِينٍ، ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ، ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾ (المؤمنون: ۱۲-۱۴).

هه ره له دروست بوونی کۆرپه لهی مروّقه له قوئاغی سه ره تایی (النطفة) دا، پاشان دروست بوونی کۆرپه لهی مروّقه له قوئاغهکانی (العلقة) و (المضغة) دا، دواپی هاتینه سه ره باس کردنی قوئاغهکانی ئیسک (العظام) و گوشت (اللحم) و لهم بابه ته دا کۆتایی ئەم باسه دهینین به باس کردنی کۆتایی یهکانی دروست بوونی کۆرپه له.

کۆرپه لهی مروّقه له کۆتایی ههفتهی ههشته یه مدها خاسی یه ته جیا که ره وهکانی مروّقی بو دروست دهییت، لی ره دا ئیسکه کان به ماسولکه (گوشت) و پیست داپوشراوه و هه موو ئەندامهکانی تریش به ئاشکرا پیک هاتوون و هه ندیکیان دهستیان به کار کردوه.

قوئاغی گهشه کردن و پیکهاتنی تهواوهتی (النشأة) له ههفتهی نۆیه مه وه دهست پێ دهکات و ریژهی گهشه کردنه که هیواش دهییت تا سه ره تایی ههفتهی ۱۲، لهم کاته دا کۆرپه له که دهچیته قوئاغیکی نووی گهشه کردنی خیرا و گۆرپانکاری گه وه { بپروانه (وینهی ۷-۱) (ههروها وینهی رهنگاوهرنگی: ۱۲۸-A/ه) } بو تیبینی کردنی ریژهی گهشه کردنی کیشی کۆرپه له که {، قورئانی پیروز ئەم قوئاغی لهم ئایه تانه دا باس کردوه: ﴿ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾ (المؤمنون: ۱۴). واته: دواپی پاش دروست بوونی ئیسک و گوشت ئیمه گهشه به کۆرپه له که دهدهین و دروست کراویکی تهواوی تری ئی دروست دهکین،

پاک و بینگهردی بۆ ئهو خودایهی که باشتین دروست کهره، له ئایه تیکی تردا دهفه رمویت: ﴿وَتَقَرُّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشَدَّكُمْ﴾ (العج: ۵)، واته: ئهوهش بمانه ویت له منالدا نه کاندای جیگیری ده کهین تا کاتیکی دیاری کراو، له وهودوا به ساوایی و به بچوکیی دهرتانه هینین (له سکی دایکتان)، دواایی بۆ ئهوهی گهوره ببن و بگه نه ئهوپه پری هیژ و تواناتان.

پیناسه ی زاراوه که:

ووشه ی (نشأة) له کرداری (نشأ) وه وه رگیراوه و له فرههنگهکانی زمانی عمرهیی دا چهند مانایهکی ههیه، له وانه:

- ۱- بمعنی (بدأ)، واته: به مانای (دهستی پیکرد) دیت.
- ۲- بمعنی (نما)، واته: به مانای (گهشه ی کرد) دیت.
- ۳- (ارتفع، ربا) به مانای (بهرز بووه وه، سه رکهوت) دیت^(۱).

له لایه ن زانیانی تهفسیریشه وه ئهم ئایه ته پیروژه بهم دوو شیوهیه راقه کراوه:

- ۱- گهشه کردنی کۆرپه له بۆ زینده وه ریکی قسه کهر و بیسه ر و بینهر^(۲).
- ۲- کردنی رۆح (گیان) به بهری کۆرپه له که دا^(۳).

بۆ بهستنه وهی قوئاغی (النشأة) به قوئاغهکانی پیش خوی له ئایه ته که ی سه ره وه دا ئامرازی (ثم) به کارهاتوه، که له زمانی عه ره بی دا مانای ریکخستن و بوونی ماوه یه که ده گه یه نیت له نیوان ئهو دوو کرداره دا (التراخي)، واته ئایه ته که ده فه رمویت: له پاش قوئاغی دا پۆشین ی ئیسکه کان به ماسولکه قوئاغی (النشأة) وورده وورده ده ست پێ ده کات و ماوه یه که ده خایه نیت، زانیانی کۆرپه له زانی بۆمان باس ده که ن که قوئاغی گه شه کردن (النشأة) له هه فته ی نۆیه مه وه ده ست پێ ده کات (که پێی ده لێن قوئاغی کۆرپه له یی -

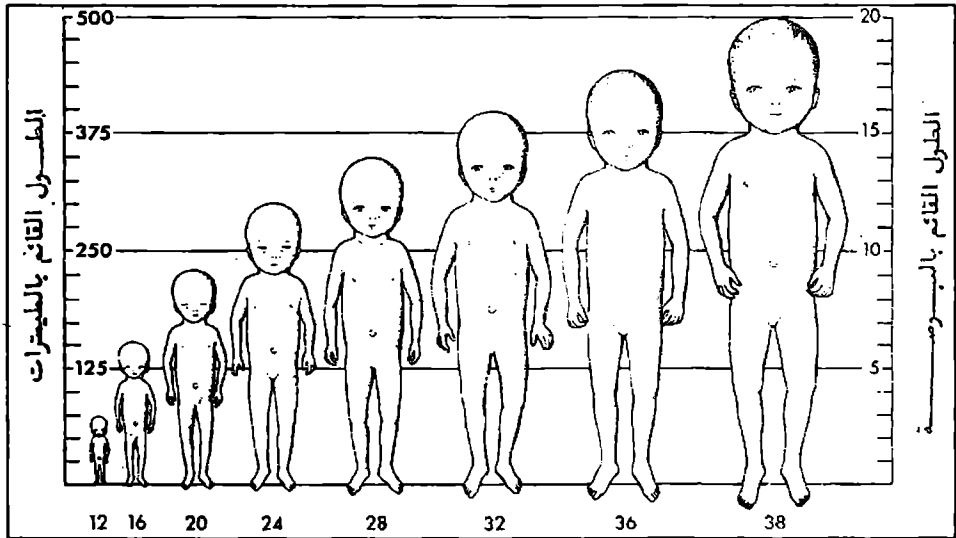
(۱) بیوانه فرههنگهکانی: (لسان العرب)، (المعجم الوسيط)، (الصاحح)، (تاج العروس) / مادهی (نشأ).

(۲) بیوانه تهفسیرهکانی: (ابن کثیر)، (روح المعانی للالوسی).

(۳) بیوانه تهفسیرهکانی: (القرطبي)، (فتح القدير).

باسی دروست بوونی کۆرپه له ی مرووف له قوئاغی گه شه کردن (النشأة) یا

المرحلة الجنينية (Fetus)، به لām وورده وورده و پاش ماوهیهك ئەم قوئاغه ئاشکرا ده بیئت و ته نانهت گه شه ی هه ندیک له ئەندامه کان له دوا ی هه فته ی یانزه یه مه وه ده رده که ویت، و ئەم گه شه کردنانه تا وه کو کۆتایی سکپری ده خایه نیئت (واته تا وه کو هه فته ی ۲۸)، لی رده دا جا ریکی تر تی پروانه ئەو ئاماژه پر ئی عجا زه ی قورئان که ئامرازی (ئم) ی به کار هی نا وه بو ئی شارهت دان به و ماوه زۆره ی ئەم قوئاغه ده ی خایه نیئت و پێ ی ده چیئت.

وینە ی (۷-۱)؛ وینە یه کی پینوانه یی بو گۆرانکاری یه کان له قه باره ی کۆرپه له له قوئاغی گه شه کردندا، تی بی نی گه شه ی زۆر خیرا بکه له هه فته ی (۱۲) وه تا کۆتایی سکپری (۲۸ هه فته).

خاسی یه ته کانی قوئاغی (النشأة):

۱- گه شه کردنی ئەندام و کۆئه ندامه کان:

قوئاغه کانی یه که می کۆرپه له (که پێشیان ده ووتریت قوئاغی حه میل- مرحله الحمیل Embryo) به وه جیا ده کری نه وه که سه ره تایی ئەندام و کۆئه ندامه کانی تی دا په ی دا ده بیئت، به لām قوئاغی کۆتایی (قوئاغی کۆرپه له یی- المرحلة الجنينية Fetus) به وه جیا ده کری ته وه که ئەم کۆئه ندام و ئەندامانه

گهشه پێ دهکات و ئامادهیان دهکات بۆ ههستان به کاره ئاساییهکانیان له داهاتوودا (بروانه خشتهی ژماره ۲) و (وینهی ۷-۱)، ئەمەش بریتییه له و مانایهیه که موفهسیرهکانی قورئان ئاماژهیان پێداوه: (مرۆڤ دهبیته زیندهوهریکی بینهر و بیسهر و قسهکهەر)، کهواته بابزانی کهوا کۆتایی قوئاغی داپۆشینی ئێسکهکان به ماسولکه بریتییه له جیاکهروهی قوئاغه سههرتاییهکان لهگهڵ قوئاغی کۆتاییه دا (جیاکهروهی قوئاغی چه میل له قوئاغی کۆرپه له).

۲- کرینی روح (گیان) به بهری کۆرپه له که دا:

فهرموودهکانی قورئان^(۱) و سوننهت^(۵) ئاماژه بهوه دهدهن که روح دهکریت به بهری کۆرپه له که دا، ئەمە مانای ئەوهیه که ئەو ژيانه ی پیش روح بههرا کردندا هیه ژيانیکه له جوریکی تر، زانایانی موسوڵمان ئەم ژيانهیان به (ژيانی رووهکی - الحیاة النباتیة) ناو بردوه.

ههندیك فهرموودهی قورئان و سوننهت ئاماژه بهوه دهدهن که (روح) لهش بهجن دیلیت له کاتی نوستندا و به ئاگادار بوونهوه دهگهڕێتهوه ناو لهش، خوای گهوره دهفهرمویت: ﴿اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا فِيمَا نُفِثَ فِيهَا مِنَ الْمَوْتِ وَيُرْسِلُ الْأَخْرَىٰ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ

(4) خوای گهوره دهفهرمویت: ﴿فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ﴾ (المؤمنون: ۱۴)، واته: دواهی باش دروست بوونی ئێسك و گۆشت ئێمه گهشه به کۆرپه له که دهدهن و دروست کراویکی نوێ و تهواوی تری ئی دروست دهکهین.

(5) له فهرموودهیه که دا ئیمامی (موسلیم) بۆمان دهگهڕێتهوه که پێغه مبهر (ﷺ) فهرموویهتی: ﴿إِنَّ أَحَدَكُمْ يُجْمَعُ خَلْقُهُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا، ثُمَّ يَكُونُ فِي ذَلِكَ عِلْقَةً مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ يُرْسَلُ الْمَلَكُ فَيَنْفُخُ فِيهِ الرُّوحَ وَيُؤَمَّرُ بِأَرْبَعِ كَلِمَاتٍ: يَكْتُبُ رِزْقَهُ وَأَجَلَهُ وَعَمَلَهُ وَشَقِيٍّ أَوْ سَعِيدٍ﴾ رواه مسلم، واته: ههریه کێک له ئیوه کۆبوونهوه و پهیدا بوونی ئەندامهکانی لهشی لهسکی دایکیدا له چل رۆژدا تهواو دهبیته، که هه له م چل رۆژدا (علقه) دهبیته، که پاشان هه له م چل رۆژدا قوئاغی (المضغه) تهواو دهکات، و پاشان پهروهردگار فریشتهیهکی بۆ دهنێریت که روح بکات به بهری دا و فهرمانی پێ دهکات که چوار شتی بۆ بنوسیت ...

لَقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿الزمر: ۴۲﴾، واته: خوای پهروه دنگار رۆح له وکسه سانه وهرده گریته وه که دهمرن و ئه وانه ش که نه مردوون و نوستوون، ئه وانه ی که مردوون گیانه کانیان ناداته وه به لام ئه وانه ی نوستوون گیانه کانیان ده داته وه تا کاتیکی دیاری کراو (تا وه کو ئه وانیش دهمرن).

ههروه ها ده فه رمویت: ﴿وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُم بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُم بِالنَّهَارِ لَمَّا يَبْعَثُكُمْ فِيهِ لِيُقْضَىٰ أَجَلٌ مُّسَمًّى ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ (الانعام: ۶۰)، واته: خوای پهروه دنگاره که شه وان رۆحه کانتان ئی وهرده گریته وه و ده شزانیته به رۆژ چی ده کن، که به خه بهر دینه وه رۆحه کانتان ده داته وه تا کاتیکی دیاری کراو، پیغه مبه ریش (ﷺ) له کاتی به خه بهر بوونه وه ی دا ده یغه رموو: ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَحْيَانَا بَعْدَ مَا أَمَاتَنَا وَإِلَيْهِ النُّشُورُ﴾ رواه البخاری، واته: سوپاس بو ئه و خودایه ی که زیندووی کردینه وه له پاش مردنمان له خه ودا و گه پانه وه هه ر بو لای ئه وه.

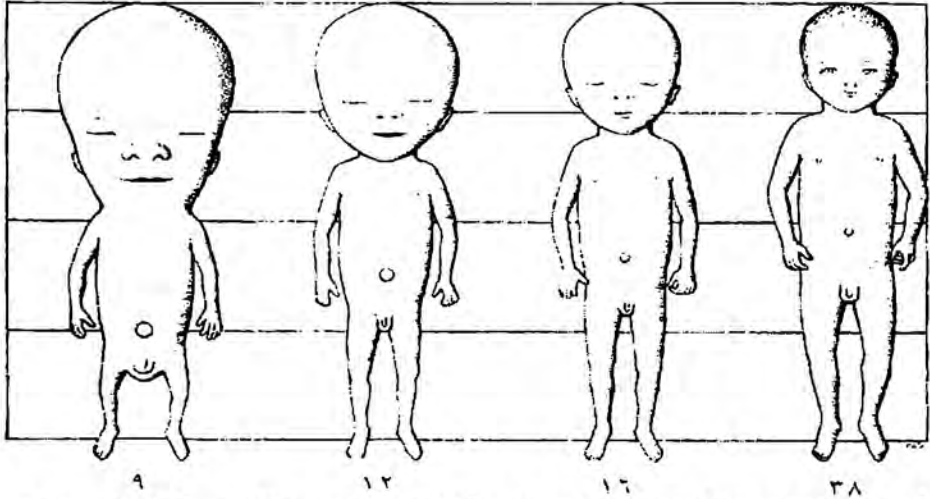
لیهروه ده توانین بلین که دیارده ی نوستن به لگه یه له سه ر بوونی رۆح و کردنی رۆح به بهری کۆریه له که دا، که پیویسته تویرینه وه ی زیاتر بکریته له بهاره ی گه شه کردنی کوئه ندامی ده ماری له کۆریه له دا بو دیاری کردنی کاتی گه شه کردن و جوړه کانی نوستنی کۆریه له، چونکه له وانیه به هو ی ئه مه وه قوئاغی رۆح به بهراکردن دیاری بکریته، ههروه ها کاتیک کۆریه له ده ست ده کات به جووله ی خوویست له ناو سکی دایکی دا ده توانین ئه مه ش وه کو به لگه یه ک دانین له سه ر بوونی رۆح له کۆریه له که دا (ببروانه وینه ی رهنگا ورته نگه کانی: ۱۲۸ - B/ه، ۱۲۹/ه).

۲- گۆپانکاری له پیاوانه کانی له شی کۆریه له که و وه رگرتنی وینه ی که سیته ی

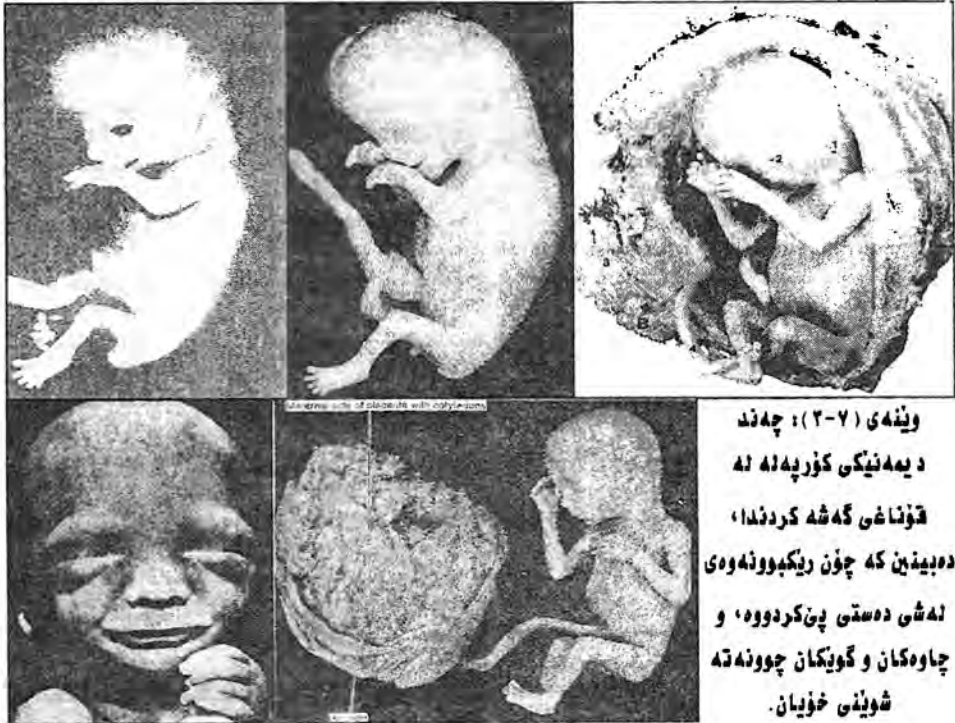
(اكتساب الصورة الشخصية):

ئهم کردارانه بهو شیوهیه روو ده دات که ئهم ئایه ته باسی کردووه: ﴿الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ، فِي أَيِّ صُورَةٍ مَّا شَاءَ رَكَّبَكَ﴾ (الإنفطار: ۷-۸).

باسى دروست بوونى كۆر يەلەي مرقۇق لە قۇناغى گەشە كردن (النشأة) دا

وينەي (۷-۲): ئەم ھىلكارىيە گۇرۇنكارى ئە بەشەكانى لەشدا ئە قۇناغى گەشە كردندا روون دەمكاتەو، دەبىيىن ئە ھەقتەي نۆيەمدا چىئەي سەر بەقەدەر چىئەي سەك دەبىت و ئە دوايىدا چىئەي سەك زىاد دەمكات، قورناتى پىرۇز زاراۋى (تەدلىل-رىك كردنەو)ى بۇنەم كردارە بەكارھىناو، كە زۇر بەجوانى ئەم وىنانەدا بۇمان روون دەبىتەو.

وينەي (۷-۲): چەند دىمەنىكى كۆر يەلە ئە قۇناغى گەشە كردندا، دەبىيىن كە چۇن رىكەبوونەوئەي لەشى دەستى پىن كوردو، و چاۋەكان و گويىكان چوونەتە شوئىنى خۇيان.

ووشه ی (فَسَوَّأَكَ) له ئایه ته که دا به مانای (رێک کردنه وه و راست کردنه وه ی شتیك) دیت بۆ ئه وه ی ئاماده بییت بۆ به جی هیئانی ئه رکه کانی، ووشه ی (فَعَدَلَك) به مانای (گۆرینی شیوه و پیکهاته ی بۆ پیکه یئانی شتیکی دیاری کراو) دیت، کرداری رێک بوونه وه (تسوویه) وه ک پێشتر باسمان کرد له کاتی قوناعی دروست بوونی ئیسک و له کۆتایی به که ی دا ده بییت، به کار هیئانی پیتی (فَ) پیش ووشه ی (عَدَلَك) مانای به دوای یه کدا هاتنی راسته وخوی ئه م کردارانه ده گه یه نیت، واته مانای ئایه ته ی (الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّأَكَ فَعَدَلَك) به م شیوه یه ی ئی دیت: ئه و خودایه یه که دروستی کردیت و رێکی کردیت و له دوای رێک بوونه وه ی له شت شیوه شتی رێک کرده وه، ئه م مانایه ئایه ته که ی دوای به ته وا وه تی روونی ده کاته وه: (فِي أَيِّ صُورَةٍ مَّا شَاءَ رَكَّبَكَ) واته: شیوه شت له سه ر چ وینه یه که بیه ویت ئاوا ی ئی ده کات و دایده مه زینیت.

زانایانی کۆرپه له زانی بۆ مان باس ده که ن که له قوناعی (النشأة) دا پیوانه کانی له ش ده گۆرین و شیوه ی ده م و چاو سیمای مروؤی بۆ دروست ده بییت، بۆ نمونه گوێکان له مله وه ده جولین بۆ ئه ملالوای سه ر، لووت له ده م جیا ده بیته وه و لیوی سه ره وه به ئاشکرا ده رده که ویت، و چاوه کان دینه پێشه وه ی ده م و چاو و په له کانی خواره وه دریز تر ده بن به به راورد به له شی کۆرپه له که، ئه م کردارانه به ریک بوونه وه ی شیوه (تعدیل) ناو ده بریت یان (تقویم)، هه ره ها ووشه ی (صورة) که له ئایه ته ی دووه دا هاتوه مانای شکل و شیوه ده گه یه نیت (بروانه وینه گانی ۲-۷ ، ۳-۷) (هه ره ها وینه ره نگا وره نگه کانی: ۱/۴۰ ه ، ۱/۴۱ ه).

که واته به کورتی ئایه ته کان ئه مه ده گه یه نن: { دوای ده ست پێ کردنی کرداری رێک بوونه وه (تسوویه) راسته وخو گۆرانه کاری به سه ر کۆرپه له که دا دیت و پیوانه ئاسایی به کانی مروؤ وه رده گریت و رێک ده بیته وه (التعدیل أو التقویم)، هه ره ها وه رگرتنی شکل و شیوه ی مروؤ و وینه ی که سییتی (الصورة الشخصية) روو ده دات (التصویر)، ئه م کرداری رێک بوونه وه

وشىۋە ۋەرگرتنە تا كاتى لەدايك بوون و تەنانەت دواي لەدايك بوونى كۆرپەلەكەش ھەر بەردەوام دەبىت.

۴- ۋەرگرتنى ھاوسەنگىي:

ۋوشەي (عدل) ماناي رىك بوونەۋە و گونجاويى و ھاوسەنگىي لە نىوان چەند شتىكىدا دەگرىتەۋە⁽⁶⁾، لە تەفسىرى (النسفي)دا دەربارەي (فَعَدْلُكَ) ھاتوۋە: واتە رىكى كرديتەۋە و دروست كردنتى مونسايب و گونجاو كرد بەبى جياۋازى لە بەشەكانىدا (دەستىكى دريژنە كرديت و دەستەكەي تر كورت. يان چاۋىك فراۋنتر بىت لەۋى تر)، كەۋاتە قۇناغى (النشأة) كە (تعديل)يشى پى دەۋوتريت برىتىيە لە حالەتتىكى گونجاويى و ھاوسەنگى بۇ ھەموو ئەندامەكانى لەش بەشىۋەيەك كە ھەموو ئەندامىك گونجاوبىت لەگەل پاشماۋە و بەشەكانى ترى لەشدا.

پروئەسى تەعدىل زۆر بە ووردىي دەبىنرىت لە پاش قۇناغى (تەسۋيە) كە لىرەدا ئەندامەكان ناھاۋسەنگن، بۇ نمونە قەبارەي سەر زۆر گەۋرەتر دەبىت لەچاۋ قەبارەي لەشدا، كە لەم قۇناغى تەعدىلەدا پىۋانەكانى لەش دەگۆرپن بەشىۋەيەك كە ھەردوۋ پەلى خوارەۋە دريژنتر دەبن لەچاۋ لەشدا، و گەشەي سەر خاۋدەبىتەۋە لەچاۋ گەشەي لەشدا، لىرەۋە قەبارەي سەر و پەلەكان ھاوسەنگىي خۇيان ۋەردەگرن (بىروانە ۋىنەي رەنگاۋرەنگى: ۱۴۰ / ھ ، ۱۴۱ / ھ)، و پىۋانەكانى لەشى كۆرپەلەكە گونجاو دەبىت بەپىي شىۋە ۋىنەي مروئىي، بەمەش ماناي ھاوسەنگىي و گونجاويى كە لە ۋوشەي (عدل)دايە دىتەدى (بۇ روون بوونەۋەي رىكبوونى رووخسار بىروانە ۋىنە رەنگاۋرەنگەكانى: ۱۴۲ / ھ ، ۱۴۳ / ھ).

۵- دروست بوونى پىست:

لە قۇناغى (تەعدىل)دايە كە پىست دروست دەبىت، لە بارستە لەشىيەكانەۋە چەند پارچەيەك جياۋدەبنەۋە كە پىيان دەۋوتريت بەشە

(6) بىروانە فەرھەنگى (لسان العرب) / ماددەي (عدل).

پيستی - ماسولکه یی یه کان (Dermomyotomes)، که له مانه وه سه ره تاي ماسولکه کان (Myotomes) جیا ده بنه وه و نه وهی ده ميئيته وه (که ناسراوه به بهشی پيستی Dermatome) له ژير چيني دهره وهی خانه کانی کۆرپه له که دا (Surface Ectoderm) بلاوه بيته وه و له گه ل هه نديک له خانه کانی چيني ناوه راستدا خانه سه ره تاي یه کانی پيستی پيکدينن، له هه فته ی حه وته مدا (واته پاش نه و ٤٢ رۆژه ی له فره مووده که دا هاتوه) له خانه کانی چيني دهره وهی کۆرپه له که وه چينيک خانه ی تهخت (Periderm) دهره درييت.

ئيتر ليروه کرداری دروست بوون و ويته کردنی پيستی دهست پي دهکات و دروست کردنی چينه کانی به رده وام ده بييت، له نيوان رۆژانی (٤٠-٥٠) دا خانه رهنگداره کانی پيستی (Melanocytes) پهيدا ده بن، له هه فته ی يانزه دا چينيکی چر له خانه دهره کی یه کان دروست ده بييت که ده بيته هوی دروست بوونی هه يکه ليکی دهره کی بو پيستی (بروانه ويته ی رهنگا ورهنگی: ١٤٤/ه)، بهم شيويه و به دوا ی یه که دا به شه سه ره کی یه کانی پيستی له کۆرپه له دا دروست ده بن، که ته نها له هه فته ی بيسته مدا ده بييت که ئيتر دروست بوونی به شه کانی پيستی به ته واوه تی کامل ده بييت.

٦- ديارى کردنى ره گزى کۆرپه له که:

له قوررئانی پيرو ز و فره مووده کانی پيغه مبه ردا (ﷺ) سى ههنگاو ديارى کراوه بو چونييتى گه شه کردنى سيفاته جنسى یه کان (نيرينه یی يان ميينه یی):

ههنگاوی یه که م: له قوناغی سه ره تايی دا (واته ديارى کردنی ره گز له رووی بو ماوه یی یه وه له قوناغی النطفة) دا رووده دات، ئەم بابەتە له زنجیره کانی پيشتردا به دريژي باس کراوه.

فەرمودەدەكە ئەو دەگەيەنئىت كە فرىشتەكە مۇلەت لە پەرودەردگار وەردەگريئت كە ئايا كۆرپەلەكە بە نىرینە يان مېینە بنووسىت، ئەویش پاش دروست بوونى بیستن و بینین وگۆشت وئیسك وپیست، خواى گەورەش مۇلەتى دەدات، ئەم كىردارەش بە دروست بوونى ئەندامە دەرەكى یەكانى زاووزى ديارى دەكریئت و لیژەدا جیابوونەوہى رەگەزەكان تەواو دەبیئت، ئەمە لە هەفتەى ۱۲دا روودەدات، چونكە تا هەفتەى نۆیەمیش ئەندامەكانى زاووزى نیر و می لەیەك دەچن لەگەل ئەوەشدا كە ھەر لە سەرەتاوہ رەگەزى كۆرپەلەكە ديارى بووہ بەھوى جۆرى كرۇمۇسۆمەكانەوہ.

دەربارەى گەشە كىردنى كۆئەندامى زاووزى كۆرپەلە، زانایان بۇمان باس دەكەن كە لە سەرەتادا ھەردو رەگەزەكە وەكو یەكن و لە یەك جیاناكرىنەوہ كە پئى دەووتريئت قۇنغاغى جیاواز نەبوون (Indifferent Stage) (وینەى ۷-۴)، پىكھینەرە سەرەتایى یەكانى نیر و می لە شىوہى دوو بۇرىدان لەملاولای بۇشایى سكدە كە لەمانەوہ ئەندامەكانى زاووزى دروست دەبن، سیستىمى زاووزى سەرەتایى لە نیر و می دا لە دوو كەنال پىكھاتووہ:

۱- كەنال یان بۇرى مولەر (Mullerian duct): كە دواى تايبەتمەند دەبیئت بۇ دروست كىردنى كۆئەندامى زاووزى مېینە: منالدان، دوو بۇرى یەكەى منالدان، مى منالدان، و بەشى سەرەوہى زى.

۲- كەنال یان بۇرى ولف (Wolffian duct): كە ئەمیش تايبەتمەند دەبیئت بۇ دروست كىردنى پىكھاتەكانى كۆئەندامى زاووزى نیرینە: گونەكان، بەرەخ، بۇرى سپېرم (Vas Deference)، لەگەل تورەكەكانى سپېرم (Seminal Vesicles).

سەبارەت بە گەشە كىردنى كۆئەندامى زاووزى نیرینە بىنراوہ لەگەل پەيدا بوونى خانەكانى سىرتولى لە گوندا (Sertoli cells) ئەم خانانە ھۆرمونىك دەپرىژن بەناوى (AMH: Anti Mullerian Hormone) كە

به هوی ئەمەوه ئەو خانانە ی که سپیرمه کان دروست دهکن جیاده بنه وه، و له ههفته ی هه شته مدا خانه کانی لایدیگ (Leydig) یش له گوندا پهیدا دهبن، که ئەمانه ن بهرپرسن له پشتنی هۆرمونی نیرینه (تییستوستیرۆن Testosterone) که ده بیته هوی له ناو بردنی که نالی موله ر (Muller)، له ههفته ی دهیه می شدا هیله سینکسی یه کانی دهره وه (Tractus Genital) و ئەندامه کانی دهره وه ئاشکرا دهبن.

سه باره ت به مینه ش رپه هوی کۆرپه له که بۆ وه رگرتنی سیفاتی مینه پاش ۶۰ رۆژ ده ست پێ ده کات، له ههفته ی ۱۶ دا خانه سه ره تای یه کانی چهوز پهیدا دهبن و به هوی ئەمەوه که نالی ولف (Wolf) ده پوو کیته وه، و هیله سینکسی یه کان (Tractus Genital) ده گۆرپین بۆ دروست کردنی خانه کانی کۆنه ندای زاووژی مینه (بروانه وینه رهنگاوره نگه کانی، ۱/۴۶ ه، ۱/۴۷ ه). ئەم ئەنجامه زانیان ته نها له دوا ی سالی (۱۹۴۷) وه له سه ره ده ستی زانا (Alfred Jost) پئی گه یشتن که تا قی کردنه وه ی له سه ره کۆرپه له ی که رویشک ئەنجامه دا، واته نزیکه ی پاش ۱۴ سه ده له دابه زینی وه حی بۆ سه ره پیغه مبه رمان (ﷺ) که ده فه رمویت: ﴿فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنثَى﴾ (القیامه: ۲۹) واته: ئیمه پاشان نیر و می ی کۆرپه له که ی لیوه دیاری ده که ی، که مه به ستی ئەوه یه یه که م جار هه ردوو پیکه ی نه ره کان یان یه ک شته به لام دوا یی جیاده بیته وه و جیاواز دهبن، و به وویستی پهروه ر دگار نیر و می ی لیوه دروست ده بیته.

لیره دا پرسیا ریک دیته ئارا وه که ئایا بۆ پهروه ر دگار فری شته یه که راده سپیری ت که ره گزی کۆرپه له که جیا بکاته وه و سیفاته کانی نیرینه یان مینه به کۆرپه له که به خشیت؟ ئە ی ئیمه نالین که نیر و می ی کۆرپه له هه ره یه که م خانه وه (له هیلکه ی پیتینرا وه وه) دیاری ده کریت، ئە ی ئیتر چ پیویست ده کات که فری شته که له دوا ی ۴۲ رۆژ راسپیردریت به پیدانی

رەگەزىكى دىارى كراو بە كۆرپەلەكە، خۇ ئەو لە جىناتەكانى دا پىشتەر رەگەزەكەي دىارى كراو؟!

وئەلامى ئەم پىرسىيارە پىشكەوتنى زانستى ئەمپۇ دەرىخستووە كە جىاواز بوون و گەشە كىردنى ئەندامەكانى زاووزى زۆر جار جىاوازە لە رەگەزى بۇماوھىي كۆرپەلەكە، و بۇي سەلماندوين لەگەل ئەوودا كە كۆرپەلەكە لە ماددە بۇماوھىيەكەي دا رەگەزەكى بە شىوھىەك دىارى كراو بەلام ئەندامەكانى زاووزى بە پىچەوانەو گەشە دەكەن، واتە جارى واھىە كۆرپەلەكە نىرىنەيە (XY) بەلام ئەندامەكانى زاووزى مېنە دەردەچىت، يان كۆرپەلەكە مېنەيە (XX) بەلام ئەندامەكانى زاووزى نىرىنەيە بۇ دەردەچىت، كەواتە ئەم فەرموودەيە تىشك دەخاتە سەر بابەتتىكى زۆر نوئى زانستى كە ئەوھىە: لەوانەيە رەگەزى بۇماوھىي (Genetic Sex) كۆرپەلەكە جىاواز بىت لە رەگەزى توپكارى (Phenotypic Sex) دىارى دەروھى لەشى.

ئەم حالەتە ھۆكارى زۆرى ھەيە لەوانە: نەبوونى كارىگەرى تەواوى ھۆرمۇنى نىرىنە (تېستوستېرۇن) لە لەشدا كە دەبىتە ھۇي دوست بوونى ئەندامى زاووزى مېنە لە كۆرپەلەكەي بە بۇماوھىي نىرىنەدا، ھەروھە بوونى بەرگى لە دژى ھۆرمۇنى نىرىنە لەلايەن ئەندامەكانى زاووزىو، بەھۇي بوونى عەببىك لە مىكانىزمى ۋەرگى ھۆرمۇنى نىرىنەدا (Androgen Receptor Mechanism)، كە ئەمە وادەكات ئەم ھۆرمۇنە نەناسرېتەو ۋ كارىگەرى نايىت لەسەر ئەندامەكانى زاووزى بۇ ئەوھى بىت بە نىرىنە، لىرەو كۆرپەلەكە مېنە دەردەچىت.

ھۆكارىكى تر برىتىيە لە نوقسانى بۇماوھىي لە رژاندى ھۆرمۇنى تېستوستېرۇن لە كۆرپەلەي بە بۇماوھىي نىرىنەدا، ئەويش لەبەرئەوھى كە ئەندامەكانى زاووزى تواناي رژاندى ئەو ھۆرمۇنەيان نىيە، بەھۇي كارىگەر

نەبوونى گونەكان بە ھۆرمۆنى (LH) كە لە ژىرمىشكە رژىنەوہ دەردەدرىت و لىرەوہ بەبى بوونى تىستۆستىرون ئەندامەكانى زاووزى مېنە دەردەچىت (وہك بوونى زى و ئەندامەكانى دەرەوہى مېنە) لە نىرینەيەكى بۆماوہىيە دا، لەوانەيە لە نىرینەيە بۆماوہىيە دا ھۆرمۆنى رىگر لە گەشە كىردنى كەنالى مۆلەر (MIS: Mullerian Inhibiting Substance) كەم بىتەوہ، كە ئەم ھۆرمۆنە گەشەي ئەو بۆرىيانەي كە مئالدىن و بۆرىيەكانى لىوہ دوست دەبىت سەركوت دەكات، سەرەنجام دەبىتە ھۆى ئەوہى كە كۆرپەلەكە ئەندامەكانى دەرەوہى نىرینە بىت بەلام لە ھەمان كاتدا لەگەل بوونى مئالدىن و بۆرى مئالدىن لە ناوہوہ.

لەوانەيە حالەتەكە بە پىچەوانەوہ بىت، واتە كۆرپەلەكە لە رووى بۆماوہىيەوہ مېنە بىت (XX)، بەلام لەگەل ئەمەشدا ئەندامى زاووزىي نىرینەي بۆ دوست دەبىت، بۆ نمونە لە ھەندىك حالەتدا كۆپرە رژىنى سەر گورچىلە (Suprarenal gland) ھەندەستىت بە رژاندى رىژەيەك لە ھۆرمۆنى نىرینە، كە لەگەل كەلەكە بوونى دا كارىكى وا دەكات رىپرەوہى ئەندامەكانى زاووزى بەرەو نىرینە گەشە بكات و كۆرپەلەكە سىفاتى نىرینە ھەردەگرىت لەگەل بوونى ھىلكەدان و مئالدىن لە ناوہوہ.

ئەوہى لە فەرموودەي (پرسىارى فرىشتەكەوہ لە پەرەردگار) تىدەگەين ئەوہىە كە پىغەمبەر (ﷺ) زانىارى ھەبووہ دەربارەي ئەوہى لە لەشى كۆرپەلەكەدا روودەدات، لە كارىگەرىي ھۆرمۆنەكان لە دوست بوونى ئەندامەكانى زاووزىي دەرەوہدا، كە ئەمەش خۆى لەخۆى دا موغجىزەيە، چونكە زانىنى مەفھومى ھاوسەنگىي ھۆرمۆنى و كارىگەرىي پىچەوانەي ھۆرمۆنەكان لەسەر ئەوہى لە كرۆمۆسۆمەكاندا پىرار دراوہ نەزانرا تەنھا لە سەدەي بىستەمدا نەبىت، ئەویش پاش دۆزىنەوہى كارىگەرىي جىنەكان لەسەر دەرکەوتنى رەگەزى كۆرپەلەكە و رۆلى ھۆرمۆنەكان لە دوست كىردنى ئەندامەكانى زاووزىي دەرەوہدا.

ماوهى مانەوهى ئافرهتى تەلاقدراو و بيوهژن (العدّة):

ئەم بابەتەش پەيوەندى بەم قۇناغى گەشە كردن (النشأة) وه هەيه، بىرو بۆچوونى دروست بوونى لەخۆوه (التوالد الذاتى) هەر لە سەردەمى (ئەرسىتۇ) وه رهواجى هەبووه، بە تايبەتى كە دەيانوت منال لە خوینى حەيزه وه دروست دەبیت ئەويش بە پشت بەستن بەو بينينهيان كە دەيانوت كەروو لەخۆيه وه و بەبى ھۆ دروست دەبیت؟! پاش دۆزینەوهى مايكروئسكۆب و پاش چەندىن قۇناغ ئەم بۆچوونە بە تەواوتى لە سالى (١٨٦٤) دا لەسەر دەستى زاناي فەرەنسى (لويس پاستور) ھەلۆەشايەوه كە سەلماندى كەروو كردن و بۆگەن كرد ھۆكارەكەى برىتىيە لە زىندەوهەرى ووردى جۇراوجۇر، كە ئەمە بىرو بۆچوونى دروست بوون لەخۆوهى لەناوبرد، ئىتر زانىارى مرقۇقە وورده وورده زيادى كرد و ميكانيزمى منال بوون و پەيوەندى نيوان سووپى منالدا (يان عادەى مانگانە) بە سووپى ھىلكەدانەوه دۆزرايه وه و سەلما كە پىتاندىن لە ناوہ پاستى سووپرەكەدا روودەدات، كە ھىچ كەسنىك لە سەردەمى ھاتنە خوارەوهى قورئاندا زانىارى لەم مەسەلانەدا نەبوو!!

بەشىوہەيەك لەدواوہ بوون وایاندەزانى روودانى سووپى مانگانە (حەين) رىگرنىيە لە دروست بوونى سىكپرى! كەواتە ھىچ كەسنىك كاتى پىتاندى نەدەزانى و زانىارىيان نەبوو كە دەرکەوتنى سىكپرى بە زۆرى لەدواى روونەدانى سى سووپى مانگانەدا تەئكىد دەبیت، و ھەر وہا ئافرهتى دووگيان لەپاش زياتر لە ٤ مانگ ئىتر ھەست بە جوولەى منالەكەى دەكات، لە ياسا و تەشرىعكى دانا و بىوینەدا قورئانى پىرۆز ھەندىك حالەتى كۆمەلايەتى چارەسەر دەكات و كاتەكانى دەرکەوتنى نىشانەكانى سىكپرى ديارى دەكات و بەلگەكان لەسەر نەبوونىشى (يان لە زاراوہى شەرەزاناندا بە پاكىي و خالىتى منالداھەكان (براءة الأرحام) ئامازەى بۆ كراوہ) ديارى دەكات و دابەشيان دەكات بەپىي بارى تايبەتى ئافرهتەكان، كە ئەمانەش لايەنىكى ترى ئىعجازى زانستى قورئانمان بۆ دەرەدەخات.

بهلگه شمان له سهه نهوهی که نه ماوانه ی مانه وه مه بهست لیان بریتی به له دنیا بوون له خالیتی منالدانه کان نهوهیه که نه و نافرته ی ته لاق ده دریت پیش گویزانه وهی هیچ جوړه ماوهیه کی وهستان و عیده ی نی یه، خوی گه وه ده فه رمویت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُونَهَا...﴾ (الاحزاب: ٤٩)، واته: نهی نهو که سانه ی باوه رتان هیناوه، کاتیک نافرته تانی ئیماندارتان ماره کرد، له وه ودوا جیابوونه وه و ته لاق تان دان پیش نهوه ی بچنه لایان، نهوا هیچ عیده و ماوهیه کیان ناویت تا حیسابی بو بکن (ماوهی چاوه پروانی ناویت بو نهوه ی شوویکات به که سیکی تر)، به لام له هه مان کاتدا له کاتی سکپری دا نه م ماوهیه دریز ده بیته وه تا کاتی منالبوون ﴿وَأُولَاتُ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ...﴾ (الطلاق: ٤)، واته: نهو نافرته تانه ش که سکیان هیه ماوه کیان نه وه ندیه تا سکه کیان داده نین ....

له هه مان کاتدا له بهر گرنگی بابه ته که یه که پهروه ردار زور ته ئکید ی له سهه نه م عیددانه کردو وه ته وه، نه وه تا ده فه رمویت: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلَّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ ..... وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ...﴾ (الطلاق: ١)، واته: نهی پیغه مبهه ﴿وَاللَّيْلِ﴾ (به ئوممه ته که ت رابگه یه نه) کاتیک ژنتان ته لاق ده دن له کاتی دیاری کراویاندا ته لاقیان بدن و حیسابی عیده و نهو کاته ش به وردی بکن .... نا نه وهیه سنووری خودا له باره ی ته لاق و عیده وه ... نه م ورده کاری یه ش له حیساب کردن و وه ستاندا هوکاره که ی بریتی به له: ﴿... لَا تَذَرِي لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا﴾ (الطلاق: ١)، واته: تو نازانیت له وانیه خوی گه وه بارودوخیکی تر پیش بهینیت (وه ک سه لماندن بوونی سکپری و پاشان منالبوون یان ناشت بوونه وه و ریکه وتنیان)، که واته بریتی به له پاراستنی خیزان له داپووخان و دهسته بهر کردنی لانه ی چاک بو گه شه و پهروه رده ی مناله کان.

۱- حالهتی ئه و ته لاقدر او انه ی که سوورپی ریک و پیکیان ههیه: پیشتر له باسی نوتفه دا حیکمه تی وه ستانی نافرته تی ته لاقدر او مان کرد بو ماوه ی سئی هه یز و سئی پاکبوونه وه (به مه بهستی دُنیا بوون له خالی تی منالدانی) پیش ئه وه ی که شوو بکاته وه وه که له ئایه ته که دا هاتووه: ﴿وَالْمُطَلَّقاتُ یَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ﴾ (البقرة: ۲۲۸)، که وه و وتمان هه یزی یه که م و دووم له وانه یه نافرته که به هه یزی تی بگات به لام هؤکاره که ی له راستی دا بریتی بیئت له کاریگه ری کۆرپه له که له سه ر منالدان، به لام که هه یزی سئی یه م رووی دا ئیتر گومان نامینیت له وه دا که نافرته که سکپرنی یه، هه ربویه ئه مه ش دانرا وه بو ئه وه یه که نافرته تی دوو گیانی ته لاقدر او تا کاتی منال بوون هه ر میرده پیشووه که ی ئی بهر پرسیار بیئت و خه ر جی خوی و منال بوونه که ی و پاشان کۆرپه له که ش (ئه گه ر زیندوو بوو) بدات.

۲- حالهتی ئه و ته لاقدر او انه ی که بی ئومید بوون (واته گه یشتوونه ته ته مه نی بی ئومیدی (سن الیأس) که ئیتر سوورپی مانگانه یان ده وه ستیت) له روودانی سوورپی مانگانه و سکپری و ههروه ها ئه و منالانه ی که هیشتا سوورپه که یان بو نه هاتووه: قورئانی پیروز ده فه رمویت ﴿وَاللَّائِي يَنْسَنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نَسَائِكُمْ إِنِ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةَ أَشْهُرٍ وَاللَّائِي لَمْ يَحِضْنَ...﴾ (الطلاق: ۴)، واته: ئه و نافرته تانه ی که نا ئومید بوون له عاده تی مانگانه له هاوسه ره کانتان، ئه گه ر که وتنه گومانه وه که ئاخو عاده تی مانگانه یان مابیت یان نا ئه و عید ده که یان سئی مانگ چاوه پروانی یه، ههروه ها ئه وانه ش که به هوی که م ته مه نی یه وه هیشتا نه که وتوونه ته عاده وه، ئه وانیش هه ر ده بیئت ۳ مانگ چاوه پری بکه ن... زانستی نوئی سه له مان دوویه تی که له مانه دا سکپری ئه گه ریکی زور که می هه یه و نادیره هه ر بویه ده بینین قورئانی پیروز وه ئیحتیاتیک ماوه ی ۳ مانگی دانا وه بویان که بووه ستن که هاوشیوه ی وه ستانه که ی پیشووه که سئی هه یز و سئی پاکبوونه وه یه.

۳- سه بارهت به عیدده و ماوهی مانهوهی ئافرهتی بیوهژن که میرده کهی دهمریت: به شیوهیهکی جیاواز هاتوو له قورئاندا که پهروهردگار دهفرمویت: ﴿وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا﴾ (البقرة: ۲۳۴)، واته: ئهو پیاوانهتان که دهمرن و هاوسهران بهجی دههیلن، پیویسته ئهو هاوسهرانه چوار مانگ و ده رۆژ خویان بگرن و چاوهرئ بکن (شوو نهکه نهوه)، لیرده ماوه که زیادکراوه بو دُنیا بوون له خالیتی منالدان، حیکمهتیش له زیادکردنه بو ئافرهتی بیوهژن ئهوهیه که ئافرهتی سکپر له کوتایی ههفتهی نۆزدهیه مدهست دهکات به ههست کردن به جووله خوویستهکانی منداله که، به لام پیش ئه مه جووله کان زۆر دیاری کراون و وا له دایکه که ناکه که ههست بکات کۆرپه له کهی زیندوو.

به لگه شمان له سه ره ئه وهی که مه بهستی نایه ته که له وه ستانی ئافره تی بیوه ژن بو ماوه ی چوار مانگ و ده رۆژ بو ئه وه یه که دُنیا بییت کۆرپه له که ی زیندوو ئه وه یه که پیش هاتنه خواره وه ی ئه م نایه ته ماوه که یه ک سالی ته واو بووه به مه بهستی چاودیری بیوه ژنه که وه ک له نایه تیکی تردا فه رمانی پی کراوه که ده فرمویت: ﴿وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لَأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرِ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَّعْرُوفٍ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ (البقرة: ۲۴۰)، واته: ئهو پیاوانهتان که دهمرن و هاوسهران بهجی دههیلن، (دهبیته به فه رمانی خودا) وه سیهت بکن بو هاوسه رانیان که تا سالیك بمیننه وه و له مالی هاوسه ریاندا ریزیان لیبگیریت و به خیو بکرین و دهرنه کرین .....

ئه وه بوو پاش ئه م نایه ته نایه تی میرات گرتن دابه زی: ﴿وَالَهُنَّ الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ﴾ (النساء: ۱۲)، واته: بو خیزانتان دهبیته چاره کی ئه و میراتی به ی به جیتان هیشتوو به اندریتتی ئه گه ر منالیان نه بوو، ئیتر لیروه به دیلی بو دروست بوو له مانه وه ی له مالی که س و کاری میرده که ی به وه ی

میراتی بدریستی، بهمهش بو ئه وهی که مهسه له ی مانه وهی له مالی کهس و کاری میرده که ی تهواو ناسان بکریت، ئه و ئایه ته ی پیشتر باسمان کرد هاته خواره وه که دهفرمویت تهنا ماوه ی چوار مانگ و ده رۆژ چاره پری بکات، که ئه مهش بو زانینی خالی بوونی سکیتی و بو دنیا بوونه له زیندویتی کۆرپه له که، چونکه نه گهر مه بهست و حکمهت له هیلانه وهی ئه م چوار مانگ و ده رۆژ هدا ئه مه نه بوایه ئه و به تهواوه تی ئه و ساله هه مووی لاده برا، چونکه هه یچ مه بهستیک و حکمه تیکی تر نابینریت له مانه وه ی چوار مانگ و ده شه وه که دا.

له تهفسیری (ابن کثیر) ییشدا رایه ک هاتوه که ئه م بوچوونه به هیز ده کات، که ده لیت: {زۆربه ی زانایان ده لین ئایه تی (وَالَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْكُمْ وَيَدْرُونَ أَرْوَاجًا وَصِيَّةً لِّأَرْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ...) حوکمه که ی هه لوه شاهه وه (مَنْسُوخَةً) به ئایه تی (يَتَرَبَّصْنَ بِنَفْسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا)، له (ابن عباس) ه وه ده گیرنه وه که وتوویه تی: پیشتر که پیاو ده مرد و ژنی به جی ده هیلا ماوه ی سالیکی له مالی میرده که ی ده مایه وه و خه رجی بو ده کرا له ماله که ی، به لام پاشان خوای گهره ئایه تی (وَالَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْكُمْ وَيَدْرُونَ أَرْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِنَفْسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا) نارده خواره وه، که ئیتر ئه مه بووه عیده ی بیوه ژن نه گهر سکپر نه بییت.

به لام که سکپر بوو عیده که ی ئه وه یه که مناله که ی بییت، خوای گهره دهفرمویت: (وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَرْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمْ الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكَنَّ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِينَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ وَلَهُنَّ الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكَنَّ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمْنُ مِمَّا تَرَكَنَّ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ ...) که لیردها میراتی ئافره تی روون کردوه ته وه و وازی له وه سیهت و نه فهقه کیشان هیناوه }.

ئه گهر بیتهو ئه و چوار مانگ و ده رۆژه تیپه پرین و ئافره ته که ههستی به جووله ی کۆرپه له که نه کرد ئه و د لئیا ده بیته له وه ی که کۆرپه له که له سکی دا مردوه (7)، ئیتر ده توانیته ههول بدات به ریگه ی پزشکی ده ریبه نیته، هه کاتیکیش دایکه که ههستی به جووله کرد ئه و عیده که ی بریتی به له دانانی سکه که ی، خوی گه و ره ده فرمویته: ﴿وَأُولَاتُ الْأَحْمَالِ أَجْلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ﴾ (الطلاق: 4)، واته: ئه و ئافره تانه ی که دوو گیانن ماوه ی مانه وه یان (که ئه گهر میرده که یان مرد یان ته لاق دران) بریتی به له دانانی سکه کانیا، له هه ندیک حاله تدا له وانه یه که ئافره ته که حاله تی سکپری درۆینه ی به سه ردا بیته که ئه مه له روه ی پزشکی به وه ناسراوه، هه ربۆیه له گه ل ته و او بوونی عیده که ی (چوار مانگ و ده رۆژ) ئه گهر ههستی به جووله ی کۆرپه له که نه کرد ئه و بو ی ده سه لمیته که حاله ته که ی سکپری ئاسایی نی به، و زو و فریای خوی ده که ویته و ده چیتته لای پزشکی بۆ زانی نی حاله ته که ی، و بو ی ده رده که ویته دوو گیان نی به و ئیتر له گه ل ته و او بوونی ئه م ماوه یه دا عیده که شی ته و او ده بیته.

له مانه وه بۆمان ده رده که ویته که ئه و ماوانه ی قورئانی پیرو ز دیاری کردوون بریتی به له ئیعجازیکی زانستی، چونکه که مترین ماوه دیاری ده کات که ئافره تی دوو گیان تی ئی دا ده توانیته ههست به جووله ی کۆرپه له که ی بکات، باشه چون پیغه مبه ری خوا (ﷺ) ئه م ماوه وورده ی زانی له سه رده می کدا که زانیاری به کی ئه ووتۆ له م باره وه نه بووه؟! ئه مه به نگه یه کی روون و ئاشکرایه له سه ر ئه وه ی که ئه و که سه ی ئه م زانیاری به ی پیدا وه له سه روو ده سه لات ی مروّقه کانه وه یه و ئه مه وه حی و نیگایه کی خودایی به.

(7) له هه ندیک حاله تدا له وانه یه کۆرپه له که له سکی دایکی دا بمریته و ره ق بیته و ته که لوس بکات (واته خو یکانی کالیسیومی تی دا ده نیشتیته و بۆ ماوه ی چه ند سالی که بمیته وه، ئه م حاله ته له زانستی پزشکی دا ناسراوه و پی ئی ده ووتیته له بار چوونی له بیر چووه وه یان شارراوه (Missed Abortion).

لیره دا خوینهری خوشه ویست بابزانی زانستی ئەمرۆ له مباره یه وه به هۆی تووژینه وه وورده زانستی یه کانه وه به چی گه یوه:

زانایان ناوهندی ماوهی سکپری یان به (۳۸) ههفته دیاری کردوه له کاتی پیتانندی هیلکه که وه تا کاتی له دایک بوون (واته ۲۶۶ رۆژ) ، زانایان ناوهندی (متوسط Mean) ی ئەو ماوه یه ی که دایکه که تی ی دا ههست به جوولهی کۆرپه له که ی دهکات به ۱۴۷ رۆژی سکپری دیاری کردوه، له گه ل بوونی چانسی لادانی پیوانه یی (Standard Deviation) به بری ۱۵ رۆژ، که واته ئەگه ر بمانه ویت سه ره تای دهست پی کردنی دایکه که به ههست کردن به جوولهی کۆرپه له که دیاری بکه ین، ده بیئت ئەم ۱۴۷ رۆژه ده ربکه ین له سه رجه می ماوه ی سکپری یه که که ۲۶۶ رۆژه، که واته ناوهندی دهست پی کردنی ئەو ههست کردنه به جوولهی مناله که ده کاته: ۱۴۷-۲۶۶= (۱۱۹) یه مین رۆژی سکپری.

له بهر ئەوه ی که جیاوازی هه یه له نیوان ژناندا له لایه نی ههست کردن به جوولهی کۆرپه له کانیانه وه به هۆی چه ندين فاكتهری جیاوازه وه، هه ربۆیه چانسی ئەوه هه یه که دایکه که ههست به جووله که بکات له پیش یان دوا ی ئەم ماوه یه، بۆیه تا ماوه ی سکپری یه که زیاتر نزیك بیئت له و کاته دیاری کراوه ئەوا چانسی ههست کردن به جوولهی مناله که زیاتر ده بیئت. که واته چانسی ههست کردن دایکه که به جوولهی کۆرپه له که به پی ی یاسایه کی ژمیاری دابهش کردن (Normal Distribution) ده بیئت، له گه ل ناوهندی (متوسط Mean) که به که ی ۱۱۹ رۆژه له رۆژی پیتانندنه وه و لادانیکی پیوانه یی به بری ۱۵ رۆژ.

* پروانه کتیبی: گه شه کردنی مرۆڤ یان مرۆڤی گه شه کردو (The Developing Human)

دانراوی پرۆفیسۆر (کیث ل. مور) / لاپه ره ۹.

قورئانی پیروزیش ماوهی مانه وهی (عیدهدی) ئافرهتی بیوه ژن به چوار مانگ و ده رۆژ دیاری دهکات، که ۴ مانگ دهکاته ۱۱۸ رۆژ و نیو به نزیکهیی (۶، ۲۹، ۴ = ۱۱۸، ۴)^(۸)، که به نزیکهیی بریتی به له هه مان ئه و ماوه ناوهندی بهی که ئافرهتی دووگیان تی دا ههست به جوولهی کۆرپه له کهی دهکات له رۆژی پیتاندنه وه که ۱۱۹ رۆژه!!!

ئه م دیاری کردنه ی عیدهدی ئافرهت (۴ مانگ و ۱۰ رۆژ) قورئان به پره هایه وه ک ئیحتیاتیک هیئاوی به تی، به مه بهستی دریز کردنه وهی ماوهی دلنیا بوون له خالیتی منالدان و جیگیر بوونی سکپیری زیندوو به دلنیا یی به وه، که ئه م ماوه یه به که مترین ماوهی ناوهندی داده نریت لای زوربه ی ژنانی دووگیان بو ههست کردن به جوولهی کۆرپه له کانیا، ئه م راستی به له تهفسیری (البحر المحيط) دا ئاماژه ی پیدراوه که ده لیت: (خوای گه وره بویه ۱۰ ی زیاد کردوه چونکه دلنیا ده بین له پهیدا بوونی جوولهی کۆرپه له که، یان موراعات کردنی که م کردنی مانگه کان، یان دهرخستنی خیرایی یان خاوی پهیدا بوونی جووله له کۆرپه له که دا)^(۹).

لیروه ده بین که قورئانی پیروزی پیش زانایانی داوه ته وه له دوزینه وهی ئه م ماوه یه دا به ۱۴ سه ده، با ئه وهش بزانی که قورئانی پیروزی کتیبیکی پزیشکی نی به به لکو ده ستوو و یاسایه که بو بیروباوه ر و په رستنی په روه رداگار و په یوه ندی مروّقه کان به یه که وه، کاتیکیش هه ندی نمونه ی

(۸) ئه وه ی پیویسته لیروه دا بزانیته ئه وه یه که ژماردنی رۆژه کان ده بیته به پیی مانگی کچی (مانگی هه یفی) بیته، نه ک به پیی مانگی زابینی (مانگی خوژی) که موسولمانان عاده تیان پیوه گرتوه به کار کردن به و نایه ته ی که ده فه رمویت: ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ...﴾ (البقرة: ۱۸۹)، واته: برسیارت لده که ن دهریاره ی هه یفی مانگه کان که دهرده که ون، تو پیر یان بلای: ئه وانه بریتین له دیاری کردنی کات بو خه لکی و بو ئه نجامدانی حج، لیروه بو مان دهرده جیت که ناوه ندی مانگی کچی بریتی به له ۲۹، ۶ رۆژ به نزیکه یی.

(۹) بروانه تهفسیری (البحر المحيط) / دانراوی (أبي حيان الأندلسي) / ج ۲- لاپه ره ۱۴۹.

زانستى دىنئىتەۋە تەنھا مەبەستى پىئى برىتىيە لە دەرخستنى ھاۋئاھەنگى زانستى پزىشكى لەگەل زانستى شەرىعى دا، و بۇ زىاد بوونى باۋەر و بۇ پەند ۋەرگرتنە، و بۇ دەرخستنى ئەۋ راستىيەيە كە دانەرى ئەم ياسايە ئەۋ پەرۋەردگارە تاك و تەنھايەيە كە ئاگادارى نھىنى و ئاشكرائى ھەموو شتىكە، لىرەدا دەگەينە راستىيەكى گرنگ كە ئەۋەيە: زانستى تاقىكارى لەگەل ئەۋ ھەموو پىشكەۋتەنى كە پىئى گەشستۋە برىتىيە لە سەلمىنەرى راستىيەكانى قورئان و دەرخستنى ناۋزەيى ئاينى ئىسلام.

قۇنغاى و بەشەكانى گەشە كردن (النشأة):

ئەمانەى خوارەۋە دەگرىتەۋە:

۱- گەشە كردن بۇ دروست كراۋىكى جىاۋاز (النشأة خلقاً آخر):

ئەم قۇنغاى لە ھەفتەى نۆيەمەۋە دەست پىئى دەكات و تا ھەفتەى ۲۲ دەخايەنىت، لە كۆرپەلەكەدا ئەم سىفاتانەى خوارەۋە دەردەكەۋىت:

أ- گەشەى خىرا: زىادكردنىك كە لەگەل ماناى (النشأة) دا دەگونجىت كە پىشتر باسماں كرد، كۆرپەلە لەدۋاى قۇنغاى ماسولكە (ۋاتە ھەفتەى نۆيەم) بە ھىۋاشى گەشە دەكات تاۋەكو ھەفتەى دۋانزەيەم، لىرەۋە گەشەى كۆرپەلەكە زۆر خىرا دەبىت و لەماۋەيەكى كەمدا بارستايىيەكەى چەند جارە دەبىتەۋە (بىروانە خشتەى ژمارە ۳) و (ۋىنەى ۷-۱).

ب- گۇرانى پىكھاتەى كۆرپەلەكە و گەشە كردنى ئەندامەكانى: پەيكەرى ئىسكى كۆرپەلەكە لە پەيكەرىكى كركراگەيى نەرمەۋە دەگۇرپىت بۇ پەيكەرىكى ئىسكىي پتەۋ، لە ھەفتەى دۋانزەيەمدا سەنتەرەكانى بەئىسك بوون (مراكز التعظم Epiphysis) لە زوربەى ئىسكەكانى لەشدا دروست دەبىت و پەلەكان بەئاشكرا لە يەكترى جىادەكرىنەۋە، دەتۋانرپت نىنوك لەسەر پەنجەكانى بىينرپت، ھەرىكە لە سەر و لەش و پەلەكان قەبارەى ئاسايى خۇيان ۋەردەگرن بە تايبەتى لە نىۋان ھەفتەى نۆيەم و دۋانزەيەمدا.

گه ندهموو له سه ر پيست دهرده كه ويست و پيست خوي دهبيت به دوو چيني سه ره وه و خواره وه (Dermis & Epidermis)، قه باره ي كۆرپه له كه به شيويه كي گشتي زور به په له زياد دهكات و دهتوانرست به ئاشكرا نه ندامه كاني زاووزي دهر وه جيا بكريته وه له ههفته ي دوانزه مه دا.

ماسولكه خوويست و خوئه ويسته كان گه شه دهكهن و كۆرپه له كه له م قوناغه دا چهند جووله يه كي كه مي ئاساي ده نوينيست، ههروه ها چهند گرژ بوونيكي ماسولكه يي ده نوينيست نه گهر بيتوو به ئاگادار كه ره وه يه كي دهره كي كاري تي بكريت.

به شيويه يه كي گشتي دهتوانين بلين: گه شه كردني ئه رك و كاره كاني كوئه ندامي ده مار شان به شاني گه شه كردني ميشك و برپره ي پشت و دركه په تك دهبيت، په يدابووني جووله خو پرسكه كانيش (الحركات الغريزية) وهك: شت گرتن ومزين پاش ماوه يه كي زور دهبيت.

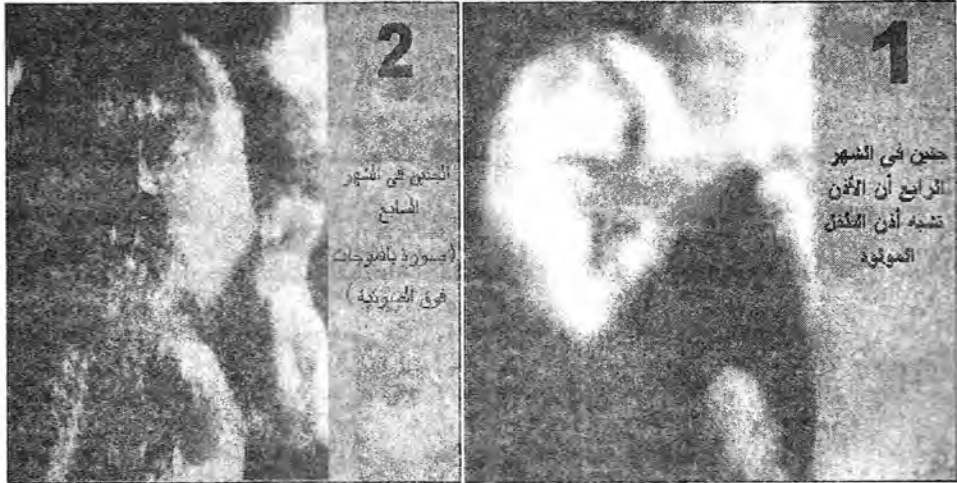
له گه ل نه مانه شدا نه م قوناغهي دروست بوون و گه شه كردني كۆرپه له (قوناغی النشأة) قوناغيكي گويزه ره وه ي گرنگه، چونكه نه م وه لامه جووله يي به وورده گرنگانه به هيواشي گه شه دهكهن و وورده وورده به هيتر دهبن، له گه ل نه مه شدا چهندين گوپانكاري زور و وورد له كۆرپه له كه دا روو ده دن كه واي ل دهكهن له قوناغه سه ره تايي يه كاني دروست بووني وه (مرحلة الحَمِيل EMBRIO) بچيته قوناغی كوتايي دروست بووني وه (مرحلة الجنين FETUS) (بروانه وينه كاني: ۷-۵ ، ۷-۶).

له كوتايي نه م قوناغه دا هه موو نه ندامه كاني كۆرپه له كه به ته واوه تي كامل بوون و ئاماده ن بو هه ستان به كاره كانيان، به ته واوه تي وهك نه وه ي قورئاني پيرۆز ئاماره ي پي داوه: كه دهبيت به دروستكراويكي نوئ و جياواز ﴿ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَبَارَكِ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾.

باسی دروست بوونی کۆرپه لهی مرۆڤ له هونای گهشه کردن (النشأة) دا

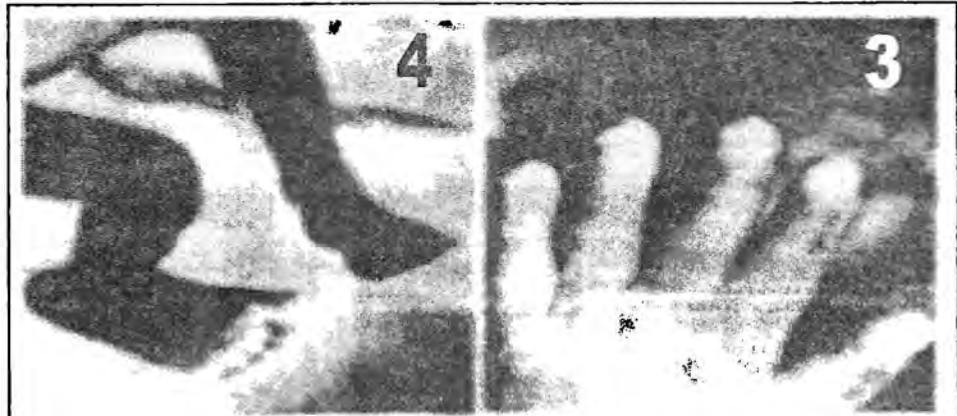

1

حەتەن فەئ شەهەر
الرابع أن العن
تسبه أذن العن
الموتة

2

العن فەئ شەهەر
الموتة
(سورة بالموتة)
فوق الموتة

3

4

الشهر الخامس : لقد تكامل نمو اليدين والرجلين منذ فترة . يستطیع الجنين في هذه المرحلة أن يقوم بمص أبهامة

5

الجنين في بداية
الشهر السادس
صورة بالموجات فوق الصوتية

- وينهی (٦-٧) : چەند وینەیهکی راستە قینەدی کۆرپه له
له ناو سکی دایکی دا که به نامیری سۆنەر گیراوه :
- ١- گۆییهکی پینگه یشتووی کۆرپه لهیهکی ٤ مانگ .
  - ٢- کۆرپه لهیهکی ٧ مانگ په نجەدی دەمرئیتا .
  - ٣- دەستیکی پینگه یشتووی کۆرپه لهیهکی ٥ مانگ .
  - ٤- قاچی پینگه یشتووی کۆرپه لهیهکی ٥ مانگ .
  - ٥- کۆرپه لهیهکی له سه ره تای مانگی شه شه می دا .

تېيىنى:

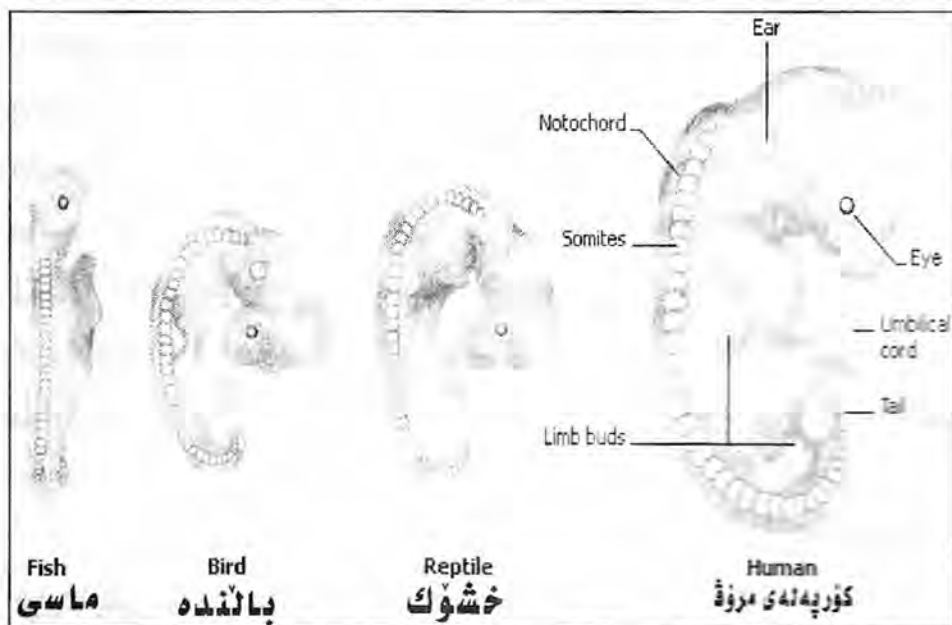
دەتوانىن مانايەكى ترى ئەو ئايەتە پىرۆزە: ﴿ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾ لەو دا بىيىنەو كە زانايانى زىندەوهرزانى بۇمان باس دەكەن كە: لە قۇناغە سەرەتايى يەكانى دروست بوونى كۆرپەلەي زىندەوهرە شىردەرەكان (الحيوانات الثديية Mammals) و هەندى زىندەوهرى تردا بىنراو كە بە تەواوەتى كۆرپەلەي ئەم زىندەوهرانە لەو قۇناغە سەرەتايى ياندا لەيەك دەچن لە پىكها تەي لەشيان و تەنانەت شىوہى دەرەوہى كۆرپەلەكانىشيان (بروانە وىنەكانى ژمارە: ۷-۷ ، ۷-۸)، كەواتە دەتوانىن مانايەكى ترى ئەو ئايەتە پىرۆزە بەو دابىيىن كە دەفەرموئىت: ئىمە كۆرپەلەي مَرُوقَ لەم قۇناغە دا گەشە پى دەكەين بۇ زىندەوهرىكى جياواز لەهەموو زىندەوهرىكى تر و بە تەواوەتى ئەو لىك چوونە لە دواي ئەم قۇناغەو نامىنىت. لە ناوەرەستى سەدەي بىستەمدا زانا يەكى ئەلمانى بەناوى (قۇن بايەر) كە چەندىن توئىژىنەوہى لە بوارى كۆرپەلەزانى دا ئەنجامدا، گەيشتە چەند راستى يەكى زانستى لەم بواردە كە بەھۆيەو ياسايەكى دانا كە لەلايەن زانا يانى كۆرپەلەزانى يەو پەسەند كراو، و بەناوى خۆيەو (واتە ياساي قۇن بايەر) هەو ناوئراو، ئەم ياسايە دەليت:

۱- قۇناغە سەرەتايى يەكانى گەشەي كۆرپەلەي ئازەلان هەموويان لە يەكترى دەچىت (ھەرەھا بروانە وىنەي رەنگا و رەنگى: ۱۴۸/ھ).

۲- دواي ئەوہى كە كۆرپەلەكە گەرە دەبيت، دەبيت بە دروستكراوئىكى جياواز لە كۆرپەلەي ئازەلانى تر، و پىكها تە و شىوہى تايبەت بە جوئى خۆي دەبيت، ئەم راستى يە لە قورئانى پىرۆزدا پىيش ۱۴۰۰ سال باسكراو كە دەفەرموئىت: ﴿ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾ (المؤمنون: ۱۲-۱۴).

بەرەستى ئەم ئامازە زور و سەرسوپرەيئەرانە لەم چەند ئايەتە كەمەدا ماناي گەرەيى موعجىزەي قورئانى پىرۆزە بەگشتى.

باسى دروست بوونى كۆرپەلەى مَرُوقَ لَه قۇناغى گەشە كردن (النشأة) دا

۷-۷): لَه قۇناغە سەرەتايى يەكانياندا كۆرپەلەى مَرُوقَ و زۇرىك لَه زىندەدوران
 ھەمان شىۋەيان ھەيە، و پاشان ھەريەكە و بۇ شىۋەى تايىتەى خۇى جياواز دەبىت.

كەمترين ماۋەى سىپىرى:

كۆرپەلەى مَرُوقَ لَه دواى قۇناغى (النشأة) دەبىت بە دروست كراۋىكى
 نوى و تەواۋ كە دەتوانىت لەدەرەۋەى منالدانى داكى بىرى، ئەمەش لەپاش
 تەواۋ بوونى مانگى شەشەمەۋەيە، ئەم مانايە يەكەدەگىتەۋە لەگەل ئەۋەى
 لەم ئايەتانەى قورئاندا ھاتوۋە:

﴿وَحَمَلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا﴾ (الاحقاف: ۱۵)، واتە: سىپىرى تا بىرىنەۋەى

مندال لە شىر ھەموۋى ۳۰ مانگ دەخايەنىت.

– لە ئايەتىكى تردا ھاتوۋە: ﴿... وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ...﴾ (لقمان: ۱۴)، واتە:

شىردانى مندال دوو سال دەخايەنىت، ھەرۋەھا دەفەرەمۋىت: ﴿وَالْوَالِدَاتُ

يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُنَمِّ الرِّضَاعَةَ...﴾ (البقرة: ۲۳۳)، واتە:

دايكان دەبىت شىر بەدن بە مندالەكانيان بۇ ماۋەى دوو سالى تەواۋ.

که واته له م ئایه تانه وه بۆمان دهرده که ویت که که مترین ماوهی سکپری بریتی یه له ۶ مانگ چونکه نه گهر ماوهی سکپری و شیردان ۳۰ مانگ بیت، و ماوهی شیر دان به تهنه دوو سال (واته ۲۴ مانگ) بیت، نهوا که مترین ماوهی سکپری ۶ مانگ ده بیت، ههر له بهر نه وهش بوو که ئیمامی عه لی (رهزای خوای لی بیت) به م شیویه فه توای دا کاتی که که موسولمانیک گومانی له خیزانه که ی کرد کاتی که که دوا ی ۶ مانگ له ژن هی نانی مندالیکی زیندووی بوو، نه ویش به پشت بهستن به م ئایه تانه ووتی که نه وه مندالی خوته چونکه که مترین ماوهی سکپری ۶ مانگه (10).

هه موو هاوه له کانیش له م رایه دا له گه لی دا بوون و موفه سیره کانی قورنانیش هه مان قسه یان کردووه.

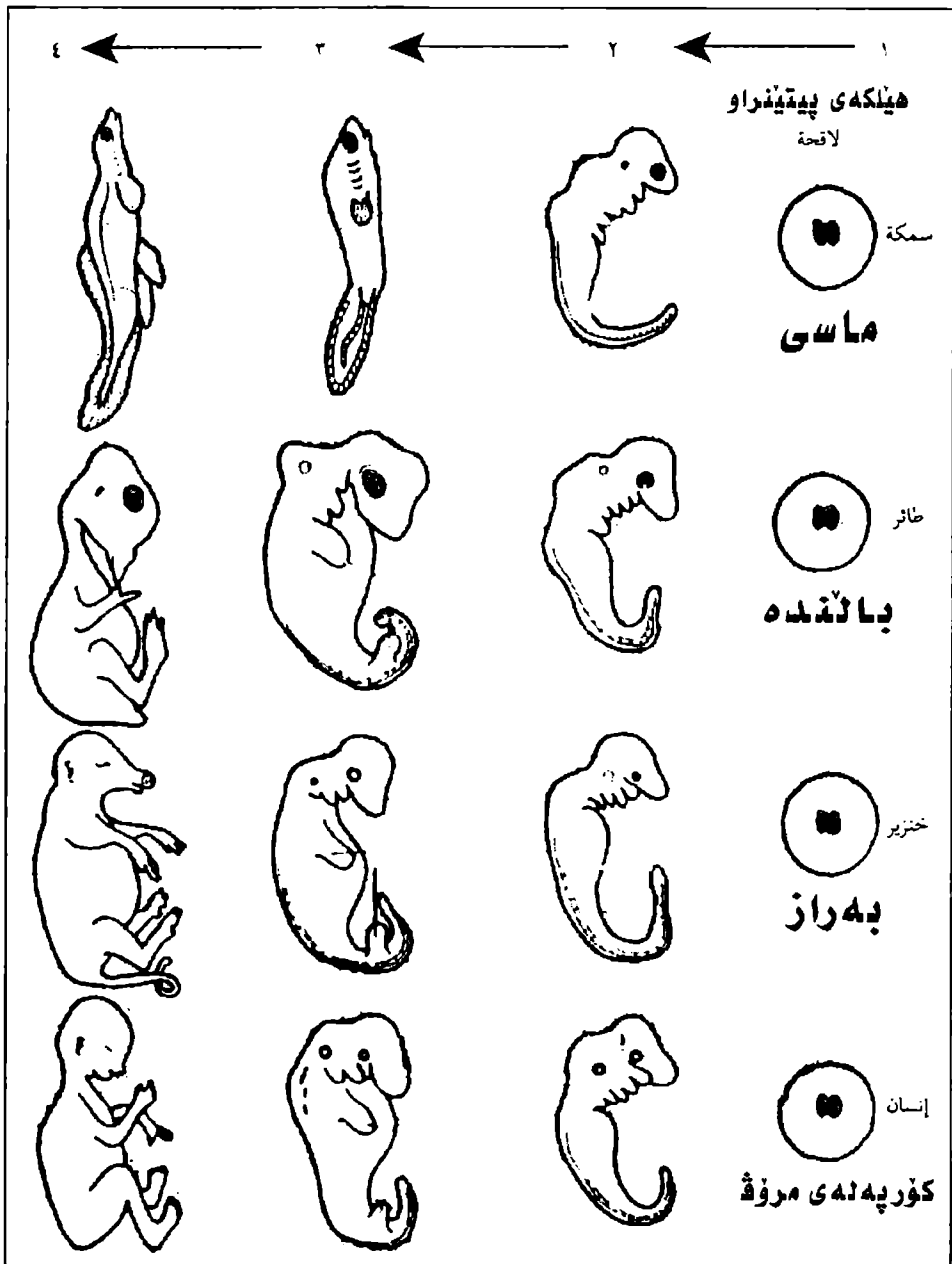
پزیشکی فه ره نسی (شارل رو) (11) نه م راستی یه مان بۆ شی ده کاته وه له رووی زانستی یه وه و ده لی ت: کۆرپه له له سکی دایکی دا له ناوه ندیکی ئاوی دا ده ژی و ههر له ویش وه ئوکسجین وهرده گریت (کۆرپه له که ئوکسجین له دایکه که وه وهرده گریت له ری ئی ناوکه په تکه وه و خویشی له ناوه ندیکی ئاوی دایه).

کۆرپه له بۆ نه وهی بتوانیت له دهره وهی منالدان بژی پیویستی به وه هه یه که ئوکسجین له ری ئی هه ناسه دان وه وهری گریت له بری نه وهی له دهوروبه ره ئاوی یه که یه وه دهری به یینیت، نه مه ش پشت ده به ستیت به پیگه یشتن و کامل بوونی سی یه کانی یه وه، و ههروه ها پیگه یشتنی نه و سه نته ره ده ماری یانه ی که له درکه په تک و میشکی دا هه ن و کۆنترۆلی هه ناسه دان ده که ن.

(10) بیوانه: (زاد المسیر لابن الجوزی) / (۷: ۳۷۷).

(11) نه م بابه ته ی له (کۆنگره ی پزیشکی نیسلامی جیهانی یه که م دهریاره ی نیعجازی پزیشکی له قورنان و سوننه تدا) پێشکه ش کرد.

باسى دروست بوونى كۆرپەلەي مەۋقۇ لە قۇناغى گەشە كردن (الانشاة)دا

ۋىنەي (۷-۸): ئەم ۋىنەنەشدا بېروانە لىكچوونى نىۋان كۆرپەلەي مەۋقۇ ۋ كۆرپەلەي ھەندىك زىندەۋەرى تر لە قۇناغەكانى (۱، ۲)دا، كە سەرەتاي دروست بوون ۋ گەشە كردنىانە، تەنھا لە كۆتايىدا نەبىت شىۋەيان جىياۋز نابىت.

پىنگەيشتنى تەواوى سىيەكانىش دواى ھەشت مانگ لە سىكپى دەبىت بەلام تواناى دەست كردن بە ھەناسەدان زۆر پىش ئەمە دەست پىدەكات، ئەويش لەبەر ئەويە كە پىنگەيشتنى پشت بە دوو فاكترى سەرەكى دەبەستىت كە برىتىن لە:

۱- پىنگەيشتنى تۈرەكەكانى ھەوا يان سىكلدانۇچكەكان (Alveoli) كە برىتىن لە كىسى زۆر بچوك لە ھەردو سىيەكاندا، لىرەدايە كە ئالوگۆرى گازىي لە سىيەكاندا روودەدات.

۲- مولولولەكانى خوین (Vascular Capillaries): ئەو خوینەيان تىدايە كە گازەكان دەگويزىتەوہ.

دروست بوونى سىكلدانۇچكەكان لە مانگى شەشەمى سىكپى دا دەبىت و تا كۆتايى سىكپى بەردەوام دەبىت، كە لەوانەيە ئەم ماويە تا سالى يەكەمى دواى لەدايك بوون بخايەنىت، مولولولەكانى خوینىش لە مانگى شەشەمدا بە توند و تۆلى بە سىكلدانۇچكەكانەوہ دەبەستىنەوہ، ئىتر بەھوى ئەمانەوہ بە شىوہيەكى تىورى دەتوانىن بلىن كە كۆرپەلەكە تواناى ژيانى ھەيە لە دەرەوى منالدان (ئەويش لەبەر ئەويە كە تواناى ھەناسەدانى ھەيە بەھوى دروست بوونى پىكەينەرە سەرەكى يەكانى ھەناسەدان)، ھەريويە دەبىت تەواو بوونى مانگى شەشەم بە كەمترىن ماويە سىكپى دابنرىت كە كۆرپەلەكە واچاوپروان دەكرىت بتوانىت تىدا بڑى.

فاكترى سەرەكى بۇ بەردەوام بوونى ھەناسەدان برىتىيە لە ماددەى سىرفاكتەنت (Surfactant) كە لەلايەن سىكلدانۇچكەكانەوہ دەرەدرىت، ئەم ماددە پروتىنى چەورىدارە (Lipoprotein) وا لە سىكلدانۇچكەكان دەكات كە لە كاتى ھەناسە وەرگرتندا بەشىوہيەكى جىگىر بىكشىن و لەكاتى ھەناسەدانەوہدا رى لە قەپات بوون و تىكشكانيان دەگرىت، دەردانى ماددەى سىرفاكتەنت لە ھەفتەى بىستەمەوہ دەست پىدەكات، كە بپەكەى زۆر كەمە

كۆنەندامى ھەناسەيان پىنەگە يىشتوۋە، بەلام ئەو كۆرپەلانەي كە دواي ئەم ماۋەيە لەدايك دەبن بەزۆرى چانسى ژيانيان ھەيە، ئەويش لەبەر ئەۋەيە كە كۆنەندامى ھەناسەدانىيان دەتوانىت كىردارى ھەناسەدان ئەنجام بدات، ھەرۋەك دەشزانين كە مانگى كۆچى (مانگى ھەيىقى) لە ۲۹،۶ رۆژ پىكىدىت، و شەش مانگى ھەيىقى دەكاتە: ($۲۹،۹ \times ۶ = ۱۷۷،۶$ رۆژ)، كە يەكسانە بە ۲۵ ھەفتە و دوو يان سى رۆژ.

كەۋاتە ئەو ماۋەيەي كە قورئانى پىرۆز دىارى كىردوۋە برىتىيە لە كەمترين كاتى پىراكتىكى بۆ سىكپى لە مۇقۇدا (كە برىتىيە لە ۲۵ ھەفتە و بەرەو ژوور + 25 Weeks)، و ئەو مندالانەي كە لەم كاتەدا و پىش كاتى ئاسايى خۇيان لەدايك دەبن دەتوانن بژين.

ئەۋەي ئەم بۆچۈونە بەھىز دەكات كە ۲۵ ھەفتە و بەرەو ژوور برىتىيە لەو ماۋە پىراكتىكىيەي كە كۆرپەلەكە دەتوانىت تىي دا ھەناسە بدات و بى بونى نەخۇشى ترسناك بژى، چەند شتىكە لەۋانە:

۱- ھەندىك سەرچاۋەي پىزىشكى رىژەي ئەو مندالانەي كە لە كاتى شەش مانگى ھەيىقى يان ۲۷ ھەفتە لە يەكەم رۆژى عادەي ئاسايى مانگانەي ئافرەتەكەۋە (LNMP: Last Normal Menstrual Period) لەدايك دەبن و بە زىندوۋىي دەمىننەۋە بە ۷۲٪ دىارى كىردوۋە بۆ سالانى ۱۹۷۰-۱۹۸۸ بە پشت بەستىن بە لىكۆلىنەۋەيەك لەسەر تەمەنى كۆرپەلەكە، ھەرۋەھا بە ۹۰٪ لە نىۋان سالانى ۱۹۹۵-۱۹۹۶ بە پشت بەستىن بە لىكۆلىنەۋەيەك لەسەر كىشى منالەكان (كە كىشى ئەو منالەي بە تەمەنى ۲۷ ھەفتەيى لەدايك دەبىت برىتىيە لە ۱۰۰۰ گرام بەپىي لىكۆلىنەۋەيەكى سەرچاۋەيى كە لە سالى ۱۹۹۶ دا ئەنجامدرا)، ھەرۋەھا بە ۹۰٪ دىارى كىرا بەپىي تويژىنەۋەيەكى سالى ۲۰۰۱ كە پشتى بەستىۋو بە تەمەنى كۆرپەلەكە.

كەۋاتە ئەو ماۋەيەي كە ئاماژەمان پىدا بەپىي ئەو ئامارانەي سەرەۋە
برىتىيە لەو ماۋەيەي كە بەزۇرى كۆرپەلەكە تىي دا دەژى، بۇ زانىيارىش ئەو
ماۋەي ۲۷ ھەفتەيەي كە ووتمان لە يەكەم رۇژى عادەكەۋە حىساب دەكرىت
ھەمان ئەو ماۋەيەيە كە ئايەتەكانى قورئان ئاماژەيان پىداۋە (شەش مانگى
كۆچى يان ۲۵ ھەفتە)، كە دوو ھەفتەي سەرەتاي ۲۷ ھەفتەكە برىتىيە لە
ماۋەي نىوان يەكەم رۇژى عادەي مانگانەكە تا كاتى دەرپەرانى ھىلكەكە لە
ھىلكەدانەۋە. كە لەگەل ۲۵ ھەفتەي تردا حىساب دەكرىت (كە ئەمىيان لە
كاتى دەرپەرانى ھىلكەكەۋە دادەنرىت تا لەدايك بوونى كۆرپەلەكە)، قورئانى
پىرۇزىش حىسابەكەي پىشتى بەستوۋە بە يەكەم رۇژى سىكپرى و ئەمە بە
سەرەتاي تەمەنى كۆرپەلەكە دادەنرىت، چونكە ئايەتە قورئانىيەكە باسى
سىكپرى كردوۋە ﴿وَحَمَلُهُ وَقِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا﴾، و باسى ووشەكانى (دەۋرە-
سوور) يان (حەين) و لەو شىۋانەي نەكردوۋە، ئەگەر بە شىۋەيەكى
لۇجىكىش بىرى لۇبكەينەۋە دەبىنن كە حىسابى تەمەنى كۆرپەلەكە لە رۇژى
پىتاندى ھىلكەكەۋە بكرىت باشتىر و مەنتىقى ترە، چونكە كۆرپەلەكە لەو
دوو ھەفتەيەي پىشتىردا ھەر بوونى نىيە.

۲- دەقەكانى قورئانى پىرۇز ئەو دەست تىۋەردانە پزىشكى يانە ناگرىتەۋە
(بە پىدانى كۆرتىزۇن و سىرفاكتەنت) بەو كۆرپەلانەي كە پىش شەش مانگى
كۆچى لەدايك دەبن، و ئەم ماددانە رۇلىيان ھەيە لە مانەۋەي كۆرپەلەكەدا كە
بە نرىكەي (۲۰٪) دىيارى كراۋە بۇ ئەو مئالدانەي كە كىشىيان لەخوار ۱۰۰۰
گرامەۋەيە، ئەۋىش لەبەر ئەۋەيە كە دەقەكانى قورئان جىھاننن و بۇ ھەموو
مروقاىەتەين و بۇ ھەموو كاتىكن، و ھەموو گەل و نەتەۋەكانى سەر زەۋى
تواناي ئەم تەكنەلۇجىيا پىشكەوتوۋانەيان نىيە، و لە رابووردووشدا بابەتى
لەو جۇرە بوونى نەبوۋە.

۳- لەبەرئەۋەي ئەۋ مندالانەي پىش ۲۵ ھەفتە لەدايك دەبن (واتە كىشىيان لە خوار ۱۰۰۰ گرامەۋەيە) تووشى نەخۇشى جۇراۋجۇر دەبن، ۋەك: نەخۇشىيە درىژخايەنەكانى سىيەكان (بە تايبەتى نەخۇشى پەكخەرى RDS: Respiratory Distress Syndrome)، ۋە ھەكردى كۆلۆنى ريخۆلەيى خوراۋ (Necrotizing Enterocolitis)، ۋ خويىن بەربوونى ناۋ مېشك (Intraventricular Hemorrhage) لە پلەي سىيەم ۋ چوارەم، ھەندىكيان بەپىي تويژىنەۋە نويكان تووشى ئەمانە دەبن: شەلەلى مېشك ۋ بىھىزى جوولە، يان گىروگرفتىيان دەبىت لە ئەندامەكانى بىستىن ۋ بىنين، دواكەۋتنى گەشە كىرىش، ۋ قسە كىرىش، ۋ دابەزىنى راددەي ژىرىي، ريژەي تووش بوون بەم نەخۇشى ۋ دواكەۋتنانە بە تايبەتى بۇ منالانى ناۋ شووشە (خۇدج) كە كىشىيان ئىجگار نزمە لە كاتى لەدايك بووندا (Extremely Low Birth Weight) دەگاتە نىزىكەي نىۋە تا ۲/۳ ھەموو حالەتەكان ۋ نەخۇشىيەكان.

۴- ئايەتەكە پەيۋەندى نىيە بەۋ حالەتە شاز ۋ ناۋازانەي كە جار جار روودەدەن ۋ تىي دا كۆرپەلەكە لەنىۋان ۲۰-۲۵ ھەفتەدا لەدايك دەبىت لەگەل نىزىكە كامل بوونى كۆنەندامى ھەناسەي دا، ئەمەش ۋەك زانايان باسى دەكەن پەيۋەندى ھەيە بە دوچار بوونى داىكى كۆرپەلەكە يان ۋويلاشى منالەكە يان كۆرپەلەكە خۇي بۇ ناپەھەتەيەك يان بار گرانىيەك.

خالىكى گىرنگ ھەيە كە لىرەدا ئامازەي پىبدەين ئەۋەيە كە دەقەكانى قورئان كە باسى شەش مانگيان كىرۋە ۋەك كەمترىن ماۋەي سىكپىرى لەبرى باس كىرىنى نۆ مانگ كە ماۋەي ئاسايىيە، برىتىيە لە دەرخەر ۋ سەلمىنەرى ئىعجازى گەۋرەي قورئان، چۈنكە شەش مانگ شارراۋەترىن ماۋەي سىكپىرىيە لەلەي عەرەبەكانى ئەۋ سەردەمە ۋ شتى وايان نەزانيۋە پىشتر، تەننەت ھاۋەلەكانىش سەريان سوپما لە حالەتى ئەۋ ئافرەتەي كە تاۋانبار

کرا بوو به داوین پیسی که به شەش مانگی مندالی بو بوو، که حاله ته که بیان بو روون نه بووه ته نها به پشت بهستن نه بیته به دهقه کانی قورئان که به ناشکرا باسی ماوهی شارراوهی سکپری یان کردوه، به هوی ئەم رووداوانه وه خوی پەروردگار نه خوینده واری و نه زانیی کۆمه لگای عه ره بی ئەو سه رده مه درده خات و به هوی ئەمه وه گه وره یی و به رزیی یاسا کانی قورئان درده که ویت به سه ر بیرو بو چوونه باوه کانی ئەو سه رده مه دا، و له مپرو شماندا بحر خه ریکی ئی عجازی زانستی قورئانه به پیی دهقی ئایه تی: ﴿سُئِرِهِمْ آيَاتِنَا فِي الْفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾ (فصلت: ۵۳).

هه ره ها سوو دیکى تری باس کردنی شەش مانگ ئەوه یه: که ئەو ئایه ته قورئانی یه له باسی منه ت و گه وره یی دایک و روونکردنه وهی رادده ی هیلاکی له سکپری و شیرداندا هاتوه، که ئیمه پیویست دهکات زور باش بین له گه لی دا و هه میشه سوپاسگوزاری ببین، خوی گه وره وه سفی ئەو که سانه ی به چاکه کردوه که گه وره یی و فه زلی دایک و باوکی ده زانیته و دو عای خیریان بو دهکات: ﴿وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا وَحَمْلُهُ وَفَصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي إِنِّي تُبْتُ إِلَيْكَ وَإِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ﴾ (الاحقاف: ۱۵)، واته: ئیمه فه رمانمان به ئاده میزاد داوه که چاکه کار و چاک رهفتار بیته له گه ل دایک و باوکی دا، دایکی به ئازاره وه هه لیگرتوه و به ده م ئیش و ئازاره وه بو یه تی، که سکپری بوون له شیر برینه وهی سی دانه مانگی خایاندوه، هه تا کاتیکیش ئینسان ده گاته حاله تی توند و توولی و توانایی و ته مه نی چل سالی (ئه وسا حه ق وایه که ئەم دو عایه بکات) و بلیته: په ره رددگارا! کۆمه کیم بکه و یارمه تیم بده تا شوکرانه بزیر و سوپاسگوزاری ئەو ناز و نیعمه تانه بم که به من و دایک و

باوکمت به‌خشیوه، هه‌روه‌ها یارمه‌تیم بده له‌و جۆره‌ کار و کرده‌وه چاکانه‌ نه‌نجام بدهم که تو پێی رازیت، دواکاریشم چاکه‌ برۆینیت له‌ناو نه‌وه‌کانمدا له‌به‌ر قازانجی خۆم (چونکه‌ چاکه‌ی هه‌ر که‌س به‌شی دایک و باوکی تێ‌دایه‌) به‌راستی من گه‌راومه‌ته‌وه‌ بۆ‌لای تو، تا له‌ گونا‌هه‌کانم خۆش ببیت و من له‌ موسو‌لمانانی گوێ‌رایه‌ل و فه‌رمانبه‌ردارم.

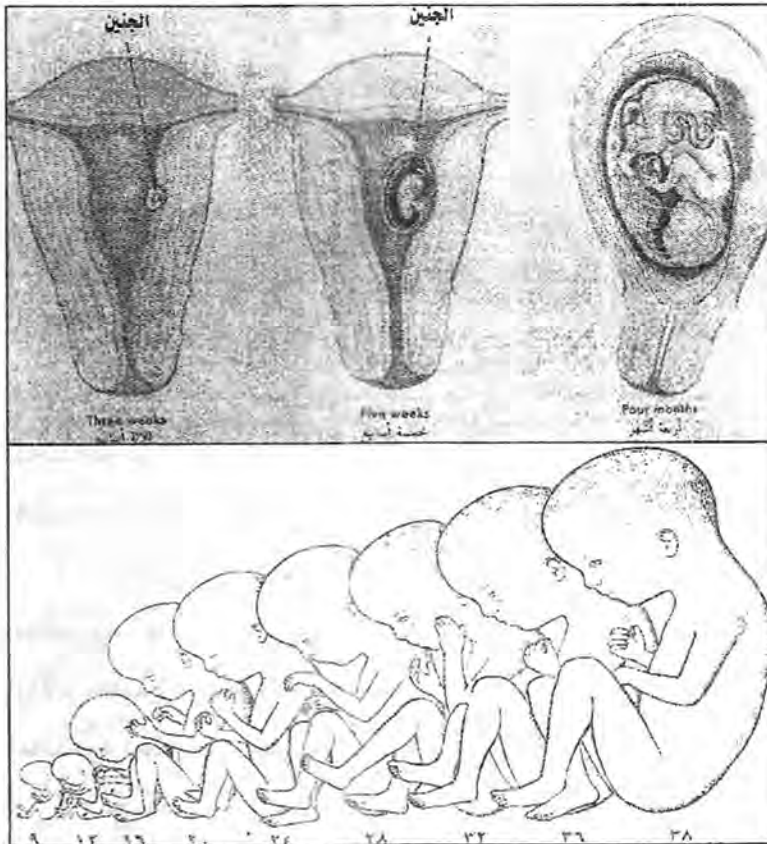
هه‌ربۆیه‌ نه‌گه‌ر سوپاسگوزاری دایک له‌سه‌ر ماوه‌ی شه‌ش مانگی سکپری پێ‌ویست بێت که‌ که‌مترین ماوه‌یه‌، ئه‌وا بۆ ماوه‌ی ته‌واوی سکپری که‌ ۹ مانگه‌ زۆر پێ‌ویستتیه‌ و ده‌بێت گه‌وره‌تر و باش‌تر بێت، چونکه‌ دایکه‌که‌ تووشی ئه‌شکه‌نجه‌ و نا‌ره‌حه‌تی‌یه‌کی زۆر زیاتر ده‌بێت، و ده‌بێت دوور که‌وینه‌وه‌ له‌ بچووک‌ترین بێ‌گوویی بۆ دایک و باوک، خوای گه‌وره‌ ده‌فه‌رموویت: ﴿وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أَوْفَ وَلَا تَنْهَرَهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا﴾ (الإسراء: ۲۳) واته‌: په‌روه‌ردگاری تو به‌ریاری داوه‌ که‌ جگه‌ له‌و که‌سی تر نه‌په‌رستن، هه‌روه‌ها به‌ریاری داوه‌ که‌ چاکه‌کاریش بن له‌گه‌ل دایک و باوکتاندا، هه‌ر کاتی‌کیش یه‌کی‌کیان یان هه‌ردووکیان به‌ پیری که‌وتنه‌ لای تو (ته‌نانه‌ت) ئۆفیان له‌ده‌ست مه‌که‌ و هه‌رگیز پیا‌یاندا هه‌لمه‌شاخی و هاواریان به‌سه‌ردا مه‌که‌، به‌رده‌وامیش قسه‌ و گه‌فتوگۆت له‌گه‌لیاندا با چاک و جوان و به‌جێ بێت.

ئه‌وه‌شمان بیره‌نچه‌یت کاتی‌ک په‌روه‌ردگار باسی شه‌ش مانگی کردووه‌ مه‌به‌ست ئێ‌ی گه‌شتگیری‌یه‌ بۆ هه‌موو ئافه‌ره‌تی‌کی دووگیان، چونکه‌ هه‌موو ئه‌وانه‌ی که‌ منالیان ده‌بێت کۆرپه‌له‌که‌یان شه‌ش مانگی ته‌واو کردووه‌ (چونکه‌ شه‌ش مانگی که‌مترین ماوه‌ی دووگیانی‌یه‌)، به‌لام نه‌گه‌ر باسی چه‌وت یان هه‌شت یان نۆ مانگی بکهدایه‌ ئه‌وا له‌وانه‌ بوو هه‌ندیک ئافه‌رتی دووگیانی نه‌گرتایه‌ته‌وه‌، به‌م شی‌وازه‌ پێ‌ به‌لاغه‌ته‌ ئایه‌ته‌که‌ گه‌شتگیره‌ و ئی‌عجازی‌کی زانستی بێ‌وینه‌ی تێ‌دایه‌، که‌ تێکه‌ل ده‌بێت به‌ حیکمه‌تی سوپاسگوزاری به‌ ره‌وانبێژ‌ترینی ده‌ره‌برین.

۲- ماوهی بهخپوکردن و گۆش گرتن له منالداندا:

له ئایهتهکانی پێشوووه بۆمان دهركهوت كه كه مترین ماوهی سکیپری بریتییه له ۶ مانگ، بهلام له باری ئاسایی دا مندالبوون بهگشتی دواى ۹ مانگ دهبیئت، كهواته ئهو سى مانگهى كه منداڵ دواى پینگه یشتن لهناو منالداندا ده مینیتتهوه دهتوانین ناوی بنیین ماوهی بهخپوکردن و گۆش گرتن له منالداندا (فترة الحضانه الرحمیه) و ماوهی ئهو ۶ مانگه كافییه كه كۆرپه لهكه دواى ئهمه به زیندویتی بمینیتتهوه.

وینهی (۷-۱۰):
 زوربهی كاتی
 مانهوهی لهناو
 منالداندا
 كۆرپه له تهنها
 له قهبارمدا
 زیاد دهكات،
 وهك لهم
 وینانهدا دهبینین
 كهواته ماوهی
 ۶ مانگی كۆتایی
 تهنها ماوهیهکی
 گۆشگرتنه لهناو
 منالداندا.

لێر وه دووباره بۆمان دهردهكهویت كه ئهوهی قورئانی پیرۆز بیراری داوه و موفهسیرهكان باسیان کردوو ههه ئهوهیه كه زانستی نوئی ئهمرۆ بیراری داوه، كه كۆرپه له پینش ۶ مانگی ناتوانیت به زیندووئی له دایك بییئت و

مەخالە بتوانىت پيش ھەفتەي ۲۴ى ژيانى كۆرپەلەيى ھەناسە بدات چونكە كۆئەندامى ھەناسەدانى ھىشتا بە تەواوتى گەشەي نەكردووه و تواناي كردارى ھەناسەدانى نىيە، لەو خالانەي سەرەوہ كە باسماں كرد ئەمانەمان بۇ دەرەكەويت:

۱- ووردەكارى قورئان لە ديارى كردنى كەمترين ماوهى پيويست بۇ مانەوہى كۆرپەلە لەسكى دايكى دا، كە دواي ئەمە ئەگەر لەدايك ببيت لەوانەيە بە زىندوويى بمىنيتەوہ.

ب- دەتوانين سى مانگى كۆتايى مانەوہى كۆرپەلە لەسكى دايكى دا بە ماوہيەكى گەورە بوون وبەخيؤ كردن دابنئين لە منالداندا (ماوہى گوش گرتنى ناو منالداں).

۲- لەدايك بوون:

ئەگەر ئيمە برونينە ميژرووي كۆرپەلەكە لە كاتى پيتاندنى ھىلكەكە لەلايەن سپيرمەوہ بۇ كاتى كامل بوون و دەرچوونى لە منالدانى دايكى يەوہ دەبينين كە ئەگەر سۆز و بەزەيى پەرەردگار نەبيت ئەوا بەھيچ شيوہيەك نەيدەتوانى لەم منالدانەوہ بيتە دەرەوہ (ويئەي ۷-۱۱)، ئەويش لەبەر ئەم ھۇيانە و چەندين ھۇي تريش:

۱- بړيكي زۆر لە ماددەي بەلغەمى دەرکەي منالداڻيان گرتووه لە كاتى سكيپى دا بە مەبەستى پاراستنى كۆرپەلەكە لە ھيرشى ميكرۆب لە دەرەوہ، بەلام دەبينين پيش ھيچ موقەدديمەيەك لە پيش ھاتنى كاتى منالبووندا ئەم ماددەيە دەكەويتە خوارەوہ.

۲- چەندين ھۆرمۆن و ماددەي يارىدەدەر و ماددەي خاوكەر بۇ كۆئەندامى بەرگرى دەرپژرئين كە رى دەگريت لەوہى كۆرپەلەكە لەلايەن كۆئەندامى بەرگرى دايكەكەوہ رەفز بكريت و بكريتە دەرەوہ، ئەم مادداڻە كاريكى وا دەكەن كە كۆرپەلەكە لە دەوروبەريكى نەرم و نيان و ھيمندا گەشە

باسی دروست بوونی کۆرپه له ی مروؤ له قوناغی گه شه کردن (النشأة ۱۷)

کردنی تهواو بکات، که هر له گه ل تهواو بوونی نهو ماوه یه دا به کتوپری چه ندین گۆرانکاری له ریزه و کاریگه ریی ئەم هۆرمۆنانه دا رووده دن و چه ندین هۆرمۆنی تر ده پیزن که به هه موویان کارنکی واده کن که کۆرپه له که فریبدریته ده ره وه ی منالدا ن و له دایک بییت.

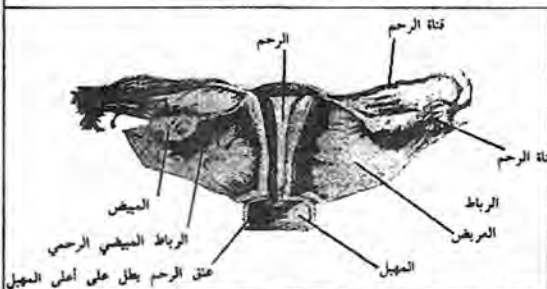
ماوه ی به خیو کردن و گۆش گرتن له منالدا ندا به له دایک بوونی کۆرپه له که تهواو ده بییت، ئەم کرداره له قورئاندا باس کراوه له م ئایه ته دا: ﴿ثُمَّ السَّيْلُ

بَسْرَةٌ﴾ (عبس: ۲۰)، واته: پاشان په ره ردگار رینگا بو کۆرپه له که خووش ده کات بو ئەوه ی له دایک بییت، له ماناکانی ئەم ئایه ته رینگا ئاسان کردنه بو کۆرپه له که له کاتی له دایک بووندا، چونکه ریزه وه ی مندا لبوون له حاله تی ئاسایی دا زۆر ئەسته مه کۆرپه له بتوانی ت پی ی دا تیپه ریت (تیره ی سه ری کۆرپه له که له کاتی له دایک بووندا ۱۲ سم ده بییت که سی ئەوه نده ی تیره ی ئاسایی ریزه وه ی زئی ئافره ته)، به لام چه ندین فاکته ره یه که ده بنه ئاسان کردنی کرداری له دایک بوون (بروانه وینه ره نگا وره نگه کانی: ۱۵۹ هـ، ۱۶۰ هـ، ۱۶۱ هـ).

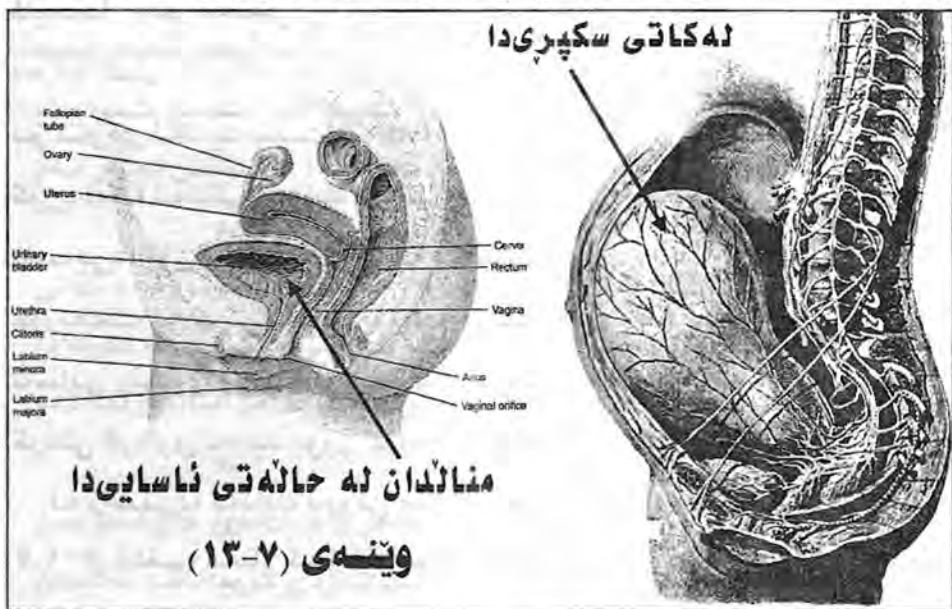
له راستی دا له دایک بوونی مندا ل به و قه باره و بارستایی یه (که ده گاته ۲,۵-۴,۵ کغم) به ناو ئەو ریزه وه ته سک و پیچا و پیچ و باریکه دا خو ی له خو ی دا کارنکی زۆر سه رسوپه یته ره و موعجیزه یه کی خودایی یه، چونکه ده رکه ی ده ره وه ی منالدا ن له حاله تی ئاسایی دا داخراوه، و زئی و ریزه وه ی

باسی دروست بوونی کۆرپه لهی مرووف له قوناغی گهشه کردن (النشأة)

مندالی ئافرهت له غهیری کاتی منالبووندا زۆر بچووکن له چاو قهبارهی مندالی تازهبوودا، کئیه واهم ریزهوانه دهکات که نهوهنده فراوان ببن بهشی ئهوه بکات مندالیکی تازهبووی پیندا تیپه پیت؟ ئایا ئهه کرداره چۆن روودهات؟ ئه مانه نهینی خودایین که ئیمه که میکیمان ئازانیوه و زۆری هیشتا هه به نهینی ماونه تهوه (وینه کانی: ۷-۱۲، ۷-۱۳).

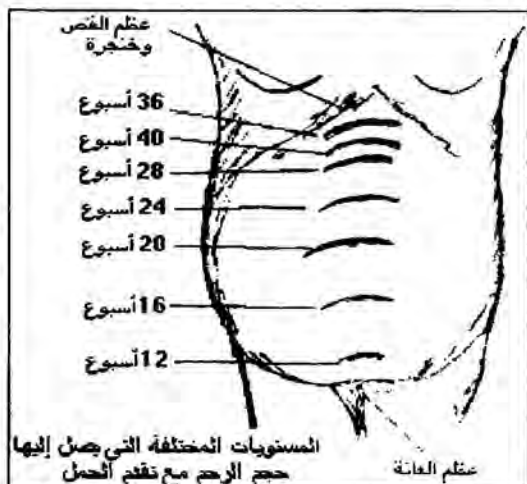

ویغه ی (۷-۱۲): ماسونکه و به سته ره شاندهی له ناو نهه سفوکه ئیسکی به تۆکه دهی دا به هینز منالدان نه شوینی خوی دا جیگیر ده که ن؟ کۆرپه له ده پاریزیت و گهشه دهکات.

لهه وینانه دا ده بینن که چۆن منالدان لهه و قهباره بچووکه یه وه له حالهتی ناسایی دا دهکاته نهه و قهباره نیجگار گه ورهیه، نه ویش ته نهها بۆ نهوهی لانکهی ره حهتی جیگیر بوونی کۆرپه له که بیت.

باسى دوست بوونى كۆرپەلەي مەۋقە لە قۇناغى گەشە كردن (النشأة) ۱۹

ويتمهذى (۷-۱۴) : شويته واره كمانى گە و رە بوونى مئالندان لە سەر سەك بە پنى تەمەنى كۆرپەلەي گە روون دەكاتە وە .

ليرەدا پيىم باشە كەمىك لەو نهيىنى يانە باس بەكەين كە دەبنە هوى ئاسان كردنى پرۆسەى مئالبوون و هاتنە دەرە وەى كۆرپەلەكە:

بە پشت بەستەن بە و زانبارى يە نوئى يانەى رۆژگارى ئەمەق دەتوانين كارى هەريەكەك لەم فاكتەرەنەى خوارە وە لە كردارى مئالبووندا ديارى بەكەين:

۱- هۆرمۆنەكان: لە مانگەكانى كۆتايى سەكپىرىدا هۆرمۆنە ميينەيى يەكان بە خەستى يەكى زۆر لە خويىنى داىكەكەدا دەبينرنت، ئەم هۆرمۆنانەن كە فاكتەرى سەرەككى مانە وەى سەكپىرىن و ئاسانكەرى مئالبوون، هۆرمۆنى تريش لە چەند شويىتىكى جياوازە وە دەپىرترين و دەبنە هوى ئاسان بوونى مئالبوون، لەو شويىنانە: ويلاشى مندالەكە، مندالەكە خوى جا ئەگەر كۆپ بيت يان كچ، هيلكەدانى داىكەكە و هەندىكى تريشيان لە رژينى سەر گورچيلە و ژيرميشكە رژينە وە دەرەدرين.

يەكەك لەو هۆرمۆنە گرنگانە برىتى يە لە: هۆرمۆنى (ريلاكسين Relaxine) كە هۆرمۆنىكە هەردوو هيلكەدانى داىكەكە و ويلاشى مندالەكە دەرى دەدەن، دەبيتە هوى خاوبوونە وەى بەستەرەكانى جومگەكانى ئيسكەكانى حەوزى داىكەكە، و نەرم كردنى مىلى مئالدان و ناوچەى زى و ئامادە كردن يان بۇ فراوان بوون، هەروەها دەبنە هوى خاوبوونە وەى ماسولكە خۆويستەكانى كۆنەندامى هەرس و ميزەرۆ وەكو كارىكى لاوەكى، پاش لەدايك بوون و بەهوى شيردانى داىك بۇ مندالەكەى هۆرمۆنى شيردان

(پرولاکتین Prolactin) له ژیرمیشکه رژینهوه دهردهدریّت و دهبیته هوی ئه وهی که منالدان و ئهم ماسولکه و جومگه و بهسته رانه بگه پینه وه باری ئاسایی خویان له کاتی شیرداندا.

ب- کرژ بوونه کانی منالدان (تقلصات الرحم Uterine Contractions):
له بهشی سه ره وهی منالدانه وه دهست پی ده کات، ئهم به شه پیک هاتوه له ماسولکه ی به هیزی جوولای گرز بوو که هیزی پیویست دروست ده کهن بو پال پیوه نانی کۆرپه له که به بهشی خواره وهی منالداندا که به شیکی نهرم و وه ستاوه، ئهم کرژ بوونانه له گه ل نزیك بوونه وهی مندالبووندا ژماره یان زیاد ده کات و ماوه ی نیوانیان کورت ده بیّت، ئهم کرژ بوونانه ده بنه هوی پال پیوه نانی سه ری منداله که (له حاله تی له دایک بوونی ئاسایی دا منداله که سه ر به ره و خواره له سکی دایکی دا) به ره و ناوچه ی ملی منالدان و زی و ده بیته هوی فراوان بوونیان (بپروانه وینه ی: ۷-۱۵).

ج- په رده کانی ده وری کۆرپه له که: بریتی یه له و تووره که ئه مینیۆنی یه ناوی یه ی که چواره ده وری کۆرپه له که ی داوه و یارمه تی خلیسکاندن ی کۆرپه له که ده دات، ئهم په ردانه که پرن له شله نی یه کی که میك خه ست له سه ر شیوه ی تووره که ی ئاوین و له کاتی کرژ بوونی منالداندا له ناو ملی منالدانه وه دهرده پرن و یارمه تی کشان و گه وه بوونی ئهم ناوچه یه ده دن، ئهم په ردانه دوا ی ئه وه ی که ده درین ده بنه ریژه ویکی نهرمی پاراو بو ئه وه ی کۆرپه له که به سه ریاندا بخلیسکیّت بو دهره وه ی منالدان.

د- ماسولکه کانی له شی دایکه که: رۆلکی گه وریان هیه له ئاسان کردنی مندالبووندا، به تایبه تی: ماسولکه کانی په رده ی ناوپه نچک، ماسولکه کانی پشت، ماسولکه کانی پیشه وه ی سک و ماسولکه به هیزه کانی ناوچه ی چه وز که له گه ل گرز بوونیا ندا پال به منداله که وه ده نین بو ئاسان بوونی چوونه دهره وه ی له منالدان و له دایک بوونی.

باسی دروست بوونی کۆرپه لهی مرووفه له قوناعی گهشه کردن (النشأة)

The position of the baby in the womb prior to labour can influence the sort of birth you have. The most common position is the cephalic presentation in which the part of the baby that will be born first — the presenting part — is the head. If the baby is in the breech position (buttocks first), the doctor will give you a pelvic examination to determine whether or not the baby should be delivered by Caesarian section. If the baby is in the cephalic position but facing forward (posterior presentation — right), the bony skull will press against your sacrum and this can cause back pain and result in an erratic and prolonged labour.

During the last four weeks of pregnancy, the presenting

uterine muscle

placenta

umbilical cord

pelvis

cervix

vagina

During effacement the cervix thins out and is drawn up around the baby's head. Pushing at this stage may damage the cervix.

When effacement is complete, further contractions dilate the cervix. You can now help your baby on its way by pushing.

When the cervix is fully dilated, the baby moves down through the pelvis. A mirror will allow you to see your baby's head.

The head rotates so that the baby is born facing the mother's to born. It turns around to the side before the shoulders and baby are born.

- ویندە ی (۷-۱۵) ئه م
- ههنگامی یانته پرۆسه ی
- له دایک بوونی کۆرپه له
- روون دهکاتهوه، پاش
- دابەزینی سهری و فشار
- خستنه سههر ملی مهاندان
- و ریزهوی له دایک بوون
- چه ئه کرداریکی
- سهوورانه وه و خول
- خواردن نه نجام
- دهدات و به یارمهتی
- گرژ بوونه کانی
- مهاندان سههره نجام
- له ریزهوی تهسهکی
- مهاندوونه وه دینه
- دهروه.

لهدايك بوونى كۆرپەلە خوى لهخوىدا به ۴ قۇناغدا دەپروات:

۱- قۇناغى فراوان بوونى مىلى منالدان و گرز بوونى ماسولكهكانى منالدان: كه وهك پيشتر ووتمان چەندىن فاكتەر هەيه رۆل لەم كردارەدا دەبينن، ئەم قۇناغە (۷-۱۲) سەعات دەخايەنىت.

۲- قۇناغى هاتنە دەرەوھى كۆرپەلەكە: كه ئەمیان نزىكەي (۳۰-۵۰) خولەك دەخايەنىت، رېپرەوى منالدان ئەوھندە فراوان دەبىت كه بواری كۆرپەلەكە بدات بەناوىدا پروات.

۳- قۇناغى هاتنە دەرەوھى وويلاش: كه پاش هاتنە دەرەوھى مندالەكە وويلاشيش بەدواىدا دىتە دەرەوھى و پاش خوى كلويەك خويىنى مەيبو دروست دەبىت، ئەم قۇناغە (۱۵ خولەك) دەخايەنىت.

۴- قۇناغى گرزبوونى منالدان: به مەبەستى كەم كردنەوھى خويىن بەربوون پاش هاتنە دەرەوھى وويلاش گرزبوونىكى بەھيزى منالدان روودەدات، كه دەتوانىت لە بەشى خوارەوھى سكى دايكەكەدا وهك تويىك هەستى پىبكرىت، ئەم قۇناغە لەوانەيه بۆ ماوھى (۲سەعات) بەردەوام بىت.

۵- قەبارەي كۆرپەلەكە وهك ووتمان زۆر گەورەترە لە قەبارەي دەرەكەي منالدان، ئەمە ئەوھ دەگەيەنىت كه كردارى دەرچوونى كۆرپەلەكە پرۆسەيەكى زۆر قورس و نارەحەت و بە ئازارە، و ئەوھى كه ئەم كردارە ئاسان دەكات برىتىيە لە بەرز بوونەوھى رىژەي هەندىك هۆرمونى هيمن كەرەوھ لە خويندا، كه ئەگەر بەھوى ئەمانەوھ نەبووايه ئەوا دايكەكە و كۆرپەلەكەي بەرگەي ئەو فشارە زۆرەيان نەدەگرت كه لە ئەنجامى پرۆسەي هاتنە دەرەوھى و لهدايك بووندا دروست دەبىت.

ووتەيەكى (د. لارس هامبیرگەر) ئەم حالەتەمان زۆر بە جوانى بۆ وینە دەكات كه دەلىت: (هيچ كاتىك لەوھودوا لە ژيانى مندالەكەدا ئەوھندە هۆرمونى دژە ئازار لە لەشىدا نارژىنىت، كه ئەمە رادەي ئازارى لەدايك

بوونمان بۇ دەردەخات، و ھەرۋەھا راددەي ئامادەباشى كۆرپەلەكەشمان بۇ

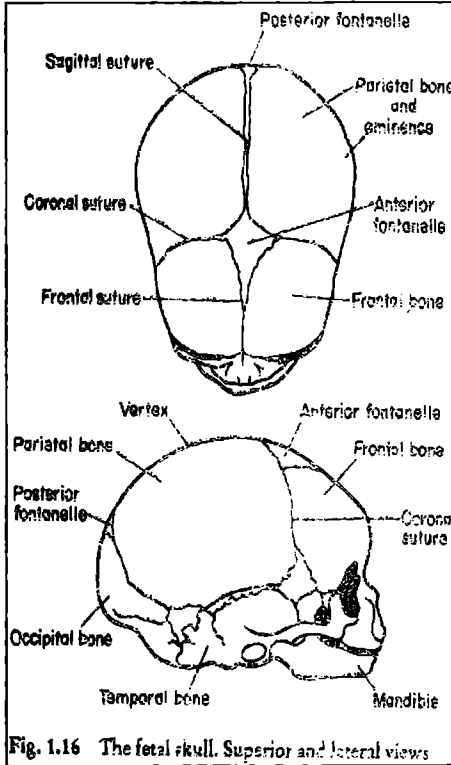

Fig. 1.16 The fetal skull. Superior and lateral views

ئەم نازارە سەختە بۇ دەردەخات) (11).
مىكانىزمى ئەدايك بوون:

بارى كۆرپەلە لەكاتى رۇيشتنى بەناو بۇشايى ھوزدا كە شىۋەيەكى نارىك وپىكى ھەيە دەگۆرپىت، بە مەبەستى ئاسان بوونى رۇشتنى بەناو ئەم قەفەزە ئىسكىيەدا، ئەو گۆرپانكارىيانەي دىت بەسەر شوين و بارى لەشى كۆرپەلەكەدا برىتىن لە: ھاتنە خوارەو، پىچ خواردن، سوورپانەوھى ناوخۇيى، درىژ بوونەو، ھەرگرتنەوھى بارى ئاسايى لەش، پاشان سوورپانەوھى دەرەكى، ئەم كردارە سەرەكىيانەي كە باسمان

ويۇنەي (۷-۱۶): ئىسكەكانى كەللەي سەرى كۆرپەلەكە كە ئە كاتى ئەدايك بووندا بەسەر يەكدا دەخۇزىن.

ئاسان كردنى رۇيشتنى كۆرپەلە بەناو رىپرەوى مئالبووندا و پاشان لەدايك بوونى بەشىۋەيەكى ئاسايى (ويۇنەي ۷-۱۷)، كردارىكى گرنكى تر برىتىيە لە خلىسكانى ئىسكەكانى كەللەي سەرى مندالەكە بەسەر يەكدا (ئەم كردارە تەنھا لەكاتى مئالبووندا روودەدات) كە دەبىتە ھۇي چوونەوھەكى كەللەي سەر و بچووك بوونەوھى قەبارەكەي لەكاتى مئالبووندا (ويۇنەي ۱۶-۷).

ئەمانە ھەمووى چەندىن فاكتەرى جۇراوجۇرن بۇ ئاسان كردنى كردارى رۇيشتنى كۆرپەلەكە بەناو رىپرەوى لەدايك بووندا و ھاتنە ناوہوھى بۇ

(11) لە كىتپى مئائىك لەدايك بوو (A Child is Born) دا / لاپەرە ۱۵۱.

دونیایه کی فراوانی تری نه ناسراو بوی، به راستی په روهردگار راستی
فهرموه: ﴿ثُمَّ السَّبِيلَ يَسْرَهُ﴾.

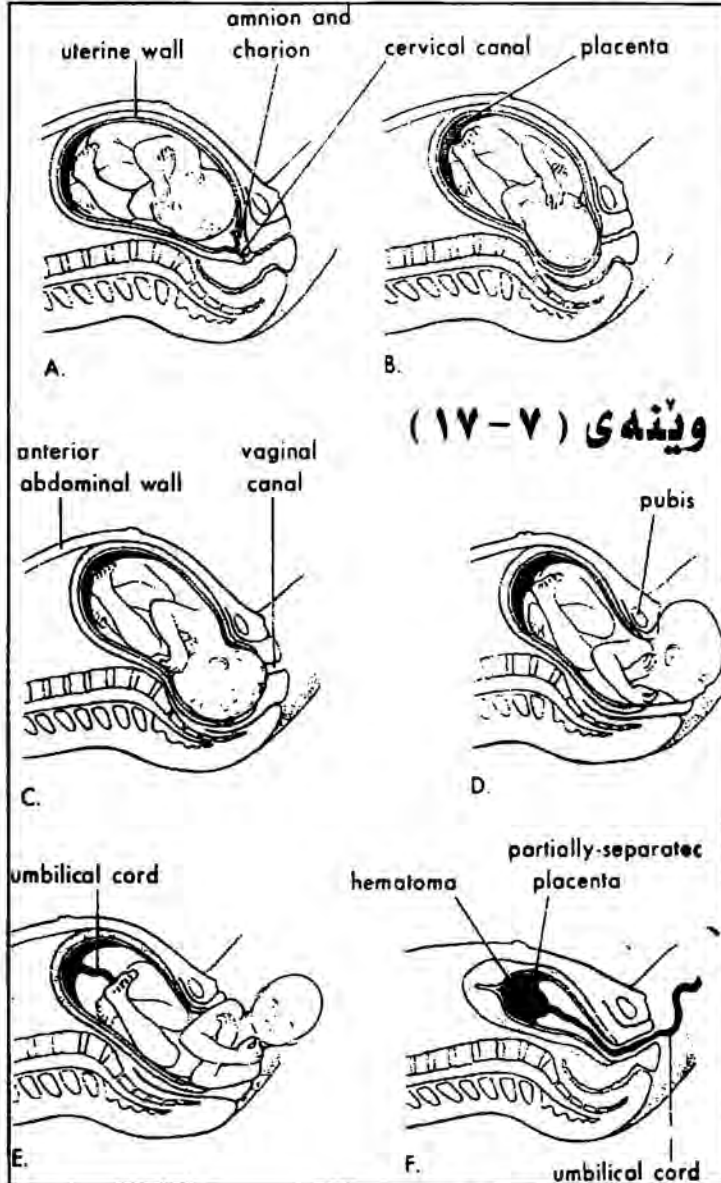
له نایه تیکی تری قورئاندا ناماژه بو ئه م کرداری له دایک بوونه کراوه که
ده فهرمویت: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا
زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ
كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾ (النساء: ۱)، واته: ئه ی خه لکینه له خوا بترسن و پاریزگاری
بکهن له سزای خودا، نه و که سه ی که ئیوه ی له یه که نه فسه وه (که ئاده مه)
دروستکردوه، پاشان هر له خوی خیزانیشی بو دروست کرد (که دایکه
حه وایه)، و دواپی له نه وه کانیانه وه (به هوی ژنه یان و زاووزی و
منالبوونه وه) ژماره یه کی زور پیاو و ئافره تی لُخستنه وه .....

ده توانین بلیین (بث) که به مانای په خش کردن دیت مه به ست پی ی کاتی
له دایک بوونی مناله، چونکه دروستکراویکی نوی له دایکه که وه جیا ده بیته وه
و ده بیته به زینده وه ریکی سه به خو، مه به ست له (رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً) بریتی یه
له نیرو می به په های نه که به ته نها پیاو و ئافره تی پیگه یشتوو، حکمه تی که
له جیاوازی ده برینه که دا بو نیرو می، که دوا ی ووشه ی (رِجَالًا) وه سفی
(كَثِيرًا) هاتوو، مه به ست پی ی (خواش باشتر ده زانیت) بریتی یه له ته نکید
کردن له زوری ژماره ی ره گزی نیرینه له کاتی له دایک بووندا له چاو
میینه کاندا، که موباله غه یه کی ئاشکرایه له نایه ته که دا کراوه.

ئه م نایه ته ریژه ی جوړ (نسبة النوع) له کاتی له دایک بووندا روون
ده کاته وه، ئه مه ش خوی له خوی دا ئی عجازیکی زانستی یه چونکه پیشکه وتنی
زانستی و ناماره پزیشکی یه کان له مړودا هه مان ووتنه یان هه یه، که
دهرکه وتوو ئه مه سوننه تیکی خوایی یه له دروستکراوه کانی دا و راستی یه
زانستی یه کان سه لماندوویانه، که له کاتی له دایک بووندا ژماره ی نیرینه له
ژماره ی میینه زیاتره به ریژه ی ۱،۰۵ بو ۱، واته هه موو ۱۰۵ له دایک بوویه کی
نیرینه به رامبه ر ۱۰۰ له دایک بووی میینه یه، ئه م جیاوازی یه ش خوی

باسی دروست بوونی کۆرپه له ی مروۆ له قوئاغی گه شه کردن (النفاسه) ۱۵

له خوۆی دا حیکمه تیکی خودایی یه، چونکه بینراوه له سالی یه که می دوی له دایک بووندا چانسی ژانی مندانه مینه کان باشتره له چاو مندانه نیرینه کاند، که نه مه واده کات ریزه که بیته وه به ۱ بو ۱ (واته ۱۰۰ نیرینه بهرام بهر ۱۰۰ مینه له کاتی پیگه یشتنی جنسی دا).

ویته ی (۷-۱۷)

نهم وینانه له دایک بوون و روشتنی کۆرپه له به ناو ریزه ی منابووندا روون ده کاته وه، که به زاروه ی نیسلا می به (تیسیر السبیل) ناوبراوه:

A, B: فراوان بوونی ملی منالدان له قوئاغی یه که می پرۆسه که دا. C, D, E: روشتنی کۆرپه له که به ناو ریزه ی منابوون و زیدا له قوئاغی دوومی له دایک بوون. F: گرژ بوونی منالدان له قوئاغی سنی یه می له دایک بووندا و قریدانی وویلاش بۆ دهموه.

باسی دروست بوونی کۆرپه لهی مرۆڤ له قوئاغی گهشه کردن (النشأة) ۱۸

ئه‌مه‌ش باشت‌ترین گه‌ره‌نتی‌یه‌ بۆ مانه‌وه‌ی جو‌ری مرۆڤ به‌ یه‌کسانی، به‌ لأم له‌ ته‌مه‌نه‌ گه‌وره‌کاندا ئه‌م ریزه‌یه‌ پینچه‌وانه‌ ده‌بیته‌وه‌، که‌واته‌ ئایه‌ته‌ پیرۆزه‌که‌ سوننه‌تیکی خودایی ده‌رباره‌ی دروست بوون روون ده‌کاته‌وه‌، که‌ بریتی‌یه‌ له‌ زۆری ریزه‌یی ژماره‌ی نیرینه‌کان له‌ چاو مینینه‌کاندا له‌کاتی له‌دایک بووندا، که‌ خۆی له‌خۆی‌دا حیکمه‌تی ئه‌م جیاوازی‌یه‌ بریتی‌یه‌ له‌ پاراستنی جو‌ره‌کان به‌ وویستی په‌روه‌ردگار، و گه‌ره‌نتی کردنی ئاوه‌دان کردنه‌وه‌ی زه‌وی له‌لایه‌ن مرۆڤه‌وه‌ به‌ به‌رده‌وامی.

المشاة

وینه‌ی (۷-۱۸):

چه‌ند دیمه‌نیکی
راسته‌قینه‌ی هاتنه
دونیای مرۆڤیک و
دروستکراویکی نوێ.

خلق الانسان

کورتته:

له مانه ی سه ره وه بو مان روون بو وه وه که وشه ی (أنشأناه) به و شیوه یه ی که له قورئاندا به کار هاتوه هه موو ئه و گۆرانکاری به ئاشکرایانه ده گریته وه که به سه ر شکلی ده ره وه و پیکهاته ی نا وه وه ی کۆرپه له که دا دیت له کاتی قوناغی شه شه می گه شه کردنی کۆرپه له ی مروڤدا.

هه ر سێ ماناکه ی وشه ی (نشأة) زۆر به ووردی و ئاشکرا به سه ر ئه م قوناغدا ده چه سپیت، به مانای ده ستی پێ کرد (بدأ) وه سفی سه ره تای کاری ئه ندام و سیسته مه جوړا و جوړه کانی له ش ده کات، ده بینین گورچیه کان ده ستیان کردوه به کار و دروست کردنی مین. مۆخی ئیسقانی ش ده ستی کردوه به دروست کردنی خرۆکه کانی خوین که پاشان له هه فته ی دوانزه وه سپلیش ده ست ده کات به دروست کردنی، و سه لکه کانی موو ده ست ده که ن به پهیدا بوون له هه فته ی ده یه مدا.

به مانای گه شه ی کرد (نما) ئه و گه شه کردنه خیرا و هه مه لایه نه مان بو روون ده کاته وه که له هه موو ئه ندامه کان و کوئه ندامه کانی له شی کۆرپه له که دا رووده دن له م ماوه یه دا، بو نمونه: کیشی کۆرپه له که ده بیته به ۳۴۰۰ گرام له کو تایی سکپری دا پاش ئه وه ی که کیشی ته نها ۸ گرام بووه له هه فته ی نۆیه می سکپری دا (واته زیاد کردنیکی سه رسور هینه ر که ده گاته ۴۰۰ ئه وه نده!)، به هه مان شیوه ش هه موو ئه ندامه کانی کۆرپه له که گه شه ده که ن.

مانای سێ یه م: به مانای بهرز بووه وه و سه رکه وت (ارْتَفَعَ وَرَبَّاهُ) وه سفی ئه و زیاد بوونه خیرا و بهرچا وه مان بو ده کات که له در یژ ی و کیشی کۆرپه له که دا رووده دات، و له هه فته ی دوانزه یه مه وه ده ست پێ ده کات، ئه وه یه که کۆرپه له که له سه ره تای سکپری دا ته نها بار یکی سووکبووه (له قوناغ کانی: نوتفه و عه له قه و گوشتپاره و ئیسک و ماسولکه دا)، به لام ئیستا ئه م حهمله ده ستی کردوه به گه شه و بهرز بوونه وه و بووه به بار یکی

قورس، ئەمەش ئەو راستی یه یه که ئایه تیکی قورئان ئاماژە ی بۆ داوه که ده فەر مویت: ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِّنْ نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا فَلَمَّا تَغَشَّاهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيًّا فَمَرَّتْ بِهِ فَلَمَّا أَثْقَلَتْ دَعَوَا اللَّهَ رَبُّهُمَا لِنِ آتَيْنَا صَلَاحًا لَّنُكُونُنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ﴾ (الأعراف: ۱۸۹)، واته: خوا ئەو زاتیه که ئیوه ی له یه که نه فس و یه که شت دروست کردوه و هەر له ویش جووته که ی به دی هیناوه، بۆ ئەوه ی ئارامی له لا بگریت، جا کاتی که پیاوه که چوو له ی هاوسه ره که ی ئەویش سکی پرپوو به کۆریه له یه کی سووک (له سه ره تادا)، و ئافره ته که ش تیپه پی کرد به و ماوه یه دا^(۱۲)، ئینجا کاتی که باری (سکپی یه که ی) به ره و قورسی و سه نگینی ده چیت ئەو ژن و میرده له خوا ده پارینه وه و ده لئین:

(۱۲) ئەو ئامرازی (هه ی) له (به ی) ئایه تی (فمرت به) دا هاتوه ده که پیتتوه به سکی و حمله که (حَمْلًا خَفِيًّا)، ووشه ی (مَرَّتْ) له ئایه ته که دا به مانای (اسْتَمَرَّتْ) واته به رده وام بوون دیت، (بن کثیر) ده لئیت: (قال مجاهد: استمرت بحمله. وروي عن الحسن و ابراهيم النخعي والسدي نحوه) واته: چه ندین زانای ته فسیر ئەو رایه یان هه یه که به مانای به رده وام بوونی ئەم سووکی به بۆ ماوه یه که دیت، که واته له ئایه ته که وه ئەو تێ ده گه ی که ئافره تی دوگیان ماوه یه که به سکی به سووکه وه ده مینتتوه، که ئەمە ئاماژه به کی ئیعجازی به له ئایه ته که دا، چونکه ئەم شته بۆ خه لگی ئاشکرا نه بووه له پیتتادا، و زانیسی سکی له هه فته کانی سه ره تادا تا ئەم دوا یی یانه ئاشکرا نه بووه، و خه لگی وایان ده زانی که ئەو کاته ئافره ته که دوگیان ده بیت به کسه ر سکی به رز ده بیتتوه و قورس ده بیت، هه ریۆیه وه که له ئایه ته که دا هاتوه ئەو کاته له په ره رده گار ده پارانه وه که ئافره ته دوگیانه که قورس ده بوو به سکی به کی (فَلَمَّا أَثْقَلَتْ دَعَوَا اللَّهَ رَبُّهُمَا لِنِ آتَيْنَا صَلَاحًا لَّنُكُونُنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ)، ئەوه ی که شایه تیش له سه ره ئەم جو ره به رکردنه وه یه ده دات به رده یی دروست بوونی پیتتر و کامل بووه، که وای داده نیت کۆریه له به بچوک کراوه یی له سه ری سی پیرم یان له ناو هیلکه دایه !! که تا سه ده ی هه ژده یه می زاینی ره و اجی ته وای هه بوو، ئەم به رده یی وای دانانیت که پیتتوست به تیپه ی بوونی ماوه یه که بکات تا سکی قورس به لگو یه کسه ر دوا ی سکی منالی ناو سپیژه که ده ست ده کات به هه لاوسان و گه ره بوون و سکی به کی قورس ده رده که ویت، له مه وه تێ ده گه ی که ئایه ته به رده یی که ده ست پیتتوه ی کردوه له باس کردنی به رده وام بوونی سکی سووک بۆ ماوه یه که (که چه ند هه فته یه که ده خایه نیت) له کاتیکدا که خه لگی هه یچ زانیاری به کیان له م باره وه نه بووه.

خوايه سويند بەتۆ ئەگەر منائىكى باش و بئەيىمان پئىبەخشىت، ئەو بە راستى لە سوپاس گوزارانى تۆ دەيىن.

ئىمامى (ئىبن كئىر) زۆر بە جوانى ئەمەي روون كردووتەو بە لە تەفسىرەكەي دا و دەلييت: ﴿حَمَلَتْ حَمَلًا خَفِيًّا﴾ واتە لە سەرەتاي سىكپىرى دا كە ئافرەتەكە هيچ جۆرە ئازارى پئىو نابينييت كە برىتىن لە (نوتفە پاشان عەلەقە و پاشان گۆشتپارە)، بەلام راستتر ئەو يە كە بۇ قسەكەي (ئىبن كئىر) قۇناغەكانى (ئىيسك و ماسولكە) ش زىاد بكەين چونكە هەموويان پئيش قۇناغى گەشە كردن و زىادبوون دىن، لە راستيشدا دريژى كۆرپەلەكە (Crown Rump length) لە مەفتەي نۆيەمدا تەنھا (۵۰ مەم) دەبييت، كە پاشان زىاد دەكات بۇ زياتر لە حەوت ئەوئەندە و لە كۆتايى سىكپىرى دا دەگاتە نزيكەي (۳۶۰ مەم) (بىروانە ويئەي ۷-۱۹).

كەواتە بۇمان روون بوووە كە زاراوہى (نشأة) بە تەواوہتى و بە شيوہيەكى وورد و گونجاو وەسفى قۇناغى كۆرپەلەيى (المرحلة الجنينية Fetal period) دەكات.

ليزەشدا پرسىاريك ديتە كايەوہ كە ئايا بۇ پەرەردگار دەفەرموييت: ﴿ئىمَّ أَنْشَأَاهُ خَلْقًا آخَرَ﴾ واتە: ئىمە دەيكەين بە دروستكراويكى تر؟ لە وەلامدا دەليين: ئەو ئايەتە پىرۆزە كاتىك باسى دروستكراويكى تر دەكات، بەلگەيە لەسەر بوونى قۇناغىكى نوي بۇ كۆرپەلەكە كە سىقاتى جياواز و جياكەرەوہى تايبەتى هەيە لە قۇناغەكانى پئيش خوي، ئەويش لەبەر ئەم ھۆكارانە:

۱- زۆر گرانە كە كۆرپەلەي مروۋە لە قۇناغەكانى پئيش (نشأة) دا لە كۆرپەلەي زۆرىك لە گياندارانى تر جيابكريتەو، كە بەھوي ئەو كردارى ويئە پيدانەي كە فرىشتەكە بوي ئەنجام دەدات لە كۆرپەلەي زىندەوەرەكانى تر جياواز دەبييت و ويئەي جياكەرەوہى مرويى وەردەگريت.

۲- کۆریه له که لهم کاته دا زۆر چالاک ده بیئت (که دایکه که ههست به جم و جووئی ده کات) پاش ئه وهی که پیشتر بارسته یه کی وهستاو بووه، لهم قوناغه دا ئه ندامه کانی ناوه وهی کۆریه له که دهست به کار ده کهن و کۆریه له که خویشی دهست به جوو له ده کات.

۳- ئه م قوناغه به دیار ده یه کی نوێ جیا ده کرێته وه، که بریتی یه له: دیار ده ی گه شه ی ئه ندامه کان و ئاماده کردنیان بو ههستان به کاره کانیان، پاش ئه وهی له قوناغه کانی پیشتر دا دهستی به دروست بوون کردوه. که واته قوناغی داها توو بریتی یه له قوناغی گه شه کردن به لام قوناغی پیشتر بریتی بووه له قوناغی کی دروست بوون، که ئه م دووانه زۆر جیا وازن له یه کتری له وورده کاری یه کانیاندا.

پاش له دایک بوون و هاتنه دهره وهی مناله که و پاش برینی ناوکه په تک که پیشتر ئه و ریپه وه بووه که کۆریه له که پشتی پی ده بهست بو ده سخستنی خوراک و ئوکسجین، ئیتر لیپه وه قوناغی کی تری ژیان دهست پی ده کات، پاک و بیگه ردی بو ئه و په روه ردگاره ی که ده فه رمویت: ﴿وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ سَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ فَتَعْرِفُونَهَا وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ﴾ (النمل: ۹۲).

له سه ده کانی رابوردوودا فیکری رۆژئاوایی له جهنگی به هیژدا ده ژیا له نیوان ئاین و زانستدا که تاوه کو رۆژگاری ئه مپرومان ئه و جهنگه هه ر به رده وامه، زۆر ئه سته مه بیراریکی رۆژئاوایی ئه و بوچوونه قبول بکات که ئاین و زانست یه کده گرنه وه له بهر ئه وهی له ته وراتی ئیستادا (که پیروژه له لای گا وره کان) هاتوه:

ئه و داره ی که ئاده می باوکی مرۆقایه تی ئی قه دهغه کرا بیخوات بریتی بوو له داری زانست و زانین!! به لام که ئه و سه رپیچی کرد و له بهری داره که ی خوارد به رچاو روشن بوو!

The Nash'ah Stage (Fetal Period)

وینه ی (۷-۱۹)
قوناغی
که شه کردن
(النشأة)

9 12 16 20 24 28 32 36 36 FULL TERM

Figure 9-1. Development begins at fertilization, about 14 days after the onset of the last menstruation. On a daily basis, the nash'ah stage, involving cleavage of the zygote in the uterine tube and implantation of the blastocyst, and the lakhiq stage, involving early development of the embryo until the 8th week, are shown. Development in the fetal or nash'ah stage is shown in weeks 9 and 10. Finally, the growth in the nash'ah stage is shown for the remainder of the pregnancy. (Reproduced with permission from Moore, Keith L., *The Developing Human, Clinically Oriented Embryology*, 4th edition, W.B. Saunders Co., Philadelphia, 1986)

ئهو بوو له سه دهگانی ناوه راستدا کاتیک که زانست و زانیاری له وپه پری بره ودا بوو له وولاته ئیسلامی یه کاندای، و ئهم زانسته وورده وورده بو ئه وروپا ده گوێزایه وه، سه رانی کلێسا و قه شهکان ئهم زانستانه یان به یه کهم تاوانی مرۆڤ داده نا (به پشت به ستن به ده قه گانی ته ورات که ئاده م به هوی خواردنی داری زانیاری یه وه خودا لی توپه بوو و له به هه شت کردی یه ده ره وه!)، و ئه وه بوو ره تیان ده کردنه وه و ده یانوت ده بیته بدیقه وه به سه ر موسولماناندا، و قه ده غه یان کرد له سه ر شوینکه و تووانیان که به م کاره وه سه رقال ببن، به لام هه رچۆنیک بوو چرای زانست و زانیاری له ئه وروپادا نه کوزایه وه و زیاتر دره وشایه وه و په ره ی سه ند، تا وه کو له کۆتایی دا بوچوونه زانستی یه کان به سه ر بیروبا وه په گانی کلێسادا سه رکه و تن.

کاتیکیش زانیانی زانسته تاقیکاری یه کان جله و یان گرته ده ست و گره و یان برده وه له ئه وروپادا، و یه ستیان که تۆله به سه ننه وه له سه رانی کلێسا به کاردانه وه یه کی پیچه وان، ئه وه بوو به تیگرا ئایینیان ره ت کرده وه و هه ولیاندا که بوچوونه ئایینی یه گانی کلێسا له ریشه وه هه لته کیتن، و زیاده روی زۆریان کرد و توانیان که کلێسا له ته سه کترین بازنده دا گیربده ن، هه ر له بهر ئه مه یه که ئه گه ر له گه ل رۆژئاوایی یه ک ده رباره ی ئاین و زانست بدوییت یه که سه ر ده لیته: تۆ چی ده لیته، چۆن ئاین و زانست یه که ده گرنه وه!؟

ئه مه ش له بهر ئه وه یه که ئه وان ته نها ئاینی ده ستکاری کراوی جووله که و گاوریان ناسیوه، و ئیسلامیان نه ناسیوه، و نازانن که ئیسلام ریزی ته واری له زانیان ناوه و خوای گه و ره له قورئانه که ی دا پاش خوێ و فریشته گانی زانیانی کردوه به شایهت له سه ر تاک و ته نهایی په ره و ردگاری ئاسمان و زه وی که ده فه رمویته: ﴿شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُوا الْعِلْمِ...﴾ (آل عمران: ۱۸)، هه ره ها ده فه رمویته: ﴿فَاعْلَمُ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ...﴾ (محمد: ۱۹)،

واته: بزانه بۆ ئه وهی بۆت ده رکه ویت که په روهردگار تاک و ته نهاییه (که واته به زانیاری و وهرگرتنی زانست مرۆڤ فیتری یه کتا په رستی ده بیئت).

ههروهها ناشزانن ئه و سیفته ته که ی که به هۆیه وه خوای گه وره ئاده می ریزدار کرد به سه ر فریشته کاندا بریتی بوو له سیفته تی عیلم و زانیاری، و ههروهها ناشزانن که چیرۆکی ئاده م لای ئیمه به پینچه وانه ی ئه وه یه که لای ئه وانه (ئه ویش له بهر ئه وه ی که ده ستکاری ته ورات و ئینجیلیان کردوه)، زانست هۆکاری ریزلیانی ئاده م بوو نه که هۆکاری ده رکردنی، ئه مهش ئه و راستی یه یه که قورئانی پیروژ ئاشکرای کردوه، هه ربۆیه کاتی که ده یان دوینیت ده رباره ی ئاین و زانست واده زانن باسی شتیکی هاوشیوه ی ئاینه که ی خویان و هه لویستی قه شه کانیا ن ده رباره ی زانست بۆ ده که ییت، به لام به ته واوه تی سه ریا ن ده سوپمی ت کاتی که راستی یه کانی ئیسلامیا ن به ئاشکرا بۆ ده رده که ویت.

یه کی که له و که سانه ی که له م باره وه سه ری سوپما پرۆفیسۆر (جولی سمسۆن) بوو، که مامۆستای نه خۆشی یه کانی ژنان و منال بوونه له زانکۆی (نۆرت ویست) له (شیکاگۆ) ی وولاته یه کگرتوه کانی ئه مریکا، کاتی که پرۆفیسۆر (عبدالمجید الزندان) چاوپیکه وتنیک ی له گه لدا سازدا و ده قه کانی قورئان و سوننه تی بۆ باس کرد ده رباره ی کۆرپه له زانی، کاتی که ئه و ده قانه ی بی نی که باسی بۆ ماوه زانی و بریاردانی سیفاته کان ده کات له قوناغه سه ره تای یه کانی کۆرپه له دا کاتی که نوتفه یه که.

ههروهها ووردی ئه و وه سفانه ی بی نی و بۆی ده رکه وت که چۆن قورئان روونی کردوه ته وه بریاردانی دروست بوونی مرۆڤ پاش به یه که گه شتنی ئاوی پیاو و ئافره ت ده بیئت، که لی ره دا پرۆگرامی بۆ ماوه یی ناو کرۆمۆسۆمه کان بۆ کۆرپه له که دیاری ده کری ت (ئه و کرۆمۆسۆمانه ی که

ووردەکاری ئەو مروؤفە ی تێدایه که له دایک دەبیئت له: رهنگی چاو، رهنگی پییست، رهنگی قرژ، و هه موو ووردەکاری یهکانی تر، ئەم کرۆمۆسۆمانەش له قوناغی نوتفەدا دیاری دەکرین، کهواته مروؤف کاتیك که نوتفە دەبیئت ئەندازە ی هه موو شتیکی بۆ دیاری دەکریت، به تهواوهتی وهک ئەوهی که پهروهردگار دهفهرمویت: ﴿قَتَلَ الْإِنْسَانَ مَا أَكْفَرَهُ، مِنْ أَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ، مِنْ نُطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَرَهُ﴾ (عبس: ۱۷-۱۹).

کۆریه لهش له کاتی ۴۰ رۆژی یهگه می دا هه موو ئەندامهکان و سیستمهکانی لهشی کۆدەبنهوه و دروست دەبن، به لām به دوا ی یهکدا، کهواته هه موو ئەندامهکان دەستیان کردوو به دروست بوون و له شیشی چه ماوه تهوه به سه ره خۆی دا، وهک ئەوهی که پیغه مبه ره (ﷺ) دهفهرمویت: ﴿إِنَّ أَحَدَكُمْ يُجْمَعُ خَلْقُهُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا.....﴾ (رواه مسلم).

ئەوه بوو پرۆفیسۆر (سمسۆن) سه رهنجی زۆری دا له م فهرمووده یه و فهرمووده یهکی تریش که دهفهرمویت: ﴿إِذَا مَرَّ بِالنُّطْفَةِ ثِنْتَانِ وَأَرْبَعُونَ لَيْلَةً، بَعَثَ اللَّهُ إِلَيْهَا مَلَكًا فَصَوَّرَهَا....﴾ (خرجه مسلم، و ئەوه بوو دهستی کرد به به راورد کردنی ئەم دوو فهرمووده یه له گه ل زانستی کۆریه له زانی نو ی دا و هه ره ها لهو حه دده جیا که ره وهی کۆلی یه وه که فهرمووده کان دیاری یان کردوو، ئەوه بوو پاش ده رکه وتنی ئەم ووردەکاری یانه بو ی له یه کیك له کۆنگره زانستی یهکاندا هه ستا و رای خۆی ده ربهری و ووتی:

دەتوانین له م دوو فهرمووده یه وه خشته یهکی ووردی دیاری کراو ده رباره ی گه شه کردنه سه رهکی یهکانی کۆریه له له پیش ۴۰ رۆژی گه شه کردنی دا ده ربه یین، ئەم فهرمووده پیرو زانه ده یانتوانی سه ره مشقی هه موو زانیاری یه زانستی یهکانی ئەو سه ره مانه بوونایه، هه ربۆیه من ده بیتم که ئەم فهرموودانه ئاوینه ی زانستی پهروهردگارن.

لیره دا پروفیسور (سمسون) دهلیت که ئەم ئاینه ی ئیمه له توانای دایه سه رمه شق و ریبه رایه تی زانست بکات به سه رکه وتووی، به لئ وایه چونکه ئەمه وه ک ئەوه وایه که که سیک بچیتته ناو کارگه یه که وه و له گه ل خوی دا که ته لوگی ئەو که سه ی پئینیت که کارگه که ی دروست کردوه، لیروه به ئاسانی له کارکردنی تی ده گات، به پیچه وانه ی ئەوه ی که ده چیت و که ته لوگی که ی پئینی یه، که ئەم کرداره زور قورس ده بیت له سه ری.

پروفیسور (جولی سمسون) بهرده رام ده بیت له سه ر قسه گانی و ده لیت: من لیروه باوه رم وایه که هیچ جوړه ناکوکی و جیاوازی یه که نی یه له نیوان زانیاری یه زانستی یه کان و وه ی خودایی دا، ته نانه ت من رام وایه که وه ی پشگیری هوکاره گانی دۆزینه وه ی زانستی ده کات، و قورئانی پیروزی ش پش چهن دین سه ده هاتوه پشگیری ئەوه بکات که ئیمه باس مان کرد، که ئەمه به لگه یه له سه ر ئەوه ی قورئان و وته ی خودایه.

ئەمه شایه تی زانیه کی به رزی روژئا وایه له سه ر راستی تی قورئان و سوننه ت و توانای پش شه وایه تی کردنیان بو جووله و چالاکیی زانستی، که واته موسولمانان ده توانن رابه رایه تی و سه رمه شقیی جوولانه وه ی زانستی بکن له م روژگاره، به و مه رجه ی که ده ست بگرن به به رنامه که ی په روه ردگاریانه وه و زانست بخه نه شوین و پایه ی شیاو و راستی خو یه وه که بریتی یه له به لگه یه ک بو سه لماندنی ده سه لاتی په روه ردگار و باوه ره ینان پئی، و هه روه ها سه لمینه ریکی راستی په روه ردگاریتی ئەو ووتانه ی که پیغه مبه ر (ﷺ) فه رمو یه تی: ﴿سُئِرِيْهِمْ اٰیٰتِنَا فِی الْاٰفَاقِ وَفِیْ اَنْفُسِهِمْ حَتّٰی یَتَّبِعُوْنَ لَهُمْ اَنْهٗ الْحَقُّ اَوْلَمْ یَكْفُرْ بِرَبِّكَ اِنَّهٗ عَلٰی كُلِّ شَیْءٍ شَهِیْدٌ﴾ (فصلت: ۵۲).

باسى دروست بوونى كۆرپەلەي مروفۇلە قۇناغى گەشە كردن (الانشاة) ۱۰

خشتەي ژمارە (۳): رېرەوى پروسەي دروست بوون لە قۇناغى (الانشاة) ۱۰

تەمەن بە ھەفتە	سەرەوہ بۇ بۇنى پىن (دریژى كۆرپەلەكە (CR) (ملم)	دریژى پىن (ملم)	كیشى كۆرپەلەكە (گرام)	جىياكەرەوہ سەرەكى يەكانى دەرەوہ
كۆرپەلەكە پىش نەوہى كە تواناي ژيانى ھەبىت لە دەرەوہى مىئادان				
۹	۵۰	۷	۸	چاوەكان داخراون يان بەرەو داخراون دەرپۆن، كەللەي سەر خپتر دەبىت، لەم كاتەدا ناتوانریت كە ئەندامەكانى زاووزىي دەرەوہ جىياكەرنەوہ (نیرینەيە يان مینە)، رىخۆلەكان لەناو ناوكە پەتكدا دەبن.
۱۰	۶۱	۹	۱۴	رىخۆلەكان دەچنەوہ ناوسك، نینۆكەكانى پەنجە سەرەتايى يەكان دروست دەبن.
۱۲	۸۷	۱۴	۴۵	دەتوانریت رەگەزى كۆرپەلەكە لە دەرەوہ جىياكەرنەوہ و مىلى زۆر ئاشكرا و دىارى كراو دەبىت.
۱۴	۱۲۰	۲۰	۱۱۰	رىكبوونەوہى سەر و گەشە كردنى پەلەكانى خوارەوہ زۆر بە باشى.
۱۶	۱۴۰	۲۷	۲۰۰	دەركەوتنى گوڭكانى دەرەوہ لەملاولاي سەرەوہ.
۱۸	۱۶۰	۳۳	۳۲۰	بوونى روپوشىكى چەورى.

باسى دروست بوونى كۆرپەلەي مروۇق لە قۇناغى گەشە كردن (الانشاء)دا

دەركەوتنى مووى سەر و لەش (گەندەموو).	۴۶۰	۳۹	۱۹۰	۲۰
كۆرپەلەيەك كە تواناي ژيانى ھەببىت لە دەرەوى مائىدان				
چرچ بوونى پىست و سوور بوونى.	۶۳۰	۴۵	۲۱۰	۲۲
دروست بوونى نىنۆكەكانى پەنجەكانى ھەردوو دەست، لەشى كۆرپەلەكە لاواز و بارىك دەبىت.	۸۲۰	۵۰	۲۳۰	۲۴
چاوەكان بە شىوہيەكى ناتەواو و جوزئى كراونەتەوہ، لەگەل بوونى برژانگەكان لەسەر پىلۋوہەكانى ھەردوو چاو.	۱۰۰۰	۵۵	۲۵۰	۲۶
چاوەكانى كۆرپەلەكە كراونەتەوہ، لەگەل بوونى قژى سەر لە زۆرىك لە حالەتەكاندا، چرچ بوونى پىست بە رئژەيەكى كەم.	۱۳۰۰	۵۹	۲۷۰	۲۸
پەيدا بوونى نىنۆكى پەنجەكانى پى، پىپوونەوہ و خىبوونەوہى لەش، و ھاتنە خوارەوہى گونەكان بۇ ناو توورەكەى گون لە كۆرپەلەى نيرىنەدا.	۱۷۰۰	۶۳	۲۸۰	۳۰
نىنۆكەكانى پەنجەكانى دەست دەگەنە سەرە پەنجەكان (كۆتايى يەكەى)، لەشى كۆرپەلەكە نەرمە و رەنگى پەمەيى دەبىت.	۲۱۰۰	۶۸	۳۰۰	۳۲

باسى دروست بوونى كۆرپەلەنى مۇۋاپىق قۇنغاغى گەشە كردن (الانشاء ۱۷)

لەش پېرېووتە، و گەندە مووھكان نىزىكە بە تەواوتى ديار نەمىنن، گەشە كردنى نىنۆكى پەنجەكانى پى و نوشتانەوھى پەلەكان، لەگەل بوونى مشتىكى بەھىز قونجاو.	۲۹۰۰	۷۹	۳۴۰	۳۶
دەركەوتنى سنگ و مەكەكان، گونەكان لەناو تورەكەى گوندا دەبن، گەشە كردنى نىنۆكى پەنجەكانى دەست بۇ دەرەوھى سەرە پەنجەكان.	۳۴۰۰	۸۳	۳۶۰	۳۸

- ئەم پېوانانە مامناوھندىن و لەوانەيە بەسەر ھەندىك حالەتدا جى بەجى نەبن، ھەرۈھە جىاوازى دوورى يەكانى كۆرپەلەكە لەگەل زىاد بوونى تەمەنى دا زىاد دەكەن.

- جەددىكى جىگىرنى يە بە دروست بوون، يان تەمەن، يان كىشىك كە كۆرپەلەكە بتوانىت تى دا بژى، يان مەترسى نەمىنىت لە مانەوھى دا.

- تاقى كردنەوھەكان سەلماندوويانە كە زۆر دەگمەنە كۆرپەلەكە بتوانىت بژى كە كىشى لەشى لە (۵۰۰ گرام) كە مەتر بىت، يان تەمەنى لە كاتى پىتانەنەوھە لە ۲۲ مانگ كە مەتر بىت.

- ئەو كۆرپەلەنەنى لە تەمەنى نىوان ۲۶-۲۸ ھەفتە لەدايك دەبن دەتوانن بژىن بەلام بە قورسى، ئەويش لەبەر ئەوھى كە جىاواز بوونى تەواو رووينەداوھە لە نىوان كۆئەندامى ھەناسەدان و كۆئەندامى دەماردا، زاراوھى (لەبارچوون) يىش ھەموو ئەو حالەتەنە دەگىتەوھە كە دەكەونە خواروھە پىش تەواو بوونى ماوھى بوونى تواناي ژيانى كۆرپەلەكە لە دەرەوھى مەنلەدانا.

هاوپیچی وینه
ره نگاوره نگه کانی
به شه کانی (۷، ۶، ۵، ۴)

جنين في اليوم الرابع والأربعين والسادس والأربعين

معجزة اليوم الثماني والأربعين

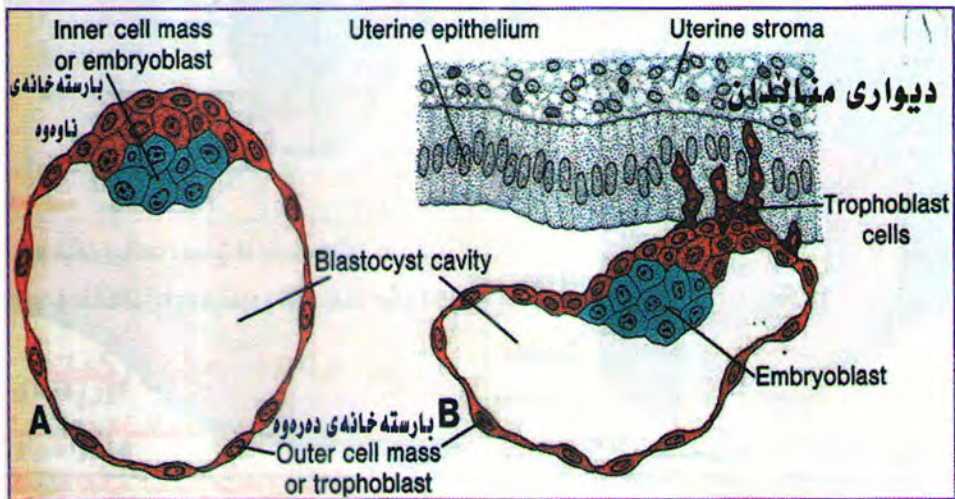
قارن بين الصورتين وانظر في حديث النبي ﷺ: إذا مر بالتنطف ثنتان وأربعين ليلة بعث الله إليها ملكاً فصورها وخلق سمعها وبصرها وجلدها ولحمها وعظامها.. الحديث رواه مسلم

وینه کانی بهشی ﴿ ٤ ﴾

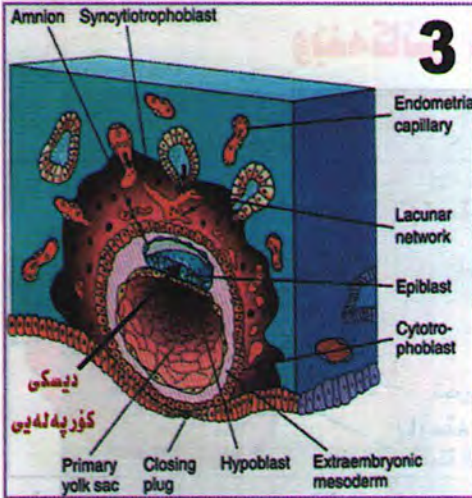
وینهی (٨٢/هـ): له روژی پینجه مندا کورپه له که له دوو بارسته خانده پیکدیت: ١- بارسته خاندهی دهرهوه و ٢- بارسته خاندهی ناوهوه.

وینهی (٨٣/هـ): ههر له روژی پینجه مندا بارسته خاندهی دهرهوه به هوئی گه ننده پیکانی بهوه خوئی دنوو سینیت به دیواری منالطانهوه و پاشان هه ئیده کولیت.

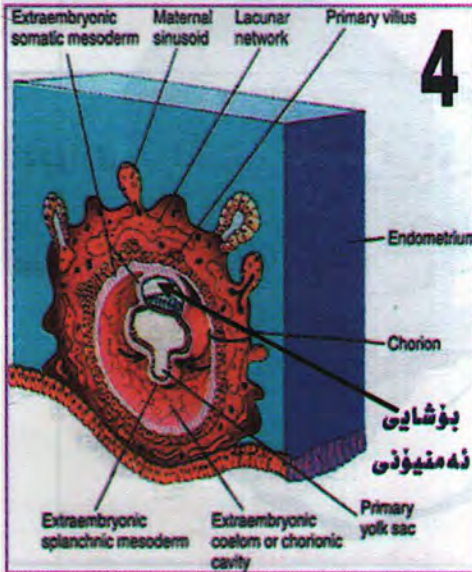
ھاو پینچی وینە رەنگاوەرەنگەکان

برگەیهک که نیشانی دەدات له رۆژی نۆیەمدا

بارستە خانەیی ناووه دەست دەکات بە جیاپوونەوه له

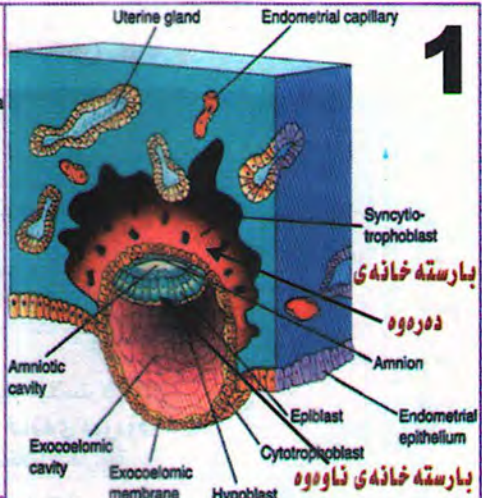
بارستە خانەیی دەرەوه و دیسکی کۆرپەلەیی دروست دەکات.

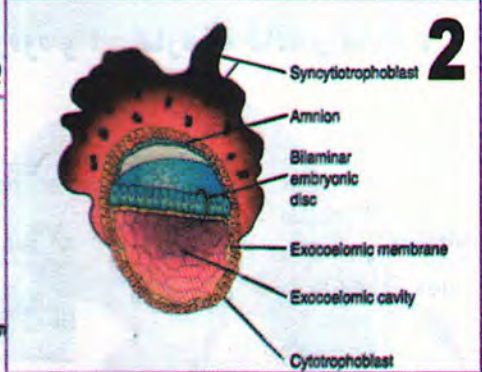
برگەیهکی کۆرپەلەیهک له رۆژی (۱۲)دا، دەبینرێت که

چون دیسکی کۆرپەلە له بارستە خانەیی دەرەوه جیاپوونەوه

بەهۆی دروست بوونی بۆشایی نەمنیۆنی سەرەتایی یەوه.

1

2

لەم هێلکاری یانەدا دەبینین که بارستە خانەیی دەرەوه له ناو

دیواری مێنارداندا بۆلۆ دەبیستەوه و کۆرپەلەکه جیگیر دەکات.

وینەیی ژمارە (۸۴- A/ه)

لەم دیمەنەدا خۆچاندنی تەواوی

کۆرپەلەکه له ناو دیواری مێنارداندا، و

پاشان جیاپوونەوه و جیاوازیبوونی

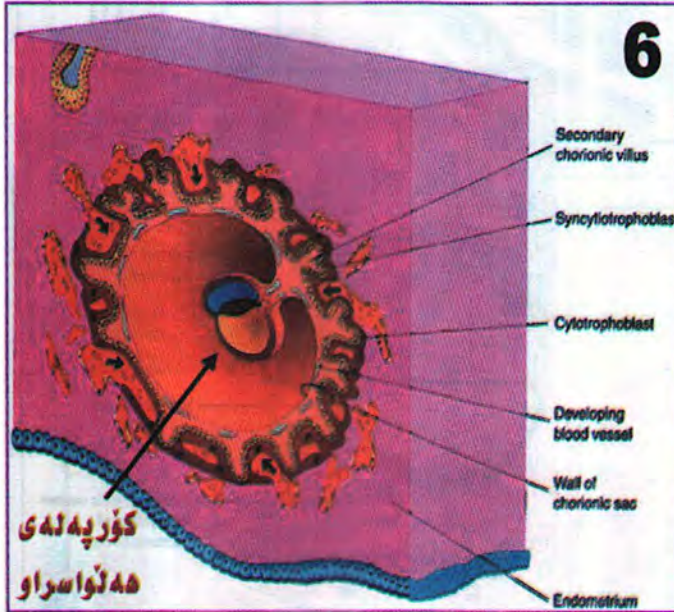
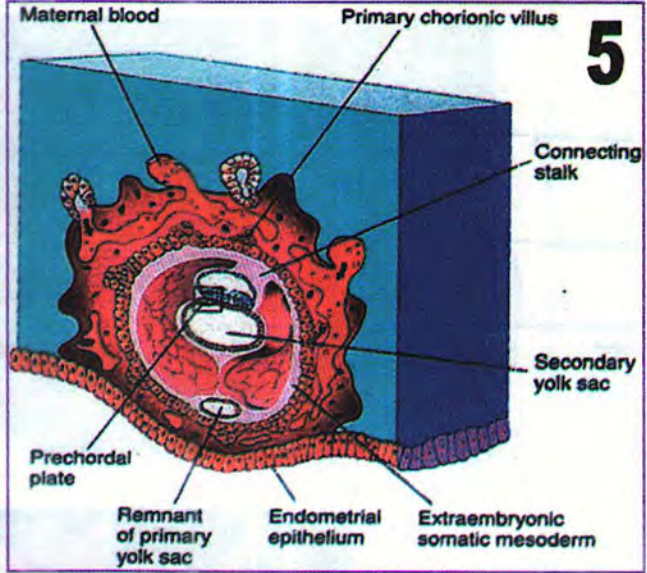
بارستە خانەیی ناووه بۆ دروست کردنی

کۆرپەلەکه دەبینین.

ھاۋا پىچى ۋىنە رەنگاۋرەنگەكان

ھىپاگارىيەك كە
بىرگە يەككى كۆرپەلەيەك
لە رۇژى (۱۲) دا نىشان
دەدات، دەبىنرەيت كە
چۈن دىسكى كۆرپەلەكە
لە بارستە خانەي دەرەۋە
جىيا دەبىتەۋە بەھۋى
دروست بوۋنى پەردە و
بۇشايى ئەمىنىۋنى.

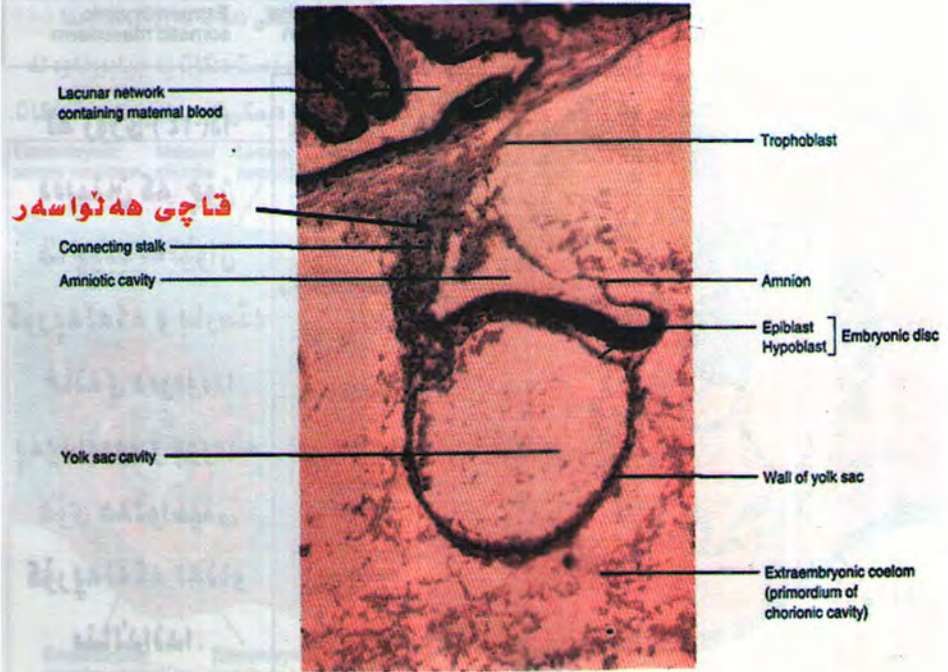
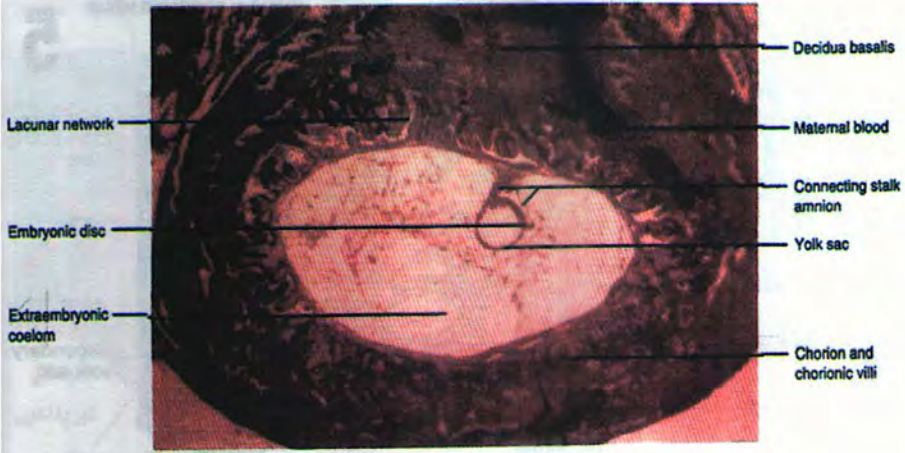

لە رۇژى (۱۴) دا
دەبىنرەيت كە چۈن
قاچىك لەنىۋان
كۆرپەلەكە و بارستە
خانەي دەرەۋەدا
پەيدا بوۋە و بوۋەتە
ھۋى ھەئاۋاسىنى
كۆرپەلەكە لەئاۋ
مەئالداندا.

ۋىنەي ژمارە (۸۴ - B/ھ)

ئەم ھىپاگارىيانە تەۋاۋكەرى ھىپاگارىيەكانى ۋىنەي ژمارە (۸۴ - A) ن، كە كۆتايى
پروئىسى ھەئاۋاسىنى كۆرپەلەكە لەئاۋ دىۋارى مەئالداندا دەبىنرەيت، بە تەۋاۋەتى ۋەك
ئەۋەي پەرەردىگار ھەرموۋىيەتى: ﴿ثُمَّ خَلَقْنَا النَّطْفَةَ عَلَقَةً...﴾ (المؤمنون: ۱۲).

هاو پیچی وینه رنگاوردنگه کان

وینهی ژماره (ه/ه)

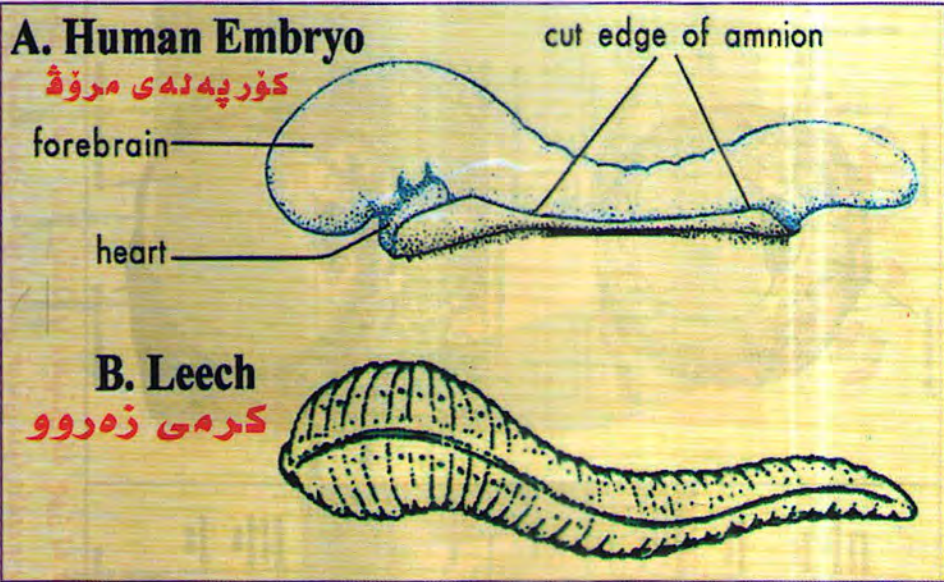
له سهروه وینهی راسته قینهی کور په له یه کی ۱۴ روزه که به ووردبینی نه لیکترونی گیراوه و له خواروهش گه وره کردنی هه مان وینه یه که تی دا قناچی هه ئواسهر به روونی دهرکه وتوووه.

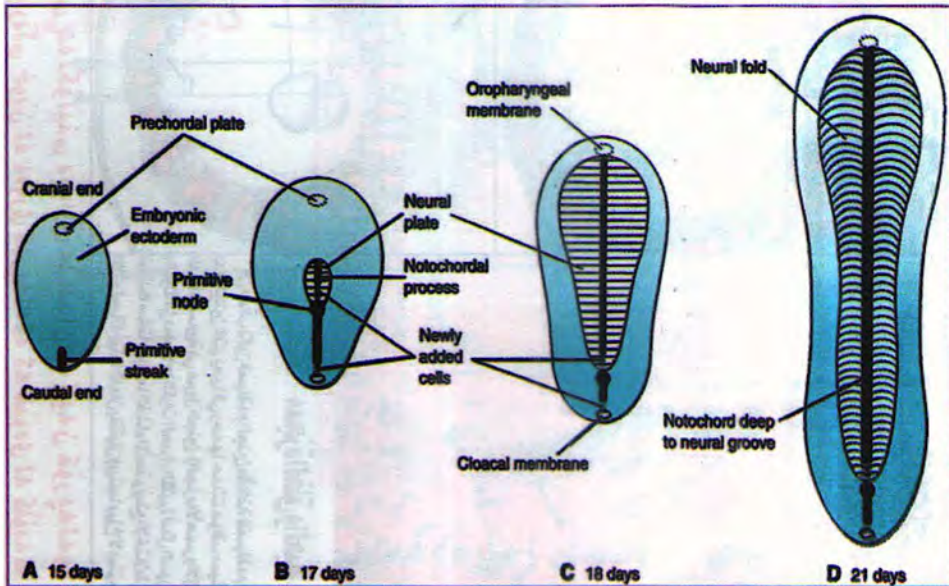

ھاو پینچی وینہ رەنگا ورەنگە کان

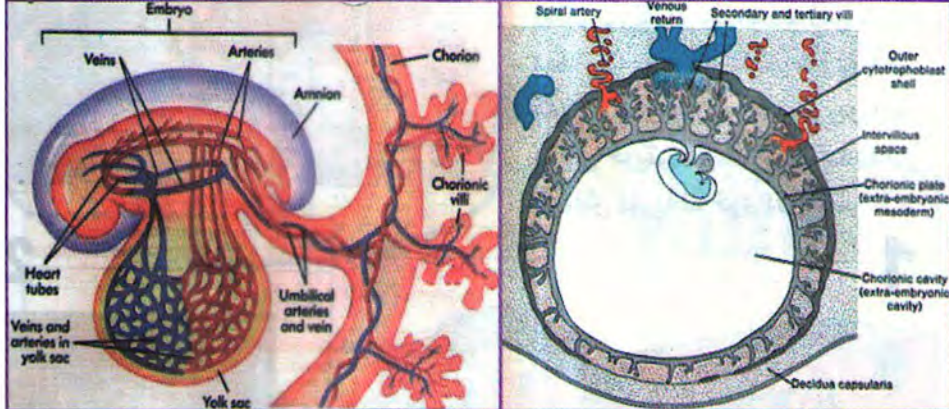
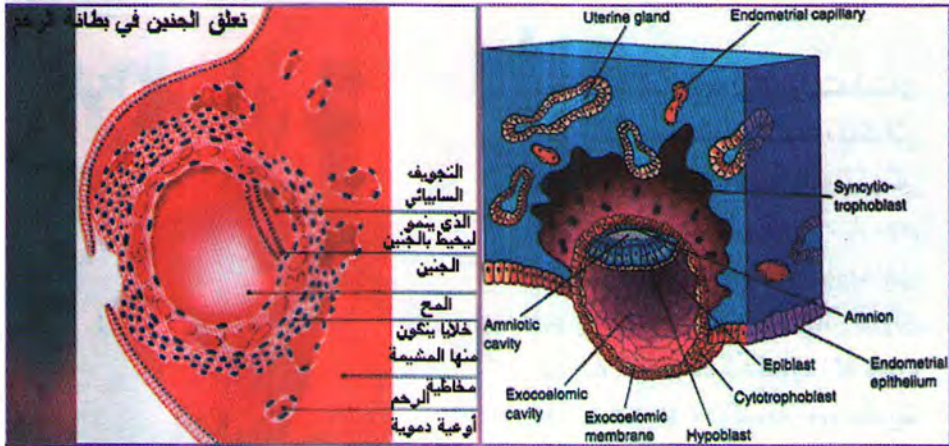
وینەى (٨٧/هـ): بررانە لىكچوونى نىوان كرمى زەرررر و كۆرپە ئە ئە قۇناغى (العلقه) دا.

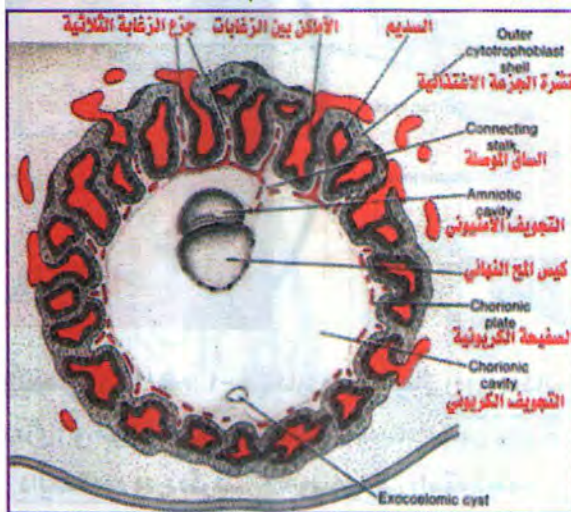
وینەى (٨٨/هـ): ھەرررر ئە وینە كەى سەررررررر دەبىنن كرمى زەرررر ئەشى پارچە پارچە بە ھەمان شىووش لىرررر ئەشى كۆرپە ئە كە دەبىنن كە ئە پارچە پارچە بىكھاتوو.

هاو پيچی وينه رهنگاورهنگه كان

له نار له شي كؤرپه له كه دا خوين و لووله كاني درست بوون به لام هيشتا وه ستاون، كه واته كؤرپه له كه خوينيكي كه شي وه ستاوه.

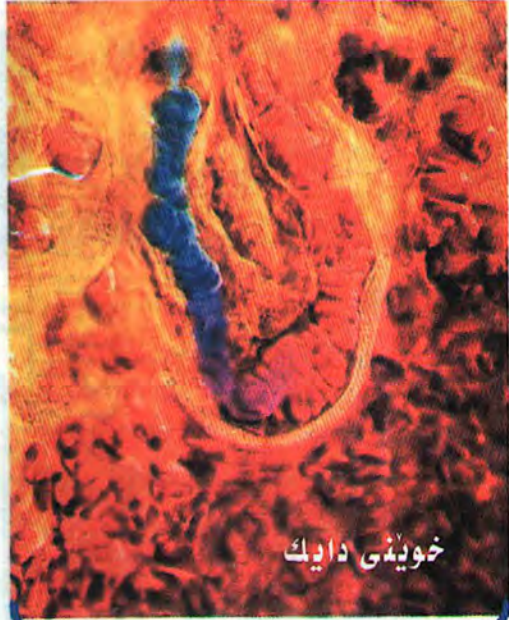
وينه زماره (٨٩/هـ):

لهم وينانهدا به ته واوتى ماناكانى ووشى (علقة) مان بودرده كه وىت، كه برىتية له پارچه يهك خوينى هه لواسراوى كه شي وه ستاوه، و خوينى به خوين دهوره دراوه وهك كلؤيهك خوين.

3

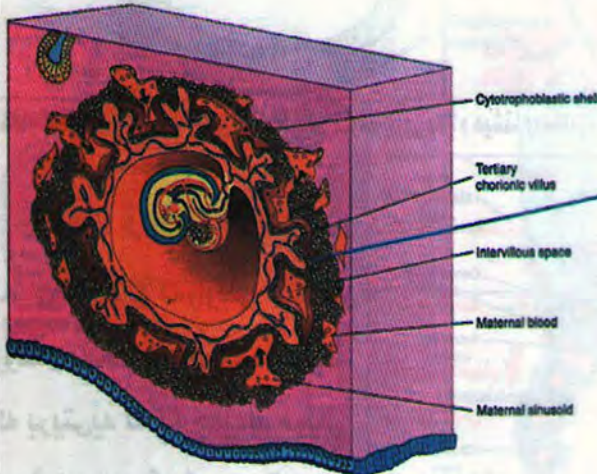
لەم ۋىنە يەدا دىمە نىكى راستە قىنەى سەرىكى يە كىك ئە گە ندى پىكانى وويلاش دەبىنن، و كردارى وەرگرتنى خۇراك وئوكسىجىنىش روون دەكاتەۋە، سەرەتا خوينى ھاتوو ئە كۆرپە ئەۋە بە رەنگى شىن دەبىنن، پاش ئەۋەى كە ئە خوينى داىكە كەۋە (ئە دەۋرو بەرى) خۇراك و ئوكسىجىن وەر دەگرتىت رەنگى دەبىتەۋە بە سوورىكى كال و دەگە رىتەۋە بۇ ناۋ لەشى كۆرپە ئەكە . كەۋاتە ھەرەك چۈن كرمى زەرۋو بە مژىنى خوينى ئاژە لان دەژى بە ھەمان شىۋەش كۆرپە ئە خۇى دەژىنىت .

خوينى داىك

2

1

Cytotrophoblastic shell

Tertiary chorionic villus

Intervillous space

Maternal blood

Maternal sinusoid

ۋىنەى (۹۰/ھ) : ۱- ھىلكارى يەكە بۇمان روون دەكاتەۋە چۈن كۆرپە ئە لەسەر خوينى داىكى دەژى، و خۇراك و ئوكسىجىن بە ھۇى گە ندى پىكانى وويلاشەۋە (Chorionic Villi) ئە خوينى داىكە كەۋە وەر دەگرتىت . ۲- ۋىنە يەكى راستە قىنەى يە كىكە ئەۋ گە ندى پىكانى وويلاش .

Figure 2: We can see in this diagram the suspension of an embryo during the alaphah stage in the womb (uterus) of the mother. (The Developing Human, Moore and Persaud, 5th ed., p. 66.)

Figure 3: In this photomicrograph, we can see the suspension of an embryo (marked B) during the alaphah stage (about 15 days old) in the womb of the mother. The actual size of the embryo is about 0.6 mm. (The Developing Human, Moore, 3rd ed., p. 66, from Histology, Leeson and Leeson.)

پرگەيەكى
گەندە پونى ووزلاش

ۋىنەي (۹۱/ھ) : كۆرپەلە لەرۆزى (۱۶) دا لەناو مەنلانداندا
بەھۇي قىچىكەۋە ھەنساۋا سىراۋە بەشەلەيەكى لىنچ دەۋرە
دراۋە (ۋەك لە ھىپىكارىيەكاندا دەركە وتوۋە)، لەلاي
راستىش ۋىنەيەكى راستە قىنەيەتى.

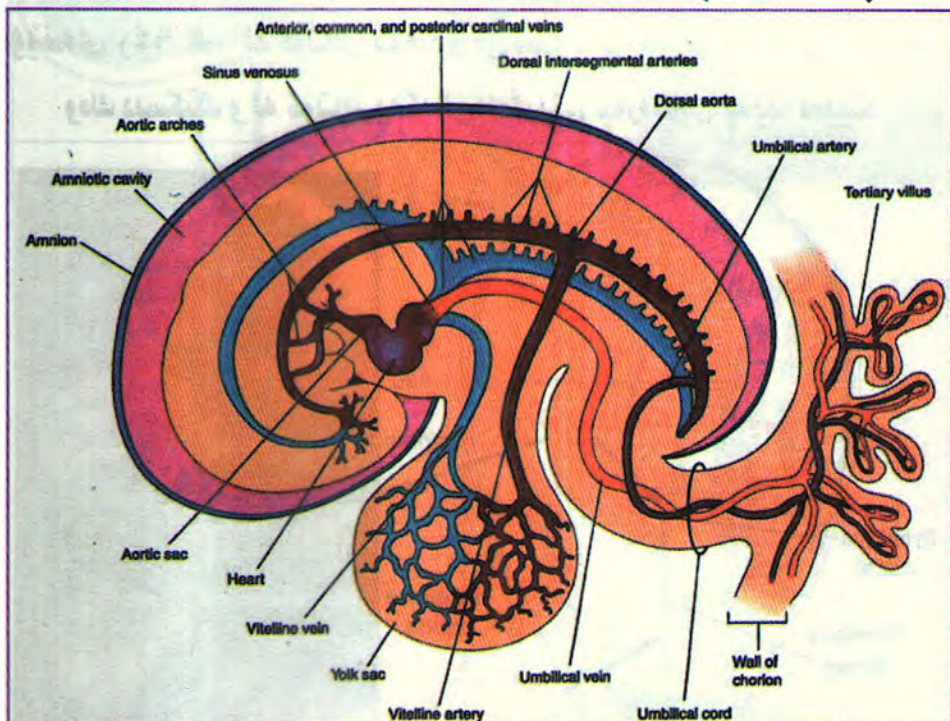

ھاۋا پىچى وىنە رەنگاۋرەنگە كان

كۆرپە ئەكە خۇي دەچىنىتە ناۋ دىۋارى مائىدانەۋە كە دەۋلە مەندە بە ئوۋلەي خويىن.

۱۹۳/ھ): ئە رۇژى (۲۱) دا (۱) ۋاتە پىش تەۋاۋىۋونى ماۋى عەلەقە بە ۲ رۇژ، سىستىمى سوۋرانى خويىنى كۆرپە ئەكە دروست بوۋە و ئىنجا دئى سەرەتايى دەست دەكات بە ناردنى خويىن و ئە رۇژى (۲۲) ۋە كۆرپە ئەكە بە ھۇي گەندە پىكانى وويلاشەۋە خۇراك و ئوكسىجىن ئە خويىنى داىكە كەۋە دەمژىت، دەبىيىن چۇن ئەۋ ھەموو ئوۋلە خويىنەي ناۋ ئەشى كۆرپە ئەكە شىۋەي خويىنىكى زۇر سوۋرى دەدەنى.

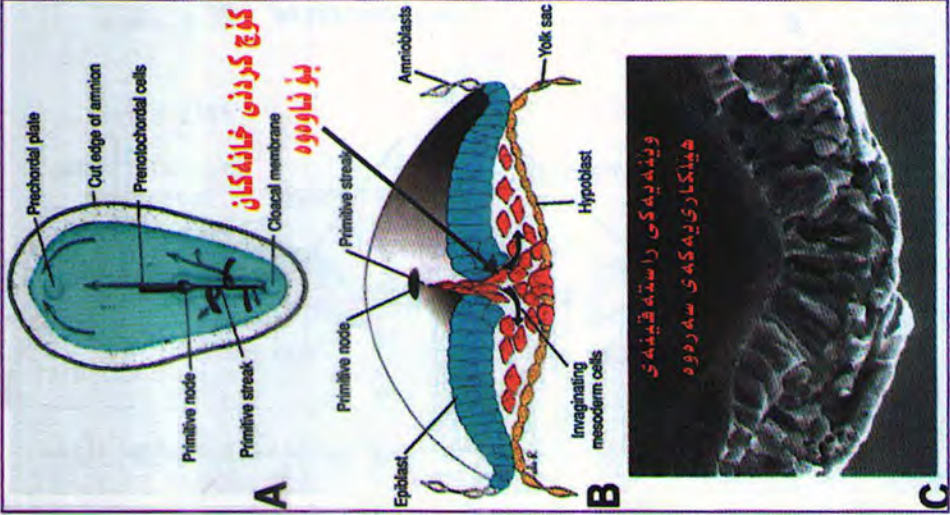

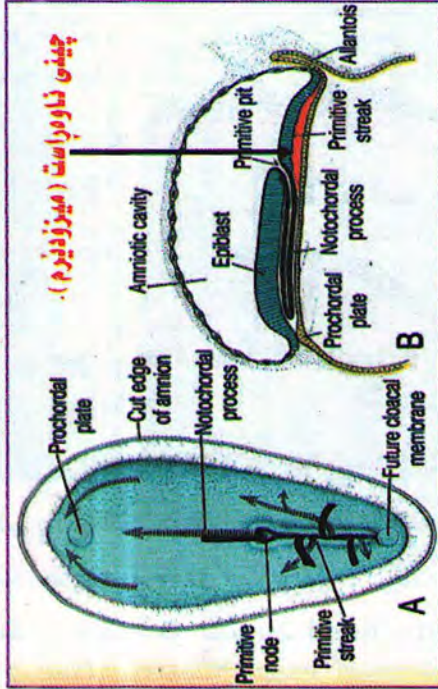
هاو پینچی وینه رنگاورهنگه کان

- وینه‌ی (۱۶/ه):
- نه‌م وینه‌انه چینه‌ی
- دروست برون چینی
- ناوراست (میرزادیرم)
- له‌خانه‌کانی شریتی
- سه‌رقتایی‌یه‌وه ررون
- ده‌که‌نه‌وه، نه‌ویش به
- کرداری چال برون
- شریته‌که و کوچ
- کردنی خانه‌کانی
- بونیوران دوو
- چینه‌که‌ی له‌شی
- کورپه‌که‌ی.

کوچ کردنی خانه‌کان بونیورانوه

له‌روژی (۱۶) وه شریتی سه‌رقتایی چال دهییت و خانه‌کانی ده‌که‌ن و بلاو دهینه‌وه به نیوران دوو چینه‌که‌ی تری کورپه‌که‌ی ده‌که‌ی به مه‌به‌ستی دروست کردنی چینی ناوراست (میرزادیرم).

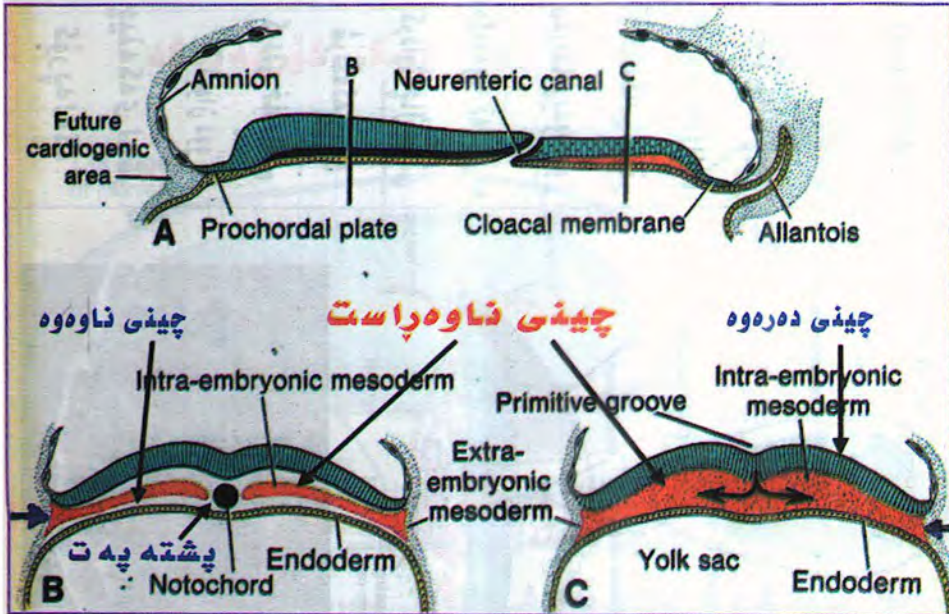

چینی ناوراست (میرزادیرم).

له‌نه‌نیجاسی کوچ کردنی به‌دره‌راسی خانه‌کانه‌وه چینی ناوراست دره‌که‌ویت.

هاو پینچی وینده رنگاوردنگه کان

تهواو بوونی دروست بوونی چینی ناوهواست نه کوتایی ههفتدی سییه مدا.

ویندهی (۹۷/هـ): نه دواي کامل بوونی پیکهاته و جیابوونهوی چینهکانی لهشی کۆرپه له کهدا (به هاندانی سهرگی شریتی سهرهتایی)، پرۆسهی جیاواز بوون و دروست کردنی نه نامهکانی لهشی کۆرپه له که دهست پێدهکات (به تایبهتی پشته پهت Notochord).

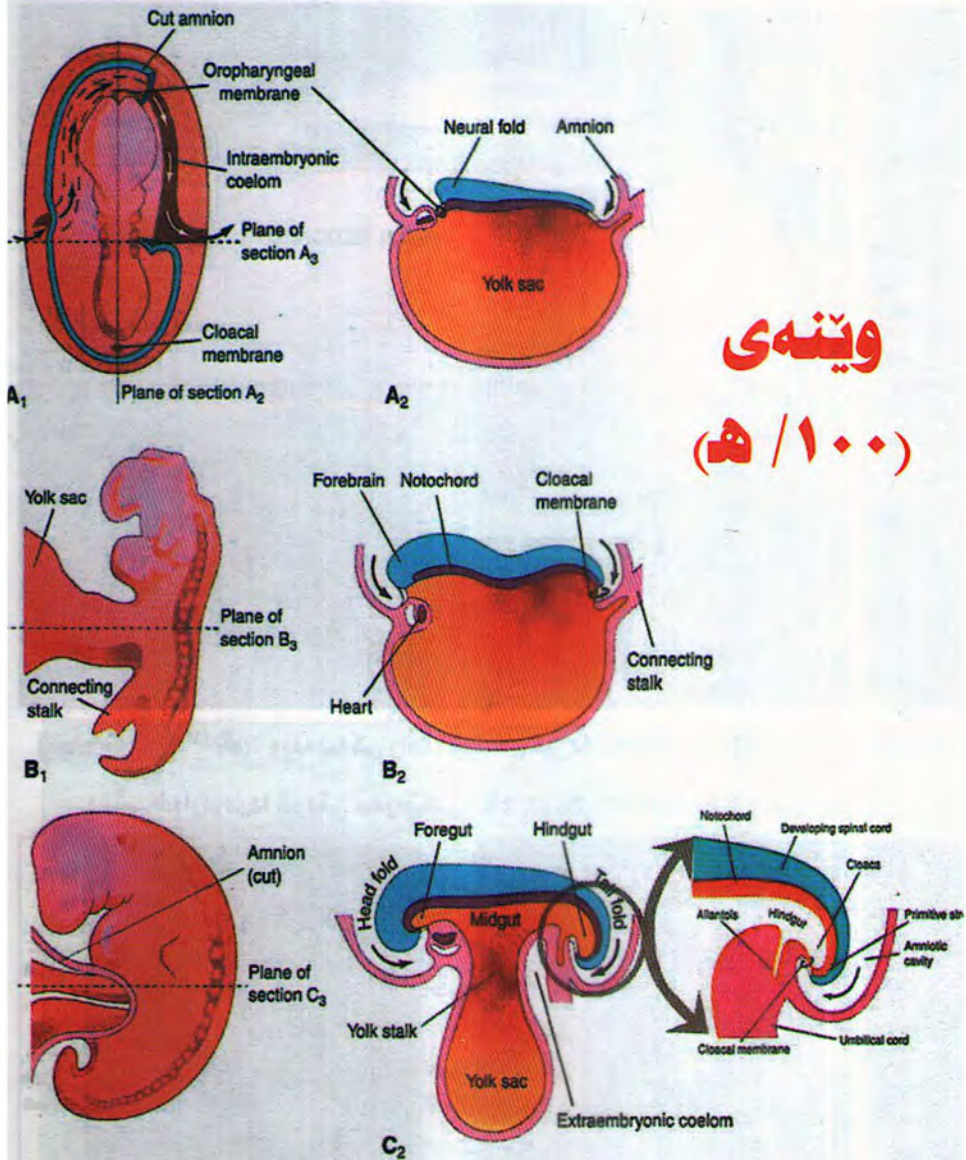

ۋىنەى (۹۸/ھ): ۋىنە يەككى راستە قىنەى كۆرپە لە يەك لە رۇژى (۱۶) دا، كە لە بەشى خوارەۋەىدا شرىتى سەرەتايى (Primitive Streak) دەردەكە ۋىت.

ۋىنەى (۹۹/ھ): لەم ۋىنە راستە قىنەندە كۆرپە لە دەبىتىن لە مانكى دوۋەمى دا كە بۇرى دەمارىى بۇ دروست بوۋە لە ئە نجامى چالاكىى شرىتى سەرەتايى يەۋە.

ھاویچی وینە رەنگاوەرەنگەکان

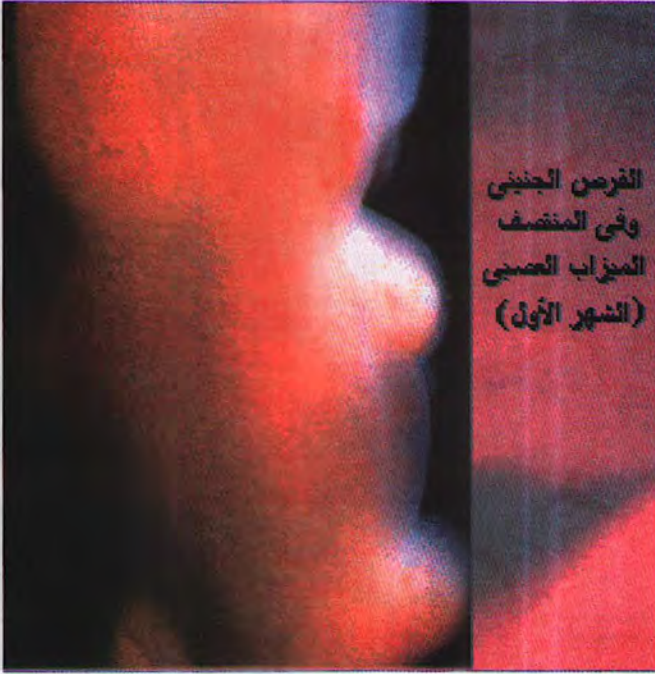
وینە

(۱۰۰ / ھ)

A: ئەو ھێلکاری یانەدا دەبینین کە چۆن بەشی دواوەی کۆرپە ئەکە تۆی دەبیت بۆ ئەوەی
سەرەنجام کلکێک دروست بکات بۆ کۆرپە ئەکە.

B, C: وینە یەکی گەورە کراوی کلک دەبینین ئە کۆرپە ئەدا، کە تێیدا سەرەنجامی شریتی
سەرەتایی (Primitive Streak) دەبینرێت کە پووکاوەتەو ئە کۆتایی کلکدا.

الفرص الجنيني
وفي المنتصف
الميزاب العصبي
(الشهر الأول)

ۋىنەنى ژمارە (۱۰۱ / ھ)
ۋىنە يەكى گەۋرە كراۋى
راستە قىنەنى كۆرپە ئە يەك
ئە مانگى دوۋەمى دا، ئە
ئاۋە راستى ئە شى دا بۆرى
دە ماریى دروست بوۋە،
بە ھۆى كاریگە رىى شرىتى
سەرە تايى كە سەرە نجام
ئە ناۋچەى كلكدا
دە پوۋكىتە ۋە.

2

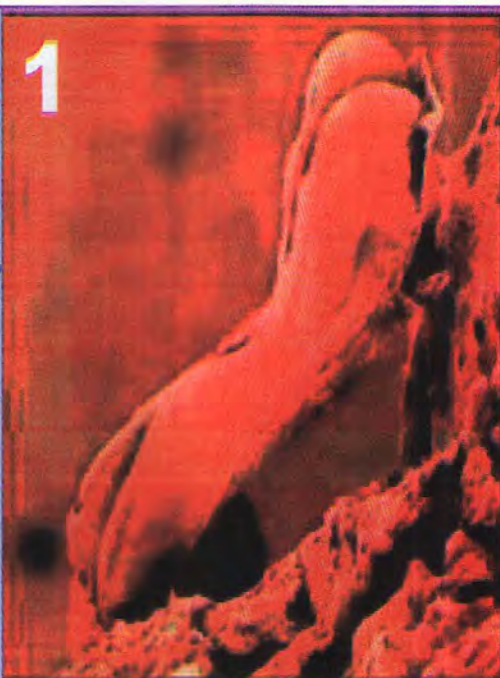
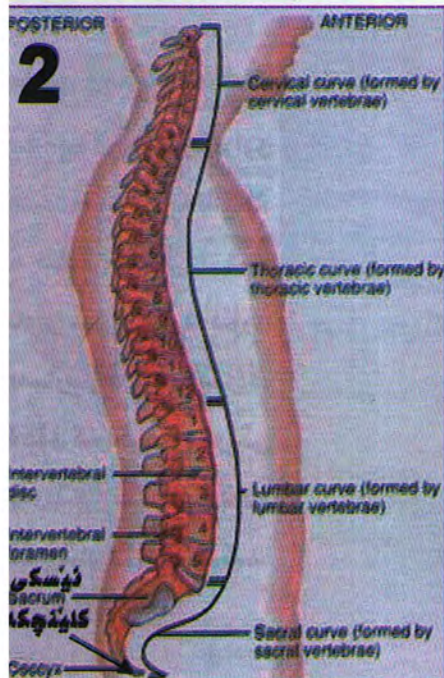

1

ۋىنەنى ژمارە (۱۰۲ / ھ)

- ۱- ۋىنە يەكى راستە قىنەنى كلكىك كە بۇ كۆرپە ئە كە دروست دەپنە ئە ھەقتەى چۈرەمدا.
- ۲- ئەم ۋىنە ياندا دەپنەن كە چۈن كلكە كە نامىنە ئە ھەقتەى جەۋتەمدا.

ھاوی پېچى وېنە رەتگاۋرەنگە كان

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : (إذا مر بها تطقت إشتان وأربعون ليلة
بعث الله ملك فصورها وخلق سمعها وبصرها وجلدها ولحمها وعظامها)

۱۰۳/ھ) ۱۰۳ھ) ۱، ۲، ۳: دوو وېنە راستە قېنەى

كۆرپەلە ئە كۆتايى قۇناغى
خۇھە ئواسەر (عەلەقە) دا
كە بۆرى دەمار ئە كۆتايى
دروست بوون و داخراندايە .

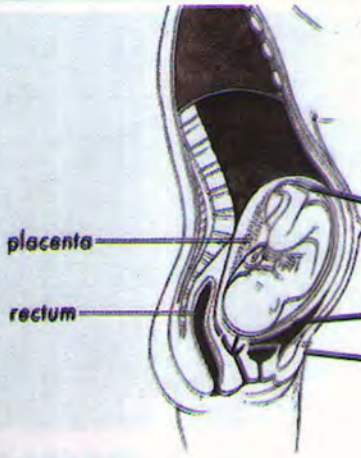
۲- ھىلگارى يەك كە پىنكەتەى
ئىسكە كانى بېرپەى پىشت ئە
مىرۇقىكى پىنگە يىشتوودا روون
دەكاتەو، و شوئىنى ئىسكى
كلىنچكە ئە كۆتايى بېرپەكەدا
بە ئاشكرا ديارە .

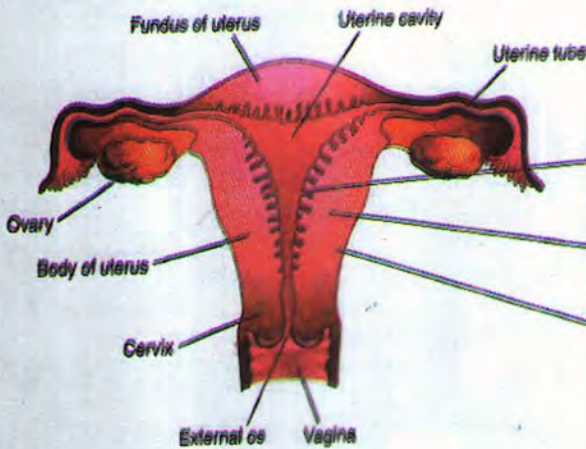

ۋېنە ھى ژمارە (۱۰۴ / ھ) :

نەم ۲ ۋېنە ھى بۆمان روون دەكەندە ۲ تارىكاى
ھە ھە دەۋرى كۆرپە ئەى داۋە ، چا ئەگەر ئە روۋىھە
فراوان يان روۋىھە تەسكە ھە سەيرى بابە تەكە بگەين :

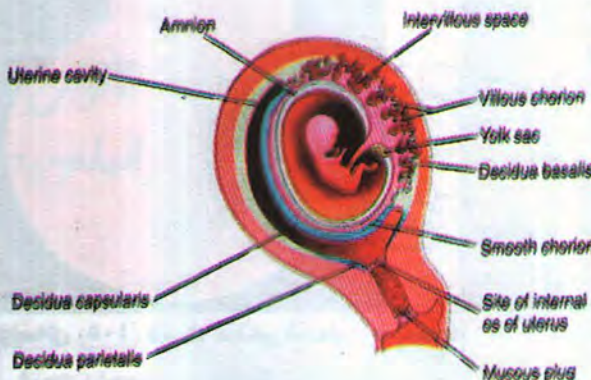
يەكەم تارىكاى : پەردە كانى دەۋرى كۆرپە ئەكەن .
دوۋم تارىكاى : ئە ھە مەنئان ئە ھە كە
دەۋرى كۆرپە ئەكەى داۋە .
سەيەم تارىكاى : سەى داىكە ئەكەىھە .

ئە ناۋە ھە بۇ دەروە :

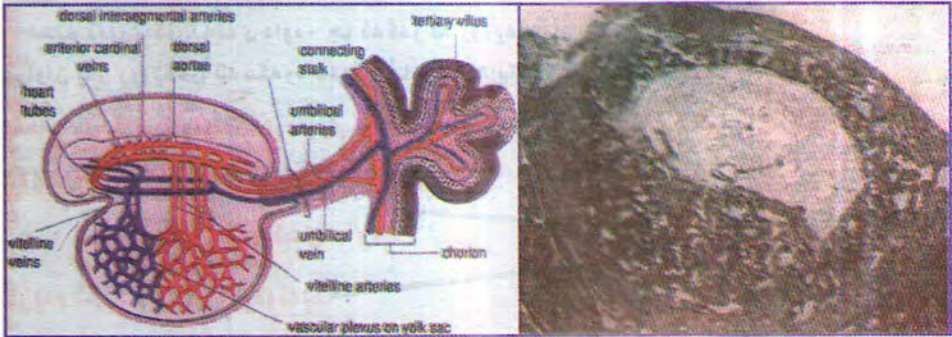
- يەكەم چەين (Endometrium)
كە يەكەم تارىكاى مەنئان پەكەنئەت .
- دوۋم چەين (Myometrium)
كە دوۋم تارىكاى مەنئان پەكەنئەت .
- سەيەم چەين (Perimetrium)
كە سەيەم تارىكاى مەنئان پەكەنئەت .

ئە ناۋە ھە بۇ دەروە :

- يەكەم پەردەى دەۋرى كۆرپە ئە
بەناۋى (Amnion) ،
بەيتى ئە ئە يەكەم تارىكاى .
- دوۋم پەردەى دەۋرى كۆرپە ئە
بەناۋى (Chorion) ،
بەيتى ئە ئە دوۋم تارىكاى .
- سەيەم پەردەى دەۋرى كۆرپە ئە
بەناۋى (Decidua) ،
بەيتى ئە ئە سەيەم تارىكاى .

ویتنه کانی بهشی (۵)

کۆرپه له که نه کۆتایی قوناقی (عه له قه دا) ویتنه کانی سه رهوه) به کسه ره ده بیهت به گۆشتیاره (وهک له ویتنه کانی خوارمه دا).

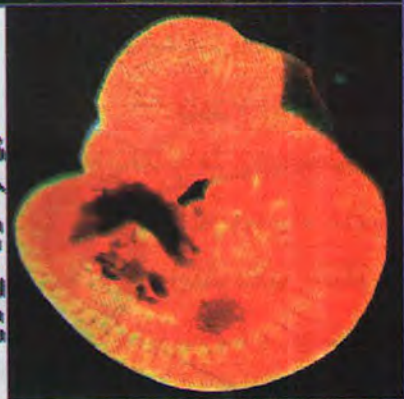
الحین فی بدایة الشهر الثاني

الحین فی بدایة الشهر الثاني

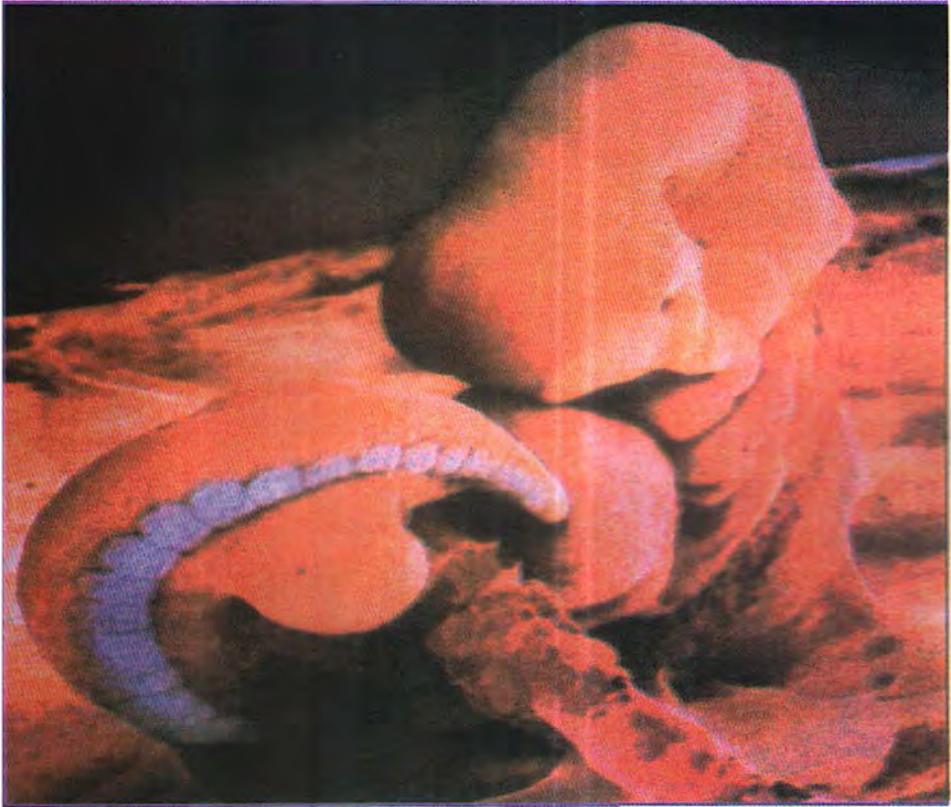
الحین فی بدایة الشهر الثاني

ویتنه شی (۱۰۵ / هـ): نه کۆتایی قوناقی (عه له قه دا) و نه گه ل په ییدا بوونی بارسته نه شی به کاندای کۆرپه له شیوهی پاروویهک وهرده گریت (واته ده بیهت به گۆشتیاره وهک له م وینه راسته قینانه دا دهرده که ویت).

هاوینچی وینه رهنگاورهنگهکان

الأقواس
البلعومية

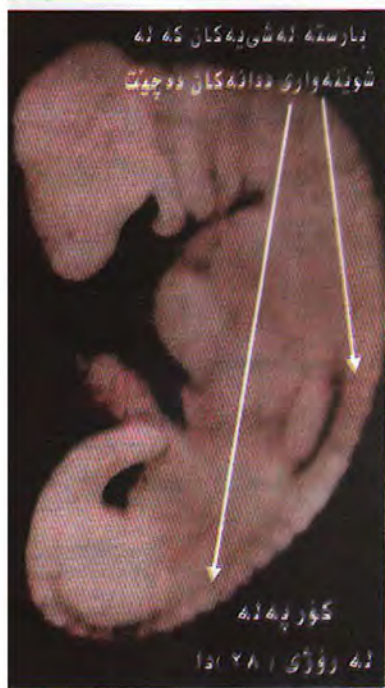
وینهی (۱۰۶/هـ): دوو وینهی راسته قینهی ووردیبتی یه یو کورپه له له قوتناغی (المضغۃ) دا له سهرهوه زور یسه جواتی دهیبتیریت له سهر پشتی یارسته له شی یه کان دروست بیون، و له خوارهوش کله واته کانی قورگا، ههروهها بیونتی له وهه موو هه ئناوساوی و بهرزی و نرزی یه یه له شی شیوهی پارووی دهدهتی، که پراو پری ماتای ئایه ته که یه : ﴿فَخَلَقْنَا الْمَلَقَةَ مُضَغَةً.....﴾

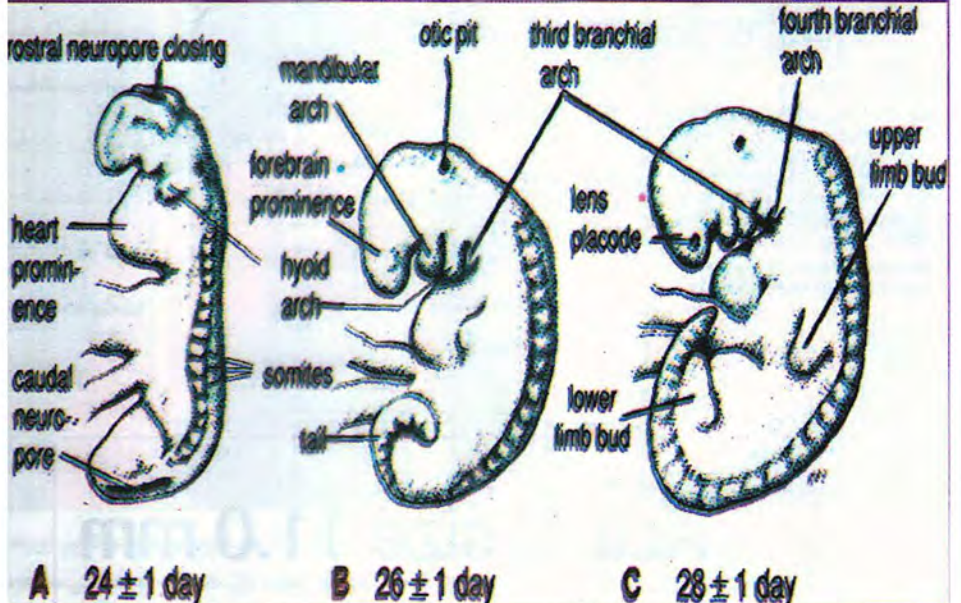
- ۋىنە ھى (۱۰۷/ھ):** ۋىنە يەككى راستە قىنە ۋوردىيىنى ئەلىكتۇرنى كۆرپە ئەيەك ئە قۇناغى گۆشتىپارەدا، كە بە تەۋاۋەتى ئە پاروۋىدەك دەچىت، بەھۇى ئەمانەۋە:
- ۱- بوۋنى بارستە ئەشى يەكان ئەسەر پىشتى ۋەك شوپنەۋارى ددان وايە ئەسەر پاروو.
  - ۲- بوۋنى ھەلاۋساۋى ۋ كەۋانە قورگى يەكان ۋ بەرزى ۋ نزمى يەكانى سەر ئەشى ۋ گۆرانى شكىلى بە بەردەۋامى، ھەروەك پاروو چۇن ئەكاتى جويندا بە بەردەۋامى شكىلى ئە گۆراندايە.
  - ۳- شىۋەى چەماۋەى ئەشى كە ۋەك پىتى (C) ى ئىنگىلىزى ۋەھايە بەھەمان شىۋەى پاروو ئەكاتى قوتداندا.

ھاۋا يېقى وىنە رەنگاۋرەنگە كان

ۋىنە ھى
 (۱۰۸ / ھ):
 بەراۋردىك ئە
 ئىۋان كۆرپە ئە
 ئە قۇنغى
 گۆشتپارەدا
 (۲۸ رۇژى)
 ئەگەن
 بىنىشتىكى
 جۈۋراۋدا كە
 دەرىدە خات
 تەۋاۋ ئەيەك
 دەچن.

ۋىنە ھى (۱۰۹ / ھ): ئەم ھىلكارى يانەدا دەبىنن چۈن ئەشى كۆرپە ئەكە دەست بە چەمەنەۋە دەكات
 ۋ شىۋە ۋىتى (C) ئىنكىلىزى ۋەردەگىرىتە، ھەروەك پاروۋ ئەئاۋ دەمدا كە دەچەمەنەۋە.

Figure 5: Photograph of a 28-day-old embryo at the *mudghah* stage. The embryo at this stage is similar in appearance to a chewed substance, because the somites at the back of the embryo somewhat resemble teeth marks in a chewed substance. The actual size of the embryo is 4 mm. (*The Developing Human*, Moore and Persaud, 5th ed., p. 82, from Professor Hidzo Nishimura, Kyoto University, Kyoto, Japan.)

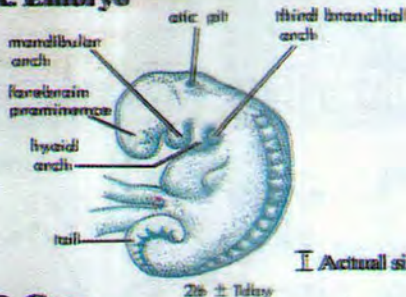

Figure 6: When comparing the appearance of an embryo at the *mudghah* stage with a piece of gum that has been chewed, we find similarity between the two.

A) Drawing of an embryo at the *mudghah* stage. We can see here the somites at the back of the embryo that look like teeth marks.

B) Photograph of a piece of gum that has been chewed.

A. Embryo

B. Gum

Actual size 11.0 mm

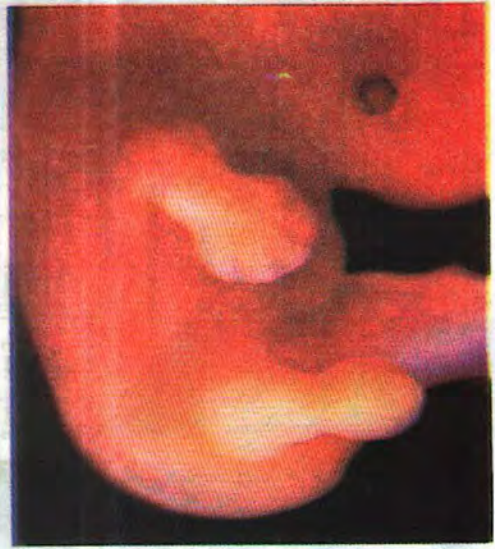
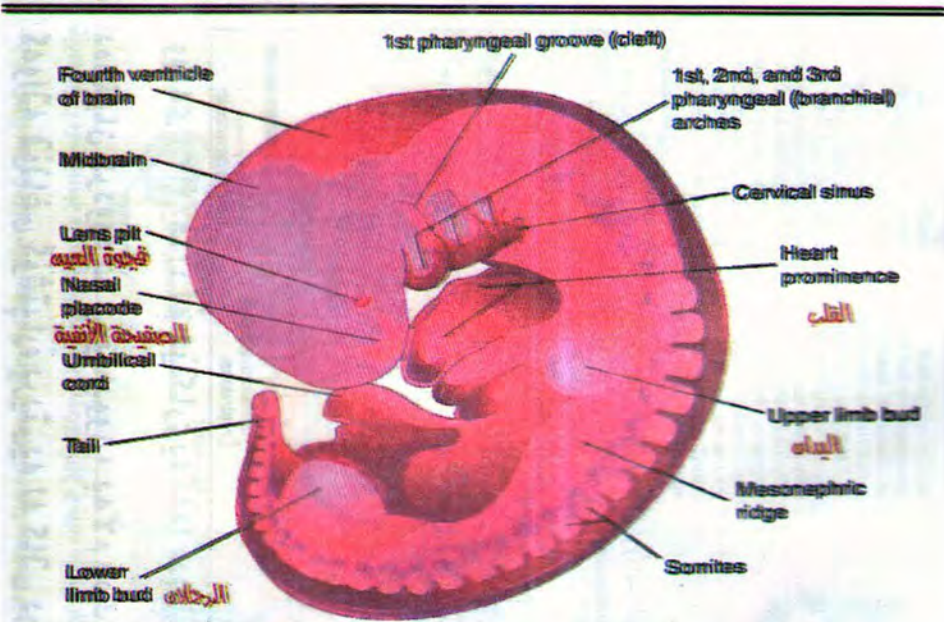
وینهی (۱۱۱/هه): قهبارهی راسته قینهی کورپه له دهرده خات له قوناعی گوشتپاره دا

(که ۱۱ میلیمه تره) و بچووکترین شتیکه که ددان بتوانیت بیجویت.

وینهی
: (۱۱۰/هه)
به راوردیکی
تری نیوان
کورپه له له
قوناعی
گوشتپاره دا و
بنیشتیکی
جووراودا، بو
زیاتر
دهرخستنی
نیکیچوونی
نیوانیان و
سه لماندانی
ته واری مانای
(مضغه)
ههروهک له
نایه ته کاند
هاتوو.

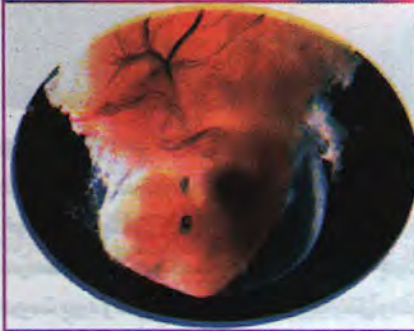

هاوینچی وینه رهنگا ورهنگه کان

وینهی (۱۱۲/هـ): نه هیلکاری به که می سدره مهذا کور په نه یه که می دمیبتین له ورورزی (۳۳) ادا، تنبیهتی شهوه ده که بین زورینهی نه تدا مه که گاتی دهر که وتوون نه که گان نه وه شدا که دروست بیووتیان تله واک نه بیوود، وهک: دل، ههر دوو په نه که گاتی سدره مه و خواره مه، و چالایی چاو، و په رهی بیستن، نه خواره مهش دوو وینهی راسته قیبتدی هه مان ماوه یه، که کور په نه که گاه واک دهر ده که ویت ههر دوو دست و قچی برابنه مه، چونکه دروست بیووتیان تله واک نه بیوود، که واکه کور په نه که گاه هه تدا یکی دروست بووه و هه تدا یکی تده خیر، به تده واکه ته که وهک نه یه تده که که ده ههر مه ویت: «مِنْ سَخْنَةِ مَخْلَقَةٍ رَغْرٍ مَخْلَقَةٍ...»

ھاویچی ویتە رنگارەنگەکان

الجنين متحدي
الخلايا وكد
كوت با رايك
الأعضاء

uterus

embryo
yolk sac
developing placenta

acquire size

nervous-system:
hind-brain (ears)
brain
optic-vesicle (eyes)
spinal cord

دوو ویتەسی
راستە قینسی
کۆرپە لەبەر
لە کاتی دروست
بوونی ئەندامەکاندا
لە قەرزانی

blood system (mesoderm).
The embryo has a definite head and tail.
The spinal cord and brain have developed from the neural tube, the heart is already beating and some of the midventral blood vessels are joining together to form the umbilical cord that will provide the life-support line from mother to baby.

دوو ویتەسی
مەزەس
mouth
lung bud
liver
cloaca (anus)
alimentary tract

digestive system:

دو و کۆنەندامی سوورانی خوێن
blood system:
heart

کۆنەندامی دەمار
umbilical arteries and veins

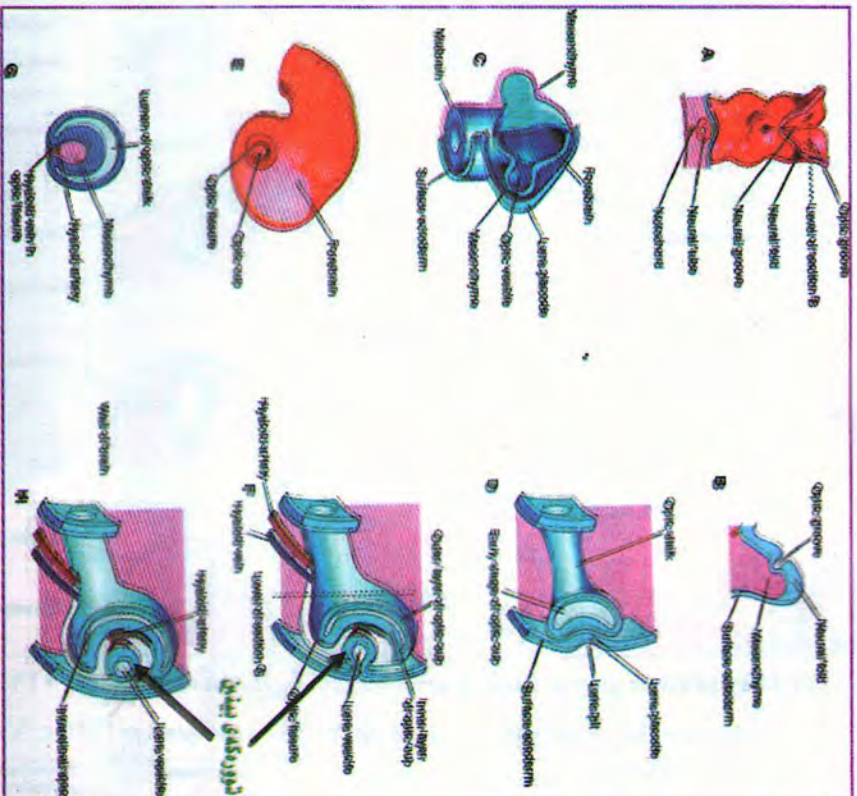
Within two weeks of conception, the ball of cells, or "blastocyst," has firmly rooted itself to the uterine wall and begins to fold into layers that will become the baby's body systems.
By the fourth week of pregnancy, the embryo (fetus) has the essential foundations for a nervous system (reticulated), a digestive system (midbrain) and a

وینەیی (١١٣/هـ): ئە هیلکارییە کە دا دەبینین کە چۆن سەرەتای هەموو ئەندامەکانی ئەشی کۆرپە لە کە دەستیان کردوو بە پەیدا بوون، بە لام وەک چە کەرەمە کە ئە داها تودا دروست بوونیان تەواو دەبێت، کەواتە قونافی گۆشتپارە بریتی یە ئە کاتی دروست بوونی پێکەتەکانی ئەشی کۆرپە لە کە بە لام بە ناتەواوی.

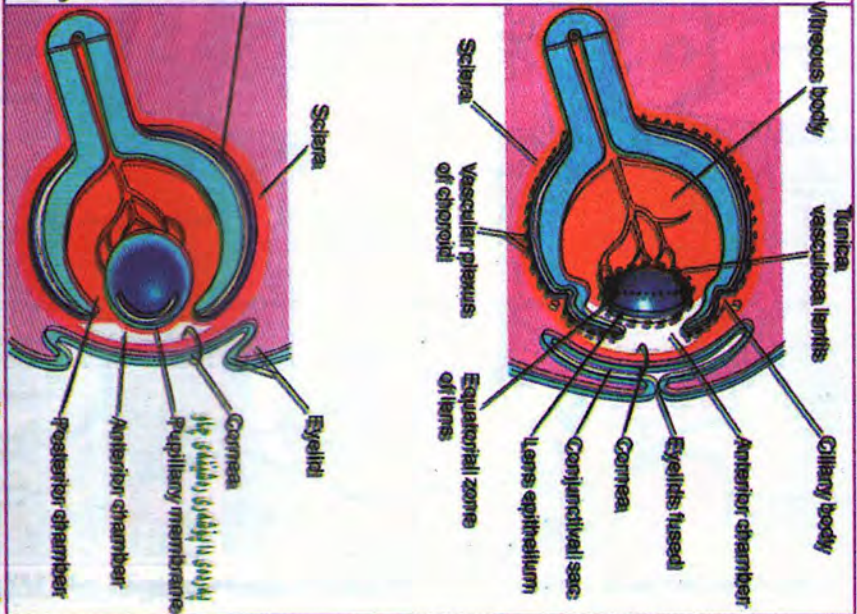

هاو پینچی وینه رتگاوردنگه کان

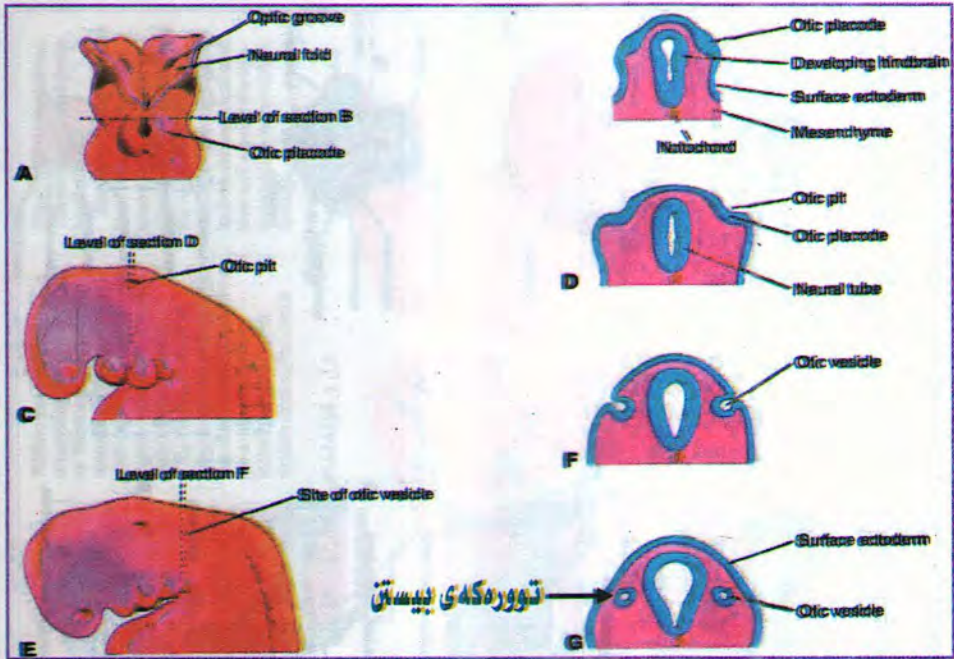
وینچی (۱۱/۱۱) : ادم هیلگزی بیاندنا دینیته چن تورنگی بیته ای چینی دورود جهار بیته و قلم دینیته و دویم دینیته امانو چالته بیته، وک اده تورنگی بیته بیته دورود دینه رتگوت : (دوبق سده ورسره ...)

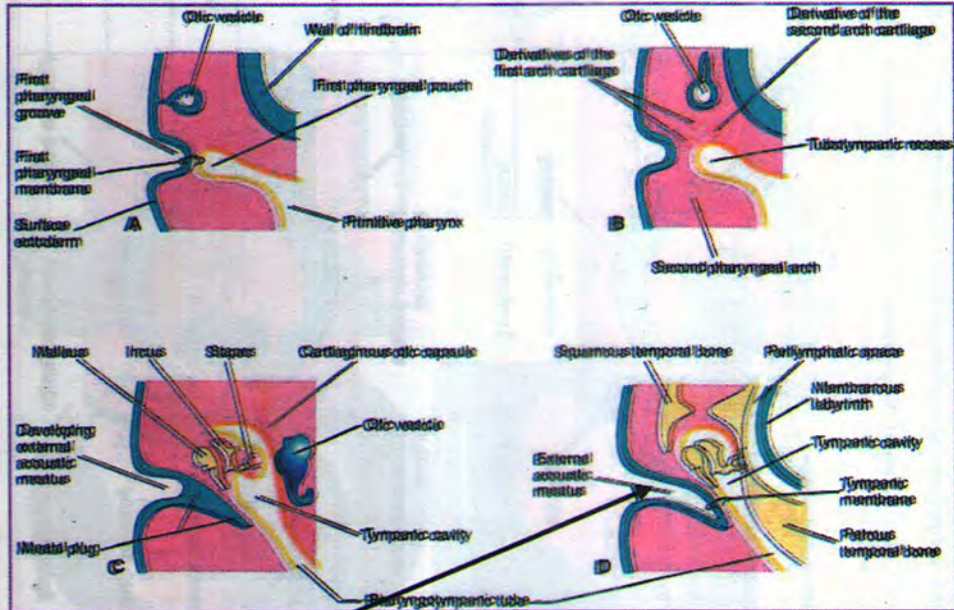
وینچی (۱۱/۱۰) : ادم هیلگزی بیاندنا دینیته اده چن بیجری دی ویشتری رتگوتی چلو قلم دینیته و دوگرتیگوره و سانهیته اده هله اده (۱۱/۱۰)

هاو بیچی وینه رهنگاورهنگهگان

ویندهی (۱۱۶/هـ): قوناقه سدره‌تای به‌کائی دروست بیوتی گوی: له چینی دهرموده تورهنگه‌گادی بیستاق (Otic Vesicle) جیاده‌بیستوده و شاق ده‌بیست، به‌پیتی قهرموددی: ﴿وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ...﴾

ویندهی (۱۱۷/هـ): له‌تیبون و شه‌قیبوتی دا پوتشدری گوی دهرموده و کراشه‌دی له سدره‌تای دروست بیوتی‌دا.

هاو پینچی وینده رهنکاره دنگه كان

الجنين في الشهر الأول مع هداية تكون العين

﴿وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ﴾

سورة اللذ

من دعاء الرسول ﷺ في السجود

سجد وجهي للذي خلقه وصوره وشفق سمعه وبصره

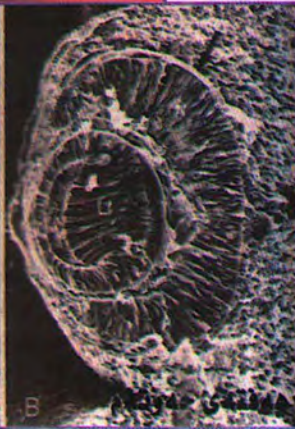
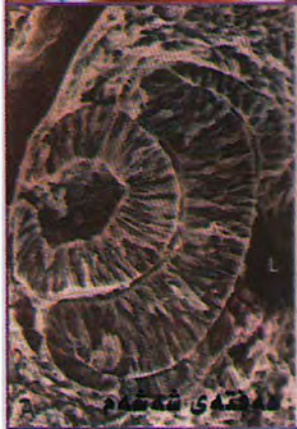
الصورة اليمنى الجنين في أسبوعه الخامس الصورة اليسرى نفس الجنين في أسبوعه السادس

بدء تكون الوجه في الشهر الثاني

لاحظ التجاريف المشقوقة في وجه الجنين والتي سيتم خلق أعضاء السمع والبصر فيها فيما بعد. صورة تم تكبيرها مئات المرات الجنين داخل رحم أمه، يقول الله تعالى: ﴿ وما ينطق عن الهوى إن هو إلا وحي يوحى ﴾

سورة الحجر ٢- ٤

تكون عظام العين من أواخر الشهر الخامس

وينتهي (١١٨/هـ): چند ديمه نيكي راسته قينه ي دروست بووني چاوه كان له رئي شه قبوونه وه.

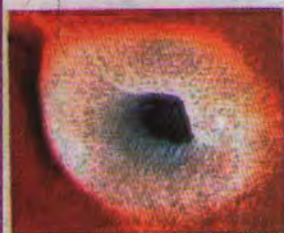

هاو پینچی وینہ رہنگا ورہنگہ کان

شہ قہو وونی چا ورہ کانی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿وَاللَّهُ أَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ ۗ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٧٨﴾﴾

(سورة النحل: ١٧٨)

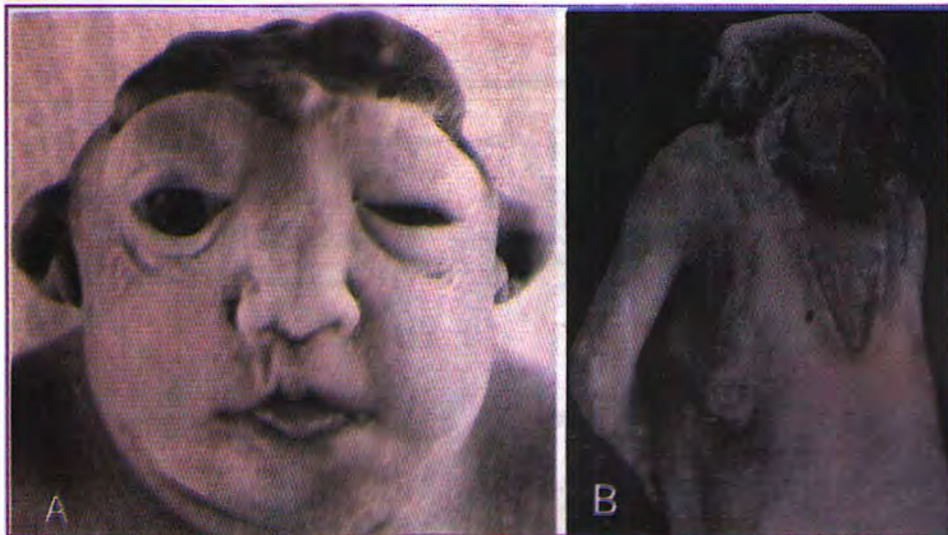

المعجزة

السمع والبصر والضوء، هي أدوات العلم على الأرض بعد حياة الرحم البرزخية، من علم الجنين في بطن أمه بحال العالم بعد مولده وحاجاته الخاصة بما فيه؟ من بين له أن العلم لا يمكن إلا بهذه الثلاث المهيئة على الأرض الصاخبة، بينما هو في موات الرحم وسط الظلمة المترامية حيث لا سمع ولا بصر ولا علم. ١٩٩

وينهى (١١٩/هـ): جهند وينهيه كي راسته قينهى قوناغه كاني دروست بووني بينين و بيستن.

ھاۋا پىنچى ۋىنە رەنگاۋرەنگە كان

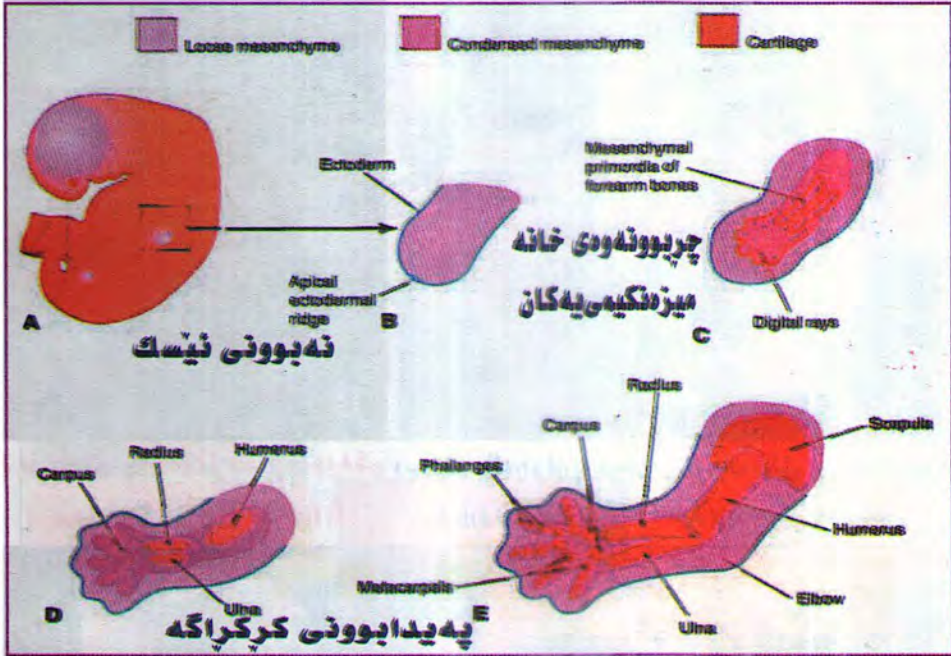
دېمەنېكى پىشتەۋى كۆرپە ئەيەكى دېمەنېكى پىشتەۋى كۆرپە ئەيەكى بىن سەر (ۋاتە مېشكى بۇ دروست ئەپوۋە) بىن سەر (Anencephaly). بە زۆرى دۋاى چەندە رۇزۇلك ئە ئەدايك بۈۈن ئەم كۆرپە لائە دەپن:

دوۋ ۋىنەى دوۋانەى بەيەكدا ئووساۋ، كە بېرىتىيە ئە جۇرېك ئە شېۋاۋى زگماكى كۆرپە ئە. ۋىنەى (۱۲۰ / ھ): چەند ۋىنەيەكى راستە قىنەى ھەندىك شېۋاۋى ۋ تېكچۈۋى بۇماۋىي ئە كۆرپە لەدا، چانسى روۋدانى ئەم شېۋاۋى يانە ئە قۇنخاى گۇشتپارەدا ئە ھەموو قۇنخاە كانى تر زىاترە، چۈنكە بېرىتىيە ئە قۇنخاى دروست بۈۋى ئەنداھە كان (Organogenesis).

وینه کانی بهشی (۶)

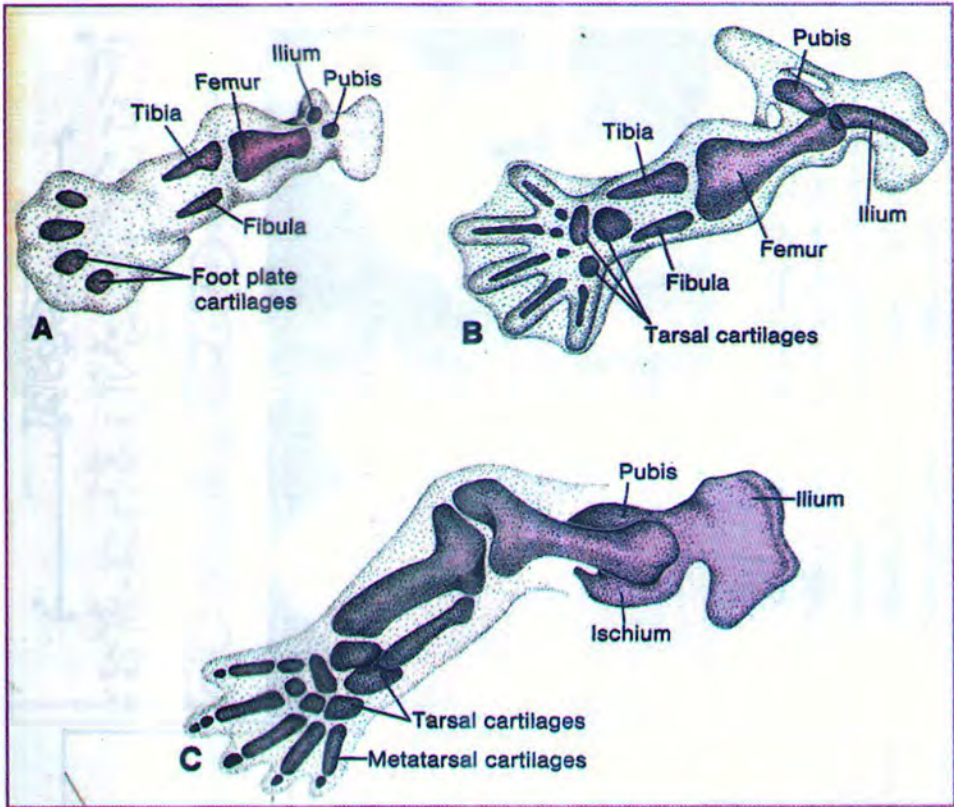

وینهی (۱۲۱/ه): نه هینکاری یه کانی ساره وودا ده بییتین که چون کورپه له که نه ساره قادا دروست ده بییت نه نداسه کانی هیچ جوړه نیسکیکی قندا نویه (A, B)، پاشان خانه میزنه کیسی یه کان چریوونه و و خه یالی نیسکه کان پهیدا ده بییت (C)، نه دواى نه مه کرداری بوون به کرکراگه دست پین ده کات و به هیواشی نموونه یه کی کرکراگه یی پهیدا ده بییت بو نه و نیسکه کانی که نه داهاتوودا دروست ده بییت (D)، نه کو قنایی هه هته ی شه شه م و ساره تکی هه هته ی حه و ته مدا نموونه یه کی کرکراگه یی نه هه موو نه شدا یلا و ده بییت هه و.

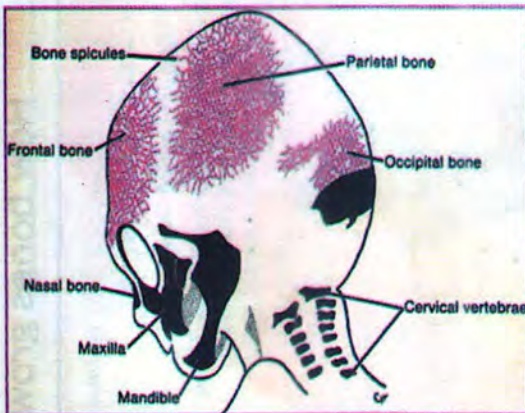
نه خواره و هس وینه یه کی راسته قینه ی په یکه ری کرکراگه یی کورپه له یه که نه هه هته ی هه شته مدا ده بییتین.

ھاو پینچی وینہ رەنگا ورەنگە کان

وینە ی (۱۲۲ / هـ): چەند ھیلکاری یەکی پەنی خوارەووی کۆرپە لە کە روونی دەکاتەوہ چۆن نیسکە کۆرکراگەیی یەکان لە کۆتایی ھەفتە ی شەشەمدا بە تەواوەتی دروست دەبن.

عظام الجمجمة
وآلة بدأت في
التطور مع الشهر
الثاني

وینە یەکی راستە قینە یە

وینە ی (۱۲۳ / هـ): پەیدا بوونی سەرەتا نیسکی یەکان لە نیسکەکانی کە ئلە ی سەردا.

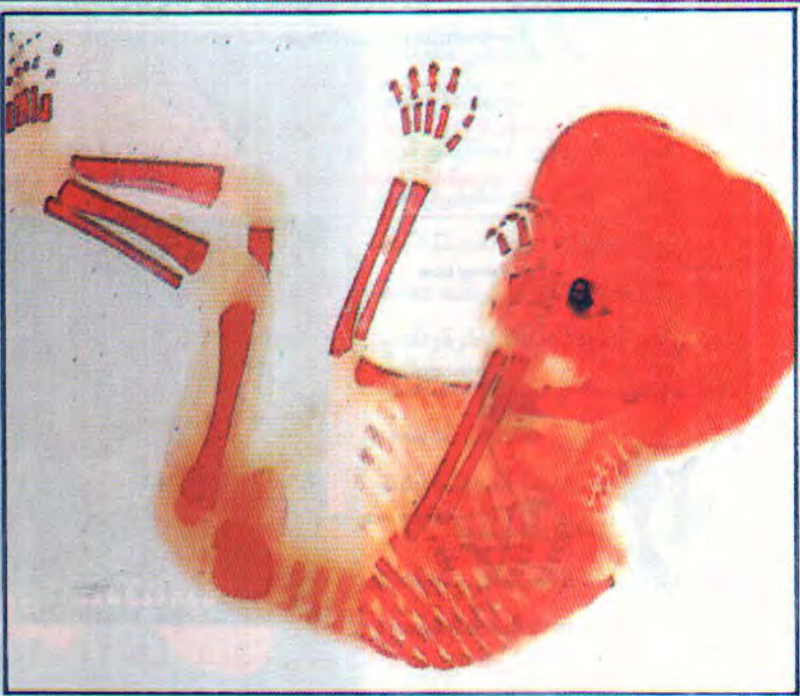
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

﴿هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ ۚ لَآ إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ﴾ ﴿١﴾ سورة الاحقاف ١٩

بعد ستمہ اسپایع قیبا لتقوات الیید فی
الطهور وتدرج فی صورتها حتی یتیم
تصویبرها علی اکمل صورتہ الی ان یمسج
الجین عند لمسایبہ اشهر فی الرحم فی
الوضع اللی یمکنه من القیض بییدہ.

How bones grow

وینہ (١٢٤ / ٨٢) : لنگال ہارو پینش چوٹی سگریڈا لینگککان درست دہن و شویش کرکر لنگکان
دگر تارو (چہنگد وینہ پینگی راستہ قیعی پینیا پورس لینگککان بو کور پینہ لنگاو سگر ہانگی)

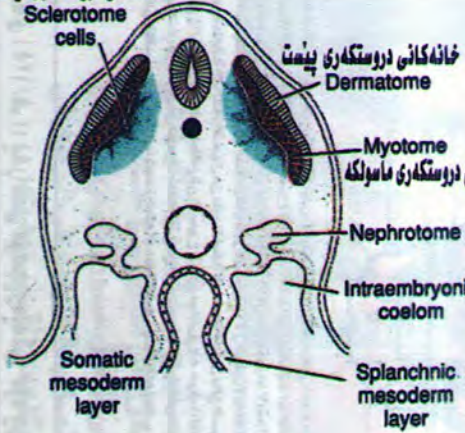

هاو پيچی وينه رهنكاورهنگه كان

خانه كاني دروستكاري نيسك

وينه ي (۱۲۶ / هـ): لهم هيلكاري يه دا برهنه يه كي

له شي كورپه له ده بينين كه بارسته له شي يه كان

(Somites) ي تي دا په ييدا بووه، له ملاولاي

نهو شوينه ي بربري پستي تي دا دروست

ده بيت ده بينين نهو خانانه ي كه له داهاتوودا

نيسك دروست ده كن (Sclerotome) ده كه ونه

ژير نهو خانانه ي له داهاتوودا ماسولكه دروست

ده كن (Myotome)، و نه مانيش ده كه ونه

ژير نهو خانانه ي له داهاتوودا پيست دروست

ده كن (Dermatome)، كه واته پيست ده كه ويته سهر ماسولكه و نه مانيش به سهر نيسك كه انه ون

و دا يان ده پوښن، نه مهش نه وويه كه له ده كه شهرعي يه كاني دروست بووني مروقه وه تي ده كه ين.

وينه ي (۱۲۷ / هـ): بابه تي

دروست بووني نيسك پيش

ماسولكه يان ماسولكه پيش

نيسك مايه ي گفتوگويه كي

دريژي نيوان زانايان بوو،

تا ناوه پراستي سده ي بيستم

كه له وويه ته واو ناشكرا بوو

به هوي تويژينه وه دور و

دريژه كانه وه كه په يگه ري

نيسكيي له ش پيش دروست

بووني ماسولكه كان په يدا

ده بيت، و نينجا ماسولكه كان

دا يان ده پوښن و بهم شيوه يه

كورپه له كه شكلي مروقه انه

وه رده گريت و ريكده بيته وه.

المعجزة

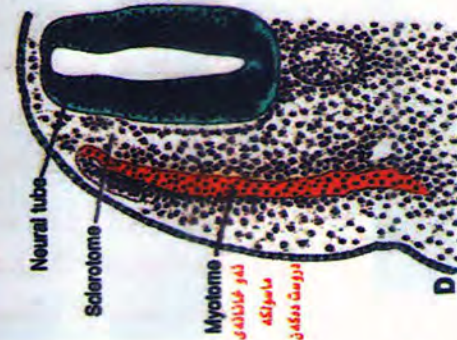
اضطرب الاطباء لسنوات عديدة، أيهما ينشأ في الجنين أولاً اللحم أو العظام أو أنهما مترامتان في النشأة، ويقدر التطور الهائل في وسائل المراقبة الجنينية في بطون الأمهات وبعد توالي الملاحظات البالغة الدقة عاد الأطباء إلى كتابة كتبهم تارة أخرى.

لقد ثبت أن العظام تبدأ في كل عضو أولاً، وبعد حيز زمني بالغ القصر تبدأ العضلات في كسوة هذه العظام الناشئة. فثبتت بذلك معجزة كبرى للقرآن، هي بينما كان الأطباء في زمننا هذا ورغم التقنيات الحديثة منهمكين في النزاع الطويل حول أسبقية اللحم على العظام أو التزامن على أقل الضروض كان القرآن الكريم يوصل في القضية فصل عليم مطلع.

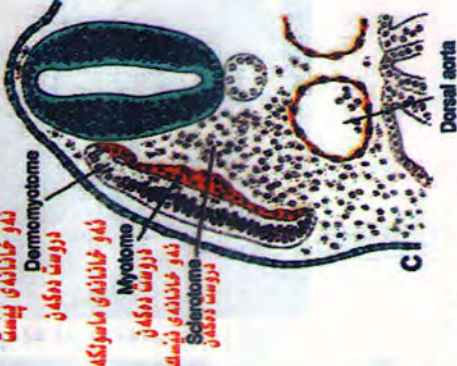

هاوینچی وینه رنگاوردنگه کان

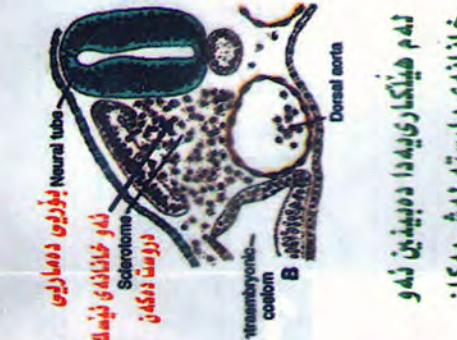
وینهی (۱۷۸/ه): قوئاغخه کانی بورت بوونی بارسه نه شی به کان بو خانه کانی: نیسک و ماسولکه و پیست، و قوئاغخه کانی کوچ کردنی نهو خانانه؛

نهم هیئکایری به دا ده بیذین نهو و نه داهاتوودا پیست دوست دهکدن، بورت دین دواى نهوی خانه کانی ماسولکه کوچ دهکدن بو نهوی نه روی دهرهوی کورپه که دا جیگه برین که واته بومان دهره که ویت که دوست بوونی نیسک پیش دوست بوونی ماسولکه دهکد ویت و نه پیش پیش دوست بوونی پیست دهکد ویت ههروه که دهکه شهره یه کانی هاتوودا.

نهم هیئکایری به دا ده بیذین نهو خانانه ی بارسه نه شی به کان که نه سهروو خانه کانی نیسکه وون جیواز دین دواى کوچ کردنی خانه کانی نیسک بو نهوی نهو بارسه خانه یه دوست بگدن که نه داهاتوودا ماسولکه دوست دهکدن، پاشان دهکدین و کوچ دهکدن و پاش دوست بوونی نیسک دوست بوونی ماسولکه ی به دا وادادیت.

نهم هیئکایری به دا ده بیذین نهو خانانه ی بارسه نه شی به کان که نیسک دوست دهکدن بورت دین و جیواد بینه و کوچ دهکدن پیش نهو خانانه ی که نه داهاتوودا ماسولکه و پیست دوست دهکدن، که واته دوست بوونی نیسکه کان پیش دوست بوونی ماسولکه کان دهکد ویت.

نهم هیئکایری به دا بزرگه یه کی کورپه به ده بیذین که شوینی بارسه نه شی به کانی بو روون دهکد و نه هه لولای چالایی ده ماری دا، و پیک هاتوون نه چه ندین جور خانه.

ھاو پېچى وىنە رەنگاۋرەنگەكان

ۋىنەى ژمارە (۱۲۹/ھ):

دوو وىنەى راستە قىنەى پە نچەكانى دەستەكان و پىنكان كە بە ئاشكرا ئىسكەكانى دەرگە وتووۋە ماسونكە دا پېۋشيوە، بە تەواۋەتى ۋەك ئايەتى: ﴿فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا...﴾ دەھەر مەۋىت، ئەمەش ئە ھەقتەى ھەشتە مەدايە.

كۆرپە ئە ئە تەمەنى ۲۸-۴۰ رۇژىدا

كۆرپە ئە ئە تەمەنى ۲۵ رۇژىدا

كۆرپە ئە ئە تەمەنى ۱۲ ھەقتەىدا

ۋىنەى (۱۳۰/ھ): ئەم وىنە راستە قىنەى

كۆرپە ئەدا دەبىنىن كە چۇن دواى دروست بوۋى ئىسك و دا پۇشۇنى بە ماسونكە بە ھىۋاشى ئەشى رىك دەپىتەۋە، ۋەك ئە وىنەى (۲)دا دەبىنىن كە پەيدا بوۋى ئىسك و پاشان ماسونكە بوۋەتە ھۇ دەرگە وتتى قاچ و رانى كۆرپە ئەكە بە شىۋەھىكى ئاسايى.

ھاۋا پىچى ۋىنە رەنگاۋرەنگە كان

۴۴ - ۴۶ رۇژ

پېش ۴۰ رۇژ

ۋىنە (۱۳۱/ھ): دوو ۋىنە راستە قىنە بۇ بەراۋرد كىردى كۆرپە ئە پېش ۋە ئەدۋاى ۴۰ رۇژى، دەپپىن بە ئاشكرا شەك ۋە روخسارى مەۋقە ۋەردەگىرەت ئە دۋاى ۶ ھەفتە.

ۋىنە (۱۳۲/ھ): ئەدۋاى رۇژى (۴۲) ۋەدە ئەشى كۆرپە ئەكە رىك دەپپەتەۋە، كە پېشتر چەماۋە بوۋە، كە ئەمەش يەك دەگىرەتەۋە ئەگەن ماناى (فَسْوَى) كە ئە ئايەتەكەدا ھاتوۋە:
﴿ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسْوَى﴾ (القيامة: ۲۸).

كۆرپە ئە ئە رۇژى (۴۲) ۱د

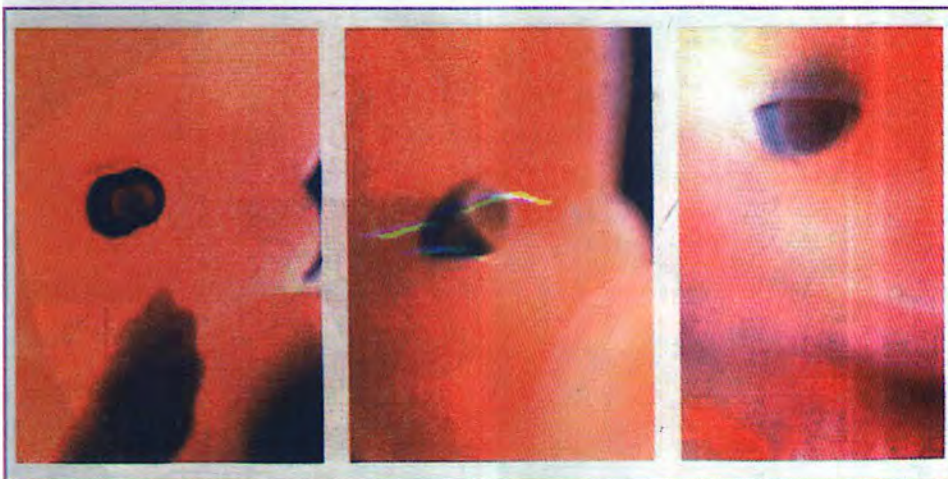
كۆرپە ئە ئە رۇژى (۵۲) ۱د

كۆرپە ئە ئە رۇژى (۴۸) ۱د

هاو پېچى وىنە رەنگاۋرەنگە كان

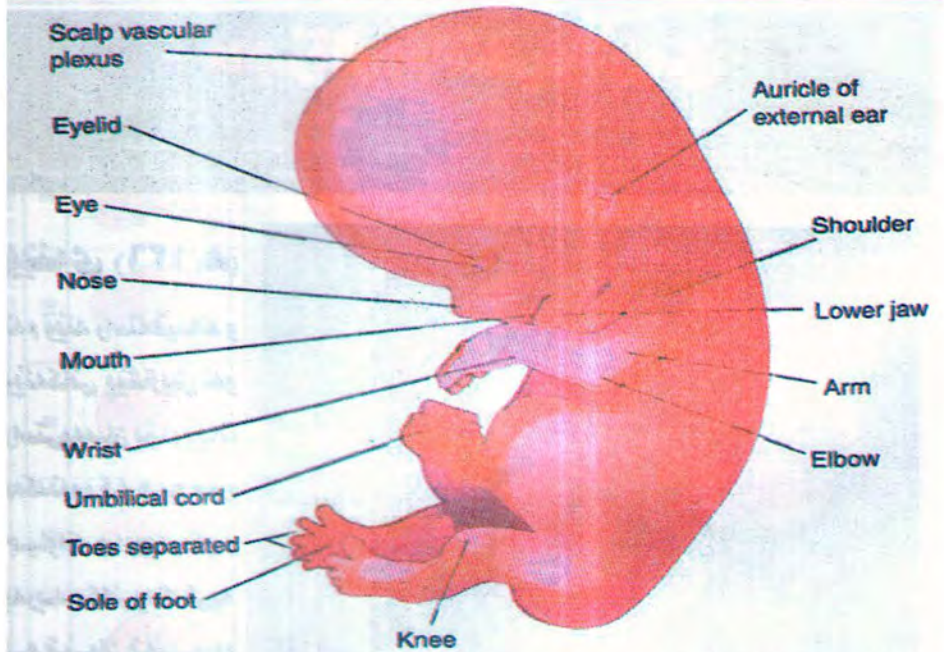
ۋىنەى (۱۳۳/ھ): لەم كۆمە ئە وىنە راستە قىنەى كۆرپە لەدا دەبىنن كە چۈن چاۋەكانى دەست دەكەن بە دەركەوتن لە ھەفتەى پىنچەمدا، پاشان لە ھەفتەى ھەشتەمدا شىۋەى ناسايى خۇيان ۋەردەگرن، ئەۋىش بە پىنى فەرموودەى: ﴿إِذَا مَرَّ بِالنُّطْفَةِ نَثَانُ وَأَرْبَعُونَ لَيْلَةً، بَعَثَ اللَّهُ إِلَيْهَا مَلَكًا فَصَوَّرَهَا وَخَلَقَ سَمْعَهَا وَبَصَرَهَا....﴾

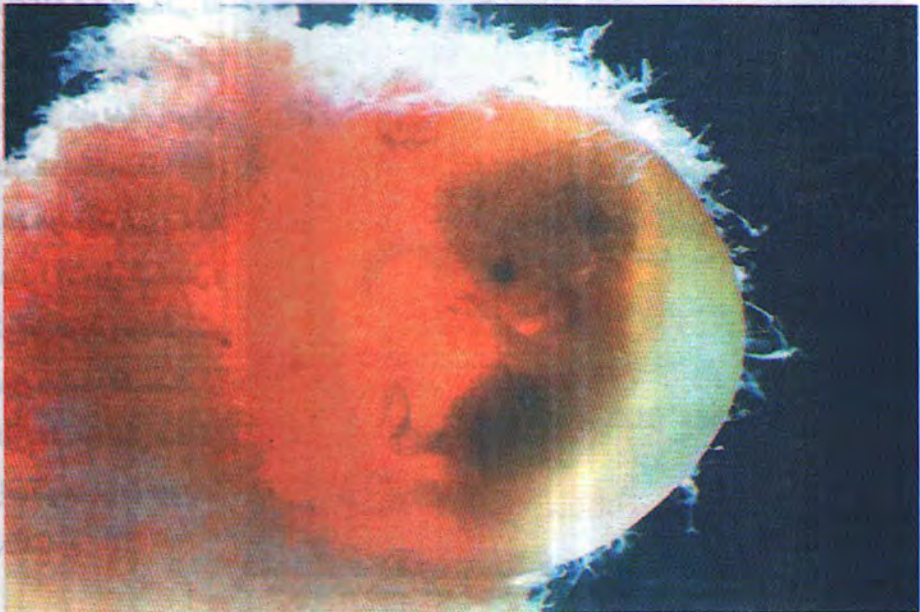
ۋىنەى (۱۳۴/ھ): موعجىزەى دۋاى رۆژى (۴۲): لەم وىنە راستە قىنەنى كۆرپە لەى مروۇفدا دەبىنن لە رۆژانى (۲۶-۲۸) دا ھىچ جۆرە سىمايەكى مروۇقى پىۋە دىارنىيە، بەلام لە رۆژى (۴۲) بەدۋاۋە نىتر كۆرپە ئەكە شىۋەى مروۇف ۋەردەگرىت، ئەمەش سەلىنەرى راستىي فەرموودەكى پىنغەمبەرە (ﷺ) كە دەفەرموئىت: ﴿إِذَا مَرَّ بِالنُّطْفَةِ نَثَانُ وَأَرْبَعُونَ لَيْلَةً، بَعَثَ اللَّهُ إِلَيْهَا مَلَكًا فَصَوَّرَهَا....﴾ (رواه مسلم).

ھاو پېچى وىنە رەنگاۋرەنگەكان

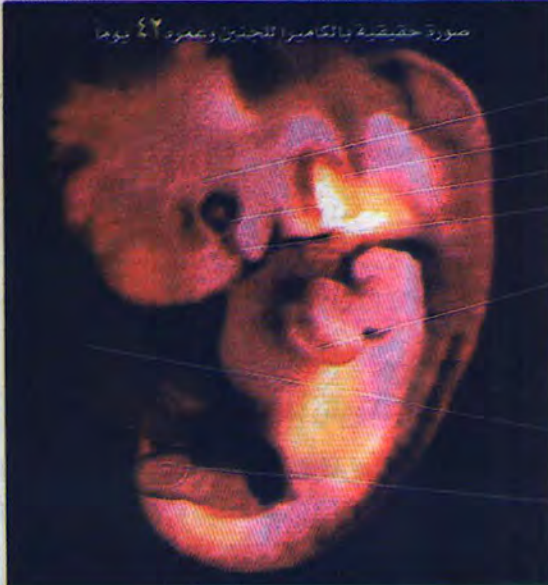
۱۳۵/ھ): ھىلكارى يەك كۆرپە ئە ئەھقەتى ھەشتەمدا دەردەخات، كە ھەمىو ئەندامەكانى
 ئەشى دروست بوون، و شىۋەكەشى بوو بە شىۋەيەكى مەۋجى، ئە خوارەش وىنە يەكى راستە قىنەى
 كۆرپە ئە يەكە ئە ھەقەتى ھەشتەمدا.

معجزة اليوم الثاني والأربعين

عن حديفة - أن رسول الله ﷺ قال: إذا مر بالقطعة لسان وأربعون ليلة بعث الله إليها ملكاً فصورها وخلق سمعها وبصرها وجلدتها وأحجمها وعظامها، ثم قال: ما رأت أكرم أم أنتي، فتمضمي ركبها بقدح وتكتب لذلك صحیح مسننه وقد أظهرت الدراسات الجنينية وأصور الحقيفة، أن الجنين يكتمل شكله الأهم وكل ما ورد ذكره في الحديث بعد مضي اليوم الثاني والأربعين

صورة حقيفة بالكاميرا للجنين وعمره ٤٢ يوماً

الجنين
أذن
عين مكشوفة
حفرة الأنف
صفحة اليد
العمل السري
صفحة القدم

ويتهى (١٣٦هـ)

ثم ويته واسته قينانه و
ويته كاني بيشتريش نهو
راستي يه مان بؤ دوو پات
دهكه نهوه كه هيچ جوړه
جياوازي و دوو يه رگي و
به ربه ره كاني يهك نويه
له نيوان شه رمووده
شه رعي يه كان و
دو زينه و كاني زانستي
نوئدا به تايبه تي له
بوازي راستي يه كاني
زانستي كوړ په نه زاني دا،
كاتيک پيغه مبه ر (ﷺ)
ده شه رمويت كوړ په نه
دواي (٤٢) روژ شكل و
شيومي مروث و مرده گريت،
دو زينه و كاني
كوړ په نه زانيش هه مان
راستي يه مان بؤ دوو پات
دهكه نهوه.

صورة حقيفة بالكاميرا للجنين وعمره ٤٢ يوماً

أذن
عين
رسيخ
صفحة اليد
بروز الكبد
صفحة القدم
الضخنة
الكاحل

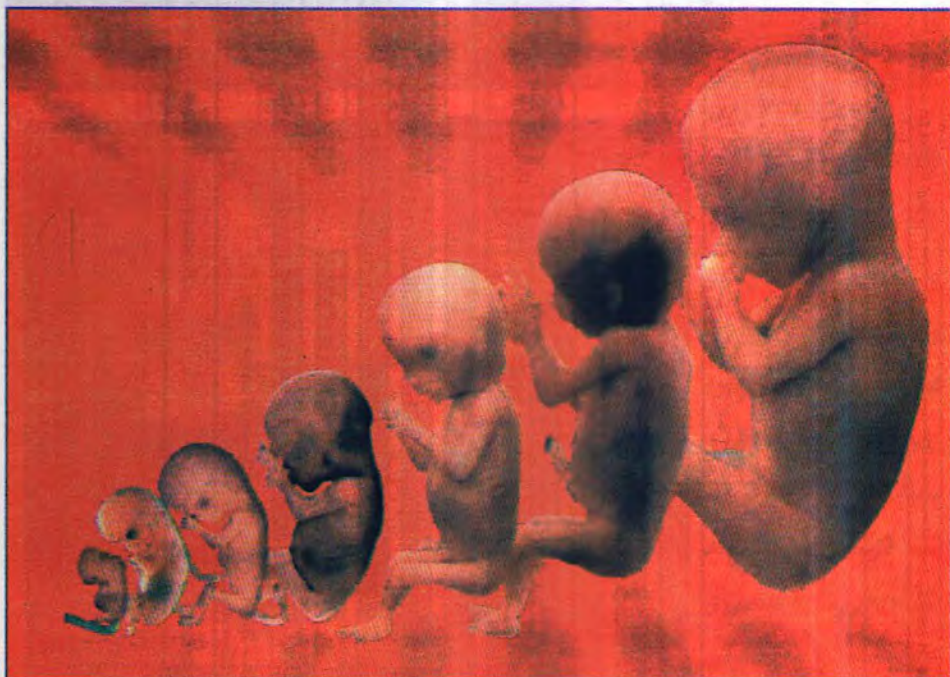
المسوركان الاحقره كركان ماسوركان من كتاب From Conception to Birth

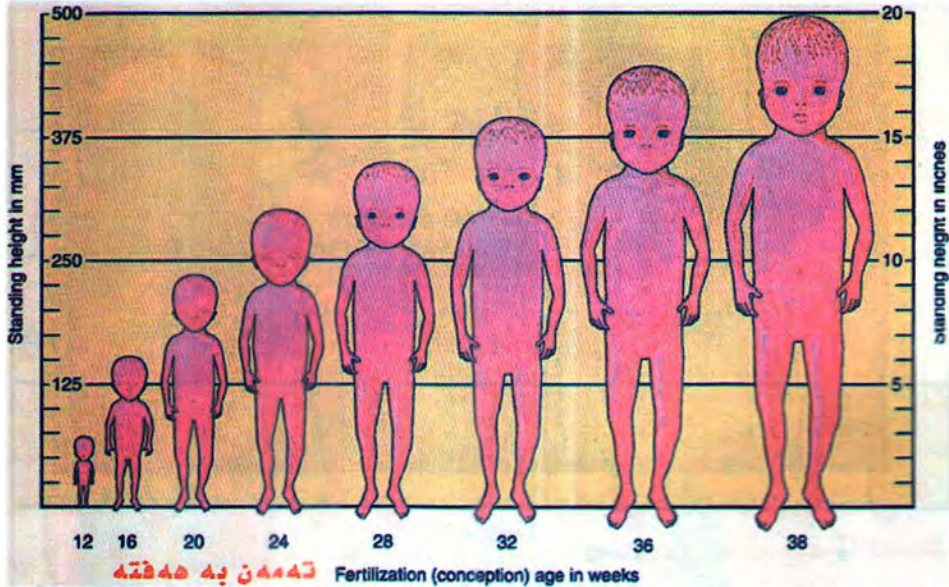
وېنەكانى بەشى ﴿٧﴾

وېنەھى (١٣٨ - A / ھ): ئەم وېنە راستە قىنانەى كۆرپە لە كە لە چەند ھەفتە يەك و چەند قوناقىكى جياوازى تەمەنىدا بۆى گىراۋە بۆمان روون دەكاتەوھ كە چۆن كۆرپە لە بە خىرايى كەشە دەكات لە قوناقى كەشە كردندا (النشأة)، ئەمەش سەلىقەرى يەككىكە لە ماناكانى ووشەى (نشأ) كە لە نايەتى: ﴿ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ...﴾ (المؤمنون: ١٤) دا ھاتووھ.

هاو پینچی وینه رهنکا ورهنگه کان

وینهی (۱۲۸ - B / ه): نهم هیلکاری یانه زیاد کردنی خیرای دریزی کورپه له مان بۇ روون دهکاته وه به پنی ههفته، که روونکردنه وهی مانای سینه می ووشه ی (نشأ) یه که له نایه ته که دا هاتوه.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ
 مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا ﴿۱۸۸﴾ (سورة البقرة، ۱۸۸)

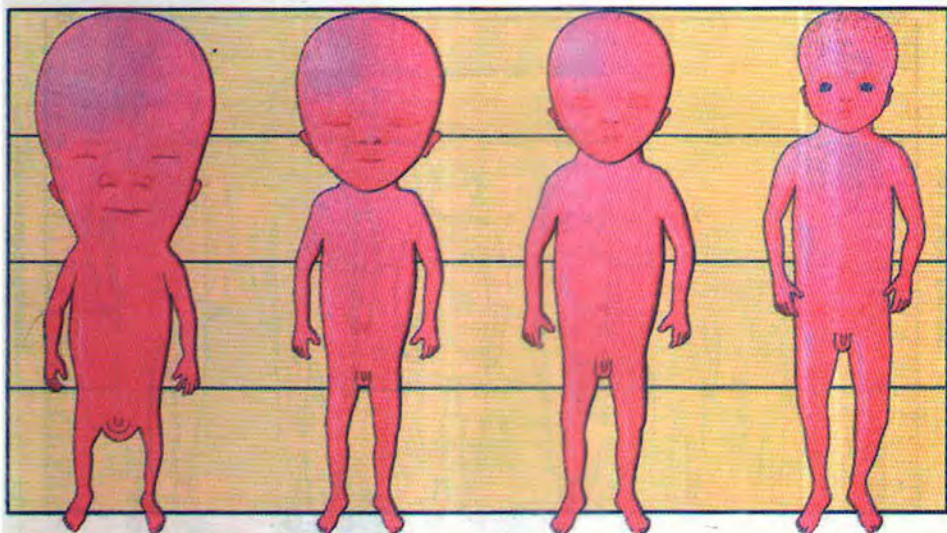
المعجزة الربانية إذ تنفخ الروح في اللحم الميت فإذا به يتدقق بالحياة.
 قلب ينبض وعين تطرف ويد تسبح. هذا هو السر الذي بقى شبيها
 مجهولا، سر الله تعالى في نفخ الروح، وكما حاول الإنسان عبثا الوقوف
 على هذا السر القامش، الروح... وجاء القرآن بالجواب الحاسم.

وینهی ژماره (۱۳۹/ه):

یه کینک له نیشانه کانی دهسه لاتی گه وری په روهردگار خوئی له ژبان به خشیندا به کورپه له ده بیینیته وه، خاصه یه تیکی گه وری قوناسی (نشأة) بریتی یه له و چالاک و گه شه کردنه خیرایه ی که سیفه تیکی جیا که ره وهی کورپه له یه نهم ماوه یه دا وهک بلنیت پیشتا مردوو بیت و لیردا رۆح بکریت به به یری و تروسکه ی ژبان بچیتته ناو له شه مردوو که یه وه!

ھاو پېچى وينە رەنگاۋرەنگەكان

9 تەمەن بە ھەقتە

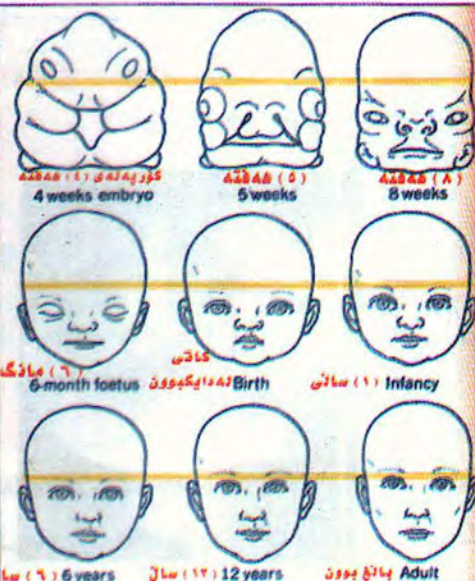
12

16

38

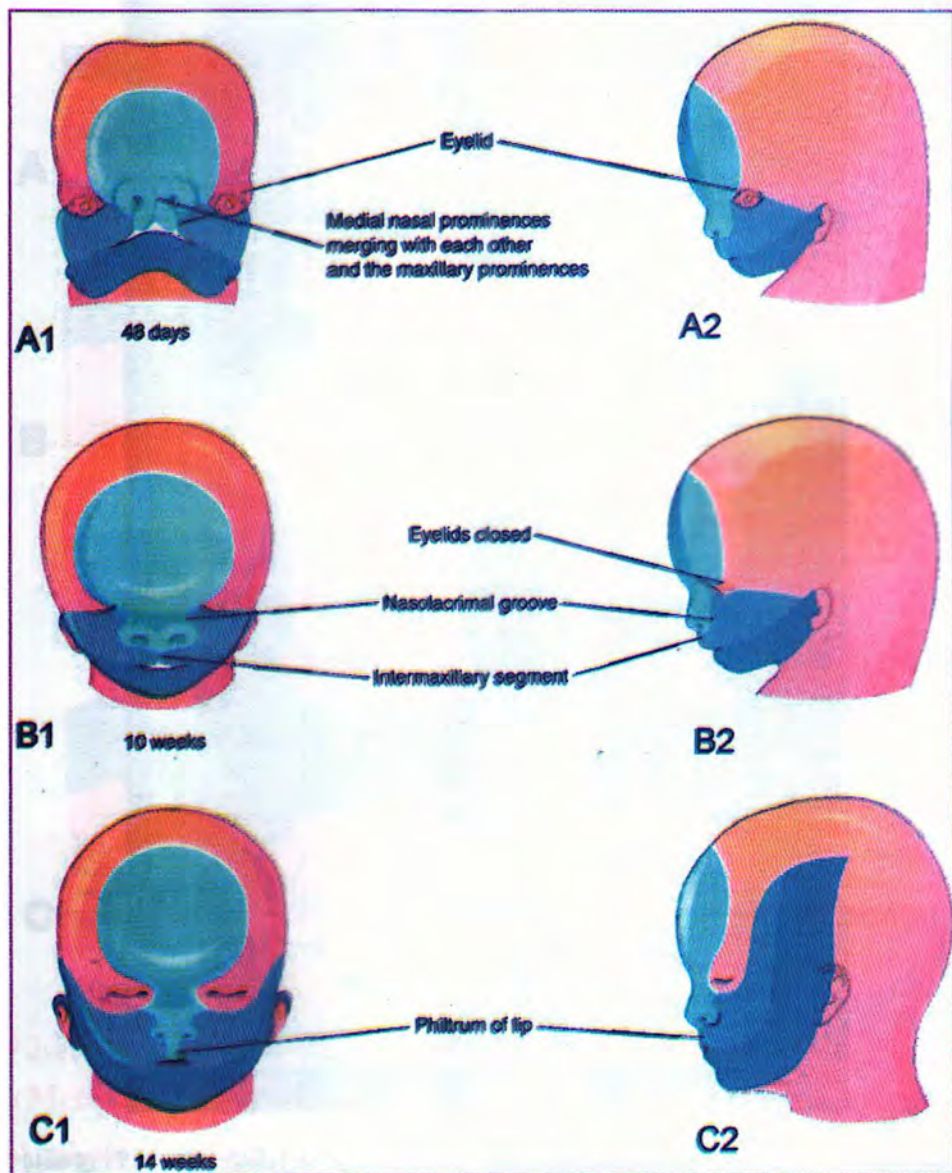
وينەى (١٤٠/ ھ): ئە وينەكەى لاي راستدا دەبينن كە چۈن سەرى گەورەى كۆرپە ئەكە ئە قۇناغى رېكبونەوہ (تەعدیل) دا بچووك دەبیتەوہ و ئە ھەمان كاتدا قاچە بچووكەكان دريژتر دەبن، ئەمەش ئەوہیە كە ئایەتى: ﴿... فَعَدْلِكَ ...﴾ (الإنفطار: ٧) ئاماژەى پینداوہ.

وينەكەى راستەقینەى كۆرپە ئە
ئە قۇناغى گەشە كەردندا

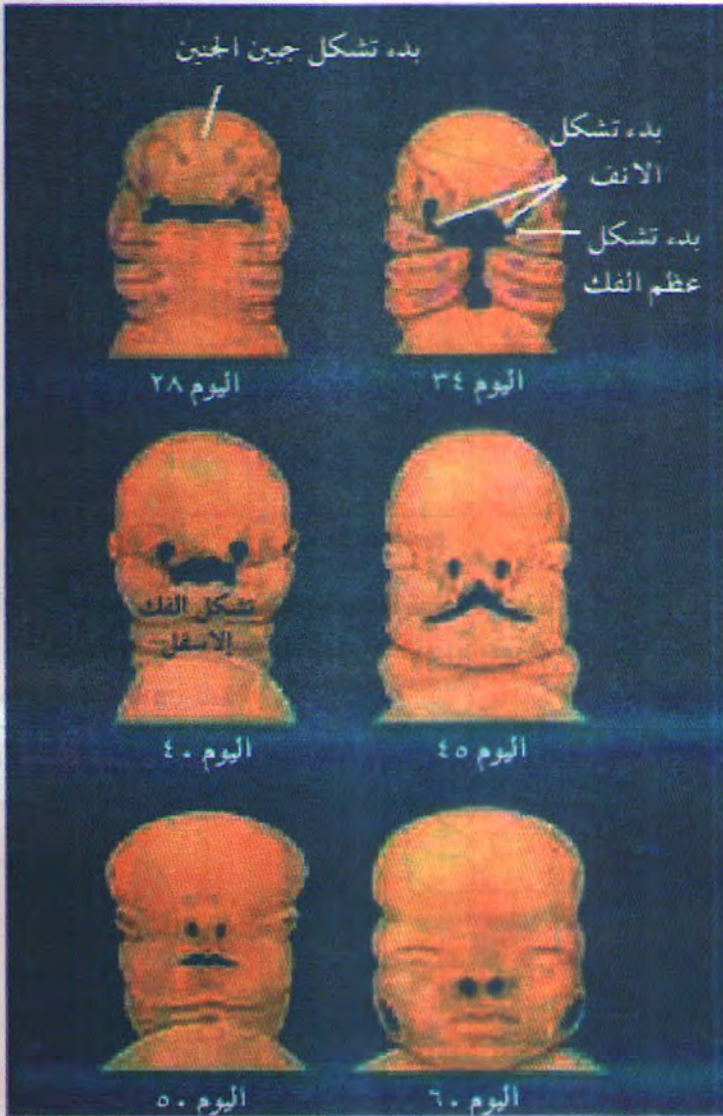
وينەى (١٤١/ ھ): ئەم وينانەدا رېكبونەوہى روخسارى كۆرپە ئە دەبينن تاوہكو ھاوسەنگى خۇى ومردەگريت و شكلى مروۇ بە ئاشكرا دەرەكەوئيت، ھەروہا گۇراناكاري پەكانى روخسار بە پىنى تەمەنيش دەرەخات.

هاو پېچې وينه رنغا ورهنگه کان

وينه ي (١٤٢ / هـ): لدم زنجيره هيلكاري يه دا ده بينين كه چو ن لووت له قوناعي ريگبوونه وه
 (ته عدیل) دا بهر پړه يي نزم ده بېته وه و چاوه كان دینه پيشه وه بو ناوه راستي روخسار و گوپكائيش
 له ملاواوه بهر ز ده بنه وه، به گشتي روخساري كوز په نه كه هاوسه نكي ناسايي خوي ودره گريت.

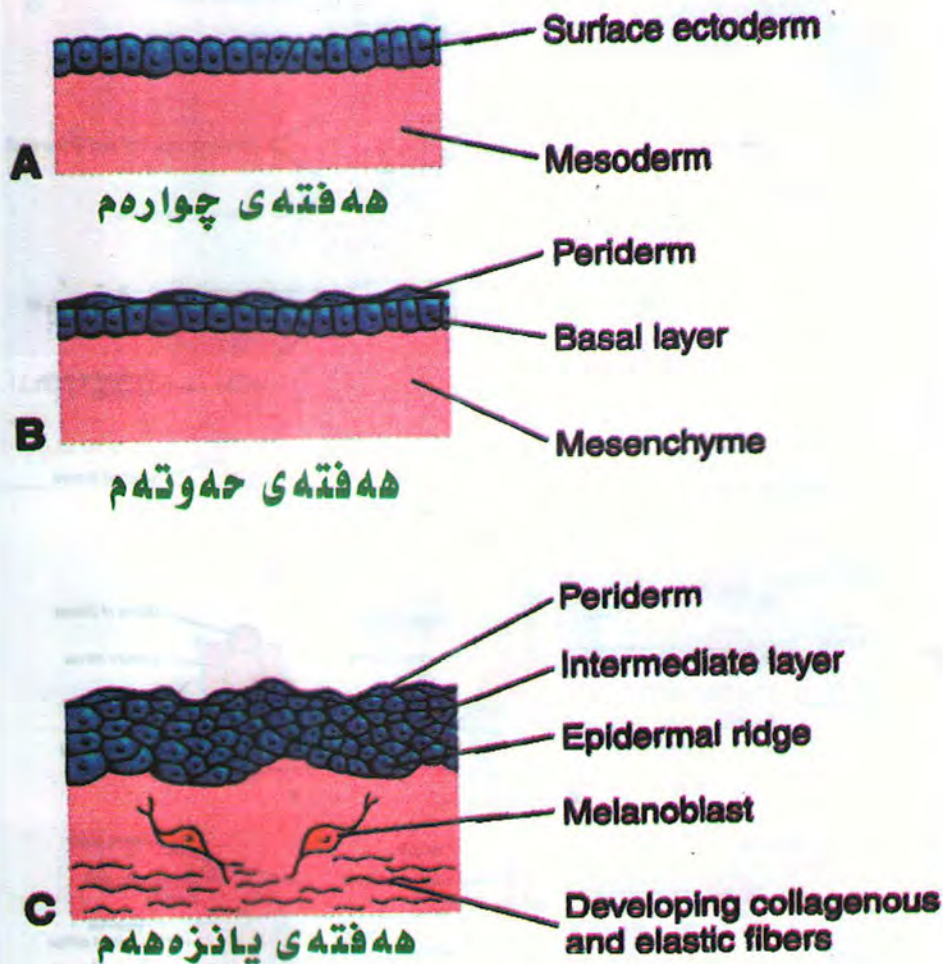

وینهی (۱۴۳ / هـ): لهگه ن بهر و پینش چوونی ته مه نی کورپه له که دا رووخساری ریک ده بیته وه و شیوهی هاوسه نگی مروقانه و مرده گریت، نهم هیلکاری یانه ی سره وه موعجیزه ی نه و نایه ته مان بو روون ده که نه وه که باسی نه وه ده کات له سره تا کورپه نه له ناو منالدا ندا شیوهی مروقی نی یه به لام له دوا یی دا نه و روخساره تا بیته تی یه ی مروق و مرده گریت، خوی گه و ره ده فهر مویت:

﴿هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ.....﴾

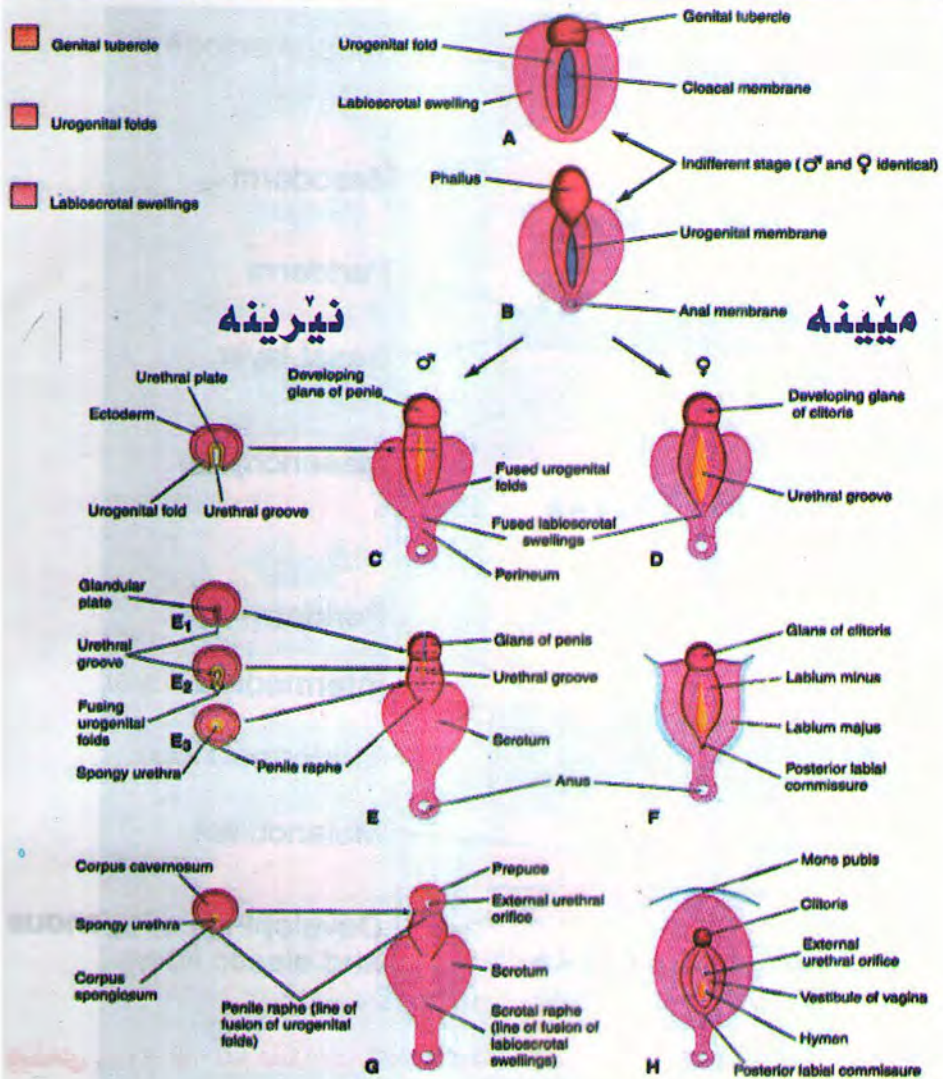
هاو پینچی وینه رنگاوردنگه کان

وینهی (۱۴۴/ه): نهم هیلکاری یانه گه شه کردنی پیست روون ده که نه وه، که تی دا ده بینین له ههفتای یانزدهمدا زور بهی جیا که ره وه کانی پیست له (خانه رنگه ره کان Melanoblast) و (که وانه کانی چینی دهر وهی پیست Epidermal Ridges) و چینی کی نه ستور له (خانه کانی چینی ناوند Intermediate Layer) و شانیه لاستیکی (Collagenous and Elastic Fibers) نه مانه هه مووی دروست بوون، که نه مه دواي دروست بوونی نیسک و ماسولکه کان پهیدا دهن، و پیش ماوه یه کی کم له ته واو بوونی دهر که وتی نه ندانه سیکسی یه کانی دهر وه، وه که له ده که شرعی یه کاند ا هاتوه.

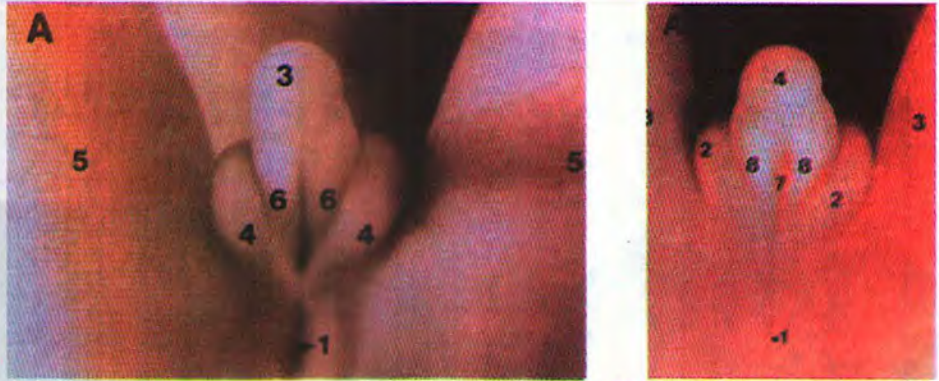

هاو پېچې وینه رنګا ورته نګه کان

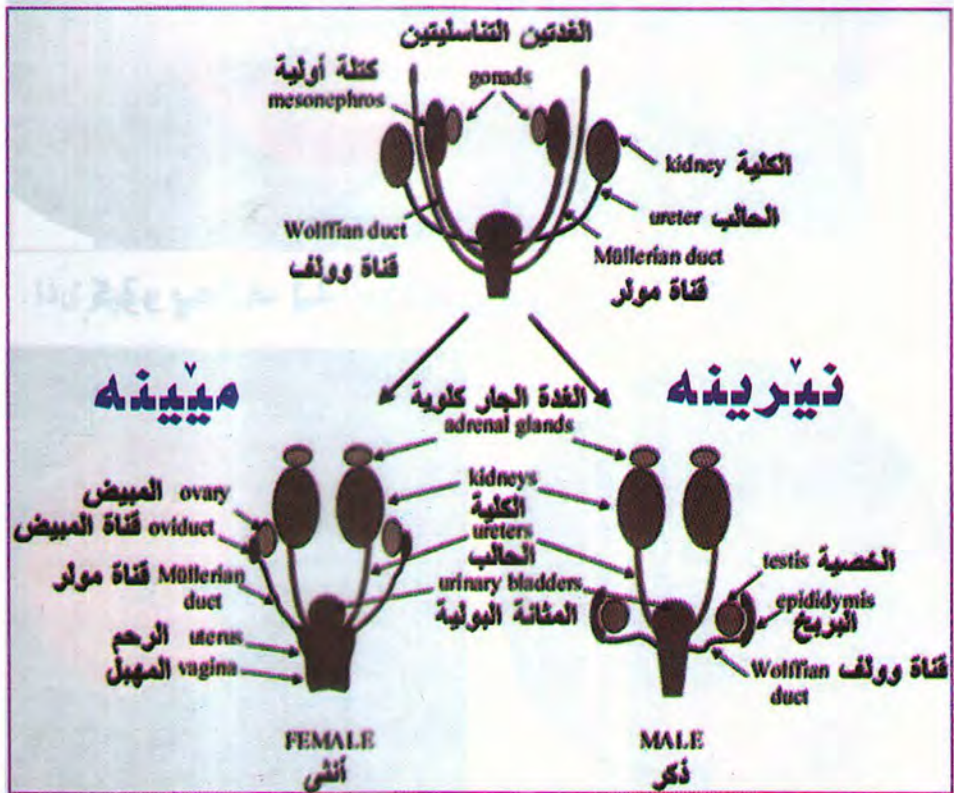
وینځه (۱۴۵ هـ): له هیلکاری یاندا گه شه کردنی نه ندامه کانی زاووزی نیرینه و میننه ده بینن، له وینځه (A, B) دا ده بینن که نه ندامه کانی زاووزی نیرینه و میننه هه مان شکل و گه شه کردنیان هیه و به ته واووتی له یه ک دچن له هه فته ی چوارمه وه تا هه فته ی حوته م، و له هه فته ی نویه مه وه دست ده کن به جیاواز بوون، ویننه کانی (D, F, H) گه شه کردنی نه ندامه کانی زاووزی دمره وه ی میننه له هه فته کانی (۹، ۱۱، ۱۲) دا روون ده کاته وه، و ویننه کانی (C, E, G) گه شه کردنی نه ندامه کانی زاووزی نیرینه له هه فته کانی (۹، ۱۱، ۱۲) دا دمره خات.

ساوینچی وینه رهنگاورهنگهکان

نه ندنامه کانی زاووزئی دهرهوهی نییرینه له ههفتهی نۆیههدا .
 نییرینه له ههفتهی نۆیههدا .

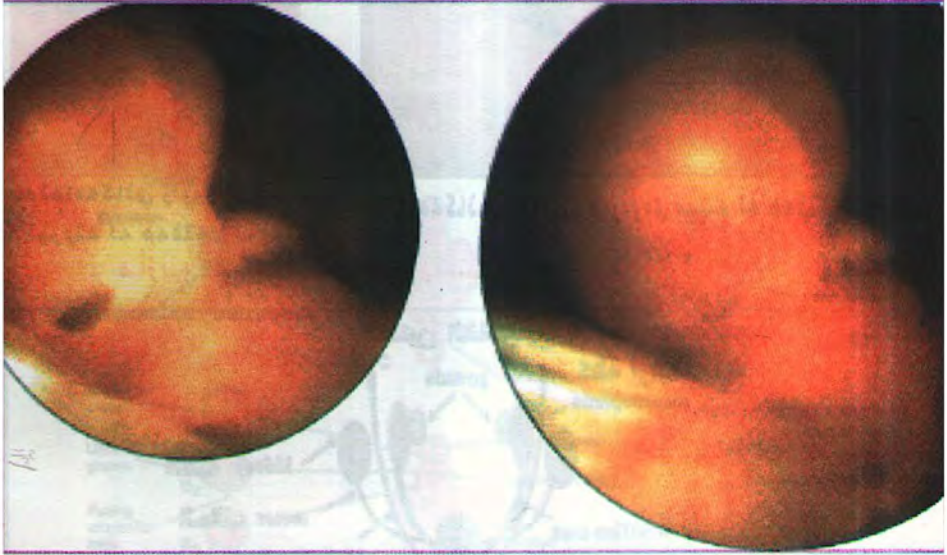
وینهی (۱۴۶هـ) : بڕوانه ئیکچووونی گهوهی نیوان نه ندنامه کانی زاووزئی دهرهوهی نییرینه و مپینه له سه رهتادا .

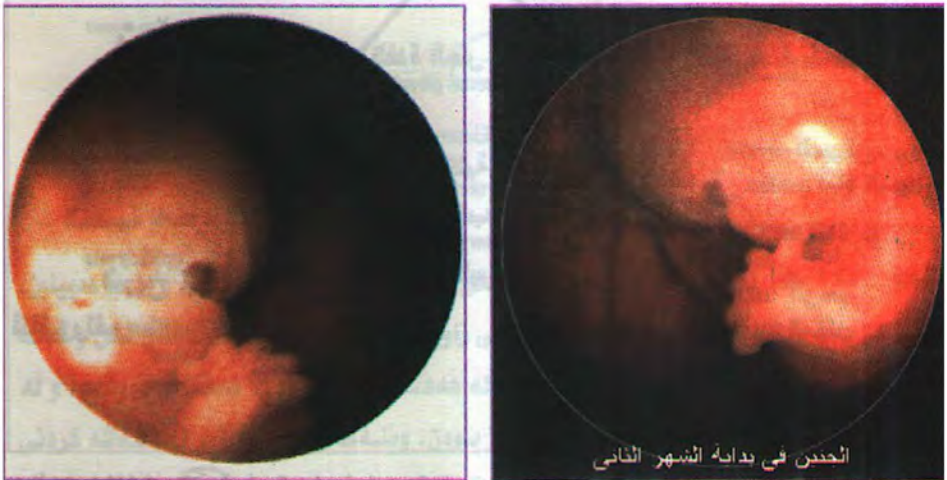
وینهی (۱۴۷هـ) : گهشه کردنی نه ندنامه کانی زاووزئی ناوهوهی کۆریه له ، که له سه رهتادا له یهک دهچیت ، و پاشان جیاواز ده بییت بۆ نه ندماهی زاووزئی ناوهوهی نییرینه و نه ندنامه کانی مپینه .

چەند دىيەننىكى دەگەن بۇ كۆرپەلە كە بە ئامبىرى
ھەناۋىن گىراۋە بۇ ھەندىك ئە جوۋلەكانى ئەناۋ مئالداندا

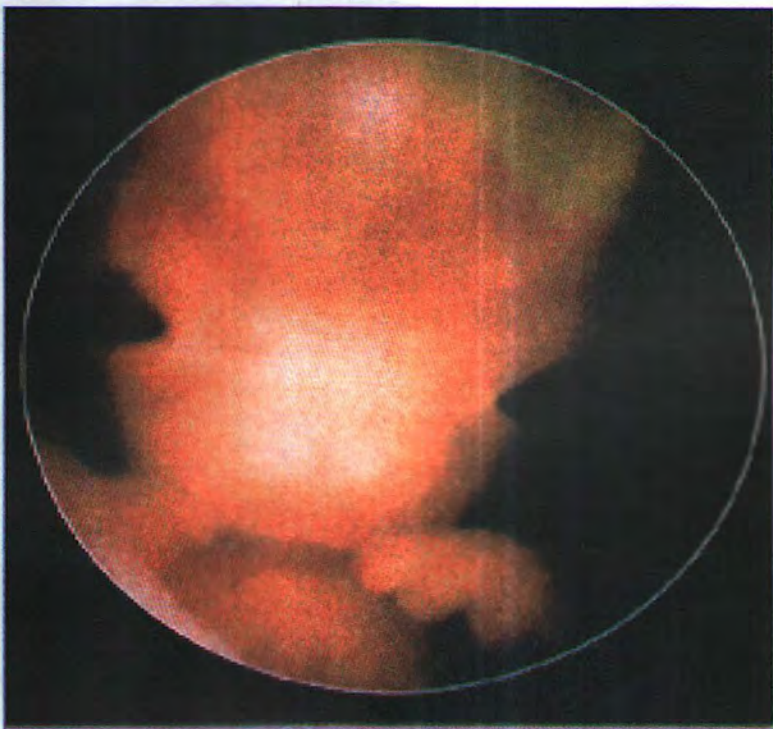
كۆرپەلە ئە مانگى دوۋەمى سىكپىرىدا.

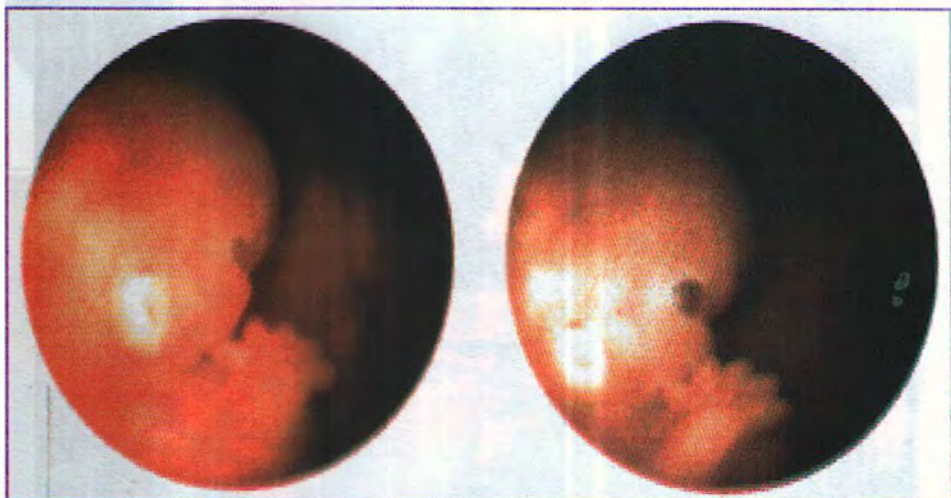
الحمد لله في بداية الشهر الثاني

كۆرپەلەلەك كە دەيەۋىت پە نجهى بەرئىت.

ھاۋىپىچى ۋىنە رەنگاۋرەنگە كان

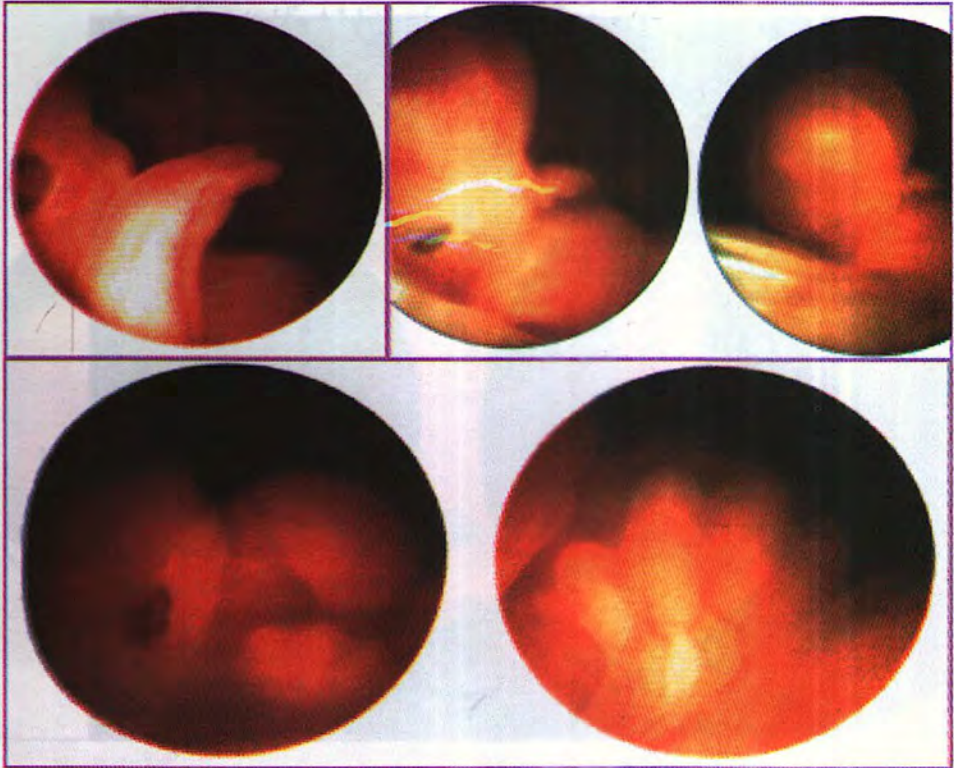
پەيدا بولۇنى روخسارى مەۋجۇبى يانە ئە مانگى دوۋەمى سەكپىرىدا.

كۆرپەلەكە ھەۋلى پە نچە مەژىن دەدات.

ھاۋىپىچى ۋىنە رەنگاۋرەنگەكان

پەيدا بوۋىنى سەرەتا ئۇيىسىكى يەكان ئە پەلى سەرەوۋەدا .

ۋىنە يەك كە بە ئامبىرى سۆنەر گىراۋە بۇ كۆرپە ئە يەكى (۵ ماڭگ) .

ھاۋا پىچى وىنە رەنگاۋرەنگە كان

إمكان تحريك الأصابع مع بداية الشهر الثالث

إمكان تحريك الأصابع مع بداية الشهر الثالث

إمكان تحريك لأصابع مع بداية الشهر الثالث

إمكان تحريك الأصابع مع بداية الشهر الثالث

لە سەرەتادا دەستی کۆرپە لە ئە
شیووی سەو ئىدايە ، پاشان ئەگەن
پەيدا بوونی ئىيسک و ماسولکەدا
پەنجەکان دەردەکەون و کۆرپە ئەکە
دەست بە جوولاننى دەستی دەکات.

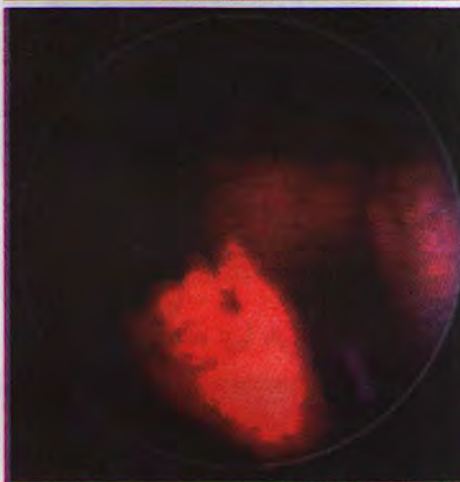
هاويچى وينه رهنكاورهنكەكان

إمكان تحريك الأصابع مع نهاية الشهر الثالث

ظراف الأصابع وقد كسرها اللحم مع نهاية الشهر الثاني

إمكان تحريك الأصابع مع بداية الشهر الثالث

دواى پەيدا بوونى ئىسك و ماسونكە
 كۆرپەنەكە دەتوانىت بە شىۋەيەكى
 سەربەست دەستى بچوولئىنىت، كە
 نەمەش يارمەتى دەدات ھەموو ئەشى
 ئەناو شاھى ئەمىيونى دا بچوولئىنىت
 و سەربەستانە ھەلە بكات.

الجنين في الشهر
 الثالث بحركة
 في سهولة

هاو پینچی وینہ رہنگا ورہنگہ کان

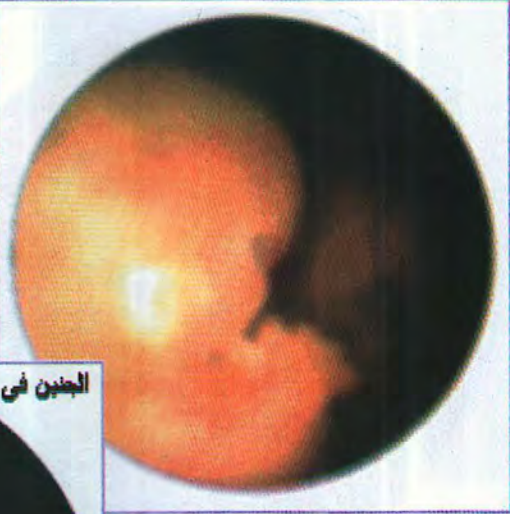
الجبیل السری

چہند وینہ یہ کی
 ناوو کہ پتہ تکہ،
 (الجبیل السری)
 Umbilical)
 Cord) کہ
 کورپہ لہ کہ
 لہ گہن دست
 کردنی بہ جوونہ
 لہ ناو منالدا ندا
 ہول دودات
 بیگریست (نہہ
 دیسہ نیکی زور
 دگمہ نہ !!)

ھاو پېچى وىنە رەنگاۋرەنگە كان

كۆرپە ئە ئە دواى مانگى سىيە مەۋە سىمماى
 مرقۇۋە ۋەردەگىرىت، كە ئەم كىردارە مېھرىبانى
 پەرۋەردىگارى بە ئاشكرا پېۋە ديارە، بۇيە
 ئىمەش ۋەك پېنە مېھەر (ﷺ) دەبىت
 كىرئوش بۇ پەرۋەردىگار بېھىن و بلىين:
 ﴿اللَّهُمَّ لَكَ سَجَدْتُ وَبِكَ آمَنْتُ وَلَكَ أَسْلَمْتُ،
 سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ وَصَوَّرَهُ وَشَقَّ سَمْعَهُ
 وَبَصَرَهُ تَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾.

الجنين فى الشهر الثالث وقد تكومت العظام والتصفت لمدد
 ثلاثة اشهر اخرى

ئەگەن گەشە كىردى ئەندامەكانى و
 تەۋاۋ بوونى دروست بوونى ئىسك و
 ماسولكە كان كۆرپە ئەكە چەند جوۋئەيەك
 ئە نجام دەدات، ۋەك ئەۋەى بلىيت ئەۋە
 ئاشكرا دەكات كە زىندەۋەرىكى نوئ پەيدا
 بوۋە و پىۋىستە ئە داھاتوودا حىسابى
 تايىھتى خۇى بۇ بكرىت!

إمكان تحريك الأضلاع مع بداية الشهر الثالث

الجنين السرى وقد أوتيتك الجنين على الأمسك به

ھاۋا يېقى وىتە رەتگاۋرەنگە كان

ماسى	كيسەن	مريشك	مانگا	كۆرپەلەي مەۋقۇ
سكۈنە	سۈمبەتە	سۈمبەتە	سۈمبەتە	سۈمبەتە
				
				
				

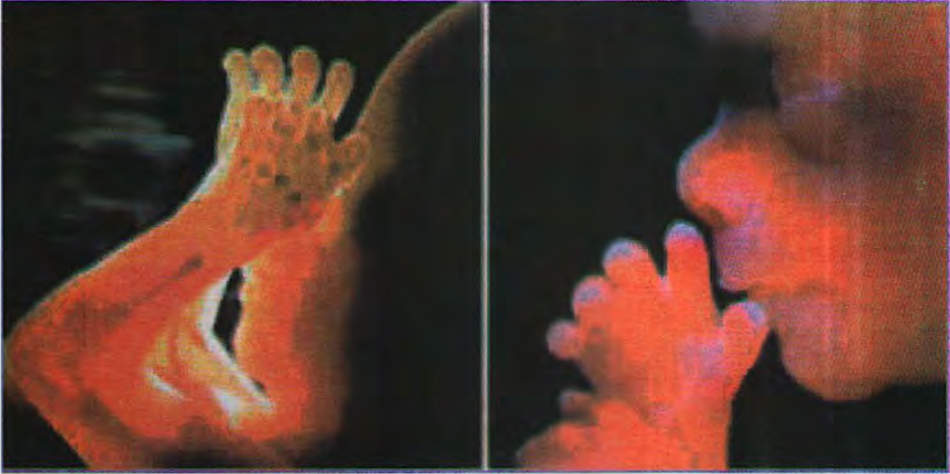
ۋىتەي (۱۴۸/ھ): ئەم ھىلگارىياتىدا دەيىتىن كە چۆن كۆرپەلەئەي زۆرىك ئە زىتىدە مەران ئە قوتاغە سەرەتايى بە كاتىياتدا ئەيەك دەچن و ئە دوالىي دا جىياۋاز دەيتن، بە يېقى ئايەتەي پېرۋى:
 ﴿ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾ ((التؤمنون: ۱۴-۱۳)).

ۋىتەي (۱۴۹/ھ): چەتەندە دېمەتېكى راستە قىتەي كۆرپەلەئە ئە مەلئەي چوارەمى دا كە پەلەئە كاتى و ھىلە كاتى روخسارى بە ئاشكرا دەۋر كەرتۈۋىن.

هاو پیچی وینه رهنگاوردنگه کان

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿يَتَأْتِيهَا النَّاسُ لِرَبِّكُمْ فِي رَبِّبِنَ الْبَعَثِ فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِن نُّرٍّ مِّن نُّطْقَةٍ مِّن مِّن عِلْقَةٍ رُّوْمٍ مُّضْغَةٍ مُّخْلَقَةٍ وَغَيْرِ مُخْلَقَةٍ لِّبَيِّنَ لَكُمْ وَنُقِرُّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ إِلَىٰ آجَلٍ مُّسَدَّدٍ لِّتُؤَخَّجَكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ﴾

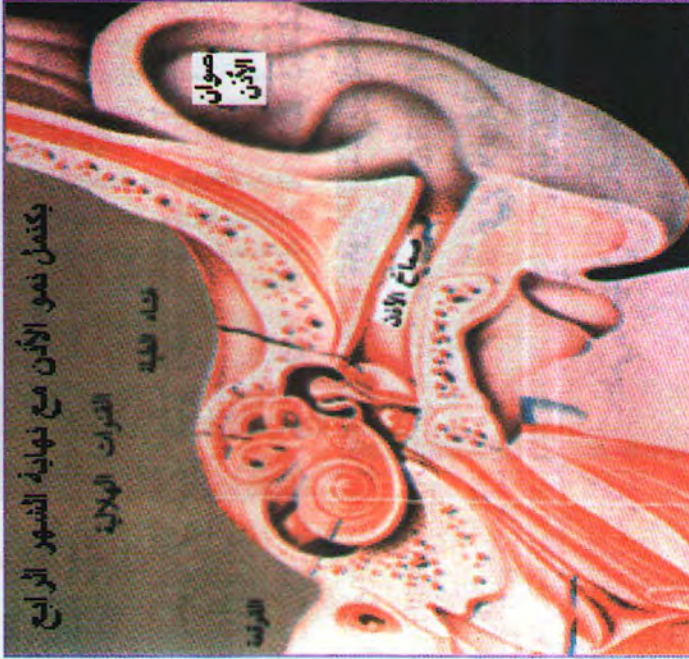
(سورة الحج: ٥)

الجنين في عمر اربعة اشهر بطول ٢٤ سنتيمترا، ورهم ان الحركات تبدأ قبل هذا العمر إلا انها من الآن تكون ارادية ومنظمة نظرا لاستكمال الياف الجهاز العصبي والياف العضلات والعظام قال صلى الله عليه وسلم: (إن أحدكم يجمع خلقه في بطن امه اربعين يوما لعنقة، ثم يكون علقة مثل ذلك، ثم يكون مضغة مثل ذلك، ثم يرسل إليه الملك فينضغ فيه الروح) .

وينهى (١٥٠/هـ): چند ديمه نيکی راسته قيندى كورپه له له قوناسی گه شه كردن (النشأة) دا، كه ده بينين وينهى مروفي ودرگرتووه و ده توانريت به ناسانی رهگه زه كه شی ديارى بكریت (وهك له وينه كهی لای چه پدا دياره).

هاو پیچی وینه رهنگاورهنگه کان

وینهی (۱۵۱/هـ) : پیگه یشتنی نه نداهه کانی بیستن و بینین (کویکان و چاووکان) له قوناهی گه شه کردندا دهییت و بوویه کهم جار کوریه له له سکی دایکی دا دهیسیستیت و وهلامی بو کارتیگه ره دهره کی یه کان دهییت.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ۚ لَمَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ جَعَلْنَاهُ قَدْ كَاتِبًا ۖ وَكُنَّا الْأَعْيُنَ حَكِيمًا
 وَإِنَّا لَنَعْلَمُ غُيُوبَهُمْ وَإِنَّا لَنَعْلَمُ مَا أُخْفُوا ۗ﴾
 [سورة المؤمنون: ١٤]

القرآن يكشف أسرار الأرحام ثم أنشأناه خلقاً آخر

يبدأ طور التشاخي الأسبوع التاسع إلى الثاني والعشرين. ويتميز بما يلي:

- البيضة في أوله عقب طور اللحم
- ثم السرعة الهائلة في النمو ليكتمل الشكل الطبيعي للجنين.
- اكتمال الهيكل العظمي وتميز الجلد وظهور الشعر الزغبي.
- بداية ظهور الحركة نظراً لتطور نمو العضلات.
- تميز الأعضاء الجنسية وظهوره ذكراً أم أنثى بصورة نهائية (الأسبوع ١٢).

• في نهاية هذا الطور تكون أعضاء الجنين قد اكتملت وأصبحت مجهزة للقيام بوظائفها.

- والخلاصة: إنه طور فاصل بين مرحلتين أساسيتين جازمت بهما جميع المصادر المتخصصة: مرحلة (الحميل) FEATUS. ومرحلة (الجنين) EMBRYO.

من كان يعلم ذلك في القرن السابع الميلادي؟ ومن علم «حمداً صلى الله عليه وسلم به في ذلك الزمن السحيق؟!

ويينهي (١٥٢ / هـ)

يقول الله تعالى: ﴿وَلْيَعْلَمِ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ أَنَّهُ لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا إِذْ أَخْرَجَهُمْ مِنَ ظُلُمٍ إِلَى نُورٍ بِإِذْنِ اللَّهِ وَلِيُخْرِجَهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَرِيمٌ عَلِيمٌ ۗ﴾
 [سورة الحج: ٤]

هاو پيچى وينه رەنگاۋرەنگە كان

الجنين فى الشهر السادس مع سهولة حركة الأطراف

وينه (۱۵۳/هـ): هەندىك ديمەنى راستە قينەنى تىر بۇ كۆرپەنە و جوولەكانى

نە قۇناغى گەشەكردن (النشأة) دا.

هاويبيجي وينه رهنكاورهنكه كان

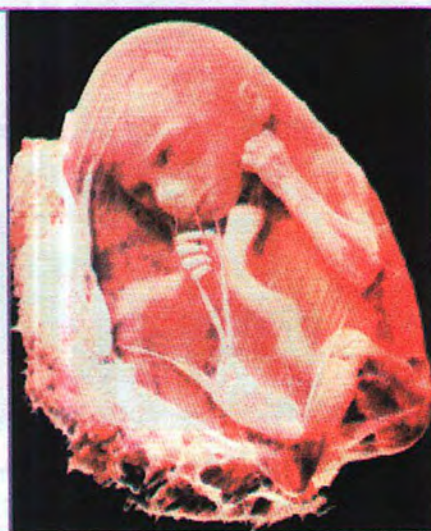
وينهي (١٥٤): كوريه له له مانكه كوتاييه كاني سكيپريدا.

هاو پىچى وينه رەنگاۋرەنگە كان

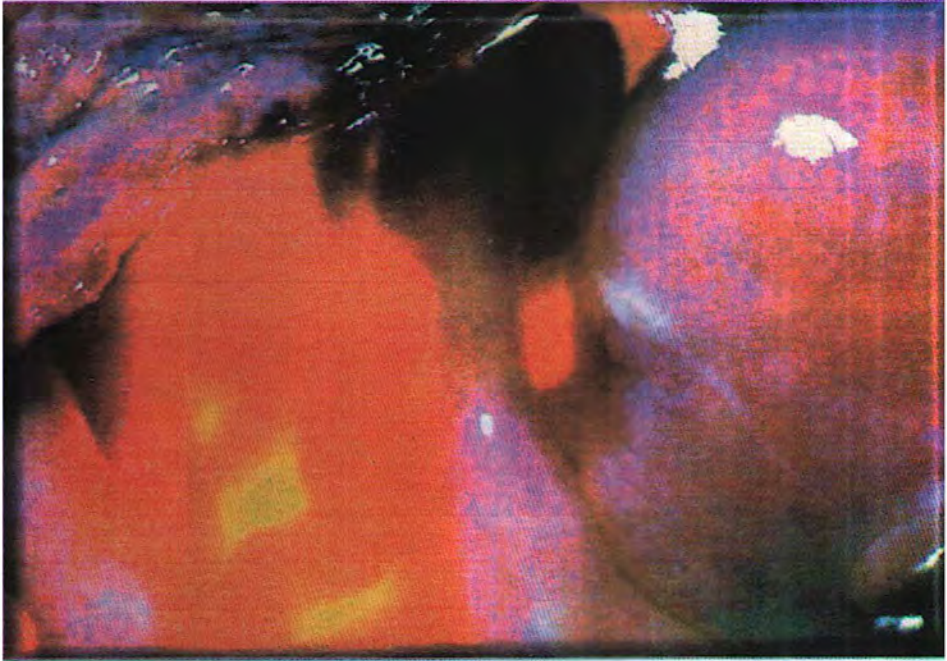

الجنين والمشيمة
في بداية
الشهر الخامس

وينه ي (۱۵۵/هـ): كۆرپەلە ئەنيۇ پەردەكانىدا بەدئىيائىيەۋە گەشە دەكات.

هاو پینچی وینه رهنگاوردنگه کان

ولید فی الشهر
التاسع وقد اُكتمل
نموه

وینهی (۱۵۶/هـ): نه گهن ته واو بوونی گه شه کردنی دا، نه شی کورپه نه که
خوی و سیستمی نه شی دایکیشی کاریکی وا ده کهن که نه م دروستکراوه نوییه بیته
ژیان و نه دونیایه کی ته سکه وه بیته ناو دونیایه کی فراوانتر.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿ وَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ صَوْرَاتٍ مِّمَّ صَوْرَاتِكُمْ فِي الْأَوَّلِينَ ﴿١١﴾ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ

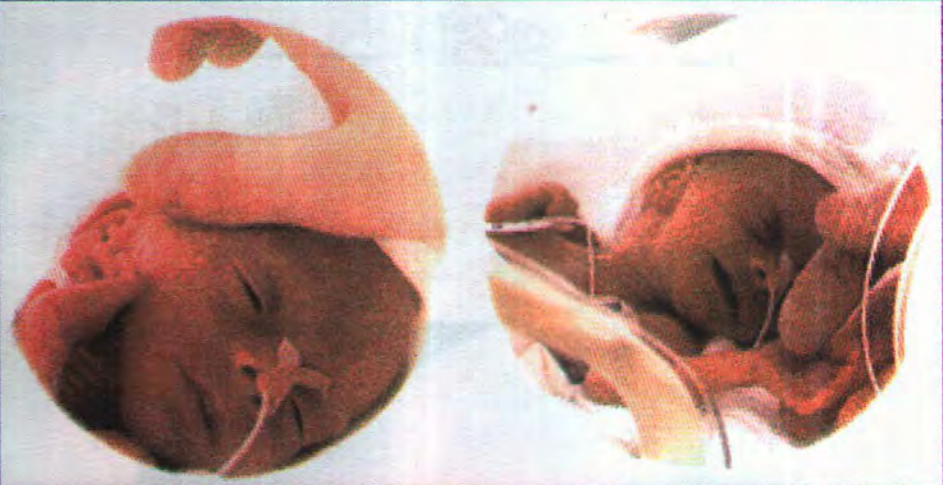
فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ لَمْ يَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ ﴿١٢﴾ ﴾ سورة الأعراف: ١١

وينه ى (١٥٧/هـ)

هذا هو القادم من عالم الغيب البعيد، العابر عبر الزمن السحيق، الإنسان الحامل لكل السر الأزلي في هذا الكون الشاسع، الناظر بما صورته الله تعالى فأحسن صورته ووهبه السمع والبصر والحياة.

هاو پېچى وينه رهنكاورهنكه كان

وليد يبلغ من العمر ثمانية شهور فى الحضانه

وليد فى الشهر الثامن

وينهى ژماره (١٥٨/هـ)

لهم وينه راسته قيناندها چند مندائيك ده بينين كه پيش كاتى خونيان (پيش ٩ مانگى) له دايك بوون (٧ مانگ ، ٨ مانگ)، و زور به ناسايى توانيويانده له ژياندا بهردهوام بن، كه سه لينه رى نه و راستى يه يه مندال پيش ٩ مانگى ده توانيت بژى، ههروهك له دهقه شه رعى يه كاندا هاتوووه كه كه مترين ماوهى سكرى برى تى يه له ٦ مانگ.

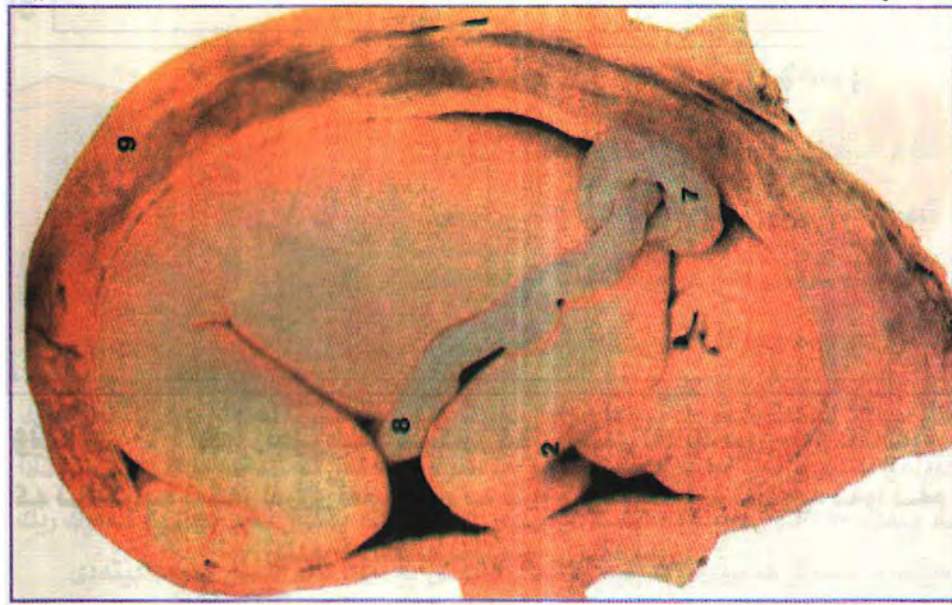
وليد عمره سبعة شهور يوضع من شى امة

ھاۋايېچى ۋىنە رەتگاۋرەنگە كان

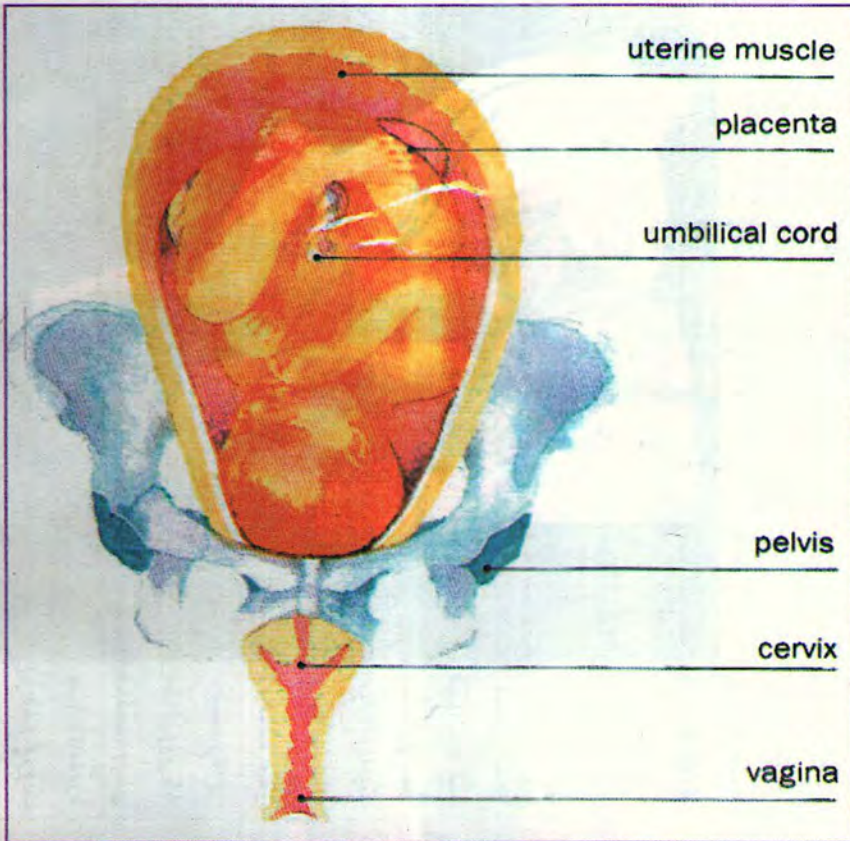

ۋىنە ھى (۱۵۹/ھ) :
 ۹ نە كۇتايىن ۹
 ماناڭ سېگېردا
 كۆرپەلەسكە
 پارى گۈ نىجاۋى
 خۇي ۋەردەگىرېت
 ۋەك خۇنمامادە
 كىردىن بۇ ئەدايك
 بىۋىن، بىسە
 شىۋىيەك كەسە
 سەھرى بىۋى
 خۇدوۋە دەپىت
 ۋىسە سىستان
 دەخماقە سەر
 رىۋىجەۋى
 مەنئىۋى 45
 شاكتە ۋىكى
 يىسارىيە دەۋرە
 بۇ نەم پىرۋسە
 ئالۋىزە.

هاو پینچی وینه رهنگا ورهنگه کان

وینهی (۱۶۰/ه): زنجیرهیهك هیلکاری كه پرسهی لهدايك بوون روون دهكاتوه، كه ناشکرایه نهگهر لهرئی نهم کرداره به نازار و نهشکه نجهیه نهبووایه نهوا نهم زیندروهه نایابه نهیدهتوانی بیته بوون.

هاوینچی وینه رهنگاورهنگه کان

وینهی ژماره (۱۶۱/هـ):

نهم هیلکاری یانه پرۆسهی له دایک بوونی کۆرپه له روون دهکاتهوه، که میکانیزمیکی نائۆز کۆنترۆلی نهم کرداره دهکات بو نهوهی سه ره نجام به سه رکه وتووینی کۆتایی بیته.

ملی منالان له کاتی له دایک بووندا فراوان ده بیته، ههروهها کۆرپه له کهش به هۆی زنجیره یهک جوولهی له شیبی و خول خواردن له منالدا نه وه دیته ده ره وه، له گه ل نه مانه شدا منالدا ن له سه ره تادا به پلهی (۹۰) خوار ده بیته به نیه سبه ت ریزه وی زاووزیوه، که پاشان نهم خواری یه که میکی ریک ده بیته وه، نهمه ش هه مووی بو نه وه یه که مانای نایه تی پیروزی: ﴿ثُمَّ السَّبِيلَ يَسْرَهُ﴾ بیته دی.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿ مِنْ أَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ ۚ ﴿١٨﴾ مِنْ نُطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَّرَهُ ﴿١٩﴾ ثُمَّ السَّبِيلَ يَسَّرَهُ ﴿٢٠﴾
ثُمَّ أَمَّا إِذَا فَاقَبَرَ ﴿٢١﴾ ﴾ (سورة عيسى: ١٧ - ٢١)

ويُنْهَى (١٦٢/هـ)

لقد امتن الله تعالى على الإنسان بتيسير سبيله من داخل الرحم إلى خارجه وقد عد الكثيرون هذه النعمة لا مجال لذكرها، ولكن بتأمل حال الجنين عند نزوله على غير الهيئة المعتادة (في الصورة الجنين ينزل معكوساً بالقدمين بدلاً من الرأس) فإن الأطباء يواجهون متاعب هائلة للحفاظ على حياته، وربما لجأوا إلى الآلات الحديدية القاسية للمعاونة على تخليص الرأس المختنقة بين عظام حوض الأم وتحت مطارق الرحم العنيفة، فسبحان من يسره السبيل.

کہاں اے اللہ صلی اللہ علیہ وسلم

(کتاب الامان فی التفریح والسرور) ❦ الہی مملکتہ متولکہ تعالیٰ ❦

❦ سورۃ الاعطاف، ۹-۱۸ ❦

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: يقول الله عز وجل (ابن آدم ائسى تعجزني وقد خلقتك من مثل هذه؟ حتى اذا سوتك وحدتك مشيت بوزن برديك ولأرض منك وخبك، فجمعت ومذمت، حتى اذا بلغت التراقي قلت أتصدق، وأنى أوازن الصدقة). رواه أحمد وابن ماجه.

وینہی (۱۶۲/ھ): ساتی پھگہمی ہاتھہ دونیای نہم بہرہمہہ نایابہ!

هاو پېچى وينه رەنگاۋرەنگە كان

المولود لحظة
خروجه إلى الحياة

المولود وفتح الحبل السري له

وينهى (١٦٤هـ): ساتى هاتنه دەنيای كۆرپە ئەكە و بېرىنى ناووكە پەتك.

ماویپچی وینه رنکارهنگه کان

الأب وأولى لحظات الأبوّة
في حياته

نەم وىنە راستە قىنانەھى قۇناغەكان و ھەفتەكانى گەشە كردنى كۆرپەلە
دووبارە نەم پىرۇسە پىر ووردهكارى و سەرسورھىنە رەمان دەخاتەۋە بەرچاۋ:

گەشە كردنى كۆرپەلە تا ماڭگە كۈتايىپەكانى سىگىپى

هاو پینچی وینه رهنکا وره تنگه کان

وینه یه کی

کۆر په له

له رۆژانی

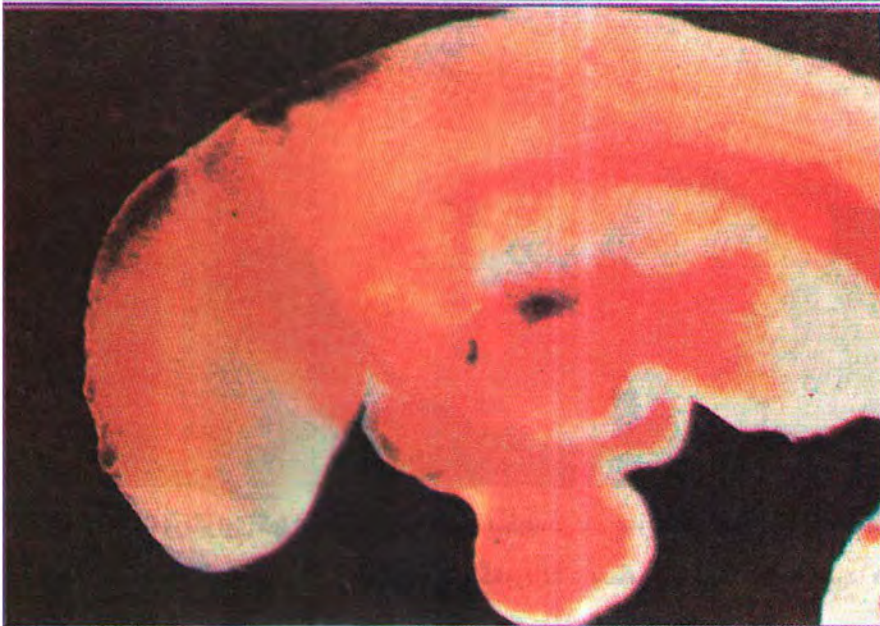
(۲۴-۲۵) دا،

واته له

قۆناغی

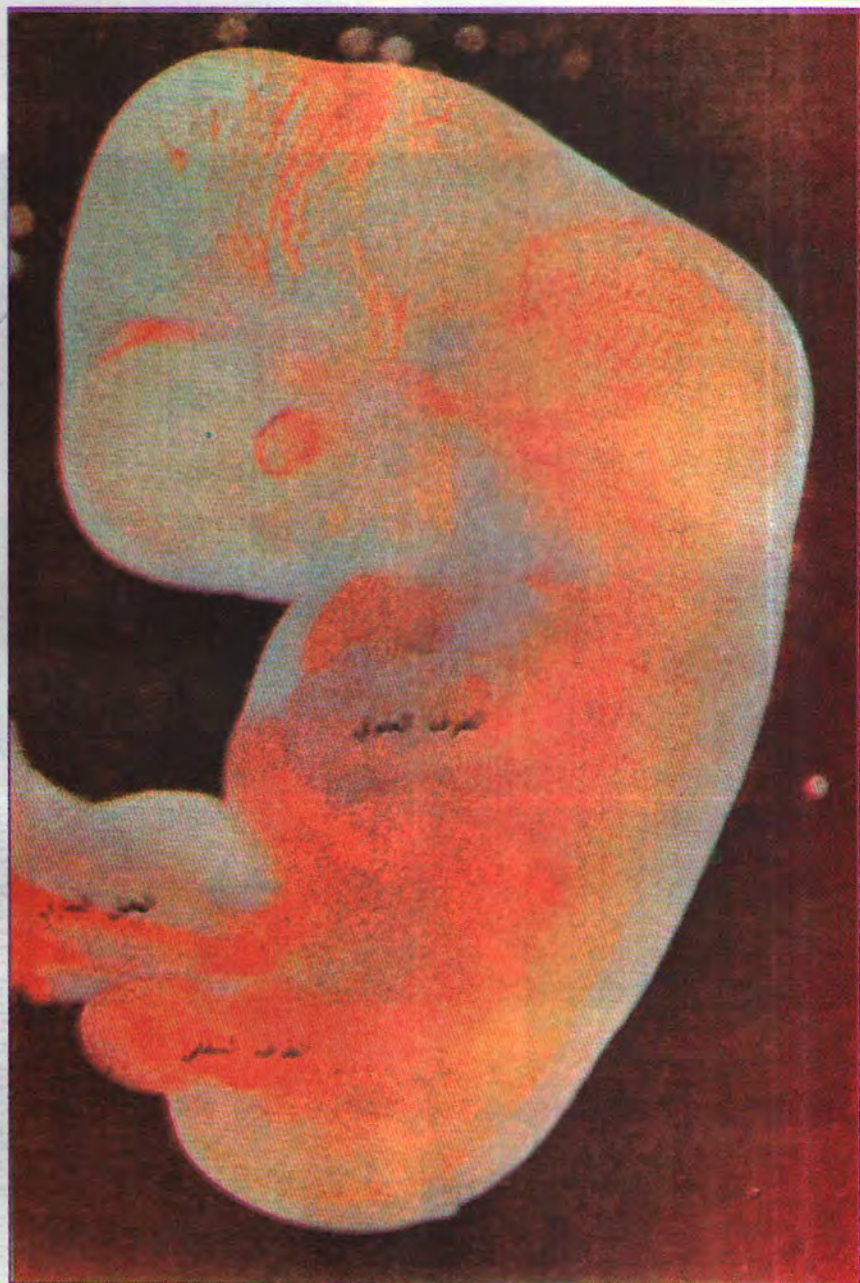
خۆشه لۆاسهر

(عه له قه دا).

وینه یه کی گهره کراوی کۆر په له له هه قته ی چوار سه دا، دوینین له کۆشتیاره ده چینه.

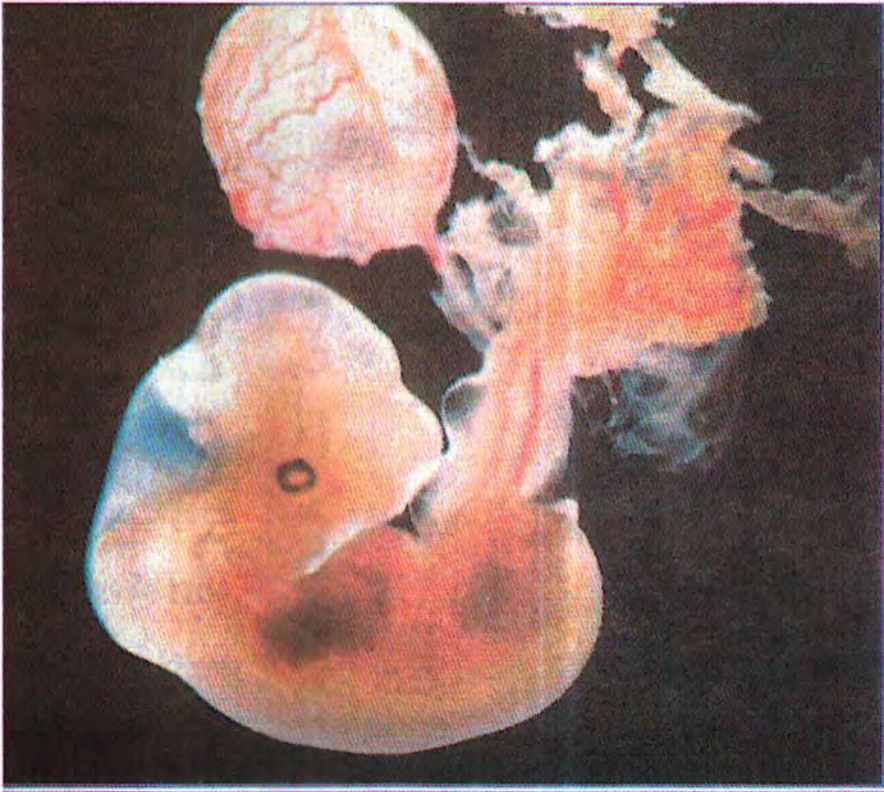
هاو پینچی وینه رنگاوردنگه کان

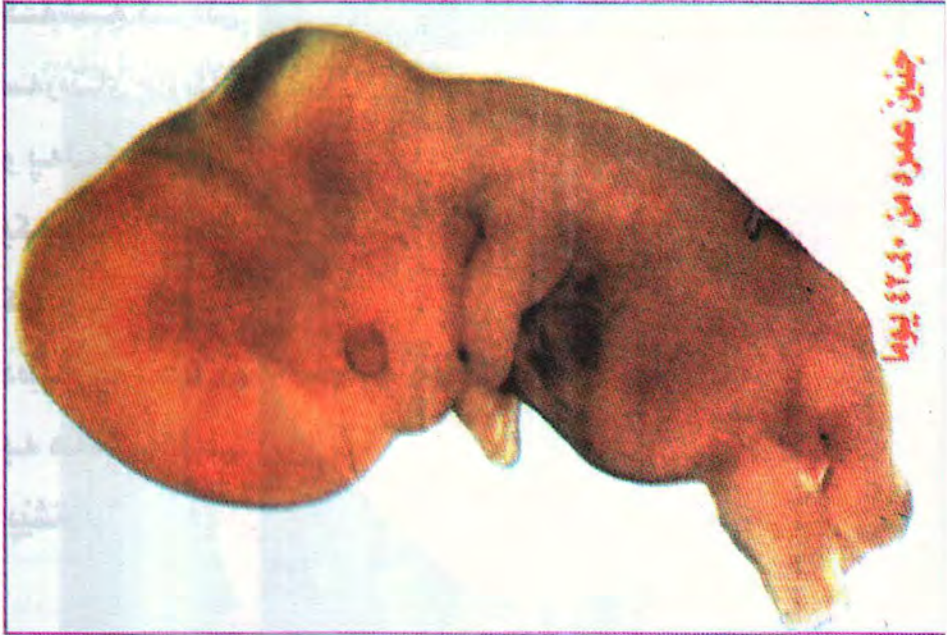
وینه یه کی گه وره کراوی کۆرپه له یه له ههفته ی پینجه می دا: چاوه کانی دیارن، و دهسته کان و قناچه کان له شیوه ی سه وئدان، و پیشکه و تئیکه گه وره له دروستبوونی په یکه ری مرۆیی دا هه یه.

هاو پینچی وینه رنگاوردنگه کان

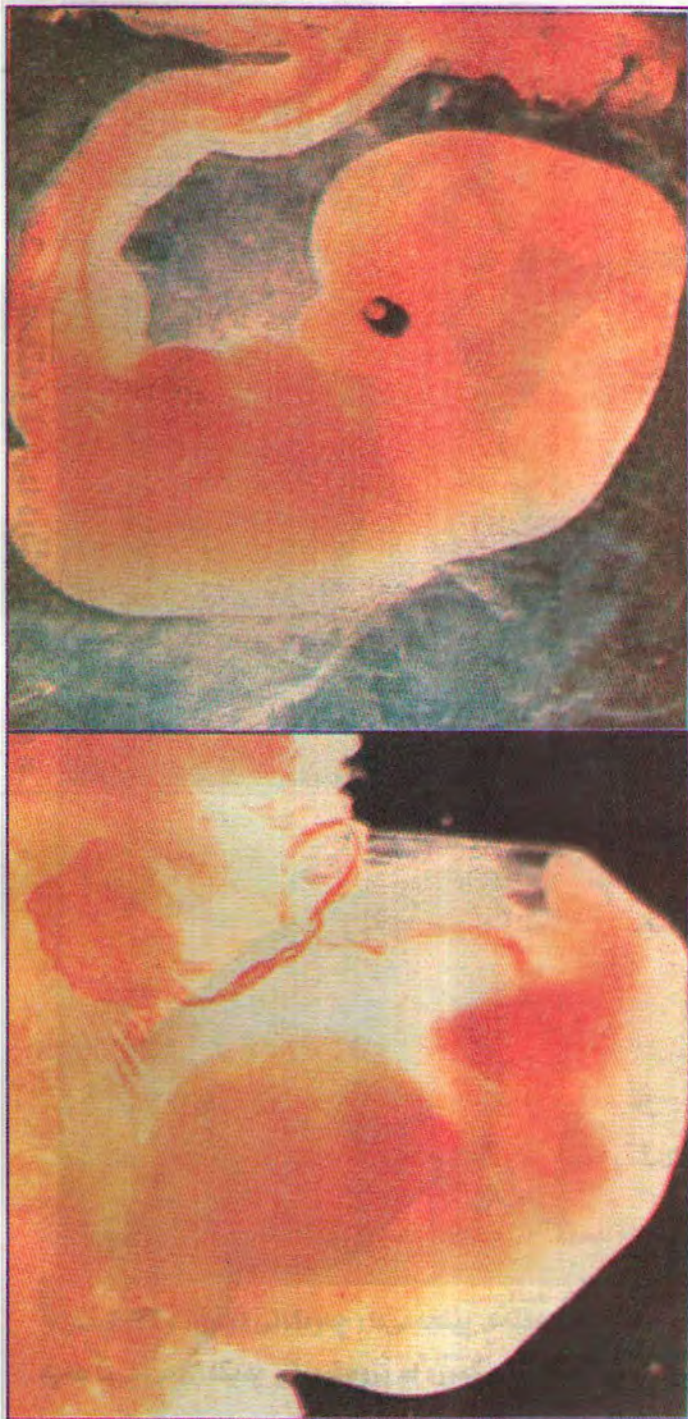

کورپه له له تهه نه ه هه فته و نیوی دا دریزی په کله ی (۱ س م) ه.

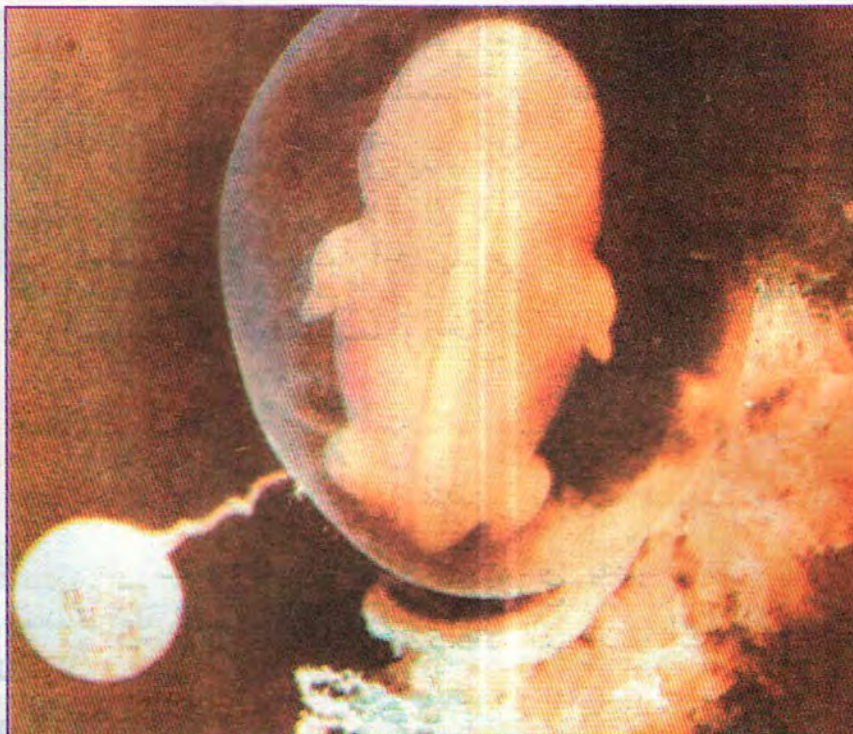
جین کمره من ۴۲.۶۰ یوما

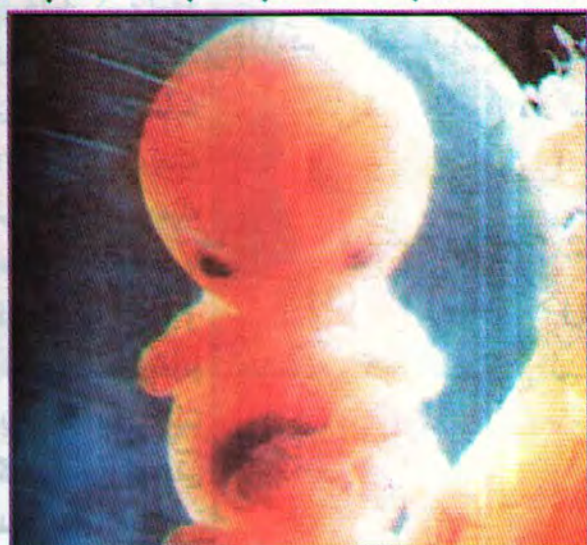

دوو وینهی کۆر په نه
له ههفتهی
شه شه مدا، به ناشکرا
ناووکه په تک
ده بینریت که
به ستر او ته وه به
وو یلا شه وه که وورده
وورده دروست ده بیت،
ههروه ها ده توانین
گه شه کردنی
سه ره تای چاوه کان
و په له کان جیا
بکه یینه وه (گه شه
کردنیکی بهرچاوه
ده بینین به به راورد
به ههفته کانی
پیشتر).

ھاۋا بېچى ۋىنە رەنگاۋرەنگەكان

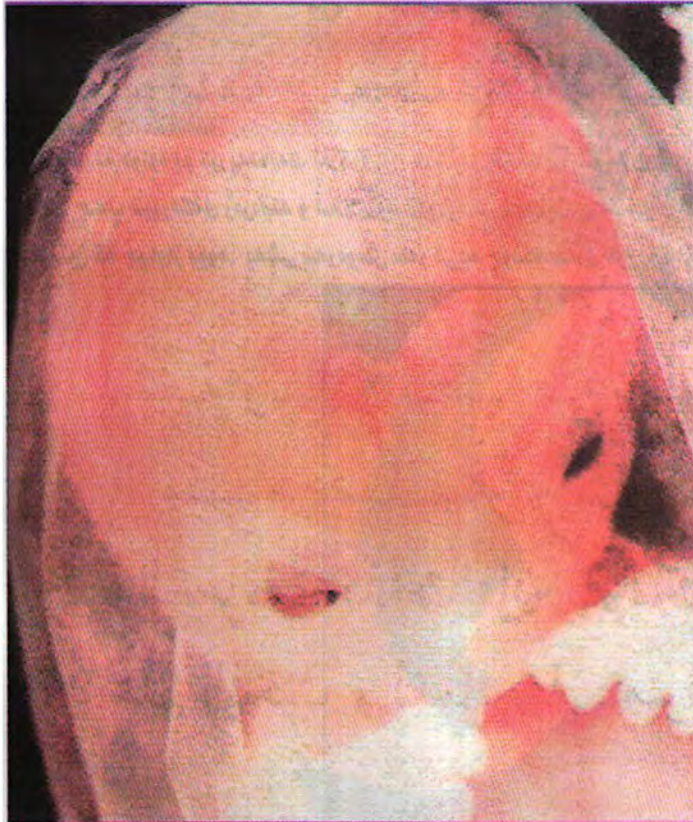
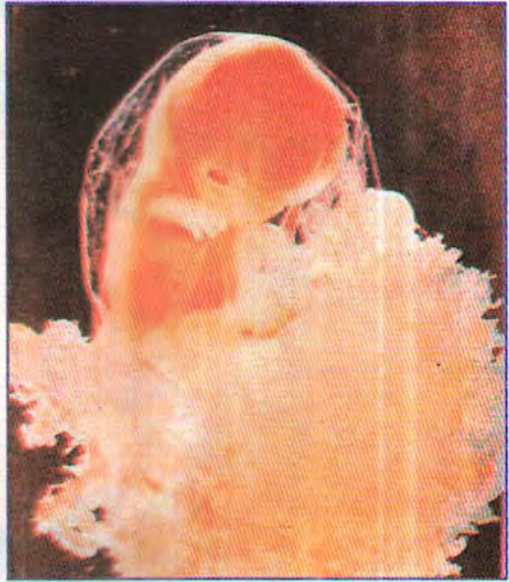
ۋىنە يەك ئە دواۋە بۇ كۆرپە ئە يەك ئە كۆتايى ھەفتەى شەشەم و سەرەتاي ھەفتەى ھەوتەمدا، ئە ۋىنە كەدا ئەلاى چەپ توورەكەى زەردىنە و ئەلاى راست وويلاش دەبىنەن، بە درىزى كۆرپە ئە كەش بېرپەى پىشت دەبىنەن كە جياۋاز بوۋە، بەشى سەرەۋەش سەرنىيە چۈنكە سەرنى كۆرپە ئە كە چەماۋتەۋە بۇ پىشەۋە.

كۆرپە ئە
ئە ھەفتەى
ھەوتەمى دا.

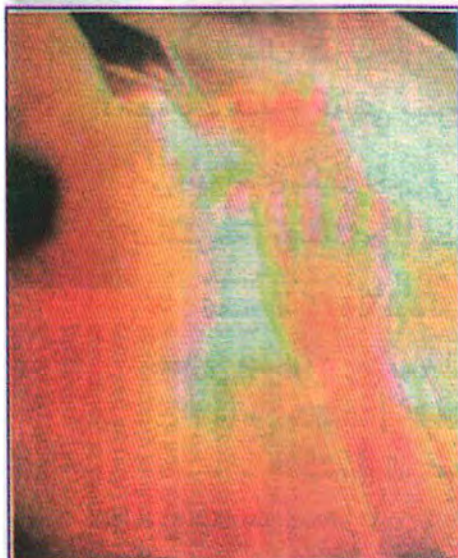
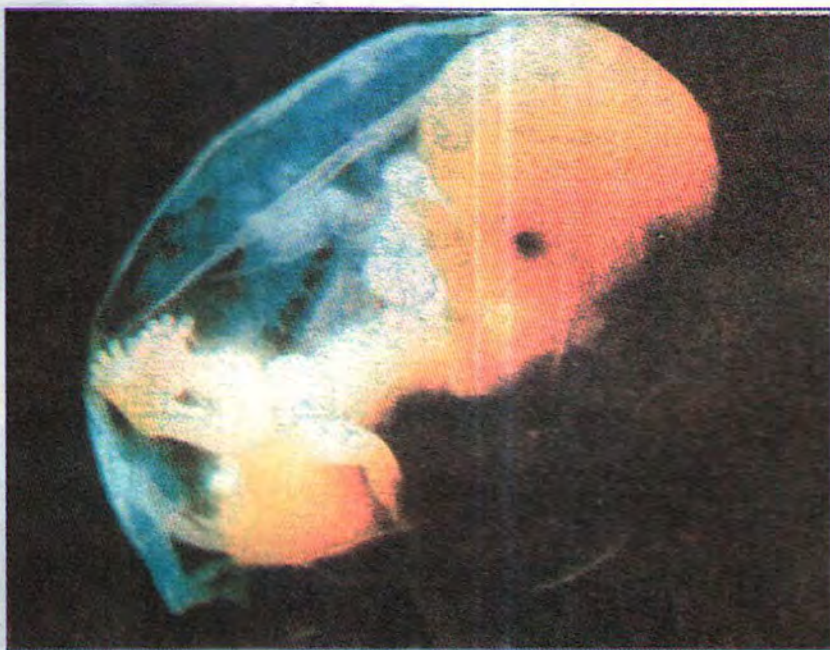
ھاو پىچى وىنە رەنگاۋرەنگە كان

نەم وىنانە كۆرپەنەن ئە
ھەفتەى ھەشتەمىدا،
نەم ھەفتەيەش بەشكە
لە قۇناغى سەرەكى
دووم بۇگەشە كەردنى
كۆرپەنە، كە ئەم
قۇناغەدا كۆرپەنەكە
پىنى دەووترىت
(Foetus)، نەم وىنانە
روونى دەكەنەو كە ھىلە
سەرەكى يەكان و ئەندامە
گىرنگە كان دوست بوون و
نيتەر گەشە كەردنەكە بەرەو
زىادبوونى قەبارە دەبىت
لەگەن تەواو كەردنى
ھەندىك پىكھاتەدا.

هاو پیچی وینه رنگاوردنگه کان

چهند دیمه نیکی کورپه له له ههفتهی نویهه و دهیه می گه شه کردنی دا، دهیینین
پیلوهه کان جیاوازیوون به لام هیشتا داخراون.

كۆرپەنى دوانزەيەمىدا

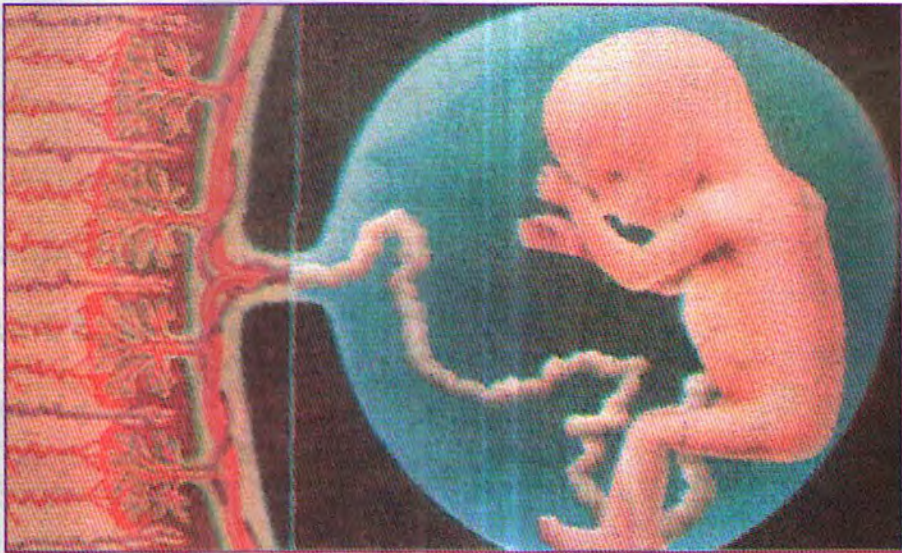
By the sixth week of your pregnancy, the fetus, as it is now called, is 12mm (just over half an inch) long and is recognizably human. At eight and a half weeks (below) all the features of the fetus are recognizable.

The fetus at twelve weeks (left).

کۆرپە لە ئە ھەفتە
چوار دەیه می دا (واتە :
ھەفتە دوو می مانگی
چوار می) ، ئەم کاتە دا
جوولە کانی بە ھیزی
جیادە کرینە وە ، و
سیستمی سوورانی
خوینی وور دە وور دە
باشتر دە بیت .

کۆرپە لە ئە ھەفتە شانزە می دا

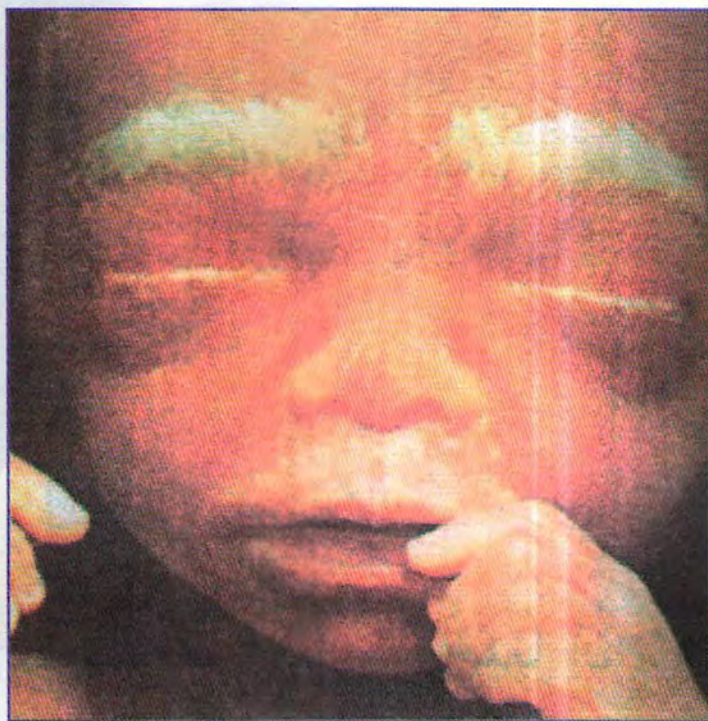

کۆرپه له له ههفتهی چه قده هه می دا

کۆرپه له له
ههفتهی
هه ژده هه می دا
که زوری بهی
نه ندانه کانی
دروست بوون،
وله م دیمه نه دا
ده بینین هه وێ
ده دات که
په نه جی
بمژیت.

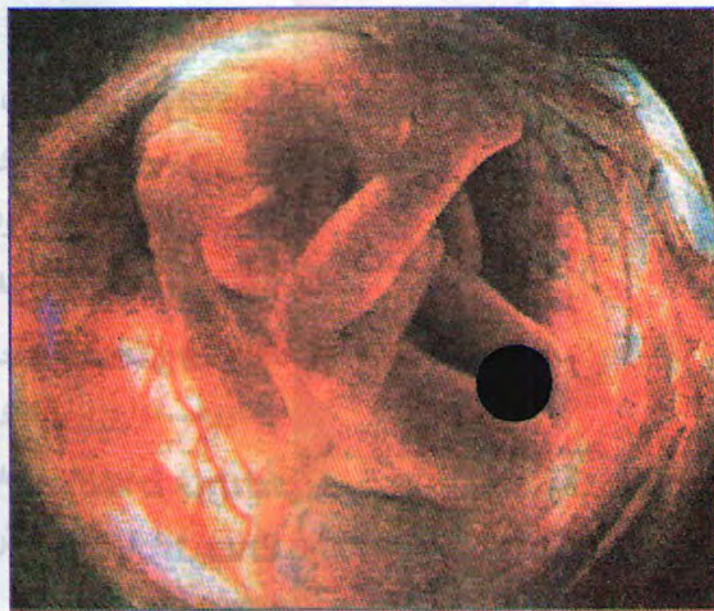

كۆرپە ئە

ئە

ھەفتەى

بىستەمىدا

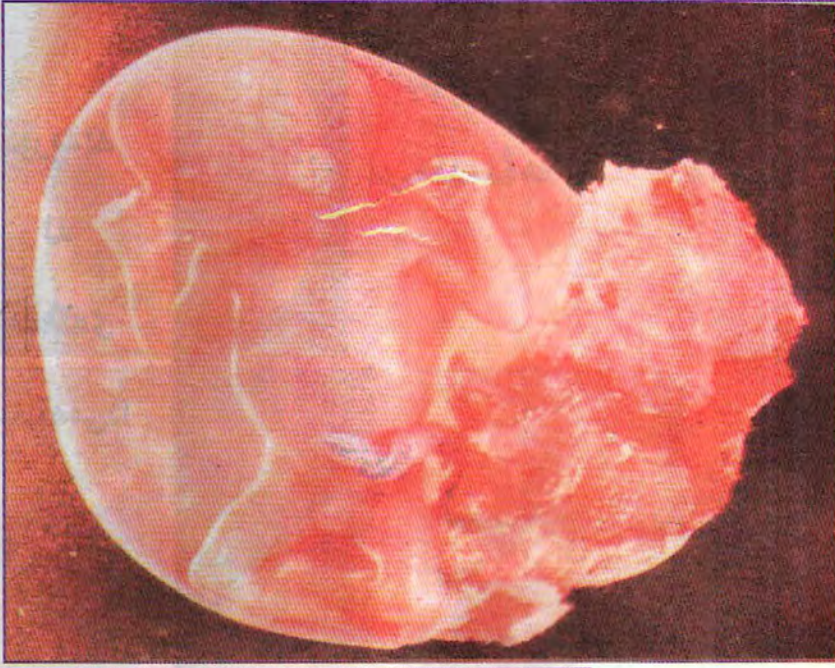
كۆرپە ئە

ئە

ھەفتەى

۱۵ (۲۲)

ھاۋا پېچى وىنە رەنگاۋرەنگە كان

كۆرپە ئە ئە مانگى
شەشەمى گەشە
کردنى دا، ئە وىنە كاندا
ناووكە پەتكە و وويلاش
دەبىنرېن كە رۇلى
سىيە كان و گورچىلە كان
و كۆنەندامى ھەرسى
بۇ دەبىنىت.

كۆرپە ئە كە ئە جوولەيەكى خۇويستانەدا دەبىنىن كە ئە دواى مانگى چوارەمەۋە
روودەدات و برىتىيە ئە پە نجه مژىن، ئەم كىردارە ۋەك مەشق كىردنىك دەبىت بۇ
ھەستان بە كىردارى شىر خواردن كە دواى ئەداىكبون پىۋىستىتى.

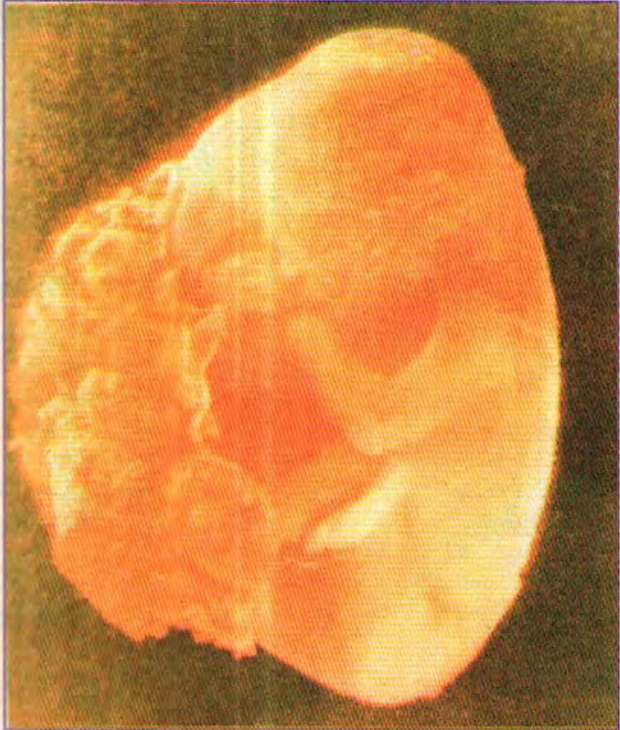

ھاو پیچی وینه رەنگا ورەنگەکان

وینەى كۆرپە ئەيەك ئە
مانگى جەوتەمىدا، تىيىنى
پەردەى ئەمىنيۆنى و شەى
ناوى بگە كە بوارى پىدەدات
هەستىت بە كردارە خۆويست
و خۆنەويستەكانى، كە وەك
ووتمان ئە مانگى چوارەمەو
زىاد دەكات، كە تەنھا ئەمە
يەك كردارە ئە نەركەكانى
شەى ئەمىنيۆسى.

وینەيەكى تىرى
كۆرپە ئەيەكى ۷ مانگ
كە دەبينىن بە هەمان
شيوە بە پەردەى
ئەمىنيۆنى دا پۆشراو
كە دەپارىزىت ئە
گۆرانكارىيەكانى
ئاووهوا و پلەى
گەرما و هەروەها ئە
هېرشى مىكروپەكانىش
دەپارىزىت.

كۆرپە ئە

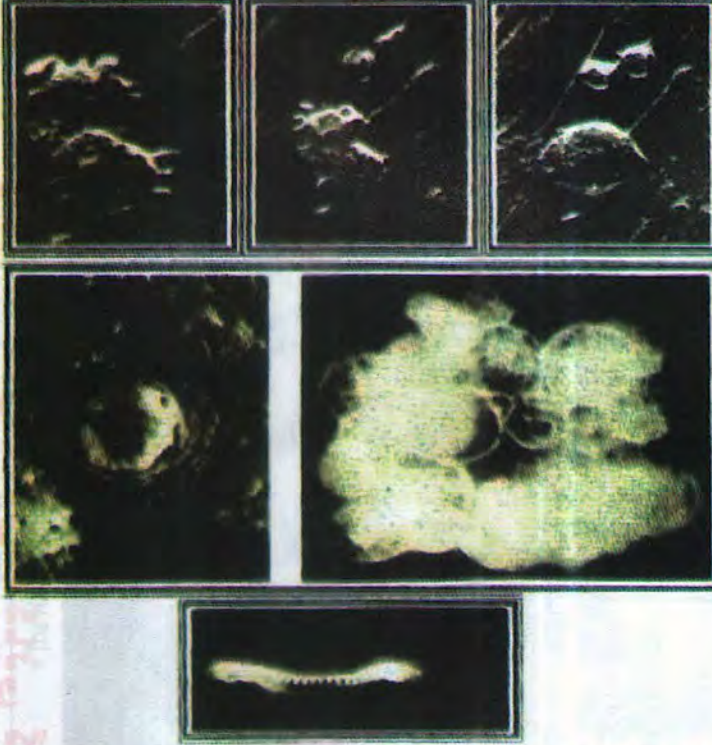
ئە

مانگى

نۆيەمىدا

زاراوه قورنانی یه کان له تهرازووی زانستی کۆرپه له زانی نوێ دا

معجزة المصطلح العلمي في القرآن الكريم
معجزة لغوية علمية في كتاب الله

- أعلى (النفثة) حال انقسامها بعد ثلاثة أيام.
- وسط (العقّة) حيث تتعلق بجدار الرحم.
- أسفل (المضغة) بعد ٢٤ يوما. لاحظ آثار الأسنان كأنها مضغت بالضم).

إن علماء العالم غربا وشرقا لم يلتفتوا إلى أهمية اختيار المصطلح اللغوي المناسب للحقيقة العلمية فخرجت مصطلحاتهم العلمية إما مضللة، أو مخالفة، أو مضحكة تشير السطورية. وبمراجعة الآيات الكونية والتنشئية في كتاب الله ظهر الاهتمام التام باختيار المصطلح العلمي العبر أنهم تعبیر عن الحقيقة، وهذا المثال في علم الأجنة يظهر ذلك جليا .
- إنه يحتوي وصفا دقيقا لكل مرحلة جنينية من حيث الظاهر .
- إنه يحتوي وصفا دقيقا للتغيرات الجينية الداخلية في كل مراحلها .
- إنه يستخدم اللفظ الأمثل بحيث لتطبيق (الحقيقة العلمية) في كل جانب من جوانبها، (الحقيقة اللغوية) في كل جانب من استخداماتها المعجمية .
- إن ذكر (المصطلح العلمي القرآني) يؤدي فورا إلى تصور كامل من (الواقعة العلمية) التي أنزل من أجلها .
- إن لفظه، نلفظه - عقلة - مضغة غير مخلقة، تشرح ببساطة ودقة تعريف ووصف كل مرحلة من مراحل الجنين.

إنه المنهاج العلمي القرآني الذي على حضارة العلوم أن تنتهج على أثره

كۆرپەلە ئە قۇناغە سەرەتايىيەكانى گەشە كوردنىدا

The Nash'ah Stage (Fetal Period)

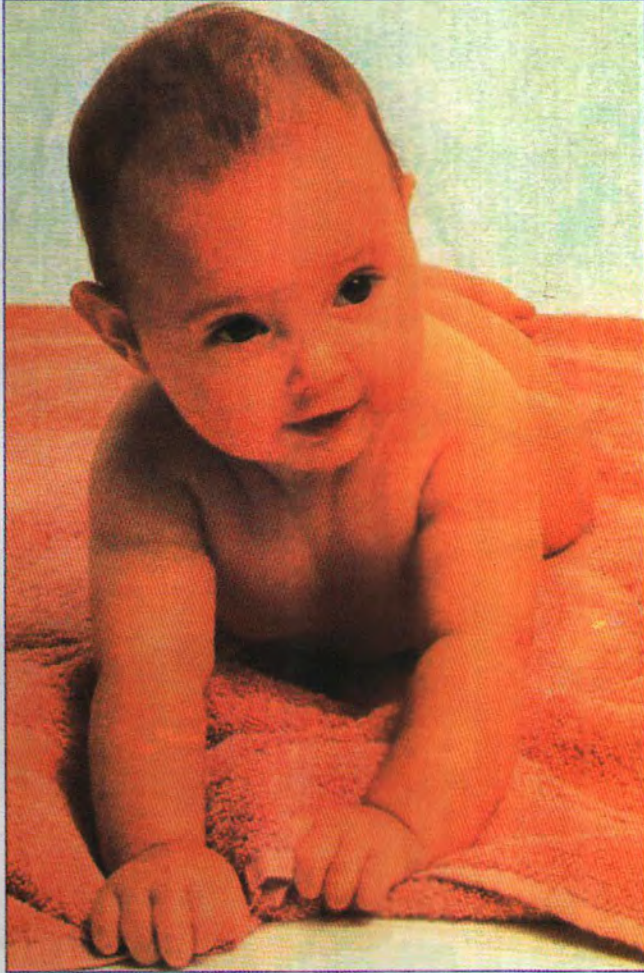
کورپه له له قوناعی گه شه کردندا

9 12 16 20 24 28 32 36 38 FULL TERM

Figure 9-1. Development begins at fertilization, about 14 days after the onset of the last menstruation. On a daily basis, the nash'ah stage, involving cleavage of the zygote in the uterine tube and implantation of the blastocyst, and the takhliq stage, involving early development of the embryo until the 8th week, are shown. Development in the fetal or nash'ah stage is shown in weeks 9 and 10. Finally, the growth in the nash'ah stage is shown for the remainder of the pregnancy. (Reproduced with permission from Moore, Keith L., *The Developing Human, Clinically Oriented Embryology*, 4th edition, W.B. Saunders Co., Philadelphia, 1988)

قۆناغه كان و به شه كانى قۆناغ و
رووداوه كانى گه شه كردنى كۆرپه له
كه له دهقه شه رعى يه كاندا هاتوووه

**خشته‌ی ژماره (٤): قوناغ‌ه‌کانی دروستبوون و گه‌شه‌ی کۆریه‌له له ژیر
رۆشنایی چه‌ند نایه‌ت و نه‌رمووده‌یه‌کدا:**

دهقی یه‌که‌م:	دهقی دووهم:	دهقی سێههم:	دهقی چوارهم:	دهقی پینجهم:	زنجیره‌ی قوناغ‌ه‌کان
سورته‌ی (المؤمنون) نایه‌ته‌کانی (١٢-١٤)	سورته‌ی (القیامه) نایه‌ته‌کانی (٢٦-٢٩)	سورته‌ی (الحج) نایه‌ته‌ی (٥)	سورته‌ی (الإنفطار) نایه‌ته‌ی (٧)	نه‌و نه‌رمووده‌یه‌ی لیمامی (موسلیم) گێراوی‌یه‌ته‌وه	
وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ، ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ	أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى، أَلَمْ يَكْ نُطْفَةً مِّنْ مَّنِيِّ يُمْنِي	يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِن كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِّنْ نُّطْفَةٍ	الَّذِي خَلَقَكَ	إِذَا مَرَّ بِالنُّطْفَةِ نَثْنَانٍ وَأَرْبَعُونَ لَيْلَةً	١
ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً	ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً	ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ			٢
فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً	فَخَلَقَ	ثُمَّ مِنْ مُضْغَةٍ مُخْلَقَةٍ وَغَيْرِ مُخْلَقَةٍ لِّنَبِّينَ لَكُمْ			٣
فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا	فَسَوَّى	وَنُقِرُّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا	فَسَوَّاكَ	بَعَثَ اللَّهُ إِلَيْهَا مَلَكًا فَصَوَّرَهَا وَخَلَقَ سَمْعَهَا وَبَصَرَهَا وَلَحْمَهَا وَعِظَامَهَا	٤
ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ	فَجَعَلَ مِنْهُ الزُّوجَيْنِ الدَّكْرَ وَالْأُنثَى	.....		وَجَلَدَهَا	٥
			فَعَدَلَكَ	ثُمَّ قَالَ: يَا رَبِّ أَذْكَرٌ أَمْ أُنْثَى.....	٦

قۇناغ و بەشەكانى قۇناغەكان و رووداوهكانى گەشە كردنى كۆرپەلە .....

لېرەدا وەكو پوختەيەك بۇ باتەكەمان رىزبەندىيەكى تەواو بۇ قۇناغەكانى گەشە كردنى كۆرپەلە و بەشەكانى ئەم قۇناغانە و رووداوهكانى ناويان دەكەين، بۇ ئەوئەى ئەو راستىيە دووبارە بسەلمىننن كە ئەو رىزبەندىيەى لە قورئان و سوننەتى پىرۇزدا ھاتووه باشترىن رىزبەندىيە بۇ قۇناغەكانى گەشە كردنى كۆرپەلە و لە پووى كۆرپەلەزانى ئەمپووه زۆر زانستى و واقىعى و بىئويئەيە.

ئەگەر ئىمە ئەو دەقانەى قورئان و سوننەت پىكەو كۆپكەينەو دەبىننن كە يەكترى تەواو دەكەن، لەگەل ئەوئەشدا كە ئەم دەقانە بە پەرت و بلاوى دابەزىون و شوئىنەكانىان جىاوازه لە قورئانى پىرۇزدا، حىكەت و دانايى لە بلاوكردئەوئەى ئەو ئايەتانەى كە باسى گەشە كردنى كۆرپەلە دەكەن لەناو قورئانى پىرۇزدا بە تايبەتى و ھەرۇھا ئايەتە گەردوونىيەكان بەگشتى لە چەندىن شوئىننىكى جىاوازدا، و جىاكردئەوئەيان لە يەكترى، لەم خالانەدا خۇى دەبىننىتەوہ:

۱- ئايەتە گەردوونىيەكان لە چەند شوئىننىكى دىارى كراو لە قورئاندا باس كراون بەھۇى بوونى ھۆكارىك بۇ باس كردنىان، بۇ نمونە ئەو ئايەتانەى باسى بوومەلەرزە دەكەن لەو شوئىنانەدا ھاتوون كە باسى رۇژى دوايى و زىندوو بوونەوئەى تىدایە.

۲- باس كردن و زانىنى تەفصىل و درىژەى دىاردە گەردوونىيەكان لە ئامانجەكانى دابەزاندىنى نىگا و ھەحى خودايى نىيە، بەلام ئامازە پىدانىان ھۆكارىكە بۇ گەيشتن بە ھىدايەت و رىنومايى، قورئانى پىرۇزىش كاتىك باسى زىندەوئەرەكان و نەھنىيەكانى دروست بوون بە كورتى دەكات مەبەست پىئى ناسىنى ناوہ بەرزەكان و سىقاتەكانى خودايە، و مەبەست ئىيان برىتى نىيە لە باس كردنى سىقاتى دروست كراوہكان بە دوور ودرىژى، بەلكو ئەم

قوناغ و به‌ش‌کانی قوناغ‌کان و رووداوه‌کانی گه‌شه کردنی کۆرپه‌له .....

بابه‌ته به‌جیه‌یلراوه بو لی‌کۆلینه‌وه‌ی مروّڤ و گه‌رانی به‌ شوین راستی‌یه‌کانی‌دا، که‌واته کاتیک ئایه‌تیکی گه‌ردوونی باس ده‌کریت مه‌به‌ست لی‌ی ده‌رخستنی وورده‌کاری‌یه‌ له‌ دیارده‌کانی دروست بووندا، و باس کردنی حکمه‌ت و دانایییه‌ له‌ پشت دروست کردنیان، ئه‌ویش بو‌گه‌یشتن به‌ راستی‌یه‌ ره‌هاکان و زانینی ناوه‌کان و سیفاته به‌رزه‌کانی په‌روه‌ردگار.

۳- ئه‌گه‌ر به‌هاتیه و هه‌موو ئایه‌ته‌ گه‌ردوونی‌یه‌کان له‌ یه‌ک شوینی قورئاندا کۆبکرانایه‌ته‌وه ئه‌وا تی‌گه‌یشتنیان زۆر قورس ده‌بوو پیش‌گه‌یشتن به‌ هۆکاره زانستی‌یه‌کانی ئه‌مرو.

له‌وانه‌شه ئه‌م جیا‌کردنه‌وه‌یه هۆکاریکی پیویست بوویت بو‌دۆزینه‌وه‌ی راستی‌یه‌کانی دروست بوونی کۆرپه‌له‌ له‌ داها‌توودا، هه‌روه‌ک خ‌وای گه‌وره خ‌وی پیمان راده‌گه‌یه‌نی‌ت: ﴿خَلِقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَجَلٍ سَأْرِكُمْ آيَاتِي فَلَا تَسْتَعْجِلُونَ﴾ (الانبیاء: ۲۷)، واته: ئه‌وه‌نده ئینسان به‌ په‌له و تالوکه‌یه (هه‌ر ده‌لییت) له‌ په‌له و تالوکه دروست کراوه، له‌ ئاینده‌دا من نیشانه و به‌لگه‌کانی خ‌ومتان نیشان ده‌ده‌م، جا په‌له‌م ئی‌مه‌که‌ن، که‌واته پیویسته ئه‌و ئایه‌ته‌ گه‌ردوونی‌یا‌نه بلا‌وبکرینه‌وه ئه‌ویش به‌ مه‌به‌ستی پیدانی هه‌ق به‌ هه‌موویان له‌ رووی لی‌کۆلینه‌وه و تو‌یژینه‌وه‌یان و په‌له‌ نه‌کردن له‌ تی‌گه‌یشتنیاندا، خ‌وای گه‌وره ده‌فه‌رمو‌یت: ﴿وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَىٰ مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلًا﴾ (الإسراء: ۱۰۶)، واته: ئی‌مه قورئانی‌شمان به‌ش به‌ش کردووه تا به‌ شینه‌یی و ئارامی بیخوینیته‌وه به‌سه‌ر خه‌لکی‌دا، هه‌ر ئی‌مه‌ش به‌و شیوه‌یه دامانبه‌زاندووه، پیویستی‌شه ماوه‌یه‌کی زه‌مه‌نی ب‌روات که‌ له‌گه‌ل پیش‌که‌وتنی زانستی‌دا وورده وورده ب‌بنه ه‌وی کۆکردنه‌وه‌ی ئایه‌ت و فه‌رمووده‌کان له‌ زنجیره‌یه‌کی یه‌کتری ته‌واوکه‌ردا، هه‌روه‌ک په‌روه‌ردگار خ‌ویشی ئاماره‌ی پیداووه و ده‌فه‌رمو‌یت: ﴿لِكُلِّ نَبِيٍّ مُّسْتَقَرٌّ وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ﴾ (الانعام: ۶۷)، واته: بو

قۇناغ و بەشەكانى قۇناغەكان و رووداوهكانى گەشە كردنى كۆرپەلە .....

هەموو ھەوالىك (كە لە قورئاندا ھاتووہ) كات و شوينى بەدپھاتنى خۇى ھەيە و لە ئايندەشدا دەيزانن.

قۇناغ (مرحلة) ۋەك لە فەرھەنگەكانى زمانى عەرەبىدا ھاتووہ: برىتىيە لەو دوورىيەى كە موسافىرىك لە ماوہى يەك رۇژدا دەپىرئىت، لە زاراوہى كۆرپەلەزانىشدا برىتىيە لەو ماوہ زەمەنىيەى كە دوو خالى گۇپان لە ژيانى كۆرپەلەكەدا لەيەك جيا دەكاتەوہ، ئەو گۇپانكارىيانەش لە ناوہوہ و دەرەوہى كۆرپەلەكەدا روودەدەن و واى ئۇدەكەن كە لە سروشتىكەوہ بگۇرئىت بۇ سروشتىكى تر، ۋەك ووتمان لە قورئانى پىرۇژدا باسى سى قۇناغى سەرەكى لە دروست بوونى كۆرپەلەدا ھاتووہ:

۱- قۇناغى ھىلكەى پىتئىنراو (يان قۇناغى النطفة): كە لە كاتى پىقاندى ھىلكەى ئافرەتەوہ لەلايەن سىپىرمەكانەوہ دەست پىدەكات و تا كاتى خۇچاندن و رۇچوونى زايگوتەكە بۇ ناو دىوارى مئالدان دەخايەنىت، بۇيە ئەم ناوہشى ئۇراوہ (كە بە ماناى تنوكىك ئاو دىت) لەبەر ئەوہىيە كە لەگەل ھەموو ئەو گۇپانكارىيانەى كە لەم كاتەدا روودەدەن، شكلى و پىكھاتەى كۆرپەلەكە لە شىوہى تنوكىك ئاو دەرناچئىت.

۲- قۇناغى دروست بوون (مرحلة التخليق): ئەمىش لە سەرەتاي خۇھەئواسىنى كۆرپەلەكە بە دىوارى مئالدانەوہ دەست پىدەكات و تا كۇتايى داپۇشىنى ئىسكەكان بە ماسولكە دەخايەنىت، بۇيە پىى دەووترىت قۇناغى دروست بوون لەبەرئەوہى تىىدا خانەكان زۇرپوونىكى گەورە بەخۇيانەوہ دەبىنن و ھەموو ئەندامەكانى لەشى تىىدا دروست دەبئىت (ۋەك دەستەكان و قاچەكان و دل و جگەر، و .... ھتد)، ھەرۋەھا لەم قۇناغەشدا ئىسكەكان پەيدا دەبن و بە ماسولكەش دادەپۇشرىن، دەتوانىن ناوئىكى تر لەم قۇناغە بنئىن ئەوئىش برىتىيە لە (قۇناغى دروست بوونى لەشى مۇؤة).

قۇئاغ و بەشەكانى قۇئاغەكان و رووداوهكانى گەشە كردنى كۆرپەلە .....

۳- قۇئاغى گەشە كردن (مرحلة النشأة): كه له كاتى ريكبوونهوى (التعديل) لى لەشى كۆرپەلەكە دەست پىدەكات و تا كاتى لەدايك بوون دەخايەنيت، لەم قۇئاغەدا دياردەي گەشە كردن و زياد بوونى قەبارەي كۆرپەلەكە زالە بەسەر هەموو شتىكى تىرىدا.

ئەمانەي باسمان كردن قۇئاغە سەرەكى يەكانى دروست بوونى كۆرپەلەن كە ھەر يەككىيان چەند قۇئاغىك و چەند بەشىك و چەند رووداويكى لاوهكى لەخۇ دەگرن.

كاتەكانى روودانى كىدارەكانى دروست بوون لە قورئان و سوننەتدا:

وہسف كردنى قۇئاغەكانى دروست بوونى كۆرپەلە بە دوورودرىژى لە قورئان و سوننەتى پىرۇزدا خوى لەخوىدا ئىعجازىكى گەورەيە، ئەويش بەھوى ئەو ووردەكارى يە گەورانەي كە روودەدەن لە كاتى گەشە كردنى كۆرپەلەكەدا، لە ھەمان كاتىشدا ديارى كردنى كاتەكانى روودانى ئەو قۇئاغ و دروست بوونانە ئىعجازى زانستى نايەت و فەرموودەكان تەواو بەھيژ دەكات.

ئەگەر ئىمە سەيرى ئەو دەقە قورئانى و فەرموودانە بکەين كە پەيوەندىيان ھەيە بە بابەتى قۇئاغەكانى دروست بوونى كۆرپەلەوہ (لەگەل ئەوہشدا كە ئەم بابەتە لە يەك سوورەت يان يەك فەرموودەدا كۆنەكراوہتەوہ) دەبينن ھەندىك لەم دەقانە كاتىكى بنەرەتى بۇ قۇئاغەكانى دروست بوونى كۆرپەلەكە ديارى دەكەن، ھەرەك فەرموودەي: ﴿فَإِذَا كَانَ يَوْمَ السَّابِعِ، جَمَعَهُ اللَّهُ تَعَالَى، ثُمَّ أَحْضَرَ لَهُ كُلَّ عِرْقٍ بَيْنَهُ وَبَيْنَ آدَمَ ثُمَّ قَرَأَ: [فِي أَيِّ صُورَةٍ مَّا شَاءَ رَكَّبَكَ] (الإنفطار: ۸)﴾ رواه الطبراني والبيهقي وابن منده، ھەرەوہا فەرموودەي: ﴿إِنَّ أَحَدَكُمْ يُجْمَعُ خَلْقُهُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا، ثُمَّ يَكُونُ فِي ذَلِكَ عِلْقَةً مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ يَكُونُ فِي ذَلِكَ مُضْغَةً مِثْلَ ذَلِكَ....﴾ رواه مسلم، كە ئەگەر بىتو ئەم دەقانە كۆبەينەوہ لە

قوناغ و به شه کانی قوناغەکان و رووداومکانی گەشه کردنی کۆرپە له ....

یه که یه کی بابەتی دا دەبینین ئەم قوناغانە به شیوه یه کی وا ریک و پیک ریزدەبن که زۆر سەرنج راکێشه .

لیڤه دا بابجینه سەر درێژە ی ئەو قوناغ و بهش و رووداوانە ی که له قورئان و سوننه تا دەربارە ی دروست بوونی کۆرپە له هاتوون له گەل کاته کانیاندا، که بهم شیوه یه دابهشیان دهکەین، و هه مووشیان به قوناغ ناوده بهین:

بهشی (یان قوناغی یه که م): بریتی یه له دروست بوونی پیکهاته کانی ئاوی پیاو و ئافرهت، که له م دهقه دا هاتوو: ﴿خُلِقَ مِنْ مَّاءٍ دَافِقٍ، يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ﴾ (الطارق: ۵-۷).

قوناغی دووم: دروست بوونی نوتفه کان له کاتیکی پیشتردا و هه لگرتنی سیفاته زال و به زیوه کان و هه لگرتن و عه مبار کردنیان به کاتیی له عه مباریکی دیاری کراودا، له ئایه تی: ﴿وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ﴾ (الانعام: ۹۸)، و فه رمووده ی: ﴿عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رضي الله عنه): أَنَّ أَعْرَابِيًّا أَتَى رَسُولَ اللَّهِ (ﷺ) فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ امْرَأَتِي وَكَلَدَتْ غَلَامًا أَسْوَدَ وَإِنِّي أُنْكِرْتُهُ، فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ (ﷺ): « هَلْ لَكَ مِنْ إِبِلٍ », قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: « مَا أَلْوَانُهَا », قَالَ: حُمْرٌ، قَالَ: « فَهَلْ فِيهَا مِنْ أَوْزَقٍ », قَالَ: نَعَمْ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ﷺ): « فَأَنَّى هُوَ », قَالَ: لَعَلَّهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ يَكُونُ نَزْعُهُ عِرْقَ لَه، فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ (ﷺ): « وَهَذَا لَعَلَّهُ يَكُونُ نَزْعُهُ عِرْقَ لَه » رواه مسلم.

قوناغی سێیه م: ده رپه رانی ئاوه کانی پیاو و ئافرهت، له ئایه تی: ﴿خُلِقَ مِنْ مَّاءٍ دَافِقٍ، يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ﴾ (الطارق: ۵-۷).

قوناغی چواره م: سه رکه وتن و زال بوونی هه ندیك له نوتفه کانی پیاو و ئافرهت به سه ر یه که تری دا، له فه رمووده ی: ﴿مَاءَ الرَّجُلِ أبيضُ وَمَاءُ الْمَرْأَةِ أَصْفَرُ فَإِذَا اجْتَمَعَا فَعَلَا مَنِي الرَّجُلِ مَنِي الْمَرْأَةِ أَذْكَرًا يَأْذَنُ اللَّهُ وَإِذَا عَلَا مَنِي الْمَرْأَةِ مَنِي الرَّجُلِ آتْنَا يَأْذَنُ اللَّهُ﴾ رواه مسلم.

قوناغ و بهشه‌کانی قوناغ‌کان و رووداوه‌کانی گه‌شه کردنی کۆریه‌له .....

قوناغی پینجه‌م: بهیه‌ک گه‌شتنی دوو نوتفه‌که‌ی پیاو و ئافره‌ت و تیکه‌لاو بوونیان، که سه‌ره‌نجام دروست بوونی خانه‌ی یه‌که‌می کۆریه‌له‌که و دیاری کردنی ره‌گه‌زه‌که‌ی لی‌ده‌که‌و‌یتته‌وه: ﴿إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا﴾ (الذهر: ۲).

قوناغی شه‌شه‌م: کۆچ کردنی نوتفه تیکه‌لاوه‌که بو‌ناو منالدان، هه‌روه‌ک له ده‌قه‌کانی: ﴿خُلِقَ مِنْ مَاءٍ ذَاقٍ، يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ﴾، هه‌روه‌ها فه‌رمووده‌ی: ﴿إِذَا وَقَعَتِ النُّطْفَةُ فِي الرَّحِمِ، بَعَثَ اللَّهُ مَلَكًا فَقَالَ: يَا رَبِّ مُخَلِّقَةٌ أَوْ غَيْرَ مُخَلِّقَةٌ؟ فَإِنْ قَالَ: غَيْرَ مُخَلِّقَةٌ، مَجَّئِهَا الْأَرْحَامُ دَمًا، وَإِنْ قَالَ: مُخَلِّقَةٌ، قَالَ: يَا رَبِّ فَمَا صِفَةُ هَذِهِ النُّطْفَةِ؟﴾ رواه الطبري والطبراني بإسناد صحيح.

قوناغی چه‌وته‌م: توانه‌وه‌ی ناوکی هیلکه‌که و سپیره‌مه‌که له یه‌که‌تری‌دا، خوای گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا﴾ (الفرقان: ۵۴).

قوناغی هه‌شته‌م: ئەندازه بو‌دانانی نوتفه‌که (التقدير)، له ئایه‌تی: ﴿مِنْ نُطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَرَهُ﴾ (عبس: ۱۹).

قوناغی نۆیه‌م: دووله‌ت بوونی نوتفه‌که ﴿إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالْتَّوَى يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ ذَلِكَمُ اللَّهُ فَأَلَى تُوْفُكُونَ﴾ (الانعام: ۹۵).

قوناغی ده‌یه‌م: نوتفه‌که ده‌که‌و‌یتته ناو منالدان له‌گه‌ل چانسی له‌بارچوونی سه‌ره‌تایی: ﴿إِذَا وَقَعَتِ النُّطْفَةُ فِي الرَّحِمِ، بَعَثَ اللَّهُ مَلَكًا فَقَالَ: يَا رَبِّ مُخَلِّقَةٌ أَوْ غَيْرَ مُخَلِّقَةٌ؟ فَإِنْ قَالَ: غَيْرَ مُخَلِّقَةٌ، مَجَّئِهَا الْأَرْحَامُ دَمًا، وَإِنْ قَالَ: مُخَلِّقَةٌ، قَالَ: يَا رَبِّ فَمَا صِفَةُ هَذِهِ النُّطْفَةِ؟﴾ رواه الطبري والطبراني بإسناد صحيح.

قوناغی یانزه‌یه‌م: چاندنی کۆریه‌له‌که له‌ناو منالداندا ﴿نَسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ...﴾ (البقرة: ۲۲۲).

ئهم یانزه به‌شه (یانزه قوناغ‌ه‌ی) سه‌روه هه‌موویان له‌حه‌وت روژی یه‌که‌مدا رووده‌دن چونکه له‌دوای ئهم‌حه‌وت روژه‌وه کۆریه‌له‌که ده‌چیته

قوناغ و به شه کانی قوناغەکان و رووداومەکانی گەشه کردنی کۆریه له .....
_____

قوناغیکی سەرەکی ترهوه که بریتی یه له قوناغی دروست بوون (مرحلة التخلیق)، که بریتین لهم قوناغانه ی تر که له خوارهوه باسیان دهکهین بهو ریزه بندی یه ی که له قورئان و فهرموودهکاندا هاتوون:

قوناغی دوانزه یه م: کۆبوونه وهی خانه کانی کۆریه له که و جیگیر بوونی له ناو منالداندا و روچوونی له ناو دیواری منالداندا، وه که لهم فهرموودانه دا هاتووه: ﴿فَإِذَا كَانَ يَوْمَ السَّابِعِ، جَمَعَهُ اللَّهُ تَعَالَى، ثُمَّ أَحْضَرَ لَهُ كُلَّ عِرْقٍ بَيْنَهُ وَبَيْنَ آدَمَ ثُمَّ قَرَأَ: [فِي أَيِّ صُورَةٍ مَّا شَاءَ رَكَّبَكَ] (الإنفطار: ۸)﴾ رواه الطبراني والبيهقي وابن منده، ههروه ها له فهرمووده یه کی تریشدا هاتووه: ﴿التُّطْفَةُ إِذَا اسْتَقَرَّتْ فِي الرَّحِمِ جَاءَهَا مَلَكٌ فَأَخَذَهَا بِكَفِّهِ فَقَالَ: أَيُّ رَبِّ مُخْلَقَةٌ أَوْ غَيْرَ مُخْلَقَةٌ؟ فَإِنْ قِيلَ: غَيْرَ مُخْلَقَةٍ، لَمْ تَكُنْ نَسْمَةً، وَقَدَفَتِهَا الْأَرْحَامُ دَمًا...﴾ رواه ابن أبي حاتم والطبري وإسناده صحيح، واته: کاتیکی که نوتفه که له منالداندا جیگیر بوو ئه و کاته فریشته یه کی بوو ده نیردریته که به دهستی دهیگریته، و له پهروه رگار ده پرسیت: ئه ی خوایه دروست ده بیته یان دروست نابیت، ئه گهر بووتریت دروست نابیت ئه وایتر روچی نابیت و له منالدانه وه وه کو خوین فری ده دریته دهروه .... ههروه ها له ئایه تیکیشدا هاتووه: ﴿اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنْثَى وَمَا تَغِيضُ الْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ﴾ (الرعد: ۸).

قوناغی سیانزه یه م: سهره تایی زیادبوونی منالدانه کان به دروست بوونی کۆریه له که له ناوی دا، له هه مان ئایه تی: ﴿اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنْثَى وَمَا تَغِيضُ الْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ﴾ (الرعد: ۸).

قوناغی چوارده یه م: بوونی نوتفه که به خو هه لواسهر (علقة)، خوا ی گه وره ده فهرموویت: ﴿ثُمَّ خَلَقْنَا النَّطْفَةَ عَلَقَةً﴾ (المؤمنون: ۱۴).

قوناغی پانزه یه م: پیکهاتنی کۆریه له که له شریته ی سهره تایی (عجب الذنب)، له فهرمووده یه کدا هاتووه: ﴿كُلُّ ابْنِ آدَمَ يَأْكُلُ التُّرَابَ إِلَّا عَجَبَ الذَّنْبِ، مِنْهُ خُلِقَ وَمِنْهُ يُرَكَّبُ...﴾ رواه مسلم.

قوناغ و بهشه کانی قوناغه کان و رووداوه کانی گه شه کردنی کورپه له .....
قوناغی شانزه یه م: دروست بوونه کانی گوشتپاره (المضغة) ﴿فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ

مُضْغَةً﴾ (المؤمنون: ۱۴)، ﴿ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِنْ مُضْغَةٍ مُخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِنُبَيِّنَ لَكُمْ﴾ (الحج: ۵)، ههروهه له نایه تیکی تردها تووه: ﴿ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوَّى﴾ (القیامة: ۳۸).

قوناغی چه فده یه م: ئەم قوناغه له روژی چله می گه شه کردنی کورپه له که وه دهست پینه کات و بریتی یه له قوناغی دروست بوونی ئیسک و ریکبوونه وه وینه پیدان و جیگیر کردن، له م نایه ت و فهروودانه دا هاتووه: ﴿فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا﴾ (المؤمنون: ۱۴)، ﴿إِذَا مَرَّ بِالنُّطْفَةِ نَثَانٌ وَأَرْبَعُونَ لَيْلَةً، بَعَثَ اللَّهُ إِلَيْهَا مَلَكًا فَصَوَّرَهَا وَخَلَقَ سَمْعَهَا وَبَصَرَهَا وَجِلْدَهَا وَلَحْمَهَا وَعِظَامَهَا ثُمَّ قَالَ: يَا رَبِّ أَذْكَرٌ أَمْ أُنْثَى؟ ...﴾ (القیامة: ۲۸)، ﴿ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِنْ مُضْغَةٍ مُخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِنُبَيِّنَ لَكُمْ، وَنُقِرُّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى ...﴾ (الحج: ۵).

قوناغی هه ژده یه م: داپوشینی ئیسکه کان به ماسولکه و ریکبوونه وه وینه پیدانی مرویی: ﴿فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا﴾ (المؤمنون: ۱۴)، ﴿ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوَّى﴾ (القیامة: ۲۸)، ﴿الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ، فِي أَيِّ صُورَةٍ مَا شَاءَ رَكَّبَكَ﴾ (الإنفطار: ۷-۸)، ﴿إِذَا مَرَّ بِالنُّطْفَةِ نَثَانٌ وَأَرْبَعُونَ لَيْلَةً، بَعَثَ اللَّهُ إِلَيْهَا مَلَكًا فَصَوَّرَهَا وَخَلَقَ سَمْعَهَا وَبَصَرَهَا وَجِلْدَهَا وَلَحْمَهَا وَعِظَامَهَا ثُمَّ قَالَ: يَا رَبِّ أَذْكَرٌ أَمْ أُنْثَى؟ ...﴾ (الحج: ۵).

دوای ئەمانه قوناغی سه رهکی سنی یه م دهست پینه کات که بریتی یه له قوناغی گه شه کردن (النشأة)، وه که له م نایه ته پیروزانه دا هاتووه: ﴿ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾ (المؤمنون: ۱۴)، ﴿وَنُقِرُّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشُدَّكُمْ﴾ (الحج: ۵)، که ئەمیش له چه ند قوناغیکی لاوهکی و چه ند به شیک پیکدیت که به ریزه ندی ئەمانه ن:

قوناغ و به شه کانی قوناغه کان و روودا و کانی گه شه کردنی کورپه له .....
_____

قوناغی نۆزده بیه م: دروست بوونی بیست (که له قوناغی گه شه کردن و ریک بوونه و هدا روودهدات)، ههروهک له نایه تی: ﴿الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ، فِي أَيِّ صُورَةٍ مَا شَاءَ رَكَّبَكَ﴾ (الإنفطار: ۷-۸)، ههروههه فهرمووده ی: ﴿إِذَا مَرَّ بِالنُّطْفَةِ نَثَانٌ وَأَرْبَعُونَ لَيْلَةً، بَعَثَ اللَّهُ إِلَيْهَا مَلَكًا فَصَوَّرَهَا وَخَلَقَ سَمْعَهَا وَبَصَرَهَا وَجِلْدَهَا وَلَحْمَهَا وَعَظْمَهَا ثُمَّ قَالَ: يَا رَبِّ أَذْكَرٌ أَمْ أُنْثَى؟ ...﴾ اخگره مسلم.

قوناغی بیسته م: دیاری کردنی نیر و می، له نایه تی: ﴿فَسَوَّى، فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنْثَى﴾ (القیامة: ۲۸-۲۹)، ﴿إِذَا مَرَّ بِالنُّطْفَةِ نَثَانٌ وَأَرْبَعُونَ لَيْلَةً، بَعَثَ اللَّهُ إِلَيْهَا مَلَكًا فَصَوَّرَهَا وَخَلَقَ سَمْعَهَا وَبَصَرَهَا وَجِلْدَهَا وَلَحْمَهَا وَعَظْمَهَا ثُمَّ قَالَ: يَا رَبِّ أَذْكَرٌ أَمْ أُنْثَى؟ ...﴾ اخگره مسلم، ﴿وَكَلَّ اللَّهُ بِالرَّحِمِ مَلَكًا فَيَقُولُ: أَيُّ رَبِّ نُطْفَةٌ؟ أَيُّ رَبِّ عَلَقَةٌ؟ أَيُّ رَبِّ مُضْغَةٌ؟ فَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَقْضِيَ خَلْقَهَا قَالَ: أَيُّ رَبِّ ذَكَرٌ أَمْ أُنْثَى؟ أَشَقِيٌّ أَمْ سَعِيدٌ؟ فَمَا الرِّزْقُ؟ فَمَا الْأَجَلُ؟ فَيُكْتَبُ كَذَلِكَ فِي بَطْنِ أُمِّهِ﴾ رواه البخاری.

قوناغی بیست و بهک: پیدانی وینه ی که سیستی به کورپه له که و کامل بوونی دروست بوونی، ههروهک له نایه تی: ﴿الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ، فِي أَيِّ صُورَةٍ مَا شَاءَ رَكَّبَكَ﴾ (الإنفطار: ۷-۸).

قوناغی بیست و دوو: ئەم قوناغه له ته مهنی چوار مانگ و ده رۆژی ته مهنی کورپه له که وه دهست پئی ده کات و بریتی به له سه ره تای دهست پئی کردنی دایکه که به ههستکردن به جووله ی کورپه له که ی، ههروهک له نایه تی: ﴿وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا ...﴾ (البقرة: ۲۳۴).

قوناغی بیست و سئ: که مترین ماوه ی سکپری که بریتی به له شهش مانگ، ههروهک له نایه تانه وه و هه ده گیری ت: ﴿وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا ...﴾ (الأحقاف: ۱۵)، ههروههه ووته ی پهروهه ده گار: [... وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ ...] (لقمان: ۱۴).

قوناغی بیست و چوار: ئاسان کردنی رپه وه ی له دایک بوون ﴿ثُمَّ السَّبِيلَ يَسْرَهُ، ثُمَّ أَمَاتَهُ فَأَقْبَرَهُ﴾ (عبس: ۲۰-۲۱).

شېواز و ئوسلوبى قورئان لە بەكارهينانى

پيئەكانى (ثم) و (فاء) لە نايەتەكانى كۆرپەلەزانى دا:

ئەوھى كە بەدوادا چوون بۇ ووشەكانى قورئان دەكات بۇى دەردەكەوئیت كە دارشتنيان بە ئەندازە و قەدەرئىكى ديارى كراوہ، و ھەموو پيئىكى بەپئى پيئويست دانراوہ، كە ھيچ جۆرە زياد و كەمىيەك و خواری و جياوازىيەكى تىدا نىيە، ئەمە بەلگەيە لەسەر ئەوھى لەلايەن پەرورەدگارى زانا و داناوہ دابەزيوہ. چونكە ئەگەر بچووكترين ھەلەى تىدا بووايە ئەوا ئىعجازەكەى نەدەما و سيفتە خواییيەكەى لەدەست دەدا، ھەروەك دەفەرموئیت: ﴿أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا﴾ (النساء: ۸۲)، واتە: بۆچى لە قورئان ناكولنەوہ و تئى نافكرن؟! خو ئەگەر قورئان لەلايەن غەيرى خوداوہ بەھاتايە ئەوا بە دۇنياییيەوہ جياوازى و پيچەوانەى يەكترى زۆرتان تىدا دەدۆزىيەوہ.

لەو نموونانەى كە بەلگەن لەسەر ئەوھى قورئان بە ھاوسەنگىيەكى پتەو و تەرازوويەكى دامەزراوہوہ داريژراوہ ئەوھىيە كە ھەندىك ماوہى زەمەنى (يان ژمارەى بىركارىيانە) لە قورئاندا بە ديارى كراوى ھاتوون، و بە شىوہيەك ديارى كراون ناماژە بۇ ئەو دەدەن كە ئەو كەسەى ئەم ژمارەيە يان ماوہيەى ديارى كردووە كەسئىكە ئاگادارى ھەموو نەينىيەكە، و دەشزانئيت كە ھينانى ئەو ژمارەيە نەك تەنھا بە شىوہيەكى ووردى بىركارىيانە تەعبىر لە ژمارە يان ماوہ راستەقىنەكە دەكات بەلكو لە دوو تويىدا چەندىن مانا و تەفصیلی تر لەخو دەگرئيت، كە ئيتەر گومان لەوہدا ناھيئيت ھينانى ئەم ژمارانە يان ديارى كردنى ئەو ماوانە ھەگيز بە رىكەوت نىيە و لەخويانەوہ ديارى نەكراون، چونكە ھينانى دريژە و تەفصیلی شتئىكى ديارى كراو پيچەوانەيە لەگەل ھاتنى ئەو شتە بە رىكەوت، و دەيسەلمينئيت ئەو كەسەى كە ديارى كردووە پيئويستە ئاگادارى ھەموو لايەنە شارراوہكانى بيت.

قوناغ و به شه کانی قوناغه کان و روودا و مکانی گه شه کردنی کورپه له .....

هه نديک نموونه له م دیاری کردنانه بریتین له: **ثایه ته کانی:** ﴿وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا﴾ (البقرة: ۲۳۴)، ﴿وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا﴾ (الاحقاف: ۱۵)، هه روهها فه رمووده کانی: ﴿قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِنَّهُ خُلِقَ كُلُّ إِنْسَانٍ مِنْ بَنِي آدَمَ عَلَى سِتِّينَ وَثَلَاثِمِائَةَ مَفْصِلٍ...﴾ روه مسلم، ﴿إِنْ أَحَدَكُمْ يُجْمَعُ خَلْقُهُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا.....﴾ روه مسلم، ﴿إِذَا مَرَّ بِالنُّطْفَةِ ثِنْتَانِ وَأَرْبَعُونَ لَيْلَةً، بَعَثَ اللَّهُ إِلَيْهَا مَلَكًا فَصَوَّرَهَا.....﴾ روه مسلم.

یه کیك له نموونه گه وره کانی وورده کاری له دیاری کردنی ماوه دا بریتی یه له به کارهینانی هه ردوو پییتی (تَم) و (فاء) له ثایه ته کانی کورپه له زانی دا، هه ردووکیان بریتین له پییتی (عطف) واته پیکه وه بهستن، به لام زور جیاوازن له و مانایه ی دهیبه خشن کاتیك له رسته دا به کارده هیئرین، پییتی (تَم) بو ریكخستن و خایاندنی ماوه یهك له نیوان دوو شتدا به کاردییت (للترتیب والتراخي)، به لام پییتی (فاء) بو ریكخستن و خیرایی له به دوا ی یه کدا هاتنی دوو روودا ودا به کاردییت (للترتیب والتعقیب)، با ئیستا هه نديک نموونه له م باره وه باس بکهین:

نموونه ی یه که م:

– ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِّنْ طِينٍ، ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ، ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾ (المؤمنون: ۱۲-۱۴).

ئهم دهقه قورئانی یه ئامارّه بو سنی قوناغی سه ره کی له دروست بوونی کورپه له دا ده دات: ۱- قوناغی نوتفه. ۲- قوناغی دروست بوون. ۳- قوناغی گه شه کردن. که له پیش هه مووشیاندنا قوناغی کی ئاماده کردن هه یه به ناوی قوناغی پوخته (مرحلة السلاة)، له م ثایه تانه دا پییتی (تَم) سنی جار به کار هاتوه:

قۇئاغ و بەشەكانى قۇئاغەكان و رووداوهكانى گەشە كردنى كۆرپەلە .....

جاريك بۇ جياكردنەوهى (سۇلالە) لە قۇئاغى (نوتفە): كە دەيسەلمىنىت گۆرانى كۆرپەلەكە لە (سۇلالە) وه بۇ (نوتفە) تىكەلاو ماوهيك دەخايەنىت، سەرەتاي قۇئاغى (سۇلالە) لە دەرپەراني هيلكەكەوه دەست پىدەكات لە هيلكەدانەوه، كە پىتاندىشى پىويستى بە رۇژىك دەبىت، و هەرودها كوچ كردنى هيلكە پىتىنراوهكەش لە سەرەتاي بۆرى مانلادانەوه تا گەيشتنى بۇ ناو مانلادان و كەوتنە ناوى هەمووى شەش رۇژ دەخايەنىت، كەواتە هەمووى ۷ رۇژ دەخايەنىت كە برىتىيە لە ماوهيكەكى درىژ بە پىوانە بەو ماوانەى كە كۆرپەلەكە دەيهويت لە كاتى گۆرانى لە بارىكەوه بۇ بارىكى تر، كەواتە بەكارهينانى پىتى (ئَم) زۆر مانايەكى گونجاو دەگەيهنىت.

جارى دووهم بەكار هاتووہ بۇ جياكردنەوهى قۇئاغى (نوتفە) لە قۇئاغى (دروست بوون): كە بينراوه گۆرانى نوتفە پىتىنراوهكە بۇ خۆههلواسەر (علقة) لەناو مانلاداندا بە هيواشى دەبىت، و دەبىت كۆرپەلەكە لەو نىوانەدا بە بارى كۆبوہونەوهى خانەكانىدا (جمع خاليا الجنين) بروت، لەم كاتەدا تۆپەلە خانەكەى كۆرپەلەكە خۆى هەلدەواسىت بە ديوارى مانلادانەوه بەهۆى پىيەكەوه، كە ئەم كردارە هەفتەيەك بە لايەنى كەمەوه دەخايەنىت، و دواى ئەمەش دوو رۇژى ترى دەويت بۇ ئەوهى كردارە پىشتىيەكان (العمليات الظهرية Notochordal Process) دەست پىبەكەن و ببەهۆى درىژ بوونەوهى كۆرپەلەكە و وەرگرتنى وينەى (علقة)، كەواتە كۆى گىشتى ئەو ماوهيهى كە دەيهويت بۇ ئەوهى لە نوتفەوه ببىت بە (علقة) برىتىيە لە ۱۰ رۇژ (لە رۇژى حەوتەمەوه بۇ رۇژى ۱۶)، كە برىتىيە لە ماوهيكەكى درىژ و حىساب بۇ كراو، هەربۆيە لەم نىوانەشدا پىتى (ئَم) بەكارهاتووہ.

جارى سىيەمىش بۇ جياكردنەوهى قۇئاغى (دروست بوون) لە قۇئاغى (گەشە كردن) بەكار هاتووہ: كە ماناي ئەوه دەگەيهنىت پاش داپوشىنى ئىيسكەكان بە ماسولكە ماوهيكە پىويستە بۇ ئەوهى كۆرپەلەكە بچىتە قۇئاغى

گەشەكردنەوه (النشأة)، و ھەرودھا ئەم قۇناغەى دواییش خۇی لەخۇی دا ماوہیەكى زۆر دەخایەنیت و بە ھیواشى گۆرانکارییەكان روودەدەن (نزیکەى ۲۸ ھەفتە دەخایەنیت)، بینراوہ کہ دەرکەوتنى ئەندامەكان و گەشە کردنیان ماوہیەكى زۆرى دەویت وەك گەشە کردنى قژ و نینۆکەكان، ھەرودھا ریخۆلەكان دەچنەوه ناو سەك لە ھەفتەى یانزەھیمدا، و جوولە خۆویستەكان (وہك جوولەى چاوهكان) لە ھەفتەى چواردەھیمەوہ دەست پئدەكات، كەواتە گەشە كردن و گۆران بۆ دروست كراویكى تر بە ھیواشى دەبیت و ماوہیەكى زۆر دەخایەنیت، ئەگەر بە شیوہیەكى ریزھیی و ھریبگرین دەبینن قۇناغی داپۆشینى ئیسكەكان بە ماسولكە تەنھا یەك ھەفتە دەخایەنیت، بەلام گەشە كردن پئویستى بە ۲۸ ھەفتە ھەیە، كەواتە قۇناغی داپۆشین بە ماسولكە زۆر كورتترە بە بەراورد بە قۇناغی گەشە كردن ھەربۆیە پیتی (ئَم) لیرەشدا بەكارھاتووہ.

بەلام لە قۇناغی دروست بوون (التخلیق) دا ئامانج بریتیە لە تیشك خستنه سەر خیرایی بەدوای یەكدا ھاتنى كرادارەكان و گۆرانکارییەكان، چونكە وەك بینراوہ لەم كاتەدا زۆربوونىكى خیرای خانەكان روودەدات و كرادارەكانى دروست بوون زۆر بەخیرایی روودەدەن (ئەم ماوہیە پئى دەووتریت ماوہى دروست بوونى ئەندامەكان Organogenesis)، لەبەر ئەم خیرایییەى گۆرانکارییەكانى كۆرپەلەكە ھەربۆیە بۆ بەستنەوہى بەشەكانى ئەم قۇناغە پیتی (فاء) بەكار ھاتووہ: ﴿... فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا﴾، بینراوہ كە گۆرانى كۆرپەلەكە لە خۆھلۆاسەر (علقة) وە بۆ گۆشتپارە (مضغە) دوو رۆژ دەخایەنیت (رۆژانى ۲۵ بۆ ۲۶)، و بەشیوہیەك خیرایە كە زۆر بە روونى ئەم دوو قۇناغە لەیەك جیانا بەنەوہ، ھەرودھا گۆرانیش لە گۆشتپارەوہ بۆ ئیسك زۆر بە خیرایی دەبیت و ئەم دوو قۇناغە تیکەلۆن، ھەر لە ھەفتەى پینجەمەوہ سەرەتای

قۇناغ و بەشەكانى قۇناغەكان و رووداۋەكانى گەشە كردنى كۆرپەلە .....

ئىسك (كېرپراگەكان) دروست دەبن و لە ھەفتەى شەشەمدا بە ئىسك بوونيان دەست پىدەكات و لە سەرەتاي ھەفتەى ھوتەمدا پەيكەرى ئىسكى كېرپراگەيى كۆرپەلەكە بە ئاشكرا ديار دەبىت، كەواتە قۇناغى گۆشتپارە بە تەواۋەتى كۆتايى نايەت كە ئىسكى سەرەتايى لە كۆرپەلەكەدا دروست دەبىت و شىۋەى ئىسك ۋەردەگرىت، ھەربۆيە لەم بەستنەۋەيەشدا پىتى پىكەۋە بەستنى (ف) بەكار ھاتوۋە.

ھەرۋەھا قۇناغى داپۇشىن بە گۆشت يەكسەر پاش دروست بوونى ئىسكە سەرەتايى يەكان دەست پىدەكات و ئەم دوۋانەش تىكەلاۋن لەبەر ئەۋەى ئەۋ خانانەى كە جياۋاز دەبن بۇ دروست كردنى ماسولكەكان لەگەل خانە كېرپراگەيى يە سەرەتايى يەكاندا دروست دەبن لە سەرەتاي ھەفتەى شەشەمدا و لە بارستە لەشى يەكانەۋە بەناۋ لەشدا بلاۋدەبنەۋە، لە كۆتايى ھەفتەى ھوتەمدا بە ئاشكرا جياۋاز بوونى ماسولكەكان دەبىنرىت واتە پاش تەۋاۋ بوونى دروست بوونى پەيكەرى ئىسكى كېرپراگەيى يەكسەر شىۋەى ئىسك و ماسولكە بەسەر كۆرپەلەكەدا زال دەبىت، ھەربۆيە لىرەشدا پىتى بەستنەۋەى (ف) بەكار ھاتوۋە.

كەواتە لەمانەى سەرۋە تىدەگەين كە پىتى (ثم) بەكار ھاتوۋە بۇ پىكەۋە بەستنەۋە و گەياندىنى ماناي خاياندىنى كاتىك و بوونى ماۋەيەك لەنيۋان ئەۋ قۇناغانەدا.

بەلام بەكارھىنانى پىتى (ف) بۇ پىكەۋە گریدانى قۇناغەكان پىكەۋە و بەبى بوونى جياكەرەۋە و خىرايى لە رووداۋەكاندا بەكار ھاتوۋە، بۇ سەلماندىنى ئەم مانايانە دەقىكى كىتئىبى (فتح الباري شرح صحيح البخاري) دانراۋى زاناي موسولمان (ابن حجر العسقلاني) دىننەۋە كە دەلىت: لە ئايەتەكەدا ھەندىك لە قۇناغەكان بە پىتى (ف) رىكخراۋن كە مەبەست پىتى ئەۋەيە لە نيۋانياندا ماۋەيەك و قۇناغىكى ترنىيە، ھەندىكى تر بە پىتى (ثم)

ریکخراون که ئاماژەییە بۆ ئەو ماوە زۆرەیی لەنیوان دوو قۇناغدا یە بۆ ئەو هی
هەر قۇناغیەک بگاتە کامڵ بوون و تەواو بوون.

له (الفیة)ی (ابن مالک) دا هاتوو:

وَالْفَاءُ لِلتَّرْتِيبِ بِاتِّصَالٍ وَتَمَّ لِلتَّرْتِيبِ بِانْفِصَالٍ

نموونهی دووهم:

- ﴿قُلَ الْإِنْسَانُ مَا أَكْفَرَهُ، مِنْ أَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ، مِنْ نُطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَرَهُ، ثُمَّ السَّبِيلَ
يَسَّرَهُ، ثُمَّ أَمَاتَهُ فَأَقْبَرَهُ، ثُمَّ إِذَا شَاءَ أُنشِرَهُ﴾ (عبس: ۱۷-۲۲)، لیڕەشدا بە هەمان شیوە
دەبینین که پیتی پیکەو بەستنی (تَمَّ) ی بەکار هیناوە بۆ ماوەی نیوان
ئەندازە بۆ دانان لە قۇناغی نوتفەدا و لەدایک بوون (که ۹ مانگە)، هەرۆها بە
هەمان شیوەش لەنیوان لەدایک بوون و مردن و پاشان زیندوو بوونەو که
ئاشکرایە ئەم ماوانە زۆر درێژن و نیوانیان زۆر، بەلام بەکارهینانی پیتی
(ف) ی خیرایی لە دەقەدا بۆ بەستنهو هی دروست بوونی نوتفەکه و ئەندازە
بۆدانانی بۆ ئەو بەکارهاتوو که کۆرپەلەزانی بۆمان باس دەکات ماوەی
نیوان ئەم دوو کردارە تەنها بریتی یە لە که متر (۳۰ سەعات).

نموونهی سێیەم:

- ﴿يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا عَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ {٦} الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ {٧}
فِي أَيِّ صُورَةٍ مَّا شَاءَ رَكَّبَكَ {٨}﴾ (الإنفطار)، ئەم ئایەتە سێ قۇناغی باس
کردوو: قۇناغی دروست بوون، قۇناغی ریک کردن و وەرگرتنی وینەیی
مرویی (تەسوویە)، قۇناغی ریکبوونەو (تەعدیل)، پیتی (ف) لیڕەدا بەکار
هاتوو که مانای بەدوای یە کدا هاتنی خیرا دەگە یە نیت، چونکه ئەم کردارانە
بە خیرایی بەدوای یە کدا دین، و هەندیکیان تیکە لاوی یە کتری دەبن لە
کۆتایی و سەرەتایاندا، بۆ نموونه: کۆرپەلەکه ریکدەبیتهو لە کۆتایی
قۇناغی دروست بووندا (واتە لە رۆژانی ۴۳-۴۷) بۆ ئەو هی مانای ریک کردن
(تەسوویە) ببه خشیت، و پێوانەکانی ئەندامەکانی کۆرپەلەکه (هەردوو دەست

و ھەردوو قاچ و دەم و چاۋ) دەست دەكەن بە رىكبوننەوہ (تەعدیل) لە كۆتايى ھەفتەى نۆيەمدا، واتە يەكسەر دواى قۇناغى (تەسويە)، ھەروەھا ويئەپيدانى مرويسى كە لە قۇناغى (تەسويە) دا دەستى پىئىكردووہ (وہك پەيدا بوونى پىللووہكان و تيشكدانى پەنجەكان) بەردەوام دەيىت تا ھا تئەدى ماناى رىكبوننەوہى مرويسى (تەعدیل).

نەموونەى چوارەم:

– ﴿أَلَمْ يَكْ نُطْفَةٌ مِّنْ مَّنِيَّ يُمْنِي {٣٧} ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوَّى {٣٨} فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنثَى {٣٩}﴾ (القيامة)، ئەم دەقە پىروژە باسى ٥ قۇناغ دەكات: (نوتفەى نەپيتىنراو) كە پىش ئەوہىە ئاوى پياو و ئافرەت بگەن بە يەكترى و پاشان پيتاندى و دوو لەت بوونى و رويشتنى بە قۇناغى كۆبوونەوہى خانەكانى دا كە ئەمانە ماوہىەكى زۆر دەخايەنيت ھەربۆيە پيتى (ئَمْ) بەكارھاتووہ بۆ بەستنەوہى بە قۇناغى دواى خۆى كە، قۇناغى خۆھەلئواسەرە (علقە)، بەلام بۆ بەستنەوہى ئە قۇناغە لەگەل ئەوہى دواى خۆى كە برىتىيە لە قۇناغى دروست بوون (كە قۇناغى گوشتپارەيە چونكە ئەندامەكانى تى دا دروست دەيىت)، لەم نيوانەدا پيتى (ف) بەكارھاتووہ چونكە وەك ووتمان گوپانكارى نيوانيان زۆر خىرايە.

قۇناغى چوارەم كە ئايەتە باسى كردووہ قۇناغى رىكبون (تەسويە) يە، لەگەل ئەوہى پىش خۆى بە پيتى (ف) پىكەوہى گریداون ئەويش لەبەر خىرايى گوپانەكە وەك پىشتر باسماں كرد، پاشان ئەم قۇناغەى بە قۇناغى پىنجەمەوہ كە قۇناغى جياكردنەوہى رەگەزەكانە بەھۆى پيتى بەستنەوہى (ف) پىكەوہ گریداون، ئەويش بەھۆى تىكەلاوى رووداوهكانى ئەم دوو قۇناغە، چونكە قۇناغى جياكردنەوہى رەگەزەكان ھەر لە قۇناغى رىكبوننەوہوہ دەست پىدەكات بەلام لەسەر ئاستى ناوہوہى لەشى كۆرپەلەكە، كە بە بوونى كرؤمؤسؤمى نىرىنە (Y) ھىلە سىكسىيە

قۇناغ و بەشەكانى قۇناغەكان و رووداومكانى گەشە كردنى كۆرپەلە .....

سەرەتايى يەكان (Primary Sex Cords) جياواز دەبن بۇ بۇرچىكە سېپىرمى يەكان (Seminiferous Tubules) لە ھەفتەى ھەوتەمدا (واتە لە قۇناغى ئىسكدا)، بەلام ئەندامەكانى زاووزىى دەرەوہ بە تەواوہتى لەيەك دەچن تا ھەفتەى نۆيەم (واتە تا كۆتايى قۇناغى رىكبوون و تەسويە)، ئىتر دواى ئەمە جيابوونەوہى دەرەكى بە ھىواشى دەست پى دەكات تاوہكو تەواو ئاشكرا دەبىت لە ھەفتەى دوانزەيەمدا.

لەبەر ئەوہى كە كردارەكانى دەرکەوتنى نىرىنەيى و مېينەيى كۆرپەلەكە بەردەوامە، و لەبەر تىكەلاوى كردارەكانى رىكبوون و قۇناغى جياوازابوونى رەگەزى كۆرپەلەكە، دەبىنن لە ئايەتە پىرۆزەكەدا پىتى پىكەوہ بەستنى (ف) بەكار ھاتوہ، كەواتە كۆرپەلەكە لە ناوہوہ رەگەزى جيابووہتەوہ لە كۆتايى قۇناغى رىكبووندا بەلام نىشانەكانى جياواز بوونى دەرەكى لەم كاتەدا پەيدا نەبووہ، ئەوہى جىى سەرنجىشە ئەوہيە كە جياوازابوونى سىكسى دەرەوہ بە شىوہيەكى رىژەيى ھىواشە، ئەگەر بىتو بەراوردى بكەين بە ماوہكانى ترى گۆرپانكارى وەك: گۆران لە قۇناغى (علقة)وہ بۇ قۇناغى گۆشتپارە، يان گۆران لە گۆشتپارەوہ بۇ ئىسك و ..... ھتد.

تېيىنى:

ئەگەر پروانينە ئايەتىكى پىرۆزى تر كە باسى قۇناغەكانى دروست بوونى كۆرپەلە دەكات كە برىتىيە لە ئايەتى: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِن كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِّن نُّرَابٍ ثُمَّ مِّن نُّطْفَةٍ ثُمَّ مِّن عِلْقَةٍ ثُمَّ مِّن مُّضْغَةٍ مُّخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِّنُبِّئَنَّ لَكُمْ وَنُقَرُّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشُدَّكُمْ﴾ (الحج: ٥)، لىرەدا دەپرسىن بۇچى لەنيوان ھەموو قۇناغەكاندا پىتى پىكەوہ بەستنى (ئ) بەكار ھاتوہ.

ئەوہى تېيىنى دەكەين ئەم ئايەتە پىرۆزەش سى قۇناغە سەرەكى يەكەى گەشە كردنى كۆرپەلەى باس كردوہ: قۇناغى نوتفە، پاشان دروست بوون

(خۆهەلواسەر و گۆشتپارە)، پاشان جىگىر بوون لە منالداندا و گەشە كردن و لەدايك بوون، ھەموو ئەم قۇناغانە وەك باسمان كرد ماوھىيەكى پى دەچىت كە كۆرپەلەكە لە قۇناغىكەو دەچىتە قۇناغىكى ترەو، ھەربۆيە لە بەستنەو ياندا پىتى (ئَمْ) بەكار ھاتوو، بەلام لىرەدا ئەوھى زياتر سەرنجمان رادەكىشىت برىتىيە لە بەستنەوھى قۇناغى (علقة) بە قۇناغى گۆشتپارەو بەھۆى پىتى پىكەو بەستنى (ئَمْ).

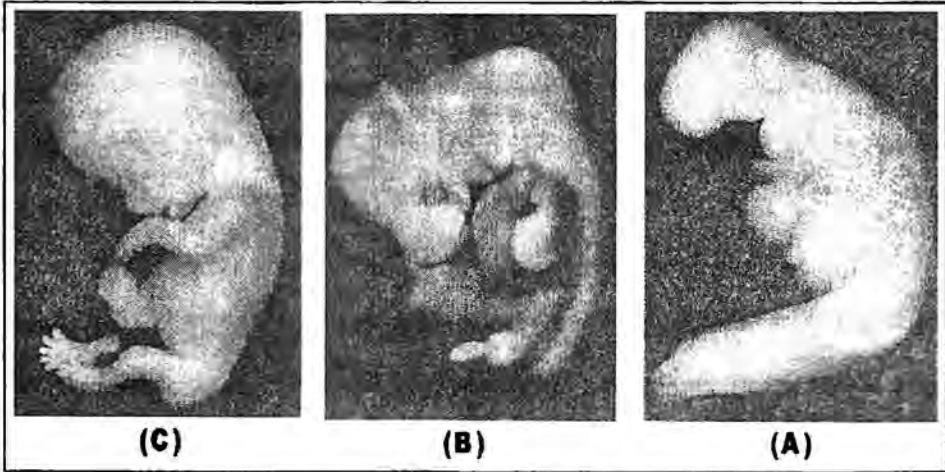
ئەگەر سەرنجى رىرەوھى گىشتى ئايەتەكە بەدەين دەبىنين باسى زىندوو بوونەو دەكات. كە پىويست دەكات كەسى خوينەر بوەستىنریت بۆ ئەوھى بە ووردى بىر لە بابەتەكە بکاتەو، ھەربۆيە دەبىنين بۆ بەستنەوھى ھەموو رووداوهكانى ئايەتەكە پىتى (ئَمْ) بەكار ھاتوو، كە ئاگادار كردنەوھىكە بۆ خوينەر كە دەبىت لەسەر ھەموو رووداوهكان بوەستىت و تىپروانىت و دەرسىك وەرگىت بۆ ئەوھى بابەتى زىندوو بوونەو لە دەروونىدا بچەسىت، ھەربۆيە لە ئايەتەكەدا داوامان لىكراو كە پروانىنە شىوھى گۆشتپارە و ئەو گۆرانكارى يانەھى بەسەرىدا دىن كە ھەندىكى دروست بوو و ھەندىكى تىرى دروست نەبوو، و ھەرەھا تىپروانىن لە يەكگرتنەوھى دەربىرنە قورئانىيەكان لەگەل زانىارىيەكانى كۆرپەلەزانىدا، وەك ئايەتە پىرۆزەكە دەفەرمویت: (لَتُبَيِّنَنَّ لَكُمْ) واتە: بۆ ئەوھى بۆتان روون بکەينەو و بۆتان دەركەویت، كە لەمانەو بۆمان دەردەكەویت قورئان حەق وراستىيە و دەست كەوتنى ئەم دەرنەجامە پىويستى بە كات و بە لىكۆلىنەو ھەيە، ھەربۆيە لىرەدا پىتى (ئَمْ) بەكار ھاتوو.

لەلایەكى ترەو وەك زانايانى زمانەوانى دەلین پىتى (ئَمْ) يەككە لە ئامانجەكانى بەكار ھىنانى برىتىيە لە راکىشانى سەرنج بۆ دەرنەجام و كۆتايى ئەو قۇناغە، بە پىچەوانەھى پىتى (ف) كە ئامازەيە بۆ سەرھتاي قۇناغەكە، ھەربۆيە بەكار ھىنانى پىتى (ئَمْ) لە ئايەتەكەھى سوورەتى (الحج)دا

بۇ راكىشانى سەرنجى خويىنەرە بۇ تىببىنى كردنى قۇناغى گۆشتپارە لە سەرەتاوہ بۇ كۆتايى تاوہكو بە تەواوہتى ماناگەيمان بۇ روون بىيتەوہ، ئەگەر كەمىك باسى قۇناغى گۆشتپارە بكەين دەبينىن كە بارستە لەشى يەكان بە هيواشى لە كۆتايى قۇناغى (علقة) دا پەيدا دەبن (لە رۆژى بىست و چوارەمدا)، كە ژمارەيان تەنھا لە نىوان ۴-۱۲ دانەدايە، و پاشان بە خىرايى ژمارەيان زياد دەكات لە رۆژانى ۲۵-۳۰ و ژمارەيان دەگاتە ۳۰-۳۵ دانە و پاشان زياد بوونيان خاو دەبيتەوہ و لە رۆژى ۳۵ دا دەگاتە زۆرتىن ژمارە كە ۴۲ دانەيە، لىرەوہ لەوہ تى دەگەين كە بۆچى لە سوورەتى (المؤمنون) دا قۇناغى گۆشتپارە (مُضَغَّة) بە پىتى (ف) بەستراوہتەوہ بە قۇناغى پىش خوى كە (علقة) يە، ئەويش لەبەر ئەوہ يە كە ئەو بارستە لەشى يانەي كە شيوہى گۆشتپارە دەدەن بە كۆرپەلەكە پەيدا بوونيان بە چرى لە سەرەتاي ئەم قۇناغەدا دەبيت.

بەلام لە سوورەتى (الحج) دا باسى گۆشتپارە ھاتوہ لەگەل وەسف كردنى بەوہى (مُخَلَّقَةٌ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ) كە ئەمە ئەوہ دەگەيەنيت ھەردوو سيفەتى (دروست بوون و دروست نەبوون) بەستراوہتەوہ بە گۆشتپارەكەوہ، كە ماناي ئەمە ئەوہ يە سەرەتاي ھەموو ئەندامەكانى كۆرپەلە لىرەدا دروست دەبن بەلام دروست بوونيان كامل نەبووہ، ئەگەر بە ووردتر سەيرى ئەم قۇناغە بكەين دەبينىن كە ئەندامەكانى ئەم گۆشتپارەيە وەك دەستەكان و قاچەكان و چاوەكان و گوئىكان دروست بوونيان ئاشكرا و بينراو نابيت تەنھا لە ۵ رۆژى كۆتايى گۆشتپارەدا نەبيت، كە كوويى توورەكەيى چاو دەرەكەويت و پەيكەرى دەرەوہى گوئى دروست دەبيت، و بارىكايى قاچەكان و دەستەكان دەرەكەون، بەلام ئەگەر بىروانىنە سەرەتاي قۇناغى گۆشتپارە ئەمە ئاشكراو بينراو نى يە بۇ ئەو كەسەي تىببىنى دەكات (بىروانە ويىنەي ئەوديو).

ئە وئىنەي (A) دەيىنىن كە ئەندامەكانى كۆرپەنەكە ئە سەرەتاي قۇئاغى گۆشتپارەدا (۲۶ رۇژ) ئاشكرا نىن، ھەربۇيە ناتوانىن بلىين كە ئەم كۆرپەنەيە ئەندامەكانى دروست بوون، ئەبەرئەوئى دەستەكان و قاچەكان بە ئەستەم دەرکەوتوون، بەلام ئە وئىنەي (B) بە ئاشكرا دەيىنىن كە گۆيىكان و چاوهكان و دەستەكان و قاچەكان دروست بوون ئەگەن ئەوئەشدا كە دروست بوونيان كامىل ئەبووئە ئە كۆتايى قۇئاغى گۆشتپارەدا (۴۲ رۇژ)، ھەربۇيە دەتوانىن وەسفى گۆشتپارەكە بەوئە بگەين كە ھەندىكى دروست بووئە و ھەندىكى دروست ئەبووئە (مُخْلَقَةٌ وَغَيْرُ مُخْلَقَةٍ)، ئە وئىنەي (C) دەيىنىن كە چۇن ئەندامەكانى كۆرپەنەكە ئە كۆتايى قۇئاغى رىكبووندا (تەسوئە) (۵۶ رۇژ) كە بەدوئى قۇئاغى گۆشتپارەدا دىت وئىنەبوون و مرؤئى بوون، كە ئەمە بۇمان دەسەلىنىت كە مەبەست ئە ووشەي (غَيْرُ مُخْلَقَةٍ) برىتىيە ئە تەواو ئەبوونى وئىنە پىندانى گۆشتپارەكە، ئەوئىش ئەبەر ئەوئىيە كە ئەندامەكانى كۆرپەنەكە وئىنەي مرؤئى تەواويان وەرناگرن ئە قۇئاغى گۆشتپارەدا.

بەلگەش لەسەر ئەوئى كە ئايەتەكە دەيەوئىت سەرنجمان بۇ كۆتايى قۇئاغى گۆشتپارە رابكىئىشئىت ئەوئىيە كە تەواو بوونى دروست بوون و وەرگرتنى وئىنەي مرؤئى (وہك شتىكى بەلگە ئەوئىست) دەبىت بەدوئى دروست بوونىكى ناتەواودا بىت، لەبەر ئەوئەش كە وئىنە كردنى كۆرپەنەكە تەنھا لەدوئى ۴۲ رۇژ دەبىت واتە دوئى قۇئاغى گۆشتپارە وەك لە ھەرموودەكەي: ﴿إِذَا مَرَّ بِالنُّطْفَةِ نِتَانٌ وَأَرْبَعُونَ لَيْلَةً، بَعَثَ اللَّهُ إِلَيْهَا مَلَكًا فَصَوَّرَهَا وَخَلَقَ سَمْعَهَا وَبَصَرَهَا وَجِلْدَهَا وَلَحْمَهَا وَعَظْمَهَا ثُمَّ قَالَ: يَارَبَّ أَدْكَرَ أَمْ أُنْثَى؟...﴾

قۇناغ و بەشەكانى قۇناغەكان و روودامكانى گەشە كردنى كۆرپەلە .....

ھاتوۋە، ئەوا تېدەگەين كە دروست بوونى كۆرپەلەكە لە كۆتايى قۇناغى
گۆشتپارەدا دەبىت گەشتبىتە لوتكەى دروست بوونى پىش كردارى وئىنە
پىدان، ھەربۇيە لە ئايەتەكەى سوورەتى (الحج)دا زۆر دروستە كە پىتى (ئَمْ)
بەكار بەئىرئىت بۇ بەستەنەۋەى ئەم دوو قۇناغە.

لېرەۋە دەبىنين كە ماناى فەرموودەكەى پىشوو لەگەل دەقى ئايەتەكەى
سوورەتى (الحج) و كار و ماناى پىتى پىكەۋە بەستنى (ئَمْ) ھەمووى لەگەل
زانستى گەردوونى و لۇژىكدا يەكدەگرنەۋە و دەيسەلمىنن كە ئايەتەكەى
سوورەتى (الحج) زۆر بە ووردى يەۋە چەندىن نەئىنى شارراۋەى گەردوونى
ئاشكرا كردوۋە، كە مەحالە مروقىك لە دەوروبەرىكى نەخوئىندەۋارىدا
بىزانئىت تەنھا لەرئى چەندىن توئىزىنەۋە و بە بەكارھىنانى ووردترىن
ئامپىرەۋە نەبىت، يان دان بەۋەدا بنئىن و بلئىن ئەمە ۋەحى و نىگاي ئەو
پەرۋەردگارەيە كە ئەو جەستەيەى دروست كردوۋە ۋەك ئايەتەكە ۋەسفى دەكات.

لېرەۋە تى دەگەين كە زۆر پىۋىستە لەو شوئىنەى سوورەتى (الحج)دا پىتى
پىكەۋە بەستنى (ئَمْ) بەئىرئىت، و خۇى لەخۇىدا ئىعجازىكى زانستى
گەۋرەيە كە پىغەمبەر (ﷺ) بەھۇى ۋەحى خودايى يەۋە كاتى دەرکەۋتنى
ئەندامەكانى كۆرپەلەكە دىارى بكات، لە قۇناغىكدا كە زۆر تەسكە لەرووى
كاتەۋە (دوو ھەفتە و نىو دەخايەنىت)، و ھەرۋەھا ۋەسفەكەى بە شىۋەيەكى
ۋورد دىارى بكات (كە ھەندىكى دروست بوۋە و ھەندىكى دروست نەبوۋە)،
لېرەۋە ئىعجازەكە چەند جارە دەبىتەۋە و نوورەكە رۇشنتر و پرشنگدارتر
دەبىت.

گەشتى دروست بوونى
كۆرپەلەي مەرۋە
لە بۆچوونى ئەدىيىكدا

گەشتى دروست بوونى كۆرپەلەي مەۋقۇلە بۇچوونى ئەدبىيەتتە

خوینەرى بەرپىز.....

لېرەدا پىم خوشە بە كورتى و بە شىۋەي دارىژراۋىكى ئەدەبى قۇناغەكانى دروست بوون و گەشە كىردنى كۆرپەلەي مەۋقۇت بۇ روون بىكەمەۋە، بۇ ئەۋەي لە كۆتايىدا و دواي ئەم گەشتە بە پىز و سەرسۈرپەنەرە بەناو ئايەت و فەرموۋە پىرۋزەكان و ئىعجازەكەياندا، لەبىرت نەچىت كە تىپروانىت و تىبفكرىت لەو موعجىزە گەۋرەيەي لە دروست بوونى كۆرپەلەي مەۋقۇدايە، كە ئىمە رۇژانە لەبەر چاۋمانە بەلام دىققەتى نادەين، بۇيە پىم خوش بوو ۋەك كەسىكى خاۋەن زانىارى و ئەزموون لەم بواردە (بەھۇي جۇرى خویندەكەم و كارەكەم ۋەك پىزىشكىك) كەمىك سەرنىجتان بۇ ئەم موعجىزە گەۋرەيە رابكىشم، بۇ ئەۋەي بە تەۋاۋەتى دەسەلاتى ئەو دروستكەرمان بۇ دەرکەۋىت كە راگرى ئەو ووردەكارى و ھاۋسەنگىيەيە، و ئەمەش بىتتە مايەي ملكەچ بوونى زىاترمان بۇ دەسەلاتە بىسنوۋرەكەي و بەرنامە نىردراۋەكەي بۇ مەۋقۇدايەتى كە ئىسلامە.

مەۋقۇي يەكەم بىرىتى بوۋە لە ئاۋ+خۇل كە پوختەكەي (سەلەكەي) بەپىئى ئەم ھاۋكىشەيە دروست بوۋە، پاشان بەھۇي دەسەلاتى بەرزى پەروەردگار و بە ۋوئىستى بالاي ئەو، رۇحى بۇ نىردرا بۇ ئەۋەي ژيان بەم دروستكراۋە نوئىيە بىخىشەت كە پىشتر تەنھا گل بوۋە (وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِّن طِينٍ)، بەلام پاش ئەمە نەۋەكانى ئەم دروستكراۋە نوئىيە بەھۇي گەشتىكى ئەفسونىۋى سەرسۈرپەنەرەۋە لە تىۋكىك ئاۋى بىنرخەۋە دروست دەبن (ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلَالَةٍ مِّن مَّاءٍ مَّهِينٍ).

كارگەكانى شادى دروستكەر:

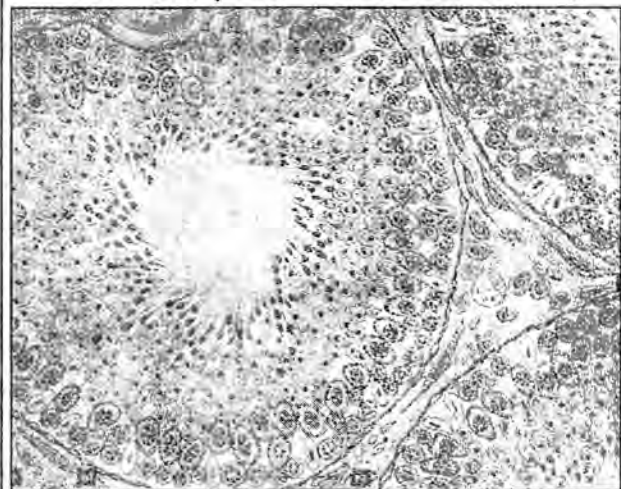
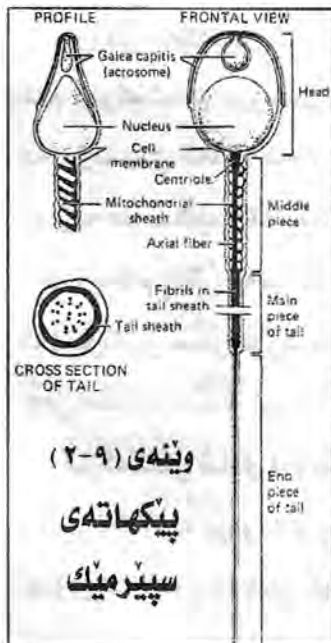
گونەكان لە پىاۋدا بىرىتىن لەو كارگەيەي سىپىرمەكان دروست دەكەن، كە خۇي لە خۇي دا ھەر گونىك خاۋەنى پىكەتەيەكى ووردە و لە كۆمەلىكى

گەشتى دروست بوونى كۆرپەلەي مەۋقە لە بۇچوونى ئەدبىيەتدا

ئىجگار زۆر لە بۆرى پىچاوپىچ پىكھاتوون، ئەم بۆرى يانە لە كۆتايى يەكانياندا بەيەك دەگەن ھەروەك لق و پۆى روبرايكى مەزن، و پىكھەو ۱۰ بۇ ۱۲ بۆرى سەرەكى دروست دەكەن و دەپزىنە ناو بەشىكە ترى گونەو ە كە پىي دەووترىت بەرەخ (Epididymis)، درىژى ئەم بەشە پىچاوپىچەش ۶ مەتر زياترە كە توانايەكى واى دەداتى بتوانىت ژمارەيەكى ئىجگار زۆر لە سپىرم لەخۇ بگرىت، سپىرمەكان لىرەدا گەشەيان تەواو دەبىت و ھىز وتوانايان پى دەبەخشرىت و سەردەكەون بۇ شوئىنىك (توورەكەكانى سپىرم) كە ھەلدەگىرىن بۇ كاتى پىويست، با لەگەل يەكىك لەم سپىرمانەدا سەرکەوين بەم بۆرى يە درىژو پىچاوپىچانەدا، ئەگەر بۆشمان بگرىت يەكىكيان بگرىن بۇ ئەو ەي پىكھاتە سەرسوپھىنەرەكەي شى بگەينەو، كە لە نزيكەو سەيرى دەكەين دەبىنين لە فىشەكىك دەچىت كە لەسەر پەتىكى درىژ دانرايىت (وئەي ۹-۲)، ئەمە يارمەتى دەدات ھەستىت بەو گەشت و ئەركە ناوازەيەي: كلكەكەي ۱۰ ئەو ەندەي خوى درىژترە،

دەبىت سوودى ئەم كلكە درىژە چى بىت؟

وئەي (۹-۱): بركەيەكى بۇرىچكەيەكى سپىرم لەناو گوندا (كە كارگەي ناوازەي دروست كەردنى سپىرمەكانە).

گەشتى دروست بوونى كۆرپەلەي مۇۋەلە بۇچوونى ئەدەبىيەتتە

+ ئەمە بۇ يارمەتى دانىقتى لە مەلە كردنىكى خىرادا، كە وەك مەكىنەيەك وايە بۇ جوولاندىنى ئەو كەشتىيە بچووكەي پىئوھى بەستراوھ و بە خىرايىيەكى ئىجگار زۆر دەيجوولنىت، بىنراوھ خىرايىيەكەي دەگاتە ۴ مىللىمەتر لە چركەيەكدا (واتە زياتر لە ۴۰۰ ئەوئەندەي درىژى خۇي لە ھەر چركەيەكدا، كە وابدانم خىراترەين فېشەكى ناگاتى؟)!

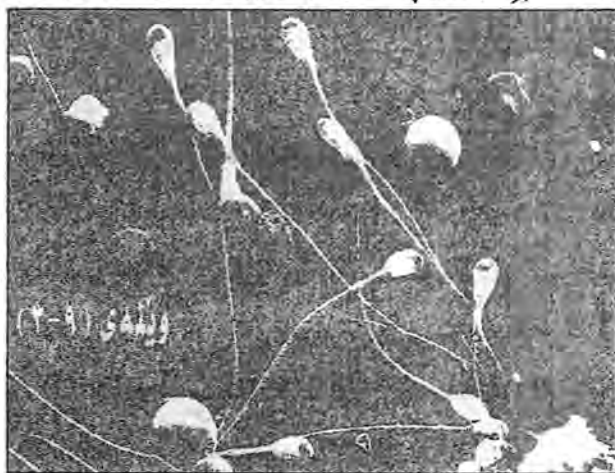
پاشان با سەيرى سەرى ئەم سىپىرمە بىكەين، شىئوھەكى ھەرمىيىيە و لە پىشەوھە درىژ دەبىتتەوھ و نووكىكى تىژ دروست دەكات، ھەرۇھالە پىشەوھەي زىپۇش كراوھ بۇ ئەوھى كە بتوانىت بەھۇيەوھ بەخىرايىيە بچىتە ناو ھىلكەكەوھ، كەواتە فېشەكىكى زىپۇشكراوھ.

دە ئىستا با سەيرى ناو ئەم فېشەكە بىكەين، دەبىنەن نەينىيەكى گەورە و قوولئى لەخۇگرتووھ كە بووئە مایەي ئەم چالاكى و زىندەگىيەي تىئىدایە، ئەوئىش ئەوھىە لە كاتى گەشە كردن و دابەش بوونىدا جوړىكى تايبەت لە دابەش بوونى بەسەردا ھاتووھ كە پىئى دەووترىت كەمە دابەش بوون، ئەم كردارە وای ئىكردووھ كە نىوھى ژمارەي كرۇمۇسۇمەكانى لەدەست بدات، كەواتە ئەو ماددە بۇماوھىيەي كە لە باوكەوھ دىت كامل نىيە و نوقسانە و تەنھا نىوھىيەتى، ئەمەيە و لە سىپىرمەكان دەكات چالاك و لە جوولئى بەردەوامدا بن چونكە بە شەوقن بۇ ئەو ساتەي كە لەگەل ھىلكەكەدا يەكدەگرن (كە ئەمىش نىوھى ژمارەي كرۇمۇسۇمەكان و سىفاتەكانى دايكەكەي ھەلگرتووھ)، لەگەل بەيەكگەشتنى ئەم دوو دلدارەدا ئىتر مۇقئىكى كامل دروست دەبىتتەوھ!!

لېرەدا پرسىيارىك دىت بە مېشكماندا: ئايا بۇ گونەكان ھەمىشە لە دەرەوھى لەشدان لەناو توورەكەي گوندا، ئەي باشە خۇ ئەمانە دوو ئەندامى ھەرە گرنگ نىن و چارەنووسى رەگەزى مۇقايەتىيان پىئوھ بەند نىيە؟!، ئەي بۇچى ئاوا لە لەش دوور خراوئەتەوھ!؟

گەشتى دروست بوونى كۆرپەلەي مەۋقۇ لە بۇچوونى ئەدبىيەكدا

زانستى پزىشكى ۋەلاممان دەداتەۋە ۋ دەلىت: لە بنچىنەدا گونەكان لە نزيك گورچيلەكان بوون ۋ لەۋىدا دروست دەبن لە كۆرپەلەدا، بەلام لەگەل لەدايك بوونى مەۋقۇدا دەچنە ناو شوينى ئاسايى خويان لەناو تورەكەي گون لە دەرەۋى لەشدا كە شوينى نىشتەجئى كۆتايى يانە، ھۋى دانانىشيان لەم شوينەدا ئەۋەيە كە سەيپرمەكان ناتوانن لە پلەي گەرمى ناو لەشدا دروست ببن ۋ بژين، بەلكو پيويستە لە پلەيەكى گەرمى كەمتر لە پلەي ناو لەش بە (۳-۴ پلە) بژين (پلەي گەرمى ناو لەش بە ناۋەندى ۳۷،۵ پلەي سەدىيە بەلام پلەي گەرمى ناو تورەكەي گون نزيكەي ۳۳-۳۴ پلەي سەدىيە)، ھەربۋيە گونجاوترين شوين بويان لەناو تورەكەي گوندايە، ليەدا ۋتەي پەرۋەردگارمان بىر دەكەۋىتەۋە كە دەفەرمويت ﴿وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتَ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ شَهِدْنَا أَن تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ﴾، بەراستى موعجيزەيەكى گەرەيە!؟

با بەردەوام بين لەم گەشتەدا بۆ ئەۋەي بزانين ئەۋ فاکتەرانە چين كە رى خۆش دەكەن بۆ ھاتنە بوون ۋ ھاتنە دەرەۋى ئەم سەيپرمانە، رۆلى سەرەكى لەم كەردارەدا بۆ كۆيەرە

رژينىكى زۆر گەرنىگ ۋ سەيپرمەكان كە بە ھۋى كلكە دريژەكانىيانەۋە دەكەن. سەرسۆرھينەرە، كە شاي رژينەكانە ۋ پىئى دەۋوتريت (كۆيەرە رژينى رژيرميشك يان رژيرميشكە رژين Pituitary Gland)، كە ھۆرمونىك دەپرژيت ۋ بە خويندا دەينيريت بۆ گونەكان، ئەم ھۆرمونە رۆلى پەيامبەريكى

گەشتى دروست بوونى كۆرپەلەي مەۋقە لە بۇچوونى ئەدەبىيەتكەدا

ھەژىنە دەبىئىيەت بۇ جوولاندىنى ھەستى پىياۋەتى ناو سىپىرمەكان و ھاندانىان بۇ روئىشتن بە قۇناغەكانى گەشە كردن و پىگەيشتن لە گوندا، تا سەرەنجام نامادە دەبن بۇ دەرپەران و پاشان پىتاندىن، لەلەيەكى ترەوہ ئەم شای رژىنانە نىردراوئىكى تر دەنىرئىت كە ھانى ھەندىك خانەي ناو گونەكان (خانەكانى سىرتوئى و لايدىگ) دەدات بۇ رژاندىنى ھۆرمۇنى نىرىنە، ئەم ھۆرمۇنە ھەلدەستىت بە پىدانى خاسىيەتەكانى نىرىنە وەك: گىرىي دەنگ و دەرکەوتنى قورگ و رەقى ماسولكەكان و توندى مىزاج و تەسكى ھەوز و پانىي نىوان شانەكان و دابەش بوونى تايبەتى تووك لە لەشدا بە تايبەتى لە بن بال و ناوچەي زاووزئىدا، لەگەل پەيدا بوونى ئارەزووى سىكسى، كەواتە بۇ بەردەوام بوونى رەگەزى مەۋقايەتى نىرىنەي مەۋقە لەسەر سئ ئاست دروست دەبىت: يەكەم دروست بوونى سىپىرمەكان كە نەئىنى دروست بوونى تىدايە، دووم پەيدا بوونى ئارەزووى سىكسى، سئ يەم نىشانەكان و خاسىيەتە نىرىنەي يەكانى دەرەوہ كە نىرىنە لە مەينە جىادەكاتەوہ.

ئەو كەسەي كە دەپوانئىتە ئەم ووردەكارىيانە بە تىپرامانەوہ دەوہستىت لە بەرامبەر ئەم دياردە و رووداوانەدا، باشە چى وا لەم ھۆرمۇنى نىرىنەيە دەكات كە قەناعەت بە سەلكەكانى مووى سەرىپىست بكات بۇ ئەوہى ئاوا سەر دەربىنن و بەو شىۋە تايبەتىيە لەناو لەشدا بلاۋىبنەوہ؟! كە لە نىرىنەدا لە ھەموو لەشدا بە چىرىي پەيدا دەبن بەلام لە مەينەدا وانىيە و بە دەگمەن دەردەكەون، چۇن تەوانى ئەم پروفىئە ئەنجام بدات؟! ئەي باشە چۇن ئەم ھۆرمۇنە (كە خاۋەنى تەوانايەكى قەناعەت پىكردن و رازى كردنىكى بئويىنەيە) تەوانى دەنگەژىكان تىبگەيەنىت كە بەو شىۋە تايبەتەبن و ئەو دەنگە گىرە تايبەتىيەي نىرىنە دروست بكن؟! ئەي چۇن تەوانى يارمەتى ماسولكەكان بدات كە دەست بكات بە كۆكردنەوہى پىروئىنەكان بۇ ئەوہى رەق و بەھىزىبن؟! ئەي نەئىنى كرانەوہى ئىسكەكانى سنگ و شان و تەسك

گەشتى دروست بوونى كۆرپەلەي مەۋقۇ ئە بۇچوونى ئەدەيىكىدا

بوونەۋەي ھەوز دەيىت چ
 نەينى يەك لە پشتيانەۋە
 بىت؟ باشە چۆن ئەم
 ھۆرمۆنە دەتوانىت بە
 چەندىن زمان گوفتار بكات
 و بتوانىت كار بكات لە
 ماسولكەكان و ئىسكەكان و
 جومگەكان و دەنگە ژىكان
 و كركراگەكانى قوپرگ و
 سەلكەكانى موو ... و
 چەندىن ئەندامى تر، و لە
 كۇتايىشدا چۆن ئەو مىزاج
 و نەفسى يەتە تايبەتى يە
 دروست دەكات، كە ئەمەي
 دوايى يان ەك نەينى و
 مەتەلىكى سەرسوپھىنەر

دەمىنىتەۋە؟! باشە كى ئەم ھەموو توانا بى سنوورەي دەداتى؟!

كاتىك ئىمە سەرگەرمى ئەم قسە و باسانەين سپىرمەكان بەردەوام دەبن لە
 گەشتەكەيان و رۇشتىنيان بەناو ئەو تونىلە سىحراوى يە تارىكانەدا ەك
 ژىردەريايەك كە ناۋەندى ئەو دەردراو و ئاۋە لىلە دەپن بەبى ئەۋەي خۇيان
 بەن بە ديوارەكاندا، تەنانەت ئەگەر بەرىشى بكويت ئەوا ئەو زىيپوشەي
 لەبەرىدايە و كاۋە بەھىزەكەي نايەن كەمترىن زىانى پىبگات و كارى
 تىناكرىت، لە پال ئەم سپىرمەي كە ئىمە لەگەلىدا گەشت دەكەين دەبىن
 نەتەۋە و مىللەتىكى تەۋاۋ لە سپىرم بە ھەمان ئاراستەدا دەپۆن و ھەمان

گهشتی دروست بوونی کۆرپه لهی مروۆ له بوچوونی نه دبیکدا

گهشت دهکهن لهم کۆرپه و خۆپیشاندا نه مهنه دا که بریتی یه له سروودی هیئانه ژیا نی مروۆکی ناوازه.

بهیناوبهین ئەم تونیله تهسك دهبیتهوه و فراوان دهبیته تا دهگاته عه مباری تایبه تی هه لگرتنیان که بریتی یه له تووره کهکانی سپیرم، لیڤه دا کۆده بنه وه و ریکده خریڤ و چاوه ری ئی کاتی گونجاو دهکهن بو ده ریپه ران، و بو گه یشتن بهو ساته ی چاوه ری ئی دهکهن، و پاشان ئەنجامدانی کاره که ی خۆیان، ئەم عه مبار کردنه میکانیزمیکی زۆر زیره کانه و ئابووری یانه یه چونکه ئەگه ر ئەمه نه بووایه ئەوا به رده وام ئەم سپیرمانه له ئەندامی زاووزیوه ده هاتنه ده ره وه و به م شیوه یه به رده وام به فیرو ده چوون، و کارگه که کالاکه ی خۆی بو شوی نی نه گونجاو ده نارده، به لام ئەو به فیرو دانه خووی ئەم دروستکراوه وورد و ناوازانه نی یه به لکو هه لدهستن به عه مبار کردنیان له چه ند شوینیکی گونجاو دا تا کاتی پیویست دیت، ئیتر به وه جبه ئەم کالایه نه رخه ده نیردریته بازاره وه به مه به ستی ده ست که وتنی سوود و قازانج، خوای گه وه زۆر جوانه که ده فه رمویت: ﴿وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ﴾.

ئیسنا بابزانین چۆن ئەم سپیرمانه به سه لامه تی ده گه نه ناو منالدا ن که له به رده می دا چه ندین کۆسپ و مه ترسی گه وه هه یه که هه ره شه ی ئی ده کهن به له ناو چوون، هه ر له بو ری سپیرم و پاشان ریپه وی میز که دوور و دریزه و ناوه ندیکی ترشه به هۆی رویشتنی به رده وامی میز به ناوی دا، هه ره ها دریزی ریگا و ترشیی زۆری زئی و ریپه وی زاووزی میینه، و له هه مان کاتیشدا ده رداوه کانی تووره کهکانی سپیرم زۆر که من و بهو شیوه یه ناتوانن بیانپاریزن، ده بیته چار چی بیته به رامبه ر ئەم هه موو مه ترسی یانه؟!

به راستی چیروکی په یدا بوونی ژیا ن سه رسوره یه نه ره!! ئەو که سه ی که دایه ی ناوه هه موو شتیکی به ئەندازه و به قه ده ری خۆی دیاری کردوه ﴿إِنَّا

گەشتى دوست بوونى كۆرپەلەي مەرقۇمۇ ئە بۇچوونى ئەدەبىيەتدا

كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ ﴿﴾، بۇ ئەوھى ئەم شلەمەنى يە گىرنگە (كە دەتوانىن بلىنىن ئاوى ژيانە) بگەيەنرېتە شوينى خۇي (كە مئالداۋە)، سەرھەتا پىيوستى بە چەند پىشەكى يەك ھەيە، پىيوستە توورەكەكانى سپىرم كە سپىرميان لە گونەكانەوہ بۇدېت پىرىن و تىببخىزىنرېن بۇ ئەوھى ھەستىن بە دەرىپەراندن و ھەلدانى ئەم سپىرمانە بۇ دەروە، كە ئەم كىردارە بەھۇي ئامازە و كارلىكە دەمارى يەكانەوہ دەبېت لە سەنتەرە دەمارى يە كۆتتۇل كەرەكانى ناو مېشكەوہ، بابزانىن چۆن مېشك فەرمان و ئامازەكانى خۇي دەنېرېت؟!

ئەمە لە ئەنجامى ئەو بۇچوونەوہ دوست دەبېت كە مېشك دەرىپەرەي دەروە وەرىدەگرېت، كە ئەمەش بەھۇي ھەستەكانەوہ دوست دەبېت بەتايبەتى بىنىن، ھەربۇيە دەبىنىن بىرە غەرىزى يەكان دەجوولېنىت، كە لېرەوہ پاش دوست بوونى ئارەزووى سىكىسى فەرمان لە مېشكەوہ دەردەچېت بۇ دېرکەپەتك، ئەمىش بە پەلە لەرئى دەمارەكانى يەوہ ئامازە و فەرمان دەنېرېت بۇ توورەكەكانى سپىرم و رېئىنەكانى تىرى يارمەتېدەر، ئەم رېپرەوہ دوورودرېرە تەنھا چەند ساتىك و چەند چىركەيەك دەخايەنىت و فەرمانەكان دەگەن، سەرھەتا پەستان دەخەنە سەر رېئىنەكانى سەر رېگاي بۇرى سپىرم بۇ ئەوھى كە دەردراوئىكى تفت دەركەن و رېپرەوى مېز كە ترشە ھاوسەنگ بەكن، ئەمەش بە مەبەستى زىان نەگەىشتن بە سپىرمەكان لە كاتى دەرىپەرانىان لەم رېپرەوہ، بەلام دەپرسىن ئايا ئەمە بەسە؟ نەخېر پىيوستە گەرەنتى تر ھەبېت، ھەربۇيە رېئىنى (پىروستات) ىش دەردراوہكانى خۇي دەردەدات، و بەم شىوہيە رېگا خۇش دەبېت بۇ سپىرمەكان بەناو بۇرى مېزدا.

وہك ووتمان تەگەرەي يەكەم برىتى يە لە دەوروبەرە ترشەكەي بۇرى مېز، كە ھەموو ئەو فاكتەرەنەي باسماں كىرد ھاوسەنگى دەكەنەوہ، بەلام لەلایەكى ترەوہ بىنراوہ كە سپىرمەكان خۇيان كارلىكىكى تفتيان ھەيە ھەربۇيە ئەمەش جارىكى تر وادەكات كە زىانىان پىنەگات لە رۇىشتن بەو شوئىنەدا،

گەشتى دروست بوونى كۆرپەلەي مەۋقە لە بۇچوونى ئەدبىيەتدا

پاش ئەم ئامادە كىردنى رىگايە و ئامادەباشىيەي ھەموو لايەك بۇ ئەو كىردارە گىرنگە (كە بە ھۆي فەرمانە دەمارىيەكانەو دەبىت)، ئىتر فەرمانى تر دىت لەپىي دەمارەكانەو كە دەبىتە ھۆي گىرژ بوونى توندى تورەكەكانى سىپىرم و روودانى دەرىپەرانى تووەكان بە خىرايى بۇ ئەوئەي زۆر لە بۆرى مىزدا نەمىننەو، ئىتر بەم شىۋەيە رىگا خۆش كرا و ھەموو ئىحتىياتىك وەرگىرا بە مەبەستى پاراستنى ژيانى ئەم نوتفە بەسەزمانە كە ئەمانەتتىكى زۆر گەورەي ھەنگرتوۋە كە برىتىيە لە بنچىنەي ئادەمىزاد، روودانى لەرزىنى جنسىي لەش لە كاتى ئەم دەرىپەرىنەدا ۋەك نەينىيەكى نەفسى دەمىننەتەو، و بە تەواۋەتى نەتوانراۋە كە لىكدانەوئەي پىۋىستى بۇ بىكرىت و شتىكى ئاسان نىيە. دەبىت ژمارەي قوربانىيان لەم رىگەيەدا چەند بىت؟ بىگومان ژمارەكە گەورەيە ئەۋىش لەبەر سىروشتى ژيان كە بەردەوام پىۋىستى بە تىكۆشان و قوربانىدان و مردن ھەيە لە پىناۋى ئامانجەكاندا، بەلام وورەكارى نەخشە بۇدانان و ناۋازەيى لە دروست كىردندا ئەم بابەتە ناخۇشانەي داپۇشيوۋ، ھەر دەرىپەرىنكى تۆۋا لە پىاۋەوۋە نىكەي ۵۰۰ مىليون سىپىرمى تىدايە، كە برىتىيە لە نەتەوۋە و گەلىكى تەۋاۋ لە سىپىرم كە ھەر يەككىيان بەشدارە لەو پىشپىركى مەزىنەدا بۇ ئەوئەي كە پلەي يەكەم بەدەست بەننىت، و زووتر بگاتە ھىلكەكە و لەگەلىدا يەكبگرىت و پىكەوۋە مەۋقئىكى نوئى دروست بىكەن، ئىمەش لەگەل سىپىرمى ھاورپىماندا چاۋدىرى ئەم پىشپىركى ترسناكە دەكەين كە نەك لە نىۋان دەيان يان سەدان سىپىرمدا بەلكو لەنىۋان مىۋنەھا سىپىرمدايە، كە بەرەوۋە سەرەوۋە بەگور دەردەچىن، و بەھۆي قامچىيەكانى دوايان زىم و نالەيەكى بەھىز دروست دەكەن و بى گويپىدان خۇيان دەكىشن بەو شلەمەنىيە لىنجانەي دەوروبەريان گىرتوون، و بەناۋىياندا بەخىرايىيەكى زۆر بەرز دەردەچىن، ھەرۋەك بلىيت ئەم كلكانە بزۋىنەرى مەزنى ئەم فىشەكانەن كە نەينى مەۋقئىيان لەخۇ گىرتوۋە.

گەشتى دروست بوونى كۆرپەلەي مەۋقۇ لە بۇچوونى ئەدبىيەتكە

لە كۆي ئەو ۵۰۰ مىليۇن سپىرمەي لە ھەر كاريكى جنسى دا دەبىت تەنھا يەك مىليۇن يان سەرگەوتو دەبن لە گەشتىيان بۇ مائالان بە زىندوويى و بىرىنى ئەو دەردراو و دەوروبەرە لىنجهي كە دىتە رىيان.

لەلايەكى ترەوہ ئىمە كە خەرىكى چاودىرى كىردنى ئەم پىشپىركى گەورەيەين لەولاوہ ھىلكەكە كە لە ھىلكەدانەوہ دەرىپەريوہ و چۆتە سەرەتاي بۆرى مائالان (كە زورناشى پى دەوتريت)، بەو پەرى ناز و بە لەنجەولارەوہ دەپوات وەك بلىيت شارننىكە و چاوەپروانى سوارچاكي خەونەكانى دەكات، لە ھەموو لايەكەوہ بە خانەي پارىزەر بە شىوہيەك دەورەدراوہ وەك دەست و پىوہند و خزمەتكار لە دەورى شارندا، و لە ھەمان كاتدا تاجى شايەتى (چەپكى تىشكەر Corona Radiata) ي لەسەرنراوہ!! و لە ئامادەباشى دايە بۇ پىشوازي لە براوہي يەكەم.

لىرەدا دەپرسىن ئەي ئەم ھىلكەيە لە كوئوہ ھات و چۆن دروست بوو؟
لىرەدا با گوئىبىستى زانستى پزىشكى بىين كە ئەم چىرۆكە غەجىب و سەرسوڤھىنەرەمان بۇ دەگىرئتەوہ!
كارگەي ھىلكۆكەكان لە ئافرەتدا:

ھىلكەدانەكان برىتىن لەو دوو كارگەيەي كە ھىلكۆكە دروست دەكەن لە ئافرەتدا، ئەوہي سەرنج راكىشە لەم كارگەيەدا ئەوہيە كە ھەلدەستىت بە دروست كىردن و ھەنگرتنى ماددە خاوە سەرەتايىيەكان (كە برىتىن لەو خانانەي كە ھىلكەكان دروست دەكەن)، بەلام ئەم كارگەيە دەرگاكانى ناكاتەوہ و بەرھەمەكەي ناخاتە بازارەوہ تا ئافرەتەكە بائغ نەبىت و نەگاتە تەمەنى پىگەيشتن لە رووي لەشى و دەروونىيەوہ، كاتىكىش دەچىتە تەمەنى پىگەيشتنەوہ ھىلكەدانە سىرپووەكان دەست دەكەن بە كار كىردن و يەكەم ھىلكەي لىوہ دەردەپەرىت.

گەشتى دروست بوونى كۆرپە لەي مەۋقۇ لە بۇچوونى ئەدەبىيىكىدا

بىنراوہ كە لە ھەر ھىلكەدانىكىدا نزيكەي ۴۰۰,۰۰۰ ھىلكۇكەي تىدايە كە بە ناوہندى تەنھا ۴۰۰ دانەيان دەبنە ھىلكەيەكى پىنگەيشتوو (يان پىيان دەووترىت تورەكەي گراف كە برىتىيە لە كىسىكى بچوك و پرە لە خانەي بچكۇلە كە دەورى ھىلكۇكەكەيان داوہ) لە ماوہى ژيانى ميينەدا، كە دەكاتە ھىلكەيەك لە ھەموو مانگىكىدا، ئەم دروست بوون دەرپەرانى ھىلكەيە سوورپى مانگانەي ئافرەت دروست دەكات كە ھەموو ۲۸ رۇژ جاريك (يان مانگىكى كۆچى) دەخايەنىت. يەككە لە خالە گرنگەكان كە لىرەدا ئامازەي پىبدەين ئەوہيە كە لەلای ئازەلان كاتىكى ديارى كراو ھەيە پىي دەووترىت وەرزى جنسى يان مەوسى سىكىسى* ، بىنراوہ لە ئازەلاندا ئەمە چەند كاتىكى ديارى كراوہ لە ھەموو سالىكىدا كە ئەگەرى زاووزى و پىتاندىن و وەچە خستنەوہى تىدايە، و لەم كاتەدا ھەر رەگەزىك ئارەزوو لە رەگەزەكەي تر دەكات و جووت بوون روودەدات، ئەم ماوہيە لە نىوان چەند مانگىكىدايە (وہك لە پشيلە و سەگدا) بۇ چەند رۇژىك (وہك لە بۇقدا).

بەلام لە مەۋقۇدا: لە ئافرەتدا نزيكەي ۴۰ سال دەخايەنىت (كە بە ناوہندى لەنىوان تەمەنى ۱۲-۵۰ سالىدايە)، بەلام لە پىاودا بەدرىژايى ژيانى دەخايەنىت، ھەرۋەھا تواناي سىكىسى و ئەگەرى پىتاندىن و ئارەزووى سىكىسى لە مەۋقۇدا بە درىژايى سال ھەيە، كە ئەمە كىردارەكەي زۇر خەتەرنەك كىردوۋە، ئەويش لەبەر ئەوہيە كە ئازەلان خوۋە خۇرسكەكان و غەرىزەكانيان كۇنترۇل كراوہ وەك سىسىتمەكانى خۇراك و ھەناسەدان و دەردان كە

* دەتوانىن بلىتىن لە ھەموو زىندەوہرەكاندا كاتىمىزىكى بايولۇجى (يان چاۋىكى سىيەم) ھەيە، كە ھەمويان ئاگادار دەكاتەوہ بۇ تەوقىتى ووردى ھەموو سوورپك لە سوورەكانى ژيانيان، ھەريۇبە دەبىنن ئازەلەكان و بالندەكان و ماسىيەكان و زىندەوہرەكانى تر دەنوون و ھەلدەستن، و خانوو ھىلانە دروست دەكەن و كۆچ دەكەن، و زاووزى دەكەن، ئەمانە ھەمووى لە چەند سوورپىكى رىك ويىكى ووردى ئەنجام دەدەن، كە تا ئىستا ئەم دياردەيە زۇرى نەپنىيە و زۇر توژىنەوہ سەرگەرمى لىكۆلنەوہين.

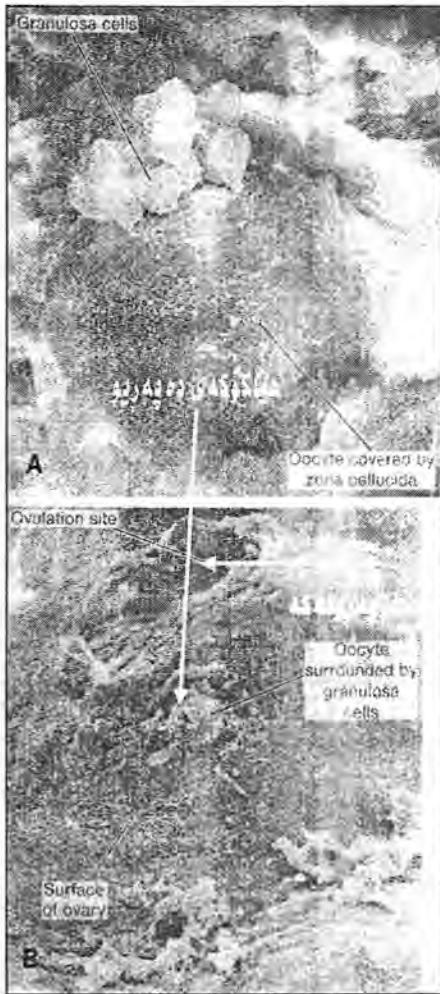

گهشتی دروست بوونی کورپه لهی مروؤ له بوچوونی نه دبییکدا

هه موویان ملکه چن بو یاسا و سوننه تیکی دیاری کراو، به شیوه یه که له روژانی غهیری وهرزی سیکیسی دا ئیتر ئاره زوی جنسی یان ده کوژیتته وه و ئازله که ده چیت به لای کاره کانی تری و سه رقالی یه کانی تری ژیانی دا، به لام له مروؤدا ئهم سیستمه به ستراوه ته وه به ویست و ئیراده و توانای هه لبرژاردنی خویه وه، و خویه تی که ده بیته ئهمه ریکبخت له روی زوری یان که می و خوگرتنه وه و جله وگیری یان به ره لایی دا، به پیی ئه وه ی که ویسته سه ره به خوکه ی بوی دیاری ده کات، هه ریویه مروؤ بریتی یه له ته نها دروستکراویک که ته کلیف و ئه رک لیپرسیینه وه ی له سه ره ده رباره ی ئهم سیستمانه ی که پیی درابوو ﴿إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا﴾.

تیبینی یه کی تر که باسی بکه ین بریتی یه له بوونی سه ره له کاتی فریدانی هیلکه دا له هه ردوو هیلکه دانه که وه که ئهمه یاسایه کی جیگیره له هه موو رژینه کانی له شدا، بینراوه که رژاندنی هورمونه کان به پچرپچری یه و به رده وام نی یه، و کاری لووله کان و پله کانی گورچیله به سه ره یه که هه ر کاتیک کومه ئیک کارده که ن به شیکی تر ده چه وینه وه و هه روه ها هه موو سیکلدانوچکه کانی سی یه کان له یه که کاتدا ناکشین له کاتی هه ناسه وهرگرتندا، هه روه ها هه موو موولووله کانی خوین له یه که کاتدا فراوان نابن (ته نها له چند حاله تیکی ده گمه ندا نه بیته، وه: زیادبوونی هیلاکی یان له کاتی رووداوه کاندا)، بابروانینه هیلکوکه کانیش که بینراوه به ته نها نین له هیلکه دانه کاندا، به لکو دوره دراوان وه که شازن به ده ست و پیوه ندیکی زور له خانه و له سه ر سه ری تاجیکی پرشنگذار و تیشکده ری داناوه له خانه ی یارمه تیده ر، که هه موویان له ناو تووره که یه کی بچوو کدان پیی ده ووتریت تووره که ی گراف، بیجگه له م خانانه له ناویشی دا چند شله یه کی هورمونی تی دایه که ده بنه هو ی ناماده کردنی مناندان بو پیشوازی کردنی هیلکه ی

گهشتی دروست بوونی کورپه لهی مروڤ له بوچوونی نه دبییکدا

پیتینراو، کاتیکیش که مانگه که تیپه‌ری به‌بی ئه‌وه‌ی پیتان‌دن روویدات ئیتر ناویوشی منال‌دان داده‌رمییت و خوینی به‌خو‌ر دیته خواره‌وه که پی‌ی ده‌وت‌ریت خووی یان سوو‌ری مانگانه یان‌ه‌یز له ئافره‌تدا.

لی‌ره‌دا پرس‌یاریکی تر ده‌که‌ین: ئایا چو‌ن ئه‌م هیلکه‌یه له هیلکه‌دانه‌وه ده‌رده‌په‌ریت که وه‌ک زین‌دانیک یان توند‌تر وایه بو‌ی؟! زانستی پزیشکی بو‌مان باس ده‌کات که په‌یوه‌ندی‌یه‌کی ئالو‌ز هه‌یه له نیوان رژی‌نه‌کانی ناو له‌شدا، بین‌راوه کویره‌رژینی ژیرمیشک بریتی‌یه له شاژنی رژی‌نه‌کانی ناو له‌ش و کلیلی هه‌موویاته به‌بی به‌رامبه‌ر، که ئه‌میش له‌سه‌ر ته‌ختی خو‌ی دانیش‌تووه له‌ناو ئیسکی که‌لله‌ی

سه‌ردا و له شوینیکی زو‌ر پاریزراودا، وینه‌ی (۹-۵): ده‌رپه‌رانی هیلکه له هیلکه‌دانه‌وه.

له‌م شوینه به‌رزه‌ی له‌شه‌وه و له‌م ته‌خته‌وه فه‌رمانه‌کانی ده‌رده‌کات، یه‌کیک له‌م فه‌رمانانه‌ی بریتی‌یه له ناردنی نامه‌یه‌کی به‌په‌له بو‌ئو تووره‌کانه‌ی گراف که له‌ناو هیلکه‌دانه‌کان‌دان، به‌تایبه‌تی یه‌کیکیان زیاتر هانده‌دات بو‌ جوولان و زیاد کردنی ده‌ردراوه‌کانی، و هه‌روه‌ها بانگ کردنی سه‌ریازه ئیحتیاته‌کانی له‌خانه یارمه‌تیده‌ره‌کان، ئیتر به‌م شیوه‌یه‌ی خانه ئیحتیاته‌کان کو‌ده‌بنه‌وه و سوپایه‌کی خانه‌یی دروست ده‌کن و چواره‌وری هیلکو‌که‌که

گەشتى دوست بوونى كۆرپەلەي مەزۇق لە بۇچوونى ئەدبىيەتدا

دەدەن و لەگەلى دا دەپۇن بۇ پاراستنى لە ھەموو ئەو شتانەي كە دىنە رىي تاوھكو دەيگەيەننە سنوورى وولات!!

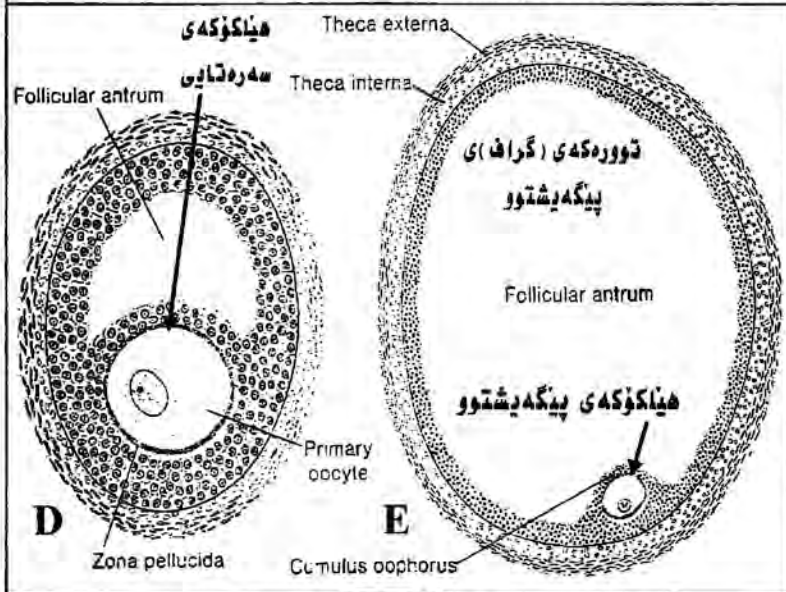
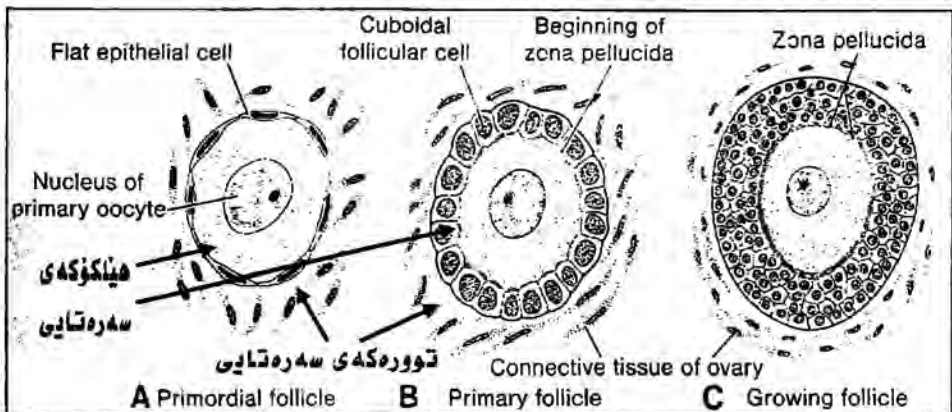
سنوورى ئەم وولاتەش برىتىيە لە روپۇشى ھىلكەدان (يان توپكىلى ھىلكەدان كە پەردە داپۇشەرەكەيەتى لە دەرەو) و كە دەگاتە ئىرە توورەكەكە ئەوئەندە گەرە بوو كە وەك دەنكە گىلاسكى ئىھاتوو و پەستان دەخاتە سەر توپكىلى تەنكى ھىلكەدان، لىرەدا ھۆرمۇنىكى تر دەگات كە بە پەلە لەلايەن شارنى كويىرە رىئەكانەو نىردراو و فەرمان بە پاسەوانانى سنوور دەكات كە بوار بكنەو بۇ ھىلكەكە بە خىرايى بۇ ئەوھى كە دەرچىت، و توورەكەكەي بەقىت، ھەرەكو چۇن مينيەك كە لەسەر سنوور دانرايىت دەتەقىتەو كاتىك كە رىبواريكى نەزان بە سروشتى ئەو سنوورە بەسەرى دا دەروات!! ﴿فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ ، خُلِقَ مِنْ مَّاءٍ دَافِقٍ﴾.

بەلام ئەم تەقىنە بە مەبەستىك و ئامانچىكى دىارى كراو روودەدات چۈنكە پال بە ھىلكەكەو دەنىت و دەرىدەپەرىنىت بۇ ناو سەرەتاي بۇرى مئالدىن كە وەك زورنا وايە و كراوئەتو بەسەر ھىلكەداندا، وەك بلئيت تىگەيشتنىك ھەيە لەنىوان پاسەوانانى سنوور و ئەم زورنايەدا، كاتىكىش كە زورناكە ئەم ئەمانتە ئازىزە (كە ھىلكەكەيە) وەردەگرىت ئەو توورەكەي گرافەي كە تەقىو شلەمەنىيەكانى ناوى دەرىئىتە ناو بۇشايى سكەو، كە ئەم شلەمەنىيانە برىتىن لە ھۆرمۇنى جۇراوچۇر كە ھانى ئارەزووى سىكىسى دەدەن لەلاي ئافرەتەكە، ھەرەك بلئيت ھانى ئافرەتەكە دەدەن بۇ ئەوھى ئەم رەنجە زۇرەي دراو بەفپۇ نەروات!!!

ئىتر بەھۇي ئەمەو پىتاندىن روودەدات و ھىلكەكە لەناوناجىت (چۈنكە دەتوانىت بە تەنھا ۲۴ كارثىر بىرى)، دواي ئەم رووداوش پاشماوھى توورەكەكەي گراف لەناو ھىلكەداندا وەردەگرىت بۇ ئەنجامدانى ئەركىكى تر كە برىتىيە لە يارمەتى دانى ئەو ھىلكەكەي كە بە رىپرەوى خۇي دا و بۇ

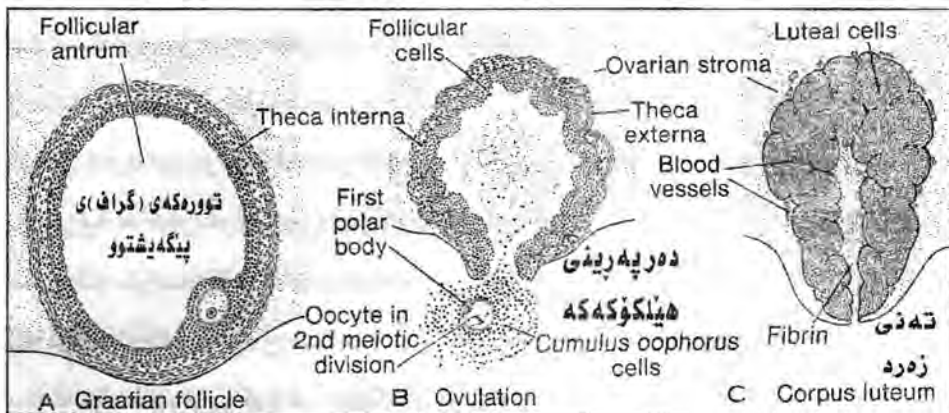
گهشتی دروست بوونی کورپه لهی مرؤقه له بوچوونی نه دبیینکدا

کاری خوئی رویره، چونکه نهه و هه وه ئه یه دریزه ی بیرنا چیته وه و به وه فایه بو هاورئ کونه که ی، پاشما وه ی توره که که ی گراف پی ی ده ووتریت ته نی زهره (ئه ویش له بهر نه وه یه که پرده بییت له ماده یه کی زهره)، و بریتی یه له ده رده ری هورمونیکی تایبه تی که پی ی ده ووتریت پرؤجیستیرؤن که ریگه خو شده کات له به رده م هیلکه که دا نه گهر پیتینرا، کاره که ی بریتی یه له ناگادار کردنه وه ی منالدان و تیگه یانندن ی بو نه وه ی ئاماده باشی ته و او بکات بو پیشوازی کردنی هیلکه پیتینرا وه که که له ری دایه بو نه وئ.

وینه ی (۹-۶) هیلکاری یه ک پیگه یشتنی تووره که ی (گراف) روون ده کاته وه، که نه ناوی دا هیلکۆکه یه کی پیگه یشتووی تی دایه .

گهشتی دروست بېونى كۆرپه لهى مروڤه له بېچوونى نه دبېيكددا

وښهى (۷-۹): دواى دهرپه پړنى هيلكوكه كه پاشماومگى له ناو هيلكه داندا دهبيت به (تهنى زبرد).

كاتيك منالدان هم هه واله گرنگه دهبيستيت دست دهكات به خوئاماده كردن بو پيشوازي كردنى هم ميوانه نازيز و خوښه ويسته له رى راخستنى فهرش و راخه رى نه ستوور و نهرم و نيان و ئيسراحت به خش و ئاماده كردنى سه رينى پر نهرمى و خوړاكى به له زهت و ئاماده كراو، همانه هه مووى له رى نه ستوور كردنى ناوپوشى منالدان، كه چهند چينيك خانه كانى و رښنه كانى زياد دهكهن و پرده بن له گلايكوجين، كاتيك كه منالدان لهم چاوه پوانى يه دا دهبيت هه واله ناخوشه كان بوى دين كه هم ميوانه نازيزه له ريگه دا مردووه و له ناو چووه، ئيتر زور كارى تى دهكرت و له برى فرميسك خوښ دهرپړت بو هم ميوانه خوښه ويسته ي كه به دیدارى شاد نه بوو!! هم كرداره يه كه پى دهروترت خوښى خوى مانگانه ي نافرهت. با ئيسته بگه ريننه وه بو نه و هيلكه يه ي كه بو گه شته تو مار كراوه كه ي دهرچووه، ليړه دا رووداويكى گرنگ و خه تهرناك رووده ات كه ناسراوه به كه مه دابهش بوون، كه وا له هيلكه كه دهكات نيوه ي ژماره ي كرؤمؤسؤمه كان هه لېگرېت تا دهگاته سپيرمه كه كه هميش هر نيوه ي ژماره ي كرؤمؤسؤمه كانى هه لگرتووه له باوكه وه، دواى به يه كه گه شتنى هم دووانه ژماره ي ته واوى كرؤمؤسؤمه كان دروست دهبيت وه و لهم دوو نيوه يه وه

گەشتى دوست بوونى كۆرپە لەي مۇقە لە بۇچوونى ئەدەبىيەتدا

مۇقۇنكى كامىل پىكىدىتەو، ئىستا سەعاتى سەفرە چونكە ئەو سىپىرمەي بە كاتى بەجىمان هىلا بە خىرايى موشەك بەناو مئالداندا دەردەچىت و دەگاتە بۇرى مئالدان و پاشان بۇ سەرەتاكەي دەروات كە بەهۇي كلكە درىژەكەيەو، تارىكىي دەردراو، خەستەكان شەق دەكات بەخىرايىيەكى زۇر و بە جوولەيەكى بەخول، كە پىشەكەيەكەي بە كلاويكى بەهيز زىپوش كراو، ئىستا بازانين چۇن ئەم بەيەك گەشتەنە مېژويىيە روودەدات!!؟

بەيەك گەشتى سىپىرم بە هىلكۆكەكە :

وەك ووتمان چانسى ئەم بەيەك گەشتەنە وەك ئەو واپە كە كەسيك لە ئەمريكاو لە رۇژئاواي گۆي زەوى و يەككىكى تىرىش لە يابانەو لە رۇژهلاتى زەوىيەو، بنىردىن بەپى بېرۇن و بەچاو بەستراوى بۇ ئەو، لە ناو، راستى زەوى دا لە شارى مەككە بەيەك بگەن!!؟؟ كە لە راستى دا ئەمە هەرگىز روونادات و بەهېچ شىو، يەك ئەو دووانە بەيەك ناگەن.

بە تەواو، ئەمە ئەو، يەك لەگەل تۆو و هىلكە دا روودەدات چونكە تىرەي هىلكە ۲۰۰ مايكرون دەبىت (۱ مايكرومەتر = ۱ لە ۱۰۰۰ بەشى مىللىمە ترىك) و تىرەي تۆو لە ۵۵ مايكرون تى ناپەرپىت، بەلام تىرەي بۇرى هىلكە دان ۱ سانتىمەتر و درىژىيەكەي ۱۵ سم دەبىت، واتە لەچاو تۆو و هىلكە دا درىژىيەكەي ۲۴۰ ھەزار جار گەرەترە كە پىويستە هىلكە كە ۳/۱ ي بېرىت، و تۆو، كان ۳/۲ ي ئەم درىژىيە بېرەن لە ماو، چەند سەعاتىدا، پاشان با خەستىي ئەم فېشەكە پىشېركىكە رانە بزىنن كە بە مىلئونەھان و ئەو، براو، يەكەم بىت لەگەل هىلكە كە يەك دەگرىت، كە نىك دەبىتەو لە دىوارەكەي و نىراويكى تايبەتى دەنېرىت (كە بىرىتىيە لە ئىنژىمىك)، بە مەبەستى ناگادار كۆرەنەو، هىلكە كە كەوا من نىك بوومەتەو، لىت تۆش دەرگام بۇ بگەرەو، ئىتر هىلكە كەش نىردراويكى لە دىوارەكەيەو بۇ دەنېرىت كەوا ئەم شوينىكى بۇ نامادە دەكات (كە بەرزايىيەكى بچووكە لە

گەشتى دوست بوونى كۆرپەلەي مۇقەلە بۇچوونى ئەدبىيەتدا

ديوارەكەدا و زانايان پىئى دەللىن پىكھاتەي راکىشان) بۇ ئەوھى لەوئوھ بچىتە ژوررەوھ، سپىرمەكەش لەم شوئىنە نزيك دەبىتەوھ و ديوارەكە لەم شوئىنەدا شەق دەبىت (بە يارمەتى ھەردوولا، چونكە سپىرمەكەش ئەنزيمايەك دەپزىت (پىئى دەوترىت ھايپورۇنىدەيز Hyaluronidase) كە ئەو شوئىنەي ديوارەكە دەتوئىتەوھ).

كە دەرگا كە كرايەوھ سەرى ئەم سپىرمە دەچىتە ژوررەوھ و لەدوای خۇي كلكەكەي جى دەھىلىت (كە يارمەتى دەرىكى زۇر باشى بوو لە گەشتەكەي دا)، تەنھا ناواخنى سپىرمەكە دەچىتە ژوررەوھ كە نيوھكەي تىرى مۇقەكەيە و پاشان ھەردوواوكەكە لە يەك

نزيك دەبنەوھ و يەكدەگرن، بەم شىوھيە كرۇمۇسۇمەكانى ھەردوولا كۇدەبنەوھ و ژمارەكە جارئىكى تر تەواو دەبىتەوھ و مۇقئىكى نوئى لەمانەوھ دوست دەبىت كە ھەلگىرى سىقاتى ھەردووايك و باوكەكەيە.

ئەوھى شايەنى باسە تەنھا يەك سپىرم دەچىتە ژوررەوھ و دوای خۇي دەرگا كە دادەخات و ديوارى ھىلكەكە جۇرە گۇرئانكارى يەكى بەسەردا دىت كە رىدەگرىت لە سپىرمى تر بنوسىن بە ھىلكەكەوھ و ديوارەكەي ناتوانن بېرن، ئەمىش لەبەر ئەوھيە كە ھىلكە وەك دروستكراوئىكى داوئىنپاك تەنھا بە يەك ھاوھلى ژيان رازى دەبىت و كە بە ئاواتى خۇي گەيشت ئىتر داوئىنپاكى خۇي رادەگرىت، ديارە ئەم كىردارەش بۇ پاراستنى ووردهكارى دوست بوونى مۇقە و رىگەنەدانە بە شىواندن و تىكدانى ئەم ھاوسەنگىيە.

گەشتى دروست بوونى كۆرپەلەي مروۇق لە بۇچوونى ئەدەبىيەتدا

كەواتە ھىلكەي پىتتىنراو لە يەكگرتنى ئەم دووانەوہ دروست دەبىت، تىرەي ئەمىش لە چەند مايكرۇنىك تىناپەرپىت و پىويستە ئەم ماوہ دورودرپىژە لەچاو خۇي دا بىرپىت (كە برىتىيە لە ۳۱۲ى بۇرى منالدىن) بۇ ئەوہى بگاتە ناو منالدىن، كە شوينى جىگىر بوونىتى و شانۇي سەرەكى رووداوہكانى دروست بوونى كۆرپەلەيە، باشە كى رىنوومايى ئەمانە دەكات و ناگاي ئىيانە بۇ ئەوہى ھەريەكەيان بگەنە شوينى مەبەستى خۇيان و رىيان لى وون نەبىت؟! بىگومان دەبىت ئەو كەسە بىت كە ھىچ شتىكى لى وون نابىت و رىنومايىكەرى ھەموو دروست كراوہكانە، كە خوداي پەرورەدگارى ھەموو زىندەوہرەكانە، دەبىتىن ئەم راستىيە لە ئايەتتىكى قورئاندا ئامازەي بۇ كراوہ كە دەفەرموئىت: ﴿مَنْ نُطْفَعِ خَلْقَهُ فَقَدَرَهُ، ثُمَّ السَّبِيلَ يَسَّرَهُ﴾، واتە: پەرورەدگار كە مروۇق لە نطفەيەكى ئەندازە بۇ دانراوہوہ دروست دەكات، پاشان رى بۇ ئەم كۆرپەلەيە ئاسان دەكات كە بگاتە مەبەستى خۇي.

دەبىت سىفاتەكانى ئەم دروستكراوہ نوئىيە لە كوئىدابن؟! وەك ووتمان لە پىكھىنەرى كرۇمۇسۇمەكاندايە كە برىتىيە لە ترشى ناووكى كەم ئوكسىجىن (DNA)، درىژىيەكەي برىتىيە لە تەنھا ۳۰ ئەنگستروم، ئەم ھىلكە پىتتىنراوہى لە كۆبوونەوہى ھىلكۆكە و سىپىرم دروست بووہ بارستايىيەكەي تەنھا يەك بەشە لە مليونىك بەشى گرامىك!! ئا لەم بەشە كەمەوہيە كە مروۇقىكى تەواو دروست دەبىت، پاك و بىگەردى بۇ ئەو پەرورەدگارەي كە دەفەرموئىت: ﴿إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا﴾.

بىنراوہ ئەم خانە پىتتىنراوہ كات و شوينى دىارى كراوى خۇي ھەيە كە ئەگەر پىش و دوا بخرىت ئەوا پىتاندىن و دروست بوونى مروۇقەكە روونادات، كاتەكەي ئەوہيە كە ھىلكەكە لە روژى چواردەيەمى سوورى مانگانەي

گەشتى دروست بوونى كۆرپە لەي مەزۇقە لە بۇچوونى ئەدەبىيەتكەدا

ئافىرەتەكەدا دەردەپەرىت و تەنھا بۇ چەند سەعاتىك يان زۇرتىنى بۇ رۇژىك دەژى ئەگەر نەگات بە سىپىرمەكە، ھەرۋەھا سىپىرمەكانىش دەچنە بۆرى مەنلەنەۋە و ئەمانىش تەنھا بۇ ۳-۴ رۇژ دەمىننەۋە كە ئەگەر پىتاندىن روونەدات دەمرن.

شۈيىنەكەش بىرىتىيە لە سەرەتاي بۆرى مەنلەدان (كە پىي دەۋوتىت سىيەكى دوور ئەگەر بۆرى مەنلەدان بەكەين بە ۳ بەشەۋە: بەشىكى نىك لە مەنلەنەۋە و بەشىكى ناۋەپراست و بەشىكى دوور لە مەنلەنەۋە).

لېرەدا دەپرسىن بۇ دەبىت تەنھا لەم شۈيىنەدايىت، چۈنكە ئەگەر پىتاندىنى سىروشتى لە ھەر شۈيىنىكى ترەدا روويدات ئەۋا نايەتە بەرھەم و ناتوانىت رېرەۋەكەي تەۋاۋ بىكات، زانايان زۇر لېكەنەۋەيان بۇ ئەم بابەتە كىردۈۋە كە تا ئىستا لېكەنەۋەيەكى روون و ئاشكراي نىيە تەنھا ئەۋە نەبىت كە بلىن ئەمە ئەندازە دانانى خودايەكى زانا و دانايە ﴿أَفَرَأَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ﴾ {۵۸} أَأَنْتُمْ تَخْلُقُونَهُ أَمْ نَحْنُ الْخَالِقُونَ {۵۹} نَحْنُ قَدَرْنَا بَيْنَكُمْ الْمَوْتَ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ {۶۰} عَلَى أَنْ نُبَدِّلَ أَمْثَالَكُمْ وَنُنشِئَكُمْ فِي مَا لَا تَعْلَمُونَ {۶۱} وَلَقَدْ عَلَّمْتُمُ النَّسَاءَ الْأُولَىٰ فَلَوْلَا تَذَكَّرُونَ ﴿الواقعة﴾، واتە: جا پىم بلىن ئەۋ مەنىيەكى كە لە جىي خۇيدا دايدەنن چىيە و چۈنە؟ (واتە بۇ نارۋاننە ئەۋ دروستكراۋە و نەينىيەكانى)، نايان ئىۋە دروستى دەكەن يان ئىمە بەدەيىنەرىن؟! ئىمە نەخشەي مردنمان لە نىۋانتاندا بېرىراداۋە، كەس دەسەلاتى پىش ئىمە نەكەۋتوۋە و بىتۋاناش نىن، كە لە شۈيىنى ئىۋە نەۋەي تر بەيىنن و بىخەينە شۈيىنتان، ياخود سەر لە نوئى لە رىگەيەكەۋە كە ئىۋە نايانن دروستتان بەكەينەۋە، سوئند بەخۋا خۇ ئەۋەتا بوونى سەرەتا و يەكەم جارتان زانىۋە و بە چاۋى خۇتان بىنىۋوتانە چۈن پەيدا دەبن!!! كەۋاتە بۇچى ياداۋەرى ۋەرناگرن و بىرناكەنەۋە؟!

گەشتى دروست بوونى كۆرپەلەي مەۋقە لە بۇچوونى ئەدەبىيەتكەدا

پاشان لەتبوون و شەقبوونى ئەم خانە نوئىيە دەست پىئەدەكات (كە پىئى دەووترىت ھىلكەي پىتتىنراو يان زاىگوت) كە توانايەكى ئىجگار گەورەي پىدراوہ بۇ دابەش بوون و زيادبوون، بە شىۋەيەك كە زانايان ئەم خانە نوئىيە و سىفاتەكانى بە تەواۋەتى دەزانن، گەورە بوونى مائەدان و سكى ئافرەت بە پلەي يەكەم دەگەرپتەۋە بۇ بوونى سكىپرى و كۆرپەلە، كە بە تەواۋەتى دەناسرىتەۋە چونكە گەشەكردن و زيادكردنەكەي زور زياترە لە ھۆكارەكانى ترى ۋەك شىرپەنجە، بەلام بىرمان نەچىت كە ھۆكارى ترەھىيە بۇگەورە بوونى مائەدان و سكى ئافرەت، ۋەك: شىرپەنجە يان زيادە گوشت و ۋەرەمى بىزىان، بەلام ئەم دووانە نيوان زەوى و ئاسمانيان بەينە چونكە گەورەبوونى سىك بەھۆي كۆرپەلەۋە سەرەنجام ژيانىكى نوئىي لىدەكەۋىتەۋە، بەلام گەورە بوونى سىك بەھۆي ۋەرەم و شىرپەنجەۋە دەبىتە ھۆي ئازار و ئەشكەنجە و سەرەنجام مردن و لەناوچوون، كەۋاتە لىرەۋە بۇمان دەردەكەۋىتە تواناي ژيان بۇ پەيدا بوون و زيادبوون زياتر و بەھىزترە لە مردن، پاك و بىگەردى بۇ ئەۋ پەرۋەردگارەي ئامازەي بەم راستىيە داۋە كە ناوسكى ئافرەت مەرج نىيە تەنھا مائى تىدابىت، و تەنھا پەرۋەردگارىش پىش ھەموو كەسىك ئەمە دەزانىت، ئەۋەتا دەفەرموئىت: ﴿اللَّهُ يَلْعَلُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنثَىٰ وَمَا تَغِيصُ الْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ﴾ (الرعد: ۸)، ۋاتە: تەنھا پەرۋەردگار خۇي دەزانىت كە ئافرەت چى لە سكى داىيە و لەكاتى سكىپرى دا چى ھەلگرتوۋە، و ئەۋانەش كە لە مائەدانەكاندا پۇدەچن، وون دەبن و تيا دەچن چىن، يان زياد بوونى مائەدانەكان چىيە؟ و ھەموو شتىك لاي ئەۋ بە ئەندازەيە و قەدەرى بۇ دانراۋە.

ئەم خانە نوئىيەي كە بارستەي تەنھا يەك بەشە لە مىليارىك بەشى گرامىك، لە كاتى لەدايك بووندا دەبىتە دروستكراۋىكى تەۋاۋە كە كىشەكەي ۳۵۰۰ گرام دەبىت، و ژمارەي خانەكانى لەشى لە ھەزار مىليۇن مىليۇن خانە زياترە

گەشتى دروست بوونى كۆرپەلەي مەۋقۇ لە بۇچوونى ئەدبىيىكدا

كە ژمارەيەكى ئىجگار گەورەيە!! كە لە ئەنجامى دابەش بوونە بەردەوامەكاندا پەيدا دەبن، بارستەكەيشى زياتر لە ۳۰۰۰ مليار جار گەورەتر دەبىت لەچاۋ ئەو كاتەي كە تەنھا يەك خانە بوو.

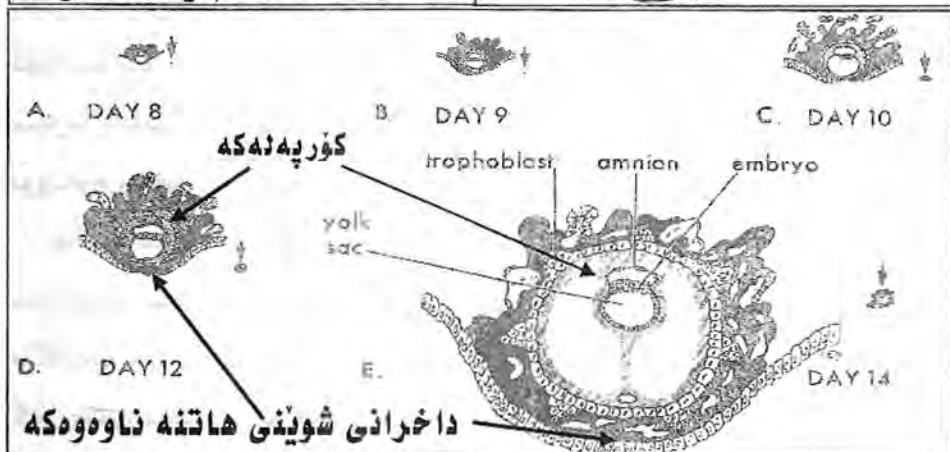
دوای پىتاندىنى ھىلكەكە دىوارەكەي زۆر ئەستور و بەھىز دەبىت بەشىۋەيەك كە ھەر سىپىرمىكى تر خۇي پىدا بكىشىت ناتوانىت بچىتە ناۋىيەو و بەم شىۋەيە ئەوانەي تر دەمرن، پاشان با گەشتى ئەم زايگوتە تىبىنى بكەين، دەبىن دەست دەكات بە دابەش بوون بە شىۋەيەكى زنجىرەيى و ئەندازەيى:

۲، ۴، ۸، ۱۶، ۳۲، ۶۴، ۱۲۸، ۲۵۶، ۵۱۲ و ..... ھتد، كە ئەمە دەبىتە ھۆي دروست بوونى ژمارەيەكى زۆر زۆرى خانە بەلام قەبارەي ھەموويان لەچاۋ قەبارەي ھىلكە بنچىنەيى بەكەدا زىاد ناكات، لەكاتى ئەم دابەش بوونانەدا زايگوتەكە بەھۆي چەندىن فاكتەرەو پالى پىۋە دەنرىت بە رىگەي منالدىندا و ئەم گەشتە نرىكەي ھەفتەيەك دەخايەنىت، كە لە كۆتايى گەشتەكەدا دابەش بوونەكان گەيشتوۋتە لوتكە (ھەندىك لە زانايان دەلىن نرىكەي ۵۰ دابەش بوون روودەدات).

كاتىك كە دەگاتە ناۋ منالدىن و دەكەۋىتە ناۋى، دىوارەكەي بەشىۋەيەك ئامادە كراۋە كە پىشۋازى لەم دروستكراۋە نوۋىيە بكات و لىرەدا كىردارىكى عەجىب و سەرسۈرھىنەر روودەدات، كە ۋەك باسماۋ كىرد برىتىيە لە كىردارى چوونە ناۋەھى كۆرپەلەكە بۇ ناۋ دىۋارى منالدىن كە ئەم دىۋارە لە بەرامبەرىدا داخراۋە؟! دەبىن ئەم ھىلكە پىتىنراۋە كە ئىستا لە شكلى توۋىەكدايە (بەھۆي قەرەبالغى لە بوونى خانەدا) چەند گەندەپىيەك لەملاۋلايەۋە پەيدادەبىت ھەرۋەك پىكەنى ئەختەبووت، كە بەشىۋەيەكى بىرەجمانە ھەلدەستن بە كىراندن و ھەلكۆلىنى دىۋارى منالدىن بۇ دروست كىردنى دەرگايەك بۇ چوونە ناۋەۋە، كاتىكىش ئەم كىردارە ئەنجام دەدەن ئەم

گەشتی دروست بوونی کۆرپە لەی مەزۆقە لە بۆچوونی ئەدیئیکدا

زایگۆتە توویییە لەناو دیوارە کەدا نوقم دەبییت و ئەو دەرگایەیی کە لیۆوی هاتووێتە ناوێوە لە دواوەی دادەخرییت، پاشان بابزانی چۆی روودەدات؟!

وینە (9-9): کۆرپە کە لە تۆپە ئیک خانە پیکهاتووێت کە دەکەوێتە ناو مەزۆقەوه، خۆی هەژدەواییت بە دیوارە کەیه و پاشان هەژدە کۆئیت، و لە کۆتایی دا ئەو شوینی کە لیۆوی هاتووێتە ژوورەوه لە پاش خۆی دادەخرییت.

ئەم گەندەپێ ئەختەبووتی یانە بە چوار دەوری تووێ کەدا هەژدەستن بە هەرس کردنی پیکهاتەکانی دیوارە کە لە گەڵ لوولەکانی خویندا، بەم شیۆیه خۆینیکی زۆری گەش بە چوار دەوری کۆرپە کەدا وەک حەوزیک دەوری دەدات!! ئیتر لیڕەدا کۆرپە کە پێی دەووترییت خۆه لۆاسەر یان (علقة)

گەشتى دروست بوونى كۆرپەلەي مەۋقۇ لە بۇچوونى ئەدبىيەتكەدا

چونكى خۇي ھەلۋاسىيۈە لەناو مەنالداندا و بەخويىن دەورە دراۋە!!
گەندەپىكانى كۆرپەلەكەش لەناو خويىنەكەدا خويان نوقم دەكەن و ئىيەۋە
خۇراك و ئۇكسجىن بۇ كۆرپەلەكە دەمژن!

لېرەدا نەينىيەكى گەورەي تر دىتە رېمان كە ئەۋەيە: باشە بۇچى ئەم
خانە نويىيە لەگەل ئەۋەدا كە پىكھاتە بۇماۋەيىيەكەي جىاۋازە لە پىكھاتەي
دايكەكەي، و بە تەنىكى بىگانە دادەنرېت! بۇچى لە مەنالدان و لە لەشى
ئافرەتەكە ناكرىتتە دەرەۋە و دزايەتى ناكرىت و ھەۋلى لەناۋبردنى نادرىت
لەلايەن كۆنەندامى بەرگى لەشەۋە؟ كە ۋەك دەزانىن ھەر تەنىكى بىگانە كە
دەچىتتە لەشەۋە مەترسىيەكە بۇ سەر پىكھاتە و دروست كراۋەكانى ناو
لەش، ھەربۇيە زىرەكانە لەلايەن دەسەلاتى بالاي لەشەۋە چەند شانەيەك و
كۆنەندامىك دىارى كراۋن ۋەك سوپايەكى پارىزەر كە بە بەردەۋامى
سەربازەكانى (خانەكانى) بۇ ھەموو شوينىكى لەش دەنيرىت بۇ بەرەنگار
بوونەۋە و لەناو بردنى ئەو دوژمنە دەرەكىيانە!!

بەلام بەھۇي مىكانىزمىكەۋە كە تا ئىستا ووردەكارىيەكانى بە تەۋاۋەتى
نەزانراۋە لە زوربەي حالەتەكانى سىكپىرىدا لەشى دايكەكە ئەم كۆرپەلە
بىگانەيە ۋەك تەنىكى دوژمن ناناسىتەۋە، بەلكو لەخۇي دەگرىت و بەخيو و
گەرەشى دەكات و لە ھەموو مەترسىيەكەش دەپپارىزىت، كە وابدانم بەس
تەنيا پەرۋەردىگارى دانەرى ئەم ووردەكارىيە ناگادارى ھۆكارى ئەم
نەينىيە!!!

ھەرۋەھا مەنالدان بەشىۋەيەكى ۋا پتەۋ لەناو لەشى ئافرەتەكەدا جىگىر
كراۋە كە بە ھىچ ھۆكارىكى دەرەكى كارى تىناكرىت، و گىرنگىرەن خال كە
باسى بكەين برىتىيە لەۋەي مەنالدان لە كاتى گەشە كردنى كۆرپەلەكە لەناو
سىكدا ھەلۋاسراۋە بەھۇي بەستەرە شانەكانەۋە، و بە ھىچ شىۋەيەك
راستەۋخۇ بە ئىسكەۋە يان بە ئۇرگانى ترەۋە نەنووساۋە، ئەم ھەلۋاسراۋى

گەشتى دروست بوونى كۆرپەلەى مرقۇق لە بۇچوونى ئەدبىيىكدا

و بەرەللايىيەى برىتىيە لە گىرنگىتىن ھۆكار كە دەپپارىزىت لە كارتىكەرەكانى دەرەوۋە و بەرگەوتنە راستەوخۆكانى دەرەوۋە، ھەرۋەھا خوای گەورە كىردارىك فىرى كۆرپەلەكە دەكات لەگەل گەيشتنى بۇ ناو مئالدىان كە ئەويش برىتىيە لە خۇھەئواسىن و خۇچاندنە ناو دىوارى مئالدىانەو، بەم شىۋەيە خۇى بە پتەوى لەناو مئالدىاندا جىگىر دەكات، ديارە ئەگەر بەم پتەوى بە دانەمەزرايە ئەوا لەگەل ھەر جوولەيەكى بەھىزى دايكەكەدا (وەك راکىردن، يان خۇھىلاك كىردن و ۋەستان بەپىۋەى زۇر، و ئەركە ھىلاككەرە

ماسولكەيىيەكان، چونكە دايكى ئەمپۇ: پزىشكە، ئەندازىيارە، مافناسا، ۋەرزىشكارە و فەرمانبەرە و ....) كۆرپەلەكە دەكەوتە خوارەوۋە، ئەمە برىتىيە لە سۆز و مېھرەبانى خودايى بۇ ئەو كۆرپەلە گەشە كىردوۋەكە.

خۇھەئواسەرە و پىلىتى كۆرپەلەيى: دەبىنن كە ئەم خۇھەئواسەرە مرۋىيە لە ھەموو لايەكەوۋە بە گەندەپىنى كۆرپىۋىنى دەورەدراوۋە، كە لە خوئىنى دايكەكەوۋە ئەوۋەى

پىۋىست بىت بۇ دروست بوونى كۆرپەلەكە دەيمىرئىت لە ئاۋ و خوئى و قىتامىنەكان و شەكرەمەنىيەكان و پىرۋىتىنەكان و چەورىيەكان، ئايا لەوۋە سەرسوپرەئىنەتر ھەيە كە يەكىك لە ژورىكدا بىت و ماددە خۇراكىيەكان لە ميوۋە و سەوزە و خۇراكى بەلەزەت و چەور لە ھەموو شوپىنىكەوۋە وەك لە

گەشتى دروست بوونى كۆرپەلەي مەرۋقە لە بۇچوونى ئەدەبىيەتكە

سەقف و ديوارەكان و پەنجەرەكان و لە دەرگاكانەوہ بۇى بيارىنرىت!! ئەمە بە تەواوى ئەوہيە كە بۇ كۆرپەلەكە دەكرىت كاتىك خۇراكى پى دەدرىت!!

ئەگەر بچىنە ناو پىكەينەرەكانى لەشى ئەم خۆمەلۋاسەرەوہ دەبىنن كە پارچەكانى لەيەكتەر جىاوازن و بەشىكى تەنكى ھەيە كە لە شىوہى خەپلەيەكدايە، ئەم شوينە دوورتىن شوينە كە بىر بۇى بچىت كۆرپەلەكەي لىوہ دروست دەبىت، كەواتە دەبىنن ئەو كۆمەلە خانەيەي كۆرپەلەكەي لىوہ دروست دەبىت (و لە شىوہى توويەكدايە) زۇريان جىاواز دەبن بۇ پىكەينانى چەند پىكەتەيەكى دەرەكى كە پىيان دەووترىت وويلاش و پەردەكانى دەورى كۆرپەلەكە، و تەنھا بەشىكى بچووكى تايبەت دەبىت بە پىكەينانى نەخشەي سەرەتايى دروست بوونى مەرۋقە، كە جىاواز دەبىت بۇ سى چىن خانەي سەرەكى: دەرەوہ و ناوہند و ناوہوہ، لەشى كۆرپەلەكە لە چەندىن تۆپەل يان بارستە خانە پىكەتەوہ كە لەمانەوہ زوربەي پىكەينەرەكان پەيدا دەبن وەك ئىسكەكان و ماسولكەكان، پاشان ئەو پرۇسە ناوازە و مەزنە دەست پى دەكات كە برىتىيە لە پىكەينانى ئەندامەكان، كە ھەندىك خانە تايبەت دەبن بۇ پىكەينانى ھەستەكان، ھەندىكى تر بۇ ئىسكەكان و ھەندىكى تر بۇ ماسولكەكان و بەم شىوہيە.

وينەي (۹-۱۱):

كۆرپەلە لە

قۇنغاغى

خۆمەلۋاسەرە

(عەلەقە ۱۸).

گەشتى دروست بوونى كۆرپەلەي مەۋقە لە بۇچوونى ئەدبىيەتكەدا

بەم شىۋەيە لە ھەر سى چىنەكەۋە ئەندامەكانى كۆرپەلەكە پەيدا دەبن، لە چىنى ناۋەۋە ئەمانە پەيدا دەبىت: قورقوراگە، بۆرى ھەناسە و بۆرىچكەكانى ھەناسە، سىيەكان، و سورىنچك و بۆرى ھەرس، جگەر و پەنكرىاس، لە چىنى ناۋەپراستەۋە: كەللەي سەر، شانەي بەستەر و ماسولكەي سەر، ماسولكەكانى لەش و پەيكەرى ئىسكى، كۆئەندامى ميز و زاۋوزى، پەردەي داپۆشەرى دل و سىيەكان و ريخۆلەكان، ھەرۋەھا دل و لوولەكانى خوين، لە چىنى دەرۋەش: پىست و پىكھىنەر و ھاۋپىچەكانى لە رژىن و موو و نىنوك، ئەندامەكانى ھەست و كۆئەندامى دەمارى مەۋقە پەيدا دەبن، باشە چۆن ھەموو ئەم ئەندامانە نەخشەيان بۇ دەكىشىرىت و چۆن ئەم بىناكردنە بەيەك رىپرەۋدا دەروات، بەشىۋەيەك كە ھەموو كۆمەلە خانەيەك ھەلدەستن بە دروست كردنى ئەندامىك و شانەيەكى تايبەت، كە ھىچيان بە تەنيا كارناكەن بەلكو پىكەۋە ئەم سىمفونىا ھاۋسەنگ و ھاۋئاھەنگە دەژەنن، كە سەرەنجام ھەموو ئەندام و سىستىمىك شوينى ئاسايى خۇي ۋەردەگرىت، چۈنكە بچووكترىن خەلەل و تىكچوون دەبىتە ھۆي شىۋاۋىيەكى خەتەرنەك لە داھاتوۋدا، و ژيانى كۆرپەلەكە دەخاتە مەترسىيەۋە.

بۇيە دەبىنين بە ھىچ شىۋەيەك چاۋ لە سكدە پەيدا نابىت يان دەست لە سەرۋە دەرنائىت يان گوئى لە قاچەكاندا دروست نابىت، يان كۆم لە پشتدا دروست ببىت، بە راستى ھاۋسەنگىيەكى گەرەيەكە لەلايەن پەرۋەردگارۋە راگىراۋە ﴿يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ ، الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ ، فِي أَيِّ صُورَةٍ مَا شَاءَ رَكَّبَكَ ، كُلًّا بَلْ كُذَّبُونَ بِالَّذِينَ﴾، كاتىكىش كە كۆرپەلەكە گەشە دەكات (يان راستر بلين كە گوشتپارەكە گەشە دەكات) بىنراۋە لە ھەفتەكانى يەكەمىدا زۆر لە گوشتپارەي باندەكان و خشۆكەكان و شىردەرەكان و تەنانەت لە بەرازىش دەچىت!! بەلام لەگەل تەۋاۋ بوونى مانگى دوۋەمدا دروستكراۋىكى جىاۋاز گەشە دەكات و مەۋقىكى نوئى ليۋە

گەشتى دروست بوونى كۆرپەلەي مەۋقە لە بۇچوونى ئەدەبىيەتكەدا

دروست دەبىت، پەرەردىگار زۆر راستى فەرموۋە: ﴿ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾.
دروستا بوونى نىر و مى:

بىنراۋە كە گۆشتپارەي مەۋقە لە رۆژى ۳۵دا دىرژىيەكەي ۵ مىللىمەترە، پاشان بە رىژەي ۱ملم لە رۆژىكەدا زىاد دەكات تا كۆتايى مانگى دووم (واتە دەبىت بە ۳۰ملم يان ۳ سانتىمەتر كاتىك تەمەنى كۆرپەلەكە ۲ مانگ دەبىت)، لە كۆتايى مانگى سىيەمىدا دروست بوونى ئەندامەكانى زاۋوزىي دەرەۋە دەست پىدەكات، لىرەدا دەپرسىن: چۆن رەگەزى كۆرپەلەكە دىارى دەكرىت؟ ئەمە دەگەرئىتەۋە بۇ رۆژەكانى يەكەمى تەمەنى، كە ۋەك باسما كىرەدە يەكگىرتنى تۈۋىك كە ھەلگىرى كىرۇمۇسۇمى نىرئىنەيە (Y) لەگەل ھىلكەدا (X) دەبىتە ھۆي دروست بوونى كۆرپەلەيەكى نىرئىنە (XY)، ھەرۋەھا يەكگىرتنى تۈۋىك كە ھەلگىرى كىرۇمۇسۇمى مېئىنەيە (X) لەگەل ھىلكەدا (X) دەبىتە ھۆي دروست بوونى كۆرپەلەيەكى مېئىنە (XX)، كەۋاتە سىپىرمە كە نىر و مىي كۆرپەلەكە دىارى دەكات: ﴿أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى، أَلَمْ يَكُنْ نُطْفَةً مِّن مَّنِي يُمْنِي، ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوَّى، فَجَعَلَ مِنْهُ (واتە لە سىپىرمەكانەۋە) الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنثَى﴾ ﴿وَأَنَّهُ خَلَقَ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنثَى، مِن نُّطْفَةٍ إِذَا تُمْنَى﴾، كە ئەم ئايەتەنە ئامازە بە نەيىنى دىارى كىردنى رەگەزى كۆرپەلەكە دەدەن لەلايەن سىپىرمەكانەۋە كە زۆر تازە زانستى نوي ئەم راستىيەي دۆزىۋەتەۋە.

ھەربۆيە لەژىر رۇشنايى تىگەيشتن لەم ئايەتەنە ئافرەتتىكى ئەدەبىي ەربەب گەيى لە مېردەكەي دەكات كە ئىي توۋرە بوۋە چۈنكە ئەم ھەر مندالى مېئىنەي دەبىت، ۋ بە سەلىقەي خۇي پىي دەلىت كە ھۆكارى رەگەزى كۆرپەلەكە پىاۋەكە خۇيەتى ۋ مەندانى ئافرەت ۋەك زەۋىيەكى بەپىت وايە كە چى تىدا بىرئىنەت ھەر ئەۋەت بۇ دىتە بەرھەم، ئەۋەتا دەلىت:

گەشتى دروست بوونى كۆرپەلەي مروۇقە لە بۆچوونى ئەدبىيىكىدا

يَظَلُّ فِي الْبَيْتِ الَّذِي يَلِينَا	ما لأبي حمزة لا يأتينا
تَاللَّهِ مَا ذَلِكَ فِي أَيْدِينَا	غَضْبَانَ إِلَّا نُلِدَّ الْبَنِينَ
نُنْبِتُ مَا قَدْ بَدَرُوهُ فِينَا	وَنَحْنُ كَالْأَرْضِ لِرِزَاعِينَا

بۇ ئەوھى كە گرنكى ئەم بابەتە و مەترسى يەكەي لەسەر بوونى مروۇقە بزائىن (واتە زياد بوون يان كەمبوونى كرۇمۇسۇمىكى جنسى)، باپروانىنە دوو حالەتى پزىشكى كە پىيان دەوترىت كۆنیشانەي كلاين فيلتەر (Klinefelter's Syndrome) و ھەرۇھا كۆنیشانەي تورنەر (Turner's Syndrome)، يەكەمیان برىتى يە لە تىكچوونىك لە ژمارەي كرۇمۇسۇمە سيكسى يەكاندا، بە شىوہ يەك كە كرۇمۇسۇمىكى (X) لە پىكھاتەي بۇماوھىي كۆرپەلەكەدا زياد دەبىت لەگەل ھەمان ژمارەي كرۇمۇسۇمە لەشى يەكان (واتە ۴۴)، كەواتە كۆرپەلەكە لە برى ژمارەي ئاسايى كە ۴۶ كرۇمۇسۇمە ۴۷ كرۇمۇسۇمى دەبىت (44+XXY)، لەم حالەتەدا تىكچوونى خەتەرناك لە لەشى كۆرپەلەكەدا روودەدات وەك: دواكە وتوويى ژىرىي پىشكە وتوو (التخلف العقلي الشديد)، نەزۇكى و نەبوونى سپىرمەكان، پەيدا بوونى مەمك تىي دا وەك ئافرەت (كە خۇي نىرىنە يە)، و ھەرۇھا نەخۇشى خەتەرناكى وەك: شەكرە، و ھەلاوسانى سى يەكانى لەگەلدا يە، ناخۇشتىن دياردەي ئەم نەخۇشى يە برىتى يە لە دواكە وتوويى يەكى ژىرىي پىشكە وتوو و زۇر كە بە تايبەت بۇ كەس و كارى زۇر ناخۇشە چونكە ھىچ سوودىكى لى ئابىنن تەنھا تىكدان و نارەحت كردن نەبىت، ئەمەش ھەمووى تەنھا بەھۇي زياد بوونى يەك كرۇمۇسۇم لە پىكھاتەي كرۇمۇسۇمىي دا!! كە بە دارىژەر و پىكھىنەرى مروۇقە دادەنرىت.

حالەتى دووھمیان (كۆنیشانەي تورنەر) برىتى يە لە نوقسانى و كەمكردنى كرۇمۇسۇمىكى جنسى، كە كۆرپەلەكە يەك كرۇمۇسۇمى جنسى ھەيە (لە جۇرى X)، واتە كۆي گشتى ۴۵ كرۇمۇسۇمى ھەيە (44+X0)، كۆرپەلەكە

گەشتى دروست بوونى كۆرپەلەي مەۋقۇلە بۇچوونى ئەدبىيەتكەدا

لەم حالەتەدا بە دۇنيايى مېينەيە و شكلى دەرەۋەشى بەم شىۋەيەيە، بەلام لە نىشانە جياكەرەۋەكانى ئەم حالەتە برىتىيە لە نەزۇكى و نەبوونى ھىلكەدانەكان ** ، خواريى و يەكپارچەيى مل، ھەئناوسانى لىمفيى پەلەكان، شىۋاۋى لە پەيكەرى جوولەدا، و لە ھەمووشى ناخۇشتر برىتىيە لە دواكەوتوويى لە ژىرىدا (Mental Retardation)، ئەمەش ھەمووى بەھوى نەبوونى كرۇمۇسۇمىكى جنسىيەويە.

ئەم دوو حالەتە ۋەك باسماں كرد ھۆكارەكەي برىتىيە لە كەمبوونى يان زياد بوونى كرۇمۇسۇمىكى جنسى (لە جوړە جياوازەكان) لە كۆرپەلەكەدا كە لە قۇناغى كەمە دابەش بوونى ھىلكە و سىپىرمەكەدا روودەدەن، و ئەمانە ئەو وورەكارىيە گەرەيەمان بۇ روون دەكەنەۋە كە لە دروست بوونى مەۋقۇدايە بە شىۋەيەك بچووكترىن خەلەل و تىكچوون ئەو ھەموو كاريگەرىيە گەرەيەي دەبىت لە دواروژى كۆرپەلەكەدا.

لەلايەكى ترەۋە ئەگەر لەسەر باس كردنى تىكچوونەكان لە ژمارەي كرۇمۇسۇمە جنسىيەكاندا بەردەوام بىن، دەبىنن زانايان چەندىن حالەتى ترىان بۇ روون كر دووينەتەۋە، لەوانە زياد بوونى كرۇمۇسۇمىكى (Y) لە كۆرپەلەي نىرىنەدا (ۋاتە بەم شىۋەيەي لىدېت: XYY)، بىنراۋە ئەم كەسانە زۇر توند و رەق و بىبەزەيى دەبن و توانايەكى لەشىي لەراددە بەدەر و تواناي كۇنترۇل كردنى خەلكى ترىان دەبىت (ئەمانە پىيان دەۋوترىت

** لە فەرمودەيەكى پىرۆزى پىغەمبەردا (ﷺ) ئاماژەيەكى ئىعجازى بۇ ئەو راستىيە ھاتوۋە كە ئەو مىندالەي بە شىۋاۋىيەكى بۇماۋەيى زۇر لەدايك دەبىت خۋاي گەرە تواناي ۋەچە خستەنەۋەي ناداتى و نەزۇك دەرەدەچىت، ئەۋەتا دەفەرموئىت: ﴿إِنَّ اللَّهَ لَمْ يَمْسَخْ شَيْئاً فَيَدَعْ لَهُ نَسْلاً أَوْ عَاقِبَةً.....﴾ (رواه مسلم، ۋاتە: خۋاي گەرە ھىچ دروستكراۋىك بە شىۋاۋى دروست ناكات كە داۋىي نەۋە يان ۋەچەي بداتى و ۋەچەي نابىت، ئەم راستىيە ۋەك لە سەرۋە چەند نمونەيەكى دەبىنن زانستى نوئى سەلماندوويەتى كە زوربەي ئەو مىندالانەي نەخۇشى بۇمايى خەتەرناكيان ھەيە نەزۇكن.

گەشتى دروست بوونى كۆرپە لەي مروۇق لە بۇچوونى ئەدەبىيەتكە

مروۇقى خارىق و لەراددە بەدەر، تەنانەت بىنراوہ نەينى لە پشت تاوان و بېبەزەيى ھەندىك كەسدا برىتىيە لەم زياد بوونە، ئەويش بە پشكنينى تاوانباران لە زيندانەكاندا دەرکەوتووە.

لەلايەكى ترەوہ بىنراوہ زياد بوونى كرۇمۇسۆمىكى (X) لە كۆرپەلەيەكى ميينەدا (واتە بەم شىوہيەي لىدئت: XXX) ھاوشانە لەگەل كەمبوونەوہي توانا عەقلىيەكاندا، بەشىوہيەك چوارىيەكى ئەم كەسانە دواكەوتوون لەبوارى ژيرىيىدا؛ و ھەتا ژمارەي كرۇمۇسۆمەكانى (X) زياد بكات توانا عەقلىيەكان دادەبەزئت (بىنراوہ كە ئەگەر دوو كرۇمۇسۆمى X ي زيادەي ھەبئت) واتە: XXXX) ئەوا نيوہي ئەمانە ژيرىيىيان دواكەوتووە، ھەرودھا ئەگەر سى كرۇمۇسۆمى X ي زيادەي ھەبئت (واتە: XXXXX) ئەوا ھەموو ئەمانە ژيرىيىيان دواكەوتووە).

بەم شىوہيە دەبىنين لەگەل زياد بوونى كرۇمۇسۆمى (Y) دا توانا عەقلىيەكان و بەھيىزى كەسئتى و توند و تىرى زياد دەكات (بەھوى زياد بوونى كاريگەريى ھۆرمۆنى نىرينە تىستۆستىرون)، ھەرودھا لەگەل زياد بوونى كرۇمۇسۆمى ميينە (X) دا راددەي ژيرى دادەبەزئت بەلام لە ھەمان كاتدا سۆز و بەزەيى و نەرم ونيانى زياد دەكات (بەھوى زياد بوونى كاريگەريى ھۆرمۆنەكانى ميينە).

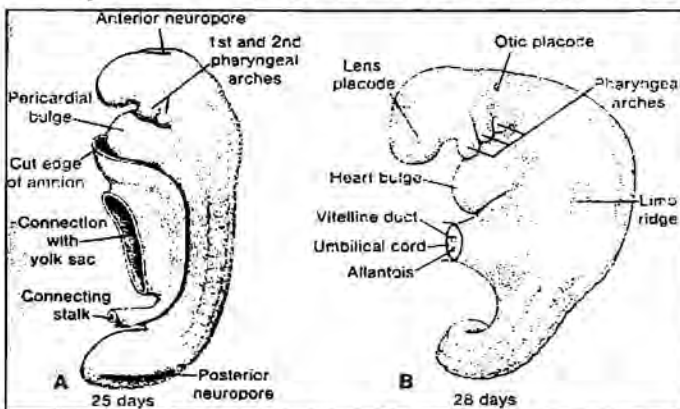
ديارە بوونى ئەم جياوازييە لە نيوان پياو و ئافرەتدا بە شىوہيەكى گشتى نوقسانى نيە و زۆر گرنگ و سەرەكىيە بۆ بەردەوام بوونى ژيان، چونكە پياو پىويستى بەو ژيرى و توانايەي ھەيە بۆ ئەنجامدانى كارە قورسەكانى و داين كردنى بژئوى خيىزانەكەي، لەھەمان كاتيشدا بوونى ئەو بەزەيى و سۆزە زۆرەي ئافرەتيش زۆر سەرەكىيە بۆ بەخيۆ كردن و پەرودە كردنى منالەكان و راگرتنى شيرازەي خيىزان، ئەمەش بەزەيى پەرودەگارە كە ئەم جياوازييەي دروست كردووە و ھەموو دروستكراوئىكى

گەشتى دروست بوونى كۆرپەلەي مەرۇقۇ لە بۇچوونى ئەدبىيەتدا

وا ھىدايەت داوۋە و ئەو توانايەي پىداوۋە كە بتوانىت بەھۆيەوۋە ئەرەكەكەي لە زىاندا بە رىك و پىكى جى بەجى بكات. رىرەوى دروست بوونى مەرۇقۇ:

ئىستاش پاش تەواو بوونى دروست بوونى پىھاتەكانى مەرۇقۇ و كىشانى نەخشەكەي بە شىۋەيەكى كۆكراوۋە لە دوو مانگى يەكەمدا، كۆرپەلەي مەرۇقۇ دەچىتە قۇناغى كۆرپەلەي تەواوۋە، كە ئەندامەكانى كامىل و جىاواز دەبن و شىۋەي كۆتايى خۇيان وەردەگرن، لىرەوۋە و لە مانگى سىيەمەوۋە دەست دەكات بە گەشە كىردىكى جىاواز، بىنراوۋە ئەو گەندەپىيانەي كە دەوربەرى كۆرپەلەكە دەدەن لە سەرەتادا و دىوارى مئالدىن دەخۇن لە يەك شوىندا نەبىت (ئەو شوىنە لە داھاتوودا وويلاشى كۆرپەلەكە دروست دەكات)، ھەرۋەھا بىنراوۋە كە شلەي ئەمىنيۇنى لەم مانگەدا دروست دەبىت و دەوربەرى كۆرپەلەكە دەدات، سوودى ئەم شلەيە ئەوۋەيە كە كۆرپەلەكە لەناوىدا مەلە دەكات و لەناوىدا ھەئواسراوۋە كە ئەمە دەپپارىزىت لە توش بوونى زىان لە ئەنجامى پىاكىشاندا، ھەرۋەھا جوولەي كۆرپەلەكەش ئاسان دەكات، ئەمەش گىرنگە چونكە لە كاتى لەدايك بووندا كۆرپەلەكە دەبىت سەر بەرەو خوار بىت و ئەگەر بىتو شوىنى تى لەشى لە خواروۋە بىت ئەوا لەدايك بوونەكە زۆر ئالۇز و قورس دەبىت، و لەوانەيە زىانى دايكەكە و كۆرپەكەي

بختە مەترسى يەوۋە.

وئىنەي (۹-۱۱):

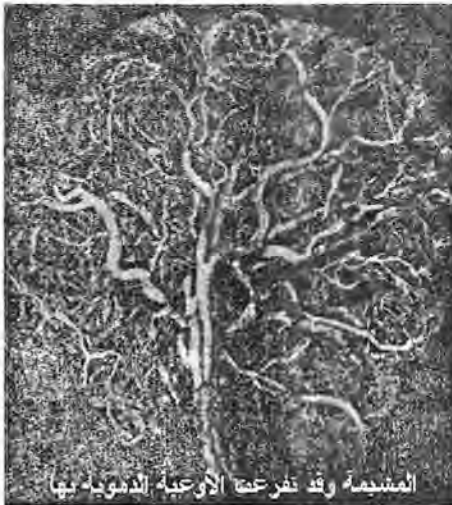
كۆرپەلەكە

ھەقتەي چوارەمى

گەشە كىردىدا.

گەشتى دروست بوونى كۆرپەلەي مەۋزۇ لە بۇچوونى ئەدەبىيەتدا

ئەۋەي كە ئەم مەترسىيە كەم دەكاتەۋە بىرىتىيە لەم شىلەي ئەمىنيۋىنىيە، چونكە رىگە دەدات بە جوولەي كۆرپەلەكە بۇ ئەۋەي كە بارى ئاسايى خۇي ۋەرگىت پىش لەدايك بوون، ھەرۋەھا بىنراۋە ئەم شىلەمەنىيە مىلى مئالدان لە كاتى لەدايك بووندا فراۋان دەكات: ئەۋىش بەھۇي دروست كىردنى گىرفانىكى ئاۋىي لە ناۋچەي مىلى مئالداندا و كاتىك ئەم گىرفانە دەتەقىت رىپرەۋىكى ئاۋىي نەرم و نىان بۇ كۆرپەلەكە دروست دەكات بۇ ئەۋەي بەسەرىدا بىلىسكىت، دەبىت چ نەئىنىيەكى سەرسۈرپەنەر لەم شىلەمەنىيەدا بىت كە لە شىۋەي ئاۋدايە و بەم ھەموو كارە ھەلدەستىت.

ۋىتەي (۹ - ۱۲) : ئەۋە ئوۋە خۇيئانەي ئەناۋ و ۋىلاشدان .

ئەگەر دەربارەي ۋىلاش بدۋىن، تۆ نازانى ئەم ۋىلاشە چىيە؟! بىرىتىيە لەۋ پالاۋگە ئەمىن و خۇراك بەخشە زىرەك و بەرپۈۋەبەرە دانايەي كە بۇ ھەموو كارىكى ژيانى كۆرپەلەكە پىۋىستە، چونكە ئەمە كە لە خۇيى دايكەكەۋە خۇراك دەمژىت و ھەرسى دەكات (بە تايبەتى پرۇتىن) و دەينىرېت بۇ كۆئەندامى سوۋرانى

خۇيىنى كۆرپەلەكە، بە تايبەتى كە جگەرى كۆرپەلەكە ھىشتا نەكەۋتۈتە كار ئەم رۇلى جگەر دەبىنىت، ھەر ئەمىشە كە گازەكان و خۇيكان و شىرىنىيەكان دەنېرېت بۇ كۆرپەلەكە، و بەبى ئەم نەيدەتۋانى ساتىك بژى، كاتىكىش كە چەۋرىيە قورسەكان دىن بۇ كۆرپەلەكە ئەم بەھۇي ئەنزىمەكانىيەۋە شىيان دەكاتەۋە و دەينىرېت بۇ كۆرپەلەكە بۇ ئەۋەي سوۋدى ئۋەرگىت، ھەر كاتىكىش شەكرەمەنى لە پىۋىستى كۆرپەلەكە زىادبوون ئەم دەگۆرېت بۇ غەمبارىكى دەستپاك و بۇ

گەشتى دروست بوونى كۆرپەلەي مەۋقۇ لە بۇچوونى ئەدەبىيەتكە

كاتى پېۋىست بۇي ھەلدەگىت، خانەكانى پېشەۋەي وويلاشيش چەندىن ھۆرمۇن دەردەدەن كە زەمانەتى بەردەوام بوونى ژيانى كۆرپەلەكە و جىگىرىي و ھىمنى و ھاسەنگىي لە پېكھاتەكانى لەشى دا بۇ دەكەن، كىيە كە ئەم ھەموو وانانەي فېركردوۋە و ئەم ھەموو پىروگراممانەي بۇ داپىژاۋە؟!!

با ئىستاش بىروانىنە ئەو پارىژگارىيە سەرسوپھىنەرى لەم كۆرپەلەيە كراۋە كە لەناو قوۋلايى دا نىژراۋە بە زىندوويى! لەگەل ئەۋەدا كە پىستى سىك و ماسولكەكانى و لەگەل رىخۆلەكانى و ھەروەھا ئەستورويى ديۋارى منالدىن دەپپارىژن، لەگەل ئەمانەشدا كۆرپەلەكە بە ۳ پەردەي ئەستور دەورە دراۋە، لىرەدا مەۋقۇ سەرسوپمان دەيگىت كاتىك دەبىنىت قورئانى پىرۇز دەفەرمويىت: ﴿يَخْلُقُكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا مِّنْ بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ...﴾، چونكە ئەگەر مەبەست پىي تارىكايى سىك و تارىكايى ديۋارى منالدىن و تارىكايى پەردەكانى دەورى بىت ئەۋا زۆر سەرسوپھىنەر و عەجىبە! بەلام بابزانين كە پەردەكانى دەورى كۆرپەلەكەش ھەر ۳ دانەن!!

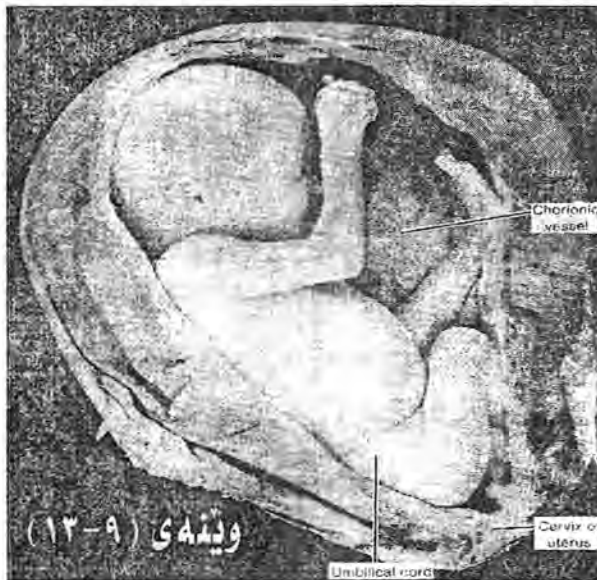
با بەردەوام بىن لە بەدۋاداچوونى گەشەي كۆرپەلەكە و دروست بوونى لە مانگەكانى سىكپىدا، لە مانگى سىيەمدا دىژىيەكەي ۳ سىم دەبىت و كىشى ۱ گرام دەبىت، سەرى كۆرپەلەكە بە شىۋەيەكى ترسناك گەۋرەيە و سىيەكى قەبارەي كۆرپەلەكە پىكدىنىت، ناوسكىشى ھەمووي لە دەروەيە لەگەل جگەرى دا و لە حالەتىكى (فتق) دا يە و لە ناوكى يەۋە ھاتونەتە دەروە، ئەم دىمەنە نابەجۆرە چىيە؟ و چ نەشتەكارىك دەتوانىت ئەم فتقەي بۇ چاك بىكەتەۋە؟ با پەلە نەكەين چونكە خاۋەن وويستى دانا كارى خۇي دەكات لەدۋايى دا، ھەروەھا لەم كاتەدا تىببىنى پەيدا بوونى چەكەرى چاۋەكان و گوئىكان و پەلەكان دەكرىت.

لە كۆتايى مانگى سىيەمدا دىژىيەكە كۆرپەلەكە ۱۰ سىم و كىشەكەي ۵۵ گرام دەبىت، واتە دىژىيەكەي سىيە جارە بۆتەۋە لە مانگىكەدا و كىشيشى پىنج

گەشتى دروست بوونى كۆرپەلەي مەۋقە لە بۇچوونى ئەدەبىيەتكە

قات زىيادى كىرە، ئىتر لىرەدا وورده وورده فتهكەكى نامىنىت و ناوسكى لەگەل جگەرىدا دەچنەوہ ناوہوہ، ھەرۋەھا شوینى ناووك دروست دەبىت بۇ ئەوہى وەك شوینەوارىك بىت بە درىژايى رۇژگار كە مەۋقە ياد دەخاتەوہ بەو شوینەي كە لىوہى ھاتبووہ دەرەوہ!!..

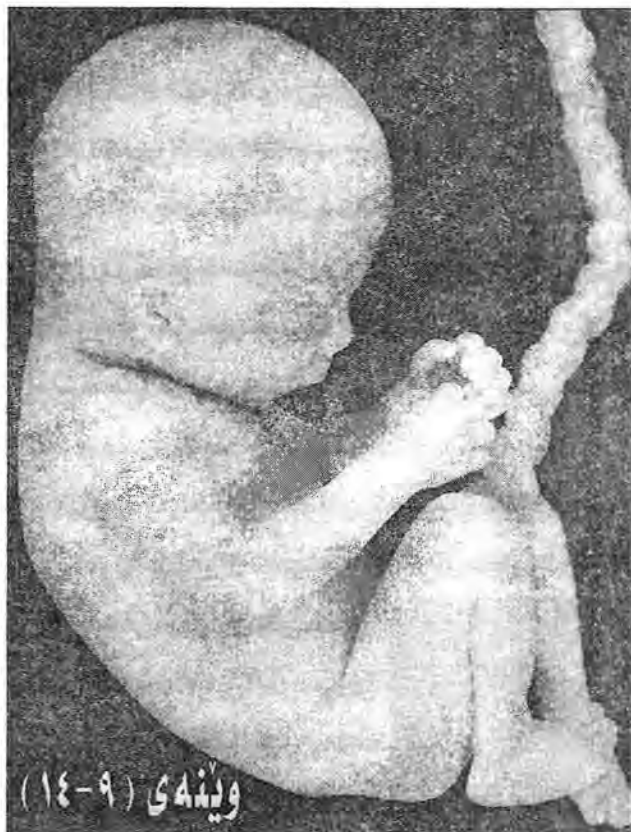
لە كۆتايى مانگى چوارەمدا درىژىيەكەي دەگاتە ۲۰سم و كىشى دەبىتە ۱۷۰ گرام، كەواتە درىژىيەكەي لە ماوہى ۲مانگدا ۷ ئەوہندە دەبىت، و كىشەكەي ۱۷بەرامبەر دەبىتەوہ!! ھەرۋەھا كۆنەندامى ھەرس دروست دەبىت و جگەر دەست دەكات بە كار كىردن، بەلام لەگەل ئەمانەدا كۆرپەلەكە رەنگى سوور و سەر كەچەلە و روخسارىكى ناشىرنى ھەيە و پىستى چىچ و لۇچە! با پەلە نەكەين چونكە ھەموو شتىك رىكەدەبىتەوہ! لە كۆتايى مانگى پىنچەمدا درىژىيەكەي دەبىت بە ۳۰سم و كىشى دەبىتە ۶۵۰گرام، لىرەدا قىزى سەر پەيدا دەبىت و رىژىنەكانى پىست دەست بە كار كىردن دەكەن، كەواتە دىارەكانى جوانى دەستيان كىردوہ بە پەيدا بوون، زۆر باشە بەلام ئايا لىرەدا تەواو دەبىت؟ يان پىيوستى بە شتى نوئى ھەيە!؟

بەلئى زۆر شتى تر پىيوستيان بە كامل بوون ھەيە: پىلووہكان پىكەوہ نووساون و داخراون، و نىنۆك دەرەكەوتوہ، و رەنگى پىستىش ھىشتا ھەر سوورە، چىچى و لۇچىيەكانى پىستىش بوونيان ماوہ، و گونەكان لە ئىرىنەدا ھىشتا لە

گەشتى دروست بوونى كۆرپەلەي مەۋقۇ لە بۇچوونى ئەدبىيىكدا

پشتدان! بەلام ھەر كە دەگاتە مانگى ھەشتەم درىژىيەكەي دەگاتە ۶۵سم و كىشەكەي دەبىتە ۲۵۰۰ گرام، پىلووھەكان كراونەتەوھ و چەورى لەژىر پىستدا كۆدەبىتەوھ و دەبىتە ھۆي نەمانى چرچ ولۇچىيەكان، ھەرەھا رەنگى پىست دەبىتە سىيەكەي پەمەيى باوى جوان وگونەكان دىنە خوارەوھ بۇ ناو توورەكەي گون.

لە كۆتايى مانگى نۆيەمدا درىژىيەكەي ۵۰سم و كىشەكەي دەگاتە ۳۵۰۰ گرام، واتە درىژىيەكەي نزيكەي ۱۷جار زيادى كردووه و كىشيشى ۳۵۰ ئەوئەندەي يەكەم جارى لىھاتووه، ھەرەھا سىستەمەكان كامل بوون و كۆرپەلەكە دروست بوونى تەواو و كامل دەبىت و ھىچ

نوقسانىيەكەي نامىنىت، باشە چۆن كىردارەكان ئاوا بەم رىپرەوھ بە ئەنجام گەشتن قۇناغ بە قۇناغ، كە ھىچ قۇناغىك پىش ئەوى تىر يان دواي ئەوى تىر ناكەوئىت، و ھەموويان كۆرپەلەكە دەگەيەننە قۇناغەكەي دواي خۇيان بەم سىستەمە دارىژراوھ، ئەمە چۆن دروست كىردنىك و ووردهكارىيەك و داھىنانىكە!! گەورەيى ھەر بۇ تۆيە ئەي پەرورەدگارى بالادەست!!...

ئەدايك بوون:

با سەرنجىكى كۆئەندامەكانى ئەم كۆرپەلەيە بدەين كاتىك وەختى ھاتنە دەرەھەي دىت بۇ دونىاي پەرلە ھەول و ھىلاكى، بارستايى دل ۲۰گرام دەبىت، و بارستايى سىيەكان ۳۰گرامە، بارستايى گورچىلە ۱۲گرام و بارستايى مېشك ۳۵۰گرامە، بارستايى ھەرىكە لە غوددەي دەرەقى و پەنكرىاس ۳ گرامن، جگەرىش بارستايى يەكەي دەگاتە ۱۲۵گرام، بارستايى ژىرمېشكە رژىنىش كە شازنى كۆپرە رژىنەكانە تەنھا نىو گرام زىاتر نابىت!! لەگەل ئەمانەدا بارستايى وويلاش ۵۰۰گرام دەبىت چونكە لە راستىدا ئەم لەجىياتى ھەموو ئەندامەكان و سىستەمەكانى لەشىتى، ھەر ئەمە كە خۇراكى دەداتى و دەپارىزىت و ھەموو ئەوانەي كە پىويستى يەتى بۇ گەشە كردن و جىگىر بوون و ھاوسەنگ بوونى بۇي ئامادە دەكات، ببىنە چەند ژىر و وورە ئەم دايكە بچكۆلەيە!؟

لەلەيەكى ترەھە بابروانىنە ئەو پەتە (يان گورىسەي) كە كۆرپەلەكە بەھۆيەھە خۇي ھەلواسىوھ لەناو منالداندا، كە بە (ناوكە پەتك) ناودەبىت، برىتىيە لە جۇلانەيەكى خۇشى بەخش (دريژى ناوكە پەتك ۵۰سم دەبىت)، كە كۆرپەلەكە بەھۆيەھە يارى دەكات و دەجوولىت بە وويستى خۇي و قاچەكانى و دەستەكانى دەكىشىت بە دىواری منالداندا، بۇ ئەھەي رايىگە يەنىت كە بوون و ژىانى ھەيە و ھەرەھا خۇشحالى خۇي دەرەبىت لەم حالەتەي كە تى دايە، ھەرەھا ناوكە پەتك چەندىن لوولەي خويىنى تى دايە كە خويىن لە وويلاشەھە بۇ كۆرپەلەكە سوور پى دەدەن، دەبىنن لەناو ئەم پەتەدا خويىنەنەرىكى گەرە و دوو خويىنەرى تى دايە كە بە كارى گەياندىن و گەراندنەھەي خويىن ھەلدەستن كە كارىكى پىرۇزە، ھەربۇيە ئەم ناوكە پەتكە چەندىن خاسى يەتى گىرنگى ھەيە، چونكە كورتى ئەم پەتە لەوانەيە ببىتە ھۇي دوست بوونى فشار لەسەر وويلاش و لەشويىنى خۇي

گەشتى دوست بوونى كۆرپەلەي مەۋقە لە بۇچوونى ئەدبىيەتكىدا

ھەلەكەندى، و دوست بوونى مەترسى لەسەر ژيانى كۆرپەلەكە بەھۆى كەم رۇيشتنى خوین بۆى لە وویلاشەو، ھەرۋھا دريژى زۆريشى لەوانەيە بېتتە ھۆى ھاتنە دەرەھەى لە منالداھەو و فشار كەوتنە سەرى، يان لەوانەيە لە مىلى كۆرپەلەكە بئاليت و بېتتە ھۆى خنكاندىنى ۋەك كىردارىكى لەسېدارەدان؟! كە ئەگەر ئەمە رووبدات دەبېتتە ھۆى بېرىنى چوونى خوین بۇ مېشك و سەرەنجام مردنى كۆرپەلەكە و لەناوچوونى، بېروانە ئەمە چۈن ئەندازە دانان و داھىنانىكى پىر لە ھىكمەت و نھىنىيە؟! و چۈن ياسايەكى وورد و ھاوسەنگە لە ھەموو پارچەكانى لەشى ئەم دوستكراوھەدا؟! بەلكو لە ھەموو گەردوونىشدا بە ھەمان شىئوھە: ﴿إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ﴾ ، ﴿الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ﴾ ، ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ﴾ .

زۆر باسى ئەو گەرھەيىيەمان كىرد كە كۆرپەلەكە دەيگاتى، كە لەلايەنى دريژىيەو ۱۷ جار زيادى كىردو، و لە لايەنى بارستايىيەو ۳۵۰ ئەوھندەى گۆشتپارەى ليھاتوو لە كۆتايى مانگى دووھەدا، با بزائىن منالدىن چى بەسەردىت؟ و ئايا ئەم ھەر لە سەرەتاو ھەر بەو قەبارە گەرھەيە يان ئەمىش دەكشيت؟ و كە كشا ئايا دەگاتە ئەم قەبارە ھەرە گەرھەيە؟

زانستى پزىشكى ۋەلاممان دەداتەو و دەليت: قەبارەى منالدىن لە ئافرەتى شوونەكىردوودا دەگاتە تەنھا ۲-۳ سانتىمەتر سىجا، بەلام لە كۆتايى سىكپىرىدا دەگاتە نىزىكەى ۵ لىتر يان ۵۰۰۰ سانتىمەتر سىجا، واتە قەبارەكەى بە پىرى ۲۵۰۰ جار زيادى كىردو و گەرھە بوو؟! و بىنراوھ لە ھەندىك حالەتى نەخۇشىدا لەوانەيە بگاتە ۱۰ لىتر يان تەننەت ۱۵ لىترىش (ھەرۋەك لە حالەتى زۆر كۆبوونەوھى ئاوى ئەمىنيونىدا يان سىكپىرىيەكە دووانە بىت)!! باشە چۈن ماسولكەكانى منالدىن توانى يان ئەوھندە بىكشېن و گەرھە بىن كە بگەنە ۲۵۰۰ ئەوھندەى قەبارەى ئاسايى خويان؟! كە لەدوای سىكپىرىش دەگەرپىنەو دۇخى جارانيان، ئەمە چ نھىنىيەكى گەرھەيە كە

گەشتى دوست بوونى كۆرپە لەي مروۇق لە بۇچوونى ئەدبىيەتكەدا

لەناويا نىدايە؟! ھەرۈھە بارستايى يەكەشى ۲۰ ئەۋەندەي ئىدېت كە پېش سىكىپى بارستايى يەكەي تەنھا ۵۰ گرامە و لە كاتى منالېبوندا برىتى يە لە ۱ كىلوگرام، دەبىت ئەۋ ماددانە چى بن كە چوونە تە ناۋى و ھەلى مژيون كە ئاۋا بەم شىۋەيە زياد دەكات!؟

ئەمانە و چەندىنى تر ھىشتا زۆريان ۋەك نەينى و مەتەل ماۋنە تەۋە و زانستى پزىشكىش بۇ لىكدانە ۋەيان زۆر جار سەرسام دەبىت (كە خۇي ئەمە كارى خۇيەتى)!! ھەرۈھە دەپرسىن دەربارەي ئەم گەۋرەيى يە لە راددە بەدەرە چۆن سىك دەتوانىت لە خۇي بگرىت؟! بە شىۋەيەك كە بنى منالدىن دەگاتە كۆتايى ئىسكەكانى برېرەي پىشت لە كلىنچكەدا، بەراستى سىكىپى و منال ھەلگرتن خۇي لە خۇي دا موعجىزەيە و لەبەر ئەۋەي ئىمە رۆژانە لەبەر چاۋمانە و دەبىينىن زۆر ھەست بەم مەزنى يە ناكەين.

بابروانىنە چەند ئاستىكى تر لەم گۆرانكارى و ۋەرچەرخانە گەۋرەيەي لە لەشى ئافرەتەكەدا روودەدات، كە لە ھەموو لايەكى لەشى دا بە روونى دەردەكەۋىت، سەرەتا لەسەر ئاستى ھەوز كە ئامادە دەبىت بۇ گۆشگرتنى منالەكە و پاشان چوونە دەرەۋەي بە زىندوۋىي، ھەرۈھە ھىلكەدانە كانىش لەغاۋگىر كراۋن و ئىتر ھىچ دەردراۋىك نارژن، ھەرۈك بلىي گويگىرىكى بىدەنگە و سەيرى ئەم شانۇگەرىيە عەجىبە دەكات كە پەخشى دوست بوونى مروۇق دەكات، ھەرۈھە خوينىش ئامادە باشى و كەۋتنە خۇي راگەياندوۋە بۇ ئەم مەسەلەيە، بەلام بابزانىن چۆن دەتوانىت خزمەتى ئەم مەسەلە خەتەرناكە بىكات؟! بەلى لىرەدا پرس و را دەگۆردىتەۋە لە ئاستىكى بەرزدا و سەرەنجامەكەي بەم شىۋەيە دەبىت:

خوين دەلىت: من دەتوانم چى پىشكەش بىكەم، بەرپرسەكان ۋەلامى دەدەنەۋە: تۇ كارت لەسەر نىيە، بەلام كويىرە رژىنى رژىمىشك ھەلدەستىت بە ناردنى فەرمانەكانى بۇ كويىرە رژىنى سەرگورچلە بۇ ئەۋەي كە ھۆرمۇنى

گەشتى دروست بوونى كۆرپەلەي مەۋقە لە بۇچوونى ئەدەبىيەتكە

گلدەرەۋەي ئاۋ و كانزاكان (كە پىي دەۋوتىت ئەلدۆستىرۇن) زياتر پىرژىت، كە ئەم ھۆرمۆنە ھەلدەستىت بە زىاد كىردنى بارستە و قەبارەي خوین، ئەۋىش ۋەك ئىحتىياتىك بۇ حالەتە كوتوپرەكان كە ئەگەر خوین بەربوونىكى زۆر رووبدات ئەۋا بىرى خوین زۆرتەر دەبىت، بەلام ئايا ئەمە بەسە؟ نەخىر بەس نىيە بەلكو پەيوەندى بكن بە جگەرەۋە بۇ ئەۋەي كە بىرى ماددەي فايبرىنۇجىن (كە ماددەيەكى مەيىنەرى خوینە) زياتر پىرژىت، و بىنپىرژىت بۇ خوین بۇ ئەۋەي كە زوۋ بەمەيىت ئەگەر بىتو خوین بەربوونىكى زۆر رووبدات، بە تايبەتى كە وويلاش لە شوینى خۇي ھەلدەكەنرىت و چانس و مەترسى روودانى خوین بەربوون زۆر زىاد دەكات.

لەلایەكى ترەۋە بە خوین دەۋوتىت كە ھەستىت بە گرتنەخۇي ھەموو ئەۋانەي كە بۇي دەنپىردىت چونكە ئەم بە بەردەۋامى دلسۆزى خۇي دەربىرپىۋە بۇ مەسەلەكە، ۋەلامى خوینىش ئەۋە دەبىت كە من ھەمىشە خزمەتكارىكى بەئەمەك بووم بۇ ئەم مەۋقە مەزنەي كە يارمەتى ھاتنە بوونى دەدەم، ئىتر پاش ئەمە فەرمانى توند بۇ جگەر دەردەچىت بۇ بەھىزتر كىردنى خوین و پشت قايم كىردنى لە ناپەھەتىيەكاندا بە دەردانى زياترى ئاسن و ھىمۇگلوپىن، بەم شىۋەيە دەبىنن كە ھاۋكارى روودەدات لەنىۋان ژىرمىشكە رژىن و رژىنى سەر گورچىلە و جگەر و خویندا، با لىرەدا شتىكى ترمان لەياد نەچىت كە چانسى روودانى ھەۋكردنەكانە بەھۇي مىكروۋبە ھەلپەرسەكانەۋە كە چاۋەرئى فورسەتىكى ئاۋا دەكەن، ھەربۇيە فەرمان دەردەچىت بۇ مۇخى ئىسقان كە ھەستىت بە دروست كىردنى ژمارەيەكى زياتر لە سەربازە پارىزەرەكان (كە خپۇكە سىپىيەكانى خوینن)، و بىناختە ئامادەباشىيەۋە بۇ بەرەنگار بوونەۋەي ھەۋكردن و نەخۇشى، بەم شىۋەيە ژمارەي خپۇكە سىپىيەكان چەند ھەزارىك لە ھەر مىللىمەتر سىجاي خویندا زىاد دەكات، لەگەل ئەمانەشدا مۇخى ئىسقان ژمارەيەكى زياتر لە

گەشتى دوست بوونى كۆرپەلەي مەۋقۇ لە بۇچوونى ئەدبىيىكىدا

خەپلەكانى خويىن دەنئىرىت بۇ ئەۋەي كە ھاركارى بكنە لە ۋەستاندى خويىنەربووندا ئەگەر رووىدا، كەۋاتە گۆپرانكارى و ۋەرچەرخان و كودەتايەكى گەۋرە روودەدات لە ھەموو سىستەمەكانى لەشدا: دەمارەكان و رژىنەكان و دەردراۋەكان و ماسولكەكان و جومگەكان و ئىسكەكان و ... ھتد، و ھەموويان ئامادە دەبن بۇ ئەۋ ئەركە خەتەرناكەي لە پىشەۋەيە.

فەرمانە ھۆرمۇنىيەكان دەنئىردىن بۇ جومگەكانى ھەوز بە تايبەتى بۇ ئەۋەي كە خاۋبىنەۋە و رىخۇش بكنە، و ھاتوچۇ تەسك و ناپرەحت نەكەن، ئەمىش لە رىي ھۆرمۇنى (رىلاكسىن) ۋە كە بەم كارە ھەلدەستىت، ئەي چى دەلىيت دەربارەي ئەۋ ھۆرمۇنە سىجرى و ئەفسوناۋى و عەجىبانەي كە بە خەستىيەكى زۆر زۆر كەمەۋە (كە چەند بەشيكە لە مليون) ھەلدەستن بە كاركردن لەسەر چەندىن ئاستى جۇراۋجۇر و زۆر جوان؟!

تەنى زەرد كە بۇ ماۋەي ۵ مانگ لەسەر چالاكى و كارەكەي بەردەوام بوو، وويلاش پىي دەلىت خوا پاداشتت بداتەۋە بۇ ئەۋ ھەموو ھىلاكى و ماندوو بوونەي چەشتت و من پىم وايە لەمەودوا ئىسراحت بكنەيت بۇ ئەۋەي ئىتر من بەۋ كارەي تۇ ھەلسم!! ئىتر خانەكانى پىشەۋەي وويلاش ھەلدەستن بە كارىكى تر (بىجگە لە كارە مژەرەكەي) ئەۋىش برىتىيە لە دەردانى چەند ھۆرمۇنىك كە يارمەتى جىگىر بوونى كۆرپەلەكە دەدەن، ئەم ھۆرمۇنانە لە تىگەيشتنىكى بەردەوامدان لەگەل كويىرە رژىنى ژىرمىشكدا و سات لەدۋاي سات ھەۋالى پىدەدەن دەربارەي ھالەتى كۆرپەلەكە و تەندروستىيەكەي و بەرەۋپىش چوونى گەشە كردنى لەسەر ئاستى خانەكان و شانەكان و ئەندامەكانى، كاتىكىش كە سەعاتى سفر دىت پلانەكە بەۋ جۆرەيە كە ئەم ھۆرمۇنانە بوەستىنرىن لە دەردان بە يەكجارەكى و بە كوتوپرى، كە ئەمە رووداۋىكى لە ناكاۋى سەيرە! ئەۋ ھۆرمۇنانەي كە كۆرپەلەكەيان جىگىر كەردبوو نامىنن!!

گەشتى دوست بوونى كۆرپەلەي مەۋقە لە بۇچوونى ئەدەبىيەتتە

ئەم مەسەلەيە زۇر بە ووردى و بە ھاوکارى ھەموو لايەك (رژىنەكان و ئەندامەكان) نەخشەي بۇ كىشراو، بەم شىۋەيە مانەۋەي كۆرپەلەكە دەكەۋىتتە لەقىيەۋە و منالېوونى بەئازار و سەخت دەست پىدەكات، كە سەرەنجام دەبىتتە ھۆي رۇيشتنى كۆرپەلەكە بەناو ئەندامەكانى زاۋوزىدا بۇ دەرەۋە، كونى مى منالدىن بە تەۋاۋەتى بە داخەرىكى ئەستور داخراۋە و لە خوارەۋە ئەۋپەرى تىرەي ئىسكەكە ۱۲ سم و لەمە زىاتر دەرەكەي منالدىن ناتوانىت بىكىت، ئەي چۆن كۆرپەلەكە بەناو ئەم كۈنەدا دەۋات؟!

شارنى چالاکى رژىنەكان لە بەشى پىشتىيەۋە بە شىۋەيەكى رىك و پىك فەرمان دەنيرىت بەھۆي ھۆرمۇنىكەۋە بۇ ماسولكەكانى منالدىن، كە ئەم ھۆرمۇنە لە چەند خانەيەكى تايبەتەۋە دەپىژىن، كە ھەر لەم بەشەدا خانەي تى تىدايە بۇ رزاندنى ھۆرمۇنى تر ۋەك ھۆرمۇنى دژەدەردان، باشە چى روى دەدا ئەگەر خەلەلىكى بچوك روى بدايە و فەرمانەكان بۇ خانەكانى دوۋەم بچوونايە لەجياتى خانەكانى يەكەم، ئەۋا منالېوون روى نەدەدا، بەلام ئەمە بە ھىچ شىۋەيەك و ھىچ كاتىك روى نەداۋە لە يەك ئافرەتیشدا! كىيە كەۋا ئەم ياسا و ھاۋسەنگىيە ناۋازەيە رادەگرىت!!

ئەم ھۆرمۇنەي بەشى پىشتەۋە دەست دەكات بە رزاندن بە شىۋەيەكى رىك و پىك كە دەبىتتە ھۆي گرژ كىردنى ماسولكەكانى منالدىن، بەم شىۋەيە گرژبوونەكان بەدۋاي يەكدا دىن و پال بە كۆرپەلەكەۋە دەنن بۇ خوارەۋە، ئىتر ئازارەكانى منالېوون دەست پىدەكەن و لەگەل بەردەۋام بوونى ئەم كارەدا مى منالدىن دەكرىتەۋە، كە خاسىيەتتىكى سەرسۈپھىنەرى تىدايە ئەۋىش ئەۋەيە كە بە پلەيەكى تەۋاۋ دەكرىتەۋە بەشىۋەيەك كە يەكسان بىت لەگەل تىرەي منالدىندا، دۋاي ئەمە ئەۋ گىرفانە ئاۋىيەي پىشتەر باسما كىرد دەتەقىت و سەرى منالەكە دەرەكەۋىت، كە ھەۋل دەدات قەبارەكەي يەكسان بىت لەگەل كۈنە فراۋان بوۋەكەي مى منالدىن ئەۋىش بە نوساندنى

گەشتى دوست بوونى كۆرپەلەي مەۋقە لە بۇچوونى ئەدەبىيەتتە

چەناگەي بە مىلەتەۋە و چوونە پىش بە بەكارهينانى بەشى پشتهۋەي
كەللەي سەر و لە ھەمان كاتدا ئەو ئىسكە تەختانى كەللەي سەر بەسەر
يەكدا دەخلىسكىن و بەمەش قەبارەي سەر بچوكتەر دەبىتەۋە.

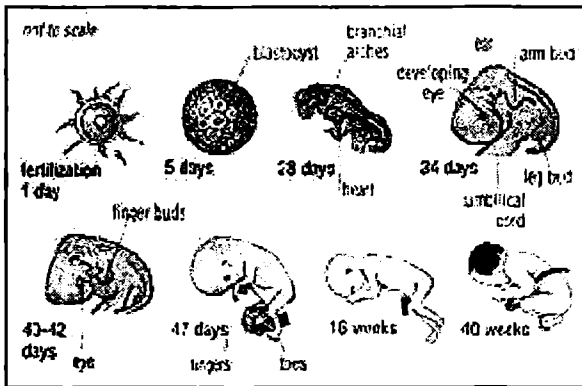
بەم شىۋەيە مەنەكە بەرەو خوارەۋە دەپرات لە كاتىكدا كە دايكەكە لەو
ئازار و ھالەتە نەپەھتەدا دەبىت!! بەلام يەكسەر كە مەنەكە دىتە دەرەۋە و
لە تەنەشت خۆي دەبىنەت ئىتر ھەموو ئەو ئازارانەي كە چەشتى لەپىناو
دەست كەۋتتى ئەم بەرە بەنرخ و ئازىزەدا (كە بەرەمى خۆشەۋىستىيە)
ھەموو لەبىر دەچىتەۋە، كاتىكىش كە كۆرپەلەكە دىتە ژيانەۋە بابەتتىكى تر
رودەدات كە خۆي لەخۆي دا ئەمىش ھەر موعجىزەيە، كە برىتىيە لە
قەبارەي گەرەي مەنەدان و ئەو بۇشايىيە گەرەيەي كۆرپەلەكە دىۋاي خۆي
جىي دىلەت، ئەمە زۆر گىرگى نىيە لەچاۋ روداۋىكى تىدا كە برىتىيە لە
لىبۋونەۋە و بەرەۋونەۋەي وىلاش لە دىۋارى مەنەدانەۋە، و كرانەۋەي ئەو
گۆمە خۇنەنەي كە پىشتر خۇراك بەخش بوون بۇ كۆرپەلەكە.

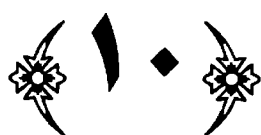
ئەگەر وويستى عەجىبى خودايى نەبىت كە ئەم زىندەۋەرەي پاراست لە
ھەموو قۇناغەكانى دا ئەۋا قۇناغى لەدايك بوون دەبوۋە مردنى راستەقىنەي
دايك چۈنكە خۇيىن لىۋەي ۋەكو فۋارە دەردەچۈۋە لەو گۆمە خۇنەنەي ناو
مەنەدانەۋە، بەلام نەخىر چۈنكە ھەر كاتىك وىلاشەكە دابەزى و ناو مەنەدان
ھىچ پاشماۋەيەكى كۆرپەلەكەي تىدا نەما ئىتر دىۋارى ماسولكەي مەنەدان
بە شىۋەيەكى عەجىب و سەر سۈرپەنەر دەچىتەۋەيەك و گىرژ دەبىت و ۋەك
بەرد رەق دەبىت، بە شىۋەيەك ھەر كەسىك دەست بختە سەر بەشى
خوارەۋەي سىكى دايكەكە ھەست بەو بارستە رەقە دەكات، كە ئەمە
نەشانەيەكى زۆر باشە لەسەر گىرژ بوونى مەنەدان و پىي دەۋوترىت تۇپى
دەنەيەي و ئەمان، بەراستىش وايە چۈنكە تۇپىكە پزىشكەكان دەنەيا
دەكاتەۋە كە ھالەتەكە زۆر باش و ئاسايىيە، ھىچ جۇرە مەترسىيەك

گەشتى دروست بوونى كۆرپەلەنى مەۋقۇلە بۇچوونى ئەدبىيىكىدا

لەسەر دايىكەكە نەماۋە كە كۆرپەلەكەى بوۋە، پاك و بىگەردى بۇئەو پەرۋەردگارەى باشتىن و ووردهكارترىن دروستكەرە.
خوینەرى نازىز.....

ئەمەى پىشەۋە بە كورتى گەشتى دروست بوون و لەدايك بوونى كۆرپەلەى مەۋقۇلە بوو بە كۆكراۋەى، كە هيوادارم بوۋىتە ماىەى ئاۋرپانەۋەمان لەم ووردهكارى و ھاۋسەنگى و ناۋازەىىيە لە دروست كىردندا، بىگومان ھەموو دروستكراۋەكانى تىرى پەرۋەردگارىش ئەگەر ۋەك ئەم پىرۋسەىيە نەبن ئەۋا ھىچ لەمە كەمتر نىن، و بە ھەموو دروستكراۋەكان شايەتى بۇ گەۋرەى دەسەلاتى بەدبەھىنەرەكەيان دەكەن و داۋا لە مەۋقىش دەكەن كە ملكەچ و پابەندى فەرمانەكانى بىن و شوپىن بەرنامە ناۋازەكەى بىكەن، ئەمە ئەۋەىيە كە پەرۋەردگار دروستى كىردۋە، دەى خەلكىنە بىرواننە ئەۋانەى خەلكى تر دروستى دەكەن و لە لاۋازىيان بىكۆلنەۋە ﴿هَذَا خَلْقُ اللَّهِ فَأَرُونِي مَاذَا خَلَقَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ.....﴾ صدق الله العظيم.

**ووتەى كۆتايى و
دەرەنجامەكانى
ليكۆلينيەوہكە**

ووتەى كۆتايى و دەرە نجامەكانى لىكۆلىنەۋەكە

قورئان و سوننەتى پىرۆز چەند ناوو(مصطلح)ىكى جۇراو جۇريان بەكارهيناۋە بۇ ۋەسەف كىردنى گەشەى كۆرپەلە:
قۇناغى يەكەم لە بۇچوونى قورئانىدا تىنۆكىك ئاۋە(نطفة)يەكە سەرچاۋەكەى لە داىك و باۋوكەۋەيە، و دۋاى يەكگرتىشىان ھەر لە شكلى تىنۆكىك ئاۋادا دەبىت.

پىش يەكگرتىيان سىپىرمى پىياۋ و ھىلكەى ئافرەت دەرەپەرن لە ئەندامەكانى زاۋوزىۋە، كە ئەم ئەندامانە سەرەتا لەنىۋان بىرپەرى پىشت و پەراسوۋەكاندا دروست دەبن، و زۆرىك لەم خانانەى زاۋوزى تۈۋشى لەناۋ چوون و وون بوون دەبن، بە شىۋەيەك تەنھا يەك سىپىرمى پىياۋ رۇدەچىت و لەگەل ھىلكەكەدا يەككەگرىت، ئەم سىپىرمە پىش پىتاندىن لە روپۇشەكەى دەرەھىنرىت بەھىمنى، و خۇيشى لە شكلى دەرەۋەىدا لە ماسىيەكى درىژ دەچىت، ۋەك ووتمان تەنھا يەك سىپىرم چانسى ئەۋەى ھەيە كە لەگەل ھىلكەكەدا يەككەگرىت و ھىلكەى پىتىنراۋ دروست بكات، كە تىكەلاۋىكە لە خانەكانى زاۋوزى داىك و باوك، ئەمە ماناى (نطفة امشاج) دەرەخات كە بە ماناى تىكەلاۋىك دىت لە ھەردوۋ ئاۋى پىياۋ و ئافرەت و سىفاتەكانى داىك و باوك، ھەرۋەھا قورئان بۇمان باس دەكات كە ئافرەت شوينى چاندنمانە، پىشتر بىنيمان كە چۆن كۆرپەلە خۇى دەچىننىتە ناۋ دىۋارى مندالان و ئەم ووتەيەمان بۇ سەلما، ھەرۋەھا ئەم مئالدىنە خۇى گونجاۋترىن و دامەزراۋترىن شوينە بۇ گەشەكىردنى كۆرپەلەكە.

پاشان چوۋىنە سەر باس كىردنى دوو قۇناغى تىرى گەشەكىردنى كۆرپەلە كە ئەۋانىش قۇناغەكانى خۇھەئۋاسەر (العلاقة)، و گۆشتپارە (المضغة) بوون، لە چەندىن روۋى جىياۋازەۋە ئەۋەمان بە شىۋەيەك سەلماندى كە بوۋارى ھىچ جۇرە گومانىكى تىدا نەما كە ۋەسەف كىردنى قورئان بۇ ئەم دوو قۇناغە ھەمەلايەنترىن ۋەسەف، و بەكارهينانى ئەم دوو زاراۋەيە تەۋاۋترىن و

ووتەى كۆتايى و دەرە نجامەكانى لىكۆئىنەومكە

گونجاوترىن زاراۋەن كە ھەردوو لايەنى شىكى دەرهۋە و كردارەكانى ناو لەشى كۆرپەلە دەگرەنەخۆ.

پاشان بەكارھىنەنى ھەردوو زاراۋەى ئىسك (العظام) وگوشت (العضلات) زۆر بەئاشكرا سىماى سەرەكى كۆرپەلە دەردەخات لە ھەردوو ھەفتەى ھەوتەم و ھەشتەم بەدواى يەكدا، ئەم دوو ھەفتەى بەو جىادەكرىنەو كە ئىسك و ماسولكەكانى تىدا دروست دەبن، و ناوئىنەنى ئەم دوو ھەفتەى بەم دووناو زۆر گونجاو و ھەسفى كۆرپەلەى پىدەكرىت بەشىۋەىكى زۆر سادە و ناشكرا و زانستىيانە.

لە كۆتايىدا ھاتىنە سەر باس كردنى دوايىن قۇناغى گەشەكردنى كۆرپەلە كە ئەويش قۇناغى گەشە كردن (النشأة) يە، ووشەى (أنشأنا) بەو شىۋەىيەى كە لە قورئاندا بەكار ھاتوۋە باشترىن و جوانترىن روون كردنەوھى تىدايە بۇ باس كردنى گەشەكردن و گۆرانكارىيەكانى ناو لەش و دەرەوش كە لە شىۋەى كۆرپەلەكەدا روودەدات لە كاتى ئەم قۇناغەى دروست بوونى كۆرپەلەكە لەسكى داىكىدا.

لە بەشەكانى پىشتەرەو بۇمان دەرکەوت كە ھەر سى ماناى ووشەى (نشأة) بە تەواۋەتى و ئاشكرا لەم قۇناغەى گەشە كردنى كۆرپەلەدا دىنەدى:
-ئەوھى كە بە ماناى (بدا) يان دەست پىكردن ھاتبوو، وھسفى سەرەتاي دەست پىكردنى كارى ئەندامە جىاوازەكانى كۆرپەلە دەكات، دەبىنەن لىرەدا گورچىلەكان دەستيان كردوۋە بە ئىش و دروست كردنى مېن، مۇخى ئىسقان دەستى كردوۋە بە دروست كردنى خړۆكەكانى خوین، ھەرۋەھا موۋەكان دەست دەكەن بە سەردەرھىنان لە ھەفتەى دەيەمەو و ... ھتد.

-بە ماناى (نما) يان گەشەى كرد، ئەم ماناىيە گەشەى خىرا و گەشەى تەواو و گشتگىرمان بۇ باس دەكات كە روودەدات لە ھەموو ئەندامەكانى لەشى كۆرپەلەكە لەم قۇناغەدا.

ووتەى كۆتايى و دەرە نجامەكانى لىكۆلئىنەوەكە

-ماناى (ارتفع و ربا) وەسفى ئەو زىاد بوونە ئاشكرا و خىرايە دەكات كە لە كىش و درىژى كۆرپەلەكەدا روودەدات و لە ھەفتەى دوانزەيەمەوە دەرەكەوئت.

كەواتە بۆمان دەرەكەوت كە زاراوہى (نشأة) بە شىوہىكى زۆر وورد و گونجاو دەتوانىن بەكارى بەيئىن بۆ وەسف كردنى ئەم قۇناغەى گەشەكردنى كۆرپەلە (Fetal Period).

لەگەل ئەوھشدا كە (أرسطو) و ھەندىك لە پىششىنان باسى بۆچوونى زنجىرەيىيان كردووہ لە دروست بوونى كۆرپەلەدا بەلام ئەو تىيىنىيانەيان پىشتى بەستبوو بەوھسف كردنى كۆرپەلەى بالندەكان كە يەك ناگرئتەوہ لەگەل قۇناغە سەرەتايىيەكانى دروست بوونى كۆرپەلەى مروقددا، تەنيا لەكۆتايى سەدەى نۆزدەيەم و سەرەتاكانى سەدەى بىستەمدا مروقاىەتى ئەو راستىيەى بۆ ئاشكرا بوو كە دروست بوونى منداڵ لە سكى دايكىدا بە چەندىن قۇناغى جياوازدا دەپرات، لىرەوہ مروقة گەورەيى و موعجىزەى قورئانى پىرۆزى بۆ دەرەكەوئت كە دەبىنئت يەكەم وەسفىكى تىر و تەواوى كۆرپەلەى تىدايە بەپىى قۇناغەكانى دروست بوون و زنجىرەكانى گەشەكردنى، وچەندىن سەدە پىش ئەو زانىارىيانە كەوتووہ كە زانستى نوئ لەپىى زۆرىك لە زانايان وليكۆلەرەوانەوہ و بەھوى بەكارھىنانى پىشكەوتووئرىن و ووردترىن ئامىرى زانستىيەوہ دەستى كەوتووہ لە رۆژگارى ئەمروماندا.

ئەوہى كە زياتر پلەى ئەم موعجىزەيە بەرز دەكاتەوہ حالەتى زانىارى و خوئندەوارى نەتەوہكەى پىغەمبەر (ﷺ) بوو كە زوربەى زۆريان نەخوئندەوار بوون و ھىچ جۆرە بىركردنەوہىكى زانستىيانەشيان نەبوو، ئەوہى ئەم راستىيە دەسەلمىنئت برىتىيە لە ئايەتى: ﴿هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا

ووتەى كۆتايى و دەرە نجامەكانى لىكۆلىنەوەكە

مَنْهُمْ... ﴿الجمعة: ۲﴾، واتە: ھەر پەرەردىگارە كە لەناو نەخویندەوار و نەزانەكاندا پېغەمبەرىكى نارد كە وەك خۇيانە (واتە ئەویش نەخویندەوارە)، لەگەل ئەمەشدا زانىارى يەكى كەمیان ھەبوو بە تايبەتى دەربارەى ئەو شتانەى كە لە ژيانى رۆژانەياندا پېويستى يان پىئى ھەبوو، بەلام زوربەى ئەو زانىارى يە كەمانەش پىكھاتبوو لە شتى خورافىيات و نازانستى يانە، لىرەوە تىدەگەين كە تارىكايى زانستى ھەموو نىوہ دورگەى عەرەبى داگىر كرىبوو پىش ئىسلام.

لەلايەكى ترەوہ پېغەمبەر (ﷺ) خۇى نەخویندەوار بووہ و نووسىن و خویندەنەوہى نەزانىوہ ﴿وَمَا كُنْتَ تَتْلُو مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخْطُهُ يَمِينِكَ إِذَا لَرَّتَابَ الْمُطْبُورُونَ﴾ (العنكبوت: ۴۸)، واتە: تۆ ئەى پېغەمبەر (ﷺ) پىش ناردنى ئەم قورئانە ھىچ كىتیبىكت نەدەخویندەوہ، و بەدەستى خۇشت ھىچ شتىكت نەنووسىوہ (چونكە نەخویندەوار بوويت)، خۇ ئەگەر شتىكى وات ئەنجام بدايە لەو كاتەدا نەفام و دەم بەتالەكان دونىايان پردەكرد لە شك و گومان (كە گوايە قورئان لە دانان و دارشتنى تۆيە).

ھەرەھا لە رووداوى دابەزىنى وەحى دا ھاتووہ: كاتىك جوبرائىلى فرىشتە ھات بۆ لاي پېغەمبەر (ﷺ) و توند گوشى بەخۇيەوہ و پىئى ووت (إقرأ) واتە: بخوینە، سى جار ئەمەى ئىدووبارە كرىوہ و پېغەمبەر (ﷺ) ھەر دەيفەرموو: (مَا أَنَا بِقَارِيءٍ) واتە: من خویندەوار نىم، ھەتا جارى سىيەم ئەم ئايەتانەى پى راگەياند: ﴿اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ {۱} خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ {۲} اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ {۳} الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ {۴} عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ {۵}﴾ (العلق)، واتە: بخوینە ئەى محمد (ﷺ) بە ناوى ئەو خودايەى كە دروست كەرە، مروقى دروست كرىوہ لە (علق)..... دوو شتى گرىنگ لەم ئايەتانەوہ تىدەگەين: ۱- پېغەمبەر (ﷺ) نەك تەنھا فىرى خویندەوارى نەكراوہ بەلكو

ووتەى كۆتايى و دەرە نجامەكانى لىكۆلىنەوگە

تەواو نەخویندەوار بوو و نووسىن و خویندەنەوہى نەزانىوہ. ۲- خواى گەرە لە دووہم ئايەتى قورئاندا كە دابەزىيە سەر زەوى (واتە لە سەرەتاي وەحى دا) ئامازەى بە دروست بوونى مروۋة داوہ لە خوہەلواسەرە (عَلَقُ)، ئەمەش بۇ دەپرىنى گەرەيى ئەم بابەتە و دەرخستنى موعجيزەى دروست بوونى مروۋقە، پاشان خواى گەرەش داواى لە پىغەمبەر کرد كە ھەموو مروۋقەكان فىرى ئەم بابەتە بکات.

لیرەوہ بۆمان ئاشکرا بوو كە گەلى عەرەب لە سەردەمى پىغەمبەردا (ﷺ) ھەموو نەخویندەوار و نەزان بوون، گەلانى تریش لەو سەردەمەدا لەگەل ئەوہشدا زانیارییان باشتەر بوو و توانیان زانست ببەستەوہ بە مەنتیقەوہ بەلام ئەمەش سوودى نەبوو بۆیان چونكە چووبوون بە ھەلەدا لەو بىردۆزانەى كە دایان نابوو، و نەبوونى ھۆكارە تەكنەلۆجىيەكان رىگربوو لەبەردەمیان بۇ لىكۆلىنەوہى كۆرپەلە لە منالداندا، كەواتە مېژوو شایەتە بۇ ئەوہى كە ھىچ جۆرە تۆمارکردنىكى ھەمەلایەنە و زانستىیان و رىكخستن و زاراوہ دانان نەبووہ بۇ كۆرپەلەزانى لە سەردەمى پىغەمبەردا (ﷺ)، ھەرەھا شایەتیشە بۇ ئەوہى كە ھىچ جۆرە ھۆكارىك نەبووہ بۇ لىكۆلىنەوہى گەشە کردنى كۆرپەلە لە سكى دايكىدا لە سەردەمى پىغەمبەردا (ﷺ).

كەواتە دەچىت بە عەقدا و ژىرىى ئەوہ قبول دەكات كە پىغەمبەر (ﷺ) لەو كاتەدا نەئىنىيەكانى كۆرپەلەزانى دەربخات و ئاشكرا بکات بەبى پشتگىرى وەحى و نىگای خودايى؟!

بىننيمان كە چۆن نەخویندەوارى و نەزانى تەنھا چەند خەيالآتىكى بىبنەما نەبىت ھىچى تریان لىناكەوئتەوہ، وەك حالى یۆنانىيەكان (كە لە چاو عەرەبەكاندا پىشكەوتووتر بوون لە بواری زانستىدا)، ئەى باشە چۆن پىغەمبەر (ﷺ) توانای ھەبوو چەند راستىيەكى زانستى ئاشكرا بکات كە لە

ووتەى كۆتايى و دەرە نجامەكانى لىكۆلئىنەوگە

بەرزترین پلەى ووردەكارى دايە بە شىۋازىكى ئىعجازى سەرسوپھىنەر، ئەگەر ئەمە وەسى و نىگى پەرەردىگارى بە دەسلەت نەبىت؟! تەنانەت زۆرىك لە زانايان دواى دۆزىنەوہى مايكروۆسكۆبىش نەيانتوانى كە كەمىكى لىئاشكرا بكن!

لەگەل ئەمانەشدا پىشكەشكردى وەسفىكى زانستى يانە بۇ قۇناغەكانى دروست بوونى مروۇ پىۋىستى بە دەستكەوتنى ژمارەيەكى زۆر لە كۆرپەلەى مروۇ ھەيە لە چەند تەمەنىكى ديارى كراودا بۇ لىكۆلئىنەويان، كە تەنانەت لە رۆژگارى ئەمروۆشماندا زۆر گرانە ئەم زنجىرەيە كۆبكرىتەوہ؟! ھەرەھا پىۋىستى بە چەندىن ئامىرى زانستى زۆر پىشكەوتوو ھەيە كە لە سەردەمى پىغەمبەردا (ﷺ) لە ھىچ شوئىنىكى دونيادا دەست نەدەكەوت (وہك: ووردىبىنى ئەلىكترونى، و ئامىرەكانى وئىنەگرتنى پىشكەوتوو، و ئامىرى پىۋانى ھىزى رىژەيى شەپۆلەكانى رووناكى، و كۆمپىوتەر، و ئامىرەكانى دۆزىنەوہى پروتئىنەكان و ترشە ناووكى يەكان و كاربۇھىدرا تە ئالۆزەكان و ... ھتد)، كە ئەگەر ئەم توئىژىنەوانە نەبووايە كۆرپەلەزانى نەدەگەيشتە ئاستە پىشكەوتووہكەى ئەمروۆ.

ئەوہى كە بابەتەكە ئالۆزتر دەكات ئەوہيە ئەو كۆرپەلانەى كە دەكەونە خوارەوہ لە ھالەتى لەبارچوون لە قۇناغە سەرەتايى يەكانى كۆرپەلەدا بە شىۋەى لەبارچوونى زوو، ئەمانە لەگەل رىژەيەكى زۆر لە خوئىن دىنە دەرەوہ و پارچە پارچە دەبن بۇ بەشى وورد وورد و شىۋەيەك نادەن بە دەستەوہ كە بتوانرئىت توئىژىنەوہى لەسەر بكرئىت، لەسەر و ھەمووئىشى يەوہ ئەو نەوہيەى سەردەمى پىغەمبەر (ﷺ) بە ھىچ شىۋەيەك نەياندەزانى كە ئەم خوئىنە كۆرپەلەى لەبارچووى لەگەلدايە، چونكە زانىنى سىكپرى لە ھەفتە سەرەتاكانىدا تا سەردەمىكى زۆر نزيك نەدەزانرا.

ووتەى كۈتايى و دەرە نجامەكانى لىكۈلۈنەۋەكە

ئەگەر وای دابىئىن كە پىغەمبەر (ﷺ) ھەموو ئەمانەى لەبەردەستدا بوو، بەلام كۆرپەلە لە سەرەتاي دروست بوونىدا (بە تايبەتى لە كاتى دروست بوونى شىرىتى سەرەتايىدا) قەبارەكەى لە ۰,۰۵ مىللىمەتر تىنپاپەرىت، و كۆرپەلە نەك تەنھا لەناو تارىكايى ناوسكدايە بەلكو لەناو تارىكايى ديوارى منالدايشدايە، كە گەيشتن بەو شوپنە زۆر زەحمەتە چونكە مىلى منالدان لە حالەتى ئاسايىدا تەنھا رى بە پەنجەى بچكۆلە دەدات كە پىىدا پروات و لە ناوۋەش بە تۆپەلىك ماددەى لىنج گىراۋ، و كۆرپەلەكەش كە دەچىتە ناو ديوارى منالداىنەۋە دواى خۇى شوپنى چوونە ناوۋەكە دادەخرىت!

كەۋاتە نەك تەنھا سەرسوپھىنەرە بەلكو مەحالە كە پىغەمبەر (ﷺ) ۋەسفى شىۋە و بارى كۆرپەلە بكات لە منالداىندا بە تايبەتى لە ھەفتەكانى يەكەمىدا، كە بە بەردەۋامىش لە گۆراندايە لە ماۋەى زۆر كورتدا، ھەرۋەھا زۆر سەرسوپھىنەرە كە بەرنامەيەكى زەمەنى وورد دابىئىت بۇگەشە كردنى، كە ھىچ ەقلىكى دروست ئەمە قبول ناكات چونكە زۆر لە ئاسايى بەدەرە، ئەى باشە ئەمانە ھەمووى بەلگەنن لەسەر ئەۋەى كە محمد (ﷺ) پىغەمبەرىك و نىردراۋىكى خودايە و لە لايەن ئەۋەۋە نىگاي بۇدىت!! كى بە خەيالىدا دىت كە لە ۴۰ رۆژى يەكەمىدا سەرەتاي ھەموو ئەندامەكانى كۆرپەلە دروست دەبىت (كە ۹ مانگ لە سكى داىكدا دەمىننىتەۋە!؟) و كى بە خەيالىدا دىت كە كۆرپەلە لە ماددەيەكى جوورا و پاروويەك دەچىت!؟

ھەرۋەھا پىغەمبەر (ﷺ) ھەندىك بنەماى بۇماۋەزانى (بە وويستى پەرۋەردگار) پى راگەياندووين پىش ۱۴۰۰ سال لە دۇزىنەۋەى لەلايەن زانايانى ئەمپروۋە، كە بۇى روون كردوويىنەتەۋە پىكھاتەى مروۋە كاتىك دىارى دەكرىت كە سىپىرم ھىلكۆكەكە دەپىتتىننىت، و كردارى ئەندازە بۇدانان پىويست بە تۋانەۋەى ناووكى ھەردووكيان دەكات، و گەشە كردنى كۆرپەلەكەش پىويستى بەو شىفرە بۇماۋەيىيە ھەيە كە لە ھىلكەى

ووتەي كۆتايى و دەرە نجامەكانى لىكۆلئىنەوگە

پىتئىزاودا دروست دەيىت، باس كىردنى ئەم كىردارە غەيبى و نادىارانە زۆر بەھىزترە لە باس كىردنى ئەو گۆرانكارى يانەي كە بەسەر كۆرپەلەكەدا دىت، چونكە بابەتەكە زۆر ووردترە و برىتىيە لەو بىنەمايەي كە كۆنترۆلى داھاتوو و سەرەنجامى نادىارى كۆرپەلەكە دەكات.

بەراستى دەرخستنىكى زۆر سەرسوپرەيىنەرە، كە ئەگەر لەلایەن خوداوە نەبووايە ئەوا پىيوستى دەبوو بە كاتىكى زۆر و چەندىن پىسپۆرى شارەزا بۇ ئەوھى لەو رووداوانە تىبگەن، و ھەرۋەھا پىيوستى بە تەكنەلۇجىايەكى زۆر پىشكەوتووش دەبوو، كە ئەم كاتە و ئەو تەكنەلۇجىايە لەبەر دەستى پىغەمبەردا (ﷺ) نەبوو، چونكە ئەم سەرگەرمى بانگەواز و رىكخستنى كاروبارى ئوممەتى ئىسلامى بوو، لەگەل ئەمەشدا لە ھەموو ژيانىدا چالاكىيەكى زانستى تاقىكارىي ئەنجام نەداو لەم بواردە (وھەك مىژوو بوى تۆمار كىردووين) و لەسەرۋو ھەمووئىشىيەو نەخوئىندەوار بوو، كە ھەموو ئەمانە ئاستى ئىعجازە خودايىيەكە بەرزتر دەكەنەو، و دۇنيا دەبىن كە قورئانى پىرۆز وھى و نىگاي خودايىيە.

ھەر كەسەك كە مىژووى بانگەوازي پىغەمبەرانى خوئىندىتتەو و ئىي پاما بىت، دەبىنىت كە بانگەوازەكەيان پىيوو لە تەھددا و بەرەرەكانى كىردن، چونكە زوربەي خەلكى باوەرناھىنن بە پىغەمبەران تاوھكو بەلگە و نىشانە و موعجىزاتىك نەبىنن كە راستى بانگەوازەكەيان بسەلمىنىت، بۇ نمونە: جادوگەرەكان باوەرپان نەھىنا بە پەيامەكەي (موسى) پىغەمبەر (عليه السلام) تاوھكو دارەكەيان نەبىنى كە بوو ماريكى راستەقىنە و دەستيان نەبىنى كە بە رووناكى وھەك مانگ دەدرەوشايەو؟! ھەرۋەھا گەلى (صالح) پىغەمبەر (عليه السلام) باوەرپان نەھىنا تاوھكو ووشتەرە زەبەلاھەكەيان نەبىنى كە لە بەردەكەو ھاتە دەروو، ھەرۋەھا گەلى (عيسى) پىغەمبەر (عليه السلام) كاتىك كە بىنىيان مردوو زىندوو دەكاتەو (بە فرمانى خودا) و

ووتەى كۆتايى و دەرە نجامەكانى لىكۆلىنەوەكە

نەخۆشى گول و كويز چاكەكاتهو، و زۆرىكى تر لەو چىرۆكانەى كە لە قورئانى پىرۆز و كتیبە مېژوویى يەكاندا باسى هاتوو.

كاتىكىش محمد (ﷺ) نىردرا نەتەوەكەى (وەك عادەت وایە) بەر بەرەكانى يان لەگەل كەرد و داوايان لى كەرد كە نىشانە و بەلگە بەھىنیت لەسەر ئەوەى كە لەلایەن خوداوە ھەلبىژىردراو، و ئەو ھەبوو پىغەمبەر (ﷺ) (بە وویستى پەرورەدگار) ئەم تەھەددایەى قبول كەرد، ئىتر چەندىن موەجىزەى پرشنگدار لەسەر دەستى هاتنەدى، لەوانە: موەجىزەى ھەوالدان كە وەسفى (بیت المقدس) ی كەرد بۆ بىباوەرەن لە مەككە لە موەجىزەى (ئیسرا و ميعراج) دا، ھەرەھا موەجىزە ھەست پى كراوەكانى وەك: ھەلقولینى ئا و لە نىوان پەنجەكانى یەو، و گىراندنەوەى چاویكى دەرھاتووی ھاوەلىك لە جەنگدا بۆ شوینى خۆى و چاكبوونەو، و بەرەكەت كەوتنە ناو خۆراكەو (وەك ئەو خواردنەى كە (جابر) ی ھاوەل ھىناى و بەشى ۲ كەسى دەكرد بە فەرمانى خودا و بە بەرەكەتى پىغەمبەر (ﷺ) زیاتر لە ۱۰۰۰ ھاوەل تىریان لى خوارد).

لەبەر ئەو ھەش كە پىغەمبەرەرانى پىشوو تەنیا بۆ كەسانى سەردەمى خۆيان دەنىردران و پىغەمبەرمان (ﷺ) بۆ ھەموو مەوقایەتى نىردراو لە سەردەمەكانى داھاتووشدا تا رۆژى دواىى، ھەربۆیە جوړە موەجىزە یەكى ھەرە گەرەى پىدراو (كە قورئانى پىرۆزە) كە بە تىپەر بوونى رۆژگار بەلگەى تازەى لى دەدۆزىتەو، بۆ ئەوەى كە نەتەوە دواكە و تووھەكان لە رۆژگادا باوەرەى پى بەھىن، و بەم شىوہیە بەلگە گەرەكە بە زىندوویى دەمىنیتەو تە بەرپابوونى رۆژى دواىى.

دەرخستنى ھەندىك زانىارى لەلایەن پىغەمبەرەو (ﷺ) كە لە رۆژگارى ھاتنە خوارەو، قورئاندا نەزانراو و تەنھا لە زانىارى خوادایە، ئەو ووتە یە دەمكوت دەكات كە سوودى لە گەلانى سەردەمى خۆى وەرگرتبیت، و ھىچ

ووتەى كۆتايى و دەرە نجامەكانى لىكۆلئىنەومەكە

كەسەك ناتوانىت نوكولى لەو راستىيە بىكات كە زانىارىيەكانى لەلايەن دروستكەرى مەروۇقەوۋە ۋەرگرتوۋە.

لە زۆر شوينى قورئاندا چەندىن ئايەت ھاتوۋە كە ئەوۋە دوپپات دەكەنەوۋە كە خودا دەزانىت ۋە ئاگادارە بەوۋە لەناو مەئالدانەكاندايە ۋە ئەوۋە تىيىدا روودەدات، ۋەك:

– ﴿وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنْثَىٰ وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِ...﴾ (فاطر: ۱۱)، واتە: ھىچ مەينەيەك نازىت ۋە سىكپىرنايىت ۋە سىكەكەي دانانىت تەنھا بە ئاگادارى ئەو زاتە نەيىت.

– ﴿وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ...﴾ (لقمان: ۲۴)، واتە: تەنھا خودا دەزانىت كە چى لە مەئالدانەكان ۋە سىكى دايكاندايە.

– ﴿هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ...﴾ (آل عمران: ۶)، واتە: ئەو خودايە زاتىكە كە نەخشەي روخسارتان لە مەئالدانەكاندا دەكىشىت چۆنى بىەويىت.

– ﴿اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنْثَىٰ...﴾ (الرعد: ۸)، واتە: خوا چاك دەزانىت بەوۋە ھەموو مەينەيەك چى لە سىكى دا ھەلگرتوۋە.

– ﴿هُوَ أَعْلَمُ بِكُمْ إِذْ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَإِذْ أَنْتُمْ أَجِنَّةٌ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ...﴾ (النجم: ۲۲)، واتە: بە راستى پەرۋەردگار چاك دەتانناسىت، لە كاتىكدا ئىۋەي لە زەۋى دا بەرپاكردوۋە، لەو كاتەشدا كە ئىۋە كۆرپەلەي بچووك بوون لە سىك ۋە مەئالدانەكانى دايكانقاندا.

دووبارە بوونەۋەي ئەم ئايەت ۋە مانايانە بەلگەيە لەسەر گرانى دۆزىنەۋەي ئەو رووداۋانەي پەيوەستىن بە دروست بوونى مەروۇقەوۋە لە سىكى دايكى دا، ۋە بەلگەيە لەسەر گەرەيى ئىعجازەكەي، ئايەتەكان بەوۋە نەۋەستاۋن كە تەشىد بىخەنە سەر ئەم بابەتە بەلكو لەۋەش تىپەريون بۆ ئەۋەي ئەۋە ئاشكرا بىكەن كە پەرۋەردگار زياتر لە خەلكى خۇيان شارەزاتر ۋە ئاگادارتەر بە دروست بوونيان، باشە بۆ ئەمە دوپپات كراۋەتەۋە؟

ووتەى كۆتايى و دەرە نجامەكانى لىكۆلىنەوەكە

تەنھا زانايانى كۆرپەلەزانى دەتوانن وەلامى ئەم بابەتە بدەنەو، ئەوئىش لەبەر ئەوەى كە مئالدىن ئاشكرا و ديار نىيە، بەلكو لە ناوەرەستى لەشى ئافرەتدایە، و زۆر گرانە ئەوەى تىدى دا روودەدات لە قۇناغە سەرەتايىيەكانى دروست بوونى كۆرپەلەدا بزانرئىت تەنھا بەھۆى مىكرۆسكۆبى ئەلىكترونىيەو نەبئىت، كە لە سەردەمى پىغەمبەردا بوونيان نەبوو.

ئەو كۆرپەلەيەى كە جىئى باسكردنمانە درىژىيەكەى لە (۱ ملم) تىناپەرئىت لە قۇناغە سەرەتايىيەكانىدا، و تەنھا (۱۳ ملم) دەبئىت پاش دروست بوونى ئەندامەكانى، و هىچ بواریك نىيە بۇ بىننىنى وورەكارىيەكانى لەناو مئالدىندا تەنھا بەھۆى وورەبىننە ئەلىكترونىيەكانەو نەبئىت.

لىرەدا ئەو راستىيەمان بۇ دەچەسپئىت كە موعجىزەكانى ھەوالدىن (وەك باس كردنى دروست بوونى كۆرپەلە كە لە قورئاندا ھاتوو) زۆر بەھىزترن لە موعجىزە ھەست پىكراوەكان بۇ سەردەمى ئىمە، ئەوئىش لەبەر ئەوئە مروق كۆنترولى نىيە بەسەر شتە نەبىنراوەكاندا و بواریشى نىيە بۇ لىكۆلىنەوەيان، ھەربۆيە پىويستە لەسەر ئادەمىزاد كە باوەرپان پىبەئىت ئەگەر بىتو پىئى رابگەيەنرئىت و بۆى روون بكرئتەو.

ئەو ئايەتە پىرۇزانەى كە ئامازەى گەردوونىيان تىدایە بە گشتى و ئەو ئايەتە پىرۇزانەى باسى كۆرپەلەزانى دەكەن بە تايبەتى بوونەتە مايەى سەرسوپمانى زۆرىك لە زانايان و پسپۆرانی سەردەم و واى ئىكردوون كە باوەرپى تەواو بەئىنن بەوەى كە قورئان لەلایەن پەرەردگارەو نىردراو، يەككە لەو زانايانەى پىشترىش باسما كرد پروفیسورى كۆرپەلەزانى (كىث مور Keith Moore) كە مامۇستای زانستى كۆرپەلەزانىيە لەزانكۆكانى ئەمريكا وكەنەدا وخواوہنى بەناوبانگترین كتیبى كۆرپەلەزانىيە لە جىھاندا، كاتىك ئەم ئايەتانەى كۆرپەلەزانى بىست لە زانايەكى موسولمان،

ووتەى كۆتايى و دەرە نجامەكانى لىكۆلئىنەوئەكە

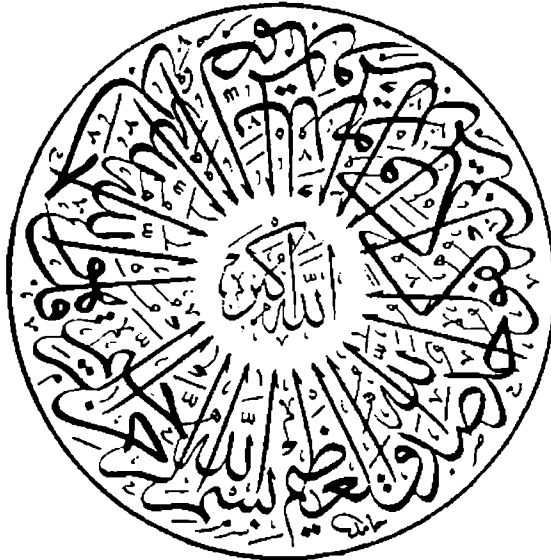
بەپرسىيارەو ووتى: پىغەمبەرى ئىو مەرۇقىكى سادە ونەخوئىندەوار بوو، لە سەدەى حەوتەمى زايىنى دا ژياو و مردوو، واتە لە كاتىكدا كە زانستى كۆرپەلەزانى هىچ بنەمايەك و تەنانەت ناوئىشى نەبوو، ھەرۇھا هىچ جۆرە ووردىن (مايكرۆسكۆب) يىك نەبوو لەو كاتەدا، تەنانەت زانستى رووناكيزانى (علم البصريات) هىشتا نەدۆزرا بوو، باشە دەبىت محمد لە كوئو ئەم زانيارى يە سەرسورھىنەرانە فېرېووبىت؟ دەبىت لە كوئو يەكگرتنى تۆ و ھىلكەى بىنئىبىت؟ و بە چ ھۆكارىك قۇناغەكانى گەشەكردنى كۆرپەلەى لەيەك جياكردبىتەو؟

يەككە لەزانا موسولمانە تىگەيشتووھەكان (كە پروفېسۆر عبدالمجيد زىندانى بوو) وەلامى ئەم پرسىيارەى پروفېسۆر (مور) دايەو بە پرسىيارىكى تر كە ئى پرسى: باشە بەراى تۆ كى مەرۇقى دروست كردوو؟

+ پروفېسۆر (مور) وەلامى دايەو: بىگومان خودايە ﴿وَلَنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ﴾ (الزمر: ۲۸)، پاشان زاناي موسولمان وەلامى دايەو: باشە ئەو خودايەى مەرۇقى دروست كردوو و رىك وپىكى كردوو ھەر ئەو شارەزانى بە نھىنىيەكانى ئەم دروست كردنە؟! و ھەر ئەوئىش نىيە كە ئەم نھىنىيانەى باس كردوو لە كتئىبەكەى دا كە قورئانە، پروفېسۆر (مور) ئىش بەشئوھەك كە راستى لە ووتەكانى دا دياربوو وەلامى دايەو: بەئى، پاشان ووتى: سوئىدبى بەخودا هىچ گومانىك نىيە كە ئەم ووتانە و ئەم زانيارىيانە لەلايەن خوداوھ ھاتوو، ھەرۇھا هىچ گومانىك نىيە كە (محمد) ئىش نىردراو و پىغەمبەرى خودايە، لە راستى دا ئەمە سەلمىنەرى ئەو فەرمودەيەى خودايە: ﴿وَيَرَى الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ الَّذِي أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ هُوَ الْحَقُّ وَيَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ﴾، زۆر راستە كە پىششىنان ووتوويانە (الْحَقُّ مَا شَهِدَتْ بِهِ الْعُلَمَاءُ) واتە: راستى ئەوھە كە زانايان شايەتى بۆ دەدەن.

ووتەى كۆتايى و دەرە نجامەكانى لىكۆلىنەوەكە

قورئان و سوننەتى پىرۆز پىئىش ۱۴۰۰ سال لەمەوېەر بەشئوۋەيەك باس و دەسفى قۇناغەكانى كۆرپەلەيان كردوۋە و چەند ناو (مصطلح) يېكيان بەكارهيناوە كە زۆر گونجاو و لەبارە، و بە تەواۋەتى و دەسفى شكلى دەرەوۋە و كردارەكانى ناوۋەۋەى كۆرپەلەش دەكات، و ھەموو مەرجىكى ناۋلىنەنى زانستى تىدايە، و دووبارە دەمەۋىت ئەۋە بلىم لەگەل بەرەۋپىش چوونى لىكۆلىنەۋەكان لەم بوارەدا و ئاشنابوونى زانايان بە قورئان و سوننەت دەگونجى ئەم زاناiane ھەستى بە بەكارهينەنى ئەم زاراوە (مصطلح) قورئانىiane لەجىياتى ئەو ناوانەى ئىستا لە زانستى كۆرپەلەزانى دا بەكاردىن، بە تايبەتى كە ئەم زاراوانەى قورئان ئەۋپەرى سادەيىشان تىدايە و ھەموو كەسىك لى تىدەگات.

دەرە نجامەكانى لىكۆلئىنەوەكە :

قورئانى پىرۈز كىتئىبىكى ھىدايە تەدرە بۇ مروۋقەكان بۇ پىكھىنئانى كۆمەلگەيەكى نمونەيى و سەرفرازىيان لە پاشەرۈژدا، ھەربۇيە كىتئىبىكى زانستى روت نىيە، بەلام ئەو نامازە زانستىيانەى كە تئىدا ھاتوۋە، بە تايبەتى نامازەكانى كۆرپەلەزانى چەند مەبەستىكى تىدايە، كە من باوەرپم وايە خۇيان لەم خالانەدا دەبىننەوہ (كە ئەم خالانە مەبەستى نووسىنى ئەم كىتئىبەى بەردەستىشتە):

۱- دەرخستنى گەورەيى تۈانا و دەسلەلاتى پەرۈمردگار و ووردهكارى لە دروستكاروۋەكانىدا: و بىرخستنەوہ و خستنە بەرچاۋى گەورەيى سۆز و بەزەيى يەكەشى، وەك لەم ئايەتانەدا ھاتوۋە:

- ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ إِذَا أَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ﴾ (الروم: ۲۰).
﴿وَلَنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ وَانظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوها لَحْمًا فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ (البقرة: ۲۵۹).
﴿وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا﴾ (الفرقان: ۵۴).
﴿هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ لَإِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ (الاعمران: ۶).
﴿وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ﴾ (الانعام: ۹۸).
﴿أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ { ۲۰ } فَجَعَلْنَاهُ فِي قَرَارٍ مَكِينٍ { ۲۱ } إِلَى قَدَرٍ مَعْلُومٍ { ۲۲ } فَقَدَرْنَا فَنِعْمَ الْقَادِرُونَ { ۲۳ }﴾ (المسرات).

۲- دەرخستنى نىعەت و بەخششە زۆرەكان و بەخشندەيى خودا بەسەر بەندەكانى يەوہ: ئەمە مەبەستىكە لە باس كردنى دياردە گەردوونى يەكان بەگشتى و دياردەكانى كۆرپەلەزانى و دروست بوونى مروۋقە بە تايبەتى كە لە قورئاندا ھاتوون:

ووتهی کۆتایی و دهره نجامه کانی لیکۆلینه وه که

– ﴿أَفَمَنْ يَخْلُقُ كَمَنْ لَا يَخْلُقُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ﴾ {١٧} وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا إِنَّ اللَّهَ لَعَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٨﴾ (النحل).

٢- ناگادار کردنه وهی ژیری به کان بۆ بیر کردنه وه و تیرامان، و سه بیر کردن و دۆزینه وه و دهره یانان (لیکۆلینه وه و پیشبرگهی زانستی): ده بینین ئه وه ئایه تانهی که ئاماره ی زانستی تێ دایه ده گاته زیاتر له (١٠٠٠) ئایهت له کۆی ئایه ته کانی قورئان (که ژماره یان ٦٢٣٦ ئایه ته)، به لام ئه وه ئایه تانهی که باسی ئه حکام و یاسای شه ری ده که ن ژماره یان ده گاته (٥٠٠) ئایهت (واته نیوهی ئایه ته زانستی به کان)، وه که ئه وهی که زانایانی فیهی بریاریان داوه، زۆر رهوا و راسته که له سهردهمی دۆزینه وه زانستی به کاندایه وه له بدیهین بۆ گه پان و دۆزینه وهی نهینی به کان، چونکه له گه له ئه وه هه موو پیشکه وتنه زانستی و پزیشکی به دا زۆریک له دیارده کان هیشتا به نهینی و راقه نه کراوی ماونه ته وه، که ئه گه ر ئیمه له ژیر رهوشنایی پروگرامی قورئانی دا لیکۆلینه وهی زانستی به کین له وانیه به گهینه لیکدانه وهی زۆریک له وه نهینی یانه، و به م شیوهیه له بواری زانستی دا پیش خه لکانی تریش ده دهینه وه: ﴿وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَبَقُوا إِهْمُ لَا يُعْجِزُونَ﴾ (الانفال: ٥٩)، واته: با خه لکانی بیباوه ر وانه زانن که پیش ده سه لاتی خودا ده ده نه وه، ئه وان ناتوانن له ده سه لاتی ئیمه دهر بچن (که واته ئه گه ر موسو لمانیش شوینکه وتیه راسته قینهی په یامه که ی خودا بیهت، پیش بیباوه ران ده داته وه له هه موو بواری کدا)، جوو لاندنی ژیری به تیرامان له دروست بوونی مرو ق له م ئایه تانه دا ده بینین:

– ﴿فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ {٥} خُلِقَ مِنْ مَّاءٍ دَافِقٍ {٦} يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ {٧} إِنَّهُ عَلَى رَجْعِهِ لَقَادِرٌ {٨}﴾ (الطارق).

– ﴿اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ {١} خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ {٢}﴾ (العلق).

ووتهی کۆتایی و دهره نجامه کانی لیکۆلینه و مهکه

– ﴿نَحْنُ خَلَقْنَاكُمْ فَلَوْلَا تُصَدِّقُونَ﴾ {٥٧} أَفَرَأَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ {٥٨} أَأَنْتُمْ تَخْلُقُونَهُ أَمْ نَحْنُ الْخَالِقُونَ {٥٩} نَحْنُ قَدَرْنَا بَيْنَكُمْ الْمَوْتَ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ {٦٠} .....
وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ النَّشْأَةَ الْأُولَىٰ فَلَوْلَا تَذَكَّرُونَ {٦٢} ﴿ (الواقعة).

٤- دهرخستنی ئیبعجازی زانستی قورئان: به روونکردنهوه و هیئانهوهی به لگه‌ی زانستی بو سه‌لماندنی راستیی هاتنی قورئان له لایهن په‌روه‌ردگار هوه، و دهرخستنی گه‌وره‌یی ئهم موعجیزه‌یه و مانه‌وه‌ی به زیندویتی وه‌ک به‌لگه‌یه‌ک بو په‌یامبه‌ریتی محمد (ﷺ):

– ﴿سَتْرِبِهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾ (فصلت: ٥٣).

– ﴿اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنثَىٰ وَمَا تَغِيصُ الْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ﴾ (الرعد: ٨).

– ﴿يَخْلُقُكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا مِّن بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ ذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَآلَيْ تُصْرَفُونَ﴾ (الزمر: ٦).

– ﴿هَلْ أَتَىٰ عَلَى الْإِنسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُن شَيْئًا مَّذْكُورًا﴾ {١} إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنسَانَ مِن نُّطْفَةٍ أَمْشَاجٍ لَّبَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا {٢} ﴿ (الإنسان).

٥- به‌ستنه‌وه‌ی زۆریك له حوكمه شه‌رعی‌یه‌كان و یاسا زانستی‌یه‌كان له بواری پزیشکی‌دا: له‌به‌ر ئه‌وه‌ی كه باكگراوندیكی زانستی هه‌یه بو زۆریك له حوكمه شه‌رعی‌یه‌كان به تاییه‌تی له بواری كۆریه‌له‌زانی‌دا، وه‌ك: حوكمه‌كانی چه‌یز و ماوه‌ی مانه‌وه‌ی ئافره‌تی بیوه‌ژن و ته‌لاق‌دراو و ... هتد.

– ﴿وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ...﴾ (البقرة: ٢٢٨)، واته: با ئه‌وانه‌ی

كه ته‌لاق دراون سێ چه‌یز و سێ پاكبوونه‌وه بووه‌ستن پێش ئه‌وه‌ی كه شوو بکه‌نه‌وه، كه مه‌به‌ست لێ‌ی دُنیا بوونه له خالی‌تی منالدانی پێش ئه‌وه‌ی شوو بکاته‌وه، وه‌ك پێشتر ووتمان چه‌یزی یه‌که‌م و دووم له‌وانه‌یه ئافره‌ته‌که به

ووتەي كۆتايى و دەرە نجامەكانى لىكۆلىنەوەكە

حەيزى تىبگات بەلام ھۆكارەكەي لە راستىدا برىتى بىت لە كارىگەرىي كۆرپەلەكە لەسەر منالدان، بەلام كە حەيزى سىيەم رووىدا ئىتر گومان نامىنىت لەوەدا كە ئافرەتەكە سىپىر نىيە.

– ﴿وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا...﴾ (البقرة: ۲۳۴)، واتە: ئەو پىياوانەتان كە دەمرن و ھاوسەران بەجى دەھىلن، پىيوستە ئەو ھاوسەرانە چوار مانگ و دە رۆژ خويان بگرن و چاوەرئى بگەن (شوو نەكەنەوە)، لىرەدا ماوەكە زىادكراوە بۆ دۇنيا بوونى تەواو لە خالىتى منالدان و زىندووئى كۆرپەلەكە، حىكمەتەيش لەم زىادكردنە بۆ ئافرەتى پىوئەن ئەوئەكە ئافرەتى سىپىر لە كۆتايى ھەفتەي نۆزدەيەمدا دەست دەكات بە ھەست كردن بە جوولە خۆويستەكانى مندالەكە، بەلام پىيش ئەمە جوولەكان زۆر دىارى كراون و وا لە داىكەكە ناكەن كە ھەست بكات كۆرپەلەكەي زىندووە.

۶- بەھىز كردن و چەسپاندنى ماناكان و پايەكانى ئيمان (وہك باوہرپوون بە خودا و بە رۆژى دوايى): ئەوئەكە بۆ چەسپاندنى عەقىدە و بىروباوہر لە دەروونەكاندا، چونكە وەك چۆن زانستى نوئى پشتگىرى ووتەكانى پەروەردگار دەكات لە بوارى دروست بوونى مروقداد و دەيسەلمىنىت، كەواتە ئەو ووتانەي تىرى پەروەردگارىش كە باسى باوہرەينان بە خودا و رۆژى دوايى و زىندوووبوونەوە دەكات، ئەمانەش ھەر راستى رەھان و ھاتنەدىيان گومانى تىدا نىيە:

– ﴿يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ {۶} الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ {۷} فِي أَيِّ صُورَةٍ مَا شَاءَ رَجَبِكَ {۸} كَلَّا بَلْ تُكذِّبُونَ بِالذِّينِ {۹}﴾ (الإنفطار).
– ﴿قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَكَفَرْتَ بِالَّذِي خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ سَوَّاكَ رَجُلًا﴾ (الكهف: ۲۷).

﴿خَلَقَكُمْ مِّنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ جَعَلَكُمْ أَزْوَاجًا وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنْثَىٰ وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِ وَمَا يُعَمَّرُ مِنْ مُّعَمَّرٍ وَلَا يُنْقَصُ مِنْ عُمْرِهِ إِلَّا فِي كِتَابٍ إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ﴾ {١٢} ..... ذَلِكَ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ مَا يَمْلِكُونَ مِنْ قِطْمِيرٍ ﴿١٣﴾ ﴿فاطر﴾.

﴿أَيُحْسِبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى﴾ {٣٦} أَلَمْ يَكْ نُطْفَةٍ مِّنْ مَّنِيٍّ يُمْنَىٰ ﴿٣٧﴾ ثُمَّ كَانَ عِلاقَةً فَخَلَقَ فَسَوَّىٰ ﴿٣٨﴾ فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنْثَىٰ ﴿٣٩﴾ أَلَيْسَ ذَلِكَ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَىٰ ﴿٤٠﴾ ﴿القيامة﴾.

﴿قُلِ الْإِنْسَانُ مَا أَكْفَرَهُ﴾ {١٧} مِنْ أَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ ﴿١٨﴾ مِنْ نُطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَرَهُ ﴿١٩﴾ ثُمَّ السَّبِيلَ يَسَّرَهُ ﴿٢٠﴾ ثُمَّ أَمَاتَهُ فَأَقْبَرَهُ ﴿٢١﴾ ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنشَرَهُ ﴿٢٢﴾ كَلَّا لَمَّا يَقْضِ مَا أَمَرَهُ ﴿٢٣﴾ ﴿عبس﴾.

﴿أَوَلَمْ يَرَ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُّبِينٌ﴾ {٧٧} وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ ﴿٧٨﴾ قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ ﴿٧٩﴾ ﴿يس﴾.

﴿وَأَلَّهُ خَلَقَ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنْثَىٰ﴾ {٤٥} مِنْ نُطْفَةٍ إِذَا تُمْنَىٰ ﴿٤٦﴾ وَأَنَّ عَلَيْهِ النَّشْأَةَ الْأُخْرَىٰ ﴿٤٧﴾ ﴿النجم﴾.

﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِّنْ طِينٍ﴾ {١٢} ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ ﴿١٣﴾ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ ﴿١٤﴾ ثُمَّ إِلَيْكُمْ بَعْدَ ذَلِكَ لَمَيِّتُونَ ﴿١٥﴾ ثُمَّ إِلَيْكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تُبْعَثُونَ ﴿١٦﴾ ﴿المؤمنون﴾.

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِنْ مُضْغَةٍ مُّخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِّنُبَيِّنَ لَكُمْ وَتُقَرُّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشُدَّكُمْ وَمِنْكُمْ مَنْ يُتَوَفَّىٰ وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ إِلَىٰ أَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِنْ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئًا وَتَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً فَإِذَا أَنزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ

ووتهی کۆتایی و دهره نجامه کانی لیکۆئینه و مهکه

وَرَبَّتْ وَأَنْبَتَتْ مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ { ٥ } ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَلَّهُ يُحْيِي الْمَوْتَى وَأَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ { ٦ } ﴿ (الحج).

- ﴿وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ ﴿ (الأعراف: ١٧٢).

له کۆتایی دا هیوادارم جارێکی تر ئه‌ی مروۆ له خۆت بپرسیت که ئایا له کوینوه هاتوویت؟ چۆن دروست بوویت؟ له چی یه وه دروست بوویت؟

تۆ شتیکی زۆر بچووک و کهم بوویت په‌روه‌ردگار ئاوا پێی گه‌یانیدیت، کێ ئه‌و ئه‌ندازه‌یه و وورده‌کاری‌یه‌ی به‌رپۆه‌ برد تا وه‌کو تۆ چاوت به‌دوینیا هه‌له‌ینا، ئه‌ی مروۆ بزانه که تۆ هه‌رچه‌ندیک خۆت به‌گه‌وره‌ بزانیت و پله و پایه‌ت به‌رزبیته‌وه تۆ سه‌ره‌تا تنۆکیک ئاوا بوویت په‌روه‌ردگار کردیتی به‌و مروۆه، و بیستن و بینین و هه‌موو هه‌سته‌کان و ئه‌ندامه‌کانی تریشی پێ به‌خشیت، ده‌ی بیرێک بکه‌ره‌وه و پا به‌ندی و ملکه‌چی خۆت بۆ خوای گه‌وره‌ رابگه‌یه‌نه، با له‌وه‌که‌سانه‌ نه‌بیست که خوای گه‌وره‌ له‌ باره‌یان هه‌وه ده‌فه‌رموویت: ﴿قُلِ الْإِنْسَانُ مَا أَكْفَرَهُ، مِنْ أَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ، مِنْ نُطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَرَهُ، ثُمَّ السَّبِيلَ يَسْرَهُ، ثُمَّ أَمَاتَهُ فَأَقْبَرَهُ، ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنْشَرَهُ، كَلَّا لَمَّا يَقْضِ مَا أَمَرَهُ ﴿ (عبس: ١٧-٢٣)، ﴿أَوَلَمْ يَرَ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ، وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ، قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ ﴿ (يس: ٧٧-٧٩).

دوو باره‌ داواکارم له‌ خوای گه‌وره‌ که ئه‌م نووسراوه‌ سوومه‌ند بێت بۆ موسوڵمانان و مایه‌ی به‌هێزکردنی بیرو باوه‌ریان بێت، و به‌م هه‌وله‌ توانیبیتم زانیاری‌یه‌کی پێویست بۆ موسوڵمانان پێشکه‌ش بکه‌م، و هه‌یچ په‌روپاگه‌نده‌ی بێ‌خه‌وشی و کاملی ناکه‌م له‌ کاره‌که‌مدا، چونکه‌ هه‌موو مروۆکیک راست ده‌روات و هه‌له‌ش ده‌کات و کاملی و بێ‌نوقسانی ته‌نها بۆ په‌روه‌ردگار و

ووتەى كۆتايى و دەرە نجامەكانى لىكۆلئىنەوئەكە

كتىبە پىرۆزەكەيەتى، من بەم كارە ھەولم داوہ كە بىرى خوينەر بچوولئىنم بۆ ئەوہى زياتر بەدوای حەق و راستى دا بگەرپىت و دلى بكاتەوہ بۆ ئەوہى كە رووناكىي و نوورى پەرودگارىي تى بچىت .

لەم كتىبەدا ھەولى ئەوہم داوہ ئەو راستىيە روون بگەمەوہ كە ئىسلام ھەمووى نىگايەكە لەلایەن خوداوہ و دەستى مرؤف كارى تى دا نىيە، و محمد (ﷺ) رەوانەكراو و پىغەمبەرى خودايە و ووتەكانى ھەمووى وەحى خودايى بوون، و ھەندىك لە موعجىزەكانى پىغەمبەرم (ﷺ) لە قورئانى پىرۆزدا لەژىر روئشنايى راستىيە زانستىيەكاندا خستووہتە روو، ئەمە ھەمووى بۆ ئەوہىيە كە ئەوانەى باوہردارن ئىمانيان پىي زياد بىيت و ئەوانەشى سەرگەردانن بىيتە مايەى رىنمويىكەرىك بويان، چونكە خەلكانى سەردەمى ئىمە بۆ ھىچ شتىك بەقەدەر زانست ملكەچ نابن بە جىياوازي نەتەوہ و ئاينەكانيانەوہ .

ھىوادارم سوودمەند بىت و بۆ منىش سوودبەخش و يارىدەدەرىك بىت لەناو گۆر، و لە دواروژ لەبەردەم پەرودگاردا تكايەكم بۆ بكات ﴿يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ﴾ {٨٨} إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ﴿٨٩﴾ (الشعراء)، و بىيتە مايەى رزگار بوونم .

داواكارم لەخوای گەورە ئەم كارەم ئۆوەرگرىت و تەنھا بۆ رەزامەندى ئەو بىت، و لە تاوانەكانم ببوورىت و بە چاكە دوایى بەكردەوہكانم بەيئىت .
اللَّهُمَّ آمِينَ .

وصلى الله وسلم على سيد المرسلين
والحمد لله رب العالمين .

ھاوپېچى ژماره (۱):

قۇناغەكانى گەشەكردنى كۆرپەلە
لە ۴۰ رۆژى يەكەمى دا لەژىر پۇشنايى
فەرموودەكانى پىغەمبەر (ﷺ)،
ھەرودەھا گەشەى دواى (۴۲) رۆژ

قۇناغەكانى گەشە كۆرپەلە لە (٤٠) رۆژى يەكەمىدا ...

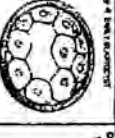

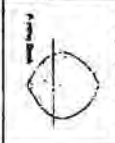

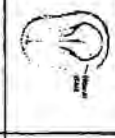
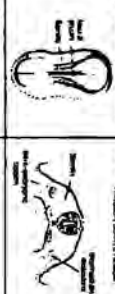

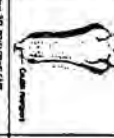

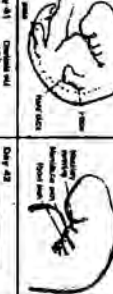

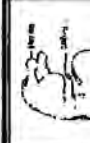

نايەتەكانى قورئانى پىرۆز بۆمان باس دەكەن كە كۆرپەلە لەسكى دايكىدا بە قۇناغ دروست دەبىت: ﴿وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا﴾ (نوح: ١٤)، ﴿يَخْلُقُكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا مِّن بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ﴾ (الزمر: ٦)، ئەو بوبو بە درىزايى ئەم كىتەبە ھەولماندا ئەو راستىيە بۇ خوئەنەرى بەرپىز بچەسپىنن، و بۆمان روون كىردو ھە بىر بارەى ووردەكارى يەكانى دروست بوونى كۆرپەلەى مرۆفە لەسكى دايكىدا ھەمان ئەو راستىيانەى كە زانستى كۆرپەلەزانى و توپكارى نوئى لەمرۆماندا پەردەيان لەسەر ھەلمالىو، بەلكو ئەو ھەشمان سەلماندا كە قورئانى پىرۆز چەندىن سەدە پىش زانستى نوئى داووتەو لە باس كىردى ووردەكارى يەكانى ئەم بابەتەدا.

ھەروھە بابزانن فەرموودەكانى پىغەمبەرىش (ﷺ) چەندىن ئامازەيان لەم بواردە لەخو گرتو، و لايەنى ئىعجازەكەى قورئانىيان بەھىزتر كىردو، فەرموودەكانى پىغەمبەر (ﷺ) باسى ئەو دەكەن كە ھەفتەى ھەوتەم برىتىيە لە قۇناغىكى گويزەرەوھى گرنگ لە ژيانى كۆرپەلەكەدا و ھەسفى شىوھى كۆرپەلەكەيان لە (٤٠) رۆژى يەكەمدا بەووردى كىردو و پاشان ھالەتى كۆرپەلە لە دوای (٤٠) رۆژى يەكەمىش دەخەنە رو.

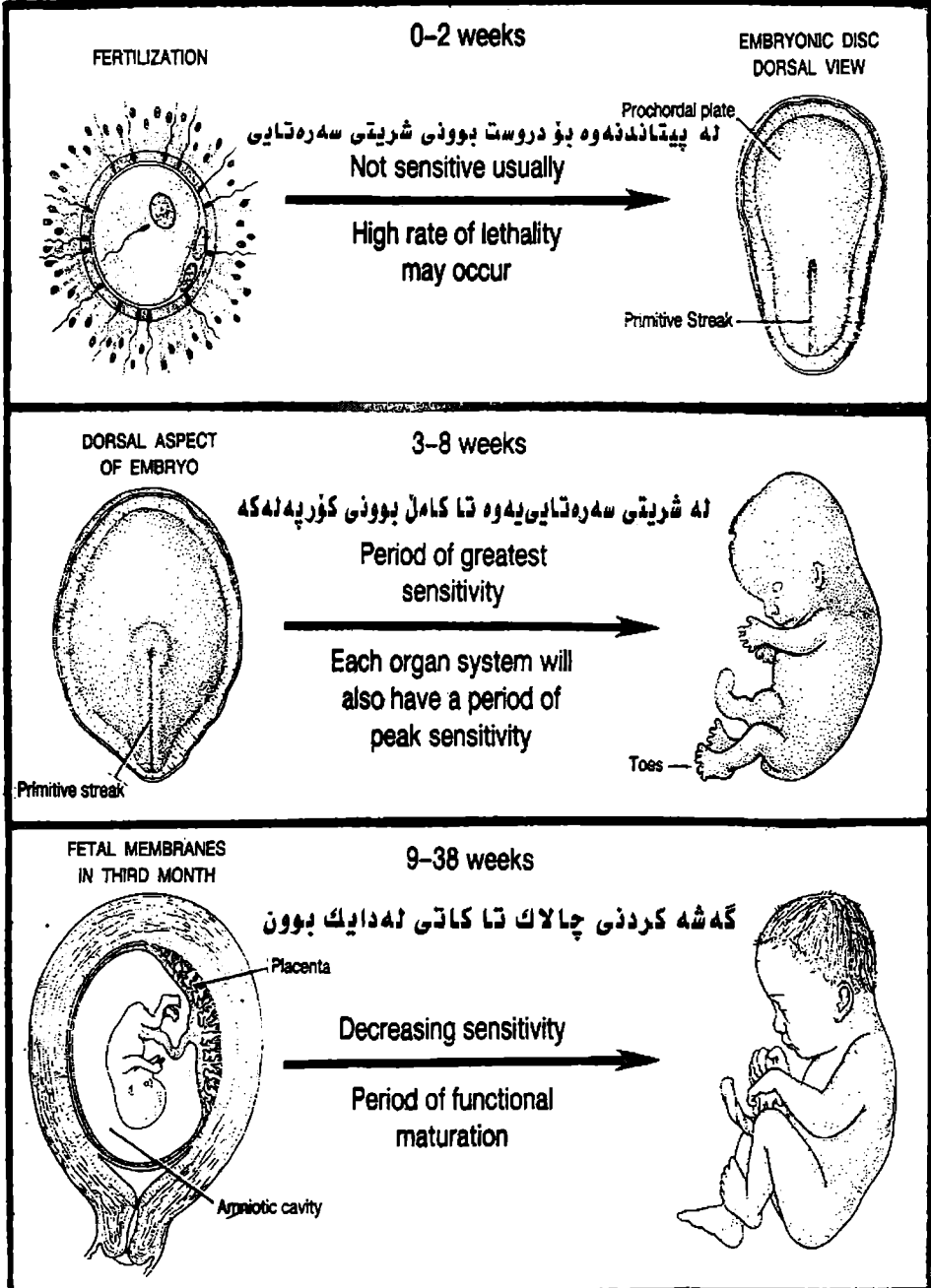
پىغەمبەر (ﷺ) ھىلە سەرەكى يەكان و ووردەكارى يەكانى ھەر قۇناغىكى خستوو تەروو، لەم ھاوپىچەدا فەرموودەكانى پىغەمبەر (ﷺ) دەخەينەروو كە ھەسفى كۆرپەلە دەكەن پىش و پاش ٤٠ رۆژى، و ھەروھە راي ھەندىك زاناي موسولمان باس دەكەن دەربارەيان بەپىئى ياساكانى رىزمانى ەرەبى، و پاشان ئەو راستىيە زانستىيانەش كە پشتگىرىيان دەكەن باس دەكەن، و رووھەكانى ئىعجاز لەم فەرموودە پىرۆزانەدا ئاشكرا دەكەن:

قۇئاغەكانى گەشە كۆرپەلە (۴۰) رۆژى يەكەمىدا ...

قۇئاغەكانى گەشە كۆرپەلە (بە رۆژ) لە ۷ ھەفتەى يەكەمدا بەپىى رىكخستنى كۆرپەلەزانى نوى

EMBRYONIC DEVELOPMENT IN DAYS				EMBRYONIC DEVELOPMENT IN DAYS			
Day 1 Fertilisation 	Day 2 Two Cell Stage 	Day 3 Morula 	Day 4 Blastocyst 	Day 5 Gastrulation 	Days 6-7 Gastrulation 	DEVELOPMENT WEEK 1	
Day 8 	Day 9 Response of neural streak 	Days 10-11 Embryonic disc as a flat disc 	Day 12 Migration of the notochord 	Day 13 Migration of the notochord 	Day 14 Migration of the notochord 	DEVELOPMENT WEEK 2	
Day 15 	Day 16 Subdivision of the embryo 	Day 17 Gastrulation 	Day 18 Gastrulation 	Day 19 Gastrulation 	Day 20 Gastrulation 	DEVELOPMENT WEEK 3	
Day 21 	Day 22 Gastrulation 	Days 23-25 Gastrulation 	Day 26 Gastrulation 	Day 27 Gastrulation 	Day 28 Gastrulation 	DEVELOPMENT WEEK 4	
Day 29 Gastrulation 	Day 30 Gastrulation 	Day 31 Gastrulation 	Day 32 Gastrulation 	Day 33 Gastrulation 	Day 34 Gastrulation 	DEVELOPMENT WEEK 5	
Day 35 Gastrulation 	Day 37 Gastrulation 	Day 38 Gastrulation 	Day 39 Gastrulation 	Day 40 Gastrulation 	Day 41 Gastrulation 	DEVELOPMENT WEEK 6	
Day 43 	Day 44 Gastrulation 	Day 45 Gastrulation 	Day 46 Gastrulation 	Day 47 Gastrulation 	Day 48 Gastrulation 	DEVELOPMENT WEEK 7	

PERIODS OF SUSCEPTIBILITY TO TERATOGENESIS

چل رۆژى يەكەم

پىنغەمبەرى خوا (ﷺ) دەسقى حالەتى كۆرپەلەى كردووه لە (۴۰) رۆژى يەكەمدا لەو فەرموودەيەى كە ئىمامى (مسلم) بۆمان دەگۆرپیتەوه: عن عبدالله بن مسعود (رضي الله عنه) قال: حدثنا رسول الله (ﷺ) وهو الصادق المصدوق قال: ﴿إِنْ أَحَدَكُمْ يَجْمَعُ خَلْقَهُ فِي بطنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا، ثُمَّ يَكُونُ فِي ذَلِكَ عِلْقَةً مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ يَكُونُ فِي ذَلِكَ مِضْغَةً مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ يَرْسُلُ الْمَلِكُ فَيَنْفِخُ فِيهِ الرُّوحَ وَيُؤْمَرُ بِأَرْبَعِ كَلِمَاتٍ: بَكْتَبُ رِزْقَهُ وَ أَجَلَهُ وَ عَمَلَهُ وَ شَقِي أَوْ سَعِيدٌ﴾* . واتە: ھەر يەكێك لە ئێوھ دروست بوونی لە سکی دایكى دا لە چل رۆژدا تەواو دەبییت، ھەر لەو چل رۆژەدا (علقە) دەبییت، پاشان ھەر لەو چل رۆژەدا (مضغە) دەبییت، پاشان پەرورەدگار فریشتەيەك دەنیریت كە ئەمانەى بۆ دەنووسیت: رۆژى يەكەى لە دونیادا، كاتى مردنى (ئەجەلى)، كارى لە دونیادا و ئایا بەختەوهر دەبییت یان بەھیلاك دەچیت.

ئەم فەرموودەيە دوو راستى سەرەكىمان بۆ ئاشكرا دەكات:

یەكەم: دروست بوونی مروۆ لە (۴۰) رۆژى يەكەمدا تەواو دەبییت.

دووھم: قۇناغە سەرەتايى يەكانى دروست بوونی كۆرپەلە: كە بریتىن لە (نطفة، علقە و مضغة)، لە (۴۰) رۆژى يەكەمى دروست بوونی دا تەواو دەبییت و كامل دەبییت.

* صحيح مسلم ج ۴ ص ۲۰۳۶-۲۶۴۳، و أصل الحديث رواه البخاري وأبو داود والترمذي وابن ماجة وأحمد في مسنده وعبدالرزاق في مصنفه، وأبو نعيم في الحلية، و روى أبو عوانة بسند ضعيف حديث عبدالله بن مسعود بإدراج لفظ (نطفة) بعد قوله (أربعين يوماً) فكانت الرواية هكذا: (إن أحدمك يجمع خلقه في بطن أمه أربعين يوماً نطفة)، وهذا اللفظ ليس له أصل في جميع روايات البخاري ومسلم، ولا غيرهما من الروايات في كتب الأصول وهو لفظ مدرج على الحديث، أنظر: (فتح الباري ۱/ ۱۱)، وقال ابن حجر: وأما ما أخرجه أحمد من طريق أبي عبيدة قال: قال عبدالله رفعه: (إن النطفة تكون في الرحم أربعين يوماً على حالها لا تتغير) ففي سنده ضعف وانقطاع، انظر (فتح الباري ۱/ ۱۱).

قۇناغەكانى گەشە كۆرۈش كۆرۈپلە (۴۰) رۇژى يەكەمىدا ...

كۆكۈرۈنەۋە و تەۋاۋ بوۋنى دروست بوۋن (قۇناغە سەرەتايى يەكانى

دروست بوۋنى كۆرۈپلە):

پېغەمبەر (ﷺ) ۋەسفى كۆرۈپلەلى لە چل رۇژى يەكەمىدا (شەش ھەفتەى يەكەم) بەۋ فەرموودەيەى سەرەۋە كۆرۈۋە: ﴿إِنْ أَحَدَكُمْ يَجْمَعُ خَلْقَهُ فِي بطنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا، ثُمَّ يَكُونُ فِي ذَلِكَ عِلْقَةً مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ يَكُونُ فِي ذَلِكَ مِثْلَ ذَلِكَ﴾ صحیح مسلم - كتاب القدر.

زانستى كۆرۈپلەلە زانى بوۋمان باس دەكات كە كۆرۈپلە لە ھەفتەى پېنجهمدا لەشى چەماۋە و نېمچە بازەيىيە و دريژى يەكەى نزيكەى (اسم) ۵، دريژى بەشى سەرەۋەى لەشى نزيكەى ۳۱۲ى دريژى لەشيتى، چەكەرەى پەلەكان لەم كاتەدا دروست دەبن، ھەر لەم كاتەدا نېمچە كلكىكى دەبېت، دلى لە قۇناغىكى زۆر سەرەتايى دايە و بە ريك و پىكى لى دەدات، پەلەكانى سەرەۋە لە ھەفتەى چوارەمدا پەيدا دەبن، شكليان لەسەرەتاي ھەفتەى پېنجهمدا لە

۱/ھ): كۆرۈپلە لە كۇتايى ھەفتەى پېنجهم و سەرەتاي ھەفتەى شەشەمدا.

سەۋلى بەلەم دەچىت، پاشان وورده وورده كۇتايى يەكەى پان دەبېتەۋە و تەختانى دەست و تيشكى پەنجهكان پەيدا دەبېت (بېروانە وئىنەى ۱/ھ).

لە كۇتايى ھەفتەى شەشەمدا پيش رۇژى ۴۲ وئىنە و روخسارى دەم و چاۋى كۆرۈپلەكە لە روخسارى مرقۇ ناچىت، چاۋ و پىكھاتوۋەكانى، گوئى و پىكھاتوۋەكانى لەگەل ئەندامەكانى دەرەۋەى زاۋوزى بە شىۋەيەكى سەرەتايى پەيدا بوۋن پيش رۇژى ۴۲ بەلام كار ناكەن و لە ئەندامى ئاسايى مرقۇ ناچن (۲/ھ).

قۇناغەكانى گەشە كىردنى كۆرپەلە لە (۴۰) رۇژى يەكەمدا ...

ئەمانەى باس كرا لە گەشە كىردنى كۆرپەلەدا يەك دەگىرتەوہ لەگەل ووشەى (بجمع خلقه) كە لە فەرمودەكەى ابن مسعود دا ھاتوہ، چۈنكە باسى كۆكراوہىى و چەماوہىى شكىلى درەوہى كۆرپەلەكە و تويكارى ناو لەشى دەكات كە ھەموو ئەندام و كۆئەندامەكانى كۆكراونەتەوہ لە بارستەيەكى بچووكدا و لەسەرەتاي تەواو بوونى

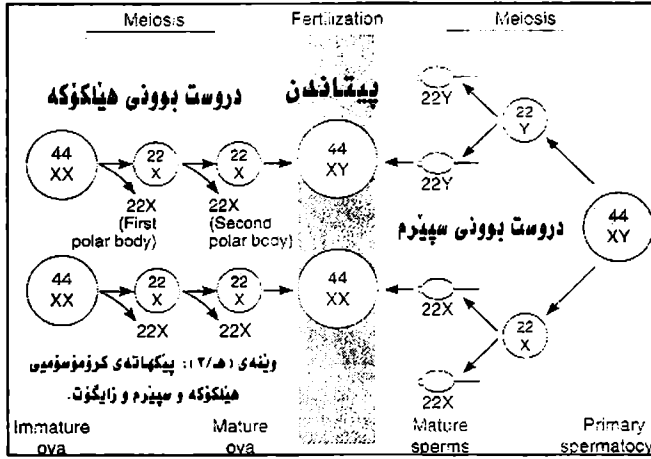
دروست بووندان. كەواتە لىرەوہ بۇمان دەرکەوت كە وەسفى ئەم قۇناغە بە ووشەى (بجمع خلقه) زۆر بە ووردى لايەنى تويكارى كۆرپەلەمان بۇ دەخاتەپوو.

كۆرپەلە لە (۴۰) رۇژى يەكەمدا :

قۇناغى (النفقة):

ئەم قۇناغە لە بەيەكگەيشتنى ئاوى پىياو وئافرەتەوہ دەست پىدەكات، بە تىكەل بوونى ئەم دوو شلەمەنىيە، ماددەى بۇماوہييشيان لەگەل يەكدا يەك دەگىرن، كەواتە سەرەتاي ئەم قۇناغە بە تنۆكىك ئاوى تىكەلأوہ كە خوشى لە دەوروبەرىكى ئاوىدايە، ئەم كىردارە ماوہى ۶ رۇژ دەخايەنىت كە تىيدا ئەم دوو ئاوہ يەك دەگىرن و ھىلكەى پىتتىنراو (زايگوت Zygote) لەناو ئاوہكەدا دروست دەكەن، ھەرۇھە ئەم زايگوتە ھەرۇك ئاو سىفەتى جوولەى گلبوونەوہى ھەيە، ھەرۇھە چەند پىكەينەرىكى ترى ئەم ئاوہ ھەيە كە ئەوانىش ھەر شلەمەنىن، ئەم كىردارى يەكگىرتنە لە بۇرى ھىلكەدان (جوگەى فالوپ Fallupian Tube) دا روو دەدات كە ئەمىش پىرە لە شلەمەنى، لە

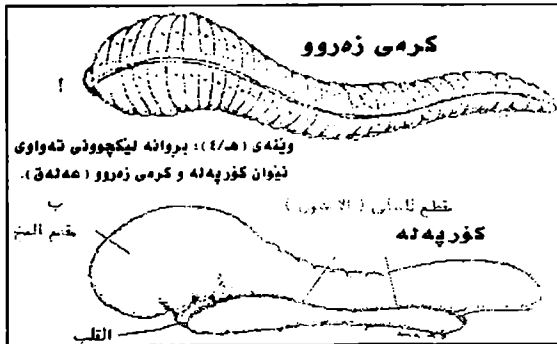
قۇناغەكانى گەشە كۆردى كۆرپەلە لە (۴۰) رۆژى يەكەمىدا ...

رۆژى شەشەمدا ئەم
تنۆكە ئاۋە (نطفەيە)
خۆى دەگەيەنئىتە
ديوارى مندانلان، و
وورده وورده هەلى
دەكۆلىت و خۆى تىدا
دەچەسپىنئىت، لىرەدا
پاش ئەم خۆ پرواندنە

لە ديوارى منانداندا قۇناغى (النطفة) تەواو دەبىت لە رۆژى چواردەيەمدا
پاش پىتاندىنى هيلكەكە لەلايەن تۆوى پياۋەو، ئەمە ئو ماۋەيەيە كە
قۇناغى(نطفة) بۆ خۆى دەبات لە ۴۰ رۆژەكە (واتە: ۱۴ رۆژ).
قۇناغى (العلة):

لە دواى قۇناغى (النطفة) خانەكانى كۆرپەلە دەست دەكەن بە دابەش
بوون و كەلەكە بوون، لەگەل كەلەكە بوونى خانەكاندا كۆرپەلەكەش بەرەو
رەق بوون و ئەستور بوون دەچىت، پاش ۲ ھەفتە كۆرپەلەكە خۆى

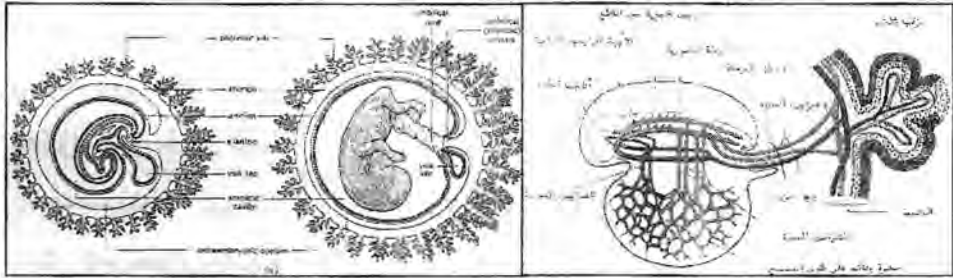

دەنوسپىنئىت بەديوارى
مندانانەو و پىۋەى
ھەلدەواسرئىت، لە رۆژى ۲۱دا
كۆرپەلەكە شىۋەى كرمى
(العلة) ۋەردەگرئىت و خويئە
ۋەستاۋەكانى ناو لوولە

دووبارە بزانە كە زاراۋەى (العلة) ئەم مانايانەى ھەيە بەپىنى فەرھەنگەكانى زمانى عەرەبى: ۱- كرمىكە كە لە
زۇنگاۋەكاندا دەژى (دودة العلق). ۲- بە ماناى شتىكى ھەلۋاسراۋ. ۳- پارچەيەك خويئى رەقبو (دم جامد). بېروانە:
المفردات للراغب الأصفهاني ص ۲۴۲، المعجم الوسيط ۲: ۶۲۲.

قۇئاغەكانى گەشە كۆرپەلە ئە (۴۰) رۆژى يەكەمىدا ...

خوینەكانى لەشى شىۋەى پارچەيەك خوینی مەييوى ۋەستای دەدەنى، لىرەۋە ماناكانى (علقة) بەتەۋاۋەتى ئاشكرا دەبن، ئەمەش ئەۋ ماۋەيەيە كە قۇئاغى (علقة) لە ۴۰ رۆژەكە دەيىيات (برۋانە ۋىنەكانى؛ ۵/ھ ، ۶/ھ).

ۋىنەى (۵/ھ): كۆرپەلەكە لىۋەلەكانى خوینی دروست بوون بەلام سوۋرى خوینى ھىشتا دەستى پىننەكردۋە، ۋ لەبەر ئەۋەى لەناۋ دىۋارى مەنالداندا ھەلۋاسراۋە كەۋاتە پارچەيەك خوینەى ۋەستای گەشى ھەلۋاسراۋە.

قۇئاغى گۆشت پارە (المضغة):

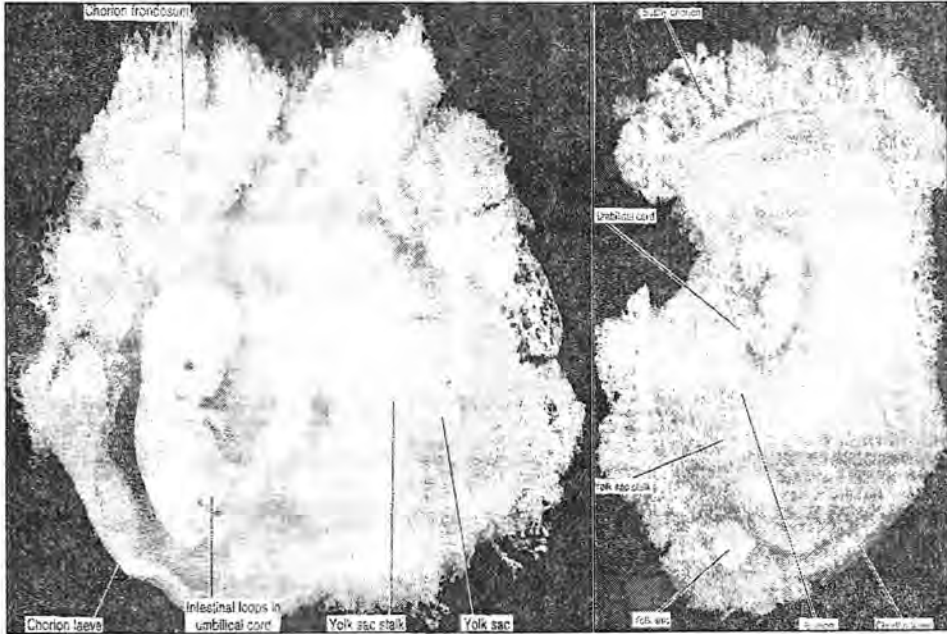
ئەم قۇئاغە لەگەل دروست بوونى تۆپەلە يان بارستە لەشى يەكان (الكتل البدنية) دەست پىدەكات لە رۆژى ۲۴ يان ۲۵دا كە لە بەشى سەرەۋەى كۆرپەلەۋە پەيدا دەبن پاشان بەشى دۋاۋەش دەگىرتتەۋە، لە رۆژى ۲۸ دۋاى پىتاندىن كۆرپەلەكە لە چەند بارستەيەكى لەشى پىك دىت كە بەرزى ۋ نزمى لە نىۋانىاندایە، بە پەيدا بوونى ئەم بارستانە شىۋەى دەرەۋەى كۆرپەلەكە لە بنىشتىكى جووراۋ دەچىت، كۆرپەلەكە شىۋەى گۆشتپارە (پاروويەكى جووراۋ) ۋەردەگىرت لە روۋى قەبارەۋە (درىژىيەكەى اسم دەيىت كە بچوكتىن شتىكە بتوانىت بچوورىت)، بەمەش ئەم قۇئاغە تەۋاۋ دەيىت لە پاشماۋەى ئەۋ (۴۰) رۆژى يەكەمى ژيانى كۆرپەلەكەدا.

ئەم رىزبەندىيەى قۇئاغەكان كە تىيدا قۇئاغى گۆشتپارە (مضغة) دۋاى قۇئاغى (علقة) دىت يەك دەگىرتتەۋە لەگەل ئەۋەى كە لە قورئاندا ھاتوۋە: ﴿فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً﴾ (المؤمنون: ۱۴)، ئەم قۇئاغە بە كۇتايى ھاتنى ھەفتەى شەشەم تەۋاۋ دەيىت، لە ھەفتەى ھەوتەمەۋە شىۋەى مروقانەى كۆرپەلەكە دەرەكەۋىت لەبەر بلاۋبوونەۋەى چۈرچىۋەى ئىسكىي بەناۋ لەشىدا.

قۇناغەكانى گەشە كىردى كۆرپەلە (۴۰) رۇژى يەكەمىدا ...

قۇناغى جياكەرەوہ:

دواى ئەوانەى باس كران دەيىن كە قۇناغەكانى: (النطفة، العلقة والمضغة) لہ ۴۰ رۇژى يەكەمدا تەواو دەبن، كۆرپەلەكە لہ كۆتايى ئەم قۇناغانەدا لہ شيۆەى گۆشتپارەيەكدايە كە سىماى مرۇقى پيۆە ديارنىيە، لہ رۇژى (۴۵) وە ئەندامەكان و چوارچيۆەى ئيسكىى بۆ كۆرپەلەكە بە شيۆەيەكى ئاشكرا دروست دەبيت، دابەش بوون و جيابوونەوہى ووردى خانەكان دواى ئەمەش ھەر بەردەوام دەبيت، بەلام ھەنگاۋە سەرەكى يەكانى نەمانى شيۆەى گۆشتپارە و دەرکەوتنى شيۆەى ئاسايى مرۇقانە لہ نيوان (۴۰ بۆ ۴۵) رۇژ دەبيت (وينەكانى: ۶/ھ و ۷/ھ).

وينەى (۶/ھ): كۆرپەلەيك لہ ھەفتەى شەشمىدا (پيش ۴۲ رۇژ)، دەيىنيت كە روخسار و پيگەتەى لہ شى مۆركى نەدەمىزادى پيۆە ديارنىيە.

وينەى (۷/ھ): كۆرپەلەيك لہ ھەفتەى شەشمىدا (پيش ۴۲ رۇژ)، دەيىنيت كە روخسار و پيگەتەى لہ شى مۆركى نەدەمىزادى پيۆە ديارنىيە.

قۇناغەكانى گەشە كىردى كۆرپەلە لە (۴۰) رۆژى يەكەمىدا ...

جىاوازى لە تىگەيشتنى زاناياندا بۇ فەرموودەكە :

ئەگەر بگەرپىنەو بۇ تىگەيشتنى جىاوازى زانايان بۇ ئەو فەرموودەيەى لەسەرەو بەس كرا، دەبىنن كە جىاوازى زۆر روويداوە لە تىگەيشتنى زانايانى پىشېن بۇ دىارى كىردى ماوەى ھەر يەك لە قۇناغەكانى: (النطفة، العلقة والمضغة)، كە ئايا ھەر يەكەيان (۴۰) رۆژ دەخايەنن يان بە ھەموويان (۴۰) رۆژى پى دەچىت، ئەمەش بە پىشت بەستىن بە تەفسىرى جىاواز بۇ فەرموودەكەى (عبدالله ى كورپى مسعود)، ھەندىك لەو زانايانە بەو شىوہە راقەى ئەم فەرموودەيەيان كىردووە كە ھەر يەك لەم سى قۇناغە بەدواى يەكدا دىن و ھەريەكەيان ماوەى (۴۰) رۆژ دەخايەنىت، لە دەستەواژەى (مثل ذلك) ئەو تىگەيشتن كە ناماژەيە بۇ ماوەكەى پىشتىر واتە (أربعون يوماً)، لەمەو گەيشتنە ئەوہى كە قۇناغى (مضغة) پاش (۱۲۰) رۆژ تەواو دەبىت، و بۇيە ھەندىكيان فەتواى ئەوہياندا كە ئاسايىيە لە ۴ مانگى يەكەمى گەشە كىردىدا كۆرپەلە لەباربىرىت تەنانەت بەبى بوونى زەرورەتىكى گەرەش، چونكە بە بۇچوونى ئەوان ژيانى كۆرپەلەكە لەم ماوەيەدا ژيانىكى رووہكىيە و ھىشتا رۆحى ئادەمىزادى بە بەردا نەكراوہ.

چارەسەر كىردى ئەم جىاوازىيە :

دواى كۆكىردنەوہى ئەو دەقانەى كە لەم بارەيەوہ ھاتوون لە كىتپەكانى فەرموودەدا و بەدوادا چوونيان و لىكۆلئىنەوہيان دەگەينە ئەو راستىيەى كە ئەو ووتەيەى كە دەلىت: قۇناغى گۆشتپارە پاش (۱۲۰) رۆژ تەواو دەبىت، ووتەيەكى راست نىيە لەرووى شەرىعىيەوہ، ئەوئىش لەبەر ئەم خالانەى خوارەوہ:

۱- فەرموودەكەى پىشوو (عبدالله ى كورپى مسعود) ھەريەك لە پىشەوايان (بوخارى و موسلىم) گىراويانەتەوہ، بەلام گىرەنەوہكەى ئىمامى

قۇناغەكانى گەشە كىردى كۆرپەلە لە (۴۰) رۆژى يەكەمىدا ...

موسلىم دەستەواژەى (في ذلك)ى لەگەلدايە لە دوو شوپىندا پيش ھەردوو ووشەى (علقة) و (مظغة)، كە ئەمە زىادەيەكى راستە و بە بەشيك لە ھەرموودەكە دادەنریت ھەك كۆركردنەوھەك لەنيوان گيړانەوھەكاندا (جمعاً بين الروايات)، ليرەوھ دەگەينە ئەوھى كە گيړانەوھى تەواوى دەستەواژەكانى ھەرموودەكە بەو شيوھە جيجير دەبيت كە پيشەوا موسلىم گيړاويتى يەوھ: ﴿إِنْ أَحَدَكُمْ يَجْمَعُ خَلْقَهُ فِي بطنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا، ثُمَّ يَكُونُ فِي ذَلِكَ عِلْقَةً مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ يَكُونُ فِي ذَلِكَ مِضْغَةً مِثْلَ ذَلِكَ... الْحَدِيثُ﴾.

۲- قورئانى پيرۆز باسى ئەوھەمان بۆ دەكات كە دروست بوونى ئيسك پاش قۇناغى گۆشتپارە دەبيت، خواى گەورە دەفەرمويت: ﴿فَخَلَقْنَا الْمِضْغَةَ عِظَامًا﴾، پيغەمبەريش (ﷺ) لە ھەرموودەكەى (حذيفة)دا ئەوھى بۆ ديارى كىردووين كە سەرھەتاي دروست بوونى ئيسك لە لەشى كۆرپەلەدا پاش رۆژى (۴۲) دەبيت لە دروست بوونى (نطفة)وھ.

ھەرموودەكە: عن حذيفة (رضي الله عنه) أن رسول الله (ﷺ) قال: ﴿إِذَا مَرَّ بِالنُّطْفَةِ نَتَانٌ وَأَرْبَعُونَ لَيْلَةً بَعَثَ اللَّهُ إِلَيْهَا مَلَكًا فَصَوَّرَهَا، وَخَلَقَ سَمْعَهَا، وَبَصَرَهَا، وَجِلْدَهَا، وَلَحْمَهَا، وَعِظَامَهَا... الْحَدِيثُ﴾، ئەو ووتەيەى كە دەليت تەواو بوونى قۇناغى گۆشتپارە و سەرھەتاي دروست بوونى ئيسك لە لەشى كۆرپەلەدا دواى (۱۲۰) رۆژ دەبيت، بە ئاشكرا پيچەوانەى ماناي ديارى ئەم ھەرموودەيەى.

۳- تويژينەوھ نويكانى زانستى كۆرپەلەزاني بۆى سەلماندووين كە دروست بوونى ئيسك لە لەشى كۆرپەلەدا يەكسەر پاش ھەفتەى شەشەمى دەبيت نەك پاش ھەفتەى (۱۷)، كە ئەمە بە ئاشكرا پشتيوانى مانا

* أخرج الحديث مسلم في صحيحه ۲۰۳۷/۴ ح: ۲۶۴۵، و له طريق آخر عند مسلم في الموطن السابق ح: ۲۶۴۴، وأخرجه الطبراني في المعجم الكبير ۱۷۸/۳ ح: ۳۰۴۴، وأبو داود في كتاب القدر، وجعفر الفريابي، أنظر فتح الباري ۴۸۴/۱۱.

قۇناغەكانى گەشە كىردنى كۆرپەلە (۴۰) رۆژى يەكەمىدا ...

ئاشكراكەى فەرموودەكەى (حذيفة) دەكات، لېرەوہ بۇمان دەرەكەوئیت كە مانای دەستەواژەى (مثل ذلك) لە فەرموودەكەدا ئەوہ ناگەيەئیت كە ھەر قۇناغىك (۴۰) رۆژ دەخايەئیت**.

بەمەبەستى يەكخستنى مانای فەرموودەكانى پىغەمبەر (ﷺ) لەم بارەيەوہ، دەلئین:

لەبەر ئەوہى ووشەى ئاماژەدان (إسم الإشارة) لە دەستەواژەى (مثل ذلك) لە فەرموودەكەدا: ﴿إِنْ أَحَدَكُمْ يَجْمَعُ خَلْقَهُ فِي بطنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا، ثُمَّ يَكُونُ فِي ذَلِكَ عِلْقَةً مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ يَكُونُ فِي ذَلِكَ مِثْلَ ذَلِكَ﴾ دەگەرپیتەوہ بۇ يەككە لە ۳ شت كە لە پىشىدا باس كراون، كە بریتىن لە: كۆكردنەوہى دروست بوون (جمع الخلق)، سكى دايك (بطن الأم)، (۴۰) رۆژ (أربعين يوماً).

لېرەدا دەبئت بزانىن كە ئەو ووشەى إشارەيە لە فەرموودەكەدا ھاتووە رەھا وگشتىيە (لفظ مطلق)، و لەوانەيە ھەر سنى شتەكە بگريتەوہ.

سەبارەت بەوہى كە بگەرپیتەوہ بۇ (۴۰) رۆژەكە (أربعون يوماً) ئەوہى رىدەگريت لەمە فەرموودەكەى (حذيفة) يە، چونكە بەپىئى فەرموودەكە لە دوای (۴۰) رۆژ قۇناغەكان تەواو دەبئت و ئىسك دروست دەبئت، كەواتە ئەگەر ووشەى إشارەكە بگەرپىننەوہ بۇ (۴۰) رۆژەكە ئەمە ئەوہ دەگەيەئیت كە ھەر قۇناغىك (۴۰) رۆژ دەخايەئیت، كە وەك ووتمان فەرموودەكەى (حذيفة) ئەمە رەتدەكاتەوہ، لەبەر ئەوہى فەرموودەكەى (حذيفة) بە تايبەتى باسى بابەتەكەى كردووە و روونى كردووەتەوہ (نص مبيّن)، و فەرموودەكەى پىشتر بە گشتى باسى بابەتەكەى كردووە (نص مُجْمَل)، ئەوا بەپىئى ياساكانى لىكدانەوہى دەقە شەرعىيەكان دەبئت مانای ئەو گشتىيە بە

** أنظر حاشية الجمل على الجلالين ج ۳ ص ۱۸۵، حيث قال: (... فسقط ما قيل أن الوارد في الحديث أن

مدة كل استحالة أربعين يوماً...).

قۇناغەكانى گەشە كىردنى كۆرپەلە لە (۴۰) رۆژى يەكەمىدا ...

تايبەتى يەكە بىكرىت و لىك بىرپىتەو (النص المُجْمَلُ يُحْمَلُ عَلَى النَّصِّ الْمُبَيَّنِّ)، كەواتە ووشەى إشارەكە ناگەپىتەو بۇ (۴۰) رۆژەكە.

هەرۇھا نابىت ئەو (إسم إشارة) يە بگەپىنرپىتەو بۇ دەستەواژەى سكى دايك (بطن الأم) چونكە بەم شىوئە دەپىتە دووبارە كىردنەو يەك كە پىئويست ناكات و مانايەكى نوي نادات بە دەستەو، واتە فەرموودەكە بەم شىوئەى لىدیت: (إن أحكم يجمع خلقه في بطن أمه أربعين يوماً، ثم يكون في ذلك البطن علقة مثل ذلك، ثم يكون في ذلك البطن مضغة مثل ذلك)، ئەم دووبارە كىردنەو يەى ووشەى (البطن) دەپىتە تىئاخىن و كۆكىردنەو يەى ووشەى زىادە، كە ئەمە لەگەل رەوانبىزى پىغەمبەردا (ﷺ) ناگونجىت، چونكە ئەو ھەمىشە بە چەند ووشەىەكى كەم و پوخت و پىر لە مانا و دور لە دووبارە كىردنەو مەبەستەكانى گەياندووتە بەرامبەر.

كەواتە ئەگەر ئەو ووشەى ئامازەكىردنە (إسم الإشارة) يە بۇ ھىچ كام لە دەستەواژەكانى (أربعين يوماً، بطن الأم) نەگەپىتەو ئەوا دەپىت بۇ دەستەواژەى كۆكىردنەو يەى دروست بوون (جمع الخلق) بگەپىتەو نەك بۇ (۴۰) رۆژ، كە بەمە فەرموودەكە ماناي راستى خۇى وەردەگىرىت و لىكدانەو يەى دروستى بۇ دەكىرىت.

بابزانىن ئەم بۇچوونە شتىكى داھىنراو و تازەنى يە، چونكە ئەمە ھەمان ئەو راستى يە يە كە زانايەكى بەناوبانگى موسولمانان پىئى گەشىت لە سەدەى ھەوتەمى كۆچى دا كە ئەوئىش زانا (ابن الزمكاني) يە.* ئەم زانايە لەم فەرموودانەو گەشىتە ئەو يە كە ھەر سى قۇناغى (النطفة، العلقة، المضغة) لە (۴۰) رۆژى يەكەمدا دەپىت، ابن الزمكاني دەلىت:

* ناوى ئەم زانايە بەتەواوى بىرىتى يە لە: كمال الدين عبد الواحد كوپى عبدالكريم الزمكاني يە، لەسالى ۶۵۱ ھى كۆچى دا كۆچى دواى كىردو، خاوەنى كىتپى (البرهان الكاشف عن إعجاز القرآن) ە.

قۇناغەكانى گەشە كۆردى كۆرپەلە لە (۴۰) رۇژى يەكەمىدا ...

{سەبارەت بە فەرموودەكەى ئىمامى بوخارى (مەبەستى فەرموودەكەى عبداللهى كۆپى مەسعودە كە بوخارى گىراوى يەتەو)، ماناى (يجمع خلقه) واتە دروست بوونى تەواو و رىك و پىك دەكرىت، ھەرۋەكو چۇن دەلىين پىاويكى تەواو (رجل جميع، اى: مجتمع الخلق)، كەواتە ھەردوو ئەم دەستەواژىيە يەكسانن لە مانا ياندا كە رىك و پىكى و كاملى دەگەيەنن لە دروست بووندا (الإحكام والإتقان في الخلق)، ھەرۋەها كۆرپەلەكە گۆشتپارە (مضغة) دەبىت لە بەشى خۇى ھەر لەو (۴۰) رۇژەدا كە دروست بوونى رىك و پىك و تەواو دەبىت، لەدواى (۴۰) رۇژەكەش شىۋەى رىك و پىكى مروؤ وەردەگرىت، دەستەواژەى (مثل ذلك) ھش دەگەرىتەو بو ئەم كۆكردەنەو و رىك و پىك كۆردەنە.

نموونەى ئەم شىۋازى قسەكردەنە لە فەرموودەكەدا وەك ئەو وە وايە بلىيت: مروؤ لە دونيادا بە درىژايى تەمەنى لە گۆراندايە، پاشان بىيت ئەم گۆرانكارى يانە باس بكەيت و بلىيت: ئەو يەكەم جار ساوايەك و شىرە خۆرەيەكە، دوايى دەبىت بە مندال، پاشان لاويكە، دوايى گەنجە، پاشان كامل دەبىت، دوايى پىر دەبىت، و پاشان پەكى دەكەويت، و لە كۆتايىدا دەمرىت، ئەمە برىتىيە لە شىۋازىكى رىكخستن بو ئەو گۆرانكارى و بارانەى كە بەسەرىدا دىت لە ماوەى مانەوەى لە دونيادا}**.

لە ياساكانى رىزمانى زمانى ەرەبىدا زانراو كە ئامپازى (ثم) كە بەكارىيت ماناى رىكخستن و خاياندىنى ماوەيەك دەگەيەنىت (تفيد الترتيب والتراخي) لەنيوان ئەو دوو ھەوالەى كە بە يەكسانەو دەبەستىتەو، تەنھا لە حالەتلكدا نەبىت كە ئەگەر بەلگەيەكى تر ھەبىت كە ئەو مانايە ناگەيەنىت، ھەرۋەك خواى گەرە دەفەرموئىت: ﴿ذَلِكُمْ وَصَّاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ، ثُمَّ آتَيْنَا مُوسَى

** برونە كىتیبى: البرهان الكاشف عن إعجاز القرآن لابن الزمكاني ص ۲۷۰.

قۇناغەكانى گەشە كۆردنى كۆرپەلە لە (٤٠) رۆژى يەكەمىدا ...

الْكِتَابَ ... ﴿١﴾، ئاشكرايە كە ئامۆزگارى خىواي گەورە بۇ ئىمە لە قورئاندا لە پاش كاتى ناردنى موسا پىغەمبەرەوھىيە.

كەواتە ئەو ئامرازى (ئىم) يەي لەم ئايەتەدا بەكار ھاتوۋە ماناى رىكخستىن و ماوھ گەياندىن (ترتيب و تراخي) ناگەيەنئىت، بەلام لە فەرمودەكەدا ئاشكرايە كە ماناى رىكخستىن و كات خايدىن دەگەيەنئىت لە نىوان قۇناغەكانى گەشە كۆردنى كۆرپەلەدا.

سەرەنجامى گىشتى ئەم كۆكردنەوھىيە، و ئەوانەي لە سەرەوھ باسماىن كۆرد ماناى تەواۋى ئايەتەكە بەم شىۋەيەي لىدئىت: ﴿إِنْ أَحَدَكُمْ يَجْمَعُ خَلْقَهُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا، ثُمَّ يَكُونُ فِي ذَلِكَ (أَيِ فِي ذَلِكَ الْعِدَدِ مِنَ الْأَيَّامِ) عِلْقَةً (مَجْتَمِعَةً فِي خَلْقِهَا) مِثْلَ ذَلِكَ (أَيِ مِثْلَمَا اجْتَمَعَ خَلْقُكُمْ فِي الْأَرْبَعِينَ يَوْمًا)، ثُمَّ يَكُونُ فِي ذَلِكَ (أَيِ فِي نَفْسِ الْأَرْبَعِينَ يَوْمًا) مِضْغَةً (مَجْتَمِعَةً مَكْتَمَلَةَ الْخَلْقِ الْمَقْدَرِ لَهَا) مِثْلَ ذَلِكَ (أَيِ مِثْلَمَا اجْتَمَعَ خَلْقُكُمْ فِي الْأَرْبَعِينَ يَوْمًا)﴾ واتە: ھەر يەككە لە ئىۋە دروست بوونى لەسكى داىكىدا لە چل رۆژدا تەواۋ دەبئىت، ھەر لەو چل رۆژەدا (علقە) دەبئىت (كە دروست بوونى تەواۋ بووھ)، پاشان ھەر لەو چل رۆژەدا (مىضغە) دەبئىت (كە دروست بوونى كۆ بووھتەوھ و تەواۋ بووھ).

كەواتە لىرەوھ دەگەينە ئەوھى كە ماناى فەرمودەكان يەكترى تەواۋ دەكەن و ئەگەر لەگەل يەكدا لىكيان بدەينەوھ ھىچ جۆرە بەيەكدا كىشانئىك لە نىوانياندا روو نادات، دەستەواژەي: ﴿ثُمَّ يَكُونُ عِلْقَةً مِثْلَ ذَلِكَ، أَيِ: ثُمَّ إِنَّهُ يَكُونُ فِي الْأَرْبَعِينَ الْمَذْكُورَةَ عِلْقَةً تَامَةَ الْخَلْقِ، مِتْقَنَةً مُحْكَمَةَ الْإِحْكَامِ الْمُمْكِنِ لَهَا، الَّذِي يَلِيقُ بِنِعْمِهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى﴾ ماناى ئەوھىيە كە لە (٤٠) رۆژەكەدا كۆرپەلەكە (علقە) دەبئىت كە دروست بوونى زۆر تەواۋە و رىك و پىكە بۇ ئەو قۇناغەي كە تىۋىدايە، بە شىۋەيەك كە لەگەل دەسەلاتى بىۋايان و بىۋسنوورى پەرەردگاردا دەگونجئىت.

كەى رۇج دەكرىت بە بەرى كۆرپەلەكەدا :

ئايا لەدواى (۴۰) رۇژ دەبىت يان لەدواى سى (۴۰) رۇژى؟

ئەم بابەتە بە دۇنيايى يەوہ لە فەرمودەكان و دەقە شەرعى يەكانەوہ تى دەگەين، زانايانى موسولمان ھەموو كۆكن لەسەر ئەوہى كە كىردنى رۇج بە بەرى كۆرپەلەكەدا دواى قۇناغى گۆشتپارە (المضغۃ) دەبىت، ئەويش بە پشت بەستىن بەو دەقە ئاشكرايەى سوننەتى پىغەمبەر (ﷺ)، بەلام ئايا لە كەىدا بە ووردى ئەم كىردارە روودەدات، دواى دوو مانگ يان سى يان چوار مانگ؟ ھىچ كەسىك ناتوانىت بە دەقىقى رۇژى ئەم كىردارە ديارى بكات چونكە ھىچ دەقىكى نى يە كە رۇژەكەى ديارى كىردىت، بەلام دەتوانىن لە دەقەكانى تىرى قورئانەوہ كاتە نىكەكەى ديارى بكەين.

خوای گەورە دەفەرموئىت: ﴿ثُمَّ سَوَّاهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوْحِهِ...﴾ (السجدة: ۹)، واتە: پاشان خوای گەورە لەشى (ئادەمى) رىك كىردەوہ و لە رۇحى خۇى كىرد بە بەردا، كە لەمەوہ ئەوہ تى دەگەين كە رۇج دەكرىت بە بەرى كۆرپەلەكەدا دواى رىكبوونەوہ (تەسوويە)، ئەمىش يەكسەر دواى دروست بوون (الخلق) دىت: ﴿الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ﴾ (الإنفطار: ۷).

واتە: پەروەردگارە كە دروستى كىردوئىت و لەشى رىك كىردوئىتەوہ و رىك و پىكى كىردوئىت، كەواتە دەتوانىن بلىين رۇج و گيان دەكرىت بە بەرى كۆرپەلەكەدا دواى قۇناغى دروست بوون (واتە: دواى ھەفتەى ھەشتەم) و لە قۇناغى گەشە كىردندا، كە ئەمە بوچوونىكە زۇرىك لە موفەسىران لەگەلى دان و وتوويانە قۇناغى (النشأة خلقاً لآخر) ئەو قۇناغەى كۆرپەلەيە كە تىدا گيان دەكرىت بە بەرىدا، كە دواى قۇناغەكانى ئىسك و داپۇشىنى ئىسك بە ماسولكەكان وەك لە ئايەتەكەدا ھاتوہ، ئەوہى ئەم رايە بەھىز دەكات ھاتنى پىتى (ثم) يە لە فەرمودەكەدا پىش كىردارى رۇج كىردن بە بەرى كۆرپەلەكەدا

قۇناغەكانى گەشە كىردنى كۆرپەلە لە (۴۰) رۆژى يەكەمدا ...

(...ثم يرسل الملك فينفخ فيه الروح...) كە ئەم پىتە ماناى رىكخستن و ماوه خاياندىن دەگە يەنىت.

كۆرپەلە زانى بۇمان باس دەكات كە دواى تىپەربوونى ھەفتەى ھەشتەم ھەموو ئەندامە سەرەكى يەكانى كۆرپەلەكە دروست بوون و شىۋەى ئادەمىزادى ۋەرگرتوۋە ۋە ئەندامەكانى زاۋوزىى دەرەۋەش تا راددەيەك جياۋازبوون، و لەوانەيە دەست كىردنى كۆرپەلەكە بە جوولە لە سكى دايكىدا (ۋەك جوولەكانى ھەناسەدان و جوولەى پەلەكانى سەرەۋە و لىدانەكانى دل و جوولەى ھاۋىنەكانى چاۋ و كىردارى قووتدان و بىردنى دەستى بۇ ناۋ دەمى و مژىنى كە ئەمانە ھەمووى دەبىنرىن) لە دواى ئەم بەرۋارەۋە نىشانەيەكى تر بىت لەسەر بوونى گيان تىىدا.

روۋەكانى ئىعجازى فەرموودەكە (لە ۴۰ رۆژى يەكەمدا):

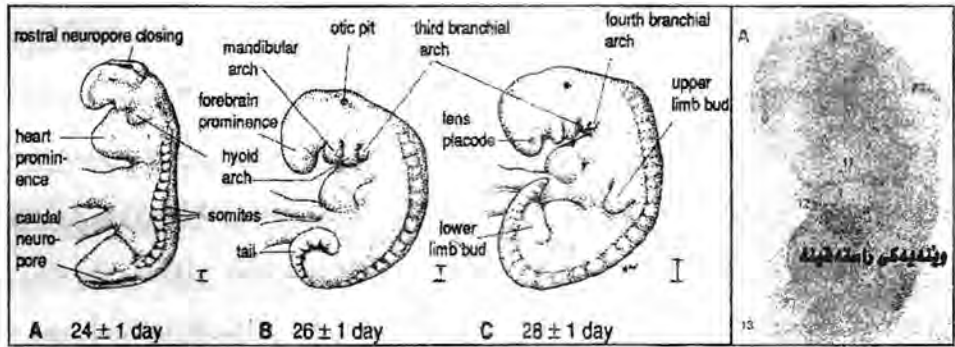
۱- كۆكىردنەۋەى دروست بوون (جمع خلق الإنسان):

پىغەمبەر (ﷺ) فەرموويەتى: ﴿إِنْ أَحَدُكُمْ يَجْمَعُ خَلْقَهُ فِي بطنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا﴾، ماناى ئاشكرای فەرموودەكە ئەۋەيە كە دروست بوون و كۆكىردنەۋەى سەرەتاكانى ئەندامەكانى مروۋقە لە (۴۰) رۆژدا تەۋاۋ دەبىت.

زانايان و پزىشكان لەمېرۇدا پاش توۋىژىنەۋە و توۋىكارى دوور ودرىژى لەشى كۆرپەلە لە (۴۰) رۆژى يەكەمدا بۇيان دەرەكەۋتوۋە كە لەم كاتەدا ھەموو ئەندامە سەرەكى يەكانى لەشى مروۋقە يەك لەدواى يەك دروست دەبن، كە (۴۰) رۆژى يەكەم تىناپەرپىت تاۋەكو ھەموو ئەم ئەندامانە دروست نەبن و كۆنەبنەۋە، بەلام لە شىۋەى چەكەرەيەكدان كە لە قەبارەى (اسم)ى لەشى كۆرپەلەكەدا كۆبوونەتەۋە، ھەرۋەھا كۆرپەلەكە بە دەۋرى خۇىدا چەماۋەتەۋە و لە شىۋەى پىتى (C)ى ئىنگىلىزىدايە كە شىۋەيەكى كۆكراۋەى دەداتى، كەۋاتە بە ھەموو شىۋەيەك كۆرپەلەكە دواى تەۋاۋ بوونى

قۇناغەكانى گەشە كىردى كۆرپەلە لە (۴۰) رۇژى يەكەمىدا ...

ئەم (۴۰) رۇژە شىۋەيەكى كۆكرادى ھەيە لە ھەردوو رووى دروست بوون و شىكلى دەرەھەشىدا (۹/ھ و ۸/ھ: ۹/ھ و ۸/ھ).

۹/ھ و ۸/ھ: ئەم ۋىنئە چەمانەۋە و كۆيۈنەۋەدى لەشى كۆرپەلەمان بۇ روون دەكەنەۋە لە قۇناغى گۆشتپارەدا، ھەروەك لە فەرموودەكەي يىغەمبەردا (۹/ھ) ھاتوۋە.

۲- (ئەم يىكون، فى ذلك علقە مثل ذلك):

ۋاتە كۆرپەلەكە دەبىت بە (علقە) يەكى تەۋاۋ دروستبوۋ بە ۋ شىۋەيەكى كە بۇى دىيارى كراۋە و ھەموۋ ماناكانى (علقە) تىدا كۆيۈۋەتەرە، ھەروەك چۈن لە دۋاى (۴۰) رۇژەكە دروست بوونى مرۇقە ھەموۋى تەۋاۋ دەبىت ۋەك باسكرا، زانستى نوۋى بۇمان باس دەكات كە كۆرپەلە لە نىۋان رۇژانى (۱۵ تا ۲۴) ى دروست بوونىدا شىۋەكى كرمى زەرۋو (علق) ۋەردەگىرنت (ئەۋ كرمى لە زۇنگاۋەكاندايە و دەنۋوسىت بە قورگى مەپومالاتدا و لەسەر خوينيان دەژى)، ئەگەر بىروانىنە (۹/ھ: ۸/ھ).

دەبىنن كە شىۋەكى كۆرپەلەكە و كرمەكە لە ۱۰۰٪ لەيەك دەچىت، لە لاپەرەكانى پىشتىدا بابەتى (دروست بوونى كۆرپەلەكى مرۇقە لە قۇناغى (علقە)دا) بخوينەرەۋە بۇ روون كىردنەۋەدى زىاتر.

۳- (ئەم يىكون فى ذلك مضغة مثل ذلك):

ئەمەش موعجىزەيەكى ترە كە ۋوردى ئەۋ زاراۋانە دەرەخات كە قورئان و سوننەتى پىرۇز بەكارىان ھىناۋە، بە تايبەتى بۇ ئەۋ قۇناغەكى كە دۋاى

قۇناغەكانى گەشە كۆرپەلە لە (۴۰) رۆژى يەكەمى دا ...

قۇناغى (العلقة) دىت، كە ئەويش قۇناغى گۆشتپارە (المضغة) يە، ئىعجازە كە لەو دەدا دەردەكە ویت كە ئەم قۇناغە وورده وورده گەشە دەكات تاوہ كو كۆرپەلەكە شىوہى پاروويەكى پىچ خواردوو وەردە گرىت كە نىشانەى ددانى پىوہىيە و رووہەكى نارپك وپىكە، بېوانە (وینەكانى ژمارە: ۸/ھ و ۹/ھ) كە كۆرپەلەى لە قۇناغى (المضغة) دا تىدا دەردەكە ویت و بە روونى لىكچوونى كۆرپەلە و پاروو روون دەبىتەوہ، پىشتر باسى ئەوہمان كرد كە ئەندامە سەرەكى يەكانى ناوہ دەستيان كردووہ بە جىابوونەوہ و بۆشايى يەكانى نىوان تۆپەلە لەشى يەكان شىوہەك دروست دەكەن كە لە ماددە يەكى جووراو دەچىت، و وورده وورده ھەموو كۆرپەلەكە دەچىتە سەر شىوہى گۆشتپارە (مضغة) يەكى تەواو.

۴- فەرموودەكە بەلگە يە لەسەر ئەوہى كە قۇناغەكانى (نطفة، علقة و مضغة) لە (۴۰) رۆژى يەكەمدا روودەدن، لەگەل ئەوہشدا كە كۆرپەلەكە لەم كاتەدا يەكجار بچووكە و ماوہى نىوان ئەم قۇناغانەش زۆر كورتە. ديارى كردنى تەمەنى كۆرپەلەش پىش دۆزىنەوہى ھىلكە و پەيوەندى دياردەى مانگانەى ئافرەت پىيەوہ كارىكى زۆر گرانە، و ئەم ديارى كردنە دووچارى زياد و كەم دەبىت لە تەمەنى كۆرپەلەكەدا كە دەگاتە (۲۱) رۆژ، چونكە ئەوہى ئەم تەمەنە ديارى دەكات نازانىت ئايا كەى سىكپرى دەستى پىكردووہ؟ لە سەرەتاي پاكبوونەوہى دايكەكە يان لە كۆتايى يەكەى دا، ئەمە سەرەراى ئەوہى كە قۇناغەكانى (نطفة، علقة و مضغة) كە قورئان باسى كردووہ پىشتر و لەسەردەمى پىغەمبەردا بەھىچ شىوہەك نەزانراوہ، بەلام دەبىنن قورئان و سوونەتى پىرۆز بە ئاشكرا ئەم راستى يانەمان دەخەنە بەردەست و تەحەددایى ھەموو مروققەكانى پى دەكەن، كە سەلمىنەرى خوايەتى سەرچاوہى ھەردوو كيانە.

قۇناغەكانى گەشە كىردنى كۆرپەلە لە (۴۰) رۇژى يەكەمدى ...

كۆتايى ئەم سەرنجانە بە شاھىدى دوو زاناي رۇژئاوا دەھىنم لەم بارەيەو، يەكەمىيان پىروفىسۆر دكتور (جولى سىمسۆن) كە مامۇستاي كۆرپەلەزانى و پىسپۆرى نەخۇشى يەكانى ژنان و مندالبوونە لەزانكۆى (نۇرث وپىست) لە (شىكاگو) وولاتە يەكگرتووهكانى ئەمريكا، كاتىك ئەو دەقانى ي قورئانى بىنى كە باس لە دىارى كىردنى سىفاتە بۇماوھىيەكانى كۆرپەلە دەكات كە لە قۇناغە سەرھتايى يەكانەو (واتە لە قۇناغى نطفەو) دەست پى دەكات و تى دا بەھۆى يەكگرتنى ماددە بۇماوھىيەكانى (كرومۇسۆمەكانى) تۆو وھىلكەو سىفاتە داھاتووهكانى كۆرپەلەكە دىارى دەكرىن و ئەندازەيان بۇ دادەنرىت، ھەر لە رەنگى چا و پىست و قر، ھەر وھا ووردەكارى يەكانى تى لەشى، خواى گەرە دەفەرموئىت: ﴿مِنْ أَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ، مِنْ نُطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَرَهُ﴾ (عبس: ۱۷-۱۹)، واتە خواى گەرە لە تَنوَكِيكْ ئاوى ئەندازە بۇ دانراوھە مروقى دروست كىردو، كۆرپەلە لە كاتى (۴۰) رۇژى يەكەمىدا ھەموو ئەندامەكانى كۆ دەكرىنەو و پەيدا دەبن بەدواى يەكدا و كۆرپەلەكە بە دەورى خۇيدا چەماوھتەو، پىغەمبەر (ﷺ) دەفەرموئىت: ﴿إِنْ أَحَدَكُمْ يَجْمَعُ خَلْقَهُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا﴾، پىروفىسۆر سىمسۆن كاتىك ئەم فەرموودەيە و فەرموودەكەى تى بىنى: ﴿إِذَا مَرَّ بِالنُّطْفَةِ نَتَّانٌ وَأَرْبَعُونَ لَيْلَةً بَعَثَ اللَّهُ إِلَيْهَا مَلَكًا فُصِّوَرَهَا، وَخَلَقَ سَمْعَهَا، وَبَصَرَهَا، وَجِلْدَهَا، وَلَحْمَهَا، وَعِظَامَهَا﴾ دەستى كىرد بە لىكۆلینەو و بەراورد كىردنىان، و كاتىك ووردەكارى و ماناكانىانى بىنى لە يەكىك لە كۆنگرە زانستى يەكاندا ووتى: لەم دوو فەرموودەيەو دەتوانىن خىشتەيەكى ووردى دىارى كراو دابنىين سەبارەت بە قۇناغەكانى گەشە كىردنى كۆرپەلە لە (۴۰) رۇژى يەكەمدا، ئەم فەرموودە پىرۆزانە دەيانتوانى پىشەنگ بن بۇ ھەموو ئەو زانىارى يە زانستى يانەى كە لەو كاتەدا دركى پى كرابوو و ئەمانىش دەبوونە سەلمىنەرى ئەم سىرووشە خواى يانە (لىرەدا) پىروفىسۆر نامازە بەو دەدات

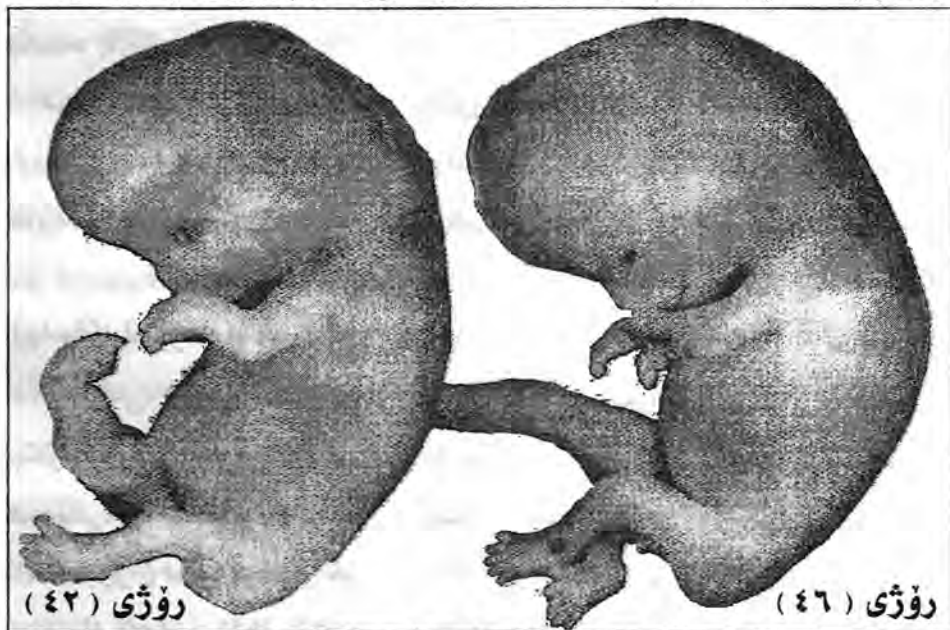
قۇئاغەكانى گەشە كىردى كۆرپەلە لە (۴۰) رۆژى يەكەمىدا ...

كە ئىسلام دەتوانىت پىشەنگ و رابەرى زانستى ئەمپۇ بىت)، پاشان ووتى: لىرەو مەن گەيشتوومەتە ئەو بىروايەى كە هىچ جۆرە جىاوازى و دژايەتى يەك نى يە لەنىوان راستى يە زانستى يەكان و سرووشەو (قورئان و سوننەت) بەلكو ئەم سرووشە پىشتىگىرى لە ھۆكارە پىشكەوتووەكانى دۆزىنەوہى زانستى دەكات، ئەم يەكگرتنەوہى يە فەرموودەكانى قورئان و سوننەت و تازەترىن زانىارى يە دۆزراوہكانى كۆرپەلە زانى بەلگەى ئەوہى كە قورئان لەلايەن خوداوە نىردراوہ. بەلى موسولمانان دەبىت پىشەنگى زانست بن چونكە ئەوان دەتوانن ئەم زانستە لە شوينى شىاوى خويدا دابىنن كە بەلگەى لەسەر دەسەلاتى خاوى گەرە و سەلمىنەرى راستى يە يامبەرىتى محمدە (ﷺ).

دووم لەو زانايانە پىروفىسور دكتور (ت. ف. برسود)ە كە سەرۆكى بەشى توپكارى يە لە كۆلىژى پزىشكى زانكوى (مىنوتوبا) لە وولاتى كەنەدا و خاوەنى چەندىن كىتەبە لەسەر نەخۇشى يەكانى ژنان و مندالبوون، ئەم زىاتر بەو فەرموودەيەى پىغەمبەر (ﷺ): ﴿إِذَا مَرَّ بِالنُّطْفَةِ نَتَانٌ وَأَرْبَعُونَ لَيْلَةً بَعَثَ اللَّهُ إِلَيْهَا مَلَكًا فُصِّرَهَا، وَخَلَقَ سَمْعَهَا، وَبَصَرَهَا، وَجِلْدَهَا، وَلَحْمَهَا، وَعِظَامَهَا، ثُمَّ قَالَ: يَا رَبِّ أَذْكَرٌ أَمْ أُنْثَى، فَيَقْضِي رَبُّكَ مَا شَاءَ وَيَكْتُبُ الْمَلِكُ﴾ سەرسامبوو بوو و چەندىن لىكۆلىنەوہى لەسەر ئەم فەرموودە پىرۆزە پىش كەش كرد، لە يەكئە لە كۆنگرە زانستى يەكاندا دوو وىنەى راستەقىنەى كۆرپەلەى پىشانى ئامادەبووان دا يەككىيان كۆرپەلە يەك بوو لە تەمەنى (۳۵) رۆژىدا و ئەوى ترىان لە تەمەنى (۴۴) رۆژىدا بوو (بىروانە وىنەى ۱۰/ھ)، پاشان ووتى: ئەگەر سەيرى وىنەى كۆرپەلەى (۳۵) رۆژ بەكەين دەبىنن ناتوانىن شىوہى مروقى تىدا بىنن، بەلام كۆرپەلەكەى تر كە پاش ۴۲ رۆژ دەبىنن بە تەواوہتى شكلى و وىنەى مروقى وەرگرتووە و بە ئاسانى دەزانن كە ئەمە كۆرپەلە يەكى مروقە، لە كۆتايى ووتەكانىدا پىروفىسور برسود ووتى: مەن بەو شىوازەى كە

قۇناغەكانى گەشە كىردنى كۆرپەلە ئە (۴۰) رۇژى يەككەمىدا ...

بۇيان باس كىردم وا تىگە يىشىم كە محمد (ﷺ) مۇقۇنكى ئاسايى بووه، تەننەت نەيتوانيوه بنووسىت و بخوئىنئىتەوه (واتە نەخوئىندەوار بووه)، ئىمەش باسى ئەوه دەكەين كە پىياوئىكى نەخوئىندەوار لە پىش ۱۴۰۰ سال لە مەوبەر ئاوا چەند راستى يەكى ورد و قوولى بەشىوازىكى سەرسوپهئىنەر راگەياندووه كە سىروشتىكى زانستى يانەى هەيه، من وهكو كەسى خۇم باوه پىناكەم و ناتوانم بلىم ئەمانەى وهك رىكەوت ووتوه چونكە راستى زانستى زور وردى تىدايه، بۇيه منىش وهك پىروفىسور (كىش مور) هىچ قورسى يەك لەوهدا نابىنم كە بە باوه پى تەواوه بلىم ئەم ووتانە سىروش (وهحى) نىكە لەلايهن خوداوه و هەر ئەوه ئەم راستى يانەى بۇ روون كىردووه تەوه.

وئىنەى (۱۰/ه): بىروانە كۆرپەلە ئە رۇژى (۴۲) زور لە مۇقۇن ئاچىت، بەلام يەكسەر لە رۇژى (۴۴) بەدواوه

سىماى تەواوى مۇقۇن و مەردەگىرت.

ئەمە شايەتى دووان بوو لەو زانا سەر راستانەى كە كاتىك راستى يان بۇ روون دەبىتەوه دانى تەواوى پىدا دەننن ﴿وَبَرَى الَّذِيْنَ أُوْتُوا الْعِلْمَ الَّذِيْ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ هُوَ الْحَقُّ وَيَهْدِيْ إِلَى صِرَاطِ الْعَزِيْزِ الْحَمِيْدِ﴾ (سورقەسبا: ۶).

ۋەسفى دروست بوونى مەۋقۇ دواى رۇژى (۴۲)

نەو گۇرانكارىيانەى كە لە ھەفتەى ھەوتەم و دواتردا روودەدەن:

لە سەرەتاي ھەفتەى ھەوتەمى گەشە كۆرپەلە (واتە لە رۇژى ۴۲دا بە نزيكەى) پەيكەرى كۆرپەلەگەى ئىسكى دروست دەبىت، كە شىۋەى تايبەتى مەۋى دەت بە كۆرپەلەكە و قەدى رىك دەبىتەۋە، و سەرىكى گەۋرەى خىرى بۇ دروست دەبىت و چاۋەكان دەجۋولئىن بۇ پىشەۋەى روخسار و بەم شىۋەى شەكىلى مەۋى كۆرپەلەكە دەردەكەۋىت، ھەروەھا گۆيكانى ناۋەۋە و دەروە دواى رۇژى (۴۲) دروست دەبن و شەكىلى مەۋى ۋەردەگرن.

ھەمان شت سەبارەت بە لووتىش روۋەدات كە شەكىلى مەۋى ۋەردەگىت، بالەكانىش كە لە شىۋەى چەكەرەيەكدا دەركەوتبۇون لە ھەفتەى چاۋەمدا لە دواى رۇژى (۴۲) دىرئتر دەبن، چەند پەنجەيەكى ئاشكرا دەردەكەون كە پىشتر بوويان نەبوۋە، كۆتايى پىرپەرى پىشتىش (كە لە شىۋەى كلەدايە) كورت دەبىتەۋە و رىكەدەبىتەۋە و شوئىنەۋارىك دروست دەكات كە تىبىنى ناكىت و ديار نىيە.

سەرەتاي ئەندامەكانى زاۋوزى دەرەۋەى نىر و مى يەكەم جار لەيەك دەچن، و دەست دەكەن بە گەشە كۆرپەلە رۇژى (۴۲) لە ھەفتەى چاۋەمدا، و سىفاتە سىكسىيە جياكەرەۋەكان لە ھەفتەى نۆيەمدا دەردەكەون و ناتوانىت ئەندامەكانى زاۋوزى دەرەۋە (نىرئىنە و مىنە) لەيەك جياكەرئەۋە تەنھا لە دواى ھەفتەى (۱۲) نەبىت، لەگەل ئەۋەشدا كە چاۋەكان و گۆيكان بەردەۋام دەبن لە گەشەى تايبەتى خۇيان لە دواى رۇژى (۴۲) بەلام قەبارەى چاۋ لە ھەفتەى (۱۱)دا لە قەبارەى دەنكە نۆكىك زياتر نىيە، سىفاتە تايبەتىيەكانى ۋەك تۇرى چاۋ و رەشىنە و ھەستىارىيان بۇ رووناكى لە مانگى ھەوتەمدا دەردەكەون.

قۇناغەكانى گەشە كۆردنى كۆرپەلە لە (۴۰) رۇژى يەكەمىدا ...

بەلام بىنين و ناسىنى شىۋە و رەنگەكان تەنھا دواى لەدايك بوون بە ماوەيەك دەبىت، گوڭكانىش لە ھەفتەى ھەوتەمدا كامل دەبن و لۇچەكانى گوڭى ناوہوہ وەك ھى كەسىكى پىڭگەشتووى لۇدبىت و ئىسكەكانى گوڭى ناوہپاست لەم كاتەدا رەق دەبىت و كركراگەى گوڭى دەرەوہش لە سى چەماوہ پىكدبىت، گوڭى كۆرپەلە ناتوانبىت دەنگەكان ببىستبىت تەنھا لە دواى ھەفتەى (۲۴) نەبىت.

ھەرۋەھا سىستەمەكانى ئىسك و ماسولە و پىست شىۋەى مرۇبى ديارى كراوى خۇيان دواى رۇژى (۴۲) وەردەگرن، ھەرۋەھا لايەنى غەرىزى و ھەستى و سۆزى لە كۆرپەلەكەدا گەشە دەكات و بەلگە لەسەر بوونى چالاكى يەكى مېشك ھەيە دواى رۇژى (۴۲)، كە ئەویش بەھۇى ئامبىرى ھىلكارى كارەبايى مېشكەوہ تۇمار كراوہ، لەوانەيە كۆرپەلە لە نىوان ھەفتەى (۶ و ۷)دا وەلامى ھەبىت لە ھەموو لەشىدا ئەگەر بە ھىواشى دەست لە گوڭشەى لىۋەكانى بدەبىت، لەوانەشە ھەندىك جوولەى خۇويست وەك جوولەى چاۋ و قووتدان لە نىوان ھەفتەى (۹ و ۱۰)دا رووبدەن.

پزىشكى ئىنگىلىزى (سىر وىليەم لىلى) وەسفى كۆرپەلە دواى رۇژى (۴۲) بەم شىۋەيە دەكات: (كۆرپەلە وەلامى دەبىت بۇ ئازار و بەركەوتن و ساردىي و دەنگ و رووناكى، شلەى ئەمىنىۋنى دەخواتەوہ بە تايبەتى ئەگەر بە شىۋەيەكى دەستكرد شىرىنىيەكەى زىاد بكرىت، و ئەگەر تامى ناخوش ببىت كەم دەخواتەوہ! بىزار دەبىت لە ئامازە دووبارە بووہكان، و دەتوانبىت فىربكرىت كە بەئاگا بىت بۇ كارتىكەرەكان بۇ جارى يەكەم و بۇ ماوہيەكى كورت)، ھەرۋەھا ھەندىك لىكۆلىنەوہى كۆرپەلەى مرۇۋ دەرېخستووہ كە ھەندىك سىفاتى ھەئس و كەوت و سلوكى تايبەت بە كۆرپەلە كە لە ھى دايك و باوكى دەچىت دەرەكەوېت، كەواتە لىرەوہ كۆرپەلەكە كەسايەتى يەكى تايبەتى جياكراوہى خۇى دەبىت.

قوناغەكانى گەشە كۆرپە لە ئە (٤٠) رۆژى يەكەمدا ...

وينهى (هـ/١١): هيلكارى كۆرپە لە يەك ئە ھەفتەى (٧-٨، ١٥)، دەبين كە چۆن بە ناشكرا وينهى مروڤى وەرگرتووھ.

قوناغه كانى گه شه كردنى كۆرپه له له (۴۰) رۆژى يه كه مى دا ...

پيغه مبهرى خودا (ﷺ) هه موو ئه م رووداوانه ي كه ئاماژه مان پيदान باس كردوو له فهرمووده كه ي سه ره وه دا: ﴿إِذَا مَرَّ بِالنُّطْفَةِ نَتَانٌ وَأَرْبَعُونَ لَيْلَةً بَعَثَ اللَّهُ إِلَيْهَا مَلَكًا فَوَصَّوَهَا، وَخَلَقَ سَمْعَهَا، وَبَصَرَهَا، وَجِلْدَهَا، وَلَحْمَهَا، وَعِظَامَهَا، ثُمَّ قَالَ: يَا رَبِّ أَذْكَرٌ أَمْ أُنْثَى؟ فَيَقْضِي رَبُّكَ مَا يَشَاءُ وَيَكْتُبُ الْمَلَكُ﴾ (رواه مسلم)، ئه م فهرمووده پيروژه گرنگى رۆژى (۴۲) له ژيانى كۆرپه له كه دا روون ده كاته وه و ههروه ها ئاماژه به گۆرانكارى يه وورده كانيشى ده دا.

ليكولينه وه نوپكانى كۆرپه له زانى ده ريخستوو كه كۆرپه له شيوه ي مروى له م ماوه يه دا وهرده گريت، و هه موو ئه وانه ي كه له و فهرمووده يه ي پيش ۱۴ سه ده دا باس كراون به سه ر كۆرپه له كه دا ديت، سه باره ت به ره گه زى كۆرپه له كه شه فهرمووده كه باسى گه شه كردنى ئه ندا مه كانى زاووزى ي ده ره وه ده كات، نه ك ئه ندا زه دانان كه له گه ل پيتانندا له قوناغى نوتفه دا ديارى ده كريت، كه خواى گه وه له م ئايه ته دا ئاماژه ي پيداوه: ﴿وَأَلَّهُ خَلَقَ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنْثَى، مِنْ نُطْفَةٍ إِذَا تُمْنَى﴾ (النجم: ۴۵-۴۶).

ئه گه ر تيبينى فهرمووده كه بكه ين ده بينين پرسى يارى فريشته كه ده رباره ي ئه ندا مه كانى زاووزى ي ده ره وه يه كه خه لكى به هويه وه نيرينه له مينه جيا ده كه نه وه، كه ئه مانه به شيوه مروى يه كه يان ته نها له دواى هه فته ي (۱۲) وه ده رده كه ون.

ھاوپېچى ژماره (۲):

زاراۋەكانى قورئان
بۆ ۋەسەف كوردنى
قۇناغەكانى
گەشە كوردنى كۆرپەلە

زاراوهكانى قورئان بۇ وەسەف كەردنى قۇناغەكانى گەشە كەردنى كۆرپەلە

هەولە سەرەتايى يەكان بۇ رىكخستنى گەشە كەردنى كۆرپەلە لە چەند قۇناغىكدا لە كۆتايى سەدەى نۆزدەدا دەستى پىكرد و هەولەكان تا سەرەتاي سەدەى بىستەمىش بەردەوام بوو، گەورەترىن ئاستەنگ لە بەردەم زاناياندا برىتى بوو لە رۆيشتنى كۆرپەلەكە بە زنجىرەيەك گۆرانكارى چوو بەناويەك و بەردەوامدا لە كاتى گەشە كەردنى دا.

سالى (۱۹۱۴ز) زانا مول (Mool) ۲۲۶ كۆرپەلەى مرۆقى لە زنجىرەيەك قۇناغدا رىكخست، دواى ۲۸ سال (۱۹۴۲ز) زانا سترىتەر (Streeter) كۆرپەلەى مرۆقى لە ۲۳ قۇناغدا رىكخست كە ناوى نان (ئاسۆكانى گەشە كەردن)، كە ئەم رىكخستەى سترىتەر لەسەر ئاستى جىهان كارى پىدەكرا، تا سالى (۱۹۷۳ز) كاتىك ئۆرايلى (Oreilly) سىستىمىكى درىژترى پىشكەش كەرد بۇ پۆلېن كەردنى كۆرپەلەى مرۆق بە تايبەتى لە ۳ ھەفتەى يەكەمى دروست بوونى دا.

ئەم سىستەمە نوئىيەى دانرا مايەى رەزامەندى بوو لە ھەموو جىهاندا، كە پىشتى بەستوو بە رووداوه جۇراوجۇرەكانى گەشە كەردن، و بە پىوانەكانى شكلى دەرەو، ئەم سىستەمە زانيارى تەفصىلى پىشكەش دەكات بۇ زانايانى كۆرپەلەزانى (بىروانەى وىنەى ھ/۱۲).

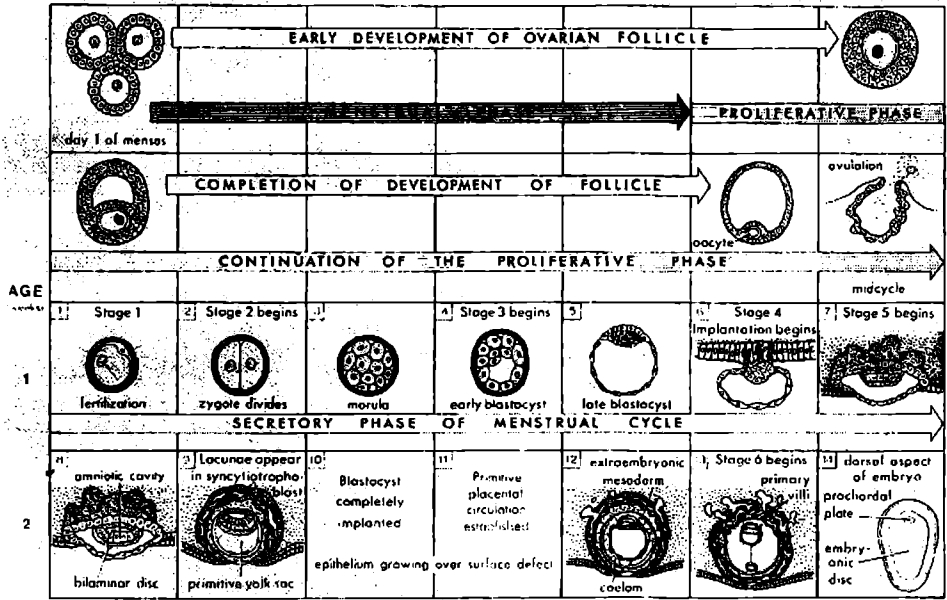
لە سەرەتايى ھەولەكانياندا زانايانى كۆرپەلەزانى چەند پىتېكىيان دانا بۇ وەسەف كەردنى ھەر قۇناغىك، پاشان ئەم پىتەنە گۆردەران بۇ ژمارە، بەلام ھىچ كامىك لە پىتەكان و ژمارەكان بۇچوونىكى وەسەفى دىارى كراوى لەخۇ نەگرتوو بۇ جىا كەردنەو ھى قۇناغەكان لە يەكترى، تا كاتىكى زۆر نىزىكىش نەزانرا بوو كە قورئان و سوننەتى پىرۆز چەند زاراوہيەكى ووردى لەخۇ كرتوو كە پەيوەندى ھەيە بە قۇناغەكانى گەشە كەردنى كۆرپەلەى مرۆقەو تەنھا لاي موسولمانان نەبىت.

زاراوه‌کانی قورنان بۆ وه‌سف کردنی قۆناغه‌کانی گه‌شه کردنی کۆرپه‌له

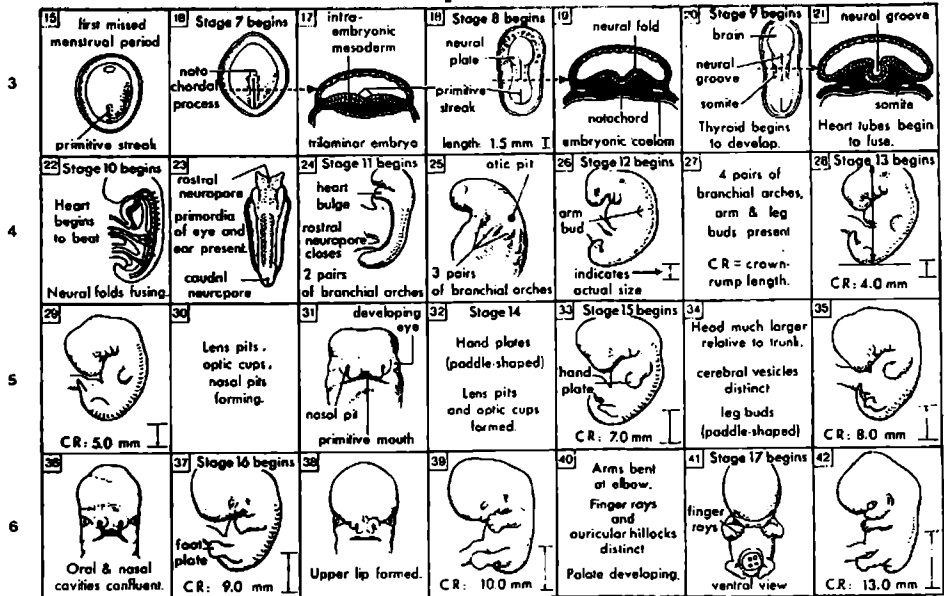
وینه‌ی (هه‌/ 12)

خشته‌ی زهمه‌نی دروست بوونی کۆرپه‌له‌ی مرو‌قه‌ له هه‌فته‌ی (1 بۆ 6)

TIMETABLE OF HUMAN PRENATAL DEVELOPMENT
1 to 6 weeks

خشته‌ی زهمه‌نی دروست بوونی کۆرپه‌له‌ی مرو‌قه له هه‌فته‌ی (2-6)

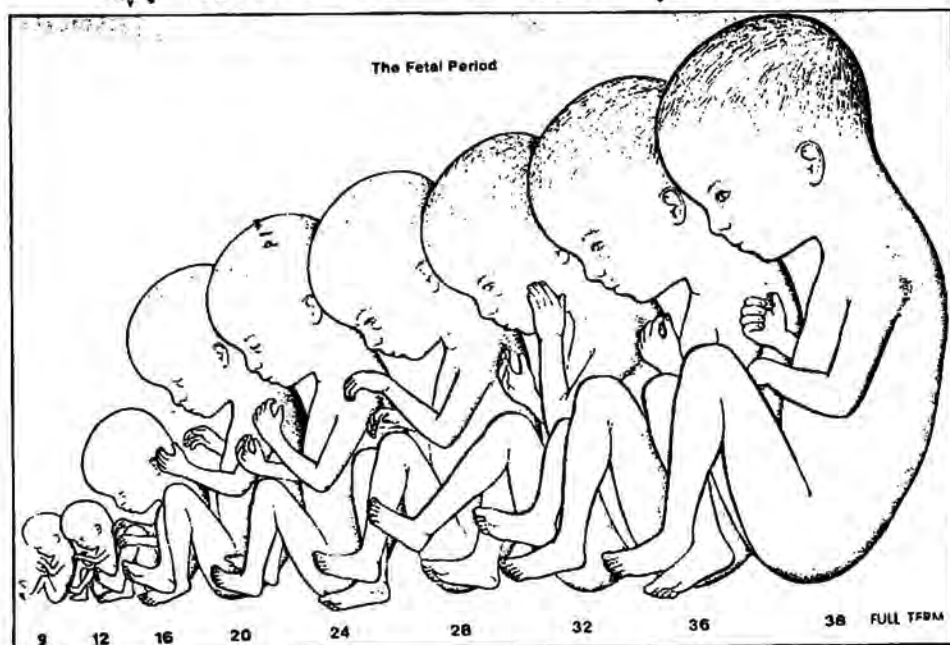
زاراومکانی قورنان بو ووسف کردنی قوناعهکانی گهشه کردنی کورپه له

خشتهی زهمهنی دروست بوونی کورپه لهی مرووف له ههفتهی (7-10)

TIMETABLE OF HUMAN PRENATAL DEVELOPMENT
7 to 38 weeks

AGE (weeks)	43	44 Stage 18 begins	45	46	47	48 Stage 19 begins	49
7	CR: 16.0 mm	Eyelids beginning	Tip of nose distinct Toe rays appear Ossification may begin CR 17.0 mm	Loss of villi Smooth chorion forms	urogenital membrane anal membrane ♀ or ♂	Trunk elongating and straightening	CR: 18 mm
8	Upper limbs longer & bent at elbows Fingers distinct	Anal membrane perforated Urogenital membrane degenerating Testes and ovaries distinguishable	Stage 21 begins	Stage 21 External genitalia still in sexless state but have begun to differentiate	Stage 22 begins genital tubercle urethral groove anus ♀ or ♂	Beginnings of all essential external & internal structures are present	Stage 23 CR: 30 mm
9	beginning of fetal period	Genitalia show some ♀ characteristics but still easily confused with ♂	phallus urogenital fold labioscrotal fold perineum ♀	Genitalia show fusion of urethral folds Urethral groove extends into phallus	phallus urogenital fold labioscrotal fold perineum ♂	CR: 50 mm	CR: 50 mm
10	Face has human profile. Note growth of chin compared to day 44.	Face has human appearance	labium minus urogenital groove labium minus ♀	chlores labium minus urogenital groove labium minus ♀	Genitalia have ♀ or ♂ characteristics but still not fully formed	glans penis urethral groove scrotum ♂	CR: 61 mm

گهشه کردنی کورپه لهی مرووف له ههفتهی (9) تا کوتایی سکیری

زاراوهكانى قورئان بۇ وەسەف كىردى قۇناغەكانى گەشە كىردى كۆرپەلە

ئەم زاراوانە تا كاتىكى زۇر نىزىكىش خەلكى ئىيان تىنەگە يىشتىبوو، چۈنكى ئامازە دەدەن بە چەند ووردهكارى يەكى دروست بوون كە پىشتەر نەزىنارابوو، بەراستى پروگرامى قورئانى بۇ دابەش كىردى قۇناغەكانى دروست بوونى كۆرپەلە مايە سەرسوپمان و بەرز راگرتنە، كە وەك ئاشكرايە مېژووەكەى دەگەرپتەوہ بۇ سەدەى حەوتەمى زايىنى، لەگەل ئەوہشدا كە (ئەرسىتو تالىس) كە بە (دامەزىنەرى كۆرپەلەزانى) دادەنرىت لە سەدەى چوارەمى پىش زايىندا لە لىكۆلىنەوہكانى لەسەر هېلكەى مرىشك گەيشتە ئەوہى كە جووچكەكان بە قۇناغ دروست دەبن، بەلام هېچ جوړە ووردهكارى يەكى نەدا لەسەر ئەم قۇناغانە، بە پىشت بەستەن بەوہى دەيزانىن دەربارەى مېژووى كۆرپەلەزانى تەنھا چەند شتىكى كەم دەزانرا دەربارەى دابەش كىردى قۇناغەكانى دروست بوونىان پىش سەد سال لە ئىستا.

ياسا تايپەتەكانى زاراوہ زانستى يەكان :

زانايان لە كاتى هەلبىژاردن و دانانى زاراوہيەك لە كۆرپەلەزانى دا لەوہ دۇنيا دەبن كە ئەو زاراوہيە بە تەواوہتى وەسفى شكلى دەرەوہى كۆرپەلەكە دەكات، و دەبىت ئەم ناوہ بگونجىت لەگەل سىروشتى گەشە كىردن و ئەو رووداوانەى كە كۆرپەلەكە لەو قۇناغەدا پىى دا تىدەپەرىت، بۇ ئەوہى كە خۇشمان بەدوور بگرين لە تىكەلاوبوونى قۇناغەكان دەبىت ھەر زاراوہيەك وەسفى قۇناغىك بكات كە سەرەتايەك و كۆتايى يەكى دىارى كراوى ھەبىت، و تا بتوانرىت دەبىت بەدوور بىن لە تىكەلاو بوونى قۇناغەكان.

لەبەر ئەوہى قۇناغەكانى دروست بوونى كۆرپەلە زۇر ئالۆزن و بەردەوام دەگۆرىت، ئەوا پىويستە سىستىمىكى نوئ پىشكەش بكەين بۇ وەسفى قۇناغەكانى كۆرپەلە بە بەكار ھىنانى ئەو زاراوانەى لە قورئان و سوننەتدا ھاتوون، ئەو پىش لەبەر ئەوہيە كە ئەم سىستەمە پىشنىار كراوہ پىشتى

زاراوهكانى قورئان بۇ وەسەف كىردى قۇناغەكانى گەشە كىردى كۆرپەلە

بەستوو بە وەسەف كىردى گۆرئانكارى يەكانى روخسار و شىۋە و ھەرۋەھا گۆرئانكارى يەكانى ناو لەشى و لە ھەمان كاتىشدا ئاشكرا و ھەمەلايەنن و لەگەل پىشكەوتنەكانى كۆرپەلەزانى دا دەگونجىت، ئەوھى جىئى ئاماژە پىكردنە ئەوھى بە قورئان يەكەم سەرچاۋە يە باسى قۇناغە جىاۋازەكانى كۆرپەلەى كىردىت: ﴿يَخْلُقُكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا مِّن بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ﴾ (الزمر: ۶)، ھەرۋەھا قورئانى پىرۆز چەند ناۋىكى تايبەتى ناۋە بۇ ھەموو قۇناغىكى دروست بوونى كۆرپەلە: ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِّن طِينٍ، ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ، ثُمَّ خَلَقْنَا النَّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾ (المؤمنون: ۱۲-۱۴).

لە ئەنجامى لىكۆلىنەۋەى ئەم زاراۋانەۋە بۇمان ئاشكرا دەبىت كە ھەموو مەرجىكى پىۋىستىيان تىدايە بۇ ناۋلىنانيكى نمونەيى، چونكە بە ئاشكرا يەكەدەگىتەۋە لەگەل ھەموو قۇناغىكى گەشە كىردى كۆرپەلەدا و بە تەۋاۋەتى روونى دەكاتەۋە، ھەربۇيە ناتۋانين بلىين ئەم وەسەفى كۆرپەلە كە لە قورئاندا ھاتوو دەگەپىتەۋە بۇ ئەو زانىارى يانەى كە لە سەدەى ھەوتەمدا باۋبوۋە، و تەنھا دەرەنجام ئەۋەيە كە خۋاى پەرۋەردگار بەھۋى نىگاۋە بۇ پىغەمبەرە نەخوئىندەۋارەكەى ناردوۋە، كە لە ھەموو ژيانى دا چالاكى يەكى زانستى لەم بۋارەدا ئەنجام نەداۋە!!

زاراۋە قورئانى يەكان بۇ قۇناغەكانى كۆرپەلە:

يەكەم: قۇناغە سەرەكى يەكان:

قورئانى پىرۆز ئەۋەى بىرىارداۋە كە كۆرپەلە لەسكى داىكى دا بە ۳ قۇناغى سەرەكى و جىاۋازدا دەپرات، كە لە نىۋانىاندا ماۋەيەكى زەمەنى ھەيە و بە بەستەنەۋەيان بە پىتى (ئىم) دەرپىرۋە (ۋەك لە ئايەتەكانى سوورەتى

زاراوهكانى قورئان بۇ وەسفى كىردنى قۇناغەكانى گەشە كىردنى كۆرپەلە

(المؤمنون)دا، قۇناغى يەكەم برىتىيە لە: نوتفە كە لە زمانى عەرەبى دا بە واتاى تنۆكىك ئاۋ دىت، قۇناغى دووھم برىتىيە لە: قۇناغى دروست بوون (التخليق) كە تىي دا شىۋەكانى دروست بوونى كۆرپەلە: (علقة، مضغة، عظام، كساء العظام باللحم) يەكسەر بەدۋاى يەكدادىن و بە پىتى (فاء) پىكەوھ بەسترون، قۇناغى سىيەمىش كە دۋاى (ئُم)ى كۆتايى دىت برىتىيە لە قۇناغى گەشە كىردن (النشأة).

دووھم: قۇناغە ناسەرەكى يەكان (بەشەكان و بارەكان):

۱- بەشەكانى نوتفە: كە باسى ئەم بەشانە هاتووه:

ا- بارى ئاۋى دەرىپەپىو: وەسفى شلەمەنى يەكانى زاۋوزى دەكات كە دەردەپەپن و لەناۋياندا سپىرم لە پىاۋدا و هىلكۆكە لە ئافرەتدا هەلدەگرن.

ب- بارى سولالە (السلالة): كە لە زمانى عەرەبى دا بە ماناى پوختەيەكى دەرهىنراۋ يان ماسىيەكى درىژ دىت، كە وەك باسماں كىرد سپىرمىك لەنىۋان مىلئۇنەھا دانەدا دەردەهينرىت و خۇيشى لەسەر شىۋەى ماسىيەكى درىژە.

ج- بارى نوتفەى تىكەلاۋ (النطفة الأمشاج): واتە ئاۋىكى تىكەلاۋ كە وەسفى بەيەك گەشتنى دەردراۋەكانى پىاۋ و ئافرەت دەكات لە بۆرى پىتاندىدا بۇ دروست كىردنى زاىگوت، كە لە شىۋەى تنۆكىك شلەمەنى دا دەپىت و پىكەتوۋە لە تىكەلاۋىكى ئاۋى پىاۋ و ئافرەت، كە ئەمە وەسفىكى زۆر روونكەرەۋەيە سەبارەت بە شىۋە و پىكەتەكەى، دەتوانرىت ئەم بارى نوتفەى تىكەلاۋە دابەش بىرىت بۇ:

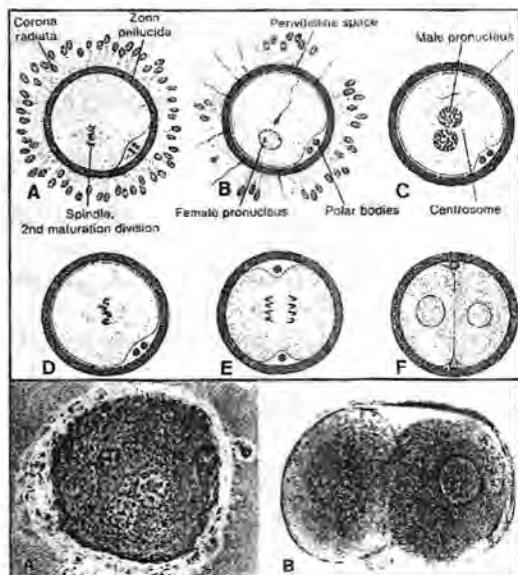
۱- بارى دروست بوون (الخلق): چونكە پىش چوونە ناۋەۋەى سپىرم بۇ ناۋە هىلكۆكەكە خانەيەكى كاملى مروۋ نابينىن! پاش يەكگرتنىان پىارى دروست بوونى مروۋقىكى نوى دەدرىت بە دروست بوونى خانەيەكى مروۋى كامل كە (۴۶) كرومۇسۇمى تىدايە و دەتوانىت زىاد بىكات بە دابەش بوون بۇ دروست

زاراوه‌کانی قورئان بۆ وه‌سف کردنی قوئاغه‌کانی گه‌شه کردنی کۆرپه‌له

کردنی مروّقه، که‌واته قوئاغی بوونی مروّی به تیکه‌لاو بوونی سپیرم و هیلکۆکه ده‌ست پێ‌ده‌کات، و ئەم باره‌ش جیا‌وازه له پێش‌خوی چونکه مروّقه پێشتر دوو به‌شی له‌یه‌ک جیا‌واز و له‌یه‌ک‌دوور بووه (وینە‌ی: ۱۲/ه).

۲- باری ئەندازه بۆدانان (التقدير): دروست بوونی مروّقه به‌یه‌گرتنی سپیرم و هیلکۆکه ده‌ست پێ‌ده‌کات، به‌لام ئایا سیفات‌ه‌کانی کۆرپه‌له دروست بووه‌که چی‌یه؟ و چی بۆ ده‌مینیت‌ه‌وه له دایک و باوکی‌یه‌وه؟ ئەمه‌ له قوئاغی‌کی دوا‌ی باری دروست بووندا به‌چه‌ند سه‌عاتیک رووده‌ات که بریتی‌یه له باری ئەندازه بۆدانان (التقدير) وه‌ک له قورئاندا هاتووه، یان باری دا‌رشتنی پرۆگرامی جینی (البرمجة الجينية) وه‌ک کۆرپه‌له‌زانانی ئەم‌رۆ با‌سی لێ‌وه ده‌که‌ن، که تئ‌ی‌دا ئەو سیفات‌ه‌نی که زال ده‌بن و ده‌رده‌که‌ون ب‌پ‌یارده‌درین و ئەوانه‌شی که به‌زیون لاده‌چن و له‌وانه‌یه له نه‌وه‌کانی‌دا په‌یدا‌بن، وه‌ک قورئان ده‌فه‌رمو‌یت: ﴿قَتَلَ الْإِنْسَانَ مَا أَكْفَرَهُ، مِنْ أَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ، مِنْ لُطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَّرَهُ﴾ (عبس: ۱۷-۱۹)، که‌واته سه‌ره‌تا دروست بوون و دووهم ئەندازه بۆدانانه که که‌متر له (۳۰ سه‌عات) یان به‌ینه.

(وینە‌ی: ۱۲/ه)

ئەم هیلکاری‌یانه پیتان‌دن یان نوتفه ده‌رده‌خات، زنجیره‌ی رووداو‌ه‌کان کاتیک ده‌ست پێ‌ده‌کات که سپیرم ده‌گاته دیواری هیلکۆکه‌که، و به تیکه‌لاو بوونی کرۆمۆسۆمه‌کانی دایک و باوک و دروست بوونی هیلکه‌ی پیتینراو (زایگۆت) کۆتایی دیت، له خواره‌وه‌ش دوو وینە‌ی راسته‌قینه‌ی دروست بوونی (زایگۆت) که یه‌که‌م خانە‌ی مروّقه له‌گه‌ژ دابه‌ش بوونی ده‌بینن.

زاراوهكانى قورنان بۇ وەسەف كىردى قۇناغەكانى گەشە كىردى كۆرپەلە

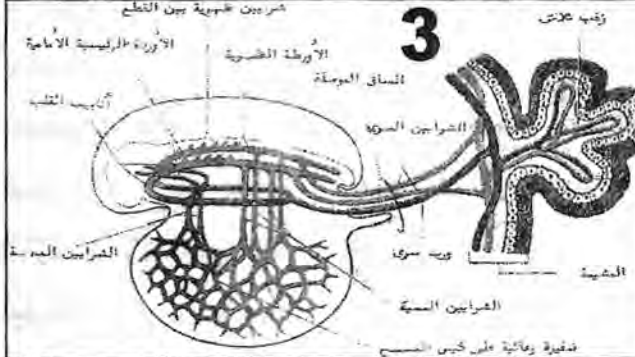
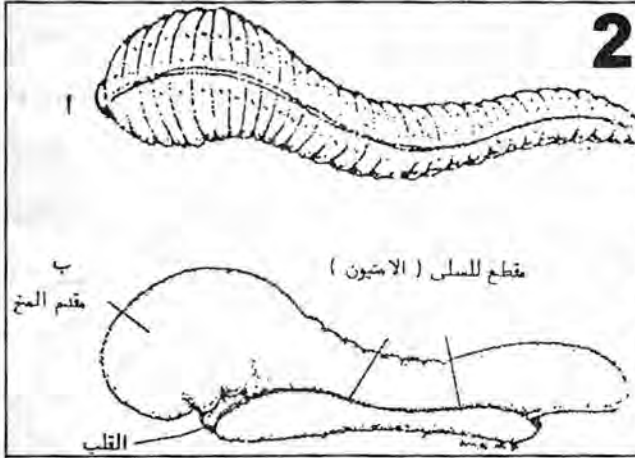
د- بارى خۇچاندن (الحرث): دواى تەواو بوونى بارەكانى دروست بوون و ئەندازە بۇدانان ئوتفەكە لە (بۆرى فالووپ) ەو دەجوولیت بۇ ناو مئالدان و دەكەوئتە ناوى و خۇى لەدیوارەكەى دا دەچىنىت (هەرەك تۆو لە زەوى دا)، ئەم بارە جىاوازه لە بارەكانى پئیش خۇى و كۆتایىن بارەكانى قۇناغى ئوتفەیه، چونكە لیروە كۆرپەلە خۇى دەنووسىنىت بە دیوارى مئالدانەو و لەو وەو خۇراك وەرەگریت و ئیتر لە شیوہى تنوكك ئاو (نوتفە) دەرەچیت.

۲- بەشەكانى قۇناغى دروستبوون: لەم قۇناغە دا خانەكان تاییبەتمەند دەبن بۇ دروست كىردى ئەندامەكان و سىستمەكان كە پئیشتر بوونىان نەبوو، ئەم قۇناغە لە سەرەتای هەفتەى سئیه مەو دەست پئیدەكات، و كۆرپەلەكە بە چەند بارىكى ناسەرەكى تاییبەتدا دەروات كە ئەمانەن:

۱- بارى خۇهەلواسەرە (العلة): لە رۆژى (۱۵) وە دەست پئیدەكات و لە رۆژى (۲۳) یان (۲۴) دا تەواو دەبیت و كامل دەبیت بە هیواشى لەسەر شكلى خۇهەلواسەرەیهك، (عەلەقە) لە زمانى عەرەبى دا بەم مانایانە دیت: ۱- كرمى زەرورە كە كرمىكى بچووكە و لە زۇنگاوهكاندا دەژى و خوینی زیندەوهرانى تر دەمریت. ۲- خۇهەلواسین بە شتیكەو. ئەم دوو مانایە دینەدى لە شیوہى كۆرپەلەكەدا كە لە كرمى زەرورە دەچیت و هەرەها خۇى هەلواسیوہ بە دیوارى مئالدانەو، كەواتە ئەم دوو مانایە وەسفی شیوہى دەرەوہى كۆرپەلەكە زۆر بە ووردى دەكەن. ۳- هەرەها بە مانای خوینی مەیبو یان خوینی گەش و وەستاو دیت: كە ئەم مانایەى عەلەقە دیارترین پئیکهاتەى ناوہو دەرەخات كە كاردەكاتە سەر پئیکهاتەى دەرەوہ، چونكە لیروەدا خوین لەناو لوولە خوینەكاندا دروست دەبیت وەك چەند دوورگەیهكى داخراو، كە وا لە خوینەكە دەكات وەستاو و نەجوولآو بیت لە لوولە خوینەكاندا و شكلى خوینیكى مەیبو یان بەستووى دەداتى (بروانە شكلهكانى وئنهى: ۱۴/ه).

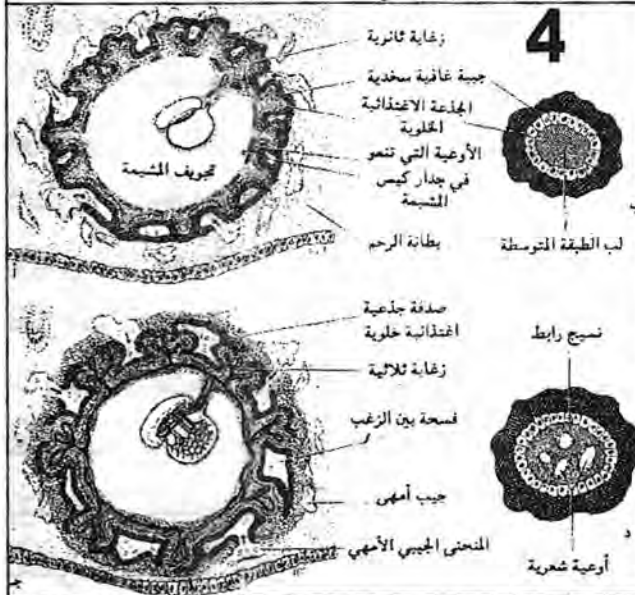

زاراوه کانی قورنان بۇ وەسف کردنی قۇناغه کانی گەشە کردنی کۆرپە لە

وتینەى (ه/هـ/ ١٤):

1: وینەى کۆرپە لە یەکی مەرۆقە {کە درێژى یەكەى (١، ٢م) و ١٢ بارستەى لەشى هەبێه} ئە قۇناغى (١١) ى دروست بووندا (رۆژانى ٢٤-٢٥)، کە دەبینن بە هوی قاچیکەوه خوی هە ئواسیوه. 2: بە راوردیکی نیوان کۆرپە لەی مەرۆق و کرمی زەرۆو، کە لیکچوونی نیوانیان روون دەکاتەوه.

3: هیلکاری یەکی سیستمی دل و سوورانی خوینی سەرەتایی کۆرپە لە ئە قۇناغی عە لەقەدا (رۆژی ٢٠) لێرەدا کۆرپە لەکە بۇ خۆراک پشەت بە خوینی دایکی دەبەستیت، و هوی وەسف کردنی بە عە لەقە بۆمان روون دەکاتەوه (بە هوی بوونی بریکی زۆر ئە خوینی وەستاو ئە کۆرپە لەکە و وویلاشە کەیدا). 4: کۆرپە لە ئە قۇناغی عە لەقەدا کە هە ئواسراوه و بە شلە یەکی لێنچ و توورە کە ی زەردینە دەورە دراوه.

زاراوهكانى قورئان بۇ وەسەف كىردى قۇناغەكانى گەشە كىردى كۆرپەلە

ب- بارى گۆشتپارە (المضغة): كۆرپەلە لە شىۋەي عەلەقەو دەگۆرپىت بۇ گۆشتپارە لە رۆژى (۲۴-۲۶)، كە ماۋەيەكى كەمە ئەگەر بەراۋرد بىكرىت بە ماۋەي گۆرانى نوتفە بۇ عەلەقە، وشەي (مضغة) ئەم مانايانەي ھەيە: ۱- ئەو ماددەيەي كە دانەكان جويىيىتى. ۲- بە ئەندازەي شتىك كە بجوورپىت. ۳- شتىكى بچوك.

لەم بارەدا كۆرپەلەكە شىۋەي ماددەيەكى جووراۋ ۋەردەگرىت كە بە بەردەوامى شكىلى لە گۆراندایە، كە لەگەل گۆراندەكاندا شوئىنەۋارى ددانەكانى ھەر لەسەر دەمىنىت، بەم شىۋەيە شىۋەكانى كۆرپەلەكە دەگۆرپىت لەم بارەدا، بەلام لەگەل مانەۋەي بارستە لەشىيەكاندا كە شىۋەي شوئىنەۋارى ددانەكان دەدات بە ھەموو شىۋەكان، كۆرپەلەكە دەخولپتەۋە ۋ ئەملاۋلا دەكات ھەرەك چۆن ماددەيەكى جووراۋ لەناۋ دەمدا دەخولپتەۋە، ئەگەر پروانينە ماناى دوۋەم ۋ سىيەمى وشەي (مضغة) دەبىنن بەسەر كۆرپەلەكەدا دەچەسپىت چۈنكە لە قەبارەي بچوكترىن شتىكدا دەبىت كە ددانەكان بتوانىت بيجووت (دريژىيەكەي نرىكەي اسم دەبىت) (پروانە شكلەكانى وئىنەي: ھ/۱۵).

ئەم ناۋە بەلگەيە لەسەر روودانى چەند شتىك لە گەشە كىردىدا كە ھۆكارى روودانى گۆراندكارىن لە شىۋەي دەرەۋەي، قورئانى پىرۋزىش نامازەي بەۋەداۋە كە ھۆكارى ئەمە دەگەرپتەۋە بۇ دەستكردن بە دروست بوونى سىستەمەكانى لەش، ۋەك دەفەرموئىت: ﴿ثُمَّ مِنْ مَّضْغَةٍ مُخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِّنَّبِّئَ لَكُمْ﴾ (الحج: ۵).

ئەمە بوۋەتە شتىكى زانراۋ بۇمان لە تويژىنەۋە نوئىكانماندا دەربارەي كۆرپەلەزانى، كە زاراۋەي قورئانى (مضغة) بارىكى نوئى تايبەتمان پىشكەش دەكات كە ۋەسەفى شكىلى دەرەۋە ۋ گىرنگىزىن كىردارەكانى ناۋ لەشى كۆرپەلەكە دەكات (پروانە شكلەكانى وئىنەي: ھ/۱۵).

زاراوه‌کانی قورئان بۇ وەسف کردنی قۇناغە‌کانی گەشە کردنی کۆرپە‌لە

وینە‌ی (۱۵/هه): ئەم وینە راستە‌قینانە ھۆکاری ناونانی کۆرپە‌لە‌کە بە گۆشتپارە روون دەکاتە‌وه، بروانە (لە وینە‌کانی لای راستدا) لیکچوونی نیوان کۆرپە‌لە و قۆرپک‌کە شوینە‌واری ددانە‌کانی پینوہیە، ھەرەھا چە‌ماوہیی لەشیشی (وەک پیتی سی نینگیزی) روون دەکاتە‌وه، ئە‌لای چە پیشدا دریژی راستە‌قینە‌ی کۆرپە‌لە‌کە و قە‌بارە بچووکە‌کە‌ی دەبینین.

ج- باری ئی‌سک (العظام): کۆرپە‌لە پارێزگاری لە شکی گۆشتپارە دەکات و شیوہی مروۆقی تی‌دا نابینریت تا کوتایی ھەفتە‌ی شە‌شە‌م، لە‌گە‌ڵ سەرە‌تای ھەفتە‌ی ھەوتە‌مدا پەیکەری ئی‌سکی کەرکراگە‌یی دەست دەکات بە بلأویوونە‌وه بە‌ناو ھەموو لە‌شدا و کۆرپە‌لە‌کە شیوہی پەیکەری ئی‌سک وەر‌دە‌گریت، دروست بوونی ئی‌سک بریتی‌یە لە ئاشکراترین دروست بوون لەم قۇناغە‌دا، و گۆر‌ان لە شیوہی گۆشتپارە‌وه بۆ سەرە‌تای شیوہی پەیکەری ئی‌سک لە ماوہیەکی کە‌مدا روودە‌ات، ئەم قۇناغە بە پەیدا‌بوونی پەیکەری ئی‌سکی جیادە‌کریتە‌وه کە شیوہی مروۆیی‌یانە دە‌ات بە کۆرپە‌لە‌کە.

زاراوه‌ی ئی‌سک کە قورئانی پیرۆز بۆ ئەم بارە‌ی کۆرپە‌لە‌کە بە‌کاری ھیناوه بریتی‌یە لەو زاراوہیە‌ی کە تە‌عبیر لەم قۇناغە‌ی ژیان‌ی کۆرپە‌لە‌کە دەکات زۆر بە ووردی، روخساری دەرە‌وہی دەرە‌خات لە‌گە‌ڵ ئاشکرا کردنی گرنگترین

زاراوه‌کانی قورئان بۇ وەسەف کردنی قۇناغەکانی گەشە کردنی کۆرپە لە

گۆرپانکاری لە پیکهاتەیی ناو وەهەیی دا، کە سەرەنجام دەبیته هۆی ریک کردنە وەهەیی دیمەنی لەشی کۆرپە لەکە، و جیاواز دەبیته لە قۇناغەکەیی پیش خۆی کە گۆشتپارە بوو.

د- باری داپۆشین بە گۆشت (ماسولکە): ئەم قۇناغە بە بلاو بوونە وەهەیی ماسولکەکان بە دەوری ئیسکەکان و داپۆشینیان وەک پۆشاک جیا دەکریتە وە، بە تەواو بوونی ئەم داپۆشینە شیوێ مەرویی یەکەیی ریک دەبیته وە، و کۆرپە لەکە دەست دەکات بە جوولە.

بەمەش شوینە واری داپۆشینێ ئیسکەکان بە ماسولکە لەسەر شیوێ وەهە وەهەیی کۆرپە لەکە دەردەکەوێت و لە هەمان کاتدا تەعبیر دەکات لە گەرنگترین کرداری دروست بوونی کۆرپە لەکە لەم قۇناغە دا، کە باریکی جیاوازە لە وەهەیی پیش خۆی (باری دروست بوونی ئیسک) لە شیوێ و پیکهاتەیی ناو وەهەیی دا.

قۇناغی داپۆشین بە گۆشت لە کۆتایی هەفتەیی حەوتەمدا دەست پێ دەکات و بە دریزایی هەفتەیی هەشتەم بەردەوام دەبیته، کە دوا ی قۇناغی ئیسک دیت وەک قورئانی پیرۆز تەعبیری ئی کردوو: ﴿... فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا...﴾ (المؤمنون: ۱۴).

قۇناغی داپۆشین بە ماسولکە کە لەگەڵ کۆتایی هەفتەیی هەشتەمدا تەواو دەبیته بە باری کۆتایی قۇناغی دروست بوون (التخلیق) دادەنریت، کە زانایانی کۆرپە لەزانی کۆتایی هەفتەیی هەشتەم بە کۆتایی قۇناغی سەرەتایی (حومەیل Embryo) دادەنن و دوا ی ئەم دەلین قۇناغی (کۆرپە لە Fetus) دەست پێ دەکات، کە یەک دەگریتە وە لەگەڵ قۇناغی گەشە کردندا وەک لە زاراوێ قورئانی دا هاتوو: ﴿فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَبَارَكُ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾ (المؤمنون: ۱۴).

زاراوهكانى قورنان بۇ وەسف كىردنى قۇناغەكانى گەشە كىردنى كۆرپەلە

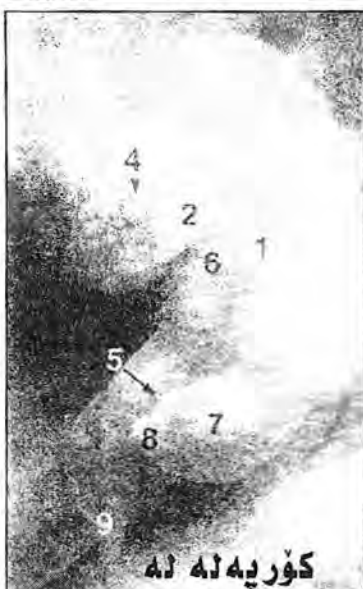
شەرتەتاي ھەفتەى ھەرتەم

ھەفتەى نۆپەم

ۋىنەى (ھ/۱۶)

لەم وىنانەدا
دەبىنن كە چۈن
لە ھەفتەى
شەشەمدا پىش
تەواو بوونى
دروست بوونى
ئىسك و ماسونكە
كۆرپەلەكە
سىمىمى مەرقى
پىنە دىيارنى يە،
بەلام لە
ھەفتەكانى دواتردا
ئەم سىمىمى بە
ناشكرا دەردەكە وىت
لەگەن تەواو بوونى
دروست بوونىاندا.

كۆرپەلەلە

ھەفتەى شەشەمدا

۲- بەشەكانى قۇناغى گەشە كىردن بۇ دروستكراۋىكى تر (النشأة خلقاً آخر):

(نشأة) چاۋوگە و ۋەرگىراۋە لە كىردارى (نشأ)، ئەم كىردارەش بەم دوو مانا يە دىت: ۱- بەرزبوونە ۋەى شىتېك. ب- پىگە يىشت و گەورە بوو و سەركەوت، ئەم ھەنگاۋانەى خوارە ۋەش دەگىتتە ۋە:

ئەم قۇناغە لە ژىانى كۆرپەلەكە كە دواى داپۇشىن بە گوشت دەست پىن دەكات، واتە لە ھەفتەى نۆپەم ۋە كە ماۋەيەك دەخايەنىت (بەكار ھىنانى پىتى (ئم) ئەمە دەسەلمىنىت)، لە كاتى ئەم قۇناغەدا چەندىن كىردارى گىرنگ

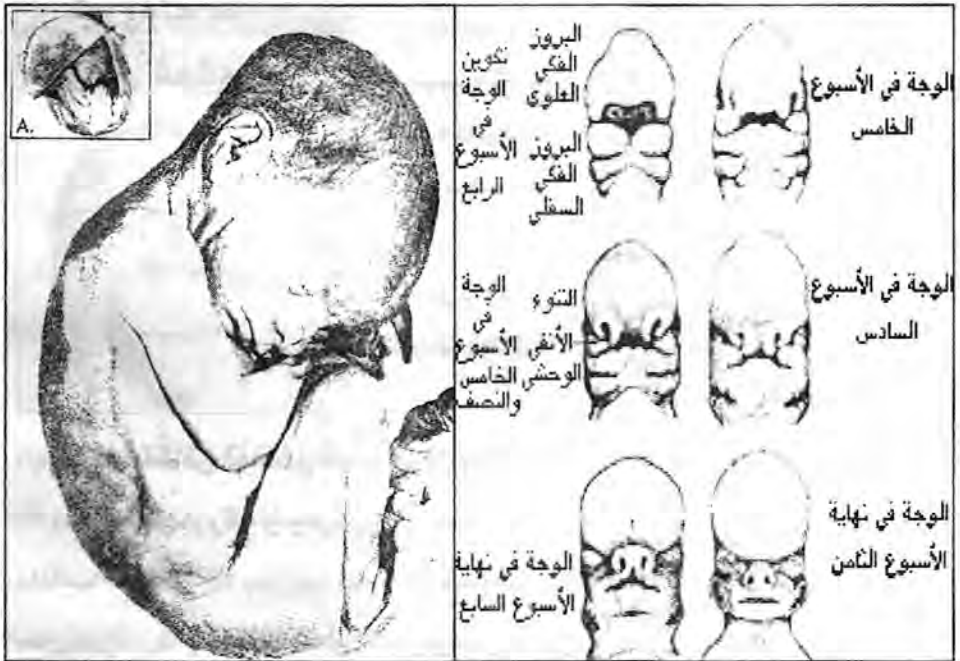

زاراوهكانى قورئان بۇ وەسفى كوردنى قۇئاغەكانى گەشە كوردنى كۆرپەلە

لە گەشە كوردنى كۆرپەلەكەدا روودەدات، كە بە ئاشكرا لەژێر ئەو دوو وەسفى دەقە قورئانىيەكەدا جىيان دەبىتەو، كە بەم شىوئە دەتوانىن كورتىيان بكەينەو:

ا- گەشە كردن (النشأة): ئەم وەسفى بە ئاشكرا لەم قۇئاغەدا دەردەكەوئت، چونكە راددەى گەشە كوردنى كۆرپەلەكە لە هەفتەى نۆيەمەو خىرا دەبىت ئەگەر بەراورد بكرىت بە قۇئاغەكانى پىش خوى.

ب- بۇ دروستكراوئكى تر (خلقاً آخر): ئەم وەسفى شانبەشانى وەسفى يەكەم دەروات، و بەلگەيە لەسەر ئەوئى كە هەمان كۆرپەلە لە قۇئاغى گەشە كردندا گۆرپاوه بۇ دروستكراوئكى تر.

وئنهى (هـ/ ١٧): رىكبوونەوئى لەم وئنه راستە قئنهئى كۆرپەلەئىك لە هەفتەى (٢٥) دا دەبئىن روخسارى كۆرپەلەئىكە لە هەموو ئەندامەكانى كۆرپەلەئىكە دروست بوون، بەلام پئست هئشتا قۇئاغى گەشە كردندا. چرچە بەهوى ئەواو ئەبوونى كۆبوونەوئى چەورى پئوئست لەژێرى دا.

زاراوه‌کانی قورئان بۇ وەسفا کردنی قۇناغەکانی گەشە کردنی کۆرپەلە

* لە ماوەی نیوان هەفتەى (۹ بۆ ۱۲) دا قەبارەکانى هەریەك لە سەر و لەش و پەلەكان دەست دەكەن بە رێكبوونەوه و هاوسەنگى وەرگرتن.

* لە هەفتەى (۱۲) دا رەگەزى كۆرپەلەكە ديارى دەبێت بە شىوێهەكى كۆتايى، ئەويش بە دەرکەوتنى ئەندامەکانى زاووزى دەروە.

* لە هەمان هەفتەى (۱۲) دا پیکهاتەى پەیکەرى ئیسكى گەشە دەكات لە ئیسكە كركراگەيى یە نەرمەكانەوه بۆ ئیسكە نیشتووہ رەقەكان، هەروەها پەلەكان جیاواز دەبن و دەتوانرێت نینۆك لەسەر كۆتايى پەنجەكان ببەرێت.

* موو لەسەر پێست لەم قۇناغەدا پەیدا دەبێت.

* كێشى كۆرپەلەكە بە شىوێهەكى بەرچاو زیاد دەكات.

* ماسولكە خۆويست و خۆنەوويستەكان گەشە دەكەن.

* جوولە خۆويستەكان لەم قۇناغەدا دەست پێدەكەن.

* هەموو ئەندامەكان و سیستەمەكانى لەش ئامادە دەكرێن بۆ هەستان بە كارەكانیان لە داهااتوودا.

* لەم قۇناغەدا رۆح (گیان) دەكرێت بە بەرى كۆرپەلەكەدا، بەپێى بەلگەى دەقەكانى قورئان و سوننەت، دەتوانرێت ئەم گیان بە بەردا كردنە بناسرێتەوه، ئەويش بە تیببىنى كردنى دياردەى نوستن و بەخەبەر هاتنەوه لە كۆرپەلەكەدا، كە زۆرێك لە دەقەكانى قورئان و سوننەت باسى پیکەوه بەسترانى لەگەڵ رۆحدا دەكەن.

لێرەوه ووردیى دەقە قورئانىیەكە ﴿ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ﴾ دەبینن لە تەعبیر كردن لە دیمەنى دەرەوهى كۆرپەلەكە، و گەرنگترین كەردارە ناوێكىیەكانى كە لەم قۇناغەدا روودەدەن، و لە هەفتەى نۆیەمەوه دەست پێدەكەن، كە بەردەوام دەبێت تا ئەو كاتەى كە كۆرپەلەكە دەچیتە قۇناغى توانای ژيان لە دەرەوهى مائەدان.

زاراوهكانى قورئان بۇ وەسفى كوردنى قۇناغەكانى گەشە كوردنى كۆرپەلە

بارى تواناى ژيان لە دەرەوى منالدىان (طور القابلية للحياة):

ئامادەكردنى كۆرپەلەكە بۇ ژيانى دەرەوى منالدىان لە ھەفتەى (۲۲) وەوہ دەست پى دەكات، و لە ھەفتەى (۲۶) دا تەواو دەبىت كاتىك كە سىستىمى ھەناسەدان ئامادە دەبىت بۇ ھەستان بە كارەكانى، و ھەرەھا سىستىمى دەمار (دواى تەواو بوونى پىكھاتەكەى) ئامادە دەبىت بۇ رىكخستن و كۆنترۆل كوردنى پلەى گەرمى لەشى كۆرپەلەكە.

(۲۶) ھەفتە بە نزيكى يەكسانە بە (۶) مانگى ھەيقى (كۆچى)، قورئانى پىرۆزىش ئەوہى بىرپارداوہ كە قۇناغەكانى سىپىرى و شىردان ھەردووكيان (۳۰) مانگ دەخايەنىت، خواى گەرە دەفەرەمويت: ﴿وَحَمَلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا...﴾ (الاحقاف: ۱۵)، ھەرەھا ئەوہشى روون كىردووتەوہ كە ماوہى شىردانى تەواو دەبىت دوو سالى كامل بىت، كە دەفەرەمويت: ﴿...وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ...﴾ (نعمان: ۱۴)، كەواتە لەمەوہ تى دەگەين ئەو ماوہىەى كە كۆرپەلە پىيوستىيەتى بۇ ئەوہى تواناى ژيانى دەرەوى منالدىانى ھەبىت برىتىيە لە (۶) مانگ، پىش ھەفتەى (۲۲) كە ئەم قۇناغەى لىوہ دەست پىدەكات ئەگەر كۆرپەلەكە بىتە دەرەوہ ئەوا لەبارچووہ لە زوربەى حالەتەكاندا.

بارى گۆشگرتن و بەخىو كوردنى ناو منالدىان (طور الحضانة الرحمية):

كاتىك دروست بوونى مروۋ تەواو دەبىت و ئامادە دەبىت بۇ ژيان لە دەرەوى منالدىان لە دواى مانگى شەشەمەوہ، ئىتر لىرەوہ كۆرپەلەكە دەچىتە ماوہىەكى گۆشگرتنەوہ لەناو منالدىاندا، لىرەدا ئەندام و سىستىمى نوئى پەيدا نابن چونكە ھەموويان پەيدا بوون و ئامادە بوون بۇ كاركردن، منالدىانىش ھەلدەستىت بە دەستەبەر كوردنى خوراك و ژىنگەيەكى گونجاو بۇ گەشەى كۆرپەلەكە، كەواتە ئەم ماوہىە ماوہىەكى گۆشگرتنە كە لەناو منالدىاندا روودەدات و بەردەوام دەبىت تا بارى ژان بۆھاتن و منالبوون.

زاراوهكانى قورئان بۇ وەسفى كوردنى قۇناغەكانى گەشە كوردنى كۆرپەلە

بارى لەدايك بوون:

ئەم قۇناغە دوای تىپەرىنى (۹) مانگى ھەيڧى دەست پىدەكات و بە لەدايك بوونى كۆرپەلەكە تەواو دەيىت، كاتىك بارى پىشوو برىتىيە لە بارىكى پاراستن و گۆشگرتن بۇ كۆرپەلەكە، ئەم بارە بە قۇناغى وازھىنان لە كۆرپەلەكە و دەرکردنى بۇ دەررەھى لەش دادەنرىت، خىواي گەورە دەفەرمويىت: ﴿ثُمَّ السَّبِيلَ يَسْرَةً﴾ (عبس: ۲۰).

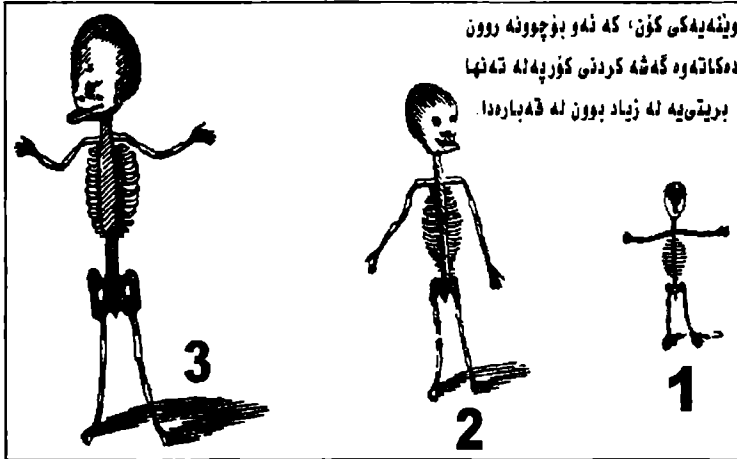
دوا ووتە:

ئەو زاراوانەى لە قورئاندا ھاتوون زۆر بە وردى تەعبىر دەكەن لەو گۆرپانكارىيانەى كە روودەدەن لە قۇناغە جىاوازەكانى دروست بووندا، و ھەسفى ئەو رووداوانە دەكەن بەپىي زنجىرەندى كاتەكانى روودانىان، ھەررەھا ھەسفى ئەو گۆرپانكارىيانەش دەكەن كە لەسەر ھەيئەت و شكىلى كۆرپەلەكە لەگەل دروستبوونىدا روودەدەن بە ھەسفىكى ورد لە ھەموو

قۇناغىكدا.

ويىنەى (ھ/۱۸)

تا كۆتايى سەدەى ھەژدەيەمىش كۆرپەلەزانان باومېرىان وابووه كۆرپەلە لە سكى دايكدا تەنھا لە قەبارەدا زياد دەكات.

لە تواناي پىغەمبەردا (ﷺ) نەبووه كە ئەم راستىيانە دەربارەى دروست بوونى ئادەمىزاد لە سەدەى ھەوتەمى زايىنىدا بزانىت، لەبەرئەھى كە زوربەيان تەنھا لە سەدەى بىستەمدا دۇزراونەتەو، شتىكى ھەق و رەوايە كە

زاراۋەكانى قورئان بۇ ۋەسەف كىردنى قۇناغەكانى گەشە كىردنى كۆرپەنە

موسولمانان و غەيرى ئەمانىش شاىهەتى بدەن ئەم راستىيانە لەلايەن پەرۋەردىگارەۋە بەھۇى ۋەحىيەۋە ھاتوۋە بۇ پىغەمبەر (ﷺ)، ئەۋ پەرۋەردىگارەۋى كە دروستكەرە و زانايە بە ھەموو شتىكى قۇناغەكانى دروست بوونمان، و بە ھەموو كاريك و لايەنە جۇراۋجۇرەكانى ژيانمان، و بە ھەموو شتىكىش كە لە دەۋرۋبەرماندايە لەم بوونەۋەرە فراۋانەدا، و ھەر ئەۋيشە كە راگرى ووردەكارىيەكانيانە.

سه رچاوه كان

.. قورئانی پیروژ و تهفسیر:

- ۱- قورئانی پیروژ.
- ۲- تهفسیری (جامع البيان في تفسير القرآن) ناسراو به تهفسیری (الطبري) / دانراوی: (أبو جعفر محمد بن جرير الطبري) / دار المعرفة - ۱۹۸۶.
- ۳- تهفسیری (تفسير القرآن العظيم) ناسراو به تهفسیری (ابن كثير) / دانراوی: أبي الفداء إسماعيل ابن كثير / دار الكتاب العربي - ۲۰۰۴.
- ۴- تهفسیری (الجامع لأحكام القرآن) ناسراو به تهفسیری (القرطبي) / دانراوی: (أبو عبدالله محمد بن أحمد الأنصاري القرطبي) / دار إحياء التراث العربي.
- ۵- تهفسیری (فتح القدير الجامع بين فني الرواية والدراية من علم التفسير) / دانراوی: محمد بن علي الشوكاني / دار ابن كثير / الطبعة الثانية - ۱۹۹۸.
- ۶- تهفسیری (الجلالين) / دانراوی هردوو زانا: (جلال الدين السيوطي و جلال الدين المحلي) / دار إحياء التراث العربي.
- ۷- مفردات ألفاظ القرآن / الراغب الأصفهاني.
- ۸- مفردات القرآن (تفسير وبيان) مع أسباب النزول / إعداد: د. محمد حسن الحمصي / دار الرشيد.
- ۹- الموسوعة القرآنية الميسرة / د. وهبة الزحيلي، د. محمد وهبي سليمان، محمد عدنان سالم، محمد بسام رشدي الزين / دار الفكر - ۲۰۰۴.
- ۱۰- تهفسیری ناسان بو تيگه يشتنی قورئان / م. بورهان محمد أمين / چاپی شه شه م - ۲۰۰۴.
- ۱۱- پوختهی تهفسیری قورئان (موفره داتی قورئان) / ماموستا محمد مهلا صالح باموکی / چاپی به که م - ۲۰۰۵.
- ۱۲- الصحيح المسند من أسباب النزول / عصام بن عبدالمحسن الحميدان / الطبعة الثانية - ۲۰۰۴.
- فهرمووده و ژياننامهی پيغمبر ﷺ (السيرة النبوية):
- ۱۳- فتح الباري شرح صحيح البخاري / الإمام ابن حجر العسقلاني / مكتبة دار السلام / الطبعة الثالثة - ۲۰۰۰.
- ۱۴- صحيح مسلم بشرح الإمام النووي / الإمام يحيى بن شرف النووي / دار المعرفة / الطبعة السادسة - ۱۹۹۹.

- ١٥- سلسلة الأحاديث الصحيحة / محمد ناصر الدين الألباني / مكتبة المعارف- الرياض / ٢٠٠٤.
- ١٦- مشكاة المصابيح / محمد بن عبدالله الخطيب التبريزي / بتحقيق: محمد ناصر الدين الألباني / المكتب الإسلامي / الطبعة الثالثة - ١٩٨٥.
- ١٧- صحيح السيرة النبوية / إبراهيم العلي / الطبعة الثانية - ١٩٩٦.
- ١٨- سيرة النبي (ﷺ) من القرآن الكريم والسنة الصحيحة / عبدالحميد طهماز / الطبعة الأولى - ٢٠٠٢.
- ١٩- الرحيق المختوم / صفى الرحمن المباركفوري / دار الأرقم.
- ٢٠- السيرة النبوية / د.علي محمد الصلابي / دار المعرفة - الطبعة الأولى - ٢٠٠٤.
- فهرهنگه كانی زمانی عهدهی:
- ٢١- معجم (لسان العرب) / لابن منظور.
- ٢٢- معجم (القاموس المحيط) / مجدالدین محمد بن یعقوب الفيروزآبادي / دار الفكر / الطبعة الأولى - ٢٠٠٢.
- ٢٣- المعجم الوسيط / دار إحياء التراث الإسلامي.
- ٢٤- تاج العروس / محب الدين أبي الفيض محمد مرتضى الحسيني الواسطي الزبيدي الحنفي.
- ٢٥- الصحاح / لأبي نصر إسماعيل بن حماد الجوهري / دار إحياء التراث العربي / الطبعة الرابعة - ٢٠٠٥.
- کتابه كانی ثیجازی زانستی:
- به پلهی یه کهم سوودم لهم سه رچاوانه وهرگرتووه که زوربهی بابته کانی نهه
کتابهی به رده ستت پیکدینن:
- ٢٦- علم الأجنة في ضوء القرآن والسنة / الشيخ عبدالمجيد الزنداني، د. مصطفى أحمد،
بمشاركة مجموعة من علماء الأجنة الغربيين المعروفين: (Marshal E. Johnson,
Gerald C. Goeringer, Joe Leigh Simpson, Keith L. Moore,
T. V. N. Persaud) / من أبحاث المؤتمر العالمي الأول للإعجاز العلمي في القرآن
والسنة (إسلام آباد - باكستان) / من إصدارات: (هيئة الإعجاز العلمي في القرآن والسنة
برابطة العالم الإسلامي - مكة المكرمة).
- ٢٧- إعجاز القرآن فيما تخفيه الأرحام / كريم نجيب الأغر / دار المعرفة - بيروت /
الطبعة الأولى - ٢٠٠٥.

- ٢٨- مطابقة علم الأجنة لما في القرآن والسنة/ د.ناطق محمد جواد النعيمي/ دار الكتب للطباعة والنشر- الموصل/ الطبعة الأولى- ١٩٩١.
- ٢٩- خلق الإنسان بين الطب والقرآن/ د. محمد علي البار/ الطبعة العاشرة - ١٩٩٥.
- ٣٠- الإعجاز الألهي في خلق الإنسان وتفنيد نظرية داروين/ تأليف: د. محمد نبيل النشواني/ دار القلم-٢٠٠١.
- ٣١- أسرار خلق الإنسان (العجائب في الصلب والترائب)/ د. داود سلمان السعدي/ دار الحرف العربي/ الطبعة الثالثة- ٢٠٠٥.
- هروهها سوودم لهم سهرچاوانهش بؤ مهنديك بابه تي كتيبهكه وهرگرتووه:
٣٢- إبتداء الخلق في ضوء الحديث النبوي/ د. سعد المرصفي/ ذات السلاسل- ١٩٨٩.
- ٣٣- البرهان الكاشف عن إعجاز القرآن الكريم/ دانراوي: كمال الدين بن عبدالكريم الزملكاني/ مطبعة العاني- بغداد/ ١٩٧٤.
- ٣٤- آيات الله المبصرة/ أ. د. توفيق علوان/ دار بلنسية.
- ٣٥- إنه الحق/ هيئة الإعجاز العلمي في القرآن والسنة برابطة العالم الإسلامي- مكة المكرمة / الطبعة الثالثة - ١٤٢٠هـ.
- ٣٦- الطب محراب للإيمان (الجزء الأول)/ تأليف: د. خالص جلبي كنجو/ مؤسسة الرسالة- دار النفائس- ١٩٧١.
- ٣٧- الطب محراب للإيمان (الجزء الثاني)/ تأليف: د. خالص جلبي كنجو/ دار الكتب العربية- ١٩٧٤.
- ٣٨- الطب في القرآن/ د. محمد جميل الحبال، د. وميض رمزي العمري/ دار النفائس/ الطبعة الثانية- ٢٠٠٤.
- ٣٩- مع الطب في القرآن الكريم/ د. عبدالحميد دياب- د. أحمد قرقوز/ مؤسسة علوم القرآن/ الطبعة السابعة- ١٤٠٤هـ.
- ٤٠- الإعجاز الطبي في القرآن/ تأليف: د. السيد الجميلي/ مكتبة التحرير- بغداد/ الطبعة الثالثة- ١٩٨٢.
- ٤١- الإعجاز الطبي في القرآن والسنة/ محمد داوود الجزائري/ دار ومكتبة الهلال- ٢٠٠٠.
- ٤٢- نفحات من الإعجاز الطبي في القرآن/ د. جليل علي لفته.
- ٤٣- القرآن والطب/ أحمد محمد سليمان/ دار العودة- بيروت.

- ٤٤- دليل الأنفس بين القرآن الكريم والعلم الحديث/ د. محمد عزالدين توفيق/ دار السلام/ الطبعة الثالثة- ٢٠٠٤.
- ٤٥- الطب في ظلال القرآن والسنة / كلية الطب - جامعة الموصل / ١٩٩٩.
- ٤٦- موسوعة الإعجاز العلمي في الحديث النبوي/ الجزء الثاني- خلق الإنسان/ أ.د. أحمد شوقي إبراهيم/ الطبعة الثانية- ٢٠٠٤.
- ٤٧- موسوعة الإعجاز العلمي في القرآن الكريم والسنة المطهرة/ يوسف الحاج أحمد/ الطبعة الثانية- ٢٠٠٣.
- ٤٨- الإعجاز العلمي في السنة النبوية (المجلدان ١-٢)/ د. صالح بن أحمد رضا/ مكتبة العبيكان/ الطبعة الأولى- ٢٠٠١.
- ٤٩- نظرة علمية للكتب السماوية (الجزء الأول) الإعجاز العلمي والطبي في القرآن المجيد/ د. فاروق الشيخ نجم العبدلي/ شركة الزاهر للطباعة- ٢٠٠٠.
- ٥٠- العلوم المعاصرة في خدمة الداعية الإسلامي/ د. محمد جميل الحبال/ مكتبة دار المنهاج القويم/ الطبعة الأولى- ٢٠٠٦.
- ٥١- السماء في القرآن الكريم/ تأليف: د. زغلول راغب محمد النجار/ دار المعرفة/ الطبعة الثالثة- ٢٠٠٥.
- ٥٢- الحيوان في القرآن الكريم/ تأليف: د. زغلول راغب محمد النجار/ دار المعرفة/ الطبعة الأولى- ٢٠٠٦.
- ٥٣- ثم أسلمت العلوم (الاكتشافات العلمية الحديثة ودلالاتها من القرآن والسنة) / عادل زين العابدين محمد- ١٤٢٠هـ.
- ٥٤- موسوعة الطب النبوي/ الحافظ أبي نعيم الإصفهاني/ دراسة وتحقيق: د. مصطفى خضر دونمز/ الطبعة الأولى- ٢٠٠٦.
- ٥٥- تاصيل الإعجاز العلمي في القرآن والسنة/ من إصدارات (الهيئة العالمية للإعجاز العلمي في القرآن والسنة).
- ٥٦- طريق الإيمان- نحو الإيمان/ الشيخ عبدالمجيد الزندانى/ دار وحي القلم- ٢٠٠٣.
- ٥٧- كتيب (ملخصات البحوث للمؤتمر العالمي السابع للإعجاز العلمي في القرآن والسنة) / (الهيئة العالمية للإعجاز العلمي في القرآن والسنة) بالتعاون مع (جائزة دبي الدولية للقرآن الكريم) // المنعقد للفترة من ٢٢ لغاية ٢٤ مارس- ٢٠٠٤/ دبي- الإمارات العربية المتحدة.

٥٨- بهنگه ناشکراکان/ د. کاوه فخره ج سه عدون/ زنجیره کتیبه کانی نیعجازی زانستی له قورنات و سوننه تدا- ژماره (١) / له بلاوکراوه کانی (ناوهندی کوردستان بو نیعجازی زانستی له قورنات و سوننه تدا) / چاپی یه کهم- ٢٠٠٥.

٥٩- کۆبسه کانی میجراب/ شه ماان عبدالرحمن موفتی/ ناماده کردنی (عادل شاسواری) / بهرگی ١-٦ / ٢٠٠٢.

گۆفاره کان:

٦٠- گۆفاری (الإعجاز): ژماره (١) ی صفری ١٤١٦ک- ته مموزی ١٩٩٥ز/ گۆفاریکی ومرزییه دمرده چیت له لایهن: (هیئة الإعجاز العلمي في القرآن والسنة برابطة العالم الإسلامي) / بابه ته کانی: (الإعجاز العلمي تأصيلاً وَمَنْهَجاً: الشيخ عبدالمجيد الزنداني)، (نظرة تاريخية في علم الأجنة: پروفیسور ج. س. جورنجر، عبدالمجيد الزنداني، د. مصطفى أحمد)، (وصف التخلق البشري ... مرحلة النطفة: پروفیسور مارشال جونسون، عبدالمجيد الزنداني، د. مصطفى أحمد)، (الإعجاز في عيونهم ...)، (الإعجاز الطبي في أحاديث الرسول عن عجب الذنب: د. محمد علي البار).

٦١- گۆفاری (الإعجاز): ژماره (٢): جه مادی یه کهمی ١٤١٧ک- نه یلولی ١٩٩٦ز/ گۆفاری: (هیئة الإعجاز العلمي في القرآن والسنة) / بابه تی: (وصف التخلق البشري ... مرحلة العلقه والمضغه: پروفیسور کیت ل. مور).

٦٢- گۆفاری (الإعجاز): ژماره (٣) / ره بیعی دووه می ١٤١٨ک / بابه تی: (المدخل الإسلامي للهندسة الوراثية البشرية: د. سالم نجم).

٦٣- گۆفاری (الإعجاز العلمي): ژماره (٤) / موچه پرهمی ١٤٢٠ک- مایسی ١٩٩٩ز/ یۆلیوی ١٩٩٥ / بابه تی: (مواعید علامات الحمل في القرآن الكريم: د. محمد دودح).

٦٤- گۆفاری (الإعجاز العلمي): ژماره (٥) / ره مه زانی ١٤٢٠ک / کانوونی یه کهمی ٢٠٠٠ / بابه ته کانی: (الإعجاز العلمي للقرآن والسنة في دلالة: غیض الأرحام: د. عبدالجواد الصاوي)، (التریبون في أمريكا یسقطون نظریة التطور: د. أحمد نبیل أبوخطوة)، (البصمة الوراثية: د. سفیان محمد العسوي).

٦٥- گۆفاری (الإعجاز العلمي): ژماره (٧) / جه مادی یه کهمی ١٤٢١ک / بابه تی: (وقفه مع النطفة: د. أحمد الحمیدی).

٦٦- گۆقارى (الإعجاز العلمي): ژماره (٨) / شهووالى ١٤٢١ك / بابته كانى: (أطوار الجنين ونفخ الروح: د. عبدالجواد الصاوي)، (حروب الأرحام: د. محمد دودح).

٦٧- گۆقارى (الإعجاز العلمي): ژماره (١١) / شهووالى ١٤٢٢ك / بابته تى: (الخلايا الجذعية Stem Cells: د. صالح عبدالعزيز الكريم، محمد يحيى الفيضي).

٦٨- گۆقارى (الإعجاز العلمي): ژماره (١٦) / ره جەبى ١٤٢٤ك - ٢٠٠٣ز / دهر كراوى: (الهيئة العالمية للإعجاز العلمي في القرآن والسنة) / بابته تى: (أنتم أعلم بأمر دنياكم / نووسينى: د. عبدالبديع حمزة).

٦٩- گۆقارى (هه يفا) / بلاوكراوى (ناوهندى كوردستان بۇ ئىعجازى زانستى له قورنات و سوننه تدا) / ژماره (١) سائى يه كه م- هاوينا ٢٠٠٢ / بابته تى: (زانستى كۆرپه له زانى له قورنات و سوننه تدا (بهشى يه كه م): د. كاوه فهروج سه عدون).

٧٠- گۆقارى (هه يفا) / بلاوكراوى (ناوهندى كوردستان بۇ ئىعجازى زانستى له قورنات و سوننه تدا) / ژماره (٢-٣) سائى يه كه م- ٢٠٠٣ / بابته تى: (زانستى كۆرپه له زانى له قورنات و سوننه تدا (بهشى دووم): د. كاوه فهروج سه عدون).

٧١- گۆقارى (هه يفا) / ژماره (٤) سائى يه كه م- ٢٠٠٢ / بابته تى: (زانستى كۆرپه له زانى له قورنات و سوننه تدا (بهشى سنيهم): د. كاوه فهروج سه عدون).

٧٢- گۆقارى (هه يفا) / ژماره (٥) سائى دووم- پاييزى ٢٠٠٤ / بابته تى: (زانستى كۆرپه له زانى له قورنات و سوننه تدا (بهشى چوارم): د. كاوه فهروج سه عدون).

٧٣- گۆقارى (هه يفا) / ژماره (٦) سائى دووم- به هارى ٢٠٠٥ / بابته تى: (زانستى كۆرپه له زانى له قورنات و سوننه تدا (بهشى پينجه م و كوتايى): د. كاوه فهروج سه عدون).

٧٤- گۆقارى (هه يفا) / ژماره (٧-٨) سائى دووم- ٢٠٠٥ / بابته تى: { ٢٤ كاترمير له ژياني پينغه مبهري نيسلام محمد (ﷺ): د. كاوه فهروج سه عدون }.

سايى ئينته رنييت:

٧٥- (www.nooran.org): كه بريتييه له سايى (الهيئة العالمية للإعجاز العلمي في القرآن والسنة) (رابطة العالم الإسلامي) / مكة المكرمة.

٧٦- (www.55a.net): كه بريتييه له سايى: (موسوعة الإعجاز العلمي في القرآن والسنة).

٧٧- (www.islamicmedicine.org): دهر بارى (الطب الإسلامي والإعجاز الطبي في القرآن).

- ٧٨- (www.islampedia.com): كه بريتيه له (الموسوعة الإسلامية المعاصرة).
- ٧٩- (www.tasabeeh.com): بابه ته كاني: (آيات الله في التخلق البشري)، (المنجم العجيب)، (ولد أم بنتا؟ له نووسيني شيخ عبدالمجيد الزنداني).
- ٨٠- (www.balagh.com): بابه تي: (آيات الله في خلق الإنسان): الشيخ عبدالمجيد الزنداني، ههروهها بابه تي: {التفسير العلمي للآية الكريمة ﴿فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنثَى﴾}: إدريس الخرشاف.
- ٨١- (www.IslamOnline.net): بابه ته كاني: (الأجنة... بين العلم والقرآن ١-٢)، (تُمُّ أَنْشَأَهُ خَلْقًا آخَرَ): له نووسيني: (د. شريف كف الغزال) كه پزيشكه و به كيكه له دامه زرينه راني كومه له ي نيودموه له تي ميژووي زانستي پزيشكي ئيسلامي.
- ٨٢- (www.almuna.cjb.net): سايتي (انس المنى) ي زانستي.
- ٨٣- (www.geocities.com).
- ٨٤- (www.khayma.com).
- ٨٥- (www.islamtoday.com).
- ٨٦- (www.thetrueereligion.org).
- ٨٧- (www.quranic-studies.com/miracles).
- شريت و (CD):
- ٨٨- شريط فيديو: محاضرة حول: علم الأجنة في ضوء القرآن والسنة/ الشيخ عبدالمجيد الزنداني/ تسجيلات المسلم.
- ٨٩- المؤتمر الطبي الإسلامي الدولي الأول عن الإعجاز الطبي في القرآن والسنة/ القاهرة- ٣ شرائط فيديو.
- ٩٠- شريط فيديو: إنه الحق/ محاوره علمية مع ١٤ من رواد العلوم الحديثة حول الإعجاز العلمي في القرآن والسنة / الشيخ عبدالمجيد الزنداني.
- ٩١- شريط فيديو: براهين الإيمان/ الشيخ عبدالمجيد الزنداني.
- ٩٢- شريتي فيديوي كوري (١٩٩٩/١/١)/ دهرباري: ئيعجازي زانستي له هورئان و سوننه تدا/ د. كاوه فهروج سه عدون- خالد حسن على.

٩٣- شريتي فيديوى كورى (٢٠٠٢/٦/٧) / دمبرارهى: چهند نموونه يه كه له ئيعجازى زانستى له سوننه تدا/ د. كاوه فهروج سه عدون- خالد حسن على/ له چالاكى يه كانى: ناوه ندى كوردستان بو ئيعجازى زانستى له قورنان و سوننه تدا، كه پاشان له كه ناله كانى راگه ياندنه وه په خش كرا.

٩٤- زنجيره بهرنامه كانى (بهره و دنيايى) / دمبرارهى كورپه له زانى له قورنان و سوننه تدا/ د. كاوه فهروج سه عدون/ رهمه زانى (١٤٢٦) ي كوجى/ له ته له فزيونى يه كگرتوو- كه نائى سليمانى يه وه په خش كرا.

٩٥- برنامج (الشريعة والحياة) لقناة الجزيرة: مقابلة مع الشيخ عبدالمجيد الزنداني بتاريخ: ٢٠٠٤/٢/٢٤.

٩٦- CD فيديوى: مراحل تطور الجنين/ الشيخ عبدالمجيد الزنداني.

٩٧- CD فيديوى: براهين الايمان/ الشيخ عبدالمجيد الزنداني.

٩٨- CD فيديوى: سلسلة الإعجاز العلمي في القرآن والسنة/ الجزء الأول (تكوين الإنسان).

٩٩- CD فيديوى: معجزات الله في خلقه.

١٠٠- CD كومپيوتهرى: موسوعة الإعجاز العلمي في القرآن والسنة (www.55a.net) / مدير الموقع: فراس نورالحق.

١٠١- CD كومپيوتهرى: الإعجاز العلمي في القرآن والسنة- علم الأجنة/ جمع وترتيب: عمار مصطفى بازرباشي.

١٠٢- CD كومپيوتهرى: الإعجاز العلمي في القرآن الكريم/ Nile Soft.

١٠٣- CD كومپيوتهرى: مجلات الإعجاز العلمي في القرآن والسنة (١-٦) / هيئة الإعجاز

العلمي في القرآن والسنة- Advanced Computer Services.

١٠٤- CD كومپيوتهرى: الإسلام في عصر العلم (موسوعة الدكتور زغلول النجار)- عربي وانكليزي/ شركة مكة للبرمجيات.

١٠٥- CD كومپيوتهرى: خلق الإنسان/ إعداد: الهندسية لتطوير نظم الحاسبات (RDI).

١٠٦- CD كومپيوتهرى: الأدلة القاطعة (سلسلة الإعجاز العلمي في القرآن والسنة) /

إعداد: مجدي سيد عبد الباقي/ مجموعة خليفة للكمبيوتر.

- 107- Human Development as Described in Qur'an & Sunnah (Correlation with Modern Embryology)\ Abdul-Majeed A. Zindani, Marshal E. Johnson, Gerald C. Goeringer, Joe Leigh Simpson, Keith L. Moore, T. V. N. Persaud \ (Commission on Scientific Signs in Qur'an & Sunnah\ 2000.
- 108-Developing Human—third edition \ (with Islamic additions)\ Keit.L.Moor, Abdul-Majeed A. Zindani.
- 109-Langman's Medical Embryology\ T.W.Sadler\ fifth edition-1985.
- 110-Human Embryology \ Patten \ 3rd Edition-1968.
- 111- Review of Medical Physiology\ William F. Ganong\ 18th Edition-1997.
- 112- Human Physiology\ Stuart Ira Fox\ 8th Edition-2004.
- 113- Textbook of Medical Physiology\ Guyton & Hall \ Eleventh Edition-2006.
- 114- Human Anatomy & Physiology in Health & Disease\ Shirely R. Burke\ Third Edition-1992.
- 115- Obstetrics by Ten Teachers\ T.L.T. Lewis & G.V.P. Chamberlain\ 15th Edition-1992.
- 116- The Practical Encyclopedia of (Pregnancy Baby care & Nutrition for Babies & Toddlers)\ Alison Mackonochie & Sara Lewis\ Hermes House-2004.
- 117- Bailey & Love's (Short Practice of Surgery)\ Charles V. Mann & R. C. G. Russell \ 21st Edition-1991.
- 118- New Guide to Women's Health\ Nora Williams & Hetty Einzig\ Quantum Books-UK \ 2003.
- 119- Family Guide to Children's Ailments\ Dr. Richard West\ Quantum Books-UK \ 2003.

120- Al-Eijaz Magazine\ No. 1-1995\ Human Development in the Quran & Sunnah and Modern Science: Keith L. Moor, Abdel-Majeed A. Zindani and Mustafa Ahmed.

121- Al-Eijaz Magazine\ No. 2-1996\ The Growth (Nash'ah) Stage: Keith L. Moor, in correlation with the Commission on Scientific Signs in Qur'an & Sunnah.

122- Encyclopaedia Britannica \ Ultimate Reference Suite DVD-2006.

123- Microsoft Encarta Reference Library\ Premium DVD Edition-2006.

- ئەمانە و چەندىن سەرچاوەى تر بۆ ئەم ئىكۆئىنەوھىيە سوودىيان ئۆرەگىراوھ كە ئە كاتى باسەكاندا ناماژەيان بۆ كراوھ.

پيژىستى بابه تەكان

- پيشەكى ۷
- ﴿۱﴾ زانستى كۆرپەلە زانى و كورته يەكى ميژوويى ۳۱
- ۱- قۇناغى كۆرپەلە زانى وەسفى ۳۴
- ۲- قۇناغى زانستى كۆرپەلە زانى تاقىگەيى ۴۵
- ۳- قۇناغى تەكتە لوجيا و بەكارهينانى ئاميرە پيشكە و تۈۋەكان ۴۸
- ﴿۲﴾ چەند پيشەكى يەكى گىرنگ ۵۳
- سەرەتاي دروست بوون ۵۵
- يەكەم: ناو ۵۵
- دوۋەم: خۇل ۵۶
- دروست بوونى كۆرپەلەى مروۋق بە قۇناغە ۶۲
- مەنەھجى يەتى بەكارهينراو لە كاتى وەسف كردنى قۇناغەكانى گەشە كردنى
- كۆرپەلە لە قورئان و سوننەتدا ۷۱
- ﴿۳﴾ دروست بوونى كۆرپەلەى مروۋق لە قۇناغى سەرەتايىدا (مرحلة النطفة) ۷۵
- كورته يەكى زانستى دەربارەى دەردراۋەكانى زاۋوزىي پياو و ئافرەت ۷۸
- شويىنى جيگىر بوون و ھەنگرتن ۸۲
- لە ئاويىكى دەرپەريۋەۋە (مِنْ مَاءِ ذَاقِ) ۹۰
- ئاۋى ئافرەت رەنگى زەردە ۹۳
- لە ئىۋان دوو بەشدا (بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ) ۹۴
- ليكدانە ۋە يەكى نويى بۇ ئايەتى (يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ) ۹۸
- لە ھەموو ئاۋەكەۋە (نطفة) كەۋە كۆرپەلە دروست نابيت ۱۰۵
- ئىر و مئى كۆرپەلە بەھۋى (مەنى) واتە تۈۋى پياۋەۋە (سپيرمەكانەۋە)
- ديارى دەكرىت ۱۰۹
- ھۆكارى ئىرينەيى يان ميينەيى كۆرپەلەكە ۱۱۲
- لە (سلالة) يەكەۋە دروست دەبىت ۱۱۷
- (نطفة) تىكەلاۋ (النطفة الأمشاج) ۱۲۶

- دەرەنجامه كانى دروست بوونى (نطفة)ى تىكەلاو (النطفة الأمشاج) ۱۳۲
- ۱- دروست بوون (الخلق) ۱۳۲
- ۲- ئەندازە بۇدانان (التقدير والبرمجة الجينية) ۱۳۳
- ۳- ديارى كردنى رەگەزى كۆرپەلەكە (تحديد الجنس) ۱۳۸
- دووكەرت بوونى (نطفة)كە و دياردەى جوتىي (الزوجية) لە دروست بووندا. ۱۳۸
- (نطفة)كە دەكەويته ناو منالدانه وه ۱۴۷
- رۇچوون و وون بوون لە منالدانه كاندا (غيض الأرحام) ۱۴۹
- تېيىنى يەكى پىئويست ۱۵۸
- زياد بوونى منالدانه كان (إزدياد الأرحام) ۱۶۴
- چاندن (الحرث) ۱۷۰
- چوونە ناو وهەى كۆرپەلە بۇ ناو منالدان و جيگير بوونى ۱۷۹
- كۆبوونە وهەى خانە كانى كۆرپەلەكە ۱۸۴
- منالدان باشتري شوينى جيگير بوونى كۆرپەلە يە (القرار المكين) ۱۸۷
- كورتەى زانىارى يە كان دەربارهى نوتفە ۱۹۳
- سەبارەت بە هيلكەى ئافرەت ۱۹۳
- سەبارەت بە سپيرمه كان ۱۹۴
- هيلكەى پيتينراو (زاگوت) ۱۹۵
- ئەى مروة: چۆن بىباوهرى دەكەيت !!؟ ۱۹۹
- ھاويىچى وئە رەنگاورەنگە كانى بەشە كانى (۱ ، ۲ ، ۳) ۲۰۵**
- وئە كانى بەشى (۱) ۲۰۷
- وئە كانى بەشى (۲) ۲۰۹
- وئە كانى بەشى (۳) ۲۲۰
- ﴿۴﴾ دروست بوونى كۆرپەلەى مروة لە قۇناغى خۆهە ئواسەر**
- (العلة) دا ۲۶۹**
- قۇناغى (العلة) ۲۷۲
- ئىعجازى پزىشكى لەو فەرموودانەى پىغەمبەر (ﷺ) كە كلينچكە (عجب
- الذنب)ى كردووه بە بنچينەى دروست بوونى مروة ۲۸۲

- ۲۸۶ ..... کئینچکه له زانستی کۆرپه له زانی دا (شریتی سهره تایی)
- ۲۸۶ ..... بیکهاتنی شریتی سهره تایی
- ۳۰۲ ..... سهره نجامی شریتی سهره تایی
- له شی مرؤف هه مووی دهرزیت و دهفه وتیت ته نها به شیکی کئینچکه (عجب الذنب) نه بیت ۳۰۵
- له ناو سی تاریکایی دا ۳۱۹
- کورتهی باس ۳۲۵
- خشتهی ژماره (۱) ۳۳۵
- ﴿ ۵ ﴾ دروست بوونی کۆرپه لهی مرؤف له قوناغی گوشتپاره (المضغ) دا** ۳۳۹
- شەق کردنی (دروست کردن و دهرهینانی) بیستن و بینین ۳۵۵
- له بواری دروست بونی چاوه کاندای ۳۵۶
- له بواری دروست بوونی گویکاندای ۳۵۹
- جیگیر بوون ۳۶۱
- کو تایی ۳۶۸
- ﴿ ۶ ﴾ قوناغه کانی دروست بوونی (ئیسک و گوشت – العظام واللحم) له کۆرپه لهی مرؤفدا** ۳۷۷
- یه کهم: دروست بوونی ئیسک ۳۷۹
- دووه م: زاراوهی ئیسک ۳۸۴
- ژماره ی ئیسکه کانی له شی کۆرپه له ۳۸۶
- سی یه م: دروست بوونی گوشت (ماسولکه کان) ۳۹۲
- چواره م: زاراوهی داپوشین به گوشت ۳۹۵
- رئک کردنه وه و شیوه پیدان (التسوية والتصوير) ۳۹۶
- خشتهی ژماره (۲) ۴۰۰
- ته واو بوونی دروست بوونی سهره تایی (إتمام الخلق) ۴۰۴
- به کورتهی ۴۱۱

﴿۷﴾ باسی دروست بوونی کۆرپه لهی مرقۆ له قوئاغی گه شه کردن

(النشأة) دا ٤١٥

سه ره تا ٤١٧

پیناسه ی زاراره که ٤١٩

خاسی به ته کانی قوئاغی (النشأة) ٤٢٠

١- گه شه کردنی نه ندام و کۆنه ندامه کان ٤٢٠

٢- کردنی رۆح (گیان) به بهری کۆرپه له که دا ٤٢١

٣- گۆرانکاری له بیوانه کانی له شی کۆرپه له که دا و ومگرتنی وینه ی که سیتی

(اكتساب الصورة الشخصية) ٤٢٢

٤- ومگرتنی هاوسه نگیی ٤٢٥

٥- دروست بوونی پیست ٤٢٥

٦- دیاری کردنی ره گه زی کۆرپه له که ٤٢٦

ماوهی مانه وهی ئافره تی ته لا قدر او و بیوه ژن (العدة) ٤٣٢

قوئاغ و به شه کانی گه شه کردن (النشأة) ٤٤٠

١- گه شه کردن بو دروستکرایکی جیاواز (النشأة خلقاً آخر) ٤٤٠

تییینی ٤٤٤

که مترین ماوهی سکبری ٤٤٥

٢- ماوهی به خیو کردن و گوش گرتن له ناو منالداندا ٤٥٥

٣- له دایک بوون ٤٥٦

میکانیزمی له دایک بوون ٤٦٣

کورتته ٤٦٧

خشته ی ژماره (٣) ٤٧٦

هاویچی وینه ره نگاوره نگه کانی به شه کانی (٤، ٥، ٦، ٧) ٤٧٩

وینه کانی به شی (٤) ٤٨١

وینه کانی به شی (٥) ٥٠٠

وینه کانی به شی (٦) ٥١٢

وینه کانی به شی (٧) ٥٢٤

﴿۸﴾ قۇناغەكان و بەشەكانى قۇناغەكان و رووداوهكانى گەشە كردنى

كۆرپەلە كە لە دەقە شەرىعی یەكاندا هاتووہ ۵۷۵

خشتەى ژمارە (۴) ۵۷۷

كاتەكانى روودانى كردارەكانى دروست بوون لە قورئان و سوننەتدا ۵۸۱

شىواز و ئوسلووبى قورئان لە بەكارهينانى پیتەكانى (ئَمّ) و (فاء) لە

نايەتەكانى كۆرپەلەزانى دا ۵۸۷

نموونەى يەكەم ۵۸۸

نموونەى دووہم ۵۹۲

نموونەى سەيەم ۵۹۲

نموونەى چوارەم ۵۹۳

تیبينى ۵۹۴

﴿۹﴾ گەشتى دروست بوونى كۆرپەلەى مروؤ لە بۆچوونى

نەدييتكدا ۵۹۹

كارگەكانى شادى دروستكەر ۶۰۱

كارگەى هيلكۆكەكان لە ئافرەتدا ۶۱۰

بەيەك گەشتنى سپيرم بە هيلكۆكەكە ۶۱۷

خۆهەئواسەرە و پليتى كۆرپەلەيى ۶۲۵

دروست بوونى نير و مى ۶۲۸

رېرەوى دروست بوونى كۆرپەلەى مروؤ ۶۳۲

لەدايك بوون ۶۳۷

﴿۱۰﴾ وونەى كوتايى و دەرەنجامەكانى ليكۆلينەوہكە

دەرەنجامەكانى ليكۆلينەوہكە ۶۶۰

هاوپىچى ژمارە (۱) / قۇناغەكانى گەشە كردنى كۆرپەلە لە (۴۰) رۆزى

يەكەمى دا لە ژيتر رۆشنايى فەر موودەكانى پىغەمبەر (ﷺ) ۶۶۷

چل رۆزى يەكەم ۶۷۲

كۆكردنەوہ و تەواوبوونى دروست بوون (قۇناغە سەرەتايى يەكانى دروست

بوونى كۆرپەلە) ۶۷۳

كۆرپەلە لە (۴۰) رۆزى يەكەمدا ۶۷۴

٦٧٤	قۇناغى (النطفة)
٦٧٥	قۇناغى (العلة)
٦٧٦	قۇناغى گۆشتپارە (المضغة)
٦٧٧	قۇناغى جياكەرەوۈ
٦٧٨	جياوازى لە تىگە يىشتىنى زانا ياندا بۇ فەرموودەكە
٦٧٨	چارە سەر كىردى ئەم جياوازى يە
٦٨٤	كەي رۇح دەكرىت بە بەرى كۆرپە لەكەدا
٦٨٥	رووہ كانى ئىعجازى فەرموودەكە (لە ٤٠ رۆزى يەكەمدا)
٦٩١	وہسفى دروست بوونى مروۋە دواى رۆزى (٤٢)
٦٩١	ئەو گۇرانتكارى يانەي كە لە ھەفتەي ھەوتەم و دواتردا روودەمدەن
	ھاوپىنچى ژمارە (٢) / زاراوہ كانى قورئان بۇ وەسفى كىردى قۇناغە كانى
٦٩٥	گەشە كىردى كۆرپە لە
٧٠٠	ياسا تايىبە تەكانى زاراوہ زانستى يەكان
٧٠١	زاراوہ قورئانى يەكان بۇ قۇناغە كانى كۆرپە لە
٧٠١	يەكەم: قۇناغە سەرەكى يەكان
٧٠٢	دووہم: قۇناغە ناسەرەكى يەكان (بەشەكان و بارەكان)
٧٠٢	١- بەشەكانى نوتفە
٧٠٤	٢- بەشەكانى قۇناغى دروست بوون
٧٠٩	٣- بەشەكانى قۇناغى گەشە كىردى بۇ دروستكراوىكى تر (النشأة خلقا آخر)
٧١٢	بارى تواناي ژيان لە دەرمووى منالدىن (طور القابلية للحياة)
٧١٢	بارى گۆشگرتن و بە خىو كىردى ناو منالدىن (طور الحضانة الرحمية)
٧١٣	بارى ئەدايك بوون
٧١٣	دوا ووتە
٧١٥	سەرچاوہ كان
٧٢٥	پىرستى بابە تەكان

كورتە يەك دەربارەي نووسەر:

- ناوي سياني: كاوه فەرەج سەعدون.
- لەدايك بوي: سالي ۱۹۷۳ لە شاري سليماني.
- هەنگري پرونامەي بەكالۆريۆسە لە پزىشكى و نەشتەرگەري گشتي دا (M. B. Ch. B) لە زانكۆي: سليماني / سالي ۱۹۹۷-۱۹۹۸.
- ماوهي ۸ ساڵە كاردهكات لە نەخۆشخانەكاني شاري سليماني و دەوروبەري دا.
- پزىشكى شارەزايە لە نەخۆشپەكاني سنگ و كۆنەندامى هەناسەداندا.
- لە (كلينيكي رايۆنگاريي نەخۆشپەكاني سنگ) لە شاري سليماني كاردهكات.
- ماوهي ۱۰ سال زياترە كاردهكات لە بواري ئىعجازي زانستي قورئان و سوننەتدا بە نووسين و ھەرگيران و ووتاردان.
- ئەندامى دەستەي دامەزرىنەر و دەستەي بالايە لە (ناوھندي كوردستان بۆ ئىعجازي زانستي لە قورئان و سوننەتدا).
- ئەندامى دەستەي رايۆنگارانە لە گوڤارەكاني (ھەيق) و (ژيني نوئ).
- ئەندامى دەستەي بەرپۆبەردنە لە (كۆمەلەي نەھيشتني نەخۆشپەكاني سنگ و تەدەرون لە كوردستان).

بەرھەمەكاني نووسەر:

- ۱- خاوەني چەندين بابەتي فيكري و زانستي و ھەرگيردار و بلاوگراوھە لە گوڤار و رۆژنامەكاني كوردستاندا، لەوانە: گوڤاري (پينئوس)، رۆژنامەي (راپەرين)، رۆژنامەي (بيداري)، گوڤاري (ھەيق)، گوڤاري (ژيني نوئ).
- ۲- ئەم كتيبانەي بە چاپ گەياندووه:
  - (بەنگە ئاشكراكان): دەربارەي ئىعجازي پزىشكى لە قورئان و سوننوتدا.
  - (رۆژوو موعجيزەھەكي زانستيە): راستيە زانستيەكان دەربارەي رۆژوو.
  - (نامازەكاني كۆرپەلەزاني لە قورئان و سوننەتدا): ئەم كتيبەي بەردەستە.

بۆدابه زاندى جۆرهها كتيب: سهردانى: (مُنْتَدَى إِقْرَأَ الثَّقَافِي)

لتحميل أنواع الكتب راجع: (مُنْتَدَى إِقْرَأَ الثَّقَافِي)

براي دانلود كتابهاى مختلف مراجعه: (منتدى اقرا الثقافى)

www.iqra.ahlamontada.com

ئلكتب (كوردى ، عربى ، فارسى)